પ્રકાશક
સોમચંદ ઝવેરચંદ શાહ
મંત્રી
મહાવીર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર
કીકાભાઈની વાડી, દિલ્હી દરવાજા બહાર
અમદાવાદ-૧

આવૃત્તિ પ્રથમ] પ્રત ૨૨૫ (વી ૨ ૨૨
તા ૧-૩ ૬૫ મહાશિવરાત્રી

કિંમત ૬-૦૦

મુદ્રક
જનકલાલ પુરુષોત્તમદાસ પટેલ
ભારત મુદ્રણાલય, ગાંધી માર્ગ
પુલ નીચે, અમદાવાદ-૧

અર્પણ

જેમની વચ્ચે
રહેવાનુ, જીવવાનુ તેમજ
જીવનનુ ઘડતર કરવાનુ
સૌભાગ્ય સાપડ્યુ
અને
જેમના સ્નેહ અને સમર્પણ
વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા
ભક્તિ અને ભાવનાની
નિર્મળ સરિતામા નાહીને
પાવન થવાનુ સદ્ભાગ્ય મળ્યુ
તે
પૂજ્ય સતબાલજીની પ્રયોગ ભૂમિ-
ભાલનળકાંઠાની જનતાને

અહિંસક પ્રતિકાર શક્તિ

મુનિશ્રી સંતબાલજી એક ક્રાન્તિકારી, પવિત્ર જૈનમુનિ છે. તેઓ ન્યૂ [illegible] દૃષ્ટિવાળા એક સાધુ પુરુષ છે. ધર્મ દૃષ્ટિએ સમાજ [illegible] એ એમની [illegible] છે. ધર્મ મિટાવે [illegible] [illegible] નહિ [illegible] માનવ ધર્મ [illegible] તેઓ ધર્મને [illegible] છે સ્વસ્થ સમાજના જ માનવ ધર્મ [illegible] અને સમાજ એ [illegible] પ્રેમ અને ન્યાયના પાયા ઉપર [illegible] [illegible] એ સ્વસ્થ [illegible] એમની [illegible] માન્યતા છે.

આથી સ્વસ્થ સમાજની [illegible] માટે જાગ્રી એવા [illegible] [illegible] અને ન્યાયના પ્રયોગો તેઓ [illegible] [illegible] પ્રસ્થાપિત [illegible] માગે છે, અને [illegible] એ પ્રયોગોની [illegible] [illegible] અને અહિંસાના [illegible] તેઓ એને પ્રતિકાર [illegible] [illegible] છે

આ હેતુ [illegible] સમજ [illegible] એ [illegible] [illegible] [illegible] ધર્મ દૃષ્ટિએ સમાજ [illegible] કલ્પના [illegible] [illegible] કરી છે અને એ હેતુ [illegible] [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible] આદિ [illegible] [illegible] [illegible] તેઓએ એ [illegible] [illegible] [illegible] નિર્માણ [illegible] પાયા નાખ્યાં છે

[illegible] અન્યાયને [illegible] રીતે પ્રતિકાર કરવા માટે [illegible] અને [illegible] [illegible] સમાજ સમજ [illegible] [illegible] અન્યાયને અહિંસક પ્રતિકાર [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible] છે આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] કરવાનું અને [illegible] [illegible] પ્રેમ [illegible] [illegible] [illegible] એ અન્યાયને [illegible] [illegible] એ [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible] એમ મુનિશ્રી [illegible] અને પ્રતિકાર માટે [illegible] [illegible] [illegible]

ભાઈ અણુભાઈ શાહ મુનિશ્રીના અનન્ય ભક્ત છે શુદ્ધ સાધનો જ વાપરવાના આગ્રહી છે અને મુનિશ્રીની વિચારસરણી પ્રમાણે સમાજ રચના પેદા કરવા માટે વર્ષોથી એક નિષ્ઠાપૂર્વક ભાલ નળકાંઠા પ્રદેશમા કામ કરી રહ્યા છે

એમણે એમના ક્ષેત્રમા કામ કરતા કરતા ખોટા મૂલ્યોને તોડવા માટે તથા સાચા મૂલ્યોને સ્થાપવા માટે જે જે શુદ્ધિ પ્રયોગો કર્યા એમાના કેટલાકના સફળ પરિણામો તથા પ્રક્રિયાઓ કાર્યકરોને તેમજ સામાન્ય સમાજને જોવા મળે એ દૃષ્ટિએ એનું રોચક શૈલીમા એક કથારૂપે આ પુસ્તિકામા એમણે નિરૂપણ કર્યું છે

આજકાલ સમાજમા ભ્રષ્ટાચાર વધી રહ્યો છે ખોટા મૂલ્યો ચકરી રહ્યા છે અને પ્રજા એક પ્રકારની નિરાધારતા અનુભવીને નીચે પડતી જાય છે એવે વખતે આ અનુભવો અધકાર વચ્ચે પ્રકાશની જેમ સામાન્ય જન પણ સગઠિત થઈ ને અહિસક માર્ગે અન્યાયનો પ્રતિકાર કરવાની શક્તિ દાખવી શકે છે એવી પ્રેરણા આપરો એમ કહુ તો તે અતિશયોક્તિ નહિ ગણાય

ભાઈ અણુભાઈ કહે છે કે તેઓ લેખક નથી એટલે આ લખાણમા અનેક દોષો રહી જવા પામ્યા હશે પરતુ માણસ કોઈ પણ કાર્યમા નિષ્ઠાપૂર્વક તન્મય થઈ જાય છે ત્યારે એના અનુભવો સાથે એ એટલો આત્મસાત થઈ ગયો હોય છે કે એ અનુભવો જ જીવતા થઇને બોલવા લાગે છે એવે વખતે ભાષાના અન્ય દોષો ઓગળી જાય છે

ભાઈ અણુભાઈએ એમના અનુભવોનુ તારણ સમાજ સમક્ષ રજૂ કરીને સમાજની સેવા કરી છે એ બદલ એમને અભિનદન ઘટે છે

થામણા

તા ૯-૩-૬૫ બબલભાઈ મહેતા

બે બોલ

આજે પશ્ચિમ દેશમાંથી જડના પ્રચાર થઈ રહ્યો છે એને ધર્મમાંથી એને બચાવી સત્ય શાંતિને રસ્તે મૂકવું એ આજની મોટી મુખ્ય જરૂર છે. વળી આત્મિક ઉન્નતિ સુધીનાં સર્વ ક્ષેત્રોમાં વાવ કરે અને અનુપાન હોય તો જ એ મુખ્ય અગત્ય પાર પડે. વિશ્વવાત્સલ્ય પાક્ષિકનું આ એક પુસ્તક આવા એક સાધનને અનુભવમાંથી ચાર વિચારી સાધીને ગુજરાત દા. જનતાના ચરણમાં ધરે છે. અનુભવાઈ જેવા એ પ્રયોગોના સક્રિય સાક્ષીની આ અનુભવી કલમે એ ભાષામાં ધરે છે તે વધુ વિશેષ સૌભાગ્ય છે.

ભગવાન મહાવીરની સર્વજ્ઞ વાણીને અનુસાર ચાર અનુયોગ રૂપ વ્યાખ્યાઓ વગ પહેલાં નજર પડે. (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ગણિતાનુયોગ (૩) ચરિત્રાનુયોગ અને (૪) ધર્મકથાનુયોગ. એ જ આ અનુક્રમને ગુજરાતના સમાજને લાગુ કરી તો ચાર વાતે ૧૯ એમ કહી શકાય (૧) સમુદાયગત હોવી જોઈએ (૨) સાગામાત્ર શુદ્ધ હોવી જોઈએ (૩) નાનામાં નાનો માણસ એમાં આવી શકે તેવી હોવી જોઈએ ને (૪) અનુભવની એરણથી ઘડાયેલી હોવી જોઈએ. ગાંધીજીનો સત્યાગ્રહ આ ચારે વાતોથી યુક્ત હતો. તેમણે આત્માની આઝાદીમાં અને ત્યાર પછી રાષ્ટ્રીય મહાસભાને વાહન બનાવી સમુદાય તરીકે તેમણે આત્માને માનવ સમુદાય મૂક્યો. ઈ.સ. ચોરીચોરામાં જેમની સામે સત્યાગ્રહ સંગ્રામ પિછાવો હતો તેમને સમુદાય શાંતિ પહોંચાડી કે તરત તેમણે તેને મુલતવી રખાવ્યો હતો. કેળવેલ ના કોઈ પણ માનવીને આ અહિંસક પ્રયોગમાં ભાગ લેવાની તૈયારી હતી. શ્રી વિનોબાજી કે. કિશોરલાલભાઈ વગેરેના એ દક્ષિણ આફ્રિકાના અનુભવ દુનિયા સમસ્ત માટે એ શુદ્ધ સત્ય અનુભવ પછી ... આ પ્રયોગોને દુશ્મન નથી બનાવ્યું

મિત્ર માનવાનો હતો જેમને જ દોષિત માનવાનો હતો બ્રિટન રાષ્ટ્રસમૂહમા ભારત રહ્યુ છે અને લોર્ડ માઉન્ટબેટનને ભારતે પ્રથમ વાઈસરોય બનાવ્યા છે, તે એના નમૂના છે.

ગાધીજીના ગયા બાદ થોડો સદર્ભ બદલાયો છે ભારતે રાજકીય સ્વતત્રતા મેળવી છે લોકશાહી રાજતત્ર વ્યવસ્થા દુનિયાભરમા લાવીને મજબૂત બનાવવાની છે આ કાર્ય પણ મુખ્યપણે ભારતવર્ષે કરવાનું રહેશે આથી હવેના સત્યાગ્રહમા કોંગ્રેસ કે કોંગ્રેસની લોકશાહી સરકારને જરા પહોચવા દેવાની નથી, ઊલટ એ બન્નેને સગીન બનાવવાની છે વિશેષ ગૂચવાડાની વાત એ છે કે આજનુ કોંગ્રેસ તત્ર એવી અમલદારશાહીના હાથમા છે કે જે લાચરુશ્વત, બેદરકારી, બેજવાબદારી અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની બેવફાઈથી ભરપૂર છે કોંગ્રેસમા સત્તા અને કાનૂનોથી જ બધા સવાલો ઉકેલાશે એવી શ્રદ્ધાવાળા લોકો ભરાયા છે જે મૂડીવાદ અને સામ્યવાદની છાવણીથી બે ભાગમા જગત વહેચાયુ છે, તેવુ જ ભારતમા કોઈ બધા જ કોંગ્રેસેતર રાજકીય પક્ષો વિવિધ નામો તળે તે બે ભાગના જ હાથારૂપ છે

આવા કારણોને લીધે (૧) કા તો કોંગ્રેસનો હોય અથવા કોઈ પક્ષનો ન હોય અને કોંગ્રેસની સહાનુભૂતિવાળો હોય તેવું એકેએક માણસ તરફ જોઈને જ આ સત્યાગ્રહનુ હથિયાર સોપવુ પડે છે (૨) કોંગ્રેસને પોતાને પણ સત્તા અને કાનૂનને બદલે જનતાભિમુખ બનાવવા અને આતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે કામ કરતી કરવા તેની સાથે પણ લડવુ પડે છે (૩) ગામડા ઘડાય અને તેવા ઘડાયેલા ગામડાના હાથમા રોજીરોટી અને ન્યાય આપવાના સાધનો આવે તે માટે ગ્રામસંગઠન અને ગ્રામપૂરક જનસગઠન બનાવવા પડે છે (૪) શુદ્ધ સગીન કોંગ્રેસ બને અને આર્થિક સામાજિક ક્ષેત્રે ગામડા સદ્ધર બને જતાય બન્નેનુ ઘરથી માડીને જગતલગી પોતપોતાની મર્યાદાનુસાર

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ધરતી

[illegible] પ્રેમ ભેડપાની તમારી કહેતો હતો ત્યારે [illegible] પાડીયા [illegible] આવતું દેખાયું.

[illegible] ઉપર [illegible] ઘાટી [illegible] કોણ છે ને? તે [illegible] [illegible] આવનારે [illegible]

[illegible], આવો મનના [illegible] ક્યારે આવકાર આપ્યો.

[illegible] પાણી પાશો? આવનારે કહ્યું.

અરે ભાઈ [illegible] માટે, [illegible] ધરતીને [illegible] [illegible] છે.

[illegible] સામના હનુમાનજી પ્રખ્યાત [illegible] [illegible] [illegible] ચારે ભૂત, પલિત, ઝોડ, ઝપટ, વગેરે [illegible] હનુમાનજી [illegible] છે તેવી લોકોને [illegible]. [illegible] [illegible] વ્યવસ્થા [illegible]

[illegible] એ [illegible] હનુમાનજી એ [illegible] નવીનને પાર ન લાગી. [illegible] પાણી [illegible]

[illegible] પછી [illegible] છે ત્યારે [illegible] છે?

મારી [illegible] છે [illegible] કહેતા [illegible] ક્યારે મહેનત કરી [illegible]

[illegible] ને [illegible]

[illegible] નેની

[illegible] [illegible] છે?

[illegible] [illegible]

[illegible]

'હા' ખેડૂતે કહ્યુ
'મંદિરને શું આપો છો?'
' ...... '

ાનો હતો પણ

ભાગનો છે ને?'

નામ શું?' વધુ
ો લેવા પૂછ્યું

ર્યું.

તો સાભળી છે
ા'તા તે વાત તો
કન કરવુ જોઈએ

ાચી છે કે કાયદો
ો તો જમીન જ

પણ તમને આટલું બધું પસંદ છે ખરો?"

ના પરવડે પણ શું થાય! જેવા હોય.

સરકારી ચોપડી પત્રકમાં તો જ્યારે નામ તો ચાલે છે ને?"

રામ રામ કરો નવીનભાઈ! રસ્તું આવું કોઈનું હોય તો?"

ઘર આપો એની પહેલાં આવે ખરું!

એમ ભગવાનને વાયદે, પહેલાં નહીંતર જેવી?"

મંદિર પાસે કેટલી જમીન હશે?

આઠ-દસ વાડીની ખેતી તો મંદિર જ કરે છે

અને મહંત જાતે?

ઇતિ આમ ખબર પડે!

તોય આ શું?

એટલી જ મોટી પણ હશે

એમાંથી કોઈનું નામ ચોપડી પત્રકમાં નથી?

નામ આમ તો ભગવાનને સોંપડે નવીનભાઈ નામ જેવા રે વાત કેવી! ૧૯૫૫-૫૬ ના એ દિવસો હતા. ખેડે તેની જમીન એ નામે ઓળખાતા ગણોતધારાના સુધારેલા કાયદાનું નિ પ્રસિદ્ધ થયું હતું આ કારણે ભારતભરમાં પ્રગતિશીલ અને પ્રતિગામી છે તેવો મુખ્ય ઘર્ષણનો ઝઘડો હતો સરકારી ધારાના વાસ્તવિકપણા વિશે ખેડૂત મંડળ ઉત્સાહીત હતું અને નવા કાયદાની સંભવિત અસરો અને પ્રત્યાઘાતોનો અભ્યાસ કરી રહ્યું હતું ગામડાંનો વધારી સાચી હકીકતો મેળવી આપવા શું શું કરવું એનો અને શું થઈ શકે એ અંગે વિચાર થતું હતું મંડળના કાર્યકરો ગામડે ગામ ઘૂમતા હતા નવીન ભાઈ આ તાલુકાના ગામડાઓમાં ફરતો ફરતો અહીં આવી પહોંચ્યો હતો

'તમને ખબર છે કે સરકાર નવો કાયદો કરવાની છે તેમા જે જમીન જે ખેડૂત ખેડતો હશે તે જમીનનો તે માલિક બનશે હવે ખેડે તેની જમીન થવાની છે'

'ઈ વાતેય પરશોતમ પટલ કે'તા'તા તમારા મ ડળમા ઈ આગેવાન છે ને ? તે તમારી પાસેથી વાતુ સાભળી સાભળીને અમને કોક દન મળે ત્યારે વાત કરે ભલા ક્યારથી આવુ થવાનુ છે ?'

'હજુ તો થોડી વાર છે પણ ધારાસભામા સરકારે વાત મૂકી છે અને ચર્ચા ચાલે છે કાયદો તો થશે જ થોડુ વેલુ મોડુ

'તો તો ઠીક ભઈ આ અડધો અડધ ભાગમાથી છૂટીએ'

'પણ તમારુ નામ પહાણી પત્રકમા ન હોય તો તમે માલિક બની શકો નહિ'

'ક્યમ એવુ ? જમીન તો ખેડીએ છીએ તમે જ કો'છો ને ખેડે તેની જમીન થવાની છે ?'

'વાત ખરી પણ તમે જમીન ખેડો છો તેની સાબિતિ માટે સરકાર તો પહાણી પત્રક ઉપર જ આધાર રાખે ને ? કાયદામા મોઢાની વાત તો ન ચાલે ને ?'

'થયું ત્યારે અમારે તો એ ગમ એના એ'

'કેમ ? પહાણી પત્રકમા નામ દાખલ કરાવોને ? તલાટીને અરજી કરો મામલતદાર તપાસ કરીને તે નામ દાખલ કરી દેશે'

'અરે ભઈ ! મામલતદાર તો તપાસ કરતા શુ કરે પણ અમારે તો અરજી ભેગી જ જમીન છોડવી પડે'

'તો પછી તમે માલિક નહિ બની શકો'

'જુઓ નવીનભાઇ, હુ સાચુ કઉ ? માલિક બનાવાના ત કાયદામા વાયદા કરો છો, પણ અહી તો રોકડો હિસાબ છે અરજી

લેવા જ આવે તો નવીન જમના મની બાકીમાં. અમારો તો વેટકો લો. પછી પ્રસંગે પ્રમાર બાકી હાથ હેવા તો આવે.

વાસ્તવિક પરિસ્થિતિથી નવીન અજાણ્યું ન હતો ક્યાં સુધી ?

હવે તો સ્વતંત્ર આપી શકું છું કારણ આપણી છે. બેતુલેનાં દિન ભારે પ્રશ્નો કરે છે જેમ નાનું બાળક ન ... ત્યારે અનેક પ્રશ્નો થઈ જાય છે. તે બાબત આપણે બેતુલેએ પણ મોટી હિંમત તો બતાવવી જોઈએ ને ? આપણામાં જ હિંમત નહિ હોય તો બરાબર એમની શું કરી શકવાની છે ?

તમારી વાત બોલ વાત ને ... પતિ ... પણ ... આપણે તો ... નાશો ... ન ... એમ ... છે હિંમત ... અને વાત ... ? ... ના ... તમા ... થી પરસોત્તમ પટેલ ... છે ત્યારથી ... છે ... લાગો, હિંમતવાળો પણ તેમનું ... છે ન ...

તમારી વાતમાં પણ ખોટી નથી. પણ એને ઉપાય શો ? કરીને અભ્યાસ ... ... નવીન રહેવો ભરી ? ... ... તો ને ... તમારી બેતુલે બતાવવી જોઈએ ને ?

નવીનભાઈ ! અત્યારે શું ... ... કરીએ ... ? ... ... વાત જ ન ... જ ન ... પછી ... વાત ... ? તમા ... તો વાત ... ... પણ ... ... શું ? ... ... પડે.

નવીન ... પરિતોષ ... હિંમતનો ... તો ... પણ ... ... અભિપ્રાય અને ... ... હતા ... નવીનનું ... નીચું નમ્યું ... અનેક વિચારો આવી ગયા

મથુર નવીનના મનની સ્થિતિ કળી ગયો. 'દુઃખ ના લગાડતા નવીનભાઈ! આ તો મનનો બળાપો કાઢ્યો. તમને તો શું કહેવાનુ હોય, અમારા ખેડુતોમાં જ અપ લાગી તે! તમેય શું કરો? તમે તો અમારા સારા માટે આ બધુ કરો છો પણ અમારામાં જ ભાન નથી ત્યાં શું થાય?'

નવીને થોડી સ્વસ્થતા મેળવી પૂછ્યું, 'તમારૂ નામ શુ પટેલ?'

'મથુર'

'મથુરભાઈ, તમારી વાત ખરી છે અમારી પણ નબળાઈ છે એનો અર્થ પણ આપણે જ શોધવો જોઈએ એ એક કામ ન કરો? અમે બે ચાર કાર્યકરો કરી તમારે ગામ આવીએ તમારા જેવા પ્રગતિ ખેડુતો હશે તેમને મળીએ વાત સમજાવીએ અને બધાનુ સંગઠન કરીએ એક બીજાની દુઃખો, મુશ્કેલી, અજ્ઞાનથી જરૂર કાંઈક રાહ થશે'

'હા, એ વાત તો ખરી છે. પણ' મથુર અટક્યો

'પણ શુ?'

'કાંઇ નહિ આવજોને એ તો જોયુ જશે ને બધાને વાત કરી રાખીશ'

'ચાલો રોટલા કરવા?'

'એ તો થઈ ગયેલ' નવીને કહ્યુ

'પણ બપોર તો ચડ્યા છે વાતમા હુ તો કહેવાનુય ભૂલી ગયો!'

'ના ના.' નવીને કહ્યુ

'ભાઈ, અમારા ગરીબ ખેડૂતના જાડા રોટલા શાના ભાવે?'

નરિને બેઠો નીચે મૂક્યો. બળવાન ભરેલા પાણીથી હાથ પગ ધોયા અને અમ્મુને ખાને બેઠો.

પરવાણીએ કેળના અને ચાંદીના રીઝાણીની થાળી પીરસી. ખાવે નીના થીયા મ થા હતા.

એ ભાનુ નથ્થાનું મન્નુ ભેસ નરિનાથી બોલાઈ ગયું ભા તે ન બનાવ ?

અથ આઈ તે જુઓ હવે સ્ત્રી બની. ભાવારે મેટુલ્યાઇને ગંજુ યુ હાથ ? પેટલે ને મ થા

નરિને ની એ ભાયુ તે બગ્ગે હતો. આવા વગડામાં ભાવની યથુ એ મઝા હાથ જુવી હવામાં બહેજ વધારે ભાવઈ આવ. ની નગ્ગો માટો મેટલે કેમ પૂછે બઈ ચ્યો ચેનીમ ઉંને ભાષમ ન
ી માને ત શીખ બતા હાથ મે ખિલ બોલાથી પાણું પીધું અને એ ગાય બના ખાવી નીકળ્યો.

ઃ આ પ પ શી થયું ? ગરરે રમ્યુ
ઃ સાવ આ મધુમ પરોવયું છે ?"
ફરી ને નરિને મ્યુ

'ક્યા ?'

'સ્વામીજી આપણા ગામમા ચાતુર્માસ માટે પધારે છે, તેમના સ્વાગતમા'

'દુકાન ' નવીન ધીમેથી બોલ્યો

'હવે દુકાન તો રોજની છે !' પડોશીએ કહ્યુ

'તો આ સાધુ બાવાઓ પણ ક્યા કાયમના નથી ?'

'નવીનના બોલવામા સાધુ સમાજ માટે એક પ્રકારનો અણગમો હતો 'જ્યા સુધી આમના જેવા વેવલાઓ છે ત્યા સુધી સમાજનો ઉદ્ધાર થઈ રહ્યો !' નવીન મનમા બબડયો અને દુકાને ગયો થોડી વાર પછી એક નાનુ ટોળુ શહેરમાથી બહાર દરવાજા તરફ જતુ તેણે જોયું તેમા મોટે ભાગે કોંગ્રેસના સ્થાનિક આગેવાનો હતા તેમાના એકને નવીને પૂછ્યુ કેમ કઈ બાજુ ?

મહારાજશ્રીને લેવા માટે

નવીનના મનમા કુતૂહલ પેદા થયું તે પણ ટોળામા ભળ્યો દરવાજા બહાર સ્વામીજીને આવતા જોયા સાથે કેટલાક ભાઈઓ અને એક બહેન પણ હતા સ્વામીજીનો ઊંચો, ગૌર વર્ણો, પડછંદ દેહ પહેલી નજરે જ મન પર એમની પ્રતિભાની છાપ પડી ! ! !

બધાં ભાઈબહેનોએ નમસ્કાર કર્યા સ્વામીજીના કપડા સ્વચ્છ પણ ખાદીના હતા પગ ખુલ્લા હતા મોઢે મુહપત્તી બાધી હતી આખા દેહ પર આગળ પાછળ વજન હતું તેમની આખી ભૌતિક દુનિયા એમા સમાઇ જતી લાગી એક હાથમા પાણીનો તુબો અને એક હાથમા લાબી લાકડી—દડ બગલમા રજોહરણ હતું

નવીને મીલીટરીનો સૈનિક જોયો હતો તેનો વેશ અને હથિયારનો પ્રકાર જુદો તે હિંસક યુદ્ધનો પ્રતિનિધિ તેને જોઈને જ એક પ્રકારના ભય અને ઉત્તેજનાનુ મોજુ ફરી વળે.

સ્વામીજી પણ જાણે શિશુ સમ નિર્દોષ હોય તેમ દેખાતા હતા
એમ અને હરિહર જેવા. તેમની અજાણી અને સૌમ્યતા અને શાન્તિનું
વાતાવરણ ન જાગતી હોય ? સાધુ મહાત્માઓના આજ સુધીમાં
જોયેલા ચિત્રો કરતા નલિનને આમાં કંઈક જુદુ દેખાયું

અહિંસાનો વિજય થાઓ નલિનને અવાજ સંભળાયો
ક્યાંથી તે ગીતો. સ્વામીજી સાધના મહેલ તે સૂરો બોલાવતા હતા.
કોણ તે ગીતનું હતું.

સત્યનો વિજય થાઓ
પ્રેમનો વિજય થાઓ

મહેલ સ્વામીજી સાથે સ્નેહ હોય એમ લાગ્યું નલિનને
આશ્ચર્ય થયું એમ સાધુ સાથે વળી મહેલ કેમ ? અને સૂરો
સાંભળીને તે મનમાં મલકાયો, સત્ય-પ્રેમ અને અહિંસાનો નહિ
પણ ધન, સત્તા અને હિંસાનો વિજય થાય છે એ દુનિયામાં આવા
સૂરોનો શો અર્થ ખરો ?

કોણ ધીમે ધીમે સૂરો બોલતું આગળ વધતું હતું સ્વે
ના ઓરડામાંથી કોઈનો અવાજ સંભળાયો

આ તો વાણિયાના સાધુ છે

કોણ નિરાશ સ્વરે બોલી આવ્યું નાની ઉંમરથી સાધુમાં
જ જોડાયા ત્યાં સ્વામીજીએ પ્રાર્થના બોલાવવી શરૂ કરી.
એક નાની કડીએ કડી સરળ, સાદી છતાં ભાવ ભરેલી અભણ
માણસ પણ એનો ભાવ સમજી શકે

જે એ સંભળાયું

સર્વેના સૌ સુખી થાઓ
સમતા સૌ સમાચરો
સર્વત્ર હિંસા ન્યારો
સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરો.

જીવન સાર તત્ત્વ કેટલી સરળ અને લોકભોગ્ય ભાષામાં આપી દીધો છે ?

નવીનના અંતરમાં કંઈ જુદી જ લાગણીઓ કામ કરી રહી હતી

સ્વામીજીએ ટૂંક પ્રવચન કર્યું બધા વિખરાયા નવીન પણ દુકાને ગયો તેના મન પર બે વાતોએ ભારે અસર કરી હતી

'આ વાણિયાના સાધુ છે' રસ્તામાં કાને પડેલા શબ્દો ફરી ફરીને ગુંજતા હતા શું ખરેખર આ માત્ર વાણિયાના સાધુ છે ? એમની વાતોમાં વાણીયાપણું ક્યાં છે ? શું માત્ર પહેરવેશથી જ સાધુ વાણિયાનો કે બ્રાહ્મણનો બની જાય છે ?

પ્રાર્થનામાં સ્વામીજીએ કહેલી વાતો યાદ આવી

સાધુ કોઈ એક કોમ કે દેશનો હોતો નથી જાતિ, કોમ કે ભૂગોળના આંકડા સીમાઓનું તેને બંધન પણ હોતું નથી સાધુ થયા પછી તે અમુકનો છે અને અમુકનો નહિ એ વસ્તુ રહેતી જ નથી પછી તેણે કપડાં ગમે તે પહેર્યાં હોય જેનામાં સાધુતા છે તે સાધુ આવું જીવન જીવનાર સાધુ સમગ્ર વિશ્વનો હોય.

પ્રાર્થનાની કડી નવીનને યાદ આવી

'સકલ જગતની બની જનેતા, વત્સલતા સહુમાં રેડું'

+

'નાત જાતના ભેદ અમોને લેશ નથી કંઈ આભડતા,
દેશ વેશના શિષ્ટાચારો વિકાસ માટે નહિ નડતા'

ઉપરની પંક્તિઓને ઝીલાવનાર સાધુ નાતજાત કે દેશપ્રદેશના વાડામાં પુરાઈ રહે ખરો ?

અને બીજા પ્રસંગે તો નવીનના મન પર ભારે પ્રભાવ પડ્યો હતો.

સ્વામીજીના આજુ બાજુને સહેરના બે મોટા ધનિક શેઠિયાએ આવ્યા સ્વાગતમાં તે મોટા ભાગ હતા. આવો શેઠ પધારે શેઠ આવ્યા માટે કેટલીક ધમાલ થતી. આગળ જવા કરી આગળ બેસાડવા તત્પર. નમ્ર ભાવ પાળ ભાવ ભાગ્યા. શેઠ ના પાડે તેમ સામેથી એને જ આગ્રહ કરવા માટે ભારી પીડ ગરબડ થઈ. એક બિને શાંતિથી પ્રવચન સાંભળતા હતા તેમાં ભારી વિક્ષેપ પડ્યા. સ્વામીજીએ થોડી વાર પ્રવચન બંધ રાખ્યું. શેઠિયાઓ આગળ આવીને બેઠા પછી ઉઠાવ્યા. સ્વામીજીએ પ્રવચન પૂરું કર્યું. પછી આ વાતનો ઉલ્લેખ કરવા માંડ્યું હતું.

સમાજમાં આજ ધન અને સત્તાનો પ્રભાવ છે. પ્રતિષ્ઠા પૈસાને છે. પરંતુ એ ધના ગમે તે પ્રકારે મળ્યો હોય. વધુ દુઃખની વાત તો એ છે કે ધર્મ સ્થાનોમાં પણ પૈસાવાળા છે ત્યાં જ આદર એમની ચાદીનો નગર પહેરેલો હોય છે. સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા ધર્મની હોય, નીતિની હોય પણ આજે સમાજ શ્રીમંતને માટે છે. ધર્મની નગર એમનો છે ધનનો નગર પહેરેલો છે આવું નીચ છે ધર્મ અંદર છે આવો સમાજ કઈ રીતે પ્રગતિ સાધી શકે? પ્રતિષ્ઠાથી ઉલટું ભાન ગમે તે ધનને પ્રતિષ્ઠા મળે ગમે તે રસ્તે ધન મેળવો. સત્તાને પ્રતિષ્ઠા છે ગમે તે રસ્તે સત્તા મેળવો. આ સ્થિતિમાં સાધુઓ ધર્મના ઉપદેશ ગમે તેટલો આપે પણ જીવનમાં ધર્મનો પ્રવેશ જ નથી થતો. આ પરિસ્થિતિમાં પલટો આવવો જ જોઈએ. ધર્મ દક્ષિણ સમાજ રચના કરવી હોય તો ધન અને સત્તાની પ્રતિષ્ઠાને બદલે સદ્ગુણ અને ચારિત્ર્યની પ્રતિષ્ઠા વધારવી જ પડશે.

અને આજકાલની વાતથી તો નવીન મનમાને મનમાં તે જ વખતે નમી પડ્યો.

'પણ, આ સ્થિતિ માટે વધુમા વધુ જવાબદાર અમે જ છીએ અમે સાધુઓ જ અમારો ધર્મ ચૂકયા છીએ એનુ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ અમારે જ કરવુ જોઇએ ને ?'

વાત એની મીઠાશ અને પ્રેમથી પણ સચોટ અને વેધક શૈલીમા કરી કે ખૂદ તે શેઠિયાઓને પણ તે વાણીનો માર ન લાગે અને છતા સહુના મનમા વિચારની એક પ્રક્રિયાનુ ભારે મ થન ચાલે નવિનને આ વાણી મારક નહિ પણ તારક, ખ ડનની સાથે જ મ ડન અને નિષેધની સાથે જ રચના કરનારી લાગી

અને પછી તો નવીનનો સ પર્ક સ્વામીજી સાથે વધતો જ ગયો ચાતુર્માસ પૂરુ થયા પછી પણ એ સ પર્ક ચાલુ રહ્યો

સ્વામીજી દૂરના પછાત પ્રદેશના ગામડાઓમા ફરતા ફર્યા જ કરે, ફર્યા જ કરે એક ગામથી બીજે ગામ સામાન્ય રીતે દરેક ગામમા તેઓ એક દિવસ રહે બીજે દિવસે બીજે ગામ જાય સવાર સાજની જાહેર પ્રાર્થના, બપોરના સભા, ગોચરી–પાણી માટે કુટુ બોમા જવુ, ગામના જુદા જુદા લત્તાઓમા ફરવુ, બપોરના ગામ આગેવાનો સાથે ગામના પ્રશ્નોની વાતો, રાતની પ્રાર્થના પછી કથા–વાર્તા–ઉપદેશ આ તેમનો સામાન્ય રોજનો કાર્યક્રમ હતો સવારે ઊઠીને ગવાના ચોમા-સાના ચાર મહિના એક સ્થળે સ્થિર બાકી આઠે માસ આ કાર્યક્રમ ચાલુ જ નવીન કોઈ વખત એકલો કોઈ વખત મિત્રો સાથે સ્વામીજીને મળી આવતો કોઇ વખત થોડા દિવસ પ્રવાસમા સાથે પણ રહેતો તે વખતના કેટલાક પ્રસ ગો આજે પણ નવીન માટે એટલા જ તાજા હતા પ્રવાસમા ઝડપથી રસ્તો કપાતો જતો હતો અને ખેડૂતોના મનને સમજવાના વિચારોમા વર્ષો પહેલાના આ પ્રસ ગ ચિત્રો તેની આખ સામે ખડા થતા ગયા

*

મમતા વર્ષની ભેટ્ટી

કાનની તેમ હતી. ચેતૂની મોસરીયા ફાન તે સમે
એક વહેપારી ત ના હસ્તા ... કાગર તોલવાની તગરી
... હતે આપીટને મુખ્ય ના ગામમા હતો. ખાનની વ્યવસ્થા
... પીન અને સપીલ ગામમા નીકળ્યા હતા, આ ચેતૂ
... આવેલાન ગણાતા મિત્રને ત્યા નાનિ આવતિ ખાનની
... કરી

ત્યા અહિ આ ગામા ... મેતુ ચલતા હે પણ ચાન
... માટલો હતો આપ્યો અને તેના પર બેઠા.
... ની ત્યારી કરી. ચેતૂને મિત્રનીમાથી ... ભરી
... તેણે કે ! હ્યુ ચેતૂ ... છે

... ઘી એક ... ચૂમતે ત્યાંને ... નીકળી.
... હવામાથી ચાલે ત્યાનિ કાગર હસ્તા
... આવને બેઠો હતો હતે ...
... ચેત નાખીને તે તે પછી ... ગઈ

બનાવવી જોઇએ ને ? અમાન કાઠામા તો આ વરસો જૂનો રિવાજ છે દીકરાને નવી વહુ ઘરમા આવે તે પે'લા આણે શેઠ એને સાડલો લઈ આલે અને શેઠ ડાગર તોલવા આવે ત્યારે કાટલાના છાબડામા ખોબો ભરીને વહુ ડાગર નાખે એ તો અરસપરસ રાખ-રખાયતની વાત છે ભઈ ?'

'તે કેટલા ખોબા નાખે ?'

'ઈ તો વહુની જેવી ખાનદાની ઈના પિયરમાં જોયું હોય ઈ પરમાણે મન મોટુ છે કે નાનુ છે ઈની પરીક્ષા થઈ જાય.'

ખાનદાનીની કસોટી અને મનની પરીક્ષાને માપવાની આ પ્રથા જાણીને નવીનને મનમા હસવુ આવ્યું.

'ડાગર શુ ભાવે આવી ?'

'આતો બેહતા વરહની બોણીમા આપી'તી '

વધુ ખુલાસામાં નવીને જાણ્યું કે કાઠાના આ ઊંડાણના ગામડાઓમા વેપારીઓ બેસતા વરસે ડાયરા ભરે કસુબા પાણી થાય પછી શુકનમા ખેતીનો માલ માંડે અખાત્રીથી દિવાળી સુધીમા ખેડૂતને ઉધાર આપ્યુ તે ઉપકારના બદલામા ખેડૂત શરમે માલ મ ડાવે ભાવ શેઠના મોઢામાથી નીકળે તે મોસમમા માલ નીકળે ત્યારે જે ભાવ ઉપજે તેના કરતાં આ બોણીના ભાવ સહેજે રૂપિયે ચાર-છ-આઠ આના જેવા ઓછા હોય

'અને તમે ઉપાડ કરો એનુ વ્યાજ કાઈ લે ખ । કે ?'

'લે ! વિયાજ વન્યા તે કોઈ આલે કે ?'

'કેટલુ વ્યાજ આપો ?'

'સવચું'

વધુ ખુલાસામા એ પણ જાણવા મળ્યુ કે કુલ ઉપાડનુ સળગ વ્યાજ ગણાય છે । અખાત્રીજથી દિવાળી સુધીમા જે કાઇ

પાણીએ તાળા

ઉનાળાનો ધોમ તાપ તપતો હતો વેરાન પ્રદેશમા સ્વામીજીનો પ્રવાસ હતો પ્રવાસ કાંઈક લાંબો થયો મોડુ થયુ હતુ સૂર્ય માથે આવવાની તૈયારીમા હતો ઝાંઝવાના જળમા દૂરના ગામડા દરિયામા વહાણ તરતા હોય એવા લાગતા હતા એક ભાઈ બોલ્યા

'ભગવાન પણ ભૂલાવામા પડયો હોય એવો આ પ્રદેશ છે'

'કેમ ?'

'પાણીની વહેંચણી કરવા ભગવાન બેઠા હતા પૃથ્વી પર નજર કરતા જાય અને પાણી વહેંચતા જાય અહીં એમણે આટલુ બધુ પાણી જોયુ એટલે અહીં પાણીની જરૂર નથી એમ સમજીને આ પ્રદેશને પાણી જ ન આપ્યુ અને કાયમ માટે નપાણિયો પ્રદેશ બન્યો'

મૃગજળ સામે જોઈને બધા હસી પડયા ઝડપ વધારી સહુ એક ગામને પાદર આવી પહોંચ્યા પાદરમા તળાવની પાળ પર થઈને જ ગામમા જવાનો રસ્તો હતો સહુ પાળ ઉપર ચઢયા અને તળાવમા નજર કરતા એક વિચિત્ર દૃશ્ય નજરે ચડયુ

તળાવમા ચાળણીની જેમ અસખ્ય કાણા હોય તેમ નાના નાના ખાડાઓ ગાળેલા હતા કેટલાક ખાડાઓ પર ખાટલા ઢાળેલા હતા નવીનને જિજ્ઞાસા થઈ તે પાળ પરથી નીચે તળાવમા ઊતર્યો ખાડા પાસે ગયો કેટલાક છોકરાઓ ખાડામાથી ઠાલિયે ઠાલિયે પાણી કાઢી બાજુના માટલામા નાખતા હતા ખાટલા ઢાળેલા હતા તે ઊંધા હતા

'આ ખાટલા કેમ ઢાળ્યા છે ?'

'રાતના સૂવા માટે' એક છોકરાએ કહ્યુ

'કેમ અહીં સુવો છો ?'

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ ૩૭ રત્નાકરસૂરિ ૩૮ સંઘવિમલ ૩૯ ધનદેવગણિ ૪૦ સંઘકલશગણિ ૪૧ જ્ઞાનરુચિ ૪૨ આસાયત ૪૩ રત્નશેખર ૪૪ ક્ષમાકલશ ૪૫ ઋષિવર્ધનસૂરિ ૪૬ મતિશેખર ૪૭ જિનવર્ધન ૪૮ લાવણ્યસુંદર ૪૯ રત્નસિંહસૂરિ શિષ્ય ૫૦ સંઘવિજય ૫૧ (બ્ર.) જિનદાસ ૫૨ જ્ઞાનસાગર-સૂરિ શિ. ૫૩ ભક્તિવિજય ૫૪ પેથો ૫૫ લક્ષ્મીરત્ન શિ. ૫૬ જ્ઞાનસાગર ૫૭ મંગલધર્મ ૫૮ દેવકીર્તિ ૫૯ પુણ્યનંદિ ૬૦ દેપાલ ૬૧ હંસધર્મ ૬૨ વચ્છ ૬૩ વચ્છ ભંડારી ૬૪ સંવેગસુંદર ૬૫ હેમવિમલસૂરિ ૬૬ લાવણ્યસમય ૬૭ નરપતિ ૬૭ ક અજ્ઞાત ૬૮ શાંતિસૂરિ ૬૯ કીર્તિહર્ષ ૭૦ ક્ષમાકલશ ૭૧ મૂલ(ભાવ ?)પ્રભ ૭૨ જયરાજ ૭૩ સુરરાજ (?) ૭૪ નન્નસૂરિ ૭૫ હંસધીર ૭૬ જિનહર્ષ (?) ૭૭ નેમિકુંજર ૭૮ લબ્ધિસાગર ૭૯ હર્ષકલશ (? હર્ષકુલ) ૮૦ સિંહકુશલ (?) સંઘકુલ ૮૧ ધર્મમૂર્તિ ૮૨ ઈશ્વરસૂરિ ૮૩ આણંદ ૮૪ ધર્મદેવ ૮૫ કુશલ ૮૬ પદ્મસાગર ૮૬ ક અજ્ઞાત ૮૭ હીરાણંદ (૨) ૮૮ હંસસોમ ૮૯ કમલધાતુ ૯૦ લક્ષ્મણ (૧) ૯૧ ધર્મસમુદ્ર ૯૨ દેવકલશ ૯૩ અનંતહંસ ૯૪ સહજસુંદર ૯૫ કુશલસંયમ ૯૬ લાવણ્યરત્ન ૯૬ ક સુરહંસ ૯૭ સાધુમેરુ ૯૮ રત્નસિંહસૂરિ ૯૯ તેના શિષ્ય ૧ ભાવસાગર ૧ ૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય ૧ ૨ ભુવનકીર્તિ ૧ ૩ લાવણ્યમંડન ૧ ૪ જ્ઞાનનિધાન ૧ ૫ ભીમ (૧) ૧ ૬ સાધુરત્નસૂરિ ૧૦૭ મુનિચંદ્ર-સૂરિ, ૧ ૮ પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ ૧ ૯ જિનચંદ્રસૂરિ ૧૧ સમરચંદ્ર ૧૧૧ ભાવ (જિનરત્નસૂરિ) ૧૧૨ કવિયણ ૧૧૩ કમલ ૧૧૪ ખીમો ૧૧૫ લીંબો ૧૧૬ વિનયમતિ (?) ૧૧૭ લાવણ્યદેવ ૧૧૮ કુશલહર્ષ ૧૧૯ ધર્મસિંહ ૧૨ રાજવિજય ૧૨૧ વાચક ૧૨૨ વિનયસમુદ્ર ૧૨૩ જિનમાણિક્ય ૧૨૪ આણંદ ૧૨૫ મલરાજ ૧૨૬ સૌભાગ્યમાણિક્ય શિષ્ય ૧૨૭ નયસિંહ ૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય સોળમા સૈકામાંની ખાસ કૃતિઓ. ૧૭-૧૮

વિક્રમ સત્તરમી સદી

૧૨૯ સુમતિ ૧૩ દર્શન ૧૩૧ જગો ૧૩૨ સૌભાગ્યવિમલસૂરિ ૧૩૩ પુણ્યસાગર ૧૩૪ વિમલચારિત્ર ૧૩૫ રાજપાલ ૧૩૫ ખ પ્રમોદશીલ શિ. ૧૩૬ જયચંદ્રસૂરિ ૧૩૬ ક સહજરત્ન ૧૩૬ ખ કમલસાગર ૧૩૭ દેવસુંદરસૂરિ શિષ્ય ૧૩૮ હેમરાજ ૧૩૮ ક દેવીદાસ દ્વિજ ૧૩૯ પ્રીતિવિજય ૧૪ હર્ષરાજ ૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ ૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ ૧૪૩ કુશલલાભ ૧૪૪ લાવ

ણ્યકીર્તિ ૧૪૫ વિનયસાગર ૧૪૬ માન ૧૪૭ સાધુકીર્ત્તિ ૧૪૮ દેવશીલ ૧૪૯ આણંદસોમ ૧૫૦ વેલો ૧૫૧ ભીમ ભાવસાર ૧૫૨ સુમતિકીર્ત્તિ-સૂરિ ૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ ૧૫૪ રત્નસુંદર ૧૫૫ હીરકલશ ૧૫૬ હરખજી ૧૫૭ લાઇઆ ૧૫૭ ક અજ્ઞાત ૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ ૧૫૯ ચારિત્રસિંહ ૧૬૦ પુણ્ય રત્ન ૧૬૧ ભાવરત્ન ૧૬૨ કનકસોમ ૧૬૩ મંગલમાણેક ૧૬૪ હીરકુશલ ૧૬૫ **નયસુંદર** ૧૬૬ ધર્મરત્ન ૧૬૬ ક કુશલવર્દ્ધન ૧૬૭ વચ્છરાજ ૧૬૮ કલ્યાણદેવ ૧૬૯ **સકલચંદ્ર** ૧૭૦ વિનયશેખર ૧૭૧ હેમશ્રી ૧૭૨ રત્નસાર ૧૭૩ મનજી ૧૭૪ હેમાણંદ ૧૭૫ નગો ૧૭૬ મલ્લિદેવ ૧૭૭ નરપતિ ૧૭૮ પ્રીતિવિમલ ૧૭૯ ધનવિજય ૧૮૦ દયાકુશળ ૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ (?) ૧૮૨ કૃષ્ણદાસ ૧૮૩ સારંગ ૧૮૪ પદ્મવિજય ૧૮૫ માલદેવ ૧૮૬ પરમાણંદ ૧૮૭ વિવેકહર્ષ ૧૮૮ ધનહર્ષ ૧૮૯ કુંઅરવિજય ૧૯૦ જયચંદ્ર ૧૯૧ જ્ઞાન-સાગર (?), ૧૯૨ જયવિજય ૧૯૩ લલિતપ્રભ ૧૯૪ નર્મદાચાર્ય ૧૯૫ ગુણ-વિનય ૧૯૬ **સમયસુન્દર** ૧૯૬ ક રત્નકુશળ ૧૯૭ મુનિશીલ ૧૯૮ પદ્મરાજ ૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય ૧૯૯ જયવિજય ૨૦૦ હેમવિજય ૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય ૨૦૨ આનંદોદય ૨૦૩ પ્રેમવિજય ૨૦૪ વિમલચારિત્ર (૨) ૨૦૫ મેઘરાજ ૨૦૫ ક ગજસાગર સૂરિ શિષ્ય ૨૦૬ દામોદરમુનિ=૨૦૭ દયાસાગર ૨૦૮ પુણ્યકીર્ત્તિ ૨૦૯ સુધર્મરુચિ ૨૧૦ **ઋષભદાસ** (શ્રા) ૨૧૧ કનકસુંદર ૨૧૨ પદ્મકુમાર ૨૧૩ સંયમમૂર્તિ ૨૧૩ ક વલ્હ ૨૧૪ માલ ૨૧૫ વિજય-સાગર ૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર) ૨૧૬ હીરાનંદ ૨૧૭ મેઘરાજ (૨), ૨૧૮ મલ્લ ૨૧૮ ક ક્ષેમકુશળ ૨૧૮ ખ હર્ષકીર્ત્તિસૂરિ ૨૧૯ વિદ્યાકમલ ૨૧૯ ક શાંતિકુશલ ૨૧૯ ખ ગુણવિજય (૧) ૨૨૦ સંઘવિજય ૨૨૧ વિજયમેરુ ૨૨૬ જ્ઞાન(દાસ) ૨૨૩ પરમાનંદ (૨) ૨૨૪ અજ્ઞાત ૨૨૫ હીરનંદન ૨૨૬ વિદ્યાચંદ ૨૨૭ ગંગદાસ ૨૨૮ કૃપાસાગર ૨૨૯ રાજસાગર ૨૨૯ ક કીર્ત્તિ-વિજય ૨૩૦ લાલવિજય ૨૩૧ ઉદયમંદિર ૨૩૨ ધર્મકીર્ત્તિ ૨૩૩ વિવેકવિ-જય ૨૩૪ જયસોમ ૨૩૫ મનોહરદાસ ૨૩૬ જ્ઞાનમેરુ ૨૩૭ મતિસાગર ૨૩૮ ગુણસાગરસૂરિ ૨૩૯ મતિસાર ૨૩૯ ક પ્રભસેવક ૨૪૦ (સુ)ધનહર્ષ ૨૪૧ અમરચંદ્ર ૨૪૨ કર્મસિંહ ૨૪૩ લલિતકીર્ત્તિ ૨૪૩ ક કલ્યાણ ૨૪૪ જિનોદયસૂરિ (૨), ૨૪૫ કમલવિજય ૨૪૬ રાયચંદ (૧) ૨૪૭ નારાયણ ૨૪૮ ગુણવિજય (૨) ૨૪૯ કેશરાજ ૨૫૦ સહજકીર્ત્તિ ૨૫૧ કલ્યાણ (૨), ૨૫૨ સ્થાનસાગર ૨૫૩ પુણ્યસાગર (૩) ૨૫૩ ક લાભોદય ૨૫૪ શ્રીસાર ૨૫૪ ક આલચંદ ૨૫૫ વાનો (શ્રા૦), ૨૫૬ સુમતિહંસ ૨૫૭ રાજસિંહ

જૂની ગૂજરાતી ભાષાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

---

૧ આ આર્યાવર્ત્તમા જૂનામા જૂનુ સાહિત્ય જે ભાષામા મળે છે તેને 'સસ્કૃત' ભાષા કહેવામા આવે છે તે નામના અર્થ પરથીજ જણાય છે કે આર્યોની મૂલ ભાષા તે નથી, પણ તે તો શુદ્ધ કરેલી સુધારેલી ભાષા છે કેટલા હજારો વર્ષ વીતી ગયા પછી કોણે તે સુધારી આ સ્વરૂપમા મૂકી તે જાણવાના સાધનો બચી શક્યા નથી. એમ સમજો કે ગગાની નહેર બાધી તેમા બધુ પાણી ભરવામા આવ્યુ છે, તેના કિનારા સરખા છે, તેપર હરીયાલી અને વૃક્ષ રહેલ છે, પ્રવાહ નિયમિત છે કોઈ નાના મોટા કિનારાવાળી, નાની મોટી, પથરવાળી કે રેતાળ જમીનપર વહેતી નદિયોનુ પાણી એક તરફ વાળી આ નહેર બનાવવામા આવી અને તે સમયની સનાતન–ભાષા–પ્રેમીઓએ જૂની નદિયોનો પ્રવાહ 'અવિચ્છિન્ન' રાખવા માટે કઇપણ કોઇ જાતનુ આદોલન કર્યું કે નહિ, તે આપણે જાણી શકતા નથી. હમેશા આ **સસ્કૃત** નહેરને જોતા જોતા આપણે **અસસ્કૃત** યા સ્વાભાવિક, પ્રાકૃતિક નદિયોને ભૂલી ગયા, અને જ્યારે પુન નહેરનુ પાણી આગળ સ્વચ્છદી બની સમતલ બાધેલા કિનારાને છોડી જલસ્વભાવે ક્યાહી વાકુ, ક્યાહી સીધુ, ક્યાહી ગદુ, ક્યાક સ્વચ્છ—ક્યાક પથરવાળી, ક્યાક રેતાળભૂમિપર અને ક્યાક જૂના સૂકા માર્ગોપર પ્રાકૃતિક રીતિથી વહેવા લાગ્યુ ત્યારે આપણે એવુ કહેવા લાગ્યા કે નહેરથી નદી બની છે, નહેર પ્રકૃતિ છે અને નદી વિકૃતિ છે—દૃષ્ટાત તરીકે હેમચદ્રસૂરિએ પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણનો આરભ જ એ રીતે કર્યો છે કે સસ્કૃત પ્રકૃતિ છે, તેમાથી ઉત્પન્ન થઇ તેથી પ્રાકૃત કહેવાણી—પણ એમ ન કહેવા લાગ્યા કે નદી હવે સુધારકોના હાથમાંથી છૂટી ફરીથી સનાતન માર્ગ-પર આવી છે

૨ આ પ્રમાણે વેદ યા છંદસ્‌ની ભાષાનું ઘણું સામ્ય જૂની પ્રાકૃત સાથે છે તેટલું સંસ્કૃત સાથે નથી. સંસ્કૃતમાં ઘણેભાગે ઘણું લોપમાં આવ્યું છે. પ્રાકૃતિક પ્રવાહનો માર્ગક્રમ આ છે: ૧ મહાભાષા ૨ છંદસ્‌ની ભાષા. ૩ પ્રાકૃત-૪ સંસ્કૃત. ૫ અપભ્રંશ. સંસ્કૃત ભાષા અમર તો થઈ પણ તેનો વંશ ન ચાલ્યો. તે સ્વામી થઈ રહ્યું. એ ખરું કે તેની મદદથી પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ અને પછી હિંદી, ગુજરાતી, મરાઠી ભાષાઓ પુષ્ટ થતી ગઈ તેઓએ પણ કોઈ કોઈ સમયે તેની ભેટનો સ્વીકાર કર્યો.

૩ વૈદિક (છંદસ્‌ની) ભાષાના પ્રવાહ પ્રાકૃતમાં વહેતો ગયો અને સંસ્કૃતમાં બંધાઈ ગયો. આનાં કેટલાંક ઉદાહરણ છે—(૧) વેદમાં દેવા અને દેવાસ એમ બન્ને રૂપો છે સંસ્કૃતમાં ફક્ત દેવા. એ રૂપ રહ્યું છે જ્યારે પ્રાકૃત આદિમાં દેવાસ. અનો આમસ્ (બીજને જસ્) પ્રત્યયનો વંશ આગળ આદિમાં ચાલ્યો. (૨) દેવૈ ની જગ્યાએ દેવેભિ: (અમરેહિ) કહેવાની સ્વતંત્રતા પ્રાકૃતને રિકથક્રમ ( ) માં મળી સંસ્કૃતને નહિ. (૩) સંસ્કૃતમાં અધિકરણનો સ્મિન્ સર્વનામમાંજ બંધાઈ ગયો. પરંતુ પ્રાકૃતમાં ંમિ ંમ્મિ થતાં થતાં હિંદીના મેં ગુજરાતીના માં સુધી પહોંચી ગયો. (૪) વૈદિક ભાષાના છઠ્ઠી યા ચોથીનો બદલે પ્રયોગ કરવાની સ્વતંત્રતા હતી તે પ્રાકૃતમાં આવી ચોથી વિભક્તિને જ ઉડાવી ગઈ કિંતુ સંસ્કૃતમાં અને પાણિની ઉતરી જતાં વ્યાકરણ પર લકીર રહે તેમ રહી ગઈ (૫) વૈદિકભાષાના ભ્યસ્ અને ભ્યાસ પ્રાકૃતમાં ઉચિત સ્યા અને પરિણામ એ આવ્યું કે અપભ્રંશમાં એક વિભક્તિ હિ હિ પણ કરો તરીકે વપરાય સંસ્કૃતની પેઠે જરાય પીડાય નહિ. (૬) સંસ્કૃતમાં પૂર્વકાલિકનો એક ત્વા જ રહી ગયો અને ય નીકળી ગયો. અહીં પ્રાકૃતમાં ત્વાન અને ત્વાય અને ય સ્વતંત્રતાથી આગળ વધતા ગયા—વધતા ગયા (આગળ જુઓ). (૭) ક્રિયાર્થે ક્રિયા (Infinitive of purpose)ના કેટલાં રૂપો

માથી (જે ધાતુજ શબ્દોનાં બીજી, છઠ્ઠી યા ચોથીના રૂપ છે તે) સસ્કૃતને ભાગે ' તુમ્ ' એકલુંજ આવ્યુ જ્યારે પ્રાકૃતમા બીજા ઘણાં રૂપ આવ્યા (૮) કૃ ધાતુનો અનુપ્રયોગ સસ્કૃતમા કેવલ કંઈ લાંબા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતમા રહ્યો, છદસ્‌ની ભાષામા બીજી જગ્યાએ પણ હતો, કિંતુ અનુપ્રયોગનો સિદ્ધાંત અપભ્રંશ અને હીંદી ગૂજરાતી આદિ ભાષા સુધી પહોચ્યો આ વિષય વિશેષ વધારી ઉદાહરણો સાથ લખી બતાવવાની જરૂર છે અત્યારે ટુકમા તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૪ અકૃત્રિમ-સ્વાભાવિક ભાષાપ્રવાહમા (૧) છદસ્‌ની ભાષા (૨) જૈન સૂત્રોની માગધી (૩) બૌદ્ધ ગ્રથોની પાલી (૪) અશોકની ધર્મલિપિયોની ભાષા (૫) લલિતવિસ્તરની ગાથા યા ગડબડી સસ્કૃત, અને (૬) ખરોષ્ટી અને પ્રાકૃત શિલાલેખો તથા સિક્કાઓની અનિર્દિષ્ટ પ્રાકૃત–આજ પૂરાણા નમુના છે

૫ **જૈન સૂત્રોની ભાષા**—માગધી યા અર્ધમાગધી કહેવાય છે, તેને આર્ષ પ્રાકૃત પણ કહેવામા આવે છે પછીથી પ્રાકૃત વૈયાકરણીઓએ માગધી, અર્ધમાગધી, પૈશાચી, શૌરસેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશ ભેદ અનુસાર પ્રાકૃત ભાષાના ભેદ કર્યા, કિંતુ માગધીવાલા કહે છે કે મગધીજ મૂલ ભાષા છે કે જેને પ્રથમ કલ્પના મનુષ્ય, દેવ અને બ્રાહ્મણ બોલતા હતા

૬ હેમચદ્રાચાર્યે ' જિણિન્દાણ વાણી '–જિનેદ્રોની વાણીને દેશીનામમાલાના આરભમા ' અસેસ ભાસ પરિણામિણી ' એ વિશેષણ આપી વદના કરતા એવુ અવતરણ આપ્યુ છે કે —

> **देवा दैवीं नरा नारीं शबराश्चापि शार्वरीम् ।**
> **तिर्यंचोऽपि हि तैरश्चीं मेनिरे भगवद् गिरम् ॥**

૭ બૌદ્ધ ભાષાએ સસ્કૃતનો અધિક આશ્રય લીધેલ છે, સિક્કાઓ તથા લેખોની ભાષા પણ તેવી છે શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના જૈન સૂત્રોમા મળે છે. અહીં બે વાત બીજી ધ્યાનમા રાખવાની છે (૧) એક તો

જે તેમણે પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ બનાવ્યું તેને પ્રાકૃતને બાધ સમજીને વ્યાકરણ નથી લખ્યું, સામાન્ય વાતો જેવી કે પ્રાકૃતમાં દ્વિવચન અને ચોથી વિભક્તિ નથી એ વાત એક બાજુએ રાખીએ તો બધાં પ્રાકૃત વ્યાકરણો કેવળ સંસ્કૃત શબ્દોના ઉચ્ચારણમાં શું શું ફેરફાર થાય છે તેની પરિભાષા–સૂત્ર માત્ર રૂપે છે (૨) બીજી વાત એ છે સંસ્કૃત નાટકોની પ્રાકૃતને શુદ્ધ પ્રાકૃતના નમૂના સમજવા ઉચિત નથી—તે પંડિતોએ બનેલી યા નકલી યા બનાવેલી પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં મુસદ્દા બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમો પ્રમાણે ત ની જગ્યાએ ય અને ક ની જગ્યાએ ગ એમ મૂકીને બનાવવામાં આવ્યું અને તેમ બનાવવામાં આવી છે એટલે કે સંસ્કૃતનું રૂપાંતર કરી મૂકેલી છે પ્રાકૃત ભાષા નથી. આધુનિક ભાષાના નાટકોની પ્રાકૃત શુદ્ધ ભાષા છે જૂના કાળની પ્રાકૃત રચના કેવળ નિયમ વડે બનાવી કવિઓ ભાષાઓમાં પરિણમી યા ધીરે ધીરે પ્રાકૃતમાં શૌરસેનીની પ્રમાણે આદિ કેવળ ભાષામાં વિરલ ટેવાય માત્ર રૂપે રહી ગયું—એવું તે બાબતમાં પ્રાકૃત વ્યાકરણોમાં જે પ્રમાણ દેવામાં આવ્યું છે તે પરથી સિદ્ધ થાય છે બાકીની બધી ભાષાની ના બનેલ પ્રાકૃત બની કેવળ ગ્રંથોમાં બધું થઈ ગઈ ન પણ એક વખતની છાપની ભાષા બની ગઈ

૮ પ્રાકૃત વ્યાકરણોએ મહારાષ્ટ્રીનું ઠીક રીતે વિવેચન કરીને તેને ભાષાઓમાં મુખ્ય કહી શૌરસેનીની આદિના અંતરને તેમના અપવાદો રૂપે બતાવેલ છે આનો અર્થ એ કે દેશભેદથી જુદી પ્રાકૃત બની છતાં પણ પ્રાકૃત રચનાની પ્રાકૃત—એક જ હતી. જે ખાસ પ્રદેશ આમ હતું તે મહારાષ્ટ્રની મુખ્ય આ પરમપ્રાકૃત અને ગ્રંથકારોએ સાદર સ્વીકાર કરી તેની કદર કરી. હાલે (સાતવાહને) તેના કવિઓની છૂટેલી રચનાઓ ભેગી કરી સતસઈ (ગાથા સપ્તશતી) બનાવી મહત્ત્વને ઉત્તેજન કરી પોતાની કીર્તિ તે દ્વારા સામગ્રી ચિરંજીવ બનાવી. વાક્પતિએ તે ભાષામાં ગૌડવહ બનાવ્યો—પરંતુ આ સર્વે પંડિતો પ્રાકૃત કાંઈ વ્યવહારની નહિ. જૈનોએ તેને ધર્મભાષા માની તેનું સ્વતંત્ર અનુશીલન કર્યું

અને માગધીની પેઠે મહારાષ્ટ્રી પણ જૈન રચનાઓમાજ શુદ્ધ મળે છે, અને છદો થવાથી જેમ સસ્કૃતનો 'શ્લોક' તે અનુષ્ટુભ્ છદોનો રાજા છે, તેમ પ્રાકૃતની રાણી 'ગાથા' છે. લાંબા છદ પ્રાકૃતમા આવ્યા તો તેનાપર સસ્કૃતની છાયા સ્પષ્ટ જોવામાં આવે પ્રાકૃત કવિતાનું આસન ઉંચુ થયુ

પ્રાકૃત કવિતાનુ ઉંચુ આસન.

૯ એવુ કહેવામા આવ્યુ છે કે દેશી શબ્દોથી ભરેલી પ્રાકૃત કવિતાની સામે સસ્કૃતને કોણ સાભળે છે? જુઓ—

લલિએ મહુરક્ખરએ જુવઇયણવલ્લહે સસિંગારે ।
સન્તે પાઇયકવ્વે કો સક્કઇ સક્કયં પઢિઉં ॥

—વજ્જાલગ્ગ ૨૯

—લલિત, મધુરાક્ષર, યુવતિ જનવલ્લભ, સશૃગાર-પ્રાકૃત કવિતા હોવા છતા સસ્કૃત કોણ પઢી શકે છે?

રાજશેખર કે જેની પ્રાકૃત તેની સસ્કૃતની સમાનજ સ્વતત્ર અને ઉદ્ભટ છે, તેણે પ્રાકૃતને મીઠી અને સસ્કૃતને કઠોર કહી દીધી—જુઓ.

પરુસા સક્કઅબન્ધા, પાઉઅબન્ધો વિ હોઇ સુઉમારો ।
પુરુસ મહિલાણં જેત્તિઅ મિહન્તરં તેત્તિય મિમાણં ॥

—કર્પૂરમજરી

—સસ્કૃતની રચના પરુષ અને પ્રાકૃતની રચના સુકુમાર હોય છે જેટલુ પુરુષ અને સ્ત્રીઓમા અતર હોય છે તેટલું આ બેમા છે.

૧૦ પ્રાકૃત ભાષાનુ મહત્ત્વ જૈન મહર્ષિઓએ ઉંચુ આક્યુ છે, કારણકે જૈન ધર્મ ગ્રથોનો મોટો ભાગ પ્રાકૃત ભાષામા યોજાયેલો અસ્તિત્વ ધરાવે છે પરમપૂજ્ય સિદ્ધર્ષિગણિના વચનો પણ આ વાતને પુષ્ટ કરે છે. ઉપમિતિભવપ્રપચા કથાના પ્રથમ પ્રસ્તાવમા તેઓશ્રી કહે છે કે-

संस्कृता प्राकृता चेति भाषे प्राधान्यमर्हत
तत्रापि संस्कृता तावद् दुर्विदग्ध हृदि स्थिता ॥५१॥

प्राकृतानामपि सद्बोधकारिणी कर्मपद्धता ।
तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥१०॥

ભાવાર્થ—સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષાઓ પ્રધાનપણાને યોગ્ય છે તેમાં પણ (કેવળ) સંસ્કૃત ભાષા દુર્વિદગ્ધ પુરુષોના ચિત્તમાં સ્થિર થાય છે અને પ્રાકૃત ભાષા (તો) બાળકોને પણ સમ્બોધકારિણી અને અનુપમ થાય છે તથાપિ તે (પ્રાકૃતભાષા) દુર્વિદગ્ધ પુરુષોને રૂચતી નથી.

૧૧ આ ઉપરથી પણ જોઈએ તે સમય સંસ્કૃતમાં રચવાનું કારણ સિદ્ધ થાય એમ મનાય છે કે ઉપાયે સતિ કર્તવ્યં સર્વેષાં ચિત્ત રંજનમ્ — એમ પણ હોય તો કરીને જિનાગમ સંસ્કૃત ભાષામાં કરીને તેથી તેમનું ઘણું નથી ન એમ વિચિત્ર કર્યો. અજિત શાંતિ સ્તવન એ પ્રાકૃત સ્તવન એટલું બધું સુંદર અને અપભ્રંશ પ્રાકૃત કાવ્યથી ભરેલું છે કે ન તે જાણ માટે, છઠ્ઠા ભાગમાં ઉલ્લેખ અને ગુણ સાથે વાચક ભાઈઓ આમાંને વિસ્તાર ફિર કરી નાખે તેમ છે

૧૨ સંસ્કૃત નામના ... મહાન પ્રાકૃત ભાષાની મહત્તા બતાવતા કેટલા શ્લોક છે તે અત્ર આપવા યોગ્ય ધારી મૂકી (જુઓ ૧૯૧૬ ના મે મહિનાનું ઇંડિયન એન્ટિક્વેરી પૃ. ૧૫૪)

" यथा प्रिय भगवतः प्राकृतं संस्कृतादपि ।
नैगमैरपि ग्रन्थ हि शिशूनां कल्पमादिमम् ॥११॥
को विनिर्दिष्टिमां भाषां मागधीमुख्यमादिमम् ।
यस्याः सर्वस्य पुत्रो व्याकर्ता भगवानृषिः ॥१३॥
गार्ग्यगालवशाकल्यपाणिन्याद्या यथाक्रमं ।
शब्दगाः संस्कृतस्य व्याकर्तारो महत्तमाः ॥१४॥
तथैव प्राकृतादीनां षड्भाषाणां महामुनि ।
आदिमान्प्राकृतभाषां व्याकर्ता प्राकविभुः ॥१५॥

यथैव रामचरितं संस्कृतं तेन निर्मितम् ।
तथैव प्राकृतेनापि निर्मितं हि सतां मुदे ॥१६॥
यावत् संस्कृतभाषायाः प्राशस्त्यं भुवि विद्यते ।
तावत् प्राकृतभाषाया अपि प्राशस्त्यमिष्यते ॥१७॥
पाणिन्याद्यैः शिक्षितत्वात् संस्कृती स्याद्यथोत्तमा ।
प्राचेतसव्याकृतत्वात् प्राकृत्यपि तथोत्तमा ॥१८॥
तस्मात् संस्कृततुल्यैव प्राकृती चापि भारती ।
मान्यते शास्त्रतत्त्वज्ञैः किमतत्त्वज्ञभाषितैः" ॥१९॥

અર્થાત્—પૂજનીય સસ્કૃત ભાષાથી પણ પ્રાકૃત વચન પ્રિય હોય છે, કેમકે પ્રૌઢ બોલનાર કરતા પણ બાલભાષિત મનોહર લાગે છે. ૧૨

સરસ્વતીના મુગ્ધ ભાષણરૂપ આ ભાષાની (પ્રાકૃતની) કોણ નિંદા કરે ? કે જેનુ વ્યાકરણ કરનાર **પ્રચેતાનો** પુત્ર (**વાલ્મિક**) ઋષિ છે ૧૩

જેમ **ગાર્ગ્ય**, **ગાલવ**, **શાકલ્ય** અને **પાણિન્યાદિ** ઋષિઓ સસ્કૃત વ્યાકરણના કર્તા થયા, તેવી રીતે પ્રાકૃતાદિ છ ભાષાઓના વ્યાકરણનાં કર્તા પણ આદિકવિ સુપ્રસિદ્ધ આચાર્ય (**વાલ્મિક ઋષિ**) થયા છે ૧૪-૧૫

જેવી રીતે સસ્કૃતમા તેમણે '**રામચરિત્ર**' બનાવ્યુ છે, તેવી રીતે પ્રાકૃતમા પણ બનાવ્યુ છે ૧૬

યાવત્ સસ્કૃત ભાષાનુ જેટલુ પ્રશસ્તપણુ જગત્મા વિદ્યમાન છે, તેટલુજ પ્રાકૃત ભાષાનુ પણ છે ૧૭

પાણિન્યાદિ શિક્ષિત હોવાથી જેમ સસ્કૃત ભાષા ઉત્તમ ગણાય છે, તેમ વાલ્મિકે વ્યાકરણ બનાવેલ હોવાથી પણ પ્રાકૃત ઉત્તમ છે ૧૮

અત એવ—સસ્કૃતની બરાબર જ પ્રાકૃત ભાષા છે, એમ

શાસ્ત્રના તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો માને છે તો પછી અતત્ત્વજ્ઞ પુરુષોના બોલવા વડે કરીને શું ? ૨

૧૩ ઉપરના શ્લોકોના અર્થ ઉપરથી એમ ચોક્કસ જોઈ શકાય છે કે–પ્રાકૃત ભાષા સંસ્કૃત કરતાં કોઈ પણ રીતે ઉતરતી–કમ મહત્ત્વવાળી નથી એમ જૈનોજ નહિ, પરન્તુ હિન્દુ ધર્માનુયાયી વિદ્વાનો અને ઋષિઓ પણ સ્વીકાર કરી ગયા છે

શૌરસેની અને પૈશાચી (ભૂતભાષા)

૧૪ આ પ્રાકૃતના ભેદોમાંથી આપણે શૌરસેની અને પૈશાચીનો દેશ-નિર્ણય કરીશું જો કે આ બન્ને ભાષાઓ માગધી અને મહારાષ્ટ્રીથી ક્યાંઈ જુદી હતી અને તેનું વિવેચન વ્યાકરણોમાં ગૌણ યાને અપવાદ રૂપેજ કરવામાં આવ્યું છે તથાપિ હાલની હિંદી આદિ ભાષાઓ સાથે તેને ઘણો સંબંધ છે તેમાં કોઈ મોટો સ્વતંત્ર ગ્રંથ નથી મળતો, પરંતુ તેનું ક્ષેત્ર એ છે કે જે વ્રજભાષા ખડી બોલી અને રેખતાની પ્રકૃત ભૂમિ છે પૈશાચીનું બીજું નામ ભૂતભાષા છે આ ગુણાઢ્યની આશ્ચર્યકારી એવી બૃહત્કથાથી અમર થઈ ગઈ છે આ ગ્રંથ હમણાં નથી મળતો. બે કાશ્મીરી પંડિતો (નામે ક્ષેમેન્દ્ર અને સોમદેવે) કરેલા તેના સંસ્કૃત અનુવાદ (નામે બૃહત્કથામંજરી અને કથાસરિત્સાગર) મળી આવે છે કાશ્મીરનો ઉત્તર તરફનો પ્રાંત પિશાચ (પિશિત–કચ્ચું માંસ અને અશ્–ખાવું) યા પિશાચ દેશ કહેવાતો હતો અને કાશ્મીરમાંજ બૃહત્કથાનો અનુવાદ મળવાથી પૈશાચી ત્યાંની ભાષા માનવામાં આવતી હતી. કિંતુ વાસ્તવમાં પૈશાચી યા ભૂતભાષાનું સ્થાન રાજપૂતાના અથવા મધ્યભારત છે ચંડી રૂપે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં બૃહત્કથાને કૈકયપૈશાચિકમાં ગણેલી છે કેકય તો કાશ્મીરનો પશ્ચિમોત્તર પ્રાંત છે સંભવ છે કે મધ્યભારતની ભૂતભાષાની મૂળ બૃહત્કથાનું કંઈ રૂપાંતર ત્યાં થયું હોય કે જેના આધાર પરથી કાશ્મીરીઓના સંસ્કૃત અનુવાદો થયા હોય (ડાકટર–વિયેના ઓરિએન્ટલ સોસાયટીનું જર્નલ પુસ્તક ૬૪ પૃ ૯૫ આદિ)

૧૫ રાજશેખર કે જે વિક્રમ સવતની દશમી શતાબ્દીના મધ્યભાગમાં હતો તેણે પોતાની કાવ્યમીમાસામા એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કર્યો છે કે જેમા તે સમયની ભાષા નિવેશની ચર્ચા છે —

"ગૌડ (બગાલ) આદિ સસ્કૃતમા સ્થિત છે, લાટદેશીઓની રૂચિ પ્રાકૃતમા પરિચિત છે, મરૂભૂમિ, ટક્ક (ટાક, દક્ષિણ પશ્ચિમી પજાબ) અને ભાદાનક (બીજોલ્યાના શિલાલેખમા પણ ભાદાનકનો ઉલ્લેખ છે, તો તે પ્રાત રાજપૂતાનામાજ હોવો જોઇએ) ના વાસીઓ અપભ્રશનો પ્રયોગ કરે છે, અવતી (ઉજ્જૈન), પારિયાત્ર (બેતવા અને ચચલનો ભાગ), અને દશપુર (મદસોર)ના નિવાસી ભૂતભાષાની સેવા કરે છે. જે કવિ મધ્યદેશમા (કનોજ, અતર્વેદ, પચાલ આદિ) રહે છે તે સર્વ ભાષાઓમા સ્થિત છે" રાજશેખરને ભૂગોલ વિદ્યાપર ઘણો શોખ હતો. કાવ્યમીમાસાના એક આખા અધ્યાયમા ભૂગોલનુ વર્ણન આપી કહે છે કે વિસ્તારથી જોવા માટે મારો બનાવેલો ભુવનકોશ જોવો પોતાના આશ્રયદાતાની રાજધાની મહોદય (કનોજ) ઉપર પોતાને ઘણો પ્રેમ હતો કનોજ અને પચાલની તેણે ઠેકાણે ઠેકાણે અતિ પ્રશસા કરી છે. મહોદય (કનોજ)ને પોતે ભૂગોળનુ કેન્દ્ર ગણ્યુ છે અને દૂરતાનુ માપ મહોદયથીજ કરવુ જોઈએ– જૂના આચાર્યો અનુસાર અતર્વેદીથી નહિ– એમ જણાવી (કાવ્યમીમાસા પૃ ૯૪) દીધુ છે આ મહોદયની કેન્દ્રતાને ધ્યાનમા રાખી તેણે બતાવેલા રાજાના કવિસમાજનો નિવેશ ઘણો ચમત્કાર બતાવે છે તે કહે છે કે રાજા કવિસમાજની મધ્યમા બેસે, ઉત્તરે સસ્કૃતના કવિ (કાશ્મીર, પાચાલ), પૂર્વે પ્રાકૃત (માગધીની ભૂમિ મગધ), પશ્ચિમે અપભ્રશ (દક્ષિણી પજાબ અને મરૂદેશ) અને દક્ષિણે ભૂતભાષા (ઉજ્જૈન, માલવા આદિ)ના કવિ બેસે (કાવ્યમીમાસા પૃ. ૫૪–૫૫) આ પ્રમાણે રાજાનો કવિસમાજ ભૌગોલિક ભાષા–નિવેશનુ માનચિત્ર થયુ આ બાજુ કુરૂક્ષેત્રથી પ્રયાગ સુધીનો અતર્વેદ, પાચાલ અને શૂરસેન અને તે બાજુ મરૂ, અવતી, પારિયાત્ર અને દશપુર– આ શૌરસેની અને ભૂતભાષાના સ્થાન હતા.

—

અપભ્રંશ

૧૬ ભવિષ્ય અથવા અમસ્ય પ્રાકૃતિની ધારાઓ ભાગીને હવે નદીનું રૂપ ધારણ કરી રહી હતી. તેમાં દેશીની ધારાઓ પણ આવીને ભળતી ગઈ. દેશી ભાષા એ બીજું કંઈ નહીં પણ અપેક્ષી ગયેલું પાણી છે અથવા જે પાણી નદી માર્ગમાં આવી ભળ્યું ન બંધાયું નહિ. તે પાણી પણ કાંઈ કોઈ વખત આખીને નદીમાંથી વચ્ચમાં આવતું હતું. એવું પાણી પણ ધારાનું ધારાનું અહીં આવી મળી ગયું હતું. આવી વચ્ચેથી નદીની મતિ વળેલી [illegible] (નીચે નીચે વળી) [illegible] (નદીની વિભાગો) [illegible] હવે [illegible] નહિ.

૧૭ [illegible] પ્રાકૃત [illegible] અપભ્રંશ એ મુખ્ય અને અત્યંતરમાં સ્થાન [illegible] છે (પ્રાકૃતવ્યાકરણોમાં જુઓ) આ [illegible] છે. તેથી તેની [illegible] કે તેમાં [illegible] તેમાં બધી પ્રાકૃતોમાં, [illegible] આચાર્ય (હેમચંદ્ર પૃ. ૪૮) તેણે અપભ્રંશનું [illegible] અને [illegible] છે [illegible] પ્રાકૃતને મૂળ પ્રાકૃતને [illegible] અને [illegible] છે

૧૮ વિક્રમની સાતમી શતાબ્દીથી અગિયારમી સુધી આ [illegible] ન [illegible] તેમાં દેશીના [illegible] ભાષા [illegible] છે [illegible] છે એક [illegible] [illegible] [illegible]

થયુ. હા એટલું ખરૂ કે તેણે કેવલ પ્રાકૃતના જ તદ્ભવ અને તત્સમ પદ લીધા નથી, પરતુ ધનવલી અપુત્રા માસી (સસ્કૃત)માંથી પણ કેટલાય તત્સમ પદ લીધા છે

[તદ્ભવ પ્રયોગોના અધિક ઘસાવાથી ભાષામાં એવી અવસ્થા આવે છે કે જ્યારે શુદ્ધ તત્સમોનો પ્રયોગ કરવાની ટેવ પડી જાય છે હિદી કે ગૂજરાતીમા હવે કોઈ જસ કે ગુનવત નથી લખતુ, પણ યશ અને ગુણવાન્ લખે છે બોલવામા પણ ગમે તે રીતે જેમકે મોહનદાસ્ બોલવામા આવશે, પણ લખવામા આવશે મોહનદાસ.]

૧૯ સાહિત્યની પ્રાકૃત, સાહિત્યની ભાષાજ થતી ચાલી હતી તેમા ગતને બદલે ગય, અને ગજને બદલે પણ ગય, કાચ, કાક, કાય (શરીર), અને કાર્ય એ બધાને બદલે કાય વપરાતું હતું આમા ભાષાનુ જે પ્રધાન લક્ષણ સાભળવાથી અર્થબોધ છે, તેનો વ્યાઘાત થતો હતો અપભ્રશમાં બને પ્રકારના શબ્દો મળે છે જોકે શૌરસેની, પૈશાચી, માગધી આદિ ભેદો થયા છતા પણ પ્રાકૃત એકજ હતી, તેવી રીતે શૌરસેની, અપભ્રશ, પૈશાચી-અપભ્રશ, મહારાષ્ટ્રી અપભ્રંશ આદિ થઇને એકજ અપભ્રશ પ્રબલ થઇ હેમચદ્રે જે અપભ્રશનું વર્ણન કર્યું છે તે શૌરસેનીના આધારપર છે માર્કન્ડેયે એક ‘ નાગર ’ અપભ્રશની ચર્ચા કરી છે કે જેનો અર્થ નગરવાસી, ચતુર, શિક્ષિત (ગામડીયાથી વિપરીત) લોકોની ભાષા યા ગુજરાતના નાગર બ્રાહ્મણો, યા નગર (વડનગર, વૃદ્ધનગર)ના પ્રાતની ભાષા થઇ શકે છે. ગૂજરાતની અપભ્રશ-પ્રધાનતાની ચર્ચા આગળ આવશે, પરતુ તેના તે નગરનુ વડનગર યા નગર નામ પ્રાચીન નથી, તેથી ‘ નગરની ભાષા ’ એ અર્થ લેતા માર્કંડેયના વ્યાકરણની પ્રાચીનતામા શકા થાય છે

૨૦ રાજશેખરે કાવ્યમીમાસામા કેટલાક શ્લોકો એવા આપ્યા છે કે જેમા બતાવેલ છે કે કયા દેશનો મનુષ્યકેવી રીતે સસ્કૃત અને પ્રાકૃત બોલી શકે છે અહી આ પાઠશૈલીના વર્ણનની ચર્ચા કરવી ઘટે છે આ વર્ણન રોચક પણ છે અને કેટલાક અશો તે હજીસુધી સત્ય પણ-

છે. ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિચારણીય વસ્તુ છે તે કવિ કે છે કે કાશીથી પૂર્વ તરફ જે મગધ આદિ દેશના નિવાસી છે તે સંસ્કૃત ઠીક બોલે છે પરંતુ પ્રાકૃત બોલવામાં કુંઠિત છે. ગૌડાઓની ઠેકડી કરતો તો એક જૂનો શ્લોક જાણીતો છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિજ્ઞાપના કરું છું કે મારો અધિકાર છોડવાની ઇચ્છા થઈ છે–કાંતો ગૌડ ગાથા બોલવા છોડી દે કે નહિ તો કોઈ બીજી સરસ્વતી બનાવી લ્યો. (**ब्रह्मन् विज्ञापयामि त्वां स्वाधिकारजिहासया, गौडस्त्यजतु वा गाथां अन्या वास्तु सरस्वती**)

૨૧ ગૌડ દેશમાં બ્રાહ્મણો ન અતિસ્પષ્ટ ન અશ્લિષ્ટ ન રૂક્ષ ન અતિકોમળ ન મંદ અને ન અતિતાર–એવા સ્વરથી બોલે છે. ગમે તે રસ રીતિ કે ગુણ હોય પણ કર્ણાટ લોકો ગર્વથી અંતમાં ટંકાર દેતા બોલે છે. ગદ્ય પદ્ય કે મિશ્ર કોઈપણ જાતનું કાવ્ય હોય, પણ લલિત ગતિ લાટીઓ બોલશે. સંસ્કૃતના દ્વેષી લાટ પ્રાકૃતને લલિત સુંદર ઢબે બોલે છે. સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ–ગુજરાત–કાઠિયાવાડ) ત્રવણ (પશ્ચિમી રાજપૂતાના. જોધપુરના રાજા બાઉકના વિ. સં. ૮૯૪ના શિલાલેખમાં પોતાના પૂર્વપુરુષ શિલુકે ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી હતી એમ જણાવ્યું છે. આમાં વલ્લ દેશ તે મારવાડનું જેસલમેર છે અને ત્રવણી તેની દક્ષિણનો દેશ હોવો જોઈએ) આદિ સંસ્કૃતમાં અપભ્રંશના અંશ જોડી સૌષ્ઠવ રીતે બોલે છે. શારદાના પ્રસાદથી કાશ્મીરી સુકવિ થાય છે પરંતુ તેમનો પાઠક્રમ જાણે તે કાને ગળોની પિચકારી છે. ઉત્તરાપથના કવિઓ બહુ સંસ્કારી છતાં પણ નાકમાંથી બોલે છે. પાંચાલ દેશવાસીના પાઠ તો કાનોમાં મધ વરસાવે છે તેનું તો બોલવું જ શું? (**मार्गानुगेन निनदेन निधिर्गुणानां, संपूर्णवर्णरचनो यतिभिर्विभक्तः, पाञ्चालमण्डलभुवां सुभगः कवीनां, श्रोत्रे मधु क्षरति किंचन काव्यपाठः ॥**)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીને મળતી છે. ઉપર બતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાષાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભૂમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે અંતર્વેદ, વ્રજ, દક્ષિણી પંજાબ, ટક્ક, ભાદાનક, મરૂ, ત્રવણ, રાજપૂતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દશપુર અને સુરાષ્ટ્ર-અહીંની જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલા દેશભેદ થતા પણ એકજ પ્રાકૃત હતી હમણા અપભ્રંશના સાહિત્યના અધિક ઉદાહરણ મળ્યા નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હજુ પૂરૂ ધ્યાન આપવામા આવ્યુ નથી

૨૩ અપભ્રંશ ક્યા સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો ક્યાથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે રોચક અને અતિ મહત્ત્વનો છે. આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઇ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી કેટલાક ઉદાહરણ એવા છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય સંસ્કૃત ગ્રંથોમા તે લખાઈ તે કારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખ્યશૈલીની રક્ષા થઈ-નહિંતો મુખસુખાર્થે લેખનશૈલીમા બદલતી બદલતી એવી થઈ જાત કે તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાત તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસારિણી શૈલીપર લખવામા આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તો અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગુજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ઘણો પાછળ હઠાડી શકાય. ઉપમાવાચક 'જિમિ' યા 'જિમ'-જિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામા 'જિમ્વૈ' લખેલો મળી આવે છે તેના ઉઁચ્ચારણમા પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુરૂ થઈ શકતો નથી (જિમ્મલ), કારણ કે જે છંદમા તે આવ્યો છે તેનો ભંગ થાય

છે ઉચ્ચારણની રીત એ પણ એક વિલક્ષણ વસ્તુ છે તે કવિ કહે છે કે કાશ્મીરી પાઠ તરફ તો માગધ આદિ દેશોના નિવાસ છે તે સંસ્કૃત ઠીક બોલે છે પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં કુંઠિત છે અપભ્રંશોની રચના કરતાં નથી એક બીજો પ્રકાર જૂનાકાળ છે કે જેમાં સરસ્વતી બ્રહ્માને પ્રાર્થના કરે છે કે આપને એવી વિજ્ઞાપના કરું છું કે મને આગે અધિકાર જવાની ઇચ્છા થઈ છે—કવિ નાટક ભાષા બોલવાનું છોડી દે અને નહીં તો હેઠ બીજાને નમવાની બનાવી લ્યો. (आदाय विसर्गपरामिश्रां स्वाधिकारनिरादरम्, गौडव्यपभ्रंशं वा गाथा मध्या मृदु सरस्वती)

૨૧ લાટ દેશમાં આવેલું ન અતિપરુષ ન અતિમૃદુ, ન રૂક્ષ, ન અતિ કોમળ, ન મંદ અને ન અતિતાર—એવા ભાષ્યથી બોલે છે અને તે રસ રીતિ કે ગુણ હોય, પણ સ્ફુટ અને ઘણીથી અંતમાં ટહુકા દેતાં બોલે છે ગદ્ય, પદ કે મિશ્ર કોઈપણ તેનું કામ હોય, પણ પ્રતિ કવિ આર્જવ બોલીને, સંસ્કૃતના ઢળી વાત નાટકને લલિત પ્રકારથી સુંદર બોલે જ છે. (લાટ—ગુજરાત—ખાનદેશ), તથા (પશ્ચિમી રાજપૂતાના જોધપુરના રાજ બાઉકના વિ. સં. ૮૯૪ ના શિલાલેખમાં પોતાના વંશના પૂર્વપુરુષ શિલુકે સ્ત્રવણી અને વલ્લદેશ સુધી પોતાના રાજ્યની સીમા બાંધી દઈ એમ લખ્યું છે આમાં વલ્લ દેશ તે આબુની આસપાસ છે અને સ્ત્રવણી તેની દક્ષિણનો દેશ હોવો જોઈએ) આદિ, એ દેશોમાં આવતા આદ બોલવાની એવી ગતિ બોલે છે લાટના ચતુરતી પ્રાકૃતનો રુચિ થાય છે પરંતુ તેમાં પાઠમ તેમ તો તેને ભાષાની વિજ્ઞપ્તી જ ઉચ્ચારણના અંશો પણ સંસ્કૃત છતા પણ નાટકની બોલે છે પંચાલ દેશવાળાના પાઠ તો કાનોમાં મધ ટપકાવે છે તેનું તો પૂછવું જ શું ! (मार्गानुगेन निनदेन निधि र्गुणानां, संपूर्णवर्णरचनो यतिभिर्विभक्तः, पाञ्चालमण्डलभुवां सुभगः कवीनां श्रोत्रे मधु क्षरति किंचन काव्यपाठः ॥)

૨૨ જૂની અપભ્રંશ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાથે મળતી છે, અને પાછળની અપભ્રંશ તે જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીને મળતી છે ઉપર બતાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે શૌરસેની અને ભૂતભાષાની ભૂમિ જ અપભ્રંશની ભુમિ થઈ અને તેજ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની ભૂમિ છે અંતર્વેદ, વ્રજ, દક્ષિણી પંજાબ, ટક્ક, ભાદાનક, મરૂ, ત્રવણ, રાજપૂતાના, અવંતી, પરિયાત્ર, દશપુર અને સુરાષ્ટ્ર-અહીંની જે ભાષા તે એકજ મુખ્ય અપભ્રંશ હતી-જેવી રીતે પહેલા દેશભેદ થતા પણ એકજ પ્રાકૃત હતી હમણા અપભ્રંશના સાહિત્યના અધિક ઉદાહરણ મળ્યા નથી, તેમ તે ભાષાના વ્યાકરણ આદિપર હજુ પૂરૂં ધ્યાન આપવામા આવ્યુ નથી

૨૩ અપભ્રંશ ક્યા સમાપ્ત થાય છે અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો કયાથી આરંભ થાય છે તેનો નિર્ણય કરવો કઠણ છે પરંતુ તે રોચક અને અતિ મહત્ત્વનો છે આ બે ભાષાઓના સમય અને દેશના સંબંધે કંઇ સ્પષ્ટ લીટી દોરી શકાતી નથી. કેટલાક ઉદાહરણ એવા છે કે જેને અપભ્રંશ પણ કહી શકાય અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતી પણ કહી શકાય સંસ્કૃત ગ્રંથોમા તે લખાઈ તે કારણે અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીની લેખશૈલીની રક્ષા થઈ-નહિતો મુખસુખાર્થ લેખનશૈલીમા બદલતી બદલતી એવી થઈ જાત કે તેને પ્રાચીન સમજવી અશક્ય થાત તે પ્રાચીનશૈલીને હિંદી કે ગૂજરાતી ઉચ્ચારણાનુસરિણી શૈલીપર લખવામા આવે (કે જે રીતે તે અવશ્ય બોલાતી હોય) તો અપભ્રંશ કવિતા કેવલ જૂની હિંદી કે જૂની ગુજરાતી થઈ જાય છે અને દુર્બોધ રહેતી નથી. આ પરથી એમ કહી શકાય નહિ કે જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતીનો કાલ ઘણો પાછળ હઠાડી શકાય ઉપમાવાચક 'જિમિ' યા 'જિમ'-જિમ, જ્યમ, તેને આવી જૂની કવિતામા 'જિમ્વૈ' લખેલો મળી આવે છે. તેના ઉચ્ચારણમાં પ્રથમ સ્વર સંયુક્તાક્ષરની આગળ હોવાથી ગુરૂ થઈ શકતો નથી (જિમ્મલ), કારણ કે જે છંદમા તે આવ્યો છે તેનો ભંગ થાય

છે આથી તેને ભલે ક્રિયર્વૈ લખ્યો હોય પણ તેનો ઉચ્ચાર ક્રિય થતો કે જે ક્રિમ જ છે સંસ્કૃત ક્રિયતે નું પ્રાકૃતરૂપ ઉપજ્જઇ છે કે જે પ્રસાતો ઉપજઇ ના રૂપમાં પરિણમે છે હવે આ ઉપજ્જઇ ને અપભ્રંશ માનવો કે જૂની હિંદી—જૂની ગુજરાતી માનવો? જોઇ ને તેના ઉચ્ચાર અનુસાર લખવાથી ઉપજે થાય છે (સંયુક્ત જ અક્ષરને અક્ષર ની માત્રાની ગુરુતા માનતાં ઉપજ્જે ખરી રીતે થાય) કે જેને હમણાં હીંદી તરીકે પીછાનીએ છીએ અને ગુજરાતીમાં ઉપજે એ રૂપ સ્વીકારીએ છીએ અને આ રૂપ ઉપ-જ્જઇ ઉપજઇ ઉપજે ઉપજૈ એમ કેટલી શતાબ્દીઓ સુધી ચાલુ રહ્યું છે

૨૪ આ પુસ્તકના લખનાર સંસ્કૃતના પંડિતો વા જૈન સાધુ હતા. સંસ્કૃત શબ્દોને તો તેમણે શુદ્ધિથી લખ્યા તેમ પ્રાકૃતને પણ લખ્યા, પરંતુ આ કવિતાઓની લેખશૈલીપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. કોઇ વખત જૂનું રૂપ રાખવા દીધું, તો કોઇ વખત વ્યવહારમાં પરિચિત થયેલું નવું રૂપ મૂકી દીધું આ આગળના દૃષ્ટાંતોથી જણાવામાં આવશે.

૨૫ આવી કવિતાને માટે જૂની હિંદી—જૂની ગુજરાતી એ શબ્દ ગુલેરીજીએ વાપર્યો છે જૂની ગુજરાતી, જૂની રાજસ્થાની જૂની પશ્ચિમી રાજસ્થાની આદિ નામ કૃત્રિમ છે અને વર્તમાન ભેદને પાછળ વધારે ધકેલી બનાવવામાં આવ્યા છે એ બુદ્ધિ ઠીક કરવા સિવાય આનું ફલ પણ નથી. કવિતાની ભાષા પ્રાય સર્વ જગ્યાએ એકજ જેવી હતી. જેવી રીતે નાનકથી લઈને હરિશ્ચંદ્રના હરિજનો સુધીની ભાષા વ્રજભાષા કહેવાતી હતી, તેવીજ રીતે અપભ્રંશને જૂની હિન્દી—જૂની ગુજરાતી કહેવી અનુચિત નથી ભલે પછી કવિતા દેશ-કાલ અનુસાર તેમાં કોઇ રચના પ્રાદેશિક હો

૨૬ પછીના સમયમાં હિંદી કવિ સંત યોગિજનોને માટે એક અર્ધું જૂની ગુજરાતી વા વ્રજભાષામાં લખી પોતાની વાણીઓ ભાષામાં લખતા હતા—જેવી રીતે કાવ્ય શૌરસેની, પૈશાચી છોડી ઘણી કવિતા મહારાષ્ટ્રી

પ્રાકૃતમાં જ થતી હતી મીરાબાઈના પદ જૂની હીંદી કે ગૂજરાતી કે મારવાડી કહેવાય ? કવિની પ્રાદેશિકતા આવ્યા છતા સાધારણ ભાષા ‘ભાખા’ કહેવાતી હતી જેવી રીતે અપભ્રંશમા ક્યાક ક્યાક સસ્કૃતનો પુટ છે, તેવી રીતે તુલસીદાસજી રામાયણને પૂરવી ભાષામા લખતા લખતા સસ્કૃતમા ચાલી ગયા છે (જેવી રીતે-કવિહિ અગમ જિમિ બ્રહ્મસુખ અહમમ-મલિનજનેષુ, રન જીતિ રિપુદલ મધ્યગત પસ્યામિ રામમનામય ઇત્યાદિ) ના છાપખાના, પ્રાતિય અભિમાન, મુસલમાનોના ફારસી અક્ષરોનો આગ્રહ અને નવા પ્રાતિક ઉદ્બોધન ન હોતતો હિદી ભાષા અનાયાસે દેશભાષા બની જાત અધિક છાપવા છપાવવા લખ-વાતુ ચાલ્યુ ને ઝગડાઓ થયા તેથી આ ગતિ અટકી

૨૭ આજકાલ લોકો પૃથ્વીરાજરાસાની ભાષાને હિદીનુ પ્રાચીનતમ રૂપ માને છે, પણ કહેવુ જોઇએ કે અપભ્રશની કવિતાઓને જૂની હિદી-જૂની ગૂજરાતી કહી શકાય તો તે રાસાની ભાષાને રાજસ્થાની યા ‘મેવાડી-ગૂજરાતી-મારવાડી-ચારણી-ભાટી’ કહેવી ઘટે, હિદી નહિ. વ્રજભાષા પણ હિદી નથી અને તુલસીદાસજીની મધુર ઉક્તિઓ પણુ હિદી નથી

૨૮ આ પુરાણી ભાષા અહીં કહી વિખરેલી મળે છે-કોઈ મુક્ત શૃગારરસની કવિતા, કોઈ વીરતાની પ્રશસા, કોઇ ઐતિહાસિક વાત, કોઇ નીતિના ઉપદેશ, કોઈ લોકોક્તિ અને તે પણ વ્યાકરણના ઉદા-હરણોમા યા કથાપ્રસગમા ઉદ્ધૃત કરેલી, આવુ ભાષાસાહિત્ય ઘણુ હતુ એમ જણાય છે. આમા મહાભારત અને રામાયણની સપૂર્ણ યા તેના આશ્રયપર બનેલી નાની નાની કથાઓ હતી બ્રહ્મ અને મુંજ નામના કવિઓ મળી આવે છે જેવી રીતે પ્રાકૃતના જૂના રૂપ પણ શૃગારની ચટકદાર મુક્તક ગાથાઓમા (સાતવાહનની સપ્તશતી), યા જૈન ગ્રથોમાં છે, તેવી રીતે જૂની હિદી-જૂની ગૂજરાતીના નમુના પણ શૃગાર વા વીરરસના અથવા કથાઓમા ગુથાયેલા યાતો જૈન ધાર્મિક રચનાઓમાં મળી આવે છે. હેમચદ્રજીને મોટી શાબાશી એ દેવાની છે કે તેમણે પ્રાકૃત

ઉપાશ્રયમાં ના જ ના ચાલતા હાલતા જ ત્યારે જીવું ભાવી ક્રિયાઓમાં જે પુણ્ય બંધ કરવું કહે. ભાવું શાયુ જૈનું ન્યાય છે કે / વ્રતિઓ જાય નવું ભાગ્યું માનવું ન આ ધાર્મિક જીવની 'મારા' ક્રિયાઓ સંપૂર્ણ ભરે ધર્મ કરવાની ગતિ ઠરે કરવા ઉત્તમ નથી જૈન ધર્મ નહિ ઉત્તમ.

૨૯ આવી ક્રિયાઓ ધર્મ / સંપૂર્ણમાં 'ધર્મ અને પ્રભુના ભાવ ના ગયા છે કિંતુ જ જન બીજા ભાવે બીજા ઠરે જન છે જીવું ભાવે હાલ ન ની ભાવ ભાવ જીવતી કે ઉત્ત-જીવાતી ભાવ નિરૂપણ ભર છે 'જીવવું નામ જેમ સંપૂર્ણ નવાધિકાર 'ધર્મ' ભાવના છે કિંતુ જીવિત નવાભાવ જેવી રહેલ ના નવી ઠરે ભાવ ચાલતા નથી ભાવ સંપૂર્ણમાં ધર્મ નવાભાવ ભર જીવો ઉત્તમ ભાવના નાશ ધામ છે જેમ જવી ક્રિયા જ ન જીવના જવી છે ન જ ભાવના ભાવ જ જવી ભાવ ન જીવના છે નવ—ધર્મ જેવા ના ધારણા ભવિષ્યમાંથીનાં બંને ભાવ પ્રભુના 'ધર્મ' જ ભાવના છે ન હાલ ધર્મ જ છે (પૃ. ૪૦ ૧૪૭).પ્રભુ સંપૂર્ણ (ભાવેન —ભાવ) ના ગુણોમાં જન્મના ભાવનાઓનું ઉત્તું ભાવ 'ભગવની પ્રભુ ઉત્તમ જો ઉત્તુ (પૃ. ૧૪૭ નહિ ભાવી ધન ન ભાવના નથી ઉત્ત ભાવના ભાવેશું પ્રભુ ઉત્તમ ભાવની ભાવ.) ભાવ ભવિષ્યમાંનું જ બંને ભાવે ન ભાવના 'જે ક્રિયા ભાવનાઓ ભાવેલ હાલ ક્રિયાથી ઉત્તમ ઉત્તમ કરવા ભાવના છે નવી ક્રિયાઓમાં બંને હાલ છે બંને જીવન કિંતુ ગુણ ઉત્ત ક્રિયા બે ભાવની ભાવના છે બે ભાવ ભાવ હાલ જેવું છે

૩૦ ભાવે ક્રિયા કે ભાવી ભાવનાઓનું જન ધર્મ ભાવું ભાવું ભાવ છે જ ન ગતિ ભાવું ઉત્તમથી નથી ભાવી ભાવે ગતિ ક્રિયાઓ—ભાવના ઉત્તમથી ભાવ ભાવ ગુણમુનથી મિશ્ર પરિણામ થાય થયું છે કે જન જૈનની ક્રિયા થાય જાય છે ભાવભાવના ભાવના ભાવના જેવી જ ભાવિક ભાવોમાં ભાવની ભાવ જેમ

લખતા નથી. પોતે જાણતા ન હોય છતા નવા રૂપો લખી મારે છે. 'તઇસિઇ' 'જુગુતિ' 'કાલસુભાઉ' 'અઉરઉ' તે બદલે 'તૈસેહિ' 'યુક્તિ' 'કાલસ્વભાવ' 'ઔરો' એમ કરી નાખ્યુ છે જે કવિતા મુખની કાને, મુખથી કાને ચાલી આવે છે તેમા તો ઘણોજ ફેરફાર થઇ જાય છે. હેમચન્દ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના ૮મા અધ્યાયના ઉદાહરણોમા એક 'અપભ્રંશ' યા જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો દોહો લઇએ અપભ્રંશ અને જૂની હિંદી કે જૂની ગૂજરાતી વચ્ચે સીમારેખા ઘણી અસ્પષ્ટ છે, અને કહેવામા આવશે તેમ જૂની હિંદી-જૂની ગૂજરાતીનો સમય ઘણો પૂર્વનો જણાશે.

૩૧ આ દોહો એ છે કે—

વાયસુ ઉડ્ડાવન્તિઅએ, પિઉ દિટ્ઠુઉ સહસત્તિ,
અધ્ધા વલયા મહિહિ ગય, અધ્ધા ફુટ્ટ તડત્તિ

(વિયોગીની કાગડાને ઉડાવવા લાગી કે મારો પિયુ આવે છે તો ઉઠી જા એટલામા તેણીએ અચાનક પિયુને દીઠો કાતો તેણી વિયોગમા એટલી દુબળી હતી કે હાથ લબાવતા જ અરધી ચુડીઓ જમીનપર પડી, અને કાતો પ્રિય દર્શનના હર્ષથી એટલી વધી ગઇ કે બાકીની ચૂડીઓ તડ તડ ફુટી ગઈ]

૩૨ ચારણોના મુખેથી કેલીટગે પેઢીઓ સુધી બોલતા બોલતાં રાજપૂતાનામા આ દોહાનુ હાલ સાફ કરેલુ રૂપ એ પ્રચલિત છે કે—

કાગ ઉડાવણુ જાન્તી, પિય દીઠો સહસત્તિ,
આધી ચૂડી કાગગલ, આધી ટૂટ તડિત્તિ

આમા નિશાન ઠીક લાગી ગયુ, ચૂડીઓ જમીનપર ન પડતા કાગડાના ગળામા પહોચી ગઈ, અને ચૂડી તૂટવાનુ અપશુકન મટી ગયુ.

૩૩. એજ વ્યાકરણમાથી એક દોહો બીજો લઇએ—

પુત્તેં જાએ કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણુ,
જા બપ્પીકી ભુંહડી, ચમ્પિજ્જઈ અવરેણુ

(એ પુત્રના જન્મથી શું લાભ અને મરી જવાથી શુ ખોટ કે જેના રહેવાથી બાપની ધરતીપર બીજો અધિકાર કરી લે

૭૪ આ દોહાનું પરિવર્તન થતાં થતાં એનું રૂપ આમ થયું છે —

પિયુ તણાં સબ ગુણ, અવગુણ કવણ વિવેક,
જે હિયાં પર આપણી, મકરો અવરેખ

આમાં વિવેક સિવાય પી–પુત્રીની [illegible] ના, [illegible] પ્રા. [illegible] કરવામાં આવે, [illegible] આવે. આ પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે કે એ દોહામાં 'મુનિ પુત્રી શું જાણશું!' એમ કહેવામાં આવ્યું છે પરંતુ [illegible] જાતિની પ્રત્યે અપમાન [illegible] થવાથી 'પી (જાતી [illegible])'થી શું જાણશું?' એમ થયું છે. આ [illegible] ૭૪ પુરાણી કવિતા [illegible], સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના અપભ્રંશ અને [illegible] આદિના [illegible] તે પુરાણા [illegible] ની પ્રીત સારી રીતે [illegible] બતાવે છે.

પ્રકરણ બીજું

પ્રાકૃત પ્રત્યે જૈનોની રુચિ અને અપભ્રંશની વિશેષતાઓ.

૭૫ શ્રીયુત દોશીના 'જૈન સમાચાર' (ભાગ ૧–૪)માં 'જૈન સાહિત્યનું દિગ્દર્શન' એ નામના લેખના પ્રથમ ભાગમાં જણાવે છે કે –

"સંસ્કૃત ભાષા સાથે ભાષાન્તરમાં પ્રાકૃતભાષાને મોટો અન્યાય થયો આવ્યો છે અને તે પ્રાકૃત ભાષાનો સ્વતંત્ર પ્રવાહ પણ પ્રાકૃત સાહિત્યમાં પણ ગયો છે. સંસ્કૃતનો તેના પર કાંઈ પ્રભાવ અવશ્ય પડ્યો પરંતુ તેથી તે પ્રવાહ સંસ્કૃતમય કદી થયો નથી. આ સ્વતંત્ર પ્રાકૃત પ્રવાહ આગમ જેટલો જૂનો છે. આ અપભ્રંશની પ્રવૃત્તિ [illegible] થયો છે તે માટે આ ભાષાઓનો સાચો ઇતિહાસ અને સાચું વિજ્ઞાન જાણવા માટે આપણું પ્રાચીન પ્રાકૃત સાહિત્ય [illegible] બહાર પાડવાની પ્રવૃત્તિ [illegible] જોઈએ.

પાણિનિના સમયમાં સસ્કૃત ભાષાનો કંઇ એવો પ્રભાવ બ્રાહ્મણ વિદ્વાનો પર જામ્યો કે તેઓએ સમયાનુસાર પ્રચલિત ભાષાઓની કઇ પણ પરવા ન કરી. તેમણે તેને સાહિત્યનું રૂપ આપવાનો કઇ પણ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. હજારો વર્ષો સુધી તેઓ બરાબર કેવળ સસ્કૃતનુ જ પઠન પાઠન અને સાહિત્ય-વર્દ્ધન કરતા રહી તેમા દત્તચિત્ત રહ્યા તેઓને પ્રાકૃતભાષાઓ પર કઇક ધૃણા જેવુ થઇ ગયુ આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક પડિતોમાં આજસુધી વિદ્યમાન છે, અને શાસ્ત્રાર્થ આદિમા તેઓ કહેવા લાગે છે કે **'भाषारडाया· किं प्रयोजनम्'** આવી અવસ્થામા જો કેવલ બ્રાહ્મણ સમાજનાજ શિરે અત્યાર સુધી દેશની સાહિત્યરક્ષાનો ભાર રહેત-જેવી રીતે આજથી કઈ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે સુધી રહ્યો હતો-તો આપણને અવશ્ય દેશની આધુનિક ભાષાઓના ઉદ્‌ગમસ્થાન [ઉત્પત્તિ સ્થાન) નો કઇ પત્તો લાગત નહિ[1], પરતુ આજથી લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે બે અન્ય (બ્રાહ્મણેતર) સમાજોએ દેશની સાહિત્ય રચનામાં ભાગ લેવાનો પ્રારંભ કર્યો-જેથી પ્રાકૃત ભાષાની રક્ષા થઇ શકી વિક્રમની પૂર્વે ચોથી પાચમી શતાબ્દિમા પૂર્વભારતમા પ્રચલિત ભાષાનુ જ્ઞાન આપણને બૌધ્ધોના 'પાલી' ગ્રથોથી થાય છે પરતુ આ સાહિત્ય પણ આપણને અધિક આગળના વખત માટે સહાયક નથી થતુ, કારણ કે એક તો બૌદ્ધ સાહિત્યની 'પાલી' ભાષા પણ સ્થિર રૂપ થઇ ગઈ હતી, અને બીજુ બૌદ્ધ ધર્મનું આધિપત્ય પણ લગભગ એક હજાર વર્ષના મહત્ત્વ-પૂર્ણ ઇતિહાસની પછી તેની જન્મભૂમિ ભારતમાથી ચાલ્યુ ગયુ

૩૬ વિક્રમની પૂર્વે પાચમી શતાબ્દિથી આજ સુધી મુખ્ય મુખ્ય ભારતીય ભાષાઓને સાહિત્ય દ્વારા જીવિત રાખવાનુ શ્રેય જૈન આચાર્યોને છે. તેઓએજ પ્રાકૃત ભાષાઓને પોતાના ધર્મપ્રચારનું વાહન બનાવી તેને સાહિત્યનું રૂપ આપ્યુ આખુ બ્રાહ્મણ સાહિત્ય જોઇ લઇએ તેમાં

૧ ડૉકટર જેકોબીએ યોગ્ય કહ્યુ છે કે 'Had it not been for the Jains, we would never have known what Prakrit Literature was'—જૈનો વગર આપણે પ્રાકૃત સાહિત્ય શું હતું તે કદી પણ જાણી શકયા ન હત.

રાજશેખર (કે જેનો ઉલ્લેખ પૃ. ૫ ઉપર કરવામાં આવ્યો છે) જેવા અન્ય થોડા વૈયાકરણ જેવા કવિઓનાં મનાતી કે જેઓએ પ્રાકૃતભાષાની એવી કંઈ સાચી સહાનુભૂતિ પ્રાપ્ત કરી હોય અને તેને અપનાવી હોય. આશીના સત્ર તરફથી તેને તે 'ભાષાશ્લેષા કિં પ્રયોજનમ્' નો શુભાશીર્વાદ મળ્યો છે આપણા નાટક પ્રયોગમાં અવશ્ય કંઈ પ્રાકૃતનાં વાક્ય મળે છે ભાસ, શૂદ્રક કાલિદાસ, ભવભૂતિ આદિ સર્વ મહાકવિઓએ પોતાનાં નાટક ગ્રંથોમાં મોટી ખરી પ્રાકૃતની રચના કરી છે પરંતુ સ્વ. ૫૦ ચંદ્રધર શર્મા ગુલેરીએ કહ્યું છે કે તે વિશેષે કરી કેવળ પંડિતો થી નાટકી આ કૃત્રિમ પ્રાકૃત છે કે જે સંસ્કૃતમાં શબ્દો બનાવી પ્રાકૃત વ્યાકરણના નિયમોથી ન ની જગ્યાએ ણ અને ય ની જગ્યાએ જ મૂકી સોના પર રાખી બનાવી લખેલી છે તે સંસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગના નિયમાનુસાર કૈઇક કર્યાંતર છે પ્રાકૃત ભાષા નથી (નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૨ પૃષ્ઠ ૮) આવી રચના નાટકોને સર્વથા અસ્વાભાવિક અને તેમાંથી બચાવવા માટે કરેલી છે આ કારણે તેનાથી કોઈ પણ સમયની પ્રચલિત ભાષાનો યથાર્થ બોધ નથી થતો. કેવળ જૈન સાહિત્ય ભિન્ન ભિન્ન સમયની પ્રાકૃત ભાષાઓને સ્પષ્ટરૂપે બતાવે છે.

૩૭ જૈન આચાર્યોની પ્રાકૃત ભાષાઓ એવી કેવી ભક્તિ રહી છે તેમાં તેમનો કેવો ઉત્સાહ છે અને આ અભિપ્રાય-ઉદ્દેશથી તેઓએ આ ભાષાઓને પોતાના ઉત્સાહનું અવલંબન બનાવી એ એક પ્રાચીન કથાથી સારી રીતે પ્રકટ થઈ જશે. વિક્રમાદિત્યના સિદ્ધસેન નામના એક મહા તાર્કિક આચાર્ય વિદ્વાન થયા છે તેમણે એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે કોઈ મને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાસ્ત કરશે તેનો હું શિષ્ય થઈશ. ભૃગુકચ્છપુર (ભરૂચ)માં તેનો એક વૃદ્ધવાદિ નામના જૈન ગુરુ સાથે મેળાપ થયો અને તે તેની સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થઈ ગયો. પોતાની પૂર્વપ્રતિજ્ઞાનુસાર સિદ્ધસેનને તેના શિષ્ય થવું પડ્યું તેણે જૈન સિદ્ધાન્તના અધ્યયનનો આરંભ કરી દીધો, પરંતુ જૈન સિદ્ધાન્ત પ્રાકૃત ભાષામાં હતાં અને તેને પોતે આચાર્ય હોવાથી પ્રાકૃતપર

કંઈક ઘૃણા હતી. આથી તે ગર્વમા આવી બોલી ઉઠયો કે હું આ સમસ્ત સિદ્ધાન્તને આ ગ્રામ્ય ભાષામાથી સંસ્કૃતબદ્ધ કરીશ વૃદ્ધવાદિ ગુરૂને પ્રાકૃતની આવી નિન્દા અસહ્ય હતી. તેમણે કહ્યુ "બાલ, સ્ત્રી, મન્દ, મૂર્ખ આદિ સર્વે ચરિત્રના આકાંક્ષીઓના ઉપકારાર્થે તત્ત્વજ્ઞોએ સિદ્ધાન્તને પ્રાકૃતમા રાખ્યા છે --

वालस्त्रीमन्दमूर्खाणां नृणां चारित्रकांक्षिणां।
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥

તમે પ્રાકૃતની નિન્દા કરી ઘોર પાપ કર્યું" પછી તેમણે આ આ પાપને માટે [૨]સિદ્ધસેન દિવાકરને બાર વર્ષ સુધી મૌન રહી પરિભ્રમણ કરવાનુ 'પારાચિક' નામનુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યુ આથી વિદિત થાય છે કે જૈન આચાર્ય પ્રાકૃતને કેટલુ ઉંચું સ્થાન આપતા હતા. વિશેષ અગાઉ પૃ. ૫ થી ૮ ઉપર કહેવાયુ છે)

૩૮ વિક્રમ સવત થી ત્રણ ચાર સૈકા પહેલા, પૂર્વ અને ઉત્તર ભારતમા પ્રચલિત[૩] માગધી અને અર્ધ-માગધી ભાષાઓના જ્ઞાનને માટે

---

૨ સિદ્ધસેન દિવાકર અન્ય કોઈ નહિ પણ વિક્રમાદિત્યની સભાનાં નવરત્નો પૈકી 'ક્ષપણક' હતા. એવુ ડા. સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણનું અનુમાન છે જુઓ તેનો ગ્રંથ નામે Midaeval School of Indian Logic જૈન કથાઓમા એ પ્રસિદ્ધ છે કે તેણે મજકુર પ્રાયશ્ચિત્ત પૂરૂં કરતી વખતે પરિભ્રમણ કરતાં કરતા દિવાકરજી ઉજ્જૈન આવી પહોચ્યા ને ત્યાં 'મહાકાલ'ના મંદિરમા એક અતિશય બતાવી તેમણે વિક્રમાદિત્ય રાજાને જૈન બનાવ્યો

૩ આ ભાષાઓ સબધે વાંચો વિચારો પંડિત બહેચરદાસજીના લેખ (૧) ગૂજરાતી ભાષા (આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૫ ની પ્રસ્તાવના) (૨) જૈન આગમ સાહિત્યની મૂળ ભાષા કઇ-અથવા અર્ધ માગધી એટલે શું (જૈન સાહિત્યસશોધક ભાગ ૧ અંક ૧) (૩) પ્રાકૃત ભાષા અને સાહિત્ય (આર્યવિદ્યા વ્યાખ્યાનમાળા પૃ ૧૯૫ થી ૨૩૧) (૪) અર્ધ માગધી ભાષા (પુરાતત્ત્વ પુ. ૩ અંક ૪ પૃ ૩૪૬ થી ૩૬૬) (૫) તેમનું પ્રાકૃત ભાષાઓનું વ્યાકરણ [પ્ર૦ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ] તથા [૬] મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજીના લેખ નામે માગધી ભાષા [જૈનયુગ પુ ૧ અંક ૧ અને ૨]

આપણું જૈન શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયના સૂત્ર ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું જોઈએ. આ ગ્રંથો સિવાયની પાંચમી શતાબ્દિમાં દેવર્દ્ધિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણના પ્રમુખપદે સૌરાષ્ટ્ર–વલભીપુરમાં ભરેલી જૈન પરિષદમાં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યા હતા. આ કારણે તેઓ આજ કાંઈ વિકૃત રૂપ છે તોપણ તે સિદ્ધાન્તોની કેટલીક શતાબ્દિઓની [illegible] પછી મહત્વ [illegible] થાય છે. આ કાળની ભાષા [illegible] ચોટીના ભાગની ભાષા અને ભાષાની ધર્મનિતિવિષયની [illegible] આમ છે. અમારા વિશેષ [illegible] પ્રારંભથી [illegible] આવી [illegible] જૈન માટે આપણું દિગમ્બર અને શ્વેતામ્બર આમ્નાયોના રચેલા કારણોની, મહારાષ્ટ્રી અને ભિન્ન પ્રાકૃતના [illegible] ગ્રંથો [illegible] આ સંબંધ આધારભૂત છે અને તેવી રીતે ધાર્મિક છે. દિગમ્બર જૈનોના કુન્દકુન્દ આદિ રચેલી [illegible] વગેરે આદિ કવિઓના [illegible] ગ્રંથ તેમજ શ્વેતામ્બર આચાર્યો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રચેલી [illegible] ૮૭૫ આદિ ગ્રંથ આ ભાષાની આજના વિદ્વાનોને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. [illegible] [illegible] [illegible] જૈન આચાર્યો [illegible] રચેલા [illegible] ગ્રંથ [illegible] છે કે ? દેશની આધુનિક આર્યભાષા–હિન્દી, ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાલી આદિના ઇતિહાસ અને વિકાસ માટે ઘણા ઉપયોગી છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ બહુ આવશ્યક છે. આ અભિપ્રાય [illegible] હોવાથી સર્વેને માટે સ્વીકાર થઈ શકે તેમ છે અને તેનાથી દેશની તાત્ત્વિક ઘણી [illegible] [illegible] સામગ્રી પણ [illegible] કરી શકાય તેમ છે. અપભ્રંશ [illegible] પણ [illegible] છે તેથી જે અપભ્રંશની અત્યંત તાત્પર્ય છે તેને સ્પષ્ટ કરી દેવા આવશ્યક પ્રતીત થાય છે. અપભ્રંશનો સંપૂર્ણ વિકૃત અર્થ [illegible] [illegible] થાય છે. આ [illegible] ઘણા [illegible] [illegible] પ્રાકૃત ભાષાના [illegible] [illegible] છે. વરરુચિ પ્રાકૃત–પ્રકાશ નામના વ્યાકરણમાં તે અપભ્રંશ ભાષાના [illegible] [illegible] નથી, પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રાકૃત વ્યાકરણના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ભાષાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનુ વિશેષ લક્ષણુ કેવલ એક સૂત્રમાં આપ્યુ છે. (જુઓ ડા આર હોર્નલ સશોધિત કલકત્તા ૧૮૮૦ વાળી ' પ્રાકૃત લક્ષણુની આવૃત્તિમા પ્રસ્તાવના તથા મૂળ-**न लोपोऽपभ्रंशेऽधो रेफस्य** ૩-૩૨૦ પરતુ ડા ગુણે ચડનો કાલ ઈ. સ છઠા સૈકા પછીનો આપે છે) કિન્તુ આ અપભ્રશ અને નવમી દશમી શતાબ્દિની અપભ્રશમા બહુ અતર છે. ડૉ હૉર્નલનુ અનુમાન છે કે 'ચડના સમયની 'અપભ્રશ'ના ઉદાહરણુ રૂપે આપણે અશોકની જે પ્રશસ્તિઓ શાહબાજગઢી અને 'મન્સહરા'ની શિલાઓ પર ખોદેલી મળે છે અને જેની ભાષાને સર કનિગહામે ઉત્તરી-ભાષા (northern dialect) કહી છે તે પ્રશસ્તિઓને ગણી શકાય તેમ છે આ ભાષા થોડી ઘણી માગધીનાજ જેવી છે. વિશેષ ભેદ કેવલ એટલોજ હતો કે માગધીમા 'ર' ને સ્થાને 'લ' આદેશ થતો હતો પરતુ અપભ્રશમા 'ર' જ રહેતો હતો. પરન્તુ નવમી શતાબ્દિના પછીની અપભ્રશ પ્રાકૃતમા કેટલીક એવી વિશેષતાઓ છે કે જે તેથી પૂર્વની પ્રાકૃત ભાષાઓમા જણાતી નથી.

૩૯ આ વિશેષતાઓ મુખ્યપણે ચાર છે.

(૧) કારક અને ક્રિયા વિભક્તિઓની ઘણી ખરી મન્દતા. ક્રિયાપદોમા રૂપ બનાવવામા પ્રત્યયો લગાડવાની મદતા. ભાષા લગભગ પ્રત્યય વગરની વલણુ પકડતી જાય છે

(૨) ઘણા એવા દેશી શબ્દો અને રૂઢ શબ્દોનો પ્રયોગ કે જેના સમાન-રૂપ શબ્દો સસ્કૃતમા મળતા નથી.

(૩) ઘણા નવા છદો ઉદ્ભવે છે બીજી પ્રાકૃતમાં આર્યા-ગાથા કે શિષ્ટ સસ્કૃત છદો સિવાયના અન્ય છદો સામાન્ય રીતે દેખાતા નથી પણ અપભ્રશમા અસખ્ય નવા છદો વપરાયા અને તે અક્ષરમેળ છદો વપરાયા-માત્રામેળ છદો કે જે વૈદિક કવિતામા જોવામા આવે છે તે નહિ આ અસખ્ય નવા છદોના લક્ષણો તથા ઉદાહરણો ' પ્રાકૃત-પિગલમા મળી આવે છે.

(૪) પ્રાસબંધ છંદો પ્રાદુર્ભાવ. તેમાં પ્રાસાનુબંધ છંદ પરથી વર્ણનાત્મક અપભ્રંશમાં મળી આવે છે.[1]

આમાંની પહેલી અને બીજી વિશેષતાઓ તો કેટલેક અંશે તેનાથી પૂર્વેની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં મળી આવે પણ ચોથી વિશેષતાનું ઉદાહરણ તેનાથી પૂર્વે મળતું નથી.

પ્રાસાનુબંધ છંદો પૂર્વે વિષમ આધુનિક ભાષાઓમાંજ જોવામાં આવે છે. કેટલાક લોકોનો એવો ખ્યાલ છે કે પ્રાસાનુબંધ છંદો પ્રયોગ ભારતીય કવિઓએ મુસલમાનો પાસેથી લીધો છે. આ મતની વિરુદ્ધ આ સમયે કંઈ પણ નિશ્ચિત રીતે કહી શકાતું નથી. પણ સંસ્કૃત અલંકાર નામે પ્રાચીનકાળમાંથી તેનો જન્મ થયો હોય તે વિશેષ સંભવિત છે. વિક્રમની છઠ્ઠી સદીની મધ્યની પૂર્વેથીજ આરબ વિપારીઓનું પશ્ચિમ ભારતમાં પણ આવાગમન થયું છે. અને સિંધ પ્રદેશની મુલતાન પર ઇસ્વી ૮ સન ૭૧૨ માં ચઢાઈ કરી અને અત્યાર સુધી પ્રાપ્ત થયેલ અપભ્રંશ ભાષાનું સાહિત્ય, કેટલાક આ પ્રાચ-મુલતાનના કવિઓ દ્વારા રચાયેલું સિદ્ધ થાય છે. આ વાતનો બરાબર નિર્ણય કરવા માટે આપણે આપણા સાહિત્યની પૂર્ણ મીમાંસા કરવી જોઈએ અને આ વાતનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ કે મુસલમાની સાહિત્યમાં પ્રાસાનુબંધ કવિતાનો પ્રચાર ક્યારથી જણાય છે. આ પ્રશ્ન ઘણો મહત્ત્વનો છે."

પ્રકરણ ત્રીજું.

અપભ્રંશ અને તેની પ્રાચીનતા.

૪ સ્વ. બાબુ ભીમનાથે 'અપભ્રંશ' એ મથાળા નીચે 'સાહિત્ય મંડળીમાં' ભાષણમાં લખ્યું હતું કે—

---

[1] હિંદુ સંસ્કૃતના પ્રાસાનુબંધ છંદો બહુ વિરલ પ્રકાર પાતંજલ નામના અલંકારમાં મળી આવે છે (કવિના કાવ્યાદર્શ પ્રકરણ ૩ શ્લોક ૨૪) સંભવિત છે કે આ અલંકારમાંથી પ્રાસ વિકાસ પામ્યું હોય.

"વૈયાકરણોએ ૭ મુખ્ય ભાષાઓ ગણાવી છે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, પિશાચિકા, માગધી અને સૂરસેની.

संस्कृतं प्राकृतं चेवापभ्रंशोथ पिशाचिका ।
मागधी सूरसेनी च भाषाः षट् संप्रकीर्तिताः ॥

વાગ્ભટ્ટાલંકારમાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પિશાચિકા (ભૂત-ભાષિત) એમ કાવ્યની શરીરભૂત ચાર ભાષાઓ ગણેલી છે.

संस्कृतं प्राकृतं तस्यापभ्रंशो भूतभाषितम् ।
इति भाषाश्चतस्रोपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥ २–१

અહીંઆ **अपि** શબ્દથી ટીકાકારો **मागधी** અને **सूरसेनी**નો અંતર્ભાવ કરે છે **एका भाषा अपभ्रंशः हरिविजयादि...चतस्रोपि भाषा–काव्यशरीरप्राप्ता इत्यर्थः** જે જે દેશોમાં અપર ભાષાથી અમિશ્રિત શુદ્ધ ભાષા તે અપભ્રંશ એવી વ્યાખ્યા વાગ્ભટ્ટ આપે છે.

अपभ्रंशस्तु तच्छुद्धं यद्यद्देशेषु भाषितम् ।

તે તે કર્ણાટ પાંચાળાદિ દેશોને વિશે બોલાતી શુદ્ધ બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત ભાષા તે અપભ્રંશ જે દેશને વિષે સ્વભાવથી જે ભાષા બોલાય છે તે અપભ્રંશ માગધી અને સૂરસેનીનો પણ આમાંજ અંતર્ભાવ થાય છે

यत्तेषु तेषु कर्णाटपाञ्चालादिषु देशेषु शुद्धमपरभाषादिभिरमिश्रितं भाषितं सोपभ्रंशः । यस्मिन्देशे स्वभावतो या भाषोच्यते सोपभ्रंशो भवतीत्यर्थः । मागधी सूरसेनी चात्रैवान्तर्गता ॥

૪૧ વાગ્ભટ્ટના કાવ્યાનુશાસન ઉપર ભટ્ટારક નરેન્દ્રકીર્ત્તિના શિષ્ય

ઋષિ ખેમરાજના પુત્ર વારિરાજની ટીકામાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે

व्राचडो लाटवैदर्भावुपनागरनागरौ ।
बार्बरावन्त्यपाञ्चालटाक्कमालवकैकयाः ॥
गौडोड्रदैवपाश्चात्यपाण्ड्यकौन्तलसैंहलाः ।
कालिङ्ग्यप्राच्यकार्णाटकाञ्च्यद्राविडगौर्जराः ॥
आभीरो मध्यदेशीयः सूक्ष्मभेदव्यवस्थिताः ।
सप्तविंशत्यपभ्रंशा वैतालादिप्रभेदतः ॥

આ શ્લોક ટીકાકારે ક્યા ગ્રંથમાંથી લીધેલા છે તે જણાવ્યું નથી તેમ ટીકાકારે પિશાચિકાના ૧૧ ભેદ ગણાવ્યા છે

काञ्चीदेशीयपाण्ड्ये च पाञ्चालं गौडमागधम् ।
व्राचडं दाक्षिणात्यं च शौरसेनं च कैकयम् ॥
शाबरं द्राविडं चैव एकादश पिशाचजाः ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે ભિન્ન દેશમાં (ઉદાહરણ તરીકે વ્રાચડ) અપભ્રંશ અને પૈશાચિકા બન્ને ભાષાઓ બોલાતી હતી. પૈશાચિકા એ પિશાચોની–ભૂતોની ભાષા હતી. જેથી તે દેશની મુખ્ય ભાષા અપભ્રંશ હતી, પરંતુ પિશાચ લોકો પૈશાચિક બોલતા હતા. માર્કંડેયના પ્રાકૃતસર્વસ્વમાં તથા કૃષ્ણપંડિતની પ્રાકૃત ચંદ્રિકામાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ સંબંધી શ્લોક ઉતારેલા છે

૪૭ માર્કંડેય આ સત્તાવીસ ભેદોમાંથી વ્રાચડ, ઉપનાગર અને નાગરને મુખ્ય ગણીને બાકીનાને પ્રાયઃ એઓને લીધે પૃથક્ ગણ્યા નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશોનું તેણે વર્ણન કરેલું છે અને ભીલભાષાની તો ફક્ત આભીરીને ગણાવી છે

गौर्जरि અપભ્રંશ ભાષાનો વિશેષ એટલો જણાવ્યો છે કે તે સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપુર છે અને ટાક્ક ભાષાની સાથે તે નિકટ સબંધ ધરાવે છે.

संस्कृताढ्या च गौर्जरी । चकारात् पूर्वोक्तटक्कभाषाग्रहणम् ॥

व्राचंड અપભ્રંશ સીધમા બોલાતો હતો એવુ માર્કંડેય કહે છે. પરતુ **नागर, उपनागर** અને **टक्क** ક્યા વપરાતા હતાં તે જણાવ્યુ નથી નાગર અપભ્રંશ નગરકોટના પ્રદેશમા બોલાતો હશે, અને ઉપ-નાગર તે પ્રદેશના નજીકના ભાગની ભાષા હશે. ટાક્કી ભાષા ઉત્તર પજાબમા ટક્ક દેશની ભાષા હતી (જ. રૉ એ. સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૧૩ પૃ. ૮૭૫–૮૮૩) માર્કંડેયના નાગર અપભ્રશ અને હેમા-ચાર્યના સૌરસેન અપભ્રંશને ઘણું મળતાપણુ છે. આ ઉપરથી ડૉ. ગ્રીઅર્સન એમ ધારે છે કે **नागर** અપભ્રંશ તે ગૂજરાતમા બોલાતી ભાષા હશે, અને **उपनागर** અપભ્રંશ ગૂજરાત અને સિધની વચ્ચેના પ્રદેશ–**पश्चिम** રજપૂતાના અને દક્ષિણ પજાબના ભાગમા બોલાતો હશે.

હવે અગ્યારમા શતક સુધી અપભ્રંશ ભાષા જીવત હતી તેના પુરાવા આપીશું કઇ ભાષા ક્યારે મરણ પામી, એટલે કે તે બોલવાનો વ્યવહાર તૂટી ગયો એ સંબંધી પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળવા ઘણા વિકટ હોય છે, તેમ તે મરણ પામ્યાથી તેનુ સાહિત્ય નિર્માણ થઇ શકે છે ઇત્યાદિ વાત જરા દુર્ઘટ છે, તોપણ સુદૈવે અપભ્રંશના સબંધમા આપણને પ્રત્યતર પુરાવા પણ મળે છે.

(૧) અગાઉ પૃ ૯ ઉપર ટુકમા જણાવ્યું છે તેમ વિશેષપણે જણાવતા રાજશેખર પોતાના કાવ્યમીમાસામા (ગાયક્વાડ ઓરિએટલ સીરીઝ પા ૫૪, ૫૫) પોતાના કવિ–રાજની કાવ્ય પરીક્ષાની સભા કેવી હોવી જોઈએ એ સબંધમાં લખતા જણાવે છે કે—

मध्येसभं वेदिका । तस्यां राजासनम् । तस्य चोत्तरत संस्कृता कवयो निवेशेरन् । तत. परं वेदविद्याविदः

ઋષિ પિંગલાચાર્યના ગ્રંથ પ્રાકૃતપિંગલની ટીકામાં ૨૭ અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવી છે

व्राचडो लाटवैदर्भावुपनागरनागरौ ।
बार्बरावन्त्यपाञ्चालटाक्कमालवकैकयाः ॥
गौडोढ्रदैवपाश्चात्यपाण्ड्यकौन्तलसैंहलाः ।
कालिङ्ग्यप्राच्यकार्णाटकाञ्च्यद्राविडगौर्जराः ॥
आभीरो मध्यदेशीयः सूक्ष्मभेदव्यवस्थिताः ।
सप्तविंशत्यपभ्रंशा वैतालादिप्रभेदतः ॥

આ શ્લોક ટીકાકારે ક્યા ગ્રંથમાંથી લીધેલ છે તે જણાવેલ નથી, તેમ ટીકાકારે પિશાચિકાના ૧૧ ભેદ ગણાવેલ છે

काञ्चीदेशीयपाण्ड्ये च पाञ्चालं गौडमागधम् ।
व्राचडं दाक्षिणात्यं च शौरसेनं च कैकयम् ॥
शाबरं द्राविडं चैव एकादश पिशाचजाः ।

આ ઉપરથી જણાય છે કે ભિન્ન દેશમાં (ઘણુંકરીને દરેક પ્રાંતમાં) અપભ્રંશ અને પિશાચિક ભાષાઓ બોલાતી હતી. પિશાચિકા એ પિશાચોના—ભૂતોની ભાષા હતી એમ તે વખતની મૂર્ખ પ્રજા માનતી હશે પરંતુ ભિન્ન ભિન્ન લોકો પિશાચિકા બોલતા હશે. માર્કંડેયના પ્રાકૃત સર્વસ્વમાં તથા પુરુષોત્તમની પ્રાકૃત ટીકામાં પણ ઉપરના અપભ્રંશ ભાષાઓ ગણાવેલા છે

૪૭ માર્કંડેય આ ગણાવેલ ભેદોમાંથી વ્રાચડ, ઉપનાગર અને નાગર । મુખ્ય અને બીજી બાકીનાને સૂક્ષ્મ ભેદો લીધા છે. મુખ્ય અપભ્રંશ નથી. ઉપરના ત્રણ મુખ્ય અપભ્રંશનું જ વર્ણન કર્યું છે અને બીજાઓની તો ફક્ત નામાવલિ જ આપી છે

गौर्जरि અપભ્રંશ ભાષાનો વિશેષ એટલો જણાવ્યો છે કે તે સંસ્કૃત શબ્દોથી ભરપુર છે અને ટાક ભાષાની સાથે તે નિકટ સબંધ ધરાવે છે.

संस्कृताढ्या च गौर्जरी । चकारात् पूर्वोक्तटक्कभाषाग्रहणम् ॥

व्राचंड અપભ્રંશ સીંધમા બોલાતો હતો એવુ માર્કંડેય કહે છે. પરતુ नागर, उपनागर અને टक्क ક્યા વપરાતા હતાં તે જણાવ્યુ નથી. નાગર અપભ્રંશ નગરકોટના પ્રદેશમા બોલાતો હશે, અને ઉપનાગર તે પ્રદેશના નજીકના ભાગની ભાષા હશે. ટાક્કી ભાષા ઉત્તર પજાબમા ટક્ક દેશની ભાષા હતી (જ. રૉ એ. સોસાયટી અક્ટો. ૧૯૧૩ પૃ ૮૭૫–૮૮૩) માર્કંડેયના નાગર અપભ્રંશ અને હેમાચાર્યના સૌરસેન અપભ્રંશને ઘણુ મળતાપણુ છે. આ ઉપરથી ડો. ગ્રીઅર્સન એમ ધારે છે કે नागर અપભ્રંશ તે ગૂજરાતમા બોલાતી ભાષા હશે, અને उपनागर અપભ્રંશ ગૂજરાત અને સિધની વચ્ચેના પ્રદેશ–પશ્ચિમ રજપૂતાના અને દક્ષિણ પજાબના ભાગમા બોલાતો હશે.

હવે અગ્યારમા શતક સુધી અપભ્રંશ ભાષા જીવત હતી તેના પુરાવા આપીશું કઇ ભાષા ક્યારે મરણ પામી, એટલે કે તે બોલવાનો વ્યવહાર તૂટી ગયો એ સંબધી પ્રત્યક્ષ પુરાવા મળવા ઘણા વિકટ હોય છે, તેમ તે મરણ પામ્યાથી તેનું સાહિત્ય નિર્માણ થઇ શકે છે ઇત્યાદિ વાત જરા દુર્ઘટ છે, તોપણ સુદૈવે અપભ્રંશના સબધમા આપણને પ્રત્યતર પુરાવા પણ મળે છે.

(૧) અગાઉ પૃ ૯ ઉપર ટુકમાં જણાવ્યુ છે તેમ વિશેષપણે જણાવતા રાજશેખર પોતાના કાવ્યમીમાસામા (ગાયકવાડ ઓરિએટલ સીરીઝ પા ૫૪, ૫૫) પોતાના કવિ–રાજની કાવ્ય પરીક્ષાની સભા કેવી હોવી જોઇએ એ સબંધમા લખતા જણાવે છે કે—

मध्येसभं. वेदिका । तस्यां राजासनम् । तस्य चोत्तरत संस्कृताः कवयो निवेशेरन् । ततः परं वेदविद्याविदः

प्रामाणिका पौराणिकाः स्मार्ता भिषजो मौहूर्तिका अन्येपि तथाविधाः । पूर्वेण प्राकृता कवयः । ततः परं नटनर्तकगायनवादकवाग्जीवनकुशीलवतालापचरा अन्येपि तथाविधाः । पश्चिमेनापभ्रंशिनः कवयः । ततः परं चित्रलेप्यकृतो माणिक्यबन्धका वैकटिका स्वर्णकारवर्धकिलोहकारा अन्येपि तथाविधा । ६०

—એટલે મધ્યે રાજાસન તેની ઉત્તરે સંસ્કૃત કવિ અને તેની પાસ વૈદિક નૈયાયિક પૌરાણિક આદિ પંડિત લોક. પૂર્વે પ્રાકૃત કવિ અને તેની પાસે નટ, નર્તનારા, ગાનારા વગાડનારા આદિ કલાવન્ત લોક. પશ્ચિમે અપભ્રંશ કવિ અને તેની પાસે ચિત્ર કરનાર-રંગ પૂરનાર જડનાર આદિ કસબી લોક અને સોની સુતાર લુહાર આદિ કારીગર ઇત્યાદિ.

૪૪ આ સભાની રચના કાલ્પનિક હોય તો પણ પ્રત્યેક સાહિત્યભાષાના કવિની પાછળ તે ભાષા જેઓમાં વ્યવહાર સાધન રૂપે બોલાતી હોય તેના લોક રાજશેખરે બેસાડ્યા છે એ તે પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. સંસ્કૃત કવિ પાછળ પંડિતોનું પૂર પ્રાકૃત કવિ પાછળ જે નાટકમાં પ્રાકૃત વપરાય છે તેને વદતા નટાદિનું મંડળ અને અપભ્રંશ કવિ પાછળ માત્ર વણિક્વર્ગ અને કારીગર આદિનો વર્ગ—અર્થાત્ સામાન્ય જનસમાજ એમ બેસાડવાથી સૂચિત કર્યું છે એમ ન હત તો વેપારી વર્ગ અને ધંધાદારી લોક સંસ્કૃત કવિ પાછળ શા માટે ન બેસાડ્યા અથવા નટ નર્તકાદિ કલાવંતોના વર્ગને અપભ્રંશ કવિની પાછળ કેમ સ્થાન ન આપ્યું? એવા પ્રશ્નોનો બીજો કશો ઉત્તર નથી. આ પરથી રાજશેખરના સમયમાં સામાન્ય જનસમાજની બોલી અપભ્રંશ હોવાથી તેમનું તેજ ભાષામાં સાહિત્ય હતું એમ માનવામાં હરકત નથી. રાજશેખર ઈ. સ. નવમા શતકના અંતમાં અને દશમાના આરંભમાં થઈ ગયા.'

૪૫. (૨) રુદ્રટના કાવ્યાલંકારના ૨-૧૧ સૂત્ર નીચે संस्कृतं प्राकृतं

ચાન્યદપભ્રંશ ઇતિ ત્રિધા' એ શ્લોક પર પોતાની વૃત્તિમાં ટીકાકાર જૈન **નમિ** સાધુએ અપભ્રંશના જુદાજુદા ભેદ બતાવી તેના લક્ષણ સબંધે જણાવ્યું છે કે **'तस्य च लक्षणं लोकादेव सम्यगवसेयम्'**— એટલે તેનુ લક્ષણ લોકો પાસેથી-માથી જ સારી રીતે સમજી લેવુ. પ્રાકૃત સબંધે બોલતા તેનુ લક્ષણ **'ग्रंथान्तरादवसेयं'**-બીજા ગ્રથોમાથી જાણી લેવુ એમ તે જણાવે છે, આ પરથી **'लोकात्'** એટલે પ્રત્યક્ષ લોકવ્યવહાર પરથી, એવું કહેવાનો તેનો ઉદ્દેશ જણાય છે તે સ્પષ્ટ છે. **નમિ** સાધુ ઇ. સ. અગ્યારમા શતકના મધ્યમા થઈ ગયા તેના સમયમાં અપભ્રંશ જીવત હોવા સિવાય તે **'तस्य च लक्षणं लोकादवसेयं'** એમ કહે નહિ આ પરથી અપભ્રંશ ભાષા અગ્યારમા શતકના મધ્ય સુધી ખાસ જીવત હતી એ કહેવામા હરકત નથી

૪૬. (૩) હેમચદ્રાચાર્યે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણના અપભ્રંશ પ્રકરણમા જે અપભ્રંશના ઉદાહરણો અપભ્રંશ કવિતામાથી આપ્યાં છે તેમાથી બે મહત્ત્વના છે.

(અ) 'બાહ વિછોડિવિ જાહિ તુહુ, હઉં તેવઈં કો દોસુ,
હિઅઅટ્ઠિઉં જઈ નીસરહિ, જાણ્ઉં મુજસુ રોસુ,

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હુ પણ જાઉં છું, (તેમા) કોનો દોષ ? પણ હૃદયમાથી તુ જો નીસરી જશે, તો પછી મુજનો મારા પર રોષ છે એમ હુ જાણીશ.

૪૭. આમા **મુ**જરાજા પર ફિદા થયેલી તરુણીના તેને અનુલક્ષીને શબ્દો છે. આમા તેની પ્રશસ્તિ સરખા મહાકાવ્ય જેવો પ્રકાર બીલકુલ નથી શિવાય કે મુજ જેવો રાજા બીજો થયો નહોતો કે તેના સબધે કોઇ પછીથી પણ કાવ્ય રચે. તેથી મુજની અને વિશેષત તેના સ્રીલપટત્વની વાત લોકહૃદયમાથી ભુસાઈ નહોતી, તે વખતે લોકમાં રૂઢ થયેલા આ લોકનાં

જ આ દેશ એમ કહેવામાં હરકત નથી. ગુજ૦ ૧૦માં કાતના અર્થમાં બપ બનેલા તેના ખણી ધાય ધાતુ તરીકે આ પછી મળે છે, તો તેમાં કાતના અર્થે અપભ્રંશ ભાષા બોલમાં પ્રચાર પામી હશે એમ લાગે છે.

૪૮ (ખ) 'રાખ્ખા મા વિમણદિખી તે ૬ર સુવિણિ ઉત્ત
પરિવત્તિ મ ગુણદુ જેહિ એ પરિણ પોઉ'

—જેના મુખમાં પ્રતિબિંબ પડેલું છે તે સ્વચ્છ પાણી જે હાથે પીધું તેનું મુખન કાતિ તે પણીતરી (તરણી) પીનારા છતા કહેવું છે

મારવાડના રાજા વિક્રમ જ્યારે અમીર હતો ત્યારે ખુલ્લમ એ નામના પ્રસિદ્ધ પ્રધાન પર્વે કાશ્મીર કરતા હતા, તેના દાનપત્રમાં આ પદ છે આ પદ્ય જેવાના આ જેવું નાગરિક મહત્ત્વ નોંધપાત્ર છે, અપભ્રંશ ત પ્રચલિત વિસ્તારમાંનું કેવા લોક છે આવાં મુખવાળા તરુણીઓની ભાષા પાકૃત-અપભ્રંશ મિશ્ર અપરિચિત તરુણીના તેના પર મનના મૂળ પીનારા ગણેલ છે આ પરથી જણાય છે કે મુખવાળા ત રૂપ સુધીના જોર ભાષાના ઉત્તાન હતી વિક્રમ ૭૧૧ ૧૦૫૦માં અમીર હતા કાશ્મીર ભાષાના ? સમજે મુખન ભારતીય પ્રાકૃત વગેરેમાં જ ॥ આ પછી ૧ ત અપભ્રંશના કાતના ઉદાહરણમાં અપભ્રંશ મિશ્રાણી હતી એમ જણાય છે પાણીનો કાત નાકભાષા કેટલો [illegible] ની અપભ્રંશ રૂપ કાળ ભાષા કેવા નહિ એમ આવવામાં ફરક છે કારણ કે પાણી વિક્રમ ૧૦૪ માં કાતના જેવું પૂર્વ ઉદાહરણ ઉભય ભાષામાં લાગે

૪૫ (ગ) પાકૃતવિભાગ માં નામ ॥ પાકૃત ઉદાહરણ પર ॥ એમ (૧) કાતનો છે તેમાં જેના અપભ્રંશ નો જેનાં જૂના હિન્દી પુરાણી ઉપનિષદ્ છે તેમાંથી મિશ્ર એમ ગણમાં આવે છે •

(૧) અસ્સ અમરિ ફુરમ અમપ ફ્લવિ અમરવા
ફુરમ અમ । મહિ અમપ મરસ્સુ અમાસ્સુ.

મહિઅ ચલતે મહિહર તહ અ સુરઅણા
ચક્કવઇ ચલતે ચલાઇ ચક્ક તહ તિહુઅણા.

—કર્ણ (સગ્રામમા) ચાલતી વખતે અશરણ (થઇ) કૂર્મ હલે છે, કૂર્મ હલવાથી પ્રાણી માત્રને ભય દેનારી પૃથ્વી હલે છે, પૃથ્વી હલતા પર્વત ડોલે છે, અને તેથી (તે પર રહેલ) સુરગણ હલે છે. (આ પ્રમાણે) ચક્રવર્તી (કર્ણ) ચાલ્યો તેથી (દિશાઓનુ) ચક્ર અને ત્રિભુવન ચલાયમાન થાય છે

૫૦. (ખ) 'જે ગ જિય ગોલા હિવઈ રાઉ, ઉદ્દડ ઉડુઉ સભઅ પરાઉ,
ગુરૂ વિક્કમ વિક્કમ જિણ્ણિઅ જુજ્જ, તા કણ્ણપરક્કમ કોઈ બુજ્જ,

—જેણે ગૌડાધિપતિને ગાજ્યો, ગર્વિષ્ટ ઉત્કલ (રાજા) ને ભયભીત કરી નસાડ્યો, (જેણે) મોટા પરાક્રમી વિક્રમને યુદ્ધમા જીત્યો, તે કર્ણના પરાક્રમની બુઝ કોણ કરે ?

૫૧. આમા કર્ણ તે કલચૂરિ વશના ચેદિ રાજા ઇ સ. ૧૧મા શતકના મધ્યના સુમારે થઇ ગયો પ્રાકૃતપિગલ-ટીકાનો હસ્તલેખિત ગ્રથ મળ્યો તે સબધી ખુલાસામાં ડૉ૦ સર ભાડારકર કહે છે કે —

"The last two forms (the Apabhrams'a and the Vernacular forms) must represent the Vernacular speech of the period when the poets wrote, and since they could not have praised the particular princes if they had died and been forgotton at the time when they lived, the conclusion is not un-warranted that the forms of the language used by them were the forms current about the time of Karna i e. in the first half of the eleventh century, the stage of development at which Vernacular tongues had arrived was still that represented by the Apabhrams'a." (Bhandarkar, Report on the search for Mss 1887–94 p. LXXI ff)

—એમાં બે રૂપો (અપભ્રંશ અને દેશી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે કવિઓએ લખ્યાં તે સમયની દેશી-બોલભાષાનાં પ્રતિનિધિરૂપજ હોવાં જોઈએ. અને તે કવિઓ જ્યારે પોતે વિદ્યમાન હોય ત્યારે તે અમુક રાજાઓ જે મરી જઈ ભુલાઈ ગયા હોય તો તે વખતે તે રાજાઓનાં ગુણગાન કરી શક્યા ન હોત, આથી એ નિર્ણય પર આવવું અયોગ્ય નથી કે તે કવિઓએ વાપરેલાં ભાષાનાં રૂપો જે વખતે તે રાજાઓ વિદ્યમાન હતા તે વખતના અરસામાં ચાલુ હતાં. આ પ્રમાણે મુંજના અરસામાં એટલે કે અગ્યારમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ પહોંચી હતી તે અપભ્રંશ ભાષાનો જ ચાલુ વિકાસ હતો.

આ સર્વ વિવેચન પરથી ઇ. સ. ૧૧મા શતકના મધ્યસુધી અને વિક્રમ બારમા શતક સુધી તો અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. આની પછી નવીન આર્યભાષાનો દેશી ભાષાનો કાળ શરૂ થાય છે એમ કહી શકાય.

વિભાગ બીજો.

અપભ્રંશ સાહિત્ય.

પ્રકરણ પહેલું.

દશમી સદી સુધીનુ અપભ્રશ સાહિત્ય.

પર. અપભ્રશ સાહિત્યનુ સખ્યાપ્રમાણ શુ છે આ પ્રશ્ન દશક વર્ષ પહેલા હાસ્યજનક લાગત કારણકે હજુ હમણા સુધી અપભ્રશનું જે કઇ સાહિત્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાન અને માન્ય હતુ તે ફક્ત એટલુ જ હતુ કે ૧. કાલિદાસની વિક્રમોર્વશીના ચતુર્થ અકમાનુ ૨ પિગલ કૃત કહેવાતું પ્રાકૃત પિગલ ૩ હેમાચાર્યનુ વ્યાકરણ સૂત્ર ૪-૩૨૯ થી ૪૪૬ કે જેમા તે જૂદા જૂદા સ્થળોએથી અપભ્રશ ટાકે છે ૪ હેમાચાર્યનું કુમારપાલ-ચરિત્ર અથવા પ્રાકૃતદ્વાશ્રય કાવ્ય સર્ગ ૮-શ્લોકો ૧૪ થી ૮૨ કે જે પોતાના વ્યાકરણના નિયમોના ઉદાહરણ તરીકે મૂકેલા છે ૬ જૈનકથાઓ જેવી કે કાલકાચાર્ય કહા અને દ્વારાવતીના નાશની કહા અને અહીં તહીં અલકારના ગ્રથો જેવા કે સરસ્વતીકઠાભરણ, અને દશરૂપ અને ધ્વન્યાલકાર એ બને પરની ટીકાઓમા મળી આવતી છૂટી ગાથાઓ, આ ઉપરાત થોડી ગાથાઓ વેતાલ પચવિશતિકા, સિહાસન દ્વાત્રિશિકા અને પ્રબધ ચિતામણિ માની. આનો ઉપયોગ પિશલે પોતાના વ્યાકરણમા કર્યો છે. આમા પહેલાં બે સિવાય સર્વ જૈનો રચિત સાહિત્ય છે

૫૩ પિશલના વખત પછી શોધખોળ કરતા અપભ્રશ સાહિત્ય વિશેષ અને વિશેષ જૈનો પાસેથી મળી આવ્યુ છે. તેમા ખાસ કરી ભવિસયત્ત કહા નામનું ધનપાલ કૃત લાબું કાવ્ય ડા. જેકોબીએ અમ-

ધવાલના રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી વકીલ પાસેથી પોતાના ભારતના છેલ્લા પ્રવાસ દરમ્યાન તેની એક પ્રત પ્રાપ્ત કરી જર્મની જઈ તેના પર ખૂબ સંશોધન શોધખોળ કરી વિવેચન પ્રસ્તાવના વગેરે લખી મ્યુનિચમાં સન ૧૯૧૮માં છપાવ્યું તેમાં ગુજરાતી હિંદી આદિ આધુનિક ભાષાની જનની અપભ્રંશ ભાષાનું મહત્વ તેમણે સ્થાપિત કર્યું ત્યાર પછી અપભ્રંશ સબંધી હિન્દમાં રસ લેવાવા માંડયો. તેનું ફલ: સાહિત્ય શાસ્ત્રી સ્વ. દલાલે પાટણ અને જેસલમેરના તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલ જૈને કરંજાના જૈન પુસ્તક ભંડારો શોધતાં તેમજ બીજે શોધ કરતાં મળી આવ્યું. આ સર્વેની રૂપરેખા સંધિ સહિત નીચે આપીએ છીએ.

વિક્રમ ૮ મીથી ૧૦ સદી વચ્ચે.

૫૪ હાલ અપ્રકટ પણ મોટા બે અપભ્રંશના ગ્રંથો હમણાં એક પુસ્તકભંડારમાં જણાયાં છે તેનાં નામ હરિવંશ પુરાણ અને પઉમ ચરિય છે તેમનું ગ્રંથપ્રમાણ આશરે અઢાર હજાર અને બાર હજાર શ્લોક અનુક્રમે છે બંનેના રચનારનું નામ સ્વયંભૂદેવ છે તેણે બંને ગ્રંથો અપૂર્ણ મૂક્યા હતા ને તેના પુત્ર નામે ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ તે બન્નેને પૂર્ણ કર્યાં હતા. હરિવંશ પુરાણમાં સ્વયંભૂદેવ પોતાને ધવલઇય નો અને પઉમચરિઅમાં ધનંજયનો આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે અને નામો એકજ વ્યક્તિને લાગુ પડતાં હોય એવો સંભવ છે ત્રિભુવન સ્વયંભૂ પોતાને 'બંદઇય (? 'ધવલઇયનો પુત્ર કદાચ હોય) ના આશ્રિત તરીકે ઓળખાવે છે હરિવંશ પુરાણના અંતભાગમાં પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ગ્રંથનો એક ભાગ ત્રિભુવન સ્વયંભૂએ લખેલો તે અપ્રાપ્ય થતાં તે ગ્વાલિયરના જસકિત્તિ (યશઃકીર્તિ) નામના સં ૧૫૨૧ લગભગ થયેલા ભટ્ટારકે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો હતો.

૫૫. હરિવંશ પુરાણમાં ચઉમુહ, દ્રોણ, બાણ હરિસેણ અને શ્રીહર્ષના ઉલ્લેખ મળે છે અને પઉમચરિઅમાં રવિષેણ ચઉમુહ અને દ્રોણના મળે છે આ બધા ગ્રંથકારો ઇ. સ. ૭ મી સદી પછી વિદ્યમાન જણાય

નથી. વિક્રમ ૧૧મી સદીના પુષ્પદન્તે પોતે પોતાના મહાપુરાણમા સ્વયભૂ-દેવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ પરથી એમ નિર્ણય થઇ શકે કે સ્વયભૂદેવે ઈ. સ ૭મી અને ૧૦ મી સદી વચ્ચે કોઇ કાળમા રચના કરી હશે ૫૬ ઉક્ત પઉમચરિય પ્રારભમા એ છે કે

મહણુવ–કોમલ–કોમલ–મણુહર–વર–વહલકંતિ સોહિલ્લ
ઉમહસ્સ પાયકમલ સસુરાસુર વદિય સિરસા ૧

દીહર સમાસનાલં સદ્દલં અત્થ કેસરગ્ઘવિય.
વુહ મહુયર પીય રસ સયભુ કવ્વુપ્પલં જયઉ ૨

તિહુયણુ લગ્ગણુ ખભુ, ગુરૂ પરમેટ્ઠિ નવેપ્પિણુ.
પુણિુ અરેભિય રામ કહા, આરિસૂ જોએપ્પિણુ. ૩

× × × ×

ઘત્તા

ચય ચઉવીસ વિ પરમ જિણુ પણુવેપ્પિણુ ભાવે
પુણુ અપ્પાણુઉં પાયડમિ રામાયણુ કાવે. ૧

વદ્ધમાણુ સુહ કુહર વિણુગ્ગિય, રામકહાણુઇ એહ કમાગય,
અકખર વાસ જલોહ મનોહર, સુયલકાર છદ મચ્છોહર

દીહ સમાસ પવાહા વકિય, સક્કય પાયય પુલિણાલકિય
દેસી ભાસા ઉભય તડુજ્જલ, કવિ દુક્કર ઘણુ સદ્દ સિલાયલ
અત્થ બહલ કલ્લોલાણિટ્ઠિય, આસાસય સમતૂહ પરટ્ઠિય,
એહ રામકહ સરિ સોહતી, ગણહર દેવહિ દિઠ વહતી

પચ્છઇ ઇંદભૂઅ આયરિએ, પુણુ ઘમ્મેણુ ગુણાલકારયં,
પુણુ એવહિ સસારારાએ, કિત્તિહરેણુ અણુત્તરવાએ
પુણુ રવિસેણા ચરિય પસાએ, બુદ્ધિએ અવગાહિય કઇરાએં,
પઉમિણિ જણુણિ ગબ્ભ સભૂએ, મારૂએ એવ રૂપ અણુરાએ,
અઇતણુ એણુ પઇહિર ગત્તે, છિવ્વરણાસેં પવિરલ દત્તે.

ઘત્તા

જિણમહ પુણ્ણ પવિત્ત કહ કિત્તણુ આઇપ્પાઇ
જાઇવિ સમાહિજ્જન્ત એણુ, જિર કિત્તિ વિઇમ્ભઇ ૨
ભુવણયુ સયલુ પઢ વિપ્પયુરઇ ભઇ સરિસઇ, આયઙ્ઘણાહિ કુઇ
વાગરણુ કાઇ ન જાણિયઇ જુવ વિવિ સંધુ વખાણિયઇ,
જુઉ પચ્ચાહાર કેઇ તતિ જિ જુઉ સંધિએવ પરિશુદ્ધિ જિ
ણુ ઉ ચ્ચિરઙ્ગઇ સત્ત વિહત્તિઆઉ છજ્જિહઉ સમા સપઉત્તિઆઉ
છક્કારય દસલયારણુ સુઅ વીસોવસગ્ગ પચ્ચય બહુવ,
ણુ વયાલણ ધાઉ ચિયાલ ગણ, જુઉ લિંગ ઉચ્ચાઇ આણુ વયણ
જુઉ ચિયુચ્ચિઉ પય મહાપ્પુ જુઉ ભાસ ણુ લામણુ છંદ સત્તુ,
જુઉ વુજ્જિઉ પિંગલ પચ્ચાર જુઉ ભામહ દંડિય અલાર
વવસાઉ તોવિ જુઉ પરિહરમિ નરિ રયણ વુત્તુ કવ્વુ કરમિ

× × × ×

ઇય એત્થ પઉમચરિએ ધણુંજયાસિય સયમ્ભુ એવ કએ
જિણ જમ્મુપ્પત્તિમં પઢમ ચિય સાહિયં પવ્વ ૧

× × × ×

ઇય એત્થ પઉમચરિએ ધણંજયાસિય સયમ્ભુ એવ કએ
જિણવર ણિક્કમણુ ઇમ વીય ચિય સાહિયં પવ્વ સંધિ ૨

* * * *

આયરણ ભયરઇ અવિસેસઇ મરિસઇ મુણિમણુ સાર એણુ,
પરભાગમે જઇ ઉદ્ધિઉ આસિ સયમ્ભુ અમાર એણુ. ૨૦
ઇય પઉમચરિયસેસે સયમ્ભુ એવસ્સ કહવિ ઉવ્વરિએ
તિહુઅણ સયમ્ભુ રઇય સમાણિયં સીયદીવ પવ્વમિણં
વંદઇ આસિય તિહુઅણ સયમ્ભુ કઇ કહિય પોમચરિયસ્સ,
સેસે ભુવણ પગાસે તેઆસીમો ઇમો સગ્ગો.
કરાયણસ્સ જિણ સેસિયસ્સ વિચ્ચારિઉ ત્થો ભુવણે
તિહુઅણ સયમ્ભુણા પોમ ચરિય સેસેણ ણિસ્સેસો. સંધિ ૮૩

* * * *

આ ગ્રંથ ની સં. ૧૫૨૧ મા લખાયેલી પ્રત પૂનાના સર ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટમા નં. ૧૧૨૦ સન ૧૮૯૪-૯૭ મા છે,

૫૭. ઉપરોક્ત હરિવંશ પુરાણના નમુના તેમાં આદિભાગ એ છે કેઃ—

સિરિ પરમાગમ-ણાલુ સયલ કલા કોમલ દલુ,
કરહુ વિહસિણુ કણ્ણે જાયવ કુરૂ બહુલુપ્પલુ
પણમામિ ણેમિ તિત્થંકર હો, હરિબલકુલ-નહયલ-સસહર હો-
તઇલોક્કલચ્છિ લચ્છિય ઉર હો, પરિપાલય અજરામરપુર હો.

× × × ×

ચિંતવઇ સયભુ કાઈ કરમ્મિ, હરિવંશ મહણ્ણવ કે તરમ્મિ,
ગુરુવયણુ તરંડ ઉલધ્ધુ નવિ, જમ્મહો વિલગ્ગે ઇઉ કોવિ કવિ.
ણઉ ણાઇઉ વાહત્તરિ કલઉ, એકકુવિ ણ ગથુ પરિમોક્કલઉ
તહિ અવસરિ સરસઈ ધીરવઇ, કરિ કવ્વુ દિણ્ણમઇ વિમલમઇ.
ઇંદેણ સમપ્પિઉ વાયરણુ, રસુ ભરહે વાસે વિચ્છરણુ,
પિંગલેણ છંદ પય પચ્છાર, ભમ્મહ દંડિણિહિ અલંકાર.
બાણેણ સમપ્પિઉ ધણ ઘણઉ, તં અક્ખર ઉંબર અપ્પણઉ,
સિરિ હરિસેણિય ણિઉ ણિત્તણઉં, અવરે હિમિ કઇરિં કઇત્તણઉં.
છડણિય દુવઈ ધુવએહિ જડિય, ચઉમુહેણ સમપ્પિય પદ્ધડિય.
જય ણુયણાણંદ જણેરિયએ, આસીસ એ સવ્વહુ કેરિયએ,
પારમ્ભિય પુણુ હરિવંસકહા, સસમય પરસમય વિચયમહા

આ ગ્રંથની સં ૧૫૮૨મા લખેલી પ્રત પણ તે પૂનાની ઉપરોક્ત સંસ્થામા નં. ૧૧૭૭ સન ૧૮૯૧-૯૫ની વિદ્યમાન છે તે પરથી શ્રીયુત નાથુરામ પ્રેમીજીની નોંધમાથી ઉપરના અવતરણો લીધા છે.

દશમી સદી.

૫૮ ધનપાલ કવિ—તેણે 'ભવિસયત્ત કહા' અપર નામ 'સુઅ-પંચમી કહા' એ નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યુ છે. તે ૨૨ સંધિઓ (પ્રકરણો)મા છે. આ કથામા ભવિષ્યદત્ત રાજા એ નાયક છે અને તેમાં

કાર્તિક શુક્લ પંચમી (જ્ઞાનપંચમી)નું કથાવર્ણન રૂપ વિષય છે આ ગાયકવાડની ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં ૨૦ મા અંકમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે કવિ પોતાનો પરિચય ટુંકમાં એ આપે છે કે તે ધક્કડ (ધાકટ) વણિકવંશમાં ધનશ્રી માતા અને માહેશ્વર પિતાનો પુત્ર હતો. પોતે શ્રુત-જ્ઞાનમાં સરસ્વતી દેવીનો પુત્ર હોવાનું જણાવે છે આ વણિક કવિની કવિતા ધવલ અને પુષ્પદંતની કવિતા જેવી છે તેની અપભ્રંશ હેમ-ચંદ્રના કરતાં વધારે પ્રાચીન લાગે છે હેમચંદ્રમાં દેખાતી એવી વ્યાકરણની વિકૃતિ અને રૂપની ગડબડ તેમાં જણાય છે એ પરથી જણાય છે કે જ્યારે આ ભાષા બોલાતી બંધ નહિ પડી હોય ત્યારે તે સમયમાં ધનપાલે આ લખેલ હશે અને હેમચંદ્રના સમયમાં તે સાહિત્ય રૂપે વિદ્યમાન રહેવા ઉપરાંત વિકૃતભાષા થઈ ગઈ હશે. આથી તેના અને હેમાચાર્ય વચ્ચે ઓછામાં ઓછું બે સૈકાનું અંતર અનુ-માન. આ ગ્રંથ પ્રથમ હર્મન જેકોબીએ સને ૧૯૧૮ માં મ્યુનિચમાં રોમનલિપિમાં જર્મનભાષામાં ભૂમિકા સહિત પ્રકટ કર્યો છે ને તેમાં અપભ્રંશ સંબંધી અતિ સુંદર, મહત્ત્વપૂર્ણ અને શોધખોળથી યુક્ત વિવેચન વિસ્તારથી કર્યું છે ત્યાર પછી સ્વ. સાક્ષર ચિમનલાલ દલાલથી સંશોધિત ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૨૦ માં સને ૧૯૨૩ માં બહાર પડેલ છે તેમાં સ્વ. પ્ર. ગુણેએ જેકોબીનો આધાર લઈ વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના અને વિવેચન અંગ્રેજીમાં કરેલ છે ને તેમાં શબ્દકોશ પણ ઉમેરી આપ્યો છે અપભ્રંશનો પહેલો સંપૂર્ણ ગ્રંથ પ્રકાશમાં આ આવ્યો.

૫૪—આમાંથી એક નમૂનો લઈએ—

તુહિવિ મહુ જમ્મુહિ ગિઉ મહુ. ગુરિઉ તાય પરિવડ્ઢિય તણુ
મઇ ત કયવડ્ડ પરિભમિયઉ અમ્હહ તાય એહુ યહમેઉ
ત ગિણ્હવિ પરિયણ મનિ કસણુ વયણિ ભિન્નુ વિદ્ધમતિ
દુગ્ગિ અંગિહિ ત ગિર ગિદ્ધિય વયણુવિ નઉ કસાય ...
ઓસરિઉ પુત્ત જેમ અમ્માવિઉ કિ વણિજ્જઉ મગ્ગુ ન થાવિઉ
સવિયઉ ... ઘર ઘર ...

અત્થુ વિઢપ્પઇ વિવિહપયારિહિ, વચિવિ કરસન્નાસ ચારિહિં;
અપ્પુણુ પક્ખે ભક્કુ સલહિવ્વઉ, અણ્ણુહો ચિત્તુ વિચિત્તુ લહેવ્વઉ,
અપ્પુણુ અંગ ણાહિ દરિસિવ્વઉ, અણ્ણુહો તણુઉં પરામરિસિવ્વઉ,
ઘત્તા—પરકજ્જે સુણુ તુવિ ણઉ સુણઇ, અપ્પણુ કજ્જેહો ણઉ ચલઇ,
ણ કલ્લાવઇ કેણવિ ણિયચરિઉ, પરહો અંગિ પઇસિવિ કલઇ ૩—૬

—જનની-માતા પાસે જઈ મત્ર કરી-પૂછગાછ કરી ત્વરિત તાત પાસે ગયો, (કહ્યુ કે) તે કનકદ્વીપમા મારે જવુ છે—ને સુખસેવિત સ્થાન છે તેને આવો વિચાર કર્યો છે એવુ જાણી વદનપર કરતલ મૂકી (તાત) હસતો (બોલ્યો) (એક કુશલ વાણીઓ-વેપારી પોતાના ધધાના કેવા નિયમો રાખે છે તે અત્ર બતાવે છે.) જો કઇ ત્રુટિઓ-મુશ્કેલીઓ પ્રાપ્ત થાય-કજીઓ થાય તો એવું ખરેખર કરીએ કે (૧) વચનોમા કરાલ-કઠોર વદવુ નહિ, (૨) હે પુત્ર ! જેમ અજ્ઞાની વાણિજ્યનો માર્ગ જાણતો નથી તેમ બોલજે (૩) સુહૃદ્-મિત્રને હૈયુ આપીશ નહી-ગુપ્ત વાત કરતો નહિ (૪) પરિમિત થોડુ થોડુ બોલવુ (૫) વિવિધ પ્રકારે-હાથની સજ્ઞા સચારથી છેતરી અર્થ-પૈસો કમાવો-મેળવવો (૬) આપણા પક્ષના માલની શ્લાઘા કરવી-વખાણ કરવા, અને અન્યનું ચિત્ત વિચિત્ત કરી નાખવુ (૭) પોતાનુ અગ (પક્ષ, હકીકત) દેખાડવું નહિ, અને અન્યના અગને ખ્યાલમા રાખવુ-વિચારવુ-તેનો પરામર્શ કરવો. (૮ પરકાર્ય સાભળતા છતા ન સુણી-તે પ્રત્યે બહેરા રહી પોતાના કાજ ચલિત ન કરવા-સ્થિર કરવા-દૃઢપણે વળગી રહેવુ (૯) કોઇને પોતાનુ ચરિત્ર કળાવવુ-જણાવવુ નહિ (રખેને કોઈ કળી જાય) અને અન્યનુ અગ (પક્ષ-હકીકત) તેમા પ્રવેશ કરી કળી જવુ-જાણી લેવુ.

આના વિશેષ ઉદાહરણો આ ગ્રથ મુદ્રિત થયેલ છે એટલે તેમાથી જોઈ શકાશે તેથી અત્ર આપ્યા નથી

૬૦—**મહાકવિ ધવલ**—પણ દશમી સદીમા થયો જણાય છે. નિર્ણિત સમય બરાબર કહી શકાતો નથી પરતુ દશમી સદીથી આગળ તેનો સમય લાવી શકાશે નહિ એમ તો જણાય છે. તેણે ૧૨૨ સધિમાં

—અધ્યાયમાં અને ૧૮૦૦૦ શ્લોકમાં 'હરિવંશ પુરાણ' રચેલો સરળ ભાષામાં જણાયો છે, તેમાં 'મહાવીર' અને નેમિનાથ તીર્થંકરોનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે મહાભારતની કથા પણ તેમાં છે

૬૧—આની ભાષાનો જરા પીછો નમુનો લઈએ. કવિ કુંડગ્રામ (મહાવીરના જન્મગામ)નું વર્ણન કરે છે કે—

જંબૂદીવહિ ચોદહુ અસેસુ, ઇહ ભરહખેત્તિ સુરવિણેસુ,
પરહરિહિ સરિહિ સુરઉવવણેહિં આસિહિ મહિસિહિ ધર ગોહણેહિ ૧
ગામિહિ ખેડહિ કેડહિ પૂરેહિ બહુ વિહનાયહિ કમલાયરેહિ
સુપસિદ્ધઉ ભુવણિ વિદેહ દેસુ, ધણ રહિઉ પસિદ્ધઉ જિણવિસેસુ. ૨
તહિ કુંડ મહાપુર ભુવણ સાર ઉત્તુંગ મણોહર તહો પયાર
દારેહ દીસઇ વડ્ડંતુ જાઇ મણિમણિય સુરગિરિ સિહરયાઇ. ૩
આયમ પૂરિય જિણભવણ જલત્થ, જુ વિપ્પમ છિહિણિ વર રહેણુ;
પણઅરિહિ પયવિહિ ગયણિ ગમણુ, પુર દીસઇ જુ સુર ભોય ભમણુ. ૪
દુતિ પય સત ભૂમીયરેહિ, જિણ ભવણેહિ ધય ધુવ્વંત એહિ,
અવલોવિણુ વીર જિણગમણેણ, જુ જુ આયસિય દુદ્ધ ધમેણુ ૫

ઘત્તા.

જહુ પયણુ જહુ રાયુ જહુ સુય ગુણવઈ
તહિ જિણ સહ નિવસણ ભવઈ
જિમ્મ પસાહિય તહુ સુરપુરિઉ
જુ સુરલોય મહિહિ અવયરિય. ૬

ભાવાર્થ—આ સમસ્ત જંબુદ્વીપમાં શોભાયમાન સુરલોકની સમાન ભરતક્ષેત્ર છે તેમાં સ્વચ્છ નદી દેવોવન આદિથી મહિષી અને ગોધન તથા ગામ, ખેડ કોટ, પુર અને અનેક વિભૂષિત કમલાકરોથી (સુસજ્જિત) ભુવન-પ્રસિદ્ધ વિદેહ દેશ છે કે જે અત્યંત રહિત અને પુણ્ય વિખ્યાત છે આમાં કુંડ નામનું એક ભુવન-શ્રેષ્ઠ મોટું પુર છે જેના ઊંચા અને મનોહર વર્ધમાન મણિમંડિત પ્રાકાર દ્વારથી સુરગિરિ

(સુમેરૂ પર્વત)ની પેઠે ભાસમાન્ જોવામા આવે છે. (આ પુર)ની ખાઇઓ નિર્મલ જલથી ભરેલી છે

—ગગનચુબી ધવલ પ્રાવાલોથી આ પુર એવુ દેખાય છે કે જાણે તે સુરલોકનો માર્ગ હોય નહિ. બે બે પાચ પાચ સાત સાત ભૂમિ (ખડ) વાળા જિનમદિરોની ઉડતી ધ્વજાઓથી જાણે તે નગર વીર જિનેશ્વરનુ આગમન થવાનુ જાણીને અત્યન્ત હર્ષિત અને સતુષ્ટ બની રહ્યુ હતુ

—આ નગરમા બહુ ધન, બહુ ગુણ, બહુ શ્રુતથી યુક્ત, જિનવચનના ભક્ત, નિત્ય પ્રસન્નચિત્ત નર નારીઓ નિવાસ કરે છે, જાણે તેઓ સુરલોકથી ભૂમિપર ઉતરી આવ્યા છે

૬૨—કવિના ગુરૂનુ નામ અંબસેન હતુ અને સુર નામના વિપ્રનો તે પુત્ર હતો. તેનુ નામ દરેક સધિની છેલ્લી કડીમા તેમજ ગ્રથની પ્રસ્તાવનામા આવે છે, કે જ્યા બીજા ગ્રથકારો અને તેમની કૃતિનો ઉલ્લેખ મળે છે—જેમકે ધીરસેન, સમત્તજુત્ત (પ્રમાણ પરના એક ગ્રથનો કર્ત્તા), દેવનદિ (જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણનો કર્ત્તા) વજ્રસૂરિ (નય પરના એક ગ્રથનો કર્ત્તા), મહસેન (સુલોચના ચરિતનો કર્ત્તા), રવિષેણ (પદ્મચરિતનો કર્ત્તા), જિનસેન (હરિવશ પુરાણનો કર્ત્તા) જડિલમુનિ, [વરાગ ચરિતનો કર્ત્તા], દિનકરસેન (અનગ ચરિતનો કર્ત્તા), પદ્મસેન, અંધસેન (અમિજારાહમાનો કર્ત્તા), ધનદત્ત (ચદ્રપ્રભા ચરિતનો કર્ત્તા), વિધ્યસેન (ઘણા ચરિતોનો કર્ત્તા), સિહનદિ (અનુપ્રેક્ષાનો કર્ત્તા), સિદ્ધસેન (કે જેણે આગમ ગાયુ ને ભવિયવિનોદ સારી રીતે પ્રકાશ્યુ), રામનદિ (ઘણી કથાઓનો કર્ત્તા), આસગ (વીર ચરિતનો કર્ત્તા), ગોવિદ (મનતકુમાર ચરિતનો કર્ત્તા), શાલિભદ્ર (જીવ ઉધોતનો કર્ત્તા), ચૌમુહ (પઉમ ચરિઅનો કર્ત્તા) અને દ્રોણ આ પૈકી ઘણા ગ્રથકારો અને ગ્રથો સબધી કઇ જણાયુ નથી જેના ગ્રથો બહાર આવ્યા જણાય છે તે સર્વ ઇ. સ ૧૦ મી સદીમા યા પહેલા વિદ્યમાન જણાયા છે. જૈનોએ લોકભાષા પર કેટલો પ્રેમ અને ભક્તિભાવ બતાવ્યો છે તે આ પરથી જણાઇ આવે છે.

આ પૈકી સૌથી પાછળ મળેલ વીરસૂરિનો કર્તા આસય છે કે જે તે સૂરિની કેટલીક પ્રતોપરથી ૯૧૦ ના વર્ષમાં લખેલો દેખાય છે અને તે વર્ષ વિક્રમ સંવત ગણીએ તો ૮૫૩ ઈ. સ. તે મયમાંરો સમય ગણાય પણ એ વાત આશ્ચર્યજનક લાગે છે કે પદ્મ આદિપુરાણના પ્રસિદ્ધ કર્તા જિનસેન કે જેનો ઉલ્લેખ ગુણભદ્ર કરે છે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. પદ્મ ગુણભદ્રનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી તેમ ગુણભદ્ર પદ્મનો કરતો નથી અને કે બન્ને પણ સારા કવિઓ છે તેથી એ નવીન છે કે તેઓ નજીકના સમયમાં હોય. આથી આ કવિ વર્ગમાં મૂકેલ દશમા શતકમાં મૂક્યો છે તે બેમાંથી ગમે તે અગ્યારમી સદીમાં મૂકે તેમ.

પ્રકરણ બીજું

અગીઆરમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય

૧૩ રાજમમણ્ડરી 'ભવિષ્યત્તકહા' મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેમાં ૨૫ ઉદ્દેશ છે ને અપભ્રંશમાં છે. આ ગ્રંથમાં તેના સંસ્કૃત અનુવાદ સહિત પ્રો. ગુણેએ ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટના 'એનાલ્સ' માં સને ૧૯૧૯-૨૦ માં વૉ. ૧ ભાગ ૨ જામાં પૃ. ૧૫૭-૧૬૬ ઉપર કંઇક વિવેચન સહિત આપેલ છે ને ૧૧મી સદીમાં આ મૂકેલ છે. ધનપાલ નામે મહેશ્વરસૂરિકૃત પંચમી કથા (કે જે પણ અપભ્રંશમાં હોવી જોઈએ)ની પ્રત સં. ૧૧૦૯ માં લખાયેલી જેસલમેર ભંડારમાં છે તે મહેશ્વર કૃત આ કૃતિ પણ હોય કે ... કથાનક કે જે એક મહેશ્વરસૂરિકૃત છે તેની પ્રત સં. ૧૩૬૫ માં લખાયેલી મળી આવે છે.

૧૪ આ રાજમમણ્ડરી ગાથાઓના નમૂના નીચે છે:—

સ ભુ સરસ્વતિ પુણ્ણ મંગ્લ મેઘપુત્ત
જેહિ ન મ ભ મણિ મણિ તહ દુવર સમત ૧

સંજમભાર ધુરંધરહ, સદ્દુચ્છલિઉ ન જાહ,
નિઅ જણણી જુવ્વણુ હરણુ, જમ્મુ નિરત્થઉ તાહ. ૯

संयमः सुरसार्थैः श्रुतः संयमो मोक्षद्वारम् ।
यैर्न संयमो मनि धृतः तेषां दुस्तरः संसारः ॥
संयमभारधुरंधरस्य शब्दः उच्चलितो न यस्य
निजजननीयौवनहरणं जन्म निरर्थकं तस्य ॥

—સંયમના સુરસવાળા અર્થ સાંભળ્યા છે. સંયમ મોક્ષદ્વાર છે. જેણે સંયમ મનમાં ધર્યો નથી તેનો સંસાર દુસ્તર છે.

—જે સંયમરૂપી ભાર ધરવા ધુરંધર છે તેનો શબ્દ જેણે ઉચક્યો-ગ્રહણ કર્યો નથી તેનો પોતાની માતાના જોબનને હરણ કરનારો જન્મ નિરર્થક ગયો

૬૫—આ ઉપર હેમહંસસૂરિના શિષ્યની કરેલી ટીકા છે તે પણ અપભ્રંશના માટે ઉપયોગી છે તેની પ્રત સં. ૧૫૦૫ ની મળે છે તેથી તે ટીકાકાર તેની પહેલા અવશ્ય હોવો જોઇએ. તેમાં અપભ્રંશ અવતરણો ઘણાં છે અને કેટલાક તો લાબા છે. નાના સુભાષિતરૂપે છે કે જે ટીકાકારના સમયમાં બહુ સામાન્યરીતે વપરાતા હોવા જોઇએ. દાખલા તરીકે—

દિટ્ઠઇ જો ન વિ આલવઇ, કુસલ ન પુચ્છઇ વત્ત
તાસુ તણઇ ન વિ જાઇઇ, રે હયડા નીસત્ત
રાસહુ કંધિ ચડાવિયઇ, લબ્ભઇ લત્ત સહસ્સ,
આપહણે કરિ કમ્મડા, હિયા વિસૂરહિ કસ્સ.
મરણુ તિ સિહઇ બપ્પડા, ધમ્મિ જિ મુક્કા રંક,
મુક્કિઅ સુસંચિઅ જેહિ પર, તે તિણિવાર નિસંક

૬૬—એક નગર અને તેના ઉપનગરો-પરાઓનું વર્ણન તે ટીકામાં આ પ્રમાણે છે—

અહિરભાસામરપુરિઅછઈ સુરસુરહિસભાસુમ ગોરડાઈ
જહિં સયવર નારીમઉ વસઈ વસુવિરીએ રમણિ કેલીહરઉ.
મયમત્ત મયગલ ગુલગુલંત, વરતરતુરંગ પયપયસંત,
જિહિં રહવર ચિરકિલ ખડહડંત ફરાફર ધજ ઘમઘમંત.
જહિં દેવ મહેસર સરવરાઈ નરનારીજલ-ભર-સુંદરાઈ
રમણીઅરમણિ જહિં જલઉરાઈ નહિં વદ્ધ સરિસ ચિરિગરસરાઈ.
જહિં વસહિં લોય સકુંદવણ, જહિં પઉમ-નઈચરિ-નવરાન,
જહિં પવરસરૂઈ મનહરૂ જ્યાંપવણીલવરસરલયા
જહિં નાગર-સાગર-ગિરિનિવાસ જહિં વીર કરઉ લોભવિલાસ,
જહિં સુરમંદિર-દેઉલાઈ જલ્લ નિમ્મઈ હમ્મીહર-ધરાઇ

૬૭. આ ગ્રંથ ૧ ૬ (૨) પાનાં પર તારણિવાના ગામ નામે મિવિઅની કથા આવે છે તે ત્રણ પાનાં સુધી ચાલ્યા બે અને તે જિનનમસ્કારના ફલ પર કથાપે છે તે કથાની શરૂઆત ઠરિક દેશથી અત્ર આપી છે.—

અસ્થિ નામિણ નયર તયસિવ । પડિ-વાય-ગઉવલસિહમણિ-મિમોદ-ઘડ-ગદસુરવર, હરિસુમિઅસિમુકુદમહિલ્લાઢગકમણમણહર ।

ધણકણ કંચન-રયણ-નિહિ, સુરપુરસરિસાયાર
લોઅણાણવિ કિ ઉવમ, પરિરંભિવિ પાયાર

તહિં તિવિક્કમુ ર અસ્થિ નરનાહુ । તિજ્જલોઅસિરિગાઉ ।
જસિ ઉવિય-સયલ-અરિઅણવિક્કમુ મારવકલસગહિય મણનાવઈ તિવિક્કમુ ।

તાસુ મ મન્નારેવિ વિય, રૂપમકાયવરપરિઓ
રૂવિ નિમ્મિનિઅ રભરમણિ, ક્ષ્મણગ્ગવિ ન લહિઓ

૬૮—રયણુ કવિ ચાલવિશ વગેરે તેમ 'લિહિ પહિલાઈ પણસૂ મોનસણ વીસઈ'—આની જેવાં આપણા ભાન્નારસે ઘણાં સુભાષિત ગણાઓ જેવાં જણી છે ને તે સ્વભાવ્યા સમયમાં પ્રચલિત હોવાં

જોઇએ તેમજ તે એમ પણ બતાવે છે કે અપભ્રંશનું સાહિત્ય કે જેમાથી વિશેષ પ્રમાણમા તે લીધા છે તે ઘણુ સમૃદ્ધ હોવુ જોઇએ. આ વાતની ખાત્રી આ લાબી કથા અપભ્રંશમાં છે તે પણ આપે છે.

૬૯. પ્રસિદ્ધ જૈનબ્રાહ્મણ પડિત **ધનપાલ** માલવપતિ મુજ અને ભોજની વિદ્વત્ સભામાં અગ્રણી હતા. તેમણે સ. ૧૦૨૯ મા પાઇય-લચ્છી નામમાલા નામનો પ્રાકૃત કોષ, અને પ્રસિદ્ધ જૈનકથા તિલકમજરી ભોજના રાજ્યમા રચી છે.

૭૦. ધનપાલનું **સત્યપુર મંડન મહાવીરોત્સાહ** નામનુ એક ૧૫ ગાથાનું નાનુ સ્તોત્ર અપભ્રંશમા છે, આ ધનપાલ ઉપરોક્ત ધનપાલ હોય તો તેનો સમય અગ્યારમી શતાબ્દિ છે—

રખિ સામિ પસરતુ મોહુ નેહુડુય તોડહિ,
સુમ્મદસણિ નાણુ ચરણુ ભડુ કોહુ વિહોડહિ,
કરિ પસાઉ સચ્ચઉરિ વીર જઇ તુહુ મણિ ભાવઇ,
તઇ તુઠ્ઠઇ ધણપાલુ જાઉ જહિ ગયઉ ન આવઈ.   ૧૫

[આ ઉત્સાહની પ્રત સં. ૧૩૫૦ માં લખેલી પાટણના શેઠ હાલાભાઇના ભડારમા છે, તે પ્રતમા સોમનાથ વગેરેના નાશની વાત પણ છે. મહમદ ગીઝનીની સોમનાથપર ચડાઇ સ ૧૦૮૦ મા થઇ, સં ૧૦૬૯ પછી ભોજરાજા ગાદીપર આવ્યા; એટલે તે વખતે ધનપાલ કવિ વિદ્યમાન હતા વળી વિશેષમા પ્રભાવક ચરિતમા જણાવ્યુ છે કે તેણે ' દેવનિમ્મલ'થી શરૂ થતી સાચોર (સત્યપુર) મહાવીર જિનસ્તુતિ રચી હતી—એટલે સાચોરમા તે ગયેલ હતો એમ જણાય છે. આ પરથી સહીસલામતીથી માની શકાય તેમ છે કે આ ઉત્સાહ પણ પોતાની પાછલી વયમા—સોમનાથની ચડાઇના સમય આસપાસ આ ધનપાલ કવિએજ રચ્યો હતો, આ પરથી સાચોર ઘણું પ્રાચીન ગામ છે અને ત્યાની મહાવીરની મૂર્તિ—મદિર પણ પ્રાચીન છે.]

૭૧. **મહાકવિ પુષ્પદંત**—અપભ્રંશ ભાષાના આ મહાકવિ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટ વંશી નરેશ કૃષ્ણરાજ (ત્રીજા)ના સમયમા થયો છે. બીજે ક્યાકથી આવી તેણે રાજાના મંત્રી **ભરત**ને ત્યા આશ્રય લીધો અને

તેના કર્તાથી એક 'મહાપુરાણ'—તિસટ્ઠિમહાપુરિસગુણાલંકારની રચના કરી. આ ગ્રંથ તેસઠ શ્લોક પ્રમાણ છે અને ૧૦૨ સંધિમાં—પરિચ્છેદોમાં સમાપ્ત થયો છે. તેને બે ભાગ 'આદિપુરાણ' 'ઉત્તરપુરાણ'માં વિભક્ત કર્યો છે. તેમાં જિનસેન અને ગુણભદ્રના તે નામના સંસ્કૃત ગ્રંથો છે તેમાં ૬૩ શિલાક છે તેનું વિવેચન છે—તેમાં ૨૪ તીર્થંકરો અને અન્ય મહાપુરુષોનાં જીવન વર્ણવ્યાં છે. તેની રચના શક સં. ૮૮૭ (વિ. સં. ૧૦૨૨)માં આરંભ થઈને સમાપ્તિ (૧૧ મી જુન ૯૬૫ રવિવારે) સમાપ્ત કરી હતી. તેના પછી રચાયેલાં આ કવિનાં બે બીજાં નાનાં નાનાં કાવ્યો અનુક્રમે ચાર અને નવ સંધિનાં મળ્યાં છે. તેનાં નામ 'જસહરચરિઉ' અને 'ણાયકુમારચરિઉ' છે. તે રચના કવિએ માન્યખેટમાં ... નન્નના ઘરમાં રહીને કરી છે. કવિએ પોતાના સર્વ ગ્રંથોમાં આત્મ અને તત્સંબંધી પ્રશસ્તિમાં ઘણું જણાવ્યું છે. 'મહાપુરાણ' અને 'જસહર ચરિઉ'નો પરિચય શ્રીયુત નાથુરામજી પ્રેમીએ પોતાના એક વિસ્તારપૂર્વક લેખ દ્વારા કરાવ્યો છે અને તેનો કાંઈ અવતરણ પણ મૂક્યાં છે. (જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૨ અંક ૧)

૭૨. તે પૈકી ગીતાં અપભ્રંશ 'મહાપુરાણ'માંથી

ધત્તા

ખણુ તાવણ્ણુ મમ્મુ મુ તં અરહ કુહુ મિગારિયુ ગમણિ,
દેવી શુભ ધમ્મિદિ તેણ હંઉ મિગમિ તુહારમિ આગમણિ ૨૦
મહુ ગમ્મધમમિ તવ દે સામિ દે મોહકઉ કેઅમ અભવ કમિરદે
અવતર મગરીઉ હંઉ ... બિદ્ધિ દરિસેણ વિસઉ ૨૧
મનહ કાતણ જિણ્વર ભતિ હે પમરઉ જણ જિણ કવિણ વિતિ ઈ
તિમતા ગુણ વસ્તુવિત દેવ, મિદ ધાસ નિધણ્ણાઈ પઉ તેહઉ ૨૨
કમલમધુ પિંગઈ મારમિ જણ મારૂ ઓગારમિ;
અમ્મણ્ણુ પીસ તવ કમારમિ મા કિ ણમિદિદઉ ધારમિ ૨૩

વટ્ટિયસજ્જણદ્દમણુ વમણે, સુકઇ કિત્તિ કિ હમ્મઇ પિસુણે;
કહમિ કવ્વુ વમ્મહ મહારણુ, અજિયપુરાણુ ભવણ્ણવતારણુ. ૨૪

—(કવિ, મંત્રી ભરતને કહે છે) હું ધનને તરણાસમુ ગણું છું અને તેના ગ્રહણને ઇચ્છતો નથી. હું અકૃત્રિમ ધર્માનુરાગ—અકારણ પ્રેમ (ણિક્કારિમુ) ઇચ્છું છું; તેટલા માટે (હે) દેવીસુત શ્રુતનિધિ (ભરત!) તમારા મહેલમા રહું છું

—મધુ-વસંતનુ આગમન થતા આંબામા લલિત મહોરકલિકા આવે છે, ત્યારે કોયલ બોલે છે, અને કાનન-વનમાં ભમરા ગુંજારવ કરે છે, ત્યારે કીર-પોપટ (એવો હું) હર્ષથી શું બોલવા નથી લાગતો? જિન-ચરણ પ્રત્યેની ભક્તિથીજ મારી કવિતા પ્રસરે છે—સ્ફુરાયમાન થાય છે, નહિ કે નિજ જીવિત-વૃત્તિ-આજીવિકાના પ્યાસથી. હે વિમલ ગુણા ભરણથી જેનો દેહ અંકિત થયેલો છે એવા ભરત! હવે મારી આ રચના સાભળ.

—કમળોની સુગંધ ભ્રમર ગ્રહે છે, નહિ કે નિ સાર અંગ વાળા એવા દેડકા, હાથી-હંસની જે ગતિની લીલા હોય છે, તેવી ચાલથી શુ હરણ ચાલી-નાચી શકશે?—આજ રીતે જેઓને સજ્જનો પર દૂષણો મૂકવાની ટેવ પડી ગઇ છે એવા પિશૂન-દુર્જન શું સુકવિઓની કીર્ત્તિને હણી શકશે? (હવે હું) મન્મથને સંહારનારા (અને) ભવ સમુદ્રને તારનારા અજિતપુરાણુ (નામના) કાવ્યને કહું છું.

૭૩—યશોધર ચરિતમાંનો વિષય અને તેના સમકાલીન સોમદેવે સં ૧૦૧૬ મા રચેલા યશસ્તિલક ચંપુનો વિષય-બંને સરખા છે. તેને પોતે 'નરના કર્ણોના આભરણું' રૂપ જણાવેલ છે.

તિહુયણુ સિરિકંતહો અઇસયવંત હો અરહંતો વમ્મહહો,
પણુવિવિ પરમેટ્ઠિહિ પવિમલદિટ્ઠિહિં ચરણુ જુયલુ ણયસયમહહો-ધ્રુવક.
કુંડિલ્લ ગુત્તણુહ દિણયરાસુ, વલ્લહનરિંદ ઘર મહયરાસુ,
ણણ્ણહુ મંદિરિણિ વસંતુ સંતુ, અહિમાણુમેરુ કઇ પુપ્ફયંતુ.

ચિતઇ હૈ વણુ નૂરી કહાએ, પઈંવઉ કમ દુઃખપયાએ,
કમ ધમ્મકિરાહી મતિ મતિ કહિયાઉ જાઇ સિવ સોક્ખમહિં

૭૪—હવે નાગકુમાર ચરિત્ર કે જેની પ્રતિ માત્ર ખરતર ભંડારમાં મળે છે તે લઈએ—

૭૬ ચોપઈ

ગોતમ ગણહર એ વસિઉર્ણ, સૂરિ પરંપરાએ ઉવએસેણ
નાગકુમાર ચરિત પયાસિઉ, ઇમ સિરિ પઉમિહિ મઈ ભાસિઉ ૧
સો પુણ્ણ જો પઢઈ પઢાવઇ સો પુણ્ણ જો સિક્ખઇ સિક્ખાવઇ
સો પુણ્ણ જો લિહઈ લિહાવઇ સો પુણ્ણ જો ભાવે ભાવઇ ૨
પુણ્ણ સમ્મઈ સાસણુ સમ્માઈ પુણ્ણ પયદ્ધ પુણ્ણ પૂરવઈ
નિવિત્તિ નિવિત્તિ વરિસ ઉપાઇઉ પુણ્ણ પુણ્ણ હોઇ દીહાઉસુ ૩
પુણ્ણ હો સબ્બહ સંપત્તિ, ખિમ્મ દસણ પુણ્ણ ચરિત્તઈ
પુણ્ણ હોઉ ઉપ્પમ મહાપૂરુઈ રોગ સોગ ભય હરણ વિહાણુ ૪

—ગૌતમ ગણધરના વંશમાં સૂરિ પરંપરામાં ઉપદિષ્ટ આ નાગકુમાર ચરિત્ર મેં પ્રકાશિત કર્યું અને શ્રી પદ્મશ્રી કૃતનું વર્ણન કર્યું જે આને શીખે શીખાવે તેને આનંદ રહો, જે લખે કે લખાવે તેને આનંદ રહો, જે આનું વિવરણ કરે યા કરાવે તેને પણ આનંદ હો. *સન્મતિ એટલે મહાવીરનું શાસન (શુદ્ધ મતનું શાસન વીરશાસન) સમ્યક્ પ્રકારે આનંદવાન હો, રાજાને આનંદ હો અને નરપતિને

* સંમતિ-સન્મતિ એ મહાવીરનું બીજું નામ હતું. જુઓ ધનંજયકૃત નામમાલા.

सन्मतिर्महतिर्वीरो महावीरोऽन्त्यकाश्यपः ।।११६।।
नाथान्वयो वर्द्धमानो यत्तीर्थमिह साम्प्रतम् ।

—(હવે ૨૪ મા જિનેન્દ્રનાં નામ કહે છે—સન્મતિ, મહતિવીર, મહાવીર, અન્ત્યકાશ્યપ, નાથાન્વય, વર્ધમાન, કે જેમનું તીર્થ-શાસન હાલમાં પ્રવર્તે છે

આનદ હો. ચિતવતા ચિતવતા (એક) વર્ષ વીતી ગયુ (!) નન્ન દીર્ઘાયુષ્ય થાઓ અને આનદ કરો નન્નને સુપવિત્ર અને નિર્મલ 'દર્શન,' 'જ્ઞાન' અને 'ચારિત્ર' (જૈનોના રત્નત્રય) ઉત્પન્ન હો. નન્નને સર્વ રોગ-શોક-ક્ષય-કારી પચ કલ્યાણ હો.

કવિએ પોતાનો કુંક પરિચય કરાવ્યો છે તે જોઇએ.

સિવભત્તાઈમિ જિણ સણ્ણા સે, વેવિ મયાઇ દુરિયા ણિણ્ણાસે,
બભણાઇ કાસવ રિસિ ગોત્તાઇ, ગુરૂ વયણામય પૂરિય સોત્તાઇ ૧
મુદ્ધા એવી કેસવ ણામઇ, મહુ પિયરાઈ હોતુ સુહ ધામઈ,

—હુ શિવભક્તિ . .... કાશ્યપ ગોત્રીય બ્રાહ્મણ હતો જૈન ગુરૂના વચનામૃતથી માગ શ્રોત્રો પૂરાયા, ત્યારે હુ જૈનભક્ત થઇ ગયો મુગ્ધાદેવી અને કેશવ(ભટ્ટ) નામના મારા માતપિતા સુખના ધામ બનો.

૭૫—તેના 'પુરાણો'માથી વિશેષ હકીકત મળે છે તે એ છે કે મેવાડિ (મેલપાટી અથવા માન્યખેટ)ની વાડીમા લાબા પ્રવાસથી શ્રમિત થઇને અને પોતાને થયેલ અપમાનથી ખિન્ન થઇ પોતે થાક લે છે. તે નગરના બે જનો તેને લઇ રાજા શુભતુંગદેવ (વલ્લભરાય)ના મત્રી ભરત સાથે ઓળખાણ કરાવે છે ભરત પોતાના મદિરમા રાખી તેની કાવ્યપ્રતિભાથી મુગ્ધ થઇ મહાપુરાણ' લખવા પ્રેરે છે કવિ તેના આ આશ્રયદાતાનો ઉપકાર પોતાના આ વીરરસ કાવ્યની દરેક સધિના અતે તેનુ નામ જોડી અને ઘણે સ્થળે તેની પ્રશસા કરી સ્વીકારે છે તેના પિતાનુ નામ કેશવભટ્ટ અને માતાનુ મુગ્ધાદેવી હતુ તેનુ શરીર કૃશ અને રૂપ કુરૂપ હતુ પુષ્પદત પોતાને માટે બહુ અભિમાની હતો અને 'અભિમાનમેરૂ' એ નામનુ બિરૂદ પોતે ધારણ કરી વાપર્યું છે

૭૬—મોટે ભાગે અપભ્રંશ કાવ્યો સધિમા (પ્રકરણમા) વહેચાયા છે તે પ્રમાણે આ કવિએ સધિમા પોતાના મહાપુરાણને વહેચેલ છે. સધિ ૧ મા ૭ મો છદ છે તેમા પ્રવરસેનના સેતુબધનો તેમજ સાથે સાથે રામાયણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે નવમા છદમા કપિલ અને વ્યાસ

ઉપરાંત ઐતિહાસિક એવા ભારવી અને ભાસનો ઉલ્લેખ કર્યો છે વળી તે અન્યત્ર રુદ્રનો તેમજ બીજા પ્રભુનો ઉલ્લેખ કરે છે. જેવા કે ચઉમુહ (ચઉમુહ-પ્રવિધ) ભરત (નાટ્યશાસ્ત્ર કર્તા) પતંજલિ, ભાસ, ઇતિહાસ હર્ષ પિંગલ, ભામહ કુમ્ભાંડ, દ્રોણ, સ્વયંભૂ. આમાં દ્રોણ તે એજ છે કે જેનો ઉલ્લેખ હેમચન્દ્રે દેશી નામમાલામાં ગ્રંથકાર તરીકે 'અભિમાનચિહ્ન ઇતિ દ્રોણ. ૧-૧૮ અન્યે એવ ઇતિ દ્રોણઃ' ૧-૫ વગેરેમાં ઉલ્લેખ કરે છે તેજ છે. સ્વયંભૂ ને નારદમાં ગતિકરે-દાર અકષડે એમ જણાવેલ છે કે 'स्वयंभू कवि पद्मचरित्र रामायण कर्त्ता आपलीसंघीय' આ પરથી જણાય છે કે તે જૈન છે અને જેણે પ્રાકૃત ૭૬ પદ્ધડીમાં રામાયણ-પઉમચરિય રચેલ છે (કે જેનો અમારે આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા છીએ. પારા ૫૪).

૭૭—શ્રીચંદ્રમુનિ—તેનો બનાવેલો એક કથા કોશ છે તેમાં ૫૩ સંધિ અર્થાત્ અધ્યાય છે તેમાં લગભગ તેટલી સંખ્યામાં નાની રોચક ઉપદેશ પૂર્ણ કથાઓ કહેલી છે કર્તાની મંગલે અને પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે આ કવિએ આ ગ્રંથ ગૂજરાતની રાજધાની અણહિલપુર પાટણમાં મૂલરાજ નૃપતિના સમયમાં રચ્યો હતો. અણહિલપુરના ચાલુક્ય (સોલંકી) વંશમાં બે મૂલરાજ થયા—એક વિ.સં. ૯૯૮ થી ૧૦૪૩ સુધી, અને બીજો માત્ર બે વર્ષ સં. ૧૨૩૩ થી સં. ૧૨૩૫ સુધી. સંભવિત રીતે આ કવિ મૂલરાજ પહેલાના સમયમાં થયો છે. તેની ઉપરની સંસ્કૃતમાં પ્રશસ્તિ છે તે પરથી જણાય છે કે કુંદ કુંદાચાર્યના અન્વયની પરંપરામાં શ્રીકીર્તિ શિષ્ય શ્રુતકીર્તિ શિષ્ય ગુણાકર કીર્તિ શિષ્ય વીરચંદ્રનો શિષ્ય હતો અને તેણે આ ગ્રંથ મૂલરાજ રાજાના ગોષ્ઠિક (સભાસદ મંત્રી) અને અણહિલપુરના વતની પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના સજ્જનના પુત્ર કૃષ્ણના કુટુંબ માટે રચ્યો હતો.

૭૮—તેની ભાષા પઉમ આદિ કૃતિઓ જેવી છે પરન્તુ જરા કંઈક ભિન્ન છે

પણવેપ્પિણુ જિણુ સુવિસુદ્ધમઈ, ચિંતઇ ભણિ મુણિ સિરિચ્ચંદુ કઇ,
સંસારૂ અસારૂ સવ્વુ અથિરૂ, પિય પુત્ત મિત્ત માયાતિમિરૂ ૧
ખણિ દીસઇ ખણિ પુણુ ઉસ્સરઇ, સંપય પુણુ સંપહે અણુહરઇ,
જોવ્વણુ ગિરિવાહિણિ વેયગઊ, લાયણ્ણુ વણ્ણુ કરસલિલ સઊ ૨
જીવિઉ જલબુબ્બુય ફેણ ણિહુ, હરિજાલુ વરજ્જુ અવજ્જુ ગિહુ.

—વિશુદ્ધમતિ જિન (ભગવાન્)ને પ્રણામ કરીને મુનિ શ્રીચંદ્ર કવિ ચિત્તમા ભણે-ચિંતવન કરે છે કે સંસાર અસાર અને સર્વ અસ્થિર છે. પ્રિય પુત્ર મિત્ર માયાના અંધકાર સમાન છે. ક્ષણમા દીસે, વળી ક્ષણમા ઓસરી જાય-ચાલી જાય (એવી) સંપત્તિ વળી 'સાપ'ને અનુસરતી-સરખી છે જોબન, ગિરિ એટલે પર્વતની વાહિની-નદીના વેગ જેવું જનારૂ છે, લાવણ્ય વર્ણ-કાન્તિ હાથમાના પાણી જેમ નાશવંત છે. જીવન જલના બુદ્બુદ-પરપોટાના ફીણ જેવુ છે, અને ગૃહ ઇત્યાદિ (?) ઇંદ્રજાલ સમાન છે.

૭૯—ઘુવડ અને હંસની એક કથાનો પ્રારંભ જોઇએ—

મગહામંડલિ પય સુહય રમ્મિ, **પ**યપાલુ રાઉ **પા**ડલિપુરમ્મિ,
તત્થેવ એક્કુ કોસિઉ ઉયારિ, નિવસઇ મયાવિ ગોઉરદુવારિ ૧
સકયાઇ રાય હંસહ સમીવુ, ગઉ વિહરમાણુ સુરસરિહે દીવુ,
એક્કેણુ તત્થ કય સાગએણુ, પુચ્છિઉ હંસે વયમા ગએણુ ૨
ભો મિત્ત ! તં સિ કો કહસુ એત્થુ, આઉમિ પએસહો કહો કિમત્થુ,
ચયરટ્ઠહો વયણુ સુણેવિ ઘૂઉ, ભાસઈ હઉં ઉત્તમ કૂલ પસૂઉ. ૩
કયસાવાણગ્ગહ વિહિ પયાસુ, આયહો પહુ ! પુહઇ મંડલાસુ,
વસવત્તિ સવ્વ સામંત રાય. ભહુ વયણુ કરંતિ કયાણુરાય. ૪
કીલાઇ ભમંતઉ મહિપ સત્થ, તુમ્હઈ નિએવિ આઊમિ એત્થ,
ઇય વયણુહિ પરિઊસિઉ મરાલુ, વિણએણુ પય પિઉ મઇવિસાલુ ૫

—મગધમંડલ દેશમા સુખદ અને રમ્ય **પા**ટલિપુત્રમા **પ્ર**તિપાલ રાજા (હતો), ત્યાજ (તેના) એક કોટના ગોપુર દ્વાર-દરવાજામા એક

બાબતો અને મામાથી યુવક વસતો હતો. તે એક દિવસે વિહરતો ફિ-
રતો સુરસાર દ્વીપમાં રાજહંસો સમીપ આવી લાગ્યો. ત્યાં એક ઉમર
મરાળ—રાજહંસે સ્વાગત કરીને તેને પૂછ્યું કે મિત્ર! તું કોણ છું,
ક્યાંથી આવ્યો. આ પ્રદેશમાં શા અર્થે આવ્યો છું. મતરાજ (હંસ)
નાં વચન સુણીને યુવક બોલે છે કે હું ઉત્તમ કુળમાં જ બેઠો છું. હું
વિધિપુરઃસર મસ્તક અનુમોદ કરી (!) હે પ્રભુ! પૃથ્વી (પુષ્પપુર !)
મંડળમાંથી આવ્યો છું. સર્વસામંત અને રાજા મારા વશવર્ત્તી છે અને
હે રાજા! તેઓ મારા વચનનું ભલે પ્રકારે—અનુરાગથી પાલન કરે છે
કીધાને માટે બધા રાજાઓ—મહિપોની સાથે હું અહીં તમારા પ્રદેશમાં
આવી નીકળ્યો છું. યુવકનાં આ વચનો સાંભળી વિસ્મય થયેલા આ
વિશાળમતિ મરાળે વિનયપૂર્વક તેના વચન પાળ્યા.

ઉદાહરણાર્થે લઈ—હું યુગ—યુવક.

૮૧—કવિએ બહુ જુદા જુદા વાપર્યાં છે તેનાં ઉદાહરણ —(૧) વદનક-
વહેવિ સિદ્ધિ મ સમાહિ મરણુ સમત્ત સંસાર દુહેલાવારણુ
પણુ જગ્ગે જ સરસ નિરન્તર સુહ સઘાતપહલ અણુપર

(૨) દુવઈ નામનો છંદ.

તેણુયહુ માઉ વહિઉ પમાઉ
સ મચ વાણુ, તવ મરણુ માણુ
સેવ્રાઇ મોહ મિચ્છત્ત જોહ
ઇદિય કસાય, પરિસહ વિસાય.
ઉવસગ્ગ ભાઇ નિદ્દિવિ જરાઇ
પાવેવિ મોક્ખ, સિરિ પહવ દુક્ખ.

(૩) માલિનિ છંદ

વિવિહ–રસ–વિસાલે ણેય કોઊ હલાલે;
લલિય–વયણુ–માલે, અત્થ–સંદોહ–સાલે.
ભુવણુ–વિદિત–ણામે, સવ્વ–દોસોવસામે
ઇહ ખલુ કહકોસે, સુન્દરે દિન્નુ તોસે.

૮૨—સં. ૧૦૭૬માં સાગરદત્તનુ બનાવેલુ જંબુસ્વામિ ચારિત્ર (૨૬૯૦ ગ્રંથાગ્ર) તથા તેના ઉપર ટિપ્પન (૧૧૯૦ ગ્રંથાગ્ર) બૃહત્ ટિપ્પનિકામા નોધાયેલ છે

૮૩—પદ્મકીર્ત્તિના પાર્શ્વપુરાણમા ૧૮ સંધિ છે ને ૩૩૨૩ શ્લોક છે જૈનોના ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથનુ ચરિત્ર તેમા છે. પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે તે ચન્દ્રસેનના શિષ્ય માધવસેનના શિષ્ય જિનસેનનો શિષ્ય હતો તેના કાલનો નિર્ણય હાલ થઇ શકે તેમ નથી. પણ તેના આ ગ્રંથની કારંજા ભંડારમા જે પ્રત છે તેનો લખ્યા સંવત્ ૧૪૭૩ ફાલ્ગુણ વદિ ૯ બુધ છે કે જે વખતે વીરભાણુદેવ રાજ્ય કરતો હતો

૮૪—નયનન્દિના સુદર્શન ચરિતમા ૧૨ સન્ધિ છે. તેમા સુદર્શનનું ચરિત્ર છે. પ્રશસ્તિપરથી જણાય છે કે કર્ત્તા કુંદકુન્દાચાર્યગણના પદ્મનંદિના શિષ્ય વિશાખનંદિના શિષ્ય રામનંદિના શિષ્ય માણિક્યનંદિનો શિષ્ય હતો અને તેણે વિ સં. ૧૧૦૦ મા જ્યારે ભોજદેવરાજા અવંતિદેશમા ધારાનગરીમા રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ ગ્રંથ રચ્યો છે. તેનો આદિ ભાગ આ પ્રમાણે છે —

ॐ नमः सिद्धेभ्यः । णमो अरहंताणं । णमो सिद्धाणं । णमो आयरियाणं । णमो उवज्झायाणं । णमो लोए सव्वसाहूणं।

ઇહ પંચ ણમોક્કારઈ લહેવિ ગોવહુવઉ સુદંસણુ,
ગઉ મોક્ખહો અક્ખમિતહો ચરિઉ વ ચઉવગ્ગ પયાસણુ.

૮૫—આજ નયનન્દિએ કદાચ આરાધના નામનો ગ્રંથ રચ્યો હોય તેના સંબંધમા સ્વ૦ સાક્ષર દલાલે જણાવ્યુ છે કે તેના કર્ત્તા નયનન્દિ દિગંબર છે ગ્રંથ બે ભાગમા—૧ લામા ૫૬ અને બીજામા ૫૮ સંધિ છે પાટણ ભંડારમા સ્વ૦ દલાલે પોતે જોયેલી પ્રતમા માત્ર ૩૦ અને ૨૭ સંધિઓ છે

મુણિવર ણયનંદી સણ્ણિબદ્ધે પસિદ્ધે સયલવિહિણિહાણે એત્થ કવ્વે સુભવ્વે,
અરિહ પમુહ સુત્ત વુત્ત મારાહણાએ પભણિઉં ક્કુ સંધી અટ્ઠાવણ્ણ સમેત્તિ.

૮૬ કનકામરનું કરકંડુ ચરિત ૧ પ્રકરણ કે જેને પરિચ્છેદ નામ આપેલ છે તેમાં છે તેમાં ઋષિ કરકંડુનું ચરિત્ર છે કર્તા તેમા સિદ્ધસેન સમન્તભદ્ર, અકલંકદેવ સ્વયંભૂ, અને પુષ્પદંતનો ઉલ્લેખ કરે છે તે પરથી તેણે ઈ સ ૧ મી સદીમાં કે તે પછી કોઈ સમયે તેની રચના કરેલી હોવી જોઇએ.

૮૭ આનો આદિ અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છે

મણ મારવિણાસણુ સિવપુરવાસણુ પાવતિમિરહરદિણયરહો
પરમપ્પય લીણહો વિલયવિહીણહો સરમિ ચરણ સિરિ જિણવરહો.
જય અણુવમ સિવસુહ કરણદેવ, દેવિંદ–ફણિંદ–ણરિંદ સેવ,
જય ણાણ મહોદહિ લદ્ધ પાર, પારાવિય સિવપહે ભવિયસાર

* * * *

પુણુ ભણમિ પયડ ગુણકિત્તિભરિઉ, કરકંડ ણરિંદહો તણઉ ચરિઉ

* * * *

તો સિદ્ધસેણ સુસમંતભદ્દ, અકલંકદેવ સુઅજલ સમુદ્દ,
જય એવ સયંભુ વિસાલચિત્ત વાએસરિઘર સિરિ પુપ્ફયંત

* * * *

ચિરુ સિરિવરપુપ્ફયંતએણ, ચંદરિસિગોત્તે વિમલએણ
વઇરાગેં હુઅઇ દિયંબરેણ સુપસિદ્ધણામ કણયામરેણ.
બુહ મંગલ એવ હો સીસએણ, ઉપ્પાઇય જણમણતોસએણ,
આસાઇયણયરિ સંપત્ત એણ જિણચરણસરોરુહભત્તએણ.

આની સં ૧૫૭૮ માં લખાયેલી પ્રત એલક પન્નાલાલ સરસ્વતિ ભવનમાં નં ૨૮ ની છે

પ્રકરણ ત્રીજું

બારમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૮૮ અભયદેવસૂરિ બારમી સદીમાં સં ૧૧૩૩–૩૫ સમયમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેમણે જયતિહુઅણ સ્તોત્ર રચ્યું છે તે પણ અપભ્રંશમાં છે તેમાં ૩૩ ગાથા છે

જયતિહુયણુ વર કપ્પ રૂકખ જય જિણ ધન્નતરિ,
જયતિહુયણુ કલ્લાણુ કોસ દુરિયક્કખરિ કેસરિ
તિહુયણુ જણુ અવિલઘિ આણુ ભુવણુત્તય સામિય
કુણસુ સુહાઇ જિણેમ પાસ થંભણયપુરિટ્ઠિય. ૩

* * * *

એય મહારિય જત્તદેવ ઇહિન્હવણુ મહૂસઉ,
જ અણુલિય ગુણુ ગહણુ તુમ્હ મુણિજણુ અણિ મિદ્ધઉ
એમ પસીય સુપાસણાહ થંભણયપુરટ્ઠિય,
ઇયિ મુણિવરૂ સિરિ અભયદેઉ વિણ્ણુવઇ અણિદિય ૩૦

૮૫—સં ૧૧૨૩ મા સાધારણના એક સૂચિત કવિએ ૧૧ સંધિ વાળી અપભ્રંશ ભાષામા **વિલાસવઈકહા** રચેલી છે તે 'સમરાઇચ્ચકહા' નામની સુપ્રસિદ્ધ હરિભદ્ર સૂરિની પ્રાકૃત કથામાથી ઉધૃત કરી છે એમ તે કવિએ પોતે જણાવ્યુ છે કથાવસ્તુ જાણવા માટે સમરાદિત્ય કથામાનુ પચમભવવર્ણન જોવું ગ્રથકાર પોતે કોટિકગણુ-વજ્રશાખામા થયેલા **બપ્પભટ્ટિ સૂરિના** સતાન છે ને યશોભદ્ર સૂરિના ગચ્છના છે એમ જણાવે છે. કવિ 'સાધારણુ' એ નામથી પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ હતા તે નામથી તેમણે અનેક જાતના સ્તુતિસ્તોત્રો રચેલા હતા. પાછળથી પોતાનુ નામ **સિદ્ધસેનસૂરિ** એ નામથી પ્રતિષ્ઠિત થયુ એ પણ તેમણે જ જણાવી દીધુ છે આ 'અપભ્રંશ' કથાની પ્રત જેસલમેર ભડારમા છે તેનું આદિ આ પ્રમાણે છે.

બહુરયણુમણોહર નિમ્મલપયહર સગુણ સુવન્ના હિટ્ટિયઉ,
જ(બ?)ણુ કસ્સ ન સોહઈ નયણુ મોહઇ કવ્વહાર કંઠટ્ટિયઉ ૧
પઢમ પણમેપ્પુ(વિ ?)ણુ ઉસહસામિ પુણુ અજિઉ વિવિનિ(ણિ ?)-
જિઅયઉ થુણામિ,
સંભવુ ભાવેવિણુ ભવવિણાસણુ વદિવિ અભિનદણુ ગુણનિધાણુ.
—જેસલમેર ભડાર સૂચી પૃ ૧૪ પ્રસ્તા. પૃ ૪૫

૪ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધરાસનો ઉલ્લેખ સં ૧૧૭૪ માં વડોદેવ ઉપાધ્યાયના રચેલા નવતત્ત્વભાષ્ય વિવરણમાં કરેલો છે ને તે સંધિ (અપભ્રંશ ગ્રન્થ) ગદ્ય છે (સગપોષ વિક્ષેપવિધિ મુકુટ સપ્તમી સન્ધિબન્ધ માણિક્ય પ્રસ્તારિકા પ્રતિબદ્ધ રાસકા વ્યામગ્નસેપ:) આ પરથી જણાય છે કે ગુજરાતીમાં જેમ ગ્રન્થને રાસ કહે છે તેવી રીતે અપભ્રંશ તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રાસો હતા

૫૧ સં ૧૧૬ માં શાલિભદ્રસૂરિના શિષ્ય વર્ધમાનસૂરિએ આદિનાથચરિત્ર રચ્યું છે તેમાં કેટલેક ઠેકાણે અપભ્રંશ ભાગ આવે છે

૫૧ સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલે અપભ્રંશ સંબંધે સાહિત્ય માસિકમાં લખતાં જણાવ્યું છે કે—

અત્યાર સુધીમાં અપભ્રંશ ભાષાના જે ઉદાહરણો મળ્યાં છે તે હેમાચાર્યના પ્રાકૃત વ્યાકરણ તથા કાવ્યમાંથી છે કેવળ અપભ્રંશ ભાષામાં રચાયેલાં કથાનક ગ્રન્થો તથા ભંડારોમાં જૈન ભંડારોમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં મોજુદ છે આ ઉપરાંત ૧૦ મા ૧૧ મા તથા ૧૨ મા શતકમાં રચાયેલાં પ્રાકૃત ગ્રન્થોમાં પણ અપભ્રંશમાં રચાયેલો કેટલોક ભાગ માલુમ પડે છે હેમાચાર્યના ગુરુ દેવચંદ્રે સં ૧૧૬ માં શાન્તિનાથ ચરિત્ર નામનું ૧૨ • શ્લોકનું ગ્રન્થ રચેલું છે તેમાંથી કેટલોક અપભ્રંશ ભાગ નીચે આપ્યો છે

૫૨ આ ભાગમાં શાન્તિનાથના જન્મ વખતે દિશા કુમારીએ જે ઉત્સવ કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે—

---

૫ આ ગ્રન્થના પ્રારંભમાં પ્રાચીન કવિઓને નમસ્કાર કરવાની પ્રથા હોય છે તે પ્રમાણે દેવચંદ્રસૂરિ ઉત્તમ સ્વામિ ... વસુદેવ કથા (વસુદેવહિંડી)ના કર્તા ... સમરાદિત્ય કથાના કર્તા હરિભદ્રસૂરિ, કુવલયમાલાના કર્તા દાક્ષિણ્યચિહ્નસૂરિ તથા ઉપમિતિભવપ્રપંચના કર્તા સિદ્ધર્ષિસૂરિને નમસ્કાર કરે છે વસુદેવહિંડી સં ... તથા ... બનાવેલી છે પરન્તુ આમાં તે ... રચેલી છે તથા તેનું પ્રમાણ સવાલક્ષ છે તે વિશેષ છે

કવિરાયચક્કવટ્ટિં વંદે સિરિ ઇંદભૂઇમુણિનાહ ।
જસ્સ જસે તેલુમ્મિ વ વાણી મચ્ચત્થચ્છ વિચ્છરઇ ॥ ૬
વંદામિ ભદ્દબાહું જેણ ય અઇરસિયબહુકહાકલિય ।
રઇય સવ્વાલક્ખ ચરિય વસુદેવરાયસ્સ ॥ ૭

વંદે સિરિહરિભદ્દ સૂરિ વિઉસયણ નિગ્ગયપયાવ ।
જેણ ય કહાપબન્ધો સમરાઇચ્ચો વિણિમ્મવિઉ ॥
દાક્ખિન્નઇંદસૂરિં નમામિ વગ્ગન્નભાસિયા મગુણા ।
કુવલયમાલેવ્વ સુહા કુવલયમાલા કહા જસ્સ ॥ ૯

પણમામિ સિદ્ધસૂરિં મહામતિ જેણ મદ્રૈચ્છવાણ ।
પવ્વરકપિ વ ગઇય ભવસ્સ રુવ કહાબંધે ॥ ૧૦
જય જય તિહુયણદીવયદાઇ એ, જય જય અસેસહ માઈ એ ।
જય જય તિહુયણસૂરવિયાઈ એ, જય જય અચ્છરિયપસાઇ એ ॥ ૪

મ બીહિસિ પરમેસરિ સામિણિ, જમ્હે દિસાકુમારિ ગયગામિણિ ।
જમ્મકમ્મુ જિણવરહ કરેસહં, અપ્પઉં સિવપુરિપથિ ધરેમહમ્ ॥ ૬
અવિ ય તિહુયણનાહહ કુચ્છિધરિ જય જય સામિણિ દેવિ ।
અમ્હેહિ તુહ પયપંકયઇં વંદિય સિરહ નમેવિ ॥ ૭

જય જય અઇરાદેવિ તુહું સ તિજિણદહ માએ ।
પણમહ તુહ પયપંકયઇ સિરિતિહુયણવિકખાએ ॥ ૮
જય જય તિહુયણદીવુ તઇ દસિયસયલપયત્થુ ।
દિતિય સામિણિ તાડિયઉ ભવિયહ મોહુ સમત્થુ ॥ ૯

જય જય જગગિહખભુ જિણ દિતિય સામિણિ લોઇ ।
સજ્જોઇયભવભીયજણ સયલસુહ સંજોઇ ॥ ૧૦
સયલદુરિયદંદોલિદ્દવજાલાવલિજલવાહુ ।
દિતિય તિહુયણમાયપઇ કેડિઉ અગહ દાહુ ॥ ૧૧
જય જય પડિબોહયરુ વિન્નિયપુન્નિમચંદુ ।
માય મહામઇદેવિપઇ દિઉ ભવિયહ આણંદુ ॥ ૧૨

[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥ [illegible]

જયહિ જિણનાહયા કમ્મવણદાહયા પણયસુરનાહયા સિદ્ધિગમવીહયા ।
જયહિ સુભકારયા મોહનિદ્દારયા દુરિયસયવારયા ચત્તસસારયા ॥ ૧૨૩
જયહિ ગયસસયા કામભડધસયા નીરૂનવદસયા ભુવનઅવયસયા ।
જયહિ હવપાવયા કહિયવરભાવયા દુરકત્તણલાવયા સજલપ્પણુરાવયા ॥ ૧૨૬

૯૩—આ **દેવચંદ્રજી** કૃત **સુલસાખ્યાન** અપભ્રશમા છે તેમા ૧૭ કડવક છે.

એહ સધિ પુરૂપત્થ વસત્થિય દેવચદસૂરીહિ સમત્થિય,
ઇય બહુગુણ ભૂસિઉ જિણસુપસસિઉ સુલસ ચરિઉમ્મત્થિયહ
નિસુણત પઢતહ ભત્તિએ સત્તણ મોક્ખુ મોમ્ખત્થિયહ.

૯૪ **હેમચદ્રજીના વ્યાકરણ**માથી તેમજ **કુમારપાલ ચરિત દ્વાશ્રય-પ્રાકૃતકાવ્ય**માથી ઘણુક અપભ્રશ સાહિત્ય મળી આવે છે તેના સબધે હવે પછી જૂદા વિભાગ અને પ્રકરણમા જણાવીશુ.

૯૫ સસિપાલક કુલસભવ પાર્શ્વનદન **ધાહિલ**ના **પઉમસિરિ ચરિત્ર**મા ચાર સધિમા પદ્મશ્રી સતીના શીલનું વર્ણન છે. આ ક્યારે રચાયેલું છે તે જણાયલુ નથી પરતુ પાટણ ભડારની પ્રતનો સવત્ ૧૧૯૧ નો છે, તેનો આદિ ને અતભાગ નીચે પ્રમાણે છે—

ધાહિલુ દિવ્વદિટ્ઠિ કવિ જપઇ, અહુ જણુગેલુ મુએવિણ સપઇ,
નિસુણહ સાહમિ કન્નરસાયણ, ધમ્મ કહાણુડ પહુગુણ ભાયણ.

× × × ×

સસિપાલક વુક્ય આસિ નાહુ, જસુ વિમલુ કિત્તિ જગિ ભમઇ સાહુ,
તસુ નિમ્મલિ વસિ સમુપ્ભવેણ, **પઉમસિરિ** ચરિઉ કિઉ **ધાહિલેણ**
કવિ **પાસહનદણ** દોસવિમદ્દણ સુરાઇહિ મહાસઇહિ.
જિણ ચલણહ ભત્તઉ તોયઇ પોત્તઉ દિવ્વ દિટ્ઠિ નિમ્મલમઇહિ.

• ૯૬ **સંદેશરાસક**—આ રાસક પ્રાકૃત તથા અપભ્રશમા છે તેમા દોહા, ગાથા, રડ્ડા, પદ્ધડિકા, ચઙ્ગાયણ, અર્ધ વગેરે છદો વાપરેલા છે પાશ્ચાત્ય દેશમા મ્લેચ્છ દેશમા મીરસેણના સબધીનો પુત્ર અદ્દહમાન

નામનો હતો. તેની ગીતવિશારદ નામના ગ્રંથ વિશે પ્રીતિને લીધે તેના ભેદથી આ ત્રિષષ્ટિ મહેશ વિષયક ઉદ્દેશ રાસક રચેલ છે તેની નવ ચરણ ભાદરમાં છે

ધમ્મઘોસિ ધમ્મો પુન્નપમિલ્પો ય મિચ્છદેસોવિય,
ભેદ વિમુક્ક મનુમો આરોહો મોગ્મેષુગ્ગ. ૩
જં તનુમો ગુણાભયો પાઠ કરેમુ જીવ વિસમેમુ
આદ્દમાણ પભિવ્ભિ મનોહર ગુણાય રમ્ય ૪

૬૭ ચર્ચરી નામની જિનવલ્લભ સૂરિની સ્તુતિ ગાથી હિતસિદ્ધિ જિનદત્તસૂરિએ અપભ્રંશમાં રચી છે. જિનવલ્લભનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૧૬૮ માં થયો ને તેના શિષ્ય જિનદત્તે તેના પછી થોડાં વર્ષોમાં આ સ્તુતિ રચી હશે તેમ અનુમાનાય છે. જિનદત્તને આચાર્યપદ સં ૧૧૬૮ માં મળ્યું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં ૧૨૧૧ માં થયો. તેનો આદિભાગ—

નમિવિ જિણેસર ધમ્મહ તિહુયણ સામિયહ
પાયકમલુ સસિનિમ્મલુ સિવગય ગામિયહ,
કરિમિ જહટ્ઠિયગુણથુઇ સિરિ જિણવલ્લહહ
જુગપવરાગમસૂરિહિ ગુણિગણદુલ્લહહ. ૧

—ત્રિભુવનના સ્વામી, શિવગતિગામી એવા જિનેશ્વર ધર્મનાથના ચંદ્ર જેવા નિર્મલ પાદકમલને નમીને યુગપ્રવર આગમધારી ગુણિગણ- દુર્લભ એવા શ્રી જિનવલ્લભની યથાસ્થિત ગુણસ્તુતિ કરું છું.

પરિહરિ લોયપવાહુ પયટ્ટિઉ વિહિવિસઉ
પારતંતિ સહુ જેણ નિહોડિઉ કુમયમઉ
દંસિઉ જેણ દુસંઘ-સુસંઘહ અંતરઉ
વદ્ધમાણ જિણતિત્થહ કિયઉ નિરંતરઉ. ૧

—લોક પ્રવાહને પરિહરીને વિધિ પ્રવર્તનના માર્ગ પર કુમા ન સાચી વિધિમાન સ્થાપ્યો જેણે ન્યારો મત અને ન્યારો સંઘ

એનુ-એ વચ્ચેનુ અતર બતાવ્યુ અનેવર્ધમાન-મહાવીર જિનના તીર્થને નિરતરનુ-અવિચ્છિન્ન કર્યું.

૯૮ જિનદત્તસૂરિની બીજી બે અપભ્રશ કૃતિઓ નામે ૨ **ઉપદેશ (ધર્મ) રસાયન રાસ**મા ૮૦ ગાથા છે અને ૩. **કાલસ્વરૂપ કુલક**મા ૩૨ ગાથા છે આમાની છેલ્લી કૃતિની ત્રીજી ગાથામા '**વિક્કમસવચ્છરિસય બારહ** હુયઈ પણરૂઉ સુહુ ધરવારહ' આવા શબ્દો છે તેથી તે કૃતિ વિક્રમના તેરમા સૈકાના પ્રારભના ૧૧ વર્ષમા કોઈપણ વખતે બની હોવાનુ અનુમાન કરી શકાય કારણ કે વિ સ. ૧૨૧૧મા જિનદત્તસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો છે છતા આ સર્વને સામાન્ય રીતે ૧૨ મી સદીની કૃતિ તરીકે લેવામા વિશેષ હરકત જેવુ નથી

૯૯ આ ત્રણે જિનદત્તસૂરિના કાવ્ય 'અપભ્રશ કાવ્યત્રયી' એ નામથી ગાયકવાડ ઓરિએન્ટલ સીરીઝમા પ્રકટ થનાર ગ્રથમા મૂકવામા આવ્યાં છે, અને તેમા પ્રથમના બે કાવ્યો પરની જિનપાલ ઉપાધ્યાય (જિનપતિસૂરિ શિષ્ય)ની સં ૧૨૯૪ ની રચાયેલી સક્ષિપ્ત સરકૃત વૃત્તિ પણ દાખલ કરી છે છેલ્લી કૃતિપર ઉપાધ્યાય સુરપ્રભ (જિનપતિ સૂરિ શિષ્ય)ની વિવૃત્તિ છે, સાથે એ ત્રણે કાવ્યની સસ્કૃત છાયા તે ગ્રથના સપાદક પડિત લાલચદ્ર ભગવાનદાસ ગાધીએ કરીને મૂકી છે. તેમા સપાદક સાક્ષર જે પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટ મૂકવાના છે તે બહાર પડવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડશે

૧૦૦ **વાદિદેવસૂરિ** એ મહાપ્રભાવક જૈનાચાર્ય થઈ ગયા તેમણે પોતાના ગુરુ મુનિચદ્રસૂરિ (સ્વ સ ૧૧૭૮) ઉપર તે સમયની બોલાતી ભાષા-અપભ્રશ ભાષામા **સ્તવન** રચ્યુ છે (મુદ્રિત-જૈન શ્વે કૉ હેરલ્ડ પત્રનો ઈ સ ૧૯૧૭ના સપ્ટે. થી નવે નો ખાસ અક પૃ. ૩૩૧-૩૩૫) તેનો આદિ અને અતભાગ નીચે પ્રમાણે છે —

નાણુ ચરણુ સમત્ત જસુ રયણુત્તઉ સુપહાણુ,
જયઓ સુ મુણિસુરિ ઇત્થુ, જગિ મોડિ અવમ્મહખાણુ ૧

× × ×

જાહે પસન્ના તુહ નયણ, તહ મયુખહ સમ્મત્ત,
હિઅઇચ્છિઅ સુહ સંપાડહિ અનુ ભિંદહિ દુહજાલ. ૨૪
દુસમ રયણિહિ સૂર જિમ્વ, તુહ ઉદ્દિઉ મુણિનાહ.
સિરિ મુણિચંદ મુણિંદ પરમહ દેહિ પુસાહ. ૨૫

આની હાલની ગુજરાતી ભાષા ધ મહેશ્વરદત્તે આ પ્રમાણે આપી છે –
જ્ઞાનચરણ સમ્યક્ત્વ જેનું રત્નત્રય સુપ્રધાન
જયો સ મુનિસૂરિ આવી જગે, માંડયો મન્મથસ્થાણુ. ૧

× × × ×

જ્યારે પ્રસન્ન તવ નયનો તથા મનુજોને સહુ કાળ,
હાર્દઇચ્છિત સુખ સાંપડે વળી ભેદાય દુઃખજાળ. ૨૪
દુષમ રજનિમાં સૂર જેમ તું ઉગ્યો મુનિનાથ,
શ્રી મુનિચંદ્ર મુનીંદ્ર પરમ દેજે પ્રસાદ. ૨૫

(૧. ચરણ—વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ—શ્રદ્ધા, માડયો—મંડિત—મંડિઅ—મોડિઅ—મસળી નાખ્યો, મન્મથસ્થાણુ—કામરૂપ ખીલો. ૨૪—સાંપડે—સંપ-દ્યતે—સંપજ્જે—સંપજ્જતિ—સંપાડઇ—આવે. ૨૫. દુઃષમ રજની—આ પંચમ દુઃષમ નામના આરા રૂપ રાત્રી. પ્રસાદ—પસાય.]

૧ ૨ સોમપ્રભ સૂરિએ સુપાસનાહ—ચરિઅ એ નામનો પ્રાકૃત ગ્રંથ સંવત્ ૧૧૯૯માં માઘ શુદ ૧ ગુરૂને દિને શ્રી મંડલીપુરીમાં શ્રી કુમારપાલના રાજ્યમાં રચ્યો છે તેમાં ક્યાંક ક્યાંક અપભ્રંશમાં છંદો છે—
ગયવઇતિઅ્યાઇિઅ્યનરેગસ્યા, કુણઇ કિઇવિ સર ચલ નચ્ચતયા,
કેવિ મુયંતિ મયરયભ્યોહર ગયવ સમિલિયસોહ સુમયહર ૧૬૮
કેવિ ભમંત સરોવર કપાઇ ભારઇ ગયતિ સુહુકાસય ઝુત્તર
કેવિ ઉત્તાલતાલ રાસય કુણહિ કરનચ્ચિય આવરિ વરહાસય ૧૬૯
કેવિ હરિસુદ્દરા કિયસમ્મ તૂર કુણહિ હયરોસિય કેવિ સુહાપુર
કેવિ મયમંચ્ચિય કુણહિ મયણિભય આન્નિ મુણિંદ પદરંતિ

પરમુનિસ ૨૭૦

કેવિ ફોડિતિ વક્કરિય ઉક્કેરય, કેવિ કુવ્વતિ કઠીરવુન્નાયય,
કેવિ તક્ખણિણુ ખીરોયજલ્લ મતિય, કલસમુવણિતિ તિયસા
હરિયતિય ૨૭૧

—ત્યા ગુરૂભક્તિના ભરથી ઉદ્‌ભિન્ન રોમાચ્ચ થયા છે જેના એવા નાચતા (દેવતાઓ) તીર્થેશ્વરને સ્તવે છે. કેટલાક (દેવો) સુગધથી વશ થઇ જ્યા સુમનોહર ભ્રમરો ચોકબધ ભેગા થાય છે એવા મદાર નામના પુષ્પોનો ભર–ઢગ ફેંકે છે, કેટલાક મલ્લોની માફક ક્રમદર્દુર ? સજ્જ થાય છે, જ્યારે બીજા સારા કઠરવથી સુદર ગાય છે કેટલાક ઉચ્ચા નીચા તાલવાળા **રાસ** કરે છે, બીજા હાથના નૃત્યવાળુ સુંદર હાસ્ય કરે છે, કેટલાક હર્ષથી મસ્ત બની. કરે છે, કેટલાક કણુને બધુર એવા ઘોડાના હણુહણુવાનો અવાજ કરે છે કેટલાક હાથીની ગર્જના કરે છે, બીજા ભૂમિતલને મુઠીથી મારે છે, કેટલાક .. .અને કેટલાક દેવતાઓ તેજ ક્ષણે ખીરના જલવાળા કલશો ઇદ્ર પાસે લઈ જાય છે

૧૦૨ બીજો નમુનો એ છે કે—

ચઉપ્પઇ.

જહિ ઉપ્પજ્જઈ જલણુ ત નિશ્ચિય તા ડહઇ,
પાસઠ્ઠિઉં પુલિ ગિહિ ડહઇ નવા ડહઈ,
જસુ પુણુ કોહ સુ અપ્પઉં જણુ ડહિઉ,
હાણિ કરેઈ પરત્તહ જિણુવરિ ઇહ કહિઉ. ૨૭૦
રોસિણુ અબ્ભુકખાણુ જુ વિયરઇ અવરજણિ,
સો તેણવિ પરિભવિયઇ ડજ્ઝઇ અત્તુમણિ,
તો ત સો ઇહ લોઇવિ વઇરિઉ ભણિ હણુઈ.
આલિ જુ દિન્નઇ પાવુ અયાણુઉ ન ત ગણુઈ. ૨૭૧
રોસાનલિણુ પલિત્તુ મુહુત્તિણુ ડહઇ નરૂ,
નિયધમ્મહ ભડાર સુસઠિઉ જો સુચિરૂ,
રોસપિસાઇણુ ગહિઉ ન ભુજઇ ન ય સુયઈ,
અઇવિલ્લહ ધણુ માણુસુ વિણુ દોસિણુ મુયઇ. ૨૭૨

જઇ કુંડલ કેઊર કિરીડ વિહૂસણુ વિહૂસિઉ
વિણયવિહૂણઉ સોહ ન પાવઇ નરુ કહવિ,
તહ પંડિઉ દાયારુ તવસ્સી જઇ તહવિ
ન લહઇ સુગ્ગઇમગ્ગુ સરોસિઉ નરુ કહવિ. ૨૭૩

—જ્યાં અગ્નિ ઉપજે–ઉત્પન્ન થાય તેને પોતે રહે ત્યાં સુધી બાળે, (પણ) પાસે પડેલાને (પોતાના) તણખાથી બાળે કે ન પણ બાળે; ત્યારે ક્રોધ જેને થાય છે તે પોતાને તથા બીજાને પણ બાળીને બી? સ્વર્ગે પણ હાનિ કરે છે એમ જિનવરે કહ્યું છે

—જે (જન) રોષથી બીજા મનુષ્યોમાં અભ્યાખ્યાન ચાડી દેવાને છે તે તે (રોષ)થી પણ પરાભવ પામે છે -(અને) પોતાના મનમાં બળે છે તેથી તે આ લોકમાં પણ તેને વૈરી કરી મારે છે જે ખોટી રીતે પાપ કહેવામાં આવે છે તે આગળપો (પાપ) અડતો નથી.

—જે ઘણા કાળ સુધી સૂત્રસાગરમાં સ્થિત હોય એવો મનુષ્ય રોષરૂપી અગ્નિથી પ્રદીપ્ત થઈને (એક) ક્ષણમાં નિર્જરાનો ભંડાર બાળી નાખે છે રોષરૂપી ભૂત જેને ભરાયો હોય તે ઓળખતો નથી તેમ સાંભળતો નથી અને અતિ પ્રાકૃત મનુષ્યને વિનાશને ભેટી જાય છે જેમ કુંડલ, કેયૂર, કિરીટ (મુગટ)થી વિભૂષિત થયેલો નર વિનયવિહીણો (હીણો) કોઈ રીતે શોભા પામતો–શોભતો નથી તેવી રીતે કોઈ માણસ પંડિત, દાતા તપસ્વી હોય ત્યાં પણ રોષવાળો હોય તો સુગતિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરતો નથી

૧ ૩ આ કવિએ બીજાનું સુભાષિત પણ મૂક્યું છે અને તેથી તે તેના સમયથી પ્રાચીન હોવું જોઈએ. યત ઉક્તમ્—

અપ્પત્થિયઈં હુંતિ જઇ દુક્ખઇં સહસા પરિણમંતિ તહ સુક્ખઇં
પુવ્વજ્જિયઈં પરિવિ કો સક્કઇ સપ્પુરિસહ ચિત્તુવિ ન ચમક્કઇ

—જેમ દુઃખો અપ્રાર્થિત (વણમાગ્યાં) આવે છે તેમ સુખો સહસા–એકદમ પરિણમે છે પૂર્વોપાર્જિત કોણ અટકાવી શકે? સત્પુરુષોનું ચિત્ત જરાય ચમકતું નથી—ચમત્કાર પામતું નથી—આશ્ચર્ય પામતું નથી.

૧૦૪. આવા અપભ્રંશ ભાષામા અમુક ભાગો પૃ. ૫૦, ૧૯૦, ૨૧૩, ૨૮૬, ૨૯૬, ૪૪૦ થી ૪૪૨, ૪૬૮, ૫૭૦, ૬૨૫, ૬૩૨, ૬૪૭ પર છે જુઓ સુપાસનાહ ચરિઅ-સંસ્કૃત છાયા કરીને સશોધક પંડિત હરગોવિન્દદાસ અને પ્રકાશક જૈન વિવિધ સાહિત્ય શાસ્ત્રમાલા અંક ૪, ૮, ૧૨, કાશી

પ્રકરણ ૪ થુ.

તેરમી, ચૌદમી અને પંદરમી સદીનુ અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૦૫—યોગચંદ્રમુનિના રચેલા યોગસાર ગ્રંથમા ૧૦૫ દોહા ૧ સોરઠા ને ૧ ચોપઇ છે તેને દોહાસાર પણ કહે છે તેનો વિષય અધ્યાત્મોપદેશ છે યોગચંદ્રમુનિનો સમય નિર્ણિત થયો નથી કોઈ કહે છે કે વિક્રમની બારમી સદી અથવા વધુમા વધુ તેરમી સદીનો પૂર્વ ભાગ સિદ્ધ થાય છે, પણ ભાષા સરલ તેથી આધુનિક ભાષાને એટલી બધી મળતી છે કે તેને તેટલો પ્રાચીન સમય આપવાનો સ્વીકાર કરવા ક્ષોભ ખચાય, છતા જ્યા સુધી તેનો સમય નિર્ણીત રીતે સિદ્ધ ન થાય ત્યા સુધી તેને અત્ર સ્થાન આપવુ યોગ્ય ધાર્યું છે (આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે માણિક્યચંદ્ર જૈન ગ્રંથમાલા અંક ૨૧) તેના દોહાની ભાષા આપણી હાલની દેશી ભાષાનું પૂરાણુ સ્વરૂપ બતાવે છે, અને તે અપભ્રંશની સરલ ભાષા છે તેથી તેને જૂની ગૂજરાતી કે જૂની હિંદી નિશ્ચિતપણે આપણે કહી શકીએ ઉદાહરણ તરીકે—

અજરૂ અમરૂ ગુણુગણુણિલઉ, જહિ અપ્પા થિર થાઇ,
સો કમ્મહિ ણવિ બધયઇ, સચિયપુવ્વ વિલાઇ ૧

—અજર અમર ગુણગણ નિલય, જે આત્મા સ્થિર થાય,
તે કર્મો નવિ બાધશે, સચિતપૂર્વ વિલાય

નિયમ કે—અપર અમર ગુજના મમનું સ્થાન (મિયે) આમ નોના વિચર માત્ર છે તને ત કર્મ ખાંઅના-ગમન કરતા નથી પૂર્વના (નર) માનિત (તે ?) વિચર પામે છે નાશ પામે છે

અપ્પ મરવણ ને રમત છંડિ નમ મારગ,
મ્હ અપ્પાણી દયા સહુ પાર્શ્વ અવયાર
—આદમ સ્વાપે ? રમે છડિ સહુ આવદાર
ન મમ્મરૂપિ ધના પામે આપ અવયાર
(છંડિ-ઊંન સ૬-ગાથુ-પાઠ સમયમાં મ ષિાસ પયાધણી)
જઈ સમિમજ જ જિણવયા કમસન્નિ યત કમતિ
તઈ કમ્મેણ ય જિણવયા, જઈ રર્મ આપ મર્ડાવિ.
—જેણી શાન ન હિત અથમ, કમહિની યમ કહવિ
કનથી શાન ન શિમ તામ, યદિ રનિ આત્મારમ્માર.
રમ ઉપ્પત્તાઈ મરા કુવિ દુદુ મુ૬ ગુજરા મારૂ
મુરયણ ગણિ રમ જિવ તઈ જિણયણુ મારૂ ૪
—આસા ઉપર મરત અર દુખ સુખ સોમને સિર
તરક તન પણી સિર છત તામ મુક્તિ પણ સિર.

૧૦૬—આમાં ગોતમ ગર પણ છે
છત છતક અરે ત્ત તનમાં મા તનિધિન
મારણ મરણ સિવ ભમાં નેમ નેમઠિ અમિરિ.
—છત અતિ આખ્યના એક ? તને છે તે તનુ છે (અથાન તેર ત્તણી છે) ગીઠાનું મરણ એમ છે (એમ) ચેગી (રોગમઠ) રહે છે (કે ?) પાગીમાંસે કરેલું છે

પગ્ગુ જ પડિય ડેરા, પગ્ગુ જ પીઅ વિમઝણ
પગ્ગુ જ અંદિર પચેનિ પગ્ગુ જ મૂગ્ગા મુણિગણ
—પગે । દાબે ધર્મ પુખાપુષ્ણિ ધર્મ નર
ઓદિ મનેરને ધર્મ નર માર સેબ્બે નર પગ છે

(આમા પૂછાપૂછી, મઢિ (મઠ), મુચ્છા (મુછ) વગેરે દેશી શબ્દો છે)

૧૦૭—આ ગ્રથમા એક ચોપઇ પણુ છે —

કાસુ સમાહિ કરઉ કો અચઉ, છોપુ અછોપુ કરિવિ કો વચઉ,
હલસહ કલહિ કેણુ સમ્માણુઉ, જહિં જહિ જોવઉ તહિ
અપ્પાણુઉ. ૨૦

—કેની સાથે સમાધિ કરૂ, કોને અર્ચ્યૂં (પૂજૂ), છૂત અછૂત કરીને કેની વચના કરૂ, ભલા કેની સગાથે કલહ ભોગવુ, જ્યા જ્યા જુઓ ત્યા આત્માજ છે.

આ દોહાસારને મળતોજ શ્રાવકાચાર નામનો ગ્રથ છે કે જેનો ઉલ્લેખ આગળ કરવામા આવ્યો છે

૧૦૮—પ્રાય. આ કવિનો **પરમાત્મપ્રકાશ** નામનો ઉત્તમ આ-ધ્યાત્મિકગ્રથ છે તે પણુ આજ પ્રકારનો છે તે ભટ્ટ પ્રભાકરની વિનતિથી રચવામા આવ્યો હતો તેમા પણુ દોહા છદનો ઉપયોગ કર્યો છે. દાખલા તરીકે —

જઇ ણિવિસધ્ધુવિ કુઇ કરઇ, પરમપ્પઇ અણુરાઉ,
અગ્ગિકણી જિમ કટ્ઠગિરિ, ડહઇ અસેસુવિ પાઉ. ૧૧૫

—જો (એક) નિમિષ-ક્ષણુની અર્ધી પણુ કોઇ પરમાત્મપ્રત્યે અનુરાગ કરે-રાખે, તો જેમ અગ્નિની એક કણી લાકડાનો પર્વત-મોટો ઢગ બાળી નાખે છે તેમ તે અશેષ-સર્વ પાપ પણુ બાળી નાખે છે

હરિહર બ્રહ્મુવિ જિણુવરવિ, મુણિવરવિદવિ ભવ્વ,
પરમણિ રજણિ મણુ ધરિવિ, મુક્ખુ જિ ઝાયહિ સવ્વ ૧૩૪

—હે ભવ્યો ! હરિ, હર, બ્રહ્મા પણુ (તેમજ) જિણુવરો પણુ (અને) મુનિવરના સમૂહો પણુ પરમનિરજનમા મન રાખી મોક્ષનેજ ધ્યાય છે.

એમ અનંતા જીવ કાલમાંહી આરાધી મોક્ષ પહુતા, અનેક પુદ્‌ગલેં અનંતા મુક્તિ જાસ્યઇ એમ જાણી સિદ્ધાંતની આજ્ઞાના ધણી સત્ર સર્વ સદ્દહીઇ સમ્યક્ત્વનું ઉપમ કહિઇ એતલઇ તપની આરાધના. સંક્ષેપમાત્ર લિખી વલી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ પીછાંણે અને સૂત્રના અર્થ નિર્યુક્તિ વૃત્તિ ચૂર્ણિ ભાષ્ય પયન્ના પ્રકરણ ને અનુભવ—પરંપરાઇ માનીઇ તે પુણ્ય માનવા. જેહમાંહિ ? કેહુ કારણ ઉત્સર્ગ ઉપવાદ હુઇ તે સદ્દહીઇ ક્વચિત કર્મયોગ ઊપરિ આસતા નાવઇ તો અપ્રાપ્તિ છઇ અનુભુત કરઇ અણુસારમાંહઇ સમ્યગ્ભેતિઇ ઉથાપીઇ નહીં. આસનદપણઇ અપર્યંવાક ન બોલીઇ કેહુકારણ સૂત્રે પાણી દીસઇ છઇ તે જિમ સદ્દહીઇ છઇ તિમ નિયુક્તાદિકના હેતુકારણ સદ્દહીઇ. ક્વચિત ન પીછાંણઇ તો અપ્રત્યય રહીઇ અનુભવ પૂછી કાંમઇ પાડીઇ. જિમ એકાંત ઉથાપીઇ નહીં. પણ સૂ લિખાંઇ પોતઇ લિખાઇ પણ કીજો. લિખઇ ને ધર્મધીનિ સૂત્ર થકી બીજા સૂત્ર નિર્યુક્તિ પયન્ના વૃત્તિ ભાષ્ય છેદસૂત્ર ચૂર્ણિ પ્રકરણ નામ દેખઇ તે માટઇ તે સૂત્રના બોલ નથી લિખ્યા. ઇચ્છામાંહિ જિનબિંબ પ્રતિષ્ઠા પૂજા આલોયણ અનેક બોલ ઘણા છઇ. અત પયન્નામાંહિ ૪ પ્રેમઇ તે નથી લિખ્યા, સ્યા માટઇ, જે માટઇ કુમતનઇ પ્રતીતિ નથી ૩ સૂત્રના બોલ કથા માત્ર લિખ્યા છઇ, એટલા સૂત્રના ભાવ ગંભીર મોટા, કુમત કદાગ્રહ મુકી સાચા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રતપ પાલિવા, એ પાલ્યા વિના મોક્ષ નથી શ્રી ઉત્તરાધ્યયને ૨૮ માંહિ, નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા, એયમગ્ગમણુપ્પત્તા જીવા ગચ્છંતિ સુગ્ગઇં ૧ જિનવચન વિરુદ્ધ આપ બુધિ કોઇ હેતુયુક્તિની રચના કરીઇ તે શ્રી સંઘ સાખે ખમાવવું. મિચ્છામિદુક્કડ વલી ૨ કાંઇ મતભેતિ મહામતિ નીમરીઇ કુમ કઇ લિખ્યું હુઇ તે અનુભવે સોધવું, ભવ્યજીવોને મુક્તવ્ય

અત. ॥ (

કુમ્માયરિય પુરાણ તસ્સ સીસસ્સ સહજકુશલેણ,
ભણિયં બોહકુલેણ ઉદ્ધરિય સુયસમુદ્દાઉ ॥૧॥

અંતે—

ચોરાશી લખ જીવાજોનિમા, ફિરિયા વાર અનત,
મુનિ **ભીમ** ભણે અરિહત જપો, જિમ પામો ભવઅત ૫૬
સવત **સોલનવાણુએ**, બીજને બુધવાર
આસો માસે ગાઇઓ, છીકારી નગરી મઝાર. ૫૭
ભીમ ભણે સહુ સાભલો, મત સચો દામ,
જિમણે હાથે વાપરો, તો અહિ આવશે કામ. ૫૮
ભીમ ભણે સહુ સાભલો, નવિ કીજે પાપ,
ઉછો અધિકો જે મે કહ્યો, તે તમે કરજો માફ
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો. ૫૯

—પૃ ૪૦૩–૪૦૮ જૈ પ્ર

ગદ્યકૃતિઓ.

સત્તરમા સૈકામા થયેલી ગદ્યકૃતિઓ પૈકી એકનો નમુનો નીચે પ્રમાણે આપીએ છીએ—

સહજકુશલે સિદ્ધાત હુંડી–સિદ્ધાત શ્રુત હુડિકા જૈન અગ ઉપાગ આદિના પ્રમાણો ટાકી ભાષાગદ્યમા રચેલ છે.

આદિ—

નમિઊણ જિણવરાઈ, સુય વિયારેણ કિચિ બુછામિ,
જે સસયમિ પડિયા, ભવિયજીયા તપિ બુઝેઉ ૧

—શ્રી જિનાદિક પ્રતિમા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાતનું શ્રુત વિચાર કાઇએક બોલીઉ લિખુ, ભવિક જીવ જે સસઈ પડયા છઈ, તેહના સદેહ છેદવાનઈ કાજઈ, જે શ્રુતસિદ્ધાતસ્યુ કહીઈ, અરિહતના કહ્યા અર્થ, ગણધરના ગૂથ્યા સૂત્ર, તેહના ભેદ શ્રી નદીસૂત્ર થકી જાણીઇ, તે આલાવઉ સખેપઈ લિખીઈ છઈ, વિચારી જોયો

અતે—

ઇમ અનતા જીવ ધર્મથકી આરાધી મોક્ષ પહુતા અને પંચ મીઉર્ડ, અનતા મુક્તિ જાસઈ ઇમ જાણી સિદ્ધાંતની આરાધના કરી સત્ર સત્ર સૂત્રવીર્ય સમ્યગ્ ઉદ્યમ કરિવઉ એતલઈ તપની આરાધના. સક્ષેપમાત્ર લિખી વલી વિશેષ સૂત્ર અર્થના ભાવ જોઇયે, અનઈ સૂત્રના અર્થ નિર્યુક્તિ વૃત્તિ ચૂર્ણિ ભાષ્ય પઇન્ના કરવુ જે અનુભવ—પરંપરાઈ માનઈછઈ તે પુણ્ય માનવા. તેહમાંહિ જે હેતુ કારણ ઉત્સર્ગ અપવાદ હુઈ તે સદહીઇ કદાચિત્ કર્મયોગ બાધિ અણસૂતા નાવઈ તો આપાધિ છઈ અનુભૂત કાઈ અણસાંભલઈ સમ્યક્ત્વહિ ઉથાપીઇ નહી આમ તદ્વચન અવર્ણવાદ ન બોલીઇ હેતુકારણ સૂત્રે પક્ષાઈ દીસઈ છઈ તે જિમ સદહીઇ છઈ તિમ નિર્યુક્તાદિકના હેતુકારણ સદહીઇ. કદાચિત ન પીજીઇ તો મધ્યસ્થ રહીઇ અનુમાન પૂર્ણ કાંઇ પાડીઇ. કિસુ એ મતિ ઉથાપીઇ નહી પણ સૂ લિખીઇ બોલઈ લિખીઇ પણ પીઠવો. લિખઇ જે પન્નમાંહિ સૂત્ર ટાલી બીજા સૂત્ર નિર્યુક્તિ પઇન્ના વૃત્તિ ભાષ્ય એકસૂત્ર ગર્ભિ પ્રકરણ નામ દેઇ તે માટઇ તે સૂત્રના ભેદ નથી લિખ્યા ઇત્યાદિ ઇનિમ અવિરત પૂર્વ આલોયણ અને ભેદ પણ છઈ ભૂત પઇન્નામાંહિ ૪ ક્ષેમઈ તે નથી લિખ્યા સ્યા માટઇ, જે માટઇ વૃક્ષતણઇ પ્રતીતિ નથી ૩ સૂત્રના ભેદ ટ્યા ભાગ લિખ્યા છઈ, એટલા સૂત્રના ભાવ અભિર પ્રીછી કુમત કદાગ્રહ મૂકી સર્વ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ પાલિવા એ પખ્ખ વિના મોક્ષ નથી શ્રી વિજયદેવસૂરિને ૨૮ ભેદ, નાણ ૪ દસણ ભેદ, ચરિત્ર ૫ તવેતાણ, એવમાગમ પાલવા જીવ ગતિ મુખ્ય ૧ જિનશાસન વિરહ ભાવ બુદ્ધિ કાઇ હેતુ યુક્તિની રચના કરીવઉ તે શ્રી સર્વ સાખિ અભાવઈયું. મિચ્છામિદુક્કડં વલી ૨ કાંઇ મતિમતિ મૂઢમતિ વીસારીઇ ઝુમ કાંઇ લિખ્યું હુઇ તે બહુશ્રુતે શોધવું, અભ્યર્થને ગુરુવર્ગ

ગા. ॥

કુગ્ગાહગ્ગહિ ગહિયા તસ્સ સીસસ્સ સમ્મં બુઝ્ઝિયં,
ભવિઅણ બોહણત્થં કહિઅં સુગમમુણ્યા ॥૧॥

જ જિણવયણ વિરુદ્ધ, સચ્છદ બુધ્ધેણુ જ મએ રઇયિ,
ત ખમહ સઘસવ્વ, મિચ્છામિદુક્કડ તસ્સ ॥૨॥
મદમઇ મૃઢ બુધ્ધેણુ, કુડ લિહિય જ ચ વિસ્સરિય,
બહુ સુએય સોહિયવ્વ, ભવિય જીવાણુ ચ બોહિવ્વ ॥૩॥
—ગ્રથાગ્રથ સખ્યા ૨૦૫૦ પ્રમાણુ—પાના ૫૫-૧૩ અનત

આ ઢુઢક મતના ખડન માટે મરમ ગ્રથ છે. પત્ર પર શ્લો. ૧૮૫૦ દા ૨૧ લીં મા છે

આ વિક્રમના સત્તરમા સૈકામા અનેક ગદ્યકૃતિઓ—બાળાવબોધો—ચર્ચાઓ—વગેરે થયેલ છે પણ તે સર્વ જોઇ તપાસ્યા વગર તેના રચ્યા સવત્ તથા રચનારના સમય નક્કી થઇ શકે તેમ નથી, કેટલેક સ્થળે રચ્યા સવત્ મળી શકતો નથી પણ લખ્યા સવત્ મળી આવે છે આ સર્વ ગદ્યકૃતિઓ ઘણી છે પણ તેમાની જે કાઇ નજરે રચ્યા કે લખ્યા સવત્ની ઉલ્લેખિત માલુમ પડી યા આ સૈકામા વિદ્યમાન એવા રચનારની જણાઇ તેજ માત્ર નામનિર્દેશરૂપે નોધી છે —

લ સ. ૧૫૭૫	મેરસુંદરઉપાધ્યાય	(૧)શીલોપદેશમાળા	બા.૧૩—૪૦૦	દા ૨૧લીં.
લ્લ. સ ૧૬૦૮	,,	,,	બા.૧૩૧—૬૦૦૦	દા.૧૪ ,,
	,,	,,	૧૯૦	પા. ૩
	,,	,,	૧૨૨—૬૪૬૫	પા. ૪
	,,	,,	૧૭૬—૬૪૮૫	ખ ૧
	,,	,,	૨૨૨—૮૪૮૫	દા.૨૮ લીં.
	,,	(૨) કલ્પપ્રકરણુ બા	૧૧૦—૬૨૬૯	પા ૪
	,,	(૩)પુષ્પમાલાપ્રકરણુબા.	૧૬૬—૪૫૯૦	પા ૪
	,,	,,	૧૩૯—૬૦૯૦	લીં
	,,	,,	૭૦—૧૫૦૦	લીં.
લ.સ ૧૫૨૯	,,	,, નર્મકોશની પ્રસ્તાવનામા ઉલ્લેખિત.		
	,,	(૪) કર્પૂરપ્રકર બા.	૧૨૧—૫૨૭૦	પા. ૪
	,,	(૫) ષષ્ટીશતક બા	૧૬—૬૦૦	પા. ૪

„ (૬) ચેગશાસ્ત્ર ૪ ૨૦—૭૫૦ પા. ૪

લ. સ ૧૬૧૧ વિજયતિલકકૃત આભાવબોધ મૂળ ગૂ. સમયે ૭૦ ન ૪૧ લી.
સ્થિાસ્તવાર મોં ૩૫ કડી

રચ્યા સ ૧૬૨૫ સોમવિમલસૂરિ (૧)કલ્પસૂત્ર બા. ૧૩૩-૪૫ • પ. ૮ લી.
(લ. સ ૧૬૫૫)
„ „ (લ.સ ૧૬૭૮)૧૧૩-૫ • પ.૧૨ લી.
„ „ ૧૦૧ સ
„ (૨) દશવૈકાલિક બા. ૪ સ

લ. સ ૧૬૨૭ વિપાકસૂત્ર બા. ૫૨ પ. ૧૧ લી.
લ. સ ૧૬૪૫ ગૌતમપૃચ્છા બા. ૪ પ. ૨૧ લી.
(સઘેપાર્ધ્રપે)મૂળ ગાથા ૬૪
લ. સ ૧૬૫૪ જમ્બુ બાલ્ય બા. ૧ પ. ૨૩ લી.
લ. સ ૧૬૪૫ વકુલરેવાતી બા. પ. ૩૯ લી.
ર—સ ૧૬૫૫ કનકકુશલ વરદત્તગુણમંજરીકથા બા. ૧૫-૧૪૦ લી.
„ „ „ સૌભાગ્યપંચમી ૯ લી.
„ „ „ જ્ઞાનપંચમીકથા ૧૨ પા. ૨
લ. સ ૧૬૬૩ કુંઅર. દશના ત્રીસ બોલ ૨ -૭ પ.૨૯ લી.
ર. સ. ૧૬૬૪ શ્રીપાલઋષિ(?) દશવૈકાલિકસૂત્ર બા. ૫૭-૨ ૩૧પ. ૬ લી
„ ૫૩-૩ ક. ૯ મો.
મુમ્બ
લ. સ ૧૬૬૪ નદીસૂત્ર બા. ૫૫- પ.૧૨ લી.
ર. સ ૧૬૭૬ રત્નચંદ્રગણિ સમ્યક્ત્વસપ્તતિ બા. ૧૪૮-૫૫૫૨ સં
(શાંતિચંદ્રશિષ્ય) „ ૧૪૫ „
(લ. સ ૧૬૭૩)„ „ ૧૬૮-૫૫ પ.૨ લી.
ર. સ. ૧૬૮૨ રત્નચંદ્ર(ગ.) ઉપદેશરત્નાકર બા. ૫૪-૩ ૩૧ ક. ૯ મો.
મુમ્બ
„ „ ૫૪ પ. ૧૩ લી. ભ
પાટણ

૨	સં ૧૭૦૦	ધનવિજય (ત. કલ્યાણવિજય શિ)	કર્મગ્રંથ બા.	૫૪	દા.૬૨ હા. ભ. પાટણ.
		પદ્મસુંદર ઉ.(વૃ ત ધનરત્નસૂરિ-રત્નસુંદર શિ.)	*ભગવતીસૂત્રબા.	૭૬૨ ૯૩૮–૧૬૦૦૦ ૮૮૫–૪૦૦૦૦ ૩૨૯ ૯૮૮	પ્ર કા. પાન ૨ જે દા. ૯ અને દા ૮ હા ભ પા. દા ૧૦ ,,
		સૂરચંદ	ચાતુર્માસી વ્યાખ્યાન બા	૧૨	પા ૧
		શ્રીસાર	ગુણસ્થાનક્રમારોહ બા	૩૧	પા ૩
		ગુણવિજય	અલ્પબહુત્વ	૧૩	પા ૩
		રાજહંસ ઉ (ખ હર્ષતિલકગણિ શિ)	દશવૈકાલિક બા જિનરાજસૂરિ રાજ્યે)	૫૮ ૬૦	દા ૩૬ હા. ,, ભ.પા

*આ બાલાવબોધ–સ્તબુક–ટબો ઘણો ઉત્તમ અને સુંદર અર્થવાળો પદ્મસુંદરે કર્યો છે. પાટણમા હાલાભાઇના ભંડાર દાબડા ૮ માની પ્રત સં. ૧૭૫૨ મહા વદ ૭ શનિવારે અવરંગાબાદમા લખેલી છે તે શુદ્ધ છે દાબડા ૧૦ માની પ્રત સં ૧૭૬૫ ના ચૈત્ર વદિ ૧૩ રવિએ બારેજા નગરમા પદ્મવિજયગણિ શિષ્ય સુમતિવિજયે લખેલી છે તેના અક્ષરો બહુજ સુંદર અને સુવાચ્ય છે

ઉપરના બાળાવબોધો પૈકી મેરૂસુંદરકૃત લખ્યા સં. ૧૫૨૯ અને ૧૫૭૫ ના મળી આવે છે તે પરથી મેરૂસુંદર તેની પહેલાં થયેલા નિશ્ચિત થાય છે તેથી તેમની ગદ્ય કૃતિઓને વિક્રમ સોળમા સૈકાની ગણવાની છે કારણકે માંડવગઢમા સં ૧૫૨૫ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના દિવસે આજ મેરૂસુંદરે (ખરતરગચ્છીય વાચનાચાર્ય રત્નમૂર્ત્તિ ગણિ શિષ્ય) સંઘની પ્રાર્થનાથી શ્રી ષડાવશ્યક વાર્ત્તા–બાલાવબોધ તરૂણ પ્રભાચાર્યના બાલાવબોધને અનુસારે કર્યો હતો. (ઐ રા. સં ભાગ ૩ પ્રસ્તાવના પૃ. ૧૭ ની ફુટનોટ.)

કવિઓની અનુક્રમણિકા

કવિનાં નામ અક્ષરાનુક્રમે આપ્યાં છે ને તેની સામે મૂકેલા બે આંક પૈકી પહેલો આંક તે કવિનો નંબર સૂચવે છે અને બીજો આંક પૃષ્ઠ સૂચવે છે

નિટ્ઠુરવયણુ સુણેવિ જિય જઇ મણિ સહણ ણ જાઇ
તો લહુ ભાવહિ બંભુ પરુ જિં મણુ ઝત્તિ વિલાઇ ૩૧૫

—હે જીવ ! જો નિષ્ઠુર વચન સાંભળી મનમાં સહન થાય નહિ તો પરબ્રહ્મને લઘુ—અલ્પ ભાવ—તેની ભાવના કર કે જેથી મન ઝટ વિલીન થાય—દ્રવીભૂત બને.

આમાં ૩૪૫ છંદ છે તેમાં ૩૪૩ દોહા છે ને બે આ બે જુદા છંદમાં છે તે પૈકી—

જં તત્ત ણાણરૂવં પરમમુણિગણા ણિચ્ચ ઝાયંતિ ચિત્તે,
જં તત્ત દેહચત્ત ણિવસઇ ભુવણે સવ્વદેહીણ દેહે
જં તત્ત દિવ્વદેહં તિહુવણગુરુગં સિજ્ઝએ સંતજીવે
ત તત્ત જસ્સ સુદ્ધં ફુરઇ ણિયમણે પાવએ સો હિ સિદ્ધિં ૩૩૪

૧૦—ઉપરનાં ઉદાહરણો મૂલ માત્ર પરથી લીધાં છે તેના પર સંસ્કૃત છાયા કે કોઈ ટીકા ટિપ્પણી વગેરે મળતી નથી તેથી કવચિત્ કવચિત્ શબ્દો યા પદોના અર્થ સ્પષ્ટ સમજાયા નથી. વાચક પોતાની મેળે તે પર વિચાર કરી લેશે. આ થોડાં ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ થશે કે વિક્રમની નવમી સદીથી પણ ૭ સદી સુધીનું અપભ્રંશ—પ્રાકૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી, હિન્દી આદિ દેશી ભાષાના મૂળનો પત્તો લગાવવામાં કેટલું ઉપયોગી છે

૧૧—ઉક્ત પરમાત્મપ્રકાશ નામનો ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે (રાયચંદ્ર જૈનશાસ્ત્રમાલામાં) તેમાં કર્તાનું નામ યોગીન્દ્રદેવ આપ્યું છે તેજ આ યોગચન્દ્રમુનિ એમ સંભવે છે આ કૃતિની ભાષા પણ અપભ્રંશની ઘણી અને ઉચ્ચ સ્થિતિ સૂચવે છે ઉપરની અને આ કૃતિની ભાષા સાથે સાથે એક પ્રવાહમાં અખંડપણે સરલતાથી એવી વહે છે કે જાણે તત્કાલિન બોલાતી ભાષામાં સ્વાભ હોય એવું જણાય છે તેના પર ટીકા બ્રહ્મચારી દેવે સંસ્કૃતમાં રચી છે વળી આ પરમાત્મપ્રકાશ પરથી શ્વેતામ્બરીય ધર્મમંદિર ગણિએ ગૂજરાતીમાં તેજ નામની કૃતિ સં. ૧૭૪૨

અનુક્રમણિકામાં ભૂલથી રહી ગયેલા કવિઓ.]

કૃતિઓની અનુક્રમણિકા

ના કાર્તિક શુદ ૫ ગુરૂવારે મુલતાનમા રચી પૂર્ણ કરી છે જુઓ જૈન-ગૂર્જર કવિઓ ભાગ બીજો.

૧૧૧—દશમી સદીમાં દોહાની રચના થતી હતી એવુ માલૂમ પડે છે, પણ તે જોઇએ તેવી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા પામી નહોતી એ પણ સાથે સાથે જણાય છે

દેવસેન આચાર્યે દર્શનસાર, નયચક્ર, ભાવસગ્રહ આરાધનાસાર અને તત્ત્વસાર નામના પ્રાકૃત ગ્રથ રચેલા તે પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે. તે પૈકી દર્શનસારની રચના વિ સ ૯૯૦ મા ધારાનગરીના શ્રી પાર્શ્વ-નાથ ચૈત્યાલયમા સમાપ્ત થયાનુ તેની પ્રશસ્તિપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે, તેથી આ આચાર્યનો સમય દશમી સદીમા થવાનુ નિશ્ચિત છે. 'તેમણે નયચક્ર નામનો ગ્રથ દોહા છદમા એટલે તે સમયની અપભ્રશ-પ્રાકૃત ભાષામા રચ્યો હતો પરતુ તેના સમયમા સમાલોચકોને તે છદ પસંદ ન પડયો તેથી તેના શિષ્ય '**માઇલ્લ ધવલે**' તેના દોહાને ગાથાઓમાં ફેરવી નાખ્યા—આ વાત તે ગ્રંથની બે છેલ્લી ગાથાઓ પરથી વિદિત થાય છે—

સુણિુ ઊણુ દોહરત્થ સિગ્ઘ હસિઊણુ સુંહકરો ભણઇ,
એત્થ ણુ સોહઇ અત્થો, ગાહાબધેણુ ત ભણહ

—દોહાબદ્ધ ગ્રથને સુણીને શીઘ્ર 'શુભકરે' હસીને કહ્યુ, આ (છદ)મા અર્થ શોભતો નથી તેથી ગાથાબદ્ધ કરો.

દવ્વસહાવપયાસ દોહયબધેણુ આસિજ દિટ્ઠં
તં ગાહાબંધેણુ રઇય માઇલ્લધવલેણુ.

—સ્નેહથી આ દ્રવ્ય સ્વભાવનો પ્રકાશ (ગ્રથ) કે જે પહેલા દોહા-બદ્ધ જોવામા આવ્યો હતો તે માઇલ્લ ધવલદ્વારા ગાથાબદ્ધ રચ્યો.

૧૧૨—દોહા છદનો તે વખતે સામાન્યપણે નવો નવોજ પ્રયોગ હતો તેથી 'શુભકર' મહાશયે તેને પસદ ન કર્યો આ દોહાબદ્ધ ગ્રથ હમણા મળતો નથી કોણુ જાણે આ જાતના બીજા

નાની કૃતિઓની અનુક્રમણિકા.

(આમાં એકજ નંબર છે ને તે પૃષ્ઠ સૂચવે છે)

	સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	૧૪૧૨	+ ગૌતમ સ્વામી રાસ	વિનયપ્રભ	૧૫
	૧૪૧૩ !	મયણરેહા રાસ	હરસેવક	૧૭
	૧૪૧૫	ત્રિવિક્રમ રાસ	જિનોદયસૂરિ	૧૭
		જિનોદયસૂરિ પટ્ટાભિષેક રાસ	જ્ઞાનકલશ	૧૮
	૧૪૩૨	જિનોદયસૂરિ વિવાહલો	મેરુનન્દન	૧૮
		અજિત શાંતિ સ્ત.	,,	૧૯
આ	૧૪૪	કાકબંધિ ચો.	[illegible]સૂરિ શિ.	૨૦
	૧૪૫૫	શાલિભદ્ર રાસ	સાધુહંસ	૨૨
હ	૧૪૬૨ પહેલાં	ચિહુંગતિ રાસ	વસ્તિગ	૨૩
આ	૧૪૬૨	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	જયશેખર	૨૪
આ	૧૪૭	[illegible] ધર્મદત્તકથા (સં)	માણિક્યસુંદર	૩૫
	૧૪૮૫	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાણંદ	૨૫
		દશાર્ણભદ્ર રાસ		૨૬
		કલિકાળ		૨૭
	૧૪૮૫	ઉપદેશમાળા બા	સોમસુંદર	૩૨
		નેમિનાથ નવરસ ફાગ		૩૨
		આરાધના (રાસ ?)		૩૨
	૧૪૮૬	ધમ્મિલ ચરિત્ર	દયાસાગર	૨૭
	૧૪૮૯	વજ્રસ્વામી રાસ	જયસાગર	૨૭
		કલ્યાણમંદિર ભાષા	,,	૨૭
	૧૪૯૫	જંબુસ્વામી વિવાહલો	હીરાણંદ	૨૭
		તીર્થમાળા સ્ત.	મેહો	૨૮
	૧૪૯૬(?)	ષષ્ટિશતક બા	સોમસુંદર	૩૨
આ	૧૪૯૬	મહાવીર સ્ત.	સોમસુંદર શિ.	૩૩
	૧૪૯૯	રાણકપુર સ્ત.	,,	૨૮

સંવત્‌વાર અનુક્રમણિકા.

[આ૦=આશરે, આસપાસ પ૦=પહેલા, લ૦=લખ્યા સંવત્, લે૦=લેખક. ચો ચોપાઇ, બા૦=બાલાવબોધ, ટબો સ્ત=સ્તવન+=મુદ્રિત.]

કેટલાક બીજા આવા 'ધર્મ કરોની કુપણી નઈ થયા હશે (ગુલેરીજી ના. પ્ર. પ. ભા ૨-૩ પૃ ૨૪૧-૨૪૭)

૧૧૩ આ સર્વ ગણિથી જૂદો એક અપૂર્વ ગ્રંથ નામે 'શ્રાવકાચાર' દેવસેન ગણિએ રચેલો કારંજાના ભંડારમાં ઉપલબ્ધ થયો છે આમાં લગભગ ૨૫૦ દોહામાં શ્રાવક ધર્મનું વર્ણન છે તેમાંથી અહીંથી બે ચાર દોહા લઈએ—

ણમકરેપિણુ પંચગુરુ દૂરિદલિય દુહકમ્મુ
સંખેવે પયડક્ખરહિ અક્ખમિ સાવય ધમ્મુ. ૧

—(જેણે) દુષ્કર્મ દૂરિત કર્યાં છે (એવા)[1] પંચ ગુરુઓને નમસ્કાર કરી સંક્ષેપમાં પ્રગટ અક્ષરો દ્વારા શ્રાવક ધર્મને કહું છું—આખ્યાન કરું છું (ણિવુ-પૂર્વકાલની ક્રિયા વિભક્તિ છે અને 'કમ્મુ' તથા 'ધમ્મુ'માં ઉ ન કર્મકારક સૂચક છે)

* * *

ઘરુ દહણ જિણ। જેણુ વિણુ, સાવય છણ પુણિ કોઈ
અહ ભમમિ વિવજ્જિયહ પિંડઉ અપ્પુ ન હોઇ

—(જે) ઘર। દર્શનને[2] સાવય (ત કહ્યું છે કે) જેના વિના

---

૧ પંચ ગુરુ એટલે પંચ પરમેષ્ઠી—અરહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ. આને જૈન ધર્મમાં પંચ પરમેષ્ઠી કહે છે અરહંત એટલે ચાર ઘાતીયા કર્મ ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી જીવનમુક્ત દશામાં રહેનાર. સિદ્ધ એટલે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી સિદ્ધ ગતિ પ્રાપ્ત કરનાર. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ ક્રમે મુનિઓના ત્યાગી વૈરાગીના જુદા જુદા પ્રકાર છે

૨ દર્શન એ નામ જૈન ધર્મમાં શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, સમ્યક્ત્વ ને આપેલું છે જૈનમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા માટે સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ ત્રણે મળી સાધે છે અને ત્રણને રત્નત્રય કહેવામાં આવે છે આ રત્નત્રયમાં પહેલું રત્ન દર્શન છે કે જેના વગર કોઈ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
,,	+ દેવરત્નસૂરિ ફાગ	દેવરત્ન શિ.	૨૮
,,	વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ	સાધુકીર્ત્તિ	૩૫
આ૦૧૫૦૦	ઋષભ રાસ	ગુણરત્ન	૨૯
	ભરત બાહુબલી પ્રબંધ	,,	૩૦
	,,	તેજવર્દ્ધન	૩૫
	મંગલકલશ ચો.	સર્વાનન્દ	૩૫
	પેથડ રાસ	મંડલિક	૩૬
૧૫૦૧	ષડાવશ્યક બા૦	હેમહંસગણિ	૧૮૦
,,	ભવભાવનાસૂત્ર બા	માણિક્યસુંદર	૧૮૦
આ૦૧૫૦૧	જાવડભાવડ રાસ	દેપાલ	૩૭
	રોહિણીયા ચોર રાસ	,,	,,
	આર્દ્રકુમારનું સૂડ	,,	,,
	,, ધવલ	,,	૩૯
	ચંદનબાલા ચો	,,	૩૮
	હરીયાળી	,,	૩૮
	સ્થૂલિભદ્ર કક્કાવાળી	,,	૩૮
	,, ફાગ	,,	૩૮
	+ સ્નાત્ર પૂજા	,,	૩૯
	થાવચ્ચા કુમાર ભાસ	,,	૪૦
આ૦૧૫૦૧	+ આદિનાથ જન્માભિષેક	રત્નાકર	૪૦
૧૫૦૧	સુદર્શન શ્રેષ્ઠીરાસ	મંત્રવિમલ	૪૨
,,	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સાધુમેરૂ	૧૩૨
૧૫૦૨	સુરંગાભિધાન નેમિફાગ	ધનદેવ	૪૩
૧૫૦૫	સમ્યકત્વ રાસ	સંઘકલશ	૪૪
આ૦૧૫૦૫	ગૌતમપૃચ્છા બા૦	વિશાલરાજ	૧૮૦
૧૫૦૭	+ ધર્મલક્ષ્મીભાસ	આનંદ	૪૫

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ૦૧૫૧	? અગડદત્ત રાસ	ક્ષમાકુસાગર ?	૪૭
આ ૧૫૧	રત્નચૂડ રાસ	રત્નશેખર	૪૭
૧૫૧૨	નલ દમયંતી રાસ	ઋષિવર્દ્ધન	૪૮
લ ૧૫૧૩	પહેલાં દસંવત્સરકથા ચો	આસાયત	૪૯
૧૫૨૪	ધન્નારાસ	મતિશેખર	૪૯
	નેમિનાથ વસંતફુલડાં		૫૦
આ ૧૫૧૫	ધન્ના રાસ	જિનવર્દ્ધન	૫૧
૧૫૧૬	વિદ્યાવિલાસ ચો	ન્યાયસુંદર	૫૧
"	જંબુસ્વામિ રાસ	રત્નસિંહસૂરિ શિ.	૫૨
આ ૧૫૧૭	શાલિભદ્ર રાસ	રાજતિલક	૫૨
૧૫૨	હરિવંશ રાસ	બ્ર. જિનદાસ	૫૩
	યશોધર રાસ		૫૫
	આદિનાથ રાસ		૫૫
	શ્રેણિક રાસ		૫૫
૧૫૨	જીવભવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગરસૂરિ શિ.	૫૬
૧૫૨૨	ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ	ભક્તિવિજય	૫૬
આ ૧૫૨૨	પાર્શ્વનાથ દશભવ વિવાહલો	પેથો	૫૬
આ ૧૫૨૨	સુરપ્રિય કુમારરાસ	લક્ષ્મીરત્ન	૫૭
૧૫૨૨	વજ્રસ્વામી ચો.	દેપાલ	૩૮
	જંબૂ પંચભવ ચો		૪
૧૫૨૩	જીવભવસ્થિતિ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
આ ૧૫૨૩	મૃગાંકલેખા રાસ	વચ્છ	૬૩
	+ નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ કલશ	[illegible]	૬૪
૧૫૨૫	મંગલકલશ રાસ	મંગલધર્મ	૬૫
	[illegible]	મેરુસુંદર	૬૩

(ફુટનોટ)

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
૧૫૨૯	ક્ષેત્રસમાસ બા૦	દયાસિંહગણિ	૧૮૦
સ૦ ,,	શીલોપદેશમાળા બા૦	મેરૂસુંદર	૬૦૧
૧૫૩૧	સિદ્ધચક્ર-શ્રીપાલ રાસ	જ્ઞાનસાગર	૫૮
,,	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	દેવકીર્ત્તિ	૬૦
આ૦૧૫૩૧	રૂપકમાલા	પુણ્યનંદી	૬૧
લ૦ ૧૫૩૨	વિદ્યાવિલાસ પવાડો		૨૬
૧૫૩૭	કુરગડુ રાસ	મતિશેખર	૫૧
,,	મયણરેહા રાસ	,,	૫૧
લ૦ ૧૫૩૮	સમ્યક્ત્વ રાસ	લે લાવણ્યધીર	૪૫
સ૦ ૧૫૪૦	પહેલા કુમારપાલ રાસ	કર્ત્તા દેવપ્રભ	૬૧
સ૦ ,,	,,	લે ચરણનંદન	૬૨
૧૫૪૩	સિદ્ધાંત ચો	લાવણ્યસમય	૬૯
૧૫૪૪	વિચારચોસઠી	નન્નસૂરિ	૯૬
૧૫૪૫	નંદબત્રીસી	નરપતિ	૮૮
૧૫૪૮	સારશિખામણ રાસ	સંવેગસુંદર	૬૬
૧૫૪૮-૧૫૬૮	મૃગાપુત્ર સ	હેમવિમલ	૬૮
૧૫૫૦	મુનિપતિ ચરિત્ર	અજ્ઞાત	૯૦
આ૦૧૫૫૦	સાગરદત્ત રાસ	શાંતિસૂરિ	૯૧
૧૫૫૧	સનત્કુમાર ચો	કીર્ત્તિહર્ષ	૯૧
	કુલધ્વજ કુમાર રાસ	કક્કસૂરિ શિ	૯૨
૧૫૫૧	સુંદર રાજા રાસ	ક્ષમાકલશ	૯૩
૧૫૫૩	લલિતાંગકુમાર રાસ	,,	૯૩
,,	ગજસુકુમાર સંધિ	મૂલપ્રભ	૯૫
,,	મત્સ્યોદર રાસ	જયરાજ	૯૫
,,	સ્થૂલભદ્ર એકવીસો	લાવણ્યસમય	૭૧
,,	દશશ્રાવક બત્રીશી	નન્નસૂરિ	૯૭

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
	નાથ પ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૮૫
૧૫૬૫	મંદોદરી સંવાદ	અજ્ઞાત	૧૧૨
,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	હીરાનંદ	૧૧૨
,,	પૂર્વદેશચૈત્ય રાસ	હંસસોમ	૧૧૨
,,	વિક્રમસેન રાસ	ઉદયભાનુ	૧૧૩
લ૦ ,,	વિદ્યાવિલાસ પવાડો	લે હીરાણંદ	૨૬
૧૫૬૭	સુરપ્રિય કેવલિરાસ	લાવણ્યસમય	૭૫
,,	સુમિત્રકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૬
લ૦ ૧૫૬૮	પહેલા શાલિભદ્ર વિવાહલુ	લક્ષ્મણ	૧૧૬
૧૫૬૮	+ વિમલપ્રબંધ	લાવણ્યસમય	૭૬
૧૫૬૯	ઋષિદત્તા ચો	દેવકલશ	૧૨૦
૧૫૭૦	પહેલા બારવ્રત સ૦	અનંતહંસ	૧૨૦
	ઇલાપ્રાકારચૈત્ય પરિપાટી	,,	,,
૧૫૭૦	ઇલાતીપુત્ર સ.	સહજસુંદર	૧૨૦
૧૫૭૧	રત્નચૂડ મણિચૂડ રાસ	રત્નસિંહ સૂરિ શિ.	૧૩૨
,,	વત્સરાજ દેવરાજરાસ	લાવણ્ય રત્ન	૧૩૦
૧૫૭૨	ગુણ રત્નાકર છંદ	સહજસુંદર	૧૨૧
,,	ઋષિદત્તા રાસ	,,	૧૨૩
આ ૧૫૭૨	જંબુ અંતરંગ રાસ	,,	૧૨૮
૧૫૭૩	યશોધર ચરિત્ર	લાવણ્યરત્ન	૧૩૦
લ ,,	સુદર્શનરાસ		૪૩
૧૫૭૪	મત્સ્યોદરરાસ	લાવણ્યરત્ન	૧૩૧
	કલાવતીરાસ	,,	,,
	કમલાવતીરાસ	,,	,,
૧૫૭૫	કરસંવાદ	લાવણ્યસમય	૭૯
,,	નવતત્ત્વરાસ	ભાવસાગર (સૂરિશિ.)	૧૩૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૫૦૬	નેમિનાથ વસંત ફુલડાં	ક. જિવલાભ	૫૧
આ. ૧૫૦૭	રસાઉલો	મુનિચંદ્ર સૂરિ	૧૩૯
૧૫૦૮	ચંપકમાલારાસ	સૌભાગ્યસાગર–સૂરિશિ.	૧૩૩
આ. ૧૫૦૯	કયવન્નારાસ	સાધુરત્ન સૂરિ	૧૩૮
૧૫૮	કલાવતી ચરિત્ર	ભુવનકીર્તિ (?)	૧૩૪
૧૫૮૨	રત્નસાર કુમાર ચો.	સહજસુંદર	૧૨૪
	આત્મરાજ રાસ		૧૨૬
"	રૂપકમાલા બા.	મનરંગ	૬૧
લ.	વિક્રમચરિત્ર–પંચદંડ		૬૬
૧૫૮૩	ધનસાર પંચશાલ રાસ	લાભમંડન	૧૩૫
૧૫૮૪	જગડુ રાસ	ભીમ (?)	૧૩૮
"	કુલધ્વજકુમાર રાસ	ધર્મસમુદ્ર	૧૧૭
	રાત્રિભોજન રાસ		૧૧૮
૧૫૮૫	સુરપ્રિય ચરિત્રરાસ	જ્ઞાનનિધાન	૧૩૭
	ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ	"	૧૩૭
૧૫૮૫	અંતરીક પાર્શ્વછંદ	લાવણ્યસમય	૮
૧૫૮૬	રૂપકમાલા	પાર્શ્વચંદ	૧૨૭
૧૫૮૮	૨૪ જિન નમસ્કાર	સમરચંદ્ર	૧૫૧
	શ્રેણિકરાસ	"	૧૫
૧૫૮૯	નેમિ–ભક્તિભદ્ર–		
	યશોભદ્ર રાસ	લાવણ્યસમય	૮
	દેવરાજ વત્સરાજ રાસ	"	૮૩
	સુમતિ સાધુ વિવાહલો વગેરે		૮૫
૧૫૯૧	ધમ્મિલરાસ	સોમવિમલ સૂરિ	૧૮૫
૧૫૯૨	આરાધના મોટી	પાર્શ્વચંદ	૧૪૩

	સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પુષ્પ
	૧૬ ૪	સુબાહુ સંધિ	પુણ્યસાગર	૧૮૮
	૧૬ ૫	રાજસિંહ રાસ—નવકાર ચો.	વિમલચારિત્ર (?)	૧૮૮
	„	વૈરાગ્ય વિનતિ	સહજરત્ન	૧૯૯
	૧૬ ૬ ? (૧૬૨૨)	જંબુ રાસ	રાજપાળ	૧૮૯
	૧૬ ૬	૩૪ અતિશય સ્ત.	કમલસાગર	૨
	„	અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ	દેવપ્રભ સૂરિ શિ.	૨
લ.	૧૬ ૮	શીલોપદેશ માળા	મેરુસુંદર	૬ ૧
	૧૬ ૯	ધન્નારાસ	ક્ષેમરાજ	૨ ૨
લ.	૧૬૧૧	વિચારસ્તવ બા		૬ ૨
	૧૬૧૧	૫૦૨ક મહાવીરસ્તો	દેવીદાસદ્વિજ	૨ ૨
લ.	૧૬૧૧	મેઘાદિ રાસ	લે. ઋદ્ધસહજ	૮૩
	૧૬૧૨	સુમતિ નાગિલ રાસ	અજ્ઞા (જિનદેવ સૂરિ)	૧૫૮
		બારવ્રત રાસ	પ્રીતિવિજય	૨ ૩
લ.	„	રસાઉલો	લે. સારંગ	૧૩૯
	૧૬૧૩	સીમંધર સ્તોત્ર	પ્રમોદશીલ શિ.	૧૯૧
	„	૧૭૦ જિનસ્ત		૧૯૨
		સુરસેન રાસ	રૂપરાજ	૨ ૪
લ.	„	ક્ષેત્રિક રાસ	લે૦ વસા વત્તુ કાકસ્થ	૫૫
	૧૬૧૪	કુમાર મંજરી	ભાવદેવ સૂરિ	૧૯૩
		૨ વિરહમાન જિન સ્ત.	સહજરત્ન	૧૯૯
લ.	„	સુરપ્રિય કેવળી રાસ		૭૬
	૧૬૧૬	સિંહાસન બત્રીશી	સિદ્ધિ સૂરિ	૨ ૫
	„	નમાખ્યાનજ કથા	કુશલલાભ	૨૧૧
	૧૬૧૭	નયાણ ઢોલાની ચો.		૨૧૭
	„	રામકૃષ્ણ ચો.	લાવણ્યકીર્તિ	૨૧૭
	„	ગજસુકુમાલ રાસ		૨૧૭

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
,,	સોમચંદ ચો	વિજયસાગર	૨૧૮
	ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ	,,	,,
૧૬૧૭	કીર્તિધર સુકોમલ પ્રબંધ	માન	૨૧૯
૧૬૧૮	સત્તર ભેદી પૂજા	સાધુકીર્ત્તિ	૨૧૯
લ ,,	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
૧૬૧૯	+વેતાલ પચ્ચવીસી	દેવશીલ	૨૨૧
,,	+સોમવિમલ સૂરિ રાસ	આણંદસોમ	૨૨૩
આ ૧૬૧૯	શાબ પ્રદ્યુમ્ન ચો	જિનચંદ્ર સૂરિ	૨૨૯
લ. ,,	નલદવદંતી રાસ		૪૯
૧૬૨૧	શ્રેણિક રાસ	ભીમ	૨૨૬
૧૬૨૨	પહેલા નવતત્ત્વ જોડ	સોમવિમલ	૧૮૬
,,	સ્થૂલભદ્ર સ૦	આણંદસોમ	૨૨૫
,,	પંચોપાખ્યાન ચો.	રત્નસુંદર	૨૩૦
લ ,,	ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ	લે જયસિંહ સૂરિ	૨૫
૧૬૨૩	શિવદત્ત રાસ	સિદ્ધિ સૂરિ	૨૦૭
,,	યશોધર રાસ	જ્ઞાન	૪૮૦
૧૬૨૪	આષાઢ ભૂતિ પ્રબંધ	સાધુકીર્ત્તિ	૨૨૦
,,	સમ્યકત્વ કૌમુદી રાસ	હીરકલશ	૨૩૪
,,	ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ	અજ્ઞાત	૨૪૧
લ ,,	મૃગાંકલેખા રાસ	લે. લક્ષ્મીસૌભાગ્ય	૬૪
૧૬૨૫	ધર્મપરીક્ષા	સુમતિ કીર્ત્તિ	૨૨૭
,,	કલ્પ સૂત્ર બા૦	સોમવિમલ	૬૦૨
લ. ૧૬૨૬	લલિતાંગ રાસ		૯૫
,, ,,	બિલ્હણ પંચાશિકા		૧૭૪
લ ૧૬૨૭	વિપાક સૂત્ર બા૦		૬૦૨
લ. ૧૬૨૮	મૃગાંક લેખા રાસ		૬૪

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
આ. ૧૬૩	શાન્તિનાથ રાસ	હીરવિજય સૂરિ	૨૪૧
૧૬૩૧	૬ ...	કમલ વિજય	૫૧૩
૧૬૩૨	કનકશ્રેણી રાસ	ભાવરત્ન	૨૪૫
૧૬૩૩	સુલ્લક કુમાર રાસ	સોમવિમલ	૧૮૬
	બાર વ્રતનો રાસ	જિનચંદ્ર સૂરિ (શિ)	૨૨૯
લ. „	રાત્રિ ભોજન રાસ	બે ચારિત્રોદય	૧૧૯
૧૬૩૬	સિંહાસન બત્રીશી	હીરકલશ	૨૩૫
	મહીપાલ ચો.	હેમરત્ન સૂરિ	૨ ૮
	મુનિમાલિકા	ચારિત્રસિંહ	૨૪૨
૧૦૩૭	સનત્ કુમાર રાસ	પુણ્ય રત્ન	૨૪૪
	નરવર્મ રાસ	નયસુંદર	૨૫૪
લ. „	... રાસ	બે. સત્યલક્ષ્મી	૧૮૨
લ.	ધમ્મિલ રાસ		૧૮૬
૧૬૩૮	શુક બહોતરી	રત્ન સુંદર	૨૩૨
	આષાઢ ભૂતિ સ	કનકસોમ	૨૪૫
„	વિક્રમખાપરા રાસ	મ ...	૨૪૭
„	... ચો.	„	૨૪૮
	નળદમયંતી રાસ	નયસુંદર	૨૫૦
૧૬૩૯ પહેલા	પુણ્યપાપ રાસ	હરખજી	૨૪
૧૬૩૯	જિનપ્રતિમા પચાશિકા	સારંગ	૩ ૩
લ. „	વસુદેવ ચોપાઇ		૧ ૨
	નેમિરાસ		૨૪૪
૧૬૪ પહેલાં	મહાબળ રાસ	લાભમા શિ.	૨૪
૧૬૪	– રાસ	હીરકુશલ	૨૫૩
	રાસ	નયસુંદર	૨૫૮
„		પદ્મરાજ	૨૬૩

શ્રાવકના ગુણ હોય (થાય-ઉદ્દભવે) નહિ, (કેવી રીતે?) જેવી રીતે (યોગ્ય) સામગ્રી છોડીને (રહિત) કોઇ કાર્ય સીઝતુ-સિદ્ધ થતું નથી. ('ણુવિ'માનો 'વિ' પાદની પૂર્તિ માટે અથવા 'ન' પર જોર દેવા માટે વપરાયો છે)

× × × ×

સચ્ચ સયેણુ વિજાણિયહ, ધમ્મુ ણુ ચઢઇ મણે વિ,
દિણયર સઉ જઇ ઉગ્ગમઇ, ધૂવઉ અધઉ તો વિ.

—તે સત્યથી વિશેષપણે જાણીને (જાણ્યા છતા) ધર્મ્મ મન ઉપર ચઢતો નથી (જેવી રીતે) તે દિનકર-સૂર્ય ઉગે, તો પણ ઘુવડ આધળો (હોય છે.) (મન ઉપર ચઢવુ-ગળે ઉતરવુ, કોઇ વાત પૂરી જાણી લેવી એ અર્થમા હાલની આપણી ભાષામા વપરાય છે આ વાણી વ્યવહાર અને ધૂવઉ-ઘુવડ એ શબ્દ સર્વથા દેશી છે.)

× × × ×

ખચઇ ગુરૂ વયણકુસઇ, મેલ્લિ મ ઢિલ્લઉ તેન,
મુહ મોડઉ મણુ હત્થિયઉ, સજમ ભર તરૂ જેન.

—(કોઇ વિરક્ત પુરૂષ પોતાના મનને સબોધે છે–) ગુરૂ વચન રૂપી અકુશોથી ખેચે છે, તે માટે ઢીલું મેલીશ-મૂકીશ મા-મન! તુ ઢીલુ પડીશ મા હે મનરૂપી હાથી! સયમ રૂપી ભરેલા તરૂ-ઝાડ પ્રત્યે મો ફેરવ! (આમા ખેચે છે, ઢીલુ મેલમા-મૂક મા, મો મોડ-ફેરવ એ આપણી દેશી ભાષાના રૂઢ છે.)

× × × ×

એહુ ધમ્મુ જો આયરઇ, ચઉવણ્ણહ મહ કોઇ,
સો ણરણારી ભવ્વયણુ, સુર ઇય પરવહ સોઇ.

—આનું ગૂજરાતી દોહામા રૂપાતર આ રીતે મૂકી શકાય—
૧ એહ ધર્મ જે આચરે, ચતુર્વર્ણમા કોઇ,
તે નરનારી ભવ્યજન, સુરપતિ પામે તેહ.

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૮	અંબડ ચો.		૧૭
૧૬૬ પહેલાં	મહાવીર હીંચ	સકલચંદ	૨૮૧
૧૬૬	૨૪ જિન કલ્યાણક સ્ત	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
	પ્રદ્યુમ્ન ચો	જયવિજય	૩૯૪
લ.	મહાવીર હીંચ.	લે. હીરચંદ	૨૮૨
૧૬૬૧ પહેલાં	ગજસુકુમાર રાસ	સુધર્મરુચિ	૪૮
	આષાઢ ભૂતિ રાસ		૪૦૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો	પદ્મકુમાર	૪૧૨
લ.	પહેલાં ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ	(સમય (મૂર્તિ)	૪૧૨
"	"	લે. વાલજી	
૧૬૬૨	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	ગુણવિનય	૩૨૮
	દાનાદિ સંવાદ (સંવાદ શતક)	સમયસુંદર	૩૩૧
	ઘંઘાણી તીર્થ સ્તો		૩૩૬
	જિનધર્મ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૫૬
	આત્મશિક્ષા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૬૭
લ. ૧૬૬૨	કુંભા માળણી રાસ	વચ્છો (જૈનેતર)	૪૬૩
લ. "	વિદ્યાવિલાસ ચો		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (૨)	૩૪૮ ૪૬૪
લ. "	ઢંઢના ગીત ભોગ (ગદ્ય)	કુશલ	૬૨
લ.	ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ	કનકસુંદર	૪૫૮
લ.	અંજનાસતી	જ્ઞાનમુનિ	૪૬૩
લ.	કર્પૂરમંજરી	કનકસુંદર	૪૬
લ. "	પરદેશી રાજા રાસ	લે. તેજપાલ	૧૨૭
લ.	સુરસુંદરી રાસ	લે. ધર્મરત્ન સૂરિ	૨૧૨
લ. "	સુરસેન રાસ	લે. કુંવરજી	૩૧૫

સંવત્		કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
	૧૬૪૧	જય વિજય ચો,	ધર્મરત્ન	૨૬૭
	,,	સિદ્ધપુર ચૈત્ય સ્ત૦	કુશલવર્ધન	૨૬૮
લ	,,	મૃગાક્સેખા રાસ		૬૪
લ	,,	ગજસિંહ રાસ		૧૦૧
લ	,,	વજ્રસ્વામી રાસ		૧૧૦
	૧૬૪૨	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	વચ્છરાજ	૨૬૯
લ	,,	મુનિપતિ ચરિત્ર		૯૦
	૧૬૪૩	પહેલા મૃગાવતી	સકલચંદ્ર	૨૭૫
	૧૬૪૩	દેવરાજ વચ્છરાજ ચો	કલ્યાણદેવ	૨૭૫
	,,	યશોભદ્ર ચો	વિનયશેખર	૨૮૫
	,,	રત્નકુમાર રાસ	,,	૨૮૫
લ.	૧૬૪૩	મૃગાવતી આખ્યાન	લે મહીપાલ	૨૭૬
	૧૬૪૪	આર્દ્રકુમાર ચો	કનકસોમ	૨૪૬
	,,	કનકાવતી આખ્યાન	હેમશ્રી	૨૮૬
લ.	,,	ઉત્તરાધ્યયન સ		૧૫૭
લ	,,	તેજસાર રાસ	લે સહજવિમલ	૨૧૫
લ	,,	યશોભદ્ર ચો	લે. કર્તા વિનય શેખર	૨૮૫
	૧૬૪૫	સાગર શ્રેષ્ઠી કથા	રત્નમાગ	૨૮૭
લ	૧૬૪૫	ગૌતમ પૃચ્છા બા૦		૬૦૨
લ	૧૬૪૫	તંદુલવેયાલી બા૦		૬૦૨
લ	,,	ગુણ રત્નાકર છંદ	લે ગુણીયલ	૧૨૩
	૧૬૪૬	+સુરસુંદરી રાસ	નયસુંદર	૨૬૧
	,,	+વિનયદેવ સૂરિ રાસ	મનજી	૨૮૭
	,,	વૈતાલ પચીસી	હેમાણંદ	૨૮૮
		ભોજચરિત્ર ચો	,,	૨૮૯
લ.	૧૬૪૬	સિદ્ધાંત ચો.	લે કલ્યાણતિલક	૭૧

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૪૭	ગોરાબાદલ કથા (પદ્મણી ચો.)—હેમરત્ન		૨૮
લ. ,,	મૃગાવતી આખ્યાન	લે. વીરવિમલ	૨૭૬
૧૬૪૮	નીતિશાસ્ત્ર-પંચતંત્ર ચો.	વચ્છરાજ	૨૭૧
,,	કર્મવિપાક રાસ	અભિદેવ	૨૯
૧૬૪૯	મંગલકલશ ચો.	કનકસોમ	૨૪૬
,,	રામ સીતા રાસ	નયવિમલ	૨૯
	વિક્રમાદિત્ય ચો.	નરપતિ	૨૬૧
,,	મૃગાંકકુમાર પદ્માવતિ ચો.	કીર્તિવિમલ	૨૬૩
	લાભોદય રાસ	દયાકુશલ	૨૬૬
આ. ૧૬૫૦	હરિબલ મચ્છી રાસ	ધનવિજય	૨૬૬
લ.	નલદવદંતિ રાસ		૪૮
૧૬૫૧	કૃષ્ણબાલ બાવની	કૃષ્ણદાસ	૩
,,	શીલપ્રબંધ ચો.	સારંગ	૩૩
૧૬૫૨	મહેવા તીર્થમાલા	પદ્મવિજય	૩૪
,,	પુરંદર ચો.	માલદેવ	૩૫
	શીલપ્રબંધ	,,	૩૧
આ. ૧૬૫૨	પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત.	રત્નકુશલ	૩૪૨
લ. ૧૬૫૨	સદયવચ્છ (સદેવંત) ચરિત્ર	અજ્ઞાત	૬૮૧
		લે. પદ્મરાજ	
લ. ,, ,,	સમ્યક્ત્વ કૌમુદી રાસ	લે. વીરદાસ	૨૩૫
લ.	પુરંદર રાસ	લે. શિવચંદ	૩૦૯
૧૬૫૨	હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ	પરમાણંદ	૩૧
લ.	,,	લે. સખીદાસ	૩૧
	રાસ	વિવેકહર્ષ	૩૧૧
,, પછી +	,, સલોકો	કુંવરવિજય	૩૧૩
+	પુણ્યખાણિ સ.	જયવિજય	૩૧૭

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ ,,	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	+સમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
,,	+નલદવદતી રાસ	મેઘરાજ	૪૦૧
,,	ઉપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશવૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ ૧૬૬૪	+સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુંદરી ચો	ગુણવિનય	૩૨૯
,,	+નલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
,,	+ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિફાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ૦	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો	દામોદર=દયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મંદોદરી સં	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્ત્તિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોયણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,,	૪૧૭, ૪૫૧
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૯
,,	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	+ગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
,,	સુમિત્ર રાસ	લે લલિતસાગર	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મછત્રીશી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલિભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૯	અંબડ ચો.		૧૭
૧૬૬ પહેલાં	મહાવીર હીંચ	સકલચંદ	૨૮૧
૧૬૬	૨૪ જિન કલ્યાણક સ્ત૦	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
,,	નર્મદા ચો.	જયવિજય	૩૬૪
લ.	મહાવીર હીંચ.	વે. હીરચંદ	૨૮૨
૧૬૬૧ પહેલાં	ગજસુકુમાર રાસ	સુખમરુચિ	૪૮
	આષાઢ ભૂતિ રાસ		૪૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો.	પદ્મકુમાર	૪૧૨
લ. ,, પહેલાં	ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ	(સંયમ (મૂર્તિ)	૪૧૨
,,	,,	વે લાલજી	,,
૧૬૬૨	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	ગુણવિનય	૩૨૮
	દાનાદિ સંવાદ (સંવાદ શતક)	સમયસુંદર	૩૩૫
	પંચાસરી તીર્થ સ્તો		૩૩૬
	જિનધર્મ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૪૬
	આત્મશિક્ષા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૪૭
લ ૧૬૬૨	કુમ્મ માળરી રાસ	વસ્તા (જૈનેતર)	૪૬૩
લ.	વિદ્યાવિલાસ ચો		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (૨)	૩૪૮
લ.	,,		૪૧૪
લ.	,, ઢોલા મારૂ નો (ગદ્ય)	કુશલ	૬૨
લ.	ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ	કનકસુંદર	૪૫૮
લ.	અંજનાસતી	માલમુનિ	૪૬૩
લ.	કર્પૂરમંજરી	કનકસુંદર	૪૬૦
લ. ,,	પરદેશી રાજા રાસ	વે તેજપાલ	૧૨૭
લ. ,,	સુરસુંદરી રાસ	વે. ધર્મરત્ન સૂરિ	૨૧૨
લ. ,,	નરરત્ન રાસ	વે.	૩૧૪

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ૧૬૫૯	અંબડ ચો.		૧૭
૧૬૬૦ પહેલાં	મહાવીર હીંચ	સાધચંદ	૨૮૧
૧૬૬૦	૨૪ જિન કલ્યાણક સ્ત	વિદ્યાવિજય	૩૯૩
	સ્થુલ ચો	જયવિજય	૩૯૪
લ.	મહાવીર હીંચ	કે. હીરચંદ	૨૮૨
૧૬૬૧ પહેલાં	ગજસુકુમાર રાસ	સુધમણિ	૪૮
	આષાઢ ભૂતિ રાસ		૪૭
૧૬૬૧	મૃગધ્વજ ચો.	પદ્મકુમાર	૪૧૨
લ.	પહેલાં ઉદાયી રાજર્ષિ સંધિ	(સંયમ (મૂર્તિ)	૪૧૨
"	"	કે. લાભ્ય	"
૧૬૬૨	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	ગુણવિનય	૩૨૮
	દાનાદિ સંવાદ (સવાઈ ક્રના)	સમયસુંદર	૩૩૫
	ચપાળી તીર્થ સ્તો	"	૩૩૬
	જિનપ્રભ મંજરી	જિનચંદ્ર સૂરિ શિ.	૩૫૬
	આ પ્રતિમા રાસ	પ્રેમવિજય	૩૬૦
લ. ૧૬ ?	રૂપા માલણી રાસ	વચ્છ (ભંડારી)	૪૧૩
લ.	વિદ્યાવિલાસ ચો.		૫૧
૧૬૬૩	અંજનાસુંદરી રાસ	વિમલચારિત્ર (?)	૩૯૯
લ.			૫૧૪
લ.	" દેશના ... (મહ)	...	૧૨
લ.	મનુષ્ય ... પ્રબંધ	...	૫૫૮
"	...	...	૫૧૩
"	" ...	...	૫૧
"	" ... રાસ	ક. ...	૧૧૦
"	" ... સુંદરી રાસ	... સૂરિ	૩૧૯
"	" ... રાસ	...	૩૧૯

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
લ. ,,	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	+સમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
,,	+નલદવદ તી રાસ	મેઘરાજ	૪૦૧
,,	ઉપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશવૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ ૧૬૬૪	+સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુદરી ચો	ગુણવિનય	૩૨૯
,,	+નલદમયતી ચરિત્ર	નયસુદર	૨૬૨
,,	+ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિફાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ૦	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો.	દામોદર=દયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મદોદરી સ	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્ત્તિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોયણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,,	૪૧૭, ૪૫૧
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૯
,,	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	+ગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ ,,	સુમિત્ર રાસ	લે લલિતસાગર	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો.	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મછત્રીશી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલિભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫

સંવત્	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
,,	૧૭૦ જિનનામ સ્ત	ગુણવિજય	૪૭૨
લ. ૧૬૬૮	અધ્યાત્મગીતની	હીરાનંદ	૪૧૧
લ.	સુરપ્રિય ચરિત		૧૩૭
લ.	અધ્યાત્મગીતની	બે કીસનદાસ	૪૧૭
૧૬૬૯	પહેલાં ભગવતી ગીતા	વિદ્યાકમલ	૪૭૦
૧૬૬૯	શીલશિક્ષા રાસ	નયસુંદર	૨૧૭
,,	શીલાદિ છત્રીશી	સમયસુંદર	૩૭૩
	મદન ચો.	કલ્યાણલાભોપાધ્યાય	૪ ૪
,,	આદિનાથ સ્ત	સંઘવિજય	૪૭૪
	દેવરાજ વચ્છરાજ પ્રબંધ	વિજય મેરૂ	૪૭૮
લ.	શીલ રાસ.		૧૪૯
લ. ,,	પુરંદર રાસ	બે. કલ્યાણ	૩૮૯
લ.	અંજના સુંદરી પ્રબંધ	બે. જયકીર્તિ	૩૨૯
લ.	ગજસુકુમાર રાસ	બે. મેઘા	૪ ૮
આ ૧૬૭	સાગરશેઠ પુત્ર	મેઘરાજ (૨)	૪૬૭
આ.	ચૈત્યવંદન	મૂલાવાચક	૪૬૮
૧૬૭૦	કુમારપાલ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૭
લ.	મૃગાવતી આખ્યાન	બે. દરજી	૨૭૬
લ.	શામ્બપ્રદ્યુમ્ન ચો.		૩૩૫
લ ૧૬૭	સમાધિવાદ રાસ		૪૬
,,	આદિનાથસ્ત.	બે કર્તા સિંહવિજય	૪૭૪
,,	અમિસ્તિ રાસ		૪૮
૧૬૭૦—૧૬૭૪	દરિબંદ ચો.	હીરાનંદ	૪૮૨
૧૬૭૦—૧૭૧૩	૨૭ હીરકાર સ્ત	શુભવિજય (૧)	૫૬૩
૧૬૭—૧૭૧૮	ચૈત્યવંદન	નયસાગર	૫૬૨

સંવત	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ
લ. ,,	ગુણધર્મ કનકાવતી	લે રામા	૪૬૦
૧૬૬૪	+સમેત શિખર રાસ	જયવિજય	૩૧૯
,,	+નલદવદંતી રાસ	મેઘરાજ	૪૦૧
,,	ઉપદેશ રાસ	હીરાનંદ	૪૬૬
,,	દશવૈકાલિક બા૦	શ્રીપાળ	૬૦૨
લ ૧૬૬૪	નંદીસૂત્ર બા૦		૬૦૨
આ ૧૬૬૪	+સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા	વિજયસાગર	૪૬૪
આ ૧૬૬૫	વિજયવિજયા પ્રબંધ	હર્ષકીર્તિસૂરિ	૪૬૯
૧૬૬૫	ગુણસુંદરી ચો	ગુણવિનય	૩૨૯
,,	+નલદમયંતી ચરિત્ર	નયસુંદર	૨૬૨
,,	+ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધરાસ	સમયસુંદર	૩૩૮
,,	નેમિફાગ	ગજસાગરસૂરિ શિ૦	૪૦૩
,,	સુરપતિકુમાર ચો	દામોદર=દયાકુશલ	૪૦૩
,,	રાવણ મંદોદરી સં	શ્રીધર (જૈનેતર)	૪૬૬
૧૬૬૬	પુણ્યસાર રાસ	પુણ્યકીર્ત્તિ	૪૦૫
,,	વ્રતવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૦૯
૧૬૬૭	આદીશ્વર આલોયણ સ્ત૦	ઋષભદાસ	૪૫૨
,,	નેમિનાથ નવરસો	,,	૪૧૭, ૪૫૧
,,	વ્રતવિચાર રાસ	,,	૪૦૯
,,	સગાલશાહ રાસ	કનકસુંદર	૪૬૦
,,	+ગોડી પાર્શ્વ સ્ત૦	શાંતિકુશલ	૪૭૧
લ. ,,	સુમિત્ર રાસ	લે લલિતસાગર	૧૧૭
૧૬૬૮	મૃગાવતી ચો	સમયસુંદર	૩૪૩
,,	કર્મછત્રીસી	,,	૩૭૩
,,	સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ	ઋષભદાસ	૪૧૩
,,	સ્થૂલિભદ્ર રાસ	,,	૪૧૫

૧૧૪ આ માતૃકાક્ષરની ભાષા જોતાં તે ઘણી મોડી એટલી જૂની ન હોય અને નથી તેના અને તપગચ્છના કર્તા ભિન્ન ભિન્ન દેવ-સેનસૂરિ હોય શકે પરંતુ તપગચ્છની ઉત્પત્તિ બે સદી પછી એમ તો જણાય છે કે દેવેન્દ્રસૂરિને ઉદયમાં સ્થાપના કરી હતી, અને માતૃકા-ચર ઉપરથી છે તો તે પણ તેમનાથી કૃતિ હોય એટ તેમ હોય તો પછી ઘણી મોડી એટલી જૂની ભાષા તેમાં નથી જણાતી તેનું કારણ તેની પણ ભાષામાં પછીથી ફેરફાર થયેલ હોય પણ રોયા જોઈએ એમ માનવું પડે

૧૧૫. ચંદ્રગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિ શિષ્ય શ્રી ધર્મસૂરિશિષ્ય હરિભદ્ર-સૂરિએ નેમિનાથ ચરિત્ર સં. ૧૨૧૬ના કાર્તિક શુદ ૧૩ને દિને અણ-હિલવાડ નગરે કુમારપાલના રાજ્યમાં પ્રાકૃત અપભ્રંશ ભાષામાં ૮૦૩૨ શ્લોકમાં રચ્યું છે અને તે તાડપત્રીના રૂપમાં પ્રત મળી છે તેના ચરણ ભાગમાં અરિષ્ટનેમિ અને રાજીમતિના નવ પૂર્વ ભવોનું વર્ણન છે અને પછી તનાથી નાના જીવન ભાગમાં આ તીર્થંકરનું ચરિત્ર છે કે જેમાં કૃષ્ણ અને પાંડવોનાં ચરિત્રો ઓતપ્રોત છે આ ગ્રંથ ડૉ. જેકોબી સંશોધિત કરી પ્રગટ કરવાના છે તેથી અપભ્રંશ ભાષા અને અર્વાચીન ભાષાનો પ્રકાશ પડશે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છે—

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧

વિશેષ માટે જુઓ ડૉ. જેકોબીનું ભાવિસત્ત કહા (ગા. ઓ. સી. નં. ૨૦) પૃ. ૪૦

૧૧૬ સં. ૧૨૩૮ માં સિદ્ધરાજ જયસિંહના કાળે દેવસૂરિના શિષ્ય રત્નપ્રભસૂરિ (રત્નાકરાવતારિકાના કર્તા) એ ઉપદેશમાલા પર દોઘટ્ટી વૃત્તિ રચી છે તેમાં કેટલાક અપભ્રંશ ભાગ છે

સંવત્	કૃતિ	કર્ત્તા	પૃષ્ઠ
૧૬૭૧	પહેલા નાના દેશ ભાષામા સ્ત૦	પરમાણુંદ	૪૮૦
૧૬૭૧	વંકચૂલ રાસ	ગંગદાસ	૪૦૩
લે.- ,,	પરદેશી રાજા રાસ	લે. લઘૂ ખોખા	૧૨૭
- ૧૬૭૧ પછી	+વિજયસેન સૂરિ નિર્વાણ રાસ	વિદ્યાચંદ	૪૮૨
૧૬૭૨ પહેલાં	વિમલાચલ સ્ત૦	ક્ષેમકુશલ	૪૬૯
૧૬૭૨	પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) ચો.	સમયસુંદર	૩૪૭
,,	વિદ્યાવિલાસ ચો.	આનંદોદય	૩૯૭
,,	+નેમિસાગર નિર્વાણ રાસ	કૃપાસાગર	૪૮૪
,,	લવકુશ રાસ	રાજસાગર	૪૮૫
લ ,,	સુંદરરાજા રાસ	લે જિનદાસ	૯૩
લ. ૧૬૭૨	ચંપકમાલા રાસ	લે ભાવશેખર	૧૩૩
લ ,,	શ્રેણિકરાસ	લે રવિહંસ	૨૨૭
૧૬૭૩	પુણ્યસાર ચરિત્ર	સમયસુંદર	૩૪૮
,,	નલદવદંતી રાસ	,,	૩૪૯
,,	જ્ઞાતા ધર્મ ૧૯ અ૦ સ૦	લાલવિજય (૧)	૪૮૭
,,	નેમિનાથ સ્ત૦	કલ્યાણ	૫૧૧
લ ,,	વિક્રમાદિત્ય કથા		૨૯૨
૧૬૭૪	અચલમત વર્ણન ચો.	ગુણવિનય	૩૨૫
આ ૧૬૭૫	ચંદનમલયાગિરિ રાસ	ભદ્રસેન	૫૯૬
૧૬૭૫	ધ્વજભુજંગ આખ્યાન	ઉદયમંદિર	૪૯૦
,,	ચંપેકસેન રાસ	મતિસાર	૫૦૩
,,	નેમિરાસ	ધર્મકીર્ત્તિ	૪૯૧
લ ,,	મૃગાંકલેખા રાસ	લે વછા	૬૫
૧૬૭૫(?)	ત્રિપુમર્દનરાસ	વિવેકવિજય	૪૯૨
૧૬૭૬	જીવવિચાર રાસ	ઋષભદાસ	૪૨૦

૧૧૭—વરદત્તનું વૈરસામિચરિઅ ફક્ત બે સંધિનું છે ને તે દરેકમા ૧૨ અને ૯ અનુક્રમે કડવક (કડવા) છે કુલ ગ્રથાગ્ર ૩૦૦ છે તેની પ્રત પાટણ તેમજ ખભાત ભડારમા મળે છે તેનો આરભ આ પ્રમાણે છે—

અહો જણુ નિસુણ્ણુ(ણિ)જ્જઉ કન્તુ, ધરિજ્જઇ(હુ) વઇર સામિ
મુનિવર ચરિઉ,
સાહઉં સુમણોહરૂ ભવિયહસુદરૂ, નિ જિણ રયણુ સમુદ્દરિઉ ૧
તુંબવનનામિ પુરવરૂ વહાણુ, અત્થેત્થુ ભરહિ વરગુણ નિહાણુ,
જિણ ભવણિહિ સુદર કિઉ પવિત્તુ, દેઉલવિહાર મડિઉ પવિત્તુ. ૨
નદનવણુ મરિસરવરેહિ રમ્મુ, પાલહિ નર નિત્થુ જિણદ ધમ્મુ,
તહિ નયરિ અત્થિ ધણુ નાઉ મેટ્ઠિ, જો હત્થુ ન ઉડ્ડઇ કસુ વિ હેટ્ઠિ ૩
તસુ ધણગિરિ નામિ પહાણુ પુત્તુ, પુરમડણુ અત્થિ સુગુણેહિ જુત્તુ,
સાવય વસુપ્પવઉ સુદ્ધ ભાવઉ, નિમ્મલગુણમદિરૂ સમિય પાઉ ૪
ઉવસતમોહમોક્ખાભિલાસિ, અહિલાસુ ન બધઈ ગેહવાસિ,
જા કાવિ વરિજ્જઇ તાસુ વાલ, નવજોવ્વણવરનયણ વિસાલ ૫
પડિમેહઇ સો મુનિ જેમ નારિ, નિયજોયણ મ અકયત્થ હારિ,
પવજ્જ લેસુ નિવ્વિન્નકામુ, મઇ મફલુ કરેવિણુ માણુયજમ્મુ ૬
અન્નઇ પમણિજ્જઇ સુદરી એ, નિયતાયજણણિ ખામોયણીએ,
હઉ અવમવ સિત્તણિ કરિસુ એહુ, મહુ મણુઇટ્ઠુ એહુ વરૂ વરેહુ ૭

ધત્તા

એહુ જઈ ન વરેમઇ, નવિ પરણેસઈ, તો મઇ માઇ મરેવઉ,
એહુ નયણસુસુદરૂ, રૂવપુરદરૂ, અવમ નાહુ કરેવઉ ૮

× × × ×

અંતે—

મુનિવર વરદત્તિ, ગુણુદરભત્તિં વઇરસામિગણહરચરિઉ,
માહિજ્જઉ ભાવિ, મુયઉ પાવિ, નિ તિહુયણ નિયગુણભરિઉ.

૧૧૮ તેરમા શતકમાં ધર્મસૂરિના શિષ્ય રત્નસૂરિ થયા તેને કોઈ રત્નસિંહસૂરિ નામ આપે છે પણ સ્વ. દલાલ તે ગુરુશિષ્યનાં નામ ધર્મપ્રભ અને રત્નપ્રભ જણાવે છે અને તેજ યોગ્ય લાગે છે—

૧૧૯. 'અંતરંગ સંધિ'-ધર્મપ્રભાચાર્યના શિષ્ય પંડિત રત્નપ્રભની અંતરંગ સંધિના નવ અધિકારો (૯ કડવા)માં મન અને આત્માના સંવાદ રૂપે તથા મોહસેના તથા જિનસેનાના યુદ્ધ રૂપે અંતરંગ રિપુઓના વિજયનું વર્ણન છે આની પાટણભંડારમાં એક તાડપત્ર તથા બીજી કાગળની એમ બે પ્રતો છે

૧૨ સુરત ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદના અહેવાલના ત્રણ પ્રદર્શનના ભેગાના પૃ ૬૨-૬૩ પર રત્નસિંહસૂરિ (? રત્નપ્રભ) માટે જણાવેલ છે કેઃ—

પોતાના ગુરુ ધર્મસૂરિનાં ગુણગાનનાં ૩૭ કુલક રત્નસિંહ ? સૂરિએ રચ્યાં છે તેમજ બીજા પણ કેટલાક કુલક પોતાની ભાષા (અપભ્રંશ)માં રચ્યાં છે તે સુરત ગોપીપુરાના જ્ઞાનભંડારમાં તાડપત્ર ઉપર લખેલાં છે તેમાંથી પ્રાચીન કુલકોની નકલ (ઉક્ત પરિષદના) પ્રદર્શનમાં મૂકી હતી. નમુનો આ પ્રમાણે—

સિરિ સિવસૂરિ ગુરૂ અણુસરહ પયપઉમ પણમેવિ
ધમ્મસૂરિ સૂરિહિ રઇમ્મિઉ દેસણ ગુણ વન્નેવિ.
પરત્થવયારહ્ઇ મણુ જાસિ દેસણ સરિસ ન હણુ,
સા ધમ્મસૂરિ ગુરૂ વન્નિયઇ જિણુ લખ્ખઇ સહ ગુણુ. ૨

× × × ×

અહિવ પયચ્છ એકુ જણુ, કલિજુગિ વટ્ટઇ સોઇ,
ધમ્મસૂરિ સન્નિહુ વર સયણુ, મણ્ણુઉ મિલિઇ કિ કોઇ ૫
ધમ્મસૂરિ સુહિગુરૂ અભિનવમ, મન્નાહિ સિવાઇ
સો કિમિવિ ભવનાબહુઇ સિવસોક્ખઇ સેવેઇ ૬

ધ્રય પઉમનાહ ગણિણા બાવત્તિરિ જિણવરાણ સથવણુ,
કુમરવિહારઠ્ઠિયાણા વિહિય મિણ કુણુઉ કલ્લાણુ. ૧૪
જમોવિ તાણ સહલો સંસારે ભોયણાણુ તાણુ ફલ,
અણુહિલ્લવાડ નયરે રહજત્તા જેહિ સચ્ચવિયા ૯
અણુહિલ્લનયર ગયણે નદઉ કયરહ વિમાણુ વર જત્તો,
કુમર નરિંદ મયંકો, સપ્રસમુદ્દ સુહા ચિંતો.

× × × ×

બારસ સત્તત્તી (?વી)સે, સુદ્દા સેક્કારસીહ ભદ્દવએ,
ચદ દિણે સામિતુમ, સુરમદિ મવણુ જાઉ ૩૪

× × + ×

સિરિ ધમ્મસૂરિપહુણો, નિમ્મલ કિત્તીધ ભરિય ભુવણસ્સ,
સીસલવે હિ કુલયં, રઇયં સિરિ રયણસૂરીહિ. ૩૨

આ કુમારપાલ રાજાના સમયમાં–પાટણમાજ કુમાર વિહાર મંદિરમા સં ૧૨૨૭ મા રચાયેલ જણાય છે, નહિ કે સં. ૧૨૩૭ મા કારણકે કુમારપાલ સં. ૧૨૩૨ મા સ્વર્ગસ્થ થયેલ છે.

૧૨૧ **મહાવીર જન્માભિષેક.** ૧૮ ટુંક તેના કર્ત્તા વાદિદેવસૂરિના શિષ્ય રામચંદસૂરિ શિષ્ય **જયમંગલસૂરિ** છે. નમુનો —

તારડ ડરડકિક, શૃંગ ઢલકિકય, ફુટ્ટિઅ તુટ્ટિઅ ટોલ,
ત્રાટક ત્રટકિક, રણુણ રણુકિક, રણુણિઅ ઝણુણિઅ ઝોલ,
તા ગજ્જિઅ, અબર વજ્જિઅ, જલનિહિ ગુજ્જિઅ નિજઝરણાઈ,
તા કાયર કંવિય, કામિણિ ઝુક્કિય, તુટ્ટિઅ આભરણાઈ ૧૧
તા કુમ્મ કડુક્કિઅ, સેસ ધડુક્કિઅ, થરહારિઉ વારાહ,
સાયર ઝલહલિઆ, ગિરિ ઢલઢલિઆ, હુ નટ્ઠે નરનાહ,
દિગ્ગય ગડગડિઆ, ગિહ ખડખડિઆ, જહુ નટ્ઠો મત્તંડ,
સહસક્ખુ ચમક્કિઅ, સુરગણ સંકિઅ, કિરફુટ્ટો બંભડ ૧૨

× × × ×

તા નેક મગ્ગ વિલ્લ કસ્દિુવિ વીર જમ્મુવિ અપ્પિઉ,
તા સમગ સુરસર ઘરિ પુદ્દતાચ રંગ જમિ ફિર અપ્પિઉ. ૧૭
તા વાલિમ દેવસૂરિ પાય પહુમદિ, અનઘ પુણ્ણ દેવસૂરિ વહ્નિમ
× × સુંદર સુગુરુ રામચન્દ્રસૂરિ જગિ જેઉ મ મચન્દ્રસૂરિ મુણિવમ. ૧૮

૧૨૨ વાદિદેવસૂરિ (જન્મ સં ૧૧૪૩ દીક્ષા સં ૧૧૫૨ રામચન્દ્રમુનિ નામ, આચાર્યપદ સં ૧૧૭૪ માં નામ દેવસૂરિ પાડ્યું સં ૧૧૮૧ માં દિ. કુમુદચંદ્ર આચાર્ય પર સિદ્ધરાજની સભામાં જય મેળવી સં ૧૧૯૯ માં ૨૪ શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું સં ૧૨ ૪ માં ફલોધીમાં પાર્શ્વનાથ પ્રતિષ્ઠા સ્વ. સં ૧૨૨૬) આથી તેમજ જયમંગલ સૂરિએ સં ૧૩૧૯ માં સૂંધા પહાડપરના ચામુંડદેવીના લેખની પ્રશસ્તિ રચી તેથી આનો સમય તેરમી સદીનો અંત વિનાસંકોચે મૂકી શકાય.

૧૨૩ સં. ૧૨૪૧માં સોમપ્રભાચાર્યે કુમારપાલપ્રતિબોધ નામનો ગ્રંથ રચ્યું છે તેમાંથી ઘણું અપભ્રંશ પ્રાપ્ત થાય છે તેના સંબંધમાં હવે પછી જુદા વિભાગમાં જુદા પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે.

૧૨૪ મહાકવિ અમરકીર્તિ—આ મહાકવિ ચૌલુક્ય કૃષ્ણ (કાન્હ?) રાજાના વખતમાં એટલે વિ. સં તેરમી શતાબ્દીમાં વિદ્યમાન હતો. તેણે વિ. સં ૧૨૪૭ (૭૪)માં ભાદ્રપદ શુ ૧૪ ગુરુવારે 'છક્કમ્મુવએસો' નામનો ગૃહસ્થીનાં ષટ્કર્મોના ઉપદેશ સંબંધીનો ગ્રંથ, ગુજરાતના મહીકાંઠાના ગોદહય (ગોધરા) નામના ગામમાં રચેલ છે આ ગ્રંથની રચના તેણે નાગરકુલ અને કન્હડ (કર્ણપુર?) વંશના ગુણપાલ અને ચર્ચિણીના પુત્ર મહાજન અંબપ્રસાદ (અમ્બાપ્રસાદ)ની પ્રાર્થનાથી કરી છે અને તે અપભ્રંશ ભાષામાં છે

૧૨૫. આ કવિએ ઉક્ત અંબાપ્રસાદને પોતાના લઘુબંધુ તરીકે ઓળખાવેલ છે એથી કવિ જાતિથી નાગરબ્રાહ્મણ જણાય છે જ્યાં તે જૈન ધર્મની દીક્ષાથી દીક્ષિત થયો હતો. તે ગુરુ તરીકેની અંતર સ્થામાં માથુરસંઘ (દિગંબરી)ના ચન્દ્રકીર્તિનો શિષ્ય હતો, કે જે ચન્દ્ર-કીર્તિ ૧ અમિતગતિ (મુંજ-ભોજના સમયમાં થયેલ)ના શિષ્ય શાંતિ-ષેણના અમરસેનના શિષ્ય ૫ શ્રીષેણસૂરિનો શિષ્ય હતો.

૧૨૬. કવિએ ૧૪ સધિમય પ્રાય અઢીહજાર ગાથા પ્રમાણ ઉપરોક્ત છક્કમ્મુવએસો (ષટ્કર્મોપદેશ) ગ્રથને એક મહિનામા રચ્યો હતો તેની છેવટની પ્રશસ્તિમા પોતાની આ કૃતિ સાથેની આઠ કૃતિઓનાં નામ આપ્યા છે. ૧ નેમિનાથ ચરિત્ર, ૨ મહાવીર ચરિત્ર, ૩ યશોધર ચરિત્ર (પદ્ધડિયાબધ), ૪ ધર્મચરિત ટિપ્પન, ૫ સુભાષિત રત્નનિધિ (સ્વાધ્યાય-સઝાય, શ્લોક વિગેરે રૂપ), ૬ ચૂડામણિ (ધર્મોપદેશ), ૭ ધ્યાનોપદેશ (ધ્યાનશિક્ષા), અને ૮ ઉક્ત છક્કમ્મુવએસ આ સિવાય લોકોને આનદ પમાડનાર સસ્કૃત પ્રાકૃત કાવ્યો તેણે ઘણા રચ્યા હતા આ ઉપરથી તેનુ સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રશ ભાષામા કેટલુ પ્રાવીણ્ય હશે, તે આપણે કઇક કલ્પી શકીએ તેમ છીએ.

૧૨૭. છક્કમ્મુવએસો ગ્રથની સ ૧૫૪૪ મા લખાયેલી સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવની પ્રતિ ઉપરથી હમણા લખાવેલી એક પ્રતિ સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, વડોદરામા છે આ ગ્રથ પ્રકાશિત થયો નથી, પણ પ્રકાશિત થવાની જરૂર છે આ ગ્રથમા આપેલી કેટલીક કથાઓ વિ સ ૧૧૨૭ મા પ્રાકૃતમા રચાયેલા વિજયચદ કેવલિચરિય (અષ્ટપ્રકારી પૂજા વિષયક કથાઓ)ના અનુકરણ રૂપ જણાય છે, કે જેના કર્તા શ્વેતામ્બર ચદ્રપ્રભ મહત્તર છે

૧૨૮ આ છક્કમ્મુવએસો ગ્રથનો આદિ ભાગ નીચે પ્રમાણે છે –

અવ **ગુજ્જર** વિસયહો મજ્ઝિ દેસુ, ણામેણ **મહીયડુ** વહુપએસુ
ણયરાયર વરગામહિ ણિરદ્ધુ, ણાણાપયારસપઇસિમિધ્ધુ
તહિ ણયરૂ અત્થિ **ગોદહય** ણામુ, ણ સગ્ગુ વિચિત્ત સુરેસ ધામુ
પાસાયહ પતિઉ જહ સહતિ, સરયબ્ભહો તિસાણ વહતિ
ધયકિકિણિ કલરવેહિ સરિદ્ધિ, ણ કહઇ સુરહ પાસિયઇ સિદ્ધિ.

* * * *

૦તહિ **ચાલુક્ક**વસિણ ય જાણઉ, પાવઇ કણ્હણરિદ પહાણઉ
જો ખજ્જુતરારિ વિદ્ધસણુ, ભત્તિએ સમ્માણિયચ્છદસણુ,

* * * *

રિસહો જિણેસરો તહિ સેહરા કુગ્ગ સહસોદ્દિઉ વુ સસહર
—આની ગુજરાતી છાયા.

અથ ગૂર્જર વિષયની મધ્યે દેશ નામે મહીતટનગમંડલ
નાગરસર-વર ગામો એ નિરુપ્યો નાનાપ્રકાર સંપત્થી સમૃદ્ધ,
ત્યાં નગર છે મોઢેરા નામે જાણે સ્વર્ગે વિચિત્ર સુરેશધામ,
પ્રાસાદની પંક્તિઓ જેમાં શોભે શરદઋતુની તુષ (શોભા ?)ને વહે છે
ધ્વજ-કિંકિણિના ઝણકારોએ સ્વાગતિ જાણે કહે છે સુરોની પાસે સિદ્ધિ

* * * *

ત્યાં શ્રીસુભવદત્તનો જાણે પાસે કણ્ણ (કન્હ ? કણ્ણ) નરેન્દ્ર પ્રધાન
ને બાહ્યાભ્યંતરારિ-વિધ્વંસન શક્તિએ સન્માને છએ કઠન

* * * *

આદ્ય જિનેશનું ત્યાં ચૈત્યગૃહ ઉંચ સદા શોભતો જાણે ચન્દ્ર.

૧૨૯ આ ગ્રંથના અંતનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે—
અણ્ણયપસાઍ સચ્ચિલ્લિપુત્તે જિણગમ્મકમ્મપવિત્તિચિત્તે
ગુણવાસઓ સુએણ વિરયાવિઉ અવરેહિ મણેણ સમાણિઉ.
બારહસયપઈ સયસત્તઅવારીસિ, વિક્કમ સવચ્છરહો વિસાલિહિ
અવરહિ ભાદવહો પક્ખંતરિ ગુરુવાસરંમિ અટ્ઠમિ વાસરિ

—ગુજરાતી છાયા.

અંબાપ્રસાદે સાચ્ચિલ્લિ પુત્રે સહસ્ર વક્રપ્રવૃત્તિચિત્રે
ગુણપાસના સુતે વિરચાવ્યો અવરે પણ મનથી સમાપ્યો;
બારસો સાત સાઠ ચ્યારે (૧૨૭૪ ?) વિક્રમ સંવત્સરના વિશાલે,
અપે ભાદરવાના પક્ષાંતરે ગુરુવાર અને અષ્ટમ વાસરે
એક માસે એક સમાપ્યો સ્વયં લખ્યો આલસ અપહરીને.

(આ ઉપરના ધારા ૧૧૧ થી ૧૧૬ ની સર્વ હકીકત પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી, સેંટ્રલ લાયબ્રેરી વડોદરા વાળાએ કૃપા કરી મને લખી પૂરી પાડી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે)

૧૩૦ કેટલીક નાની નાની કૃતિઓ સધિ યા રાસુ એ નામથી અપભ્રશ છે. તે પૈકી કેટલીક અત્ર નોંધીએ છીએ—

ચઉરંગ સંધિ—તેમા ૫ કડવક છે. તેમા ચાર શરણનુ વર્ણન છે

ભાવનાસધિ—જયદેવ ગણિ (શિવદેવસૂરિ શિષ્ય) કૃત ૭ કડવામા છે મારી પાસે મુનિ અમરવિજયજીએ ઉતારી મોકલેલી નકલ છે તેમા ૬૨ ગાથા છે. તેનુ આદિ—

પણમવિ પુણુસાયર ભુવણદિવાયર, જિણુ ચઉવીસઇ ઇક્કમણિ,
અપ્પ પડિબોહઇ મોહ નિરોહઇ, કોઇ ભવ્વ ભાવણુ વિસણુ. ૧
રે જીવ! નિસુણું ચચલ સહાવ, મિલ્હેવિણુ સયલવિ વજ્ઝ ભાવુ,
નવભેય પરિગ્ગહ વિવહ જાલ, સસારિ અત્થિ સહુ ઇંદિયાલુ. ૨

× × × ×

અંતે—

નિમ્મલગુણભૂરિહિ **સિવદિવસૂરિહિ** પઢમ મીસુ **જયદેવમુણિ,**
કિય **ભાવણસધી** સિમાવુ સુગંધી નિસુણઉ અન્નવિ ધરઉ મણિ ૬૨

૧૩૧ સ ૧૩૬૧ માં **મેરૂતુગસૂરિએ પ્રબધચિંતામણિ** વઢવાણમા રચ્યો છે. તેમા અપભ્રશ ઘણુ મળે છે તેનો વિસ્તાર હવે પછી કરવામા આવશે.

૧૩૨ તેરમા શતકના અતે તથા ચૌદમાના પ્રારભે થયેલા આગમગચ્છના જિનપ્રભસૂરિએ કેટલાક સધિ-ટુકા ગ્રથો રચેલા છે તેમા કેટલાક તો શત્રુજયપર રહીને બનાવ્યા છે

(૧) **મદનરેખા સધિ**—૫ કડવામા મયણરેહા સતીનુ ચરિત્ર સ ૧૨૯૭ મા રચ્યુ છે—

એસા મહાસઇએ સધી સધી વ સજમનિવસ્સ,
જે નમિ નિવરિસિણા સહ સસક્કરા ખીરસજોગા.
બારહસસત્તાણઉએ વરિસે આસો અસુદ્ધ છટ્ઠીએ,
સિરિ સધ પત્થણા એ એય લિહિય સુયાભિહિયં.

(૨) જ્ઞાનપ્રકાશકુલક ૧૨૫ ગાથા શત્રુંજય ઉપર રચ્યું
સિરિજિણપહગણ્ણા ભવ્વયણા સમગ્ગા
પરમપયસુહાણુ લગઈ તે નિહાણુ

(૩) ચતુર્વિધ ભાવના કુલક ૧૧ કડીમાં.
ઉજ્જમુ કુણહુ જિણપહિ ભણિઉ
મોક્ખમગ્ગેસુ વિવેકિહિ જણિઉ

(૪) મલ્લિચરિત્ર ૫૧ ગાથામાં અવાન્તરમાં ગડદ સંઘની વિજ્ઞપ્તિથી રચેલું છે
એગૂણવીસમ મલ્લિજિણહ ચરિઉ ઇમ જંપિઉ
ગડદહિ સંઘવિન્નત્તિયહિ વિન્નત્તિ વિરઇઉ.
ગુણવિહ સઘહ દેવ વંછિઅ સગ્ગ અપવગ્ગહ
નિરવમગ્ગ આણુ વિમગ્ગ વગ્ગ સિરિ જિણપહ સગ્ગહ.
અવાજહ વિહિકિય અમ ભાનુ પમાસ,
મરિઉ ગુણહ ગુણોતહ વિ ભવિયણુ પુરઈ આસ.

(૫) જીવાનુશાસ્તિ સંધિ ૧૮ ગાથા.
ઇમ વિવિહ પયારિહિ વિહિ અણુસારિહિ ભાવિહિ જિણપહુ ગણહરહ

(૬) નેમિનાથ રાસ ૧૧ કડી.
જિણપહિ ભણિઉ ભાવઇ લીજઈ જિણવર આણુ સો વહીજઈ
જ જિણુ આણા નિરયહુ નિવૂ એક અણુસરિહિં ઇંતિ પરમપૂ ૧૧

(૭) યુગાદિ જિનચરિત કુલક—૨૭ ગાથા.
ઇમ ભત્તભાવ વિણયગુણિ કામ ધણુ જાણિઉ
દેવયનાણી જાઇ મોક્ખિ સજ્જુ પાલિઉ
રિસહ ચરિઉ સયલુ સુણિપ્પોરહિ જે કેઈ
સો સિરિ જિણપહ સગ્ગુ સગ્ગુ અપવગ્ગુ વિ લેઇ. ૨૭

(૮) ભવ્યચરિત્ર—૪૪ ગાથા.
જિણપહ મેલ્લિઉ સરણુ ન કેણ ધણ્ણ અણ્ણુ સરણુ વિ છન્નેઈ.

(૯) **ભવિયકુડંબ** ચરિત્ર–૩૪ ગાથા ૭૬ ચતુષ્પદી દ્રવિડી ભાષામા ગવાય છે.

ચઉવઇ બંધેણુ ઇમ ભવિયકુડબસ્સ સતિય ચરિય,
સેત્તુજ તિત્થગએણુ સિરિ જિણપહ સૂરિણા રઇય. ૩૬

(૧૦) **સર્વચૈત્ય પરિપાટિ સ્વાધ્યાય.**

જિણુપહસારહિ જો કરઈ સુ લહઈ મિદ્ધિ પવેસુ

(૧૧) **સુભાષિત કુલક**—૩૨ ગાથા

(૧૨) **શ્રાવકવિધિ પ્રકરણ**–૩૨ ગાથા.

ઇય આગમવિહિ સાવગઇ, પઇ દિણ્ કિરિયા સારૂ
જાણિઉ જિણપહિ રઇ કરહ, જિમ છિનઉ સસારૂ ૩૨

(૧૩) **ધમ્માધમ્મ વિચાર કુલક** ૧૮ ગાથા

આગમ અણુસારિહિ જિણપહસૂરિહિ ધમ્માધમ્મ વિયારૂ કિઉ. ૧૮

(૧૪) **વયરસ્વામિ ચરિત્ર** ૬૦ ગાથા સ. ૧૩૧૬

ચદગચ્છિ દેવભદ્દસૂરિ દરક, પુરઈ જિણુપહસૂરિ સમગુણુનરક
નાણિચરણિ ગુણિ કિત્તિ સમદ્ધ, દેઉ વયરમામિ ચરિઉ આણુદ. ૫૮
સોહગ્ગ મહાનિહિણો ગુરૂણો સિરિવયરસામિણો ચરિય,
તેરહ સોલુતરએ રઇય સુહકારણુ જયઉ ૫૯

(૧૫) **નેમિનાથ જન્માભિષેક** ૧૦ ગાથા

(૧૬) **મુનિસુવ્રત સ્વામિસ્તોત્ર** ૧૩ ગાથા

(૧૭) **છપ્પન દિશાકુમારિ જન્માભિષેક** ૧૫ ગાથા

(૧૮) **જિનસ્તુતિ** ૨૪ ગાથા.

૧૩૩ આ ઉપરાત જિનપ્રભનુ નામ આપેલુ નથી, પણુ ઘણુ કરીને જિનપ્રભનાજ બનાવેલા કેટલાક ઉપગ્નાજ તાડપત્રના પુસ્તકમા લાગ્યા છે —

(૧) **પદ્ પચાશદ્દ દિક્કુમારિકા સ્તવન** ૨૫ ગાથા

(૨) મહાવીર ચરિત્ર–૨૪ ગાથા.

(૩) જબુચરિત્ર ૨૦ ગાથા ધન્યાશ્રી ભાષામા ગવાય છે સ. ૧૨૯૯

બારસ્સ નવ્વાણુઉમ્મિ ભાદવિય ધવલ શુદ્ધિ સમુદ્દિ,
ધમ્માથી ભાવમ્મે જિણેસર સંથવાઓમે. ૨૦

(૪) શ્રીજિનપ્રભુ પ્રાદશાવ્ર વિજ્ઞપ્તિ ૨૧ ગાથા.

(૫) જિનકલ્યાણક-૪ કડીમાં તેમાં પહેલું આસ રાગમાં, બીજું જભાર્ષ્ઠી રાગમાં ત્રીજું દેવગુપ્તિ રાગમાં ચોથું ગુડગ્રી રાગમાં.

(૬) મુનિસુવ્રત ચરિત્ર ૧૮ ગાથા.

તેર દુત્તર વરિસ સિરિ વીર ઉત્તિ શેખર સમાણે,
સમાણ ચુન્દ મહ યત ગુણતાણ અન્તણ. ૨

(૭) જિનસ્તુતિ ૨૦ ગાથા.

(૮) ચાચરી સ્તુતિ (વૈરાડી રાગમાં) ૩૫ ગાથા.

(૯) ગુરુસ્તુતિ ચાચરિ (ગુર્જરી રાગમાં) ૧૫ ગાથા.

ચૌદમા શતકમાં. —— ——

૧૩૮ આ શતકમાં નીચેના ગ્રંથો મળી આવેલ છે

નર્મદાસુન્દરી સંધિ. જિનપ્રભ શિષ્ય કૃત. ૭૧ ગાથા મ
૧૩૨૮ તેરસ બાવીસાન વરિસ, સિરિ જિણપહ પસાએણ
એમા સંધી વિહિઆ જિણદરામગુપ્તારેણ ૭૧

ગૌતમસ્વામિ ચરિત્ર-જિનપ્રભ શિષ્યકૃત ૨૮ ગાથા-સં
૧૩૫૮ ગૌતમ નાભિદિ નાદ્યમચરિત્ર રાગ ચરમજ્ઞાની ભાગાણિ,
ઝનિર આસાત્રયણે અણુવત્તન સુ ચરિચરન. ૨૮

અજ્ઞાત રાસ-જિનપ્રભસૂરિકૃત ૧૧ કડીમાં.

અન્યકૃતિ કર્ત્તા ગૌતમ ૩૮ ગાથા, કાલકસૂરિ ૫૮ ગાથા, શાલિભદ્ર રાસ (કક્કો) કર્તા પદ્મ-ધર્મ ૬૫ ગાથા વગેરે કે જેનો ઉલ્લેખ આ પુસ્તકમાં અનુક્રમે પૃ. ૧૨ ૧૧ ૧૧ ૫૨ કલમમાં આવ્યો છે તેને આયલક્ષ (જુની ગુજરાતી)માં લઈ શકાય તેમ છે

૧૩૫ ચતુર્વિંશતિ જિન કલ્યાણક ૧૩ કડી, સ્થૂલિભદ્ર ચરિત્ર ૨ કડી જન્માભિષેક સ્તુતિ ૫ કડી, અવંતિસુકુમાર

સધિ ૧૧ કડવા આ ગ્રથો વિશેષમા પાટણના ભડારમા જોવામા આવ્યા છે.

૧૩૬ **પંદરમા શતકના ઉત્તરાર્ધમાં** નીચેના ગ્રથો છે

શીલસધિ જયશેખરસૂરિ શિષ્યકૃત ૩૪ ગાથા.

ઇય શીલસુસધિ ભાવસુઅંથી જયસેયરસુરી સીસકય,
ભવિઅઉ નિસુણેવિણુ હિયઇ ઠવેવિણુ સિલધમ્મિ ઉજ્જમિ કરહુ ૩૪

ઉપદેશસધિ-હેમસારકૃત ૧૯ ગાથા.

ઉવએસ સધિ નિરમલબધિ હેમસર ઇમિ રિસિકર એ
જો પઢઈ પઢાવઇ સુહમણિ ભાવઇ, વસુહ સિદ્ધિ વૃદ્ધિ લહએ

૧૩૭. **પદરમા શતકના અતમાં** રચાયેલ

તપ સધિ-સોમસુદર શિષ્ય **વિશાલરાજસૂરિ શિષ્ય**કૃત પર ગાથામા. આની પ્રતીક લખ્યા સવત્ ૧૫૦૫ ની પાટણ ભડારમા છે.

સિરિ સોમસુદર ગુરૂપુરદર પાયપકય હસઓ,
સિરિ વિશાલરાયા સૂરિરાયા ચદગચ્છવતસઓ,
પય નમીય સીસિઇ તાસુ ભીસિઇ એસ સંધી વિનિમ્મિઆ,
સિવ સુક્ખકારણુ દુહ નિવારણુ તવ ઉવએમિઈ વમ્મિઆ ૫૨

૧૩૮. **નાનીકૃતિઓ**-કેશીગોયમ સંધિ ૭૦ ગાથા એ નામનો ગ્રથ છે અને આ સિવાય મૃગાપુત્રકુલક ૪૦ ગાથા, વીરજિન પારણઉ ૪૭ ગાથા, ઋષભપચ કલ્યાણક ૧૪, નવકારફલ ૩૦, ઋષભધવલ ૨૬, સીતાસતી ૨૦, આરાત્રિક ન્હવણાદિ ૨૦, ચતુર્વિંશતિ જિનકલ્યાણક ૩૬, લઘુ અજિતશાતિ કવિ વીરગણિકૃત ૯, ચતુર્વિશતિ જિન પ્રતિમાકોશ ૧૧, જિન ચૈત્ય સ્તવન ૧૫, બુદ્ધિસૂરિ (પૂર્ણિમાગચ્છના) સ્તુતિ, જિનસ્તુતિ ૨૦, વીરવિજ્ઞપ્તિકા ૧૩, સોમસૂરિકૃત કલ્યાણક સ્તોત્ર, દાનાદિકુલક, દગ-ડઉ, શાકુન ૩૦, ધર્મસૂરિગુણ, ધર્મસૂરિ બાર માસ વગેરે પરચુરણ ગ્રથો પાટણના ભંડારમા છે, વળી ખભાતના તાડપત્રના ભડારમા મહાવીર ચરિત્ર વગેરે ત્રણ ચાર ટુકા ગ્રથો અપભ્રશમા છે. આ સર્વનો સમય-નિર્ણય થઈ શક્યો નથી, પણ તે પૈકી કેટલાયે તાડપત્રપર લખાયલા

હોવાથી તે ૧૧ કે ૧૨ મા શતકના હોવા ઘટે એવું અનુમાન થઈ શકે છે

૧૩૪ અપભ્રંશ સાહિત્ય ઘણું વિશાલ હોવું જોઈએ એ આ પરથી પ્રતીત થાય છે પરંતુ દુર્લક્ષથી નાશ પામી ગયેલું લાગે છે અહીં તો ગ્રંથોનાં નામ માત્ર થોડાક ઉતારા સાથે આપેલાં છે પરંતુ તેમાં વપરાયેલા છંદો તથા ભાષ્યના ગ્રંથો ફરી તેમાંથી ઘણું વખી-મેળવી શકાય. સદ્ગત સાક્ષરશ્રી દલાલ એ પર લખવા ઇચ્છતા હતા પણ તેમનું અકાલ અવસાન થતાં તે બની શક્યું નથી. ઉપરના પૈકી જે શ્વેતાંબરીય સાહિત્ય જણાવ્યું છે તે મુખ્યત્વે તે સાક્ષરશ્રીના નિબંધ નામે પાટણના ભંડારો અને ખાસ કરીને તેમાં રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય (પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તૈયાર કરેલ) માંથી લીધું છે

પ્રકરણ ૫ મું

સોળમી સદીનું અપભ્રંશ સાહિત્ય.

૧૪ રત્નમંદિર ગણિએ ઉપદેશ તરંગિણી નામનો સંસ્કૃત ગદ્ય ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત અવતરણો ઘણાં છે તેમાં લગભગ ૨૫ દોહા શુદ્ધ અપભ્રંશમાં છે અને બીજા થોડા એવા છે કે જેને અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી—અથવા મ. ટેસિટરી જેને જૂની પશ્ચિમ રાજસ્થાની કહે છે તેની વચ્ચેની સીમા પર મૂકી શકાય. તે પૈકી થોડા અત્ર ટાંકીએ છીએ.—

પઢ પરિચ્છઉ કિ કરઉ ફિલ્લાઉ મગ્ગ તાઉ
કિ તરિસિતો અમ્બુહર, લોઇ સમદિ સમાઉ
ધરિ ભણિ કળમણિ ચડ કર મિતિય હિયાહર,
ફુસિય મદિઠતિ ઘડ મેર અમ્બઅણિ સાયર,

સુહડકોડિ થરહરિય ક્રૂર ક્રૂરમ કડક્કિઅ,
અનલ વિનલ ધસમસિઅ પુહવિ સહુ પ્રલય પલહિય.
ગજ્જતિ ગયણુ કવિ આમ ભણિ, સુરભણિ સુરભણિ ફણમણિ ધક્કઅ
મામહિ હિમ ગહિમ મગહિમગહિ, મુચ્ચ મુચ્છ જયસિંહ તુહ
સુદર સર અસુરાહ, જલ પીધુ વયણેહિં,
ઉદય નરિંદહિ કઢીઉ તીહ નારીનયણેહિ,

૧૪૧ આ છેલ્લો દોહો અપભ્રશ અને જૂની ગૂજરાતી વચ્ચેની ભાષાનો છે જે રત્નમદિરગણિએ ભોજપ્રબધ સ ૧૫૧૭મા રચ્યો તેજ આ હોવા ઘટે તેથી તેમનો સમય સોળમી સદીના પ્રારભમા છે.

૧૪૨ **યશ:કીર્ત્તિ**કૃત **ચંદપ્પહ ચરિય**મા પ્રારભના બે પદ્ય પ્રાકૃતભાષામા છે શેષ સર્વ ગ્રથ અપભ્રશ ભાષામા છે આ યશ:કીર્ત્તિ પ્રાય એજ હશે કે જેણે સ્વયભૂનુ હરિવશપુરાણુ, વિમલ(કીર્ત્તિ)કૃત જગસુન્દરી પ્રયોગમાલા, યોનિપ્રાભૃત વગેરે ગ્રથોનો પોતાના સમયમા અનુપલબ્ધ ભાગ જાતે રચી પૂરો કર્યો હતો, અને તે, અને માથુરસઘ પુષ્કરગચ્છના આચાર્ય ગુણકીર્ત્તિના શિષ્ય ને રઇધુના ગુરૂ યશકીર્ત્તિ કે જે ગોપાચલ–ગ્વાલિયરની ગાદી પર હતા તે–બંને એકજ હશે–ને તેમ હોય તો આનો સમય સ ૧૫૨૧ આસપાસ હોવો ઘટે

૧૪૩ ઉકત **ચંદપ્પહચરિય** ગ્રથનો આદિભાગ નીચે પ્રમાણે છે —

ણમિઊણ વિમલકેવલલચ્છી સવ્વગદિસ્ય પરિરંભ,
લોયાલોયપયાસ ચદપ્પહસામિય સિરસા ૧
તિક્કાલ વટ્ટમાણ પચવિ પણિટ્ઠિ એતિ સુદ્ધાહં,
તહ નમિઊણ ભણિસ્સ ચદપ્પહસામિણો ચરિય. ૨
જિણ ગિરિગુહણિગ્ગયા સિવપહસગયા સરિસય સરિસુહ કારણિય,
મહુ હોઉ પસાણિય ગુણહિરવાણિય તિહુવણજણમણહારિણિય ૩
હુંબડ કુલણહયલિ પુપ્ફયત, વહુ દેઉ કુમરસિંહ વિ મહત,
તહુ સુઅ ણિમ્મલ ગુણગણવિસાલુ, સુપ્રસિદ્ધઉ પભણઇ સિદ્ધપાલુ. ૪

જયકિત્તિ વિબુહકરિ તુહ પસાઉ ભઉ પુરિ પાયમ કવ્વ ભાઉ
ત સિરિગુણિ સોભા સેઇ મઇ પમુહ તોડે સાઈ કેમ સઇ ૪
ઇહ તુમ્હ અઇ ઉવયર વાપરત, જિણચમ્મરસાયણ વિરચરત,
અવિ કુછર વમ્મહવ રૂવ, ઘે વખ્ખણ સકઇ ભમર ભૂય, ૬
કવિકવિ બેહ સચિ સિરિકિ ગુણ સઇ સિરુમ કેવલગતપાસ
ગુણે સમતમુનિ મુણિદુ અભયચિંમચ ણ પ્રસિદ્ધમઢિ ચઇ ૭
જિ રંજિઉ રાયા સાહોકિ, જિણગુત્તિ મિત્તિ સિવપીઢ કેકિ,
આયસઉ ચાઈ પચ્ચાણુ ગુણ, ? તાસ દેવિકિ કવિઉ ભણ. ૮
ઉજ્જલિય સાસણુ જેણ પસિદ્ધ, સિરિકાડિ વિઘકિય સયલ શુદ્ધ,
સિરિ દેવસૂરિ મુણિ અઇ પવર, જસુ ગુણ ભવિ ગુણસેઉ પાઉ. ૯
જયપુષ્ટિજય અવાઉમય પાસ સમરણુ મિત્તિ તાસખિ ણ આગ,
જિણસેણ સિદ્ધસેણુવિ ભમત, પરવાઇ દપ્પભંજણ કત. ૧૧
ઇમ પમુહઇ જહિ વાણી વિલાસુ, તહ અમ્હહ કઇ કેરી પયાસ
જહિ કુણય રવીસર ગરુ ઉજ્જ્વાર, અઇ સહસ પુરિસુરિ ભાઇ
તહિ પર જિણ ચરણુ સિવસુહકરણુ જિ સેવકુ સમિ ભાઇ ૧

× × × ×

—ઇય સિરિ મહેન્દ્રસૂરિસિસે મહાકઇ જયકિત્તિ વિરઇએ મહા ભવ્વ સિરુ સિદ્ધપાલ સમ્મણુમણ્ણે સિરિ પઉમપહસામિ ચરિએ ગુણ પઢમો અંકો સમ્મત્તો ૧ ગ્રંથાગ્ર ૧૧૨.

૧૪૪ ઉક્ત ગ્રંથનો અંતભાગ નીચે પ્રમાણે છે:-
ગુજ્જર દેસહ ઉમ્મત ગામુ, તહિ ૭ કુલ કુલ. ગુણ,
સિદ્ધઉ વઠુ ગુણ્ણ જમ્માણુ, જિણ ધમ્મધારિ જિ દિણ ગાઉ
૨ઠ સુઉ નિરુપ ગણુ દેઉ ભવ્વ, જે ધમ્મ કમ્મિ નિયમિઉ ચત્તુ,
તસુ સત્તુ જાયઉ સિરિ કુમરસિંહુ, કલિકાલ કરિંદુ હણણ સિંહુ.
તસુ સુઉ મણાયઉ સિદ્ધપાલુ જિણ પુજ્જ(?)દાણ ગુણગણ રમાલુ.
તસુ ઉવરોહે ઇય કિઉ ગંથુ, હઉ ખુહુગુણિ દિવિ વિસઅ ગંથુ ॥
ના ગહ વિચાર સમ્મવિસ્તાર જાહુવ પમ્મ ભૂરાઉ
ના એનુ પયડઉ વિણઉ વઇસઉ, સારઇ દેવિકિ સુદઇતાઉ ૨૯

—ઇય સિરિચંદપ્પહ ચરિએ મહાકઈ જસકિત્તિ વિરઇએ મહા સિદ્ધપાલ મવણભૂસણે સિરિ ચદપ્પહ સામિ ણિવ્વાણગમણો ણામ એયારહમો સધી સમ્મત્તો ॥૧૧॥ ગ્રથાગ્ર ૩૦૦ (?) એવ સર્વ ૨૩૦૬ સવત્ ૧૫૬૯ (?) શ્રાવણ વદિ ૬ શનિ દિને

આ ગ્રથની પત્ર સખ્યા ૭૪ પ્રતિપત્રમા લીટી ૧૩ ફરૂખનગરના દિગમ્બર જૈન મન્દિરની પ્રતિ પ્રાચીન અને જીર્ણપ્રાય છે.

૧૪૫. **સિંહસેનનુ મહેસર ચરિઅ** મેઘેશ્વર ચરિત, હજુ અપ્રકટ છે તેને 'આદિપુરાણ' પણ કહેવામા આવ્યુ છે, દરેક સધિને છેવટે 'મહાભવ્ય–ખેમમી–સાહુ–ણામ કિએ' એમ જણાવેલુ છે તે પરથી જણાય છે કે ને ચરિત ખેમસિંહ યા ખેમરાજ માટે લખ્યુ છે, કવિનુ બીજું નામ 'રઇધુ' હતુ તે હરસિંહ સિંઘઇનો પુત્ર અને ગુણકીર્ત્તિ શિષ્ય યશ કીર્ત્તિનો, શિષ્ય હતો આ યશ.કીર્ત્તિ ગ્વાલિયરમા ઈ. સ ૧૪૬૪ (સ. ૧૬૨૧ મા) રાજ કરતા તોમર વશના કીર્ત્તિ-સિંહ રાજાના સમયની આસપાસ વિદ્યમાન હોવાનું જણાયુ છે તેથી સિંહસેન યા રઇધુએ પણ તેજ સમય આસપાસ આ ગ્રથ રચ્યો હોવો જોઇએ. પોતાના ગ્રંથમા તેણે ગુણાકર, ધીરસેન, દેવનદિ, જિન-વરસેન, રવિષેણ, જિનસેન, સુરસેન, દિનકરસેન, સ્વયભૂ, ચૌમુહ અને પુપ્ફયત (પુષ્પદત)નો ઉલ્લેખ કરેલ છે

૧૪૬ **રઇધુએ** એક બીજુ નાનુ કાવ્ય **દહલક્ખણ જયમાલ** (દશલાક્ષણિક જયમાલા) રચ્યુ છે તેમા સર્વમળી ૬૮ અપભ્રશ ગાથા એ છે—જૈનધર્મના દશ પૈકી દરેક લક્ષણ પર ૬ થી ૭ આપી છે. રઈ-ધુની આ બંને કૃતિઓ સિદ્ધ કરે છે કે અપભ્રશ ભાષા વિ સ. ૧૬ મા સૈકા સુધી દિગબર જૈનોમા પણ સાહિત્યના વાહન તરીકે ચાલુ હતી. આ નાના કાવ્યનો અતભાગ આ છે,—

બાહિરફસેદિય સુહ ગખહુ, પરમ બભુ અબ્ભતર વિકખહુ,
એણ ઉવાએ લબ્ભઇ સિવહર, ઇમ રઇધુ બહુ ભણઇ વિણય યર.

જિણકુસુમ મણિકુંડ મુણિ વાણિમોવમ ઇય તસ્સમ પાવિઉ જિર
એ પેમસીકિયણ ભણ વિજ્ઞ નવ લેહુ વ મપ ઘટ કરદૂ જિર
ઇમ ક્રમ વિયાર ? દુગતિ મણપિનર
નીરેમ આનરામર ને મંતિ સુક્ખ પર ૧
એમ ચોરુ કહુ તપવિક્કમ્મ મા ધમ્મમો એઇટ કિંચિ
ભમ ખમ્મામણુ તુમર દેરઉ માઉ પાવઉ અભનતે મ્હઉ.
સમ્મ મવિસ્સ મુગ્ધ મણમ કહુ દુવિ મહાનત ભુસ કુસુમારિખુ
મંચિદ થાઉ પમારિપ પરમપુ પીવિણ ભણ્ણોણ છપ્પામણુ
કિવમરોદ મા ક્રમ ક્રમવનુ, સુરમુર વર પેવર સુદ સવારુ,
દિવ્વાવાદ ઉદ મમભ્ગિમ્મદ, સુદ મોમ તનુ મત પરિમ્મદ
ભવમેર ઉભયોઈ પુઢવિદ સધમ્મ નિપરેહિ મમામિઉ
એદઉ ધમ્મ-રામ વાખિઅનાઈ ઇવરા વપમહિ રમિઅનાઈ
અમુઅમુ અઘાઉ જિમ્મત્ત મિચ્છ મમ્મઉ પવેસમુચિઅનત
મીસસહિસ ધારહિ નિમ્મિઅનત એમ પયચે ભમુહરિઅનત

ઘત્તા.

સોઢાનસ ગુહઉ, દેસ ગુરાઉ, ભમ ઉિસિસ્સ સિંહુ મઈ
ભગતાઈ હુઆ ધમ્મ મહાનર દેઇ દુક્ખ મુણિંદુ મઈ

૧૪૭ આ ગ્રંથ જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય મુંબઈ તરફથી ૧૯૨૩ માં મુદ્રિત થએલ છે તેની પ્રસ્તાવનામાં નાથુરામ પ્રેમીજીએ જણાવ્યું છે કે-સ્વયંભૂ કવિના રચેલા અન્ય ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે -શ્રીપાલ ચરિત્ર પ્રદ્યુમ્નચરિત્ર, અનથમી કારણગુણષોડશી રત્નત્રયી ષડ્ધર્મોપદેશ રત્નમાલા ભવિષ્યદત્તચરિત્ર કરકંડુચરિત્ર—આ સર્વ ગ્રંથો પણ અપભ્રંશ ભાષામાં હશે એમ જણાય છે

૧૪૮ આ પૈકી અપભ્રંશ શ્રીપાલચરિત્ર અને એ બીજે ગ્રંથ નામે સન્મતિ ગુણનિધાન મુનિના શિષ્ય પન્નાલાલ સરસ્વતિ ભવનમાં જોયા ને આપણે જોયાં છે તેમાંથી નમુના આપીએ છીએ

શ્રીપાલચરિત્રનો આદિભાગ

સિદ્ધહ સુપસિદ્ધહ વસુગુણરિદ્ધહ હિયઇ કમલ ધારેવિ ણિરુ,
અક્ખમિ પુણુ સારઉ નુયસયસારઉ સિદ્ધચક્કમાહપ્પવરુ.
છાગે માહ હ વમિ અસિકઉ, મુણિવર ગુણભાવર્ણ ણિમ્મસકિઉ,
વાટૂ સાહુહુ પુત્ત ધુરધરુ, જિણણાહહુ પયપયરુહ મહુયરુ.
દિવચદહી ભજ્જહિ પુણુ ત્તે વરુ, દાણે તિવિહપત્ત પોસણયરુ,
કમ્મસિ ધણદેણ, સમાણઉ, મોહઇ મહિયલિ ઉણઇમાણઉ.

૧૪૯ સમ્મત્તગુણ નિહાણમાથી.

સિવ પયસુહ સાસણુ, કુણયવિણાસણુ તિજયપયાસણુ ભયહાણુ,
પણવિવિ સદ્દસણુ દુગ્ગયભસણુ વિહુણિય જમ્મ જરામરણુ.

—ઇયસિરિ સમ્મત્તગુણિણિહાણે સવેય નિઉવેમ ભાવ સુપહાણે સિરિ બુહ રઇધૂવિરઇએ સિરિ સધાહિવ કમલસીહણામકિએ ણિક્કસ્વા ઉવગૂહણુત ગુણવણ્ણણો ણામ તીઓ સગ્ગો ઇમો સિટ્ટો.

× × × ×

ણદઉ વીરજિણેસહુ સાસણુ, લોયાલોયસરુવ પયાસણુ,
ણદઉ સરિચરિત ચરતઉ, સિરિ જમકિત્તિ મહાતવ તત્તઉ.
ણદઉ વસુણાહિઉ વસુધારઉ, ચણુવણ્ણસ્સ સતિ પયચારઉ,
ણદઉ સયલુ મહાયણુ સારઉ, યયણિય માયરુ કલિમલુ હારઉ.

૧૫૦ શ્રેણિક ચરિત્ર (સેણિય ચરિય) જયમિત્ર હલ્લકૃત 'સિરિ વડ્ઢમાણ કવ્વ'મા અતર્ગત છે તે અપભ્રશ ભાષામા છે. તેમા જ્યા પ્રત્યેક સધિ સમાપ્ત થાય છે તેમા છેલ્લા ધત્તા છદમા 'હરિઇંદુ' એ કવિનુ અકિત નામ આપેલુ છે. તે સઘાધિપ (સઘવી-સઘી) હોલિવર્મ્મા-હોલુ માટે રચેલુ છે. અને તે હોલિવર્મ્મા, અને રઇધુએ દશલક્ષણ-જયમાલામા ઉલ્લેખિત ખેમરાજના પુત્ર હોલુ-બને એકજ હોવા સભવ છે. તે હોય તો આનો સમય સોળમી સદી ગણાય

પણવેવિ અણિદહો ચરમ જિણિદ હો વીર હો દસણણાણ વહા,
સેણિય હો ણરિદહુ કુવલયચદ હો ણિ સુણહો ભવિય હો પવર કહા.

આઠ સેવિય રસ હે ચન્તિ સહાય હો સગ્યુ મઉજ્જર સુહકર
કુવલય આસાસણુ તમભિરિસયણ ઉવર અરિનલ (૯) હિમકર
—ઇય પઢિતસિરિ જયમિત ઠક્કર વિરઇય પઢુમાણુમ્બે વધવિયસ્સ
વમ્મ રસમગ્ગે નેમિવિનાસચરિતે ભવિયણ જણમણદરણે સમાહિય
લોહિયમ્મ કરણાદરણે ઘુસિરિવિવાહ સગમો અભયકુમાર જમ્મુણ
વણુણો ધમ્મ ભૂમો સંધિ પરિચ્છેઉ સમ્મત્તો સમો ૧

× × × ×

સોહણુ જો સિવમવિમરકુઉ વીરચરિત્ત વિમલુ ધમ ભરણુ
એત્થુ જો સિદ્ધ સિદ્ધાઇ રસ રસઉ જો ઘટ્ટ પરાઇ
જો પયઉ પયડેવિ સુહમ્મણ ભવિ સદ્દણુ કરેઇ સુમ્મણ
ઘુલ્લ દેવરાય ઘુલ્લ ધર, લોહિયમ્મ મયુર હરણુયાર,
એહ ચરિત જેણુ વિમ્ભારુ લેહાવિ વિ મુનિવરુ હ વયારિવ.

૧૫૨. આના અંતમાં નીચેનું આપેલ છે—

આસહ ધાસ સાઇ સુમહુણુણ્ણ સમાણ જણુમણ ઘણુણુણ્ણ
લેહ નિસાઉ સવિય કુલ મંડણ, ભમ્મણ જણુ દુહ દેર વિહંડણ
લેહ ઘત સમગ્ગ પરિવાસહ ભત્તિ ભવહુ ગુરવણ ધારહ
પઉમવરુ મુનિવરહ ગવિહુ, ચરણ સરણ ગુર કઇ હરિસિહ
જ લિહાવઉ સ્મ્મરસહુ પઉ વિરઇઉ સગ્ગહ ભવિયહુ
ત મુણયણુ દેવિ જયસારી મહુ ભવસહુ ભમઇ ભડારી.

ઘત્તા

સધમ્મ વયણુ વિમલ સુરવણુ વિસયુત હો જિણુ ભત્તિ કુ
જ લેઇ સમવહુ ઇઇ ભવિ ભવહુ ત સુહ જમિ હરિસિહુ
—ઇય સિરિહુમાણુ ઇચ્ચાઇ—એયારહમો સમો પરિચ્છેઓ સમ્મત્તો. ૧૧

૧૫૨ આની પ્રત મ્હારા ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યૂટ–પૂનામાં છે ને તેમાં છેવટે એમ છે કે ઇતિશ્રી નેમિનાથ ચરિત સંપૂર્ણં. સંવત્ ૧૭૧૫ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૫ ભૃગુ ઔરંગાબાદમધ્યે શ્રી ખામ નગરે સ્થાને લિખિતં ભટ્ટા કૃપાસાગર તચ્છિષ્ય લિખિતં પઠિત ગુણસાગરા ગણી.

૧૫૩. દિગંબર નિત્ય વિધિમા ૪૦ ગાથા વપરાય છે તે શુદ્ધ અપભ્રશમા છે તેમાની ૮ દેવજયમાલ ૧૩ શાસ્ત્ર જયમાલ, ૧૩ ગુરૂ જયમાલ અને શેષ ૬ પચપરમેષ્ઠિ જયમાલ થાય છે. તેમાની પહેલી તો અગાઉ જણાવેલ પુષ્પદન્તના યશોધર ચરિત્રમાથી ઉધ્ધૃત કરી લીધી છે અને બાકીની પણ સભવિત રીતે બીજામાથી લીધી હોવી જોઇએ, પણ ક્યાથી લીધી તે હમણા જાણી શકાયુ નથી

૧૫૪ તેના નમુના નીચે પ્રમાણે છે—

દેવજયમાલ

વત્તાણુટ્ઠાણે, જણુધણુદાણે, પઇપોસિઉ તુહુ ખત્તધર
તુહુ ચરણ વિહાણે, કેવલણાણે તુહુ પરમપ્પઉ પરમપર ૧
જય રિસહ રિસીસર ણમિય પાય, જય અજિય જિયગમરો સરાય,
જય સભવ સભવ કયવિઓય, જય અહિણદણ ણદિય પઓય. ૨

શાસ્ત્રજયમાલ

સપઇ સુહકારણ, કમ્મવિયારણ, ભવસમુદ્દ તારણ તરણ,
જિણવણિણમસ્સમિ સત્ત પયાસ્સમિ સગ્ગમોકખ સગમકરણ ૧

ગુરૂ જયમાલ

ભવિયહ ભવતારણ, સોલહ કારણ, અજ્જવિ તિત્થયરત્તણ હ,
તવ કમ્મ અસગઈ, દય ધમ્મગઇ, પાલવિ પચ મહાવ્વયહ. ૧

પચપરમેષ્ઠિ જયમાલ

મણુય ણ ઇન્દ સુરધરિય છત્તયા, પચ કલ્લાણ સુકખાવલી પત્તયા
દંસણ ણાણ ઝાણ અણંત બલ તે જિણા દિંતુ અમ્હ વર મગલ ૧

—નિત્યપૂજા (જૈ. ગ્ર ૨. કા મુબઇ)

૧૫૫ જસવતસાગરના જૈન મદિરમા એક હસ્ત પ્રતમા નાની ૩૭ સસ્કૃત અને પ્રાકૃત કૃતિઓ છે તેમા ૧૦ અપભ્રશ છે નામે સુગધ દસમી કહા, રોહિણિ વિધાન કથા, મુક્તાવલિ વિધાન કથા, અનતાવ્રતા કથાનક, નિદોષ સપ્તમી કથાનક, પાશપઇકહા, જિનપુરદર કથા, ઉદ્ધરણ કથા, જિનરાત્રિ વિધાન કથાનક અને સોલહકારણ જયમાલ.

આમાંની પહેલી બે બીજા કરતાં લાંબી છે મરણો તે દરેકમાં બે સંધિ છે રોહિણિ વિધાન કથાના કર્તાનું નામ દેવનંદિ મુનિ છે બીજી કૃતિઓના કર્તા સંબંધી કંઇ જણાયું નથી.

૧૫૬ સુગંધ (સુગંધ) દશમી કથામાંથી નમુનો

જિણુ ચઉવીસ ણવેપિણુ, હિયઇ ધરેપિણુ, દેવહ ચઉવીસહ
પુણુ કહુ આહાસમિ ધમ્મુ પયાસમિ, વર સુગંધ દસમિહિ ફલુ

* * * *

જહિ પેસુણ મોહુ, મઇમિહુ ણિરોહુ, જિણ ણર મરણુ વિવજ્જઉ
જહિ હરિસ વિસાઉ, પુણ્ણુ ણ પાઉ તહિ સિવપુરિ મહુ ણિજ્જઉ. *

રોહિણિ વિધાન કથામાંથી

જિણવર વંદેવિણુ, ભાઉ ધરેવિણુ, જિણ વાણિ ગુરુ ભત્તિએ.
રોહિણિ ઉવવાસહો દુરિયવિણાસહો, કહુ આખમિ ણિય સત્તિએ.

૧૫૭ આ સિવાય દિગંબર જૈનનાં અપભ્રંશભાષા સૂરતની ગૂજરાતી પરિષદમાં મૂકાયાં હતાં તેની નોંધ લઉં છું તેનો સમય નક્કી નથી તેથી તેના રીપોર્ટના પરિશિષ્ટમાંથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલાં છે

આદિજિનાષ્ટક (?) વીર જિનાષ્ટક જણાય છે

વડ્ઢમાણુ જગ્ગુ પણવેવિ ભાવેં કહિયમ કુસુ વિયલિયઉ પાવે
સમ્મદ્દેવિ આઇરાયઉ ભદ્દુ, જસુ જમ્મણવણિ આણઉ ધરેદુ
ઘિઉ મેરુ સિહરિ તસ હોમિયા હૂ. આઉ–વિહાણ–કમ્મ–વણુ–કાણુ–ઢાણુ.
અટ્ઠેહિ પણમઉ સિદ્ધાસણત્થુ, જસ ચામરેહિ વિજ્જિઉ પસત્થુ
ભામંડ સિંગેવિ ઉજ્જલ ઠામ, જસુ સરુ પસિઉ હિયઈ જામ,
તા અણવિણુ ણાણુ પરિકપ્પિયઉ, તે મેરુ અણુપ્પુ થપ્પિયઉ
ભરહવિ ધરણિ ણમઉ અસિઉ, મિરિ ઉમ્મિયઉ સર સમહ તસિઉ.

ઘત્તા.

પરમેટ્ઠિ પયાસણુ, તિહુઅણ સાસણુ, છઉ વણ્ણિઉ જસુ ગુણુ.
જિણણાવેવિ પણચે, ભાસિ વિયચ્ચે, ગુણ આણુમિ ઘણેરુ જણુ.
જય વડ્ઢમાણુ સિવ વરિ પહાણુ, તહો સમ પયાસણુ વિમલણાણ:
જય મયણુ દહણ નિક્કલુ સમત્થુ, જય કેસરચિંધ ભંજ કુમય પસત્થુ.

૧૫૮. નિશિભોજન સંબંધે એક કાવ્ય છે તેના નમુના
જો ધમ્મુ કરઇ, જિણણાહુ ણવઇ, ણસ સાવઉ જણે અપ્પાણુ ચવઇ,
જોણુ વિરય નિહિ ભોયણુ કરેઇ, મણુ ખચિવિ ઇંદિય ણિજ્જિણેવિ
રયણિ ભુંજતહ દોસુ હોઇ, એરિસુ મુણિવર જંપતિ લોઇ,
જહિ ભમઇ ભૂયર ખસિ રમંતિ, જહિવિ તર મેયઈ સંચરંતિ.
જહિ દિટ્ઠિ ન પસરઈ અંધુ જેમ, તહિ ગાસુ સુદ્ધિ ભણુ હોઈ કેમ,
કિમિ કીડ વયગઈ જિઝ ગુરાઇ, પિપ્પીલઇ ડસઈ મછરાઈ,
ખજ્જુરઇ કણ્ણ સલાઇયાઇ, અવરઈ જીવઈ બહુ સયાઇ,
અણુણે ણિસિ ભુંજત એણુ, પસુ સરિસુ ધરિઉ અપ્પાણુ તેણુ.

* * * *

ઘત્તા

જો ભોયણુ ભખઇ, અપ્પુણુ રખઇ, માણુ ભઉ જડબુદ્ધિ ગમઇ,
બાહિહક દતઉ, અઇ વિલવતઉ, બહુ સંસારૂ પરિભમઇ. ૭
જહિ વઇરિ ભેય બહુ સંચઇતિ, તહિં રયણિહિ બુહ ભોયણુ ન લિંતિ,
વસિકરણુ દિણ્ણયઉ વગ્ગ વાલુ, જાણિજ્જઇ પયડઉ ણવિ વિસાલુ

* * * *

પુણ્ણે જીઉ ણિવ્વાણે જાઇ, ચોરાસિ મારિ કમ્મસવણભાઇ,
પુણ્ણે પુરંદરૂ હવઇ સગ્ગે, પુણ્ણે પજ્જલિય ન દહડ અગ્ગિ
પુણ્ણેણુ હોંતિ ચક્કવઇરાય, પુણ્ણે ણુ લગ્ગહિ સમરે ધાય,
પુણ્ણે સિંહાસણુ ચમર ધારિ, કરે કણયદંડુ પડિહાર બારિ,
પુણ્ણે રહ ગય ઘડ તુરય થટ્ટ, ધય સિંધ ભેરી નીસાણુ ઉટ્ટ

ઘત્તા

ધણુ ધણ્ણુ પહુત્તણુ જણિમ્મલું તણુ, જણુણિ જણુણુ સુય સોયરઈ,
તે ધમ્મપહાવેં જિણુમય ભાવેં, લહઈ જીઉ સોખઈ વરઇ.

૦ ૧૫૯. **દોહાકોશ** એ ગ્રંથ ડા. હરપ્રસાદ શાસ્ત્રીએ પોતાના બંગાલી ગ્રંથ નામે 'બૌદ્ધગાન ઓ દોહા' મા પ્રગટ કરેલ છે તેમા અપભ્રંશ ઘણું છે, અને તે શાસ્ત્રી તેને જૂની બંગાલી (બાગલા) ગણે છે. આ

દેશમિત્ર ને ભાગ છે (તેમાં બીજા કરતાં જૂનું છે) એક સંસ્કૃત-
નક્કના છે કે જે પૈકી ટાંકી શક્યાં એ પ્રમાણે જણાય છે
અને બીજો કુમારપાળચરિત્ર છે અને તે અપભ્રંશમાં છે

૧૫૦ શબ્દમાળા નમુના—

પરહિ જઇસી ટોપ ન્તી મનોહિ ભાગની મંડ મતી
અભિખ નિતો અા નમાગી અનિ ખુગ ખુમાણ ંનજ્ઞાગી
રહાનડી અ ન નિ ગિ હદપાસ જે મહિન વગ
જુ અહ હર્ન (અ) જાણિય રે ા અપાણિ ભન વિહ્નિય ઘણ
આપાનુ પાણિય મહિઅગ વમ્મિઉ

હનિ તમા નિખ હન્ગિ ગ્ણ । ત પાનવ િભાગ
ભગાપ્પાહા અંગ વિહિ ત હુવારિ નિનમ
વિપણી અસ્સ હિ્ર નાભિ તા હિંણ ઘરમ
જેમ ભામન ધાધ ભન્ન ના નરિ ઘરમ
અન ચારુ ભન્ગ અતાન ાગભા ભુ ધિવિ ન ભાગ
તનહિ ભગ મુ નાત પર હેમ અગ ૧
ન ભાગંમા તિમાણમણ મ ર ન મ ન પમ્મ
ના મતા વિરહિમા નિમણમાય પતિસ્સ પૃ. ૧૧૮
પરહિ મ સાનુ મ હનિ ધન હનિ તનિ ભગ પરિમાણુ
ભગાનુ જિણવર માહિ હિમ ખનિ ભાગ હિ નિમાણુ
પણ મરે પણ તન તહિ હિર ભાનુ પરિમાણ તો
નિ મહિમા ભતરા હર ભણિ ા હન ૧ ૧૧૫

એકક ન કિજ્જઇ મતુ ન તંતુ, ણિઅધરણિ લઇ કેલિ કરંતુ,
ણિઅધરધરિણી જાવ ણ મજ્જઈ, તાવ કિ પચવગ નિહરિજ્જઇ. ૨૮
પૃ. ૧૩૧

એસ જપહોસેં મડલકમ્મેં, અનુદિન અચ્છસિ કાહિઉ ધમ્મે,
તો વિણુ તરૂણિ નિરંતર નેહેં, વોહિ કિ લાહઇ એણ વિ દેહે ૨૯ પૃ. ૧૩૧

જિમ લોણ વિલિજ્જઈ પાણિએહિ, તિમ ધરિણિ લાઇ ચિત્ત,
સમરસ જાઈ તક્ખણે, જઈ પુણ તે સમ ણિત્ત ૩૨

૧૬૨ ભારતના પૂરા-છેક પૂર્વભાગ-બગાલમાથી આ ગ્રથ મળી આવે એ હકીકત ઉપયોગી છે અને મહત્ત્વપૂર્ણ છે તે એટલુ બતાવે છે કે સસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત સાથે અપભ્રશ કેટલીક સદીઓ સુધી તાપીના ઉત્તરના સમસ્ત હિદના ચારે ખુણામા સાહિત્યની ભાષા હતી. તે સાહિત્ય શૃગાર તેમજ ધર્મ-મય હોવાથી લોકપ્રિય થયુ જણાય છે. તે ગ્રથ એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે તેની ભાષા પશ્ચિમની અપભ્રશ-વિશેષ સભવિત રીતે મહારાષ્ટ્ર અપભ્રશ હતી કે જે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતની પેઠે એટલી ઉંચી કોટિએ લઇ જવામા આવી હતી કે સાહિત્યની શિષ્ટ ભાષાની સ્થિતિએ લાવવામા આવી અને તેનો ઉપયોગ પશ્ચિમ અને પૂર્વના કવિઓએ સરખી રીતે કર્યો છે.

૧૬૩ જૈન ગૂર્જરકવિઓમા તેરમીથી પદરમી-સોળમી સદીના આવેલ સાહિત્યમાથી અપભ્રશને મળતુ-જૂની ગૂજરાતી ભાષાનુ સાહિત્ય છે તેના નમુના અત્ર આપ્યા નથી

૧૬૪. આ સર્વ અપભ્રશ સાહિત્યનો વિભાગ તેના નમુના-ઉદાહરણ સહિત આપ્યો છે તે પરથી વિશાલપણે સ્પષ્ટ થયુ છે કે—

"Under the socalled Prakrit literature, especially of the Jains with published and unpublished, much valuable Apabhráms'a lies buried. Some works, which in the catalogue are simply dubbed prakrit, might turn out to be Apabhrams'a, and

others rightly called Prakrit might still contain some Apabhrams'a quotations and stories of value from both the linguistic and literery points of view It is also likely that the treasures at Patana Khambhayat and other strongholds of Jainism might contain Apabhrams'a works yet unknown even to their blessed possessors. It is the duty of all rightminded Jains to make such works available to scholars who would publish them according to approved methods and subject them to literary and historical criticism." Prof. Gune's Introduction to Bhavisayatta Kaha.

—જે વાત પ્રાકૃત સાહિત્ય વિષયમાં છે તે અને ખાસ કરી જૈનોનું પ્રાકૃત સાહિત્ય-ગદ્ય તેમજ અપભ્રંશ [illegible] અપભ્રંશ સાહિત્ય પ્રાપ્ય છે કેટલાં બધાં છે ? ભંડારોમાં-પાટણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અપભ્રંશ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉપયોગી [illegible] ([illegible])

વિભાગ ત્રીજો.

હૈમ યુગ.

પ્રકરણ પહેલું.

હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ.

પાણિનિ.

૧૫૫—"શોભના खलु पाणिनिना सूत्रस्य कृति-(પતજલિ ૨-૩-૬૬)-સસ્કૃત વ્યાકરણમા જે યશ પાણિનિને મળ્યો તે કોઇના ભાગ્યમા નહોતો. એવુ સર્વાગસુદર પૂર્ણ વ્યાકરણ કોઈ કાલમા કોઇ ભાષામા બન્યુ નહિ. મહામહોપાધ્યાય હરપ્રસાદશાસ્ત્રી એમતો કહે છે કે[૭] મૅકડોનલે (મુગ્ધાનલાચાર્ય) હાલ પાણિનિ જેવુ જ વૈજ્ઞાનિક વ્યાકરણ સ્વતત્ર રીતિથી બતાવ્યુ છે, પરતુ આ વ્યાકરણની રચના પાણિનિના વ્યાકરણ હોવાથી જ સભવી વિભુ આકાશ, સમુદ્ર કે વિષ્ણુની પેઠે પાણિનિના વ્યાકરણનુ માપ ન ઇદ્દકતાથી કે ન ઇયત્તાથી થઈ શકે તેમ છે તેતો તે જ છે. એમ કહી શકાતું નથી કે તે આવુ કે આટલુ છે જેમ પાણિનિ પોતાની પહેલાના સર્વ સસ્કૃત

૭ The Professor's Vedic Grammar is unique work in so far as he has done it without Panini's Vaidika Prakriya He has evolved the grammar from the language itself and is as scientific as his great predecessor Panini

—એશિયાટિક સોસાયટી બગાલના વાર્ષિકોત્સવ વખતનું પ્રમુખ તરીકે વ્યાખ્યાન.

વૈયાકરણોનો સમાસ છે તે જ પ્રમાણે તે પોતાનાથી આગળના સર્વ વૈયાકરણોનો ઉદ્ગમ છે. પોતાથી પહેલાના જે વૈયાકરણોનાં નામ તેણે, મતભેદ બતાવવાને માટે આ ૮પૂર્વજો આપ્યાં તેનાં નામ માત્ર પણ રહી ગયાં, બાકીનાં નામોનો પણ પત્તો નથી. પૂર્વાચાર્યોની જે સંજ્ઞાઓ તેણે પ્રચલિત સમજી ગ્રહણ કરી લીધી તે રહી ગઈ. બાકીના જૂના સિદ્ધ પાણિનિની નવી ઢબવાળી મોહરી આગળ તેઓ જાણે ક્યાં નાસી ગયા. પહેલાનાં વ્યાકરણોનો એકદમ અભાવ જોઈને કોઈ એવી કલ્પના કરે છે કે પાણિનિ સમ્પ્રદાયમાં જે વૈયાકરણોને દરાવતો અથવા તેના મતોને જાણતો મચો. કોઈ કહે છે કે શિવજીના ડમરુ-વગાડવાથી જે પાણિનિના ચૌદ સૂત્રની હિમાયત ઉપર ચલાવવામાં આવ્યાં છતાં તે નષ્ટ થયાં. કોઈ કહે છે કે સર્વ વૈયાકરણ વિશ્વામિત્રની વ્યુત્પત્તિ વિ-ષનો અભિન્ન શત્રુ એમ કરવાથી વિશ્વામિત્રના શાપભાજન થયા જ્યારે પાણિનીએ મિત્રે થયો સૂત્ર ૬-૩-૧૩૦ એમ કહી તેની ખુશામત કરી તેથી તેનો વર મેળવ્યો. પાણિનિને અન્ય જાણવાની કે શિવાય આ વિશ્વામિત્રાનુગ્રહની જરૂર નહોતી સ્વયમેવ પોતાના તેજની આગળ બીજાં વ્યાકરણો ટકી ન શક્યાં.

હેમચંદ્ર

૧૧૧—શ્રી હેમચંદ્રનું વ્યાકરણ સિદ્ધહૈમચંદ્ર શબ્દાનુશાસન આ સિદ્ધહૈમ કહેવાય છે. સિદ્ધરાજ જયસિંહને માટે બનાવ્યું તેથી 'સિદ્ધ' અને હેમચંદ્રનું કરેલું હોવાથી 'હૈમ.' આમાં આઠ આઠ પદોના આઠ અધ્યાય છે અને તેમાં લગભગ ૪૫ સૂત્ર છે. રીતી કૌમુદિઓ જેવી છે અર્થાત્ વિષયવિભાગથી સૂત્રોનો ક્રમ રચેલો છે. સાથે સાથે

૮ આપિશલિ ૬ ૧-૯૨, કાશ્યપ ૧-૨-૨૫, ગાર્ગ્ય ૮ ૩-૨૦ ગાલવ ૭ ૧-૭૪ ચાક્રવર્મણ ૬-૧-૧૩૦ ભારદ્વાજ ૭-૨ ૬૩, શાકટાયન ૩-૪ ૧૧૧ શાકલ્ય ૧-૧-૧૬ સેનક ૫-૪-૧૧૨, સ્ફોટાયન ૬ ૧ ૧૨૩ ઉત્તરી (ઉદીચ્ય) ૪-૧ ૧૫૩, રોઢ (મિશ્રો) ૮ ૩-૧ ૪ પૂર્વી (પ્રાચાય) વા જૂના ૪-૧-૧૭

તેણે પોતાની ટીકા નામે બૃહદ્વૃત્તિ બનાવી છે. હેમચદ્રનો ઉદ્દેશ સરલ રીતિથી પોતાનો સપ્રદાય, પોતાનો આશ્રયદાયક રાજા તથા પોતાના ગૌરવને માટે એવુ વ્યાકરણ બનાવવાનો હતો કે જેમા કોઇ વાત રહી ન જાય. તે જૈન શાકટાયન પાછળ લીટે લીટે ચાલેલ છે પરતુ બીજા અનુકરણ કરવાવાળાની પેઠે તેણે માત્ર અનુકરણ કર્યું નથી. તેણે સસ્કૃત વ્યાકરણ સાત અધ્યાયોમા લખી આઠમો અધ્યાય કેવલ પ્રાકૃતના પૂર્ણ વિવેચન માટે કર્યો છે પાણિનિએ પોતાની પાછળ દૃષ્ટિ નાખીને વૈદિક સાહિત્યને મેળવી 'પોતાના સમય સુધીની ભાષા'નુ વ્યાકરણ બનાવ્યું, પછી વેદ તેનાથી છૂટી-નિકળી ગયો ને સ્વર પણ છુટી ગયો હેમચદ્રે પાછળ ન જોતા આગળ દૃષ્ટિ નાખી અહીથી નીકળ્યુ તો અહી વધારી લીધુ ને 'પોતાના સમય સુધીની ભાષા'નું વિવેચન કરી નાખ્યુ. આ **પહેલું મહત્ત્વ** હેમચદ્રનુ છે કે બીજા વૈયાકરણોની પેઠે કેવલ પાણિનિના વ્યાકરણના લોકોપયોગી અશને પોતાના સચામા બદલાવીને તે સતુષ્ટ ન રહ્યા, પણ તેણે પાણિનિની પેઠે પાછળ નહિ તો આગળ દૃષ્ટિ નાખી પોતાના સમય સુધીની ભાષાનું વ્યાકરણ બનાવ્યુ. તેના પ્રાકૃત વ્યાકરણ અર્થાત્ આઠમા અધ્યાયનો ક્રમ શુ છે તે નીચે બતાવવામા આવ્યુ છે

૧૬૭ શ્રી હેમચદ્ર કહે છે કે—**प्रकृतिः संस्कृतं, तत्रभवं, तत आगत वा प्राकृतम्।** આ **ભવ** અને **આગત** કહેવુ તે ઠીક-બરાબર નથી વરરુચિ સસ્કૃતને શૌરસેનીની પ્રકૃતિ અને શૌરસેનીને મહારાષ્ટ્રી અને પૈશાચીની પ્રકૃતિ કહે છે 'ષડ્ભાષા' એ નામ આપણે ત્યા ઘણા જૂના કાળથી ચાલ્યુ આવ્યુ છે એક પ્રાકૃત વ્યાકરણ ષડ્ભાષાચદ્રિકા કહેવાય છે લોષ્ટદેવ કવિની પ્રશસા કરતા મખ કહે છે કે '૭ ભાષાઓ તેના મુખમા સદા વિરાજે છે.[૯] જયાનક સોમેશ્વરના પુત્ર પૃથ્વીરાજનું માહાત્મ્ય કરતા કહે છે કે '૭ ભાષાઓમા તેની

૯...मुखे यस्य भाषाः षडधिशेरते।..लोष्टदेवस्य... (શ્રી કઠચરિત, છેલ્લો સર્ગ)

ગણિત હતી.[૧૦] પૃથ્વીરાજ રાસાના કર્તા, હિંદીના ઇતિહાસ લેખકોને એવું કવિએ ગ્રંથમાં નોંધી મૂકેલ છે કે

ષટ્ ભાષા પુરાનં ચ કુરાનં કથિતં મયા.[૧૧]

અને તેઓ આમાં પળની ભેળસેળ, રાજસ્થાની મિશ્રિત કરે છે ઓગણીસમી સદીનો જૂનો કવિ–નરભેરામનો કર્તા–ભીખજી ચારણ, સરજમલ પણ છ ભાષાઓ મુખે કરી ગયો હતો એમ જણાવે છે.[૧૨] શામળભટ્ટ, પણ એક છપ્પામાં જણાવે છે કે—

સંસ્કૃતભાષા સરસ માગધી બીજી મૂળે
ચાલેરી શુરસેન, અપભ્રંશી તે તુલે,
દેશી ભાષા પાંચ, પિશાચી ગણે પ્રીતે
ચારણ ચોથી ભાષ, રાજદ્વારે શુભ રીતે,
એ ખટ ભાષ જે બોલશે, ધારી જોતાં ધર્મ છે
કવિ શામળભટ્ટ સાચુ કહે ભેગી તેના ભાગ (ભાવનું) છે

૧૫૮—તો આ છ ભાષાઓ સંબંધી શું ખરૂં છે?

संस्कृतं प्राकृतं चैव शूरसेनी तदुद्भवा
ततोऽपि मागधी प्राग्वत् पैशाची देशजापि च

—સંસ્કૃત, તેમાંથી પ્રાકૃત, તેમાંથી ઉત્પન્ન શૌરસેની, તેમાંથી માગધી, પહેલાની પેઠે પૈશાચી અને દેશજ એ છ ભાષા.

૧૫૯—માલૂમ પડે છે કે પ્રકૃતિ શબ્દના અર્થમાં ભ્રમ થવાથી તત્ આગત તદ્ભવ અને તત્. આદિની કલ્પના થઈ પ્રકૃતિનો

---

૧ बाल्येऽपि लीलाभिनवतारकाणि
गीर्वाण वाग्भिर्मुपकारकाणि ।
वर्णेषि सोमेश्वरवंशजस्य
षण्णां गिरां शक्तिमतो वचांसि ॥
—પૃથ્વીરાજવિજય પ્રથમ સર્ગ.

૧૧ જુઓ ઝવેરી મહાશયનો લેખ પ્રતિભા પૈ. ૩ પૃ. ૨૨૪–૭.
૧૨ મંજના શ્રી. જ્યોતિની ટીકામાંથી ઉદ્ધૃત.

અર્થે અહી ઉપાદાનકારણ નથી. જેમ ભાષ્યકારે બહુ સુંદર ઉદાહરણ આપ્યુ છે કે સોનામાથી રુચક બને છે, રુચકની આકૃતિને તોડીતોડીને કટક બનાવવામા આવે છે, કટકોમાથી વળી ખેરના લાકડાના અગારથી કુંડલ બનાવવામા આવે છે, સોનાનું સોનુ રહી જાય છે, તેવીરીતે ભાષાથી ભાષા કદિ બનાવવામા નથી આવી. અહી પ્રકૃતિ શબ્દ મીમાસાના રૂઢ અર્થમા લેવો જોઇએ ત્યા પ્રકૃતિ અને વિકૃતિ શબ્દ વિશેષ અર્થોમા લેવામા આવ્યા છે સાધારણ નિયમ, નમૂનો, મોડલ, ઉત્સર્ગ એ અર્થમા પ્રકૃતિ આવે છે વિશેષ, અલૌકિક, ભિન્ન, અંતરિત, અપવાદ—એ અર્થમા વિકૃતિ આવે છે અગ્નિષ્ટોમ યજ્ઞ પ્રકૃતિ છે, બીજા સોમયાગ તેની વિકૃતિ છે. આનો અર્થ એ નથી કે બીજા સોમયાગ અગ્નિષ્ટોમમાથી નિકળ્યા કે આવ્યા છે. અગ્નિષ્ટોમની જે રીતિ છે તેને બીજા સોમયાગોની રીતિ થોડીઘણી મળતી છે ને કંઇકંઇક ભિન્ન છે. સાધારણ રીતિ પ્રકૃતિમા બતાવી ભેદોને વિકૃતિમા ગણી દીધા છે. પાણિનિએ ભાષા (વ્યવહાર)ની સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની વૈદિક સંસ્કૃતને તેની વિકૃતિ માની છે, સાધારણ યા ઉત્સર્ગ નિયમ સસ્કૃતના માની વૈદિક ભાષાને અપવાદ બનાવ્યો છે અહી પ્રકૃતિનો ઉપાદાન કારણું એવો અર્થ માની શું વૈદિક ભાષાને ‘ તત આગત ’ યા ‘ તદુદ્ભવ ’ કહી શકાય ?—ઉલટી ગગા વહી શકે ? શૌરસેનીની પ્રકૃતિ સસ્કૃત અને મહારાષ્ટ્રીની પ્રકૃતિ શૌરસેની કહેવાનો આશય એ છે કે તેના સાધારણ નિયમ સસ્કૃત યા શૌરસેની જેવા અને વિશેષ નિયમ પોતપોતાના ભિન્ન છે પ્રકૃતિ સાથે જ્યા સમાનતા હોય છે, તેનો વિચાર વ્યાકરણોમા નથી, જ્યા ભેદ છે ત્યા બતાવવામા આવેલ છે. હેમચદ્રજીએ પહેલી (મહારાષ્ટ્રી) પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યુ. પછી શૌરસેનીના વિશેષ નિયમ લખીને જણાવ્યુ કે ‘ શેષ प्राकृतवत् ’ (૮-૪-૨૮૬), પછી માગધીના વિશેષ નિયમ જણાવી કહ્યુ કે ‘ शेषं शौरसेनीवत् (૮-૪-૩૦૨), અર્દ્ધ-માગધીને આર્ષ માની તેનું વિવેચન કર્યું નહિ પછી પૈશાચીનું વિવેચન કરી દાખવ્યુ કે

शेषं शौरसेनीवत् (૮-૪-૩૨૩). તે પ્રમાણે ચૂલિકા પૈશાચી ના નિયમ-વિશેષ બતાવી કહ્યું शेषं मागधवत्-એટલે पैशाचीवत् (૮-૪-૩૨૮). અપભ્રંશના વિશેષનિયમ લખી કહ્યું शौरसेनीवत् (૮-૪-૪૪૬) અને ઉપસંહારમાં સર્વ પ્રાકૃતોને લક્ષમાં રાખી લખ્યું કે शेषं संस्कृतवत्सिद्धम् (૮-૪-૪૪૮) તો આ પરથી શું આનો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે આ ભાષાઓનું કુટુંબવૃક્ષ થયું? શું પહેલી ભાષા જનક થઇ અને પછી પછીની તેમાંથી આગમત અથવા તેમાંથી ઉદ્ભૂત થઈ? નહીં સાધારણ નિયમ પ્રકૃતિ થી સમજાવ્યો અને વિશેષ નિયમ વિકૃતિ થી. આ પ્રકૃતિ અને વિકૃતિનો પ્રકૃત-પ્રસ્તુત અર્થ છે

૧૭ સંસ્કૃત અને બીજી પ્રાકૃતોના વ્યાકરણમાં તે હેમચંદ્રે પોતાની વૃત્તિમાં ઉદાહરણોની પેઠે ટાંચ. નામ અથવા પદ જ આપેલ છે પરંતુ અપભ્રંશના અંતમાં તેણે પૂરી ગાથાઓ પૂરા છંદ અને પૂરાં અવતરણ આપ્યાં છે આ થી હેમચંદ્ર બીજું મહત્ત્વ છે આવી રીતે તેણે એક અતિ ભારે સાહિત્યના નમૂના જીવંત રાખ્યા કે જે તે એમ ન કરત તો નષ્ટ થઇ ગયા હતા. આમ કરવાનું કારણ શું? જેમ હવે પછી કહેવામાં આવશે તેમ જે શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓને માટે યા સર્વ સાધારણ જન માટે તેણે વ્યાકરણ લખ્યું તેઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃતના નિયમોને, તેનાં સૂત્રોની સંગતિને પરો યા વાક્યખંડોમાં સમજી લેત-તેણે આપેલ ઉદાહરણોથી ન સમજત તો સંસ્કૃત અને મગધી-પુસ્તકી-પ્રાકૃતનું વાઙ્મય તેમની સામે હતું-પ્રાપ્ય હતું તેમાંથી નવાં ઉદાહરણો શોધી લેત, પરંતુ અપભ્રંશના નિયમ એવી રીતે સમજમાં આવી ન શકત. ઉદાહરણ પુરાવો માટે 'ચઉ' શબ્દમાં વ ની જગ્યાએ ઞ લખવી આવે, અને મહાપુષ્પિના અનુકરણ પ્રયોગ પૂરાં ઉદાહરણ આપ્યા વગર સમજમાં આવતા નથી (જુઓ પછી ઉદાહરણ ન. ૧૬ ૮૮ ૧૦૪) જો હેમચંદ્રે પૂરાં ઉદાહરણ ન આપત તો શીખનારાઓ કે જેઓ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના આકાર બધા શીખી જતાંગી જાય. પરંતુ જેઓ આજ

સાહિત્યથી સ્વાભાવિક રીતે નાક ચઢાવતા તેઓ તે 'ભાષા'ના નિયમોને સમજત નહિ.

૧૭૧. આ સર્વે ઉદાહરણોનો સગ્રહ અને વ્યાખ્યાન આ પછી જૂદા ૬, ૭, અને ૮ પ્રકરણમા આપેલા છે. આ ઉદાહરણ અપભ્રશ કહેવામા આવે છે કિંતુ તે તે સમયની જૂની હિદી–ગૂજરાતીના જ છે. વર્ત્તમાન હિદી કે ગૂજરાતી સાહિત્યથી તેનો પરપરાગત સબધ, વાક્ય અને અર્થને સ્થાને સ્થાને સ્પષ્ટ થશે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ ઉદાહરણ શ્રી હેમચદ્રના પોતાના રચેલા નથી કોઈ વાક્યો સિવાય સર્વે તેનાથી પ્રાચીન સાહિત્યના છે. તે પરથી તે સમયની જૂની હીંદી–ગૂજરાતી સાહિત્યના વિસ્તારનો પત્તો લાગે છે. જો સસ્કૃત સાહિત્ય બીલકુલ રહ્યુ ન હત તો પતજલિના મહાભાષ્યમા જે વેદ અને શ્લોકોના ખડો ઉદ્ધૃત છે તે પરથી સસ્કૃત સાહિત્યનુ અનુમાન કરવુ પડત. આ કામ આ દોહાઓથી થાય છે. હેમચદ્રજીએ મોટી ઉદારતા કરી કે આ પૂરા અવતરણ આપી દીધા તેમા શૃંગાર, વીરતા, કઇ રામાયણના અશ (જેવકુ અન્તરૂ૦ ૧૦૧, દહમુહુ ભુવણ૦ ૫), કૃષ્ણકથા (હરિ નચ્ચાવિઉ પંગણહિ–૧૨૨, એક મેક્કઉ જઇવિ જોએદિ૦ ૧૨૯), કઇ બીજા મહાભારતના અશ (ઇત્તિઉ બ્રોપ્પિણુ સઉણિ૦ ૭૮), વામનાવતાર કથા (મઈ ભણિઅઉ બલિરાય૦ ૮૬), હિદુ ધર્મ (ગગ ગમેપ્પિણુ૦ ૧૬૬, ૧૬૭, વ્રાસ મહારિસિ૦ ૯૧), જૈન ધર્મ (જેપ્પિ ચઇપ્પિણુ ૧૬૫, પેક્ખેવિણુ મુહુ જિનવર હો૦ ૧૭૦), અને 'હાસ્ય (સો એવા પર વારિઆ૦ ૧૫૯)—એ સર્વના નમૂના મળે છે મુજ (૧૬૨) અને બ્રહ્મ (૧૦૩) કવિઓના નામ મળી આવે છે કેવુ સુંદર સાહિત્ય આ સગૃહીત છે ! કવિતાની દૃષ્ટિથી, આટલા વિશાલ સસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યમા પણ, શુ 'ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ ૩૧, જઇ સસણેહી તો મુઇઅ પર, લોણુ વિલિજ્જઇ પાણિએણ ૧૧૫, અજ્જવિ નાહુ મહુજ્જિ ઘરિ ૧૪૪'—આદિની જોડીની કવિતા મળી શકે તેમ છે?

૧૭૨–હેમાચાર્યનુ **ત્રીજું મહત્ત્વ** એ છે કે તે પોતાના વ્યાકરણના

પાણિનિ અને ભટ્ટોજીદીક્ષિત હોવાની સાથે સાથે તેના ભટ્ટિ પણ છે તેણે પોતાના સંસ્કૃત પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય કાવ્યમાં પોતાનાં વ્યાકરણનાં ઉદાહરણ પણ આપ્યાં છે તથા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને કુમારપાળના ઇતિહાસ પણ વર્ણવ્યા છે ભટ્ટિ અને ભટ્ટ ભૌમકની પેઠે તે પોતાના સર્ગોના ક્રમથી આપ્યા છે સંસ્કૃત દ્વયાશ્રય કાવ્યના વીસ સર્ગ છે તેમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહ સુધીના ગૂજરાતના સોલંકી રાજાઓના વંશ વૈભવ આદિનું વર્ણન અને સાથે સાથે હેમચંદ્રના (સંસ્કૃત) શબ્દાનુશાસનના સાત અધ્યાયોનાં ઉદાહરણ છે આઠમા અધ્યાય (પ્રાકૃત વ્યાકરણ)નાં ઉદાહરણોને માટે પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય કાવ્ય (કુમારપાલ ચરિત)ની રચના થઇ છે કે જેમાં આઠ સર્ગ છે સંસ્કૃત દ્વયાશ્રયની ટીકા અભયતિલક ગણિએ તથા પ્રાકૃત દ્વયાશ્રયની ટીકા પૂર્ણકલશ ગણિએ લખી છે કે જે સંવત્ ૧૩ ૭ ફાલ્ગુન કૃષ્ણ ૧૧ પુષ્ય રવિવારને દિને પૂર્ણ થઈ કુમારપાલ ચરિત્ર આ પ્રાકૃત દ્વયાશ્રય કાવ્યના આરંભમાં અણહિલપુર પાટણનું વર્ણન છે રાજા કુમારપાલ છે મહારાષ્ટ્ર દેશના ભટ્ટો તેની કીર્તિ વખાણે છે રાજાની દિનચર્યા દરબાર, ગજશાળા કુંજરયાત્રા, જિનમંદિર યાત્રા જિનપૂજા આદિના વર્ણનમાં બે સર્ગ પૂરા થાય છે ત્રીજામાં ઉપવનનું વર્ણન છે— વસંતની શોભા છે ચોથામાં ગ્રીષ્મ અને પાંચમામાં અન્ય ઋતુઓના વિહાર આદિનું સાક્ષાત્કાર વર્ણન છે રાજા અને પ્રજાની સમૃદ્ધિ તથા વિલાસોનાં ચિત્ર કવિઓની રીતિ અનુસાર દેવામાં આવ્યાં છે છઠ્ઠામાં ચંદ્રોદયનું વર્ણન છે રાજા દરબારમાં બેઠા છે સાંધિવિગ્રહિકે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે જેમાં કુંકણના રાજા મલ્લિકાર્જુનની સેના સાથે કુમારપાલની સેનાનું યુદ્ધ અને પછી વિજયનું તથા મલ્લિકાર્જુનના માર્યા જવાનું વર્ણન છે આગળ કહ્યું કે એવી રીતે કુમારપાલ દક્ષિણનો સ્વામી થઇ ગયો. પશ્ચિમનો સ્વામી સિંધુપતિ જયનદેવ, ઉચ્ચ (? ઉચ્ચ), કાશી, મગધ ગૌડ કાન્યકુબ્જ દશાર્ણ, ચેદિ, રેવાતટ, મથુરા, જંગલ દેશના રાજાઓની અધીનતાનું વર્ણન છે કુમારપાલ શયન કરે છે સાતમા સર્ગના આરંભમાં રાજા ઉઠીને પરમાત્મચિંતા કરે છે તેમાં કામ, ક્રો

આદિની નિંદા, જૈન આચાર્યોની સ્તુતિ, નમસ્કાર પહેલા અને પછી શ્રુત દેવીની સ્તુતિ છે શ્રુતદેવી કુમારપાલની સામે પ્રકટ થઈ અને રાજાની સાથે તેનુ ધર્મવિષયક સભાષણ ચાલ્યુ. આખા આઠમા સર્ગમા શ્રુત-દેવાનો ઉપદેશ છે.

૧૭૩–શ્રી હેમચન્દ્રે પ્રાકૃત વ્યાકરણ (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસનના આઠમા અધ્યાય) અને કુમારપાલ ચરિતનો સબધ નીચેના કોઠાથી જણાવવામા આવે છે

લક્ષ્ય	લક્ષણ	ઉદાહરણ
પ્રાકૃત ભાષા	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત.
	પાદ ૧ સૂ૦ ૧–૨૭૧	સર્ગ ૧, ૨, ૩, ૪ ૫, ૬, ૭
	પાદ ૨ સૂ૦ ૧–૧૨૮	ગાથા ૧–૯૩
	પાદ ૩ સૂ૦ ૧–૧૮૨	
	પાદ ૪ સૂ૦ ૧–૨૫૬	
	અષ્ટમાધ્યાય	કુમારપાલ ચરિત
શૌરસેની	પાદ ૪ સૂ૦ ૨૬૦–૨૮૬	સર્ગ ૭ ગાથા ૯૪–૧૦૨
માગધી	પાદ ૪ સૂ૦ ૨૮૭–૩૦૨	સર્ગ ૮ ગાથા ૧–૭
પૈશાચી	,, ,, ૩૦૪–૩૨૪	,, ,, ૮–૧૧
ચૂલિકા પૈશાચી	,, ,, ૩૨૫–૩૨૮	,, ,, ૧૨–૧૩
અપભ્રશ	,, ,, ૩૨૯–૪૪૮	,, ,, ૧૪–૮૨

૧૭૪ આ પરથી સ્પષ્ટ થશે કે જે ભાષાનુ વ્યાકરણ કહ્યુ છે તેમા કુમારપાલચરિતના તે અશની રચના કરવામા આવી છે. જૂની હિંદી–ગૂજરાતીના વ્યાકરણના વિશેષ નિયમોના ૧૨૦ સૂત્ર છે, ઉદાહરણોમા જે ઉદાહરણો પ્રાચીન કવિતામાથી આપવામા આવ્યા છે તે ૧૭૫ અવતરણ છે, કોઇ પદો, વાક્યો અને દોહરાઓ અવતરણોની ગણનામા નથી, (કેટલાક દોહાના ખડ વારવાર ઉદાહરણોની પેઠે કેટલાક સૂત્રો ઉપર આપવામા આવ્યા છે), પરતુ સ્વરચિત ઉદાહરણોમા તે સર્વ વિષય ૬૯ છદોમા આવી ગયેલ છે આનુ કારણ એ છે કે એક એક છદમા કેટલાયે ઉદાહરણ સમાવ્યા છે. હેમચદ્રજીને એવી રચના પ્રિય હતી.

પ્રકરણ બીજું

દેશી નામમાલા અને કુમારપાલ ચરિત.

૧૭૫. હેમચંદ્રએ દેશીનામમાલા નામનો એક કોશ પણ બનાવ્યો છે કે જેમાં પ્રાકૃત રચનામાં આવનાર દેશી શબ્દો આપ્યા છે. સંસ્કૃતના બીજા કોશોમાં વિષય વિભાગથી (સ્વર્ગ, દેવ, મનુષ્ય આદિ) શબ્દોનો સંગ્રહ થાય છે યા તો અંતના વર્ણો (જેવા કે કાન્ત, ભ્રાન્ત આદિ) ના વર્ગોથી સંગ્રહ થાય છે પરંતુ આ દેશીનામમાલા વર્તમાન કોશોની પેઠે અક્ષરાદિ ક્રમે બનેલ છે તેનું પણ કારણ એ છે કે વ્યાકરણમાં આપ મઠની કવિતા પૂરી ઉદ્ધૃત કરવાની છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત કોશોની પેઠે દેશી કોશને કોઈ મોઢે ભણતા નથી. જ્યાં પ્રાકૃત કવિમાં દેશી પદ આવ્યા ત્યાં જોવાને માટે આ કોશનો ઉપયોગ છે ત્યાં અક્ષરાદિ ક્રમથી જ કામ ચાલી શકે છે[૨૪] તે ક્રમની અંદર પણ એકાક્ષર દ્વિ-અક્ષર આદિનો ક્રમ છે જે અક્ષરથી આરંભ થનાર શબ્દ જ્યાં ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં તેવા નાનાર્થ શબ્દ પણ ગણવામાં આવ્યા છે ત્યાં જેટલા શબ્દોનાં ઉદાહરણ એક ગાથામાં આવી શક્યાં તેટલાને ફરી ભરવામાં આવ્યા છે. અક્કોડિઆ (એટલે કૂપક, ચાકર, કનક એની) કલમ્બ (મુરલની ડાળી) કમ્પરિઅ, કલ્વરિઅ (ખાંડેલ) કલુણ (ત્યાંડ) આ શબ્દોને સાથે ગુંથી એક ગાથા બનાવવામાં કરી તેમાં અર્થ હોય તો પણ કામ ચલાવવા આવતી કવણ છે. હેમચ

---

૨૪. પાદલિપ્તાચાર્ય આદિ વિરચિત દેશી શાસ્ત્રો હોવા છતાં પણ આ (દેશી નામમાલા) ના આરંભનું પ્રયોજન .. 'વણ્ણકમ સુબ્બ' આલાપ વણ્ણકમ સુબ્બમ .. વર્ણક્રમથી નિર્દિષ્ટ શબ્દ અર્થવિશેષમાં સહજ થતાં સુખથી સ્મરણ અને ધ્યાન કરી શકાય છે વર્ણક્રમને છોડી એકેકથી સુખથી અવધારણ થઈ શકતું નથી તેથી વર્ણક્રમનિર્દેશ આવશ્યક છે (પિશલ–દેશી નામમાલા–બીજી આવૃત્તિની ટીકા)

દ્રજીએ આ પર એક માનિની ખંડિતાની ઉક્તિ બનાવી છે કે હે દાંતોથી ફાડેલા અધરવાળા, નખોથી કાપેલા અંગવાળા, મારી ચદર છોડ, તે ઘડા જેવા સ્તનો વાળી પાસે જા કે જે ઠાઠડીને પણ યોગ્ય નથી (દેશી નામવાલા ૨૦). આ ઉદાહરણ બનાવવાની કઠિનતાથી વિવિધ અર્થો માટે ઉદાહરણ–ગાથાઓ તેણે બનાવી નથી. આજ રીતે કુમારપાળ ચરિતમા કેટલાક ઉદાહરણ એક એક દોહામા મૂકેલા છે, કિંતુ ત્યા શ્રુત દેવીનો રાજાને ધર્મ વિષયનો ઉપદેશ એ એકજ વિષય છે, તેથી કવિને થોડીઘણી સ્વતત્રતા મળી છે આ ૬૯ છદોમા જે છદો આવ્યા છે તે એ છે કે વદનક ૧૪–૨૭, ૭૭, ૭૮, દોહા ૨૮–૭૪, ૮૧, માત્રા ૭૫, ૭૮, વસ્તુ વદનક કર્પૂર (=ઉલ્લાલા ?) નો યોગ ૭૬, સુમનોરમા ૮૨. આમાથી નમુના તરીકે કઇક આગળ ઉદાહરણના પ્રકરણમા આપેલા છે, જૂના અપભ્રંશના ઉદાહરણોથી આ કઇકિ ક્લિષ્ટ છે તેનુ કારણ સ્પષ્ટ છે ને વિશેષ હવે પછીથી જણાવીશુ અને તે સ્પષ્ટ છે કે આ હેમચદ્રજીએ પોતે રચેલી જૂની હિંદી–જૂની ગૂજરાતી છે.

૧૭૬. હેમચદ્રજીની દેશીનામમાલામા કઇ શબ્દો તે સમયની રીતિ રિવાજ અને વિનોદ આદિના સૂચક છે તેનો સંગ્રહ પાઠકોના મનોવિનોદ અને જ્ઞાન માટે અહીં આપવામા આવ્યા છે. હેમચંદ્રે જે અર્થ કરેલ છે તેનો અનુવાદ અહીં કર્યો છે અને કઈ ટુંક વિવેચન સાથે જરૂર પડી ત્યાં આપ્યુ છે.

અંવેટ્ટી (૧–૭) મુઠ્ઠીનો જુગાર (હિંદી–બુઝાવેલ)

અણ્ણાણ્ણ (૧–૭) વિવાહ કાલમા જે વધૂને આપવામા આવે છે (પહેરામણી) યા જે વિવાહને માટે વધૂ પોતે વરને આપે છે. (સામી મો દેખામણી ?)

આણંદવડ (૧–૭૨) પતિથી પ્રથમ યૌવન હરણ થતા સ્ત્રીના રૂધિરથી છંટાયેલુ વસ્ત્ર. તે બાંધવોને આનદિત કરે છે તેથી આનંદપટ કહેવામા આવે છે. (કેટલીક જાતિયોમા હજુ પણ એવી રસમ

છે કે આવા વસ્ત્રમાં મિઠાઇ રાખીને નાતમાં વેંચવામાં આવે છે)

ઇત્મદ (૧-૮૧) કિમાર કિમારખાના.

ઉન્નિસ (૧-૧૩૭) પસંદેલી અનિના ગુચ્છો

એમિથ્વિઆ (૧-૧૪૫) તે સ્ત્રી કે જેનું શરીર ચાતરથી માપી તે ચાર ચારે દિશામાં ફેરી દેવામાં આવે છે તેવા દેશની એક જાતની રસમ છે (સ મા પરથી મીનાતિ મિનોતિ).

ઓસ્ટ્રી (૧-૧૫૭) સતાકને રમાતી રમત, જેમાં છોકરાઓ સતાકની રમે છે આ મપુસ્થમન ક્રીડા (આંખ મીંચામણી, સંતાકુકડી)

ઓકેજ (૧-૧૫૬) એક જાતની રમત કે જેમાં નથી નથી એમ કહેવામાં આવે છે

કમ્બાપુ (૨-૪૬) ત્રી રહસ્ય.

ખિકમરી (૨-૭૩) ઘુમતાને માટે લાકડી કે જે દેવ આદિ એકઠા માટે રાખતા રહે છે કે બીજા કોઇ તેને અડે નહિ (રજવાડામાં આરસર્દ જાતિઓ હમેશે કુકડાનું પર આ રીતે શિર પર ઘાલે છે).

ગમિલ્લન (૨-૮૮) નવી પરણેલી વહુ

ગલોસિયમ (૨-૧૧) ધારા સ્થાનમાં અભ્યર્પણ, જેનું એક ભાગમાં સિલ્ધિસિદ્ધાર્થિસ ૧૮ વર્ષ છે (મદ્યમલીગ્ની). ,

ઝિપ્ચ રમણ (૩-૩૦) આંખ મિચામણી.

મોનિયા (૩-૬) રાસના જેવો ખેલ કે જેમાં કન્યાઓ (અથવા બાલક) નાચે કુદે છે (રાસ).

ધુરપદ (૪-૨૧) એક રસમ કે જેમાં સ્ત્રીને પતિનું નામ પૂછવું છે અને તે ન બોલી શકતી તેથી તેને પ્રશ્નોત્તરથી મારવામાં આવે છે (રાજપૂતાનામાં ક્યાંક ક્યાંક વિવાહપર સુહાગી વખતે સ્ત્રીઓ આ રમત હજી પણ કરે છે હમણાં કે એક શ્લોક આનો અર્થ સમજવા માટે ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે પરથી જણાય છે કે સ્ત્રી

પુરૂષ મળીને આ રમત રમતા હતા અને કંઈ ફજેત ફાળકો જેવુ પણ થતુ હતુ 'नियम विशेषश्च णपलया ज्ञेया । आदाय पलाशलतां भ्राम्यति लोको ऽखिलो यस्यां । पृष्टा पतिनाम स्त्री निह्नूयते चाप्य कथयन्ती । તેણે જે સ્વરચિત ઉદાહરણ આપ્યુ છે તેમા 'दोला विलास-समए' છે, કિંતુ 'पुच्छन्ती' 'सही=સખી) જ છે (નામ+લેવાની ક્રિયા–લયા)

ણીરંગી (૪–૩૧) માથુ ઢાકવાનુ વસ્ત્ર ઘૂઘટ–ઘૂમટો (આભાણક શતકમા-નીરગિકા (સસ્કૃત) એક કહેવતમા આવેલ છે કે અધશ્વસુરને માટે નીરગિકા કેવી ?)

ણેરુરિઆ (૪–૪૫) ભાદ્રપદ શુકલ દશમીનો એક ઉત્સવવિશેષ;

તુણુઅ (૫–૧૬) ઝુખા નામનુ વાજુ–વાદ્ય (પતજલિના 'મૃદગ શખ તૂણવમાનુ તૂણવ ?)

યેવરિઅ (૫–૨૯) જન્મના અવસર પર વાજાગાજા

દુક્કર (૫–૪૨) માઘ માસની રાત્રિમા ચાર પહોર (પ્રતિ પહોર) સ્નાનનો નિયમ (દુષ્કર !)

દુદ્ધોલણી (૫–૪૬) જે ગાય એકવાર દોવાય પછી ફરી પણ દોવાઈ શકે તે–દૂધાળી !

દિઅસિઅ (૫–૪૦) સદા ભોજન (દિવસિક)

દિઅહુત્ત (૫-૪૦) સવારનુ ભોજન (દિવાભુક્ત) શિરામણી

દોવેલી (૫–૫૦) સાયકાળનુ–સાજનુ ભોજન (વાળુ)

ધમ્મઅ (૫–૬૩) ચોર દુર્ગાની સમક્ષ પુરૂષને મારી તેના શરીરના લોહીથી જગલમા જે ધર્માર્થ બલિ–બળિદાન કરવામા આવે છે (તે સમયના ઠગ ?)

પઉસ્થુહણી–(૬–૩૬) સાસરીએથી પહેલા પ્રથમ (પીયર) લાવવામાં આવેલી નવવધૂ.

પાડિઅજ્જ (૬–૪૩) જે પીયરથી વહુને સાસરીએ પહોચાડે તે.

પેલ્લણમ (૬–૮૧) આસો માસમાં ઉત્સવ કે જેમાં પતિ સ્ત્રીના હાથથી અપૂપ (પૂડો) લઇ ખાય છે

સુહમ (૬–૧૩૫) જે સ્ત્રીનો વિવાહ થનાર હોય તેને છોડી બીજી નિમન્ત્રિત સ્ત્રીઓનો વિવાહ થઇ જવો તે. પ્રમાણ.

મટ્ટુહિઅ (૬–૧૨૫) વિવાહ થયેલી–પરણેલીનો પ્રેમ, મરડો!

લય (૭–૧૬) નવા વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષોના જોડાનો અરસપરસ નામ લેવાનો ઉત્સવ. આ શબ્દના ઉદાહરણમાં હેમચંદ્રે જે ગાથા બનાવી લખી છે તેનો આશય એ છે કે મહારાજ કુમારપાલ! આપની સેનાને આવતી જોઇને ભાગનારા રિપુ–દંપતિ અરસપરસ નામ લઇ લઇને પુકારે છે અને આપના લય ની યાદ કરાવે છે (કે વિવાહ વખતે પણ નામ કહ્યું હતું) જુઓ ઉપર ચુમ્મણય

વણાપુરિસ (૭–૨) એક ઉત્સવ કે જેમાં વધૂનું ચિત્ર હાથમાં કમળ લઇને ચિતરવામાં આવે છે

અહુમાસ (૭–૪૬) જ્યારે નવી વિવાહિતા સ્ત્રીના ઘરથી પતિ બહાર જાય નહિ ને ત્યાં રમણ કરતો રહે તેવી વિશેષ રીતિનો ઉત્સવ (જનીમર્દ !)

અહુમાણિણી (૭–૫) એક સ્ત્રીની ઉપર જે બીજી સ્ત્રી લાવવામાં આવે તે.

વોસવી (૭–૮૧) શ્રાવણ સુદ ૧૪ નો વિશેષ ઉત્સવ (રાખડી ?).

સુમિઅમદ (૮ ૩૪) કાર્તિકોત્સવ–આ સંસ્કૃત સુગ્રીષ્મકનો તદ્ભવ છે ને મારે દેશીમાં ગણ્યો નથી. શ્રીહેમચંદ્ર ઉદાહરણમાંથી સુગ્રીષ્મકના પ્રયોગનું ઉદાહરણ આપ્યું છે (કામ ?).

સવ્વાશ્મ (૮–૪૩) ગામો અને વનની આસપાસથી ગાયક–બાળકો વગાડવા તે.

હિંચિઆહિંવિઅ (૮–૬૮) એક પગ ઊંચો કરી બીજે એક પગે ચાલવાની છોકરીઓની રમત.

૧૭૭ કુમારપાલ ચરિત કુમારપાલના રાજ્યમાં સ્થાપ્યું કુમાર

પાલ રાજા ગાદીપર સં. ૧૧૯૯ માં બેઠો અને તેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૩૦ મા થયો હેમાચાર્યનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૨૨૯ માં થયો. શિલાહા વંશના મલ્લિકાર્જુન સાથે યુદ્ધ સં. ૧૨૧૭–૧૮ માં થયેલું માનવું પડે૧૪ તેથી કુમારપાલ ચરિત (દ્વાશ્રયકાવ્ય) અને તેમાં અંતર્ગત આ અપભ્રંશ (જૂની હિંદી–જૂની ગૂજરાતી) કવિતાનો રચનાકાલ વિ. સં. ૧૨૧૮ થી વિ. સં. ૧૨૨૯ સુધીમા કોઈપણ સમય છે. હેમચંદ્રજીનું વ્યાકરણ સિદ્ધરાજ જયસિંહની આજ્ઞાથી તેના રાજત્વકાલમાં અર્થાત્. સં. ૧૧૯૯ ની પૂર્વે બન્યું વ્યાકરણની બૃહદ્વૃત્તિ અને તેનો ઉદાહરણ સંગ્રહ સૂત્રોની સાથેજ રચાયેલ હશે આ માટે શ્રી હેમચંદ્રે પોતા સિવાય અન્ય ઉલ્લેખેલ –ઉદ્ધૃત કવિતા પ્રચલિત થવાનો સમય વિ. સં. ૧૧૯૯થી પૂર્વે છે, એ તો વારવાર કહેવાની જરૂર નથી કે આ સંવત્ તેની ઉપલબ્ધિનો નિમ્નતમ–છેલ્લામાં છેલ્લો સમય છે ઉર્ધ્વતમ સમય–સૌથી પહેલાનો સમય મુંજના નામાંકિત દોહાથી લેવો ઘટે–અર્થાત્ આ કવિતા સં. ૧૦૨૯ થી ૧૧૯૯ સુધી લગભગ બે સૈકાની છે

૧૭૮ જ્યારે હેમચંદ્રજીના ઉદાહરણોની વ્યાખ્યા [illegible] ચૂકી હતી ત્યારે દોધક વૃત્તિ નામનો ગ્રંથ [illegible] ૧૯૧૬ મા અમદાવાદમા પંડિત ભગવાનદાસ [illegible] રચનારનું નામ આપ્યું નથી પરંતુ અંતમાં [illegible] છે કે— [illegible]નો

" इति श्री हैम व्याकरण प्राकृत [illegible] दोधकार्थ [illegible] मा समाप्त लिखितो महोपाध्याय [illegible] १६०२ वर्षे शाके [illegible] देव हेतु. १५३८ प्र० (वर्तमाने) [illegible] ॥ श्रीः " — [illegible] સિદ્ધરાજ જય-

આ સર્વે ઉદાહરણોની [illegible] એક માગધી [illegible] રાજ પોતે શૈવ ખડ અને એક મહારાષ્ટ્રી [illegible] 'દોધક' મા [illegible] જને માટેજ હેમચ-

૧૪ સિદ્ધરાજ [illegible] ચર્ચા આપણે કરી છે. મહજમાનો બાપ) [illegible] ન ધર્મ પ્રત્યે ઝૂક્યું હશે. કાર્જુનની લડાઈમાં [illegible] ત હેમચંદ્રજ [illegible] હેમ- પત્રિકા ભાગ ૧ [illegible]

ઘણા કરી લીધી છે હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના પઠન પાઠનનો પ્રચાર જૈન સાધુઓમાં રહ્યો તેથી આ કવિતાઓના પરંપરાગત પાઠો સાંપ્રદાયિક અર્થ જાળવવામાં દોધકવૃત્તિ ક્યાંક ક્યાંક ઘણી સહાયતા આપે છે જ્યાં મતભેદ છે ત્યાં બતાવવામાં આવેલ છે

દોધકવૃત્તિની રચના જૈન સંસ્કૃતમાં થઈ છે—તેમાં જ ભાષાનુગ સંસ્કૃત—એટલે ભાષાપરથી કરેલ સંસ્કૃતના પદો આવ્યાં છે તેની યાદી નીચે પ્રમાણે આપી છે

ચટિત—ચડ્યો, ચટતિ—ચડે છે ચટામ—ચડે ચડીએ બીએ (ચડિઅઉ, ચડિઓ)

લગિત્વા—લગાની—(લાગ) લગાડીને (લગ્ગિ) લાગી—વળગી સાથે.

જાલિ ક્રિયે—બાળી નાખું છું (જાલિ કિજ્જઉં)

અર્ગલ—આગળ (એચ્છિઉ અગ્ગલઉં)

સ્ફોટયતિ—(ફોડ) ફેડે નષ્ટ કરે

કિં ન સતમ્—શું નથી થયું? સવ કંઈ સિદ્ધ થયું.

ગુડકેન—ઘન, ઉદારતાથી (મેગ્ગડેન) મેઘના ઢગથી

ઉચ્ચરિત (અપેક્ષ છે ઉદ્ધરિત) ઉગર્યું બચ્યું (ઉવ્વરિઅ)

ઉદ્વલતે—ઊગરે ત્યજાતે (ઉવ્વારિજ્જઇ)

ચટક—ચૂડો (ચુડુલ્લઉ) ચુડો.

ઘન—ઘુંપ (મારવાડી ભાષે) ગૂ. ઘણું

વિધ્યાપયતિ—બુઝાવે છે—(વધેરે છે—દીવો વધેરે છે)

આવર્તતે—ઉલ્લટતિ ! (આવટ્ટઇ—આવર્ત છે ઓર છે ઓટાય છે)

જગચ્છતિ—ઝંપા.

ધારી—ધાર, ધારું

કહે—કમળ-દ્રિમા-ધરે-ધરમાં [કન્નો વ્યસન)

ક્ષણાન્વિત—ખચિત

તીક્ષ્ણધાન—આર્દ્રરૂપ—તીક્ષ્ણ ધ્રુવ (નિહુઆણુ).

વિકોશ—નાગોરી,

સ્તાઘ—થાહ

મોટયન્તિ—મોડે છે (મોડતિ).

૧૭૯—ઉદાહરણાશમા જે અક્ષરનિવેશ શ્રી શકર પાડુરગ પડિતે પોતાના કુમારપાલ ચરિતના સસ્કરણમા કેટલીક પ્રતિઓની સહાયતાથી રાખ્યો છે તે રાખ્યો છે પાઠાતર ઘણા ઓછા આપ્યા છે—આના કારણ મુખાનુસારીલેખન (જેવુ બોલવુ તેવુ લખવુ), અસાવધાનતા, ઉઓ, ઉઓ, સ્થ, ચ્છ, આદિ લખતા એક બીજા સાથે રહેલી સમાનતા, પર સવર્ણની અનિત્યતા, અઈ, એ, અઉ, ઓના વિકલ્પ, અનુનાસિકની અસાવધાનતા, અને અ તના ઉની ઉપેક્ષા આદિ છે " એ ઓ ના અધ ઉચ્ચારણને ધ્યાનમા રાખવાથી તથા અથી 'ઈ ઉ'ને મેળવી એ, ઓ બોલવાથી છદ સારી રીતે બોલી શકાય છે તથા ગાતા બરાબર ગાઇ શકાય છે

પ્રકરણ ત્રીજું.

હેમચંદ્રજીનુ જીવનચરિત તથા કાર્ય.

૧૮૦ હેમચદ્રજીના જીવનચરિતનો કઇક આભાસ કુમારપાલ પ્રતિબોધના ઐતિહાસિક વિષય સબધી કહેના હવે પછી આવશે તેમનો જન્મ મ ૧૧૪૫ મા, દીક્ષા સ. ૧૧૫૪ મા, સૂરિપદ સ. ૧૧૬૬ મા અને સ્વર્ગવાસ સ. ૧૨૨૯ મા થયો. તેમનુ જન્મ નામ ચગદેવ હતુ. દીક્ષા સમયે સોમચદ્ર અને સૂરિ થતા હેમચદ્ર પડ્યુ સિદ્ધરાજ જયસિંહની પાસે તેમણે ઘણી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધરાજ પોતે શૈવ હતો છતા સર્વ ધર્મોનો આદર કરતો હતો સિદ્ધરાજને માટેજ હેમચદ્રજીએ પોતાનુ વ્યાકરણ બનાવ્યુ કે જે સબધે ચર્ચા આપણે કરી છે. હેમચંદ્રજીના પ્રભાવથી સિદ્ધરાજનુ મન જૈન ધર્મ પ્રત્યે ઝૂક્યુ હશે પરતુ કુમારપાલ રાજા થવાથી હેમચદ્ર તે હેમચદ્રજ ખરા બન્યા હેમ-

ચંદ્ર ઇતિહાસ સર્વેદ' થયા અને કુમારપાલ પરમાર્હત બન્યા.

૧૮૧ કુમારપાલના રાજ્યના પ્રથમના પંદર વર્ષ યુદ્ધવિજય આદિમાં વીત્યાં. શ્રી હેમચંદ્રે અભ્યુદયપીઠ કુમારપાલ રાજા થશે એવી ભવિષ્યવાણી કહી દીધી હતી અને સિદ્ધરાજના તેના પરના દ્વેષથી બચાવી સંકટાવસ્થામાં તેને સહાયતા પણ આપી હતી. હવે તેને જિન ધર્મોપદેશ આપી તેના દ્વારા ખૂબ ધર્મપ્રચાર કરાવ્યો. કુમારપાલના ઉત્તરાધિકારી અજયપાલના મંત્રી યશઃપાલે મોહપરાજય નામનું નાટક પ્રબોધચંદ્રોદયની શૈલીનું લખ્યું છે તેમાં એવું વર્ણન છે કે ધર્મ અને વિરતિની પુત્રી કૃપા સાથે કુમારપાલનો વિવાહ સં. ૧૨૧૬ ના માર્ગશીર્ષ શુક્લ દ્વિતીયાને દિને હેમચંદ્રે કરાવ્યો તેથી મોહને હરાવી ધર્મને પોતાનું રાજ્ય પુનઃ આપ્યું. રૂપકને દૂર કરીએ તો આ તિથિ કુમારપાલના જૈન ધર્મ સ્વીકારની છે. હેમાચાર્યના ઉપદેશથી સદાચાર પ્રચાર, દુર્વ્યસન ત્યાગ, મંદિર રચના પૂજા વિસ્તાર, જીર્ણોદ્ધાર, અમારિપોષણ, તીર્થયાત્રા આદિ ઘણી ધામધૂમથી કુમારપાલે કર્યાં ને કરાવ્યાં. જૈન સાહિત્યમાં આ ગુરુ શિષ્યના ઘણા પ્રશંસાપૂર્ણ ઉલ્લેખ છે.

૧૮૨ રાજાએ ૨૧ જ્ઞાનકોશ (પુસ્તક ભંડાર) કરાવ્યા છત્રીસ હજાર શ્લોકોનું ત્રિષષ્ઠિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર હેમચંદ્ર પાસે રચાવી સોના રૂપાથી લખાવી સાંભળ્યું અગ્યાર અંગ બાર ઉપાંગ સોનાથી લખાવી સાંભળ્યાં, યોગશાસ્ત્ર આદિ લખાવ્યાં. ગુરુના ગ્રંથોના લખનારા ૭૦૦ લેખક (લહીઆ) હતા. એક દિન લેખકશાલામાં જઈ રાજાએ લેખકોને કાગળો પર લખતા જોયા. ગુરુએ કહ્યું કે શ્રી તાડપત્રોનો તોટો પડ્યો છે રાજાને શરમ થઈ. ઉપવાસ કર્યો. ખર તાડ (કહ્યું તાડ કે જેના પાન લખવા માટે કામ આવી ન શકે)ની પૂજા કરી તો તે સવારમાં શ્રી તાડ થઈ ગયા પછી ગ્રંથ તેના પર લખાવવા ગયા. (શ્રી જિન મંડનનો કુમારપાલ પ્રબંધ પૃ. ૯૫-૯૭)

૧૮૩ શ્રી હેમચંદ્રે કેટલાયે લાખો શ્લોકોના ગ્રંથ બનાવ્યા છે તેમાં પ્રધાન ગ્રંથો એ છે કે—અભિધાન ચિંતામણિ આદિ કોશ ગ્રંથ, પ્રમા-

નુશાસન, છંદોનુશાસન, દેશી નામમાલા, દ્વાશ્રયકાવ્ય (સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત), યોગશાસ્ત્ર, ધાતુપારાયણ, ત્રિષષ્ટિશલાકા પુરૂષ ચરિત, પરિશિષ્ટ પર્વ શબ્દાનુશાસન (વ્યાકરણ) તેના પોતાના રચેલા ગ્રંથોની પ્રાય વૃત્તિઓ પણ રચાઇ છે, ૮૪ વર્ષની અવસ્થામા અનશનથી હેમચન્દ્રે પ્રાણત્યાગ કર્યો. કુમારપાલ પણ લગભગ છ માસ પછી સ્વર્ગસ્થ થયો.

સિદ્ધ હૈમ વ્યાકરણની રચના—(જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ પરથી પૃ. ૧૨(૨), ૧૬(૨) વગેરે)

૧૮૪ પહેલા કદી હેમચન્દ્રજી **'परब्रह्ममय परमपुरूष प्रणीत्त मातृका अष्टादश लिपि विन्यास प्रकटन प्रवीण'** બ્રાહ્મી આદિ મૂર્તિઓને જોઇ કાશ્મીર જવા ચાલ્યા તો ભગવતીએ તેનો માર્ગક્લેશ બચાવવા માટે માર્ગમાજ આવી દર્શન તથા વિદ્યામંત્ર આપ્યા હતા. સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યા તેનું પાંડિત્ય જોઈ કોઇ અસહિષ્ણુ (બ્રાહ્મણો) એ કહ્યું કે અમારા શાસ્ત્ર (પાણિનીય વ્યાકરણ) શીખીને આ વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત થઇ છે સિદ્ધરાજે પૂછ્યું ત્યારે હેમચન્દ્રે કહ્યુ કે શ્રી મહાવીર જિને શિશુ અવસ્થામા જે ઉપદેશ ઇંદ્ર સમક્ષ આપ્યો હતો તે જૈનેદ્ર વ્યાકરણજ અમે શીખીએ છીએ. (જુઓ ઉપર પૃ ૩૮૧ ટિ ૨) રાજાએ કહ્યુ કે તેટલા પ્રાચીનને છોડીને કોઈ નજીકના કર્ત્તાનુ નામ આપો તેણે કહ્યુ કે સિદ્ધરાજ સહાયક થાય તો પોતે નવુ પંચ અંગવાળુ વ્યાકરણ રચે રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે શ્રી હેમચન્દ્રે કહ્યુ કે કાશ્મીરમા પ્રવરપુર (બિલ્હણની જન્મભૂમિ)મા ભારતી કોશમા પુરાતન આઠ વ્યાકરણોની પ્રતિ છે તે મંગાવી આપો પ્રધાનોએ જઇ ભારતીની સ્તુતિ કરી એટલે ભારતીએ કહ્યું કે હેમચન્દ્ર મારીજ મૂર્ત્તિ છે, પ્રતિઓ આપી દો પ્રતિઓ આવી. ઘણા દેશોથી અઢાર વ્યાકરણ લાવવામા આવ્યા ગુરૂ (હેમચન્દ્ર) એ એક વર્ષમાં સવા લાખ ગ્રંથનુ વ્યાકરણ રચી રાજાના હાથી પર રાખી, ચમર ઢોળતા રાજસભામા લાવી પધરાવ્યુ અને સંભળાવ્યુ અમર્ષી બ્રાહ્મણોએ કહ્યુ કે શુધ્ધા શુદ્ધની પરીક્ષા કર્યા વગર રાજાના સરસ્વતી કોશમાં રાખવા યોગ્ય નથી કાશ્મીરમા ચન્દ્રકાન્ત મણિની

જેનેથી બ્રાહ્મીની મૂર્તિ છે તેની સમક્ષ બ્રહ્મકુંડમાં પુસ્તક રાખવામાં આવે અને ભીંજાયા વગર નિકળી આવે તો શુદ્ધ જાણવું, અન્યથા નહિ[૧૫] રાજાએ સત્યાપુર થઇ ત્યાં મોકલાવ્યું પંડિતો સમક્ષ બે ઘડી સુધી વ્યાકરણ મૂકીને સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અભિમાનીઓનું રાજાને જ્યારે બ્રાહ્મણોએ આ જણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રતિઓ[૧૬] લખાવરાવી ૧૮ પ્રકાર દેશોમાં પઠન પાઠન માટે મોકલી.

---

૧૫. શાસ્ત્ર અને વ્યાકરણની કસોટીની અભિજ્ઞતાના સંબંધમાં જુઓ. ના. ૪ પ્રસિદ્ધ ભાગ ૧ પૃ ૧૦ રાજશેખરે કવિમીમાંસાભિધ ગ્રંથના અધ્યાયમાં ન ગણાયો ઉલ્લેખ કર્યો છે (રાજકોટ મુદ્રિત પાઠક) અને ગૌરવરોના કર્તા વાક્પતિરાજે પ્રાય આવતા માટે શાસ્ત્રે બ્રહ્મમિત્ર (બ્રહ્મ-મિત્ર) કહી છે. રાજશેખર સૂરિ (જૈન)ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં ભરૂચમાં સરસ્વતીના હાથમાં શ્રી હર્ષ નૈષધચરિત લખવાનો અને સરસ્વતીના તે હાથમાં પોતાના કરેલા અભિનવ ગ્રંથમાંથી વાંચતા તેને રાજા દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીહર્ષ જણાવે છે કે 'કૃપાંદેં કિં કુરુતે કઈકાત્' (ચતુર્થ સર્ગ) વાંચી 'અન્યોન્યના નિર્ણય' નામની એક અંકિત પાછી છે કે એમાં શાસ્ત્ર જ્ઞાનમાં ભાષાના ઉપયોગના વિધાનનો નિર્ણય છે તેમાં લખેલ છે કે બ્રાહ્મણની કસોટીએ ધીમેથી પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી, કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની ટીકા થી ભરી વગર-ભૂંસ્યા વગર નીકળી. એમ પ્રમાણે માધવાચાર્ય પણ અન્યોન્યના નિર્ણયને તે મેળવવા માટે આ આખ્યાયિકા છે કે શ્રીધર સ્વામીની ટીકામાં જાણે આગમાગમિક મત છે શ્રીધરની વ્યાખ્યા તથા માધવાચાર્યની આવેલા વધુ તમાં 'પૂર્વવત્ પરિકલ્પ॰' એ શ્રીધર પોતાના ખાતે સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાંખીને શાસ્ત્ર પરીક્ષાના સંબંધની કથા લોકમાં આવી લખી નાંખી છે.

૧૬ શ્રી સંસ્કૃતવિભાગની માહિતી, પ્રત્ય ના પ્રતિકૃતિની જગ્યાએ પ્રતિબિંબ લખનારની હકીકત કરે છે. કિંતુ જ્ઞાન ના દેશ ભાષાજ્ઞાનમાં સંસ્કૃતમાં આ શબ્દ ના ૧૨૨૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રવક્તા, પ્રતિ એમ પ્રતિબિંબ વાર લખ્યું છે.

૧૭. અઢાર દેશ—કર્ણાટ, ગુર્જર લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, સિંધુ, ઉચ્ચ, ભંભેરી, મરુ, માલવ, કોંકણ, રાષ્ટ્ર, કીર, જાલંધર, સપાદલક્ષ, મેવાડ, દીપ, આભીર જિનમંડનો કુમારપાળ પ્રબંધ પત્ર ૮૨ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫ युव (न्) (એટલે જુવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ यवीयस्, यविष्ट અને अल्पના अल्पीयस् અને अल्पिष्ट થાય છે. આ અર્થોમા कनीयस् અને कनिष्ठ પણ થાય છે. પાણિનિની આ સબધે કહેવાની રીત એવી છે કે युव અને अल्पની જગ્યાએ વિકલ્પથી कन् થઇ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે પાણિનિના સમયમા એકલો कन् નાનાના અર્થમા વપરાતો ન્હોતો-કેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમા વપરાતો હતો વૈયાકરણોની કહેવાની એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સુત્રથી अल्पीयस् અને यवीयस्ની જગ્યાએ कनीयस्, અને अल्पिष्ठ અને यविष्ठની જગ્યાએ कनिष्ठ થઇ જાય છે આવુ કઇ થતુ નથી વ્યાકરણનુ સૂત્ર કોઇ નવીન ચીજ બનાવી શકતુ નથી તે તો જે કઇ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે. 'અમુક સૂત્રથી આમ થયુ' એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું ઘટે કે 'આમ ભાષામા થાય છે, તેનો ઉલ્લેખ અમુક સૂત્રમા કરેલો છે.' कन् કે જેનો અર્થ નાનુ છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે સમયે સસ્કૃતમા વ્યવહાર થવાનુ બધ પડી ગયુ હતું. 'कन्या'માં તે મોજૂદ છે કન્યાનો પુત્ર 'कानीन' બનાવવા માટે પાણિનિએ કન્યાને બદલે 'कनीन', માની પ્રત્યય લગાડયો છે (૪-૧-૧૧૬). આ કાર્ય (જો 'कन्'ની સત્તા-તેનું અસ્તિત્વ પાણિનિ માનત તો) कन्ने પ્રત્યય લગાડીને પણ થઇ શકતુ હતું. નેપાલી 'કાન્-છા' (નાના) હિદી कन+अगुरिया-નારગીની 'કન્ની' આદિમા તે 'कन्' ચાલુ રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યા પાણિનિએ 'ब्रू'ના કઇક રૂપોને બદલે 'आह'નુ થવુ, हन્નુ 'वध्' થઇ જવુ, અનેअस्નુ भू થઈ જવુ જણાવ્યુ છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે 'आह्' 'अस्' અને 'वध्' ધાતુઓના જે સમયે પૂરા રૂપો પહેલા થતા હશે, તે

એવી સરસ્વતીની મૂર્તિ છે તેની સમક્ષ જ્યાંરઆં પુસ્તક રાખવામાં આવે. જો બીજાથી જરા નિકળી આવે તો શુદ્ધ જાણવું, અન્યથા નહીં[14] રાજાએ સત્વાચુક થઇ ત્યાં મોકલાવ્યું. પંડિતો સમક્ષ બે ઘડી સુધી વ્યાકરણ સરસ્વતીના સરસ્વતી કુંડમાં પડી રહ્યું. અધિકારીઓએ રાજાને જ્યારે પ્રધાનોએ આ જણાવ્યું ત્યારે ૩૦૦ લેખકોથી ત્રણ વર્ષ સુધી પ્રતિઓ[15] લખાવરાવી [16]૧૮ દેશોમાં પઠનપાઠન માટે મોકલી.

---

૧૫. વ્યાસ અને વ્યાસનાં અશ્વોની અભિધરીક્ષાનાં સંબંધમાં જુઓ. ન૮ ગ્ર પશ્ચિમ વાસ ૧ ૫ ૧ ૦ સત્યશિવ સંસ્કૃતમાંતરિમાં લાલન સંપાદકત્વના ન મળવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (હાફ્લોડ સૂત્ર વાસ્કઃ) અને જૈન લેખોના કર્તા વાડ્મયિયાને પ્રથ ભાષા માટે વાચને સમ્યમિત (જાલક–મિત્ર) કહી છે. વાગ્દીપર સૂરિ (જૈન)ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમાં અસ્પષ્ટમાં સરસ્વતીના હાથમાં શ્રી હર્ષ નૈષધચરિત રાજાનો અને સરસ્વતીના તે અર્થમાં પોતાના એવા અભિમત આશયથી ચાલ્યા તેને ફેંકી દેવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીહર્ષ પોતાનાં કહે છે કે 'કુચિતઃ કિં કુલુચવે કર્ણાવ્રત' (અદ્ધાર સર્ગ) પછી 'અન્યોક્ત નિર્ણય' નામની એક અધિક પોથી છે કે એમાં શાસ્ત્ર પુષ્યમાં મહત્ત્વ ઉપયોગના વિધાનનો નિર્ણય છે તેમાં લખેલ છે કે લક્ષ્મણની કેટલીક ગ્રીષ્મિ પાણીમાં નાંખવામાં આવી હતી, કિંતુ શ્રીધરસ્વામીની ટીકા શી રીતે નગર-નગર નામ નીકળી. એમ પ્રમાણે પાયામન પણ અન્યોક્ત નિર્ણયમાં તે મળતા અતિ અસ્મિતા પણી છે કે શ્રીધર સ્વામીની ટીકામાં કાશે વ્યાકરણમિત મત એ ટીકાની વ્યાખ્યા તથા ભાગવતમાં આવેલા પદ્યમાં 'મૂર્ખસ્ તુ મતિહાસારે' એ ટીકા પોતાના પદનું સમર્થન કરે છે. પરંતુ પાણીમાં નાખીને શાક પરીક્ષાના સંબંધની આ કોશાથી અહીં લખી નથી છે.

૧૬ શ્રીમદ્ સંપ્રદાયિકાની ભાષામાં, લેખ આ પ્રતિકૃતિની અભ્યાસે પ્રતિબિંબ લખનારની વાકી કરે છે. કિંતુ જૈન આ દેશ આચાર્યમાંથી સંસ્કૃતમાં આ સર્વ સ ૧૨૨૨ માં મળે છે. જિનમંડને પ્રબંધ, પ્રતિઃ એમ કેટલીક વાર લખ્યું છે.

૧૭ અઢાર દેશ—કર્ણાટ, ગૂર્જર લાટ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ સિંધુ, ઉચ્ચ, ભંભેરી, મરુ, માલવ કોંકણ, કાશ્મીર, કીર, જાલંધર, સપાદલક્ષ, મેવાડ, દીવ, આભીર જિનમંડનનો કુમારપાલ પ્રબંધ પત્ર ૮૧ (૧).

પ્રકરણ ચોથું.

શ્રી હેમચંદ્ર અને દેશી.

૧૮૫. युव (न्) (એટલે જુવાન)ના તારતમ્ય વાચકરૂપ **यवीयस्**, **यविष्ट** અને अल्पના **अल्पीयस्** અને **अल्पिष्ट** થાય છે. આ અર્થોમાં **कनीयस्** અને **कनिष्ट** પણ થાય છે પાણિનિની આ સબંધે કહેવાની રીત એવી છે કે युव અને अल्पની જગ્યાએ વિકલ્પથી कन् થઇ જાય છે (૫-૩-૬૪). આનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે પાણિનિના સમયમા એકલો कन् નાનાના અર્થમા વપરાતો ન્હોતો—કેવલ તેના તારતમ્યવાચક રૂપમા વપરાતો હતો વૈયાકરણોની કહેવાની એવી રીતિ છે કે પાણિનિના સૂત્રથી **अल्पीयस्** અને **यवीयस्**ની જગ્યાએ **कनीयस्**, અને **अल्पिष्ट** અને **यविष्ठ**ની જગ્યાએ **कनिष्ठ** થઇ જાય છે આવુ કઇ થતુ નથી વ્યાકરણનુ સૂત્ર કોઇ નવીન ચીજ બનાવી શકતુ નથી. તે તો જે કઇ હોય તેને નિયમથી રાખી દે છે. 'અમુક સૂત્રથી આમ થયુ' એને બદલે વૈજ્ઞાનિક રીતિથી એમ કહેવું ઘટે કે 'આમ ભાષામા થાય છે, તેનો ઉલ્લેખ અમુક સૂત્રમા કરેલો છે.' कन् કે જેનો અર્થ નાનુ છે તેનો એકલપણે વિશેષણ તરીકે તે સમયે સસ્કૃતમા વ્યવહાર થવાનુ બધ પડી ગયુ હતુ '**कन्या**'મા તે મોજૂદ છે કન્યાનો પુત્ર '**कानीन**' બનાવવા માટે પાણિનિએ કન્યાને બદલે '**कनीन**', માની પ્રત્યય લગાડ્યો છે (૪-૧-૧૧૬). આ કાર્ય (જો 'कन्'ની સત્તા—તેનુ અસ્તિત્વ પાણિનિ માનત તો) कन्ને પ્રત્યય લગાડીને પણ થઇ શકતુ હતું. નેપાલી 'કાન્—છા' (નાના) હિદી कन्+अगुरिया—નારગીની 'કન્ની' આદિમા તે 'कन्' ચાલુ રહેલો દેખાય છે. તે રીતે જ્યા પાણિનિએ 'ब्रू' ના કઇક રૂપોને બદલે 'आह'નુ થવુ, हनનુ 'वध्' થઇ જવુ, અનેअस्નુ भू થઇ જવુ જણાવ્યુ છે તેનો ઐતિહાસિક અર્થ એ છે કે 'आह्' 'अस्' અને 'वध्' ધાતુઓના જે સમયે પુરા રૂપો પહેલા થતા હશે, તે

સમયે જે ધાતુ અધૂરી રહી ગઈ હતી તેને પાણિનિએ તે અર્થના બીજા ધાતુઓનાં રૂપોમાં મેળવી દીધી. પાણિનિના વૈદિક રૂપોના વિવેચનથી એવો પત્તો મળે છે કે કેટલાક સમય સુધી એવા પ્રયોગ બન્ના હતા અને ત્યારથી તે બદલાયા.

૧૮૬ પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ બરાબર સંસ્કૃતને પ્રકૃતિ માની બસ એમ પ્રાકૃતનું વ્યાકરણ લખ્યું છે. સંસ્કૃતથી શું શું પરિવર્તન થાય છે તેને સૂત્રમાં આદેશ છે. પ્રાકૃતને ભાષા માની તે વર્ત્યા નથી. વળી પણ થવા નહોતા, તેનું લક્ષ પ્રાકૃત પણ પુસ્તકી એટલે જડ પ્રાકૃત હતું. હેમચંદ્રના પ્રાકૃત વ્યાકરણના લગભગ બે પાદ આઠમાં ગયા છે કે આ સંસ્કૃત શબ્દમાં આ અક્ષરની જગાએ શું થઈ જાય છે. તો પાણિનિની પેઠે સ્થાન, પ્રયત્ન, અંતરતમ આદિનો વિચાર પ્રાકૃતવાળા કરત તો સંક્ષેપ પણ થાત અને વૈજ્ઞાનિક નિયમ પણ થઈ જાત. તેના વગર પ્રાકૃત વ્યાકરણ અનિયમ પરિવર્તનોની પરિગણના માત્ર થઈ ગયેલ છે. હેમચંદ્ર કહે છે કે કૃષિ (પ્રથમા એકવચન, ભાવકાર્ય)ની જગાએ પ્રાકૃતમાં કસી, કિસી, કુસી, કિસિ ત્રિરૂપો આવે છે. આ કેરી સદા પ્રથમ વગર આવે છે. પણ વચનમાં આ વગર રૂપો પણ આવે છે ૮-૩-૮,૯. આગળ આવતાં તેણે મધ્યમપુરુષ અને ઉત્તમપુરુષના કેટલાંક રૂપ ગણાવ્યાં છે ૮-૩-૧૦૦-૧૧૭. શું આ સત્ય રૂપ પ્રાકૃતમાં એક સમયેજ ચાલુ થયાં યા સમયે સમયે આવતાં ગયાં એ જાણવું ઘણું રોચક અને જ્ઞાનપ્રદ થાત. આથી પ્રાકૃતના પ્રકારે ભાગમ પડ્યા. સંબંધના અર્થમાં કેરક (સં. કેરક હિંદી-ગુજરાતી કેરા) પ્રત્યય આવે છે. હેમચંદ્રે તેને આખ્યાતમાં આદેશ ગણ્યો છે ૮-૪-૪૨૨. પ્રાકૃતમાં નથી ગણ્યો, પરંતુ તે પ્રત્યયસિદ્ધ અને સાધુતાની પ્રાકૃતમાં દેશીઓની જગાએ ઘણી આવે છે.

૧૮૭. પ્રાકૃતોમાં જે સંસ્કૃતસમ યા તત્સમ શબ્દ છે તે સંસ્કૃત પરથી આવ્યા છે. જે સંસ્કૃતભવ યા તદ્‌ભવ છે તેની લોપ, આગમ, વર્ણવિકાર આદિથી આ વૈયાકરણોએ સમજ આપી છે. હવે બાકી

રહ્યા દેશી. તે અવ્યુત્પન્ન પ્રાતિપદિક છે કે જેનો નવી જૂની પ્રાકૃતો વાળા વ્યવહાર કરતા આવ્યા છે તેની પ્રકૃતિ પ્રત્યયનો વિચાર કઠિન છે. સંભવ છે કે અધિક શોધ કરતા તેમાથી કંઈક બીજી ત્રીજી પેઢીના તદ્ભવ સિદ્ધ થઇ જાય હેમચદ્રજીએ દેશીનુ વૈજ્ઞાનિક વિવેચન કર્યું નથી.

૧૮૮ પોતાની દેશી નામમાલામા પોતે શુ લીધુ છે, શુ નથી લીધુ તેનો ઉલ્લેખ તેઓ એવી રીતે કરે છે કે (૧) જે લક્ષણગ્રંથ (સિદ્ધ-હૈમ શબ્દાનુશાસન)મા પ્રકૃતિ-પ્રત્યય આદિ વિભાગથી સિદ્ધ કરવામા આવ્યા નથી તે ત્યા લેવામા આવ્યા છે (૨) જે ધાતુ, વૈયાકરણ તથા કોશકારોએ દેશીમા ગણેલ છે, પરતુ જેને અમે ધાતુઓના આદેશ માનેલ છે તે લેવામા નથી આવ્યા (૩) જે પ્રકૃતિ-પ્રત્યય વિભાગથી સંસ્કૃતજ સિદ્ધ થાય છે કિંતુ સસ્કૃત કોશોમા પ્રસિદ્ધ નથી તે અહીં લેવામા આવ્યા છે-જેવા કે અમૃત-નિર્ગમ એટલે ચદ્ર, છિન્ન-ઉદ્ભવા એટલે બીજ, મહાનટ એટલે શિવ ઇત્યાદિ (૪) જે સંસ્કૃત કોશોમાં નથી કિંતુ ગૌણુ લક્ષણા યા શક્તિથી જેનો અર્થ બેસે છે-જેવો કે બઇલ્લ (એટલે બેલ, બળદ)=મૂર્ખ તે લેવામા નથી આવ્યા.

૧૮૯. વળી તે કહે છે કે મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, આભીર આદિ દેશોમા જે શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે (જેવા કે મગા=મરાઠી મગ=પછી, હિગ એટલે જાર) તેને ગણુવામાં આવે તો દેશો અનત હોવાથી પુરૂષાયુષથી પણ તેનો સગ્રહ થઈ શકે તેમ નથી તે માટે '**अनादि प्रसिद्ध प्राकृत भाषा विशेष**' જ દેશીને કહેવામા આવેલ છે પોતાની પુષ્ટિમાં એક જૂનો શ્લોક ઉદ્ધૃત કરેલ છે કે દિવ્ય યુગસહસ્રમા વાચસ્પતિની બુદ્ધિ પણ એટલી સમર્થ થઈ શકતી નથી કે જે દેશોમાના પ્રસિદ્ધ શબ્દો સપૂર્ણપણે ચુટી શકે (દેશી નામમાલા ગાથા ૨-૩)[૧૮] આથી

---

૧૮ સરખાવો પતજલિ-'બૃહસ્પતિએ ઇંદ્રને દિવ્ય વર્ષ સહસ્ર શબ્દ પારાયણુ કરાવ્યુ પરંતુ અત આવ્યો નહિ-બૃહસ્પતિ જેવો કહેનાર, ઇદ્ર જેવો શીખનાર, દિવ્ય વર્ષસહસ્ર જેટલો અધ્યયન કાળ તો પણ અત ન આવ્યો આજકાલ જે જીવો છે તે ઘણુ ઘણું સો વર્ષ જીવે ઇત્યાદિ (પ્રથમ આહ્નિક'

સ્પષ્ટ છે કે મનમાની-પોતાની મરજીમાં આવે તેવી આ ભાષા કરવામાં આવી છે૧૯—સંસ્કૃત પ્રયોગને પ્રમાણ ન માનતાં લોકોને માન આપ્યું છે જો અભ્યાસનિયમ અને મહાનટ ગદ્યમાં અને લિંગના અર્થમાં સંસ્કૃત કોશોમાં ન આપવામાં આવ્યા હોય તેથી શું થયું? પ્રકૃતિ પ્રત્યય વિભાગ અને શક્તિ, રૂઢિ આદિથી તે સંસ્કૃતજ છે તેવી રીતે (૩) અને (૪) માં પરસ્પર વિરોધ આવે છે

૧૫ સંસ્કૃતમાં અપ્રયુક્ત નો વિચાર કરતા પતંજલિએ કહ્યું છે કે ઉપલબ્ધિમાં યત્ન કરો. શબ્દનો પ્રયોગ-વિષય મોટો છે સાત દ્વીપની પૃથ્વિ, ત્રણ લોક ચાર વેદ, અંગ અને રહસ્ય સહિત, તેના ઘણા ભેદ, ૧ શાખા અધ્વર્યુવેદની સામવેદના ૧ માર્ગ, ૨૧ પ્રકારના બાહ્વૃચ્ય (ઋગ્વેદ) નવ જાતના આથર્વણ વેદ, વાકોવાક્ય ઇતિહાસ પુરાણ, વૈદક, આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષય છે આટલા શબ્દના પ્રયોગ-વિષયને સાંભળ્યા કે વિચાર્યા વગર શબ્દ અપ્રયુક્ત છે એમ કહેવું તે સાહસમાત્ર છે (પહેલું આહ્નિક). એ પ્રમાણેજ (૧) (૨)માં વિરોધ આવે છે ધાતુઓમાંથી હેમચંદ્રે ભારે અદ્ભુત કર્મ કર્યું છે એક ધાતુને પ્રધાન-મુખ્ય ગણેલ છે—અને તેના અર્થની જોડે ધાતુઓને તેનો આદેશ માની ગણાવ્યો છે જેમકે કથ્ (કથયતિ) ધાતુ લીધો—આનો હવે વજ્જરઇ પજ્જરઇ ઉપ્પાલઇ પિસુણઇ સંઘઇ

૧૯ હેમચંદ્રની મનમાની ફાવતી કલ્પવાની રીતિ પણ નથી. પ્રાકૃત પોથીઓમાં લખનારા ધીમે ધીમે ફેરી લખતા આવ્યા તેથી તદ્દન જૂનાં પ્રાકૃતનાં પુસ્તકોમાં જૂના પાઠ મળી આવે છે હાલનાં પુસ્તકોમાં તે સુધારાવામાં આવ્યા છે (જર્નલ, [illegible] સોસાયટી ઓફ. ૧૯૨૧) આમ થોડા-સુધારી [illegible] પરિસુમિ સુપવેરાશુ [illegible] નું સુપવેરાશુ [illegible] થઈ ગયું છે. (પ્રતિમા, [illegible] ૩), વ્યાકરણના હિસાબી રૈયતની ઘીમથોડીમ વ્યાકરણમાં જે વૈદિક પ્રયોગ (આર્ષ) છે તેને આગી વર્તમાન સંસ્કૃત કરી લીધું છે—ઓછા સ્વાધીન નહિ, મે [illegible] [illegible] સંસ્કારની [illegible] સ્પષ્ટ થાય છે તેઓએ વ્યાકરણને ઠાર્ય [illegible] શું તેની પ્રાચીનતાનો ખ્યાલ પોતાને હાથે નથી કર્યો?

ઓલ્લઈ, ચવઇ, જમ્પઇ, સીમઇ, સાહઈ—ને વિકલ્પે ‘ કહઈ ’ના આદેશ કરી દીધા છે, (૮–૪–૨) ઉમ્મુકઇને આમા ગણેલ નથી કારણકે તેને ઉત્+મુક્માથી નિકળેલી માનેલ છે. આમ જોવામાં આવે તો વજ્જરઇ **उच्चरति**માથી, પજ્જરઇ **प्रोच्चरति**માથી, પિસુણઇ **पिशुनयति**માથી, સંઘઈ **संख्याति**માથી, જમ્પઇ **जल्पति**માથી નિકળી શકે છે.

૧૯૧ વળી શ્રી હેમચંદ્ર લખે છે કે બીજાઓએ આને દેશી શબ્દો તરીકે લીધા છે, કિંતુ અમે તેને ધાત્વાદેશ કરી દીધા છે કે જેથી વિવિધ પ્રત્યયોમા પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય આમ કરવાથી વજ્જરિઓ એટલે **कथित** વજ્જરિઊણ એટલે **कथयित्वा** આદિ હજારો રૂપ સિદ્ધ થઈ જાય છે”– આતો પોતાની મનમાની થઇ યાતો તેને સ્વતંત્ર ધાતુ માની લેવાત, યા તેમા તદ્ભવ અને દેશીની છાટ નાખી શકાત વૈયાકરણોના સ્વભાવ પ્રમાણે હેમચંદ્ર કહે છે કે અમે તેને આદેશ એટલા માટે ગણેલ છે કે તેને પ્રત્યય લગાડી શકાય, તે વિવિધ પ્રત્યયોમા પ્રતિષ્ઠિત થઇ જાય પતંજલિ, વૈયાકરણોને ચેતવણી આપી ગયેલ છે કે ‘ જેમ ઘડાનુ કામ પડતા લોક કુંભારને ત્યા જાય છે કે અમને ઘડો બનાવી આપ તેમ શબ્દનુ કામ પડતા કોઇ વૈયાકરણને ત્યા જતો નથી કે ભાઇ! અમારે કામ છે માટે શબ્દ બનાવી આપ ” (પહેલુ આહ્નિક), કિંતુ વૈયાકરણ સમજે છે કે તેને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા વગર લોક આ ધાતુઓ સાથે પ્રત્યયજ નહી લગાડી શકે કુકડો સવાર થતા બોલે છે. કિંતુ ફ્રેંચ ભાષાના એક નાટકમા એક કુકડાને એવુ અભિમાન થયેલુ બતાવ્યુ છે કે હુ નવિ બોલુ તો સવાર પડશેજ નહિ. અસ્તુ.

૧૯૨. આ ચોથા પાદમા કેટલીક ધાતુઓના આદેશ ગણાવ્યા છે કે જેમા કેટલાક તો તદ્ભવ ધાતુ છે અને દેશી છે જેમકે ભ્રમ (એટલે ઘૂમવુ) ના અઢાર આદેશોમા (૮–૪–૧૬૧) ચક્કમઇ–**चंक्रम** પરથી, ભમ્મડઇ, ભમાડઇ–**भ्रम** પરથી સ્વાર્થમા ડ લગાડી તલઅણ્ટઇ–**तल+अट** પરથી, ઘુમઇ, ઘુમઇ–**भ्रम** પરથી, પરીઇ, પરઇ–**परि+इ** પરથી તદ્ભવ માની શકાય છે ટિરિટિલ્લઇ, ઢુણ્ઢુલ્લઈ, ઢણ્ઢલ્લઇ, ઝણ્ટઇ, ઝમ્પઈ, ગુમઈ, ફુસઇ, ઢુમઇ,

ફુર્ફ નાખી રહ્યા તેને દેશી ધાતુ માનો અથવા અનુકરણ આદિથી બનેલા સમજો. દેશીના ભંડારમાંથી સંસ્કૃત વાળા સંસ્કૃત કરીને અને પ્રાકૃતવાળા એમજ લેતા રહ્યા છે પહેલાએ એમ નથી કર્યું કે અમે લીધા છે—તે તો એમજ કહેતા ગયા કે અમારાજ છે બીજાએ દેશી અને તદ્ભવોની વહેંચણી કરી, કારણ કે તદ્ભવોને પોતાના થોડા નિયમોથીજ બાંધેલા માન્યા બાકીનાનો વિચાર કર્યો નહિ.

૧૫૩ હેમચંદ્ર સૂરિએ પોતાની જન્મ ભાષાનું ગુજરાતી, હિન્દી કે મરાઠી આદિ કોઈ ખાસ–વિશિષ્ટ નામ ન રાખતાં 'અપભ્રંશ' એવું સામાન્ય નામ રાખ્યું છે આનું કારણ એ છે કે તે ભાષા તે સમયે તેવાજ રૂપમાં કંઇક થોડા ભેદ સાથે ભારતના ઘણા ખરા પ્રદેશોમાં બોલાતી હતી. આથી આચાર્ય હેમચંદ્રે તેને ખાસ કોઈ પ્રદેશની ભાષા ન માનતાં સામાન્ય અપભ્રંશ ભાષા માની. આ અપભ્રંશ એટલે વિકૃત સ્વરૂપ કેમ આનું સમજવું ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપણને ખાસ જૈન સાહિત્યથી મળશે. અન્યથી નહિ. આટલા માટે જે પ્રાકૃત ગ્રંથો હેમચંદ્રાચાર્યની પહેલાં કમથી કમ ૩ ૪ શતાબ્દિઓથી લખાયેલાં છે તે જોવાં પડે. જો કે સર્વનું અવલોકન અત્યાર સુધી ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં કરવામાં આવ્યું નથી તો પણ જેટલું કરવામાં આવ્યું છે તે પરથી નિઃસંદેહ કહી શકાય તેમ છે કે તે અપભ્રંશ, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃતનું રૂપ હતું. દશમી સદીના પહેલાના જેટલા જૈન પ્રાકૃત ગ્રંથ છે તેમાં આ અને આગમોની પ્રધાનતા છે દશમી સદીના પછીના જે ગ્રંથ છે તેમાં તે આગમો ક્રમે ક્રમે લુપ્ત થતી જાય છે અને અપભ્રંશનો ઉદય દષ્ટિગોચર થાય છે મહાકવિ ધનપાલ, મહેશ્વર સૂરિ અને જિનેશ્વર સૂરિ આદિના ગ્રંથોમાં અપભ્રંશના આદિ આકાર, તથા રત્નપ્રભાચાર્યની ઉપદેશ માલાની દોઘટ્ટી વૃત્તિ અને હેમચંદ્ર સૂરિના ગ્રંથોમાં મુખ્ય શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત છે અને તે પછી તેનું વિકૃત રૂપ છે આની ગતિની સાથે આગમોનું પરિવર્તન—તેના સ્થાપના પ્રસંગે હેમચંદ્ર સૂરિએ અપભ્રંશ નામ આપ્યું

એને શૌરસેની તથા પ્રાકૃત પછી પોતાના વ્યાકરણમાં અપભ્રશનું વ્યાકરણ પણ લિપિબધ્ધ કરી દીધુ. (સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન નામના મહાન વ્યાકરણમા પહેલા સાત અધ્યાયોમા સસ્કૃતનુ સર્વાગપૂર્ણ વ્યાકરણ આપી આઠમા અધ્યાયમા પ્રાકૃત વગેરે વ્યાવહારિક ભાષાઓનુ વ્યાકરણ આપેલ છે તેમા ચતુર્થ પાદના ૩૨૯ મા સૂત્રથી અતિમ સૂત્ર ૪૪૮ સુધીના ૧૨૦ સૂત્રોમા આ અપભ્રશનુ વ્યાકરણ છે.)

૧૯૪ હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા આપતાં અપભ્રશના બે ભેદ પાડેલા છે **तत्र प्राय संस्कृतप्राकृतापभ्रंश-ग्राम्यभाषानिबद्धं महाकाव्यम्** અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતા કહે છે કે **अपभ्रश भाषा निबद्ध सन्धिबन्धम् अब्धि-मन्थनादि ग्राम्यापभ्रश भाषा निबद्धावस्कन्धकबन्धम्-भीमकाव्यादि.** અપભ્રશ ભાષામાનુ મહાકાવ્ય સન્ધિના બધવાળુ હોય છે, દાખલા તરીકે અબ્ધિમન્થન વગેરે અને ગ્રામ્ય અપભ્રશ ભાષામાનુ મહાકાવ્ય અવસ્કન્ધકના બન્ધવાળુ હોય છે–દાખલા તરીકે ભીમકાવ્ય વગેરે. આ પરથી અપભ્રશ અને ગ્રામ્યાપભ્રશ એ ભાષાના ભેદ પડેલા છે એટલુજ નહિ પરતુ તેમા લખાયેલાં કાવ્યો પણ હતા. એ બેની સાથે આપણી જૂની ગૂજરાતીનો સબધ છે.

૧૯૫. સન્ધિ એટલે કડવકો (કડવા)નો સમૂહ એમ હેમાચાર્યે પોતાના છદોનુશાસનના છઠ્ઠા અધ્યાયમા કહે છે (**सन्ध्यादौ कडवकान्ते च ध्रुवं स्यादिति ध्रुवा ध्रुवक घत्ता वा–कडवक-समूहात्मक सन्धि तस्यादौ चतुर्भि: पद्धडिकाद्यैश्छन्दोभि. कडवकम्** એટલે કડવાનો સમૂહ તે સન્ધિ અને તેની આદિમા ચાર પદ્ધડિકા આદિ છદોવાળુ કડવુ જોઇએ કડવાની અંતે ધ્રુવ–નિશ્ચિતપણે જે હોય તે ધ્રુવા, ધ્રુવક કે ઘત્તા એ નામનો છદ) આવે સાહિત્ય દર્પણમા અપભ્રશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગને 'કડવક' એ નામ આપેલુ છે.

अपभ्रंश निबन्धेस्मिन् सर्गा कडवकाभिधा ।
तथापभ्रंशयोग्यानि छंदांसि विविधान्यपि ॥

यथा कर्णपराक्रम ।

૧૬૯ શ્રી હેમચન્દ્રના દેહાન્ત પછી પોણાંબસો વર્ષોમાં ભારતમાં રાજ્યક્રાન્તિ થઈ અને રાજકીય પરિસ્થિતિમાં ઘોર પરિવર્તન થવા માંડ્યું. પરસ્પર ધર્માગ્નિ સળગવા લાગી અને વિદેશી વિજેતા તેનો લાભ લેવા લાગ્યા. દેશોનો પારસ્પરિક સ્નેહસંબંધ તૂટ્યો અને એક રાજ્યમાં રહેનારા બીજા રાજ્યમાં વસનારાને જે શત્રુ માનવા લાગ્યા. આ કારણે ગૂજરાત રાજપુતાના, અવન્તી–માળવા અને મધ્યપ્રાન્તના નિવાસીઓનો આથી પહેલાં જે વ્યાવહારિક સંબંધ વિસ્તૃત હતો તેમાં સંકુચિતતા આવી. આ સંકુચિતતા એ આ પ્રદેશોની જે વ્યાપક ભાષા અપભ્રંશ હતી તેના ભાવી વિકાસને પ્રાન્તીય ભાષાઓના ભિન્ન ભિન્ન ભેદોમાં વિભક્ત કરી નાખ્યો. ત્યાંથી ગૂજરાતી, રાજપૂતાની, માળવી અને હિન્દી ભાષાઓના અંગોનો સૂત્રપાત થયો અને ધીરે ધીરે પંદરમી સદી સુધી પહોંચતાં આ ભાષાઓએ પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે ગ્રહણ કરી લીધું.

પ્રકરણ પાંચમું

શ્રી હેમચન્દ્રની રચનાના નમૂના

૧૭૦ કુમારપાલ ચરિતમાં જે પોતે અપભ્રંશનાં પ્રાકૃત સૂત્ર સમજાવવા રચ્યાં તે અત્ર મૂક્યાં છે.

(૧) જિસ્વિવિ અચ્છિઉ પચ્છિઉ જિમ્મઈ
તાઇંવિ નિમ્મિઉ કુણુ અહિણવ્વઇ
જિસ્વિંવ તાઇંવ પડિઅઉ અમ્હઈ,જિમ્વપરિ તહવિ વિરાઉ ન મમ્હઈ. ૧૬
—હિંદી–અર્થ. જિસ્તેંભિ આગે પાની પીજ
તાકું ભિ નિમ્વે કુન ભાખીએ
જિસ્કું ભિ તાકું ભિ પડિયો આઉ
તિસ્કઉ તહિ વિરાગ ન મઉં
—જેથી આગેથી પાણી પણ પીએ તેનું ચોયું કુણ પણ

ખાઇએ ગિરિથી અને તરૂપરથી પડીએ છીએ, તથાપિ વિષયપર વિરાગ જતો નથી.

(ગિરિહે–અપાદાન, તરૂહે–સંબંધ વિભક્તિ. ગિરિહુ, તરૂહુ–અપાદાન, પડિઅઉ–નિષ્ટા, અચ્છઇ–આછે, છે. સ. આસ્તે)

(૨) જો જહા હોતઉ સો તહા હોતઉ, સત્તુ વિ મિત્તુ વિ કિંહે વિ હુ આવહુ.
જહિ વિહુ તહિં વિહુ મગ્ગે લીણુા, એક્કએ દિટ્ઠિહિ દોન્નવિ જોઅહુ ૨૬

—હિંદી–સમ—જો જહં હોતો સો તહ હોતો
શત્રુ ભિ મીત ભિ કોઇહિ આવો
જહા ભી તહં ભી મારગ–લીના
એકહિ દીઠિહિ દોનહિ જોહો

(જહા હોતઉ—જ્યા હતો (વર્ત્તમાન ધાતુજ–કૃદંત)=જ્યાથી, લીણુ–લીન, લાગુ થયેલો.)

(૩) અમ્હે નિન્દહુ કોવિ જણુ, અમ્હઈ વણ્ણઉ કોવિ,
અમ્હે નિન્દહું કવિ નવિ, નમ્હઈ વણ્ણહું કવિ. ૩૭

હિંદીસમ–હમે નિન્દો કોઇ જન, હમે વરનો કોઇ,
હમ નિન્દે કોઇ (કો)ભી નહીં, ન હમ વરનૈ કોઇ

ગુજરાતીસમ–અમને નિંદો કોઇ જન, અમને વખાણો કોઇ,
અમે નિન્દીએ કોઇને પણ નહીં, ન અમે વખાણીએ કોઇ.

(અમ્હે—અમ્હઇ—પહેલું કર્મ, બીજો કર્તા. ક્રિયાથી કારક મળી આવે છે, વિભક્તિથી નહિ.)

(૪) રે મણુ કરસિ કિ આલડી, વિસયા અચ્છહુ દૂરિ,
કરણુઈ અચ્છહ રૂન્ધિઅઇ, કડ્ઢઉં સિવફલુ ભૂરિ ૪૧

,—રે મન ! (તું) કરે છે કયમ આલડી, હે વિષયો ! થાઓ–રહો દૂર, હે કરણો (ઇંદ્રિયો)! રહો રૂન્ધિત–રૂધાયેલી, (હું) કાઢું શિવફલ (મોક્ષ) ઘણું.

(આગાડી—આગળ, અનઈ, બિહું સરખાવો—મ ર્જાણહિ આગુ આગળ ન ૬૩ અગ્ગઉ—આગલ—જુઓ ઉપર ન ૧ કહેઉં—કહું—નિશ્ચયીઓને વશ કરે)

(૫) સંજમ—હીણઉં મોક્ખસુહુ નિમ્મળ ટોલઈ તાસુ,
તિય વલિ કીસું અણુનિત્તમઉ, જાઈ પુહુમ્મહિ જાસુ. ૪૩

—સંયમ—હીનને મોક્ષસુખ, નિર્મળ ટાલે—આપે તેને કે પ્રિય !—પ્રિય ! હું અધિકારી—વારી જઈ છું (એમ) અણુતી—કહેતી (સ્ત્રીઓ) નથી મહત્વ (મિજાજી) એનાપર ટોલક—ટોળી મારી (પ્રબંધ, ન ૩) વલિ કીસું—હું વારી—વારી જાઉં છું—અધિકારી જાઉં છું અણુનિત્તમઉ—અણુતી—બોલતી (અનુવચન) પુહુમ્મહિ—પ્રાભવન્તિ (સં)

(૬) જઉ વર અમિઅઈ અવગાહવિ સુક્ખ કહન્તિઉ ટોઈ
એહુ જાણેવઉં જઇ મણુસિ તો જિણ આગમ જોઇ. ૬૧

—શું, અરે ! (જો) અમે ઉ અવગાહનાએ, મોક્ષ ક્યાંથી હોય, એ જાણવાનું જો મનમાં (રાખનો) હો તો જિનાગમ જો.

જાણેવઉં—જાણવું, મણુસિ—મનમાં (સં)

(૭) નિયમ—વિહૂણ રત્તિદિવિ ખાઇ જિ કસરક્કેહિ
ફુદ્દુ ચરન્તિ ને પચ્ચહિ અમઇહિ અવગાહેહિ ૬૮

—નિયમવિહીન રાતમાં પણ ખાય ? કસર કસર કરતે કરતો જે છ ને પાછળમાં ભમતે છે આગમહોમાં—જેમ જ મમ.

કસરક્કેહિ—અનુકરણ કસર કસર કરતો, ખાય ખાય કરતો ઢોર—પાળાનું વા પાણી ખાવાનું અનુકરણ. તિ—તે હ—ભરો—ખાઇ

(૮) આગમિ કે દિ કરી ઉચ્ચરઇ, ઇમુ કરી મોક્ખગ રેસિ,
કરિ મણુ રેસિ ગુરૂ અવર કમ્મારમ્મ કરેમિ ૭૦

—ધર્મને માટે કર ઉચ્ચારી ઇમ કરી મોક્ષને માટે કર તેના

માટે તું બીજા કર્મારંભ કરે છે.

કેહિ, રેસિ, રેસિ, તેહિ, તણેણુ—પ્રત્યય તાદર્થ્યમા આવે છે (હેમચંદ્ર ૮–૪–૪૨૫) તેનો અર્થ 'માટે' છે

(૯) કાયકુડુલ્લી નિરૂ અથિર, જીવિયડઉ ચલુ એહુ,
એ જાણિવિ ભવદોસડા, અસુહઉ ભાવુ ચએહુ, ૭૨

—કાયાની કુડલી નિશ્ચય અસ્થિર (છે), જીવિત ચલ–ચચલ (છે) એ જાણી ભવ–સસારના દોષો અશુભ ભાવ તજો.

કુડુલ્લી, જીવિયડઉ, દોસડા એમા ઉલ્લ, અડ, ડ સ્વાર્થિક છે.

(૧૦) તે ધન્ના કન્નુલ્લડા, હિઅઉલ્લા તિ કયત્થ,
જો ખીણુ ખણિવિ નવુલ્લડઅ, ઘુટહિ ધરહિ સુઅત્થ. ૭૩

—તે ધન્ય (છે) કાન, હૃદય તે કૃતાર્થ (છે) જે ક્ષણે ક્ષણે નવા સુઅર્થો (યા શ્રુતાર્થો)ને ઘુટે છે અને ધરે છે ધારે છે.

કન્નુલ્લડ, હિઅઉલ્લ, નવઉલ્લડઅ—સ્વાર્થે કાન અને હૈયાને માટે ઘુટહિ અને ધરહિ—યથાસખ્ય લગાડવું.

(૧૧) પઇઠી કન્નિ જિણાગમહો વત્તડિઆલિ હુ જાસુ
અમ્હારઉં તુમ્હારઉં વિ એહુ મમત્તુ ન તાસુ. ૭૪

—હિદી–સમ–પૈઠી કાન જિનાગમ(કી) બાતડી ભી જાસુ
હમારો તુમ્હારો યહ મમત્વ ન તાસુ

—ગૂ૦ છાયા—પેઠી કાન જિનાગમની વાતડી પણ જાસ
અમારૂ તમારૂ પણ એહ મમત્વ ન તાસ

વત્તતુઆ વાત, જુઓ રત્તડી આગળ નં. (૨)

આ ઉદાહરણોમા વ્યાખ્યાન યા વ્યાકરણનો વિસ્તાર કરવામા આવ્યો નથી.

પ્રકરણ છઠ્ઠું

શ્રી હેમચંદ્રે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૧૪૮ શ્રીહેમચંદ્રે પોતાના વ્યાકરણના સમયના જે દોહા આદિ ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે અત્ર મૂક્યા છે તેમાં જ્યાં આની સરખા જેવા દોહા અને પદ આપ્યા છે ત્યાં લક્ષ રાખવું પડે પોતાના વ્યાકરણમાં સૂત્રોને પહેલાં પ્રાચીન ઉદાહરણોથી સમજાવી શ્રી હેમચંદ્રે નવા ઉદાહરણોનાં સમૂહ-શ્લોક બનાવ્યા છે કે જેમાં તેજ યા તેને મળતાં ઉદાહરણ વિષયની અનુસાર યથાસ્થાન સંયોજિત કર્યાં છે

(૧) ઢોલ્લા સામલા ધણ ચંપા-વણ્ણી
ણાઇ સુવણ્ણરેહ કસવટ્ટઇ દિણ્ણી.

—ઢોલો (નાયક) તો શામળો છે ધણ (પ્રિયા-નાયિકા) ચંપકવર્ણી છે જાણે કે સુવર્ણની રેખા કસોટી પર લગાવી હોય તેમ.

ઢોલા—સં. દુર્લભ, નાયક મારવાડી ગીતોમાં ઢોલા મારૂ પ્રેમનો ગ્રન્થ છે જેમાં ગોરી બાઈ છે રૂપ ઢોલા ધીરા ધીરા આવ નિશદિન જોઉં તારી વાટડી મમ ઘર આવોને ઢોલા—આનન્દઘન, ધણ—સં. ધન્યા સ્વામિની. બીકાનેર તરફ હજુ પણ ધણિ ધન કહેવામાં આવે છે ધણિ આય ઝુનકત ગયા ગેર ઝૂંઝર ધણ ! જલ્વા ધોરૂ —મારવાડી ગીત. ણાઇ—હિં. નાઈ ગુ. જાણે. સં. જ્ઞા ધાતુ પરથી પ્રતિ ગ્રાયતે—એમ આવુમાં આવે છે અથવા સં. ઇવના અર્થમાં. રેહ—રેખ, કસ—પટ્ટ—સં. કષપટ્ટ, કસોટી. દિણ્ણ—દીધી આપી.

આ ભાવનો એક શ્લોક કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંથી આગળમાં આવશે. દીપક પ્રતિમાં કર્તાએ તદ્દન ઉપમાને એ ઉપમિત આ ચિત્રનો આનંદ ભગાડી નાખ્યો છે કે विपरीतरतावेततदुपमानं संभाव्यते ?

—ગળ્યા વગરના—અગલિત સ્નેહથી નિવૃત્ત—વળેલાઓને લક્ષયોજન પણ જઇને—ગયા પછી પણ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ થયા પછી પણ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનુ તે સ્થાન (થાય છે) અર્થાત્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનુ બંધન નથી. જાઉ—જઇને. પૂર્વકાલિક.

(૭) અગહિ અગ ન મિલિઅઉ, હલિ અહરે અહરૂ ન પત્તુ,
પિઅ જોઅન્તિ હે મુહ—કમલુ એમ્વઇ સુરઉ સમત્તુ. ૭

—અગે અગ ન મળ્યુ, હે સખિ ! અધર—હોઠને હોઠ પ્રાપ્ત ન થયો—મળ્યો નહિ પ્રિયના મુખ કમલને જોતી જોતી (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો બીજો અર્થ એ કે પ્રિયને જોતી—જોતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા—મદ્યથી સદ્યથી સમત્ત—મસ્ત બની ગયુ, પહેલો અર્થ દોધક વૃત્તિકારે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી બીભત્સ કર્યું છે ને જણાવ્યુ છે કે '**अतिरसातिरेकात् संभोगात् पूर्वमेव द्राव इति भाव**' આ વગર કર્યો અર્થ ઉઠતો નહોતો ? એમ્વઇ—એવે પંજાબી એંવે, હિંદીમા યોહી ગૂ૦ એમજ.

(૮) જે મહુ દિણ્ણા દિઅહડા, દઇએ પવસન્તેણ,
તણ ગણન્તિએ અગુલિઉ, જજ્જરિયાઉ નહેણ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતા જતા દયિતે આપ્યા હતા તે ગણતી (ગણતી) (મારી) આગળીઓ નખથી જર્જરિત થઇ

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલુ હતું કે આટલે દિવસે હુ પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણત્રી કરતા કઇ મારી ભૂલતો નથી થઇ એ જોવા ગણત્રી કરતા મારી આગળીઓ ઘસાઇ ગઇ. 'ગિણતા ગિણતા ઘસ ગઇ, આગલિયા રી રેખ' (મારવાડી દોહા આ દોહો નાટકમા પણ—મસીવાલા આયો હમારે દેશ ! એ ગીતમા વપરાયો છે)

, મહુ—મને, દિઅહડા—દહાડા, દઇએ—દયિતે (પંજાબી કર્તાનો એ પ્રત્યય—રાજે ગદણુ બ્યાહી હિંદીમા મઇ, મૈ મ એ આવે છે. ગૂજરાતીમા 'એ' ત્રીજીનો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૪) એહ તિ ઘોડા એહ થલિ, એહ તિ નિસિઆ ખગ્ગ;
એત્થુ મુણીસિમ જાણીઅઇ જો નવિ વાલઇ વગ્ગ.

—એજ તે ઘોડા એજ સ્થલ (છે) એજ તે 'નિશિત'—અણીદાર ખડ્ગ છે એમાં મનુષ્યત્વ જાણીએ કે જે (ઘોડાની) વાઘ ન વાળે—ઘોડો ના ફેરવે. એજ ઘોડો હોય, એ રણસ્થલ હોય, અને એ ધારદાર તલવાર હોય કે જ્યાં જે ઘોડાની વાઘ—લગામ વાળીને ભાગી ન જાય અને સામેજ ચાલ્યો જાય તો ત્યાં મનુષ્યત્વ—મરદાનગી જણાય.

મુણીસિમ—સંસ્કૃતમાં કેટલેક સ્થળે ઇમ લાગી પુંલિંગ ભાવવાચક બને છે પ્રાકૃતમાં તો સર્વ સ્થળે એમ થાય છે નવિ—ન+અપિ વાલઇ—વળે (વાળવું) તેનું પ્રેરકરૂપ. રાજપૂતાનામાં આ દોહો પ્રચલિત છે અને પ્રચુર ચારણિક ઇતિહાસના વિવિધ સંબંધમાં તેનો ઉતારો કર્યો છે

(૫) દહમુહુ ભુવણ—ભયંકરુ તોસિઅ—સંકરુ ણિગ્ગઉ રહ—વરિ ચડિઅઉ,
ચઉમુહુ છમુહુ ઝાઇવિ એક્કહિ લાઇવિ ણાવઇ દઇવેં ઘડિઅઉ.

—આ દોહ જૂની રામાયણમાંથી છે દહમુખ (રાવણ) ભુવન—ભયંકર, તોષિતશંકર, નિર્ગત (નીકળ્યો) રથવર પર ચઢ્યો, ણાવઇ—જાણે ઇવના અર્થમા—ની પેઠે ઉત્પ્રેક્ષાર્થે એ અર્થમાં, ચઉમુખ—બ્રહ્માને છ મુખ—કાર્તિકેયને ધ્યાન કરી એકમાં (એક રાવણમાં) લાવી દૈવે ઘડ્યો (જેમ નહિ તેમ) બ્રહ્માના ચાર અને સ્વામિ કાર્તિકેયના છ એ દશ મુખ જાણે દૈવે એકમાં મેળવી તેને બનાવ્યો હતો.

ણિગ્ગઉ ચડિઅઉ ઘડિઅઉ—નિર્ગમ્યો—નીકળ્યો ચઢ્યો ઘડ્યો. ઝાઇવિ, લાઇવિ—ધ્યાવી—ધ્યાન કરી લાવી. ણાવઇ—માનો—જાણે કે—(સ ગાવતે) સરખાવો હિ. નાઈ નાઈ મારવાડી ન્યૂ ઉપમામાં નાઇ નાવે ઉત્પ્રેક્ષામાં અને વૈદિક ન ઉપમાવાચક

(૬) અગલિઅ—નેહ—નિવટ્ટાહં જોઅણ—લક્ખુ વિ જાઉ
વરિસ—સએણ વિ જો મિલઇ સહિ સોક્ખહં સો ઠાઉ.

—ગળ્યા વગરના—અગલિત સ્નેહથી નિવૃત્ત—વળેલાઓને લક્ષયોજન પણ જઇને—ગયા પછી પણ (અને) વર્ષશતેન—સો વર્ષ થયા પછી પણ જે (નાયક કે નાયિકા) મળે છે તે હે સખિ ! સુખનુ તે સ્થાન (થાય છે) અર્થાત્ સાચા પ્રેમને દેશ કે કાલનુ બંધન નથી. જાઉ—જઇને. પૂર્વકાલિક.

(૭) અંગહિં અંગ ન મિલિઅઉ, હલિ અહરે અહર ન પત્તુ,
પિઅ જોઅન્તિ હે મુહ—કમલુ એમ્વઇ સુરઉ સમત્તુ ૭

—અંગે અંગ ન મળ્યુ, હે સખિ ! અધર—હોઠને હોઠ પ્રાપ્ત ન થયો—મળ્યો નહિ પ્રિયના મુખ કમલને જોતી જોતી (રહીને)—એમજ સુરત સમાપ્ત થયો બીજો અર્થ એ કે પ્રિયને જોતી—જોતી (રહી) ને મુખકમલ સુરા—મધથી સઘથી સમત્ત—મસ્ત બની ગયુ, પહેલો અર્થ દોધક વૃત્તિકારે લીધો છે કિંતુ આ વિશુદ્ધ (Platonic) પ્રેમ ચિત્રને એમ કહી બીભત્સ કર્યું છે ને જણાવ્યુ છે કે ' **अतिरसातिरेकात् सभोगात् पूर्वमेव द्राव इति भाव** ' આ વગર કયો અર્થ ઉઠતો નહોતો ? એમ્વઇ—એવે પંજાબી એ વે, હિંદીમા યોંહી. ગૂ૦ એમજ.

(૮) જે મહુ દિણ્ણા દિઅહડા, દઇએ પવસન્તેણ,
તણા ગણન્તિએ અંગુલિઉ, જજ્જરિયાઉ નહેણ.

—જે મને દિવસો પ્રવાસ કરવા જતા જતા દયિતે આપ્યા હતા તે ગણતી (ગણતી) (મારી) આગળીઓ નખથી જર્જરિત થઇ.

પતિએ પ્રવાસ પર જતી વખતે જણાવેલુ હતું કે આટલે દિવસે હું પાછો આવીશ. તે સમય જવાથી ગણત્રી કરતા કઇ મારી ભૂલતો નથી થઇ એ જોવા ગણત્રી કરતા મારી આગળીઓ ઘસાઇ ગઇ. ' ગિણતા ગિણતા ઘસ ગઇ, આંગલિયા રી રેખ ' (મારવાડી દોહા આ દોહો નાટકમા પણ—મસીવાલા આયો હમારે દેશ ! એ ગીતમા વપરાયો છે)

મહુ—મને, દિઅહડા—દહાડા, દઇએ—દયિતે (પંજાબી કર્તાનો એ પ્રત્યય—રાજે ગદ્દણ ખ્યાહી હિંદીમા મઇ, મૈં મ એ આવે છે ગૂજરાતીમાં 'એ' ત્રીજીનો કર્તાનો પ્રત્યય છે.

(૯) સાયરુ ઉપ્પરિ તણુ ધરઇ તલિ ઘલ્લઇ રયણાઇં
સામિ સુભિચ્ચુવિ પરિહરઇ સમ્માણેઇ ખલાઇં

—સાગર ઉપર તૃણ ધરે છે ને તળીએ રત્નો ઘાલે છે—તેમ જ (તે સ્વભાવે) સ્વામી સુભૃત્યને પણ પરિહરે છે ને ખલને સન્માન આપે છે

(૧૦) ગુણહિં ન સંપઇ કિત્તિ પર, ફલ લિહિઆ ભુંજન્તિ,
કેસરિ ન લહઇ બોડ્ડિઅવિ, ગય લક્ખેહિ ઘેપ્પન્તિ.

—ગુણોથી સંપત્તિ નથી (મળતી) પર—પરન્તુ—પણ કીર્તિ (મળે ખરી) (બાકી) (આખરમાં) લખેલાં ફળ ભોગવે છે (દષ્ટાંતમાં) કેસરી કોડી પણ લેતો નથી—તેને કોડી આપી ખરીદાતો નથી (જ્યારે) ગજ લાખોથી લેવાય છે સર્વ પોતપોતાનું લખેલું કર્મફળ ભોગવે છે ગુણોથી સંપત્તિ નથી મળતી, કીર્તિ ભલે મળે. સિંહનો ભાવ કોઇ કોડી આપીને, પૂછતું નથી હાથી લાખો રૂપીઆ આપી ખરીદાય છે

ઘેપ્પન્તિ—ગૃહિત થાય છે મરાઠી—ઘ્યા સં ગ્રહ્ ઉપરથી ઘેવું લેવું,

(૧૧) વચ્છહે ગૃણ્હઇ ફલઇં જણુ કડુ-પલ્લવ વજ્જેઇ
તોવિ મહદ્દુમુ સુઅણુ જિવ તે ઉચ્છંગિ ધરેઇ ૧૧

—વૃક્ષમાંથી જન ફળો લે છે કડવાં પલ્લવને વર્જે છે—છોડે છે તો પણ તે (પલ્લવોને) મહાદ્રુમ ઉત્સંગે સુજનની જેમ ધરે છે

લોક કડવાં પાંદડાંને છોડી દે, પણ વૃક્ષ પોતે તેને છોડી દેશે?

(૧૨) દૂરુડ્ડાણેં પડિઉ ખલુ, અપ્પણુ જણુ મારેઇ
જિહ ગિરિ-સિંગહુ પડિઅ સિલ, અન્નુવિ ચૂરુ કરેઇ.

—દૂરના ઉડ્ડાણથી—ઊંચા પરથી પડેલો ખલ પોતાના જનને મારે છે જેવી રીતે ગિરિના શૃંગ-શિખરથી પડેલી શિલા અન્યનો પણ ચૂરો કરે છે દુર્જન આગળ વધ્યું ખરું પોતાના કુળને અહિતકર થાય છે

(૧૩) જો ગુણ ગોવઇ અપ્પણા, પયડા કરઇ પરસ્સુ,
તસુ હઉં કલિજુગિ દુલ્લહહો, બલિ કિજ્જઉં સુઅણસ્સુ.

—જે પોતાના ગુણ ગોપવે છે-ગુપ્ત રાખે છે, પરના-બીજાના ગુણોને પ્રકટ કરે છે તે કલિયુગમા દુર્લભ સજ્જનને હુ બલી કરૂ છું.

ગોવઇ—સરખાવો હિદી ગુઇયા=અતરગ (ગુપ્ત) સખી, હઉ-હું, બલિ કિજ્જઉ-બલિહારી જાઉં, વારી જાઉં, બલૈયા લઉં સરખાવો ઉપર નં. ૫મા "બલિ કીસુ. દોધકવૃત્તિકાર તેનો અર્થ પૂજા કરૂ એમ જણાવે છે.

(૧૪) તણહ તઇજ્જી ભગિ નવિ, તે અવડયડિ વસન્તિ,
અહ જણુ લગ્ગિવિ ઉત્તરઇ, અહ સહ સઇ મજ્જન્તિ.

—તૃણની ત્રીજી ભગિ-રીત નથી,-ત્રીજો પ્રકાર નથી, તેથી-તે કારણે અવટતટે-કૂપતટે વસે છે, (તે માટે) કાતો જણ તેને વળગી ઉતરી-ઉગરી જાય છે (અને) કા સાથ સ્વય ડુબે છે. અર્થાત્ અવટ-વિષમકૂપ કે ખાડામા તટ પર ઉગનારા તૃણોના બેજ કામ છે. એકતો તેની કૃપાથી ડૂબતો માણસ બચી જાય અને કાતો તેની સાથે ડુબી જાય તેની કોઇ ત્રીજી રીત નથી અન્યોક્તિમા કાતો બીજાને તારે વા સ્વય માર્યો જાય અહ—અથ.

(૧૫) દઇવુ ઘડાવઇ વણિ તરુહુ, સેઉણિહુ પક્ક ફલાઈ,
સો વરિ સુક્ખુ પઇટ્ઠુ ણુવિ, કણ્ણહિ ખલવયણાઈ,

—દૈવ વનમા તરુઓના પક્વ ફલો શકુનિ-પક્ષીઓને ઘટિત કરે છે-પહોચાડે છે તે સુખ ખરૂ પણ કર્ણમા ખલવચનો પેઠેલા તે (સુખ) નથી આમા ભર્તૃહરિના એક પ્રસિદ્ધ શ્લોકનો ભાવ છે. ઘડાવઇ-સ. ઘટયતિ. વરિ-હિ. વર, વરન. ણુવિ ન+ અપિ.

(૧૬) ધવલુ વિસૂરઈ સામિઅહો ગરુઆ ભરુ પિક્ખેવિ
હઉ કિ ન જુત્તઉ દુહુ દિસિહિ, ખડઇ દોણ્ણિ કરેવિ

—ધવલ-ધોરિયો-બળદ સ્વામીનો ગુરૂ-ભારે ભાર જોઇને વિષુરે છે-વિષાદ કરે છે-ખેદ કરે છે કે હું મારા બે ખડ કરીને બને દિશાએ-બાજુએ જુતાણો કેમ નહિ.

—

ધવલનો અર્થ શ્વેત છે પરંતુ રૂઢિથી તેનો ધોરી—ધોરિયો—બળદ યા ધુરિ—ધીસરી એ બેમનાવે બળદ આદિમાં બેસ એ અર્થ થયેલ છે. કેમ કે દેશીનામ માળામાં ધવલનો અર્થ 7 જાતિમાં ઉત્તમ છે ને ધવલ છે એમ કહ્યું છે. ધવલોની દક્ષતા અને સ્વામિભક્તિ પર કેટલાંક સુભાષિત સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત સુભાષિતોમાં મળે છે. અહીં બોલે ધવલ છે એક બાજુ ધવલ જુતેલો છે બીજી બાજુ કોઈ મુશ્કેલ માર્ગ છે ધવલ સ્વામીની ભારે ખેદ જોઈ વિલાપ કરી રહ્યા છે કે બન્ને બાજુ બે ટુકડા કરીને મને જ આ ભારે ન જુતેલો ! પિક્ખેવિ, કરેવિ—પૂર્વકાલિક—ભૂત કૃદંત. દુણ્ણ—સ ગુમા. દોણ્ણિ—બે, મરાઠી દોન.

(૧૦) ગિરિહે સિલાયલુ તરુહે, ફલુ ઘેપ્પઇ નીસાવન્નુ
ઘરુ મેલ્લેપ્પિણુ માણુસહં તોવિ ન રુચ્ચઇ રન્નુ.

—નિ સામાન્યે (વિના ભેદ ભાવે—અથવા સર્વે જનો) ઘર મેલીને ગિરિ પાસેથી શિલાતલ, તરુ પાસેથી ફલ લે છે—લઈ શકે છે છતાં અરણ્ય ગમતું નથી.

(૧૮) તરુહું વિ વક્કલુ ફલુ મુણિ વિ પરિહણુ અસણુ લહન્તિ,
સામિહું એત્તિઉ અગ્ગલઉં આયરુ ભિચ્ચુ ગૃહન્તિ.

—મુનિઓ પણ તરુમાંથી વલ્કલ, ફલ, પરિધાન અશન (ભોજન) લહે છે—મેળવે છે (પરંતુ) સ્વામિ પાસેથી આટલો અધિક આદર નોકરો મેળવે છે તાત્પર્ય કે ખાવું પહેરવું તો જંગલમાં વૃક્ષોમાંથી પણ મળી આવે છે સ્વામી પાસેથી આદરજ અધિક મળે છે. લહન્તિ—સ લભ્ પરથી. એત્તિઉ—સ ઇયત્—એટલું અગ્ગલઉં—સ અર્ગલ આગળું—રાજા સ્વામીમાં પણ ઉપર ચડતને અંશ આપવા સિવાય કહે છે

(૧૯) ભાઉ વિરલ—પહાઉ જિ કલિહિ ધમ્મુ.

—ભાવ—હવે કલિયુગમાં ધર્મ જે વિરલ પ્રભાવવાળો—ઝાંખા પ્રભાવ વાળો છે. જિ—પાદપૂરક અથવા જિ—જ્જે કે સ. એવ ના અર્થમાં.

(૨) અગ્ગિએ ઉણ્હઉ હોઇ જગુ, વાએં સીઅલુ તેવ
જો પુણુ અગ્ગિં સીઅલા તસુ ઉણ્હત્તણુ કેવં

—અગ્નિથી જગ ઉન્હુ—ઉષ્ણ થાય છે, તેમ વાયુથી શીતલ થાય છે, જો પુન આગથી શીતલ (થતું હોય) તો તેનું ઉષ્ણત્વ કેનાથી (થાય)?

વાએ—વાયુથી ૫ જાબી બાઓ પુણુ—સ. પુન હિ. પુનિ. ઉણ્હ-ત્તણુ—ત્તણુ ભાવવાચકનો છે

(૨૧) વિપ્પિઅ—આરઉ જહવિ પિઉ, તોવિ ત આણુહિ અજ્જુ,
અગ્ગિય દડ્ઢા જઇવિ ઘરૂ, તો તે અગ્ગિ કજ્જુ.

—જો-યદ્યપિ પિયુ વિપ્રિયકારક હોય, તો પણ તેને આજે આણ-લાવ (કારણકે) આગથી દગ્ધ થયેલુ યદ્યપિ ઘર (હોય) તો પણ તે આગ સાથે કામ (લેવુંજ પડે છે).

(૨૨) જિવ જિવ વંકિમ લોઅણહ ણિરૂ મામલિ સિક્ખેઇ
તિવ તિવ વમ્મહુ નિઅલ સરૂ, ખર-પત્થરિ તિક્ખેઇ.

—જેમ જેમ વાંકા લોચનોથી સ્યામલા—સાંવરી (નાયકા) નિરૂ (? કટાક્ષ) શીખે છે, તેમ તેમ મન્મથ નિજ(ક)—પોતાના શરોને ખર-કઠણ પત્થરપર તીક્ષ્ણ કરે છે—અહીં વંકિમ—વાંકા એ લોચનનું વિશેષણ લીધું છે તેથી 'નિરૂ'નો અર્થ સ્પષ્ટ નથી જણાતો. દોધક વૃત્તિકારે નિરૂનો અર્થ 'નિશ્ચય' કરી 'લોચનોથી નિશ્ચય વક્રત્વ શીખે છે' એમ અર્થ કર્યો છે.

તિક્ખેઇ—તીખા—તીક્ષ્ણ પરથી નામ ધાતુ અજ્જુનો અર્થ વૃત્તિકારે એ આર્યે—હે સખિ એમ કર્યો છે. વમ્મહુ—મન્મથ.

(૨૩) સંગરસએહિ જુ વણ્ણિઅઇ, દેક્ખુ અમ્હારા કન્તુ,
અઇમત્તહં ચત્તંકુસહ, ગય કુમ્ભઇં દારન્તુ.

—(હે સખિ!) સો સગ્રામ—યુદ્ધમા જેને, અતિમત્ત અને અંકુશો જેણે છોડયા છે એવા ગજ—હાથીનાં કુંભોને વિદારતો વર્ણવવામાં આવે છે એવા અમારા કાન્ત—કંથને દેખ—જો. ચત્તંકુસહ—સ. ત્યક્તાંકુશ.

(૨૪) તરૂણ હો તરૂણિ હો મુણિઉ મઇં કરહુ મ અપ્પહો ઘાઉ.

—તરુણો! તરુણીઓ! મને મુનિને-જાણીને-મારી વાત સમજીને આસક્ત મને અહીં ઉપસ્થિત જાણીને પોતાનો ઘા ન કરો.

(૨૫) ભાગીરહિ જિવ ભારઇ મગ્ગેહિ તિહિવિ પયટ્ટઇ

—ભાગીરથી જેમ-પેઠે ભારતી ત્રણ જ માર્ગે વર્તે છે એટલે કે જેમ ગંગા ત્રિપથગા-સ્વર્ગ, મર્ત્ય, પાતાલ એ ત્રણેમાં ચાલે છે તેવી રીતે ભારતી-સરસ્વતીના માર્ગ પણ ત્રણ છે-વૈદર્ભી ગૌડી, પાંચાલી-એ ત્રણ રીતિઓ.

(૨૬) સુન્દર-સવ્વંગાઉ વિલાસિણીઓ પેચ્છન્તાણ,

—સુંદર સર્વાંગી વિલાસિનીઓ જોતા (પુરુષો)ના.

(૨૭) નિઅ-મુહ-કરહિંવિ મુદ્ધકર અન્ધારઇ પડિ પેક્ખઇ
સસિ-મંડલ-ચંદિમએ પુણુ કાંઇ ન દૂરે દેક્ખઇ

—(કોઇ) મુગ્ધા સ્ત્રી પોતાના મુખ કર-કિરણથી અન્ધારે કર-કમળ જુએ છે (તો) પુન ચંદ્ર શશિમંડળની ચાંદનીથી દૂરે-દૂરના પદાર્થને કેમ ન દેખે!—જરૂર દેખે.

(૨૮) જહિ મરગય-કન્તિએ સવલિઅ

—જેમ મરકત કાંતિથી સવલિત—મિશ્રિત—

(૨૯) તુચ્છ-મઝ્ઝહે તુચ્છ જમ્પિરહે
તુચ્છચ્છ-રોમાવલિ હે તુચ્છ રાય! તુચ્છયર-હાસ હે.
પિયવયણુ અલહન્તિ હે
તુચ્છ-કાય-વમ્મહ-નિવાસહે
અન્નુ જુ તુચ્છઉં તહે ધણહે તં અક્ખણહ ન જાઇ
કટરિ થણન્તરુ મુદ્ધડહે જે મણુ વિચ્ચિ ણ માઇ.

(કોઈ નાયકને કહી રહી છે કે તુચ્છરાગ (શિથિલ પ્રેમવાળા)! જેનો મધ્યભાગ તુચ્છ છે જેનું જલ્પન-બોલવું તુચ્છ છે જેની રોમાવલિ તુચ્છ અને અચ્છ-અચ્છી-સારી છે વળી તુચ્છ જેનું હાસ્ય છે જે પ્રિય-વચનનો લાભ મેળવી શકતી નથી જેના તુચ્છ કાય-શરી-

રમા મન્મથનો નિવાસ છે, એવી ધણ-સ્ત્રીનુ જે અન્ય તુચ્છ છે તે આખ્યુ-કહ્યુ જાય તેમ નથી, (એટલુ તુચ્છ છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ) આશ્ચર્ય તો એ છે કે તે મુગ્ધાનુ સ્તનાંતર (એટલુ તુચ્છ છે) કે જેની વચ્ચે મન માય-સમાય તેમ નથી. (સ્તનો ઘણા જાડા છે ને અંતર અતિ તુચ્છ છે એમ કહેવાનો હેતુ છે.)

દોધકવૃત્તિકારે આને યુગ્મ નોંધ્યો છે, પરંતુ આ એક આખો રહ્યા છંદ છે. આવા છંદ સોમપ્રભસૂરિની રચનામા મળી આવે છે, કે જે હવે પછી મૂકવામા આવશે આમા નાયિકાના વિશેષણ પ્રાય બહુ-વ્રીહિ સમાસમા છે અને 'હે' એ સબંધકારક ચિન્હ છે. તહે ધણ હે એટલે તહ ધણહ એ તેનો ઉચ્ચાર છે-અર્થાત્ તે ધણ-સ્ત્રીના અક્ષ-હન્તી-સ અલભન્તી અકખણ-બોલવુ કટરિ-આશ્ચર્યવાચક. મુદ્ધડા-મુગ્ધા. 'ડ' અલ્પ વાચક. જે-જેથી, વિચ્ચિ-વચ્ચે હી. બીચ પ. વીચ માઈ-સમાય.

(૩૦) ફોડેન્તિ જે હિયડઉં અપ્પણઉં, તાહ પરાઈ કવણ ઘણ,
રક્ખેજ્જહુ લોઅહો અપ્પણા, બાલહે જાયા વિસમ થણ.

—જે (એ સ્તન) પોતાનું હિયડુ-હૈયુ ફોડે છે, તેને માટેની પારકી દયા શુ (હોઈ શકે ?) હે લોકો પોતાનું રક્ષણુ કરો, (કારણુ કે) બાલાના સ્તનો વિષમ થયા છે.

ઘણ—ઘૃણા, દયા થણ-થાન, થાનોલુ, સ્તન થાન હજુ પશુ-ઓના આંચળ માટે વપરાય છે.

(૩૧) ભલ્લા હુઆ જુ મારિઆ, બહિણિ મહારા કન્તુ,
લજ્જેજ્જ તુ વયસિઅહુ, જઈ ભગ્ગા ઘરૂ એન્તુ

—હે બહેન ! ભલું થયુ જે મારો કંથ મરાયો જો ભાગીને નાઠેલો-હારેલો ઘેર આવત તો વયસ્યમા-બહેનપણીઓથી યા તેમા હુ લજ્જા પામત-લજાત ભગ્ગા-ભગ્ન, હારેલો, વયસિઅહુ-સરખી ઉમર વાળી વયસ્યાઓમા સ. વયસ્ એટલે ઉમર પરથી

(૩૨) વાયસુ ઉડ્ડાવન્તિઅએ પિઉ દિટ્ઠઉ સહસત્તિ
અદ્ધા વલયા મહિહિ ગય અદ્ધા ફુટ્ટ તડત્તિ.

—વાયસ એટલે કાગડો ઉડાવતી (એક સ્ત્રીએ) સહસા-એકાએક પિયુ દીઠો તેથી બલોયાનો અર્ધો ભાગ મહિપર ગયો ને અર્ધો તડ દેતો-તડ અવાજ કરી ફુટ્યો. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે

(૩૩) કમલઇં મેલ્લવિ અલિ-ઉલઇં કરિ-ગણ્ડાઇં મહન્તિ
અસુલહમેચ્છણ જાહં ભલિ, તે નવિ દૂર ગણન્તિ.

—અલિ-કુલ એટલે ભમરોનો સમૂહ કમલને મેલી-છોડીને કરિ એટલે હાથીના ગંડસ્થલોને ઇચ્છે છે અસુલભ એટલે દુર્લભની ઇચ્છા જેઓને ભલી સારી-વધતી રહે છે-તેનો પ્રકાશ થઇ જાય છે તેઓ દૂરને ગણતા નથી. જે ચીજની કામના થાય તે ચીજ દૂર હોય તો પણ તે લેવા પ્રબલ યત્ન થાય છે ભલિ-વધતી-વધારે પણ હોઇ શકે છે

(૩૪) અપ્પઇ દેક્ખિવિ નિઅય બલુ, બલુ પસરિઅઉ પરસ્સુ.
ઉમ્મિલ્લઇ સસિ-રેહ જિવ કરિ કરવાલુ પિઅસ્સુ.

—નિજ એટલે પોતાનું બલ એટલે પોતાની સેના ઓછી-અલ્પ દેખીને, પરની-સામાની બલ-સેના પસરે છે-ખીલે છે-વિસ્તાર પામે છે તેવી રીતે (બીજઆદિ દિવસે) શશિરેખા-ચંદ્રરેખાની જેમ પિયુના હાથમાં કરવાલ-ખડ્ગ ખીલે છે-શોભે છે

નિઅય-નિજક ઉમ્મિલ્લઇ-સં ઉન્મીલતિ.

(૩૫) જઇ તહો તુટ્ટઉ નેહડા, મઇં સહું નવિ તિલ-તાર
તં કિહે વંકેહિ લોઅણેહિ જોઇજ્જઉં સય-વાર.

—હે તલ જેવી જેની તારા-કીકી છે એવા હે તિલતાર! જો તારો સ્નેહ મારી સાથે તૂટ્યો નથી તો (તારાથી) શા માટે વાંકાં લોચનથી શત-સો વાર (હું) જોવાઉં છું.

તહો—તવ-તારો. તવ એ ગુજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે સહું—સહ-સાથે-સં. સહ. સહુ એ સાથેના અર્થમાં ગુજરાતી કાવ્યમાં વપરાય છે કિહે-સં કસ્માત્-શા માટે ક.

(૩૬) જહિ કપ્પિજ્જઇ સરિણ સરુ, છિજ્જઈ ખગ્ગિણ ખગ્ગુ,
તહિં તેહઇ ભડ-ઘડ-નિવહિ કન્તુ પયાસઈ મગ્ગુ.

—જ્યા શરથી-બાણથી શર-બાણ કપાય છે, ખડ્ગથી ખડ્ગ છેદાય છે ત્યા-તે સગ્રામમા તેવા ભડ એટલે ભટ-યોદ્ધાની ઘટા એટલે સેનાના નિવહ એટલે સમૂહમા (મારો) કથ માર્ગ પ્રકાશે છે-કાઢે છે-કરે છે. ભડ-ભડ એ કાઠિયાવાડમા બહાદૂરના અર્થમા વપરાય છે. 'તુ ભડ હો તો આવી જા'-'ભડના દીકરા! ભાગ્યો તને'!

(૩૭) એક્કહિ અક્ખિહિ સાવણુ અન્નહિ ભદ્દવઉ,
માહઉ મહિઅલ-સત્થરિ ગડત્થલે સરઉ,
અગિહિ ગિમ્હ સુહચ્છી-તિલ-વણિ મગ્ગસિરુ,
તહે મુદ્ધહે મુહ-પકઇ આવાસિઉ સિસિરુ.

—આ વિરહાવસ્થામા પડેલી સ્ત્રીનુ વર્ણન છે. તે મુગ્ધાની એક આખમાં શ્રાવણ છે (અને) બીજી (આખમાં) ભાદરવો છે. (શ્રાવણ અને ભાદરવો એ બે માસમા વરસાદ પડે છે, તેવી રીતે આ બે આખમાં આસુ પડે છે તેથી તે બે આંખને તે બે માસ સાથે સરખાવેલ છે). મહીતલ સાયરા-ભૂતલ સસ્તાર-પૃથ્વીના પડમા માધવ-વસત છે, વસત પલ્લવમય થાય છે તે રીતે સાથરામા નવાં નવા પાન બીછાવ્યાં છે, ગડસ્થલમા-કપોલમા (પાંડુતા-પીળાશ પરથી) શરદ, અગમાં (સૂકવાથી) ગ્રીષ્મ-ઉનાળો, સુખસ્થિતિ રૂપી તલના વનમા માગશર (માગશરમાં) તલના ખેતરો લણી નાખવામાં આવે છે તેથી ઉજાડ થવાથી-સુખનો નાશ થવાથી માગશર) (અને) મુખપંકજમા શિશિર (કે જે વખતે કમલો સૂકાય છે, આવાસ કરી રહેલ છે

સુહચ્છી સ સુખાસિકા-સુખસ્થિતિ. આ પણ યુગ્મ નથી પણ એક આખો છદ છે.

(૩૮) હિયડા ફુટ્ટિ તડત્તિ કરિ, કાલક્ખેવે કાઇં
દેક્ખઉં હય-વિહિ કહિં ઠવઇ, પઇં વિણુ દુક્ખ સયાઇં.

—હે દેવ! તાત એમને ધુર ક્યારેયથી શું! (જાણી) જોઈ કે અમારો વિધિ મારા વિના સેંકડો દુ:ખો ક્યાં સ્થાપિત કરે છે! મારું કામ ૮ સેંકડો દુ:ખોનો આધાર છે તે પ્રાણી લાવ તો જોઈ કે મુગ્ધો વિધિ અને છોડીને તે દુ:ખોને ક્યાં રાખે છે! તાતત્તિ—જુઓ ઉપર ન કર ગત્વ ઇતિ. પ્રાકૃત-સમ મારવો. ડજ્ઞ—સ્થ રથાસ્થાનિ. મરાઠી દેવ ધાતુ, જેનમાં ઠવણ્ણ વગેરે સરખાવો.

(૪૪) ક્નતુ મહારઉ હલિ સહિએ નિચ્છઈ રૂસઇ જાસુ,
અત્થિહિ સત્થિહિ હત્થિહિ વિ, ઠાઉવિ ફેડઇ તાસુ.

—હે હલે! હે સખિ! મારો કન્ત (કંથ) જેનાથી નિશ્ચયે રૂસે-રૂઠે છે-રોષે ભરાય છે તેનું અત્થથી-દ્રવ્યથી શસ્ત્રથી, અને હાથેથી પણ સ્થાનક-ઠામ કરી નાખે છે જડમૂળથી તેનો નાશ કરે છે ઠાઉવિ-સ્થાનક ઠામ પણ.

(૪) અભિઉ કાસુ ન વસ્થઈ ધણુ કણ કાસુ ન ઇટ્ઠું
દ્રવિણુવિ અવસર-નિવડિઆઈ તિણ-સમ મણ્ણઇ વિસિટ્ઠું

—અભિત કેને આવડ્યું નથી! ફરી-વળી ધન કેને ઇષ્ટ નથી, (પણ) વિશિષ્ટ (જન) એ બનેને પણ અવસર આવતાં તૃણ સમ મણે છે

(૪૧) ધમલિ ચિટ્ટહિ નાહુ ધુ ત્ર રણિ કરહિ ન ભન્તિ

—જે નાથ આંગણે બેસે છે તે રણમાં કરે છે (તેમાં) ભ્રાંતિ નથી. એટલે તે રણમાં વીરતા કરે છે તેમાં શક નથી. એમ ન સમજે કે તે આંગણે મોટો થતો નથી. આ મારવાડી દોહા અનુસાર —

બોલો બોલો દીસતો સહ અરીભી સહ,
હાદી! કુજર કારણ, જાણુવિયો જોઇ,

(બોલો બોલો દેખાતો હતો, સહ અરીભીથી સીધિ સાથે રહેતો પરતુ હાદી! લડાઇમાં હાથીઓને કાપતી વખતે ખાસ જેનો દિયે જણાયો કે તેમાં આ જ્વાયીર છે)

જે તેને માટે ધું ત્ર આવે છે (હેમચંદ્ર ૮-૪-૩૬૦) ત્ર મા તે ત(ત્) છે જ. ર લાગ્યો છે-જેવી રીતે બ્રત્રિમા (બીજુ રૂપ ભતિ મળે છે. દે૦ ૪૫) ર લાગવાને માટે આગળ વ્યાસનો વ્રાસ થયો તે જુઓ ન ૯૧.

(૪૨) ત બોલ્લિઅઇ જુ નિવ્વહઇ.

—જે નિભે-ટકે તે બોલીએ. (જે નિભાવી શકાય તે બોલવું ઘટે).

ઇમુ કુલુ તુહ તણુઉં, ઇમુ કુલુ દેક્ખુ.

—ઇમુ-આ કુલ તારૂ-તણુ એટલે તારા સબધી, આ કુલ જો.

(૪૩) એહ કુમારી એહો નરૂ, એહુ મણોરહ-ઠાણુ,

એહઉં બઢ ચિન્તન્તાહ, પચ્છઇ હોઇ વિહાણુ.

—આ કુમારી, આ નર, આ મનોરથસ્થાન-એવુ ચિતવતા વઢ એટલે મૂર્ખોનું પછી વહાણુ થાય છે-વહાણું વાય છે એટલે આખી રાત એ વિચારમા વિચારમા ચાલી જાય છે વઢ એ સબધ કારક છે યા સબોધન વિભક્તિમા પણ લઇ શકાય.

(૪૪) જઇં પુચ્છહ ઘર વડ્ડાઇ, તો વડ્ડા ઘર ઓઇં,

વિહલિઅ-જણુ-અબ્ભુદ્ધરણુ, કન્તુ કુડીરઇ જોઇં.

—(કોઇ સ્ત્રી મુસાફરને કહે છે:-) જો મોટા ઘર (તમે) પૂછતા હો તો મોટા ઘર તે છે (કે જેમા દાનાદિ-પરોપકાર થતા હોય), વિહ્વ-લિત જનના અભ્યુદ્ધાર અર્થે મારા કન્થને કુટિરમા-ઝુપડીમા જો. મોટા ઘર મહેલ નથી હોતા-વિહ્વલિત જનોના ઉધ્ધારક મારા કાતને કુટીમાં બેસેલો જો—તે ઘર મોટુ છે જ્યા પરોપકાર થાય છે.

ઓઇ-ઓસો-એ. વડ્ડ-વડો સ. બૃહત્ હિ. બડો કચ્છી વડ્ડો.

(૪૫) આયઇ લોઅહો લોઅણઇ, જાઇ સરઇ ન ભન્તિ,

અપ્પિએ દિટ્ઠંઇ મઉલિઅહિ, પિએ દિટ્ઠઇ વિહસન્તિ.

—લોકના આયે-આ લોચનો જાતિનુ-પૂર્વ જન્મનું સ્મરણ આપે છે-તેમા ભ્રાંતિ-સંદેહ નથી. અપ્રિયને જોતા મુકુલિત થાય છે, પ્રિયને

જોતાં દસે છે જાઇસ્મર—જાતિસ્મર, જેથી પૂર્વજન્મના પ્રિય અગ્નિની યાદ થાય—જાતિ સ્મરણ. જો જાઈ અને સરઈ એ પદ જુદાં હોય તો જાતિને—પૂર્વજન્મને સ્મરણ કરે છે અગ્નિએ કિંશુ—પિએ કિંશુ આવવાથી સામી સ અગ્નિયે દરે સતિ, પ્રિયે દરે સતિ.

(૪૬) ચોસઠ મ ચોસઠ્ઠિત્થિમ, ઉજ્જલી વાગ્બાનરસ કિ તેણુ.
જ જાઈ જાસે જાચ્ચો, આમેણુ વિ કિં ન પાજ્જઇ

—ઋષિ—સમુદ્ર નિશ્ચયે શોષાય કે મ શોષાય તેથી વાગ્બાનલને શું? જો જલમાં જ્વલન—અગ્નિ જલે છે—બળે છે તેનાથી બસ પર્યાપ્ત—પૂરતું શું નથી?—પૂરતું જ છે. કહેવાનો મતલબ કે આશા અસફલ હોય સિદ્ધ ન થાય તો ઉદ્યોગમાત્ર સાર્થકતા છે. નિશ્ચય—નિશ્ચય આમેણુ—એનાથી.

(૪૭) આયહો દડ્ઢ કલેવરહો, જં વાહિઉ તં સારુ
જઇ ઉટ્ઠબ્ભઇ તો કુહઇ અહ ડજ્ઝઇ તો છારુ

—આના દગ્ધ—દાઝેલા કલેવરનું જે વહ્યું ગયું તે સારું, (મરણ પછી) જે ઢાંક્યું છે—સ્થાપ્યું છે તે કોહાય છે અને જે દાઝે છે તે ક્ષાર—છાર—ભસ્મ થાય છે. ઉદ્દહ્યાય, દાઝેલું બાળેલું. સારું—ગૂ.સારું ઉટ્ઠબ્ભઇ—સ ઉત્તમ્યતે ઢંકાય—આચ્છાદ્યતે—સ્થાપ્યતે. કુહઇ—ગૂ. કોહાય છે સ કુથ્યતે, ક્વથતિ કિ કુથતિ છે. છાર—ક્ષાર, રાખ, ભસ્મ.

(૪૮) સાહુ વિ લોઉ તડપ્ફડઇ વડ્ડત્તણહો તણેણ.
વડ્ડપ્પણુ પરિ પાવિઅઇ હત્થિં મોક્કલડેણ.

—સર્વે—આખાય લોક વડપણને માટે તડફડે છે પણ વડપણ મોકળા હાથથી પ્રાપ્ત થાય છે—પમાય છે. સાહુ—સહુ તણેણ—તણુથી—માટેથી એટલે માટે—એમાં ને વિભક્તિ પ્રત્યયો છે ગૂજરાતીમાં પ્રયોગ છે કે જેનો હાથ પહોળો તેનો જગ મોટો. દાનથી જનમાં મહત્વ પમાય છે

(૪૯) જઇ સુ ન આવઇ દૂઇ ઘરુ, કાઇં અહોમુહુ તુજ્ઝુ
વયણુ જુ ખણ્ડઇ તઉ સહિએ સો પિઉ હોઇ ન મજ્ઝુ
—હે દૂતિ! જો તે ઘેર ન આવે, તો તારું અધોમુખ—નીચું મોં

શા માટે ? હે સખિ! જે તારૂ વચન ખરૂ તે મારો પ્રિય નથી થતો. કુમારપાલ પરિશિષ્ટમા 'અહિ એસો' એવુ છપાયેલુ છે. આ દૂતિને ઉપાલભ છે. અધોમુખ-ખડિત વદનને છુપાવવા માટે છે, વચનનું ખડન કહેલુ ન માનવાથી છે. વયણુ-વચન અને વદન એ બનેનો શ્લેષ છે. કાઇં-સ કિં, શા માટે ?

(૫૦) 'કાઇ ન દૂરે દેક્ખઇ' એટલે શા માટે દૂર જોતો-જોતી નથી ?

(૫૧) સુપુરિસ કંગુ હે અણુહરહિ, ભણુ કજ્જે કવણેણ
જિવ જિવ વડ્ડત્તણુ લહહિ, તિવ તિવ નવહિ મરેણુ

—સુપુરૂષ કાગ (ધાન્ય)નુ અનુમરણુ કરે છે કહે, કયા કાર્યથી ? જેમ જેમ વડપણુ પામે છે, તેમ તેમ શિરથી નમે છે

અનુહરહિ-નકલ કરે છે, સદૃશ હોય છે. ભણુ-કહે. કજ્જે કવણેન-શુ કાર્યથી ?

(૫૨) જઇ સસણેહી તો મુઇઅ, અહ જીવઇ નિન્નેહ,
બિહિંવિ પયારેહિ ગઇઅ ધણુ, કિં ગજ્જહિ ખલ મેહ.

(કોઇ સ્ત્રીનો ભરથાર દેશાતર ગયો છે તે મેઘ પ્રત્યે કહે છે) તેણી જો સસ્નેહ-સ્નેહાલ હશે તો મુઇ—મરણુ પામી હશે, (મારા વિરહથી), અને જો જીવતી હશે તો નિસ્નેહ છે. બને પ્રકારે ધણુ-સ્ત્રી ગઇ છે હે ખલ મેહ! શુ કામ ગાજે છે ? જો સ્નેહવતી હોય તો વિયોગમા મેઘ ગર્જના સાભળી મરી ગઇ, જો જીવતી હોય તો તેનામા સ્નેહ નથી. પ્રિયા તો બંને રીતે ગઇ

(૫૩) ભમરૂ મ રૂણ્ઝુણિ રણ્ણડઇં, સા દિસિ જોઇ મ રોઇ,
સા માલઇ દેસન્તરિઅ, જસુ તુહુઁ મરહિ વિઓઇં

—હે ભ્રમર! અરણ્યમા રણઝુણુ (એ શબ્દ) મા કર, તે દિશામા જોઇ ન રો જેના વિયોગથી તુ મરે છે તે માલતી દેશાન્તરિત (છે) —દેશમા નથી રણ્ણડઇ-રાનમા અરણ્યમા.-જુઓ 'રન્નુ' ઉપર ન ૧૭માં.

(૫૪) પઇં મુક્કાહ વિ વરતરૂ, ફિટ્ટઇ પત્તત્તણુ ન પત્તાણુ
તુહ પુણુ છાયા જઇં હોજ્જ, કહવિ તા તેહિં પત્તેહિં.

—હે વરતરુ!—ઉંચા પ્રકારના વૃક્ષ! તારાથી મૂકાયેલાં—તજાયેલાં પત્રોનું-પાંદડાંનું પત્રત્વ-પાંદડાપણું ફીટતું નથી—ભાગી જતું નથી. ચાલ્યું જતું નથી. વળી-પુન તારી જે છાયા હોય તે કોઈ પણ પ્રકારે તેજ પત્રોથી છે. આ અન્યોક્તિ છે તું જેને તજે તેનાથીજ તારી શોભા છે મુક્ક—મુક્ત-મૂકેલો, તજેલો. ફિટ્ટ—આથી જાય છે નાશે છે સરખાવો હાલ ફાટવું ફિટકાર, ઓનું ફીટી જવું ફીટસ બી. હોજ્જ—હોય તો, થાતી તો. કોષકારવિચાર 'વિવરતરુ' એક પદ ગણી વિ(પક્ષી) +વર (સારા)ના તરુ—સારા પક્ષીના તરુ એવો અર્થ પણ કરે છે અને વરતરુ એમ એક પદ ગણી પણ બીજો ઉપર જણાવેલો અર્થ કરે છે

(૫૫) મહુ હિઅઉં તઇં તાએ તુહું સવિ અન્ને વિનડિજ્જઇ
પિઅ કાઇ કરઉં હઉં કાઇ તુહું મચ્છે મચ્છુ ગિલિજ્જઈ.

—(નાયિકા અન્યમાં આસક્ત નાયકને કહે છે કે) મારું હૃદય તારાથી (રોકાયું) તું તેણીથી રોકાયો, તેણી પણ બીજાથી નચાય છે હે પ્રિય! હું શું કરું? તું શું (કરે?) (એવો) મચ્છ ગળે છે (તેવું છે) મોટો મચ્છ નાના મચ્છને ગળે તેવો. માત્સ્ય ન્યાય છે અનુકરણ ચિહ્ન તાં મ ત મ માન મ ઇમાં મ માં મ વાળા શબ્દોનો ભાવ છે તઇં-તુઝી.

(૫૬) પઇં મઇં બેહિં વિ રણગયહિં કો જયસિરિ તક્કેઇ
કેસહિં લેપ્પિણુ જમ-ઘરિણિ, ભણ સુહુ કો થક્કેઇ.

—તું હું બંને રણમાં ગયેલાઓમાં કોણ જયલક્ષ્મી ઇચ્છે છે? યમની ગૃહિણી-સ્ત્રીને કેશથી પકડીને કોણ સુખે રહે તે (તું) કહે—કોઈ નહિ એ અર્થ છે પઇં મઇં-સપ્તમી વિભક્તિ અધિકરણ. તક્કેઇ—તાકે છે-ઇચ્છે છે ઘરિણુ-ગૃહિણી. થક્કેઇ—થાકે રહે.

(૫૭) પઇં મેલ્લન્તિહે મહુ મરણુ મઇં મેલ્લન્તહો તુજ્ઝુ
સારસ! જસુ સો વેગ્ગલા, સો વિ કૃદન્તહો સજ્ઝુ

—(કોઈ સ્ત્રી નાયકને સારસ કહી અન્યોક્તિ કરે છે) હે સારસ! તને છોડતી એવી હુંતું એટલે મારૂ મરણુ છે (અને) મને મુકતા એવા તારૂ (મરણુ છે) જેને જે વેગળો-દૂર છે તેજ કૃતાન્તને-યમને સાધ્ય છે એટલે મરણુ પામે છે. પઇ, મઇ-કર્મકારક. મેલ્લન્તી, મેલ્લન્ત વર્તમાન ધાતુજ-કૃદન્ત. હો-સબધની છઠી 'હો' છદ પ્રમાણે લઘુ બોલાશે.

(૫૮) તુમ્હેહિ અમ્હેહિ જે કિઅઉં, દિટ્ઠુઉ બહુઅ જણેણુ,
ત તેવડઉં સમરભરૂ, નિજ્જિઉ એક ખણેણુ

—તમારાથી અમારાથી જે કરાયુ છે-તમે અમે જે કર્યું તે બહુત-ઘણા જણોએ દીઠું. (શુ કર્યું ? તેના ઉત્તરમા) તે તેટલુ કે સમરનો સમૂહ એક ક્ષણુમા નિર્જીત કર્યો-જીતી લીધો

(૫૯) તઉ ગુણુ-સપઇ તુજ્ઝ મદિ તુધ્ર અણુત્તર ખન્તિ,
જઈ ઉપ્પત્તિ અન્ન જણુ મહિમડલિ સિક્ખન્તિ.

—મહીમડલમા અન્ય જન જો (તારી પાસે) આવીને તારી ગુણુ સપત્તિ, તારી મતિ, તારી અનુત્તર (નોત્તમ) ક્ષાન્તિ-ક્ષમા શીખે તો (સારૂં) તઉ, તુજ્ઝ, તુધ્ર-તારૂ ઉપ્પત્તિ-સ ઉપેત્ય, ઉપ્પતિઅ.

(૬૦) અમ્હે થોવા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ્વ ભણુન્તિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણુયલુ, કઇ જણુ જોણ્હ કરન્તિ

—અમ્હે થોડા રિપુ ઘણા, એમ કાયર ભણે છે, હે મુગ્ધા! —સુદરી! નિહાળ! ગગનતલમાં કયો જણુ જ્યોત્સના—ચાદની કરે છે—એકજ જણુ અને તે ચદ્રજ. થોવા-થોડા સ સ્તોક એમ્વ-સ. એવં. પજાબી એવે જોણ્હ-સ જ્યોત્સના.

પ્રકરણ સાતમું

હેમચંદ્રે અવતરેલાં અપભ્રંશ ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૫૧) અમ્મણુ જાણિવિ જે ગયા, પહિઅ પરાયા કેવિ
અવસ ન સુઅહિં સુહચ્છિઅહિં જિવ અમ્હઇ તિવઁ તેવિ.

—પોતાપણું લગાડી-મમત્વ લગાડી જે પારકા કોઇ પથિક ગયા છે તે અવશ્ય સુખાસિકાથી-સુખથી સૂતા નથી. જેવા અમ્હે તેવા તેઓ. અમ્મણુ-આપણાપણું-પોતાપણું-મમતા-સ્નેહ. સુહચ્છિઅહિં-સ સુખાસિકાથી-સુખની બેઠકથી-સુખની નીંદ (ઉપર નં ૩૭) અમ્હઇ-અમે હિં હમ, રાજસ્થાની મ્હે

(૫૨) મઇં જાણિઉં પિઅવિરહિઅહં કવિ ધર હોઇ વિઆલિ,
ણવર મિઅંકુવિ તિહ તવઇ જિહ દિણયરુ ખયગાલિ.

—હે પ્રિય! મારાથી જાણ્યું—મેં જાણ્યું કે પ્રિયથી વિરહી-ઓનાં કોઇ પણ ધર-આશ્વાસન વિકાલે-સંધ્યાકાળે થાય છે (આટલું વિરહીઓ માટેજ નહિ પરંતુ મૃગાંક-ચંદ્ર પણ તેવી રીતે તપે છે જેમ દિનકર-સૂર્ય ક્ષયકાલે-પ્રલયકાળે (તપે છે તેમ) જુઓ સોમપ્રભ નં ૧૮ હવે પછી.

(૫૩) મહુ કંતહો બે દોસડા, હેલ્લિ મ ઝંખહિ આલુ,
દેંતહો હઉં પર ઉવ્વરિઅ, જુજ્ઝંતહો કરવાલુ.

—હેલ્લિ! (હે સખિ!) મારા કંતના બે દોષો (છે) આળ-પંપાળ ઝંખ નહિ-બોલ નહિ (તે ક્યા બે દોષ?—) તેના દેતાં દેતાં-દાન દેતાં હું કેવલ ઉગરી-બચી. અને ઝૂઝતાં-યુદ્ધમાં લડતાં લડતાં તલવાર બચી. દાન દેતાં બધું દેવાઇ ગયું-એક હું તેની સ્ત્રી બચી ગઇ પણ લડવામાં તો તેણે તલવારને બચાવી-વાપરી નહિ. આમાં એક સ્તુતિ છે ને બીજી નિંદા એમ બન્ને સાથે સાથે છે તો, આ એ બન્ને

લઘુ બોલવા દોમડા-સ. દોષ, ડ તે કુત્સિતના અર્થમા વપરાય છે. હેલ્લિ-હે અલિ! ઝખ-ઝખવુ હિ-ઝખના, ઝીખના આલુ-આળ-ખોટુ અગડબગડ. દેન્ત, બુજ્ઝન્ત-વર્તમાન કૃદત. હઉં-હુ. ઉવ્વરિય-સં. ઉર્વરિત-ઉગરી કિં ઉબરી

(૬૪) જઇ ભગ્ગા પારક્કડા, તો સહિ મજ્ઝુ પિએણુ,
અહ ભગ્ગા અમ્હહં તણા, તો તે મારિઅડેણ.

—જો પારકા ભાગ્યા હોય-ભગ્ન થયા હોય તો ખરેખરા મારા પિયુથી થયા હોય, અને અમારા સબધિઓ ભાગ્યા તો તે (મારો પિયુ] મરાયેલો તેથી.—જો પરાયા પક્ષની સેના ભાગી હોય તો મારા પિયુએ તેને ભગાડી હશે, જો અમારા ભાગતા હોય તો તે તેના માર્યા જવાથી આવુ પરિણામ આવી શકે.

ભગ્ગા—સ. ભગ્ના ભાગ્યા, તૂટ્યા, હાર્યા તેથી ભાગ્યા—નાઠા. પારક્કડા, અમ્હહં તણા,—પરાયા અને અમારા. મારિઅડ સં. મારિતક. આ પ્રસિદ્ધ દોહો છે.

(૬૫) મુહ-કબરિ-બન્ધ તહે સોહ ધરહિ
ન મલ્લ-જુજ્ઝુ સસિ-રાહુ કરહિ
તહે સહહિં કુરલ ભમર-ઉલ-તુલિઅ
ન તિમિર-ડિમ્ભ ખેલન્તિ મિલિઅ.

—તેણીના મુખ અને વેણીનો બધ શોભા ધરતા જાણે શશિ રાહુ મલ્લયુદ્ધ (કરતા હોય નહિ). તેણીના કુરલ-કેશો ભ્રમર કુલ તુલ્ય શોભે છે, જાણે તિમિરના-અંધકારના બાળકો મળીને ખેલે છે ન-જેમ, જાણે કે-ઉત્પ્રેક્ષામા વપરાય છે.

(૬૬) બપ્પીહા પિઉ પિઉ ભણવિ કિત્તિઉ રૂઅહિ હયાસ!
તુહ જલિ મહુ પુણુ વલ્લહઇ, બિહુ વિ ન પૂરિઅ આસ.

—બપૈયા!—ચાતક! પિયુ પિયુ (એમ) કહીને કેટલીવાર (તુ)

રમે છે ! હે દયાળ ! તારી જન્મમાં, પુન: મારી વાસનામાં—એમ બંનેની આશા પૂરી થઈ નહિ. તને જલ ન મળ્યું અને વાલમ ન મળ્યો.

(૫૭) બપ્પીહા કઇં બોલ્લિએણ નિગ્ઘિણ વારંવાર,
સાયરિ ભરિઅઇ વિમલ જલિ, લહહિ ન એક્કઇ ધાર

—હે નિર્ઘૃણ—નિર્લજ્જ બપૈયા ! વારંવાર બોલવાથી શું ! સાગરમાં વિમલ જલથી એક પણ ધારા (તને) મળશે નહિ.

(૫૮) આયહિ જમ્મહિ અન્નહિ વિ, ગોરિ સુ દિજ્જહિ કન્તુ,
ગય મત્તહ ચત્તંકુસહ જો અબ્ભિડઇ હસન્તુ

—આ જ જન્મ—અન્યમાં (અન્ય ભવમાં) પણ, હે ગૌરી ! તે કંથ દેજે (દેવો કંથ છે ? ૮) જે મત્ત, અને ત્યક્તાંકુશ—જેણે અંકુશ છોડયા છે તેવા ગજોને હસતો આવી મળે—તેની સન્મુખ આવે

(૫૯) બલિ અબ્ભત્થણિ મહુમહણુ, લહુઇહૂઆ સોઇ
જઇ ઇચ્છહુ વડ્ડત્તણઉં દેહુ મ મગ્ગહુ કોઇ

—બલિની અભ્યર્થના વડે તે મધુમથન—નારાયણ લઘુ થયો—વામન બન્યો. જો વડપણ ઇચ્છો તો દો—દાન કરો, કોઇ પાસે મ માગો. (લહુઇહૂઆ—સં. લઘુકીભૂત.)

(૬૦) વિહિ વિનડઉ પીડન્તુ ગહ, મ ધણિ કરહિ વિસાઉ
સંપઇ કડ્ઢઉં વેસ જિમ્વ છુડુ અગ્ઘઇ વવસાઉ.

—વિધિ નાશ કરે ગ્રહો પીડે, (પણ) હે પ્રિયા ! વિષાદ કર નહિ. જો વ્યવસાય—ઉદ્યમ આવે જ તો સંપત્‌ને વેશની પેઠે કાઢું છું

વિનડઉ—નડઉ નામે ધાત—ક્રિયા જુઓ ઉપર નં ૧ સરખાવો મિસ્સપુરી ધનિયા વેસ—વેશ દીપક ઇતિમર વેસ્યા પણ અર્થ કરે છે વેશ્યાની પેઠે કડ્ઢ—સં. કર્ષામિ પેચુ—ક્રડ્ડ છુડુ—જો. અગ્ઘઇ—સં. અર્ઘતિ અથવા રાજતે. જો ઉદ્યમ આવે તો સંપત્ સુલભ થાય છે)

(૬૧) ખગ્ગ-વિસાહિઉ જહિ લહહું પિય તહિ દેસહિ જાહું
રણ-દુબ્ભિક્ખે ભગ્ગાઇં વિણુ જુજ્ઝેં ન વલાહું.

—હે પ્રિયા! જે દેશમા ખડ્ગથી સાધિત થયેલુ મેળવુ ત્યાં જઇએ (અહીં) રણ–દુર્ભિક્ષથી ભગ્ન થયેલા–(તેથી) યુદ્ધ વગર પ્રસન્ન થતા નથી–આનંદ આવતો નથી જ્યા તલવાર ચલાવી ઉપજીવિકાનો નિર્વાહ થઇ શકે ત્યા ચાલો, અહીં તો રણ–દુર્ભિક્ષ–યુદ્ધના દુકાળથી (દિલ) તૂટી ગયુ, યુદ્ધ વિના આનદ આવતો નથી

વલાહુ—ન ગતિ પ્રાપ્નુમ—મજા આવતી નથી એમ દોધકવૃત્તિમા અર્થ કર્યો છે તેને અનુસરી ઉપર અર્થ મૂકયો છે, પણ તે ઠીક લાગતો નથી વલાહુ એટલે વળુ—પાછો આવુ. રણ–દુષ્કાળમા ભાગ્યા છીએ. વિના યુદ્ધ પાછા નહિ આવીએ (જેમ દુર્ભિક્ષ કારણે દેશથી ભાગ્યા વગર સુભિક્ષ પાછો આવતો નથી)—આ અર્થ બરાબર છે

(૭૨) કુંજર સુમરિ મ સલ્લઇઉ, સરલ સાસ મ મેલ્લિ,
કવલ જિ પાવિય વિહિ–વસિણ, તે ચરિ માણુ મ મેલ્લિ

—હે કુંજર! સલ્લકીઓ (એક જાતના બળદો) ને સ્મર નહિ, સરલ એટલે દીર્ઘ શ્વાસ મૂક નહિ વિધિવશે જે કવળ–કોળીઆ મળ્યા તે ચર, માન રાખ નહિ

દોધકવૃત્તિ પ્રમાણે મેલ્લિનો અર્થ બને સ્થળે 'છોડવુ' કરવાથી નિરર્થક વાકય થાય છે જે મળે તે ખા, ને માન છોડ નહિ,–એ યોગ્ય નથી લાગતુ. ત્યા મેલ્લિ એટલે રાખ એ અર્થ યોગ્ય લાગે છે.

(૭૩) ભમરા એત્થુ વિ લિમ્બડઇ, કેવિ દિયહડા વિલમ્બુ,
ઘણ–પત્તલુ છાયા–બહુલુ, ફુલ્લઇ જામ કયમ્બુ

હે ભમરા! અત્ર–અહીં પણ લીમડામા કેટલાક દિવસો ઘણા–પાદડાવાળા અને છાયાવાળા કદમ્બ જ્યા સુધી ફુલે ત્યા સુધી વિલંબ કર.

(૭૪) પ્રિય એમ્વહિ કરે સેલ્લુ કરિ છડ્ડહિ તુહુ કરવાલુ,
જં કાવાલિય બપ્પુડા, લેહિ અભગ્ગુ કવાલુ

—હે પ્રિય! હવે હાથમા શલ્ય–કુન્ત–ભાલુ કર–લે, (અને) કરવાલ–તરવારને તુ છોડ જેથી બાપડા કાપાલિક અભગ્ન–આખી કપાલ–ખોપરી

મેળવે તમારા ખડ્ગથી શત્રુઓનાં માથાં ભાંગી-ફાડી જાય છે તેથી કપાલિકોને આખી સાબુત ખોપરી નથી મળતી તે માટે તમે આઘાથી મારો કે જેથી ખોપરી સાબુત તો મળે. એમ્વહિ સ પ્રયાની

(૭૫) દિઅહા જન્તિ ઝડપ્પડહિં પડહિં મણોરહ પચ્છિ
જં અચ્છઇ તં માણિઅઇ હોસઇ કરતુ મ અચ્છિ

—દિવસો ઝપાટાથી જાય છે મનોરથ પાછા પડે છે-નિષ્ફળ જાય છે જે છે તે માણીએ-ભોગવીએ હશે એમ કરતા મ રહો—એટલે દિન જાય છે જે છે તે ભોગવો, ભવિષ્યના ભરોસે ના રહો. આગ્ગ્રહ-મગાવીમાં આછે રાજરધાની છે

(૭૬) સન્તા ભોગ જુ પરિહરઇ તસુ કન્તહો બલિ કીસુ,
તસુ દઇવેણ વિ મુણ્ડિઅઉં જસુ ખલ્લિહડઉં સીસુ.

—વિદ્યમાન હોય છતાં ભોગોને-પાસે હોય છતાં ભોગોને જે પરિહરે-તજે તે કંતને વારી જાઉં. જેનું માથું ટાલીયું છે તેનું દૈવેજ મુંડન કર્યું છે એટલે જેની પાસે ભોગો નથી તે તો સ્વયમેવ-દૈવાત્ તજે છે

આમાં સહેજે આવા 'બ્રહ્મચારી' યા 'રાંડ નારી પતિવ્રતા' એ કહેવત યાદ પડે છે. હિંદીમાં 'બિના મિલતી કે બ્રહ્મચારી' એ કહેવત છે જે પોતાને ભોગવિલાસો હોય છતાં છોડે તેની બલીહારી છે સન્તા વર્તમાન કૃદંત. કીસુ-કું મૈં (હેમ.) ૪ ૩૮ ખલ્લિહડઉં-સ ખલ્વાટ.

(૭૭) અઇતુઙ્ગત્તણુ જં થણહં સો છેયઉ ન હુ લાહુ,
સહિ જઇ કેવઇ તુડિવસેણ અહરિ પહુચ્ચઇ નાહુ,

—સ્તનોનું જે અતિતુંગત્વ (ઉંચાપણું) છે તે છેક-ખોટ નથી પણ લાભ છે કે સખિ! જો કોઇ રીતે ત્રુટિવશ થઇ નાથ અધરમાં પહોંચે તો. ઉંચાં સ્તન ચુંબનમાં આડા આવે છે

છેય-છેક-ખોટ. કેવઇ સ કથમપિ, કોઇ રીતે ત્રુટિવશન ચુ-

અર્થ—સ પ્રભવતિ (?) સમર્થ થાય છે, (દોધકવૃત્તિ). હીંદી પહુચના—ગૂજરાતી પહોચવુ એ આ વ્યાખ્યામા બરાબર યુક્ત છે.

(૭૮) ઇત્તઉં બ્રોપ્પિણુ સઉણિ ઠ્ઠિઉ, પુણુ દૂસાસણુ બ્રોપ્પિ,
તો હઉં જાણઉં એહો હરિ, જઇ મહુ અગ્ગઇ બ્રોપ્પિ.

—એટલુ બોલીને શકુનિ થોભ્યો, પુન દુશાસન બોલીને થોભ્યો. (હવે દુર્યોધન કહે છે કે) જો હરિ મારી આગળ બોલે તો હુ જાણું કે આ હરિ છે ઇત્તઉં—એતો—એટલો સ૦ ઇયત્, બ્રોપ્પિણુ, બ્રોપ્પિ—ભૂતકૃદત, ઠ્ઠિઉ—સ સ્થિત—થોભ્યો

(૭૯) જિવ તિવ તિક્ખા લેવિ કર, જઇ સસિ છોલ્લિજ્જન્તુ
તો જઇ ગોરિ હે મુહ કમલિ, સરિસિમ કાવિ લહન્તુ

—જેમ તેમ તીક્ષ્ણ (શસ્ત્ર) લઇને જો શશિ—ચદ્ર છોલવામાં આવે તો જ (જગમા !) ગૌરીના મુખકમલની સદૃશતા કાઇક પણ પામે. તિક્ખા—કેવલ વિશેષણ વિશેષ્ય (શસ્ત્ર—આયુધ જેવુ) અધ્યાહાર છે. જઇ—જગમા એવો દોધકવૃત્તિમા અર્થ કર્યો છે ! લહન્તુ—ક્રિયાતિપત્તિ.

(૮૦) ચૂડુલ્લઉ ચુણ્ણીહોઇસઇ, મુદ્ધિ કવોલિ નિહિત્તઉ,
સાસાનલ—જાલ—ઝલક્કિઅઉ, વાહ—સલિલ—સસિત્તઉ

—હે મુગ્ધે ! કપોલપર રાખેલો ચુડલો, શ્વાસરૂપી અગ્નિની ઝાળથી દગ્ધ થઈને, (અને) બાષ્પરૂપી પાણીથી સસિક્ત થઇને ચૂર્ણ થશે—ચૂરેચૂરા થશે (જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધ. ન. ૨૩ હવે પછી)

(૮૧) અબ્ભડ વચિઉ બે પયઇ, પેમ્મુ નિઅત્તઇ જાવં
સવ્વાસણુ—રિઉ—સભવહો, કર પરિઅત્તા તાવ

—(૧) અભ્રવાલી રાત્રીમા બે પગે ચાલી જ્યાં (અભિસારિકા) પ્રેમ નિભાવે છે—પૂરો કરે છે, ત્યા તો સર્વાશન—સર્વભક્ષ એવો અગ્નિ તેનો રિપુ—શત્રુ તે સાગર અને તેમાથી સભવ—જન્મ પામેલ એવા ચદ્રના કર—કિરણો પસર્યા એટલે કાળી વાદળીથી ઘોર થયેલી રાતે પ્રેયમી જાતી હતી કે ચદ્રે સહાયના—સમાપ્તિ આપી. અથવા તો (૨)

ઉદય એ પ્રયે આવી (પ્રવાસી પ્રિય) પોતાની પ્રેમિકા-પ્રેયસીને જ્યાં ભાએ વાળ્યો હતો ત્યાં ગગનમાં કિરણો ફેલાયાં. પ્રિયા વળાવવા આવી હતી અને પ્રવાસીએ તેને પાછી વળવા કહ્યું, ત્યાં તો સૂર્ય ઉગ્યો. પછી કેનું જવું ને આવવું!

અબ્ભડ-અભ્રટ-એપરાજુ અથવા અભ્રસ્થ-પાછા વળી. વગ્ગ-સ ભજ-ચાલવું, પયઉ-પગ, નિઅત્તઉ-સ નિર્વર્તયતિ વા નિવર્તયતિ જાવ તાવ-યાવત્ તાવત્ ખગ્ગિઅંતા-ક્ષયંતા દોષાકૃતિમાં આનો અર્થ બરાબર કંઈ નથી લાગતો.

(૮૨) હિઅડઇ ખુડુક્કઇ ગોરડી, ગયણિ ધુડુક્કઇ મેહુ.
વાસા રત્તિ-પવાસુઅહં વિસમા સંકડુ એહુ.

—હે ગોરી! હૈયામાં ખટકે છે મેઘ ગગનમાં ઘૂડુકે છે વર્ષા રાત્રિમાં પ્રવાસીઓને આ—આવો વિષમ સંકટ હોય છે. વિસમા—એ ખરેખર સંકટ અનુભવન છે. પ્રવાસુ—તેમાં ‘કુ’ના અર્થમાં ‘હં’ (ષષ્ઠ)

(૮૩) અમ્મિ પઓહર વજ્જમા નિચ્ચુ જે સંમુહ થંતિ,
મહુ કંતહો સમરંગણઇ ગયઘડ ભજ્જિઉ જંતિ.

—(સ્ત્રી કહે છે) હે અમ્મ!—માતા! જે નિત્ય સંમુખ-પાસે રહે છે તે પયોધર-સ્તનો વજ્રમય છે કે જેથી મારા કંતના સમરાંગણમાં ગજઘટા ભાગી જાય છે. વજ્જમ વ જ્જમ ભજ્જિઉ—જુઓ ઉપર નં ૧૪

(૮૪) પુત્તે જાએં કવણુ ગુણુ, અવગુણુ કવણુ મુએણ,
જા બપ્પીકી ભુંહડી ચંપિજ્જઇ અવરેણ.

—જે બેટા પુત્રથી શું ગુણ-લાભ? મરેલાથી શું અવગુણ? કે જેથી (જે પુત્ર હોય છતાં) અથવા જેના બાપની ભોંય બીજાથી ચંપાતી હોય-લેવાતી હોય. પુત્તે જાએં અવગુણ મુએણ-સ મૃતેન. મુઆથી. જાઆથી. બપ્પીકી-બાપીકી, ભુંહડી—ભોં—ભૂમિ, ચંપિજ્જઇ—દબાવવામાં આવે. સરખાવો પગ ચાંપી-પગ દબાવવા તે

(૮૫) ત તેત્તિઉ જલુ સાયરહો, સો તેવડુ વિત્થારુ,
તિસહે નિવારણુ પલુવિ નવિ, પર ધુટ્ટુઅઇ અસારુ.

—સાગરનુ તે જલ તેટલુ, તેવડો તે(નો) વિસ્તાર, તૃષાનુ નિવારણુ પલ પણ નહી, છતા અસાર–નકામો ધુધવે છે–ગર્જના કરે છે. દરિયાનુ જલ જેટલુ તેટલો તેનો મોટો વિસ્તાર છે, પણ તેથી તરસ છીપે તેમ નથી છતા તે દરિયો નકામો ગર્જના કરે છે તેતિઉ–તેતો–તેટલો, તેવડો–તેટલો તિસ–સ તૃષા. રાજસ્થાની તિસ ધુટ્ટુઅઇ–અવાજ સૂચવતુ ક્રિયાપદ, ગર્જે છે સરખાવો રાજશેખર સૂરિના ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ સાથે
'વરિ વિયરો જહિ જલુ પિયઇ, ધુટ્ટુધુટ્ટુ ચુલુએણુ,
સાયરિ અત્થિ બહુય જલ, છિ ખારઉં કિ તેણુ

—વીરડો સારો કે જેમા જલ ધુટ્ટુધુટ્ટુ ચાપવેથી પી શકીએ. સાગરમા ઘણુંય જળ ખારૂ છે તેથી તેને શુ કરવો ?

વરિ–વર, સારો, વિયરો–વીરડો, નાનો કુવો રાજસ્થાની બેરા ચુલુએણુ–હિ ચિલ્લૂ, ગૂ ચાપવુ–નામ અત્થિ–છે

(૮૬) જ દિટ્ઠુઉં સોમગ્ગહણુ, અસઇહિ હસિઉ નિસકુ,
પિઅ–માણુસ–વિચ્છોહ–ગરૂ, ગિલિ ગિલિ રાહુ મયંકુ

—જે ચદ્રગ્રહણુ દીઠુ કે અસતિઓથી નિશક હસાયુ–તેઓ હસી હે રાહુ! મયક–ચદ્ર કે જે પ્રિય મનુષ્યોના વિયોગ કરનાર છે તેને ખા–તેનું ભક્ષણુ કર.

વિચ્છોહગરૂ–વિક્ષોભકર આમા ક નો ગ થાય છે, ને પાલી ભાષામાં "કરના' ધાતુનો ફેરફાર 'ગરના'મા થયો છે 'ક' તેમા રહ્યોજ નથી, 'ગ' છે 'પ્રગટ' ને શુદ્ધ કરી 'પ્રકટ' લખનારા આ વાતપર લક્ષ આપે.

(૮૭) અમ્મીએ સત્થાવત્થેહિ, સુધિ ચિન્તિજ્જઇ માણુ,
પિએ દિટ્ઠે હલ્લોહલેણુ, કો ચેઅઇ અપ્પાણુ.

—હે અમ્મ!–માતા, સ્વસ્થ અવસ્થા વાળાઓથી સુખેકરી માન–અહકાર ચિંતવાય છે–તેઓ ચિતવે છે, પણ પિયુ દેખ્યેસતે હલવલથી

—આકુલતાથી આત્માને કેવું લાગે છે!—આત્માને ભૂલી જાય છે શુધ રહેતી નથી. સ્વસ્થ હોય ત્યારે માન ગુમાનનું સૂઝે છે પોતાને કેમતાં એટલી હલવલ મચે છે કે પોતાની શુધ જાતી રહે છે—ત્યાં બીચારા માનને કોણ સંભારે! અમ્મીએ—અમ્મી (ન ૮૩) એટલે સ અ- મ્મિઆ હિ અમ્મા પિએ હિ—માતાપિતા એમાંઈ—લાગે છે સરખાવો હૈમ સિન્ધ.

(૮૮) સવ્વુ કરેપ્પિણુ કવિદુ ખઈ તસુ પર સભલઉ જમ્મુ.
જાસુ ન ચાઉ ન ચારહડિ ન ય પમ્હટ્ઠઉ ધમ્મુ

—સર્વ લઈને (સોમપ્રભ) મારાથી ક્ષેપાયેલ (?) તેનો જ મ કેવલ સફલ (છે કે) જેનો ત્યાગ, અને આરભટી—શૂરવૃત્તિ અને ધર્મ પ્રમુષિત—પ્રભ્રષ્ટ થયેલ નથી. સવ્વુ, કવિદુ—એમાં ની જગ્યાએ ઉ આવેલ છે સભલઉ—સફલ તેમાં ફ ને સ્થાને ભ આવ્યો છે પમ્હટ્ઠઉ—પ્રભ્રષ્ટ. ભ્રને સ્થાને મ્હ આવેલ છે ચારહડિ—આરભટી—શૂરવૃત્તિ. ચાઉ—ત્યાગ, પમ્હટ્ઠઉ—અગ્ર એટલે ચાઉ ચારહડિ અને ધમ્મ એ ત્રણેને લાગુ પડે છે કેપ્રાકૃતિમનો બીજો અર્થ જેને ભાવનાવ નથી અને ધર્મભ્રષ્ટ નથી થયો એ કોઇ નથી.

(૮૯) જઇ કેવઇ પાવીસુ પિઉ અકિઆ કુડ્ડ કરીસુ.
પાણીઉ નવઇ સરાવિ જિવ સવ્વંગે પઇસીસુ.

—(સ્ત્રી કહે છે) જો પિયુને કોઇ રીતે પામીશ (તો) અકૃત એવું કૌતુક કરીશ. જેમ નવા શરાવમાં—માટીના વાસણમાં પાણી સર્વાંગે પેસે છે તેમ (સર્વાંગે હું પેસીશ)—રોમરોમમાં ઉતરીશ. પાવીસુ, કરીસુ, પઇસીસુ—ભવિષ્યકાળ. સભાવના અર્થે. ગૂજરાતીમાં ઇ રાજસ્થાનીમાં સુ વપરાય છે

(૯૦) ઉઅ કણિઆર પફુલ્લિઅઉ કંચણકંતિપયાસુ.
ગોરી—વયણ—વિણિજ્જિઅઉ ન સેવઇ વણવાસુ.

—ઓ—જો કણિકાર વૃક્ષ કાંચનની કાંતિ પ્રકાશ જેવું ફુલેલું છે જાણેકે ગૌરી વદનથી વિશેષે જીતાયેલું તે વનવાસ સેવે છે. ઉઅ—પ્રા૦ છે ઓ—જો. કણિઆરૂ—સં. કણિકાર, પંજાબી પહાડી—કનયાર, અમલતાશ—તેને ઘણા પીળા ફૂલો થાય છે ગૌરી—જુઓ હવે પછી પ્રબંધ ચિંતામણી નં ૧૪ સં ગૌરી નં જાણેકે ઉત્પ્રેક્ષા માટે વપરાય છે. વેદનો ઉપમાવાચક 'ન' વ્યાકરણમાં ન બંધાયો, પણ પ્રવાહથી પ્રાકૃતમા—ભાષામાં ચાલ્યો આવ્યો

(૯૧) વ્રાસુ મહારિસિ એઉ ભણઇ, જઈ સુઇસત્થુ પમાણુ,
માયહં ચલણ નવન્તાહ, દિવિદિવિ ગંગાણ્હાણુ.

—વ્યાસ મહાઋષિ એ ભણે છે કે જો શ્રુતિશાસ્ત્ર પ્રમાણ છે (તો) માતાના ચરણ નમનારાને દિન દિન ગંગાસ્નાન છે વ્રાસુ—વ્યાસ આમાં 'ર'ને માટે સરખાવો શાપનો સ્રાપ—સરાપ માયહ—માતાઓના. નવતાહ—નમતા તણા દિવિ દિવિ—વેદમાં 'દિવે દિવે'—જુઓ ઉપર નં. ૯૦ માં નં

(૯૨) કેમ સમપ્પઉ દુટ્ઠુ દિણુ, કિધ રયણી છુડુ હોઇ,
નવ—વહુ—દંસણુ—લાલસઉ, વહઇ મણોરહ સોઇ.

—દુષ્ટ દિન કેમ સમાસ થાય (ને,) રજની કેમ ઝટ થાય એવો મનોરથ નવવધુના દર્શનની લાલસાવાળો વહે છે—ધારણ કરે છે. કેમ—ગૂજરાતી કેમ સં કથં, છુડુ—ઝટ 'છ'નો 'ઝ' થવા માટે જુઓ ઉપર નં ૮૭, ૮૮ ઝટ વહઇ—વહે છે—ધારણ કરે છે, કરતા ફરે છે

(૯૩) ઓ ગોરી—મુહ—નિજ્જિઅઉ, વદ્દલિ લુક્કુ મિયંકુ,
અન્નુવિ જો પરિહવિય—તણુ, સો કિવ ભવઇ નિસંકુ

—ઓ! ગૌરીમુખથી જીતાયેલો મયંક—ચંદ્રમા વાદળમાં લુપાયો—છુપાયો, અન્ય પણ કે જેનું શરીર પરિભૂત—હારેલું છે તે નિઃશંક કેવી રીતે ભમે હારેલો મુખ છુપાવતો ફરે છે લુક્કુ—નિલીન. પરિહવિય—સં. પરિ+ ભૂપરથી પરિભૂત—પરાભવ પામેલો તેમાં 'ભૂ' નો 'હો' થયો છે.

(૯૪) બિમ્બાહરિ તણુ રયણવણુ કિહ ઠિઉ સિરિ આણન્દ
નિરુવમ રસુ પિએં પિઅવિ જણુ, સેસહો દિણ્ણી મુદ્દ

—હે શ્રી આનંદ (કવિનું નામ)' અથવા શ્રી આનંદ-શોભાકર એવો બિંબ (ફળ) જેવા અધર ઉપરનો રત્નનો વર્ણ-દંત મારેલ ઘા કેવો રહ્યો (છે)! જાણે કે પિયુએ નિરુપમ રસ પીને બાકીના (રસ) માટે મુદ્રા આપી-મારી (છાપ)—અધરપર દંતક્ષત કેવો છે જાણે કે અનુપમ રસ પીને પીયુએ બાકીપર પોતાની મહોર લગાવી છે (કે કોઇ બીજા ન પીએ.)

બિમ્બાહરિતણુ-બિંબાધર ઉપરના બિંબાધર પર તન્વીના એ અર્થ કરવાની જરૂર નથી. દોધકવૃત્તિમાં તેમ કર્યું છે તણુ એટલે તન્વીના—સ્ત્રીના. ખરી રીતે તણુ તણા ના તણો એ સમ્બન્ધસૂચક છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે ઠિઉ-સ્થિત. દિ પિએ-પીઆ. સેસહો માં હો લઘુ બોલો.

(૯૫) ભણુ સહિ નિહુઅઉં તેવ મઇં જઇ પિઉ દિટ્ઠુ સદોસુ.
જેવ ન જાણઇ મજ્ઝુ મણુ પક્ખાવડિઅં તાસુ.

—હે સખિ! જો મેં પિયુને સદોષ દીઠો (હોય તો) તે પ્રમાણે નિભૃત-ગુપ્ત (છે તે) કહે કે જેથી (તે) ન જાણઇ મારું મન તેની સાથે પક્ષપાતી છે મારું મન તે (પ્રિય)નો પક્ષપાતી છે તે ન જાણે તેનાથી છુપાવી કહે. આમાં અભરનો નીચે પાઠ દૃષ્ટિ સ્થિતો યદિ મનુ મે પ્રાણેશ્વરઃ ક્રોધ્યતિ માં જે ભાવ છે તે ભાવ છે તે બીજાના પાસે સ્થિત મારું મન જેમ ન જાણે —અર્તો પ્રતિ અપ્રાધર (!!) આવો દોધકવૃત્તિનો અર્થ બરાબર નથી.

(૯૬) મઇં ભણિઅઉ બલિરાય તુહું કેહઉ મગ્ગણ એહુ
જેહુ તેહુ નવિ હોઇ વઢ, મઇ નારાયણુ એહુ

—(કોઇ વામનાવતારની કથામાંથી-ઉદ્ધરણ કરે છે) હે બલિરાજ મેં તને કહેલું એવો કેવો માગણ (યાચક) છે! જેવો તેવો ન

હોય-હોય નહિ, હે મૂર્ખ એ સ્વય નારાયણ છે વઢ-મૂર્ખ સરખાવો વઢ (હર્ષચરિતનો). દોધકવૃત્તિ એમ કહે છે કે આ દોહાનો ઉત્તરાર્ધ તે બલિનો ઉત્તર છે

(૯૭) જઈ સો ઘડદિ પ્રયાવદિ, કેત્થુવિ લેપ્પિણુ સિક્ખુ,
જેત્થુવિ તેત્થુવિ એત્થુ જગિ, ભણુ તો તહિ સારિક્ખુ.

—જો તે પ્રજાપતિ ગમે ત્યાથી શિક્ષા લઇને જહીં તહીં-જ્યા ત્યા પણ આ જગમાં ઘડે છે તો કહે તે (નાયિકા)ના સરખું (કોણે ઘડ્યુ હશે ?) કેત્થુ, જેત્થુ, તેત્થુ, એત્થુ-

સ. કુત્ર, યત્ર, તત્ર, અત્ર જૂની પજાબીમા કિત્થુ જિત્થુ તિત્થુ ઇત્થુ પજાબીમા કિત્થે, જિત્થે, તિત્થે, એત્થે ચોથા ચરણનો પાઠ આ હોય એમ સભવે છે 'ભણુ કો તહે સારિક્ખુ'-કહે કોણ તેના સરીખુ છે ?

(૯૮) જામ ન નિવડઇ કુભયડિ, સીહ-ચવેડ ચડક્ક.
તામ સમત્તહ મયગલહ, પઇ-પઇ વજ્જઇ ઢક્ક

—જ્યા સુધી કુભતટ-કુભસ્થલપર સિહની ચપેટની ચટાક-ઝપાટ નથી પડતી, ત્યાસુધી સમસ્ત મદકલો-ગજોની પદે પદે ઢક્ક-વાજાં વાગે છે સિહની ઝપાટ લાગ્યા સુધી માથે નગારા વાગે છે.

ચડક્ક-અવાજના અનુકરણપરથી શબ્દ. ઢક્કા-એક જાતનું વાજુ

(૯૯) તિલહ તિલત્તણુ તાઉં પર, જાઉં ન નેહ ગલન્તિ,
નેહિ પણટ્ઠઇ તેજ્જિ તિલ, તિલ ફિટ્ટવિ ખલ હોન્તિ

—જયા સુધી સ્નેહ-તેલ ગલતુ નથી-ચાલી નથી ગયુ ત્યા સુધીજ તલનુ તલપણુ છે સ્નેહ-તેલ પ્રણષ્ટ થતા તેજ તલ, તલ મટીને ખલ-ખોળ થાય છે અહી નેહના બે અર્થ છે ચિકણાપણુ (તિલ), અને પ્રેમ; ખલના બે અર્થ ખલ-ખોળ, અને ખલ એટલે દુર્જન નેહ ગયો એટલે ખળ થયો

દોધકવૃત્તિમા નેહને બહુવચનમા લઇ 'ગલન્તિ'નો કર્તા-તરીકે

લીધેલ છે અધિક સંભવ એ છે કે લિખ કર્તા હેમ ને તેને કર્મ હોય.

તેન્નિ—તેન ગુજ મારવાડીમા ગુજિં જુઓ નં ૧૭ તથા ભાગ ૨ ધિટ્ટિ—ધિટ્ઠ—ધીટ્ઠુ મરાઠું ધિટ બધું સરખાવો ઉપર નં ૫૪

(૧) જામહિ વિસમી કજ્જગઈ છુવ્વદિ મજ્ઝે એઇ
તામહિં અચ્છઉ ઈયર જણુ, સુઅણહુ વિ અન્તરુ દેઇ

—જ્યાં સુધી છવ્વેની મધ્યે વિષમ કાર્યગતિ આવે છે ત્યાં સુધી ઇતર જન (બીજાણુ—આદમ) રહો સ્વજન પણ અન્તર દે છે—પીઠ દેખાડે છે

જામહિ તામહિ જાઉં તાઉં જામ તામ—જુઓ નં ૪૮ અને ૯૯. સ યાવત્ તાવત્—જ્યાંસુધી ત્યાંસુધી એ અર્થમાં આવે છે અચ્છઉ-રહિ—આછે—રહો. તેની વાત જવા દો એ અર્થમાં.

(૧ ૧) જેવડુ અન્તરુ રાવણ રામહ તેવડ અન્તરુ પટ્ટણ ગામહ

—જેવડું અંતર રાવણ રામનું વચ્ચે તેવડું અંતર પાટણ—શહેર અને ગામડાનું—વચ્ચે (સમજવું). જેવડુ તેવડુ—હિં જિતના તિતના એમ વપરાય છે જ્યારે ગુજરાતીમા તેજ શબ્દો વપરાય છે આ કોઈ રાસણના પક્ષપાતીની ઉક્તિ છે તેથી દોધકવૃત્તિકારે કર્યું છે તેમ પાટણ-ગામની જાતી ગામ-પાટણ એ રીતે કરવાની જરૂર નથી.

(૧ ૨) જે મુખ્ખા દરાવિઆ જે પરિવિટ્ઠા તાહ
અવરોપ્પરુ જોઅન્તાહ સામિઉ ગંજિઉ જાહ

—જેઓના નીચે ઉપર—પરસ્પર જોતાં—દેખતાં (તેમના) સ્વામીને ગાંજવામાં આવ્યો હોય, તેમને જે મગ પીરસ્યા તે નાખ્યા ગયા.

આહીં મગ પીરસવા એ મોટા આદર અને ઉત્સવની વાત છે જમાઈ આવે છે યા તહેવાર આવે છે ત્યારે મગચોખા બને છે જે કાયરોના આહીં તહીં જોતાં જોતાં સ્વામીને માર પડે તેને મગ પીરસવા વૃથા છે—મગ બરબાદ કરવા જેવું છે રાજશેખરસૂરિ (સ

૧૪૦૫) ના ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધમા આ ગાથા રત્નશ્રાવક પ્રબંધમા જ્યા એક રાજકુમાર બીજાની રક્ષા માટે પ્રાણ દેવા તૈયાર થાય છે ત્યાં જણાવવામા આવી છે.

મુગ્ગડા-'મગ' 'ડા' ને માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણિ ન. ૧. હરાવિઆ-હારવુ-રથા ખોવુ પરિવિટ્ટ-મ. પરિવિષ્ટ-પીરસેલા. અવરોપ્પર-અવર અને ઉપ્પર-નીચે ઉપર-અહી તહી જોતા યા ઉચુ નીચુ વિચારતા-દોધકવૃત્તિ અનુસાર 'પરસ્પર' જોઅન્તાહ-જુઓ ઉપર ન. ૭મા જોઅન્તિએ ગજ્જિઉ-ગજવું, પીટવુ, માર્યાજવુ એ પરથી.

(૧૦૩) બમ્બ તે વિરલા કેવિ નર, જે સવ્વંગ છઇલ્લ
જે વક્રા તે વચયર, જે ઉજ્જુઅ તે બઇલ્લ.

હે બ્રાહ્મણ-આ બ્રાહ્મણ કહે છે કે જે કોઈ પણ નરો સર્વ અંગે-પ્રકારે છેલ-દક્ષ હોય છે તે વિરલા હોય છે, જે વાંકા હોય છે તે વચક-ઠગ હોય છે ને જે ઋજુ-સરલ હોય છે તે બળદ (જેવા) હોય છે.

બભ-બ્રહ્મ, કવિનુ નામ, પ્રાકૃત પિંગલસૂત્રના કેટલાક ઉદાહરણો-પર કોઇ કોઇ ટીકાકારે લખેલ છે કે બભ (બ્રહ્મ) બંદી યા ભાટના અર્થે વપરાય છે જેમકે હરિબભ એટલે હરિ નામનો બંદી=બ્રહ્મભાટ [2] બક-મ. વક્ર. આમા જોડાક્ષરની 'ન' શ્રુતિ થાય છે. વચયર એટલે વચકતર એમ માનવાની જરૂર નથી 'અર' યા 'અયર' એ કર્તૃવાચક પ્રત્યય છે. ઉજ્જુઅ-ઋજુ. તેમા ઋની ઉ-શ્રુતિ થાય છે

(૧૦૪-૧૦૫) અન્ને તે દીહરલોઅણ અન્નુ ત ભુઅ-જુઅલુ
અન્નુ સુ ઘણ થણહાર ત અન્નુ જિ મુહકમલુ.
અન્નુ જિ કેસકલાવુ સુ અન્નુ જિ પ્રાઉ વિહિ
જેણ ણિ અમ્બિણિ ઘડિઅ સ ગુણ-લાયણ્ણ-ણિહિ

—તે દીર્ઘલોચન (લાબા નેણ) અન્ય-ઑરજ, તે ભુજયુગલ અન્ય, તે ઘનસ્તનભાર અન્ય, જે મુખકમલ તે અન્ય, જે કેશકલાપ તે અન્ય, પ્રાય જે વિધિએ ગુણલાવણ્યનિધિ એવી નિતમ્બિની (નારી) ઘડી તે અન્યજ.

પાઉ—પ્રાકૃત ન ૧૦૨–પ્રાકૃત ન ૧ ૭ ધ્વનિમ્ન ન ૧ ૮–સર્વનો અર્થ પ્રાય. છે

(૧ ૬) પાઉવિ મુણિવરાણ વિ ભન્તડી, તે મણિઅડા ગણન્તિ,
અખઇ નિરામઇ પરમપઇ અજ્જવિ લઉ ન લહન્તિ.

—પ્રાય. મુનિઓને પણ ભ્રાન્તિ થાય છે—તે મણકાઓ–પારાઓ ગણે છે–માળા ફેરવે છે અક્ષય નિરામય પરમપદમાં આજ પણ લય પામતા નથી (તેથી શૂન્ય ધ્યાન કરવાથી શું ?

—સરખાવો કબીરનું મનકા ફેરત જુગ ગયા –મણકા ફેરવતાં જુગ ચાલ્યો ગયો. મણિઅડા–મણિક–મણકા તેમાં ડ પ્રત્યય કુત્સાના અર્થમાં.

(૧ ૭) અસુજલે પાઉમ્મ ગોરિઅહે સહિ ! ઉવ્વત્તા નયણસર
તેં સમ્મુહ સંપેસિઆ દેન્તિ તિરિચ્છી ઘત્ત પર

—હે સખિ ! પ્રાય: ગૌરીના અશ્રુજલથી નયનરૂપી સરો ઉભરી ગયાં, તે સંમુખ સપ્રેષિત (ભરી થાય) તિરછી ઘાત પર દે છે અશ્રુજલમાં બુડાયેલા છે નહિ. ચાલ સીધી છે પણ માર તિરછો છે

ઉવ્વત્તા—સ ઉદ્વૃત્ત, ઉભરેલા, ભારેલા. હેમચન્દ્ર નયનસરનો અર્થ નયનસરોવર કરીને અશ્રુજલમાં ઉચ્છ્વસિત બતાવે છે !!

(૧ ૮) એસી પિઉ રૂસેસુ હઉં રૂઠી મઇ અણુણેઇ
પગ્ગિમ્વ એઇ મણોરહઇં દુક્કર દઇઉ કરેઇ

—પિયુ આવશે હું રૂસીસ-રીસાઉં કરીશ, હું રોષીને તે અનુનય કરશે-મનાવશે-સમજાવશે-પ્રાય: આવા દુષ્કર મનોરથો દયિતા કરે છે

એસી—સ એષ્યતિ રાજસ્થાની આસી. રૂસેસુ–સરખાવો પ્રાકૃત મન્તેસુ. જૂની હિંદી હનિસૌ રાજસ્થાની કરસું ગુજરાતી કરીશ. દુક્કર–એટલા માટે કે પૂરા પડવાં વિયોગના કારણે કઠિન છે

(૧૦૫) વિરહાનલજાલાકરાલિઅઉ પહિઉ કોવિ બુડ્ડિવિ ઠિઅઓ,
અનુ સિસિરકાલિ સીઅલજલહુ ધૂમ કહન્તિહુ ઉટ્ઠિઅઓ.

—કોઇ કવિ જલમા ધૂમ જોઈ બોલ્યો 'કોઇપણ પથિક—મુસાફર વિરહાનલની જ્વાલાથી કરાલિત એટલે પીડિત થઇ ડૂબીને ઉભો છે, નહિંતો (અન્યથા) શિશિરકાલે શીતજલમાંથી ધૂમાડો ક્યાથી ઉઠ્યો.' પાણીની બાફ્ જોઇને ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે

કરાલિઅઉ-કરાલિયો—દગ્ધ, પહિઉ—મારવાડ પહી 'પાવણો પહી'—પથિક.

(૧૧૦) મહુ કન્તહો ગુટ્ઠિઅહો, કઉ ઝુમ્પડા બલન્તિ,
અહ રિઉ-રુહિરે ઉલ્હવઇ, અહ અપ્પણે ન ભન્તિ

—ગોષ્ટ (ગોઠા)મા બેઠેલા મારા કાન્ત-કથના ઝુપડા કેમ બળે છે? કાતો રિપુ-રુધિર એટલે શત્રુના લોહીથી ઓલવે છે, કાતો પોતાના (રુધિરથી) ઓલવે છે—તેમા ભ્રાંતિ—શક નથી.

કથ 'ગોષ્ટ' સભાળતો ગયો છે, પાછળ શત્રુઓએ ઝુપડા બાળી નાખ્યા. પોતાની જાતથી તો તેને ઉમેદ છે કે મારશે યા મરશે. અહ—અથ—કાતો ..કાતો, ગુટ્ઠ—સ. ગોષ્ટ સરખાવો ગુસાઇજીની 'ગાઇગોઠ'.

(૧૧૧) પિય સગમિ કઉ નિદ્દડી, પિઅહો પરોક્ખહો કેમ્વ,
મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ, નિદ્દ ન એમ્વ ન તેમ્વ

—પ્રિયસગમમા કેમ નિદ્રા (આવે?), પ્રિય પરોક્ષ હોતા—તેના વિરહમા (પણ) કેમ નિદ્રા (આવે?) હુ તો બંને (બાજુ)થી—સયોગ કે વિયોગથી વિનાશિત થઈ આમે ન નિદ્રા આવે, ન તેમ (નિદ્રા આવે) કેમ્વ, એમ્વ, તેમ્વ—કેમ, એમ, તેમ, હિંદીમાં ક્યો, યોં, ત્યો, કિમિ, ઇમિ, તિમિ, કેવે, એવે, તેવેં. (પંજાબીમા એવે છે). મઈ બિન્નિવિ વિન્નાસિઆ—આનો અર્થ દોધકવૃત્તિકાર '**मया द्वे अपि विनाशिते**। એવો વિચિત્ર કરે છે.

(૧૧૨) કન્તુ જુ સીહહો ઉવમિઅઈ, ત મહુ ખડિઉ માણુ,
સીહુ નિરક્ખય ગય હણઇ, પિયુ પયરક્ખસમાણુ.

—જ્યારે જેને સિંહની ઉપમા આપવામાં આવે છે તે મારા માનને ખંડિત કર્યો (જેવું) છે સિંહ ગજને-હાથીને રક્ષક વગરનો હોય ત્યારે-તેના નીરક્ષકને હણે છે-(મારો) પિયુ તો પરરક્ષ-પેદલથી સમેત-સહિત-એવા ગજને હણે છે

જગતમાં જે હાથીને સિંહ મારે છે તે રખવાળ વગરના-નીરક્ષક હોય છે ને રણભૂમિમાં તેના રક્ષક પેદલ સીપાઈ હોય છે તે સમેત હાથીઓને મારનારા મારા પિયુને સિંહની ઉપમા આપવી એ મારા માનને ઘટાડનાર છે

ઉવમિજ્જઇ-સં. ઉપમીયતે. પયરક્ખ-પરરક્ષ-પાદ-પાયદલ.

(૧૧૩) સમ્મુ છવિઉ મુઉ મરણુ, પિય ! રુસિજ્જઇ કઈ
હોસઈ દિઅહા રુસણા દિવ્વઈ વરિસસયાઈ.

—હે પ્રિય ! સમસ્ત જીવિત છે ધ્રુવ મરણ છે (તો) શામાટે રૂઠે છે-રુસણા લે છે રુસણાના દિવસ વરસ સમાન દીર્ઘ-લાંબા થશે.

(૧૪) માણિ પણટ્ઠઇ જઇ ન તણુ, તો દેસડા ચઇજ્જ
મા દુજ્જણકરપલ્લવેહિ દંસિજ્જન્તુ ભમિજ્જ

—માન નનષ્ટ થતાં જો તનુ-શરીર ન (તજાય) તો દેશ તજવો પરંતુ દુર્જનના કરપલ્લવથી દેખાડાતા એવા તરીકે ભમવું ન જોઇએ

માણિ પણટ્ઠઇ-માનનાશ સપ્તમિ. ચઇજ્જ ભમિજ્જ એટલે તજીએ, ભમીએ. દંસિજ્જન્તુ-દેખાડાતા એવા. દેખાડાતિ કરાતા-કોન-આના એવો અર્થ કરે છે તે યોગ્ય નથી લાગતો.

(૧૧૫) લોણુ વિલિજ્જઇ પાણિએણ અરિ ખલમેહ મ ગજ્જુ
બાલિઉ ગલઇ સુ ઝુમ્પડા ગોરી તિમ્મઇ અજ્જુ.

—પાણીથી લોણ-(લાવણ્ય-લાવણ્ય એ બે અર્થ છે) વિલય પામે છે-અરે ! ખલમેઘ ! ગરજ નહિ ઝુંપડા જરેલા થતાં ગળે છે અને ગોરી આજ ભિંજાય છે સ ... દિઠી શૈન ગ્ર. ગુણ-ગણ

(જેમકે સલુણો તેમા લુણ એ લાવણ્યના અર્થમા છે)-ફારસી નમક સૌંદર્યના અર્થમા વપરાય છે. અમરૂશતકમા એક પ્રક્ષિપ્ત શ્લોક છે કે જ્યારથી પ્રેમપ્રિયાથી મે તેના અધરનુ પાન કર્યું ત્યારથી તરસ વધતી જ જાય છે કેમ ન વધે ? તેમા લાવણ્ય છે ને ? નમકથી તરસ વધે છે. આ પર ટીકાકાર આ કલ્પનાની ગ્રામ્યતાપર મશ્કરી કરે છે કે વાહ કવિ કેવો છે, કોઇ સાભરની ખાન ખોદનારો છે ! અહીં નમક ' પાણી પડવાથી ગળે છે '–એ લઇ ઉક્તિ કરી છે કે દુષ્ટ મેઘ, ગરજ મા, ઝુપડું ગળતું જાય છે, ગોરી ભીંજાય છે, લવણ-લાવણ્ય ગળે છે-બસ કર. લોણુ-લવણ અને લાવણ્ય વિલિજ્જઇ-સ. વિલીયતે બાલિઉ-બળ્યો રાજસ્થાની ગાલી, દગ્ધ તિમ્મઇ-મ તિમ્ આર્દ્ર બનવુ, ભીજાવુ દોધક્વૃત્તિમા એ અર્થ કરેલા છે છતા ભાવ અસ્પષ્ટ છે

(૧૧૬) વિહવિ પણટ્ઠઇ વંકુડઉ, રિદ્ધિહિ જણસામન્નુ
કિંપિ મણાઉં મહુ પિઅહો, સસિ અણુહરઇ ન અન્નુ

—રિદ્ધિમા વાંકડા થવુ તે જનસામાન્ય છે–તેવો વાકડો મારો પિયુ વિભવ નષ્ટ થતા છે. (તેને) કંઇક થોડો શશિ અનુસરે છે–સમાન થાય છે, બીજો નથી.

ચદ્રમા ક્ષીણ થાય છે તો તેની કલાઓ વાકી રહે છે, પૂર્ણ થાય છે ત્યારે સામાન્ય ગોળ અને તારાઓ જેવો–તે ચદ્ર મારા પિયુના જેવો છે પિયુ સપત્તિ નષ્ટ થઇ છતા અકડાતો રહે છે ને સપત્તિમા નમ્રતાથી સાધારણ રહે છે

મણાઉં–સ મનાક્, કંઇક

(૧૧૭) કિર ખાઇ ન પિઅઇ ન વિ દ્દવઇ, ધમ્મિ ન વેચ્ચઇ રૂઅડઉ,
ઇહિ કિવણુ ન જાણઇ જહ, જમહો ખણેણ પહુચ્ચઇ દૂઅડઉ.

—ખરેખર ન ખાય, ન પિયે, ન આપે, ન ધર્મમા રૂપીઓ ખર્ચે. —અહીં કૃપણ જાણતો નથી–જ્યમ જમનો દૂત ક્ષણમા આવી પહોચશે. કિર–કિલ, વેચ્ચઇ–સ. વ્યયતિ ખર્ચ કરે પહુચ્ચઇ–સ. પ્રભ-

વગિ-પદ્ધતિ. દમાલ દ્રમાક-રૂપીઓ હતોક-હતા. જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણી ન ૧ આગળ.

(૧૧૮) આઅંતાઈ વહિ દેસડાઈ લબ્ભાઈ પ્રિયહો પમાણ,
જઈ આવઈ તો આણિઆઈ અહવા ત જિ નિવાણુ.

—આ પ્રિયુને પ્રમાણ-પત્રો અને તે દેશમાં જઈએ, (તે) જો આવે તો આણીએ-લાવીએ અથવા તે જ નિર્વાણ (માની લેવું) જિ-પાદપૂરણ.

(૧૧૯) જઈ પવસન્તે સહું ન ગયઅ, ન મુઅ વિઓએ તસ્સુ,
લજ્જિજ્જઇ સંદેસડા, દિન્તેહિં સુહય-જણસ્સુ.

—(કોઇ પ્રોષિતભર્તૃકા સખીને કહે છે) જો પ્રવાસ કરતા (પિયુ) સાથે ન ગઈ, તેમ હું તેના વિયોગથી ન મુઈ તો તે સુભગજનને સંદેશા આપતાં મને શરમ આવે છે

પવસન્તે દેન્તેહિ-વર્તમાન કૃદંત.

(૧૨૦) એત્થહે મેહ પિઅન્તિ જલુ, એત્તહે વડવાનલ આવટ્ટઇ
પેક્ખુ ગહીરિમ સાયરહો, એક્કવિ કણિઅ નાહિં ઓહટ્ટઇ

—(હે નાથ!) અહીંથી મેઘ જળ પીએ છે અહીંથી વડવાગ્નિ સીંચે છે સાગરની ગભીરતા જો-એકપણ કણિકા-બિંદુ પણ ઓછો થતો-ઘટતો નથી.

આવટ્ટઇ-સં આવર્તતે. પિ-જોયતા હે. ગહીરિમ-સં ગંભીરિમા. કણિઅ-કણિકા, કણી. ઓહટ્ટઇ-સં અપઘટતિ.

(૧૨૧) અઈ મ ન્તાઈ પસવહ, દેખ્ખઈ કઇ પય દેઈ
હિઅઈ તિરિચ્છી હઉં જિ પર, પિઉ ડમ્બરઈ કરેઇ

—(કોઇ સ્ત્રી કહે છે) ભાઓ જનારનો પગ્ગો ન (પડ્યું) જોઈ (મુકે) કેટલાં પગલાં દે છે-આપે છે હૃદયમાં હું તિરછી-આડી રહી છું: કેવળ પિયુ આડમ્બર કરે છે (જનારો નથી.)

હું હૃદયમા તિરછી–આડી–રસ્તો રોકી ઉભી છુ, પિયુ જવાનો આડંબર કરે છે. જાવા આવાનુ કંઇ નહિ બને, પલ્લા બલ્લા હું પકડતી નથી જાઓ, જોઉં છુ કે કેટલા પગલા જઇ શકે છે. પલ્લવહ–પલ્લાના ?

(૧૨૨) હરિ નચ્ચાવિઉ પંગણઇ, વિમ્હઇ પાડિઉ લોઉ,
એમ્વહિ રાહ–પયોહરહ, જં ભાવઇ ત હોઉ.

હરિ આગણે નચ્ચાવ્યો, લોકને વિસ્મયમા પાડયા–નાખ્યા આ રીતે. —હવે રાધાપયોધરોનુ જે ભાવે–થવાનું હોય તે થાઓ. જે આ ઇચ્છે તે કરે, હરિને તો આગણે નચાવ્યો હવે શુ કરશે.

(૧૨૩) સાવ સલોણી ગોરડી, નવખી કવિ વિસ–ગંઠિ,
ભડુ પચ્ચલિઉ સો મરઇ, જાસુ ન લગ્ગઇ કંઠિ.

—સર્વ સલુણી ગોરી કોઇ અનોખી–નવીન વિષગ્રંથિ છે–તે એવી કે જે સુભટના કંઠે તે ન લાગે તે મરે વિષગાંઠ ગળે લાગવાથી મરણ નિપજાવે અને આ ન લાગે તો મારે એટલા માટે તે અનોખી.

સલોણી–સ. સલાવણ્યા સલુણી જુઓ ઉપર નં ૧૧૮ ગોરડી–ગોરી નવખી–સ. નવકા (નવીના) પંજાબી–નૌકખી, અનૌખી–અનોખી. ભડુ–ભટ દેખો પ્રબંધ ચિં. પચ્ચુલિઉ–પ્રત્યુત (હેમચંદ્ર ૮–૫–૪૨૦) 'અનખુડે ખુડે તરે' એ અહીં ભાવ છે.

(૧૨૪) મઇં વુત્તઉં તુહુ ધુરં ધરહિ, કસરેહિં વિગુત્તાઇં
પઇં વિણુ ધવલ ન ચડઇ ભરુ, એમ્વઇં વુન્નઉ કાઇં

—મે કહ્યુ–હે ધવલ !–ધોસરી ઉપાડનારા ધોરી બળદ ! તુ ધુસરી ધર–લે, કસરથી–નાના બળદોથી વિગુપ્તો–(ધુસરીઓ ?) ને તારા વિના ભર ન ચડે એમ શાને ખેદ કરે છે ?–વિષણ્ણ છો ?–આ અન્યોક્તિ છે કે તું ભાર ઉઠાવ, વાછરડાઓથી શું સરશે ? ધુર–આગળનો ભાર, કસર–નાના બળદ, વિગુત્ત ?–ન ઉપડી શકતી ? ધવલ–જે જાતિમા જે ઉત્કૃષ્ટ છે તે ધવલ. વુન્નઉ–વુન્નો–વિષણ્ણ–વિષાદયુક્ત.

(૧૨૫) એક્કુ કઇઅ હ વિ ન આવહી, અન્નુ વહિલ્લઉ જાહિ,
મઇં મિત્તડા પ્રમાણિઅઉ પઇં જેહઉ ખલુ નાહિ

—એક કદી પણ આવે નહિ બીજો વહેલો ચાલ્યો જાય. હે મિત્ર! મેં પ્રમાણિત કર્યું છે કે તારા જેવો નિષ્ઠુર કોઈ ખલ નથી. આ અર્થ ઠીક લાગે છે

(દોધકવૃત્તિ એવો અર્થ બીજી રીતે કરે છે કે હે મિત્ર મારાથી જેવો પ્રિય ગમાડ્યો, તેવો તારાથી નિષ્ઠુર જણાયો નથી, બીજો અર્થ એ કે મે હે મિત્ર પ્રમાણિત કર્યું કે તારા જેવું ખલ નહિ—નથી આ ભાવ અસ્પષ્ટ છે)

(૧૨૬) જિવ સુપુરિસ તિવ ઘંઘલઇં જિવ નઇ તિવ વલણાઇં;
જિવ ડોંગર તિવ કોટ્ટરઇં હિઆ વિસૂરહિ કાંઇ

—જેમ સુપુરુષ તેમ ઝઘડા ઘણા છે જેમ નદી તેમ વળણ. જેમ પર્વતો તેમજ કોતરો. હે હૃદય! કેમ વિખવાદ પામે છે?—મિત્રતામાં ઝઘડા હોયજ છે ઘણાએ ઝઘડો થવો.

(૧૨૭) જે છડ્ડેવિણુ રયણનિહિ, અપ્પઉં તડિ ઘલ્લન્તિ
તહ સંખહ વિટ્ટાલુ પર, ફુક્કિજ્જન્ત ભમન્તિ.

—જે શંખો રત્નનિધિ—રત્નાકર—સમુદ્રને છોડીને પોતાને તટપર ઘાલે છે—મૂકે છે તેને વિટ્ટાલુ—પરસેવો—અપમાન કેવળ ફુંકાતાં ભમે છે જે પોતાનું સ્થાન છોડે છે તેને વિડંબના થાય છે

છડ્ડેવિણુ છાડીને—છોડીને પૂર્વકૃદન્ત—ભૂતકૃદ. વિટ્ટાલુ દોધકવૃત્તિ અપમાન એ અર્થ કરે છે હેમચંદ્રે અસ્પૃશ્યસંસર્ગ એ ભાવ આપ્યો છે વિટાળ—ભમોષ, વટલવું—ભમાવું વટલાવવું—ભમાવવું.

(૧૨૮) દેવિહિ વિઢત્તઉ ખાહિ વઢ સંચિ મ એક્કુ વિ દ્રમ્મુ,
કોવિ દ્રવક્કઉ સો પડઇ જેણ સમપ્પઇ જમ્મુ

—હે મૂર્ખ! દૈવથી સંપાદેલું—કમાવેલું ખા. એક પણ દ્રમનો

સંચય ન કર. કોઇ પણ ભય-ડર આવી પડે કે જેથી જન્મારો સમાપ્ત થઇ જાય.

વિઢત્ત—સં. અર્જિત ? (દોધકવૃત્તિ), સોંપેલ. સંચિ-સંચવું. જૂની હિંદીમાં તથા પંજાબીમાં સંચના છે. ગુજરાતીમાં કહેવત છે કે

'કીડી સંચરે તેતર ખાય'-સંચય કરવો-ભેગું કરવું દમ્મુ-દ્રમ-એક જાતનો સીક્કો, તે પરથી દામ-એટલે નાણું ઢવક્કઉ-ઢવને, ડરને વઢ-મૂર્ખ-'ઢ' એટલે મૂર્ખ એમ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે.

(૧૨૯) એક્કમેક્કઉં જઇવિ જોએદિ, હરિ સુટ્ઠુ સવ્વાયરેણ,
તોવિ દેહિ જહિં કહિંવિ રાહી, કો સક્કઇ સંવરેવિ દડ્ઢનયણા
નેહિ પલુટ્ટા.

—એક એક (ગોપીને) જોકે હરિ સારી રીતે સર્વાદરેથી જુએ છે, તોપણ જ્યાં ક્યાં પણ-ગમે ત્યાં રાધા (હોય) ત્યાં જ દૃષ્ટિ છે. દગ્ધ (દઢ) નયનોને, નેહથી થયેલ પલટાને સંવરણ કરવા કોણ શક્તિમાન છે ? દોધકવૃત્તિનો અર્થ ગડબડીઓ લાગે છે-તે એમ છે કે એકેક અંગને જેમ છે તેમ હરિને જોકે સુષ્ઠુ સર્વ આદરથી રાધા જુએ છે તોપણ દઢ દૃષ્ટિ રાગસ્નેહથી જે કોઈ અંગપ્રદેશે સ્થાપિત થયેલી દૃષ્ટિને સંવરવા કોણ સમર્થ થાય ?

(૧૩૦) વિહવે કસ્સુ થિરત્તણઉં, જોવ્વણિ કસ્સુ મરટ્ટુ,
સો લેખડઉ પઠાવિઅઇ, જો લગ્ગઈ નિચ્ચટ્ટુ.

—વિભવમાં કેનું સ્થિરપણું ? યૌવનમાં કેનું મગરાપણું-અહંકારીપણું (તોપણ) તે લેખ (કાગળ) લાગે તો બરાબર-એમ સમજી મોકલવામાં આવે છે.

નાયકનો ભરોસો નથી, વૈભવમાં કેની આશા કરી શકાય કે તે સ્થિર રહેશે ? પોતાના યૌવનનો પણ અભિમાન નથી કે તે તેને ખેંચી લાવશે તોપણ ખંડિતા યા પ્રોષિતા શોચે છે કે એવો સંદેશો મોકલું કે જે તીરની માફક બરાબર લાગે.

થિરત્તણુ-સ્થિરત્વ. લેખઇ-લેખે, લેખ. નિચ્ચટ્ટ-અત્યંત ગાઢ.

(૧૩૧) કહિં સસહર કહિં મયરહર, કહિં બરિહિણુ કહિં મેહુ
દૂરઠિઆહવિ સજ્જણહં હોઇ અસડ્ઢલુ નેહુ

—ક્યાં શશધર (ચંદ્ર), ક્યાં મકરધર (સમુદ્ર) ક્યાં મોર ક્યાં મેઘ. સજ્જનોનો દૂરસ્થિત હોય તોપણ અસાધારણ સ્નેહ હોય છે. બરિહિણુ-સં બર્હિ-મોર. અસડ્ઢલુ-સં અસાધારણ ?

(૧૩૨) કુંજર અન્નહં તરુઅરહં કુડ્ડેણ ઘલ્લઇ હત્થુ,
મણુ પુણુ એક્કહિં સલ્લઇહિં જઇ પુચ્છહ પરમત્થુ

—કુંજર (હાથી) અન્ય (પર) તરુવરો પર, ક્રીડાથી હાથ ઘાલે-નાખે, પણ જો પરમાર્થ પૂછો (તો) (તેનું) મન એક (પર) સલ્લકી (એક જાતના ઝાડો-જુઓ ઉપર નં ૭૨) પર (હોય છે). કુડ્ડ-કૌતુક-વિનોદ જુઓ ઉપર નં ૮૯.

(૧૩૩) એત્તુલ કમ્મહિં નિચ્ચય કિ ચણ્ણઉ,
અણુરત્તાઉ ભત્તાઉ અમ્હે મા ચય સામિઅ

—અમારી સાથે નિશ્ચયે એમ કરવામાં આવ્યો (છે)-શું કહે છે (કહીએ)? સ્વામિ! અનુરક્ત ભક્તો એવા અમોને મ તજ. અનુપૂર્વ ૭૮ એત્તુ-એવ. પન્નગી ગીતમાં સાડે એસણુ રે મિન ચ્યાર પાઠાંતરમાં અણુરત્તાઉ ભત્તાઓ છે

(૧૩૪) સરિહિં ન સરેહિં ન સરવરેહિં નવિ ઉજ્જાણ-વણેહિં
દેસ રવણ્ણા હોન્તિ વઢ, નિવસન્તેહિં સુજણેહિં

—(ન) સરિ(તા)ઓથી ન સરથી ન સરવરથી ન ઉદ્યાનવનોથી પણ દેશ રમણીય થાય છે (વઢ) મૂર્ખ! નિવાસ કરતા સજ્જનોથી (થાય છે). રવણ્ણ-રમણીય રમ્ય. વઢ-જુઓ ઉપર નં ૪૩ ૧૨૮ વગેરે

(૧૩૫) હિઅડા પઇ એહુ બોલ્લિઅઓ, મહુ અગ્ગઇ સયવાર,
ફુટ્ટિસુ પિએ પવસન્તિ હઉં, ભણ્ડય ઢક્કરિ સાર.

—હૈડા ! (તું) મારી આગળ સોવાર એમ બોલ્યું કે પિયુના પ્રવાસ કરતા(જ) ફાટીશ હો,–હે ભંડ !–હે અદ્દભુત દઢતાવાળા ! (હજી તું ફાટયું નહિ.)

હિઅડા–હે હૈયા પઇ–મધ્યમપુરૂષ, તું ફુટ્ટિસુ–ફુટીશ–ફાટીશ. પિએ પવસન્તિ–ભાવવાચક સપ્તમી ભડય–પાખડી ઢક્કરીસાર–ઠકરી ગયો છે એટલે નિકલી ગયો છે જેનો માર–બળ તે, તેવો ઢીલો–નબળો. (દોધકવૃત્તિ), પરતુ અદ્દભુત સારવાળો (હિમચદ્ર).

(૧૩૬) એક્ક કુડુલ્લી પચહિ રૂદ્ધી, તહ પચહવિ જુઅજ્જુઅ બુદ્ધી,
બહિણુએ ત ઘર કહિ કિવ, નન્દઉ, જેત્થુ કુડુમ્બઉં અપ્પણુ છન્દઉં

—એક કુટી (શરીર રૂપી ઝુપડી) છે, (તે) પાચ (ઇંદ્રિયો)થી રૂધાયેલી છે, તે પાચને પણ જુદી જુદી બુદ્ધિ (છે), બહેન ! તે ઘર કે જ્યા કુટુમ્બ આપછંદીલુ (હોય) તે કેમ નંદે–પ્રસન્ન થાય તે કહે.

કુડુલ્લી–કુટીના કુત્સિત કે અલ્પના અર્થમા, જુઅજ્જુઅ–જુદી જુદી. અપ્પણુછદ–આપમતીલુ–પોતપોતાના મતવાળુ. હીદીમા એક દોહો છે કે—

'ખસમ પૂજતે દેહરા, ભૂત પૂજિની જોય,
એકે ઘરમે દો મતા, કુસલ કહા તે હોય.

(૧૩૭) જો પુણિ મણિ જિ ખસફસિ હૂઅઉ, ચિન્તઇ દેઇ ન દમ્મુ ન રૂઅઉ,
રસવસ–ભમિર કરગ્ગુલ્લાલિઉ, ઘરહિં જિ કોન્તુ ગુણઇ સો નાલિઉ.

—જે પણ મનમાજ ઘુસપુસ ચિન્તવ્યા કરે, દ્રમ્મ ન આપે, ન રૂપિયો આપે એટલે કે ખર્ચ કરે નહિ, રતિવશ થઇ ભ્રમણ કરનારો ઘરમાજ હાથના અગ્રભાગથી ઉલાળેલું કુત–ભાલુ ફેરવે તે નાલિઅ–મૂર્ખ છે જે સદા વ્યાકુળ રહે, પૈસા ખરચે નહિ, ઘર બેઠા ભાલું ફેરવ્યા કરે તે મૂઢ છે

અસહ્રિદઅઉ—અસહૃદ્ય. દમ્મુ—દમ નામનો સિક્કો—દ્રમ, રૂઅઉ—રૂપઉ—રૂપીઓ—ચાંદીનો સિક્કો, રઇ—રતિ-મનની લહેર અબ્ભિડ—અભડે, ઉચ્ચાલિઉ—ઉચ્ચાલિત, મેલ્લુ—મુક્ત—નાખું ગુજ્જરુ—ગજે—સરખાવો ભાળ ગજે—ફેરવે, નાલ્લિઉ—દુર્લલિત એ ઉપરના પદના અર્થમાં.

(૧૩૮) ચલેહિ ચલન્તેહિ લોઅણેહિ જે તઈં દિટ્ઠા બાલિ,
તહિ મયરધ્ધય-દડવડઉ, પડઇ અપૂરઇ કાલિ.

—હે બાળા ! (તારા) ચલ-ચંચળ ચાલતાં લોચનોથી તારાથી જે દેખાયો—તે જેને દીઠો તેના પર મકરધ્વજનો દડવડો અપૂર્ણ કાળે પડે છે (દોધકવૃત્તિ); આ તેના પર મકરધ્વજ અપૂર્ણ કાળે દડવડી પડે. જેને તેં ચંચળ નયનોથી જોયો તેના પર દરોડો—હુમલો થાય છે તે કમોતે માર્યો જાય છે

દડવડઉ—ધાડ (!ન) રા. ક. ધાડી (દોધક વૃત્તિ) ધસ લૂ.ટ. અપૂરઇ કાલિ—અપૂર્ણકાળે—કમોતે.

(૧૩૯) ગયઉ સુ કેસરિ પિઅહુ જલુ, નિચ્ચિન્તઇં હરિણાઇં
જસુ કેરઇં હુંકારડએં મુહહું પડન્તિ તૃણાઇં

—હે હરિણો ! તે કેસરી કે જેના હુંકારથી (તમારા) મુખમાં તૃણ (ખરી) પડતા હતા તે ગયો. (હવે) જલ નિશ્ચિતપણે પીઓ.

જસુ કેરઉ—જેના કેરા—તણા. જસુ (સં યસ્ય)માં છઠ્ઠી વિભક્તિ 'સુ' યા 'હ' જુદી છે કેરઇં વિશેષણની પેઠે હુંકારએ ને લાગુ પડે છે કેર વિભક્તિ નથી કે જેથી જસુ સાથે જોડવામાં આવે. આ કેર, કિરી ક, રી, કેનો જના—વિત્ત જોડવામાં આવે છે પણ આ પોતેજ વિભક્તિ નથી તેમ જુદો પડતો નથી. ત્યારે તેના પુત્ર પૌત્ર કેવી રીતે છૂટા પડી શકે ! આને મળતો એક મારવાડી પ્રસિદ્ધ દોહો છે કે—

જિણ મારગ કેહરિ ગુવો, રજ લાગી તિણરૂંખ,
તે આ ઢળી સળસી, નહિ ખાસી હરિણૂંખ.

—જે માર્ગે સિંહ ગયો ત્યા તૃણોને રજ લાગશે–તે ખડ ઉભુ ઉભુ સુકાઇ જશે, હરિણો ખાશે નહિ

(૧૪૦) સત્થાવત્થહ આલવણુ, સાહુવિ લોઉ કરેઈ,
આદન્નહ મબ્ભીસડી, જો સજ્જણુ સો દેઇ.

—સ્વસ્થાવસ્થાવાળા–સુખી (પુરૂષો)નુ આલપન–કથન–વાતચીત (જુઓ ન. ૪૮) સૌએ લોક કરે છે, (પરતુ) આર્ત્ત (જનો)ને 'મ ડરીશ' (એવી અભય વાણી) જે સજ્જન છે તે આપે છે–આશ્વાસન દે છે સાહુ–સહુ, સર્વે, આદન્નહ–? આપન્ન હ–આપન્નો–આર્ત્તોને મબ્ભીસડી–મા ડર '**मा भैषी**' એ વાક્યથી બનાવેલી સજ્ઞા. 'ડી' છે તે સ્વાર્થમા છે.

(૧૪૧) જઇ રચ્ચસિ જાઇટ્ઠિઅએ, હિઅડા મુદ્ધ સહાવ,
લોહે ફુટ્ટણુએણ જિવ, ઘણા સહેસઇ તાવ

—હે મુગ્ધ સ્વભાવવાળા હૈડા ! જે જે દીઠુ તેમા જો (તુ) રચે છે–પ્રેમ કરે છે–રક્ત થાય છે, તો ફુટતા–તુટતા એવા લોઢાની જેમ તુ ઘણા તાપ સહેશે જે દીઠું તેમા રમવા કે પ્રેમ કરવા તું લાગી જા તો ઘડી ઘડી લોઢાની માફક તને તપાવવામા આવશે, ત્યારેજ કોઇ એક જગ્યાએજ પ્રેમ કરવાની દૃઢતા શીખીશ. રચ્ચસિ–રચે છે, પ્રેમ કરે છે. જાઇટ્ઠિઅએ–જે જે દૃષ્ટ–દીઠુ તે તેમા ફુટ્ટણુએણ–ફુટનારાથી–ખડિત થનારાથી. સહેસહિ–કર્તૃવાચ્ય, કર્મવાચ્યને અડચણ રૂપ થાય છે.

(૧૪૨) મઈ જાણીઉ બુડ્ડીસુ હઉં, પ્રેમદ્રહિ હુહુરૂત્તિ,
નવરિ અચિન્તિય સપડિય, વિપ્પિય નાવ ઝડત્તિ

—મે જાણ્યુ (કે) હુ હુહુરૂ કરતી–એ શબ્દ કરતી પ્રેમ રૂપી દ્રહમા બુડીશ, પરતુ અચિનિ ઝટ–એકદમ વિપ્રિય (રૂપી) નાવ (વિયોગ બેડા) સપ્રાપ્ત થયુ પ્રેમ એટલો હતો કે હુ દ્રહની સમાન તેમા ડૂબી જાત પરતુ તેમાથી મને બચાવવાને વિપ્રિયરૂપી નાવ ઝટ મળી ગઇ બુડ્ડીસુ–બુડીશ (જુઓ હવે પછી પ્રબોધ ચિતામણી ન. ૧ મા બુડ્ડિ્ય-અઉ એ શબ્દ). હુહુરૂત્તિ–અનુકરણ–ડૂબતી વખતે શ્વાસ એવો ઉદે-

—ગમરાતી વખતનો શબ્દ લીધો. નવરિ—સંસ્કૃત ભાષાકાર 'કેવલ' એ અર્થ કરે છે તે નહિ પણ તેનો અર્થ માત્ર પરંતુ. કિંતુ વસ્તુ છે સંપત્તિ—સંયોગથી ભળ્યા. વિપ્પિસનાવ—'વિસ્મિત કરવો' યા વિયોગજન્ય એ દોષક વૃત્તિમાં અર્થ છે

(૧૪૩) અશ્ચિઅ નવ કસરક્કહિ પિજ્જિઅ નવ ઘુંટેહિ
એમ્વઇ હોઇ સુહચ્છડી, પિએ દિટ્ઠે નયણેહિં

—પ્રિય ભોજનમાંથી ખવાતો નથી ઘુંટડાથી પીવાતો નથી. એમેજ નયનોથી પીઉ દીઠે સતિ સુખસ્થિતિ હોય છે ખાવા પીવાની જેવી તો તૃપ્તિ થતી નથી, કિંતુ તેમ અનિર્વચનીય સુખ મળે છે પિજ્જઇ—ખાઇએ પિજ્જઇ પીઇ કર્મવાચ્ય. કસરક—મોટા મોટા કોળિયા. જુઓ તે શબ્દ ઉપર ન ૭ માં. એમ્વઇ—એમજ અથવા એમ હોવા છતાં પણ (હે ૪). સુહચ્છડી (સુખ અને અસ્તિ)નું—ડી લગાડી નામ બનાવ્યું. (હે ૪૦ ૧૧ ૧૪) અથવા સુખાસ્થા (હે ૪), પિએ દિટ્ઠે—ભાવવાચક સપ્તમી.

(૧૪૪) અજ્જવિ નાહુ મહુજ્જિ ઘરિ સિદ્ધત્થા વન્દેઇ
તાઉજ્જિ વિરહુ ગવક્ખેહિ મક્કડુ-ઘુગ્ધિઉ દેઇ

—આજપણ નાથ મારેજ ઘેર (છે ને) સિદ્ધાર્થીને વંદે છે તો પણ વિરહ ગવાક્ષો—જાળીઓમાંથી મર્કટવત્ ઘુઘિઓ—હી. ઘુક્કી-ઘુરકીઓ (ચેષ્ટાઓ) દે છે—કરે છે હવે નાથ પરદેશ ગયા નથી પરભાર્યે છે પ્રવાસમાંના મંગલ શ્લોકોને માથે લગાડે છે તો પણ વિરહ સમજી ગયો કે મારો વખત આવી ગયો. હવે તે મુખ્ય દરવાજામાંથી પેસી શકતો નથી તેથી જાળીના મુખમાંથી વાંદરો ચાળા કરે તેમ દેખાડે છે અજ્જવિ, મહુજ્જિ તાઉજ્જિ—એમાં 'જિ' અને 'જ્જિ' શબ્દને જોર આપે છે સિદ્ધત્થ—સિદ્ધાર્થ—પીળા સરસવ મંગલ ગણાય. ગવક્ખ—ગવાક્ષ. જૂની શૈલીની જાળીઓનાં બે તરફ ગૈની આંખ જેવા હોવાથી કિંતુ એમ, જુ. ગોળ દરવાજાનો ગોખો. મક્કડ ઘુગ્ઘિઉ—હિં નરર ઘુરકી ઘુગ્ઘિઉનો અર્થ ટો. વ.માં માગણ (?) આપેલ છે

(૧૪૫) સિરિ જર-ખડી લોઅડી, ગલિ મણિયડા ન વીસ,
તો વિ ગોટ્ઠડા કરાવિઆ, મુદ્ધએ ઉટ્ઠ-બઇસ.

—શિરપર જીર્ણું લોઅડી-કામળી (છે), ને ગળામા (પૂરા) વીસ નહિ એવા મણકા (ની માળા) છે તોપણ મુગ્ધાથી ગોઠ-ગામના નિવાસીઓ એવા ગામના યુવકો પાસે ઉઠબેસ કરાવાઇ એટલે મુગ્ધાએ તેમની પાસે કરાવી મુગ્ધા પાસે શૃગારના સાધનોમા જુની કામળ છે અને ગળામા પૂરા વીસ મણકાની માળા પણ નથી તોપણ તેણીનુ લાવણ્ય એવુ છે કે આખા ગામના છેલોને ઉઠબેસ કરાવતી રહી છે. જરખડી-જીર્ણું, ખડિત. લોઅડી-લોઇ, લોમપટી, કામળી મણિઅડા-મા ડ કુત્સાના અર્થે, ગોટ્ઠડા-જુઓ ગોઠ ન. ૧૧૦ મા ગામની બહાર ગોસ્થાન હોય છે કે જ્યા યુવકો એકઠા થાય છે ત્યાના નિવાસી ગોઇ એટલે ગોકુલ-ગોસ્થાન ત્યા જે બેસે છે તે ગોષ્ઠ-ગોષ્ઠક-ગોષ્ઠ પુરૂષ (દો. ૧)

(૧૪૬) અમ્મડિ પચ્છાયાવડા, પિઉ કલહિઅઉ વિઆલિ,
ઘઇ વિવરીરી બુદ્ધડી, હોઇ વિણાસહો કાલિ

(સ્ત્રી પતિ સાથે માન કર્યા પછી પસ્તાય છે) હે અમ્મા-માત ! પશ્ચાત્તાપ (થાય છે), વિકાલે-સંધ્યાસમયે પિયુ સાથે ઝગડો કર્યો. વિનાશના કાલે બુદ્ધિ વિપરીત થાય છે અમ્મડિ-બુદ્ધડી-એમા ડી સ્વાર્થમા યા અનુકપામા છે. પચ્છાયાવડા-અહીં પણ પશ્ચાત્તાપની આગળ ડા છે કલહિઅઉ-કલહાપિત, કલહ કરાયેલો છે વિઆલિ-જુઓ કુમારપાલ પ્રતિબોધના ઉદાહરણ ન. ૧૮ અને ઉપર ન. ૬૨.) ઘઇં-હેમચન્દ્રે અનર્થક કહેલ છે-પાદપૂરણ યા અવધારણનો અર્થ છે.

(૧૪૭) ઢોલ્લા એહ પરિહાસડી, અઇ ભણ કવણહિ દેસિ,
હઉં ઝિજ્જઉં તઉ કેહિ પિઅ, તુહું પુણુ અન્નહિ રેસિ.

હે ઢોલા ! એ ! કહે (કે) ક્યા દેશમા આ પરિહાસ-મજાક છે ? હે પિયુ ! હું તારા માટે છીજૂ-સુકાઉં, (ને) તું વળી અન્યને માટે

(સમાસ છે) સરખાવો ન પ૫. આ કયા દેશની રીત? દોસડા-દુઓ ન ૧ પરિહાસડી-મજાક હસી વા પરિભાષા (ટી. ઢ.) અઇ ભણ-એ! ભણ કહે. ટો. ઢ. અક્ખિન એક શબ્દ માની તેનો અર્થ અત્યુત કરે છે હેમચંદ્રમાં પણ અક્ખિ ન એ પ્રયોગ પાઠ માન્યો છે ઝિજ્જઉં-ઝીણું થયું, સૂકાયું. પઉ કેદિ-તારા માટે કેસિ-વાસ્તે (હેમ ૮-૪-૪૨૫).

(૧૪૮) સુમરિજ્જઇ તં વલ્લહઉં જં વીસરઇ મણાઉં
જહિં પુણુ સુમરણુ જાઉં ગઉ, તહો નેહહો કઇં નાઉં.

—જે વાલમ મનથી વીસરે છે તે જ વાલમને સ્મરવામાં આવે-સંભારવામાં આવે. જેનું સ્મરણ પુન: ને આવ્યું જાય (ભૂલી જાય) તેના નેહનું નામ શું? જે ભૂલે તેને તો યાદ કરે અને જેનું સ્મરણ આવ્યું જાય (ભૂલી જાય) તેના નેહને નામજ શું હોય? કંઈ નહિ. જેનો નેહ છે તે કદી ભૂલી શકાતો નથી અને તેના સ્મરણની જરૂર નથી. સુમરિજ્જઇ-સમરીએ મણાઉ-મનાક-જરા (ટી. ઢ.) મનથી જાઉં-યદિ જો. કઇં નાઉં-જયપુરીમાં કઇ નાંવ?

(૧૪૯) જિબ્ભિંદિઉ નાયગુ વસિ કરહુ જસુ અધિન્નઇં અન્નઇં
મૂલિ વિણટ્ઠઇ તુંબિણિહે અવસેં સુક્કઇં પણ્ણઇં

—જીભ-ઇંદ્રિય (કે) જેને અન્ય (ઇંદ્રિયો) અધીન છે તેને હે નાયક! વશ કરો. જેનું મૂળ વિનષ્ટ થયું છે એવી તુંબડીનાં પર્ણો-પાંદડાં અવશ્ય સૂકાય છે. મૂલિ વિણટ્ઠઇ-ભાવવાચક સાતમી.

(૧૫) એક્કસિ સીલકલંકિઅહં દેજ્જહિં પચ્છિત્તાઇં
જો પુણુ ખણ્ડઇ અણુદિઅહુ, તસુ પચ્છિત્તે કાઇં.

—એકવાર શીલકલંકિત (કરનારા) ને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવામાં આવે છે જે ફરીવાર અનુદિન (રોજને) ખંડિત કરે છે તેને પ્રાયશ્ચિત્તથી શું? એક્કસિ-એકસ-એકવાર-મારવાડી-એકરસાં, એકસાં. અણુદિઅહુ-અનુદિન, દિન દિન.

(૧૫૧) વિરહાનલજાલકરાલિઅઉ, પહિઉ પન્થિ જં દિટ્ઠઉ,
તં મેલવિ સવ્વહિં પન્થિઅહિં, સોજ્જિ કિઅઉ અગ્ગિટ્ઠઉ

—જે પથિક વિરહાનલની જ્વાલાઓથી કરાલિત પથમાં જોવામાં આવ્યો, તેને સર્વ પથિકોએ મળીને અગ્નિમય કર્યો–વધારે તપ્ત કર્યો–ઉત્તેજિત કર્યો વિરહતાપની અધિકતાથી અતિશયોક્તિ. સરખાવો નં. ૧૦૯. દોધકવૃત્તિ તો એ અર્થ કરે છે કે પથિકોએ તેનો અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અગ્નિષ્ઠ કૃત મેલવિ–મળી કરી યા રાખી. અગ્ગિટ્ઠઉ–અંગીઠો સ્ત્રી અંગીઠી (આમાં અનુસ્વાર માટે માટે જુઓ પ્રબંધ ચિંતામણીના ઉદાહરણમાં નં. ૬ મકડ) અંગીઠીનો અર્થ ગૂજરાતીમાં એ છે કે સોનીની સગડી, પોકપાડવા માટે ખાડો કરી અગ્નિ કરવામાં આવે છે તે, ક્રોધાગ્નિ 'લાગી યમને અંગીઠી, પોઢી ગયો તે પળે'–વલ્લભ.

(૧૫૨) સામિ–પસાઉ સલજ્જુ પિઉ, સીમાસંધિહિં વાસુ,
પેક્ખિવિ બાહુ–બલુલ્લડા, ધણ મેલ્લઇ નીસાસુ

—સ્વામીની જેને મહેરબાની છે તેવો સ્વામિપ્રસાદ, પિયુ સલજ્જ, (તેનો) સીમા સંધિમાં વાસ–એ જોઇને બાહુબલથી ઉલ્લસિત (પિયુને માટે) ધણ–નાયિકા નિઃશ્વાસ મૂકે છે રાજાની કૃપા, જેથી તે કદી છુટી દે નહિ અને કઠિન કામપરજ મોકલે, પિયુ સંકોચી એટલે કામ માટે ના પાડે નહિ ને છુટી માગે નહિ, સીમાડાપર રહેવું કે જ્યાં નિત નિત નવા નવા ઝગડા થાય અને બાહુબળથી ગર્વિષ્ટ પિયુ ઝગડો આગળ આવી વેચાતો લે–બીચારી આટલા કારણોથી વિરહના અંતનો સંભવ ન જાણીને નિસાસા નાખે છે બાહુબલુલ્લડા–બાહુબલથી ઉલ્લલ–ઉલ્લટ–ઉલ્લસિત, અથવા 'બાહુ' નું વિશેષણ 'બલ્લુલ્લડ' એટલે બલગર્વથી ભરેલા બાહુ (પિયુના જોઇને) ધણ–જુઓ નં. ૧ અને ૭૦ મેલ્લઇ મેલે–મૂકે–છોડે–નાખે

(૧૫૩) પહિઆ દિટ્ઠી ગોરડી, દિટ્ઠી મગ્ગુ નિઅન્ત
અંસૂસાસેહિં કંચુઆ, તિંતુવ્વાણુ કરન્ત.

—હે પથિક ! ગોરી ઊઠી ! (ઊઠ) માર્ગને નિરખતી, આંસુ અને ઉચ્છ્વાસથી કુચુમ્બ (કંચવો)ને ભીંજવેલો સુકો (જુઓ ન ૮) કરતી એઇ આંસુથી ભીંજેલો ને ઉચ્છ્વાસના ભાફથી સુકો. અથવા સિતુ બ્યાજ-તાજો વાજો-આંસુઓનો તાજો ને ઉચ્છ્વાસનો વાજો. ગોરડી-જુઓ ન ૨ ૧૨૭ તેમાં ડી માટે જુઓ ન ૧૪ નિમ્ભન્ત-દેખતી. સિતુબ્યાજુ-તીમા-તિમિત-ભીંજેલો જુઓ તિમ્મઇ ન ૧૧૫.

(૧૫૪) પિઉ આઇઉ સુઅ વત્તડી, ઝુણિ કન્નડઇ પઇટ્ઠ
તહો વિરહહો નાસન્તઅહો, ધૂલડિઆવિ ન દિટ્ઠ

—પિયુ આવ્યો એવી વાત સાંભળી,-(તેનો) ધ્વનિ કાને પેઠો (કે તરતજ) તેનો વિરહ નાઠો કે (વિરહના નાસવાની) ધૂળ પણ ન દેખાણી. વત્તડી, કન્નડઇ ધૂલડિઆ-આમાં આવેલ ડી' થા ડ પર પણ કહેવાનું છે-હવે વધુ લખવુ અર્થ છે નાસન્ત-સ નસ્સ્ત-નટ્ટ થવુ, અદર્શન થવું, ભાગવું ગૂ નાસવુ ભાગવાના અર્થમાં છે પન્નની નસ્-ભાગવું

(૧૫૫) સંદેસે કાઇં તુહારેણ જં સંગહો ન મિલિજ્જઇ
સુઇણન્તરિ પિએં પાણિએણ પિઅ પિઆસ કિં છિજ્જઇ

—જો સંગથી ન મળાય તો તમારા સંદેશથી શું ? હે પિયુ ! સ્વપ્નાંતરમા પીધેલા પાણીથી પ્યાસ-તૃષા કઇ છીજે-ભાગે ! તેમજ સંદેશથી શું થઈ !

(૧૫૬) એત્તહે તેત્તહે વારિ ઘરિ, લચ્છિ વિસંઠુલ ધાઇ
પિઅ-પબ્ભટ્ઠ વ ગોરડી, નિચ્ચલ કહિ વિ ન ઠાઇ

—અત્ર તત્ર-અહીં તહીં દ્વારે (ને) ઘેર વિષમરૂપે ગોરી પેઠે લક્ષ્મી વિસંસ્થુલ ધાય છે (દોડ્યાં કરે છે). નિશ્ચલ કહિ પણ સ્થિત થતી નથી-રહતી નથી. લક્ષ્મીની અસ્થિરતાની વિયોગિનીની અસ્થિરતા સાથે ઉપમા. જેવી લક્ષ્મી તેવી પ્રિયભ્રષ્ટ ગોરી. વારિ ઘરિ-ઘર દ્વાર ઘર બાર, પબ્ભટ્ઠ-સ પ્રભ્રષ્ટ-ભટ્ઠી-ભૂંડી-ભ્રષ્ટ થયેલી.

(૧૫૭) એઉ ગૃણ્હેપ્પિણુ ધ્રુ મઈં, જઇ પ્રિઉ ઉવ્વારિજ્જઇ,
મહુ કરિ એવ્વઉં કિંપિ ણુવિ, મરિએવ્વઉ પર દેજ્જઇ.

—આ ગ્રહણ કરીને તે પિયુને મારાથી ઉગારી લેવાય તો મારૂ કરવુ-કર્તવ્ય કઈ પણ નથી (બાકી રહેતુ) મરવુ પણ દેવાય—જો આ લઇને મારા પિયુનો ઉદ્ધાર થઇ જાય તો મારૂ કર્ત્તવ્ય કાંઇ બાકી રહેતું નથી. હું ત્યારે મારૂ મરણ દઇ દઉ (મરણ પણ સહી લઉ) દોહક વૃત્તિ અનુસાર "કોઈ સિદ્ધ પુરૂષને વિદ્યા સિદ્ધિ માટે ધન આદિ આપી નાયિકા પાસે બદલામા પતિ માગ્યો તો તેણી કહે છે કે જો આ લઇને પતિ ઉત્કર્ષ તેત્સજ્યતે—બદલામા આપવામા આવે તો મારૂ કર્તવ્ય કઇ કેવલ મરણ આપી શકુ છુ." (ચાહે મારો પ્રાણ લઇલે, પતિને આપીશ નહિ). ગૃહેપ્પિણુ—ભૂત કૃદત ધ્ર—જુઓ ઉપર ન. ૪૧, ઉવ્વારિજ્જઇ—(૧) ઉગાર્યો જાય (૨) વહેચાયો જાય ? જુઓ ઉપર ટીકા કરિએવ્વઉ, મરિએવ્વઉ—કરવુ, મરવુ રાજ્યસ્થાનીમા કરબો, મરબો, સસ્કૃતમા કર્ત્તવ્ય, મર્ત્તવ્ય

(૧૫૮) દેસુચ્ચાડણુ સિહિકડણુ, ઘણિકુટ્ટણુ જ લોઇ,
મજિટ્ઠ એ અઇરત્તિએ, સવ્વ સહેવ્વઉં હોઇ

—દેશનું ઉચ્ચાટન—પરિત્યાગ—દેશનિકાળ થવુ, શિખિ એટલે આગ પર ક્વાથ—કાઢો થવુ—કઢાવુ, ઘણુ કુટાવુ જે લોકમા (છે) તે અતિરક્ત મજીઠથી સર્વ સહેવુ થએલ છે મજીઠ દેશબહાર ગયો, આગપર કઢાયો, ઘણો કુટાયો—એ બધુ સહન કર્યું તે 'રક્ત' હોવાનુ ફળ છે, તેમ કોઇમા રક્ત—આસક્ત થવુ તો બધા ફળ ભોગવવા પડે. સહેવ્વઉં—સહેવુ—ખમવુ

(૧૫૯) સોએવા પર વારિઆ, પુપ્ફવઇહિ સમાણુ,
જગ્ગેવા પુણુ કો ધરઇ, જઇ સો વેઉ પમાણુ

—પુષ્પવતિની સાથે સૂવુ વિશેષ વાર્યું—નિષિદ્ધ કર્યું છે (એવુ) જો વેદ પ્રમાણ હોય તો, વળી જાગવુ કોણ ધરે—અટકાવે છે ? જે વેદમાં

સાથે મુખ'ની મનાઈ છે તે જો રમાણ હોય તો સાથે જામતાંમાં એળુ રહે છે સોએલ જામેલ-થયું, જમ્યું-રાજરથાની મેળો જમ્યો, વારિઆ-વારિત હોવારતિ પવારિઆ-પરિવારિત સાથે છે છે એટલે નિષિદ્ધ. પુપ્ફવઇ-પુષ્પવતી રજસ્વલા. આમાંના પુષ્પનો ઉચ્ચાર હિંદીમાં હજુ સુધી રહ્યો છે કારણ કે નવમ સૈકાઓને પુષ્પેસ કહે છે આ દોહા સાથે સરખાવો નીચેની સરસ્વતી કંઠાભરણ ૩-૨૯ ની ગાથા—

એઓ જૂરઈ જૂરઈ વમ્મકિઈઁ દોહ દોઈ હેઠ મનાણ
એઈ વિમઈંજ પાએ પુપ્ફઈ વ એઈ મ વિરઇ

(એક બીજો ખીજે વજ્જીવ (નિઘ) મનાઅની જાય તો થવા દેઃ આજ પુષ્પવતી ! પાએ સુઈ જા, અને નિદ્ર આવતી નથી.)

(૧૫) હિઅઅ તઇ વેરિઅ ઘણા, તો કિં અબ્ભિ ચડાહું,
અમ્હહિં બે હત્થડા, જઇ પુણુ મારિ મરાહું

—હે હૈયા ! જો વૈરી ઘણા (છે) તો શું અભ્ર-આકાશમાં ચડી જાઉં ? જો અમોને (પણ) બે હાથ છે તો પુન મારી મરું શત્રુઓનાં જાનોને મારે પછી ઊંડી આકાશમાં શું જાયો જાઉં ? બે હાથ તો છે તો પછી મારીને મરશું.

(૧૬૧) રાખઈ સા વિસ-હારિણી બે કર ચુંબિવિ જીઉ
પડિબિંબિઅ-મુંજાલુ જલુ, જેહિં અડોહિઉ પીઉ.

—જેમાં મુંજાલનું (મુંજનું) પ્રતિબિંબ પડ્યું છે તે સ્વચ્છ પાણી ને જેણે પીધું તેનું મુંજ સામે તે પાણીવાળી (તરુણી) પોતાનો જીવ રાખે-રક્ષવે છે. કોઈ તળાવના કાંઠે મિલન થયું હતું. ઉપરાંત મુંજ ઉભી હતી તેનો પડછાયો પાણીમાં પડ્યો હતો. સ્ત્રીએ તેના હાથથી જલ પીધું હતું. પછી મળવું નહિ બન્યું ત્યારે તે હાથને ચુંબતી ચુંબતી જીવતી રહી છે. વિસ-જલ સરખાનમાં પણ આનુપ્રાસ છે જો વિસ (કમલની નાલ) હારનારી એવો અર્થ લઈએ તો તીક્ષ્ણ કારણ કે કમલનાલનું મૂળ જલ રહે છે કે જ્યાં જલમાં મુંજનું પ્રતિબિંબ પડ્યું

હતુ—આ માટે સમસતાલ તોડતી વખતે બધું સ્મરણ આવતું જાય છે. એ—દોધકવૃત્તિ ક્વચિત્ 'જેહિ'ના નિત્ય સબંધથી તેને વર્તમાન હિંદીના 'જે' એટલે તે એમ માનતી જણાય છે મુઞ્જનુ—'આના' પ્રત્યય 'વાળા'ના અર્થમા. અગ્ઘોહિઉ—પીવુ પીવરાવવુ. જુઓ આ નિબંધનુ પાનુ ૩૦.

(૧૬૨) બાહ વિછોડવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવઇ કો દોસુ,
હિઅય-ટ્ઠિઉ જઇ નીસરહિ, જાણઉં મુઞ્જ સ રોસુ

—(એકમેકના) હાથ છોડી તું જાય છે, તેમ હું પણ જાઉં છુ, (તેમા) કોનો દોષ? પણ હૃદયમાથી તું જો નીસરી જાય, તો પછી મુઞ્જનો માગ પર રોષ છે એમ હું જાણીશ (જુઓ આ નિબધ પૃ. ૨૯ અને હવે પછી પ્રબંધચિંતામણિના ઉદાહરણ પૈકી નં. ૧૦) દોધકવૃત્તિ 'મુઞ્જે ભૂપતિ સરોષ' બનાવી એમ અર્થ કરે છે કે નાયિકા નાયક મુઞ્જને કહી રહી છે. કોઇ મુઞ્જસુ રોસુ એમ બનાવે છે મુઞ્જસુ એટલે મુઞ્જ સાથે.

(૧૬૩) જેપ્પિ અસેસુ કસાય-બલુ, દેપ્પિણુ અભઉ જયસ્સુ,
લેવિ મહવ્વય સિવુ લહહિ, ઝાએવિણુ તત્તસ્સુ

—અશેષ-સંપૂર્ણ કષાયબલ જીતીને, જગતને અભય આપીને—અભયદાન આપીને, મહાવ્રત લઇને, તત્ત્વનુ ધ્યાન કરીને શિવ મોક્ષપદ લહે છે—પામે છે. કષાય—જૈનોમા તે શબ્દના અર્થમા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચારનો સમાવેશ થાય છે ને તે જૈનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે. જેપ્પિ, દેપ્પિણુ, લેવિ, ઝાએવિણુ—ભૂતકૃદંત છે.

(૧૬૪) દેવં દુક્કરુ નિઅય-ધણુ, કરણ ન તઉ પડિહાઇ,
એમ્વઇ સુહુ ભુઞ્જણહ મણુ, પર ભુઞ્જણહિ ન જાઇ.

—નિજ ધન દેવુ દુષ્કર છે, તપ કરવુ (પ્રતિ) ભાવતું નથી, એવી રીતે સુખ ભોગવવાનું મન (છે) પરંતુ ભોગવવાનુ જતું—બનતુ નથી. દેવં—પાઠાંતર દેવે, દેવુ, ભુઞ્જણુ—ભોજન ભુઞ્જણહિ ન જાઇ—ભોગવ્યુ જતું નથી.

(૧૫૫) જેપ્પિ ચએપ્પિણુ સયલ ધર, લેવિણુ તવુ પાલેવિ,
વિણુ સન્તેં તિત્થેસરેણ, કો સક્કઇ ભુવણેવિ.

—શાંતિ(નાથ) તીર્થંકર વિના સકલ ધરાને જીતવા, તજવા, અને તપ લઇને પાળવા ભુવનમાં પણ કોણ સમર્થ છે ? જેપ્પિ, ચએપ્પિણુ, લેવિણુ પાલેવિ-માં ક્રિયાપદો ક્રિયા-સં ત્વા છે આ રૂપ પૂર્વકાલિક ક્રિયાનાં રૂપો સાથે મળતાં આવે છે

(૧૫૬) ગમ્પિણુ વાણારસિહિ નર, અહ ઉજ્જેણિહિ ગમ્પિ,
મુઆ પરાવહિ પરમ-પઉ, દિવ્વન્તરઇં મ જંપિ.

—જે નર વાણારસીમાં જઇને અથ(વા) ઉજ્જયિનીમાં જઇને મરેલા તે પરમ પદ પ્રાપ્ત કરે છે—બીજા સ્વર્ગની (વાત) મ કર; અથવા બીજા તીર્થોની (ટી. પ્ર.) વાત ન કર. ગમ્પિણુ, ગમ્પિ—પૂર્વકાલિક વાણારસી વા વારાણસી—વરણા-અનસ્-અસ રચેલાનો એ અર્થ થાય છે પરંતુ તેનો વરણા-અસી એ બે નદીઓની વચ્ચે હોવાથી એ નામ બન્યાની કલ્પના કરી લીધી છે હેમચંદ્રે આ પ્રકરણમાં વારાણસી વાણારસીમાં કેવળ અક્ષરવ્યત્યય માનેલ છે (૮—૨—૧૧૬ થી ૧૧૯). આવો અક્ષરવ્યત્યય બોલવામાં થઇ જાય છે જંપિ—સં જલ્પ્—તેમાં ઇ કેવળ છંદને માટે મૂક્યો છે

(૧૫૭) ગંગ ગમેપ્પિણુ જો મુઅઇ જો સિવ-તિત્થ ગમેપ્પિ,
કીલદિ તિદસાવાસ ગઉ સો જમ-લોઉ જિણેપ્પિ.

—જે ગંગા જઇ મરે, જે શિવતીર્થ (કાશી) જઇ ક્રીડા કરે છે તે ત્રિદશ એટલે દેવના આવાસ-દેવલોકે યમલોક જીતીને જાય. ગમેપ્પિણુ ગમેપ્પિ, જિણેપ્પિ—જઇને, જીતીને. કીલદિ (સં ક્રીડતિ).

(૧૫૮) રવિ-અત્થમણિ સમાઉલેણ, કંઠિ વિઇણ્ણુ ન છિણ્ણુ,
ચક્કેં ખંડુ મુણાલિઅહે, નઉ જીવગ્ગલુ દિણ્ણુ.

—રવિ આથમ્યો ત્યાં સમાકુલ ચક્રવાકે મૃણાલિકા-કમલિનીનો ખંડ કંઠે સ્થાપિત (કર્યો), છિન્ન ન (કર્યો) જાણે જીવને આગળિયો

દીધો. ચક્રવાકે મૃણાલનો કટકો મોમા લીધો કે સૂર્યાસ્ત થઇ ગયો. વિયોગનો સમય આવ્યો. બીચારે એક કટકો પણ ન કાપ્યો, મોમાં નાખ્યો. જાણે (કે વિયોગમા જીવ ન નીકળી જાય તે માટે આગળીઓ દઇ દીધો અત્થમણિ—જુઓ પ્રબંધ ચિ. ઉદાહરણ નં. ૩૦ હવે પછી વિઇણ્ણ–સ. વિતીર્ણ. ચક્કે–કર્મવાચ્યનો કર્તા જેમકે મે, તે. નઉ–ઉપમાવાચક જુઓ ઉપર ન ૫ જીવગ્ગલુ–જીવ+અર્ગલા સસ્કૃતના નીચેના શ્લોકનો ભાવ છે —

मित्रे क्वापि गते सरोरुह वने बद्धानने ताम्यति
क्रन्दत्सु भ्रमरेषु जातविरहाशङ्कां विलोक्य प्रियाम् ।
चक्राह्वेन वियोगिना विलसता नास्वादिता नोज्झिता
कंठे केवलमर्गलेव निहिता जीवस्य निर्गच्छत ॥

—સુભાષિતાવલિ સ. ૩૪૮૩ પીટર્સન.

(૧૬૯) વલયાવલિ–નિવડણુ–ભએણ, ધણ ઉદ્ધબ્ભુઅ જાઇ,
વલ્લહ–વિરહ–મહાદહહો, થાહ ગવેસઇ નાઇ.

—વલયાવલિના નિપતનના ભયથી નાયિકા ઊર્ધ્વભુજ જાય છે–ચાલે છે, જાણે કે વલ્લભના વિરહરૂપી મહા દહ–હ્રદનો તાગ ગવેષતી–શોધતી (હોય નહિ). વિયોગમા દુબળી થઇ ગઇ છે. ચૂડીઓ પડી ન જાય તેથી હાથ ઉંચા કરીને જાય છે—ચાલે છે. જાણે કે પ્રિયના વિરહના મહા–પાણીના ધરાનો તાગ લેવા–પામવા–શોધવા લાગી છે, પણ પામતી નથી. જે ઉંડા પાણીનો તાગ લેવા માગે છે તે માથાપર હાથ ઉંચા કરી લે છે, એ જોવા કે માથાપર પાણી કેટલુ ઉંચુ છે. દહ–હ્રદનો વ્યત્યય. ગવેસઇ–સ. ગવેષયતિ ધણ, નાઇ માટે જુઓ ઉપર. ન. ૧ તથા ૫.

(૧૭૦) પેક્ખેવિણુ મુહુ જિણવર હો, દીહર–નયણ સલોણુ,
નાવઇ ગુરૂ–મચ્છર–ભરિઉ, જલણિ પવીસઇ લોણુ.

—જિનવરનું સલોણું દીર્ઘનયન પેખીને–જોઇને જાણે ગુરૂ–ભારે

મકરંદથી ભરેલું લોણ-સલણ (લાવણ્ય બીજો અર્થ) જળવંત એટલે આગમાં પ્રવેશે છે એટલું ગુણ મુખ છે કે લાવણ્ય મકરંદથી પૂર્ણ બની આગમાં કુદી પડે છે મુસ્તાપર નજર ન લાગી જાય એ માટે રાઈ મીઠું આગમાં નાખે છે લોણ નારાઇ-જુઓ ન ૧૧૫ અને પ.

(૧૦૧) ચમ્પય-કુસુમહો મજ્ઝિ સહિ ભસલુ પઇટ્ઠઉ
સોહઇ ઇન્દનીલુ જણિ કણઇ બઇટ્ઠઉ
—ચંપાકુસુમે મુઝ સખિ ભમરો પેઠો.
સોહે ઇન્દ્રનીલ જાણે કનકે બેઠો.

(૧૦૨) અમ્મા લગ્ગા ડુંગરિહિં પહિઉ રડન્તઉ જાઇ
જો એહા ગિરિ-ગિલણ-મણુ, સો કિં ધણહે ધણાઇ

—ડુંગરપર અભ્ર-મેઘ, લાગ્યા (છે) પથિક રડતો-રડતો જાય છે કે જે (મેઘ) આવો ગિરિને ગળવાના મનવાળો છે તે શું નારીનું ધણીપણું કરશે?—બચાવશે?—પહાડોપર મેઘ જોઈ વિયોગી વિચારે છે કે તે મેઘ પહાડોને ગળે છે તેથી ધ્રુજારી થાય છે કે જેનો આવો સ્વભાવ છે તે બીચારી વિયોગિનીને કેમ છોડશે?

અમ્મા-અભ્ર, રડન્તઉ-રડન્તો વર્તમાન કાળના કૃદન્તનું રૂપ-જુઓ ઉપર નં ૧ ધણાઇ-દીપકવૃત્તિ ધનાનિ ઇચ્છતિ એટલે ધન ચાહે છે!! એવો અર્થ કરે છે એ ઠીક નથી. ધણી એટલે ધની-સ્વામી, તે પરથી નામધાતુ ધણાઇ-ધણી થવું ધણીપણું કરવું (આધારે હેમ) અર્થાત્ સ્વામિત્વ દેખાડવું રક્ષા કરવી, બચાવવું. સંસ્કૃતની ધનિભાવ એટલે ધણીપણું, સ્વામિત્વ. ગૂજરાતીમાં ધણી એટલે માલિક, તેપરથી ધણિયાણી-સ્વામિની પરિણીત સ્ત્રી; તથા ધણિયાતું-સ્વામિત્વ વાળું વિશેષણ છે સરખાવો ધણીજોગ હુંડી, ધણીપોરી, ધણીરણી.

(૧૦૩) પાઇ વિલગ્ગી અન્ત્રડી, સિરુ લ્હસિઉં ખન્ધસ્સુ,
તોવિ કટારઇ હત્થડઉ બલિ કિજ્જઉં કન્તસ્સુ.
—પગમાં અંત્ર-આંતરડું લાગ્યું-ચોંટી ગયું, શિર ખંધ-ખભાથી

લ્હસી પડ્યુ, તો પણ હાથમા કટારી. (આવા) કથને બલિહારી જાઉં-વારી જાઉં. વીરતાની પરાકાષ્ઠા. લ્હસિઉ-લ્હસિયો (સં. હસિત) ખન્ધસ્સુ-ખાધનું-ખાધપર, ખભાપર

(૧૭૪) સિરિ ચડિઆ ખન્તિ ફ્ફલઈં, પુણ્ ડાલઈં મોડન્તિ,
તો વિ મહદ્દુમ સઉણાહ, અવરાહિઉ ન કરન્તિ.

—શિરપર ચડયા ચડયા ફ્ળો ખાય છે, વળી ડાળોને મોડે-તોડે છે, તો પણ મહાદ્રુમ-મહાવૃક્ષ શકુનો (પક્ષિઓ)ને અપરાધી કરતા નથી-દોષ દેતા નથી મહાપુરુષોની ક્ષમા. મોડન્તિ-સ. મોટયન્તિ, તોડવુ ફોડવુ 'શકુનિયોને અપરાધ કરતા નથી' એવો અર્થ દોધકવૃત્તિ કરે છે

(૧૭૫) સીસિ સેહરૂ ખણુ વિણિમ્મવિદુ, ખણુ કઠિ પાલબુ કિદુ,
રદિએ વિહુદુ ખણુ મુંડમાલિએ જ પણએણ ત નમહુ,
કુસુમ-દામ-કોદકુ કામહો.

—(આ ગદ્ય એના ઉદાહરણ માટે આપ્યુ છે કે અપભ્રશમા પ્રાય શૌરસેનીની પેઠે કાર્ય થાય છે. અને કઈ ખડ અથવા એક ગાથા એટલા માટે આપી છે કે અપભ્રશમા વ્યત્યય અને કોઇ પ્રયોગ સસ્કૃત જેવા થાય છે. આ અવતરણોને અહીં આપવાનું કઇ પ્રયોજન નથી)

આ ગદ્યનો અર્થ એ છે કે-કામના કુસુમદામકોદડ-ફુલરૂપી ધનુષ્યને નમન કરો. કેવુ ફુલ-ધનુષ્ય ? તો કહે છે કે જેને રતિએ (પોતાના) શીર્ષપર ક્ષણ માટે શેખરરૂપ વિનિર્મિત કરેલ છે, ક્ષણભર કઠમા પ્રાલબ (લાબી માળા) કરી, ક્ષણભર મુડમાલિકામા પ્રયણથી વિહિત કર્યું તેવા. કામનુ ફુલ-ધનુષ્ય કોઇ વખત રતિ પોતાનુ સીસફુલ બનાવે છે, કોઇ વખત ગળે લટકાવે છે, કોઇ વખત મુડ-માથાપર માલાની પેઠે પહેરે છે તેને પ્રણામ કરો. સેહરૂ-સ શિખર વિણિમ્મવિદુ-સ વિનિર્માપિત. પણએણ-પ્રણયથી આને દોધકવૃત્તિ 'નમહુ' નું વિશેષણ માને છે

(૧૭૬) હેટ્ઠિ-ટ્ઠિય-સૂર-નિવારણાય છત્તં અહો ઇવ વહન્તી,
જયઇ સસેસા વરાહ-સાસ-દૂરુક્ખુયા પુહવી.

—હેઠળ સ્થિત એટલે રહેલા સૂર એટલે સૂર્યના આતપના નિવારણ માટે શેષસહિત વરાહના શ્વાસથી દૂર ઉખડાતી પૃથ્વી કે જે અધ. એટલે નીચે છત્ર પેઠે વહન કરનારી છે તેનો જય થાઓ.

શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણના આ વિભાગમાં જે સર્વ ઉદાહરણો આપેલાં છે તેનો ઉલ્લેખ અત્ર નિષ્પ્રયોજન છે

આ રીતે પોતાના સમયથી પૂર્વની કૃતિઓમાંથી ઉદાહરણો અવતરેલાં તે અત્ર પૂર્ણ થાય છે. આ પરથી જણાય છે કે આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રના સમય પહેલાં સાહિત્યભાષા-શિષ્ટભાષા બની ગઈ હતી.

ઉપર આપાયેલાં ઉદાહરણોમાંના શબ્દોનો કોષ આપવામાં આવે તો વિશેષ યોગ્ય થાત, પણ અવકાશના અભાવે તેમ થઈ શક્યું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું

વાગ્ભટનું ભાષા સંબંધી વક્તવ્ય.

શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં વાગ્ભટ્ટ થયેલ છે કે જેણે વાગ્ભટાલંકાર નામનો અલંકાર પર ગ્રંથ રચેલ છે તેમાં ભાષાઓ સંબંધી બીજા પરિચ્છેદમાં જે જણાવેલું છે તે અત્ર આપવું યોગ્ય છે

संस्कृतं प्राकृतं तस्यापभ्रंशो भूतभाषितं ।
इति भाषा चतस्रोऽपि यान्ति काव्यस्य कायताम् ॥१॥

—સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેનો અપભ્રંશ, અને ભૂતભાષા (પૈશાચી) એ ચાર ભાષા કાવ્યનું શરીર પ્રાપ્ત કરે છે. (એ ચાર ભાષા કાવ્યના શરીર રૂપ છે)

હવે તે ચાર ભાષાનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે—

सस्कृतं स्वर्गिणां भाषा शब्दशास्त्रेषु निश्चिता ।
प्राकृतं तज्जतत्तुल्यदेश्यादिकमनेकधा ॥२॥

—દેવોની ભાષા સંસ્કૃત છે (અને તે) શબ્દશાસ્ત્ર–વ્યાકરણોમાં નિશ્ચિત થયેલી છે (સારી રીતે વ્યુત્પત્તિથી નિર્ણીત છે), પ્રાકૃત તદ્ભવ, તત્તુલ્ય–તત્સમ અને દેશ્ય આદિ અનેક પ્રકારની છે. (ટીકાકાર સિંહદેવગણિ આ ત્રણ–તદ્ભવ, તત્સમ અને દેશ્યના ઉદાહરણો આપે છે –

તદ્ભવ–તે એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ તે, જેમકે —

સિરિ સિદ્ધરાઅ સચ્ચ, સાહસરસિક ત્તિ કિત્તણ તુજ્ઝ,
કહમણ્ણહા મણં મહ, પડન્તમઅણુત્થમક્કમસિ.

આમાના દરેક શબ્દ સસ્કૃતમાથી આવેલા છે ને નીચે પ્રમાણે મૂકી શકાય

શ્રી સિદ્ધરાજ ! સત્ય સાહસરસિક ઇતિ કીર્ત્તન તવ,
કથમન્યથા મનો મમ પતન્મદનાસ્ત્રમાક્રામસિ

—હે શ્રી સિદ્ધરાજ (જયસિંહદેવ), તારૂ સાહસરસિક એવુ કીર્ત્તન (પ્રસિદ્ધપણુ) સત્ય છે, (કારણકે) નહિતો (અન્યથા) શામાટે મારૂ મન કે જ્યા મદનના બાણો પડે છે તે આક્રમણ કરે ?

તત્સમ–તે એટલે સસ્કૃતની તુલ્ય–સમાન સમસંસ્કૃત. તેનું ઉદાહરણ 'સસારદાવાનલદાહનીર' ઇત્યાદિ સ્તુતિઓ છે આમાં પ્રાકૃતમા પણ સસ્કૃત શબ્દો હોય છે, તે બીજી રીતે–બીજા રૂપમા થતા નથી.

દેશ્ય—દેશમા ઉત્પન્ન થયેલ તે, દેશી જેમકે —

'સત્તાવીસઞ્જોઅણુ કરપસરો જાવ અજ્જવિ ન હોઇ,
પંડિહત્થબિમ્બગહવઇવઅણે તા વજ્જ ઉજ્જાણુ

—આમા 'સત્તાવીસઞ્જોઅણુ' એ શબ્દ ચદ્રના અર્થમા દેશી છે, તેના કરપ્રસર એટલે કિરણનો પ્રસાર જ્યાંલગી અદ્યાપિ ન થાય ત્યા સુધી હે 'પડિહત્થ' (દેશી શબ્દ સપૂર્ણ એ અર્થમા)–પૂરેપૂરા બિમ્બ–મડલવાળા 'ગહવઇ' (દેશી શબ્દ ચદ્રના અર્થમા)–ચદ્ર જેવા વદનવાળી ! ઉદ્યાનમા જા

'આદિ' આ શબ્દ ઉપરના બીજા શ્લોકમાં મૂકેલ છે તેમાં શૌરસેની અને માગધીમાં પ્રાકૃતથી વિશેષ ભેદ છે. શૌરસેનીમાં એમ થાય છે કે 'ઇધાની' (હમણાં) એ શબ્દમાં ઇનો લોપ થાય છે– જ ઘણી દુર્બલો અહમ્ (જેમ હમણાં હું દુર્બલ છું) તા એ શબ્દનો દા થાય છે– દા યદિ' 'નનુ' શબ્દનો ણુમ્ થાય છે– ણુ અજ્જુમિ ણુમ અમ્મહે શબ્દ હર્ષમાં વપરાય છે– અમ્મહે, એવો વાપરો જેઓ અને વિદૂષકમાટે હર્ષમાં હી હી ભા એ શબ્દો વપરાય છે– હી હી ભો એમ નર બોલે –ઇત્યાદિ. માગધી ભાષામાં અકારાન્તના રૂપનો એ થાય છે' એમ સર્વત્ર તથા અહં એ શબ્દનો હગે થાય છે– હગે અગદા તિષ્ઠતિમાં તકારનો ચકાર થાય છે– ચિષ્ઠ ઇમ તથા રેફનો લ થાય છે અને ધુમકારનો ન થાય છે– જેમકે તારપુને બાલે તપુન રક્ષને બાલે કુશલ ઇત્યાદિ. આવી રીતે અનેક પ્રકારે પ્રાકૃત જાણવું

હવે વાગ્ભટ અપભ્રંશ ભાષા અને પૈશાચી ભાષા માટે કહે છે કે–

अपभ्रंशस्तु यच्छुद्धं तत्तद्देशेषु भाषितं।
यद्भूतैरुच्यते किंचित्तद् भौतिकमिति स्मृतं ॥३॥

—અપભ્રંશ કે જે તે તે દેશોમાં (કર્ણાટપાંચાલાદિમાં) શુદ્ધ (બીજી ભાષાથી અમિશ્રિત) બોલાય છે તે. (ટીકાકાર–આમાં અમિશ્ર, ર ન હોય તો પણ ર આવે છે જેમકે

આરદ ઘરુ અઠમાં ઉ આઉરિસહ સવ્વ પત્તુ
કદિમા ઇઝિમહ આવિસઇ આહ કે રહુ સેતુ'

(પૈશાચી)–જે ભૂતો–પિશાચોથી બોલાય છે તે ભૌતિક–પૈશાચિક કહેવાય છે (ટીકા–આમાં દકારનો ત થાય છે જેમકે– મદનેન તત નમક –મારેલ (કેવને) તું નમઃ હલેના મકાર નો પકાર થાય છે જેમકે– દ્વિતય પોઈ ર નો લ થાય છે જેમકે કેદનો ઢોળો થાય છે ઇત્યાદિ

વિભાગ ચોથો.

સોમપ્રભાચાર્યનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

સોમપ્રભસૂરિ.

મેરૂતુંગાચાર્યે પ્રબંધચિંતામણિ ગ્રંથ સં. ૧૩૬૧ માં બનાવ્યો, તેમાં કોઈ કવિતા તેની પોતાની નથી. જૂની કવિતા કે જે તેણે ઉદ્ધૃત કરી છે તેનો નીચામાં નીચો (નિમ્નતમ) સમય તો તેનો સમય છે તે છે, ને ઉંચામાં ઉંચો (ઊર્ધ્વતમ) સમયનો નિર્ણય થતો નથી. તે કવિતા ઉદ્ધૃત અને વ્યાખ્યાન કરવામાં (આગળ) કરવામાં આવી છે. સં. ૧૨૪૧ ના આષાઢ શુદ અષ્ટમી રવિવારે અણહિલપટ્ટનમાં સોમપ્રભસૂરિએ જિનધર્મપ્રતિબોધ અર્થાત્ કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના કરી[૨૦] તેમાં જે પુરાણી ગૂજરાતી-હિન્દી-કવિતા છે તે અત્ર ચર્ચીશું

સોમપ્રભસૂરિનો કુમારપાલ પ્રતિબોધ ગાયકવાડ ઓરિયેંટલ સિરીઝના ૧૪ માં નંબરમાં છપાયેલ છે તેનું સંશોધન પુરાતત્ત્વ મંદિરના આચાર્યશ્રી જિનવિજયજીએ કર્યું છે તેના પાંચ પ્રસ્તાવ છે અને તેમાં સર્વ મળી લગભગ આઠહજાર આઠસો શ્લોક છે.[૨૧] ગ્રંથ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત।

---

૨૦. शशि जलधिसूर्य वर्षे शुचिमासे रविदिने
सिताष्टम्याम् ।
जिनधर्म प्रतिबोधः कॢप्तोऽयं गूर्जरेन्द्रपुरे॥ पृ. ४७८

૨૧. प्रस्तावपंचकेऽप्यत्राष्टौ सहस्राण्यनुष्टुभाम्
एकैकाक्षरसंख्याता न्यधिकान्यष्टभिः शतै ॥ पृ. ४७८

ને આશ્ચર્ય ચમત્કાર છે કિંતુ ૩૨ અક્ષરનો એક અનુષ્ટુપ્ શ્લોક માની શ્લોકોમાં ગણના કરવાની જૂની પ્રથા છે તેની એક પ્રતિ સં ૧૪૫૮ ની તાડપત્ર પર લખેલી સંપૂર્ણ તથા એક તેનાથી જૂની વિના મિતિની ખંડિત મળી હતી ને તેના પરથી મુનિ જિનવિજયજીએ આ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથનું સંપાદન કર્યું છે અને ભૂમિકામાં પણ કેટલીક બહુ ઉપયોગી વાતો જણાવી છે કે જેમાંથી આધાર લઇ કેટલુંક અત્ર જણાવવામાં આવે છે

સોમપ્રભ આચાર્ય વૃદ્ધગચ્છની પટ્ટાવલિમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ૪૩ મા ગણવામાં આવે છે તેમના શિષ્ય જગચ્ચંદ્રસૂરિએ તપાગચ્છની સ્થાપના કરી.[૨૨] સોમપ્રભાચાર્યના બનાવેલું સુમતિનાથ ચરિત પ્રાકૃતમાં છે તેમાં પાંચમા જૈનતીર્થંકરની કથા અને પ્રસંગપર જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે તેની સંખ્યા સાડાનવહજાર ગ્રંથ (શ્લોક) છે બીજો ગ્રંથ સૂક્તમુક્તાવલી છે કે જે પ્રથમ શ્લોકના આરંભ શબ્દોથી સિંદૂરપ્રકર અથવા કવિના નામથી સોમશતક પણ કહેવાય છે તેમાં પણ સદાચાર અને જૈનધર્મનો ઉપદેશ છે ત્રીજો ગ્રંથ અતિ અદ્ભુત છે તે માત્ર એક શ્લોક છે પરંતુ કવિએ આ એક શ્લોકના સો અર્થ કર્યા છે કે જે પરથી કવિનું નામ પણ શતાર્થી પડ્યું છે આ એક જ શ્લોકની વ્યાખ્યાના પ્રભાવથી ચોવીસે તીર્થંકર, કેટલાક જૈન આચાર્ય, શિવ-વિષ્ણુ આદિ અજૈન દેવોથી લઇ સ્વયં સમુદ્ર, સિંહ, હાથી, ઘોડા આદિનું વર્ણન કરે છે અને જૈનાચાર્યો નામે વાદિદેવસૂરિ, પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ હેમચંદ્ર, ગુજરાતના ચાર ક્રમાગત સોલંકીરાજા—જયસિંહ (સિદ્ધરાજ) કુમારપાલ, અજયદેવ, મૂલરાજ—કવિ સિદ્ધપાલ, સોમપ્રભના ગુરુ અજિતદેવ અને વિજયસિંહ તથા સ્વયં કવિ સોમપ્રભનું વર્ણન કરીને પોતાના ૧ અર્થ પૂરા કરે છે શબ્દોથી સમાસોથી અને અર્થોથી આ એક શ્લોકના સામર્થ્યના પહેલા શ્લોક અભ્યાસ

૨૨. ક્લાટ ઇ. એન્ટિક્વેરી પું. ૧૧ પૃ ૨૫૪

યત 'ની પેઠે સો અર્થ કરવા તે પાડિત્યની વાત છે.[૨૩] તેમનો ચોથો ગ્રથ તે આ કુમારપાલપ્રતિબોધ છે. શતાર્થકાવ્યમા કુમારપાલ સબધી વ્યાખ્યામા બે શ્લોક 'યદવરેચામા' એટલે જેમ અમે (અન્યત્ર) કહ્યું છે એમ કહી જે લખ્યુ છે તે તેના બીજા કાવ્યોમા નથી, તેથી સભવિત છે કે સોમપ્રભસૂરિએ બીજી પણ રચના કરી હોય આ શતાર્થી કાવ્યની પ્રશસ્તિ પરથી જણાય છે કે સોમપ્રભ દીક્ષા લીધા પહેલા પોરવાડ જાતિના વૈશ્ય હતા, પિતાનુ નામ સર્વદેવ અને દાદાનું નામ જિનદેવ હતુ, દાદા કોઈ રાજાના મત્રી હતા

સુમતિનાથચરિતની રચના કુમારપાલના રાજ્યકાલમા થઈ. તે સમયે કવિ અણહિલપાટણમા સિદ્ધરાજ જયસિહના ધર્મ-ભાઇ પોરવાડ વૈશ્ય સુકવિ શ્રીપાલના પુત્ર, કુમારપાલના પ્રીતિપાત્ર, કવિ સિદ્ધપાલની પૌષધશાલામા રહેતા હતા શ્રીપાલનો ઉલ્લેખ પ્રબંધચિંતામણિમાં છે. આ શ્રીપાલ સોમપ્રભની આચાર્ય પરપરામા થયેલા ગુરૂ દેવસૂરિના શિષ્ય હતા અને સોમપ્રભના સતીર્થ્ય હેમચદ્ર (પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણથી ભિન્ન) ના બનાવેલા 'નાભેયનેમિ'-દ્વિસંધાન કાવ્યને તેણે સશોધિત કર્યું હતુ તે કાવ્યની પ્રશસ્તિમા શ્રીપાલને 'એક દિનમા મહાપ્રબધ બનાવનારા' કહેલ છે[૨૪] કુમારપાલનુ મૃત્યુ સ. ૧૨૩૦મા થયુ-તેની પછી અજયદેવ રાજા થયો કે જેણે સ ૧૨૩૪ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના

---

૨૩ આ શ્લોક તે એ છે કેઃ—

कल्याणसारसविता नहरेक्षमोह
कान्तारवारणसमान जयाद्यदेव ।
धर्मार्थकामद महोदय धीर धीर-
सोमप्रभावपरमागमसिद्धसूरे ॥

૨૪ સરખાવો વિ સ. ૧૨૦૮ની આનદપુરની વપ્ર (વાવ)ની પ્રશસ્તિ (કાવ્યમાલા પ્રાચીન લેખમાલા ન. ૪૫) નો છલ્લો શ્લોક —

एकाह निष्पन्नमहाप्रवध. श्री सिद्धराज प्रतिपन्नबधुः।
श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती प्रशस्तिमेतामकरोत् प्रशस्ताम्॥

પછી મહારાજે બેજ વર્ષ રાજ્ય કર્યું સત્તાધીશપણામાં ત્યાં સુધીનો ઉલ્લેખ છે. આ માટે તે શ્લોક અને તેની સો વ્યાખ્યાઓની રચના સં. ૧૨૩૬ સુધી થઈ. કુમારપાલ પ્રતિબોધ સં. ૧૨૪૧ માં અર્થાત્ કુમારપાળના મરણ પછી અગીઆર વર્ષે સંપૂર્ણ થયો. તે સમયે પણ કવિ ઉક્ત કવિ સિદ્ધપાલની વસતિમાં રહેતા હતા. ત્યાં રહી તે ગ્રંથ રચવાનું કારણ નેમિનાગના પુત્ર શ્રેષ્ઠિ અભયકુમારના પુત્ર હરિશ્ચંદ્ર આદિ અને શ્રીદેવી આદિની પ્રીતિ અર્થે જણાવ્યું છે. સંભવતઃ હરિશ્ચંદ્રે આ ગ્રંથની કેટલીક પ્રતિઓ લખાવી. કિંતુ પ્રશસ્તિનો તે શ્લોક કે જેના આધારથી આ કહેવાયું છે તે મુદ્રિત છે કે? અભય કુમાર કુમારપાળના રાજ્યમાં ધર્મસ્થાનોના સર્વેશ્વર અર્થાત્ અધિકારી હતા. કુમારપાલ પ્રતિબોધની પ્રશસ્તિમાં સોમપ્રભસૂરિએ પોતાને બૃહદ્ ગચ્છ (વડગચ્છ - વડગચ્છ)ના આચાર્યોના ઉલ્લેખ યથાક્રમ આ રીતે કરેલ છે કે:—મુનિચંદ્રસૂરિ અને માનદેવ (બંને સાથે) અજિતદેવ સૂરિ (વાદિ દેવસૂરિ આદિ) વિજયસિંહસૂરિ પછી સ્વયં સોમપ્રભ. આ ગ્રંથ રચાઇ ગયે હેમચંદ્રના શિષ્ય મહેન્દ્ર મુનિરાજે વર્ધમાનગણિવર્ય અને ગુણચંદ્રસૂરિ (નલચરિત કર્તા મહાકવિ રામચંદ્રને નાટ્યદર્પણ નામનો ગ્રંથ લખવામાં સહાય આપનાર) ની સાથે આ ગ્રંથ સાંભળ્યો. આ સર્વ વાતો લખ્યા પછી એ કહેવાની જરૂર નથી કે સોમપ્રભસૂરિએ સિદ્ધરાજ જયસિંહનો, કુમારપાળનો અને હેમચંદ્રનો સમય જોયો હતો.

---

૯૯. આ વર્ધમાન તે ગણરત્ન મહોદધિના સં. ૧૧૯૭ માં કર્તા વર્ધમાનથી ભિન્ન છે. તે ગણરત્ન મહોદધિના કર્તા વર્ધમાન સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં, સંભવતઃ હેમચંદ્ર પહેલાં, હતા અને તેમણે સિદ્ધરાજ વર્ણન નામનું કાવ્ય પણ બનાવ્યું હતું. ૪ વર્ષની ઊગતી અવસ્થામાં ગણરત્નમહોદધિ જેવો ગ્રંથ કોઈપણ રચી શકે નહિ અને સં. ૧૨૪૧ માં તે ૮૨ વર્ષના હોવા ઘટે. આ વર્ધમાન ગણિએ કુમારવિહાર પ્રશસ્તિ બનાવી છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમાંનો ઇતિહાસ અને જૈનકથાઓ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધમા ઐતિહાસિક વિષય એટલો છે કે અણુહિલપુરમા ચૌલુક્યરાજા મૂલરાજની પછી ક્રમે ચામુંડરાજ, વલ્લભરાજ (જગઝંપણ), દુર્લભરાજ, ભીમરાજ, કર્ણદેવ અને (સિદ્ધરાજ) જયસિંહ થયા જેઓનું મરણ સંતાનરહિત થવાથી મંત્રીઓએ કુમારપાલ કે જે ભીમરાજના પુત્ર ક્ષેમરાજના પુત્ર દેવપ્રસાદના પુત્ર ત્રિભુવનપાલનો પુત્ર અને તેથી જયસિંહનો ભત્રિજો હતો, તેને ગાદીપર બેસાડયો. તેને જે ધર્મજિજ્ઞાસા થઈ તે બ્રાહ્મણોના પશુવધમય યજ્ઞોના વર્ણનથી શાંત થઇ નહિ, ત્યારે બાહડ મંત્રીએ હેમચંદ્રનો પરિચય એ રીતે કરાવ્યો કે ગુરૂ દત્તસૂરિ હતા તેમણે 'ડિડવાણાપુર' (વાગડ)ના રાજા યશોભદ્રને ઉપદેશ કર્યો, તેથી ત્યા 'ચઉવીસ જિણાલય' નામનું મોટું જૈનમંદિર બંધાવ્યું અને પછી તે રાજાએ ગૃહસ્થાશ્રમ છોડયો ને દીક્ષા લીધી—તે યશોભદ્રસૂરિ થયા, ને ગિરનારપર સ્વર્ગસ્થ થયા તેના પછી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ (સ્થાનક પ્રકરણના કર્ત્તા)—તેના ગુણસેનસૂરિ અને દેવચંદ્રસૂરિ અનુક્રમે થયા દેવચંદ્રસૂરિને મોઢજાતિના વૈશ્ય ચાચ અને ચાહિનીના પુત્ર ચંગદેવ શિષ્ય થયા કે જે માતાપિતાની અનિચ્છા છતા પણ પોતાના મામા સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)વાસી નેમિના સમજાવવાથી દીક્ષિત થઇ સોમચંદ્ર મુનિ થયા આ સોમચંદ્ર વિદ્વાન્ થઇ આચાર્ય હેમચંદ્ર થયા અને સિદ્ધરાજ જયસિંહને ત્યાં માન્ય થયા. ને તે રાજા જૈનધર્મમા અનુરક્ત થયો. તેમના કહેવાથી સિદ્ધરાજે પાટણમા રાયવિહાર (રાજવિહાર) અને સિદ્ધપુરમા સિદ્ધવિહાર નામના જિનમંદિરો બંધાવ્યા અને તેમણે 'નિરોષ શબ્દલક્ષણ નિધાન' સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણ જયસિંહદેવના વચનથી બનાવ્યું. (પૃ. ૨૨) તેમના અમૃતોપમેય વાણીવિલાસને પૂછ્યા વગર–શ્રવણ કર્યા વગર જયસિંહને ક્ષણ-

ભરપૂર તૃપ્તિ થતી નહોતી—વિશેષ સાંભળવાને ઉત્કંઠા થયાં કરતી હતી. જો આપ પણ યથાસ્થિત ધર્મસ્વરૂપ જાણવા ઇચ્છો તો તે મુનિવરથી પૂછી જુઓ. બસ. હેમચંદ્ર આવ્યા અને રાજાએ ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહીં બાહડમંત્રી દ્વારા હેમચંદ્રનો પરિચય કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ કેવળ પૂર્વાર્ધ—સામાન્ય છે પરંતુ કે રાજા થયા પહેલાંની દુર્ગતિ અવસ્થામાં પણ કુમારપાળ હેમચંદ્રના કૃપાપાત્ર હતા, હેમાચાર્યે તેના પ્રાણ બચાવ્યા, રાજા થવાની ભવિષ્યવાણી કરી ઇત્યાદિ વાતો કેટલાક જૈનગ્રંથોમાં નજર છે પરંતુ હેમાચાર્યે એક એક ધર્મની વાત કહી તેના પર કોઈ ઇતિહાસ યા કથા કહી, ને રાજાએ કહ્યું કે હું આ કરીશ અને આ તજીશ. પછી રાજાએ તે સત્યધર્મ શું શું કર્યું તે પણ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલું છે. ગ્રથિત સંક્ષેપે કથાદ્વારા ધર્મ કહેવો એ સનાતન રીતિ છે. પુરાણોમાં अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् – इत्त ते कथयिष्यामि ની ધારા વહેતી જાય છે. જૈનસૂત્રોમાં, બૌદ્ધગ્રંથોમાં સર્વ જગાએ છે. ઉપદેશની કથાઓ પણ સર્વ સાધારણ છે. ભગવાન નિદાનમાં દારપ્રમાદ અને ચાચોના નામની કથા દ્યૂતના વિષયમાં નલની કથા (સુવર્ણ) ચોરી માટે વરુણની કથા, તપસ્યામાં રુક્મિણીની કથા આદિ તેવી છે કે જે હિંદુ પુરાણોમાં છે. વિશેષ જૈન ધર્મી ઉપર પ્રસિદ્ધ જૈન આખ્યાનોની કથાઓ છે. કેટલીક સ્થૂલિભદ્ર જેવી અર્ધ-ઐતિહાસિક કથાઓ પણ છે પંચતંત્ર જેવી સિંહ વાઘની કથા પણ છે. કુલ ૫૭ કથાઓ છે કે જેમાં એક જીવ, મન અને ઇંદ્રિયોની વાતચીત પૂરી જણાવેલ કવિ સિદ્ધપાલની બનાવેલી છે. આ સર્વમાં સામાજિક ઐતિહાસિક પૌરાણિક કથાનક અલંકારિક આદિ ઘણાક અંતર છે.

વધુમાં કહેવી આવશ્યક કહે છે કે જે કથાઓને હિંદુ કથાઓ કહેવામાં આવે છે તેમાં કઈ એ છે કે કૃષ્ણને અરિષ્ટ નેમિએ ઉપદેશ અને યદુવંશના નાશની ચેતવણી આપી હતી. દમયંતીની કથા કોઈ જનસાધુના આશીર્વાદથી થઈ. રુક્મિણીનું સૌભાગ્ય કોઈ જિન પ્રતિમાના

અર્ચનથી થયુ ઇત્યાદિ જૈનોને ત્યા રામાયણ મહાભારત પુરાણ પૃથક્ છે કે જેમા કથાઓ ભિન્ન છે જૈનોએ હિંદુઓની કથાઓ બદલાવી, પોતાના ધર્મની પ્રભાવના વધારવાને માટે તેનુ રૂપાતર કરી નાખ્યુ એમ કહેવુ એ કઈ સાહસની વાત છે નદીનુ જળ લાલ ભૂમિ પર વહેતું હોય તો લાલ થઇ જાય છે અને કાળી પર કાળુ થાય છે. કથાઓ જૂની આર્યકથાઓ છે, જૈન, બૌદ્ધ, વૈદિક સર્વની સમાન સંપત્તિ છે. પુરાણોમા પણ કથાઓમા ભિન્નતા જોવાય છે. એકજ નિર્દિષ્ટ રાજાની પુત્રપ્રાપ્તિ એક સ્થળે એકાદશી વ્રતથી કહેવાઇ છે, ને બીજી જગાએ કોઇ જૂદા વ્રતથી હિમવત્‌ની પુત્રી ઉમાએ શિવજેવો પતિ કોઇ કહે છે કે ઘોર યોગ અને તપસ્યાથી મેળવ્યો, કોઇ કહે છે કે **પિતા સાથે અસહયોગ કરીને** અર્થાત્ હરિતાલિકા વ્રતથી મેળવ્યો. જો બૌદ્ધોના દસરથ-જાતકમા સીતા, રામની બહેન છે તો યજુર્વેદમા અબિકા રૂદ્રની સ્વસા (બહેન)[૨૬] છે આ રીતે આ કથાઓના પાઠાતરોનુ સમજવુ જોઇએ હેમચદ્ર બહુ દૂરદર્શી અને સર્વમિત્ર હતા જિનમડનરચિત કુમારપાલ

---

૨૬ કથક બગાળી રામાયણો તથા કશ્મીરની કથાઓમાં રામાયણના આધારપરની એવી અદ્ભુત કથા છે કે સીતા રાવણની સ્ત્રી મદોદરીની પુત્રી હતી નારદે લક્ષ્મીને શાપ દીધો હતો કે તું રાક્ષસીના ગર્ભમા જન્મ લેજે અહીં ગૃત્સમદ ઋષિની સ્ત્રીએ ઇચ્છા કરી કે મારા ગર્ભમા લક્ષ્મી કન્યારૂપે ઉત્પન્ન થાઓ. ઋષિએ એક મત્રિત કુશા આ માટે ઘડામા રાખી રાવણે જ્યારે ઋષિઓને સતાવી તેમનું લોહી લીધુ તે આ ઘડામાં ભર્યું અને મદોદરીને એવુ કહીને તે સભાળવા આપ્યો કે આ વિષથી પણ ભયકર છે રાવણે દેવકન્યાઓ સાથેના વિલાસ કરવાથી મદોદરીને હૃદયમાં ઝાળ લાગી ને તેણીએ આત્મઘાત કરવા ઇચ્છયુ અને આ 'વિષથી પણ ભયકર' ઘટના રૂધિરનું પાન કર્યું તેનો ગર્ભ રહી ગયો અને રાવણની અનુપસ્થિતિમા આવું થયાની લજ્જાથી બચવા માટે તે સરસ્વતી તીરે ગર્ભને પાડી આવી ત્યા હળ ચલાવતા એવા જનકે તે ગર્ભ કન્યારૂપે પ્રાપ્ત કર્યો અને તેનુ નામ સીતા રાખ્યુ (ગ્રિયર્સન જ રૉ. એ. સો જુલાઈ ૧૯૨૧ પૃ. ૪૨૨-૪)

પ્રબંધ (સં. ૧૪૯૨) માંથી બે કથાઓ ઉધ્ધૃત કરી અત્ર બતાવવામાં આવે છે કે આ કથાઓ પર તેમનો શું મત હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહ સાથે મળતાંજ તેમણે પુરાણોક્ત સર્વદર્શનના વિમર્શની એ કથા કહી કે—શંખ નામના શેઠની સ્ત્રીએ શોક્યના દુઃખથી કોઇ ભગવાથી જાદુ ભરેલું ઔષધ ખવરાવી પતિને બળદ બનાવી દીધો. પછી જાદુ કોઇ પીરવું અને બળદ-પતિને જંગલમાં ચરાવવા લઇ જતી. શિવપાર્વતી ફરતાં ફરતાં ત્યાં આવ્યાં. પાર્વતીએ કથા સાંભળી અને તેણીના આગ્રહથી શિવે બતાવ્યું કે આ વૃક્ષની છાયામાં પશુને પુરુષ બનાવનારી ઔષધિ છે. સ્ત્રીએ આ વાત સાંભળી બધી છાયાને રેખાંકિત કરી તેની નીચેના સર્વ ઘાસ ચાંચ બળદને ખવરાવ્યાં ને તે પુરુષ થઇ ગયો. આ રીતે સર્વ ધર્મોની સેવા કરવાથી સત્ય ધર્મ મળી જાય છે—જેમ સત્ય આકૃતિને માની સર્વ ધર્મોનું પાલન કરવું જેથી ઘાસમાં જડી પણ મળી જાય છે. બીજી વાત એ છે કે બ્રાહ્મણોએ હેમચંદ્રપર એવો આક્ષેપ કર્યો કે પાંડવ આદિ અમારા હતા જૈન ખોટું કહે છે કે તેઓ મુક્તિ માટે હિમાલય ગયા નથી ઇત્યાદિ. હેમચંદ્રે કહ્યું કે "અમારા પૂર્વસૂરિઓના વચનાનુસાર તેમની હિમાલયમાં મુક્તિ નથી થઇ કિન્તુ એ જણાતું નથી કે અમારા શાસ્ત્રોમાં જે પાંડવ વર્ણવ્યા છે તે તેઓજ છે કે જેમનું વ્યાસે વર્ણન કર્યું છે કે બીજા. કારણ કે મહાભારતમાં ભીષ્મે પાંડવોને કહ્યું હતું કે મારો (૨૯) સંસ્કાર ત્યાં કરજો કે જ્યાં પહેલાં કોઇનું બાળવામાં આવ્યું ન હોય. તેઓ તેને ૨૯ પહાડના શિખરપર લઇ ગયા ને તે સ્થાન અસ્પર્શિત સમજી દાહ કરવાના હતા ત્યાં આકાશવાણી થઇ "અહીં સો ભીષ્મ બળી ગયા છે ત્રણસો પાંડવ, હજાર દુર્યોધન અને કર્ણોની તો ગણતરી નહીં. આ ભારતની ઉક્તિમાંથી અમે કહીએ છીએ કે કોઇ પાંડવ જૈન પણ હતા હશે."

---

૨૯. अत्र भीष्मशतं दग्धं पाण्डवानां शतत्रयम्।
दुर्योधनसहस्रं तु कर्णसंख्या न विद्यते॥

—બસ આવા પ્રસગોપર આપણે ત્યા જે ગડબડ મટાડવાના મહાસ્ત્ર છે-પછી ચાહે તે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમા ઢીલાપણુ કે કડક-પણુ હોય—તે અહીં કામ આવે કે—**कल्पभेदेन व्याख्येयम्.**[૨૮]

પ્રકરણુ ૩ જુ.

કુમારપાલ પ્રતિબોધની રચના.

૨૧૧ સોમપ્રભની રચના મુખ્યત પ્રાકૃતમા છે. અતમા એક બે કથાઓ તદ્દન સસ્કૃતમા અને એકાદ અધિક અપભ્રશમા છે આમ પ્રસગ પ્રસગપર વચમા વચમા સસ્કૃત શ્લોક અને જૂની દેશીભાષાના દોહા પણુ આવી ગયા છે કિંતુ ગ્રથ પ્રાકૃતનોજ છે. પ્રાકૃત બહુ સરસ, સ્ફીત અને શુદ્ધ છે, ક્યાક ક્યાક શ્લોક બહુ સારી રીતે લાવવામા આવ્યા છે. એક સ્થળે પ્રાકૃત લખતા લખતા કવિ ગૃધમાજ તે સમયની હિંદી-ગૂજરાતી પર ઉતરી ગયો છે પરતુ ઝટ તે સાવધાન થઇ ગયો છે—

'ભો આયન્નહુ મહ વયણુ, તણુ-લકખણિહિં મુણામિ
ઇહુ બાલક એયહુ ઘરહ, કમિણુ ભવિસ્સઈ સામી'

—ભો-અરે મારા વચનો સાભળો, તનુ-લક્ષણોથી જાણુ છુ (કે) આ બાળક આ ઘરનો ક્રમે સ્વામી થશે

આયન્નહુ મહ વયણુ—આમા આયન્નહ પરથી અકનો એટલે સાભળવુ મારવાડીમા વપરાય છે તુલસીદાસજીના 'અવનિપ અકનિ રામ પગુ ધારે' એ પદમા 'અકનિ' શબ્દ છે તેમા ધાતુ અકન્=આકર્ણું—સાભળવુ, છે

આવા ઐતિહાસિક વિકાસને ન માનનારા ભલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત કહે પરતુ આ દેશ ભાષા છે

---

૨૮ એટલે ભિન્ન ભિન્ન કલ્પોમા ભિન્ન ભિન્ન ઘટનાઓ થઈ એમ માની વ્યાખ્યા કરો કલ્પનો અર્થ કલ્પના પણુ થાય છે.

૨૧૨ કુમારપાલ પ્રતિબોધમાં જૂની દેશી કવિતા બે જાતની છે—એક તો તે સ્વયં સોમપ્રભની અને બીજી સિદ્ધપાલની રચેલી છે તે દિતની દિ અસ કવિતા સાથે ભળી ગઈ છે અને તેનાં અવતરણ બધું આપ્યાં નથી તે પુસ્તક છપાઈ ગયું છે તેથી તેને ફરી પ્રકાશિત કરવાની જરૂર નથી રહેતી આના જે નમુના આપ્યા છે તેના બે જુદા ભાગ પાડ્યા છે એટલે કે બીજા ભાગમાં (જુઓ પ્રકરણ ૫ માથી) આ બન્ને કવિઓની રચનાઓની કવિતાઓની સંખ્યા અને પૃષ્ઠાંક આપી દીધા છે અને કેટલાક ચુંટેલા નમુના છે જ્યારે પ્રથમ ભાગમાં (પ્રકરણ ૪ થુ) જૂની કવિતા એટલે કે સોમપ્રભથી જૂની કવિતાનો સંગ્રહ કર્યો છે અને તેને દરેક સ્થાનેથી ઉધ્ધરી લીધી છે પ્રાકૃત રચનામાં ક્યાંક ક્યાંક આવા એક અર્ધો દોહા આવી ગયેલ છે સોમપ્રભે આમ્રેડાનની પેઠે હેમચંદ્રની ભક્તિ લખી નથી તેમણે તો કોઈ વિશેષ ધર્મના ઉપદેશાર્થે કોઈ જૂની રીતિ કથા કે ? જેમાં પ્રચલિત હતી તે હેમચંદ્રના મુખથી તેમજ પોતાના શબ્દોમાં કહેવરાવી છે તે કથાઓ કર્તાએ પોતે રચી નથી પણ તે સમયે દેશના સંપ્રદાયમાં જે પ્રચલિત હશે તે પ્રચલિત અને પુરાણી લીધી છે નહિ તો એવું શુ કારણ હોય કે નથી કથા પ્રાકૃતમાં કહીને તે કર્તા કોઈ બીજા શ્લોક અથવા કથાના સંબંધશ્લોક અથવા નવે ? ભગવતીને કહું તે આવા નષ્ટને શોધવા જનાર આપણને જય મુ સ્વં વિલાય છિલ્લા ના ૬ ગો દોહા પ્રાકૃતમાં જ ન કહેતા અપભ્રંશમાં કહી રહેલ છે ! આ તેણે ઇતિહાસ અથવા કુમારપાલનું ધર્મપાલન સ્પષ્ટ લખેલ છે તાત્વિક તે કર્તા ગ્રંથની સમાપ્તિ નજીક બાર ભાવનાઓના વર્ણન સિવાય અપભ્રંશનો ઉપયોગ કરતા નથી તે કર્તા કથાઓને રોચક બનાવવા માટે તેને સામયિક અને સ્થાનિક રંગ આપવા માટે અજ્ઞાત અને અપ્રસિદ્ધ કવિઓના દોહા કે ? સર્વ સાધારણ પ્રચલિત હતા તે વચમાં રાખ્યે ગયેલ છે આ દોહા પૈકી કેટલાક હેમચંદ્રના વ્યાકરણના ઉદાહરણોમાં છે કેટલાક પ્રબંધ ચિંતામણિમાં છે કેટલાક જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ સુધી પણ આવ્યા

આવ્યા છે જે દોહા સં ૧૧૯૯ (સિદ્ધરાજ જયસિંહની મૃત્યુ-સંપૂર્ણ હૈમ વ્યાકરણની રચનાનો સંભવિત અંતિમ સમય)માં મળે છે, જે સં. ૧૨૪૧ (સોમપ્રભના રચનાકાલ) સુધી મળે છે, જે સં. ૧૩૬૧ માં (પ્રબંધ ચિંતામણિના રચનાકાળ) ઉપલબ્ધ થાય છે, જે સં ૧૪૯૨ (જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધનો રચના સંવત્) સુધી કથાઓમાં પરંપરાથી ચાલ્યા આવે છે—એટલે કે આવી રીતે જેની આયુ ત્રણસો વર્ષ છે તેની પેલી બાજુ સો સવાસો વર્ષના જૂના નહિ હોય ? આમાં કથાઓના બીજ શ્લોક છે, પ્રચલિત ઉક્તિઓ છે. નાયિકાઓના સ્નેહ વાક્યો છે, વિયોગીઓ અને વિયોગિનિઓના વિલાપ છે, કહેવતો છે, ઋતુ વર્ણન છે, સમસ્યા પૂર્તિઓ છે (કે જે પૈકી કોઇ અમુકની રાજસભામાની જણાવે છે અને કોઈ બીજાની રાજસભામાની)—અર્થાત્ એવી સામગ્રી છે કે જે અલિખિત દંતકથાઓમાં સુરક્ષિત રહે છે તથા સદા ને સર્વત્ર કથા કહેનારા દિલને પ્યારી છે.

૨૧૩. આજ પણ રાજપૂતાનામાં વાર્તા કહેનારા જ્યાં સુંદરીનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વચમાં આ દોહા જોડી દે છે—

કદ તે નાગ વિસાસિયા, નૈણ દિયા મૃગ ઝલ્લ,
ગોરી સરવર કદ ગઇ, હંસા સીખણ હલ્લ

—ક્યારે તે નાગોને વિશ્વાસમાં લીધા (કે તે તારા કેશોના રૂપ થઇ ગયા ?), મૃગોએ તને નયન ક્યારે સોપ્યા ? ગોરી ! હંસોની ચાલ શીખવા તું સરોવર ક્યારે ગઈ હતી ?

જ્યાં મિત્રતાનું વર્ણન આવે છે ત્યાં તેઓ આ દોહો ઘુસાડે છે—
મો મન લગ્ગા તો મના, તો મન મો મન લગ્ગ,
દૂધ વિલગ્ગા પાણિયા, (જિમિ) પાણિય દૂધ વિલગ્ગ

—મારૂં મન તારા મનથી લાગ્યું ને તારૂં મન મારા મનથી લાગ્યું, જેમ દૂધ પાણીથી લાગ્યું અને પાણી દૂધથી લાગ્યું તેમ

જ્યાં કોઇ વીરનારીનો પ્રસંગ આવ્યો કે તુરત આ દોહા આવશે.—

ઢોલ સુણતાં મગલી મૂર્ખ મીંઢ ચડત
મગરી દી પદિઆણિએ, ક્વરી મરણ્ણું કત.
ઢોલ મજ્જતા હે સખી પતિ આયો ગોહિ લેણ
આમાં ઢોલા મૈં ગઇ, પતિડો જાવો લેણ.
મૈં પરસ્પતી પરક્ખિયો, તોરણ્ણી તપ્પિયાહ
મો ચૂડલો ઉતરસી જદ ઉતરસી પપ્પિયાહ.

—(વિવાહના સમયે) મગળના ઢોલ સાંભળતાં (નાયકની) મૂછો અર્ધા સુધી ચઢતી હતી તેથી (નાયિકાએ) ચોરી (વિવાહ મંડપ)માંજ કંથનું (યુદ્ધમાં) મરણ જાણી લીધુ

—હે સખી ! પતિ મને લેવા ઢોલ બજાવતો આવ્યો. હું પણ ઘુમ્મટની આગ (જ્વાલા) સાથે (પહેરી) અને ઢોલ વાજતાં વાજતાં પતિનો સાથે લેવા ગઈ.

—મેં તોરણની તપ્પુ-જ્જિ(આંખી)-તોરણની પાસે વિવાહ સમયે (નાયકની વીરતા જોઇ) પીછાની લીધું કે જ્યારે મારો ચૂડલો ઉતરશે (હું વિધવા થાઉં) ત્યારે પક્ષી(સ્ત્રી)ના ઉતરશે (તે પશુને મારીને બળી મરશે.) આ દોહા જરૂર વારતા કહેનારાઓના રચેલા નથી પણ પ્રાચીન છે

૨૧૪ વસ્તુત આ ગાથાઓનું કુમારપાળ પ્રતિબોધમાં તે સ્થાન છે કે જે વિશિષ્ટ રાજાઓના યશ અને દાનની પ્રશંસાની અભિમત ગાથાઓનું આખ્યાનોમાં સ્થાન છે ઐતરેય અને શતપથ બ્રાહ્મણમાં ચિંદ મહાભિષેક અને અશ્વમેધ આદિના પ્રસગ પર એવી નારાશંસી ગાથાઓ આપવામાં આવી છે કે જે અવશ્ય આખ્યાનોની રચનાના સમયે લોકમાં પ્રચલિત હતી અને જેને તદેષા અભિયજ્ઞગાથા ગીયતે એમ કહીને આખ્યાનોમાં આવીજ રીતે ઉદ્ધૃત કરેલી છે ૧૯ તે આવા તેવીજ

૧૯ આવી જુદી જુદી આખ્યાનોની કેટલીક ઐતિહાસિક ગાથાઓનો અનુવાદ 'મર્યાદા'ના રાજ્યાભિષેક અંકમાં કરેલ છે તે (મર્યાદા-ફેબ્રુઆરી જાનેવારી ૧૯૧૨) આવી ગાથાઓના એક નમૂનો આ છે:—

કેટલીક ગાથાઓ મહાભારત આદિ પુરાણોમા ઉદ્ધૃત કરેલી છે[૩૦] આ પુરાણો અને બ્રાહ્મણોની પહેલાની ગાથાઓ પુરાણોના બીજસ્વરૂપ છે અને એવા પ્રસગોપર તે ઉધ્ધૃત કરવામા આવેલી છે કે જેમ સોમપ્રભની રચનામા અપભ્રશ કવિતા કરવામા આવી છે ભાષાવિચારથી જોઈએ તો જેમ બ્રાહ્મણોની રચનાથી આ ઉધ્ધૃત ગાથાઓમા અધિક સરલતા છે, તેજ પ્રમાણેજ સોમપ્રભાચાર્યની કૃત્રિમ પ્રાકૃતના નવા ટકશાલી સિક્કાઓથી આ ઘસાયેલા લોકપ્રચલિત સિક્કા અધિક પરિચિત અને પ્રિય માલૂમ પડે છે

૨૧૫ કૃત્રિમ પ્રાકૃતની ચર્ચા થઈ તેથી તેની કેટલીક વાત પણ કરી લેવી જોઇએ કોઇ એમ ન સમજે કે જેવી પ્રાકૃત પોથિઓમા મળે છે તેવી કદિ યા કોઇ સ્થળની દેશભાષા હતી મહારાષ્ટ્રી, માગધી અને

मरुत परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे ।
आविक्षितस्याग्नि क्षत्ता विश्वेदेवा सभासद ॥
(शतपथ १३ ५. ४. ६.)

૩૦ જેમકે મહાભારતમાં શકુતલાની દુષ્યન્ત સાથે વાતચીતઃ—

माता भस्रा पितु. पुत्रो यस्माज्जात स एव स ।
भरस्व पुत्रं दौष्यंति सत्यमाह शकुतला ॥
रेतोधा पुत्र उन्नयति नृदेव महत. क्षयात् ।
त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुंतला ॥

અથવા કર્ણપર્વમા શલ્ય અને કર્ણની વાતચીતમાં કેટલીક વિનોદાત્મક ગાથાઓ તથા જે કેટલીક "गाथामप्यत्र गायति ये पुराणविदो जना:" એમ કહીને ઉધ્ધૃત કરેલી છે—જેમકે વિષ્ણુપુરાણમા—

शनैर्यात्यवला रम्या हेमंते चंद्रभूषिता।
अलकृता त्रिभि र्भावैस्त्रिशकुग्रहमडिता ॥

આવી ગાથાઓનો પૂરો તથા તુલનાત્મક સગ્રહ ઘણો ઉપાદેય-ઉપયોગી નિવડશે

શૌરસેની નામોથી તેઓને ત્યાંની દેશભાષા માનવી ન જોઇએ. સંસ્કૃતમાં નવાં જૂનાં નાટકોમાં ભિન્ન ભિન્ન પાત્રોના મોંમાંથી જે ભિન્ન ભિન્ન પ્રાકૃત બોલાવવાની પ્રથા છે તેથી પણ એમ ન માનવું કે તે સમયે તે જાતિ યા વર્ગ તેવી ભાષા બોલતા હતા. આ કેવળ સાહિત્યનો સંપ્રદાય છે કે અમુક પાત્રોથી અમુક ભાષા યા વિભાષા બોલાવવી જોઇએ. પ્રાકૃત પણ એક જાતની સંસ્કૃત જેવી ૧૮ કિતાબી–પુસ્તકની ભાષા થઈ ગઇ હતી. જૂનામાં જૂના પત્થર અને ધાતુ પરના લેખ સંસ્કૃતમાં નથી મળતા, તે પ્રાકૃત યા ગામડી સંસ્કૃતમાં મળે છે તે પ્રાકૃતને કોઈ દેશભેદમાં બાંધી ન શકાય. માગધીનું મુખ્ય લક્ષણ ર ની જગાએ લ અને અકારાંત શબ્દોના કર્તા કારકના એકવચનમાં સંસ્કૃત સ્ ( ) યા શૌરસેની ઓ'ની જગાએ એ નું આવવું એ ગિરનાર આદિ પશ્ચિમી લેખોમાં મળે છે અને મહારાષ્ટ્રીના કેટલાંક ચિહ્ન પૂર્વતટના લેખોમાં મળે છે શૌરસેનીનાં કેટલાક માનેલાં લક્ષણ [illegible]ની કન્હેરી આદિ ગુફાઓના અભિલેખોમાં મળે છે સાહિત્યની ભાષા તો, વ્યાકરણના જ્ઞાન, ૧૮ નવોઓનો બનેલ બાંધો અને કવિસંપ્રદાયના પ્રમાણથી બંધાતી જાય છે પુસ્તકોમાં પ્રાચીનતાની શ્રી સમયાનુસાર બદલાતી રહે છે પરંતુ પત્થરની કોરેલી લીટી તે પત્થરની કોરેલી લીટીજ રહે છે જૂનામાં જૂના લેખ અનિર્વચનીય પ્રાકૃતમાં મળે છે વળી પ્રૌઢ સંસ્કૃત આવે છે કે જેના આવવાથીજ લેખોનું પ્રાકૃત ગૌણ થઈ જાય છે અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃતના [illegible] પત્થરની પ્રાકૃત ગૌણ થઇ જાય છે અહીં સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખોમાં કંઇ પ્રાપ્ત થતી નથી અને લેખોની પ્રાકૃત, સાહિત્યમાં કંઇ મળતી નથી. સાહિત્યની પ્રાકૃત લેખમાં કોરેલી મળે છે તો તે ભોજના કૂર્મશતક જેવા ગ્રંથની મળે છે લખેલી પ્રાકૃત સાહિત્યના ? એકત્રિત કરેલા નિયમ છે–ક્યાંક 'ન' તો ક્યાંક 'ણ' ક્યાંક 'ખ' નો 'ક્ખ' અને ક્યાંક 'પ' ક્યાંક ત, ય'ની જગાએ વ અને ક્યાંક 'અ'—સર્વનો ભંગ, સર્વનો વિકલ્પ શિલાલેખની પ્રાકૃતમાં મળી આવે છે જ્યારે પ્રાકૃતોની માગધી શૌર

સેની, મહારાષ્ટ્રી આદિ દેશનામ રાખવામાં આવ્યા ત્યારે તેમાં કંઇકતો તે દેશની પ્રાકૃતભાષાનો આશ્રય લેવામા આવ્યો, કોઇ વિશેષલક્ષણ ત્યાની ચાલુ બોલીના લેવામા આવ્યા, પરંતુ અશુદ્ધ સંસ્કૃતના પણ લેવામા આવ્યા એમ માની શકાય કે મગધ, ઓડીસા (ઓરીસા), મદ્રા આદિના પૂર્વના લેખોની વિશેષતાઓ માગધીમા, ગૂજરાત કાઠિયાવાડ કન્હેરી ગુફા આદિના પશ્ચિમના-દક્ષિણના લેખોની રીતિઓ મહારાષ્ટ્રીમા, અને મધ્યદેશ અર્થાત મથુરા કુશનો તથા ક્ષત્રપોના સંસ્કૃત અને મિશ્ર લેખોની વાતો સંસ્કૃતપ્રાય શૌરસેનીમા મળી જાય છે પરંતુ એમ કહેવુ કે સાતવાહન (હાલ)ની સપ્તશતી અને વાક્પતિના ગૌડવહોની મહા-રાષ્ટ્રી મહારાષ્ટ્રની દેશભાષા હતી એ બરાબર નથી. વસ્તુત શબ્દોનુ બોધગમ્ય રૂપ અપભ્રંશ અને પૈશાચી આદિ "નીચી પ્રાકૃતો"મા અધિક રહી ગયેલ છે. ઉચી પ્રાકૃતોમા 'ર' ઉડી જઇ 'મૂર્ખ'નો પણ 'મુક્ખ' અને 'મોક્ષ'નો પણ 'મુક્ખ', 'ઉષ્ટ્ર'નો 'ઉટ્ઠ' થઇ જાય છે, પરંતુ અપભ્રંશ અને પૈશાચીમા મૂરૂખ, અને ઉષ્ટ યા ઉષ્ટ્ પણ જળવાઈ રહ્યા છે પ્રાકૃત કવિતા વ્યાકરણની મદદથી સમાજના જેટલી લાયક થતી ગઇ, અથવા એમ કહી શકાય કે જેમ પહેલા ગંગાપ્રવાહમાથી સંસ્કૃતના નહેરોના બાધ બાધી તૂટા ફુટા કિનારાની નહેર બનાવવામા આવી હતી તેમ ફરીથી માગધી, શૌરસેની અને મહારાષ્ટ્રીની નહેરો જુદી કરવામા આવી કે જેના કિનારા પણ **સંસ્કૃતની પ્રકૃતિની પેઠે** આડા અવળા કરવામા આવ્યા, પરંતુ ભાષાપ્રવાહ,-સાચી ગંગા-અપભ્રંશ અને જૂની હીંદી-ગૂજરાતીના રૂપમાં વહેતો ગયો. અપભ્રંશ પ્રવાહ કઇ (અમુક સ્થળે) નહોતો-અપભ્રંશ (અમુક) એક દેશની ભાષા નહોતી, ક્યાક ક્યાક નહેરોનો પડોશ હોવાથી તેને નહેર એ નામથી ભલે કહો પરંતુ તે સમસ્ત દેશની ભાષા હતી કે જે **નહેરોની સમાનાંતર** વહેતી ચાલી જાતી હતી વૈદિક ભાષા, સાચી સંસ્કૃત, સાચી પ્રાકૃત, અપભ્રંશ, જૂની હિંદી-ગૂજરાતી દેશની એકજ ભાષા રહી છે. પંડિ-તોની સંસ્કૃત, વૈયાકરણો યા નાટકોની પ્રાકૃત, મહારાષ્ટ્રી અથવા એવાજ

નામની અપભ્રંશ પશ્ચિમી રાજસ્થાની યા જૂની ગુજરાતી યા અપભ્રંશ, ગુજરાતી આદિ સર્વે તેના Side-shows—આજુબાજુના ખેલ છે—નટની જુદી જુદી ભૂમિકાઓ છે.

૨૧૧ હેમાચાર્યે પ્રાકૃતનો જે રીતે અર્થ કરે છે તે અયોગ્ય કહેવાય એવું છે. માર્કંડેયના વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતના આટલા ભેદ આપ્યા છે કે—

૧ ભાષા—મહારાષ્ટ્રી શૌરસેની પ્રાચ્યા આવંતી માગધી, અર્દ્ધ-માગધી.

૨ વિભાષા—શાબરી, ચાંડાલી આભીરી ટક્કી, ઔડ્રી દ્રાવિડી.

૩ અપભ્રંશ

૪ પૈશાચી

આ વિભાગ પરિસંખ્યારૂપે માત્ર છે. તર્કાનુસાર વિભાગ નથી નથી. કોઈ નામ દેશોપરથી અને કોઈ નામ જાતિઓ પરથી બન્યા છે. પ્રાચ્યા એ પૂર્વની બોલી છે કે જે શૂરસેન અને અવંતીની પ્રાકૃતોથી બનેલી કહેવાય છે. અવંતીની ભાષામાં એમ કહેવાય છે કે રનો લોપ થતો નથી અને લોકોક્તિ અને દેશભાષાના પ્રયોગ અધિક આવે છે તો તે અપભ્રંશની બહેન જેવી થઇ. અવંતી (માળવા) મહારાષ્ટ્ર અને શૂરસેન એ બે દેશોની વચ્ચે જ છે. અર્ધમાગધી તો અહીં ગણાતી, પરંતુ ચૂલિકા પૈશાચી (નાની પૈશાચી) ગણાતી નહિ. શાબરી કોઈ જાતમ ભાષ નથી જેમ નાટકનું કોઇ પાત્ર હોય તેને અથવા જેને કંઈ અધિક બોલવાનો હોય તો તેની બોલીમાં તે લક્ષણ-પ્રયોગ અધિક આવશે, એવી બોલી શાબરી છે. ચંડાલ, આભીર એ જાતિઓ છે. આભીર જાતિ પણ છે ને દેશ પણ છે. ટક્ક પંજાબનો દક્ષિણ-પશ્ચિમી ભાગ છે કે જેની ભાષા આજે લહંદી છે અને જેની લિપિ ટાકરી કહેવાય. ઔડ્ર એ ઉડીસા—ઓરીસા—ઉત્કલ છે. દ્રાવિડી દ્રવિડની અનાર્યભાષા તામિલ નહીં પરંતુ એક આર્યોની અપભ્રંશ ભાષા છે. રાજશેખરે કર્પૂરમંજરીમાં સ્ત્રીઓમાં મહારાષ્ટ્રીનો અને પુરુષમાં શૌરસેનીનો ઉપયોગ કર્યો છે. નાટકોમાં શાસ્ત્રાનુસાર ભાષાવિધિનો પ્રયોગ દેખીતા તાવ ઉપર નથી તેમજ

જાતિક-જાતિના તત્ત્વપર પણ નથી, કેવલ રૂઢ સપ્રદાય છે. વરરૂચિની મહારાષ્ટ્રી અને હેમચદ્રજીની જૈન મહારાષ્ટ્રીમા પણ બે મુખ્ય અતર છે- વરરૂચિ કહે છે કે વર્ણનો લોપ થાય ત્યારે બે સ્વરોની વચમા 'ય' હોતો નથી જૈન 'ય' શ્રુતિ માને છે-જેમકે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમા 'સરિત્'નો સરિઆ, જૈન મહારાષ્ટ્રીમા ઇષત્ સ્પષ્ટતર 'ય' શ્રુતિથી 'સરિયા' થાય છે. બીજુ અતર એ છે કે કવિતાની મહારાષ્ટ્રીમા સસ્કૃત 'ણ'નો સદા 'ન' થાય છે, જૈન બને ખપમા લગાડે છે, અને પદાદિમા 'ણ' કદી પણ લાવતા નથી સાહિત્યની પ્રાકૃતને જ્યારે જરૂર લાગી ત્યારે તેણે દેશી શબ્દ લીધા અને સસ્કૃત પણ જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે તેને સુધારી સાફ કરી લીધા કરે છે સાહિત્યની પ્રાકૃતમા આ પણ વાત છે કે પ્રત્યેક સસ્કૃત શબ્દને તે પોતાનાજ નિયમોથી તત્સમ અથવા તદ્ભવ રૂપ બનાવી કામમા લઈ શકતી નથી-જે શબ્દ આવી ગયા હોય તેનું વિવેચન તેના નિયમો કરે છે, તે નિયમોથી નવા શબ્દ બનાવી શકાતા નથી. હેમચચદ્રજી કહી ગયેલ છે કે (૮-૨-૧૭૪) " આ માટે કૃષ્ટ, ધૃષ્ટ, વાક્ય, વિદ્વસ્, વાચસ્પતિ, વિષ્ટર શ્રવસ્, પ્રચેતસ, પોક્ત, પ્રોત આદિ શબ્દોના અથવા જેના અતે કિવપ્ આદિ પ્રત્યય હોય તેવા અગ્નિચિત્, સોમસુત્, સુગ્લ, સુમ્લ આદિ શબ્દોના કે જેનો પ્રયોગ પહેલાના કવિઓએ કર્યો નથી તેનો પ્રયોગ કરવો ન જોઇએ, કારણ કે તેમ કરવાથી પ્રતીતિમા વિષમતા આવે છે, બીજા શબ્દોથીજ તેનો અર્થ કહેવાય-જેમકે કૃષ્ટને માટે કુશલ, વાચસ્પતિને માટે ગુરૂ, વિષ્ટરશ્રવા માટે હરિ ઇત્યાદિ."

૨૧૭. આગળ ઉદાહરણાશ બે રીતે વહેચ્યા છે. પહેલામા સોમપ્રભાચાર્યની ઉદ્ધૃત કવિતા છે, બીજામા તેની તથા સિદ્ધપાલની રચનાના નમૂના છે વિસ્તારભયથી અર્થ આપવામા એવી રીત રાખી છે કે પ્રત્યેક પદને મળતો ગૂજરાતી-હિદી અર્થ ક્રમે આપ્યો છે, પછી સ્વતત્ર અનુવાદ કર્યો નથી-તેને મેળવી બોલવાથી યા બોલતી વખતે મનમા અન્વય કરવાથી અર્થ પ્રતીત થઇ જશે.

પ્રકરણ ૪ થું

સોમપ્રભાચાર્યે અવતરેલ અપભ્રંશ ઉદાહરણો.

૨૧૮ અત્ર સોમપ્રભસૂરિએ પોતાના કુમારપાલ પ્રતિબોધ નામના ગ્રંથમાં જે જૂની ભાષા અપભ્રંશનાં ઉદાહરણો ઉદ્ધૃત કર્યાં છે તે મૂકીશું.

(૧) માણિ પણટ્ઠઇ જઇ ન તણુ, તો દેસડા ચઇજ્જ
મા દુજ્જન કરપલ્લવિહિં દંસિજ્જંતુ ભમિજ્જ

—માન પ્રનષ્ટ થાય, જો ન, શરીર, તો દેસડો (દેશ), તજીએ, મા—ન દુર્જનના કરપલ્લવોથી દેખાડાતા ભમિયે.

—માન પ્રનષ્ટ થાય (તો શરીર તજવું જોઇએ) જો શરીર ન (તજાય) તો દેશને (તો અવશ્ય) તજી દેવો જોઇએ. પણ દુર્જનો પોતાની આંગળીઓથી ચીંધી આપણને બતાવે તેવી રીતે ભમવું ન જોઇએ.

પૂર્વોક્તનો આ ભાવ આથી પણ વધારે સુંદર છે. જઇ ન તણુ—દેહ ન જાય તો પણ માન જાય તો. દેસડા—દેશો પ્રબંધચિંતામણિના નં ૧માં સંદેસડો એ પર ટિપ્પણી. ચઇજ્જ ભમિજ્જ—તજીએ ભમીએ. દંસ—દેખાડવાના અર્થમાં પ્રાકૃત ધાતુ. (દૃશ્ ઉપરથી). ટિપ્પ-ણીમાં દંસ જુઓ નં ૪૧ આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે

(૨) એક મનુષ્ય મરવા માટે બકરાને લઇ જતો હતો અને બકરો રાગે ચાલતો હતો. એક સાધુએ તેને એક દોહો કહ્યો એટલે બકરો છાનો રહી ગયો. સાધુએ સમજાવ્યું કે આ બકરો આ પુરુષનો બાપ રૂપમાં છે તેણે આ તળાવ બંધાવ્યું, પાળપર ઝાડ વાવ્યાં, પ્રતિવર્ષ અહીં બકરા મારવાનો ધારો બાંધ્યો. તે રૂપમાં ધરનાર બકરાની યોનિમાં જન્મ લઇ પોતાના પુત્રથી મારી જવા ગયો છે આ જો ભય છે બકરો પોતાની ભાષામાં કહી રહ્યો છે કે બેટા, મારે નહિ, હું તારો બાપ છું જો તેનો વિશ્વાસ ન પડે તો આ નિશાની બતાવું છું કે ધરતી અંદર તારાથી છુપાવીને એક નિધાન દાટ્યો છે—તે બતાવી આપું.

મુનિના કહેવાથી બકરાએ ઘરમા નિધાન બતાવી આપ્યો અને પછી બકરાને તથા તેના મનુષ્ય પુત્રને સ્વર્ગ મળ્યુ

ખડ્ડુ ખણાવિય સઇ છગલ, સઈ આરોવિય રુક્ખ,
પઈ જિ પવત્તિય જન્ન સઈ, કિં બુબ્બુયહિ મુરુક્ખ

—ખડ્ડુ એટલે ખાડો, ખણાવ્યો, સ્વય, હે છાગલ–બકરા!, સ્વય, આરોપિત કરેલો, રુખ–ઝાડ. પઈં એટલે તે, જે, પ્રવર્તિત કરેલા, યજ્ઞ, સ્વય, શુ કામ–શા માટે, બે બે કરે છે, મૂર્ખ!

ખણાવિય—ખણાવ્યો–ખોદાવ્યો, **આરોવિય**–આરોપ્યો–વાવ્યો. **પઈં**–તે–તેને માટે જુઓ હેમચદ્ર ૮–૪–૩૭૦ **બુબ્બુયહિ**–બે બે કરે છે

(૩.) એક નગરમા અશુભની શાતિ પશુવધથી કરવામા આવનારી હતી, ત્યારે દેવતાએ કહ્યુ કે

વસઇ કમલિ કલહસિ જિમ્વ, જીવદયા જસુ ચિત્તિ,
તસુ પય–પક્ખાલણુ–જલિણ, હોસઈ અસિવ નિવિત્તિ

—વસે છે, કમલમા, કલહસી, જેમ, જીવદયા, જેના, ચિત્તમા, તેના પદ (પગ) પખાલવા (ધોવા)ના જલથી હોશે–થશે, અશિવ–અકલ્યાણની, નિવૃત્તિ **હોસઇ**–હોશે દેખો ન ૨૩

(૪) આભરણ–કિરણ–દિપ્પ ત–દેહ, અહરીકિય–સુરબહૂ–રૂપરેહ,
ઘણ–કુકુમ–કદ્દમ ઘર–દુવારિ, ખુપ્પ ત–ચલણ નચ્ચતિ નારિ

અર્થ સ્પષ્ટ છે **દિપ્પત**–દીપ્યમાન–દીપતો **અહરીકિય**–અધરીકૃત, નીચી કરેલી–દેખાતી રેહ–રેખા, **ઘણકુંકુમ–કદ્દમ**–વિશેષણ આગળ વિભક્તિ નથી **ઘરદુવારિ**–ઘરના દ્વારમા અથવા બારણા ઉપર **ખુપ્પત–ચલણ**–જેના પગ ખુચી જાય છે (કાદવમા) એવી નારિઓ.

(૫) તીયહ તિન્નિ પિયારાઈ, કલિ કજ્જલ સિદૂર
અન્નઇ તિન્નિ પિયારાઇ, દુધ્ધુ જમ્વાઇ ઉ તૂર

—સ્ત્રીઓના અથવા સ્ત્રીઓને, ત્રણ, પ્યારા (છે) કલિ–ઝઘડો, કાજળ, (અને) સિંદૂર. અન્ય (પણ), ત્રણ, પ્યારા (છે) દૂધ, જમાઇ અને વાજુ. તૂર–તૂર્ય

(૬) એક રાજા પોતાની રાણી સાથે પોતાની આરીનું ભવિષ્ય કરી રહ્યો છે કે—

નરવઇ આઉ જુ સંખિઉ વલિ કરિઉ જુ કરિંદુ
હરિઉ કુમરિ જુ કણયવઇ ક્રોડઉ ઓહિ સુ નરિંદુ

—નરપતિ (ની) આયુ, જે ઉદયે-ઓળગે વશ કરે ? કરી કરે હરિ જેમ કુમારી જે કનકવતિ ક્રોડી તેમાં તે નરેંદ અમરસિંહ કુમારે ત્રણે વાતો પૂરી કરી છે અહીં આયુને સંસ્કૃત આયુષ્ સાથે સરખાવી છે અને તે જૈનમાં સર્વત્ર જોવામાં આવે છે ગુજરી મહા-રાય તેનો અર્થ રાજા કે કુટુંબ કરે છે જેમકે રાજપૂતાનામા દસ્ય-રથી આન- તુલસીદાસ રામાયણમાં નિષાદનું વાક્ય મોહિ રામ રાવરિ આન (રાવરી આન) દસરથ સપથ ને વપુમાં જ્યાં વાપરે છે કે આગળ કથામા સ્પષ્ટ થાય છે કે આનનો અર્થ અહીં કંઈ આજ્ઞા નથી અરથી રાતે અમરસિંહ આવ્યો ત્યો હતો ત્યાં નગરી રક્ષકે અટકાવ્યો અને તે ન અટકયો ત્યારે રાજાની આણ દીધી. તારા બાપને રાજાની આણ છે' એમ કહી અમરસિંહ મારયો ગયો.[૨૧] આ કથામાં આગળ ચાલતાં એક અદ્ભુત રૂઢિ પ્રયોગ આવે છે રાજકુમારી કનકવતીપર હાથીએ હુમલો કર્યો. નેપાળના પરિજને બૂમ મારી કે છે કોઇ ચઉગીલઓ —અર્જુલીઆઓ કે જે અમારી સ્વામિનીને આ કૃતાંત જેવા હાથીથી બચાવે ? અહીં ચોરસ્તાળઓ—ચોકાને ઝિને જ બેઠો રહ્યો બાગવાન અ થવા પરાક્રમીના અર્થમાં આવ્યો છે જેમકે જેની ભલીપર પણ કેમ તે આ કામ કરે, જેણે માતૃ દૂધ પીધું છે જે ઉત્તમ ચોખી જ ગ્યો છે

(૭) વસંતવર્ણન—

અહ ઘોઘ-કુસ-રજ-ગુહગુ ભુવણિ વસઉ વસંતુ
અહું ય મયણુ-મહા-નિવઇ, પણમિ-વિજય-મરટ્ટ

२१ नयरारक्खेण विण्णा रण्णो आणा । देह निअपि उणो रण्णो आणं ति भणंतो अमरसीहो पच्छाइ पृ. ३८

—અથ કોયલ-કુલ-રવ-મુખર, ભુવને વસંત પેઠો
ભટ ઇવ મદન મહાનૃપના પ્રકટિત-વિજય-પુરૂષાર્થ,
મરટ્ટુ—વીરતા-મરાઠાપણું ?

(૮) સૂરૂ પલોઇવિ કંત-કરૂ, ઉત્તર-દિસિ-આસત્તુ,
નીસાસુ વ દાહિણુ-દિસય, મલય-સમીર પવત્તુ.
—સૂર્ય (ને, ના ?) પ્રલોકી કાન્ત(ના)કર, ઉત્તર-દિશા-આસક્ત,
નિશ્વાસ ઇવ દક્ષિણદિશના મલયસમીર પ્રવૃત્ત (થયેલા).

આમાં કુમારસભવના '**कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ, गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलङ्घ्य। दिग्दक्षिणा गन्धवहं मुखेन व्यलीक-निश्वासमिवोत्ससर्ज**' નો ભાવ છે, કર-માં શ્લેષ છે પલોઇવિ-પ્રલોક્ય, જોઇને વિભક્તિઓનો બરાબર અનુક્રમ ન જાળવ્યાથી આ શબ્દ વચમાં આવી ગયો છે અને સૂર તથા કંત દૂર પડી ગયા છે.

(૯) કાણણુ-સિરિ સોહઇ અરૂણુ-નવ-પલ્લવ-પરિણુદ્ધ,
નં રત્તંસુય-પાવરિય, મહુ-પિયયમ-સબદ્ધ
—કાનન-અરણ્યની શ્રી અરૂણુ નવ પલ્લવોથી ઢંકાયેલી શોભે છે, જાણે રક્તાશુક (લાલ વસ્ત્રો)થી ઢંકાયેલી મધુ (ચૈત્ર, વસંત) રૂપી પ્રિયતમથી સબદ્ધ (હોય નહિ)

લાલ વસ્ત્ર ગૂજરાતી સ્ત્રીઓ પહેરે છે. તેને 'કસુંબો' કહે છે. પાવરિય-પ્રાવૃત

(૧૦) સહયારિહિ મંજરિ સહહિ, ભમર-સમૂહ-સણાહ
જાલાઉ વ મયણાનલહ, પસરિય-ધૂમ-પવાહ,
—સહકાર (આંબા)ની મંજરી સોહે છે ભ્રમર સમૂહથી સનાથ
જ્વાલાઓ ઇવ મદનાનલની પ્રસરિત-ધૂમ્ર-પ્રવાહ

અહીં સહહિના અર્થ સહે છે એમ થઇ શકતો નથી સોહે છે એ અર્થ બેસે છે, સોમાના 'ઓ'ની એક માત્રા માનવાથી કામ ચલાવ્યું છે જુઓ નં. ૨૨, ૪૧

(૧૧) દમયંતીના વસ્ત્રપર નલ તેને તજતી વખતે પોતાના લોહીથી લખી ગયો હતો કે—

વડ-રુક્ખહ દક્ખિણ-દિસિહિ જાઇ વિદબ્ભહિ મગ્ગુ,
વામ-દિસિહિ પુણુ કોસલિહિ, જહિ રુચ્ચઇ તહિ લગ્ગુ.
—વડ(ના) ઝાડની દક્ષિણ દિશામાં જાય (છે) વિદર્ભનો માર્ગ,
વામ દિશામાં પુન કોશલનો (માર્ગ) જ્યાં રુચે ત્યાં લાગ.
જ્યાં ચાહે ત્યાં જા. જહિ-જહિં જ્યાં. તહિ—ત્યાં.

(૧૨) કુચમ નામનો વિપ્ર (મહાભારતના નલોપાખ્યાનનો પર્ણાદ) પુષ્કરને (મૂળ મહાભારતનો વિકૃત નલ રૂપે બાહુક) જોઇને નીચેનો દોહો (દુહો) ગાય છે

નિટ્ઠુર નિક્કિવુ મહાસિયુ, એકુજિ નલુ ન હુ અંતિ.
મુક્કિ મહાસઇ જેણ વિણિ, નિસિ સુત્તી દમયંતિ.
—નિઠુર નિષ્કૃપ (કૃપારહિત) મહાપાપ એક જ નલ (છે) નહીં અન્ય (એ વાતમાં). મૂકી-છોડી મહાસતી જેણે વનમાં નિશામાં-રાત્રિમાં સૂતી દમયંતી.

મુક્કિ—મુક્તા મહાસઇ—મહાસતી.

(૧૩) પરદાર ગમનના સંબંધે ઉજ્જયિનીના રાજા પ્રદ્યોતની કથા લખી છે તેમાં પ્રસંગવશાત્ ઉદયન વત્સરાજ વાસવદત્તા, યૌગંધરાયણ આદિની કથાઓ પણ આવી છે કે જે બૌદ્ધ જાતકોમાં, બૃહત્કથા (કથા સરિત્સાગર) અને ભાસના નાટક પ્રતિજ્ઞાયૌગંધરાયણની કથાથી કંઇક ફેર છે કિંતુ બે શ્લોક તે નાટકમાંથી ઉદ્ધૃત કરવામાં આવ્યા છે અસ્તુ. રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકના પુત્ર અભયને પ્રદ્યોતે ઝાલી આણી પોતાને ત્યાં રાખેલો હતો. તેણે કંઇ ધ્યાન ખેંચે તેવાં કામ કર્યાં. પ્રદ્યોતે તેને 'વર' માગવા કહ્યું ત્યારે તેણે એવું ઉખાણો—ગુંચવણીઓ વર માગ્યો કે જેમાં અભિપ્રાય—સાર એ હતો કે મને અહીંથી વિદાય કરો.

નલગિરિ હત્થિહિમિ ઠિતઈ, સિવદેવિહિ ઉચ્છગિ,
અગ્ગિભીરૂ રહ દારૂઅહિ, અગ્ગિ દેહિ મહ અંગિ.

પ્રદ્યોતને ત્યા નલગિરિ નામનો પ્રસિદ્ધ હાથી હતો, શિવા દેવી હતી, અગ્નિભીરૂ રથ હતો કે જે આગમા બળતો નહોતો. અભય કહે છે કે નલગિરિ હાથીમા (પર) બેઠા બેઠા શિવા દેવીના ખોળામા અગ્નિભીરૂ રથના લાકડાઓથી મારા અંગમા આગ દે. ઉચ્છગ-સ ઉત્સંગ.

(૧૪) જાતી વખતે અભય બદલો લેવાની નીચેની પ્રતિજ્ઞા કરીને ગયો અને પછીથી આવી પરદાર-ગમન-રસિક પ્રદ્યોતને બે સ્ત્રીઓદ્વારા લલચાવી બાંધી લઇ ગયો

કરિવિ પઈવુ સહસ્સકરૂ, નગરી મજ્ઝિણુ સામિ !
જઇ ન રડતુ તઈ હરઉ (તઇ) અગ્ગિહિ પવિસામિ.

—હે સ્વામી ! સહસ્રકર-સૂર્યને પ્રદીપ કરી અર્થાત ધોળે દહાડે નગરીના મધ્યથી તને રડતો જો હુ હરી ન જાઉં તો હું અગ્નિમા પ્રવેશ કરૂ. રડતુ-પજાબી રડ્યાહા, હિંદી રટતા

(૧૫) વેસ વિસિટ્ઠહ વારિયઇ, જઇ વિ મણોહર-ગત્ત,
ગંગાજલ પક્ખાલિય વિ, સુણિહિ કિં હોઇ પવિત્ત

—યદિ મનોહર ગાત્ર પણ (હોય) છતા વેશ-વિશિષ્ટોને વારિયે-તેનાથી બચીયે કુતરી ગંગાજલથી પ્રક્ષાલિત (હોય) છતા પવિત્ર થાય ? વેસવિસિટ્ઠહ-વેશ-વિશિષ્ટા-સારા વેશવાળી-વેશ્યા, વેશનો અર્થ 'વેશ્યાઓનો વાડો' પણ થાય છે-આ અર્થમા ' વેશ્યાના વાડામા ઘુમી ગઇ' જુઓ નીચેનું ઉદાહરણ નં. ૧૬ સુણિ-સં શુની-કુતરી

(૧૬) નયણિહિ રોયઇ મણિ હસઈ, જણુ જાણઇ સઉ તત્તુ,
વેશ વિસિટ્ઠહ તં કરઇ, જં કટ્ઠહ કરવત્તુ

—જાણે સહુ તત્ત્વ જાણે (જાણતી હોય નહિ તેમ) નયનથી રૂએ, મનમા હસે વેશ-વિશિષ્ટા તે (તેમજ) કરે, જે (જેવી રીતે) કાષ્ઠની (કાષ્ઠને) કરવત

ઉપરના બને દોહામાં જેમ વિધિપૂર્વક જુદા જુદા પદ માનીએ તો પહેલામાં જેમ્બા વિવિધેરા (સારા લોક) થી વારતિ કરવામાં આવે છે એ અર્થ થશે અને બીજામાં જેમ વિવિધોના (ને) તે કરે ઇત્યાદિ થશે. કરવતુન્મ કરવન્. હિ કરીતી, જૂ કરતત.

(૧૭) પિય દિટ્ઠ અહિણ સમગ્ગુ પિય, તુહ વિરહગ્ગિ કિલંત,
ઘોઇઉ જલ જિમ મચ્છલિય તલ્લોવિલ્લિ કરંત.

—પ્રિય! હું સમગ્ર—આખો દિન તારા વિરહના અગ્નિમાં બળતી રહી—(એવી રીતે!) જેમ માછલી થોડા જળમાં તરફડાટ કરે છે (તેમ) અહિણ—થાકવું—રહેવું (ભગ્નતા થાક) તલ્લોવિલ્લિ—તળે ઉપરિ—ઉપર નીચે થવું તે—તરફડાટ.

(૧૮) મઈં જાણિઉં પિય વિરહિઅહં કવિ ધર હોઇ વિઆલિ,
નવરિ મિઅંકુ વિ તહ તવઇ જહ દિણયરુ ખયગાલિ.

—મેં જાણ્યું—પ્રિયના વિરહિતોને કાંઇપણ આધાર સાંજમાં હોય, નવરિ—નહિ પરંતુ (તે જણાવે—તે ઠર રહ્યું—ઉલટું) મયંક પણ જેમ દિનકર પ્રલયકાળમાં (તપે) તેમ તપે છે ધર—આધાર, આશ્રય. વિઆલિ—વિકાલે. વિ—હિ, બીજી જેવા અર્થાત્ રાત. મયંક—ચંદ્ર—ચંદ્ર. ખયગાલ—ક્ષયકાલ—પ્રલય નવરિ—આ દેશીનો કોઇ જેવા ભાષ પ્રાકૃતની સંસ્કૃત ભાષા બનાવનાર લાવી શક્યો નથી. તેનો ઉપર અર્થ આપ્યો છે આ દોહો હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં પણ છે જુઓ પૃ. ૧૪૬ ન ૬૨.

(૧૯) અજ્જુ વિહાણુઉ અજ્જુ દિણુ અજ્જુ સુવાઉ પવત્તુ
અજ્જુ ગલત્થિઉ સયલુ દુહુ, જં તુંહુ મહ ઘરિ પત્તુ.

—આજ વહાણું (પ્રભાત) થયું, આજ દિન આજ સુવાયુ પ્રવૃત્ત થયો. આજ સર્વ દુઃખ કે જે તને મારા ઘરમાં પ્રાપ્ત (થયું) તેને ગલહત્થી (દઇ)—કાઢી નાંખ્યું વિહાણુઉં—વાંભાતુ વિહાણો હિંદી બિહાન, ગુજરાતી વહાણું, સં વિભાત, વિભાન. ગલત્થિઉ—સં ગલહસ્તિત—ગળામાં હાથ દઇ કાઢી મૂક્યું (અર્ધચંદ્ર દીધું ગલહ-સ્તેન માયતઃ)

(૨૦) પડિવજ્જિવિ દય દેવ ગુરૂ, દેવિ સુપત્તિહિ દાણુ,
વિરઇવિ દીણુજણુદ્ધરણુ, ' કરિ સફલઉં અપ્પાણુ '

—ચોથા ચરણુની સમસ્યા પૂર્ત્તિ છે દયા, દેવ, અને ગુરૂ પ્રાપ્ત કરી, સુપાત્રોને દાન દઇ-આપી, દીનજનનુ ઉદ્ધરણુ કરી આત્માને-પોતાને સફલ કર પડિવજ્જિવિ-સ. પ્રતિપદ્ય-અંગીકાર કરી. વિરઇવિ-સં. વિરચ્ય અપ્પાણુ-આત્માન. તુલસીદાસે ' અપાન ' વાપરેલ છે. પડિવજ્જિવિ, દેવિ, વિરઇવિ-પૂર્વકાલિક ક્રિયાઓ-ભૂતકૃદત છે.

(૨૧) પુત્ત જુ રંજઇ જણ્યમણુ, થી આરાહઇ કતુ,
ભિચ્ચુ પસન્નુ કરઇ પહુ, ' ઇહુ ભલ્લિમ પજ્જતુ '

—સમસ્યાપૂર્ત્તિ પુત્ર જો જનક એટલે પિતા (ના) મનનું રંજન કરે, સ્ત્રી કથ(ને) આરાધે, ભૃત્ય પ્રભુ-સ્વામી(ને) પ્રસન્ન કરે તો એ (અથવા અહીં) ભલાઈ પ્રાપ્ત થાય છે રંજઇ-સ. રંજયતિ-પ્રસન્ન કરે આરાહઇ-આરાધના કરે ઇહુ-આ અથવા અહીં. ભલ્લિમ-ભલાઈ (સ નુ ઇમનિચ્) પજ્જતુ-હિંદી પાઈજતે હૈ, પાતે હૈ. ગૂ. પામે છે, અથવા ઇહ ભલ્લિમ પજ્જતુ-' આ ભલાઈની પર્યંત-સીમા છે ' એ પણુ અર્થ થઇ શકે છે.

(૨૨) મરગય વન્નહ પિયહ ઉરિ, પિય ચપયપય દેહ, (સમસ્યા)
કસવટ્ટઇ દિન્નિય સહઇ, નાઈ સુવન્નહ રેહ. (પૂર્તિ)

—મરકત વર્ણના (શ્યામલ) પિયાના ઉરપર ચપક (જેવી) પ્રભા (વાળા) દેહવાળી પ્રિયા કસોટી પર સુવર્ણની રેખા દીધી-આપી તે પેઠે-તે જેવી શોભે છે. શ્રી હેમચદ્રના વ્યાકરણુમાં આને ઘણી મળતી એક બીજી કવિતા છે તેનુ વિવરણુ જુઓ પૃ ૧૨૮ ન ૧ આ કઇ અવસ્થાનુ વર્ણન છે તે કહેવાની જરૂર રહે છે? સહઇ-જુઓ ઉપર ન ૧૦ અને ૪૧.

(૨૩) ચૂડઉ ચુન્ની હોઇસઇ મુદ્ધિ કવોલિ નિહિત્તુ, (સમસ્યા,)
સાસાનલિણુ ઝલક્કિયઉ, વાહસલિલ સસિત્તુ. (પૂર્તિ)

—હે મુનિ ! કૃપાપર રાજેશે ગ્રહેલ શ્વાસની અનલ-અગ્નિથી જ્વાલિત-બળેલો થઈ અને બાષ્પ (વરાળ)ના સલિલ એટલે જળથી સિંચિત એટલે સીંચાયેલા બળની મર્મું (ગરેગરા) થશે. પહેલાં તો બળતો શ્વાસ મર્મને તપાવશે પછી તેનાપર આંસુ પડશે તો તે શું ગરેગરા નહિ થઈ જાય ! મુદ્રિતોષ્ઠિ-એને સમાસ લઈએ તો મુખના કપોલપર એવો અર્થ થાય. જુની હેમસાઈ-અપ્રુત તત્સમનો 'ઇ' આવ્યો છે મુદ્રિ-જુઓ પ્ર સિ ઉદાહરણમાં મુદ્રિ (ન ૮). ઝળહિત—ઝળ-જ્વાલા જુઓ પ્ર સિ (ન ૬) ઝળ આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે જુઓ પૂ.

(૨૪) ઘઈ તુહ ઘઉંઉ નિમ્બઉણુ, મજ્ઝિ મણુચ્છિઉ અબ્બુ,
તો ગેવાલિણુ વજ્જરિઉ પહુ મહ સિણરઉ રજ્જુ.

—(દેવતાએ કહ્યું કે) હું તારાપર નિશ્ચયે તુષ્ટ (છું) આજ મનનું ઇચ્છ્યું માગ. ત્યારે ગોવાલણીએ કહ્યું પ્રભુ ! મને રાજ આપ. વજ્જરિઉ-કહ્યું. ઉચ્ચર્યું, કહ્યું સિણરઉ-સ સિતર (હિ). આ સોમપ્રભની પોતાનીજ રચના હોય એવો સંભવ છે પરંતુ અધિક સંભવતો એ છે કે આ પ્રાચીન સમસ્યાનો હોય.

(૨૫) એક દેવલ નામનો કણબી—મજૂર હતો, તે લક્ષ્મીના ક્ષત્રક આપપર ઘઉંને દસ્તો હતો. તેને સિદ્ધા નામની સ્ત્રી હતી. તેણીએ પતિને કહ્યું દેવાધિદેવ યુગાદિદેવની પૂજા કરો કે જેથી જન્માંતરમાં દારિદ્ર્ય-દુઃખ આવે નહિ. પતિએ કહ્યું કે તું પગ-પેટી ખાય છે. પરસેવક એવો હું શું કરી શકું તેમ છું ! ત્યારે સ્ત્રીએ નદીજળ અને ફૂલની પૂજા કરી. તેજ દિને તે વિશૂચિકા-મરકથી મરી ગઈ અને જન્માંતરમાં રાજકન્યા અને રાજપત્ની થઈ. પોતાના નવા પતિ સાથે એક દિવસ તેજ જિનમંદિરમાં આવી કે જ્યાં પૂર્વે પતિ દરિદ્ર કણબીને જોઈ મૂર્છિત થઈ ગઈ. તે સમયે જાતિસ્મરણ થતાં તેણીએ નીચેનો દોહો કહ્યો. કણબીએ સ્વીકાર કરી જન્માંતર કથાની પુષ્ટિ કરી.

અડવિહિ પત્તી નઇહિ જલુ, તો વિ ન વૂહા હત્થ,
અવ્વો તહ કવ્વાડિયહ, અજ્જ વિસજ્જિય વત્થ.

—અટવી (જંગલ)ના પાંદડા, નદીનું જળ (સુલભ હતા) તો પણ (તે) હાથ ન હલાવ્યા હાય! તે કમાડીઆના વસ્ત્ર આજ વિસર્જિત છે (તન પર કપડા પણ નથી, અને હું રાણી થઈ ગઇ) વૂહા–વ્યૂહિત કર્યા. અવ્વો–આશ્ચર્ય અને ખેદઅર્થે.

(૨૬) જે પરદાર–પરમ્મુહા, તે વુચ્ચહિ નરસીહ,
જે પરિરભહિ પરરમણિ, તાહ ફુસિજ્જઈ લીહ.

—જે પરદારા(થી) પરાંગ્મુખ (છે) તે નરસિંહ કહેવાય છે જે પરરમણિ(ને) આલિંગન કરે છે, તેની રેખા (સજ્જનોની હારથી) ફસટી જાય છે–મટી જાય છે–તે સજ્જનની પંગતમાં બેસી–રહી શકતો નથી. વુચ્ચહિ–સ ઉચ્યતે. ફુસિજ્જઈ–મટી જાય છે. હિ૦ પોછ દી જાતી હૈ. સંસ્કૃતમાં 'પોછને' માટે ઉત્+પુસ્ ધાતુનો કાશ્મીરી કવિઓએ પ્રયોગ કર્યો છે– વાપરેલ છે લીહ–રેહ, રેખા

(૨૭) એક વહુ પશુપક્ષીની ભાષા જાણતી હતી અર્ધી રાતે શિયાળને એવું કહેતા સાંભળ્યુ કે નદીનું મડદુ આપી દે અને તેના ઘરેણા લઇ લે, એટલે તે નદીપર તેમ કરવા ગઈ. પાછી આવતી હતી તે સસરાએ જોઇ લીધું તેણે જાણ્યું કે તે અ–સતી છે. તે તેણીને પિયર પહોચાડવા ગયો. માર્ગમાં કરીરના ઝાડની પાસે કૌઓ બોલવા લાગ્યો કે આ વૃક્ષના નીચે દશ લાખનો નિધિ છે, કાઢી લે અને મને દહીં સત્તુ ખવરાવ પોતાની વિદ્યાથી દુઃખ પામેલી તેણી કહે છે કે—

એક્કે દુન્નય જે કયા, તેહિ નીહરિય ઘરસ્સ,
બીજા દુન્નય જઇ કરઉ, તો ન મિલઉ પિયરસ્સ

—જે એક દુર્નય કર્યો તેથી ઘરથી નિકળી–નિસરી, બીજો દુર્નય જો કરૂં તો પ્યારાથી (કદી પણ) ન મળુ. ઘરસ્સ, પિયરસ્સ–સંસ્કૃત છઠ્ઠી 'સ્ય'નો 'સ્સ' છે. પિયર–પ્રિયકર.

(૨૮) રમિણીવિરહસણના સમયે કણ્ણ (કાન્હ કૃષ્ણ) રમિણીને કહે છે—

અમ્હે થોડા રિઉ બહુઅ, કાયર એમ ભણન્તિ,
મુદ્ધિ નિહાલહિ ગયણયલુ, કઇ ઉજ્જોઅ કરન્તિ.

—આ હેમચન્દ્રમાં પણ છે જુઓ પૃ. ૧૪૫ ન ૬. અમે થોડા (થોડાં) રિપુ ઘણા છે એમ કાયર ભણે છે ભોળી! ગગનતલમાં જો કેટલા ઉદ્યોત-પ્રકાશ કરે છે! ઘણા તારા છે તે કે એક ચન્દ્ર! અમ્હે-ગૂ. અમે રાજસ્થાની મ્હે. ગુજરાતીમાં કોઇ સાક્ષર હ પણ અમ્હે એમ કરી વાપરે છે મુદ્ધિ-મુગ્ધે! જુઓ ન ૨૭ નિહાલહિ-આજ્ઞા ઉપનિષદોનું નિભાલયતિ. ઉજ્જોઅ-ઉદ્યોત.

(૨૯) સો જિ વિઅક્ખણુ અહિભવઇ અઙ્ગઇ સોહિઁ છઇલ્લુ,
ઉપ્પહ પડિઓ પહિ ક્ખઇ મિત્તુ જુ નેહ-અહિલ્લુ.

—તે જ વિચક્ષણ ક્હેવાય છે તેજ છેલ અંગે છે (શોભિત થાય છે) જે ઉત્પથ-પતિત (કુમાર્ગ પર ચાલતા) નેહવાળા મિત્રને પથપર લાવે છે અહિભવઇ-આભવામાં આવે-આકર્ષ્યા પરથી. પ્રાભવી આભવતા ક્હેવામાં આવે. અઙ્ગઇ-અંગે સોહિઁ-સોહમતિ તે જ જિ-જ પાદપૂરણ છે છઇલ્લુ-સ છેલ એટલે વિદગ્ધ, ચતુર. પ્રાકૃત કવિતામાં છઇલ્લનો અર્થ ચતુર છે ગુજરાતીમાં છેલ એટલે સારું આ અર્થ તથા તે પરથી બનાવેલ બીજી છેલા (છબિલ છબિલા)નો ભેદ દુકરી ઘણે બતાવ્યો છે કે છરે છબીલે છેલ સમ. ક્ખઇ-સ્થાપે સ સ્થાપતિ. અહિલ્લુ-સ અધિક આવ્યું, તેપરથી થેલુ થયેલ છે હોય.

(૩૦) રિદ્ધિ વિહૂણઉ માણુસહ, ન કુણઇ કુવિ સમ્માણુ,
સઉણિહિ મુઅઇ ફલરહિઉ, તરુવર જેમુ પમાણુ.

—રિદ્ધિ વિહૂણા માણસનું કોઈ પણ સન્માન કરતું નથી શકુનિ પક્ષીઓથી ફલરહિત તરુવરને મેલાય છે (એ) આહીં પ્રમાણ છે

રિદ્ધિ-સ ઋદ્ધિ. વિહૂણુ-સ વિહીન. નિમ્નના રૂપમાં ૪ અને

ઉની બદલીમા-સરખાઓ જીર્ણ ઉપરથી જૂણું અને તે પરથી જૂના. સઉણિ-સ. શકુનિ ઇત્થુ-પ્રાકૃત એત્થ, સ અત્ર, પજાબી ઇત્થુ

(૩૧) જઇવિ હુ સૂરૂ સુરૂવુ વિઅકખણુ,
તહવિ ન સેવઇ લચ્છિ પઇકખણુ,
પુરિસ-ગુણાગુણ-મુણુણુ-પરમ્મુહ,
મહિલહ બુદ્ધિ પયપહિ જં બુહ.

—યદ્યપિ શૂર, સુરૂપ, વિચક્ષણુ હોય તથાપિ લક્ષ્મી (તે મનુષ્યને) પ્રતિક્ષણુ સેવતી નથી (કારણકે) પુરૂષોના ગુણુ અને અગુણના વિચારથી પરાઙ્મુખ, મહિલાઓની બુદ્ધિ હોય છે-જેથી બુધ કહે છે. મુણુણુ-વિચારવુ-મનન- પયંપહિ-સ. પ્રજલ્પતે જ-જેથી અથવા જેમ (યથા).

(૩૨) જેણુ કુલક્કમુ લઘિયઇ, અવજસુ પસરઇ લોઇ,
ત ગુરૂ-રિદ્ધિ-નિબંધણુ વિ, ન કુણઇ પડિઓ કોઇ.

—જેનાથી કુલક્રમ ઉલઘાય, (અને) અપજશ લોકમા પ્રસરે, તે(ને) ગુરૂ એટલે બહુ સપત્તિ ઉપજાવનાર (કામ)ને પણુ કોઇ પડિત કરતુ નથી

(૩૩) જ મણુ મૂઢહ માણુસહ, વંછઇ દુલહ વત્થુ,
ત સસિ-મડલ-ગહણુ કિહિ, ગયણિ પસારઇ હત્થુ.

—જે મૂઢ માણુસનુ મન દુર્લભ વસ્તુને વાછે છે, તો શુ શશિમંડલના ગ્રહણુ કરવા માટે ગગનમા હાથ પસારે છે?

(૩૪) રાવણુ જાયઉ જહિ દિયહિ, દહ મુહ એક્ક સરીરૂ,
ચિતાવિય તઇયહિ જણુણિ, કવણુ પિયાવઉ ખીરૂ.

—શખપુરના રાજા પુરદરને ત્યા એક સરસ્વતી કુટુબ આવ્યુ રાજાએ આ દોહાનુ ચોથું ચરણુ 'પુત્ર માતા'થી સમસ્યાની રીતે પૂછ્યુ તેણીએ પૂર્તિ કરી પ્રબધ ચિતામણિમા સરસ્વતી કુટુબ ભોજને ત્યા આવ્યુ હતુ, ત્યા પણુ આ સમસ્યા ગૃહપત્નીએ આજ રીતે પૂર્ણ કરી છે. આમાથી એ ફલિત થાય છે કે આ દોહો જૂનો છે. કથાલેખક

આની રચના ક્ષેમકર્ણ રાજાની સભામાં કેથી ? છે હવે પછીના પ્રબંધ ચિંતામણિવાળા લેખમાં આનો તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે જુઓ હવે પછી તેમાં નં ૧૨

સવણુ ભ્યે (જ ગ્યો) જે કિ કમુખ એક-શરીર વાગ્દ ત્યારે ચિંતિત કરી, જનની(ને) કે(ને)-આ મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવુ ?

ચિંતાવિશ-ચ ચિંતાપિતા (') પ' નો વ થાય છે

૧-૫ ૧૯૦૭.

(૩૪) ઇઉ અમ્મણુઉ કિઉં મઉ કહિ વ મુણઉં કાઉ

ઠાઇવિ વિરહ-કરાલિઅહે ઉડ્ડાવિઅઉ વરાઉ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપૂર્તિ કરી છે—આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે આ અલંકૃત એ દોહ કે હું કહમાં શું સમાવું. વિપ્રયણ વિરહ-કરાલિતાએ વરાક (ભીમારા-પતિ)ને ઉડાવી દીધે. ઇત્યાદિ

(૩૫) સીહુ ભમેવિ ઉ વાદિદર્ઇ પઇક્ક વિ નિચ્ચિંતહ સહુ

કુમરિ વિઆરિ દેવિ તહ આપણુ રજ્જુ સમગ્ગુ.

—અજપુરના રાજા એમકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઇ રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને વિમકર એ નામ આપી પુરુષ વેશ તેમ ગાદીપર બેસાડી પછી કુંવરી ઉમ્મરલાયકની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કોને કરવો ? દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને જે વાહ-સવારી કરે એવો પણ શત્રુઓને છતીને તેને કુમારી વિમકરીને રાજ સમસ્ત આપણુ કરો. આખેર પતિ મળી ગયો ને વાત વાર્તાની પેઠે આવી ગઈ.

પ્રકરણ ૫ મું

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯—હવે સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાલ પ્રતિબોધ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ –

(૩૭) કુલુ કલંકિઉ મલિઉ માહપ્પુ
મલિણીકય સયણમુહ
દિન્નુ હત્થુ નિયગુણ કડપ્પહ
જગુ જઝપિયો અવજસિણ
વસિણ વિહિય સંનિહિય અપ્પહ ।
દૂરહ વારિઉ ભદુ તિણિ, ઢક્કિઉ સુગઇદુવારુ,
ઉભયભવુબ્ભડદુક્ખકરુ, કામિઉ જિણ પરદારુ.

આ સાત પદવાળો-સપ્તપદ છંદ તે સમયની રચનામાં બહુ મળે છે અને તેના બે પદ દોહાના છે. પરદાર ગમનની નિંદા કરતાં કવિ કહે છે કે-કુલ, કલંકિત (કર્યું) માહાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યું સજ્જનોના મુખ મલિન કર્યાં, નિજ ગુણસમુહને હાથ દીધો (ધક્કો દઇ બહાર કાઢયો), જગને અપજશથી ઝંપ્યું (ગલહત્થો દીધો-ઢાંકી દીધું), વ્યસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સંનિહિત કર્યો દૂરથી ભદ્ર-કલ્યાણને વાર્યું, સુગતિના દ્વાર ઢાંકી દીધા, બંને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)માં ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારાને જેણે કામિત કરી (ચાહી) તેણે.

સયણ-સજ્જન, મિત્ર હિંદી સાજન દિન્નુ હત્થુ-હાથ દીધો, ગલહસ્ત કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂક્યો જુઓ ઉપર નં ૧૯. કડપ્પ-? સમૂહ. ઝંપ-ચૂમવું, ઢાંકવું યા જીતવું.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનીજ સૂક્તિમુક્તાવલી (સિંદૂર પ્રકરણ-સ્તોત્ર)માં છે —

दत्तस्तेन जगत्यकीर्तिपटहो गोत्रे मषीकूर्चकं
चारित्र्यस्य जलांजलि र्गुणगणारामस्य दावानलः ।
संकेत सकलापदां शिवपुरद्वारे कपाटो दृढः
शीलं येन निजं विलुप्तमखिलं त्रैलोक्यचिंतामणि ॥

—કાવ્યમાલા ગુચ્છક ૭ પૃ ૩૭.

આની રચના મેઘપણુ રાજાની સભામાં ડેસરી ? છે હવે પછીના નમુને ચિંતામણિપ્રબંધ મેળમાં આવેલ તેમજ આગળના દોહાનો અર્થ આપેલ છે જુઓ હવે પછી તેમાં નં ૧૨

રાજનુ આવે (સ્નેહો) જે ભિન્ન દશમુખ એક-શરીર વાળો, ત્યારે ચિંતિત કરી, જનની(ને) કે(ને)-કયા મુખને ક્ષીર (દુધ) પીવરાવું ?

ચિંતાવિષ-સ ચિંતાપિતા (') ૫ નો ૧ પાઠ છે ૧-૪ ૫૦૭

(૩૫) ભઈ અમ્હઅમ્બુત્ત દિઠ્ઠું મઈ કંઠિ ન સુલ્લઈ કાઉં

કોઇવિ વિરહ-કરાલિયહે ઉડ્ડાવિયઉ વરાઉ.

(પુત્રની સ્ત્રીએ આ સમસ્યાપૂર્તિ કરી છે—આ દોહો હેમચંદ્રમાં પણ છે આ અત્યાદ્ભુત મેં દીઠું કે હું કંઠમાં શું લગાવું. કોઇપણ વિરહ-કરાલિતાએ વરાક (બીચારા-પતિ)ને ઉડાવી દીધો. ભ૩—ભા.

(૩૬) સીહુ ભ્મેવિ જુ વાલિહઈ ખંજુ વિ નિવ્વિહઇ સયુ,

કુમરિ પિયંકરિ દેવિ તસુ અપ્પણુ, રજ્જુ સમગ્ગુ.

—અજાપુરના રાજા ખેમકરને સુતારા દેવીથી એક કન્યા ઉત્પન્ન થઈ રાજા અને રાણી મરી ગયા પછી મંત્રિઓએ તેણીને પ્રિયંકર એ નામ આપી પુરૂષ હોય તેમ ગાદીપર બેસાડી, પછી કુલદેવી અચ્યુતાની પૂજા કરીને પૂછ્યું કે આનો પતિ કોને કરવો ? દેવીએ ઉત્તર આપ્યો કે-સિંહને દમન કરીને ? વાહે-સવારી કરે એવો પણ શત્રુઓને જીતી, તેને કુમારી પ્રિયંકરિ રાજ સમસ્ત અર્પણ કરો. આવોજ પતિ મળી ગયો ને વાત વાર્તાની પેઠે ચાલી આવી.

પ્રકરણ ૫ મુ

સોમપ્રભ અને સિદ્ધપાલે રચેલી કવિતા.

૨૧૯—હવે સોમપ્રભસૂરિ અને સિદ્ધપાલ કવિની રચેલી કવિતાના નમુના આપીએ છીએ.

(૧) કુમારપાલ પ્રતિબોધ (ગાયકવાડ સંસ્કૃત સિરીઝ પૃષ્ઠ ૭૭.) એક છંદ –

(૩૭) કુલુ કલંકિઉ મલિઉ માહપ્પુ
મલિણીક્ય સયણમુહ
દિન્નુ હત્થુ નિયગુણ કડપ્પહ
જગુ જ્ઝંપિયો અવજસિણ
વસિણુ વિહિય સન્નિહિય અપ્પહ ।
દૂરહ વારિઉ ભદ્દુ તિણિ, ઢક્કિઉ સુગઇદુવાર,
ઉભયભવુબ્ભડદુક્ખકરૂ, કામિઉ જિણુ પરદાર.

આ સાત પદવાળો-સપ્તપદ છંદ તે સમયની રચનામા બહુ મળે છે અંતના બે પદ દોહાના છે પરદાર ગમનની નિંદા કરતા કવિ કહે છે કે-કુલ, કલંકિત (કર્યું) માહાત્મ્ય (ધૂળ !) મેળવ્યુ સજ્જનોના મુખ મલિન કર્યા, નિજ ગુણસમુહને હાથ દીધો (ધક્કો દઇ બહાર કાઢ્યો), જગને અપજશથી ઝંપ્યુ (ગલહત્યો દીધો-ઢાંકી દીધુ), વ્યસનથી વિહિત-કરેલા પોતાને સન્નિહિત કર્યો દૂરથી ભદ્ર-કલ્યાણને વાર્યું, સુગતિના દ્વાર ઢાંકી દીધા, બંને ભવ (આ ભવ અને પરભવ)મા ઉદ્ભટ દુઃખોની કરનારી પરદારાને જેણે કામિત કરી (ચાહી) તેણે.

સયણુ-સજ્જન, મિત્ર હિંદી સાજન દિન્નુ હત્થુ-હાથ દીધો, ગલહસ્ત કર્યો, અર્ધચંદ્ર આપ્યો, બહાર કાઢી મૂકયો જુઓ ઉપર નં. ૧૯. કડપ્પ-? સમૂહ. ઝંપ-ઢાંકવુ, ઢાંકવુ યા જીતવુ.

આને મળતો એક શ્લોક સોમપ્રભનોજ સૂક્તિમુક્તાવલી (સિંદૂર પ્રકરણ-સ્તોત્ર)મા છે —

दत्तस्तेन जगत्यकीर्तिपटहो गोत्रे मषीकूर्चक
श्चारित्र्यस्य जलांजलि र्गुणगणारामस्य दावानल ।
संकेत सकलापदां शिवपुरद्वारे कपाटो दृढः
शील येन निजं विलुप्तमखिलं त्रैलोक्यचिंतामणि. ॥

—કાવ્યમાલા ગુચ્છક ૭ પૃ ૩૭.

(૨) પૃ ૩૧૧ પુષ્ઠ ૧૪ ભરમાં બાર ભાવનાઓ છે તેમાંથી ત્રણ નમૂના

(૩૮) પિઉ માય ભાય સુકલત્તુ પુત્તુ
પહુ પરિયણુ મિત્તુ સણેહ-જુત્તુ ।
પહવન્તુ ન રક્ખઇ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ કોવિ મરણુ
વિણુ ધમ્મહ અન્નુ ન અત્થિ સરણુ ॥

(૩૯) રાયા વિ રંકુ સયણો વિ સત્તુ
જણઓ વિ તણુઉ જણણિ વિ કલત્તુ ।
ઇહ હોઈ નડુ વ્વ કુકમ્મવન્તુ
સંસારરંગિ બહુરૂવુ જન્તુ. ॥

(૪૦) એક્કલ્લઉ પાવઇ જીવુ જમ્મુ
એક્કલ્લઉ મરઇ વિઢત્ત કમ્મુ ।
એક્કલ્લઉ પરભવિ સહઇ દુક્ખુ
એક્કલ્લઉ ધમ્મિણ લહઇ મુક્ખુ ॥

આમાં અર્થ સ્પષ્ટ છે કઠિન શબ્દોના અર્થ આ પ્રમાણે છે- પિઉ-પિતા. સુકલત્તુ-સુકલત્ર.(સારી સ્ત્રી) પહુ-પ્રભુ. પરિયણુ-પરિજન. સણેહ જુત્તુ-સ્નેહયુક્ત. પહવન્તુ-સ પ્રભવન્ સમર્થ હોવા છતાં. રક્ખઇ-સ રક્ષતિ-રક્ષા કરે છે-બચાવે છે ધમ્મહ-ધર્મના. અન્નુ-અન્ય. અત્થિ-છે રાયા-રાજા સયણો-સ્વજન-સગાં. સત્તુ-શત્રુ. જણઓ-જનક પિતા. તણુઉ-તનય-પુત્ર નડુ-નટ ઇવ-નટની પેઠે રંગિ-રંગ ઉપર-નાટક ભૂમિપર બહુરૂવુ-બહુરૂપી. એક્કલ્લઉ-એકલો. વિઢત્ત-અર્જિત-કમાવેલાં. પરભવિ-પરભવમાં. ધમ્મિણ-ધર્મથી. મુક્ખુ-મોક્ષ.

(૩) પૃ ૩૫૦-૫૧ વસંતવર્ણન છે પાંચ તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૧) નહિ રત્ત સહહિ કુસુમિય પલાસ ન ફુરઇ પહિયજણસ્સ કિંસુયાસ,
સહયારિહિં રેહહિ મંજરીઓ ન ... ...

—આ કુસુમિત પલાસ રક્ત શોભે છે જાણે કે પથિકજન(ના) વધનું માંસ ધરે છે સહકારો (આંબા)માં મંજરીઓ શિરા? છે જાણે

કે મદન (રૂપી) જ્વલન (અગ્નિ) ની જ્વાલાવલિઓ. સહહિ—જુઓ ન. ૧૦ તથા ૨૨.

(૪) પૃષ્ટ ૧૭૮ ગ્રીષ્મવર્ણન છંદ ચાર તેમાંથી એક નમૂનો.

(૪૨) જહિ દુટ્ઠુ નરિંદુ વ સયલુ ભુવણુ, પરિપીડઇ તિવ્વ કરેહિ તવણુ,
જહિ દૂહવ મહિલય જણુ સમગ્ગ, સતાવઇ સૂય સરીર લગ્ગુ.

—જ્યા તવણુ—તપન—સૂર્ય તીવ્ર કરોથી—કિરણોથી દુષ્ટ નરેંદ્રની પેઠે સકલ ભુવનને પીડે છે, જ્યા દુર્ભગ (વિયોગિની) મહિલા જન સમગ્રને સતાવે સૂર્ય (?) શરીરમા લાગ્યા કર—રાજાના કર તેમજ કિરણ.

(૫) પૃષ્ટ ૪૨૩ થી ૪૩૭ પર જીવમનકરણ સંલાપ છે તેમાં છંદ ૧—૨, ૪—૨૭, ૨૯—૩૦, ૪૭, ૫૧—૫૨, ૫૪—૫૯, ૬૧, ૬૪—૬૫, ૬૭—૧૦૪ એ બધા અપભ્રંશમા છે—બાકીના પ્રાકૃતમા છે. કવિ સિદ્ધપાલે જીવ, મન અને ઇંદ્રિયોની વાતચીત રાજા કુમારપાલને સભળાવી છે. દેહ નામના પટ્ટણુ (નગર) મા આત્મા રાજા, બુદ્ધિ મહાદેવી, મન મહામત્રી, અને ફરિસણુ (સ્પર્શ) રસણુ (રસ), ગ્ઘાણુ (ઘ્રાણુ), લોયણુ (લોચન), સવણુ (શ્રવણુ) એ પાચ પ્રધાન—એમ કથા ચાલે છે. તેમાથી ત્રણુ નમૂના આપીએ છીએ —

(૪૩) જં તિલુત્તમ—રૂવ—વક્ખિત્તુ
ખણુ બભુ, ચઉમુહુ હુઉ
ધરઇ ગોરિ અદ્ધંગિ સંકરુ
કંદપ્પપરવસુ ચલણુ
જં પિયાઇ પણમઇ પુરંદરુ
જં કેસવ નચ્ચાવિઉ, ગોઢગણિ ગોવીહિ
ઇંદિયવગ્ગહ વિપ્ફુરિઓ, તં વન્નિયહ કઇહિં. ૬૧

—જે તિલોત્તમાના રૂપથી વ્યાક્ષિપ્ત—વ્યાકુલ થએલો બ્રહ્મા ચતુર્મુખ થયો, શંકર ગૌરીના અર્ધાંગમા ધરે—ધારણ કરે, કંદર્પને પરવશ ચરણ જેના છે તે પુરંદર જે પ્રિયાને પ્રણમે, જે કેશવ ગોષ્ઠના આગણે ગોપીઓથી નચાયો—આ ઇંદ્રિયવર્ગના વિસ્ફુરિત કવિયોથી વર્ણવાય છે.

(૪૪) પાસપત્તુ અસુઇ-વિલિત્ત-દેહુ
દુદ્ધર દસણુગ્ગમ કન્નવેહુ
ચિંતતહ સવ્વવિવેય રહિઉ
મહ હિયઉં હોઇ ઉક્કંપસહિઉ ॥ ૮૫ ॥

—પાસકપત્ર, અશુચિ (ચરબીથી) વિલિપ્ત દેહ, દુઃખકર દાંત એટલે દાંતોનો ઉદ્ગમ-આવવું-નીકળવું, કર્ણવેધ (આ સર્વને) ચિંતવતાં સર્વવિવેક રહિત (એવું) મારું હૈયું ઉત્કંપ સહિત થાય છે

(૪૫) ઇસા-વિસાય-ભય-મોહ-માય ।
મય-કોહ-લોહ-વમ્મહ-પમાય ॥
મહ સગ્ગમયરસ વિ પિટ્ઠિ લગ્ગ ।
પચ્ચક્ખ જેવ રિઉ મહ સમગ્ગ ॥ ૯૦ ॥

—ઇર્ષા વિષાદ, ભય, મોહ માયા, મદ, ક્રોધ, લોભ મન્મથ, પ્રમાદ (એ સર્વે) મારા સ્વર્ગમતના પણ પીઠપર લાગેલા પ્રત્યક્ષ (ચિકુર) જેવી રીતે ખાલી (દુશ્મન) ના સમગ્ર-સર્વ.

(૧) પૃષ્ઠ ૪૪૩-૪૬૧ પર સ્થૂલિભદ્ર કથા છે તેમાં ૧-૪ ૧-૧૪ ૨૩-૨૫, ૩૧-૩૨ ૩૪-૩૮ ૪૦-૪૫, ૪૬-૬૨ ૬૪-૬૬ ૬૮-૮૨ ૮૪ ૯૪ ૯૭-૯૮ ૧ ૧ ૧-૧ ૫ છંદો અપભ્રંશ છે બીજા પ્રાકૃતમાં છે પાટલિપુત્રના રાજા નવમા નંદનો મંત્રી શકડાલ (શકટાર) હતો, તેણે યુક્તિથી પોતાની યુતધર કન્યાઓની સહાયતાથી વરરુચિને નવી કવિતાઓ સંભળાવી નંદ પાસેથી ધન મેળવતો બંધ કર્યો હતો, વરરુચિનું ગંગા પાસેથી દીનાર મેળવવાનું ચેટક નંદનો સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, શકડાલના પુત્ર સિરિયે પિતાને માર્યો, સિરિયના મોટાભાઇ સ્થૂલિભદ્રનો કોશા નામની વેશ્યા સાથે પ્રેમ, સ્થૂલિભદ્રનું સાધુ થવું, તે સાધુનું કોશાને ત્યાં જઇ સંયમથી રહેવું, વગેરે વર્ણન ઘણું સુંદર છે તેમાંથી ૬ નમૂના લીધા છે—

(૪૬) જઇ વસઉ નિવ્વિણ્ણિઉ ન સહસ, અપ્પાણુ નિસિદ્ધિ દસઇ સસ ॥

જસુ નયણકંતિ જિય લજ્જભરિણ, વણવાસુ પવન્નય નાઇ હરિણ ૮

—જેના વદનથી વિનિર્જિત-જીતાયેલો જાણે શશાંક (ચંદ્ર) પોતાને નિશામા-રાત્રિમા સશંક દેખાડે છે, જેની નયનકાંતિ(થી) જિત-જીતાયેલો લજ્જાભરથી જાણે હરિણ વનવાસ પ્રપન્ન થાય છે-પામે છે-સેવે છે

(૪૭) નંદ જંપઇ પઢઇ પરકવ્વ
કહ એસ વરરૂઇ સુકઇ
મંહઇ મંતિ મહ ધૂય સત્ત વિ
એયાઇ કવ્વાઈ
પહુ પઢઇ બાલાઉ હુંત વિ
તત્થ તુમ્હ નરનાહ જઈ, મણિ વટ્ટઇ સંદેહુ ।
તાઉ પઢંતિય કોઉગેણ, તા તુમ્હે નિસુણેહુ ॥ ૩૨ ॥

—નંદ કહે છે "પઢે-બોલે પરકાવ્ય કેવી રીતે આ વરરૂચિ સુકવિ ?" કહે છે મંત્રી 'મારી પુત્રીઓ સાતેય આ કાવ્યોને પ્રભુ ! બોલે છે, બાલા હોતી-હોવા છતા પણ, ત્યા તમો નરનાથને જો મનમા વર્તે છે સંદેહ, તેઓને બોલતી કૌતુકથી તેમને તમે સાભળો.'

કન્યાઓમા પહેલી એકવાર સાભળી, બીજી બેવાર એમ સાતમી સાતવાર સાભળી શ્લોક કંઠસ્થ કરી લેતી હતી વરરૂચિએ નવો શ્લોક બોલતાજ પહેલી કંઠસ્થ કરીને બોલી જતી આમ બે વાર સાભળી બીજી બોલી જતી ઇત્યાદિ. પછી નંદે કુપિત થઇ વરરૂચિને કાઢી મૂક્યો.

(૪૮) ખિવિવિ સંઝિહિ સલિલ દીણાર
ગોસગ્ગિ સુરસરિ થુણઈ
હણઈ જંતસચાર પાઇણ
ઉચ્છિલિવિ તે વિ વરરૂઇહિ
ચડહિ હત્થિ તેણ ધાઇણ
લોઉ પઇંપિઇ વરરૂઇહિ, ગંગ પસન્નિય દેઈ ।
સુણિવિ નંદુ વુત્તંતુ ઇહુ, સયડાલસ્સ કહેઈ ॥ ૩૫ ॥

—ફેંકીને, સંધ્યાએ, જલમા, દીનાર, સવારમા, (વરરૂચિ) ગંગાને,

સ્તવે—સ્તુતિ કરે છે (અને) હવે છે (લાવે છે) યજ્ઞ સંભારને પાણી ઉપજાવીને તે પણ વરાહમિહિરને આપે છે હાથમાં તેના ઘાતથી. લોક કહે છે (કે) વરાહમિહિરને ગયા, પ્રસન્ન થઈને, દે છે જાસુનિ નદ, વૃત્તાંત આ શ્લોકને કહે છે

ભિવિવિ—સ ક્ષિપૂ ભિવિવિ, ઉત્ક્ષિપિ મુક્ષિવિ—ભૂતકૃત છે ઓસરઅ—સ ઓસર—સવાર ગુણ્ણુઈ—સં સ્તુ (સ્તુતિ કરવી) ગુ (શબ્દ કરવો) ધાતુ નું બાકી અર્થાત્ ધાત્વાદેશ ગણવી પણ માનવી જોઈએ. પ્રાકૃત ગુણ્ણુઈ એટલે સ્તુતિ કરે છે પુરાણો તથા પદ્ધતિઓમાં ગુનેનુ અને ગુનવાન્ આવે છે (તુલસીદાસના રામચરિતમાનસમાં ગુને અનેક વાર આવ્યું). ગુનું ગુણોતિ વેદમાં તથા ગુણઇ પ્રાકૃતમાં આવે છે પઉપ્પિઝ સ પ્રજ્ઞપ્ય. યસન્નિય—સ નસન્નિત (1).

આ પછી શકટારે પઠાવેલા માણસ નોકરી વરાહમિહિરને સાપકાને નદીમાં દીનાર રાખતા જોઈ લીધો. પોતે તે કાઢી લીધી. સવારે નદીની સમક્ષ વરાહમિહિરે ઘણી સ્તુતિ કરી અને યજ્ઞ થાળ્યું, પણ કંઈ ન મળ્યું

(૨૫) કોશાએ વિચાર્યું કે આમણ મારા અનુરાગમાં એટલે મન છે તો તેને સુમાર્ગમાં લાવવું તેણીએ કહ્યું કે મને ધમ્મલાભ થી શું સર્યું દમ્મુલાભ (દ્રમ—લાભ) જોઈએ. નેણે પૂછ્યું કેટલા! કોશાએ લાખ માગ્યા

નીઈ ગુત્તમ સો સનિઅેઈ
મા ભિઊસિ ઝિમિ ગુરુ
ઋષિ વચ્ચ નેપાલમંડુ
તહ દેઇ સાવઉ નિવગ
લાખ મુલ્લુ સાધુસ્સ કમ્બુ
સો તહિ પવઉ કિંકૂ નિવુ ભિન્નઈ કમ્બલ તેણ ।
ત ગેણ્હિવ કડપ તણઉ તો યાવુડિઉ જાવેણ ॥ ૮૯ ॥

—તે (કોશા) ને કહેવામાં આવ્યું તે, સનિર્વેદ, આ દુઃખી થા, કમ્બલ તું, ગ્ર, જા, નેપાલમંડલ ત્યાં, રે—આપે, ત્યાં નૃપતિ

લાખ(ના), મૂલ્યનુ માઘ્નુનું, કબલ, તે, ત્યા, પ્રાપ્ત થયેલ, દીઠો, નૃપ, આપ્યો કબલ, તેણે, તેને, ગુપ્ત કરીને–ગોપવીને, દડના, તળે, તે, પાછો ફર્યો, વેગથી.

વુત્ત–સ. ઉક્ત. વચ્ચ–સં. વ્રજ. વાહુડિઉ–સં. વ્યાઘુટિત માર્ગમાં ચોર મળ્યા, જેણે લાખ દીનારો મળવાના શકુન થયા હતા

(૫૦) તો મુક્કઉ ગઈ દિન્નુ તિણુ, કમલુ કોસહિ હત્થ ।
મો પેચ્છતહ તીઈ તસુ, ખિત્તુ ખાલિ અપસત્થિ ॥ ૫૧ ॥

—ત્યારે, મુકયો–મુક્ત કર્યો (ચોરોએ), (તે) ગયો, દીધી તેને, કબલ, કોશાના, હાથ(મા), તે, જોતા સતિ, તેણે, તેને, ફેંક્યો, ખાળમા, અપ્રશસ્તમા

તિણુ—પજાબી તિન્ની, પેચ્છત–સ. પ્રેક્ષત ડિગલ–પેખન્ત ખાલા –ખાળ, ગદા પાણીની મોરી.

(૫૧) સમણુ દુમ્મણુ ભણઇ તો એઉ
બહુમુલ્લુ કબલરયણુ
કીસ કોસિ પઈ કખાલિ ખિત્તઉ
દેસતરિ પરિભમેવિ
મઈ ભહત દુક્ખેણ પત્તઉ
કોસ ભણઈ મહાપુરિસ, તુહુ કબલુ સોએસિ
જ દુલ્લહુ સજમ–ખણુ, હારિસિ ત ન મુણેસિ ૯૨

—શ્રમણ, દુર્મન (થઇને), કહે છે, તો, ' આ, બહુમૂલ્ય, કબલ-રત્ન, શામાટે, કોશા ' , તે, ખાળમા, ફેંક્યુ, દેશાતરમા, પરિભ્રમણ કરી, મે, મહા, દુખથી, પ્રાપ્ત કર્યું " કોશા કહે છે 'મહાપુરૂષ ! તુ, કબલ(નો) મોટો વિચાર કરે છે, જે, દુર્લભ, સયમ(ની)ક્ષણ, હારી ગયો છુ, તે, નહી જાણતો. "

ખિત્તઉ, પત્તઉ—ખિત્તો, પત્તો, સ. ક્ષિપ્ત, પ્રાપ્ત મુણુ–જાણવુ–જુઓ ન. ૩૫.

(૭) પૃ. ૪૭૧–૭૨ આઠ છપ્પય સોમપ્રભે આપ્યા છે કે જેને સાંભળી જાત કરી કુમારપાલ રાજા જાગતો હતો. તેમાંથી એક નમૂના તરીકે અહીં આપી તેનું વર્તમાન ગુજરાતી અનુસાર અક્ષરાંતર કરવામાં આવે છે એમ પહેલાં કહેવાઈ ગયું છે કે જૂની કવિતાથી સોમપ્રભની કવિતા ક્લિષ્ટ છે તથા તેના નમૂનાઓથી જોઈને પણ તેમ જણાશે. આ કવિતા હિંદીમાં ડિંગલ કવિતા જેને કહે છે તે જાતની છે અને પૃથ્વીરાજ રાસાના કથિત સમયથી કેટલાંયે વર્ષો પહેલાંની છે આમાં સર્વ સંસ્કૃતના તત્સમ છે અધિક કઠિન નથી.

(૫૨) ભમણુમચ્છસહસ્સઘોરઉલ્લોલિઅપર પર
નિઠ્ઠરપુટ્ઠકમઠકમલુદુહ કર
ઉચ્છલતગુરુ પુચ્છમચ્છરિંછોલિ નિરંતર
વિલસમાણજાલાજાલ વડવાનલ દુત્તર
આવત્તસયાઉલુ જલહિ લહુ ગોપય જિમ્વ તે નિત્થરહિ
નીસેસવસનભયુનિદ્દલણુ પાસનાહુ જે સંભરહિ.
—ભમન–મત્સ્ય–સહસ્ર–ઘોર–ઉલ્લોલ–પર પર
નિષ્ઠુરપૃષ્ઠ–કમઠ–કમલ દુઃખ (!) કર
ઉછળતા ગુરુ–પુચ્છ–મત્સ્ય–રિંછોલિ–નિરંતર
વિલસમાન–જ્વાલા–જાલ–વડવાનલ દુસ્તર
આવર્ત–શતાકુલ જલધિ લઘુ ગોપદ જેમ તે નિસ્તરે
નિઃશેષ–વ્યસન–નિર્દલન પાર્શ્વનાથ જે સાંભરે.

રિંછોલિ=પંક્તિ (દેશી) | નિદ્દલણુ–સં. નિર્દલન–નીંદનાર નાશ કરનાર નીદ જાણુ–નીંદવું (ખોદવું) સંભરહિ–સંભરવું, સમા-રવું, સાંભરવું મરાઠીમાં સંભાળના, પંજાબીમાં સમ્ભાલના=સ્મરણ સ્મરણ કરવું

વિભાગ પાંચમો.

મેરૂતુંગસૂરિનો પ્રબંધ ચિંતામણિ. સ ૧૩૬૧.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રબંધ ચિંતામણિ.

૨૨૦. આ નામનો સસ્કૃત ગ્રંથ જૈનાચાર્ય મેરૂતુંગે સવત્ ૧૩૬૧ મા કાઠિયાવાડના વઢવાણમા રચ્યો. મુબઈના ડૉક્ટર પીટર્સનના શાસ્ત્રી દીનાનાથ રામચદ્રે મુબઇમા સ. ૧૯૪૪ મા કોઈ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ સાથે મેળવી તેનુ મૂલ છપાવ્યુ તે હાલ દુષ્પ્રાપ્ય છે તેમણે તેની વર્દ્ધિત આવૃત્તિનું ગુજરાતી ભાષાતર પણ છપાવ્યુ છે. સન ૧૯૦૧ માં ટૉનીએ વળી કોઇ મૂલ પ્રતિઓની સહાય લઇ તેનો અગ્રેજી અનુવાદ છપાવ્યો છે. આમા કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રબંધો યા કિસ્સા છે શ્રીયુત ચદ્રધરશર્મા ગુલેરી બી એ વિશેષમા કથે છે કે " કેટલીક બાબતમાં તે ભોજપ્રબધની ઢબવાળુ પુસ્તક છે. જૈન ધાર્મિક સાહિત્યમા પોતાના મતની 'પ્રભાવના' વધારવા કિસ્સાઓનુ સ્થાન ઘણું ઉચુ છે. જૈન ધર્મોપદેશક પોતાના સાધુ તથા શ્રાવક શિષ્યોના મનોવિનોદ અને ઉપદેશ માટે કઇક કથાઓ કહ્યા કરે છે કે જે પૌરાણિક, ઐતિહાસિક યા અર્ધ-ઐતિહાસિક હોય છે. આ કથાઓના કેટલાય સગ્રહ ગ્રથ છે કે જેમા પુરાણા કવિયોની રચના, નવા કવિયોના નામ, પુરાણા રાજાઓના કર્તવ્ય, નવાના નામ, વિક્રમાદિત્ય પણ જૈન, સાલિવાહન પણ જૈન, વરાહમિહિર પણ જૈન, બ્રાહ્મણ વિદ્વાનો અને અન્ય શાખા-સપ્રદાયોના વિદ્વાનોનો પોતાના આચાર્યોથી પરાજય વગેરે બાબતો રહે છે કે જે વર્ત્તમાન દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક કહી શકાતી નથી. કિંતુ તે સમયના

કિંતુ ગ્રંથ પણ એવાજ છે તેમાં જો જોવામાં આવે તો ઐતિહાસિક તત્ત્વની ઉપેક્ષા જૈનો કરતાં વધારે કરવામાં આવી છે આથી કેવલ જૈનોને ઉપાલંભ આપી શકાતો નથી. આટલું છતાં પણ જૈન વિદ્વાનોએ ઇતિહાસ પ્રત્યે રૂચિ રાખ્યાનાં તથા તેની ગત ભીંતનો આધાર ન ઊડવાનાં પ્રમાણ મળે છે એમ તો સમ્રાટ અશોકની ધર્મલિપિના ઉત્કીર્ણોમાં આદ્યપ્રમાણરૂપ પૂર્ણ પરમાણરૂપ ગર્હી લહુ બતાવે છે ”

૨૨૧ સં. ૧૩૬૧ નો સમય પૃથ્વીરાજ અને તેના રાસના કવિત કર્તા ચંદનો સમય (૧૨૫ સં.) થી ૧૧ વર્ષ પછી છે તે સમયની પ્રચલિત ભાષા–કવિતા અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે સં. ૧૩૬૧ માં મેરૂતુંગે આ પ્રબંધચિંતામણિ: સમાપ્ત કર્યો છે કેટલા પણ ઉધૃત કવિત તેણે પોતે રચી નથી કથાઓમાં પ્રસંગો પ્રસંગે જે કવિતા તેણે આપી છે તે અવશ્ય તેનાથી જુની છે કેટલી જુની છે તેનો વધારેમાં વધારે સમય તો સ્થિર કરી શકાતો નથી, પરંતુ પ્રબંધચિંતામણિની રચનાનો સમય તેનો નીચામાં નીચો ઉપલબ્ધિ કાલ અવશ્ય છે તેનાથી પચાસ સાઠ વર્ષ પહેલા કવિતા લોકકથાઓમાં પ્રચલિત હોય યા આવા પ્રસા-યેલા સિવાય જો સો બસો વર્ષ જુના પણ હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય નથી.

૨૨૨ કેટલાક દોહા એવા છે કે જે ધારના પ્રસિદ્ધ રાજા ભોજના કાકા મુંજના નામના છે અને તેના બનાવેલા કહેવામાં આવ્યા છે એક શોભવ નામની વ્યક્તિએ ભોજને કહેલો હતો. જે પ્રસંગોએ હેમચંદ્રને સંભળાવ્યા હતા કેટલાક નવઘણ રાજાના મરસીયા (રાજીઆ) છે સં. ૧૩૬૧ ના લખેલા ઇતિહાસ અનુસાર તે તેતે સમયના છે આ કવિતાઓને શાસ્ત્રીએ ભાગથી અને ગૌણીએ પ્રાકૃત જણાવ્યા છે

૨૨૩ ઓઝાએ યુક્તિથી સિદ્ધ કર્યું છે (રૈ. એ. સો. જર્નલ જુલાઇ ૧૯૨ પૃ. ૩૩૭ આદિ) કે ગુજરાતના ચાવડા રાજાઓના સંવત્ આદિ, મેરૂતુંગે અશુદ્ધ લખ્યા છે અને તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, જન્મ સર્વમાં ગડબડ છે તેનું ઐતિહાસિક મૂલ્ય કંઇ નથી. જુની ઘટનાઓના સંબંધમાં ભલે તેટલી ઐતિહાસિક ગડબડ હોય, પણ પોતાના સમયના

કાલની ઘટનાઓ તો મેરૂતુંગે જ્યા સુધી તે પ્રબંધની પુષ્ટિ કરી શકે છે ત્યા સુધી પ્રામાણિક લખી છે સિદ્ધરાજ જયસિંહ, કુમારપાલ, હેમચંદ્ર, વસ્તુપાલ, તેજપાલનો કાળ ગૂજરાતમા સસ્કૃત અને પ્રાકૃતની વિદ્યા તથા જૈન ધર્મના પ્રચારનો સુવર્ણ યુગ હતો. ભોજના સમયમા ધારામા જે વિદ્યા અને વિદ્વાનોની જ્યોતિ ચમકી હતી તે બસો અઢીસો વર્ષ પછી પશ્ચિમ ગૂજરાતમા પણ દેદીપ્યમાન થઈ તે સમયની વાતો જૈનોના ગૌરવની છે અને તેની સુરક્ષા તેમણે ઘણી સાવધાનીથી કરી છે.

પ્રકરણ ૨ જું.

તે સમયની જૈન સંસ્કૃત.

૨૨૪. પ્રબંધ ચિંતામણિનો જે અનુવાદ ગૂજરાતીમા થયો છે, તેના કરતા ઘણો સારો અનુવાદ થવાની જરૂર છે કે જેમા ઐતિહાસિક અને શાબ્દિક ટિપ્પણિઓ હોય. આ ગ્રંથની ભાષા સસ્કૃત છે, પરંતુ તે સસ્કૃત પણ દેશભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસને સમજવામાં ઉપયોગી છે. તે સમયની 'જૈન સસ્કૃત'મા એક મનોહારિતા એ છે કે જૈન લેખક ગુજરાતી યા દેશભાષામાં વિચાર કરતો ને સસ્કૃતમા લખતો. પરિશિષ્ટ પર્વ ૧-૭૫ મા હેમચદ્રજી લખે છે કે '**स कालं यदि कुर्वीत को (कां) लभेत ततो गतिम्**'—આમા મરવાના અર્થમાં 'કાલ કરવો' એ સસ્કૃત રૂઢિ પ્રયોગ નથી પણ દેશ ભાષાનો છે. અણિશુદ્ધ સસ્કૃતના પ્રેમી આને બર્બર સસ્કૃત કહે પરંતુ આ જીવિત સંસ્કૃત છે. તેમા ભાષાપણું છે. એતો રૂચિની વાત છે કોઇને કાસમીરની કોતરણીના કામવાળી અખરોટના લાકડાના સારા ઢગનો તખતો સારો લાગે ને કોઇને લીલા કુપળોથી ભરેલી વાડી ટહની નીચે કેટલાક શબ્દો અને વાક્ય આવી સંસ્કૃતના આપવામા આવે છે. જેના

પર * આવું ચિન્હ છે તે અન્યત્ર શિલાલેખો, ગ્રન્થો વગેરેમાં જોવામાં આવેલ છે

छुमवाम—છૂમેલા; *उच्छीर्षक-તકિયા, ઓસીસા. (રાજસ્થાની, ભાષાની અલમ્બરી).

करचड़ी—બે હાથ ભેગા કરી પાણી પીવા માટે પાત્ર જેવું બનાવવું (કરપુટી).

घवलगृह—પ્રધાન મહેલ (ધવલ એટલે જે જાતિમાં ઉત્તમ હોય તે-દેશી શબ્દ છે હેમ દેશીનામ માલા ૫-૫૭ તુલસીદાસજીના ધવલધામ નો આ અર્થ છે સફેદ મહેલ નહિ)

सर्वावसर—રાજાનું સર્વેથી મળવું દીવાને આમ

राजपाटिका—રાજમાર્ગ

*धर्मपत्रिका—(ધર્મના લેખની) વહી, ચોપડો.

छुट्टित—છૂટયો.

छोलिका—છોલી (જો અભિપ્ર સંસ્કૃતમાં ૧૬ ન હોય તે આ પણ દેશી શબ્દ છે હેમ દેશી ૭-૧૫૬)

धाटीमपात—ધાડુ પાડવું-ધાડ પાડવી.

*पंचकुल—પંચોલી સભાસભ્યો (ના પ્ર પત્રિકા માગ १ सख्या २ पृष्ठ ९३७)

उद्घाटक—ઉઘાડનાર, उद्घाट-ઉઘાડી, उद्घाटित-ઉઘાડેલો.

लिखार्थी—(અમુક પ્રકારી) લગી, લગણિ (ક્યાં સુધી)

वहमान—ચાલતો (सिंहलग्ने वहमाने)

मृत्युंजय—ગોઅવર

नृपते क समय—મહારાજ શું કામ કરી રહ્યા છો? કેવો અવસર છે?

गुरुवर—તમ્બુ.

वसतिका—મંદિર (ना प्र पत्रिका १-२ पृ. ४५)

चिन्तायक—સભાળનાર-ગ્મેવાળ.

दवरक, कटीदवरक—દોરો, કદોરો (डोर कटिसूत्र-હર્ષચરિતની ટીકા).

रसवती—રસોઇ

यमलपत्र—(રાજાઓના પોતપોતામા) પત્ર.

मेटितः—ભેટયા. મળ્યા

पादोऽवधार्यतां—પધારો.

खत्तक—ગોખલો

मदनपट्टिका—મીણની પટ્ટી. मैण (એટલે મીણ)નું સસ્કૃત કરેલુ ' मदन '

कच्चोलक—કચોળું (ગૂ.) કચોલા, કચોલી (રાજસ્થાની) સરખાવો આનદઘનજીનું 'નિશદિન જોઉં તારી વાટડી' એ પદમાનુ

जीर्णमचाधिरूढ—તૂટેલી ખાટપર પડેલા (ક્રોધમા)

सघाहटिको घट—વાટકા સહિત ઘડો-વાટકો એ શબ્દ કાઠીઆવાડમા અમુક પાત્ર માટે વપરાય છે.

हक्कित—બોલાવેલો-સબોધિત-હાક મારેલો.

कामुक—કામ કરનાર નોકર (પંજાબીમા કામ્મા, મારવાડીમા કામેતી, કાર્મ (હર્ષચરિત)

छिम्पिका—છીંપી (વસ્ત્ર રગનારી જાત)

निजतनक गृह—પોતાનું ઘર. (તણા, યા તણું યા તણી-મારવાડી ગૂજરાતી 'કા')

व्याघुटन्ती—આળોટતી (મારવાડી બાવડના, પજાબી ઔહના)

व्याघुटितु—આળોટવાને.

वलितः—વળ્યો-પાછો ફર્યો.

वासण—વાસણ, રૂપયાની થેલી (વાસણી-વાસળી-આ કાઠિયાવાડમા વપરાય છે ને કેડે આવી વાસળી બંધાતી.

घिहंगिका—કાવડ.

*कार्मण—કામણ, જાદુ કરવું (કામણ-મારવાડી)

उत्तेजित निर्माप्य—ઉત્તેજિત કરાવી (નિશો ચઢાવી)

संग्रहणी—વેશ્યા.

*पट्टकिल—પટેલ, પટ્ટ—(જમીન) તેનો ધણી

सैलवाली—સાંકળી.

स्वपनिका—ઓશિકું રાખવું તે—માથે રાખવું

समारोपयत्—સોંપી દીધું

पातो त्वमसि—જેમ તને છે—ભોગે છે (કરી નાખે છે)

पोत—વસ્ત્ર (મારવાડી પોતિયા.)

मारात्रिकमुत्तार्य—આરતી ઉતારીને.

तत्पाद्ये विपाद्य मुमोच—પાંચ ફાડી (સળગી) મૂકી દીધું.

*मारि—મારવું તે અમારિ—અભય ન મારવું તે.

पुगनिका—રથાની ચિઠ્ઠી (અક્ષરને સાથે ઘરે છે કાની).

शकुनं मरितं विमेधि—શુકન ભરી (એટલે શુકન લ્યો.)

पाषाणसत्कजातीय सत्क એટલે સિરી ના

*कारापक—કરાવનાર.

*तापिका—તવી. (કઢાઇ), તપેલી (तापकोऽपूपादिकरण स्थाने तापिका काकपालिका च तैलादिका भक्ष्याः पक्वान्नौ —હેમચંદ્રિકા સહિત ટીકા.

माता—બાપ (જુઓ આગળ નં ૧૧)

चतुःसर—ચોસર—એક જાતનો ફૂલનો હાર.

प्रत्यासन्नीचक्रे—ફુલાવતી, ફુલ ઉપજાવતી.

*कर्तुकाम —કરવા લાગ્યો.

૨૨૫. ધાતુઓની અનન્તતા આકૃતિગણ અને ઉણાદિના અક્ષયનિધિથી સંપન્ન એવા જે વિદ્વાનો આ ધાતુથી ડિર્વ્, ગુણ સૈકાના પ્રત્યય લગાવી ભિન્ન ગુણ પોતાના સિદ્ધ કરી લે છે અથવા અમારા આગમ-પરિશીલ પ્રસિદ્ધ ગાથા સર્વતંત્ર સ્વતંત્ર સતીર્થ્ય છે જે અપો અમ

शीलौ उरू यस्या सा नयोरूः-जोरू' (સ્ત્રી) બનાવે છે તે હીંદી વિદ્વાનોને આ ઉદાહરણોમા કંઈ ચમત્કાર નહિ જણાય, પરંતુ આ દેશી ભાષાથી અતલગ સબંધ ધરાવતા સંસ્કૃતના ઉદાહરણો છે ગમે તેટલું બાંધો, પણ જલ તો નીચી બાજુ તરફ ઢળે છે દેશી શબ્દ અને વાગ્ધારા સસ્કૃત માટે અભડાયેલી નહોતી. સસ્કૃતમા એટલી સમજ હતી કે તેને પોતાના બનાવી લેતી.

૨૨૬ પ્રબધચિંતામણિમાં એક જગ્યાએ 'आशिष' શબ્દ અકારાત તરીકે ઉપયોગમા લીધેલ છે (मातुराशिष शिखां कुरिताघ-વસ્તુપાલની રચના પૃ. ૨૫૭), ' श्वान ' પણ તેજરીતે વપરાયો છે (सन्निहित श्वानेन शुण्डा दण्डे निहत्य પૃ ૧૮૦-कुक्करस्तु शुनि श्वान इति वाचस्पति-શાસ્ત્રી) જયમગલસૂરિ ' चातुर्यता ' લખી હિંદી-ગૂજરાતીના ડબલ ભાવવાચકના બી વાવે છે (पौरषनिताचातुर्यता निर्जिता पृ. १५४)

૨૨૭. કવિ શ્રીપાલે સિદ્ધરાજ જયસિહના સહસ્રલિંગ સરોવરની પ્રશસ્તિ બનાવી હતી તેમા આ શ્લોક પણ હતો કે—

कोशेनापि युतं दलैरुपचितं नोच्छेत्तुमेतत्क्षमं
स्वस्यापि स्फुटकण्टकव्यतिकरं पुंस्त्वं च धत्ते नहि ॥
एकोप्येष करोति कोशरहितो निष्कण्टक भूतल
मत्वैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाशिश्रियत् ॥

—કમલમા કોશ-ડોડી અને ખજાનો-છે, દલ-પાદડા અને સેના-છે ઉખડી શકતુ નથી આપજ આમા કટક-કાંટા અને શત્રુ-ને ઉપદ્રવ છો કદિ તેમા પુંસ્ત્વ-પુલ્લિંગ (નરજાતિ) અને પુરૂષત્વ-આવતું નથી, અને સિદ્ધરાજ જયસિહનું ખડ્ગ એકલુ, કોશ-મ્યાન વગર, ભૂમડલને નિષ્કટક કરી દે છે. આથી લક્ષ્મી કમલને છોડીને તેમા ચાલી આવી.

૨૨૮. એમ કહેવાય છે કે આમા રામચદ્ર પડિતે બે દોષ કાઢ્યા. એકતો દલ શબ્દનો અર્થ 'સેના' ભાષામા છે પરતુ સંસ્કૃતમા નથી, બીજો

કેટલાક એક કમલ શબ્દ પુંલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ (નરજાતિ ને નાન્ય-તરજાતિ) બને છે તેમાંથી નપુંસક–સ્ત્રીલિંગ નથી. આથી સાતમી સદીના પંડિતોને આશ્ચર્ય કરી (उपवद्य) દ્વહ શબ્દને રાજશેખરના અર્થમાં નપુંસકલિંગ વાપર્યો ('દ્વહ'નો સંસ્કૃતમાં સેના અર્થ નપુંસકલિંગ અને ભીમદેવે કરાવ્યો એ ઠેરનું પૂર્વાર્ધ–ઉત્તરાર્ધ છે કારણ કે સંવત્ ૧૦૮૦ અને ૧૧૦૭ ની વચ્ચે બનેલી કથા ના કર્તા ધીરકલશ ઉપરથી લખે છે કે मम प्रथमसाध्वोऽवमरातिरस्मद् वक्तानाम् –ઓપસ્તાઉ ઓરિયેન્ટલ સિરીઝ નં ૧૧ પૃ ૮) પરંતુ લિંગાનુશાસનમાં કમળની નિત્ય નપુંસક નહોતી એવો કોણ નિર્ણય કરે ! આ માટે पुंस्त्वं च भवेत् न वा (પુરાતન ધારણ કરે છે યા નહિ) એવો પાઠ બદલાવ્યો (પ્રબંધચિંતામણિ પૃ ૧૫૫-૬).

૨૨૫ આ રીતે લિંગાંતર થઈ જાય છે પરંતુ આ જૈન સંસ્કૃતની એક વાતની ખબર કર્યા વગર આગળ વધી નથી. હાલની હિંદી–ગુજરાતી–મરાઠીમાં ક્રિયાપદોમાં લિંગ જોઈને પણ ભેદ થાય છે 'वह जाता है, वह जाती है' (હિંદી) તે આવ્યો નથી, તેણી આવી નથી. (૫) આવો પ્રકાર સંસ્કૃતમાં નથી લેટિનમાં નથી તેમ નથી અવેસ્તા ફારસી આદિમાં. આથી કેટલાક આશ્ચર્યકારી હિંદી–ગુજરાતી–મરાઠી–સીંધીના ભાગમાં છે ક્રિયાપદોમાં લિંગ આવેલ છે તેનો રોચક ઇતિહાસ છે. ધાતુની શુદ્ધ ક્રિયા–વાચક રૂપ (સંસ્કૃત तिङन्त) માં તો લિંગભેદ બનતો નથી. ધાતુથી બનતાં ક્રિયાવાચક વિશેષણો (વર્તમાન ને ભૂતકૃદંત)માં તેના વિશેષ્યના વચનને કારણે લિંગભેદ થાય છે. હિંદીમાં જેમ है ધાતુનું શુદ્ધ રૂપ છે–તેમાં લિંગ નથી અને ? જ્યાં વર્તમાન યા ભૂતકાળ બતાવે છે તે ધાતુનાં વર્તમાન યા ભૂત વિશેષણ છે [जाता है એટલે जाता (हुआ) है जाती है એટલે जाती (हुई) है करता है करती है जाता था जाती थी करता था, करती थी, સંસ્કૃતમાં जायाम् (जायान्त) जायान्ती, कुर्वन् (कुर्वन्त करन्त)

कुर्वन्ती (करन्ती)] અવશ્ય આજ્ઞા, વિધિ ક્રિયામાં લિંગ નથી, કારણ કે ધાતુનાજ રૂપ છે. આ ધાતુજ વર્તમાન અને ભૂત ધાતુજ વિશેષણોને ક્રિયાને સ્થાને ઉપયોગમા લેવાનુ ભાષાના વિકાસમા એક નવો યુગ પ્રકટ કરે છે. વૈદિક સંસ્કૃતમાં ભૂતકાલની ક્રિયાના તિઙન્તરૂપ (ધાતુના શુદ્ધ ક્રિયાવાચકરૂપ) જ આવે છે. स गत, तेन कृतम्, अहं पृष्टवान् આદિ રૂપ ક્રિયા તરીકે વપરાયા, તેમા વિશેષણ હોવાને લીધે લિંગભેદ પણ હતો ભાષામા ઘણી સરલતા આવી. सः (सा) चकार, अकरोत्, अकार्षीत्ને બદલે स कृतवान्, सा कृतवती, तेन कृतम्, तया कृतम् એથી કામ ચાલવા લાગ્યુ આ ભૂતકાલવાચી ધાતુજ કૃદન્તને (Past Participle) પછી તે કર્તરિ પ્રયોગ હોય કે કર્મણિ યા ભાવપ્રયોગ હોય,–વિશેષણની પેઠે રાખી આગળ अस्ति (હોવુ એ ક્રિયાનુ વર્તમાનકાલનુ રૂપ) નો અધ્યાહાર રાખી ભૂતકાલનુ કામ ચલાવાતુ ગયુ. આર્ષ પ્રાકૃતમા કંઇ ભૂતકાલિક ક્રિયાપદ છે, પછી પ્રાકૃતમા आसी (आसीत्–પંજાબી સી) ને છોડીને એમ સમજો કે ભૂતકાલિક ક્રિયા રહી નહી, આ त–વાળાં વિશેષ્યનિઘ્ન શબ્દોથી કામ ચાલ્યુ. આતો પહેલી સીડી ભાષાની સરલતામાં થઈ, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતના રચનાવૈચિત્ર્યમાં આથી ઘણી સહાયતા મળી કે વૈદિક સંસ્કૃતથી પ્રાકૃત અને લૌકિક સંસ્કૃતમા આવતા આવતા ભૂતકાલિક ક્રિયાનુ કામ વિશેષણ આપવા લાગ્યા, વૈયાકરણોની ભાષામા 'कृदभिहितआख्यात' થઇ ગયુ આ રીતે વર્તમાનકાલની ક્રિયા પણ કેવલ अस्ति (હોવુ એ ધાતુની) રહીને વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણો ક્રિયાપદનુ કામ આપવા લાગી જાય એ બીજી સીડી છે કે જે પ્રાકૃતથી અપભ્રંશ યાને પુરાની હિંદી–ગૂજરાતી–મરાઠી આદિ બનવાના સમયે બન્યુ उपजइ, उपजै, करइ, करै આ તો ધાતુના (तिङन्त શુદ્ધ ક્રિયાવાચક) રૂપછે–તેમાં લિંગભેદ નથી તેનો इ (યા મુખસુખનો ऐ) એ સંસ્કૃત 'ति' અને પ્રાકૃત 'इ' છે, પરન્તુ હિંદીમા उपजता है (યા उपजती है), करता है, (યા करती है)–તેમાં 'है' (अहै–

અહઇ-અસ્તિ) ધાતુનું રૂપ છે અને પછીનું આ ઉપજતા આદિ વર્ત-માનમાંથી જ બનેલું વિશેષણ (Present Participle) છે (ઉત્પદ્યમ્-ઉત્પદ્યન્ત-ઉપજન્ત ઉત્પદ્યન્તી ઉપજન્તી-ઉપજતી કુર્વન્ કુર્વન્ત-કરન્ત-કરત, કુર્વન્તી-કરન્તી કરતી) આ વિશેષણના વાસ્તવપણાના અંતમાં અન્ત, અન્તી એમ છે કે જે સંસ્કૃત અને પુરાની હિન્દી બંનેમાં સ્પષ્ટ છે—તેના અત, અતી થઇ ગયા છે કરતો, ઉપજતો એમાં ઓ છે તે ક ની જગ્યાએ છે કે ? નરજાતિના કર્તાના એકવચનના ચિન્હ (સંસ્કૃત 'સ્' અથવા) નું અપભ્રંશ છે ગુજરાતીમાં 'નથી' સાથે એટલે નકાર વાચક વર્તમાન ધાતુજ રૂપમાં આવે. પ્રયોગ થાય છે જેમકે આવતો નથી, આવતી નથી વગેરે, અને ભૂતકાળમાં જરૂર થાય છે જેમકે આવતો હતો. આવતી હતી વગેરે

૨૩ હવે આ વિષયને અધિક ન લંબાવતાં પ્રસંગની વાત પર આવીએ છીએ કે આ પ્રકારની જૈન સંસ્કૃતમાં પણ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણને ક્રિયાની જેવું કામ આપતા જોવામાં આવે છે 'समागतं प्रजामीत्वा पुष्पाण्यस्मि (પ્ર ચિ ૫-૧૧) नृपस्तस्य होममकुर्वन् (પૃ. ૫૫) वन्दिता श्री सिद्धराजस्य कीर्तिं वितन्वतां' (પૃ ૧૮૨) ઇત્યાદિ. દેશભાષામાં વિચાર કરતાં કહીએ તેની છાયા સંસ્કૃતમાં પડેલ્યાથી અને સંસ્કૃતની ઇતર ભાષામાં પણ ક્રમની ગતિનો પ્રભાવ પડ્યો. વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ હિંદીમાં 'હોતા' ક્રિયાના વર્તમાનના રૂપની સાથે વર્તમાન ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા, અને ભૂતકાલિક ધાતુજ વિશેષણ (ક્રિયા-હિંદી થા-થી ગયો,-ગયી; હતો, હતી) અને ગુજરાતીમાં પણ હતો, હતી' ની સાથે ભૂતકાળની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા. હિંદી થા અને હતા-ગુજરાતી હતા એ અસ્ (અસ્તિ) ની અને હિંદી ગયા એ ભૂ (ભવતિ)ની ક્રિયાનું કામ દેવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જું.

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો.

૨૩૧. હવે પ્રબંધ ચિંતામણિનું કંઇક [૩૨]પાણી જોઇએ—

(૧) અમ્મણિઓ સંદેસડઓ, તારય કન્હ કહિજ્જ
જગ દાલિદ્દિહિ ડુબ્બિઅઉ, બલિબંધણહ મુહિજ્જ.

પાઠાંતર—જૂની જૈન પોથીઓમા ओ, औ ને उ उं લખે છે આથી હેરાન થઇ છાપવાવાળા કયાક उ અને કયાક ओ છાપી દે છે શુદ્ધ પાઠ માત્રાઓ અનુસાર બોલવો જોઇએ. अउ અને अइ જૂની લખાવટ છે, તેને બદલે ओ અને ऐ એ પાછળની છે એમ ઉપર બતાવી દીધુ છે આ માટે અહીંપણુ અમ્મણિઅઉ, સંદેસડઉ, ડુબ્બિઅઉ પાઠ ઉચિત છે, પછીના લેખોની મુખસુખાનુકારી લખાવટથી તે અમ્મણિઓ, સંદેસડો, ડુબ્બિઓ થઇ ગયા હશે કે જે કવિતાની હિંદી-ગૂજરાતીથી બહુ દૂર નથી એવીજ રીતે જૈન પોથીઓમા 'त्थ' 'च्छ' ज्झ, ब्भ, त, भ એક સરખા લખેલા મળે છે, તેથી તેવા પાઠાંતર તે પાઠાંતર નથી. પુરાણી લિપિને બરાબર ન વાચવાથી ઉપજતો ભ્રમ માત્ર છે. શાસ્ત્રી ટૉનીના સસ્કરણોમા જે પાઠાંતર આપ્યા છે, તેમાથી અમે અહીં થોડા આપ્યા છે—નારાયણુહ, કહિજ્જ, જગુ-દુત્થિઉ (દુચ્છિઉ), પરસ વર્ણ નિયમ વૈકલ્પિક હોવાથી અમે ક્યાક ક્યાક અનુસ્વારનો પ્રયોગ કર્યો છે અને હ્રસ્વદીર્ઘને વધુ બદલેલ નથી.

અર્થ—એક સમય વિક્રમાદિત્ય રાત્રે નગરમા ફરતા હતા ત્યાં એક

---

૩૨. હિન્દી તેમજ ગૂજરાતીમાં પાણી મોતીના ઓપ-કાન્તિને માટે વપરાય છે કિંતુ જૈન વૈયાકરણ વર્ધમાને પોતાના ગણુરત્નમહોદધિ નામના સંસ્કૃત વ્યાકરણ ગ્રંથમા પણ એક ઉદાહરણ નામે ' भुजगस्येव माणि सदमाः આપી મણિને માટે પણ अम. (પાણી) નો પ્રયોગ બતાવ્યો છે.

તેમને તેણે આ અપી દુહો બોલતો સાંભળ્યો કે અભાગ સરેવા તારનાર (તારક) એવા કાન્હ (પાર્શ્વ-નારાયણ) ને કહેજે રાજા પછી વખત ઉભો રહ્યો કે ઉત્તરાર્ધમાં કંઈ આગળ કહે તો પોતે સાંભળે પણ ઉત્તરાર્ધ સાંભળવાનું મળ્યું નહિ એટલે પાછો ફર્યો. સવારમાં દરબારમાં તેમને બોલાવરાવ્યો ને તેણે દુહો આ રીતે પૂરો કર્યો- જગત્ દારિદ્રયમાં ડૂબ્યું છે બલિબંધનને છોડી નાખજે -જેમ બલિ મોટો દાની હતો કે જેને નારાયણે આપીને પાતાળમાં મોકલ્યો હતો. એ તેમની પ્રાર્થનાથી તારક કાન્હ તેનું બંધન છોડી દેતનો જગત્ દારિદ્રયથી બચી જાત. બલિનો અર્થ રાજાનો કર પણ થાય છે રાજા કદાચિત્ એમ સમજ્યો હોય કે તેથી મારી આવક ઓછી થઈ જશે, પરંતુ તે તો રાજાને એવું ખરી સમજાવતો હતો કે અમે તો દારિદ્રયમાં ડૂબી રહ્યા છીએ અને બલિબંધન (કરોનો બોજો) છોડવાની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

વિવેચન—અમ્હહિંઅઉ-અસ્મદીયક: સ अस्माकं (!) अस्मदीय (!) પછી અમ્હીણા-અમારા એમ આવશે. ણુ (સં નામ) સંબંધકારક પ્રત્યય છે પ્રા. अस्मदीयं બીજાની ગણત્રીમાં ણુ નો ક થઈ ગયો છે જેમ તેક. (મેણુ-રેણુ) સરે સંકોચ-જેમ સંસ્કૃતમાં અલ્પ અજ્ઞાત, કુત્સિત, સ્વાર્થમાં क આવે છે તેમ પુરાણી હિંદી-ગુજરાતીમાં ક ના ક્ર આવે છે જેમકે મેર-મેરઉ, નીંદ-નીંદડી (મારવાડી) રત્તિ (રાત)-રત્તિડી-રાતડી આદિ. તારય-તારક કન્હ-કૃષ્ણ કન્હ નારાયણનો કાન્હ ગૂ. માં કાન-કાન. કઢિઅજ-નિધિ પ્રેરણાર્થક અને કર્મવાચ્યમાં જ્યાં જ્યાં સંસ્કૃતમાં ‘ य આવે છે ત્યાં જ યા જ્જ આવે છે મરીજ્જ- (મરવું જોઈએ) કરીજ્જ (કરવું જોઈએ) કહજ્જે (રાજસ્થાની) કદે? (ગૂ.) નિંદિજ્જ મ્યો (મારવાડી) છોડિજ્જે-(છિન્નાત્, છીન છિજ્જે)-પહેલાં કર્મવાચ્ય પ્રયોગ હતો પછી કર્તૃવાચ્ય થઈ ગયો. દાસિ દિદ્દિ-દળદર. દરિદ્ર. ડુબ્બિઅઉ-સંસ્કૃત ધાતુ બુડ્ છે કે જે દેશી ધાતુ બનાવ્યો જણાય છે હિંદીમાં બૂડના, બુડના બને છે

તેજ પ્રમાણે ગૂજરાતમા ડૂબવુ, બૂડવુ બંને રૂપ છે. વ્યત્યયનુ આ ઉદાહરણ છે. દુત્થિઅઉ-દુ સ્થિત. મુહિજ્જ-મૂકીએ, મૂકીજે, છોડીએ. જુઓ ઉપર કહિજ્જ. શાસ્ત્રી આનો અર્થ 'મોચિત'-મૂકી દીધો એમ કરે છે.¹

(૨) કચ્છના રાજા લાખાક[૩૩]ને કપિલકોટિના કિલ્લામા મૂલરાજે ઘેરી લીધો લાખાક (લાખા) ઘણુ બોધવાક્ય કહીને રણભૂમિમા ઉતર્યો અને વીરતા બતાવી કામ આવ્યો-મરાયો તે બોધવાક્યોમાથી એક એ આપેલુ છે કેઃ-

ઊગ્ગા તાવિઉ જહિં ન કિઉ લક્ખઉ ભણઇ નિઘટ્ટ
ગણિયા લબ્ભઇ દીહડા, કે દહક અહવા અટ્ઠ.

આને નવી લખાવટમા બદલી લખી દઇએ તો બેસુરૂં એટલુ લાગે છે તે નહિ લાગે.

ઉગ્ગા તાવ્યો (તાપિત) જો ન કિયો, લક્ખો ભણે નિઘટ્ટ,
ગણિયા લાભે દીહડા, કે દહક અહવા અટ્ઠ.

—કુશળ લાખો ભણે છે કે ઉગ્ગા-ઉદયપામતા (શત્રુ)ને તાપિત

૩૩ આ કચ્છનો પ્રસિદ્ધ રાજા લાખા ફૂલાણી (ફૂલનો પુત્ર હતો તેથી) કે જેનુ નામ ધનાઢયતા, તથા ઉદારતાને લીધે પ્રસિદ્ધ છે આ જાડેજા જાતિના ચંદ્રવંશી યાદવોમાંનો હતો મૂલરાજના હાથથી તેના મૃત્યુનો કાળ જૂની ગૂજરાતી કવિતા પ્રમાણે કાર્ત્તિક શુકલ ૮ શુક્રવાર શક સં ૯૦૧ (વિ. સં ૧૦૩૬-ઇ સ. ૯૮૦) છે, કનોજના રાઠોડ રાજા જયચંદના પૌત્ર યા પ્રપૌત્ર સિયાજીના, મૂલરાજની કન્યા સાથે વિવાહ થવાની તથા તેના પ્રત્યુપકારમાં સિયાજીએ લાખા ફૂલાણીને મારવાની આદિ કથા અપ્રમાણિક છે કારણકે સિયાજીના દાદા ને વડદાદા જયચંદનો સમય વિ સં ૧૨૫૦ (ઇ સ. ૧૧૯૩) છે, તેથી સિયાજીનો સમય વિ સં ૧૩૦૦ પછી આવવો ઘટે તે સમયે લાખા અને મૂલરાજને ત્રણસો વર્ષ થઇ ગયા હતા. (જુઓ પં ગૌરીશંકર હીરાચંદ ઓઝાનો લેખ 'લાખા ફૂલાણીકા મારા જાના'-સમાલોચક (જયપુર), જાન્યુ ફેબ્રુ ૧૯૦૪. મૂલરાજનો રાજ્યાભિષેક વિ. સં ૧૦૧૭ માં થયો એ વાત પ્રામાણિક છે.

ન કર્યો–તાણ્યો નહિ તો ગયા (ગયાગાંઠ) દિવસો ગયે છે ફરી ફરી ન આવવા માટે. (વીત્યા બાળના વખત પછી સ્ત્રીએ તો કેટલા દિવસ ઝંખવાનું છે? ઉમરના ગયાગાંઠ દિવસોજ એક દિવસ તો અવશ્ય મરવાનું છે જ તેથી પ્રભુને ભાગી–તાણી મરવું એ વધુ સારું.)

ઊગ્યા–ઉગેલા–ઉદ્ગતપરથી આ ઉદ્ગત થયા થતી. તાવિઉ–તાપિત, તપાવેલો. નિચ્ચૂ–ચૂકળ (હેમચંદ્ર ૮ ના. મા. સૂત્ર ૪–૩૪) શાસ્ત્રી નિરૂઇ (?) એવો મોટો અર્થ કરે છે ઉદ્ધત–ઉદ્ધત. જુઓ ઉપર ન (૧)ની ટિપ્પણીમાં સદેસડા. ધનતણી ભાષા ગૂ. ઘણા. ઘન વિરાડે ઘિન ઘડી (વિમા ઝીમની કવિતા, મારવાડી) કે–અથવા, થ, ઘડી–ઘડી અદ્ધવા–અથવા. શાસ્ત્રી અને ટૅસી બંનેના અનુવાદ અશુદ્ધ છે

(૩) માળવાના રાજા (પરમાર) મુંજનું રાજ્યકાર્ય તો રૂદ્રાદિત્ય નામનો મંત્રી સંભાળતો હતો અને મુંજ સ્ત્રી પર આસક્ત હતો. સદૈ તે રાત્રે ચિરસ્થિત નામના ઉંબર ગઈ તેણીની પાસે જાર જેવા જતો, ને પાછો વળતો. કોઈક દિવસે મુંજે આવવું બંધ કરી દીધું તેથી તે ખંડિતાએ મુંજને નીચેનો દોહરો લખી મોકલ્યો.

> મુંજ પડલ્લા દોરડી, પેક્ખેસિ ન ગમ્મારિ (પા. ભે ગમ્મારિ)
> આસાઢિ ઘણ ગજ્જીઇ ચિક્ખિલ્લિ હોસેઇ વારિ

અર્થ—મુંજ! (પ્રેમની) દોરી પડી–ખસકી ગઈ છે. ગમાર! તું નથી દેખતો કે આષાઢમાં ઘન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખલ (ગારો–કાદવ) થશે!

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો કર્યો છે કે આષાઢનો ઘન ગરજે છે પરંતુ આસાઢિ'માં 'ઇ' એ અધિકરણ પ્રત્યય છે અને ગજ્જીઇ વર્તમાનકાળ નહિ, પરંતુ વર્તમાન કાળજ વિશેષણ (ગરજતો)ની સાથે લક્ષણ સાતમી વિભક્તિ થયું જણાય છે. આમરા શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે વારા વિરહથી આવનાર આંસુઓની ધારાઓથી વરસતી જમીનપર કેમ આવશે પ્રતિ ઘિક્ –પરંતુ આ અર્થાન્તર નથી–ક્લિષ્ટ છે. કારણ

વાત એ છે કે ગરમીમા દોરી સુકાઇ જાય યા ઢીલી થઇ જાય તો વરસાદમા લીલી–સુવાળી થઈ છૂટે (આન ગાંઠ ધુલિ જાત ત્યા માન ગાઠ છુટિ જાત–વિહારી) તો વરસાદ આવ્યે તો તમારા આવ્યા વગર ચાલે તેમ નથીજ પરાણે આવશો, પરતુ લપસણી–ગારાવાળી જમીનમા ઊંટ કેમ ચાલશે ? આ માટે હમણાજ આવી જાઓ. વરસાદમા ઊંટોને ચાલવામા કષ્ટ પડે છે–જેવી રીતે એક મારવાડી દોહામા કહેલુ છે.–

ઊંટા દેવા ટેરડા ગુડ ગાડર ગાડાહ
સારા દોહરા આવશી મૈડક બોલ્યા નાડાંહ.

[ઊંટ, બકરા, બળદ, ગુડ, ભેડ અને ગાડા એ સરવે મુશ્કેલીથી જ્યારે દેડકા નાડિયો (તળાવડી)મા બોલે છે ત્યારે આવી શકે આમાં ઊંટા વગેરેમા 'આ' અને ગાડાહ એમા 'આહ' એ કર્ત્તાના બહુવચનના પ્રત્યય છે. દોહરા એટલે દોહિલા (સ દુષ્કર), બોલ્યા નાડાહ–ભાવલક્ષણ (સપ્તમી.)]

ઉપરનો ૩ નબરનો દોહો લઇએ.

[**ખડક્કિઆ**—(સ. **स्खलिता** ?) સૂકી, ખડખડી ગઈ, ખડી ગઈ. **દોરડી**–દોરી દેશી સાથે મિશ્રિત સંસ્કૃત દવરકી, પદ્ધતિઓમા ડોરક એ સસ્કૃત શબ્દ પણ બની ગયો છે. બાણના હર્ષચરિતમા 'ડોર' શબ્દ આવ્યો છે જેનો અર્થ સકેત ટીકાકારે 'કટિસૂત્ર' કર્યો છે. (જુઓ ઉપર ૫) પેક્ખિસિ–(સ પ્રેક્ષસે) પજાબીમા અવઇક્ષ–હાલ પણ જોવાના અર્થમા છે જેમકે તૂ વેખ, વહ વેખદા હૈ. **ગમ્મારિ**–ગમાર હિ. ગવાર **આસાઢિ**–છદને લઇને 'ઇ' ને દીર્ઘ લ્યો. **ગજ્જીઇ**–સ. ગર્જતિ યા ગર્જત્સુ. ઉપર વ્યાખ્યા જુઓ. **ચિક્કિખલિ**–કીચડવાળી, લપસી પડીએ તેવી પજાબી ચિક્કલી (સસ્કૃત પિશ્ચલનો વ્યત્યય) હેમ. દે ૩–૧૧ ચિકખલ્લ, હોસે–હોશે–થશે. **અબ્બારિ**–રાજસ્થાની અબાર હમણા. ગૂજરાતીમા આવાર પદ્યમા વપરાય છે તે.

(૪) તેલંગદેશના રાજા તૈલપે (કલ્યાણના સોલકી તૈલપ બીજો) છેડછાડ કરી તેથી મુજે તેનાપર ચડાઇ કરી. મત્રી રૂદ્રાદિત્યે મુજને

ન કર્યો—તપાવ્યો નહિ તો અસ્તા (અસ્તાચલ) દિવસો અને છે. કહી કહ અથવા આઇ. (ગીરતા ભતાના વગર ઘડી સ્થીએ તો કેટલા દિવસ કાપવાનું છે ? ઉમરના અસ્તાચલ લિવસોજ એક દિવસ તો આસથ મરવાનું છે જ તેથી શત્રુને બાળી–તપાવી મરવું એ વધુ સારું)

ઊગ્યા—ઉગેલા-ઉદિતપરથી આ ઉદિત થયા પછી. તાવિઉ—તાપિત, તપાવેલો. નિખણુ—મુલ્ગ (હેમચંદ્ર ૨ ના. મા. સૂત્ર ૪–૩૪) ઉપરથી નિરૂઘ (?) એવો ખોટો અર્થ કરે છે દીઅઇ—દિવસ. જુઓ ઉપર ન (૧)ની ટિપ્પણીમાં સરેસડો. પગની ધાય, મૂ ઇદ્યા. ધન દિવસે દિન ઘડી (વિભા ઝીમની કવિતા, માસ્વાડી) કે—આવા, પા, ૬૬–૬૮ અહુવા—અથવા. શબ્દો અને ઠેની જનેના અન્તવાન અમુક છે

(૩) માલવાના રાજા (પરમાર) મુંજનું ગામઠું તો કડકિલ નામનો મંત્રી સંભાળતો હતો અને મુંજ ઠેઠ શ્રી પર આસક્ત હતો. રાત્રે ને રાત્રે ચિરઠિલ્લ નામના ઊંટપર ચડી તેણીની પાસે ચાર જોજન જતો, ને પાછો વળતો. કોઈક દિવસે મુંજે આવવું જરૂં મોડી દીધું તેથી તે ખંડિતાએ મુંજને નીચેનો દોહો લખી મોકલ્યો.

મુંજ પયંપઇ દોરડી, પેખેસિ ન ગમ્મારિ (પા. ભે. ગમ્મારિ)
આસાઢિ ઘણ ગજ્જીઅઇ, ચિખિલ્લિ હોસેઇ વારિ

અર્થ—મુંજ ! (પ્રેમની) દોરી ખડી-ખસકી ગઈ છે ગમાર ! તું નથી દેખતો કે આકાશમાં ઘન (મેઘ) ગાજવાથી હવે ચિખ્ખલ (ગારો–કાદવ) થશે !

શાસ્ત્રીએ અર્થ એવો કર્યો છે કે આકાશનો ઘન ગરજે છે પરંતુ ગમાઢિ ગાં 'જ' એ અધિકરણ કારક છે અને ગજ્જીઅઇ વર્તમાનકાલ નહિ, પરંતુ વર્તમાન ધાતુજ વિશેષણ (ગરજ્યો)ની સાથે લાગેલું સાતમી વિભક્તિ પણ જણાય છે આગળ શાસ્ત્રી એમ કહે છે કે વારા વિરહથી આવનાર આંસુઓની ધારાઓથી કાદવથી જમીનપર કેમ આવશો કહિ વિધૂ —પરંતુ આ ગાઢઆર નથી—વિરોધાભાસ છે પરંતુ

પહોચ્યો નહિ, પરંતુ મુંજના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહોચી ગયા. તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરંગ કરાવી. નાસતી વખત મુંજે મૃણાલવતીને કહ્યું કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામા રાણી બનીને રહો. તેણીએ કહ્યુ કે દાગીનાનો ડબ્બો લઇ આવુ છુ, પરતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આધેડ એવી મને જો ત્યા જઇને છોડી દે તો પછી ન ઘરની ન ઘાટની એવી સ્થિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બધી હકીકત પોતાના ભાઇ (તૈલપ)ને કહી દીધી વત્સરાજની પેઠે ઘોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુંજ ઘણી નિર્દયતાથી બધાયો. તેની પાસે શેરીએ શેરીએ ભીખ મગાવી તેના વિલાપની કવિતામા કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામા આવે છે. ટૅાની કહે છે કે છાપેલા પુસ્તકમા કેટલાક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસગના મૂક્યા નથી કે જે એક પ્રતિમા હતા. સભવ છે કે તેમા કઇ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય

સઉ ચિત્ત હરિસઠ્ઠી મમ્મણુહ સત્તીસ ડીહિયા
હિયમ્મિ તે નર દઠ્ઠું સીઝે જે વીસસઇ થિયા.

પાઠાતર—ચિત્તહસટ્ઠી મણુહ, અસ્સી તે નર, હરિસટ્ઠી મમ્મણુ છત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચાસ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પત્તિજ્જઈ તાહ, અમ્મી સીઝે, પતિઠવઈ તિયાહ.

અર્થ—સહુ (ના) ચિત્તોને હર્ષિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે-માટે મદન-પ્રેમની વાતો રચવામા દક્ષ--ડાહી એવી સ્ત્રીઓમા જે વિશ્વાસ કરે છે તે નર હૃદયમા દૃઢ (પાકીરીતે) દુખ પામે છે.

પાઠાતરોથી આ દોહામા કઇ રૂપાતર હોય એમ જણાય છે, 'જે પત્તિજ્જઇ તાહ' (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામા) એ પાઠાતરથી જણાય છે કે પૂર્વાર્દ્ધનો અત કઇ બીજી રીતે પણ હોય. ' મમ્મણુહ ભત્તીસ ' નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામા આવે છે, પરતુ પાઠાતરોમા છત્તિ(સ), પચાસ, એમ મળે છે તેથી સભવ છે કે

તેમ કરતાં વાર્યો અને સમજાવ્યો કે ગોદાવરીની પેલેપાર તો નજ જવું. પરંતુ મુંજે તેઓએ પહેલાં ક્યાર હરાવ્યો હતો. તે માટે તેના મંત્રીની તેણે સલાહ માની નહિ. રૂદ્રાદિત્યે રાજાનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી અને પોતાને અસમર્થ જાણી ચિતામાં બળી જઇ પ્રાણ આપ્યો. ગોદાવરીને પેલેપાર મુંજની સેનાને છલકપટથી હણી નાખી અને તૈલપ મુંજને મુંજની દોરીઓથી બાંધીને લઇ ગયો. ત્યાં તેને લાકડાના પાંજરામાં કેદ રાખ્યો. એક દિવસે મુંજ આરીસામાં મુખ જોઇ રહ્યો હતો તે વખતે મૃણાલવતી પાછળથી આવી ઉભી અને મુંજનું યૌવન અને પોતાની અધિક ઉમર વિચારતાં તેણીના ચહેરાપર ગ્લાનતા આવી ગઇ. આ જોઇ મુંજે આ દોહો કહ્યો.

મુંજ ભણઇ મુણાલવઇ જુવ્વણ ગયું ન ઝૂરિ,
જઇ સક્કર સય ખંડ થિય, તો ઇસિ મીઠી ચૂરિ

અર્થ—મુંજ કહે છે કે મૃણાલવતિ ! ગયેલા યૌવન રે ઝૂરવાપણું ન કર જો સાકરના શત–સો ખંડ–ટુકડા થઇ જાય તો પણ તે ચૂરિ (ભૂકો કરેલી) પણ મીઠી હોય છે

ભણઇ—ભણે કહે (સ ભણતિ) મુણાલવઇ–સ્વર આની 'ઉ' શ્રુતિ જુઓ. જુવ્વણ–યૌવન, યૌવન. ગયું–ગયેલા ગયેલું ઝૂરિ–ઝુરવું–પસ્તાવું, વિલાપ કરવો, જઇ–(સ યદિ હિ જે ઞ જો), સય–શત સો, થિય–થઇ સાકર શતખંડ થઇ નારીજાતિ. સ સ્થિત હિં–આ ની નારીજાતિ થી. ઇસિ–આ.

વીસલદેવના રાજા પૃથ્વીરાજની રાણી ચાંપાદેએ પતિને પોતાના બીજા વિવાહ પરત્વાવે કરતો જોઇને આ બોલ દોહો કહ્યો હતો—

નરા નાહરાં દિગમરા પાકાં વી રસ હોય
નરાં તુરંગાં વન ફળાં પકાં પકાં સાવ. (મહિલામૃદુવાણી)

(૫)—રૂદ્રાદિત્યો મરી ગયો હતો. તે રામ—રાજા રામના મંત્રી યૌગંધરાયણની પેઠે પોતાના સ્વામીને બચાવવા માટે ગાંઠનો વેશ ધારી

પહોચ્યો નહિ, પરંતુ મુંજના કેટલાક સહાયકો તૈલપની રાજધાનીમાં પહોચી ગયા તેમણે બંદીગૃહ સુધી સુરંગ કરાવી. નાસતી વખત મુંજે મૃણાલવતીને કહ્યુ કે મારી સાથ ચાલો અને ધારામા રાણી બનીને રહો તેણીએ કહ્યુ કે દાગીનાનો ડબ્બો લઇ આવું છુ, પરંતુ તેણીએ એમ વિચાર કર્યો કે આધેડ એવી મને જો ત્યા જઇને છોડી દે તો પછી ન ઘરની ન ઘાટની એવી સ્થિતિ પોતાની થાય એટલે તેણે બધી હકીકત પોતાના ભાઇ (તૈલપ)ને કહી દીધી વત્સરાજની પેઠે ઘોષવતી વીણા અને વાસવદત્તાને લઈ નિકળી જવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અહીં મુંજ ઘણી નિર્દયતાથી બધાયો. તેની પાસે શેરીએ શેરીએ ભીખ મગાવી તેના વિલાપની કવિતામા કેટલાક શ્લોકોની સાથે કેટલાક જૂની હિંદી-ગૂજરાતી કવિતા પણ છે કે જેની અહીં ચર્ચા કરવામા આવે છે. ટૉની કહે છે કે છાપેલા પુસ્તકમા કેટલાક પ્રાકૃત કાવ્ય આ પ્રસગના મૂક્યાં નથી કે જે એક પ્રતિમા હતા. સભવ છે કે તેમા કઇ બીજી જૂની ભાષાની કવિતા હોય.

સઉ ચિત્ત હરિસઠ્ઠી મમ્મણુહ સત્તીસ ડીહિયા
હિયમ્મિ તે નર દઢ્ઢ સીઝે જે વીસસઇ થિયાં.

પાઠાંતર—ચિત્તહસઠ્ઠી મણુહ, અસ્સી તે નર, હરિસટ્ઠી મમ્મણ છત્તિ, હિઅમ્મિ, પંચાસ ડીહિયા, હિયમ્મી, સિય જે પત્તિજ્જઈ તાહ, અમ્મી સીજે, પતિઠવઈ તિયાહ.

અર્થ—સઉ (ના) ચિત્તોને હર્ષિત કરવા (અથવા હરવા)ને અર્થે-માટે મદન-પ્રેમની વાતો રચવામા દક્ષ-ડાહી એવી સ્ત્રીઓમા જે વિશ્વાસ કરે છે તે નર હૃદયમા દૃઢ (પાકીરીતે) દુ ખ પામે છે

પાઠાતરોથી આ દોહામા કઇ રૂપાતર હોય એમ જણાય છે, 'જે પત્તિજ્જઇ તાહ' (જે પતીજ-વિશ્વાસ રાખે છે તેને-યા તેનામા) એ પાઠાતરથી જણાય છે કે પૂર્વાર્દ્ધનો અત કઇ બીજી રીતે પણ હોય. 'મમ્મણુહ બત્તીસ' નો અર્થ કામદેવની વાતો કરવામા આવે છે, પરંતુ પાઠાતરોમાં છત્તિ(સ), પચાસ, એમ મળે છે તેથી સભવ છે કે

આ જાતીમની સંખ્યા પણ હોય અગર તેમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને મોહિત કરવાની કલાઓની પરિસંખ્યા હોય જેવી રીતે બાણુ-કલાઓ હિન્દીમાં છત્રીસ કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે આમાં છપ્પનાનો અર્થ ખરું કહ્યાયુક્ત નહિ, પરંતુ છ ગુણિવાળો (સ—ષટ્પદ) છે ષટ્પદ એ ભુવની ઉપાધિ પણ છે.

સઉં—સૌ, સહુ, હિ—સબ, રાજસ્થાની સૌ સૌ; મારવાડી સૌમ (ઈ.) હરિસઉં—હર્ષ અને અર્થ અથવા દર(શુ) અને સાર્થ આ સાર્થ પરથી રાજસ્થાની સાટે—સાટે મા મારે—વાસ્તે, ગૂ માટે વાસ્તે. મરાઠી સાઠી મમ્મથુહ—મન્મથ—કામદેવની અથવા મહિમંહિ મયુમથુ—ચાલ્યા કરવું. હન્ના ભ્રી નિમ્નિત. બત્તીસ—વાતોમાં, ડીહિં—ઘણા ચતુર (સ ક્ષ) ગૂજરાતી મારવાડી ઘણા, ડીહિ એટલે દીપ—સરખાવો સ દીપિકા એટલે વાત—હિન્દી દિવ્યી, દિવ્ની, ડીપી હિબ્રિમ—આમાં ઈમ એ (સ રિમન્ અને હિ મે તથા ગૂ માં) એ બે વચ્ચેનો છે હૂં—દ સીઝે— સીઝ્યત છે ઠુ ખ પામે છે રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું (ઘટવું) —સ સિધ્યતિ એ પરથી આવે છે. સભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેનું સ ખિદ્યતિ છે (ગૂજરાતીમાં સીઝવું છે એ ગોખણુ વપરાય છે તેથી સીઝે એજ પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઇ—વિશ્વાસ કરે છે પતિજ્જઇ—પતીજ એટલે પ્રત્યય—વિશ્વાસ રાખે છે ગૂ માં પતિ- યારો પણ વપરાય છે હિ પતીજાને કે પ્રત્યય કરવે કે—સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ) ગૂજરાતીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝ- વવું પણ છે પતિસ્વઇ—સ્ત્રીક પતિવ્રતાની જેમ પ્રયાદ છે અનુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. પિયા તિયાહ—સ્ત્રીઓમાં.

(૫)—જ્યાંલી છુરી કિં ન મુઉ કિન હુઅઉ છારપુંજ

હિંડઇ દોરી જ્યપીઅડ, જિમ મંકડ તિમ મુંજ

(ગૂજરાતીમાં ભાષાંતરીએ તો

જ્યારી છુરી કાં ન મુઓ, કાં ન થયો છારપુંજ

ફરે દોરી બાંધિયો, જેમ માંકડ તેમ મુંજ

પાઠાંતર—ઝોલી તુટ્ટી વિ કિં ન કઉ, મુયઉ, છારહપુંજ, ઘરિઘરિ જિમ નચાવઈ જિમ, તુટવિ, ઝોલી ત્રુટી, હૂયઉ.

અર્થ—(આગમા) બળીને યા (ફાસીની દોરી) તોડી શા માટે ન મર્યો ? શા માટે રાખનો ઢગલો ન થયો ? (કે) દોરીથી બધાયેલો રહી જેમ વાદરો ફરે છે તેમ મુંજ (ફરે છે) પાઠાંતરોમા—ઝોળી (ફાસીનો પાશ) તોડી કરી પણ કઇ ન કર્યું, . ઘરઘર જેમ નચાવ-વામા આવે છે તેમ...

ઝાલી—બળીને સં જ્વલ, રાજસ્થાનમા આગની આચ (જ્વાલા)ને ઝાલ કે ઝલ કહે છે ગૂ૦ મા ઝાળ કહે છે. તુટ્ટી, તુટવિ–તૂટી, તોડી (સં ત્રુટ્), **મુઅઉ**–મૃત (મુઓ), તે પ્રમાણેજ હુયઉ–થયો હિદી હુઓ કિ–કા, શા માટે ? છાર–માત્રા માટે છર બોલો. **છાર** અને **રાખ** બને ભસ્મના અર્થમાં એકજ દેશી પદના વ્યત્યય છે સં ક્ષાર (ખારૂ) સાથે કેવલ સાદૃશ્ય છે રાખ પરથી સસ્કૃત **રક્ષા** બનાવેલો છે. **હિંડઈ**—સં હિડતિ, હિડે છે–હાલે છે–ચાલે છે પંજાબી હડના, એટલે ભટકવુ જેમકે–ગલિયા દા હડના છડિ દેઈ કાન્હા, હુણ હોયા તૂ ઘરબારી–આ એક ગીતમા છે. તેનો અર્થ એ છે કે હે કાન્હ ! તુ ગલિઓમા ભટકવુ છોડી દે, હવે તુ ઘરબારી–ગૃહસ્થી થયો છે હુણ–સં અધુના–હમણા **દોરી**—ઉપર જુઓ નં. ૩ **મંકડ**—સં. મર્કટ જૂના લહીઆઓ દ્વિત્વવાળા અક્ષર બતાવવા માટે બેવાર અક્ષર (જો-ડાક્ષર) લખવાના પરિશ્રમથી બચવા માટે અક્ષર પર અનુસ્વાર જેવુ મીંડુ મૂકતા હતા, તે કેટલાક શબ્દોમા તેને ભ્રમથી 'ન' શ્રુતિ ગણ-વામા આવી જેમકે મં મર્કટ–પ્રા૦ મક્કડ, તેને મંકડ લખવામા આવ્યુ પછી ભ્રમથી મકડ સમજાયુ. સં. ખડ્ગનુ પ્રા૦ ખગ્ગ આમા બે ગને બતાવવા લખાયુ ખંગ તે પછી ભ્રમથી ખગ થયુ હિદી–ખડ્ગ. ઉપર નં ૫ મા પતિજ્જઇનુ પતિંજ્જઇ, સં૦મા અત્યદ્ભુતનું પ્રા૦ અચ્ચબ્ભુઅ થયુને તેનું ગૂ૦ અચબો, હિ. અચમ્ભા ઇત્યાદિ.

[પૂર્વકાલિક ક્રિયાના રૂપો પર ટિપ્પણ–સસ્કૃત વૈયાકરણોએ **ત્વા**

આ બત્રીસની સંખ્યા પણ હોય, અગર તેમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષોને મોહિત કરવાની કળાઓની પરિસંખ્યા હોય જેવી રીતે લક્ષણ—હિન્દીમાં છત્તીસા કે છપ્પના કહેવામાં આવે છે આમાં છપ્પનનો અર્થ ખરાખર નહિ, પરંતુ છ ગુણિયાળો (સ—ષટ્પદ) જે ષટ્પદ એ ભ્રમરની ઉપાધિ પણ છે

સઉં—સૌ સમૂ, હિ—સબ રાજસ્થાની સૈ સૈદ મારવાડી સેંગ (ઢેં.) હરિસફ્રી—હપ અને અર્થ અથવા હર(ષ) અને સાથે આ. સાથે પરથી રાજસ્થાની સાથે—હાઉં ચા આરે—વાસ્તે મૂ૦ માટે વાસ્તે. મરહી સાથી મએમણુહ—મન્મથ—કામદેવની અથવા મહિમાદિ મણુમણુ—ગણમાં કર્યું હ્લના. ભી વિભક્તિ. બત્તીસ—વાતોમાં, ડોહિલાં—પ્રાકા ચતુર (સ દક્ષ). ગૂજરાતી મારવાડી પ્રાકા ડોહિ એટલે દીપ—સરખાવો મ દીપિકા એટલે વાત—હિન્દી દિઓ ડિઓ, ડીપી. હિયજ્મિ—આમાં જ્મિ એ (સ સ્મિન્ અને હિ મે તથા મૂ મ્મી) એ બે વચ્ચેનો છે હૂં—હર સીઝે—સીઝાય છે દુખ પામે છે રાજસ્થાની સીઝના એટલે ગળવું (ગળવું) —સ સિધ્યતિ એ પરથી આવે છે સંભવ છે કે અહીં પાઠ ખીજે એમ હોય કે જેનુ સ ખિદ્યતિ છે (ગૂજરાતીમાં સીઝાય છે એ ઓછું વપરાય છે તેથી સીઝે એવો પાઠ યોગ્ય છે) વીસસઈ—વિશ્વાસ કરે છે પત્તિજ્જાઇ—પતીજ એટલે પ્રત્યય—વિશ્વાસ રાખે છે ગૂ માં પતિ-યારો પણ વપરાય છે હિ પતીજતે હૈં પ્રત્યય કરતે હૈ—સહસા જનિ પતિયાહુ (તુલસીદાસ) વ્રજભાષીમાં પતિયાને નો અર્થ મનાવવું, રીઝવવું પણ છે પતિસ્વાર્થ—વિશ્વ પત્તિજ્જાતની જેમ પ્રમાણ છે અનુસ્વાર પર આગળ ટિપ્પણી જુઓ. તિવ્વ, તિવાંક—સ્ત્રીઓમાં.

(૪)—અસી હૂઈ કિ ન મુઇ કિન હુઅઉ છારપુંજ
હિઅડ ઢેરી અપીસહ, જિમ ભાવ તિમ મુંજ
(ગૂજરાતીમાં ભાષાંતર તો
અસી હૂઈ મેં ન મુઓ, કાં ન થયો છારપુંજ
ફરે ઢેરી ભાંખિયો, જેમ ભાવ તેમ મુંજ

ટિપ્પણી જુઓ પાયક-પેદલ, પદાતિ—જાકે હનૂમાનસે પાયક (તુલ-સીદાસ) નિભિચ્ચ-નિભૃત્ય-ભૃત્ય-નોકર વગર. સગ્ગટ્ઠિય-સ્વર્ગસ્થિત, કરિ-કર (આજ્ઞા) મન્તણુ-(આ)મન્ત્રણ, વાત કરવી, બોલાવવું, ઉમ્મુહ-ઉન્મુખ, રૂદ્રાઇચ્ચ-રૂદ્રાદિત્ય.

(૮)—મુંજ ગેરીઓમા ભીખ માગતો ફરતો હતો પહેલા કેદી-ઓનુ આવુ અપમાન કરવામા આવતુ હતુ તેના હાથમા પડિયો હતો. કોઈ સ્ત્રીએ છાસ પીવરાવી અને અભિમાન-ચમકથી માથુ હલાવી ભીખ ન આપી મુંજ બોલ્યો—

ભોલિ મુન્ધિ મા ગવ્વુ કરિ, પિક્ખિવિ પડુ ગુપાઈ
ચઉદસઈ સઈ છહુત્તરઈ, મુઞ્જહ ગયહ ગયાઈ

પાઠાંતર—ધનવન્તી મ ગવ્વુ, પડુઉ આઇ-પટ્ટકઉપાણિ, પડુ-ક્યાણિ, પડુકરૂપાણિ, ચઉદ્દસઇ, છઉત્તર.

અર્થ—હે ભોળી ! હે મુગ્ધા ! (પાઠાન્તરમા હે ધનવતી) મને હાથમા પડિયો લેતો જોઇ ગર્વ મ કર, ચૌદસો છોતેર મુંજના હાથી (ચાલ્યા) ગયા.

મુન્ધિ—સ. મુગ્ધા. મારવાડીમા ભોધા મૂર્ખને કહે છે આમાનો "નં" પણ સ. મુગ્ધ. પ્રા૦ મુદ્ધના દ્વિત્વસૂચક ચિન્હથી બન્યો છે જુઓ ન ૬ મા 'મકડ' પર વ્યાખ્યા. પિક્ખિવિ-પેખીને-જોઇને પડુગા-પડીઓ, અથવા ભીખ માગવાનું માટીનુ પાત્ર પાંઇ-પાણિ, હાથ, સઇ-સો, ચઉદ્દસઇ, સઇ, છહુત્તરઈ, ગયાઇ-એમા ઇ છે તે કર્ત્તા કારકની નાન્યતર જાતિનું બહુવચન (મ નિ) છે, અને મુંજહ, ગયહ-એમા 'હ' સબંધકારક-છઠ્ઠી વિભક્તિ છે

(૯)—જા મતિ પચ્છઇ સંપજ્જઇ, સા મતિ પહિલી હોઇ,
મુંજ ભણઈ મુણાલવઇ, વિઘન ન વેઢઈ કોઇ

અર્થ—જે મતિ પછી સાંપડે છે (હોય છે) તે મતિ પહેલી થાય તો મુંજ ભણે છે-કહે છે કે હે મૃણાલવતિ ! કોઈ વિઘ્ન ઘેરે નહિ-ખમે નહિ.

(गत्वा, कृत्वामाना) ને પૂર્વકાલિકની પ્રકૃતિ અને (तत्कृत्य मगत्य)માના य' ને ધાતુની પહેલા ઉપસર્ગ આવવાથી વિકૃતિ માની છે પરંતુ જૂની સંસ્કૃતમાં આવો ભેદ નથી. તેમાં आकृत्वा અને गृह्य એમ બન્ને રૂપો મળે છે જેમાં कृत्वाय મળે છે અને પાલીમાં 'छित्वान અને 'कातून મળે છે આથી પાંચ જાતનાં રૂપ થયાં— कृत्वा, कृत्वाय, कृत्वान कतून कर्प(कृत्य). સૂક્ષ્મ વિચાર કરવો આ અવસર નહિ, પરંતુ ०तु' અંતવાળા ધાતુજ રૂપની નીચે અને ચોથીનાં રૂપોનાં હિન્દી 'सें' જેવુંજ છે कृत्वा એટલે કિ કરકે-ક રનેસે-કરીને ઇત્યાદિ. પ્રાકૃતમાં त्वा' વિશુદ્ધ નથી પણ 'च છે અને પાલી વાળા त्वान, तून પછી तूण યા ऊण થઇને મરાઠીમાં પેઉન, ઘેઉન ત્યાં સુધી પહોંચી ગએલ છે અને મારવાડીમાં, કરીને, લખીને એમાં રહેલ છે ને ગુજરાતીમાં કરીને, લખીને એમાં પણ તે છે જૂની હિંદી યા જૂની ગુજરાતીમાં અર્થાત્ અપભ્રંશમાં પેખિઅવિ' લેખિઅવિ' આદિ આવે છે ત્યાં પણ વ એટલે ઇવિ એટલે ઈ છે હિંદીમાં ચ, ઇ- ના રૂપમાં આવ્યા છે (આઇ સુનિ એટલે આય, સુન–કર આયા- યા સુના (!) હવે તો ઇ પણ ઉડી ગયો છે અને કર ધાતુના પૂર્વકાલિકનો અનુપ્રયોગ થાય છે જેમકે આ કર–(જૂની હિ) આઇ કરિ–પજાની આઇ કરીના આયકર (!) ગુજરાતીમાં ઇ તથા ઇને પ્રત્યય છે જેમકે આઇ-આઇને બોલી-બોલીને આવી—આવીને સુણી- સુણીને. (૭)—જય જય રહ જય તુરગ જય, પાયક્કઇ નિભિગ્ગ,

સમ્મઉહિં કરિ મન્તણુ ઉગ્ગઇ (તા ?) ચિચઅગ્ગ.

પાઠાંતર—પાયકઇ, હુર ચિચઅગ્ગ, ઉંમુહિ મતણુ ભહત.

અર્થ—(જેના) ગજ રથ, ઘોડા, પાયદળ ગાયબ ગયા છે અને જે નોકર વગરનો છે (તેવા મુંજને) હે સ્વર્ગસ્થિત રુદ્રાદિત્ય ! બોલાવી લે. તારી તરફ શો કરેલો એનો–મુંજનો હું છું

ગય–ગત ગયા, ગય–ગજ–હાથી, રહ–રથ, તુરગ–તુરગ–ઘોડા, પાયક્કઇ–તેમાં આવેલા ઙ' માટે ન ૧ ના સરખાવો એ પરથી

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાલુક્યોના બે લેખોમા આ વાતનો સાભિમાન ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે મુજના મત્રીનુ નામ રૂદ્રાદિત્ય હતુ–તે તેના વિ સ ૧૦૩૬ (ઈ સ ૯૭૯)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુજનું પ્રથમ દાનપત્ર સ. ૧૦૩૧ નુ છે અને તેનુ મૃત્યુ તેના રાજ-કાલમા દિગંબરાચાર્ય અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસંદોહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ સ. ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલુ હોવુ માટે આ રાજા મુજ વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમા હતો (મુજ નથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સસ્કરણ ભાગ ૧ અક ૨ પૃ૪ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ૦ હી૦ ઓઝાજી કૃત ' સોલંકિયોકા ઇતિહાસ ' પ્રથમ ભાગ પૃ ૭૬ થી ૮૦) પ્રબધ–ચિતામણિમા લખ્યુ છે કે મુજને મારી નાખવાના સમયે તેણે કહ્યુ હતુ કે 'લક્ષ્મી ગોવિંદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરોને ઘેર ચાલી જશે, પરતુ યશ પુજ એવો મુજ મરી જતા સરસ્વતિ નિરાલબ થશે' આ મુજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઇ કવિની હોય, છતા એમા તો સદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલબ–આધાર હતો તેના સમયમા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ 'સુભાષિતરત્નસંદોહ' એ ગ્રથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્તિકાવ્ય, નવસાહસાક ચરિતના કર્ત્તા પદ્મગુપ્ત, ધનપાલ (તિલકમજરીના કર્ત્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), દશરૂપના કર્ત્તા ધનજય અને તેના ટીકાકાર હલાયુધ તેના સમયમા હતા. પ્રબધોમા અને સુભાષિતાવલિઓમા મુજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આપ્યા છે અને ક્ષેમેંદ્ર કે જે મુજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુજનો એક શ્લોક ઉધ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩૩–હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામા આવી છે તે શુ મુજે સ્વય બનાવ્યા છે ?–ઉપરના ૧૦ મા નબરના દોહાની વ્યાખ્યામા શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ' રિપુનારીવાક્ય ' છે, પરતુ તેમા મુજે પોતાનેજ સબોધન કર્યું હોય તો તેમા શુ નવાઇ છે ? પ્રબધ ચિંતામણિકારના સમય (સ –૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

આ સાજે તે (નારી જાતિ) સંપજાઇ-સ સમપદે. સંસ્મા -સમાનું સમજે-કવિતામાં વપરાય છે-સાંપડવું નિસ+પદ્=નિપજવું વેઠવું-પેરે, કાઠિઆવાડમાં વેંઢારવું-પામવું એ અર્થમાં વપરાય છે અને, પંજાબીમાં વેદ-મેરેવં મકાન-ગનાનો. વેડી પૂરી-નગમાં કચેરીની પેઠે ભરેલી પુરી. આ સાખીનો અર્થ એ છે કે વિઘ્નને કોઇ વ નું-ઉસ્મવું -પામવું નથી ટીની એ અમ કરે છે કે કોઇ (મારા માર્ગમાં) વિઘ્ન નાખવું નથી.

(૧)—સાયર પાઇ લઇ અઙ અઙગ્યા કસસિરિ રાસ,

અજ્ઞાપ્રિય સો અદ્ધિ ગય મુંજ મ કરિ વિષાદ.

અર્થ—સાગર પાઈ લઇ અઙ અને દસ માથાનો રાજા (રાવણ) તે ગઢપતિ-ભાગ્યનો ક્ષય થતાં તે ભાંગી ગયા-નાઇ ગયા (તો) હે મુંજ ! વિષાદ-ખેદ મ કર

ગઢવાઇ-ગઢપતિ. ગઢી એ શબ્દ ખરૂ તે પરથી છે કે ?એ મૂળ ગઢની રખેવાળી કરતા રાજા પરે આ ગઢીની જાત કાઠિઆવાડમાં છે સરખાવો ગઢપતિ-ગઢરાઉ-રાવે ભજ્જિઅ-ભાંગી ગયા ભાંગી-ભાંગી ગયા એમાં અજૂ ખરુ છે સંસ્કૃતમાં ભગ્નનો અર્થ તૂટેલું ભાંગેલું હારેલું થાય છે તે પરથી હિંદીમાં ભાગના ભાગ, થયું છે ભાગવા ઉમે. અહ ભગ્ગા અમ્હસખા સાહિ.

પ્રકરણ ૪ થું

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન).

૨૭૨—[રાજા મુંજ એ જૂની હિંદી-ગૂજરાતીનો કવિ—ધારના પરમાર રાજા મુંજ તે વાક્પતિરાજ બીજો ઉત્પલરાજ અમોઘવર્ષ, પૃથ્વીવલ્લભ અથવા શ્રીવલ્લભ. તેણે કર્ણાટના સામાજી રાજા તૈલપ બીજા પર ચઢાઇ કરી અને તૈલપે તેને હરાવી નિર્દયતાથી મારી નાખ્યો.

ઐતિહાસિક સત્ય છે, કારણ કે ચાલુક્યોના બે લેખોમા આ વાતનો સાભિમાન ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે મુજના મત્રીનું નામ રૂદ્રાદિત્ય હતુ–તે તેના વિ. સ ૧૦૩૬ (ઈ સ ૯૭૯)ના દાનપત્રથી પ્રકટ છે. મુજનુ પ્રથમ દાનપત્ર સ. ૧૦૩૧ નુ છે અને તેનુ મૃત્યુ તેના રાજ-કાલમા દિગબરાચાર્ય અમિતગતિએ સુભાષિતરત્નસદોહ પૂર્ણ કર્યો તેના વિ સ ૧૦૫૦ થી અને તૈલપના મૃત્યુ સવત્ ૧૦૫૫ ની વચ્ચે થયેલુ હોવુ ઘટે આ રાજા મુજ વિક્રમની અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમા હતો (મુજ તથા ભોજના કાલનિર્ણય માટે જુઓ નાગરી પ્રચારણી પત્રિકા નવીન સસ્કરણ ભાગ ૧ અક ૨ પૃષ્ઠ ૧૨૧ થી ૧૨૫, અને ગૌ૦ હી૦ ઓઝાજી કૃત ' સોલકિયોકા ઇતિહાસ ' પ્રથમ ભાગ પૃ. ૭૬ થી ૮૦) પ્રબધ–ચિતામણિમા લખ્યુ છે કે મુજને મારી નાખવાના સમયે તેણે કહ્યુ હતુ કે 'લક્ષ્મી ગોવિદ પાસે ચાલી જશે, વીરશ્રી વીરોને ઘેર ચાલી જશે, પરતુ યશ પુજ એવો મુજ મરી જતા સરસ્વતિ નિરાલબ થશે' આ મુજની રચના ન હોય ને તે સમયના કોઇ કવિની હોય, છતા એમા તો સદેહ નથી કે તે વિદ્યા અને વિદ્વાનોનો અવલબ–આધાર હતો. તેના સમયમા ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે અમિતગતિએ 'સુભાષિતરત્નસદોહ' એ ગ્રથ બનાવ્યો. સિન્ધુરાજનાં કીર્ત્તિકાવ્ય, નવસાહસાંક ચરિતના કર્ત્તા પદ્મગુપ્ત, ધનપાલ (તિલકમજરીના કર્ત્તા જૈન પ્રસિદ્ધ કવિ), દશરૂપના કર્ત્તા ધનજય અને તેના ટીકાકાર હલાયુધ તેના સમયમા હતા. પ્રબધોમા અને સુભાષિતાવલિઓમા મુજના બનાવેલા કેટલાયે શ્લોક આપ્યા છે અને ક્ષેમેદ્ર કે જે મુજ પછી ૫૦ વર્ષે થયો છે તેણે મુજનો એક શ્લોક ઉધ્ધૃત કર્યો છે.

૨૩૩–હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જે દોહાઓની વ્યાખ્યા ઉપર કરવામા આવી છે તે શુ મુજે સ્વય બનાવ્યા છે ?–ઉપરના ૧૦ મા નબરના દોહાની વ્યાખ્યામા શાસ્ત્રી કહે છે કે તે ' રિપુનારીવાક્ય ' છે, પરતુ તેમા મુજે પોતાનેજ સબોધન કર્યું હોય તો તેમા શુ નવાઇ છે ? પ્રબધ ચિતામણિકારના સમય (સ –૧૩૬૧) સુધી તો આ ઐતિ-

હાસિક વાત હતી કે દોહા મુંજના છે જે એક બીજા કવિઓના બનાવેલા જણાવ્યામાં આવ્યા છે અને આ પ્રબંધકારોએ બીજા કવિઓના ગાનાઓને શિરે ચઢાવ્યા છે તે કહેવું આવા પ્રસિદ્ધ દોહા પર સંદેહ કરી શકાતો નથી. આવા દોહા દંતકથામાં રહી જાય છે અને દંતકથાઓ સિવાય તેની રચનાના સંબંધમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. વીસમેરના જૂની ગજે રાજા નરવર ભોજરાજ લખી મોકલ્યા. માનસિંહને આગરે 'સભી ભૂમિ ગોપાલકી' વાળો દોહો લખી મોકલ્યો નરહરિ કવિનો. અસ્દિ દત તુન મહદિ પાસે છરો અકબર આગળ મૂકવામાં આવ્યો ચાલ અને મુન શાદ અકબર આદિ દોહા બીરબલનામા છે ખુશ-મીજાજી યુક્તિ પ્રયુક્તિ ખાનખાના અને તુલસીદાસ વચ્ચે થઈ હતી—ઇત્યાદિ વાતના ઐતિહાસિક પ્રમાણ સિવાય બીજું શું પ્રમાણ છે !

૨૩૪ તે પ્રમાણ એ માનવાનું છે કે અગ્યારમી શતાબ્દીના બીજા ચરણમાં પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભોજનો કાકા પરમાર રાજા મુંજ જૂની હિંદી-જૂની ગુજરાતીનો કવિ પણ હતો. એક બીજું પ્રમાણ છે—શ્રી હેમચંદ્રના વ્યાકરણમાં જે અપભ્રંશનાં ઉદાહરણ આપ્યાં છે તેમા એક દોહો એ છે કે—

બાહ વિછોડવિ જાહિ તુહું, હઉં તેવઇ કો દોસુ
હિઅયટ્ઠિય જઇ નીસરહિ, જાણઉં મુંજ સરોસુ

અર્થાત્—બાંહ છોડી—અલગ કરી તું જાય છે હું પણ તેવી રીતે જાઉં છું (તેમાં) શું-કયો દોષ છે ! હૃદયમાં સ્થિત થયેલ જો (તું) નીકળી જા, તો મુંજ (કહે છે કે હું) જાણું (કે તું) સરોષ છે. ચોથા ચરણનો આ પણ અર્થ થઈ શકે છે કે તો હું જાણું કે મુંજ સરોષ છે આ બીજો અર્થ સીધો જણાય છે પરંતુ જુની કવિતાઓમાં નામ આપવાની રીત જોતાં પહેલો અર્થ પણ અસંભવિત નથી. આ દોહો હેમચંદ્ર પહેલાંનો છે. આથી બેજ પરિણામ આવી શકે છે—એક તો એ કે સરસ (?)ના

' બાહ છુડાએ જાત હો, નિબલ જાન કે મોહિ,
હિરદે સે જબ જાહુગે, તો મૈ જાનો તોહિ

એ દોહાનો પિતામહ ' બાહ બિછોડવિ ' આદિ દોહાનો કર્ત્તા રાજા મુંજ હતો અને આ મુંજના નામથી અંકિત દોહો સં. ૧૧૯૯ (કુમારપાલના રાજ્યાભિષેકનો સમય કે જે પહેલા તો હેમચન્દ્રનુ વ્યાકરણ રચાયુ હતુ) થી પહેલા પ્રચલિત હતો, બીજુ પરિણામ એ કે જો બીજો અર્થ લઇએ તો જે નાયિકાએ લપસણી ભૂમિવાળો દોહો (ઉપર સંખ્યા ૩ નો) મુંજને લખ્યો હતો તેની કૃતિ આ પણ હોય અને અવસ્થાઓમા કાતો મુંજને કવિ માનવો પડશે, અને કાતો આ દોહાઓને તેના સમયમા રચાયેલા માનવા પડશે. ઓછામા ઓછુ એ તો માનવુ પડશે કે આ દોહા સં ૧૧૯૯ (પૃથ્વીરાજ રાસોના કલ્પિત સમયથી ૫૦ વર્ષ પહેલા) થી કેટલોક સમય પહેલાની રચના છે જેથી તે સમયે કાતો મુંજે રચેલો અને કાતો મુંજને પ્રેષિત થયેલો માનવામા આવતો હતો.

(૧૧) **ભોજને** ત્યા એક સરસ્વતી કુટુબ આવ્યુ કે જેની ખબર **ભોજના** સેવકે એક સંસ્કૃત-દેશીથી મિશ્રિત શ્લોક બનાવી આપી—

બાપો વિદ્વાન્ બાપપુત્રોઽપિ વિદ્વાન્
આઈ વિદુષી આઇધુઆપિ વિદુષી,
કાણી ચેટી સાપિ વિદુષી વરાકી
રાજન્ મન્યે વિજ્જપુઞ્જ કુટુમ્બમ્

અર્થ—બાપ પણ વિદ્વાન છે, બાપનો પુત્ર પણ વિદ્વાન્ છે, મા વિદુષી પંડિતા છે, માની બેટી પણ વિદુષી છે, બીચારી કાણી દાસી છે તે પણ વિદુષી છે રાજન્ ! માનું છુ કે કુટુબ વિજ્ઞોનો પુંજ છે

પાઠાંતર—વપ્પો, વિદ્રી, વિધ્રી, વિદુસી, વિસ્ર, વિદૂ કેવલ લેખપ્રમાદ છે.

બાપ—પિતા. આ દેશી શબ્દ છે, પરતુ હેમકોશના શેષકાંડમા સંસ્કૃત માનેલો છે પ્રબંધચિંતામણિમા તેનું સંસ્કૃત રૂપ વપ્તૃ (વપ્તા—

બીજા ચાવનાર) પણ આવ્યું છે (પૃ ૩ ૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૩ પૃ ૨૪૫ ટિપ્પણ ૧૬) આઈ—મા, માતા (મરાઠી આઈ) ધુઆ—પુત્રી સં. દુહિતા પ્રા ધૂઆ ધી, ચિન્તઇ—ચિંત.

(૧૨)—રાજાએ તેમાંથી બીજી પત્નિને સમસ્યા કરી કે—કવણ પિયાવઉ ખીર ?—તેણીએ તેની પૂર્તિ કરી કે—

જઇ યહ રાવણુ જાયઉ દહમુહ ઇક્કુ સરીરુ
જણણિ વિયમ્ભી ચિન્તવઇ કવણુ પિયાવઉ ખીરુ
પાઠાંતર—જઈ

અર્થ—જ્યારે આ રાવણ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જ જન્મ્યો ત્યારે માતા અસમંજસમાં (આવી) ચિંતવે છે કે ક્યા (મુખ)ને દૂધ પીવરાવું ! (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં ૩૪)

જાયઉ—જાયો જણાયો રાવણ—રાવણ. વિયમ્ભી—વિસ્મિતા ચિન્તવઇ—ચિંતવે, કવણુ—કયું, ક્યા, પિયાવઉ—પિવરાવું—પીવાડું. ખીરુ—સં ક્ષીર, દૂધ. સિંધીમાં ખીર અતિ ? દૂધ છે !

(૧૩)—બીજી સમસ્યા એ કરી કે કંઠિ વિલુમ્બઉ કાઉ ?—આની પૂર્તિ ત્રીજી બેરીએ એવી રીતે કરી કે—

કણ્ણુ મિ વિરહકરાલિઅઇ ઉડ્ડાવિઅ વરાઉ,
સહિ અચ્ચબ્ભુઉ દિટ્ઠુ મઇં કંઠિ વિલુમ્બઇ કાઉ ?
પાઠાંતર—અચ્છિબ્ભુ, અચ્ચબ્ભુઅ દીઠ લાગે છે

અર્થ—કોઈ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ બીચારા પતિને ઉડાડ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ અચરજ જોયો કે (તેણી) હવે કોના કંઠે વળગે ?—કોના કંઠનો આશ્રય લે ?—અર્થાંતરિત પહેલાં તે પતિને ભગાડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે હાય ! કોના ગળામાં વળગાઉં ! (જુઓ આ દોહો બીજા રૂપમાં પૃ. ૨૧૬ નં ૩૫.)

કણ્ણુ—કેમેથી ચા કોઇ રીતે કરાલિઅ—કરાલિતાએ પઇ—પતિ, ઉડ્ડાવિઅ—ઉડાડ્યો, વરાઉ—વરાક—બિચારો, બાપડો. અચ્ચબ્ભુઉ—અત્ય-

દભુત જુઓ ઉપર ન. ૬ દિટ્ઠુ-દીઠો, જોયો. મઈ-મે કર્મ-વાચ્યમા કર્તા કારક કંઠિ-કંઠે-કંઠમા વિલુઞ્ગ્ઇ-લટકે, વળગે, કાઉ-કેના

આ બન્ને દોહા કુમારપાલ પ્રતિબોધમા કંઇક પાઠાતરવાળા બીજા પ્રસગે છે. અગાઉ જુઓ પૃ. ૨૧૫ અને ૨૧૬.

(૧૪)—એક સમયે ભોજ રાત્રે નગરમા ફરતો હતો ત્યા એક દિગબરને એક ગાથા બોલતા સાભળ્યો બિચારો તે દિગબર તો થઇ ગયો હતો, પણ મનની હોશ પૂરી થઇ નહોતી. બીજે દિને ભોજે તેને બોલાવ્યો અને તેનો મનસૂબો જાણી પોતાનો સેનાપતિ બનાવ્યો પછી તે કુલચદે અણહિલપટ્ટન છતી જયપત્ર પ્રાપ્ત કર્યું આ ગાથાનો દોહો એ છે કે—

એઉ જમ્મુ નગ્ગુહ ગિઉ, ભડસિરિ ખગ્ગુ ન ભગ્ગુ,
તિક્ખા તુરિયા ન માણિયા, ગોરી ગલિ ન લગ્ગુ.

પાઠાંતર—આઉ (=આયુ), નિગ્ગહ, નગ્ગહ

અર્થ—આ જન્મ નકામો ગયો, (કારણ કે) ભડ (વીર)ના શિરપર મારી તલવાર ભાગી નહિ, તીખા (તેજી) તુરગ-ઘોડાનો ઉપભોગ કર્યો નહિ તેમ ગોરી (યુવતી)ના ગળે વળગ્યો નહિ.

શાસ્ત્રીએ 'ભડસિરિ ખગ્ગ' ને એક પદ લઇ અર્થ કર્યો છે 'ભટ્ટ શ્રી ખડ્ગઃ'. તિક્ખાનો અર્થ 'તીક્ષ્ણ સ્ત્રી કટાક્ષ' કર્યો છે, અને 'તુરિયા' નો અર્થ 'તૂલિકાદિ શય્યોપકરણ' (રામાયણની 'તુરાઈ') —ગૂજરાતી તળાઇ, ટૅાની 'તુરિયા' નો અર્થ કર્કશ-સ્વર-યુક્ત વાજિત્ર (સ તૂર્ય) કરે છે.

એઉ—એહ, એ, **નગ્ગુહ**ં-નિર્ગ્રહ સ નિષ્ફલ.-શાસ્ત્રી કહે છે કે નગ્ગોડહ-હુ નાગો છુ-દિગબર છુ વા નિર્ગૃહ છુ **ભડ**-કાઠીઆવાડમા ટોણામા વપરાય છે-જો તુ ભડ-ભડનો દીકરો હો તો. મારવાડીમા વીર માટે 'ભડ' કહે છે-વિશેષે કરી ટોણુ મારતા ભડવીર એ ગૂજરાતીમા વપરાય છે.

બીજા થવનાર) પણ આવ્યું છે (પૃ ૩ ૧) (જુઓ ના. પ્ર. પત્રિકા ભાગ ૧ અંક ૩ પૃ ૨૪૫ ટિપ્પણ ૧૬) આઇ—આ, માતા (મરાઠી આઈ) ધુઆ-પુત્રી સં. દુહિતા પ્રાકૃત ધી વિજ્જ-વિદ.

(૧૨)—રાજાએ તેમાંથી એકની પત્નિને સમસ્યા કરી કે—કવણ પિયાવઉ ખીર ?—તેણીએ તેની પૂર્તિ કરી કે—

જઇ યહ રાવણુ જાઇયઉ દહમુહ ઇક્કુ સરીરુ
જણણી વિયંભી ચિન્તવઇ કવણુ પિયાવઉ ખીરુ

પાઠાંતર—જોઈ

અર્થ—જ્યારે આ રાવણ દશ મુખ અને એક શરીરવાળો જ જન્મ્યો ત્યારે માતા અચંબામાં (આશ્ચર્યથી) ચિંતવે છે કે કયા (મુખ)ને દૂધ પીવરાવું ? (જુઓ આ દોહો પૃ. ૨૧૫ નં ૩૪)

જાઇયઉ—જાયો જન્મ્યો, રાચ્યો—રચાયો. વિયંભી—વિસ્મિતા ચિંતવઇ—ચિંતવે, કવણુ—કોણ, કયા પિયાવઉ—પિવરાવું—પીવરાવું ઠાલિયાવાળી. ખીર—સં ક્ષીર, દૂધ. સિંધીમાં ખીર અર્થ દૂધ છે ?

(૧૩)—બીજી સમસ્યા એ કરી કે કંઠિ વિલુટ્ટઇ કાઉ ?—આની પૂર્તિ ત્રીજી ચેટીએ એવી રીતે કરી કે—

કણ્ણુ વિ વિરહકરાલિઅઇ ઉડ્ડાવિયઉ વરાઉ,
સહિ અચ્ચબ્ભુઉ દિટ્ઠુ મઇં કંઠિ વિલુટ્ટઇ કાઉ ?

પાઠાંતર—અભ્રિભુઉ, અચ્ચભ્ભુઅ ઠીક લાગે છે.

અર્થ—કોઇ વિરહથી દુઃખિત સ્ત્રીએ ખીજાઇને બીચારા પતિને ઉડાવ્યો. હે સખિ ! મેં આ અતિ આશ્ચર્ય જોયો કે (તેણી) હવે કોના કંઠે વળગે ?—કોના કંઠનો આશ્રય લે ?—કલહાંતરિતા પહેલાં તો પતિને તગડી દીધો પછી હવે માન ગયું ત્યારે પસ્તાય છે કે હાય ! કોના ગળામાં વળગું ? (જુઓ આ દોહો બીજા રૂપમાં પૃ. ૨૧૬ નં ૩૫.)

કણ્ણુ—કોઈપણ યા કોઇ રીતે કરાલિઅઇ—કરાલિતાએ પઇ-પતિ. ઉડ્ડાવિયઉ—ઉડાવ્યો, વરાઉ—વરાક—બિચારો, બાપડો. અચ્ચબ્ભુઉ—અત્ય-

પાઠાંતર—ભોજ એવ હુ કણ્ઠલઉ, રતભલઉ, ટચુલ, લગ્ગિછલિ, કાઇ, ગીમ વિહલી કોઇ, પાઠાંતરોમાં અધિકરણ–કારક વાળા પદ 'ઇ' વગરના પણ છે.

અર્થ—ભોજ ! ભણુ–કહે તો ખરો, કે આ (તારા) ગળામા કાંઠલો (આભૂષણનુ નામ) કેવો લાગે છે ? ઉરમા લક્ષ્મી અને મુખમાં સરસ્વતીની વચમા આ શુ સીમા બાંધી છે ? વિદ્વાન્ રાજાના મોમા સરસ્વતી અને પ્રભુના ઉરમા લક્ષ્મી–વચમા કાઠલો શુ થયો ?–જાણે કે બંનેના રાજ્યની મર્યાદા બતાવે છે.

કંઠુલઉ—કાઠલો, ગળાનુ ઘરેણુ, કેહઉ–કેવો, **પડિહાઇ**–સ-પ્રતિભાતિ. **નિબદ્ધી**–નિબાંધી, કાંઈ–કા, શામાટે, શુ.

(૧૭)—એક સમય ભોજ વીરચર્યાથી રાત્રે નગરમા ફરતો હતો ત્યા તેણે કોઈ દરિદ્રની સ્ત્રીને નીચેનો દોહો બોલતા સાભળી—

માણુસડા દસદસ દસા, સુનિયઈ લોય પસિદ્ધ,
મહ કન્તહ ઇક્કિજ દસા, અવરિ તે ચોરિહિં લિદ્ધ

પાઠાંતર—માણુસડી, દસ દસ હવઇ, માણુસડા (દસ દસ) દમઈ દેવેહિ નિમ્મવિયાઈ, મુજઝ, નવોરહિ હરિયાઇ, તે વોરહિ હરિયાઉ, નવોરહિં લિદ્ધ પાઠાતરોથી જણાય છે કે આ દોહાના બે પાઠ છે. એકમાં તો સિદ્ધ લિદ્ધ પ્રાસ છે, બીજામા નિમ્મવિયાઈ હરિયાઇ એમ પ્રાસ છે

અર્થ—મનુષ્યની દશ દશ દશાઓ લોક પ્રસિદ્ધ સભળાય છે અથવા દશ દશ દશા દેવતાઓએ બનાવી છે અર્થાત્ આખા જન્મમા દશ દશા બદલે છે, પરતુ મારા કથની એકજ દશા (દારિદ્રય) છે અને (જે હતી) તે ચોરોએ લઈ લીધી (અથવા બીજી પણ બીજાઓએ લઇ લીધી.)

સરખાવો—હસ્તિના દશવર્ષપ્રમાણા દશ દશા કિલ ભવતિ– (હર્ષચરિતની) સંકેત ટીકા.

માણિયા—માણ્યાં, ઉપભોગ કર્યો સ. મ. ન. ક. સરખાવો મારવાડી— સેજ માણિઓ ગોરીને માણુઓ ગોથા (ગીત). મારી—નાખિશ માટે સાધારણ શબ્દ છે હજુ પણ હિંદી પરથી રાજસ્થાની ગૂજરાતી ગીતોમાં આવે છે હેમચંદ્રે પણ આ શબ્દનો આ અર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે

(૧૪) પ્રબંધ ચિંતામણિની એક નવમાં તે સમયવાળા કુમ્માદ (કે જે કવિ પણ હતો અને જેને સુંદર કવિતા માટે ભોજે એક સુંદર હસ્તી આપી હતી) નો એક દોહો બીજો આપ્યો છે કે.—

નવ જલ ભરીઆ મગ્ગડા, ગયણિ ધડુક્કઇ મેહુ
ઇત્થન્તરિ જઇ આવિસિઇ તઉ જાણીસિઇ નેહુ.

અર્થ—માર્ગ (મારગમાં) નવા પાણીથી (વરસાદના પાણીથી) ભર્યા છે ગગનમાં મેઘ ધડકે છે આ અંતર (અવસર) પર જો (તું) આવશે તો નેહ જાણશે મુંજની સ્ત્રીથી તો વરસાદમાં આવવાનો અસંભવ જાણી અભાર નામાને તેની પહેલાજ બોલાવતી હતી; પરંતુ કુમ્માદ તેજ—વરસાદના સમયમાં આવવાનેજ સ્નેહની પરીક્ષા માને છે

ભરિઆ—ભરેલા મગ્ગડા—ખુએ સંદેશો ન. ૧ માં જઇ—જ્યારે સ. યદિ. મારવાડીમાં જદ, જદં હમણાં પણ સમયવાચક જ્યારેને માટે વપરાય છે જાણીસિઇ—જાણશો જરી. સ. સ્ના. નો સિ. થયેલ છે

(૧૫)—ભોજે સભામાં બેસી ગૂજરાતીઓના ભોળપણની હાંસી કરી. તેમાં ગુજરાતના એક માણસે કહ્યું કે અમારા ગોવાળીઆ—ભરવાડ પણ આપના પંડિતો કરતાં ચડી જાય તેવા છે આ સમાચાર જાણી ગુજરાતના રાજા ભીમ (સોલંકી) એ એક ગોવાળ ભોજની પાસે મોકલ્યો. તેણે તે રાજાને એક દોહો સંભળાવ્યો જેથી રાજાએ તેને સરસ્વતી કંઠાભરણ ગોપની ઉપાધિ આપી.

ભોઅ એઉ ગલિ કણ્ઠલઉ ભણ કેહઉ પડિહાઇ
ઉરિ લચ્છિહિ મુહિ સરસ્સિતિ કિ, સીમ વિગ્ગી કાઇ.

'કસુ કરૂ' નો અર્થ ટૉનીએ 'કેનો હાથ' એમ કર્યો છે અને શાસ્ત્રીએ 'શું કરૂં' એમ કર્યો છે 'પુત્ર કલત્ર' એ બનેને સંબોધન માન્યો છે અને ધી એટલે કન્યાને બને ભૂલી ગયા છે. કસુ કરૂ-સ કસ્ય કેરક, ધી-પુત્રી જુઓ ઉપર નં. ૧૧ કરસણ-ખેતી યા કૃષ્ન-આખી (શાસ્ત્રી), આઇઓ, જાઇઓ=ટૉનીએ આવુ છુ, જાઉ છુ એમ અર્થ કર્યો છે એ-એજ શબ્દ ગૂજરાતીમાં વપરાય છે

(૧૯). સિદ્ધરાજ જયસિંહ સમુદ્રકિનારે ફરતો હતો. એક ચારણે તેની સ્તુતિની કવિતા કહી તેમાથી એક સોરઠો (?) આપ્યો છે—

કો જાણઈ તુહ નાહ ચિત, તુ હાલેઇ ચક્કવઇ લઉ
લંકહલે વાહમગ્ગુ, નિહાલઈ કરણ ઉત્ત

પાઠાંતર—કૌ, હાલતુ, લંકકાલે, ચક્કવઇ લહુ

અર્થ—સિદ્ધરાજને સમુદ્ર તરફ જોતો જોઇ ચારણ કહે છે કે નાથ! તમારા ચિત્ત (ની વાત)ને કોણ જાણે છે? તું ચક્રવર્તી (પદ) લઉં એમ ચાલે છે-ચાલ કરે છે-એવી ચેષ્ટા કરે છે, કર્ણનો પુત્ર (સિદ્ધરાજ) લંકા કુલને (લેવા માટે) વહાણનો માર્ગ નિહાળે છે.

હાલેઈ—હાલે છે-ચાલે છે (સં જધાલયતિ, શાસ્ત્રી) લઉ-લેવા (સં લબ્ધું, શાસ્ત્રી) લંકહલે-લંકા કૂલને વાહ-વહાણનુ ચાલનુ. કરણઉત્ત-કર્ણપુત્ર રાજસ્થાની કરણોત પિતાના નામના ગૌરવથી પુત્રને સંબોધન કરવુ એ ચારણ કવિતા (ડિંગલ)નું પ્રસિદ્ધ લક્ષણ છે.

(૨૦) સિદ્ધરાજ જયસિંહે વર્દ્ધમાનપુર (વઢવાણ)ના આભીર રાણક-રાણા [૩૪]નવઘન પર ચડાઈ કરી અને કિલ્લાની દીવાલ તોડી તેને દ્રવ્યની વાસણિયો-વાસડીઓ (થેલીઓ)ના મારથી મારી નાખ્યો.

---

૩૪ ગિરનારના ચૂડાસમા યાદવોની રાજાવલીમા કેટલાય નવઘણ નામના રાજાઓનો ઉલ્લેખ છે સંભવિત છે કે તે ચોથો નવઘન હોય અને ખેંગાર તેનુ ઉપનામ હોય ફાર્બસે રાસમાલામાં ખેંગારને નવઘનનો પુત્ર કહ્યો છે. ખેંગાર અને નવઘન એ નામ આ રાજાઓમા અનેક વખત આવ્યાં છે

ભાણુકાલ—સર્વપ-પ્રકાર છઠ્ઠીના 'ણું' અને 'ણં' માટે જુઓ નં ૧ ટી-કર્ણ એકવચનને માટેની નારીજાતિ છે હા-અનુસ્વાર. ઉત્કર્ષ-ગેય છે સુનિષર્ણ-કર્મવાચ્ય-કર્મપ્રયોગ નિર્મ્મવિવાઉ-નિર્મિત કરવામાં આવી (સ નિર્મમિતાનિ) પ્રેરણાર્થકમાં પ(વ)ને માટે જુઓ ના. પ્ર. પ. ભાગ ૧ અંક ૪ પૃ. ૫૦ ટિપ્પણી ૧૧ મુજબ-અહીં સંસ્કૃતમાં મહ તુભ્ય ચોથીના છે ચોથી અને છઠ્ઠીનો પ્રયોગ વૈદિક ભાષામાં કેટલેક અંશે વપરાતો હતો. વૈદિક ભાષામાં તુભ્ય — છઠ્ઠીના અર્થમાં પણ વપરાયો છે-જેમ તુભ્ય શ સવનાન તાઙ્ગિરસ્તમ-નાતામ્-મહ, ક તાહ-તેમાં ૯ સર્વપ-પ્રકારનું ચિહ્ન છે હિંદી-માં જે તે ગુજરાતીમાં પણ જ વપરાય છે-તેનો અર્થ કેવળ થાય છે હિંદીમાં 'હી' વપરાય છે મારવાડીમાં પણ હજુ સુધી વપરાય છે જેમકે-આપરોજ કામ, એકજ રૂપો (રૂપું) અવહિ-ભીછ સ અવશ્ય છે ટીની અનુસાર ઉપરિ એટલે ઉપર. અધિક એ અર્થ નથી. નવોહ-રહિ—નવ+ઓરહિ હિંદીમાં પણ ઓર છે તે અવર એટલે અવરથી બન્યું છે સંવત્ ૧૯૨૨ સુધી જૂના પંડિતો હિંદીમાં અવર એમ વાપર્યાં કરતા હતા જેમકે અવર જન આઇસા હોય તન (એક પત્ર પરથી) લિહ-સ લખ. મારવાડી ગુજરાતી લીપી. હરિયાળી-હરી લીપી-બાહ લીપી.

(૧૮). મરતી વખતે ભોજે કહ્યું હતું કે સ્મશાનયાત્રા વખતે મારા હાથ નનામી બહાર રાખવા. ભોજનું આ વચન વૈશ્યને એક વેશ્યાએ કહ્યું કે —

> કસ્તુ ક્યરે પુત્ર કલત્ર ધી, કસ્તુ ક્યરે કરસણ વાડી,
> એકલા આવ્યો એકલા જાશો હાથ પગ બે ઝાડી.

અર્થ—અરે ! પુત્ર, સ્ત્રી, કન્યા કોના છે ! ખેતીવાડી કોના છે ! (અથવા આબી વાડી કોની છે !) એકલું આવવું છે ને બને હાથ પગ ઝાટકીને એકલું જવું છે

મીના દુ:ખમા તારી સહાનુભૂતિ જાણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં ભૂષણ ઉતારી નાખવામા આવે છે તેમ)

તઇં—તે **ગરુઆ** (સ -ગુરુક) ભારે-મોટા **મારીતાં**-મારતા (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) **સિહર**-શિખર **ઢલિઉં**-ઢળ્યુ, નીચે પડ્યુ.

(૨૩) જૈસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરૂપ ભાવીયઇ
નઇ જિમ નવા પ્રવાહ, **નવઘણ** વિણુ આવઇ નહિ

પાઠાંતર—વરુણ ભાવીયઈ, નવયણુ વિન આવૈ નહિ

અર્થ—જૈસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ-મારૂ ઘર વળી વળી-ફરી ફરીને વિરૂપ જણાય છે જેમ નદીમા નવો પ્રવાહ નવઘન (નવો મેઘ-બીજી બાજુએ રાણો નવઘન) વગર આવતો નથી તેમ.

'જૈસલ મોડિ મવાહ' નો અર્થ ટૉનીએ એવો કર્યો છે કે 'જેસલ, આસુ પાડમા' શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સંતોષદાયક નથી એ અર્થ થઇ શકે કે જૈસલનો મોડેલો-તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે ક્યા નવઘનથી થનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને ક્યા બીજાના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવઘનનો અર્થ બંને બાજુ લાગુ પડે છે.

મોડિ-મોડીને-મર્દ્ ધાતુ મવાહ-મદ્+વાસ મારૂ ઘર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજીના મતે એમ લેવુ જોઇએ કે જૈસલ-મોડિમ-વાહ=જૈમલનો મોડેલો વામ યા પ્રવાહ **વલિ વલિ**-ફરી ફરી, **નઇ**-નદી સુરવરનઈ (તુલસીદાસ)

(૨૪) વાઢી તો વઢવાણ, વીસારતા ન વીસરઇ
સોના સમા પરાણ, **ભોગાવહ** પઇ ભોગવીઈ

પાઠાંતર—વાટી તવઉં વઢમાણ, સૂના, તઇ, ભોગિઆ

અર્થ—હે વઢવાણ (વર્ધમાન) શહેર ! તુ (શત્રુઓથી) વઢાયુ છે-કપાયુ છે તો પણ વીસારતા પણ વિસરતુ નથી. (હુ મારા) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીનુ નામ) પ્રાણોનો ભોગ આપીશ (અથવા હે ભોગાવા ! હુ તને તેનુ ભોજન કરાવીશ).

નવઘનથી રાણી રાણકદેવીનું રોદનગાન એ છે કે—

સહિ નહિ સરાણુ કુમારિ નાઉમાઇ ઘ
સઇ સઉ ખઙ્ગારિહિ પ્રાણુઇ વઇસાનરિ હોમિઅ

પાઠાંતર—સખા, નહિ રાણુ, ન કુમાર ન કુમાર સહિ, પાણ-
ઉન વઇસારિ હોમિયા.

અર્થ—હે સખિઓ! તે રાણો પણ નથી, (અમારું) કુળ પણ
હવે નકુળ (—નીચકુળ) છે (હું) સતી ખેંગારની સાથ પ્રાણોને વૈશ્વનર
(અગ્નિ)માં હોમું છું.

સહ્ય—સખઓ—સખિઓ. ક્—અનુનાસ સઉ—સતી પ્રાણુઇ—
પ્રાણને વઇસાનરિ—વૈશ્વાનરમાં—રાજસ્થાની વૈશાર. હોમીઇ—હોઉ
છું. હોમિયા—હોમ્યા.

(૨૧) સગ્ગા સવ્વે વાણિઆ, જેસળુ વડ્ડુ સેઠિ
કહ વડ્ડિજ્જઉ માઢીમણ અમ્મીણા ગઢ હેઠિ.

અર્થ—સર્વ રાજાઓ (નાના) વાણિઆ છે જેસલ (સિદ્ધરાજ
જયસિંહ) વડો શેઠ છે શું વાણિજ્ય—વેપાર અમારા ગઢની હેઠે—નીચે
(તેણે) માંડ્યો છે

(ટીકાએ ઉત્તરાર્ધનો અર્થ એમ કર્યો છે કે વાણિઆના ધંધાની
કેવી રીતે શોભા થાય! અમારો ગઢ નીચે પડી ગયો!)

સવ્વે—સ સર્વે. વડ્ડુ(ઉ)—વડો—મોટો વડ્ડિજ્જઉ—જુઓ ઉદેશ
ક ન ૧ મા, માઢીમણ—જુઓ માણિક્ય ન ૧૪માં અમ્મીણા—
અમારા જુઓ ન ૧ હેઠિ—હેઠે—નીચે. ૧૫મી સદ. જેમાં ઔર જેઠ
સમ હેઠ (સમાનતા).

(૨૨) તઇ મઉઆ મિરસાર, કાઇ મણિ મચ્છર ધરિઉ
મારીતા ચઉકાર, એક વિ ઘાઉ ન ઘલ્લિઉ

અર્થ—હે મઉઆ—મુઆ (મરેલા) મિરસાર (મર્કટ)! તેં મનમાં
શું મચ્છર ધર્યો હતો કે ખેંગારને મારતી વખતે (પોતાનું) એક હથિયાર
પણ ઘાલ્યું—પાડ્યું નહિ? (કે જેથી હું અહિયાં હવે ન મરાં ત્યાં

મીના દુખમા તારી સહાનુભૂતિ જાણી લેવાત, જેવી રીતે શોકમાં ભૂષણ ઉતારી નાખવામા આવે છે તેમ)

તઇ—તે **ગરુઆ** (સ -ગુરૂક) ભારે-મોટા **મારીતાં**-મારતા (ભાવલક્ષણ-ભાવપ્રયોગ) **સિહર**-શિખર **ઢલિઉ**-ઢળ્યુ, નીચે પડયુ.

(૨૩) જેસલ મોડિ મવાહ, વલિ વલિ વિરૂપ ભાવીયઇ
નઈ જિમ નવા પ્રવાહ, **નવઘણ** વિણુ આવઇ નહિ.

પાઠાંતર—વરણુ ભાવીયઈ, નવયણુ વિન આવૈ નહિ.

અર્થ—જેસલ (જયસિંહ)ના મર્દન કરેલો મારો વાસ-મારૂ ઘર વળી વળી-ફરી ફરીને વિરૂપ જણાય છે જેમ નદીમા નવો પ્રવાહ નવઘન (નવો મેઘ-બીજી બાજુએ રાણો નવઘન) વગર આવતો નથી તેમ.

'જેસલ મોડિ મવાંહ' નો અર્થ ટૉનીએ એવો કર્યો છે કે 'જેસલ, આસુ પાડમા' શાસ્ત્રીનો અર્થ પણ સતોષદાયક નથી એ અર્થ થઇ શકે કે જેસલનો મોડેલો-તોડેલો (અમારી રાજ્યરૂપી નદીનો) પ્રવાહ ખરાબ લાગે છે, કારણકે ક્યા નવઘનથી થનારો નદીના પૂરનો સુંદર પ્રવાહ અને ક્યા બીજાના પરાક્રમથી તોડેલો પ્રવાહ ?—નવઘનનો અર્થ બને બાજુ લાગુ પડે છે

મોડિ-મોડીને-મર્દ્ ધાતુ મવાહ-મદ્+વાસ મારૂ ઘર (શાસ્ત્રી), ગુલેરીજીના મતે એમ લેવુ જોઇએ કે જેસલ-મોડિમ-વાહ=જેસલનો મોડેલો વાસ યા પ્રવાહ **વલિ વલિ**-ફરી ફરી, **નઇ**-નદી. સુરવરનઈ (તુલસીદાસ)

(૨૪) વાઢી તો વઢવાણુ, વીસારતા ન વીસરઇ
સોના સમા પરાણુ, ભોગાવહ પઇ ભોગવીઈ

પાઠાંતર—વાટી તવઉં વઢમાણુ, સૂના, તઈ, ભોગિવ્યા

અર્થ—હે વઢવાણુ (વર્ધમાન) શહેર ! તુ (શત્રુઓથી) વઢાયુ છે-કપાયુ છે તો પણ વીસારતા પણ વિસરતુ નથી (હુ મારા) સોના જેવા ભોગાવાને (નદીનુ નામ) પ્રાણોનો ભોગ આપીશ (અથવા હે ભોગાવા ! હુ તને તેનુ ભોજન કરાવીશ).

પૂર્વાર્ધનો ટીકાએ કરેલો અનુવાદ—તે (નવઘન) ના ઘાયેલા ઘા-વાળુ (તેને) વીસારતાં પણ નહિ વીસરે.

વાહી—સં વહ્ ધાતુનો બે અર્થ છે—વહવું અને વાહવું-મારવું વાહવું એ શબ્દ ગુજરાતીમાં વપરાય છે તેવો શબ્દ હિંદી કે મરાઠીમાં નથી. વીસારતાં-વિસારતાં સં વિસ્મર્ ધાતુ પરથી વીસરવું સમા-ગરોવર, સરખા સોઆવહ-સોઆવન નામની નદી જેને હાલ બોગાવો કહે છે ત્યાં—આ

આ સોરઠાઓમાં ચાર ચાર નવઘન તથા ખેંગાર બન્નેને ઓળખ માનવામાં આવ્યા જણાય છે

પ્રકરણ ૫ મું

પ્રબંધ ચિંતામણિમાંથી ઉદાહરણો (અનુસંધાન)

(૨૫). હેમચંદ્રની માતાના ઉત્તર કર્મ કરતી વખતે શૈવ બ્રાહ્મણોએ વિમાન-ભંગનું અપમાન કર્યું આથી કોપિત થઈ હેમચંદ્રજીએ માળવામાં થઈ નાખી પોતા રાજા કુમારપાળની પાસે આવી ઉદયન મંત્રી અને રાજાને પોતાનો પરિચય કરાવ્યો. હેમચંદ્રે કહ્યું કે

આપણ પઇ પ્રભુ હોઇજ્જ કઇ પ્રભુ કીજ્જઇ હત્થિ
કજ્જ કરિવા માણુસહ બીજઉ માગુ ન અત્થિ.

પાઠાંતર—કજ્જ કરેવા માણુસહ.

અર્થ—કાંતો આપ સમર્થ થાઓ કાંતો (પ્રભુ) સમર્થને હાથમાં કરો. મનુષ્યોના કાર્ય (સિદ્ધ) કરવા બીજો માર્ગ નથી

આપણ—આપ પઇ—અપય-આ. હોઇજ્જ—હોવે કઇ—કે વા બીજઉ—બીજો. હત્થિમાં દુસરો એમ જુદો શબ્દ છે માગુ—માર્ગ. માગ અત્થિ—અત્થિ (સ અસ્તિ) ગુજરાતીમાં ન મળતાં નથી એ રૂપ થયું છે રાજસ્થાનીમાં નૂ આથ ન સાથ એટલે કંઇ છે નહિ

(૨૬). એક દિવસ હેમચંદ્ર કુમારપાલ વિહાર-મંદિરમાં કપર્દી નામના પંડિતના હાથની સહાય લેવાતી હતી ત્યાં નાચનારીના કંચુકની દોરી પાછળથી ખેંચીને બાંધવામાં આવતી હતી તે પર કપર્દીએ એક દોહાનો પૂર્વાર્દ્ધ કહ્યો અને તેજ વખતેજ હેમચંદ્રે તેની પૂર્ત્તિ કરી કે —

સોહગ્ગીઉ સહિ કંચુયઉ, જુત્ત ઉત્તાણુ કરેઇ
પુટ્ટિહિ પચ્છઇ તરૂણિયણુ, જસુ ગુણુ ગહણુ કરેઈ.

અર્થ—સુહાગણીને (યા સુહાગ-સૌભાગ્યને) પણ સખીઓ કંચુક-કાંચળીથી યુક્ત-સાથે ઉત્તાન (ઉંચો) કરે છે જેના તરૂણિજન પીઠ પાછળથી ગુણ ગ્રહણ કરે છે. જેના ગુણોનું પાછળથી ગ્રહણ (કથન) કરવામાં આવે તે અવશ્ય ઉંચો (મોટો) હોય છે અહીં ગુણ પર શ્લેષ છે. (૧) ગુણ એટલે દોરો અને (૨) ગુણ એટલે સદ્‌ગુણ

—સોહગ્ગીઉ-સૌભાગ્યવતી પણ-સુહાગણ. હિ-સુહાગન. પુટ્ટિહિ-પીઠથી, પુટ્ટે (પૃઠ) થી સ. પૃષ્ઠ ઋની ઉ શ્રુતિપર ધ્યાન રાખવું. પીઠ પાછળ-હિ પીઠ પીછે, રાજસ્થાનીમાં રૂઢિ પ્રયોગ પૂઠ પીડે વપરાય છે પચ્છઇ-પછી-પાછળ મારવાડી પાછે. કરેઇ-કરે

(૨૭) સોરઠના બે ચારણ 'દુહાવિદ્યા'માં સ્પર્ધા કરતા અણહિલપુર પાટણમાં આવ્યા શરત એવી હતી કે જેની રચનાની હેમચંદ્ર વ્યાખ્યા કરે તે બીજાને હારેલો સમજે હેમચંદ્ર મળતા એક બે સોરઠો બોલ્યો કે —

લચ્છિવાણિ મુહકાણિ ઇયઇ ભાગી મુહ ભરઉ
હેમસૂરિ અચ્છીણિ જે ઇસરતે તે પંડિયા

પાઠાંતર—પયઈ, મરઉ, સૂરિઆ છાણિ.

અર્થ—આ ભાગી (ભાગ્યશાલી હેમચંદ્ર) નું મુખ લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બંનેના સુખથી ભરેલું છે, એવા હેમસૂરિ જેના પર છાના છાના કંઇક પ્રેમ કરે છે તે પંડિત થઈ જાય છે

આ અર્થ કંઇક ખેંચીને કર્યો છે કારણ કે સોરઠો સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રીએ એક પાઠાંતરનો જૂદો અર્થ આપ્યો છે કે જે તદ્દન અવળો છે.

લક્ષ્મી કહે છે કે એ યતિ (એ સર્પ) વાણીને મુખમાં રાખનારો છે તેથી (લોકની અપેક્ષાથી) હું ભઈ છું તો હેમસૂરિથી બની (હેમસૂરિ આ બન્ને) તે ભાગી ગઈ તેથી જે કમ્પર (સમર્થ) છે તે પંડિત છે પંડિત લક્ષ્મીવાન્ નથી.

લચ્છિવાણિ મુહકાણિ—મુખાઃ (સ)=પ્રભૃતિ, આદિ એથઈ—એ એવે ભસ્ઈ-ભઈ-ભરેલ, કંસિસ્તે-કમ્પ રહે ? (સ) કંઈ પણ પ્રેમ કરતાં, ભાવિ—(સ ભ્ન ભય ?) બનાં—એમ રીતે સમ્સ્થાની—અને.

(૨૮). આ ચારણ તો બેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે નમસ્કાર કર્યો એટલે હેમચન્દ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજો ચારણ બોલ્યો —

હેમ તુમ્હા કર મરઉ જહ અબ્ભુઅ રિદ્ધિ,
જેંપ પહ હિઠ્ઠા મુહા તાંહ ઉપ્પરી સિદ્ધિ
પાઠાંતર—જિંદ અમ્મુ પુપરિદ્ધિ, જે ચંપઇ કિંમ મુહ ચીઠ ઉપ્પરી સિદ્ધી.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર ભરો—રાખો તેની તો અદ્ભુત ભાગ તેવી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા ? નીચા મોથી (આપના પગ) લાગે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને દોશી એ બન્નેના કરતાં જુદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષકારક નથી. ચારણ કુમારપાલની અદ્ભુત ઉપજાવે તેવી સંપત્તિને હેમચન્દ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણ માને છે આ વિરોધાભાસ પણ હોઈ શકે છે કે જે નીચું અને સિદ્ધિ ઉંચી (ઉપ્પરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેના દોહા ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણે શિવાજી પાસે ભૂતપ્રી પેઠે અધિરાઈથી કહ્યું કે શું હવે પાપના લાખ આપશો ? રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચન્દ્રે કોઇને વખાણ્યો નહિ. બન્નેની હોડનુ શુ થયુ તે જણાવ્યુ નથી.

તુહાલા—તમારા, પજાબી તુહાડા, જુઓ ન ૧ જાહ–જેમા, જ્યા અચ્ચબ્ભૂ–અત્યદ્ભુત–જુઓ ન ૬ અને ૧૩ જે ચપહ–જે ચપાવે છે (પગને) પગચપી કરાવે છે ગજસ્થાની–પગચપી જેવ–જેના પહ–પગમા હિટ્ઠે–હેઠા–નીચેના જુઓ ન ૨૧ ઊપહરી–ઉપહાર દેવાયેલી (સ ઉપહૃતા) અથવા ઉપરની, ઉંચી

(૨૯) જ્યારે કુમારપાલ શત્રુંજય તીર્થમા ગયો ત્યારે ત્યા એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો મોરકો નવ વાર બોલતા તેને નવ હજાર આપ્યા.

ઇક્કહ ફુલ્લહ માટિ દેઅઇ સામી સિદ્ધિ સુહુ
તિણિ સિઉ કેહી સાટી ભોલિમ જિણવરહ.

પાઠાંતર—દેવઇ સિદ્ધિ સુહુ .કેહિ સાટિ કટિ(રિ ?), રે ભોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઉ.

અર્થ—એકજ ફુલને માટે સ્વામી સિદ્ધિસુખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હે જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) ભોળા છો ? યા જિનવરનુ આટલુ ભોળપણ કેમ છે ?. ટૉનીએ 'તિણિસઉ'નો અર્થ કર્યો છે કે ' આ નિશ્ચિત છે (તન્નિશ્ચિત !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાજ વપરાય છે હિ મા લિયે, ખાતિર એમ જૂદા શબ્દ છે. તિણિ સિઉ'–તેથી (આ કારણથી) (સ તન્નિશ્રયા–શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે કેહી સાટી–કેના સાટે–માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમા વપરાય છે દેખો ન ૫ કેને બદલે ભોલિમ–ભોળપણ

(૩૦) કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભત્રીજો અજયપાલ ઘણો નિર્દયી હતો જૈનોપર જેટલી તેના પૂર્વજોએ ભલાઇ કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો તેણે ચુટી ચુટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

લક્ષ્મી કહે છે કે એ પતિ (એ ચાર્ય) વાસુકિ મુખમાં રાખનારો છે તેથી (શેષની અદેખાઈથી) હું મહું છું તો હેમસૂરિથી બની (હેમસૂરિ આ ભાળે) તે ભાગી ગઈ તેથી જે ઇશ્વર (સમર્થ) છે તે પંડિત છે પંડિત લક્ષ્મીવાન્ નથી.

લચ્છિવાણિ મુહકાણિ—મુખાઃ (સ)=પ્રભૃતિ, આદિ એવાઈ—એ એવો બારઈ—અર્થ—અરેક્ષ, ઈસરત્વે—ઈશ્વર ત્વે ? (સ) કઈ વ્વ પ્રેમ કરતાં, ભણિ—(સ ભન ભણ ?) ભણતાં—શુભ રીતે, સમરસની—અને

(૨૮). આ ચારણ તો બેસી ગયો. એટલામાં કુમારપાલ વિહારમાં આરતીના વખતે મહારાજ કુમારપાલ આવ્યા અને તેણે પ્રણામ કર્યો એટલે હેમચન્દ્રે તેની પીઠ પર હાથ રાખ્યો. આટલામાં બીજો ચારણ બોલ્યો—

હેમ તુમ્હાલા કર મરઉ જાહ અચ્ચબ્ભુ રિદ્ધિ,
જે ચંપહ હિઠા મુહા તાંહ ઊપહરી સિદ્ધિ
પાઠાંતર—જિહ અચ્ચુ પુરિદ્ધિ, જે ચંપઇ હિઠ મુહા તીહ ઉપ્પહરી સિદ્ધી.

અર્થ—હે હેમ ! તમારા હાથ જેના પર મરો—રાખો તેની તો અત્યદ્ભુત ઘણી રિદ્ધિ થાય છે અને જેનું મોં નીચે હોય છે (યા જે નીચા મોંથી (આપના પગ) ચાંપે છે) તેને આપે સિદ્ધિની ભેટ કરી. આ અર્થ શાસ્ત્રી અને દોશી એ બંનેના કરતાં જુદો છે અને તેઓના અર્થ સંતોષકારક નથી. ચારણ કુમારપાલની અભિલાષા ઉપજાવે તેવી ઉપપત્તિને હેમચન્દ્રની પીઠ પર હાથ રાખવો અને સિદ્ધિની ભેટને નીચા મોંથી પગમાં પ્રણામ કરવાનું કારણ માને છે આ વિરોધાભાસ પણ હોય શકે છે કે મોં નીચું અને સિદ્ધિ ઉંચી (ઉપહરી). કવિની આ ઉક્તિ પર રાજા પ્રસન્ન થયો અને તેનો દોહો ફરી ફરી બોલાવરાવ્યો. ત્રણ વાર બોલીને ચારણે, શિવાજી પાસે ભૂષણની પેઠે અધિકારથી કહ્યું કે શું દરેક પાઠના લાખ આપશો ! રાજાએ ત્રણ લાખ આપ્યા. આ

કહાણી અધૂરી છે, હેમચન્દ્રે કોઇને વખાણ્યો નહિ. બનેની હોડનું શું થયુ તે જણાવ્યુ નથી

તુહાલા—તમારા, પંજાબી તુહાડા, જુઓ ન ૧ **જાહ**-જેમા, જ્યા **અચ્ચબ્ભૂ**-અત્યદ્ભુત-જુઓ ન ૬ અને ૧૩ **જે ચપહ**-જે ચપાવે છે (પગને) પગચપી કરાવે છે રાજસ્થાની-પગચપી **જેવ**-જેના **પાહ**-પગમા **હિઠ્ઠું**-હેઠા-નીચેના જુઓ ન ૨૧ **ઊપહરી**-ઉપહાર દેવાયેલી (સ ઉપહૃતા) અથવા ઉપરની, ઉંચી

(૨૯). જ્યારે કુમારપાલ શત્રુંજય તીર્થમા ગયો ત્યારે ત્યા એક ચારણને પ્રતિમા સમક્ષ નીચેનો સોરઠો નવ વાર બોલતા તેને નવ હજાર આપ્યા

ઇક્કહ ફુલ્લહ માટિ દેઅઇ સામી સિદ્ધિ સુહુ
તિણિ સિઉ કેહી સાટી ભોલિમ જિણવરહ.

પાઠાંતર—દેવઇ સિદ્ધિ સુહું...કેહિ સાટિ કટિ(રિ ?), રે ભોતિ (લિ ?)મ, તિણિસિઉં.

અર્થ—એકજ ફુલને માટે સ્વામી સિદ્ધિસુખ (અથવા સર્વ સિદ્ધિ) આપે છે, તે પ્રમાણે (તેથી) હે જિનવર ! આપ શા માટે (એટલા) ભોળા છો ? યા જિનવરનુ આટલું ભોળપણ કેમ છે ? ટૉનીએ 'તિણિસઉ'નો અર્થ કર્યો છે કે ' આ નિશ્ચિત છે (તન્નિશ્ચિતં !) આ માટે જિનવરને કદી પણ ન ભૂલી જાઓ.

માટિ—માટે. આ શબ્દ ગૂજરાતીમાજ વપરાય છે હિ માં લિયે, ખાતિર એમ જૂદા શબ્દ છે **તિણિ સિઉ**-તેથી (આ કારણથી) (સ તન્નિશ્રયા-શાસ્ત્રી) તે પ્રકારે **કેહી સાટી**-કેના સાટે-માટે. સાટે, સટે ગૂજરાતીમા વપરાય છે દેખો ન ૫ કેને બદલે. **ભોલિમ**-ભોળપણ

(૩૦). કુમારપાલનો ઉત્તરાધિકારી અને ભત્રીજો **અજયપાલ** ઘણો નિર્દયી હતો. જૈનોપર જેટલી તેના પૂર્વજોએ મહેરબાની કરી હતી તેટલો અત્યાચાર તેણે કર્યો હતો. તેણે ચુટી ચુટીને વિદ્વાનો ને પ્રધાનોને માર્યા.

પંડિત રામચંદ્ર સો પ્રબંધ બનાવ્યા હતા તેને તપેલા તાંબાપર બેસાડી દીધા. નીચેનો દોહો કહી અંતથી પોતાની જીભ કાપી વેદનાથી તેઓ મરણ પામ્યા.

મહિવીઢહ સચરાચરહ, જિણ સિરિ દિન્હા પાય
તસુ અત્થમણુ દિણેસરહ, હોઉત હોઇ ચિરાય.

પાઠાંતર—જિણિ સિરિ દિના, દિણેસરહ, હોઅઉ હોઉ, ચિરાય.

અર્થ—મહી-પૃથ્વીના પીઠ પર જેણે સચરાચર સર્વ (ભુવનમાં) ના માથે પગ મૂક્યો તે દિનેશ્વર (સૂર્ય)નો અસ્ત થાય છે જે થનારૂં તે લાંબે કાળે પણ થાય છે

મહિવીઢહ—મહીપીઠ (માં અથવા ના) પીઢ-સં પીઠ. કિ પીઠ સચરાચરહ-માં અથવા ના જિણ સિરિ દિન્હા પાય-આ સ્થાને એવો અર્થ કર્યો છે કે જેણે મા પ્રાણ આપી (?) તસુ-તેને અત્થમણુ-સં અસ્તમન આથમવું આથમણી દિશા (પશ્ચિમ દિશા). રાજસ્થાની આંથુણી. હોઉત-ભવિતવ્ય. ચોથા ચરણનો અનુવાદ કે-ટલીએ કર્યો છે કે થવું પડે છે અને ઘણાં કાળ સુધી થશે

(૩૧). સિદ્ધસેન દિવાકરને કૈતસાગર ગામ જતાં એક રબારી મળ્યો, તેણે રોકી કહ્યું મારી સાથે વાત કરો સિદ્ધસેને કહ્યું નગરમાં આવો ત્યાં પુરવાસી મધ્યસ્થ હશે. રબારીએ કહ્યું આ ગોવાળીઆઓ સભ્ય છે તેઓજ નિર્ણય કરી આપશે. સિદ્ધસેને સંસ્કૃતમાં કંઇક કહ્યું પણ રબારીએ એક ગાથા કહી કે જે સાંભળી ગોવાળીઆઓએ કહ્યું કે તમે જીતી ગયા બીજું કંઇ તે જાણે નહિ. તે ગાથા આ છે કે-

નવિ મારીઅઇ નવિ ચોરીઅઇ પરદારગમણુ નિવારીઅઇ
થોવા વિ થોવં દાઇઅઇ સગ્ગ ટગમગુ જાઇઅઇ.

અર્થ—મારીએ (હિંસા કરીએ) નહિ, ચોરીએ નહિ પરદાર ગમન-પરસ્ત્રીગમન નિવારીએ-ટાળીએ થોડામાંથી પણ થોડું દાન દઇએ-એમ સ્વર્ગમાં ટગમગ (ઝટપટ) જઇએ

નવિ–ન+અપિ, **થોવા**–થોડા (સ–સ્તોક) ગૂજરાતી તેમજ હિંદીમાં થોડામાં તે 'ડ' આવ્યો છે. **દાહ્યયઈ**–દઈએ **સગ્ગિ**–સ્વર્ગમાં, ટગમગુ–ટગુમગુ–ગૂજરાતીમાં વપરાય છે ને તેનો જેમતેમ, મુશીબતથી, ધીમે ધીમે–ડગુમગુ એ અર્થ છે હિંદીમાં ઝટપટ એવો અર્થ કરે છે.

૨૩૫–(૩૧૬) પ્રબંધ ચિંતામણિમાં જેટલી જૂની ગૂજરાતી–હિંદી કવિતા હતી તેનું વ્યાખ્યાન થઈ ચૂક્યું. બે પ્રસંગોએ તેમાં કંઈક ગદ્ય પણ આવ્યું છે અને તેની કથા રોચક છે તે માટે તેનો પણ ઉલ્લેખ અહીં કરવામાં આવે છે કુમારપાલના મંત્રી માલ્લ **આંબડે** કોકણના રાજા મલ્લિકાર્જુનને જીતીને તેના માથા સહિત બીજી જે ભેટ રાજા સામે રાખી તેની સૂચીમાં સંસ્કૃત સાથે કંઈક દેશભાષા પણ આપી છે તે એ છે કે–**શૃંગારકોડીસાડી** (શૃંગારકોટિ સાડી) **માણિકુઉ પખેવડઉ**–(માણિક નામ પખેવડા–પક્ષપટ, દુપટ્ટો યા ઓઢણી. પછેડો. આ શબ્દ કાઠીઆવાડમાં તેમ રાજસ્થાનમાં વપરાય છે), **પાપખઉ હારૂ** (પાપક્ષય હાર), . **મૌક્તિકાનાં સેડઉ** (સેડો ?=સેટક, સેર ગૂજરાતીમાં છડો–મોતીનો છડો બરાબર વપરાય છે).[૩૫]

---

૩૫ પ્રબંધ ચિંતામણિમાં એમ છે કે શૃંગાર કોડી સાડી ૧, મણિકઉ પછેવડઉ ૨, પાપખઉ હારૂ ૩, સંયોગ સિદ્ધિ સિપ્રા ૪, તઠા (મુડા ?= તથા ?) હેમ કુમ્ભા ૩૨ સ્તથા મૌક્તિકાના સેડઉ ૬ ચતુર્દન્ત હસ્તિ ૧ પાત્રાણિ ૧૨૦ કોડી સાર્દ્ધ ૧૪ દ્રવ્યસ્ય દ. (પૃ ૨૦૩) આ પ્રસંગના વર્ણનના જિનમંડનના કુમારપાલ પ્રબંધ (સં ૧૪૯૨ ના) માં ત્રણ શ્લોક આપ્યા છે તે પરથી અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે—

शाटीं शृंगा कोट्याख्या पट माणिक्य नामकम् ।
पापक्षयंकरं हारं मुक्ताशुक्ति (=सेडउ ?) विषापहाम् ॥
हैमान् द्वात्रिंशतं कुम्भान् १४ मनुभारप्रमाणः ।
षण्मूटकां (=सेडउ ?) स्तु मुक्तानां स्वर्णकोटीश्चतुर्दश ॥
विंशं शत च पात्राणां चतुर्दन्त च दन्तिनम् ।
श्वेत सेडुकनामानं दस्था नव्यं नषप्रहम् ॥

—આત્માનંદ સભા ભાવનગરનું સંસ્કરણ પત્ર ૩૯ પૃ ૨.

બીજો પ્રસંગ એ છે કે એક સમય હેમચન્દ્રે કપર્દિ મંત્રીને પૂછ્યું કે તારા હાથમાં શું છે ? તેણે જવાબ આપ્યો કે હરડઈ (હરડે). એટલે હેમચન્દ્રે પૂછ્યું કે શું હજી પણ ? કપર્દીએ તેમનો આશય સમજી લીધું કે નહીં, હમણાં શા માટે ? અતથી આદિ થઈ એ ને માત્રા (પ્રત)માં વધ્યો. હેમચન્દ્ર તેની ચાતુરીપર ઘણા પ્રસન્ન થયા. પછી સમજાયું કે મેં હરડઈ નો અર્થ હરડઇ એટલે હ અર્થાત્ હાર રહે છે એમ જાણી પૂછ્યું હતું કે શું હાર હજી પણ રહે છે ? કપર્દીએ ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં તે વસ્તુ માત્રામાં જ હતો, હવે આપના નામમાં નામ પણ થયો અને તે એટલે હ ન રહ્યા પણ સાથે એકસરખી માત્રા વધ્યો થયો—તેથી હવે શા માટે રહે ?

૨૩૬ આ પ્રબંધચિન્તામણિમાંથી ઉતારેલા આધારરૂપ વગેરેમાં જે ઐતિહાસિક વાતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેના સમય સમજવા માટે તેના સંવત્ અત્ર જણાવવામાં આવે છે—

વિ. સં. ૯૫ થી ૧૦૦ માં રાજશેખરનો વખતે આગમ, ભૂત ભાષા-પૈશાચી, અને શૌરસેનીનો દેશવિન્યાસ સં. ૧૨૯ થી ૧૫ વચ્ચેના સમયમાં પરમાર રાજા મુંજનો રાજ્યાભિષેક સં. ૧૫ થી ૧૫૪ ની વચમાં મુંજનું મૃત્યુ અને ભોજનો રાજ્યાભિષેક—સં

આપણા દેશ વિષેના પ્રાકૃત હાસ્ય કહી શકાય કે સિદ્ધરાજ જયસિંહનો પિતા કર્ણ (મીનળ માત) જ્યારે સોમનાથની યાત્રા કરવા ગયો હતો ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે બાપના હાથ, પગ અધિક નામની ક્રિયા અને શ્રી ક્રિયા નામના ભાગ (બાહુબળ) જોરી યાત્રા કરીશ (પ્રબંધ પત્ર ૪ પૃ ૧) પ્રબંધ ના અંતમાં લખેલ છે પણ કુમારપાલના રાજ્યવિષયનું વર્ણન તેજ પ્રબંધમાં (પત્ર ૪૪ પૃ ૧) છે તેમાં એક પંક્તિ આવે છે કે—મુઞ્જાનાં મેતિલા ચિપ્યા તસ્ય તીર્થે મયકૃત્પિતા (?) ભંગાતા રાજ્ઞ: સમયીભ્યર્થ વૃદ્ધિ સેન પતિતમ —આદી ચૈત્રિક ને સેર મી, આવ હોય તો છે સંબંધિત છે કે આ આવ સૈદ્ધવિક પણ હોય (ગુજરાતીમાં જ્યેષ્ઠ મી સૈદ્ધ ઉતારી થયો હોય એમ શાસ્ત્ર રીતે લાગે છે મિ. ૮ રે)

૧૦૩૬ મા મૂળરાજ સોલકીના હાથે કચ્છના રાજા લાખા ફૂલાણીનુ માર્યો જવુ સ. ૧૧૫૦ મા સિદ્ધરાજ જયસિહનું ગાદી પર બેસવુ સ. ૧૧૫૦ થી ૧૧૯૯ સુધીમા કોઇપણ સમયે—સ. ૧૧૬૨ (?) મા આભીર રાણા નવઘનનુ મૃત્યુ સ ૧૧૯૯ સિદ્ધરાજ જયસિહનુ મૃત્યુ ને કુમારપાલનો રાજ્યાભિષેક સ. ૧૨૩૦ મા કુમારપાલનુ મૃત્યુ સ ૧૧૫૦ થી ૧૨૩૦ ની વચ્ચમા—મોટો ભાગ સિદ્ધરાજના સમયમા હેમચદ્રના વ્યાકરણની રચના. સ ૧૨૪૯ મા પૃથ્વીરાજનુ મૃત્યુ અને સ ૧૩૬૧ મા પ્રબધચિતામણિની રચના

પ્રકરણ ૬ ઠું.

પ્રાચીન [૩૬] ગૂજરાતી સુભાષિતો.

૨૩૭ સ્વ૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. નો આ નામનો લેખ ૧૯૧૪ ના મે માસના 'સાહિત્ય'મા પ્રકટ થયો છે, તે
૯ અત્ર આપવામા આવે છે.

૨૩૮ અંગ્રેજીમા સારા ચુટી કાઢેલા ગદ્ય તથા પદ્યોના સગ્રહો ઘણાક બહાર પડેલા છે સસ્કૃતમા પણ આપણા પ્રાચીન વિદ્વાનોએ સારા સારા શ્લોકોના સગ્રહ ગ્રથો રચેલા છે જેમા શાર્ઙ્ગધરની પદ્ધતિ, વલ્લ-

---

૩૬ જૂની ગૂજરાતી તથા મારવાડી ભાષાના પ્રથમ અભ્યાસી ઇટાલીના ડા એલ પી ટેસીટોરી જેમને બગાળાની એશીયાટીક સોસાઇટીએ પોતાના સગ્રહના મારવાડી તથા ગૂજરાતી પ્રાચીન ગ્રંથોનુ સંશોધન કરવા બોલાવેલા હતા તેઓએ તેમના " Notes on the grammar of the Old Western Rajasthani with special reference to Apabhramsa and to Gujarati and Marwari " નામના Indian Antiquary Feb 1914 માના લેખમા આ ભાષાનું Old Western Rajasthani એવુ નામ આપેલુ છે.

ભની સુભાષિતાવલી, અમિતગતિનો સુભાષિતસંદોહ અને શ્રીધરદાસનું સદુક્તિકર્ણામૃત એ મુખ્ય છે પ્રાકૃત ભાષામાં હાલની ગાથાસપ્તશતીમાં જૂદા જૂદા પુરૂષ તથા સ્ત્રી કવિઓની ગાથાઓ ભેગી કરેલી છે આપણું પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોનું જ્ઞાન બહુજ મર્યાદિત છે જે થોડાં સુભાષિતો મળેલાં છે તે પ્રબન્ધચિંતામણિ, કુમારપાળ પ્રબન્ધ વગેરે ગ્રંથોમાંથીજ છે પરંતુ નીચે આપેલા ગ્રંથો ઉપરથી જણાશે કે પ્રાચીન ગૂજરાતી સુભાષિતોના સંગ્રહો છે આ સંગ્રહો એકલા ગૂજરાતીના નથી પરંતુ તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી એમ ત્રણે ભાષાઓની સૂક્તિઓ છે આ સુભાષિતો સુભાષિતો તરીકેજ નહીં પરંતુ પ્રાચીન ગૂજરાતી તરીકે ભાષાવિવેચકોને ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસના નિરૂપણમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧. ભાવસ્થાનક સંસ્કૃત કવિતાગ્રંથ છે પરંતુ તેમાં કેટલીક પ્રાકૃત ઉક્તિઓ આપેલી છે આ ગ્રંથના કર્તા મુનિરત્ન સૂરિએ બીજો ગ્રંથ સં ૧૨૫૦માં રચેલો છે પ્રતિ નવીન હોવાથી ભાષામાં ફેરફાર તથા અશુદ્ધિઓ હશે.

૨ સૂક્તાવલિ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે સંગ્રહ કર્તાનું નામ તથા રચનાનો સમય આપેલો નથી. પ્રતિ આશરે ૩ વર્ષની જૂની લાગે છે

૩ ૧૫ મા શતકના અંતમાં લખાયેલ સિદ્ધચક્રમહિમસ્તવના પાનાઓમાંથી ગૂજરાતી સૂક્તો.

આ આ કથાનક સંવત ૧૧૫ ની આસપાસ રચાયલું છે તેની નકલ ભાવરી અસલ પુસ્તક એમ કરી છે આથી ચોથું જૈન ગૂજરાતી(?)નું નમૂના પણ હોવાથી ઘણું જ પ્રાચીન ભાષાનું માનવું છે તે વખતની હિંદુ ગૂજરાતી ભાષા અતિ સહેજ જુદી પડતી હતી (?)તો પણ સંવત ૧૧૫૦માં ગૂજરાતી લખાણ ગ્રંથમાં આવતું હતું તે ખાસ આપણી ભાષાની ૯૫ ઉત્તર સમયનો નિર્ણય ગ્રંથમાં જાણવી છે ને તેટલા માટે રા. આ ના અન્નપાલામાં ગણીને ગૂજરાતી સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે એમ અમે માનીએ છીએ.

ત. મી. સાહિત્ય

૪ મન સ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયની સ. ૧૫૬૪ મા લખાયેલી ભવ્યાક્ષરની પ્રતિના અતે આપેલા સૂક્તો.

૫ સૂક્તિઓના સગ્રહના પાચ પાના—આ પ્રતીકને તાડપત્રની પેઠે વચમા કાણુ પાડેલુ છે અને તે ૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો લખાયેલો લાગે છે તેમાં સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને બહુ જૂની ગૂજરાતી સૂક્તિઓ છે

૬ સુભાષિત પત્ર ૬—સસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગૂજરાતી સૂક્તિઓ આશરે ૧૫૦ આપેલી છે પ્રતીક ત્રણસે વર્ષ જેટલો જૂનો લાગે છે.

૭ સુભાષિતના ૨–૮ પાના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિઓ ઓછામા ઓછા બસે વર્ષ જેટલો જૂનો પ્રતીક લાગે છે.

૮ સુભાષિત પત્ર ૫–ઉપરના જેટલોજ જૂનો.

૯ સૂક્તાવલી—સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગૂજરાતી સૂક્તિતોનો સગ્રહ પત્ર ૨–૯ સગ્રહ કર્તા અજ્ઞાત છે પ્રતીક લખ્યા સાલ સ. ૧૬૯૭

૧૦ સુભાષિતોના પાના ૧૩ સસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતી ૩૦૦ વર્ષથી પણ વધારે જૂના લાગે છે.

૧૧ એકલા પ્રાચીન ગૂજરાતી સૂક્તોનું એક પત્ર તેમા ૧૦૫ સૂક્તો છે. આ પાનુ ઓછામા ઓછુ ૨૦૦ વર્ષ જેટલુ જૂનુ લાગે છે.

૧૨. છૂટક અસબદ્ધ પાના ૨૦૦ થી ૪૦૦ વર્ષ સૂધીના જૂના

૨૩૯ આ સર્વમાથી આપણને આશરે બધા મળીને ૫૦૦ સૂક્તો મળી આવશે. જૂદા જૂદા સગ્રહોમાથી એકજ સૂક્તના અથવા એકજ ભાવાર્થના સૂક્તોના જૂદા પાઠાતરો મળી આવશે.

ઉદાહરણતરીકે ૧ દિઠ્ઠા જે નવિ આલવઇ પુછિઇ કુસલ ન વત્ત ।
તાહ તણઇ કિમ જાઇધિ રે હીયડા નીસત્ત ॥
હસીય ન વયણે આલવઈ કુશલ ન પૂછઈ વત્ત ।
તહિ મદિરિ નવિ જાઇઇ રે જીવતા નીસત્ત ॥

ન. ૧૦ ૩૦૦ વર્ષની જૂની પ્રતિમાથી.
આની સાથે સરખાવો ન. ૧ ના અબડ કથાનકમાનુ

નમી ન મકઈ બેસણું હસી ન પૂછઈ વત્ત ।
તેહ પરિ કિમ ન જાણીએ રે હલડી નીસત્ત ॥ કિમ=કોઈ રીતે
૨ કે પડીયા કે પડીસા કે ગુરુઆ ગુણધીર ।
નારી તે નચાવીયા જે હુઈ ભાવનવીર ॥ (ન ૧ માંથી)

આની સાથે અનડ ધ્યાનકમાંનું નીચેનું સરખાવો.

જે પડિયાં જે પંડિયા જે જગ ઉપર વ્રદ્દ ।
તે મહિલાઇ ફેરીએ જીમ ફેરવઇ મરદ ॥
૩ પાણી પણું વિશેષઇ કર ગોપઇ ન હુતિ ।
નગ્ગણ જણુ સરીસઉ નિશ્ચલ હુતિ નિ ભંતિ ॥

આની સાથે સરખાવો સાસ્તાવિમાંનું

નિઝ્ઝાલ ઉવએસઇ મુણિસ્સા જતિ ન લભિ ।
પાણી પણુ વિશેષઇ કર ગોપઇ ન હતિ ॥
૪ પાલ્હ વેલા આપણઈ પમ્મહ મહિર દેહ ।
આપણ પોસઇ ગોરડી તઉ કિહ સિરી એહ ॥
જઈ ધમ્મખ્ખર સાભલી અનુ નરકે નિત ન માઇ ।
વાત કરતા માણસહ આગલિ રયણિ વિહાઇ ॥

સરખાવો સાસ્તાવિમાંના ધર્મોપદેશના તથા પ્રમાદ
ત્યાગના પ્રથમ સૂક્તો.

૫ સારસીઆં હસૂં ઉજ્ઝ નહુ મયર પુરસહ ।
કનક કુંભ સોવનમય કલશ પારિ નરસહ ।
સીહ સુયણ ન થઇ જણુ વારાગ્ય નવિ રિદ્ધિ,
એકઉઇ સહસ મિઠ્ઠાઇ નિર્દિ સાહમ વિઢિ સિદ્ધિ.
(ન ૧ માંથી)

સરખાવો અનડ ધ્યાનકમાંના પ્રથમ બે સૂક્તો. (કે જે નીચે આપ્યાં છે.)

આના ઉદાહરણો પણ આપી શકાય પરંતુ વિસ્તારભયથી નહીં આપતાં તેવાં સૂક્તો સરખાવી જોવાનું વાચકને સોંપીએ છીએ.

૨૪૦. અંબડ કથાનકમાંથી ઉદાહરણો.

સાહસ સાહામીઆ[1] લચ્છી[2] લઇઇ[3] નહુ કાયર[4]પુરિસાણુ ।
કાને કુંડલ રયણમઇ[5],કજ્જલ પુણ[6] નયણાણુ[7]
મીંહ ન જોઈ ચંદબલ,[8] નવિ જાઈ ધણ ઋદ્ધિ ।
એક્લડો બહુ આભિડઈ,[9] જા સાહસ તિહા સિદ્ધિ ॥

દૈવ જન જાણુઈ મન આપણુઈ મન વંછિત પૂરે
દૈવ ભણેરે જીવડા, હું પુણુ અવત કરેસુ ॥

સ્ત્રી સ્ત્રી દીઠઈ મન મોહીએ, કિમ ન[10] વેધીઈ વિલાસ ।
વાગુરિ[11] હરિણુ ઝબકીઇ, કિમ ન પડઈ તે પાસ ॥
જે પઢિયા[12] જે પડિયા, જે જગ ઉપર વટ્ટ ।
તે મહિલાઈ ફેરીએ, જિમ ફેરવઇ ધરટ્ટ[13] ॥

બાલાની માતા તથા તરૂણીના નાથનું મૃત્યુ કૂઆ[14]કુંઠઉ મ પડઉ, મ પડઉ, બલીઆ[15] વાહ ।
મ મરૂ બાલા માવડી, તરૂણીકેરો નાહ[16] ॥
કૂઆ કુઠઉ વલી હોઇ, સહીં હો સઇ બલીઆ વાહ ।
મ મરૂ બાલા માવડી, તરૂણીકેરો નાહ ॥
ઉગી ઉગી બાપડી, મુહ ઢંકી મન રોઇ ।

મૃત્યુ જુ [17]જમ લાચઇ ફિરઇ તુ, ફિરલ ન મગઇ કોઇ ॥

સત્કાર નમી ન મૂકઇ બેઅણુ, હસી ન પૂછઇ વત્ત[18] ।
તેહ ધરિ કિમ ન જાઇએ, રે હઇડા નિસત્ત[19] ॥

સ્નેહિવિયોગ સારસડા[20] મોતી ચિણઇ, ચિણઈ તુ મેલ્હઈ કાઇ ।

---

૧ સાહસિક. ૨ લક્ષ્મી ૩ પામે છે ૪ નહિ કાયર પુરૂષો. ૫ રત્નમય ૬ પુનઃ પણ ૮ ચંદ્રમાનું બલ જ્યોતિ શાસ્ત્રાનુસાર ૯ આસ સાથે ૧૦ વિલાસથી કેમ ન વેધાય? ૧૧ મૃગબંધન ૧૨ ભણેલા ૧૩ કુવાનો ધરધટ. ૧૩ કુવાનો કાંઠો ૧૪ બલવાનનો ઘોડો ૧૫ નાથ ૧૬ જો યમ લાંચે ફેરવાય તો ૧૭ વાત ૧૮ છાનુ બેસી રહે ૧૯ સારસ મોતીચણે તો શું ચણેલા મોતી મૂકી દે છે? વાલ્હા માણુસ જો મલે તો શા વાસ્તે જુદા થાય?

વચ્છા માણુસ જુ મિલઈ તુ વિછડઇ મરઈ ॥
રે વિહિ[1] મણુ[2] કિ વિહુ[3] હણુ[4] મનવ ભિન્ન દેઇ ।
નેહે[5] ભાર્યા માણુસાં, મા વિછોહ કરેઇ ॥

રાગી અને વૈરાગિની રાત — જાણુ[6] જાણુ કિંશુ વરાડી, પણિ રત્તડી ન વિહાય ।
ઈંદ રાગીની રોગીથી, સહજ સરીખુ માણ ॥

વાણી — વાણી જે તક તપેઇ વિસ[7] હરવિસ ઉવરઇ ।
જેહ નાઇ ભેષા તેહિ, તેહ નર ભેઘા હસી (?) ॥
તો દુખિદ દુખમડપ માંઝ જા પડઇ ગાઢ તણુ
નહિ દુઃખ ।
તામ હસ્તિમા મસ્ત માકડ જામ કેસરિ નાદ નવાજે ॥

સુપુરુષ વચન — ઉપર લિખિ ન ઉન્હઇ[8] ઉન્હઇ તઉ વરસાઇ[9] ॥
સુપુરિસ વચણુ ન ઉચ્ચરિહિ,[10] ઉચ્ચરઇ તુ કરઇ ॥

૨૪૧ સુભાષિતમાંથી ઉદાહરણો.

ધર્મોપદેશ — કમ્મહ[11] વારિ પડન્તુ, ધમ્મહ[12] મ હિલ સેહ ।
આણુ સરસી ગોરડી તિ કિમ સિવી એહ ॥
જે જિણુ ધમ્મહ નાહિસા તે જાણે વાણારિ
કણી[13] ઉણી ખસ મસા સસારી સસારિ ॥
વરસહ[14] તે અણિ દીઠા જે જિણુ ધમ્મહ સાર ।
તિન્નિ[15]સયાઉણુસઉણી, ઇન્હિઈ ગમુઈ ગમાર ॥

---

૧ વિધિ ૨ માતા પિતા ૩ હસ્ત ભણુ ૪ હાથ મનર
ભિન્ન ગમાણે જાણુ ૫ સ્નેહથી ભરિતાં માણસોનો વિયોગ ના કર
૬ દિવસ નાનથી જાય પણ રાત ન જાય રાગી અને રોગીની આવી
સમાન દશા છે ૭ સાગર મેં હર્તે ૮ ઉષ્ણુ થાય ૯ વરસે ૧ ઉચ્ચારે
૧૧ કર્મમાં ૧૨ ધર્મમાં, કર્મમાં આપદ પણ ધર્મમાં મહોત્સ ૧૩ હણી
હણીને સારુ બધા ૧૪ જિન ધર્મનો સાર જાણ્યો છે તે વર્ષને હણાયા
ગણાયા છે ૧૫ ત્રણ સો ઉપર દિવસ ગણ્યો છે

ધણુ ચિંતિઉ તઉ ઉધમકરિ, ધમેણુ ધન હોઇ
ધણુ ચિંતતઉ ઝુ મરિ, દુન્નવિ[1] ઇક ન હોઈ
દીહા[2] જંતિ વલતિ નહિ, જીમ ગિરિનીઝરણાઈ
[3]લહૂઅલગિ જીવિ ધમ્મ કરિ, સુપ્ર નચિંતઉં કાંઈ ॥
મોહ[4] ન મેલ્હિ ઘરતણુ, જઈ શિરિ પલીઆ કેસ ।
વલી વલી જિણધમ્મહતણા, [5]કો દેશિ ઉવએસ ॥
નિજીવહ ઉવએસડા, મુહી[6]આ જતિ ન ભંતિ ।
પાણી ઘણું વિલોઇઇ, કર ચોપડા ન હતિ ॥
ભારે[6] કમ્મા જીવડા, જઈ બુઝૂંસિ તા બુઝૂં ।
સર્વં કુટુબ ષાઇસિ માથિ પડસિ તુઝૂં ॥
હાથ ધસઈ ભુઈ[7] આહણઇ, [8]જીભિ તાલું દિન્ન ।
મરણુહ વેલા સભરઇ, મિ નહુ કીધુ ધ્રમ્મ ॥

પ્રમાદત્યાગ

જઇ[9] ધમ્મખ્ખર સભલિ, નયણે નિદ્દ ન માઇ ।
વત્ત કરતા હે સહી રયણિ ઝબક વિહાઇ ॥
કમ્મેણુય [10] ઘર વત્તસી, ધમ્મેણુ ય પરલોઅ ॥
જહિ સૂતા રવિ ઉગમઈ, તિહિ નર આઉ તઉઅ ।

વિધિ

જ વિહ[11]કરઇ સ હોઇ હોઈ, ન જં જીઅ ચીંતવઇ ॥

---

૧ બેમાથી એક ૨ દિવસ જાય છે પાછા વલતા નથી, પર્વંતના ઝર-ણાની માફક ૩ લઘુ વયથી જીવ ધર્મ કર, નચિંતો કેમ રહે છે ? ૪ ઘરનો મોહ ન મેલ્યો જો શિર ઉપર વાળ ધોળા થયા તો પણ ૫ કોણ ઉપદેશ આપશે ? ૬ મુધા (ફોકટ) જાય છે પાણી ઘણું વલોવીએ પરંતુ હાથ ચોપડા-ચિકાસવાળા થતા નથી ૭ ભારે કમ્મીં જીવ જો સમજે તો સમજ; સર્વં કુટુબ ખાશે માથે પડશે તારે ૮ ભૂમિ ૯ આઘાત કરે ૧૦ જો ધર્મના અક્ષર સાભળુ તો નયનમા નિદ્રા માતી નથી, હે સખી વાત કરતા રાત ઝબકારાની પેઠે જતી રહે છે ૧૧ જે વિધિ કરે છે તે થાયછે નહિ કે જે જીવ ચીતવે છે તે ૧૨ ઘેર શૂરા અને મહને વિષે પડિત પુરૂષો પૃથ્વીમાં માતા નથી.

ઘણિ ગીતએવી, આણંદ રોહુ નેવઉ ।

વિયોગ વેરિમ ગુણમાહિ, પૂરવિશુ પીવિ નહિ ॥
સાકસ મુંવઇ કમ વાહ દૈવહતણિ ઉપાયિ ।
ધરિ [1]રસ અહિ પડીઆ પુનિ પુરિસ ન અંતિ ॥
તે વિરલા જે સામિ [2]અહ, અવિસર નવિ ચુકંતિ ।

સજ્જન જે ગુણવંતહ સો નમઇ નિગ્ગુણ પહુઠ થાઇ ॥
આવ[3]સિ નમતા ગુણ ગાઇ ધણું કહતાં જાઇ ॥
સજ્જન[4] સાગર પરિભિમિય સઘલ મહી મિ હિંડુ
તાત પરાઇ જન કરઇ સો આઇ કબહુ ન દીઠુ ॥

ગુણદોષોક્તિ ઐસા પરાયા કળાઇ કરઇ સત અસત ।
દેત પિયા આપણા જાઇ એવું ન અંત ॥
[5]કુલ્લનગુણગુણનણુવલ, જઉ સિંચઇ અમીએણ ।
તુ અતિ કડ વિષફલુ, ચારીરઅસ્સેણ ॥

નીચ વણુ[6]ઇ ધુણઇ કુમાણુસહ, જે વિંડુ એક સહાવ ।
જિહિ જિહિ કરઇ અવાસડા [7]તિહિ તિહિ ભજ્જઇ
ઠાઉં[8] ॥

ઉપકાર ગુણા[9] સજ્જણ ગુણ કરઇ કરણુ ઉપિ મ જાણી ।
કરસણુ[10] સિંચિ સરસડી મેઘ ઉખમાઇ જણુ ॥

---

૧ સ્વામિનો ૨ ઘણું, ૩ ખાત સાગર ભમ્યો અને સર્વ પૃથ્વી ફરી જે જન પારકી તાપ કરે તે મેં કોઈ પણ ન દીઠો. ૪ દુર્જનજન રૂપી નળીઆને અમૃતથી સીંચતાં પણ ચરીઆં ગુણથી કડવાં વિષફળ ૫ વૃક્ષો ઉખડે અને કુવાવ ૬ આવાસ ૭ સ્થાન ભાંગે ૮ ગુણા ભાણુસો સજ્જને કોઈ પણ કારણ અપેક્ષા વગર ગુણ કરે ૧૦ કરશણ ખેતર સમાન મેઘ શું દાન માગે છે ?

૨૪૨. સિદ્ધચક્રમહિમસૂક્તોમાંથી ઉદાહરણો.

દૈવ, કર્મ અને પુણ્ય — અરિ[1] મન આપઉં ખચિ કરિ ચિંતા જાલિ મ પાડિ
ફલ તિત્તઉં પણિ પામીઇ, જિત્તઉં લહિઉં નિલાડિ ॥
[2]અચ્છા ભવતર સચીઉ, પુન્ન સમગ્ગલ જાસ ।
તસુ બલ મઇ તસુ સિરીઅ, તસુ તિહૂઅણુ જણુદાસ ॥
કિંહા માલવ કિહા સખઉર કિહા બબ્બર કિહા નટ્ટ ।
સુરસુંદરિ નચ્ચાવીઈ, દૈવિહિ દલ વિમરટ્ટ ॥
ધણુ[3] જુવ્વણુ સુવિઅઢ પુણુ, રોગરહી નિત્ય દેહ ।
મણુ વલ્લહુ મેલાવડઇ, પુન્નિહિ લબ્ભઇ એહ ॥

૪

૨૪૩. મન સ્થિરીકરણ સ્વાધ્યાયના પ્રતીકના પ્રાંતેથી.

ઇંદ્રિયસંયમ — ઇંદિ[4] પંચ નવ સિક્ષીઆ, લોભિ નિ દીધી અગ્ગિ ।
મન માકડ નવ મારીઉ, કિમ જાઇ જઈ સગ્ગિ ॥

પ્રમાદત્યાગ — દીહા [5]જતિ વલતિ નઇ, જિમ ગિરિની ઝરણાઇં ।
લહૂઅલગઇ જીવ ધમ્મ કરઇ, સૂઇ નચિંતઉ કાંઈ ॥

આ પ્રમાણે દલાલનો લેખ પુરો થાય છે.

૨૮૪ ઉપસર્ગહરસ્તોત્રનો પ્રભાવ બતાવનારી પ્રિયંકર નૃપની કથા વિશાલરાજ સૂરિ શિષ્ય સુધાભૂષણના શિષ્ય જિનસૂરે કરી છે તેમાં દેશી દુહા વગેરે ઉલ્લેખ કરી ટાંક્યા છે તે—

" તાઈ તેલી તેરમો તબોલી તલાર
પંચ તકારા પરિહરો પછે કરો વિવહાર

તાઇ=વસ્ત્રતાનક, શાળવી, તેરમો–મોચી, તલાર=તલારક્ષ.

---

૧ હે મન ચિંતા જાલમાં મ પડ જેટલું લલાટમાં લખ્યુ છે તેટલું ફલ પામીશ ૨ જેને ભવાંતર સંચિત પુણ્ય સમૂહ છે તેને બલ મતિ લક્ષ્મી મળે છે અને તેનું ત્રણ ભુવન દાસ થાય છે ૩ ધન યૌવન સુવિદગ્ધ પુન્ય, રોગ રહિત દેહ મન વર્ણનો મેલાવડા એ સર્વ પુણ્યે મળે છે, પાંચ ૪ ઇન્દ્રીઓ રોકીનથી અને લોભને અગ્નિ દીધી નથી અને મનરૂપી માંકડ માર્યું નથી તો સ્વર્ગે કેમ જઇશ? ૫ સૂક્તાલિમાંના તેજ સૂક્ત સાથે સરખાવો.

ત્રીજી રીતે —

" તાહ લેખી લેખો, તરફ તીક સોનાર,
કમ કરુર ભાંઇ ઇઈઁશુદ્ધ, જે વિસસિ તે ગમાર
" પહિલું શિરભાતણું નિરવેદનું નિરવાણ;
તુમે દેશાન્તર ચાલિયા અમ્હે પણિ આગેવાન   ૪
" જિણિ દિણે ચિત્ત ન આપણો તિણિ દિન ચિત્ત ન દેઇ
કમલ સરિસ ચિત્ત પુષ્પ જ્યાં વિણ વયરી સોઇ   ૪૧
" નયણે નારિ ઠરગમદ મુગધહ અગ્ગદ
પાણી જાઇ ન આગલો ગયું શિરભાવણ તાંઇ.   ૪૫

કવી પોતે 'આપ્રકાશણી આમ થઇ' એમ કરી કહે છે—

જો આપક ગિરજાએ હોસે ધનની કોડિ
સેવા કરસે સાવધાન સેવક પરિકર જોડિ   ૪૪
મોરવ કી? અળપડી નવિ કો કીધાં ન રાખ,
ગરથ વિહૂણા માણસા આપદગુણા નાખ.   ૬૨
ભલા ખગ વર કીધા અને કીધાં દાન
તે કિમ પામે ઉત્તમ પરભવિ ધન બહુમાન   ૬૪
રે મન ! આપણ અશારિ ચિંતા જાય મ પાર
ફલ તેનું જ પામીઇ જેહું લિખ્યું લિલાર.   ૬૫
ધન મન તેતલું મ માગિ જેહું દેખ પરતખેં
લિખિયા લેખ હાનિ અણલિખ્યું આવે નહીં.   ૬૬
ધન આગમર તણી ચિંતા કરી અવસર લહી મ ભૂલિ
વાર વાર તું જાણજે અવસરિ વહિલ ન મૂલિ   ૬૮
ધન ઉઠે દી ઉઠ લીખા મ હાનિમ આપણું
કરિ જડુરેપ નેહ મિત્ર તે ઉપરમેં   ૮૧

યત: રીહા જંતિ વલંતિ નહુ જિમ ગિરિ નિજ ઝરણાંઇ
લહુઅ્ સગે જીવ ધમ્મ કરિ, સુઇ નિચિંતો કાઇ ૧૦૦

યત અવરં સવ્વ દુહ જણાણુ કાલતરેણુ વીસરઇ,
વલ્લહ વિઓગ દુકખ મરણેણુ વિણા ન વીસરઇ ૧૦૫

યત કે કપડપગિ લહ લહે કે કંચન નીરાશિ,
રાયમાન કેતા લહે કે ન લહે સામાસિ ૧૧૮

યત વિરલા જાણુતિ ગુણા વિરલા પાલન્તિ નિદ્ધણે નેહ
વિરલા પરકજ્જકરા પરદુકખે દુકિખયા વિરલા ૧૪૨

યત હાથી હાલે હેક, લખ કૂતર ગલીએ લવે,
વડપણુ તણે વિવેક, કદિ ન ખીજે કિસનીયા ! ૧૭૦

યત બજઝઇ વારિ સમુદ્દહ, બજઝઇ પજરિ સીંહ,
જઈ બદ્ધા કુણે કહિઉ; દુજ્જણુ કેરી જીહ ૧૯૨

"આગલિ જાત કોટ જેહિ ન નામી દેવગુર,
માથે વહેસે મોટ ભોજનનો સાસો પડે ૧૯૮

" વાવાણા જણુ ખુલણા નાહ ન કીજે રોમ,
નીકે કાપડ ખાયણુ ચાગે મા માણુસ રોસ. ૨૦૦

" વાર વહતા યામ તુ લે તુ પર ધનઢોર,
એ તિન્નિ વિમાસણુ કરે, વેસા ચારણુ ચોર. ૨૦૨

" મુહતા વિણુ રાજ જ કિસ્યુ, રખવાલ વિણુ પોલિ,
પતિ પાખે નારી કિસી, પહિરણુ વિણુ કિસી મોલી ૨૧૭

મોલિ=મોળીયુ.

" જીભે સાચુ બોલિજે રાગ રોસ કરિ દૂરિ,
ઉત્તમસું સગતિ કરિ લાભે જિમ સુખ ભૂરિ ૨૫૫

જિણુવર દેવ આરાહિઅ, નમીય સહગુરૂ ભત્તિ,
સુધો ધમ્મજ સેવિઇ રહીઈ નિર્મલ ચિત્ત ૨૫૬

૨૪૮. વિશાલરાજસૂરિ શિષ્ય જિન (રાજ) સૂરિએ સંસ્કૃતમાં રચેલા ગ્રંથ નામે રૂપચંદ કથામાંથી ભાષાના સુભાષિતો.

છાજઈ સાચુ બોલીઇ રાગ રોસ કરિ દૂરિ
ઉત્તમ સિઉં સંગતિ કરે લાભઈ જિમ સુખ ભૂરિ. ૭

જિહાં ભાવક તિહાં પેખણું જિહાં ગોરસ તિહાં ભોગ
મીઠું બોલા મધુરું ગામિ વસઈ બહુ લોક. ૩૬

નમુણી ખમણી સુગુણી બિહુ ભણિ વાદિ વિશુદ્ધ
પુણ્ય વિણુ કિમ પામીઇ કરિ પચ્ચકી ધરિ બુદ્ધિ ૩૯

કિ આગા નઈ આધાર વિહૂ સરિખા કુલ હોઇ
નવગુણ એક શરીર નઉ હાથ ન વાઢઇ કોઇ ૪૫

ભાજઇ વારિ સમુદ્ર ભાજઇ પંજરિ સીહ
જે ભાજી કુલવહ નહી દુર્જ્જન કેરી ઇહ. ૬૧

કર કપટ લોકથી આઈ બહુ રત્ન લહી ભક્તિ,
ભુજબળ ગયા જે દીકરા વલી ન આવિ હસ્તિ. ૭૮

જિહાં સાહાઈ બુદ્ધિ બલ કુલ ન તિહાં વિશ્વાસ
ઘર સવે સેવા કરઈ રહઇ આગલિ જિમ દાસ. ૯૮

બારમ જયઇ સુચિંતઇ બાબૂ ભમણ આપ પરાયા
છાયા એક અવિચલ બાબૂ અવર ધરમ સવિ માયા. ૧ ૨

પુત્ર મિત્ર હુઇ અનેરા ન રહઈ નારિ અનેરી
મોહઈ મોહા મૂઢા જંપઇ મહીયા મેરી. ૧૦૩
અતિહિ ગહના અતિ અપારા સંસાર સાયર ખારા
બૂઝઇ બૂઝઈ ગોરખ બોલઇ સારા ધમ્મં વિચારા. ૧૦૪
ક્વણુહ કેરા તુરગમ હાથી ક્વણુહ કેરી નારી
નરગિ જાતા કોઇ ન રાખઇ જોઓ હીઇ વિચારી ૧૦૫

ધમ્મં વિહૂણુ ન સુખ વિઆણિઇ, પરઘરિ પાણી ઇંધણુ આણુઇ
ખડઈ દલઇ કરઈ કરિ લોડણુ, તહવિ ન પાવઈ કિંચિવિ ભોઅણુ. ૧૧૧

દમા (દામ=પૈસો) એવ સુલખણા મણુવ છિઅ પૂરતિ
અછઈ પછીઆ પડીઆ કચપચ કરી મરતિ. ૧૧૪

નેહો કહવિ ન કીજ્જઇ અહ કીજ્જઈ રત્ન કબલ સારિખો
અણુવરઈ ધોવમાણો સહાવ રગ ન છંડેઈ. ૧૨૬
નેહ માહિ ખટુક્કુ મુઝ મનિ ખરૂ સુહાઇં
મિરીચ મુક્કા બાહિરી ખડન ખાણી જાઇ ૧૨૭

દવ દદ્ધા ખડ પલ વઈ, જિમ વુઠેણુ ઘણેણુ
વિરહ પલત્તહ માણુસહ, તિમ દિઠેણુ પિએણુ, ૧૪૯

બહુત ખરા ન બોલીઇ તાલૂ સૂકઈ જેણિ
એક જ અક્ષર બોલીઇ, બાધ્યુ છૂટઇ જેણિ. ૧૬૫

બેડિમ ખૂટા ઘલિ ખૂટા વિણુ ખીખઈ નહી
દૈવતણુઈ કપાલિ સાહસ કેરૂ હલ વહઇ. ૧૭૩

સીહ ન જોઇ મૈંગલ નવિ જોઇ ધન રહિ
એકલું મનુ આણઇ જાઇ સારસ તાં સહિ. ૧૦૪

જેમહિ મરઇ ઉમર આવવા ન મરઇ મહિત નવઘઇ
આવિ સમાગમ મઇ આવિયુ ભરૂતી મદાન ૧૦૫

મરણહ કેર ફલણુ ભણ જેણ્હિતઇ જગ જાઇ
મન માહિ ન સમાઈ બિન્દુ તેણ રોવાઇ. ૧૯૪

જિહાં ત્રિપુરહ-મન્મથ તિહાં રૂપ સમાણ લેઉ
જિહાં મહરાણી ભવાનમણુ, તિહાં વિરહ કરે હ. ૧૯૫
ઉપર વાઇઇ વાય, આપહ દિસઇ ધમ તણુ,
નવિ સમાણ નવિ સાથ, ઘડીમાહિ મામતઇ ૧૯૬
મોહ્ત સમિ કરિજ મરઇ તેતિણિ વારિ નિરહ
મરણહ બીહઇ નાથ, ધમ જ મૂક્યા રહ. ૧૯૭

સહુ જાણુ ખાઇહિ તણઇ ખાણુ પહેલ
ત્રુઅઇ કેહિવિ સર કરઇ તે આગવિ ઉવેખ. ૨ ૦

દિન જાઇ પણિ વતરી રતડી ન જાઇ
એક રાણી ની રાગીમ સહુસિ સરીસ માહિ ૧
સહજિ કૂટ લીનુ અને કરી નિભિ
તે માણસ કિમ વીસરઇ, જેહવણ ગુણ દીઠ. ૨
એણા તપ કઇ માઝ કીધા કઇ ધર દેઇ ખવિ
રેવઇ ધર ઉપલીઇ પહિલઇ પોસન હવિ. ૨૧૮
મહુ યાન મેહિરન કુઇ ભવજણ નીર
ધઇઇ કતહ ગાહરાં એતા દહિ સરીર ૨૧૯

સર્જન ચિત્તિ ન ઊતરઇ ગયા ચ મુક્ક ઉલાઇ,
મલ નવિ ચુહુટઈ, કચણહ જઈ વરસાસઉ જાઇ. ૨ ૨૧૯

નેહ વિણઠ્ઠઇ ગયગમણિ, કિસિ જિ તાણો તાણિ
ભાગુ મોતી જો જડઇ તો મન આવઇ હાણિ ૨૫૦

માણુસ માહિ માઠા ભલ્યા સાચા નેહ સુજાણ
જઉ કીજઇ જલ જૂજૂઆ તઉ તતક્ષણ છડઈ પ્રાણ. ૨૫૨

વાઈ હાલઈ પાન તરૂઅર પુણ હાલઇ નહી
ગિરૂઆ એહ પ્રમાણુ એક બોલઇ બીજા સહઇ ૨૫૯

નહી ન ભણીઇ લોઈ દીજઇ ઘોડા ઘોડિલૂ
ટીપઈ ટીપઈ જોઇ સરોવર ભરીઓ સમુદ્ર જમ. ૨૭૧

વિરલા જાણુતિ ગુણા, વિરલા પાલતિ નિધ્ધણા નેહા
વિરલા પરકજ્જકરા પરદુખે દુખીઆ વિરલા. ૨૮૪

ગ્રહ અબલા વિહિ વકડી દુજ્જણ પૂરઉ આસ,
આવિ દુહેલા ખધિ ચડિ જિમ સઉ તિમ પચાસ. ૨૯૯

---

૨૪૬ આવા સુભાષિતો, જે અનેક સુક્તમાલાઓ યા સુક્તાવલીઓ જૈન સગ્રહકારોએ એકત્રિત કરી છે તેમાના તેમજ ગ્રથકારોએ પોતાના ગ્રથોમા ઉલ્લેખેલા છે તે સર્વ એકઠા કરતા પુષ્કળ મળી આવે તેમ છે નિસ્તારભયથી અત્ર તે ન ટાકતા અહીં માત્ર વાનગી રૂપેજ ઉપર મુજબ થોડા ટાકવામા આવ્યા છે

વિભાગ છઠ્ઠો.

અપભ્રંશ સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો.

૨૪૭. પ્રાકૃતવ્યાકરણની (ભાષાની) અને સાહિત્યવ્યાકરણની (સાહિત્યવિષયક) અપભ્રંશ ભાષાના ઉલ્લેખો ઘણા આવે છે પરંતુ તે માત્ર નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર પરના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળે છે. એમજ એવું જોઇએ કારણકે સંસ્કૃત નાટક પોતાની યોજના અનુસાર પોતાના સમયના સામાજિક—સામાન્ય જીવન પરજ પ્રમાણ નાંખે છે અને તેથી તેમાં ઘણું બોલાતા ૧૮ પ્રયોગોને જરૂર માન રાખી બેસાજ પડે. આમાં ઉદાહરણ તરીકે જુદી જુદી પ્રકૃતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંસ્કૃત નાટકમાં જે તત્ત્વો છે તેના પર લખનારાઓ પણ તેટલા માટે જુદી જુદી પ્રાકૃતોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે જે પ્રાકૃતોમાં અપભ્રંશ એ છેલ્લી અને જૂનાં વધુ ફેરફાર પામેલી ભાષા છે.

૨૪૮ (૧) પતંજલિ—વ્યાકરણ મહાભાષ્યનો પ્રતિષ્ઠિત રચનાર ઇ. સ. પૂર્વે બીજા સૈકામાં થયો અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ભાષાના સંબંધમાં 'અપભ્રંશ' એ શબ્દનો ઉપયોગ કરનાર તે પ્રથમનો સંસ્કૃત મહાન્ લેખક છે. પણ તેણે તેનો અર્થ એટલો જ કર્યો છે કે સંસ્કૃત શબ્દો જે વિકાર-અપભ્રંશ પામેલાના રૂપે પામે તે, કારણ કે "एकैकस्य हि शब्दस्य बहवोऽपभ्रंशाः तद्यथा। गौरित्यस्य शब्दस्य गावी गोणी गोता गापोता लिकेत्येव मादयोऽपभ्रंशा—એક એક શબ્દના ઘણા અપભ્રંશ

છે. ઉદાહરણ તરીકે—જેમકે "ગૌ" એ શબ્દના અપભ્રંશો ગાવી, ગોણી, ગોતા, ગોપોતાલિકા વગેરે છે.. અહીં અપભ્રંશનો અર્થ એટલો જ થઇ શકે કે મૂળમા ફેરફાર–વિકૃતિ–ભ્રષ્ટતા આ ભરતના શબ્દ નામે 'વિભ્રંશ' યા 'વિભ્રષ્ટ' સાથે બરાબર સામ્ય ધરાવે છે. બંનેનો અર્થ ભાષાનું અમુક ખાસ રૂપ એટલોજ છે. તેથી કઇ વધુ અર્થ નથી 'અપભ્રંશ' એ શબ્દને આભીરો સાથે હજુ સુધી લેવા દેવા નથી. તેમજ ત્યાર પછી જે તેનો લાક્ષણિક–વિશિષ્ટ અર્થ થયો તે અર્થમા–એટલેકે લોકોની બોલી કે ભિન્ન ભિન્ન પ્રાકૃતોની પેઠે સાહિત્યનુ વાહન–એ અર્થમા અત્યાર સુધી વપરાયો નથી.

૨૪૯. (૨) **ભરત**—સસ્કૃત નાટયશાસ્ત્રપર પ્રાચીનતમ ગ્રથકાર છે. સંભવિત રીતે ઇ. સ. બીજી કે ત્રીજી સદીમા તે થયો હોવો ઘટે. તેના નાટયશાસ્ત્રમા તે પ્રાકૃતો સબંધી વિવરણ નાટકમા કેટલાક પાત્રોના વિચારોના વાહન તરીકે ૧૭ મા પ્રકરણમા કરે છે અને ૩૨ મા પ્રકરણના ૪૭ થી ૨૪૨ શ્લોકોમા છદોના નામો અને લક્ષણો ઉદાહરણો સહિત આપે છે કે જે લગભગ સમસ્તપણે પ્રાકૃતોમાં છે ૧૭ મા પ્રકરણના ૫ માથી ૨૩ મા શ્લોક સુધીનો ભાગ પ્રાકૃતના ઉચ્ચારશાસ્ત્ર સબધે છે.

ભામહ અને દડીથી ને ત્યાર પછીના અપભ્રંશ જેને કહેવા લાગ્યા તેનો મૂળ ઉલ્લેખ દોઢ શ્લોકમા છે[૩૮] —

૨૫૦ 'નાટયયોગમા તે ટુકામા ત્રણ પ્રકારે જાણવુ —૧ સમાન (સસ્કૃતમા જેમ છે તેમ) શબ્દોથી, ૨ જે વિકૃતિ પામ્યા છે એવા વિભ્રષ્ટ શબ્દોથી અને ૩ દેશી શબ્દોથી"

૨૫૧. આ પછી અપભ્રષ્ટતાના નિયમો કે જે પ્રાકૃતોમા લાગુ પડે છે અને સામાન્ય રીતે વૈયાકરણોએ આપેલા છે તેને મળતા આવે

---

૩૮ त्रिविधं तच्च विज्ञेयं ना_ट्ययोगे समासतः ।
समानशब्दैर्विभ्रष्टं देशीमतमथापि वा ॥ १७-३
गच्छन्ति पदन्यस्तास्ते विभ्रमा(ष्टा) इति ज्ञेया ॥ १७-४

છે તે ભાષા છે દેશી એ શબ્દથી ભરત જે અર્થ કરે છે તે ૨૪ થી શ્લોકો આપેલ છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે[૩૯] —

૨૫૨ આ રીતે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જણાવ્યું હવે પછી આગળ હું દેશ ભાષાના ભેદ કહીશ. —આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે દેશ ભાષા સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંનેથી જુદી પાડવામાં આવી છે અને તે ભાષા એ / હોઇ શકે કે જે જુદા જુદા દેશની ભાષા હોય. અને તેથીજ તેનું નામ દેશી આપ્યું હવે તે ભેદ ખાસ કરીને એ રીતે જણાવ્યા છે[૪૦] —

૨૫૩.— અથવા પ્રયોગકારોએ (નાટકમાં) પોતાના છંદ-મરજી પ્રમાણે દેશભાષાનો પ્રયોગ કરવો, કારણ કે નાટકમાં જુદા જુદા દેશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કાવ્ય હોય છે

૨૫૪ ત્યાર પછી તે સાત 'ભાષાઓ' જણાવે છે[૪૧] —

—માગધી (મગધની) અવંતિની પ્રાચ્ય (પૂર્વની), શૌરસેની અર્ધમાગધી, બાહ્લિક અને દાક્ષિણાત્ય. અને પછી કેટલીક વિભાષા-બોલીઓ જણાવે છે[૪૨]

૨૫૫ (પૃથ્વીધર મૃચ્છકટિક પર લખતાં શકાર અને સબર ને નામે શકાર અને શબર પાત્ર જણાવે છે સબર એ દુર્બોધ શબ્દને તેથી ઉદ્દેશ્યા જરૂર તેમ હોય શકે. માગધીમાં શકારીનો અંતર્ભાવ

---

૩૯ एवमेतत्तु विज्ञेयं प्राकृतं संस्कृतं तथा
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषा प्रकल्पनम् ॥ १७-२४

૪ अथवा छन्दतः कार्या देशभाषा प्रयोक्तृभिः ॥ १७-४६
नानादेशसमुत्थं हि काव्यं भवति नाटके ॥ १७-४७

૪૧ मागध्यवन्तिजा प्राच्या शूरसेन्यर्धमागधी ।
बाह्लीका दाक्षिणात्या च सप्तभाषा प्रकीर्तिता ॥ १७-४८

૪૨ शबराभीर चण्डाल सचर द्रविडोद्रजाः ।
हीना वनेचराणां च विभाषा नाटके स्मृता ॥ १७-४९

થવા ઉપરાંત શકારીને જે બોલીઓ શબર, 'આભીર વગેરે જાતો સાથે થોડે ભાગે સબધ ધરાવે છે તેમજ થોડે ભાગે દ્રવિડ, ઓડ્ર જેવા દેશો સાથે પણ થોડે ભાગે સંબધ રાખે છે એવી બોલીઓ સાથે મૂકતા વિલક્ષણુ જેવુ લાગે છે શકારી એ નામ તેના ઉચ્ચારની વિશેષતાને અગે એક બોલીને આપેલું છે અને તે મૃચ્છકટિક પછી સભવિત રીતે અપાયેલું છે)

—શબરની, આભીરોની, ચાડાલોની, ચરોની સાથેના દ્રવિડોની, અને ઓડ્રોની અને વનચર—જગલીઓની ઉતરતી—વિભાષાઓ નાટકમા ગણાયેલી છે.

૨૫૬ એ ખરૂ છે કે અહીં અપભ્રશનો એ ખાસ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી પણ તેનું કારણ દેખીતુ છે કે તે સમયની સાહિત્યની ભાષાઓ એટલે 'ભાષાઓ'ને પોતાના ખાસ નામો હતા. પણ 'વિભાષાઓ'ને ખાસ નામ નહિ હતા, તે છતા તેઓને જુદી જુદી જાતોથી બોલાયેલી ભાષાઓ તરીકે માન્ય કરવામા આવી છે૪૩.—

૨૫૭—' શબર ભાષા કોયલા કરનારા, શીકારીઓ, અને લાકડા અને યત્ર પર આજીવિકા કરનારાના મુખમા યોજવી અને કિંચિત્ જગલીની પણ ખરી. આભીરી કે શાબરી ઘોષસ્થાન નિવાસીઓ—જેવા કે ગોવાળો-અશ્વ, અજ પાળનારા, ઉંટાદિ રાખનારા માટે વાપરવી જોઇએ.

૨૫૮. આ રીતે ગોવાળો વગેરેની જગલી જાતની બોલી- માટે આભીરોની જાતિનુ નામ પ્રાપ્ત થયુ છે. હવે આપણે હવે પછી જોઇશુ કે તેણે પોતાને માટે ખાસ જુદુ નામ મેળવ્યુ હતુ અને વળી સાહિત્ય-વિષયક પ્રાકૃતોમા પણ પોતાનુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતુ

૪૩ अगारकारव्याधानां काष्ठयन्त्रोपजीविनाम् ।
योज्या शबरभाषा तु किञ्चिद् वनौकसी तथा ॥१७-५४
गवाश्वाजाविकोष्ट्रादि घोषस्थाननिवासिनाम् ।
आभीरोक्तिः शाबरी वा द्राविडी द्रविडादिषु ॥ १७-५५

૨૫૯ ભરતના મનમાં સંભવિત રીતે અપભ્રંશ એવી હતી-(હાલ્ય છે તે બોલાતી જતી વર્ધમાન થતી જતી હોય એવી સ્થિતિમાં હતી)—એ વાત જ્યારે આપણે જુદી જુદી પ્રાંતિની ભાષા સંબંધીની વિશેષ વિશેષતાઓ નાટ્યકારને જણાવવા માટે ભરતે જે કહેલ છે તે વિચારીએ ત્યારે સ્પષ્ટ માલૂમ પડી આવે છે[૪૪]:—

૨૬૦—જે જ્ઞાતા છે તેણે ગંગા અને સાગર વચ્ચેના દેશમાં ભાષામાં એ'કાર જેમાં બહુ આવે તેવી ભાષા પ્રયોજવી- વિંધ્ય અને સાગર વચ્ચેના પ્રદેશમાં ન'કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી, સુરાષ્ટ્ર અને અવન્તિ તથા વેત્રવતી નદીની ઉત્તરના દેશોમાં ચ'કાર-વાળી, હિમાલયની સીમામાં આવેલા અને સિંધુ તથા સૌવીર દેશમાં ઉકાર બહુ આવે તેવી, અને ચર્મણ્વતી નદીની પેલી પાર અને અર્બુદ (પર્વત) આસપાસના દેશોમાં ત'કાર જેમાં બહુ આવે એવી ભાષા પ્રયોજવી.

૨૬૧. આમાં ઉ'કાર જે ભાષામાં બહુ આવે તે બહુ સ્પષ્ટ પ્રયોજવી એ સૂત્ર છે તેવો ઉ'કાર બહુ આવે એવી ભાષા તેજ અપભ્રંશ છે કે જેનું ખાસ લક્ષણ તે છે પણ તે ભાષાનું તે અપભ્રંશ નામ નથી આપ્યું કારણ કે તે નામ તે વખતે પડ્યું નહિ હોય. વળી લખનાર

---

૪૪ गंगासागर मध्ये तु ये देशाः संप्रकीर्तिताः
एकार बहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५८ ॥
विन्ध्यसागर मध्ये तु ये देशाः श्रुतिमागताः ।
नकारबहुलां तेषु भाषां तज्ज्ञः प्रयोजयेत् ॥ ५९ ॥
सुराष्ट्रावन्तिदेशेषु वेत्रवत्युत्तरेषु च ।
ये देशास्तेषु कुर्वीत चकार बहुलामिह ॥ ६० ॥
हिमवत् सिंधु सौवीरान्ये च देशाः समाश्रिताः ।
उकार बहुलां तज्ज्ञस्तेषु भाषां प्रयोजयेत् ॥ ६१ ॥
चर्मण्वती नदीपारे ये चार्बुद समाश्रिताः ।
तकार बहुलां नित्यं तेषु भाषां प्रयोजयेत् ॥ ६२ ॥

ઓએ ને વૈયાકરણોએ જેને અપભ્રશ નામ આપ્યુ છે ને તેને લાગુ પડે છે. હવે તે જે દેશોમા 'ઉ'કાર વાળી ભાષા હતી તે દેશો નોંધવા જેવા છે. હિમાલય પાસેના એટલે ઉત્તર પંજાબ, સિંધુ અને સૌવીર. આ સબધમા હવે પછી કહીશુ, પણુ તે દેશો એવા તો જરૂર છે કે જ્યા ગાયો, ઘોડાને ઉંટ ચારવાનું બહુ થતુ અને તે ચારનારી જાતિ ત્યા બહુ વસતી ગમે તેમ પણ એટલુ તો ખરૂ કે ઉટને ચારનારા–રાખનારાને સિંધુના તીર પર આવેલા રેતાળ પ્રદેશો સિવાયના અન્ય દેશો વધારે સાનુકૂળ ન હોઇ શકે.

૨૬૨ ભરતને અપભ્રશનો પરિચય અમુક સ્વરૂપમા હતો એમ તેણે ૩૨ મા અધ્યાયમાં છંદોની વ્યાખ્યા આપતા આપેલા ઉદાહરણો પરથી જણાય છે તેનું નાટયશાસ્ત્ર પ્રાકૃત ભાગો માટે બરાબર શુદ્ધ સશોધિત થઇ પ્રકટ થયુ હત તો વધારે સારૂ હતું.

(૧) મોકલ્લઉ નચન્તઉ, મ(ન) હાગમે સભત્ત(ન્ત)ઉ. ૬૬

(૨) મેહ ઉદ્દવત્તું નઇ(ણુ)જોણ્હઉં, ણિચ્ચ ણિપ્પહે એસ ચદઉ ૭૪

આ એમ જોઇએ કે–મેહઉ હર્તુ (?) ણેઈ જોણ્હઉ, ણિચ્ચ

ણિપ્પહેએહુ ચદઉ

(૩) એસા હસવધૂ (હૂ) હિ (ઇ)ચ્છા કાણુણુઉ,
ગતુ જુ(ઉ)સ્સુઇયા, કત સગઇયા, ૯૫

(૪) પિયવાઇ વાયતું (ઉ), સુવસતકાલ (ઉ),
પિયકામુકો (કઉ) પિય મદણુ જણુતઉ. ૧૦૮

(૫) વાયદિ વાદો એહ પવાહી રૂસિદ ઇવ ૧૬૯

૨૬૩. આ પરથી જણાશે કે (૧) આખુ અપભ્રશ છે કારણુ કે (ક) તેમા ત્રણુ સ્થળે પ્રથમા એકવચનનો ઉકાર છે, અને (ખ) અન્ય પ્રાકૃતોની જેમ સામાન્યપણે અપભ્રશમા છે તેમ ભ બદલે હ વપરાયો વપરાયો છે. (૨) તે કઇક વિલક્ષણુ છે છતા તેને સુધાર્યા વગર તેમા 'ઉકાર જોઇ શકાય છે, અને ખાસ લક્ષ ખેંચે તેવુ એ છે કે 'જોણ્હઉ'

નાન્યતરજાતિમાં છે તે બતાવે છે કે લોકોની ભાષામાં તેટલા પ્રાચીન સમે પણ લિંગ-જાતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નહોતી આવતી. નઈ જણ ધ્યાન ખેંચે છે (૩) પ્રાકૃત ઉચ્ચારણ, સમાસ એ ખાસ અપભ્રંશ છે. (૪) જો કે વાગડ અને મારવ એ સુધરી ગયા છે છતાં જણતર્ડું એ શબ્દથી તે અપભ્રંશ હોવામાં કોઇ જાતનો શક રહેતો નથી. (૫)માં એક અપભ્રંશ છે

૨૫૪ આ પરથી સ્પષ્ટ છે કે જો કે ભરતે અપભ્રંશ એ નામથી સ્પષ્ટ નિર્દેશ કાંઈ કર્યો નથી કારણ કે તે હજુ અનગઢ રૂપમાં હોય વિભ્રંશ પામતું હતુ અને આભીરોક્તિ એ નામથી વપરાતું હતું, છતાં ભરતના સમયમાં એવી બોલાતી ભાષાતો જરૂર હતી. વળી એ પણ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે બોલનારાનો દેશ પંજાબ અને ઉપરનો સિંધ દેશ હતો. તેનામાં પોતાનું ઉભી કરવાનું સાહિત્ય હજુ નહોતું, અને બોલનારાનો વર્ગ વનવાસી જાતિઓમાંજ મર્યાદિત હતો કે જે જાતિઓ ધીમે ધીમે પછીથી આગળ વધી દક્ષિણ અને પૂર્વમાં પેઠી અને હિંદુ સંસ્કૃતિમાં ભળી ગઈ. તેઓએ જૂની પ્રાકૃતોને અપભ્રંશ રૂપ આપ્યું ભાસે છે

પ્રકરણ ૨ જું

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો-અનુસંધાન.

૨૫૫. (૧)-ધરસેન—અપભ્રંશના કાળ માટે ઉપયોગી એવો એક ઉલ્લેખ, એક શિલાલેખ [illegible] સુરાષ્ટ્રના વલભીના રાજા ધરસેન બીજાનો છે તેમાં કરેલો છે. તેમાં પોતાના પિતા સંબંધી ધરસેને આ પ્રમાણે કહેલ છે—

'संस्कृतप्राकृतापभ्रंश भाषात्रय प्रतिबद्ध प्रबन्ध रचना निपुणतरान्तःकरण'—વગેરે (ઈં એ [illegible] ઉલ્લેખ

પ્રસ્તાવના પૃ. ૫૫ ૫૨) એટલે 'તેનું મન સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ-એ ત્રણે ભાષામાં છંદોબદ્ધ પ્રબંધની રચના કરવામાં અતિ નિપુણ હતું'. આ ધરસેનનો પિતા ગુહસેન હતો તેના ઈ. સ. ૫૫૯ અને ૫૬૯ ની વચમાંના શિલાલેખો મળી આવે છે. (મુંબઈ ગેઝેટીયર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૯૦) આ પરથી જણાય છે કે ઈ. સ. છઠ્ઠા સૈકામાં અપભ્રંશમાં કાવ્યો રચાતાં હતાં. જો કે હજુ તે સમયનું એક પણ ઉપલબ્ધ થયેલ નથી

૨૬૬ (૪) ભામહ—સંભવિત રીતે ઈ. સ. છઠ્ઠા સૈકાની અંતે થયેલ છે તે અપભ્રંશના સંબંધી જાણે છે અને તે અપભ્રંશનો સાહિત્યમય કાવ્યના ભાગ પાડતાં ઉલ્લેખ કરે છે ૪૫—

૨૬૭—'કાવ્ય એ શબ્દ અને અર્થ સહિત છે. તે કાવ્ય પદ્ય અને ગદ્ય એમ બે પ્રકારનું છે વળી તે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને તે ઉપરાંત અપભ્રંશ એમ ત્રણ પ્રકારનું છે.

૨૬૮. આ જાતનો ભામહનો ઉલ્લેખ ઘણો ઉપયોગી છે, કારણ કે એ સિદ્ધ કરે છે કે ઈ. સ. ૬ ઠી સદીના અંતમાં અપભ્રંશનું અસ્તિત્વ હતું, પરંતુ તે ભાષા કોણ બોલતું હતું યા કોણે બોલવી જોઈએ એ સંબંધી તે કંઈ કહેતો નથી દંડીની પેઠે તેણે તેમ કર્યું હત તો વિશેષ સારૂં થાત.

૨૬૯. (૫) દંડી—તેણે કાવ્યાદર્શ (પ્રકાશિત, બિબ્લિઓથેકા ઈંડિકા સન ૧૮૬૩) એ નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે-તેમાં જે સાહિત્ય પોતાના સમયમાં ભણેલાઓમાં પ્રચલિત હતું તેના ચાર ભાગ જણાવે છે, ભામહ ત્રણ પાડે છે ત્યારે દંડી ચાર પાડી આગળ વધ્યો છે.૪૬

૪૫ शब्दार्थौ सहितौ काव्यं गद्यं पद्यं च तद्द्विधा ।
संस्कृतं प्राकृतं चान्यदपभ्रंश इति त्रिधा ॥ १-३६ ॥

૪૬ तदेव वाङ्मयं भूय संस्कृतं प्राकृतं तथा ।
अपभ्रंशश्च मिश्रं चेत्याहु रार्याश्चतुर्विधम ॥ १, ३२

૨૭ આર્યો (વિદ્વાનો) કહે છે કે આ સાહિત્ય વળી ચાર પ્રકારનું છે નામે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને મિશ્ર. મહર્ષિઓએ સંસ્કૃતની વ્યાખ્યા દૈવી વાક્-ભાષા તરીકે કરી છે. પ્રાકૃતમાં અનેક ક્રમો છે જેવા કે તે (સંસ્કૃત)માંથી ઉદ્ભવ પામેલ—તદ્ભવ તેના જેવા તત્સમ અને દેશી (એટલે ગ્રામ્ય ભાષાને લગતા). આભીર વગેરેની ભાષા કાવ્યોમાં અપભ્રંશ તરીકે ગણાઈ છે. શાસ્ત્રમાં (તે છતાં) સંસ્કૃત કરતાં જે બીજી એટલે સંસ્કૃત સિવાયની બધી તે અપભ્રંશ એમ જણાવ્યું છે. સંસ્કૃત કાવ્ય સર્ગો (પ્રકરણો) વગેરેમાં, પ્રાકૃત કાવ્ય સંધિક (ટીકાકાર સંધિને એક પ્રકારનો છંદ જણાવે છે) આદિમાં અને અપભ્રંશ કાવ્ય તે આસાર આદિમાં અને મિશ્ર (સાહિત્યનો ચોથો પ્રકાર) કાવ્ય તે નાટક આદિમાં જડી આવેલ હોય છે—કથા (મિશ્ર સાહિત્યની એક જાતિ) સર્વ ભાષામાં અને વળી સંસ્કૃતમાં રચાયેલી હોય છે. આશ્ચર્યકારક અર્થવાળી બૃહત્કથા ભૂતભાષામાં છે.

૨૭૧ આ પરથી એ સ્પષ્ટ છે કે અમુક ભાષાઓ સંબંધી દંડી બોલતાં સાહિત્યના દૃષ્ટિબિંદુથી કહે છે નહિ કે ભાષાની દૃષ્ટિએ છતાં આટલું તો પ્રકટ છે કે તે સમયે જે આભીર આદિ જાતિઓ બોલતી હતી તે ભાષાવિશેષનું નામ અપભ્રંશ હતું અને અપભ્રંશનો પ્રયોગ ત સમયે સાહિત્યમાં થતો હતો. આ પ્રયોગ જેમ ભરતના સમયમાં સંસ્કૃત નાટકોમાં અમુક ઉતરતાં પાત્રો પ્રયોગ કરે તેવો પ્રયોગ નહોતો. જો તેમ હત તો દંડી સાહિત્ય-વાઙ્મયના પ્રકાર પાડતાં તેના એક પ્રકાર તરીકે અપભ્રંશ નામનો પ્રકાર જણાવત નહિ. તે સ્પષ્ટ કહે

संस्कृतं नाम दैवी वागन्वाख्याता महर्षिभिः ।
तद्भवस्तत्समो देशी त्यनेकः प्राकृतक्रमः ॥ १, ३३
आभीरादिगिरः काव्येष्वपभ्रंश इति स्मृताः ।
शास्त्रे तु संस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम् ॥ १, ३६
संस्कृतं सर्गबन्धादि, प्राकृतं संधिकादिकं ।
आसारादीन्यपभ्रंशो नाटकादि तु मिश्रकम् ॥ १, ३७

છે કે અપભ્રશ કાવ્યમા આસાર આદિ કેટલાક છદો વપરાતા હતા. નાટકોમા અપભ્રશ ઘણુજ અલ્પ પ્રમાણમા અને અહી તહી ક્યાક ગદ્ય તરીકે વપરાતું અને તેમા પણ નિયમ તરીકે સર્વ નાટકોમા તેનો ઉપયોગ થતોજ એવુ નથી. 'આભીરાદિગિર.' એ આખી પકિત માત્ર અપભ્રશનુ સર્વ સાધારણ સ્વરૂપ સૂચવે છે એટલે કે કાવ્યમા આભીર જેવા ઉતરતા લોકોના મુખમા જે મૂકવામા આવે છે તે અપભ્રશ છે, પણ એ પરથી એક લોકજાતિનીજ એ ભાષા હતી એમ કલ્પવુ અનુચિત છે 'આભીગદિ' એમા 'આદિ' શબ્દજ બતાવી આપે છે કે તે માત્ર આભીર જાતિનીજ ભાષા હતી એમ નથી ઈસ પૂર્વે થોડા શતકોમા આભિર જાતિ જ્યાથી આવી ત્યાથી તે જાતિ તે ભાષા પોતાની સાથે લાવી નહોતી વસ્તુત સત્ય વાત એ છે કે જ્યા જ્યા તે લોકો અને તેમની સાથે બીજા ગયા ત્યા ત્યા તે તે પ્રદેશની પ્રચલિત પ્રાકૃત ભાષા તેઓ ગ્રહણ કરતા ગયા, અને સ્વાભાવિક રીતે તેથી ઉત્તરોત્તર ઘણે અગે ભાષાનુ સ્વરૂપ તેમનાથી બદલાતુ ગયુ આ બદલો—પરિવર્ત્તન—અપભ્રષ્ટનાજ ભરને વાપરેલ 'અપભ્રશ', 'અપભ્રષ્ટ' અને વળી 'વિભ્રષ્ટ' શબ્દો બતાવી આપે છે (૨) આ સાહિત્યની અપભ્રશ ભાષાની પાછળ ભાષા હતી કે જે નાના સાહિત્યરસિક સમૂહોનો કે ફિલસૂફો, વૈયાકરણો, ખગોળશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, કવિઓ અને અધ્યાપકો આદિ પડિતોની ભાષા—ટુકામા થોડા વિદ્વાનોની ભાષા નહોતી, પણ ઉતરતા, કનિષ્ઠ વર્ણના, સામાન્યમા સામાન્ય લોકો જેવા કે આભીરો, શબર, ચડાળો વગેરેની ભાષા હતી આ પરથી જણાય છે કે આ લોકો જે પ્રદેશમા વસતા ગયા તે પ્રદેશ વખતો વખત યા એકી વખતે જેમ જેમ બદલાતો ગયો તેમ તેમ અપભ્રશમા પણ ફેરફાર પડતો ગયો અને તેથી પાછળના પ્રાકૃત વૈયાકરણોએ અપભ્રશની જુદી જુદી જાતિઓ બતાવી છે તે બનતી ગઇ

૨૭૨ દડીનો સમય વિવાદગ્રસ્ત છે પણ તેને ૮ મી શતાબ્દીમાં મૂકી શકાય (જુઓ ના૦ પ્ર૦ પત્રિકા ભાગ ૫ અક ૩). આ રીતે

ને અમુક લોકજાતિઓની બોલાતી ભાષા મળતી અને તેને 'આભીરી' ભાષાનું નામ આપ્યું તે ભરત અને ભામહ—દંડી વચ્ચેના ચાર પાંચ સૈકાઓમાં વિકસિત થઈ અપભ્રંશ ભાષામાં પરિણમી. આ કાલ, દેશના મોટા ભાગપર આભીરોની સર્વોપરી સત્તા વાળો પણ હતો. એ સ્વાભાવિકપણે ધારી શકાય કે ઇ. સ. બીજા સૈકા અને છઠ્ઠા સૈકાની દરમ્યાન અપભ્રંશ એ નામ, ને બોલાતી ભાષાઓ હિંદુઓમાં આભીર જાતિ ભળી જવાથી પ્રાદેશિક પ્રાકૃતોમાંથી વિકાસ પામી, તેને અમુક આપ્યું હોવું જોઇએ.

૨૭૩ (૬) રુદ્રટ—ઇ. સ. નવમા સૈકામાં થયો. તે પોતાના કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા નં. ૨) માં અપભ્રંશ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે 'કાવ્ય'ના ગદ્ય અને પદ્ય એમ ભાગ પાડી તેના વળી છ ભાગ ભાષાના ધોરણપર પાડે છે તે કહે છે કે

भाषाभेदनिमित्तः षोढा भेदोऽस्य संभवति ॥ २, ११
प्राकृत संस्कृतमागध पिशाच भाषाश्च शौरसेनी च ।
षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंशः ॥ २, १२

તેના ભેદ ભાષાભેદ નિમિત્તથી છ પ્રકારના સંભવે છે—પ્રાકૃત સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચિ અને શૌરસેની અને છઠ્ઠો અપભ્રંશ તે દેશ વિશેષે ઘણા ભેદવાળો છે

૨૭૪ અહીં પણ અપભ્રંશને વધુ જૂની સાહિત્યની પ્રાકૃતો નામે માગધી પૈશાચી અને શૌરસેની સાથે એક ધોરણપર મૂકવામાં આવી છે રુદ્રટ એક ખાસ ઉપયોગી વાત જણાવે છે તે એ છે કે અપભ્રંશની ઘણી જાતો છે અને તે ઘણી જાતો જૂદા જૂદા દેશ પરત્વે છે કે જ્યાં તે બોલાતી હોય. વધુ જૂની પ્રાકૃતોના ખાસ ભેદો જણાયા નથી અને જો કે તેમનાં નામો ભૂગોલિક છે છતાં તેઓ પ્રાદેશિક મટી ગઈ અને તેથી લોકોથી પણ ખાસ બોલાતી બંધ પડી. અપભ્રંશ તો આ બને રીતિએ તેઓથી ભિન્ન થઈ એટલે કે દેશપરત્વે તે જુદી જુદી થઈ અને લોકોથી તે બોલાતી બંધ પડી નહિ.

પ્રકરણ ૩ જું.

અપભ્રંશ સંબંધી પ્રાચીન ઉલ્લેખો (અનુસધાન)

૨૭૫ (૭) રાજશેખર—તેણે પોતાની કાવ્યમીમાસા (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝ ન ૧, ૧૯૧૬)મા અપભ્રંશ સબંધી પુષ્કળ ઉલ્લેખો ર્ક્યા છે. પોતાના પુરોગામી આલકારિકોની પેઠે તે પણ આ ભાષાને સાહિત્યની દૃષ્ટિએ નિહાળે છે તેથી પોતાના કાવ્યપુરૂષના શરીરને વર્ણવતાં જણાવે છે કે—"તારૂ શરીર તે શબ્દ અને અર્થ છે. સસ્કૃત મુખ છે, પ્રાકૃત બાહુ છે. જઘન અપભ્રંશ[૪૭] છે, પૈશાચી તે પગો છે અને મિશ્રભાષા તે ઉરૂ એટલે છાતી છે." વળી જ્યારે પોતાનો કવિરાજ પોતાની દરબાર ભરે છે ત્યારે સસ્કૃત કવિઓને (પોતાની ગાદીથી) ઉત્તરમા, પ્રાકૃત કવિઓને પૂર્વમા, અપભ્રંશ કવિઓને પશ્ચિમમા, અને પૈશાચ કવિઓને દક્ષિણમા બેસાડવા—એમ જણાવે છે[૪૮] આવીજ રીતે સાહિત્યના ચતુર્વિધ પ્રકાર, તે જે ભાષામા વ્યક્ત કરવામા આવે તે ભાષાપરથી એક સારા કવિ થવા માગનારે કેટલી ભાષામા નિપુણ થવુ જોઇએ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા આ રાજશેખર પાડે છે કે[૪૯] —

---

૪૭ शब्दार्थौ ते शरीरं, संस्कृतं मुखं, प्राकृत बाहु, जघनमपभ्रंश पैशाच पादौ, उरो मिश्रम् । पृ. ६

૪૮ तस्य उत्तरत सस्कृता कवयो निविशेरन् ।...पूर्वेण प्राकृता कवय ..। पश्चिमेनापभ्रंशिन कवय । दक्षिणतो भूतभाषाकवयः । पृ ५४

૪૯ एकोर्थं संस्कृतोक्त्या स सुकविरचन प्राकृतेनापरोस्मिन् अन्योऽपभ्रंशगीर्भि किमपरमपरो भूतभाषाक्रमेण । द्वित्राभि. कोऽपि वाग्भिर्भवति चतसृभि किंच कश्चिद् विवेक्तुं

૨૭૬ એક અગર એક સુકવિ સંસ્કૃત ઉક્તિમાં (સારી રીતે) કરી શકે બીજો પ્રાકૃતમાં વળી અન્ય અપભ્રંશ વાણીમાં અને કોઈ ભૂતપૈશાચી ભાષામાં કરી શકે. કોઈ બીજો બે, ત્રણ, યા ચારે ભાષામાં કોઈ વાણી કરી શકે. જે સુકવિની બુદ્ધિ આ સર્વ ભાષામાં પ્રસન્ન-નિપુણ હોય છે તે આખા જગતને પોતાની કીર્તિથી ભરે છે

૨૭૭ આ કરતાં બીજા વધારે અગત્યના શ્લોકો બીજા બે ફકરામાં આપ્યા છે કે જેમાં પણ ઉક્ત ચતુર્વિધ ભેદ બતાવ્યો છે પરંતુ વિધવિધ દેશ પરત્વે બતાવેલ છે ને તે એવી રીતે કે જે દેશમાં સાહિત્ય જે અમુક ભાષામાં વિશેષે કરી વપરાય છે તે દેશ તે ભાષા સહિત જણાવ્યા છે

૨૭૮ " અમુક ખાસ ભાષાઓ અમુક દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે—એમ આમ છે અને તે માટે એમ જણાવ્યું છે કે:—ગૌડ વગેરે સંસ્કૃતમાં સ્થિત છે પ્રાકૃતમાં લાટદેશના (કવિઓ) રુચિ ધરાવે છે તે પ્રસિદ્ધ વાત છે સમસ્ત મરુ દેશના, ટક્કના અને ભાદાનકના કવિઓ અપભ્રંશનો પ્રયોગ કરે છે અવન્તિ અને પારિયાત્રના કવિઓ દશપુરના કવિઓ સાથે ભૂતભાષા વાપરે છે અને જે સુકવિ મધ્યદેશમાં વસે છે તે (આ) સર્વ ભાષામાં નિપુણ હોય છે [૫૦]

૨૭૯ આ પરથી જણાય છે કે રાજશેખરના સમયમાં સંસ્કૃત સાહિત્ય ગૌડ (દક્ષિણ બિહાર)માં, પ્રાકૃત સાહિત્ય લાટ (ગૂજરાતના ભરૂચ

यस्येत्थं धीः प्रपन्ना स्नपयति सुकवेस्तस्य कीर्तिर्जगन्ति । पृ ४८-४९.

५० गौडाद्याः संस्कृतस्थाः परिचितरुचयः प्राकृते लाटदेश्याः सापभ्रंशप्रयोगाः सकलमरुभुवष्टक्कभादानकाश्च । आवन्त्याः पारियात्राः सह दशपुरजैर्भूतभाषां भजन्ते यो मध्येमध्यदेशं निवसति स कविः सर्वभाषानिषण्णः । पृ ५१

આસપાસના પ્રદેશ)મા, અપભ્રંશ સાહિત્ય આખા મરૂદેશ (હાલનુ માર-વાડ), ટક્ક (પૂર્વ પંજાબનો ભાગ)મા, અને ભદાનક (?) મા, પૈશાચી સાહિત્ય અવન્તિ (મધ્ય માલવા)મા, પારિયાત્રા (પશ્ચિમના વિંધ્ય પ્રદેશોમા) અને દશપુર (ઉપરનો માલવા-મંદસોર આસપાસનો મુલક) મા વધારે ખેડાયેલુ હતુ. આમ છતા એ લક્ષ બહાર ન રહેવુ જોઇએ કે આ ભાષાઓ આ પ્રાંતોમા બોલાતી ભાષાઓ હતી એમ રાજશેખર કવિ જણાવતો નથી તે એટલુજ કહે છે કે આ પ્રાંતોમા સાહિત્યકારો પોતાના વિચારો આ જણાવેલી ભાષામા પ્રધાનપણે દર્શાવતા હતા.

૨૮૦ અપભ્રંશ સબંધી બીજો મહત્વનો ફકરો એ છે કે— " સુરાષ્ટ્ર, ત્રવણ વગેરે, સૌષ્ઠવ સહિત, પણ અપભ્રંશના અંશો વાળા સંસ્કૃત વચનો પણ બોલે છે. " ૫૧

૨૮૧ આથી મરૂ, ટક્ક અને ભાદાનકના કવિઓ સાથે સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) અને ત્રવણો (? પશ્ચિમ રાજપુતાના) ને ઉમેરવાના છે-તે સર્વેએ અપભ્રંશ સાહિત્યને ખેડયુ છે પ્રાકૃતભાષાઓ અને તેમાના સા-હિત્ય સબંધી આપણું જ્ઞાન અત્યારે દિનપ્રતિદિન વિશેષ થતું જાય છે અને તે રાજશેખરના મતને અને ખાસ કરીને પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ સબંધીના મતને સ્પષ્ટ રીતે સિદ્ધ કરતુ જાય છે. જે પ્રાતમાં વિશાલ પ્રાકૃત સાહિત્યની શોધ થઇ છે અને હજુ પણ થવા સર્જાયેલી છે, તે ગૂજરાત પ્રાત છે ૫૨તેમા જૈન શ્વેતામ્બરોનો જબરો ફાળો છે

---

૫૧. सुराष्ट्र त्रवणाद्या ये पठन्त्यर्पितसौष्ठवम् ।
अपभ्रंशावदंशानि ते संस्कृतवचांस्यपि ॥ पृ. ३४.

૫૨ જુઓ પાંચમી ગૂજરાત સાહિત્ય પરિષદ્નો સદ્ગત ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ નો ' પાટણના ભડારો અને ખાસ કરીને તેમા રહેલું અપભ્રંશ તથા પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્ય ' પર નિબધ, તથા પુનાની પહેલી ઓરિયેન્ટલ કૉન્ફરન્સમાં ફડાલકરનો 'પાટણ ભડારના હસ્ત-લેખિત પુસ્તકોનો અહેવાલ' એ પર નિબધ

૨૮૨ રાજશેખરના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા સાહિત્યભાષા તરીકે ઘણી લોકપ્રિય હતી અને ખાસ કરી સુરાષ્ટ્ર અને મારવાડમાં જરૂર લોકપ્રિય હતી છતાં તે ભાષાએ પોતાના મૂળ ગ્રહણ એટલે સામાન્ય જનસમાજની બોલાતી ભાષા એ ભાષાઓ સાથેનો સંબંધ તદ્દન સર્વથા હજુ છોડ્યો નહોતો એ વાત રાજશેખરના બીજા બે ફકરાઓથી જણાય છે તે ફકરાઓ એ છે કેઃ—

૨૮૩ (૧) અપભ્રંશ ભાષામાં પ્રવીણ તે તેના (રાજ કવિના) પુરુષ-પરિચારક વર્ગમાં હોવા જોઇએ, અને પરિચારિકાઓ માગધ ભાષામાં પણ અભિનિવેશ રાખનારી હોવી જોઇએ. અંતઃપુરમાંનાએ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને જાણવી જોઇએ અને તેના મિત્રોએ સર્વભાષા જાણવી જોઇએ. ૫૩

૨૮૪ (૨) તેમની (સંસ્કૃત કવિઓ) પાસે-પછી વેદ વિદ્યાના જાણનારા પ્રમાણ શાસ્ત્રીઓ, પૌરાણિકો, સ્મૃતિજ્ઞો વૈદ્યો જોશીઓ તથા તેવા પ્રકારના બેસે પૂર્વે પ્રાકૃત કવિઓ અને તેની પાસ-પાસે આ પછી જ નટ નાચનારા, ગાના વગાડનારા વાણીપર જીવનારા ભાટ આદિ સંગીતના તાલ આપનારા એવાઓ બેસે પશ્ચિમે અપભ્રંશના કવિઓ, ને તેમની પાસે ચિત્રલેપ કરનાર, માણેક-રત્ન બાંધનારા, ઝવેરીઓ, સોનીઓ સુતારો, લુહારો અને એવા બીજા બેસે. દક્ષિણે ભૂતભાષા એટલે પૈશાચી ભાષાના કવિઓ ને તેમની પાસે ગણિકાઓ અને તેના સાથીઓ દોરડાપર નાચનારા, મારડીઓ, જાદુગરો, મલ્લો અને [illegible] ઉપર આજીવિકા કરનારા તથા એવા બીજાઓ બેસે. ૫૪

૨૮૫—આ પૈકી (૧) વા ફકરાપરથી ખાસ જણાય છે કે પુરુષ તેમજ સ્ત્રી પરિચારકને અપભ્રંશ બોલનારા જણાવ્યા છે પહેલાં

૫૩ अपभ्रंशभाषाप्रवणः परिचारकवर्गः, समागधभाषाभिनिवेशिन्यः परिचारिकाः । प्राकृतसंस्कृतभाषाविद आन्तःपुरिका मित्राणि चास्य सर्वभाषाविन्दि भवेयु: ।

૫૪ આ માટે જુઓ આ પ્રસ્તાવનાનું ૫ ઠાને ૨૮ પર મળેલ મ વેશિકા બે અવતરણ—તેમાં વિશેષમાં કહે છે કે दक्षिणतो भूतभाषा

તો તે સામાન્ય જનસમૂહનાજ છે અને તેથી લોકભાષાજ બોલેજ. બીજુ સામાન્ય જનસમૂહ અને રાજા એ બેની વચમા રહેનારા તેઓ છે કારણ કે તેઓ લોકની ઇચ્છાઓ અને ફરિયાદો રાજાને સમજાવે, અને રાજાનો સંદેશ કે ઉત્તર લોકોને કહે અને તેથી તેઓએ સામાન્ય લોકની ભાષા જાણવીજ જોઇએ આ ઉતારાથી એ ધ્વનિત થાય છે કે રાજશેખરના સમય પહેલાના ઘણા લાબા કાળથી અપભ્રશ ભાષા સાહિત્યભાષાના દરજ્જે પહોચી હતી છતા તે સમય સુધી એક બોલાતી ભાષા તરીકે બધ પડી ગઇ હતી નહિ તે અપભ્રશ અને લોકની બોલાતી ભાષા–એ બને વચ્ચે જીવત સબધ હતો. બીજા શબ્દોમા કહીએ તો **અપભ્રશ ભાષા હજુ બીજી પ્રાચીનતર સાહિત્યની પ્રાકૃત ભાષાઓની પેઠે મૃતભાષા થઇ હતી નહિ**

૨૮૬. ઉપરના (૨) જા ફકરામા સસ્કૃત ભાષા થોડાઓની–એટલે પડિતોની ભાષા ક્યારની થઈ ગઇ હતી પ્રાકૃત ભાષા જાણનારા તેમજ બોલનારાનો મોટો સમૂહ નિર્વિવાદ રીતે હતો અને તે બોલનારામા નાટય સાથે સંબધ ધરાવતી કેટલીક લલિત કળાઓના જાણનાર હતા પરતુ અપભ્રશના કવિઓ પાછળ બેસનારાનો અને સ્પષ્ટ રીતે તે ભાષા બોલનારાનો વર્ગ એ પ્રાકૃતભાષી કરતા પણ વધુ જથામા હતો. આ મોટા પ્રમાણનો ઉતરતા વર્ગનો સમૂહ–એટલે સામાન્ય જનસમૂહ છે કે જેમાથી કારીગરો નામે સુતાર, લુહાર, સોની આદિ, તથા બીજો મજુર વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ વાત ભાષાવિષયક જે હકીકતો વર્તમાન હિદની દેશી ભાષાઓના પ્રાચીનતમ સાહિત્યોમાથી મળી આવી છે તેને બરાબર બધ બેસતી છે ઇ સ નવમા સૈકાના અત (કે જે રાજશેખરના કવિત્વ કાલનો સામાન્ય રીતે સમય છે) સુધી દેશી ભાષાઓ પોતાનુ સ્વરૂપ જુદી જુદી બોલાતી અપભ્રશ ભાષાઓથી ભિન્ન સ્વરૂપ

क्षयः, तत्परं भुजगणिका प्लवकशौभिकर्जंभकमल्लाः शस्त्रोपजीविनो ऽन्ये ऽपि तथाविधाः ॥ पृ. ५४–५५

પકડતી જતી હતી અને પોતાનું વિશિષ્ટ સ્થાન લેવા માટે પોતાનો વિકાસ કરી રહી હતી. (જુઓ આ લેખનું પૃષ્ઠ ૨૮)

૨૮૭ (૮)—નમિસાધુ—જ્યારે કાવ્યાલંકાર ૨ ૧૨ સૂત્ર પર ટીકા કરે છે ત્યારે અપભ્રંશ સંબંધી એવી ટીકા કરે છે કે—

તથા અપભ્રંશ ને પ્રાકૃત જ છે તે બીજાઓએ ઉપનાગર આભીર અને ગ્રામ્ય એ ભેદથી ત્રણ પ્રકારની કહી છે તેનો નિરાસ કરવા માટે કહે છે ભૂરિભેદ. એટલે ઘણા બોલનારા એ શબ્દો વાપર્યો છે તે માટે કે ઘણા દેશ હોવાથી, અને તેનું લક્ષણ લોક પાસેથી સમ્યક્ પ્રકારે જાણી લેવું તેમ છે[55] (જુઓ આ લેખનું પૃ. ૨૫)

૨૮૮ આ ઉપરથી એ રીતે અગત્યનો છે કે નમિ સાધુ (૧) અપભ્રંશને આ પ્રાકૃત તરીકે ગણે છે (૨) પોતાની અગાઉના બીજાઓએ તેના જે પ્રકાર નામે ઉપનાગર, આભીર અને ગ્રામ્ય જણાવ્યા છે તે જણાવે છે (૩) પરંતુ પોતે સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે આ ત્રણ કરતાં વધુ પ્રકાર તેના છે અને સૌથી અગત્યની વાત પોતે કહે છે તે એ છે કે (૪) તે શીખવા માટે લોકો પાસેથી જાણવું પડે આ છેલ્લી વાત મહત્ત્વની છે તે એટલા માટે કે નમિસાધુ કે જેણે પોતાની ટીકા સંવત્ ૧૧૨૫ (ઈ. સ. ૧૦૬૯)માં પૂરી કરી[56] તેના તે સમય સુધી પણ બોલાતી ભાષાની અપભ્રંશ સામાન્ય જનસમૂહથી બોલાતી બંધ પડી નહોતી.

૨૮૯ નમિસાધુએ જે આ વાત કહેલ છે તે ખાસ ખાસ નોંધવા જેવું છે કારણ કે તે પરથી જણાય છે કે અપભ્રંશનો વિસ્તાર પૂર્વમાં કઈ સમય સુધી હતો. આપણે જાણીએ છીએ કે ભરતના સમય સુધી

---

૫૫ રુદ્રટનો કાવ્યાલંકાર (કાવ્યમાલા ૨, ૧૨ ૧૫) तथा प्राकृतमेवापभ्रंशः । स चान्यैरुपनागराभीर ग्राम्यत्वभेदेन त्रिधोक्तस्तन्निरासार्थमुक्तं भूरिभेद इति । कुतो देशविशेषात् । तस्य च लक्षणं लोकादेव सम्यगवसेयं ।

૫૬ पंचविंशति संयुक्तै रेकादश समाशतै ।
विक्रमात्समतिक्रान्तैः प्रावृषीदं समर्थितं ॥ ५ १७४

તેનુ બીજ જે આભીરી તે સિધ, મુલતાન અને ઉપરના પંજાબમાં બોલાતી જણાઈ છે. નમિસાધુનુ ઉક્ત વાક્ય એ છે કે[૫૭]

૨૯૦. "આભીરી ભાષા અપભ્રશના પેટામા મૂકાયેલી જણાવવામા આવી છે, ક્વચિત્ તે માગધીના પેટામાં પણ જોવામા આવે છે." આનો એટલોજ અર્થ થાય છે કે મગધમા અપભ્રંશની એક બોલાતી ભાષા હતી. આથી એ પૂરવાર થાય છે કે ઈ. સ ૧૧ મી સદીસુધી પણ ભારતના પુર્વ ભાગમા અપભ્રશ વિદ્યમાન હતી.

૨૯૧. (૯)—ઉપરનાથી બીજા ઓછા પ્રસિદ્ધ અને તેઓના પછી થયેલા લેખકો નામે પૃથ્વીધર (મૃચ્છકટિકનો ટીકાકાર), ગીતગોવિંદપર નારાયણે કરેલી ટીકામા ઉલ્લેખેલા 'રસિકસર્વસ્વ'ના અજ્ઞાત કર્ત્તા, શકુતલા પર ટીકાકારોમાંનો એક શકર, અને બે ત્રણ બીજા થયા છે તે માટે પિશલનુ વ્યાકરણ જુઓ અહીં તેમને વિસ્તારથી બતાવવા નકામુ છે કારણકે તેઓ માત્ર બીજાઓના વિચારો અને કથનો ટાંકે છે, અને પોતાને તો અપભ્રશનો સાક્ષાત્ પરિચય કે સમાગમ નથી.

અપભ્રંશ અને પ્રાકૃત વ્યાકરણો—

૨૯૨. (૧) **વરરૂચિ**—કે જેનો સમય ઇસવી તૃતીય શતાબ્દિ ગણવો અનુચિત નહિ થાય તે અત્યારસુધીના પ્રાકૃત વૈયાકરણોમા, સર્વથી પ્રાચીન માનવામા આવે છે તેના '**પ્રાકૃત-પ્રકાશ**'મા અપભ્રશનો કંઇપણ ઉલ્લેખ નથી. તેનું કારણ એમ જણાય છે કે તે સમયે અપભ્રશ સાહિત્યની ભાષા હતી નહિ સાહિત્યની પછીજ વ્યાકરણોની સૃષ્ટિ થાય છે એ સ્વીકારી શકાય તેવી વાત છે.

૨૯૩ (૨) **ચડ**—'પ્રાકૃત-લક્ષણ'મા અપભ્રશ પર થોડાં સૂત્રો લખ્યા છે. ચડનો સમય ઇ. સ. ૬ ઠી શતાબ્દિમા લઇએ તો

---

૫૭. **आभीरी भाषापभ्रशस्था कथिता क्वचिन्मागध्यामपि दृश्यते.** પૃ ૧૫

દશરૂપ પણ જ્યારે એમ (૨, ૪૨ માં) કહે છે કે આભીરો માગધી બોલનાર પૈકી હતા ત્યારે એમજ સૂચિત કરે છે દશરૂપ તે નમિસાધુ કરતાં બે સૈકા પાછળનું છે.

ઉચિત છે—જોકે ટૉની સાહેબ તેને તેથી ઘણો પૂર્વ લઇ જવાનો પ્રયાસ કરે છે

૨૫૪ (૩) હેમચંદ્ર—તેણે પોતાના સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણમાં પ્રાકૃતની સાથે સાથે અપભ્રંશ ઉપર પણ સારી રીતે લખ્યું છે કેમકે અપભ્રંશ પર ૧૨ સૂત્ર આપ્યાં છે ને તે પર લગભગ ૧૮ દોહા ઉદાહરણરૂપે આપ્યા છે અને તે બીજા ગ્રંથોમાંથી સંકલિત કરેલા જણાય છે તેથી તે ઘણા પ્રાચીન છે. તે પરથી જણાય છે કે ૯ મી સદીમાં અપભ્રંશનું સાહિત્ય ઘણું વિસ્તૃત હોવું જોઇએ. હેમચંદ્રનો સમય ૧૨ મી સદી છે અને તેના સમયમાં અપભ્રંશ ઘણું લખાઇ ગયું છે

૨૫૫. (૪) તેની પછીના ત્રિવિક્રમ લક્ષ્મીધર સિંહરાજ અને માર્કંડેય આદિએ પણ અપભ્રંશ પર લખ્યું છે તેમાં ત્રિવિક્રમનું પ્રાકૃત-વ્યાકરણ વિશેષ મહત્વનું છે આ 'સિદ્ધહૈમ' સાથે મેળ ઘણો મળે છે તેમાં લગભગ ૧૧૭ સૂત્ર અપભ્રંશ પર છે માર્કંડેયનું પ્રાકૃત સર્વસ્વ પણ આધુનિક છે ઇ. સ. ૧૭ મી સદીમાં તેનો સમય ગણવો ઉચિત છે આ વખતે તો આધુનિક ભાષાઓનો પ્રચાર હતો અત. તેનું કથન વિશેષ મહત્વનું માની નહિ શકાય. હમણાં આ વર્તમાન પંડિત બહેચરદાસે ગૂજરાત પુરાતત્વમંદિર તરફથી 'પ્રાકૃત-વ્યાકરણ' બહાર પાડેલ છે તેમાં સર્વના ઉદાહરણરૂપે સૂત્રો આપી વ્યાકરણના વિષયને વધારે સ્ફુટ અને માર્ગદર્શક કર્યો છે

પ્રકરણ ૪ થું

અપભ્રંશનો સમય.

૨૫૬ આ રીતે આપણે આશરે ઇ. સ. બીજા કે ત્રીજા સૈકામાં થયેલા ભરતથી માંડીને ઠેઠ ઇ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્યમાં થયેલા નમિસાધુ સુધીના ભાષાકાર અને કાવ્ય પરના ગ્રંથોમાં અપભ્રંશ

સંબંધી જે ઉલ્લેખો થયેલા છે તે જોયા. આથી આપણે અપભ્રંશના સમય, વિસ્તાર અને પ્રકાર સંબંધી કેટલીક અસંદિગ્ધ હકીકતો એકઠી કરી શકયા છીએ.—

૨૯૭ (૧) આભીરી એ નામથી અપભ્રંશ ભાષા ઓછામા ઓછા ઇસુના બીજા અને ત્રીજા સૈકામા વિદ્યમાન હતી અને તે સિંધ, મુલ્તાન અને ઉત્તરના પંજાબ-પંચનદમા મુખ્યપણે આભીરો અને બીજી જાતિઓ કે જે હિંદમા પ્રવેશ કરી ચૂકી હતી અને આ પ્રાંતોમાં સ્થિરવાસ કરી ચૂકી હતી તેઓથી બોલાતી હતી

૨૯૮. (૨) ઈ. સ ૬ ઠા સૈકા સુધીમા આભીરો અને બીજાઓની બોલાતી ભાષા તરીકે અપભ્રંશ તે વખત સુધી પણ ગણાતી હતી તે ભાષાએ 'અપભ્રંશ' એવુ વિશિષ્ટ નામ ગ્રહણ કર્યું હતું, અને પોતાનુ સાહિત્ય પણ ખેડયુ હતુ કે જે સાહિત્ય ભામહ અને દંડી જેવા અલંકારશાસ્ત્રીઓને પણ માન્ય રાખવુ પડયુ હતુ.

૨૯૯ (૩) ઇ. સ. નવમા સૈકા સુધીમા આભીરો, શબરો અને ચંડાલોનીજ ભાષા તરીકે ગણાતી તે બંધ પડી હતી, અને જોકે ઉચી પંક્તિના સંસ્કૃત બોલતા હતા અને નાટક કરનારા લોકો પ્રાકૃત ભાષાઓ બોલતા હતા, છતા અપભ્રંશ મોટો જે કારીગરનો વર્ગ તેની ભાષા તરીકે પ્રસિદ્ધ થઇ હતી એટલે કે તે લોકોની ભાષા બની હતી. આ સમય સુધીમા તે દક્ષિણમા સૌરાષ્ટ્ર સુધી પણ અને સંભવિત રીતે પૂર્વમા મગધ દેશ સુધી પ્રસરી હતી

૩૦૦ (૪) ઈ. સ. ૧૧ મા સૈકાના મધ્ય સુધી સાહિત્યનિપુણ લોકોને પણ સ્વીકારવુ પડયુ છે કે અપભ્રંશ તે એક ભાષા નથી પણ ઘણી બોલાતી ભાષાઓ છે, કે જેમાની એકે સાહિત્ય ભાષા તરીકે નામ કાઢયુ હતુ. દોહાકોશ (જુઓ ૭ નો અંત) આ સબંધી સબલ પુરાવો આપે છે.

૩૦૧ અપભ્રંશના સમયની નિમ્નતમ અવધિ સર ભંડારકરના અભિપ્રાય સાથે બરાબર મળે છે પોતાના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના રીપો-

તેમાં પિશલાય પ્રાકૃતની ન ભાષા માં નોંધ કર્યા પછી તેમાંથી કેટલાક દુહાઓ[૫૭] ટાંકીને તે કહે છે કે—

"ઉપરના દુહાઓ દેશી ભાષાનાં ત્રણ સ્વરૂપો રજુ કરે છે પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે મહારાષ્ટ્રી પ્રાકૃત આપણને ૧ ૨ ૩ (૧), ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ટ ભાષા બની હતી અને ઘણે ભાગે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઈ રહેતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬ ૭ (૧) (૨) (૩) માં મળી આવે છે આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે તેમાં અને વિક્રમોર્વશીના ૪ થા અંકમાંના ઉદાહરણોમાં મળે છે ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩ (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે અને આપણે વર્તમાન હિંદુ પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં હિંદિમહિન્દ (હિંદી) અને જણાવ્યું યા જાવાનું'ન્યારે' એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રત્યયો ઘસાતા ગયા પછી બનેલાં છે છેલ્લાં બે રૂપો જે સમયે કવિઓએ વાપર્યાં હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજુ કરે છે અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાજાઓ મરી ગયા ને વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણ કર્યાં ન હોવાં જોઈએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાજાઓ વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં સાચાં રૂપોજ રજુ કરે છે જેઓ કયા સમયની લગભગ એટલે ૧૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે વિકાસક્રમ પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજુ કરતી હતી કે જે

૫૭—ચાલ્યા દુહાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (જયસિંહ) ૧૯ (ત્રિપુર ત્રિપિવિ) ૭૨ (હમ્મીર), ૬૨ (તિ ત્ર) ૧૫૬ (તિ ત્ર) ૭૨ (સાહસાંક) ૭૭ (કસીસ), ૧૯૮ (તિ ત્ર), ૮૭ ([illegible]), ૬૬ (કર્ણ) ૧૨૬ (તિ ત્ર) ૧૮૭ (તિ ત્ર), કે જે મુક્રમેઘાન પાપની આવૃત્તિમાં છે ત્રિપિપતિ એટલે ત્રિકિનો રાજા કે જે ક્લચુરિ વંશનો હતો ને, જયચંદના સામંત અને મહારાષ્ટ્રના આહવમલ્લનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશનુ મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઇ શકાય છે, અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂઆતમા–કે જ્યારે કેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ વિદ્યમાન હતો ત્યારે હાલનુ વર્ત્તમાન વલણ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણ હમ્મીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૧) ના સમયમા હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમા પ્રવેશ ને વિહાર સબંધી ઇતિહાસ કે જેણે દેશની બોલાતી ભાષાઓમા આવું પરિવર્ત્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બંધ બેસતી થાય છે—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમા[૫૮] સિંધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમા વસતા લોકો તરીકે જણાવવામા આવ્યા છે તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામા આવ્યા છે[૫૯] પણ તેઓ એક લડાયક જાતિ હતી અને દ્રોણના સુપર્ણવ્યૂહમા તેમને અગ્રસ્થાન આપવામા આવ્યુ છે જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઇને દ્વારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પંચનદમા પ્રવેશ કરતાંજ આક્રમણ કરેલુ હતુ. અહીં તેમને લુટારા, ગોવાળીઆ અને મલેચ્છો તરીકે કહ્યા છે મનુસ્મૃતિમા તેમને બ્રાહ્મણ પિતા અને અમ્બષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩. આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે બીજી જાતિઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમા પ્રવેશ કરીને

૫૮ મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૯૨, ૪, ૨૦, ૭૯૮; ૯–૩૭–૨૧૧૯; ૧૬–૭–૨૨૩

૫૯. મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯–૧૫ ब्राह्मणात्......आभारोम्बष्ठकन्यायाम्.

જેમાં વિજયધર્મ સૂરીજીની ન જાણ માં નોંધ કર્યા પછી તેમાંથી કેટલાક ફકરાઓ[૫૭] ટાંકીને તે કહે છે કે—

"ઉપરના ફકરાઓ દેશી ભાષાનાં ત્રણ સ્વરૂપો રજુ કરે છે પ્રાચીન સ્વરૂપ એટલે અપભ્રંશ પ્રાકૃત આપણને ૧ ૨ ૩ (૧) ૪ અને ૫ (૧) માં મળે છે તે સંસ્કૃતની પેઠે શિષ્ટ ભાષા બની હતી અને ઘણે ભાગે તે વખતે સાહિત્યના વિષયમાં વપરાઇ શકતી. ત્યાર પછી આપણને બીજું સ્વરૂપ ૬ ૭ (૧) (૨) (૩) માં મળી આવે છે આ અપભ્રંશ સ્વરૂપને મળતું આવે છે કારણ કે આપણને તે હેમચંદ્રે પોતાના પ્રાકૃત વ્યાકરણમાં જે ઉદાહરણો આપ્યાં છે તેમાં અને પિંગલના ૪ થા અધ્યાયના ઉદાહરણોમાં મળે છે ત્રીજું સ્વરૂપ આપણને ૩ (૨) (૩) (૪) (૫) અને ૫ (૨) માં મળે છે અને આપણે વર્તમાન હિંદીનું પ્રાચીનતમ સ્વરૂપ કહી શકીએ—તેમાં હિંદિમધ્ય (હિંદી) અને જયપુર વા જોધપુરની બારોટ એ નવાં રૂપોના નમુના છે કે જે અપભ્રંશના યુગ સુધીના સમયમાં ધીમે ધીમે જૂના પ્રયોગો ઘસાતા ગયા પછી બનેલાં છે. ઉપલા બે રૂપો જે સમયે કવિઓએ લખ્યું હોય તે સમયની દેશી ભાષા રજુ કરે છે અને તે કવિઓએ પોતાના સમયમાં જે રાજાઓ મરી ગયા ને વીસરાઈ ગયા હોય તેઓનાં વખાણ કર્યા ન હોવા જોઇએ તેથી એ અનુમાન કરવું અયુક્ત નથી કે તેમણે વાપરેલી ભાષાનાં રૂપો જ્યારે તે રાજાઓ વિદ્યમાન હતા તે સમયનાં સાચું રૂપોજ રજુ કરે છે જેઓ કનોજના સમયની લગભગ એટલે ૧૧ મા સૈકાના પૂર્વાર્ધમાં જે સિંહાસન પર દેશી ભાષાઓ આવી પહોંચી હતી તે અપભ્રંશના ક્રમને તે વખતે પણ રજુ કરતી હતી, કે જે

૫૭—ચોથા ફકરાઓ એ છે કે ગાથા ૫૩ (ભટ્ટિસર) ૧૮ (સિદ્ધહેમ લિપિ) ૭૩ (૪ મોર), ૯૨ (તે જ) ૧૫૧ (તે જ) ૭૨ (સાહસાંક) ૭૭ (હમ્મીર), ૧૮૮ (તે જ), ૮૭ (જયચંદ), ૯૧ (મુંજ) ૧૧૧ (તે જ) ૧૮૫ (તે જ), કે જ ભ્રમણમાન પાનની આવૃત્તિમાં છે ભટ્ટિલિપિ જોતાં બંધિયો રાજા કે ૨ સંપુટિ વખતનો હતો ને, ગુજરાતના ભીમદેવ અને મહારાજના ભાઈ માલવનો સમકાલીન હતો.

અપભ્રંશનુ મૂળ લગભગ સાતમા સૈકાપર લઇ શકાય છે, અને દેશી ભાષાઓ લગભગ ૧૨ મા સૈકાના અંતે અને ૧૩ મા સૈકાની શરૂઆતમાં—કે જ્યારે કેટલાકના માનવા પ્રમાણે ચંદ કવિ વિદ્યમાન હતો ત્યારે હાલનુ વર્ત્તમાન વલણુ લેતી ગઈ અને તેજ સ્વરૂપ તેઓનું ચોહાણ હમ્મીર (એટલે ઇ. સ. ૧૨૮૩ થી ૧૩૦૧) ના સમયમા હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

અપભ્રંશ અને આભીરનો દેશાનુદેશ વિહાર.

૩૦૨. ઉપર જણાવેલ હકીકત છે તે આભીરના હિંદમા પ્રવેશ ને વિહાર સબધી ઇતિહાસ કે જેણે દેશની બોલાતી ભાષાઓમા આવું પરિવર્ત્તન કર્યું છે તે સાથે બરાબર બધ બેસતી થાય છે—આભીરો (હવે આહીરો) મહાભારતમા[૫૮] સિંધુ નદિ પર હિંદના પશ્ચિમમા વસતા લોકો તરીકે જણાવવામા આવ્યા છે. તેમને એક તિરસ્કૃત જાતિ તરીકે ગણવામા આવ્યા છે.[૫૯] પણ તેઓ એક લડાયક જાતિ હતી અને દ્રોણના સુપર્ણવ્યૂહમા તેમને અગ્રસ્થાન આપવામા આવ્યુ છે જ્યારે અર્જુન કૃષ્ણની વિધવાઓને લઇને દ્વારકાથી પાછો ફરતો હતો, ત્યારે આભીરોએ તેના પર પચનદમા પ્રવેશ કરતાજ આક્રમણ કરેલુ હતુ અહીં તેમને લુંટારા, ગોવાળીઆ અને મ્લેચ્છો તરીકે કહ્યા છે મનુસ્મૃતિમા તેમને બ્રાહ્મણ પિતા અને અમ્બષ્ટ માતાથી ઉત્પન્ન થયેલા માનેલા છે.

૩૦૩ આ ઉલ્લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે બીજી જાતિઓની સાથે આ આભીરોની જાતિએ હિંદમા પ્રવેશ કરીને

---

૫૮ મહાભારત ૨, ૩૨, ૧૧૯૨; ૪, ૨૦, ૭૯૮; ૯–૩૭–૨૧૧૯; ૧૬–૭–૨૨૩

૫૯ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૯–૧૫ ब्राह्मणात्......आभारोम्वष्ठकन्यायाम्.

પંજાબનો અમુક ભાગ ઈસ્વી શતાબ્દિના પ્રારંભમાં વસાવ્યો હતો (લગભગ ૧૫ ઇ. સ. પૂર્વે તેનાથી આગળ નહિ). તેમનો ધંધો ગાય, ઢોર, ઘેટાં આદિ ચારી તથા ચરાવવા ફરવાનો હતો. તે માટે પંજાબની વિસ્તૃત ઉર્વરા ભૂમિ અત્યંત ઉપયુક્ત હતી

૩ ૪ અપભ્રંશ આભીરોની પોતાની ભાષા નહોતી, પરંતુ તેમના ઉચ્ચારણથી જે સ્થાનિક પ્રાકૃતનું પરિવર્તિત રૂપ થયું તે પાછળથી અપભ્રંશ કહેવાયું. આભીરના પછી આવેલ વિદેશી જાતિઓ હતી. આર્યાવર્તમાં વસી જવાથી તેમણે સ્થાનિક પ્રાકૃતોને બોલવાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ તેઓ એક નવીન ભાષાનું ઠીક ઠીક ઉચ્ચારણ કરી શકતા નહોતા, તેથી આભીરો દ્વારા પ્રાકૃતનું એક નવીન અપભ્રંશ રૂપ પ્રકટ થયું કે જે કાલાન્તરે 'અપભ્રંશ' એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું

૩ ૫. આભીર જાતિ ક્રમશઃ પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરતી ગઈ તેઓનો ઉલ્લેખ બીજા સૈકાના અને ત્રીજા સૈકાના પ્રારંભ અને મધ્ય સમયના શિલાલેખોમાં[10] મળી આવે છે પહેલો ઇ સ. ૧૮૧ ના ક્ષત્રપ રુદ્રસિંહના રાજ્યકાલમાં તે રાજાના સેનાપતિ રુદ્રભૂતિ આભીર હોવાનું જણાવે છે બીજો લગભગ ૩ ઇ. સ. નો નાસિકની ગુફાઓનો છે તેમાં શિવદત્તના પુત્ર-ઈશ્વરસેન નામના એક આભીર રાજાનો ઉલ્લેખ છે ત્રીજો શિલાલેખ ઈ સ. ૩૬ આસપાસનો સમુદ્રગુપ્તનો[11] છે કે જે અલ્લાહબાદના સ્તંભપર કોરેલો છે તેમાં આભીર અને માલવાદિ રાજસ્થાન, માળવા, અને ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પેલીપાર દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને

૧૦ જુઓ ડી; આર. ભાંડારકરનો લેખ ઇંડિયન એન્ટિક્વરી ૧૯૧૧ પૃ. ૧૬ તથા આર. ઇ. એન્થોવનનો ગ્રંથ નામે Tribes and Castes of Bombay પુસ્તક ૧ પૃ. ૨૧ (તેમાં આભિર સંબંધી હકીકત ડી. આર. ભાંડારકરે પૂરી પાડી છે) આના સંબંધી રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાનો અભિપ્રાય જોવાજોગ છે

૧૧ ડૉ. ભાંડારકર તથા એન્થોવન કૃત લેખ તથા ગ્રંથ વિન્સેન્ટસ્મિ-થની Early History of India પૃ. ૨૯૦

પશ્ચિમના પ્રાંતોમા નિવાસ–શાસન કરતી પ્રબલ જાતિઓ હતી એમ જણાવેલું છે. ઝાંસીની દક્ષિણે હમણા 'અહિરવાર' નામનો એક પ્રાત છે તેનું સસ્કૃત નામ આભીરવાટ છે–તે પરથી ધારી શકાય છે કે તે જે અલ્લાહબાદના શિલાલેખમા વર્ણવેલ છે તે આભીરની રાજધાની હોવી જોઇએ. તેથી ૪ થા સૈકા સુધીમા આભીરોએ માલવામા કાયમનો પગદંડો ચલાવ્યો હતો આમાના અમુક ભાગે જગલનું જીવન મૂકી દઇને કાયમના વસતિસ્થાન કરવામા અને શાસક થવામા ઉદ્યત થયા હોય એમ નાસિકના શિલાલેખ પરથી તેમજ પુરાણો[૬૨] પરથી જણાય છે. સંયુક્ત પ્રાતમાં મિરજાપુર તાલુકામા એક ભાગ 'અહિરોરા' નામનો છે કે જેનું સમાન સસ્કૃત નામ 'આભીરવાટ જ છે. આજ સમયમા અને ત્યાર પછી અપભ્રંશ પોતાનું વાગ્મય વિકસિત કરવા અવશ્ય લાગી ગઇ હોવી જોઇએ આ વાત ૬ ઠા સૈકામા જ્યારે અપભ્રંશ એક શાસ્ત્રીય વાગ્મય ભાષા તરીકે દેખાવ દે છે એ હકીકત સાથે બરાબર બધ બેસે છે.

૩૦૬ ત્યાર પછીના બે સૈકામા આભીર લોકો આગળને આગળ દક્ષિણ તરફ અને પૂર્વ તરફ, સૌરાષ્ટ્ર અને તેની નજીકના પ્રાંતો અને મગધ તરફ અનુક્રમે વધતા ગયા હોવાજ જોઇએ, કારણકે ૯ મા સૈકા સુધીમા અપભ્રશ, એટલે પ્રાકૃત ભાષાઓએ પરદેશીઓના મુખથી જે સ્વરૂપ લીધુ તે અપભ્રશ, સુરાષ્ટ્ર વગેરેમા સાહિત્ય માટેની યોગ્ય વાહક ભાષા ગણાઇ આ વાતને ઇતિહાસ પણ ટેકો આપે છે, કારણકે જ્યારે કાઠીઓએ સુરાષ્ટ્ર પર ૮ મા સૈકામા યા તે લગભગ હલ્લો કર્યો ત્યારે તે કાઠીઓને[૬૩] તે દેશ આભીરોના કબજામા માલૂમ પડ્યો

૬૨ આ પુરાણો ઉપરોક્ત ભંડારકાર તથા એન્થોવનના કહેવા પ્રમાણે આભીરોને આધભૃત્ય પછી કાયમના રાજાઓ તરીકે જણાવે છે ૬ ઠા સૈકા સુધીમા તેમનુ રાજ્ય ક્યારનુ અદૃષ્ટ થયુ

૬૩. જુઓ ઉપરોક્ત એન્થોવનનો ગ્રંથ પૃ ૨૪

આની પહેલાં થોડા વખત આભીરો ખાનદેશ અને નાસિકમાં પણ સત્તાધીશ હતા, એ વાત ફરિસ્તાએ[13] ખાનદેશમાં પ્રસિદ્ધ દુર્ગ અસીરગઢ આસા નામના આહીરે બંધાવ્યો હતો એમ જે જણાવેલું છે તે પરથી જાણી શકાય છે. કાઠિયાવાડમાં હજુ સુધી આભીરોની ઓલાદ—આહેર-આહીર વસે છે ને મુખ્યત્વે પશુપાલન, ગોરસવિક્રયનું કામ—ભરવાડનું કામ કરે છે. મૂળરાજ ચાલુક્યે દુર્મદ આભીરોનો (ગ્રાહરિપુ નામના આભીર કુળના રાજાનો) વધ કરેલો એમ શ્રી હેમચંદ્ર પોતાના વ્યાકરણની પ્રશસ્તિમાં જણાવે છે. નરસિંહ મહેતાએ આહીરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.[14] સં. ૧૭૧૭ માં ઉધરણે રચેલા લીલાવતી અને સુમતિ વિલાસના રાસમાં લીલાવતીએ વેશ્યાને ત્યાં રહેતા પોતાના પતિને સમજાવી પોતાને ત્યાં આકર્ષી લઈ આવવા 'આહીરડી'[15] મહિયારીનો વેશ લીધો હતો તે જણાવ્યું છે.

---

૧૪ 'ચરમો નાગર નરસૈયો એણે ગાયું આહીરનું ખાપુરે'

૧૫. આમ બની આહીરડી મહાસતી મોહનવેલ
રૂપે રંભ હરાવતી, અન્ગતિ ચાલે ગેલ.
પીળી ચાળણી પહિરણે, વિચવિચ રાતા તાર
કોરે કાળા કામળ, ગળે કુંદનો હાર.
આણ્યુ આણી ગોળની, તે આગળ રહ્યા ખોર
પાસાંકે પદ અવરે, દીસે સ્નિગ્ધ શરીર.
મસ્ત ભરી શોભે કાંચળી, કસણે કરતા રૂપ રોજ
ઓળે વખના વૃતકી, સરસવીએ પહેલાં ખોર.
તેણી વારશ નાગરી, અબ એબ બોલ્યા બેહ
પુછરીઆવો મ્હાનેજી, ચાલી અદ્ભુત વેશ.
ગો કસણી દૂધ દે, લઇ સોનાની ચરિ;
ખાતર પેઠી ને દૂરી, પોતન હરેરે ભાર. વગેરે લીલા ૯ મો.

વિભાગ સાતમો.

જૂની ગૂજરાતી સંબંધી કેટલીક હકીકતો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ગુર્જરો અને ગુર્જર દેશ.

૩૦૭ ગુર્જર અર્થાત્ ગૂજર જાતિના લોક વિશેષે કરી ખેતી યા પશુપાલનથી પોતાનો નિર્વાહ કરતા હતા, પરંતુ પહેલાં તેની ગણના રાજવંશોમા હતી હમણા કેવલ તેમનુ એક રાજ્ય સમથર (બુંદેલખંડમાં) અને થોડી જમીનદારીઓ સયુક્ત પ્રદેશ આદિમા રહી ગયેલી છે પહેલા પજાબ, રાજપૂતાના તથા ગૂજરાતમા તેમનુ રાજય હતુ. ચીનનો યાત્રાળુ હુએન્તસગ વિ સ ની ૭ મી સદીના ઉત્તરાર્દ્ધમા હિદુસ્થાનમા આવ્યો તે પોતાની યાત્રાના પુસ્તકમા ગુર્જર દેશનું વર્ણન કરે છે અને તેની રાજધાની ભીનમાલ (ભિલ્લમાલ, શ્રીમાલ—જોધપુર રાજયના દક્ષિણ વિભાગમા) બતાવે છે આ પ્રસિદ્ધ યાત્રાળુએ બતાવેલો ગુર્જર દેશ મહાક્ષત્રપ રૂદ્રદામાના રાજયમા અતર્ગત હતો તો પણ તે રાજાના ગિરનારના શક સ ૭૨ (વિ સ ૨૦૭–ઈ સ. ૧૫૦) થી કઇક પાછળના લેખમા તેના અધીન રહેલા દેશોના જે નામ આપ્યા છે તેમા ગુર્જર નામ નથી, પરતુ તેના સ્થાને શ્વભ્ર અને મરૂ નામ આપ્યા છે, એ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉક્ત લેખ કોતરાવ્યો ત્યા સુધી ગુર્જર દેશ (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધિમા આવ્યુ નહોતુ ક્ષત્રપોના રાજયની પછી કોઇ સમયે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિને આધીન જે દેશ રહ્યો તે ગુર્જરદેશ યા 'ગુર્જરત્રા' (ગૂજરાત) કહેવાયો.

૩૦૮ હુએન્તસગ ગુર્જરદેશની પરિધિ ૮૩૩ મૈલ બતાવે છે, તે પરથી જણાય છે કે તે દેશ બહુ મોટો હતો અને તેની લબાઈ અનુમાન ૩૦૦ મૈલ યા તેનાથી પણ અધિક હોવી જોઇએ. પ્રતિહાર

(પ્રતિહાર) રાજા ભોજદેવ (પ્રથમ) ના વિ. સં. ૯૦૦ ના દાનપત્રમાં લખ્યું છે[16] કે તેણે ગુર્જરત્રા (ગૂજરાત) ભૂમિ (દેશ) ના ડેંડવાનક વિષય (જીલ્લા) ના સિવા ગામનું દાન કર્યું. આ દાનપત્ર જોધપુર રાજ્યમાં ડીડવાના જિલ્લાના સિવા ગામના એક તૂટેલા મંદિરમાંથી મળ્યું હતું. તેમાં લખેલો ડેંડવાનક જિલ્લો જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં આવેલ ડીડવાનાજ છે અને સિવા ગામ ડીડવાનાથી ૭ મૈલ પરનું સેવા ગામ છે કે જ્યાંથી તે તામ્રપત્ર મળ્યું છે. કાલિંજરથી મળેલા વિ. સં. ૯ મી સદીની આસપાસના એક શિલાલેખમાં[17] ગુર્જરત્રા મંડલ (દેશ) ના મંગલાનક ગામથી આવેલા જેદુકના પુત્ર દેદુકની બનાવેલી મંડપિકાના પ્રસંગમાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીધરા તથા મહેશ્વરના પદની પ્રતિષ્ઠા કરાવાઈ એવો ઉલ્લેખ છે. મંગલાનક જોધપુર રાજ્યના ઉત્તર વિભાગમાં મંગલાના ગામ છે કે જે મારોઠથી ૧૫ મૈલ પશ્ચિમે અને ડીડવાનાથી થોડે અંતરે છે. કુમેન્તસમનું કથન અને આ બે લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૭ મી સદીથી ૯ મી સદી સુધી જોધપુર રાજ્યની ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીનો અધો પૂર્વ વિભાગ ગુર્જરદેશ (ગુર્જરત્રા, ગૂજરાત) માં અંતર્ગત હતો. આજ રીતે દક્ષિણ તરફ લાટના રાઠોડો તથા પ્રતિહારોની વચ્ચેની લડાઈઓના વર્ણનથી જણાય છે કે ગુર્જર દેશની દક્ષિણ સીમા લાટ દેશને જઈને મળતી હતી. તે માટે જોધપુર રાજ્યનો અધો પૂર્વ ભાગ તથા તેનાથી દક્ષિણે લાટદેશ સુધીનો વર્તમાન ગૂજરાત દેશ પણ તે સમયે ગુર્જર દેશમાં અંતર્ગત હતો. હવે તો કેવલ રાજપૂતાનાથી દક્ષિણનો ભાગજ ગૂજરાત કહેવાય છે. દેશોનાં નામ બહુધા તેનાપર અધિકાર કરનારી જાતિઓના નામથી પ્રસિદ્ધ થતા ગયા છે—જેમકે માલવો પરથી માલવા, શેખાવતો પરથી શેખાવાટી, રાજપૂતો પરથી રાજપૂતાના વગેરે—તેજ પ્રમાણે ગુર્જરો

---

१६ गुर्जरत्राभूमौ डेण्डवानक विषयसम्बद्ध सिवा ग्रामाग्रहारे—एपि० इं० जि० ५, पृ० २११

१७ श्रीमद् गुर्जरत्रा मण्डलान्तःपाति मंगलानक विनिर्गत०—[illegible] ४ २१ टिप्पण.

(ગૂજરો) નો અધિકાર હોવાથી ગુર્જરત્રા (ગૂજરાત) નામ પ્રસિદ્ધ થયું.

૩૦૯ ગુર્જર દેશપર ગુર્જરો (ગૂજરો) નો અધિકાર ક્યારે થયો ને ક્યા સુધી રહ્યો તે બરાબર નિશ્ચિત નથી, તો પણ એટલુ તો નિશ્ચિત છે કે રૂદ્રદામાના સમય (અર્થાત વિ સ. ૨૦૭–ઇ સ. ૧૫૦) સુધી ગુર્જરોનુ રાજ્ય ભીનમાલમા થયુ નહોતું. સંભવ છે કે ક્ષત્રપોનું રાજ્ય નષ્ટ થવાથી ગુર્જરોનો અધિકાર ત્યા થયો હોય વિ. સ ૬૮૫ (ઇ સ ૬૨૮) ની પૂર્વે તેઓનુ રાજ્ય ત્યાથી ઉઠી ગયુ હતું, કારણકે ઉક્ત સવત્મા ત્યા ચાપ (ચાવડા) વશી રાજા વ્યાઘ્રમુખનું રાજ્ય હોવાનુ ભીનમાલના રહેનારા (ભિલ્લમાલકાચાર્ય) પ્રસિદ્ધ જ્યોતિષી બ્રહ્મગુપ્તના 'બ્રાહ્મસ્ફુટ સિદ્ધાત' પરથી જણાય છે[૬૮] આ ચાવોટક (ચાપ, ચાવડા) વશ ગુર્જરવશથી ભિન્ન હતો એ લાટદેશના ચાલુક્ય (સોલકી) સામત પુલકેશી (અવનિજનાશ્રય) ના કલચુરિ સવત્ ૪૯૦ (વિ સ ૭૯૬–ઈ સ, ૭૩૯) ના દાનપત્રથી[૬૯] જણાય છે. વિ. સં. ૬૮૫ પહેલા પણ ઉક્ત ચાપ વશના રાજાઓનું રાજ્ય ભીનમાલમાં રહ્યું હોય, તેથી ઉક્ત સવત્થી ઘણા સમય પહેલા ગુર્જરોનુ રાજ્ય ત્યાથી અસ્ત થઈ ગયુ હતુ અને તેની સ્મૃતિના સૂચક દેશનું નામ ગુર્જરત્રા (ગૂજરાત) માત્ર અવશેષ રહી ગયુ હતુ તેથી ગુર્જરોનુ વિ. સ ૪૦૦ થી પણ પૂર્વે યા તેની આસપાસ ભીનમાલપર રાજ્ય રહેવુ સભવિત હોઇ શકે છે તે સમયથી અનુમાને ૧૬૦ વર્ષ પછી એટલે વિ સ. ૫૬૭ (ઇ સ ૫૧૦) લગભગ હૂણોનો અધિકાર રાજપૂતાનામાં

---

૬૮ श्री चापवशतिलके श्री व्याघ्रमुखे नृपे शकनृपाणां।
पंचाशत्संयुक्तै वर्षशतै. पंचभिरतीतै ॥ ७ ॥
ब्राह्म स्फुटसिद्धान्त सज्जनगणितगोलवित्प्रीत्यै ।
त्रिंशद् वर्षेण कृतो जिष्णु सुत ब्रह्मगुप्तेन ॥ ८ ॥
—ब्राह्मस्फुटसिद्धान्त.

૬૯ तरल...चावोटके मौर्यगुर्जरादिराज्ये.. (ના પ્ર પ. ભાગ ૧ પૃ ૨૧૦, ૨૧૧ નુ ટિપ્પણ ૨૩) તથા આ લેખનો પારા ૩૧૫

આગળનુ પૃષ્ઠ ૩૧૨

થયો. એથી ગુર્જરોને કોઇ હક્ક અને તો તે કેવલ કલ્પનામાત્ર છે તેજ પ્રમાણે કનોજના પ્રતાપી પ્રતિહારો (પડિહારો) નો પણ ગુર્જરો સાથે સંબંધ નથી

૩૧૦ ભીનમાલનું ગુર્જરરાજ્ય ચાવડાના હસ્તમાં આવ્યા પછી વિ. સં. ની ૧૧મી સદીના પ્રારંભમાં અલવર રાજ્યના પશ્ચિમ વિભાગ તથા તેના નિકટવર્તી પ્રદેશો પર ગુર્જરોનું એક બીજું રાજ્ય હોવાનો પત્તો મળે છે અલવર રાજ્યના રાજોરગઢ નામના પ્રાચીન શિલાલેખથી મળેલે વિ. સં. ૧૦૧૬ (હ. સં. ૬૫) માં પ્રતિહાર ગોત્રના ગુર્જર મહારાજાધિરાજ સાવટના પુત્ર, મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર મથનદેવ રાજ્ય કરતો હતો અને તે પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર ક્ષિતિપાલદેવ (મહીપાલ)નો સામંત હતો.[૬૯] આ ક્ષિતિપાલ કનોજનો રઘુવંશી પ્રતિહાર રાજા હતો. આ શિલાલેખમાં મથનદેવને મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર લખ્યો છે તે પરથી અનુમાન થાય છે કે તે ક્ષિતિપાલદેવ (મહીપાલ)ના મોટા સામંતોમાંથી એક હોય. આ લેખ પરથી એ પણ જણાય છે કે તે સમયે ત્યાં ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના ખેડૂત પણ હતા.[૭૦]

૩૧૧ વર્તમાન ગુજરાતના ભરૂચ નગર પર પણ ગુર્જરોનું રાજ્ય વિ. સં. ની ૭મી અને ૮મી સદીમાં હોવાનું ત્યાંના દાનપત્રોથી[૭૧] જણાય છે સંભવિત છે કે ઉક્ત સંવતોની પહેલાં અને પછી પણ તેઓનું રાજ્ય ત્યાં રહ્યું હોય અને એ કંઇ નવાઇ નથી કે ભીનમાલના ગુર્જરો (ગૂજરો)નું રાજ્ય પણ ભરૂચ સુધી ફેલાયું હોય અને ભીનમાલનું રાજ્ય તેના હાથથી નીકળી જવાથી પણ ભરૂચના રાજ્ય પર તેઓનો યા તેઓના કુટુંબીઓનો અધિકાર ચાલુ રહ્યો હોય આ ચના ગુર્જર રાજાઓનાં દાનપત્રોથી પ્રકટ થાય છે કે તે ગુર્જર રાજ્યની અંતર્ગત ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લાનાં ઓરપાડ ચોરાશી અને બારડોલીના પરગણાં તથા તેની પાસેનાં વડોદરા રાજ્ય રેવાકાંઠા અને સચીન રાજ્યના પ્રાંતો પણ હોય

૭૦ એપિ ઇંડિ વૉ. ૩. પૃ. ૨૬૬

૭૧ આ. સ. રિ. વૉ. ૨ પૃ. ૭૦

૩૧૨. ગુર્જર જાતિની ઉત્પત્તિના સબંધે આધુનિક પ્રાચીન શોધકોએ અનેક કલ્પનાઓ કરી છે જનરલ કનિંગહામે તેમને યુચી અર્થાત્ કુશાનવંશી હોવાનું અનુમાન કર્યું છે. વિન્સેન્ટ સ્મિથે તેમની ગણના હૂણોમા કરી છે. કેમ્પબેલનુ કથન એમ છે કે ઈ સ. ની ૬ઠી સદીમા ખજર નામની એક જાતિ, જ્યા યુરોપ અને એશીયાની સીમા મળે છે, ત્યા રહેતી હતી તે જાતિના લોક ગુર્જર યા ગૂજર છે. (ઇ. એ. વૉ ૪૦ પૃ ૩૦) અને તેમા મિ० દેવદત્ત ભાંડારકરે કેમ્પબેલનુ કથન સ્વીકાર્યું છે.[૭૨] પરતુ એ સર્વ કલ્પના માત્ર છે, કારણકે તે સર્વમાં

૭૨ શ્રીયુત ભંડારકરે તો સાથે સાથે એ પણ લખી નાખ્યુ છે કે "મુંબઈ ઇલાકામા ગૂજર (ગુર્જર) નથી; એમ જણાય છે કે તે જાતિ હિંદુઓમા ભળી ગઇ ત્યા ગૂજર (ગુર્જર) વાણિયા (મહાજન), ગૂજર (ગુર્જર) કુંભાર અને ગૂજર (ગુર્જર) સુતાર—કડીયા છે, ખાનદેશમા દેશી કણબી અને ગૂજર (ગુર્જર) કણબી છે એક મરાઠા કુટુબ ગુર્જર કહેવાય છે કે જે મહારાષ્ટ્રના આધુનિક ઇતિહાસમા પ્રસિદ્ધ રહેલ છે કરહાડા બ્રાહ્મણોમાં પણ ગુર્જર નામ મળે છે રાજપુતાનામા ગૂજર ગૌડ (ગુર્જર ગૌડ) બ્રાહ્મણ છે. આ સર્વ ગૂજર (ગુર્જર) જાતિના છે" ઇ એ વૉ ૪૦ પૃ ૨૨) ભંડારકર મહાશયને આ નામોથી સામાન્ય ઉત્પત્તિ જાણવામાં પણ ભારે ભ્રમ થયો છે અને તેણે આ સર્વેને ગૂજર ઠરાવી દીધા છે, પરતુ વાસ્તવમાં તેમ નથી જેથી શ્રીમાલ નગર (ભીનમાલ, જોધપુર રાજ્યમા)ના બ્રાહ્મણ, વાણિયા, મહાજન, સોની આદિ બહાર જવાથી પોતાના મૂલ નિવાસ સ્થાનના નામથી અન્ય બ્રાહ્મણો આદિથી પોતાને અલગ બતાવવા માટે શ્રીમાલી બ્રાહ્મણ, શ્રીમાલી મહાજન—વાણિયા આદિ કહેવાયા—ઓળખાયા, તેવીજ રીતે મારવાડમા દધિમતિ (દાહિમ) ક્ષેત્રના રહેનાર બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, જાટ આદિ દાહિમે બ્રાહ્મણ, દાહિમે રાજપૂત, દાહિમે જાટ આદિ કહેવાયા, અને ગૌડ દેશના બ્રાહ્મણ, રાજપૂત, કાયસ્થ આદિ બહાર જવાથી ગૌડ બ્રાહ્મણ, ગૌડ રાજપૂત, ગૌડ કાયસ્થ આદિ પ્રસિદ્ધ થયા, તેમજ પ્રાચીન ગુર્જર દેશના રહેનાર બ્રાહ્મણ, વાણિયા, કુંભાર, સુતાર, કડીઆ આદિ ગુર્જર બ્રાહ્મણ, ગુર્જર (ગૂજર) કુંભાર તથા ગુર્જર (ગૂજર) સુતાર—કડિયા આદિ કહેવાયા છે એથી ગુર્જર બ્રાહ્મણ આદિનો અર્થ કે અભિપ્રાય એ નથી કે ગુર્જર (ગૂજર) જાતિના બ્રાહ્મણ આદિ તેમના નામની પૂર્વે ગુર્જર (ગૂજર) શબ્દ

કોઈ પણ એવું સપ્રમાણ બતાવી શકેલ નથી કે અમુક સમયમાં અમુક મારગેથી આ ગુર્જર જાતિ બહારથી અહીં આવી જેમાંથી ગુર્જર યા ગુજર જાતિની ઉત્પત્તિ માનવી એ એવી કલ્પના છે કે જેમ કોઇ એમ કહે કે સાક્સેને મધ્ય યુરોપની સેક્સન જાતિથી નીકળેલ છે નવસારીથી મળેલા ભરૂચના ગુર્જરવંશી રાજા જયભટ (ત્રીજા)ના કલચુરિ સંવત્ ૪૫૬ (વિ. સં. ૭૬૨)ના દાનપત્રમાં ગુર્જરોને મહારાજ કર્ણ (ભારતપ્રસિદ્ધ)ના વંશમાં થયેલ જણાવ્યા છે (આ ૩૦૭ થી ૩૧૨ સુધીની હકીકત રા. બ. ગૌરીશંકર ઓઝાના રાજપૂતાનેકા ઇતિહાસ પ્રથમ ખંડમાંથી લીધેલી છે)

૩૧૩ ગુજરાતમાં ચાવડા વંશના વનરાજથી પાટણની સ્થાપના ચાવડાવંશ પછી ચાલુક્યવંશ પછી વાઘેલાવંશ અને પછી મુસલમાનોનો ગુજરાતમાં પ્રવેશ અને અધિકાર એ જાણીતી વાત છે એટલે તેનો વિસ્તાર કરવો નિરર્થક છે શ્રી હેમચંદ્રના સમયમાં અપભ્રંશ ભાષા બોલાતી હતી એમ સમજાય છે પછી તે ભાષા રૂપાન્તર લેતી ગઇ અને તેરમા સૈકામાં સહજમાં ગુજરાતીનું બંધારણ થતું ગયું. ગુજરાત બીજા પ્રાંતોના સંપર્કથી છૂટું પડ્યું ને તેથી તે દેશની ભાષા બીજા દેશની ભાષાથી જુદું સ્વરૂપ લેતી ગઇ અને તે ગુજરાતની દેશી ભાષા ગુજરાતી કહેવાઇ.

તેમના આદિ નિવાસનું સૂચક છે નહિ કે જાતિનું. ઉક્ત મહાશયે એક ગૂ-હાલ બ્રાહ્મણ કુકુભના અધીના ક. સં. ૧૧૬૧ (વિ. સં. ૧૨૪૮)ના દાનપત્રમાંથી ગૌડક બ્રાહ્મણનું પણ આપેલ છે કે જેમાં દાન લેનાર ગૌડ બ્રાહ્મણને પ્રસ્થ, અશ્વસ્થાન અને નૈધ્રુવ—આ ત્રણ પ્રવરવાળા નૈધ્રુવ ગોત્રના, અને ગુર્જર ઉપનામવાળા (ગુર્જર સમુદાયભિધાન) જણાવેલ છે એ ગુર્જર જાતિને એશિયાની ખજર જાતિ હોવાનું માનવામાં આવે તો શું તેઓ અહીં પણ ચાર અને ત્રણ પ્રવરો પ્રચાર હતો ? તેમજ ગુર્જર ગૌડોની ક પંક્તિ સંભવ પણ જણાય છે કે આ નામનું તાત્પર્ય ગુર્જર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ છે પરંતુ વાસ્તવમાં ગુર્જરબ્રાહ્મણનો અર્થ એમ છે કે ગુર્જર દેશના રહેનાર ગૌડ બ્રાહ્મણ પણ ગુર્જર જાતિના ગૌડ બ્રાહ્મણ નહિ. (રા. બ. ગૌરીશંકર).

પ્રકરણ ૨ જું.

પૂર્વની ભાષા મરીને આપણી દેશી ભાષાઓ નવી બની નથી.

૩૧૪ જૂની પ્રાકૃત–અપભ્રંશ ભાષા મરીને (બોલતા લુપ્ત થઈને) તે સ્થળે ગૂજરાતી, હિન્દી, મરાઠી, બંગાલી આદિ નવી દેશી–આર્ય-ભાષા ઉત્પન્ન થઈ એમ અમુકનું માનવું હોય તો તે અયોગ્ય છે ભાષાનું પરિવર્તન થયાજ કરે છે એ વાતની સાક્ષી ભાષાનો ઇતિહાસ પૂરે છે, પણ એક ભાષા મૃત થાય અને તેને સ્થાને બીજી ઉદ્ભવે–નવીજ જન્મ પામે એ ભાષાનો ઇતિહાસ પ્રરવાર કરતો નથી. કોઇ એમ કહે કે મોટી ક્રાંતિ થાય–રાજ્યક્રાંતિ કે ધર્મક્રાંતિ કે વિચારક્રાંતિ થાય અને તે વખતે એક ભાષા મરણવશ થાય ને તેને બદલે બીજી થાય એ વાત પણ યોગ્ય નથી ઈ સ. ૧૩ માથી તે ૧૫ મા શતકમાં સમગ્ર હિંદુસ્થાનમા સતકવિ ઉત્પન્ન થયા ને તેમણે લોકોની ધાર્મિક અને સામાજિક રહેણીકરણીમા ખળભળાટ ઉપજાવ્યો–એ એક સમય, અને બીજો સમય અંગ્રેજી વાગ્મયરૂપી વાઘણનું દૂધ આપણને મળવા લાગ્યું તે વખતનો,–આ બને સમયમા ખળભળાટ અને વિચાર-ક્રાંતિ જગી થયા હતા, પણ એક પણ સમયે નવીન ભાષાનું નિર્માણ થવું બન્યું નથી એ લક્ષમા રાખવા જેવી બાબત છે. તે વખતે અંતસ્થ વિચારક્રાંતિ અને અન્ય ભાષામાથી વિચારોનું ગ્રહણ એ જરૂર થયું, છતા તેથી એમ સિદ્ધ થતું નથી કે એક ભાષા મરીને તેની જગ્યાએ બીજી નવી ઉત્પન્ન થઈ ભિન્ન સંસ્કૃતિના બે માનવ વંશોની અથડામણી થાય ત્યારે એક બીજાની ભાષામા મિશ્રણ થવાનો પ્રસંગ આવે છે. તે કારણે સંસ્કૃતની પ્રાકૃત ભાષા કેમ થઇ, અથવા પ્રાકૃતની અપભ્રંશજ કેવી રીતે બનતી ગઇ તેની સંગતિ મળી આવે છે અને તે ભાષાનો ઇતિહાસ સારી રીતે કહી શકે ઇ સ ૧૦ થી તે ૧૩ મા શતકની દરમ્યાન હાલની હિંદની દેશી આર્યભાષાઓ ઉત્પન્ન થઇ એવું.

આપણને મળે છે કારણકે તેરમા શતકમાં ગુજરાતી હિન્દી મરાઠી વગેરે ભાષામાં વાંગ્મયરચના પ્રથમ જોવામાં આવે છે આ સમયની આસપાસ એટલે ઇ સ. ૧ થી તે ૧૩ મા શતક દરમ્યાન હિંદુસ્થાનમાં અન્ય સંસ્કૃતિના યા જાતિના ઘેરા આવી આપણમાં ભિન્નભિન્ન થયા કે કેમ તે ઇતિહાસ પરથી જોવું જોઇએ

૩૧૫. આઠમા શતકથી આરબોની સ્વારી જલમાર્ગે સિંધ કચ્છમાં પ્રથમ આવી તેઓ ગુજરાત તોડી રાજપુતાના સુધી ચાલી આવ્યા, પણ ત્યાં તેઓને સાગે માર પડ્યો ને તેઓ પાછા ફર્યા, પણ તેમણે સિંધ અને મુલતાનમાં પોતાની સત્તા સ્થિર કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેઓએ ગુજરાત, રાજસ્થાનમાં ધૂમ મચાવી.

'तरलतरतारतरवारिदारितोदित-सैन्धव कच्छेल्लसौराष्ट्र चावोटक मौर्य गुर्जरादि रा(ज्ये) निःशेष दाक्षिणात्य क्षितिपति जिगीषया दाक्षिणापथप्रवेश प्रथममेव नवसारिका विषय प्रसाधना यागते (પછી ૭-૮ લીટીમાં ઘણું લખેલું છે તે અહીં આપ્યાં નથી) समरशिरसि विजिते ताजिकानीके अवनिजनाश्रय' श्रीपुलकेशिराज' ઇ સ. ૭૩૯ નો તામ્રપટ કેમ્પબેલના ગેઝેટીઅર વૉ. ૧ પૃ. ૧ ૫ પર મુદ્રિત થયો છે તેમાં ચાલુક્યકુળના લાટદેશસ્થ શાખા પૈકી પુલકેશીએ નવસારી દેશ જીતવા માટે પ્રથમ આવેલા તાજિક એટલે આરબ સૈન્યનો પરાભવ કર્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે સિંધ સિવાય કચ્છ સૌરાષ્ટ્ર ગુર્જર, મૌર્યરાજ્ય (ઉત્તર કોંકણના તે વખતના મૌર્યકુળના રાજાઓ)ની સારી રીતે ખબર તાજિક—આરબોએ લીધી હતી અને તેઓએ ઇ સ. ૮મા શતકમાં મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરવા યત્ન કર્યો હતો તેમ આ તામ્રપટ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે

૩૧૬ આ પછી, પછીના શતકમાં હરૂન ઉર રશીદ નામનો ખલીફા યા ખલિફા હતો ત્યારે આરબોની સત્તાનો પ્રચાર ઈરાનમાંથી અફગાનિસ્તાન અને તાર્તરી પર ગયો ત્યાં મુસલમાની ધર્મનાં મૂળ જોરથી રોપ્યાં હતાં. પછી અફગાનીસ્તાન અને તાર્તરીમાં આરબોની

સત્તા ક્ષીણ થતી ગઇ તેથી ત્યા મુસલમાનોનુ ધર્મ તથા રાજ્ય વિસ્તારનુ જોર તૂટ્યુ ને તાર્ત્તારોએ અફગાનિસ્થાન તાબે કર્યુ અને હિન્દુસ્થાન ઉપર હુમલો કરવા દશમા શતકથી આરભ કર્યો દશમા શતકને અતે સિધુની પેલી પાર સુધી તેમની સત્તા કાયમ થઇ પણ તેની આ બાજુ તેઓ ઘુમવા લાગ્યા આથી તે બને બાજુ વચ્ચે વસેલા ક્ષત્રિય કુળોમા ખળભળાટ જાગતા આત્મસરક્ષણ માટે તેઓ દક્ષિણ બાજુ તેમજ પૂર્વ બાજુ જઇને હિદુ લોકોમા મળ્યા, કેટલાએ રાજ્યો પણ સ્થાપ્યા આ કુળો ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચોહાણ, ઈત્યાદિના હતા ગૂર્જર, ચાલુક્યના કાઇક ટોળાનો અર્ધો ભાગ એકદા હૂણોની સાથે અદર ઘુસ્યો હતો તેણે ગૂજરાતમા અને મહારાષ્ટ્રમા રાજ્ય પણ કર્યું પણ તેનુ મોટા પ્રમાણમા પ્રયાણ નવમા શતક પછી થયુ. આ ચાલુક્ય રાજ્ય ગૂજરાતમા સ્થાપન થયા પછીજ ગૂજરાતમા 'ગુર્જર' એ નામ મળ્યુ એ વાત અર્વા ગુર્જરોને સમય ન્હોતો મળ્યો તે પરથી, અને મહારાષ્ટ્રમા 'કલ્યાણકટક' જેવા પોતાના પૂર્વ વસતિસ્થાનનું સ્મરણ આપનાર સ્થળો બીજા ચાલુક્યોએ (તૈલપે) સ્થાપ્યા તે પરથી જાણવામા આવે છે આ ગૂર્જર, પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ મૂળથી પ્રાચીન આર્ય જાતિઓ હતી પ્રાચીન આર્યજાતિઓનુ સૌથી પ્રથમ નિવાસ મધ્ય એશિયામા હતું ઇ સ નવમા શતકના છેવટથી પછી પરમાર, ચાલુક્ય, ચૌહાણ ઈત્યાદિ ક્ષત્રિય કુળો સમગ્ર હિદુસ્થાનમા (કાનડા, તેલગણ અને નીચેના પ્રાત સુધી) પ્રસર્યા. તેઓ અન્ય ધર્મીય, અન્ય સસ્કૃતિના અને અન્ય ભાષાના હતા. તેઓની અને તેઓ જ્યા જયા ગયા ત્યા ત્યાના લોકોનુ સમિશ્રણ થઈને તે કાયમના મળી જવાની ધમાચકડીમા નવીન ભાષા ઉત્પન્ન થવા જેવી પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી

૩૧૭ પછી અગ્યારમા શતકના પહેલા ૨૪ વર્ષમા ગઝનવીના મહમદે પોતાના અફગાન, તાર્તર આદિ સૈનિકો લઇને અનેક વેળા હિદુસ્થાનપર સ્વારી કરી અને ઉપર જણાવેલા ક્ષત્રિયોની હીલચાલો અને પ્રયાણને વળી એક જોરથી ધક્કો માર્યો

૩૧૮. ઇ. સ ના ૮ મા શતકમા આરબોની એક સ્વારી સિધ

અને સૌરાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં ચાલી ગયાનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યો છે પણ તે ક્ષણિક હોવાના કારણે તેનું ગાઢું પરિણામ આવ્યું નહિ. પણ ઈ સ. ના અગીઆરમા શતકથી તે ત્યારપછી ગઝનીઆદિ પરથી લોકોનાં અનેક ધાર્મિક આક્રમણોપર આવ્યાં અને તેઓએ અભૂતપૂર્વ ખળભળાટ મચાવી દીધો એમાં શક નથી ઈ સ. ૧ ૧ થી ૧ ૨૪ સુધી અનેક વેળાએ હિંદુસ્થાનપર સ્વારી મહમદ ગીઝનીએ કરી. મહમદ ૧૦૨૪ માં મુલતાન-અજમેર માર્ગે અણહિલવાડ પાટણમાં ઉતર્યો અને પછી સૌરાષ્ટ્રમાં સોમનાથપર હુમલો કર્યો. સોમનાથને લુંટયા પછી તે પુન પાટણપાસે ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો. તેણે ત્યાં મસીદ વગેરે બાંધ્યાનો ઉલ્લેખ છે (બોમ્બે ગેઝેટીઅર વૉ. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૧૬૮ ફુટનોટ). મહમદના ધાડથી પંજાબ રાજપુતાના ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર—એ દેશોમાં વિલક્ષણ ખળભળાટ થયો. જેમનામાં તે સાથે સામનો કરવાનું હિંમત ન હોય તેમણે દેશ છોડી નાસવું રાજાઓએ પોતાના સગાસંબંધીના આશ્રય લેવો એવું એકંદર થયું પણ તેમા આશ્ચર્ય નથી. ગુજરાતનો ભીમરાજ (ઈ સ. ૧ ૨૨ થી ૧ ૬૪) પોતાનું જાતે રાજા હોવા છતાં પણ તે છોડી નાઠો અને કંથકોટનો આશ્રય કરી રહ્યો. મહમદ સાથે આવેલા લોકો પૈકી કેટલાક નિરેલી લોક અહીં વસવાટ કરીને રહ્યાનો ઉલ્લેખ વધારે ભાગ મળતો નથી એ ખરું છે પણ ગુજરાતના કેટલાક લોકો ખાનદેશમાં રાજપુતાનાના ઉત્તર ભાગમાં, પંજાબના અયોધ્યાપ્રાંત પાસે—એ સ્થળોમાં જઈ રહેલા રહેવાસીઓની ભાષાઓમાંથી ખાસ તેની સ્વારીના કારણે થઇ હોય એમાં નવાઈ નથી.

૩૧૯ આ પછી બીજી વાર મહમદ ઘોરીની આવી. તે બારમા શતકની આખર આવી. દિલ્હીના ચોહાણ ઉપર ઉત્તર હિંદુસ્થાનનું વર્ચસ્વ હતું અને તેનું જોર ઘણું હતું તેથી મહમદનું ત્યાં ચાલ્યું નહીં. પહેલી ખેપમાં ઇ. સ ૧૧૯૧ માં થાણેશ્વર પાસે માર ખાઇ તેને ભાગી જવું પડ્યું. તેજ પછી ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલી ગઝનીમ સેના જરતો ૧૧૯૩ માં આવતાં તેને જય મળ્યો. તેણે પ્રથમ ચોહાણની ખબર લઇ પછી બીજાનો નાશ કર્યો.

૩૨૦ મહમદઘોરી મહમદગીઝનીની પેઠે કેવળ લૂટ કરી પાછો ચાલ્યો જવા ન્હોતો આવ્યો, પણ તેને તો હિંદુસ્થાનમા પોતાનુ રાજ્ય સ્થાપવાનુ હતુ, તેથી (૧) એક એ વાત થઇ કે અન્ય સંસ્કૃતિના અને અન્ય માનવવંશના લોકોનો મોટો સમુદાય આપણામા ઘુસ્યો, અને (૨) બીજું એ થયુ કે તેણે ત્યાંથી આપણા લોકોને પોતાના દેશમાથી હાંકી કાઢી રાજપુતાના, માળવા, ગૂજરાત—એમા વનવન ભટકતા કર્યા મહમદઘોરી દિલ્લી અને પંજાબ જીતીને હરીઠામ ન બેઠો, પણ તેણે પોતાના સરદાર પૂર્વ બાજુ બંગાલામા અને દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત સુધી મોકલ્યા. બંગાલ અને બહાર પ્રાંત ૧૧૯૪–૯૫ ના સુમારે મુસલમાનોના તાબામા આવ્યો. ગૂજરાતમા તેઓ ફાવ્યા નહિ, પણ તેના પછીના ગુલામ રાજાએ ગૂજરાતને હેરાન કર્યું ને પછી તેરમા શતકના છેવટમા અલ્લાઉદ્દિને ગૂજરાતના કર્ણરાજાના રાજ્યને ધૂળમા મેળવ્યુ અને મહારાષ્ટ્રમા દેવગિરિના યાદવોનો ૧૨૯૪ મા પરાભવ કર્યો

૩૨૧. મરાઠી સાહિત્યમા મૂળ સાહિત્ય જ્ઞાનેશ્વરીને સંપૂર્ણ થયે ચારજ વર્ષમાં મહારાષ્ટ્રનો મોટો ભાગ મુસલમાનોના હાથમા આવ્યો. મહમદ ગીઝની સાથે અફગાન, આરબ, તાર્તર, અને મહમદ ઘોરી સાથે પણ તેવાજ અફગાન, તાર્તર, તુર્ક ઇત્યાદિ પરધર્મી અને ભિન્ન કુળના લોક અગ્યારમા શતકના આરંભથી તે તેરમા શતક સુધી હિંદુસ્થાનમા આવી ઘુસ્યા. તેઓએ આપણો ધર્મ સ્વીકાર્યો નહિ, પણ તેમને આપણી ભાષા બોલવી પડતી આથી નવી ભાષા ઇ સ. ૧૧ મા શતકથી ૧૩ મા શતક સુધીમા ઉદયમા આવી તે પૈકી કોઇ ભાષાને પોતાનું નિશ્ચિત સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામા બીજી ભાષા કરતા વખત લાગ્યો, કોઈએ તેનુ સ્વરૂપ ઝટ સાધ્ય કર્યું એટલેકે એકાદ અર્ધો શતક આગળ પાછળ એમ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જન્મ પામી મરાઠીમા ૧૩ મા શતકમા નિશ્ચિત સ્વરૂપનુ વાઙ્મય મળે છે, ત્યારે તે નિશ્ચિત સ્વરૂપની બોલીના રૂપમા આવી તે પૂર્વે એક બે શતકમા તે ઉત્પન્ન થવી જોઇએ એ ઉઘાડુ છે

૩૨૨. ગૂજરાતીમા પહેલા તેરમા શતકનુ વાઙ્મય પ્રાપ્ત થાય છે,

(જુઓ રેવન્તગિરિ રાસ-જમ્બુરાસાદિ આ ગ્રન્થનું આ ગ્રંથમાં આપેલ વાંગ્મય વૈભવ સં. ૧૪૫૦ નું (ઇ. સ. ૧૩૯૪નું) મુગ્ધાવબોધ ઔક્તિક કે જે પારસ્કરનો ગ્રંથ છે ને જેમાં જૂની ગૂજરાતીનું વિવરણ છે) તેથી તેના એક બે શતક પૂર્વે તે અસ્તિત્વમાં આવી હોવી જોઇએ આથી ઠીક અનુમાનથી હિંદુસ્થાનમાંની હાલની દેશી-આર્યભાષાઓ આ ઘડભાંજના અને જુદા જુદા માનવવંશના અથડામણના ગાળામાં જન્મ પામી એ ઉઘાડું દીસે છે મુસલમાનોના હુમલાઓથી સપાદલક્ષ (સવા લાખ-શિવાલિક) એ પંજાબનો ડુંગરી ભાગ-તેમાંથી અને આસપાસ વસવાટ કરી રહેનારા ક્ષત્રિય લોકોનાં ટોળાં પાછળ પાછળ જતાં ગયાં અને તેઓએ દક્ષિણ બાજુ માળવા ગૂજરાત મહારાષ્ટ્ર અને પૂર્વ બાજુએ બિહાર-બંગાળ સુધી સ્થાપના કરી વસવાટ કર્યો અને રાજ્યો સ્થાપ્યાં એ ઉપર જણાવેલું છે આ લોકોએ હિંદુ ધર્મ આચાર રીતરિવાજો ભાષા સર્વ અહીંથી ઉપાડ્યાં. આક્રમણ કરનાર આક્રમકોએ પોતાનો ધર્મ ન છેડતાં માત્ર તરવારથી તેનો પ્રચાર કરીને પુષ્કળ હિંદુઓને વટલાવ્યા, પણ તેઓનો અને આપણો વ્યવહાર ચાલવો જોઇએ તેથી તેઓને આપણી ભાષા સ્વીકારવી પડી અને આ ઠીક થયું તેથી ભાષાની દૃષ્ટિએ તેઓનું આપણામાં ભળી રહેવાનું પરિણામ. અને તેઓના હુમલાનું અને તેની પૂર્વે પંજાબથી ચારે બાજુ પ્રસરેલા ગુર્જર પરમાર ચૌહાણ, ચાલુક્ય ઇત્યાદિ કુળોનું આપણામાં ભળી જવાનું પરિણામ, સરખું થયું એમાં શક નથી.

પ્રકરણ ૩ જું

ગૂજરાતી એક સાહિત્ય-ભાષા. (૧૩ મા શતકથી)

૩૨૭ તેરમી વિક્રમી સદીમાં ગૂજરાતીનું વાંગ્મય નિર્માણ થયું. તેથી ગૂજરાતી ભાષા તેરમી પીઠ ઘડ હતી એવું જણાય છે ત્યારે તે પૂર્વે બે ત્રણ સદી તો તે બોલાતી હોવી જોઇએ એમ અનુમાન કર

વામા હરકત નથી પણ સુદૈવે આ સંબધે કેવળ અનુમાન પરજ તે વાતનો માત્ર આધાર રાખવા જેવુ નથી રહ્યુ, કારણ કે વિદગ્ધ-વાગ્મય અને અન્ય આધાર પણ મળી રહે છે, કારણકે સ ૮૩૫મા રચાયેલી કુવલય માલા છે તેમા મુખ્ય દેશમા સૌરાષ્ટ્ર ને લાટ દેશનો ઉલ્લેખ કરવા ઉપરાત ગૂર્જર લોક ને તેમની ભાષાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે—

ઘયલોણિય પુટ્ઠંગે ધમ્મવરે સધિવિગ્ગહે નિઉણે,

'ન ઉરે ભલ્લઉં' ભણિરે, અહ પેચ્છઇ ગુજ્જરે અવરે

—પછી ગુર્જર લોકોને જોયા. એ લોકો ઘી અને માખણથી પુષ્ટ શરીરવાળા, ધર્મપરાયણ, સધિવિગ્રહમા નિપુણ અને 'ન ઉરે ભલ્લઉં' એમ બોલનારા હોય છે

વળી સાથે લાટપ્રદેશ કે જેનો હાલ ગૂજરાતમા સમાવેશ થાય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ છે કે,—

ણ્હાઓલિત્તવિલિત્તે, કયમીમતે સોહિયગત્તે

'અમ્હ કાઉં તુમ્હ' ભણિરે અહ પેચ્છઈ લાડે

—પછી લાટના લોકોને જોયા—એ લોકો (માથામા) સેંથો પાડનારા, લેપન કરનારા, સુશોભિત શરીરવાળા અને 'અમ્હ કાઉં તુમ્હ' એમ બોલનારા હોય છે

૩૨૪ કોઇપણ ભાષા પોતાનુ સૌષ્ઠવ-પ્રૌઢપણુ ઇત્યાદિ ગુણોથી અગર તે બોલનારાની ધાર્મિક સમજણથી શિષ્ટસમત થઇ હોય તો તેનુ રૂપાતર થયા પછી તે સાથે તેમા વાગ્મય-સાહિત્ય ઉપજી શકે છે. ઉદાહરણ માટે સસ્કૃતની વાત કરીએ સામાન્ય જનસમૂહની નિત્ય વ્યવહારની બોલવાની ભાષાની દૃષ્ટિએ જે તેનુ અસ્તિત્વ વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે છ સાત શતક ઉપર નષ્ટ થયુ હતુ, છતા પણ વિદગ્ધ વાગ્મયની વાહક તરીકેની દૃષ્ટિએ જોતા વિક્રમ સવત્ પછી ૧૭-૧૮ શતક સુધી તે જીવત રહી છે બીજુ એ છે કે વાગ્મયમાની ભાષાનુ સ્વરૂપ નિર્માણકાલે જેવુ હોય છે તેવુજ પછી રહે એવી ખાત્રી કોઇ આપી શકે તેમ નથી. જુઓ જૂની કૃતિઓ યા મધ્યકાલીન કૃતિઓ-દાખલા તરીકે

નરસિંહ મહેતાની કૃતિઓ—તે શુદ્ધ થતી ગઇ તેનાં જૂનાં, દુર્બોધ સ્વરૂપ ભૂલાતાં ગયાં અને અત્યારે જે પ્રભાતિયાં વગેરે તેનાં મોજૂદ છે ને જે સ્વરૂપે મોજૂદ છે તે સ્વરૂપ કંઇ નરસિંહ મહેતાનું સ્વપ્રણીત નથી સાહિત્ય એ ભાષાને નામશેષ કરવા દેતું નથી પણ તે તેના ખરાં સ્વરૂપને માટે સાક્ષી પણ થઇ શકતું નથી. શિલાલેખમાં તેમ થતું નથી પણ ગુજરાતી તાબામાં જૂના લેખ મળ્યા નથી.

૩૨૫. પશ્ચિમાત્ય કહે છે કે તેમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૩ શતકથી પછી ઘણું સાહિત્ય થયું હવે જણાયું છે કે બૌદ્ધ લોકોના પરંપરાગત વિશ્વાસ પ્રમાણે બુદ્ધ વચનો પર ઊભી કરેલી તે ગાથાઓ છે એટલે પાલિ અર્થાત્ જૂની પ્રાકૃત, બુદ્ધ સુધી પહોંચે છે વિ. સ. પૂર્વે ૧૩૦ ના સુધી તેને લઇ જવાનો પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. અશોકના વખતમાં તેના કિંચિત્ ભળતા જનારા સ્વરૂપમાં શિલાલેખો લખાતા આરંભ્યા તે ઇ. સ. પછી એક શતક સુધી લખાતા ગયા. આ બે શતકોની વચમાંજ સંસ્કૃત શિલાલેખો ઝળકવા લાગ્યા અને પછી તે વધુ વધુ વધતાજ ગયા. એક બાજુ અશોક શિલાલેખોની પાલી અગર પ્રાકૃત ભાષાથી જૈને મહારાષ્ટ્રી હિન્દી, ગુજરાતી આદિ થઇ નવી ભાષા ઉત્પન્ન થતી ગઇ બીજી બાજુ આ ભાષાઓ નવી હોવાથી તેને પ્રથમ પ્રકારનું મહત્વ ન મળે તે સ્વાભાવિક છે તેથી અને સંસ્કૃત ઉપરના અભિમાનથી તથા બૌદ્ધ ધર્મના ગ્રાહ્ય કાળ પછી જાગૃતિ જોરથી થઇ થઇ તેથી સંસ્કૃતજ શિલાલેખોની ભાષા બની, પણ પ્રાકૃતની વૃદ્ધિ થતીજ ગઇ અને તેના પોતામાંજ ભાગ પ્રકારનું (એટલે ધાર્મિક રાજકીય નહિ) ગ્રન્થ-સાહિત્ય થવા લાગ્યું.

૩૨૬ પૈશાચી ભાષામાં પહેલા સૈકાની ગુણાઢ્યની બૃહત્કથા, સત્તસઇ ત્રીજા ચોથા સૈકામાં રાવણવહો, સાતમા સૈકામાં ગઉડવહો, ૯ મા શતકમાં કર્પૂરમંજરી ઇત્યાદિ ગ્રન્થો, એવું દર્શાવી આપે છે કે ઇ. સ. પહેલા શતકથી ૧૦ મા શતક સુધી પ્રાકૃત ભાષા જોરમાં હતી. આ દરમ્યાન જૈન ગ્રંથકારોએ પણ અનેક પ્રાકૃત ગ્રન્થો અને કાવ્યોનું સાહિત્ય રચ્યું છે

ધાર્મિક, શાસ્ત્રીય નહિ તો કાવ્યાદિ. ગ્રંથ સુદ્ધા જો કે સંસ્કૃતમા પૂર્વ પ્રમાણે થતા હતા, છતા પણ જીવત પ્રાકૃત ભાષાએ પોતાની ચળવળ છોડી નથી, એવુ આ પરથી સિદ્ધ થાય છે આ પછીનો કાળ તેજ હાલની દેશી ભાષાનો કાળ ઇ. સ. દશથી બારમા શતક સુધી પ્રાકૃતમા કાવ્ય થતાં હતા (તેનુ ઉદાહરણ હેમચન્દ્ર વગેરે). આનુ કારણ, આધુનિક ભાષા તે કાળથી વધતી ગઇ અને વાઙ્મય-સાહિત્ય ભાષા થવાની પાત્રતા તેણે પોતાના અગમાં આણી હતી

૩૨૭ આ '**જૈન ગૂર્જરકવિઓ**'ના પુસ્તકમા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓનો વિ સ તેરમી સદીથી પ્રારભ કર્યો છે તેનું કારણ ઉપરથી સમજાશે બારમા શતકથી તે પદરમા સૈકાના મધ્ય સુધી અપભ્રશ સાથે ગૂર્જર ભાષાનુ સ્વરૂપ વધારે સબધ જાળવ્યે જતુ હતુ, અને તેથી મારા મિત્ર સાક્ષરશ્રી અબાલાલ બુલાખીરામ જાની બી. એ. તે સમયને 'અપભ્રશ યુગ' એ આપવા દોરાયા લાગે છે. તેમણે ૩૦ મી એપ્રીલ ૧૯૨૬ ને રોજ નડિયાદમા 'પ્રાચીન ગૂજરાતી સાહિત્યના કેટલાક પ્રશ્નો' એ પર મનનીય ભાષણ આપ્યુ હતું તેમાથી અત્ર ઉપયોગનો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે —

૩૨૮ 'અપભ્રશ, પ્રાચીન અને અર્વાચીન એમ ત્રણ વિભાગોમા ગૂજરાતી સાહિત્ય વહેચાવા પામ્યું છે વિક્રમ સવત્ બારમા સૈકાથી ૧૪૫૦ સુધીનો અપભ્રશ યુગ ત્યારથી ૧૯ મા સૈકા સુધી પ્રાચીન સાહિત્ય યુગ, અને ત્યાર પછીનો અર્વાચીન સાહિત્ય યુગ છે નરસિંહ મહેતાથી નાકર સુધીનુ સાહિત્ય એ મિશ્ર સાહિત્ય છે હમેશા એક કોટી —યુગમાથી બીજી કોટીમા સક્રાતિ પામતુ સાહિત્ય મિશ્ર હોઇ શકે, ન તે પ્રાચીન સસ્કાર બધા ત્યજી શકે, કે ન તે નવીન પરિવર્તનના સસ્કારો સર્વથા સગ્રહી શકે. આવી સ્થિતિનું નરસિહ-નાકર યુગનુ મિશ્ર ભાષા સસ્કારવાળુ સાહિત્ય છે છતા તે પ્રાચીન સાહિત્યની કક્ષામા ગણાય છે કવિ દલપતરામે વિધાન બાધ્યુ હતુ કે, જે ભાષા નરસિહ મહેતાના વખતમા હતી તેવીજ અત્યાર સુધી ચાલી આવી છે. એવો એક પક્ષનો મત છે. પરત તે [illegible]

૩૨૯ ભક્ત નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિ કહેવામાં આવે છે પરંતુ તે પહેલાં પણ ગુર્જર ભાષામાં કવિતાઓ લખવામાં આવતી હતી. જૈન અને જૈનેતર–બ્રાહ્મણ કવિઓએ પુષ્કળ સાહિત્ય લખ્યું છે (જૈન કવિઓ માટે જુઓ આ ગ્રંથમાં નોંધેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓ.)

૩૩ આ ઉપરાંત ત્રીજો ભ્રમ એવો છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણોનાં સાહિત્ય જુદાં જુદાં ખીલ્યાં હતાં–પરંતુ સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાયા છતાં વિદ્વાનોએ તેમાં સાવધાની નહિ રાખવાથી એ ભ્રમો થવા પામ્યા છે."

૩૩૧ ઉપરના તેમજ બીજા અનેક ભ્રમો ગુજરાતી ભાષા સંબંધે તેના સાહિત્ય સંબંધે તેમજ તે ભાષાની જનની અપભ્રંશ અને તેથી આગળ પ્રાકૃત સંબંધે ઊભા થવા પામ્યા છે ને તે પૈકી કેટલાકો ઊભા કરેલા પણ છે. આ સર્વ આ લેખથી તેમજ આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલા કવિઓ અને તેમની કૃતિઓથી દૂર થશે અને સુજ્ઞ સાહિત્યરસિક ભાષાવિવેકદૃષ્ટિથી યથાર્થ નિર્ણયોપર આવશે. વિશેષમાં તેઓ પ્રામાણિક પણે ઉંડા ઉતરશે તો તેઓ સ્પષ્ટ જાણી જોઇ સ્વીકારી શકશે કે જૈનોએ પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને દેશી–ગુજરાતી આદિ ભાષાનું વ્યાકરણ રચવામાં, તે ભાષાની રચનાના પ્રમાણભૂત પુસ્તકો પૂરાં પાડવામાં અને તેમનું સાહિત્ય સમૃદ્ધ જાળવી રાખવામાં પ્રબળ ફાળો આપેલ છે અને તેમ કરી ભાષાને ચિરંજીવતી રસવતી અને સમૃદ્ધિશાળી બનાવી છે. આટલું સમજવામાં સુજ્ઞોને આ નિબંધ તેમજ આ પુસ્તક નિમિત્તભૂત થશે તો તે તૈયાર કરવામાં મેં લીધેલો પરિશ્રમ સાર્થક થશે અને હું કૃતાર્થ થઇશ. પરમાત્મા સૌને શુદ્ધ બુદ્ધિ અને શુદ્ધ બલ અર્પો એજ પ્રાર્થના।

તંબોળાના બિલ્ડિંગ, ઠાકુરદ્વાર
મુંબઇ–વિક્રમાર્ક ૧૯૮૨
ના જ્યેષ્ઠ શુદ ૯ શનિવાર
તા. ૧૯–૬–૨૬

વિનીત સાહિત્યસેવક
મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ

જૈન ગૂર્જર કવિઓ.

વિક્રમ તેરમી સદી.

૧ શાલિભદ્ર સૂરિ (રાજગચ્છ—વજ્રસેનસૂરિના પટ્ટધર.)

(૧) ભરતેશ્વર બાહુબલિ રાસ (સં. ૧૨૪૧ ફાગણ પંચમી)

આદિ—

રિસહ જિણેસર પય પણમેવી, સરસતિ સામિણિ મનિ સમરેવી,
નમવિ નિરંતર ગુરૂ ચરણ,
ભરહ નરિંદહ, તણઉં ચરિત્તો, જે જગિ વસુહોંડઈ વદીતો,
બાર વરસિ બિહુ બંધવહ ૧
હઉં હિવ એ ભણિસુ રાસહ છંદિહિ, તં જણમણહર મણ આણંદિઈ,
ભાવિઈ ભવીયણ સાંભળઉં,
જંબુદીવિ ઉવઝા ઉર નયરો, ધણકણ કંચણુ રયણિહિ પવરો,
અવર પવર કિરિ અમરપુરો ૨

* * * *

અંતે—

રાયહ એ ગચ્છસિણગાર વયરસેણ સૂરિ પાટધર ૨૦૩
ગુણગણહ એ તણઉ ભંડાર, સાલિભદ્ર સૂરિ જાણીઇ એ
કીધઉ એહ તીણિ ચરિતુ, ભરહ નરેસર રાસુ છંદિઈ ૨૦૪
જો પઢઈ એ વસહ વિસોહિ (વદીત), સો નર નિતુ નવનિહિ લહઇએ.
સંવત એ બાર એકતાલિ, ફાગણ પંચમિઈ એઉ કીઉ એ ૨૦૫

—પા ૧૦ વિજયધર્મસૂરિ ભંડાર વ સે.

(૨) બુદ્ધિરાસ.

આદિ—

પણમવિ દેવિ અંબાઈ પંચાણણ ગામિણિ વરદાઈ
જિણ સાસણિ સાનિધિ કરઈ સામિણિ
સુર સામિણિ તું સદા સોહામણિ ૧
પણમિય ગણહર ગોયમસામિ દુરિય પણાસઈ તેહનઈ નામિ
વર્ધમાન સામીનઉ સીસ પ્રણમ્યાં પૂરઈ સયલ જગીસ. ૨
સહગુરુ વયણે સમરસ કીજઈ થોડા લોક સીખામણ દીજઈ
કેઈ લોકજ લોકપ્રસિદ્ધ ગુરુ ઉપદેસઈ કેઈ લદ્ધ ૩

* * * *

અંતે—

સાલિભદ્ર ગુરુ સારવીય એ સવિ ગુરુ ઉપદેસ તુ.
પઢઈ ગુણઈ જે સાંભળઈ એ તેહ સવિ ટળઈ ક્લેસ તુ ૫૩

(પાઠાંતર—પરમ કરઈ સુખ ભાવસ્યું એ અવિચલ સુખ લહેસિ ૬૨.)

—સં. ૧૬૩૨ વર્ષે માર્ગશિર વદિ ૧૪ સોમે સ્તંભતીર્થે રાજચંદ્રેણ લિખિતં પ્ર. ૨–૧૪ ગૂ. વિ. ૩–૧૩ મો.

—ઉપા પાવ શ્રી મતિકીર્તિ ગણિગણેંદ્રાણાં શિષ્ય પં. મહિમાકુમારગણિ તત્ શિ. જયસાગરેન લિખિતં. સુશ્રાવિકા પુણ્યપ્રભાવિકા રાજકુંઅર પઠનાર્થં. આ. ક.

(૩) હિતશિક્ષા પ્રબુદ્ધ રાસ કે ગા. ૭ પ્રત ૧૨ (આ રાસ જોયો નથી. નામ પરથી અનુમાન થાય છે કે ઉપરનો બુદ્ધિરાસ ને આ રાસ એકજ હશે.)

---

૭ ધર્મ (મહેંદ્રસૂરિ શિષ્ય)

(૪) જંબૂસ્વામિ ચરિત (જંબુસામિ ચરિય) સં. ૧૨૬૬

આદિ—

જિણ ચઉવીસહ પય નમેવિ ગુરુ ચરણ નમેવી,
જંબુ સામિહિ તણુંઉ ચરિય ભવિઉ નિસુણેવી

કરિ સાનિધ સરસત્તિ દેવિ જિમ રય કહાણુઉ,
જંબૂ સામિહિ ગુણ ગહણુ સખેવિ વખાણુઉ. ૧

* * *

અંતે—

વીર જિણદહ તીથિ કેવલિ હૂઉ પાછિલઉ,
પ્રભવઉ અઇસારીઉ પાટિ સિદ્ધિ પુહુતુ જંબુ સ્વામિ,
જંબૂસામિ ચરિત પઢઈ ગુણઈ જે સભલઈ,
સિદ્ધિ સુખ અણુત તે નર લીલાહિ પામિસિઈ ૪૦
મહિદસૂરિ ગુરૂ સીસ **ધમ્મ** ભણઇહો ધ્રામીઉ હ
ચિતઉ રાતિ દિવસિ જે સિદ્ધિહિ ઉમાહીયા હ,
બારહ વરસ સએહિ કવિતુ નીપન્ન **છાસઠઈ**
સોલહ વિજ્જાએવિ દુરિય પણાસઉ સયલસઘ ૪૧

પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સગ્રહ (પા ૩ પ્ર કા)

[મહેદ્રસિહ સૂરિ—(૧) અચલ ગચ્છમા ધર્મઘોષ સૂરિના શિષ્ય અને સિહપ્રભ સૂરિના ગુરૂ થઈ ગયા છે જન્મ સ ૧૨૨૮ દીક્ષા ૧૨૩૭ આચાર્યપદ ૧૨૬૩ મરણ ૧૩૦૯ તેમણે સ ૧૨૯૪ મા શતપદિકા નામનો ગ્રથ રચ્યો છે (૨) બીજા મહેદ્રસૂરિ હેમાચાર્યના શિષ્ય સ ૧૨૧૮ મા થયા છે તેમણે હેમચદ્રકૃત અનેકાર્થ સગ્રહ પર અનેકાર્થ કૈરવાકર કૌમુદી નામની ટીકા રચી છે આમાથી આપણા કવિના ગુરૂ પહેલા—મહેદ્રસિહસૂરિ લાગે છે]

૩ વિજયસેનસૂરિ. (મહામાત્ય વસ્તુપાલના ધર્માચાર્ય.

નાગેંદ્રગચ્છના મહેન્દ્રસૂરિ-શાતિસૂરિ—આનંદસૂરિ-અમરસૂરિ—હરિભદ્રસૂરિ શિષ્ય. તેમણે આબુપર વસ્તુપાલ તેજપાલે કરાવેલી નેમિનાથની પ્રતિષ્ઠાની

પ્રતિષ્ઠા સં ૧૨૮૭ ફાગણ વદિ ૩ રવિને દિને કરી હતી.)

(૫) *રૈવતગિરિ રાસો (ગિરનાર પર્વત સંબંધી)

આદિ—

પરમેસર તિત્થેસરહ પયપંકય પણમેવિ
ભણિસુ રાસુ રેવતગિરે અંબિકદેવિ સુમરેવિ. ૧
ગામાગર પુરવણ ગહણ સરિ સરવરિ સુપએસુ
દેવભૂમિ દિસિ પચ્છિમહ મણહર સોરઠદેસુ. ૨

* *

અંત—

રંગિહિ એ રમઇ જો રાસુ સિરિ વિજયસેણિસૂરિ નિમ્મવિઉ એ
નેમિ જિણુ તૂસઇ તાસુ અંબિક પૂરઇ મણિ રળી એ ૨

[આ રાસને ૪ કડવમ્ (કડવાં) છે તે દરેકમાં અનુક્રમે ૨ ૧ ૨૨ અને ૨ કડીઓ છે તે વડોદરા ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથ માળામાં પ્રકટ થએલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ એ પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થયો છે]

વિક્રમ ચૌદમી સદી.

---

૪ * વિનયચંદ્ર (રત્નસિંહ સૂરિશિ.)

(૬) નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (પ્ર પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સગ્રહ)

આદિ—

સોહગસુન્દરૂ ઘણુલાવન્નુ, સુમરવિ સામિઉ સામલવન્નુ,
સખિ પતિ રાજલ ચડિ ઉત્તરિય, બાર માસ સુણિ જિમ
બજ્જરિય—૧

નેમિ કુમરૂ સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધી રાજલ કન્નકુમારિ—આંકણી.

× × × × ×

અત—

પચ સખી સઈ જસુ પરિવારિ, પ્રિય ઝમાહી ગઈ ગિરિનારિ,
સખી સહિત રાજલ ગુણરાસિ, લેઇ દિખ પરમેસર પાસિ ૩૯
નિમ્મલ કેવલનાણુ લહેવિ, સિદ્ધી સામિણિ રાજલદેવિ,
રયણસિંહ સૂરિ પણમવિ પાય, બારઇ માસ ભણિયા મઈ ભાય ૪૦
—નેમિકુમરૂ સુમરવિ ગિરનારિ, સિદ્ધિ રાજલ કન્નકુમારિ—

ઇતિ શ્રી વિનયચદ્ર સૂરિકૃત નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા—

(આ ૪૦ કડીનુ કાવ્ય છે, તેમા બારમાસ લઇ દરેક માસે રાજેમતિ પતિવિરહથી કથન કરે છે એવુ કાવ્યમય વર્ણન કવિએ કરેલુ છે આ કાવ્ય જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ હેરૅલ્ડમા મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નીચેની ફુટનોટ સહિત છપાયુ છે (અક પુ)

---

* આ આચાર્ય હતા તેમણે સ ૧૩૨૫ મા પર્યુષણા કલ્પસૂત્રપર નિરૂક્ત રચેલ છે તેમના ગુરૂ રત્નસિંહ સૂરિ એ તપગચ્છમા થયેલા સૈદ્ધાન્તિક શ્રી મુનિચદ્ર સૂરિના શિષ્ય હતા ને વિક્રમ તેરમી સદીમા વિદ્યમાન હતા તેમણે ટીકા સહિત પુદ્ગલ ષટ્ત્રિંશિકા-નિગોદ ષટ્ત્રિંશિકા આદિ ગ્રંથો રચેલા છે

[વિનયચંદ્ર] (રત્નસિંહ સૂરિ શિષ્ય)

(૭) ઉપદેશ માલા કથા રૂ છપ્પય (ઉવએસમાલ કહાણય છપ્પય)

આદિ—

વિજય નરિંદ જિણિંદ વીર હત્થિહિ વય લેવિણુ,
ધમ્મદાસ ગણિ નામિ ગામિ નયરિહિ વિહરઇ પુણુ,
નિયપુત્તહ રણસીહરાય પડિબોહણ સારિહિ
કરઇ એસ ઉવએસમાલ જિણવયણ વિયારિહિ
સય પંચઅસ્સ ગાહા રયણ મણિકરંડ મહિયલિ મુણઉ
સુહભાવિ સુદ્ધ સિદ્ધંતસમ સવિ સુસાહુ સાવય સુણઉ. १.

* * *

અંતે—

છપ્પિયરિ સિરિ ઉવએસમાલ કહાણય
તવ સંજમ સંતોસ વિણયવિજ્જાઇ પહાણય
સાવય સંભરણત્થ અત્થપય છપ્પય છંદિહિ
રયણસીહ સૂરીસ સીસ પભણઈ આણંદિહિ
અરિહંતઆણ અનુદિણ ઉદય ધમ્મ મૂલ મત્થઇ હઉ
ભો ભવિય ભત્તિસત્તિહિ સહલ સયલ લચ્છિલીલા લહઉ. ८१.

—પ્ર પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં.

[અજ્ઞાત કવિ]

(૭૩) સપ્તક્ષેત્રિ રાસુ સં. ૧૩૨૭ મહાશુદ ૧ ગુરૂ

આદિ—

સવિ અરિહંત નમેવી સિદ્ધ સૂરિ ઉવઝાય,
અનઇ કમભૂમિ સાધુ વીઠ પણમિય પાય. १.

× × ×

અંતે—

સંવત તેર સત્તાવીસઇ માહમસવાડઇ
ગુરૂવારિ આવી ય દસમિ પહિલઇ પખવાડઇ,
તહિ પૂરૂ હૂઉ રાસુ સિવમુખ નિહાણૂ
જિણુ ચઉવીસહ ભવીયણઇ કરિસિઇ કલ્યાણૂ ૧૧૮
જા સિસિ રૂવિ ગયણુગણિહિ ઊગઈ મહિમંડલિ,
તા વરતઉ એઉ રાસુ ભવિય જિણુસાસણિ,
નિમ્મલ જ ગ્રહ નક્ષત્ર તારિકા વ્યાપઈ
જયવંતુ શ્રીસંઘ અનઈ જિણુસાસણુ ૧૧૯

—પ્ર૦ પ્રા ગૂ કા સં.

૫ સોમમૂર્તિ.

(૮) +જિનેશ્વર સૂરિ દીક્ષા વિવાહ વર્ણના રાસ—સં ૧૩૩૧ પછી.

આદિ—

ચિંતામણિ મણિ વિ વિયત્થે સુહિયય ધરેવિણુ પાસ જિણુ,
જુગપવરૂ જિણેસર સૂરિ મુણિરાઉ થુણિસુ હઉ ભત્તિ
આપણઉ ૧
ગુરૂ નિયહિયય કવલુ વરમોતિય હારૂ સુગુરૂ જિણેસર સૂરિ—ચરિય,
ભવિય જણુ જેણુ સા મુત્તિવર કામિણી, તુમ્હ વગ્ગુમિ
ઉક્કંઠિયએ ૨.

* * *

અંતે—

એહ વીવાહુલઉ જે પઢહિ જે દિયહિ ખેલાખેલિય રંગભરિ,
તાહ જિણેસર સૂરિ સુપસન્નુ ઇમ ભણઈ ભવિય ગણિ
સોમમુત્તી ૩૩

આ ૩૩ ટૂંકનું પ્રાચીન કાવ્ય છે નાયક ખરતરગચ્છીય જિનેશ્વર સૂરિની દીક્ષા કરાવવૈ ખેડગામમાં જિનપતિસૂરિ પાસે લેવાઈ અને મરણ સં ૧૩૩૧ માં થયું તે વખતે પટ્ટધર જિનપ્રબોધ સૂરિ થયા આથી આ કાવ્ય સં ૧૩૩૧ પછી તુરતમાં સ્થાપેલ છે [અને તેથી તે સમયની ભાષાના નમૂનારૂપ છે] પ્ર. જૈ ઐ ગૂર્જર કાવ્યસંચય.

૬ જગડુ (જિનેશ્વરસૂરિ શિ)

(૯) + સમ્યક્ત્વમાઈ ચઉપઈ સં ૧૩૩૧ પછી

આદિ—

ભવે ભવઉ માઈ પુરિ જોઈ ધમ્મહ મૂલુ જુ સમકિતુ હોઈ
સમકિતુ વિણુ જો કિયા કરેઈ તાતઈ લોહિ નીરુ ઘાલેઇ ૧

× × ×

અંતે—

હાસામિસિ ચઉપઈબંધુ કિયઉ માઠંતણુઉ છેદુ મઈ કિયઉ
ઊણઉ આગમઉ કિંપિ ભણેઉ જગડુ ભણઈ સહુ સંઘુ ખમેઉ ૧૨
મીનકેઉ સમુદ્દપરિ રહઈ નવઉ વિધિ મણિ મણિ કઈ
નવઉ જિણેસરસૂરિ ગુણિંદ જા રવિ ઉગઈ ગિમઈ ચંદ ૧૩
મણ તણુઉ અખસર પુરિ કિયઉ ચઉસદ્ધિ ચઉપઈબંધુ વિયઉ
સુણઈ મનિ જે નર નિસુણંતિ, ભવતરણુ સિદ્ધિ પાવંતિ. ૧૪

—પ્રાચીન ગૂ. કા. સંગ્રહ.

---

૭ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરિ

(૧૦) + કચ્છૂલી રાસ. સં ૧૩૬૩ પહેલાંનો

આદિ—

પણમવિ જે જિણ દુરિઅસિંહંધ, રોસનિવારણ નિરુવમ કંધ
પણમવિ સામીઉ પાસ જિણ,

ાસિરિ ભદ્દેસર સૂરિહિ વસો બીજી સાહઉ વનિસુ રાઓ, ધમીય રોલુ નિવારીઉ,
સગ્ગ ખડુ જિમ મહીયલિ જાણુઉં, અટ્ઠારસઉ દેસુ વખાણુઉ ગોવલિ
ધન્નિ રમાઉલઉ,
અનલ કુડ સભમ પરમાર રાજ કરઈ તહિ છે સવિચાર, આબૂ ગિરિવર
તહિ પવરો.

× × ×

અ તે—

સાત્રીસઇ આષાડિ લખમણુ મયધર સાહુ સૂઓ
છયણી નયર મઝારિ આરિઠવણુઉં ભીમિ કિઓ,
કમલસૂરિ નિયપાટિ સઈ હાથિ પ્રજ્ઞાસુરિ ઠવીઓ,
ધમીઉ ધમાવીઉ જીવુ અણુસણિ આવા સુધુ કીઓ
પણિ પહુત્તઉ સુરલોઇ ગણહર ગગાજલ વિમલો
તાસુ સીસુ ચિરકાલુ પ્રતપઉ પ્રજ્ઞાતિલક સૂરે
જિણુ સામણિ નહચદ સુહગુરૂ ભવીયહ કલપતરો
તા જગે જયવત ઉમ્હાઉ જા જગિ ઊગઇ સહસકરો
તેરત્રિસઠઇ રાસુ કોરિટાવડિ નિમ્મિઉ
જિણહરિ દિતસુણુત મણુવછિય પૂરવઉ

—સવત્ ૧૪૦૮ વર્ષે ચીઆગ્રામે શ્રી નરચદ્રસૂરિણા શિષ્યેન શ્રી રત્નપ્રભ સૂરીણા બાધવેન પડિત ગુણભદ્રેણ કચ્છૂલી શ્રી પાર્શ્વનાથ ગોષ્ઠીકા લીંબા ભાર્યા ગઉરી તત્પુત્ર શ્રાવક જસા ડૂગર તદ્દભગિની શ્રાવિકા વીઝી તીલ્હી પ્રભૃતેષા સાહાય્યેન પ્રભુશ્રી શ્રીપ્રભ સૂરિવિરચિત ધર્મ-વિધિ પ્રકરણ શ્રી ઉદયસિહ સૂરિ રચિના વૃત્તિ શ્રી ધર્મ્મ-વિધિ ગ્રથસ્ય કાર્ત્તિક વદિ દશમી દિને ગુરૂવારે દિવસ-પાશ્ચાત્ય ઘટિકાદ્વયે સમગ્રે સ્વ પિતૃ-માત્રો શ્રેયસે શ્રી ધર્મ્મવિધિ ગ્રથમલિખત્। (આમ એક પ્રતને અતે લખેલુ છે)

—

૮ અમ્બદેવસૂરિ (નાગેન્દ્રગચ્છ પાસડસૂરિ શિ૦)

(૧૧) +સમરા રાસો (સમરસિંહ રાસ) સં. ૧૩૭૧

આદિ

પહિલઉ પણમિઉ દેવ આદિસર સેત્રુંજસિહરે
અનુ અરિહંત સવ્વે વિ આરાહઉં બહુ ભત્તિભરે ૧
તઉ સરસતિ સુમરેવિ સારયસસિ નિમ્મલીય
જસુ પયકમલ પસાય મૂરખુ માનઇ મન રલીય. ૨
સંઘપતિ દેસલ પુત્ર ભણિસુ ચરિઉ સમરાતણઉ એ
ધમ્મિય રોલુ નિવારિ નિસુણઉ શ્રવણિ સુહાવણઉ એ ૩

* * * *

અંતે—

સંવચ્છરિ ઇકહત્તરએ થાપિઓ રિસહ જિણિંદો
ચૈત્રવદિ સાતમિ પહુત ઘરે નંદઓ જા રવિ ચંદો. ૩
પાસડ સૂરિહિ ગણહરહ નાઇલગચ્છ નિવાસો
તસુ સીસિહિ અંબદેવસૂરિહિ રચિયઉ એ સમરા રાસો. ૪
એહુ રાસુ જો પઢઇ ગુણઇ નાચિઉ જિણહરિ દેઇ
શ્રવણિ સુણઇ સો બયઠઉ એ તીરથજાત્ર ફલુ લેઇ ૫

—પ્રા. ગૂ. કા.

આ રાસ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહમાં તથા જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચયમાં પ્રકટ થયો છે રાસનો નાયક સમરસિંહ મંત્રિ ઓસવાળ હતો અને તેના ઉપર અલપખાનની મહેરબાની હતી. તેણે સંઘ કાઢ્યો હતો. આ સંઘપતિ સમરસિંહ ઉર્ફે સમરાએ કેટલાંક સ્તવનો બનાવેલાં છે સં. ૧૩૭૧ માં શત્રુંજય પર આદિનાથદેવની મૂર્તિ તેણે પ્રતિષ્ઠિત કરાવી. આ રાસ પણ તેજ વર્ષમાં સ્થાપેલ છે

---

૯ જિનપદ્મસૂરિ (ખરતરગચ્છ જન્મ સં. ૧૩૮૨ ? આચાર્યપદવી સં. ૧૩૯૦ મરણ ૧૪૦૦)

(૧૨) +શ્રીસ્થૂલિભદ્ર ફાગ. (સિરિ થૂલિભદ્દ ફાગુ)

આદિ—

પણમિય પાસ જિણુદપય અનુ સરસઇ સમરેવી,
થૂલિભદ્દ મુણિવઈ ભણિસુ ફાગુ બધિ ગુણ કેવી ૧

અંતે— × × × ×

ખરતરગચ્છિ જિણુપદમ સૂરિ કિય ફાગુ રમેવઉ,
ખેલા નાચઈ ચૈત્રમાસિ રગિહિ ગાવેવઉ ૨૭

—પ્ર કા, પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સગ્રહ

(આ ૨૭ કુકનુ કુક કાવ્ય છે પ્રાચીન છે)

૯ક પદ્મ. (૧૪ મો સૈકો)

(૧૩) + સાલિભદ્ર કક્ક (શાલિભદ્ર કાક)

આદિ—

ભલિ ભજણ કમ્મારિબલ વીરનાહુ પણમેવિ,
પઉમુ ભણઇ કક્ક ખરિણુ સાલિભદ્દગુણ કેઇ ૧

× × ×

અંતે—

ઇહ કહિયઉ કક્કહ કુલઉ, ઇકહત્તરિ કડુયાહ,
ભવિયઉ સજમુ મણિ ધરઉ, પઢઉ ગુણઉ નિસુણેહુ ૭૧

પ્ર૦ પ્રા. ગૂ કા સ.

(૧૪) +દૂહામાતૃકા

આદિ—

ભલે ભલેવિણુ જગતગુરુ પણમઉ જગહુપહાણુ,
જાસુ પસાઈ મૂઢ જિય પાવઈ નિમ્મલુ નાણુ ૧

× × ×

અંતે—

મઞઞમહાસિરિસિરિ સિવ્વ[illegible] રમ્મુ
દૂહામાઇ અભિમાઈ પઉમિણિ જિણવરધમ્મુ. ૫૭
પ્ર પ્રા. ગૂ. કા. સં

(માનુષ્ય એટલે મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ તે પર ઉપદેશ આ ૫૭ દૂહાના કાવ્યમાં આપેલો છે. આ પણ કવિ કદાચ જિનપદ્મસૂરિ ન હના પણ હોય, તેમજ આ કાવ્યો ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં ૧૪ મા સૈકાનાં લાગે છે તેથી પણ એમ જણાય કવિ તરીકે જિનપદ્મસૂરિની નીચેજ મૂકવામાં આવેલ છે)

૧૦ સોલણુ (૧૪ મો સૈકો)

(૧૫) + ચચ્ચરિકા.

આદિ—

જિણુ ચઉવીસ નમેવિણુ સરસઇય પણમેવિ
ભારાહઉ સુગુ અપ્પણુઉ અવિચલુ ભાવુ ધરેવિ. ૧
કર જોડિઉ સોલણુ ભણઇ ચવિકે સહુ કરેસુ,
ગુણિહિ અવધારહુ ધમ્મિઉ ચચ્ચરિ હઉં ગાએસુ. ૨

× × ×

અંતે—

કુમરહ ભણિ કરિ ઘરચઉ સીયલિ વાઉ
હમ પુણુ નયરેહડી મુણિ સિવઉ પસાઉ. ૪૮
—પ્ર પ્રા. ગૂ. કા. સં

(ભાષાની પ્રાચીનતા જોતાં આ કાવ્ય ૧૪ મા સૈકાનું લાગે છે)

વિક્રમ પંદરમી સદી.

૧૧ રાજશેખર સૂરિ—મલધારી+

(૧૬) નેમિનાથ ફાગ (૧૪૦૫ લગભગ)

આદિ—

સિદ્ધિ જેહિ સઇ વર વરિય તે તિત્થયર નમેવી,
ફાગુબંધિ પહુ નેમિ જિણ ગુણ ગાએસઉં કેવી ૧

* * * *

અંત—

રાજલ દેવિસઉં સિદ્ધિ ગયઉ સો દેઉ થુણીજઇ,
મલહારિહિ રાયસિહર સૂરિ કિઉ ફાગુ રમીજઇ ૨૭

—પ્ર૦ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ

૧૨ જયાનંદ સૂરિ (૧૪૧૦ આસપાસ)

(૧૭) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ—ડે૦ ૨૯૦

ગદ્યગ્રંથો—[પંદરમા સૈકામાં બોલાતી ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક ટીકા—ગ્રંથો બાલાવબોધો લખાયા તેમાં પ્રથમનો મળી આવતો ગ્રંથ તે તરૂણપ્ર

[+ રાજશેખર સૂરિ—તે પ્રશ્ન વાહનકુલમાં કોટિક ગણની મધ્યમ શાખામાં હર્ષપુરીયગચ્છમાં મલધારી બિરૂદથી પ્રસિદ્ધ શ્રી અભયસૂરિના સંતાનમાં શ્રીતિલકસૂરિના શિષ્ય થયા છે, તેમણે ઢિલ્લી (દિલ્હી)માં સં ૧૪૦૫ મા જ્યેષ્ઠ માસની શુકલ પંચમીએ 'ચતુર્વિંશતિ પ્રબંધ'—અથવા 'પ્રબંધકોષ'—ગ્રંથ રચેલ છે તે ઉપરાંત શ્રીધરની ન્યાય કંદલીપર પંજિકા રચેલી છે] આ ઉપરાંત વિનોદ કથાસંગ્રહ એ નામનો ટૂંકી રસપ્રદ અને બોધક કથાનો સંગ્રહ રચ્યો છે કે જેનું ગૂજરાતી ભાષાંતર વિનોદાત્મક કથા સંગ્રહ એ નામથી ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાએ સં ૧૯૭૮ મા પ્રકટ કર્યું છે)

સૂરિનો સં. ૧૪૧૧ ની સાલમાં ગૂજરાતના પાટનગર અણહિલ પાટણમાં ષડાવશ્યક પર બાલાવબોધ છે અને ત્યારથી સોમસુંદર સૂરિએ ઉપદેશમાલા યોગશાસ્ત્ર, ષડાવશ્યક આરાધનાપતાકા અને નવતત્ત્વ વગેરે ગ્રંથોના બાલાવબોધો અને મુનિસુંદર સૂરિનો યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થ પ્રકાશનો બાલાવબોધ લખેલા મળી આવે છે તે સર્વ ગદ્યગ્રંથો પંદરમી સદીમાં વપરાતી ભાષાપર પ્રકાશ નાંખે તેમ છે]

---

૧૩ વિજયભદ્ર

(૧૮) કમલાવતી રાસ—૩૬ ગાથાનો.

આદિ—

> નમુ વીર જિણેસર ત્રિભુવનસર અભિનવો કલ્પિ
> ભરત ક્ષેત્રે બાણમધિ નગરની શોભા બાણિ,
> મેઘરથ રાજા રાજકરે ધર્મ જપે
> ઇંદ્રની રિદ્ધિ જિસી તિસી તસ ઘરિ સોધિ ૧
>
> * * * *

અંત—

ધરમુનિ વચને કંત વૈરાગીઓ એકુ સંસાર જિસમો લાગીઓ
બાપે બોલાવી બેરો બહીરી રાજિ બેસારી બેરો બાદિશ ધરી.
બાલક બાદિ ધરી રાજે થાપિ ધરે વીસ સરસ રહી.
નિદ્રા થકી છૂટી જિસી આવી તિરબો સીલ ચીધિ સહી
ચારિત્ર પાલિ કમ બાણિ કેવલી ગુરુ ને થયા,
વિજયભદ્ર મુનિ વર ત્યે બોલ્યા મંદિરમાં દિયા. ૩૬

—૩—૧૩ લીં.

(૧૯) કલાવતી સતીનો રાસ.

આદિ—

> ભરત ક્ષેત્રિ રે નગરી છિ મગધાતણી
> રૂપિ રાજા રે રાજ કરય તેણિ સાજણી

એક દિવસે રે રાઈ મત્રી બોલાવીઉ,
દત્ત મત્રી રે દેસાઉરથી આવીઉ. ૧

* * * *

અંત— (ત્રૂટક)

ભૂપતુ સુત રાજ થાપી લીધુ સયમ સુષ ભરિઇ,
દેવલોકિ બિહુ પુહતા સુગતિ જાસિ અવતરી,
કલાવતીની પછીય સઝાય, ન પડીઇ સસારસિઉં,
(વિજયભદ્ર મુનિવર સતીય ધ્યાઇ, મોક્ષ જઈઇ લીલસિઉ ૪૯

—સવત ૧૭૩૮ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧ રવૌદિને ૫૦ ગ્ર ૧૨૫
૯—૧૧ (પાલણપુર ભ.)

—ઇતિ કલાવતી ચરિત્ર ગીતિ ૭૬ સમાપ્ત સવત્ ૧૯૨૬ વર્ષે
ચૈત્ર વદિ ૪ દિને. (મ બ)

(૨૦)-હસરાજ વચ્છરાજ સ ૧૪૧૧
-શીલ વિષે સ ૧૪૧૧
+શીલ વિષે શિખામણ સ. ૭૧ સ મા બી

---

૧૪ ×વિનયપ્રભ (વિજયપ્રભ ? ઉદયવન્ત ?)

(૨૧)+ ગૌતમસ્વામિનો રાસ (સ ૧૪૧૨ ખભાતમા)

આદિ

પ્રણવાક્ષર પહિલૂ એ ભણીજઈ માયા બીજઈ સિઝનિ સુણીજઇ,
શ્રીમુખિ સોભા જ સભઇ એ

* * * *

× પ્રસિદ્ધ ગૌતમસ્વામીના રાસના કર્તા તરીકે 'વિજયપ્રભ' (ઉદયવન્ત) એ નામ પ્રચલિત છે, પરતુ વાસ્તવિક રીતે તે સુપ્રચલિત રાસના કર્તાનુ નામ વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય છે એ વાત ફકત રાસમા સુસ્પષ્ટ લખી છે પ્રચલિત મુદ્રિત પુસ્તકોમા 'દેવાધુર અરિહત નમિજે, વિનયપહુ ઉવઝાય થુનિજે' ઈત્યાદિ પાઠમા 'વિનયપહુ લખ્યુ છે એ મુદ્રાના પ્રમાદથી ચાલતો

અંતે—

દેવહ ધુરિ અરિહંત નમીજઇ વિનયપ્રભ ઉવઝ્ઝાય થુણીજઇ
ઇણિ મનિ ગોયમ નમઉએ ૪૮
ઘરઘર વસતાં કાંઇ કરીજઇ દેસ દેસાંતર કાંઇ ભમીજઇ
કવણ કજિ આયાસ કર,
પ્રહિ ઉઠી ગોયમ સમરીજઇ કાજ સમગ્ર તતખિણ સીઝઇ
નવનિધિ વિલસઇ તાંસ ઘરે. ૪૯
ચઉદહ સઇ બારોત્તર વરિસે ખંભ નયરિ સિરિ પાસ પસાઇ
(ગોયમ ગણહર કેવલ દિવસે) કીઉ કવિત ઉપગાર વરો,
આદિહિ મંગલ એહ ભણીજઇ પરવિ મહોત્સવિ પહિલૂ દીજઇ
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણ કરો. ૫૦

ઇતિ શ્રી પ્રથમ ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામિ રાસ
પા ૪—૧૧ ભાગ પ્રકાશિત.

જે હસ્તલિખિત પ્રત અનુસાર મુદ્રણ થયું છે તેના લેખના ક્રમથી 'વિનયપ્રભ'ને બદલે 'વિનયપ્રભુ' થઇ ગયેલ છે. મારું) આ રાસના કર્તા ખરતર ગચ્છીય શ્રી જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય વિનયપ્રભ હતા. શ્રી વાદુઘર-ગુલિ શાળામાં શ્રી ચવનનાથના મંદિરને સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ વર પહેલાના લખેલા પુસ્તકમાં 'વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય મુનિએ લિખું સ્તવ' લખેલું છે. વધુમાં અમિભગવાના નેમિનાથના મંદિર સંલગ્ન જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન પટ્ટાવલિમાં એવો પાઠ છે કે—

"તથા શ્રી પ્રાપ્તિ (શ્રી જિનકુશલ સૂરિભિ) વિનયપ્રભાદિ શિષ્યેભ્ય ઉપાધ્યાયપદં દત્ત. યેન વિનયપ્રભોપાધ્યાયેન નિજ નીઃસ્વસ્ય નિજભ્રાતુ સંપત્તિસિધ્ધ્યર્થં મંત્રગર્ભિત ગૌતમરાસો વિહિતઃ વહુશ્રુતેન રાજભ્રાતા પુનર્ધનવાન્ જાત ઇત્યાદિ"

આથી હસ્તપ્રતના કર્તા સંબંધી કોઈ જાતનો સંદેહ રહેતો નથી. શ્રી જિનકુશલસૂરિ સં. ૧૩૮૯ માં દેવલોક પામ્યા હોવાથી તેના શિષ્ય આના રચનાર સં. ૧૪૧૨ માં હોય તે વધુ સંભવ છે.

૧૫ હરસેવક.

(૨૨)+ મયણરેહાનો રાસ. (સ ૧૪૧૩ (?) કુકડીગામમા)

આદિ—

દોહા.

જૂઆ માસ દારુ તણી, કરે વેશ્યાશુ જોષ,
જીવ હિસા ચોરી કરે, પરનારીનો દોષ. ૧

ઢાલ–અનાથીની વૈરાગી દેશીમા

વ્યસન આતમુ પરનારીનુ, પ્રત્યક્ષ પાપ દીખાયુ
રાવણ પદમોત્તર મણિરથ રાજા, તીનુ રાજ ગમાયુ, ૧
–રાજવીયાને રાજપિયાગે, ભાઈ છેવો પ્યાગે–આંકણી

અતે—

ગામ કુકડીએ કર્યો ચોમાસો, સવત ચૌદા તેરા માયો,
કથા કારણ આ ઢાલજ કીની, હરસેવક ચિત્ત લાયો–રા ૧૮૭
સાત્રારે તો મુખ સાભલજ્યે, ચરિત્ર મયણરેહારો,
તિણ ઉપર કોઇ અધિકો ઓછો, મિચ્છાદુક્કડ મહારો–રા. ૧૮૮

(આ ઢાલ એક છે ને તેની કડી ૧૮૮ છે તેમા રાજસ્થાની–મારવાડી ઘણા શબ્દો ને પ્રત્યયો છે ને તે સ ૧૪૧૩ જેટલી જૂની કૃતિ લાગતી નથી તો તેની હસ્તલિખિત પ્રત મળે નહિ ત્યા સુધી સવત્‌ની અનિશ્ચિતતા લાગે છે પ્રકાશિત શા ભીમશીમાણેકે કરી છે તેમાથી જેમ છે તેમ અત્ર મૂકેલ છે)

---

૧૬ જિનોદયસૂરિ* (ખ૦)

(૨૩) ત્રિવિક્રમ રાસ સ ૧૪૧૫

* ગુજરાતના પાલણપુરમા વસતા રૂદ્રપાલ અને ધારલદેવીને ત્યાં સ ૧૩૭૫ મા સમર નામે કુંવર જન્મ પામ્યો. તેણે કુંવારા સ. ૧૩૮૨

૧૭ જ્ઞાનકલશ

(૨૪)+ શ્રી જિનોદયસૂરિ પટ્ટાભિષેક રાસ સં. ૧૪૧૫.

આદિ

સતિકરસુ સિરિ સંતિનાહ પયકમલ નમેવી
કસમીરહ મંડણીય દેવિ સરસતિ સુમરેવી,
જુગવર સિરિ જિણઉદયસૂરિ ગુરુગુણ ગાએસુ
પાટ મહોચ્છવુ તસુ રચિ તસુ હઉં પભણેસુ. ૧

* *

અંતિ

નુહઅર ગુણ ગાયતુ સયલ સંઘ મણિ રંજિ સહગે
રમઉ રાસુ બહુ રંગિ જ્ઞાનકલસ મુનિ ભણ હર્ષિ ૩૭

—આ જિનોદયસૂરિનું મૂળ દીક્ષાનામ સોમપ્રભ હતું તેને સૂરિપદ આપવાની ક્રિયા તરુણપ્રભાચાર્યે ખંભાતમાં સં. ૧૪૧૫ માં કરી. તે પટ્ટાભિષેક ક્રિયા આમાં જણાવી છે તેથી આ ગ્રંથ સં. ૧૪૧૫ માં રચાયેલ જણાય છે. પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

---

૧૮ મેરૂનન્દન. (ખ. જિનોદયસૂરિ દીક્ષાગુરૂ)

(૨૫) +શ્રી જિનોદયસૂરિ વીવાહલઉ સં. ૧૪૩૨

આદિ

સયલમણુવંછિય કામકુંભોવમ પાસજિણંદપયકમલુ પણમેવિ ભત્તિ
સુગુરુ જિણઉદય સૂરિ કરિસુ વીવાહલઉ
સહિય ઉમાહલડ મુઝ ચિત્તિ. ૧

* * * *

માં દીક્ષા લીધી. જિનકુશલસૂરિએ દીક્ષા આપી સોમપ્રભ નામ પાડ્યું સં. ૧૪૦૬ માં જેસલમેરમાં વાચનાચાર્યની પદવી મળી. સં. ૧૪૧૫ માં ખંભાતમાં શ્રી તરુણપ્રભસૂરિએ તેમને સૂરિપદ આપીને જિનોદયસૂરિ નામ આપી જિનપદ્મસૂરિની પાટે સ્થાપ્યા. સં. ૧૪૩૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

અંતે

એહુ સિરિ જિણઉદયસૂરિ નિય સામિણા
કહિઉ મઇ ચરિઉ અઈ મંદબુદ્ધિ,
અમ્હ સા દિક્ખગુરૂ દેઉ સુપસન્નઉ
દમણ નાણુ ચારિત સુદ્ધિ ૪૩
એહુ ગુરૂરાય વીવાહલઉ જે પઢઈ જે ગુણઇ જે સુણંતિ,
ઉભયલોગે વિ તે લહઈ મણવંછિય
મેરૂનંદન ગણિ ઇમ ભણંતિ. ૪૪

—ખ૦ જિનોદયસૂરિ સં ૧૪૩૨ મા પાટણમા સ્વર્ગસ્થ થયા તેનો છેલ્લો ઉલ્લેખ કરી આ કાવ્ય પૂરૂ થાય છે તે વર્ષે તે રચાયેલું જણાય છે રચનાર પોતે તેના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે પ્ર જૈ એ ગૂર્જર કાવ્ય સંચય તેમજ ઐ રા સં ૩ ૧૫ મા સૈકાની ભાષા માટે આ કૃતિ ઉપયોગી છે.)

(૨૬) +અજિત-શાંતિ સ્તવન

આદિ

મંગલ કમલાકંદ એ, સુત્ર સાગર પૂનમ ચંદ એ,
જગગુરૂ અજિત જિણંદ એ, શાંતીસર નયણાનંદ એ ૧
બિહુ જિનવર પ્રણમેવ એ, બિહું ગુણ ગાઇસિ સંખેવ એ,
પુણ્યભંડાર ભરેસુ એ, માનવભવ સફલ કરેસુ એ ૨

* * * *

અંતે

ઇમ ભગતિહિ ભોલિમ તણી એ, મિરિ અજિય સંતિ
જિણ થુય ભણીએ,
સરણિ બિહું જિણ પાય એ, શ્રી મેરૂનંદણુ ઉવઝાય એ ૩૨

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય અથવા રામ વિલાસ પૃ ૨૧૫-૨૧૯

૧૯ દેવસુંદર સૂરિ શિષ્ય

(૨૭) કક્કબંધિ ચઉપઈ રચ્યા સંવત લગભગ ૧૪૪

આ ચોપાઈ ૫૬ કડીની છે. કક્કના અક્ષરોને અનુક્રમે આદ્યાક્ષર કરીને ચોપાઈ ગુંથી છે. દાન શીલ તપ અને ભાવ એ ચાર જૈન ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ચોપાઈ રચ્યાનો સંવત્ લખ્યો નથી પણ પહેલી કડીમાં શ્રી દેવસુંદર સૂરિને વંદના કરી છે એટલે આ ચોપાઈ દેવસુંદર સૂરિના કોઈ શિષ્યે રચી છે એમ જણાય છે. દેવસુંદર સૂરિને સૂરિ પદવી સંવત્ ૧૪૨ માં મળી અને સંવત્ ૧૪૫ સુધી તેઓ હયાત હતા એટલે આ ચોપાઈ સંવત ૧૪૨ થી ૧૪૫ સુધીમાં રચાઈ છે એમ ખાત્રીથી કહી શકાય. આદિ—એની ભાષા પણ તે કાળને અનુરૂપ જૂની છે. શરૂઆત આ પ્રમાણે છે

અરિહંત સિદ્ધ આયરિય ઉવજ્ઝાય સાહુ સુગુરુ દેવસુંદરસૂરિ પાય
વંદિય સુય સામણિ સમરેવિ ધમ્મ કક્ક ભણિસુ સંખેવિ ૧
કરઉ ધર્મ મન રૂડા ભમઉ માણુસ ભવ સહી આવિ નિગમઉ !
મન રીઝ તપ ભાવન સાર, શુદ્ધ ગુરુ વયણુ પાલઉ સવિચાર ૨
સહી ગુ રી ખ દાન, તિહાં ચૌતવીઈ નવિ અભિમાન
ચિંતિ ચિંતિ પતિહિ સુવિચાર સો એવ સહી ચીતઈ સદ. ૩
ખરઈ ચિત્તિ નામ એથમ ચિંતિ અમુ રસિ પૂરિય ધમ
પત ગુ પામિઉ પરમ જિણંદ ચઉઈ સિખ્યા નવિ પાઇ મૂંઝ મિંદ ૪
આપઈ નૃપતિ જારિ નવિ કોઈ લેપઉ પાત્રિ દાન ભીમરહ
ખીર થાલ દીધઉ સગમઇ શાલિભદ્ર ચોથ હુઅઉ તિમઈ ૫
ગાદલીયા ધમ કરમ નિહઅણિ નિસુણઉ ડેહર પુન્ય
શુદ્ધ ચિત્તિ દીધઉં ઘૃત ખીર, દેવલોકિ પહુતા તે વીર ૬
ઝાઝ સાકિ હુતિ નારિ, ઢસ્ખિણિ વિરૂપ હતઉ આરિ,
દાન દેઇ તિમ સુકમાલ, જિમ આવીસ ભાઈ તતકાલ. ૭
પહદ જિમ નહિરાવિઉ ધીર જિમ સવિઉ નિભાર ખીર,
પાત્રિ દાનિ હઉઆ નિસ્તાર આદિનાથ ધન સારથવાહ. ૮

ધીઉ દાઉ જઉ દીજઇ દાન, તુ રાઉલિ લાભઈ બહુ માન,
દાનિ ભૂતપ્રેત વસિ થાઈ, દાનિ દુકખ દુરિઅ સવિ જાઈ. ૯
જિમ કડિ થિકુ ઊપજઇ, દાન ઉદારિ તિમ નીપજઇ
દાન વિષઇ જેહ ઊપજઈ બુદ્ધિ, તીહ નર સઇવર આવઇ રિદ્ધિ ૧૦

* * * *

અંતે—છેવટનો ભાગ આ પ્રમાણે છે—
શશિ લછણુ ચંદણુ પીયૂપ, સેવતાનિ હણઇ સવિ દૂખ,
ઇંમિ પરિ મનિ ભાવણુ ભાવતા, કર્મ અણુતા ન્યાઇ પત્યા ૫૦
શાલિ દાલિ ધૃત મીઠા હોઇ, એય વાત જાણઇ સહૂ કોઇ,
ધરમુ માહિ તિમ ભાવણુ સાર, એહ વાત પાધરઉ વિચાર ૫૧
ષલકઈ ચૂડિ અતેવર હાથિ, નમિ રાજા પવિસઈ પરમત્થિ,
બહુ મળિએ કલિ કદ્દલ હોઇ, પરમાણુદ લહઇ ઇકે સોઈ ૫૨
પણિ પણિ ચ્યારિ ચઉરાસી જીવ, યોનિ વસઈ સસારિ સદૈવ,
ધરમુ એકુ સવિહૂ આધાર, ધર્મ લગઇ પામીજઇ પાર. ૫૩
સમરથ રાત્રિ દિવસિ મનિ ધર્મ, ધર્મ તણુઉ મન છડઉ ભ્રમ,
રાખઇ ધર્મ ચિહુ ગતિ દુક્ખ, ધર્મ લગઈ પામી જઇ મુક્ખ. ૫૪
સાયર મર્યાદા પુણુ રહઇ, ચદસૂર ગયણિ સચરઇ,
કુશલ પચ ને દિ આચાર, સોઇ સહગુરૂ બુઝવઇ વિચાર ૫૫
હિવ ગુર જાણુઉ સો સમારિ, જેહ ગુરૂ બૂઝઈ વિચાર,
પાલઇ અનઇ પલાવઈ સોઈ, એઉ સુહગુરૂ જાણુઈ સહુ કોઇ ૫૬
હાથિ ચડિઉં ચિંતામણિ રત્ન, જઉ લાભઈ જિણવરનુ વચન,
જિણવર દેવ ધર્મગુરૂ સાધુ, એય સમકિતુ શ્રેણિકરાઇ લદ્ધ ૫૭
ક્ષણ એકુ મન જઉ થાહર રહઇ, કર્મ વિવર નિશ્ચિ સો લહઈ,
કરમ વિવર સીઝઇ સવિ કાજ, લાભઈ મુગતિ તાણૂ સહ રાજ ૫૮
ક્ષાયક સમકિતુ નિશ્ચલ તાહ ચઉવિહ ધર્મ હીઈ છઇ જાહ,
સોઈ કહીઇ ક્ક્કર કર બદ્ધ, પઢના ગુણુતા હુઈ સર્વ સિદ્ધિ ૫૯
—મતિ સાગર સધિ ચઉપઈ સમાપ્તા ॥છા॥ લિખિત દેવગિરિ નગરે (સ ૨)

૨૦ સાધુહંસ (ત૦ જિનશેખરસૂરિ-જિનરત્નસૂરિ શિ૦)

(૨૮) શાલિભદ્ર રાસ સં ૧૪૫૫ આસો શુદ ૧

આદિ— વસ્તુ

દેવિ સરસતિ ૨ સકળ સંસાર
જસ નામિઈ કવિજન સવે પ્રુધિ અતિહિ સરસ વાણીય
વીણાપુસ્તકધારિણી તે સામિણિ મનમાહિ આણીય
કરજોડી કવીયણ ભણઇ સદગુરુ પાય પણમેવિ
સાલિભદ્ર મુના તણું ચરીય રચેસુ સંખેવિ. ૧

× × ×

અંતે— ચુપઈ

તપગછિ શ્રી જગશેખર સૂરિ નામિઈ પાપ પણાસઈ દૂરિ
તાસ પાટિ શ્રી જિનરયણ સૂરીસ, મન શુધિઈ પ્રણમું નિસદીસ. ૨૧૬
સદગુરુ નામ છે હઈયઇ ધરી, સુપાઇ બંધ કથા મઇ કરી
સાલિભદ્ર ધનાવ ચરિત્ર ભણિઈ દુરાઈ અતિહિ પવિત્ર ૨૧૭
ભાવસહિત નરનારી ભણઇ કઇ મનિ સુધિઇ અમ્હે સુણઈ
સાધુહંસ મુનિવર ઇમ ભણઈ નવનિધિ તેહ ઘરિ આંગણઈ ૨૧૮
સંવત ચઉદ પંચાવનિ વરસિ આસો શુદિ વિજયાનાઈ દિવસિ
જિનવચને કરી સદવહિઉં ભણિઇ ભગતિ કેવઇય ધરિઉ ૨૧૯

—શ્રી શાલિભદ્રનુ જૂના રાસ અને ઐતરિતુ ઝિણગિત સંગ્રામ ૩૧૧ મી (મ) ધર્મમંગતિ સૂરીદ સાધુ શિરોમણિ વિજયંદ (વિ. ધ ચોપડો પાના ૧૪૬ થી ૧૬૭ પંક્તિ ૧૫

—૭-૧૭ સી (આ બંને પ્રત મારી મેળવણી સાથે છપાવું વગેરે છે)

૨૧ વસ્તિગ (વસ્તો) (સં. ૧૪૬૨ પહેલાં)

(૨૯) ચિહુગતિ ચોપઈ*

આદિ—

સેત્તુજ વદિઅ તીરથરાઉ, ગોયમ (ગુરૂયા) ગુણુહર કરઉ પસાઉં,
વાગવાણિ હઉં સમરઉં દેવિ ચિહુ ગતિગમણુ કહ સખેવિ ૧
ચિહુગતિ માહિ કાંઈ નથ્થી સાર, દીસઈ દુખ તણુ ભડાર, ૨
ચિહુગતિ તણુ તીહા નહીં કોઇ ગમુ જિહિ ચિત્તિ એક વસઈ જિણુ ધમ્મુ.

× × ×

અંતે—

મૂરખમાહિ મૂ પહિલી લીહ, જિણુ ધર્મમાહિ વસઉ સવિ દીહ,
કાલઉં ગહિલઉં બોલિ ઠાઉં, તેઉ પુણુ સહગુરૂ તણુઉ પસાઉ ખુ.
રામતિની છઈ મૂ ધણી ટેવ, ગુરૂયા સઘની નિતુ કરૂ સેવ,
અજ્ઞાન પણુઇ આસાતન થાઈ, વસ્તિગ લાગઈ શ્રીસઘ પાય ૯૪
(મ બ.)

+ રાત્રિભોજન સ ૫૫ સ મા ભી
+ રહનેમી રાજીમતિ સ સ મા મી

---

* પ્રસિદ્ધ જૈન કવિઓમાં આ કવિની ગણના થાય છે આ ચિહુ-ગતિ (ચાર ગતિ–મનુષ્ય, તિર્યંચ, નરક, દેવ) એ સબધીની ૯૪ ટુકની ચોપઇમા અનેક–પ્રકારની યોનિમા ભટકતા જીવને કેવા કેવા ભયકર દુ.ખ ભોગવવાં પડે છે, તેનુ વર્ણન કરીને કવિ કહે છે કે જીવને અરિહત દેવ અને સાધુ ગુરૂ એ મોટા પુણ્યને બળે પ્રાપ્ત થાય છે માટે દૃઢ ચિત્તે જિન ધર્મ પાળી પાચમી ગતિ (મોક્ષ) ને પામવી (મ બ) સ્વ શ્રીમનલાલ ડાલાભાઈ દલાલે પાટણના ભડારોમાના સાહિત્ય ના લેખમા આ ગ્રથની પ્રતીક લખ્યા સં ૧૪૬૨ માથી આદિ ને અત આપેલ છે તેથી કર્તા તેની પહેલાનો છે તેમના કથન પ્રમાણે એક બીજા પ્રતમા મગલાચરણથી આદિ આમ મુકી છે'–' શેત્રુજ વ દિય તીરથરાઉ, પ્રભરત્ના ગુરૂ કરૂ પસાઉ '–આ પરથી કર્તાના ગુરૂનુ નામ પ્રભરત્ન અથવા રત્નપ્રભ હશે

૨૨ જયશેખર સૂરિ×

(૩૦) +ત્રિભુવનદીપક પ્રબંધ અથવા પરમહંસ પ્રબંધ

રાગ ધન્યાસી.

આદિ—

પહિલું પરમેસર નમી અવિચલ અવિચલ ચિત્તિ,
અમરિય અમરમિ શ્રીમતી, દમયંતિ મરમતિ. ૧
માનસ સરિ જ નિમ્મળ [illegible]
તા મરમતિ રમિ [illegible] ૨
[illegible] મરમતિ [illegible]
[illegible] ૩

× જયશેખરસૂરિ— [illegible] ૧૪૧૮ [illegible] ૧૪૬૨ [illegible] તેમના [illegible] શિષ્ય [illegible] ૧૪૬૨ માં [illegible] ૧૪૬૨ માં [illegible] ૧૪૩૬ માં [illegible] (૧૫૨૦ [illegible] ૭૨ [illegible] (૨૪૧) [illegible]
[illegible]

અંતે-કલ્પ કામધેનુ એ હોઈ, એ ચિંતામણિ અવર ન કોઇ,
એહ જિ શિવપુરીનઉ પંથ, જીવન એહ જિ સવિ હુ ગ્રંથિ,
મૂલિ મંત્ર મણિ એ મનિ માનિ, તપ જપનઉં ફલ એહજ ધ્યાનિ
ઇણિ સવિસપદ આવઈ પૂરિ, ઈમ બોલઈ જયશેહર સૂરિ ૪૪૭
ત્રિભુવનદીપક એહ પ્રબંધ, પાપ તણઉ સાસઈ નઇ ગંધ,
—(પા૦ પાપ તણઉ ન સુહાઈ ગંધ)
જા ગયણાંગણિ ધ્રુ થિર થાઈ, જા મહિયલિ દિણયર શશિરાઉ ૪૪૮
—ઈતિશ્રી ત્રિભુવન દીપક પ્રબંધ સમાપ્તમિતિ
શ્રી જયશેખર સૂરિ કૃત શ્રી અચલ ગચ્છે
—પ્ર૦ કા૦, અમ૦,

—સ ૧૬૨૨ વર્ષે આષાઢ માસે બહુ પખે એકાદશી ૧૧ ગુરુવાસરે-શુભ નક્ષત્ર લગ્ને પુસ્તક લિખિત ચ ભટ્ટારક શ્રી પુન્યપ્રભ સૂરિસ્વરાણા શિષ્ય ભટ્ટારક શ્રી જયસિંહસૂરિણા લેખયાચક્રે ૨૮ (મો. સે, લા,), ૪૦-૮ (વિજય ધર્મસૂ૦)

પ્રગટકર્તા—અ ભ ગાંધી સંપાદક પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ
વિ સં ૧૯૭૭

---

૨૩ હીરાનંદ સૂરિ (પીંપલ ગચ્છ વીરદેવ સૂરિ-વીરપ્રભ સૂરિ શિ૦).

(૩૧) વિદ્યાવિલાસ પવાડો સં ૧૪૮૫

આદિ—

પહિલું પણમીય પઢમ જિણેસર, સિત્તુંજય અવતાર

ગુજરાતી ભાષા અર્વાચીન જણાઇ આવે છે આમાં જૂની ગુજરાતી છે અને અનેક છંદો જેવા કે દૂહા, ધ્રૂપદ, એકતાલી, ચોપઇ, વસ્તુ, સરસ્વતી ધઉલ, છપ્પય, ગૂજરી વગેરે છે આ પરથી જેમ પ્રો. મણિલાલ નભુભાઈ દ્વિવેદીને જણાયું કે 'ગૂજરાતી ભાષાને પ્રથમ ગુજરાતીનું રૂપ આપનાર જૈનોજ હોય એમ માનવાને બહુ કારણો છે' તેમ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું છે

દક્ષિણસૂરિ શ્રી શાંતિ જિણેસર શ્રીઅજિત નિમિકુમાર.
ઉગ્રસિસિ પુરિ પાસજિણેસર, સાચઉરે વર્દ્ધમાન
કાસમીર પુરિ સરસતિ સામિણિ, ત્રિહુ ભુવનઈ વરદાન. ૧
પિંપલિ ગછિ સિરિ વીરપ્રભસૂરિ
નામઈ લીલઈ જાઈ તસ્યે સવિ પાપ પણાસઈ દૂરિ
તાસુ તણઈ પય પ્રણમી બોલિસુ વિદ્યાવિલાસ ચરીત્ર,
અભયદાન હીરાણંદ ભણિયાં નિસુણઉ દક્ષમાઈ દરા ધરીત્ર ૨
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ પતાપે દક્ષ જિતર જાણી
અતરાય નિજ પુણ્ય કરઉ ત્રુણ્ડિ ભાવ ધરેઈ આણી.
× × ×

અંતે—

પીંપલિ ગચ્છ ગુરઈ ગુણનિધાની
વીરદેવ સૂરિંદ પાટિ અભય વદ્ધમાન ૧૫
વીરપ્રભસૂરિ ગુરુ આણી પાટિ હીરાણંદ સૂરિ ભય૰
સંવત ૧૪ પચ્ચાસીહ એ વિરચીઉ અરિજ રસાયન

—પૃ ૧૭ પર. સામરમાર પાગ. પ્રત. સંખ્યા સં ૧૫૩૨ ની
જેસ,

—સં ૧૫૫૫ શા ૧૪૨ ભાદરવા સુદિ સાતમી ગુરુ શ્રી મડપ
મહાદુર્ગે પાતિસાહ શ્રી નસીરસાહ વિજયે રાજ્યે શ્રી અણધાર ગચ્છે
શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ શિ નીતિવિજાન શિ હીરાણંદ નિ ૧૪–૧૧
ન ૧૧૧ ૧૮૮૧–૮૨ ડે. કો.

(૩૨) કલિકાલ રાસ.

આદિ—

વીર જિણેસર પય નમીએ
સમરીય સમરીય સરસતિ દેવિ કિ
દમનમા ગુણ ભારીયું એ

હીયડલઇ હીયડલઈ હરપ ધરેવિ કિ—
વીર જિણેસર પય નમીએ ૧

*   *   *   *

અંતે—

ઇણિ પિરિ જિણવર ગુણ થુણએ નાસઈ કશ્મલ દૂરિ કિ,
બોલઇ બોલઈ હીગણંદ સૂરિ કિ,
ઇણિપરિ જિણવર જિણવર વાદતા એ ૩૧

૩-૧૧ વિ ધ

(૩૩) જબૂ સ્વામીના વિવાહલો સ ૧૪૯૫

(૩૪) કલિકાળ

૨૪ દયાસાગર સૂરિ.

(૩૫) ધર્મદત્ત ચરિત્ર. સ ૧૪૮૬ —મિશ્ર

૨૫ જયસાગર.

(૩૬) વયર સ્વામિગુરૂ રાસ સ ૧૪૮૯ જૂનાગઢ

અંત--

જૂનઈગઢિ શ્રી નેમિ પસાઇ,
શ્રી જયસાગર વર કાય ઉવઝાઇ,
ચઉદ નિવ્યાસી વચ્છર હો ૫૪
ઇમિ ગણહર સુવિહાણ થુણીજઇ,
ઉચ્છવ મગલ રાસ રમીજઇ,
શ્રેય શાતિ સપત્તિ કરો ૫૫

પ્ર કા

(૩૭) કલ્યાણમદિર ભાષા (ચો) વિધા

૨૬ મેઘા (મેહો)

(૩૮) શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન.

અંતે—

એહસઉ તીરથ વીસોથર નામ, ભવિ ભવિ હુઈ સવિહુ પ્રણામ,
ભાવક સુમતિશિ કુસખ જ્યા એહ તવન ભણિયો હો ભમા. ૯૧
મેહઉ ૪૯૯ સુમતિનું કામ સદા સિવિ તીર્થંકર નાંમ
તીરથમાળા ભણુઉ સાંભલઉ ત્યાહ પાપ ધર હુઈ નિરમ્મ, ૯૨
ઇતિ શ્રી તીર્થમાળા સ્તવન સમાપ્ત મિતિ.
આર્વિકા શ્રી મેઘી વાચનાર્થ. (પ્ર ક્ર.)

(૩_) ફાગુણપુર સ્તવન ૧૪૯૯ કાર્તિક

આદિ—

વીર જિણેસર ચલણે લાગી, સરસતી ત્હઈ સુમતિ મઈ માગી
વૃદ્ધિ હોઈ જિમ આગી. ૧

× × ×

અંત—

ભક્તિ કરી માહરમી તણી, એવ દરિસણુ દાન,
સિ_ર સિસિ કીરતી નિસ્તરી એ એ ધન ધરણુ પ્રધાન
સવન ચઉદ નવાણુઈ એ પુરિ કાતી માસે
મેહઉ ૪૯૯ મઇ તવન કીધઉં મનરમ ઉલ્લાસે. ૪૪

પ-૧ નાના ભાનીની જૂની પ્રત ભાંભરોલ.

---

૨૭ દેવરત્ન સૂરિ શિષ્ય.

(૪૦) દેવરત્ન સરિ ફાગ. સ ૧૪૯૯

આદિ—

પહેલા સરકૃત મંગલાચરણનાં શ્લોક છે પછી

રાસ.

ત્રિભુવન ગગન વિભાસન દિણયર, નયર જીરાઉલિ વાસરે,
નમિય નિરજન ભવભય ભજન, સજ્જન રજન પાસરે,
કવિજન માનસ સરવરહ સીય, સરિસીઅ અવિચલ ભત્તિરે,
ધ્યાઇસુ ભાવિઇ દેવી સારદ, શારદ શશિકરકતિરે

* * + *

અંતે—

સવત ચઉદ નવાણુ વરિસઈ, રૂતુ વસત જન મહનઇ
દિવસિઈ, મનેરગિ હિ સુવિશાલ,
ફાગબંધી એ ગુરૂ વિનતી ભાવ ભગતિ
ભોલિમ સજુતી, કીધી રસ ચઉસાલ ૬૪
ગણુહર શ્રી દેવરત્ન સૂરિસર, ઇમિ વીનત્તિ કરી
જે નરવર, વદઇ ભગતિહિ સાર,
તિહ ઘરિ વિલસઈ નવનિધિ અહનિશિ, ગવિ
સુહસપદ નિતુ હુઈ તીહ વસિ,
વછિય સિદ્ધિ અપાર ૬૫

(આ ૬૫ કુકનુ જૂદા જૂદા પ્રાચીન છદમા સુદર કાવ્યના નમુનાઓ પૂરૂ પાડનારૂ કાવ્ય છે)

પ્ર૦ જૈ એ. ગૂર્જર કાવ્ય સચય

---

૨૮ ગુણરત્ન સૂરિ (નાયલગચ્છીય ગુણસમુદ્ર સૂરિ—ગુણદેવ સૂરિ શિ૦)

(૪૧) ઋષભરાસ

આદિ— પડિત શ્રી યશોવિમન સદ્ગુરૂભ્યો નમ

આદિ અક્ષર ૐકાર સિઉં, અરિહત પણુમ્યોસુ,
રામ બધ [1]રિસહેસતુ, નવ નવ રસ વન્નેસુ[2]. ૧

---

૧ ઋષભેશ–આદિનાથને ૨ વર્ણવીશ.

અગ્ગાઈ કવિઅણ કવિત્ત રસ, કવિઉ કેતા કેડિ
નીય મનિ આનિ કવતાં કવિત ન દેવને ખોડિ. ૨
નાયક મહિ ગુણદેવ ગુરૂ સામી સુગુરૂ પસાઉ,
ગુણરત્ન સૂરી કવિ ઉચરિ વન્નિસુ વનિતારાઉ. ૩
વરસ છખાસ ૯ તવિસુ, આપ્પી અતિ ઘણુ ભતિ,
સુણતાં ગણુ સિરધડિ મડિ સરસતિ આઉ મતિ. ૪

× × × ×

અંતિ—

કઠિન કર્મ કિયા એસી દાય પુરિમતાલ પરિ કેવલ લહ
જ્ઞાન મહોચ્છવ સુરપતિ કરિ જય જય શબ્દ ત્રિભુવન ઉચરિ. ૧૪૨
કેવલદીપક ત્રિભુવનભાણુ, સમોસરણમાહિ કરિ વખાણ,
ગુણરત્નસૂરી સ્વામી જપવત, પ્રથમ પ્રબંધ જય જય જપવત. ૧૪૩

-ઇતિ ઋષભચરિત્રે પ્રથમ પ્રબંધ

(૪૨) ભરત બાહુબલી પ્રબંધ.

આદિ— અસતાલ ચોપાઈ

પ્રથમ જિણેસર પાય નમુ નિત સેત્રુ / કેરો સ્વામિ
અદનીમ આદિન નામ જેના દુરમતિ નાસિ નામિ. ૧
પડમારેખ વર દીપ અનોપમ, નાયક મહિછ સુરરાય
શ્રીગુણ મમુરસૂરિ ગર ત્રિભ્યા મહિમાણિ પણુ પરવાય. ૨
તાસ પાટિ તપ તેજિ દિવાકર, સાયર જિમ ગંભીર,
શ્રી ગુણદેવ સૂરિ ગુણિપુનિત, સમરણ સાહસ ધીર. ૩
તાસ સીસ વીરરત્ન જપિ શ્રી ગુણરત્ન સૂરિ
વિસટસ્મર કુઅર ગુણ માતા, પાપ પણાઈ દૂરિ ૪
આદિ કુઅરિ કી વીનતી આણી આસ વર દિઠ /
ભરત બાહુબલિ તણો પ્રબંધ ઉઝ પભણિસુ કીજિ ૫

× × ×

અંતે—

સતી ભણઈ સુણિ સાચુ વીરા, ગયવર માન કહિજિ,
એહ થકા ઉતરો અતુલીબળ, જિમ સવિ કર્મ દહિજિ ૩૯૩
બિહિનિ તણુઉ પ્રતિબોધ સુણીનઈ, હિઇ ઉપસમ વસિઉ
તાત જુહારૂ બંધવ વાદૃ, બાહુ એ હૃય વસાસિઉ ૩૯૪
માન તજ્યૂ તવ જ્ઞાન ઉપનુ, અમરે કીઉ ઉચ્છાહ,
સમોસરણિ કેવલની પાંતિ, બિઠો બાહુલી નાહ ૩૯૫
નાભિ મરૂદેવ્યા ઋષભ જિણેસર, સુનદા સુમગલા રાણી,
ભરથ બાહુબલિ બ્રાહ્મી સુદરિ, સતી શિરોમણિ જાણી ૩૯૬
એ જપતા અગિ પાપ ન લાગિ, અવિહડ સુખ અનત,
શ્રી ગુણરત્ન સૂરી ઇમિ બોલિ, શ્રી **આદિનાથ** જયવત. ૩૯૭

—ઈતિશ્રી ભરથ બાહુલી સબધે દ્વિતીયો પ્રંબધ સપૂર્ણો ય રાસ લિખિત વિદ્યાવિમલેન સ ૧૭૦૩ કાર્તિક શુદિ ૧૦ શનૌ

(દે૦ લા૦ કમળ વિજય મુનિ પાસેથી) રત્ન૦ ડે૦

કર્તાનો સમય જાણવા માટે વિચાર કરતા જણાય છે કે તે સવત પદરમા સૈકાના અતમા વિદ્યમાન હતા, તેના કારણમા —

(૧) તેમના ગુરૂના શિ-ગુરૂભાઈ જ્ઞાનસાગરની કૃતિઓ ૧૫૩૧ મા જોવામા આવે છે તે માટે જુઓ જ્ઞાનસાગર પહેલા

(૨) તેમના ગુરૂ ગુણસમુદ્ર સૂરિએ અનેક બિબનીપ્રતિષ્ઠા કરાની છે - ઉપલીપાસર ગ્રામમા સ ૧૪૯૨ મા પચતીર્થીના બિબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે તેનો લેખ આ પ્રમાણે છે —

સ ૧૪૯૨ મા વૈશાખ શુદિ ૩ ગુરૌ શ્રી શ્રીમાલી જ્ઞાતિય રાજા ભાર્યા જસમાદે સુત માહિરાજે નિજપિતૃ-માતૃ શ્રેયસે શ્રી સુવિધિનાથ પચતીર્થિબિબ કારિત પ્રતિષ્ઠિત નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર સૂરિ તત્પટ્ટે ગુણસમુદ્ર સૂરિભિ-ઉપલી પાસર ગ્રામે—જુઓ જૈન પ્રતિમા લેખ સગ્રહ ડભોઈના લેખ અક ૫.

બીજો લેખ સં ૧૫૧૨ નો છે તે આ પ્રમાણે—

સં ૧૫૧૨ વર્ષે ફાગણ શુદિ ૮ શુક્રે શ્રીમાલ-જ્ઞાતીય મં. આમ્બા ભા અહિવકદે સુ. શાંતિમકેન પિતૃમાતૃ શ્રેયોર્થં આત્મશ્રેયસે શ્રી કુંથુનાથબિંબ કા પ્રતિ શ્રી નાગેન્દ્રગચ્છે ભ શ્રી ગુણસમુદ્ર સૂરિભિ ॥ (પંચતીર્થી)—ઉપર મુજબ અંક ૪૪૮

અને ગુણસમુદ્રના ગુરુ ગુણસાગરે સં ૧૪૮૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે સં ૧૪૮૫ વર્ષે વૈશાખ શુ. ૬ રવૌ શ્રી ઓસવાલ જ્ઞા ॥ ... સુત ... સુપ્રકેન શ્રી વાસુપૂજ્યબિંબ કા પ્ર શ્રી નાગેન્દ્ર ગચ્છે શ્રી ગુણસાગર સૂરિભિ. સર્વ દોષ હરણ નિમિત્ત ॥ ૭ ॥—અંક ૨૧

૨૯ સોમસુંદર સૂરિ* (તપા ગચ્છના ૫૦ મા પટ્ટધર)

(૪૩) આરાધના રાસ

(૪૪) + નેમિનાથ નવરસ ફાગ (ગુજરાતી-પ્રાકૃત-સંસ્કૃત મિશ્ર)

આદિ—

આમા પહેલાં મંગલાચરણના બે સંસ્કૃત શ્લોક છે પછી

રાસક

સમર વિસારદ સારદ વિસારદ સારદ થા પર દેવીરે
આણંદ નેમિ જિણિંદ નિરંજન રંજન જગહ નમેવીરે ૩

---

* જન્મ સં ૧૪૩ દીક્ષા ૧૪૩૭, વાચક પદ ૧૪૫ સૂરિ પદ ૧૪૫૭, સ્વર્ગ ૧૪૯૯ આ પ્રતિષ્ઠિત સૂરિનું ચરિત્ર સોમ સૌભાગ્ય કાવ્ય માં વર્ણવ્યું છે તેમણે સંસ્કૃતમાં આધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, કલ્યાણકસ્તવ, ... નવસ્તવી વગેરે કૃતિઓ કરી છે અને ગુજરાતીમાં તેમણે ગદ્યમાં ઉપદેશમાળા બાલાવબોધ (૧૪૮૫), યોગશાસ્ત્ર પર (સં) ષડાવશ્યક પર (સં) આરાધના પતાકા પર (સં) નવતત્ત્વ પર (સં) ષષ્ટિશતક પર [સં ૧૪૯૬] વગેરે બાલાવબોધ કર્યા છે તેમના શિષ્ય મુનિસુંદર સૂરિએ યોગશાસ્ત્ર-ચતુર્થપ્રકાશનો બાલાવબોધ રચ્યો છે

રવિતલિ વરતઇ સોરીઅ પુરવરે અવય નયર સિગારરે
સમુદ્રવિજય તિહા રાજ કરતિ પતિ રતિપતિનઉ અવતારરે. ૪

× × ×

આમા ત્રણ ખડ છે ત્રીજા ખડની

અતે— આદોલ

પ્રથમ અશોક વિશાલ ફુલ પગર સુકુમાલ, નાદ મનોહરએ ચચલ ચામર એ,
હેમસિહાસણ કત ભામડલ઼ઝલકત, દુદુભિ અબરિએ ત્રિણિ છત્ર ઉપરીએ. ૩૩

ઇમ પ્રતિહારજ આઠ, કસર જિતો નગુપાડ, રચઇ પુરદરએ ભૂરિ ભગતિ ધરએ,
પાલીય જિનવર પાસિ, સયમ મન ઉલ્લાસિ, સિવપુરિ પુહતી એ રાજમતી એ સતીએ ૩૪

ફાગ

ધવલ આસાઢની આઠમી નાઠ મહા મેવ નારી
નેમિ જિણેસર સિવપુરિ બપુરિ ગયુ ગિરિનારિ ૩૬

પછી સસ્કૃતમા બે શ્લોક છે, તેમાના છેલ્લા શ્લોકની અદર કર્તાએ પોતાનુ નામ 'ભૂયાદુજ્જવલ સોમસુંદરયશા શ્રી સઘભદ્રકર' એમા બતાવ્યુ છે

—ઇતિશ્રી નેમિનાથસ્ય નવરસા વિચન ભવિકજનરજન ફાગ સમાપ્ત મિતિ

પત્ર ૪–૧૫ મોરબી પ્ર૦જુલાઈ–અગસ્ટ ૧૯૧૭માં જૈન કૉન્ફરન્સ હેરેલ્ડ તથા મુનિ ધર્મવિજય તરફથી શમામૃત અને આ સાથે છપાયેલ છે.

[ધનદેવગણીએ સુરગાભિધાન નેમિફાગ સ ૧૫૦૨ મા રચેલ છે]

૩૦ ભાવસુંદર (ત૦ સોમસુંદર સૂરિશિ૦)

(૪૫) મહાવીર સ્તવન—પાન વિહાર મડન સ્ત૦ ઉજ્જનમાના.

આદિ—

પણુમવિ સરસય માય પાય, નિતુ બે કરજોડિય,

× × × ૧–૨

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ રાયો તિહુ સમરવિ નામ
જંગમ તીરથ સકલ ભણિ જિણ મેહલ સાસુ
પય મહાવ્રત ધુરધર સૂરિ પંચાચારે,
પંચેન્દ્રિય વશિકરણ ભાસણ ઇનાંઇ સપરિવારે ૩
મોહસંગો જિણિ નિરદલિઓ છતા ચ્યારિ કષાય
સા શિખા ગુણ સમરતાં, નિરમલડીએ
દુરમતિ દૂર પલાઈ ૪

× × × ×

અંતે—

ઉદધિ રયણ એક મનિ એક લિખિ કરિ આચસુંદર,
જિમ નાસઈ અમૃદ સિવિ સંપયતિ સુખહ પરંપરિ,
ધરતિ ધરણ પામિએ અકરતિ નરહ નિહાણ,
ભવિ સુખિ જગિ ઠાકર જિણવર જગ જિમ ભાણ
જા મેરુ ગિરિ જલધિરિ સાયર સકલ તાસ મંડણ
સસિ ભાનુ સ અમર ગણિઅ અમર પરિ જા મહિયલ
તા તિહુ નવી પરિ તિહુ ગાયઈ ભવિક ભાવ વિચારય
શ્રીમંધ સહિતુ ભણિ તરતઉ સ ગતિ શ્રી વીર જિણિંદએ,

---

૩૧ સાધુકીર્તિ (ખરતરગચ્છ—જિનદત્ત સૂરિ શિ૦)

(૪૧) મત્સ્યોદર કુમાર રાસ

આદિ.

અંતે—

વડગચ્છ ગચ્છ શ્રી જિનદત્તસૂરિ, તાસ સીસ જગ ગુણપૂરિ,
સાધુકીર્તિ ગણિ રચીઉ રાસ, ભણતાં સુણતાં પૂજઈ આસ. ૧૫૭
—ગણિ હર્ષ લાભેન લિપિકૃત ગણિ ભાવવિજય પઠનાર્થે.

(આ રાસમા થોડા વસ્તુ છદ અને મુખ્ય ભાગે ચોપઇ છદ
છે એક વિવાહછે કે જેમા ચોપાઇને દરેક પાદને અતે એ લગાડયો છે
(૪૭) વિક્રમચરિત્ર કુમાર રાસ સ. ૧૪૯૯ લખ્યાસાલ ૧૬૯૯

---

૩૨ માણિક્ય સુંદર (મેરૂતુંગ શિ૦) ૧૪૭૦ આસપાસ)

(૪૭) ચ દ્રધવલ ધર્મદત્ત કથા.

---

૩૩ તેજવર્દ્ધન (૧૫ સૈ.)

(૪૮) ભરત બાહુબલી રાસ

---

(૩૪) સર્વાનંદસૂરિ (૧૫ મા સૈકામાં થયા સંભવે છે.)

(૪૯) મ ગલકલસ ચોપાઈ. (પ્રાચીન છે)

આદિ— મ ગલાચરણ

સયલ મ ગલ સયલ મ ગલમૂલુ મુણિનાહ
આબુગિરિ આદિજિણ પાય પઉમ પણમેવિ ભાવિણ
કજ્જોલી મુખમ ડણ પાસનાહ ઉરવરિ ધરેવિણુ
વાણુવાણિ સુભ વયણે અન્તરી અક્ષરમાલ,
મ ગલકલસ ચરિત હિત ભણુસિઉ રલિઅ રમાલ ૧

દુહા—રલિઅ રમાલ નિસુણુના મ ગલકલસ ચરિત્ત,
ભવિઆ ભાવિઈ સભલુ કરીઉ મુનિચલ ચિત્તુ ૨
નિશ્ચલચિત્ત પસાઉલઈ વિઘન વિલીજઈ દૂરિ,
સુલલિત વાણી ઈમ ભણઈ શ્રી સર્વાનદસૂરિ ૩

—પા ભ

આ રાસના કર્તા સર્વાનન્દસૂરિ ક્રિયા ગચ્છના હતા અને તેમણે
આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે જણાતુ નથી એક સર્વાનન્દસૂરિએ સ ૧૩૦૨
મા ચદ્રપ્રભ ચરિત્ર રચેલું છે આ ચોપાઇમા વસ્ત સામેરી દૂપદ

વગેરે રાગો વાપરેલા છે ચી. દ.—ભીમ સર્વાનન્દસૂરિએ જગડુચરિત રચ્યુ છે આ કૃતિ પ્રાચીન છે ને તે ૧૫ મા સૈકાથી અર્વાચીન નથી જ એમ જણાય છે તેથી અત્યારે તે તે સૈકામાં મૂકી છે

૩૫ મ ડલિક૪૯

(૫૦) પેથડરાસ

આદિ—

વિહુયણવયણિ પીનકઇ દેવિ સાણિણિ વાગેસરિ
હ સગમણિ આકાશગમણિ સિદ્ધમણિ પરમેસરિ
વીર જિણિંદ હ નમીય મઝાણુ મઝવિઉ શ્રી સંઘિહિ
કવઇ જાણ જણાણિયરાજ સમરીય મનરંગિહિ ૧
કરીય નયર નિવાસણીય વડઇ અંબિકદેવિ
શાસનદેવતિ મન ધરીય ગુરુચલણુ નમેવિ. ૨
રાસ રમેવઉ જિણભવણિ તાલામેલ દિવિ પાઉ
મધ તમાલન રોપીઉ એ સમ ગિરિવિમગિરિ મેવિ. ૩

× × × ×

અંતે—

સોમનાથ યાત્રા વદીય દેખીઉ વહીઉ જામ
તિણ પીથાણુ દિન મન રહિસઉ મડલિક ભણઈ ઇમ.
તહિ નામિન.

તિણ પીથાણુ નેમિ તહિ હરીયાળા સાઇ રે
સરવાઢે સચવ મનીવા સાઇ રે
—પ્રાગ્વાટ વંશ મંડલિક કૃત પેથડ રાસ સમાપ્ત
(પ્ર પ્રા. ભાંડ.)

[વિક્રમના ૧૩ મા શતકમાં થયેલા પોરવાડ વણિક પેથડના સુકૃતો આ રાસમાં સક્ષેપમાં વર્ણવેલ છે રાસ ૧૫ મા શતકના આદિમાં રચાએલો લાગે છે પેથડના વિશેષ વર્ણન માટે સુકૃતસાગર કાવ્ય જુઓ. મિ. દ.]

વિક્રમ સોળમી સદી.

૩૬ દેપાલ.× ભોજક સં. ૧૫૦૦ થી ૧૫૨૨ સુધીમાં વિદ્યમાન કવિ.

(૫૧) જાવડભાવડ રાસ–પા. ૪
(૫૨) રોહિણીયા ચોરનો રાસ.
(૫૩) આર્દ્રકુમારનુ સ્રડ.

(દેપાલ ભણિ સાઙ્ગ ગઇલા મુગતિ આપુણી ધાનચી
સકતિ સયલ સત્ર પ્રસન) પ્ર. કા

× પ્રસિદ્ધ નામી કવિ હતો તેનુ ટુંકુ નામ દેપો હતું શ્રી ઋષભદાસ કે જે ત્યાર પછી સત્તરમા સૈકામા જૈનેતર કવિ પ્રેમાનદને પણ ટક્કર મારે તેવો વણિક શ્રાવક કવિ થયો છે તેણે સવત ૧૬૭૦ મા રચેલા પોતાના કુમારપાળ રાસમા ઉલ્લેખ કરી તેના વખાણ કર્યા છે કે—

આગિ જે મોટા કવિરાય, તાસ ભાય ચરણરજ ઋષભરાય,
લાવણ્ય, લીંબો, ખીમો ખગ, સકલ કવિની કીરતિ કરો
હસરાજ વાછો દેપાલ, માલ હેમની બુદ્ધિ વિશાલ,
સુસાધુ સમરો સુરચદ, શીતલ વચન જિમ સારદચદ

વધુ હકીકત માટે કોચર વ્યવહારી રાસ જુઓ. તેમા જણાવેલું છે કે દિલ્લીના પ્રસિદ્ધ દેસલહરા શાહ સમરો અને સારગ એમનો તે આશ્રિત હતો,

ચાચક તેહના ઘર તણક વેધક નર વાચાલ,
જાણીતઉ જિનશાસની કહીઈ કવિ દેપાલ

આમા ચાચક એ વિશેષણ તેમજ બીજે સ્થલે તેજ રાસમા 'લેચોરે ઠાકુર તુમ જે ભાવઈ' એમ ઠાકુર શબ્દથી સબોધન સૂચવે છે, કે કવિ ભોજક હતો (વિજયધર્મસૂરિ કૃત ઐતિહાસિક રાસ સગ્રહ ભાગ ૧લો) આના એક કાવ્યની પ્રતિ સ ૧૫૦૫મા લખાયેલી છે દેપાલ ગુજરાતમાં ક્યાં હતો અને ગુજરાતમાં રહીને તેણે ઘણા કાવ્ય રચ્યા હતા એની જે કવિતાઓ મળી છે તે તે કવિતા બીજા ગુજરાતી જૈન કવિઓના જેવીજ ભાષામા છે દિલ્લીની ભાષાની કશી અસર તેમા જણાતી નથી (મ બ)

(૫૪) વજ્રસ્વામી ચોપાઈ સં ૧૫૨૨

(૫૫) મદનબાલા ચરિત્ર ચોપાઈ—

આદિ— વસ્તુછંદ

વીરજિણેસર પાય પણમેવિ પણમિય પરમેસરીય
હરખિ દીખા સુખિ હંસગામિણિય
સિદ્ધમણુ જિણ આણુસ્યો વાગવાણિ સરસતિ સામણિ
સમણમાલા ચરિત ભણુ, સુણિ ભાણ મુનિરાય
સંપતાણઈ સુપસાઉલિ કહિઈ સુમતિ રૈપાલ.

—પ્ર ૪.

(૫૬) હરિયાળી.

(એ હરિયાળી જે નર જાણે, મુર્ખ કવી રૈપાલ વખાણે.)

(૫૭) સ્થૂલિભદ્રની કક્કાવાળી—

એ ભલે ભલેરી અભિરલ ભાવનલ ધરિ એહિ
આણસિ મીઝઈ હ્સમણુ અવતરી પરિ એહ. ૯
ગણ ગરમા હોઈ વીહડી અણુપત્તાર વિચાલ,
થૂલભદ્ર મુનિવર ગરીઠ, કહિસઈ કવિ રૈપાલ.
કમણુ વચણ નરવર સ્રણુ કવિ ભમણુ ભ.

(૫૮) સ્થૂલભદ્ર ફાગ.

આદિ—

પણમિય પાસ જિણિંદ્દેવ અનુ સરસઈ સુમરેવી
થૂલિભદ્ર મુણિવઈ ભણિસુ ફાગ બંધિ ગુણ કેવી. ૧
સિંદમસુખ રહ્નનુ ગુણમણિ ભંડારો,
કમણુ જિમ અક્રત કતિ સંજમ સિરિહારો
થૂલિભદ્ર મુણિરાઉ જામ મહિયલુ બોહંતઉ,
નયરિરાય પાડલિય નયરિ પહુતઉ વિહરંતઉ. ૨

× ×

અંતે—

નદઉ સો સિરિ થૂલિભદ્દુ જો જુગહપહાણો
મલિયઉ જિણિ જગમલ્લ, સલ્લ રઈવલ્લહ માણો,
ચૈત્રમાસિ બહુ હરિસ રગિઈ જુ મુણિ ગાએવઉ,
ખેલહિ નિયમણિ ઊલટિ હિત સુ ફાગુ રમેવઉ ૨૭
—૨૭ ટુકાનુ સુદર કાવ્ય છે

(૫૯) આર્દ્રકુમાર ધવલ.

આદિ—

માઈએ નયરહ સીફ઼ફ઼યારિ, પાચ કન્યા રામતિ રમઈએ,
ચિહુપણુ વરીવલા ચભ ચિયારિ, વરૂનવિ પામઈ પચમીએ. ૧
વાવિ ચઉખડીએ ચ્યારિ એ ખભ, ચિહુ ચિહુ કુમારી ચ્યારઈ વરિયા એ,
રૂપિ નિરૂપમ જેમીય રભ, ધણુદત્ત ધૂચ તેહે ખીજ્વીય ૨

*　　　*　　　*　　　*

ધન પ્રભાવિઈ કવિ દેપાલ, આર્દ્રકુમર વલી આવિઉ એ ૪
ધવલ ૧

*　　　*　　　*　　　*

અંતે—

અભયકુમાર તૂ મીત્રીઉએ, ન્યાયઈ એ વડબુદ્ધિ તૂ.
અમ્હ પ્રીય વાછતઇ રહાવીઉ એ, રમતલઈ બાર વરીસ તૂ.
અખઈય હોઈ જે વાછ તૂ, વડઉ લેસાલીઉ એ.

(૬૦) +સ્નાત્ર પૂજા.

આદિ

પહેલા, ત્રણ પ્રાકૃત આર્યા–ગાથા છે, પછી ઢાલ–ચાલ
પવિત્ર ઉદક લેઇ અગ પખાલી, વિવિધ વસ્ત્ર જાદવ ચિરમાલી,
કુસુમાજલિ મ્હેલો આદિ જિણદા, તોરા ચરણકમળ સેવે
ચોમઠ ઇદ્રા–કુસુમા. ૧

*　　　*　　　*　　　*

અંતે—

સરસ સેવંતરી માલતી માળા ગુણ આવે ઇમ કવિએ રૂપાલા
આગમ અધ્યાત્મ સભર ગુણગાઈ અનંત ચોવીશી જિનની

ઓગમ પાઈ

કુસુમાંજલિ મૂકેલો વીર જિણંદ તોરા ચરણ

વસ્તુ

જાઈ કુમદિ જાઈ જુઈદિ કુંદ મંદાર,
નીલુપ્પલ કમલદલ સિંદુવાર ગમય સમુજ્જલિય
પસરંતુ પરિમલ મિલિય, અંધમુદ્ર મુકુલ મધુકર
ઇમ કુસુમાંજલિ જિન ચલણિ, મિલિત પાતક્ખાસ
સુકિમ તારામણ સરિસ (પાઠાંતરે સુકિમ તારા અભુસરિસ)

અવિશદ પુરઉ ભાસ—

(૫ વિવિધ પૂજાસંગ્રહ.

---

(૬૧) થાવચ્ચા કુમાર ભાસ.

આદિ—નયર દ્વારામતી નયરિ નરવર ચૈત્તિરો
કુંમર થાવચ્ચાઉ તિહાં વસઇ જિણિઉ પૂનિમ ચંદો. ૧

* * * *

અંતે—

રૂપઉ ભલાઈમી સાધુની ગુણ રમિઈ ગાઈ
રાતિ દિવસિ સેવા કરઈ તે સિદ્ધપુરિ જાઈ

—જિનચંદ્ર મુનિ અભયા ખરી. ૧૮

— ૨ ૧૧ ચિ. ૫.

(૬૨) જંબૂસ્વામિ પંચભવવર્ણન ચોપાઈ રચ્યા સં ૧૫૨૨

આદિ— આસો શુ. ૧૫ રવિ.

સિદ્ધમ ગણધર પય નમી આસહિય અરિહંત,
હરખમાન અહનિશ વસઈ નામ તણુ ભગવંત. ૧

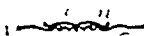
ભવભંજણુ ભગવતનૂ આણુ અખંડ વહેસિ,
સીલ સિરોમણિ ગુણુ નિલઉ, જંબુ કુમર વણેસુ, ૨

* * *

અંતે—

સવત પનર બાવીસમઇં એવ રચિ ઇણુઇ (બાવીસ રચઉ આસોઇ)
પૂનિમઇએ,
ભણુઈ ગુણુઈ નરનારિ તેહ મનિ ઉપશમ રસ વસઈ એ ૧૭૮
કાવ્ય—શ્રી જંબૂ સ્વામી રિદ્ધિ ગામી ભવહ પંચતણુ ચરી,
ઉપગારકારી બુદ્ધિ સારી રચ્યઉ દેપઈ પપ કરી,
જે ભાવિ ભણુસઈ અનઈ સુણિસ્યઈ રહસ જાણી એહના,
જિણુ આણુ ધરસ્યિઈ ક્ષમા કરસ્યઇ કાજ સરસ્યઇ તેહના ૧૭૯

(વિ ધ)—અપૂર્ણ પ્રાચીન પ્રત મારી પાસે છે.
—સં ૧૬૯૩ વર્ષે આસો સુદિ ૭ શુક્રે લિખિત મુની જીવા-
મુનિ મેઘાજલ પઠનાર્થં—શુ વિ

૩૭ રત્નાકર સૂરિ.

(૬૩) + આદિનાથ જન્માભિષેક.

આદિ— વસ્તુ

વિનીયનયરી વિનીયનયરી નાભિ નિયગેહિ
મરુદેવિહિ ઉયરિસર, રાય હંસ સારિચ્છ સામિય,
સિરિ રિસહેસર પઢમ જિણુ, પઢમ ગયવર વસહગામિય,
વસહ અલંકિય કણુય તણુ, જાગો જગ આધાર,
તસુ પય વંદિય તસુ તણો, કહિશુ જન્મ સુવિચાર. ૧

* * *

અંતે—

વસ્તુ

સિરસદ મંડિય સિરસદ અનન્ત મણિ સુરરાય,
ઉપાડિય જય જય કરિય, જનની પાસિ મેલ્હિવિ જિણ
નંદીશ્વર અટ્ઠ દિવસ કરિય દેવ દેવી નિય ઠામ પત્તા
મહિપરિ સયલ જિનેશ્વરહ, કરઉ નવણ નઈ ભત્તિ
મુનિ સમયાકર પાયડઈ, જિમ તુમ સિધઈ વરમુત્તિ. ૧૨

—પ્ર. દેપાલની સ્નાત્ર પૂજામાં અંતર્ગત વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.

(દેપાલ કવિના સમકાલીન હોવા જોઇએ તેથી આ કવિને દેપાલ કવિ ભેળા મૂકેલ છે)

---

૩૮ સંઘવિમલ (મેઘા સંઘવી ?) ત૦ મુનિસુન્દર શિષ્ય.

(૬૪) સુદર્શન શ્રેષ્ઠિનો રાસ પ્રબંધ સં ૧૫ ૧ નો ૩૫૪ ગ્ર

આદિ—

પહિલઉં પણમિસુ અનુક્રમિઈ એ, જિનવર ચઉવીસ,
પછઇ શાસનદેવતાએ તીહ નામઉં સીસ.
સમરીઅ સામિણિ શારદા એ સાનિધિ સભારઉં
આપઈ પામઉં મતિપ તૂ એ કવિ સિઉં એમ કરઉં. ૧
તઉ તૂઠી તતખિણિ ભણઇએ દઉં આસિસ અંગઈ
સેઠિ સુદરસણ તણઉ રાસ રચિયો મન રંગઈ
જંબૂ દીવહ ભરહ ખેત્ર વસઈ ઘણી
ચંપા નગરી મહારબારૂ અમરપુરિ જેવી. ૨

× × ×

અંતે—

તીહઈ અવસરિ ભગવન વીનવઈ એ મા. નર અનઈ નારીવૃંદ, સુ.
શીલ મહાતમ સાંભળી એ મા વિમલ ભક્તિ કઈ સુ. ૪૭
તપગચ્છિ રાય ગાયમ સમાએ મા. શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ, સુ.
નામઇ સંઘ સિદ્ધિ સંપજઈ એ મા. દુરિત પણાસઈ દૂરિ, સુ. ૪૮

તાસુ તણઈ સેવકિ રચઉં એ મા. ગસ હૃદય રહઈ રગિ, સુ
ચાપિઉ મીલ સોહામાગુ એ મા આનદ ઉપજઈ અગિ. સુ. ૪૯
સવત પનર એકાતરઈ, મા. જેઠહ ચાથિ વિશુદ્ધિ, સુ
પુષ્પ નક્ષત્ર ગુરૂવાર સિઉ એ, મા ચરિત્ર એ પહુવિ પ્રસિદ્ધ સુ. ૫૦
જા લગઇ મેરૂ મહીધરૂ મા. જા જલ સાયર પૂર સુ
શીલ સુદરિમન ગાઈઈ મા. જા લગઈ મસિ નઈ સૂર, સુ. ૫૧
જે નર શીલઇં નિરમલા એ, મા નારિ નવાહિઆ મૂલ સુ
એ કરજોડી કવિ કહઇએ મા હું ત્તીહ પગની ધૂલિ સુ ૫૨
શીલ હિ સવિ સુખ સપજઈ એ, મા શીલ લગઈ નવનિધિ, સુ
શીલઈ સુર સાનિધિ કરઈ એ મા. શીલહિ સયલ પ્રસિદ્ધિ સુ. ૫૩
શીલહિ ઉત્સવ નિતુ નવા એ મા શીલહિ કોડિ કલ્યાણ, સુ
શીલ લગઈ કહીયઇ કિસો એ, મા પામીઈ પચમ ઠાણ સુ ૫૪
શીલ પ્રબધ જે સાભલઇ એ માલ્હડતડે, નરનારીય તે ધન્ન, સુ.
સુદરિસન રિષિ કેવલી એ, મા૦ ચતુર્વિધિ સઘ પ્રસન્ન, સુણિ સુદ૦ ૨૫૫

—વિ. ધ ચોપડો પા. ૨૩–૩૭)

—સ. ૧૫૭૩ માજ લખાયેલ પ્રત ડેહલાના ભડારમા છે.

—કુલ પાચ ઢાળો અને ૨૫૭ પદ્ય સાગર ભ. પાટણ

[આ કૃતિના કર્ત્તાનું નામ કોઈ પ્રતમાની અશુદ્ધતાને લઇને 'મેલો સઘવી' એવુ હોય એમ ઘડીભર લાગે છે પણ સૂક્ષ્મતાથી વિચારતા સવવિમલ એજ નામ ખરૂ જણાય છે]

---

૩૯ ધનદેવ ગણિ.

(૬૫) સુરગાભિધાન નેમિફાગ. સ ૧૫૦૨

આદિ—

પહેલા, સસ્કૃતમા મગલાચરણ શાર્દૂલ શ્લોકમા છે પછી પ્રાકૃતમા નીચે પ્રમાણે શાર્દૂલ છે—

રેવી રેવિ નવી કવીશ્વર તણી વાણી અમીસારણી.
વિદ્યા સાગર તારણી મય પણી હંસાસણી સામિણી
મય દીપતિ છવનિ ચરસતિ મઇ વીનવી વીનતી
બોલું નેમિકુમાર કેમિની રનિ કામિઈ કરી ૧જની. ૨
સરસતિ મુઝ મનિ દેવીઅ દેવીઅ તું જગિ સારરે,
નીલકમલ દલ સામલ જિનવર વરણું નેમિકુમારરે. ૩
કામિન કલ દાતાર સામી નેમિકુમાર
હાર મનોહર એ સુમતિ રમણિ વર એ

× × ×

અંતે—

જ્ઞાન ઉપનું ગગણિ સણીય રાજમઈ રમી
ગિરિ સિરિ સામીય નિરખીય હરખીય સા નિજ મની,
સામી કેવલ કામિની કરિ મની રાજમતી નારી
સા સતી નિરમલ રાજકુમરી, મુગતિ મઈ સા વરી
જે રેવઇ ગિરિ રાસ ઉપરિ ભમઈ મી નેમિ પાયે નમઈ
તે પામઈ સુખસિદ્ધિ રિદ્ધિ દિ રમઈ શ્રી સામની ભોગમઈ

—ઇતિ શ્રી ગુરુઆણિપિ નેમિરાસ સંપૂર્ણ સંવત
૧૫૦૨ વર્ષે કૃતો ધનરિવમણિના

[આ સંસ્કૃત પ્રાકૃત તથા ગુજરાતી એમ ત્રણ ભાષામય છે ખાણ]

[સોમસુંદર સૂરિએ પણ જૂનો નેમિનાથ નવરસ ફાગ એજ ત્રણ ભાષામાં ૨ ચે છે અને તેજ સમય આસપાસમાં. ૭મો પરમી સદીના અંતમાં સોમસુંદર સૂરિ.]

---

૪૦ સંઘકલશ ગણિ (ત૦ રત્નશેખરસૂરિ-ઉદયનંદિશિ)

(૬૬) સમ્યક્ત્વરાસ (અર્ધ ભાગમાં) સં ૧૫ ૫ માગશર તલવાડામાં

અંતે—

તપ ગચ્છનાયક જગનિધિ એ માસતરે,

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ, સુણિ સુંદરે, શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ માલ્હંતડે,
જયવંત જયચંદ્ર સૂરિ, સુણિ સુંદરે * * ૮
શ્રી ગુરૂરાજ વિશાલરાજ, માલ્હ. ચિહુ દિસિ કરઈ વિહાર, સુણિ,
સમકિત રયણ પ્રકાસતા, મા૦ સાસણ ભાસ ભાસણ હાસ. સુ૦ ૯
એ ચ્યારઇ ગુરૂ તપગચ્છ ગુરૂએ, મા૦ રત્નશેખર સૂરિરાય સુ૦
ઉદયનંદિ ગુરૂ વદિઇએ, મા૦ જગમતીરથ પ્રાય સુ૦ ૧૦
સંવત પનર પૂચોતરઈ એ, મા૦ માગસિર રચિઉ રાસ સુ૦,
તલવાડા પૂરિ નિપનુએ મા૦ સુણઉરસ કલસ સકાસ. સુ૦ ૧૧
—ઇતિ પં સંઘકલસ ગણિ વિરચિત સમ્યકત્વ રાસ સમાપ્ત
સં. ૧૫૩૮ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૧ દિને, પૂજ્ય પં. જયહેમગણિ
શિષ્ય, લાવણ્યધીર ગણિના લિખિત—સા૦ ભ. પાટણ.

---

૪૧ આનંદમુનિ.

(૬૭) + ધર્મ લક્ષ્મી મહત્તરા-ભાસ. સં ૧૫૦૭
આદિ

ઢાળ પ્રથમ

સકલ સદા ફલ વિમલ ગિરિ, જિણ ચઉવીસ પ્રણામ,
કરિસૂ કવિતુ સોહામણુ એ, ગચ્છ રતનાગર નામ. ૧

* * * *

અંતે—

જાણુતી એ ગુરૂ ઉવયાર, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મુહત્તરાએ,
મંડવૂ એ નગર પ્રવેસિ, સંવત પનર મતોતરઈ એ,
શ્રી મુહત્તરૂ એ ભાસ કરેસિ, ઓસવંસિ આનંદમુનિ ૫૧
શ્રી સંઘૂ એ સિઉ અનદિન, મંડણ ભીમ સહોદર એ,
સોની એ ભોજા તન સંઘપતિ માણિક પય નમઇ એ
ધામિણિ એ ધો આસીસ, શ્રી રયણસિંહ સૂરિ પરિવાર સહ
જીવું એ કોડી વરીસ, શ્રી ધર્મલક્ષ્મી મુહત્તરા એ. ૫૨

દુહો

શ્રી ધર્મલક્ષ્મી સુહગુરુ, અવિચલ જ સસિભાણ,
અહનિસિ એહ શુભ ભાવના, સિદ્ધિ થઈ કલ્યાણ. ૫૩

—અભય ભં. પ્ર જૈ જ્ઞા ગૂ૦ર હસ્ત સમ્ન.

---

૪૨ આસાયત

(૬૮) હંસવત્સકથા ચોપઈ (વત્સરાજ હંસરાજ ચોપઈ)

ર. સં. ૧૫૧૩ પહેલાં.

આદિ—

અમરનાથ સમાણ પ્રસન્ન પ્રમાણ અવર નરાણ
પુર પદ્મ પદ્માણ અપાણ વીર ભાવના. ૧

ચઉપઈ—

શિખર ભદ્ર દસ સદસ પ્રાસાદ કલા કલસ ધન નરવઇ નાદ
ગોદાવરીનું નિર્મલ નીર પુર પઠ્ઠાણ વસઇ તસુ તીર.

*   *   *   *

અંતે—

ધર્મિઈ લાભઇ અવિચલ ઠામ જઇ પુણ્ય છોડઇ પાપ નિ કર્મ,
દેવ આરાહુ જિણવર નામ, દુખ તણૂં ? દેઇ ઠામ. ૩

અવર દેવ જે પૂજઇ પાપ જિણ પૂજઇ દેહ નિર્મલ થાઇ
જિણવર બોધિક ધર્મ તે કરઇ પાપદેહ જિમ હેલા હરઇ ૩૧

ગુજરાત ગ્રઽ પાપ આણુમર મુનિ પુરી મંત્રિ આણુમર
પુર પઠ્ઠાણ વાસવલ વખાણયે વત્સરાજ નઇ હંસ ૩૨

ભાવ ભાવ રાજા રજની કુસુમ કથા ઉજ્જ્વલ વાસની,
ભાવ કુક વસ્તુ ષડ્ગઈ સુનિશ્ચઈ આદિ ભાગીસાં હુઈ ૩૩

જૂની જિણમઇ વિલાપ નિજ મોદભાવ નથી
ગુણનાં દેશ લહિ સહિ કહઈ ભણઇ અસાઇત નિત આણંદ ઘર્ઈ ૩૪

—૪ ખડ છે. દરેકની અત કડીમા 'અસાઇત' એમ લખેલ છે સ ૧૫૨૩ વર્ષે પોષ વદિ ૧૨ વિપ્ર મુરારિકે—વિવેકવિજય ભડાર ઉદયપુર

—ઇતિ શ્રી હસ વત્સ કથાયાં ચતુર્થ ખડ સમાપ્ત સ. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૮ દિને ઋ૦ ઉદયચદ્ર શિ ઋ૦મનોહર લિ૦ નાદસમા મ્ગ્રે પાના ૨૩-૧૨-ન ૫૨. ડે કૉ.

રત્નશેખર ૧૫૧૦ આસપાસ.

(૬૯) રત્નચૂડ રાસ. —ડે૦, ભા૦.

---

૪૪ કલ્યાણસાગર.

(૭૦) વીશી (૨૦ વિહરમાન જિન સ્તુતિ) પેકી ૧૪ જિનસ્તુતિ.

આદિ.

શ્રી સીમધર સાભલઉ, એક મોરી અરદાસ
સુગુણ સોહાવા તુમવિના, રયણી હોઈ છમાસો

—જીવન જગધણી.

× × × ×

અતે—

કલ્યાણસાગર પ્રભુસુ રમિઉ, હરીય ફરી મુઝ મીટ ૫. તુ
—ભુજગ સ્વામિ ગીત

[પછીના ૬ જિનના ગીત સૌભાગ્યરત્ને પૂરા કર્યા છે.]
૭-૧૩ આ ક

(૭૧) અગડદત્ત રાસ (૧૫૧૦ આસપાસ મ કી.)

૪૫ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિ (અં. ગચ્છનાયક જયકીર્તિ-સૂરિ શિ૦)

(૭૨) નલદવદંતિ રાસ—નલરાજ ચઉપાઈ સં. ૧૫૧૨ ચિત્રકૂટ ગિરિમાં—ચિતોડમાં.

આદિ— વસ્તુ દૂહા.

સયલસંઘ સુહસંતિકર, પણમીય શાંતિ જિણેસ,
દાન શીલ તપ ભાવના, પુણ્યપ્રભાવ ભણેસ. ૧
સુણતાં સુખરિસ વર ચરિય વાધઈ પુણ્ય પવિત્ત
દવદંતી નલરાયનૂં, નિસુણુ સાર ચરિત્ત. ૨

× × — — × ×

અંતે—

શ્રીય અંચલગચ્છનાયક ગણધર, ગુરૂ શ્રી જયકીરતિ સૂરીસર
જાસ નામિ નાસઈ દુરિત. ૩૨૮
તાસુ સીસ ઋષિવર્દ્ધન સૂરિઈ
કીઉ કવિત મન આનંદ પૂરિઈ નલરાય દવદંતી ચરિત. ૩૨૯
સંવત પનરબારોત્તર વરસે ચિત્રકૂટ ગિરિનગર સુવાસે
શ્રીસંઘ આદર અતિ ઘણઈએ
એહ ચરિત જે ભણઈ ભણાવઈ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ ઉજ્જવલ
આવઈ નિતુનિ મંદિર તસ તણઈએ. ૩૩૧
—૪૭૧ શ્લોક પૂર છે (સામરમાંર ભંડાર.)
—પત્ર ૧૧ લિ. સં. ૧૫૭૫ ભ. શ્રી જિનસંઘસૂરિક
—ઘા. ભ. પારણ દાબડો ૮
—ખચસમિ મતુસખ્યા સતિ શ્લોક વિલોકિતા
નાકૃતે નાલચેડગ પ્રત્યેકાક્ષર સખ્યયા. ૧
ઇતિશ્રી નલપરવાનરસા વોતે નલરાસ સંપૂર્ણ સં. ૧૫૫
વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૭ રવૌ લખિત શ્રી વાલક નગરે. ૧૬–૧૩ આ. ક.
—પૃ. ૧ આ.

—સં. ૧૬૬૯ વર્ષે શાકે ૧૪૮૫ પ્રવર્તમાને ચૈત્ર શુદિ ૧ ગુરૌ શ્રી અચલગચ્છે વ્યા૦ ઉદયકિરણ લિખાપિત (વિ ધ એક ચોપડામા પાના ૧૮૦ થી ૧૯૫. પંક્તિ ૧૮)

---

૪૬ મતિશેખર (ઉ૦ દેવગુપ્તિસૂરિ-સિદ્ધિસૂરિ-કક્કસૂરિ-શીલસુંદર શિ૦)

(૭૩) ધન્નારાસ. સં ૧૫૧૪

આદિ.

પહિલઉં પણમી પયકમલ શ્રીજિનચંદ દેવ,
ભવિય સુણઉ ધન્નાતણઉ, ચરીય ભણઉં સંખેવિ, ૧
જિણવરિ ચિહુ પરિભાસિયઉં, સામહિ નિર્મ્મલ ધર્મ્મ,
તિહા ધુરિ દાન પ્રસંગીયઇ, જિણિ ત્રૂટઇ સવિ કર્મ્મ ૨

વસ્તુ—

દાન ગિરૂઉ દાન ગિરૂઉ દાનિ જગ કિત્તિ,
દાનહિ વસિ ત્રિણ્ણઇ ભુવન, દાન માન આપઇ નરા હિત,
દાનિ દુરિય નાસઇ સયલ, દાનિ સેવ સારઇ સુરા હિત,
દાન જેમ ધનઇ દીયો, પુન્નહિ પામીય પાત,
સાવધાન તુમ્હિ સાંભલઉ, પૂરવ ભવ અવદાત ૩

* * * *

અંતે—

શ્રી ઉવએસ ગચ્છ સિણગારો પહિલો રયણપ્પહ ગણધારો,
ગુણિ ગોયમ અવતારો
જકખદેવ સૂરીય પ્રસિદ્ધો તાસ પાટિ જિણિ જગિ જસ લીધો,
સયમ સિરિ ઉરિહારો ૨૬

અનુક્રમિ દેવસુંદર સૂરીસ, સિદ્ધિ સૂરિ નામિ તસ સીસ
મુક્તિજ્યુસેવીય ધામ
તાસ પાટે સજ્જ ગાજતો ગચ્છનાયક મહિમા ગુણવંતો
—કક સૂરિ ગુરૂ રાય. ૨૭
સઈ હસ્તિ થાપીય તિણિ ગુણધામ ગુણરત સીલસુંદર સાર
વારીય જિણિ મયણો.
તાસ સીસ મતિશેખર હરસિદ્ધિ પનરસઅઠ મહોધર વરસિહિ.
કીધો ભક્તિ અતિશયો. ૨૮

(પત્ર બીજા નતમાં) —ચેનસાગર ભ. ઉદેપુર.

એક ચિત્તિ ધન્નાનઉ ભાસઈ ભણઈ ગુણઈ ? કહઈ સાંભઈ
જે સાંભળિ ધરી ધ્યાન
તે નર વંછિત ફલ પામઇ વિલસઇ નવઇ નિધાન
—લિ. ૫. ચાપી ૮૫-૧ ૫
—હાલાભાઈ નાં. પાટણ; રત્ન, આમોદ.

(૭૪) નેમિનાથ વસંત ફુલડાં.

આદિ

સારદ માઈ પાય નમીનઈ માગઉં એક પસાય રે
નેમિ જિણેસરના ગુણ ગાઉં આણંદ પૂર મનિ ધરીરે શ્રી યાદવકુલ માંડણ.
યાદવ કુલ મંડણ સ્વામી નેમિ જિણંદરે.
ભાવઈ ભવ પરભવ જુહારઈ સાચર જિનવર છરે.

× × × ×

અંત—

મો પરમેસર કેસર ચંદન પૂજ કુસુમ ધૂપરે.
કહઈ મતિશેખર સુણઉ મતિધીર, જિમ પૂજઈ
શુભ પૂરે—૧૦

વસતમાસ શ્રી નેમતણુઈ ફૂલડે ફાગ પ્રબંધરે,
રંગિ હિ ચગ લેઈનઈ ગાસઈ, તિહિ દુપ તણુઉ ન ગધરે. ૧૦૮
—સં ૧૫૭૮ વર્ષે ચેત્ર માસે કૃષ્ણ પક્ષે ૧ તિથૌ સોમવાસરે
શિવલાભ લિખત–૬–૧૪ વિ. ધ

(૭૫) કુરગડુ (કૂરઘટ) મહર્ષિરાસ. ૨૪૫ ગાથા સં ૧૫૩૭.
—રત્ન, ચ, ડે

(૭૬) મયણરેહા સતી રાસ. સ. ૧૫૩૭.–ડે૦

[હર્ષસૂરિ (કક્કસૂરિ શિ) કૃત ધન્ના ચોપઈ સં ૧૫૧૪ માણેક આ પ્રમાણે નોંધાયેલ છે, પણ કર્તાનું ખરૂ નામ તો ઉપરોક્ત મતિશેખર લાગે છે]

૪૭ જિનવર્દ્ધન. (સં. ૧૫૧૫ આસપાસ)

(૭૭) ધન્નારાસ (પ્રત સં ૧૮૦૫)–રત્ન, અમ
+ ઉપદેશકારક કક્કો પૃ ૩૩૭ સ મા બી

૪૮ ન્યાયસુંદર ઉ. (ખ જિનવર્ધનસૂરિ શિ.)

(૭૮) વિદ્યાવિલાસ નરેંદ્ર ચઉપઈ. સ ૧૫૧૬.
અંતે—
ઇણિ પરિ પુર (ણ્ય ?) ઉપાલી આઉ દેવલોક પહુતઉ નરરાઉ,
ખરતર ગચ્છિ જિનવર્ધનસૂરિ, તાસુ સીસ બહુ આણંદ પૂરિ ૩૫૫
શ્રીઅ ન્યાયસુંદર ઉવઝાય, નરવર કિધ પ્રબંધા સુભાય,
સંવત પનર સોલ વરસંમિ, સત્ર વેયણુ એવિહિય સુરામ ૩૫૬
વિદ્યાવિલાસ નરિંદ ચરિત્ત, ભવય લોય કહ એવ પવિત્ર
જે નર પઢઈ સુણઇ સાંભલઈ, પુણ્યપ્રભાવ મનોરથ ફલઈ ૩૫૭
—સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ ૬ રવઉ–ભાવ (પૃ ૧૫૫. ૧૩)

૪૯ રત્નસિંહ શિષ્ય (૯૦)

(૮૮) જંબૂસ્વામિરાસ સં. ૧૫૧૬ બીજા શ્રાવણ શુ. સોમ૦
આદિ—

સરસતિ સામણિ સારદાએ ગોયમ ગણધાર,
રાસ ભણિ ગુણવંતર્ઈ એ સિરિ જંબુ કુમાર.
જંબૂદીવહ ભરહખેત્ર મઝ્ઝ વર દેસ,
નયર રાજગૃહિ જાણિઈએ શ્રેણિક નરેસ.
* * * *

અંતે—

સંવત પનર સોલોત્તરઈ એ આસત બીજઇ શ્રાવણ માસિ, સુણિ સુ-
શિવતિથિ દસી ઊજલી એ માસ સોમવારઈ કીઉ રાસ. ૧૦
તપગચ્છિ ગણધર અભિનવાએ માસ અનંતરિ ગોયમ સામિ સુ.
રત્નસિંહ સૂરિ પ્રણમીઈ એ માસ અઇ બહુ સિદ્ધિ નામિ. ૧૧
તાસ સીસ હરખિ કરિ ભણઈ માસ વિનય કરી અપાર, સુ.
રાસ ભણુ રલીઆમણૂરે મા પઢ કરી ભવિક ભગાર ૧૧
ગુણિસઈ ભણિસઈ નિસુણિસઈ એ જંબૂ સામિનુ રાસ
તસ ઘરિ અવિચલ પામિઈ એ નવનિધિ તણુઉ નિવાસ. ૧૨
ચંદ સૂરિ ન ઊગઇએ માસ મેરુ ગિરિ ધ્રુવ તાર,
તાં લગઈ હરઈ આણંદ માસ સામી જંબુ કુમાર ૧૩

—૬-૧૩ (વિ. ધ.)

---

૫૦ રાજતિલક ગણિ

(૮૯) શાલિભદ્ર મુનિરાસ. આ ૩૫ કુંકો પ્રાચીન રાસ છે
આદિ—

મંગલપુરિ પહુ પાસનાહ પણમેવિણુ ભત્તિએ

હઉં પભણિસુ સિરિ **સાલિભદ્દ** મુણિતિલયહ રાસુ.
ભવિયહુ નિસણહુ જેણુ તુમ્હ હુઈ સિવપુરિ વાસુ. ૧

* * * *

અંત—

સેણિય બોહિય ભદ્દા નિય ઘરિ, પત્તા સબ્બર્થ સિદ્ધિ તે મુણિવર,
રાજતિલક ગણિ સથુણઈ, **વીર** જિણેસરૂ **ગોયમ** ગણહરૂ
સાલિભદ્દ નહિ ધન્નઉ મુણિવરૂ, સયલસંઘ દરિયઈ હરઉ ૩૪
સાલિભદ્ મુણિ રાસો જે ખેલા દિંતા,
તેસિ સાસણદેવી જણયાઉ મિવ સતી ૩૫

[મ બુ.]

[પૂર્ણિમા ગચ્છમા એક રાજતિલક સૂરિ થયેલ છે કે જેના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ સં ૧૫૧૬ તથા ૧૫૨૮ ના મળી આવ્યા છે, તે કદાચ આ કવિ હોય–તેથી તેમનો સમય સોળમા સૈકામા પૂર્વાર્ધ મૂક્યો છે]

---

૫૧ બ્રહ્મજિનદાસ. (દિ૦ સકલકીર્ત્તિ–ભુવનકીર્ત્તિ શિ.)

(૮૧) હરિવંશરાસ સં ૧૫૨૦

આદિ—

અંતે—

લોભવાહિ જીવ ગમાર, મિથ્યા ધરમ થાપ્યો અપાર,
શાસ્ત્ર લોપ્યા બહુ જિનવરતણા, કુમત થાપ્યા તીણે આપણા ૩૫
હુંડા સર્પિણી કાલ વિશાલ, પંચ મિથ્યાત ઉપજે ગુણમાલ,
જિમ પૂનિમ થકી ચંદ્રકલા હાણિ, તિમ પંચમકાલિં જિનવરવાણિ ૩૬
જો(છ) લો કાલ તણો પરતાપ, બલિભદ્રે મિથ્યાત કીગ્રો વ્યાપ,
ઈણીપરિ જમ વાપ્યો અતિ ઘણો, બલિ દેવિ **નારાયણ** તણો ૩૭

તિહાં થકો નારાયણ હવો દેવ પ્રણ એક કરિ મનુ સેવ,
દયા ધરમ છોડયો તીણે ચગ, આપાર તણો મનુ કીધો ભગ. ૩૮

* * *

જિણ સાસણ નિરમલ અપાર ગારમ મુગતિ તણો ભવ પાર,
જિનવર નિરમળ સુવચન, જીવ દયા દીસે ઉત્તગ. ૪૧

× *

નેમી જિનેશ્વર ગિરનાર ઉપર આવી સ્થા તે સબંધી કહે છે કે-
સહસ્ર વરસ ભોગવ્યો સ્વામી આય, દશ ધનુષ નિરમલ ગુણ કાય.

* * *

શ્રી મૂલસંઘ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ જાણીઈ, જિણ સાસણિ જયવંત. ૧
તાસ પાટિ અતિ રૂઅડા, શ્રી ભુવનકીરતિ ભવતાર,
રતનત્રય કરી મંડીઆ, ગુણહ તણા ભંડાર ૨
તે મુનિવર પાય પ્રણમીનિ કીધો સવિ સાર,
બ્રહ્મજિણદાસ ભણે રૂવડો પઢતાં પુન્ય અપાર ૩
શિષ્ય મનોહર રૂવડા, મહિમદાસ ગુણદાસ.
પઢો પઢાવો વિસ્તરો, જિમ હોઇ સૌખ્ય અપાર. ૪
ભવીયણ જીવ સંબોધવા કીધો રાસ એ સાર,
અનેક કથા ગુણિ આગલો, ધ્યાતણો ભંડાર ૫
સંવત ૧૫ વીસોતરા વૈશાખ માસ વિશાલ.
શુક્લ પક્ષ ચઉદિસિ દિનિ રાસ કીધો ગુણમાલ. ૬

વસ્તુ

રાસ કીધો રાસ કીધો સાર મનોહર
અનેક કથા ગુણિ આગલો, હરિવંશ તણો સાર,
, એ કવિત કરી સાંભલો ભાવ ધરો મનમાહિ ઉલ્લાસ,
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણમીનિ, બ્રહ્મજિણદાસ ભણિ સાર.

પઢિ ગુણિ જે સાભલે, તેહનિ પુણ્ય અપાર.
—ઇતિ શ્રી હરિવંશરાસ સમાપ્ત સ ૧૭૫૧
વર્ષે માહ શુદિ ૧૪ શનૌ— (મ બ.)

(૮૨) યશોધર રાસ.—ખભાત ૧ ભડારમા

(૮૩) આદિનાથ રાસ.—પા ૨ ભડારમા

(૮૪) શ્રેણિક રાસ.

આદિ— વસ્તુ

વીર જિણવર વીર જિણવર નમુ તે સાર
તીર્થંકર ચઉવીસમુ વાછિત બહુ દાન દાતાર
સારદા સામિણિ વલી તવુ બુદ્ધિસાર હુ વેગિ માગુ
ગણધર સ્વામી નમસ્કરૂ શ્રી સકલકીરતિ ભવતાર
શ્રી ભુવનકીરતિ ગુરૂમનિ ધરૂ કરિસુ રાસ હુ સાર ૧

ભાસ જસોધરની

ભવિયણ ભાવઈ સુણો આજ મનિ નિશ્ચે આણી
શ્રેણિકરાજા તણો રાસ હું કહિસ્યુ વખાણી. ૧

* * * *

અંતે— વસ્તુ

શ્રેણિકરાજા શ્રેણિકરાજા તણો એ રાસ
પઢે ગુણે જે સાભલે એક મના ધરી ભાવ ઉજ્વલ
.સપડે, સરગ મુગતિ ફલ સસાર નિરમલ
શ્રી સકલકીરતિ ગુરૂ પ્રણમી . .
બ્રહ્મ જિણદાસ ભવણે નિરમલ સુનતા પુન્ય અપાર ૨૨

—સં. ૧૬૧૩ વર્ષે શ્રાવણ શુદિ ૧૧ શુક્રે કહુ લિપી બાઇશ્રી માનિક શ્રી લિષ્ય જિનમતિ શ્રી વાઈ લિષિત શ્રી વસા વનુ કાયથા. પા પર પક્તિ ૧૦ ભાવ

૫૨ માનસાગરસૂરિ શિ (વડતપગચ્છ)

(૮૫) જીવભવસ્થિતિ રાસ સં ૧૫૨ ફાગણ ૧૩ રવિ.

અંત—

વડતપ ગચ્છ રત્નાગરસાગર જિમ ભરપૂરિ
તિહાં ગચ્છપતિ આછઈ વિદ્યમાન શ્રી માનસાગરસૂરિ. ૪
તાસ વયણ સુણ્યાં મન શુદ્ધિઈ તીણઈ બુદ્ધિ હૂઓ પ્રકાસ,
કીધુ ઉપગારતણી મતિ જીવભવ સ્થિતિ રાસ. ૫
પનરસેવીસા ફાગણ સિદ્ધિ તણઉ નિવાસ
રવિ પક્ષ અને તિથિ તેરસિ તે ર ગઈ પુન્યપ્રકાસ. ૬

—પ્રસિદ્ધ ભાઈ ઓનો ભંડાર

---

૫૩ ભક્તિવિજય

(૮૬) ચિત્રસેન પદ્માવતિ રાસ સં ૧૫૨૨

---

૫૪ પેથો. (જાબૂગામ વાસી શ્રીમાલ જ્ઞાતિનો શ્રાવક—ગુરુ આગમગચ્છીય જયતિલકસૂરિ—આચાર્ય ૧૪૯૪ ગચ્છનાયક પદ ૧૫ ૧—સ્વર્ગ ૧૫૪૨)

(૮૭) પાર્શ્વનાથ દશભવ વિવાહલો. (સં ૧૪૯૪ પછી અને ૧૫૪૨ પહેલાં)

આદિ—

(ભાઈ એ નગરઢ સીહ દુબારિ—એ ઢાલ)

સરસતિ સામણિ દેજ્ય પસાઉ ગુરુ મનિ એક ભિમાલિપુએ
પવણગમિણિ જઈ વણઉ હંઉ આપ્યુ જિણચંદ જીવતરુએ. ૧
અસ્મરિય પ્રમોદઈ પાસ, ભાવિહિ ભવીયણ સાંભલુ એ
સાંભલતા હુઈ પુણ્યરાશિ, દશઈ ભવતર દેવના એ ૨

* * * *

અંતે—   ઢાલ [illegible]

જગ ગદિ ગનદિર તોઈ, કોઈ વરન કવિ જોઈ, ૧
તુ સરવેન ન જાણઈ, મૂરખ [illegible] વખાણઈ ૨
મનિ પ્રેમ ઈમ ભાવઈ, અવર ન કોઈ તુમ્હ તોલઈ, ૩
તૂ માતા તૂ તાત, [illegible] [illegible] વાત ૪
[illegible] તૂ પતિ પ્રસાદિ, તૂ [illegible] આદિ ૫
[illegible] કરિ દેવ પસાઉ, [illegible] [illegible] ૬
[illegible] [illegible] ભગ્ય રહાગી તૂ તુ પાય [illegible] ૭
[illegible] કવિન વિમાસો, [illegible] આનંદ [illegible] ૮
પદન [illegible] મિષે, આરહ [illegible] [illegible] ૯

—વિધિપક્ષના મુખ્યાંક નિજપરગનક્ષ શ્રી જયકેસરસૂરિના પ્રતિ-
ઓં પા-શ્રી જણૃપ્યાગે વાસ્તવ્ય શ્રીમાલજ્ઞાતીય મ૦-શ્રી પેથાકૃત દશભવ-
શ્રી પાર્શ્વનાથ વીવાહલું કૃત

(વિ ધ. ચોપડો ૧૯૫-૨૦૩ પંક્તિ ૧૮

---

૫૫ લક્ષ્મીરત્નસૂરિ (જયકલ્યાણસૂરિ-વિમલસોમસૂરિ શિ)

(૮૮) સુરપ્રિય કુમાર રાસ.

અંતે—

ગુરૂશ્રી જયકલ્યાણ, સૂરિ મરોમણિ સુંદર, વણુઝારા રે ૮૧
તાસ પાટિ જગિભાણુ, શ્રી વિમલસોમિ ગહગઉ, વણુ ૮૨
લક્ષ્મીરત્ન સૂરિંદ, તસુ સીસ ઈમ ઉચરઈ, વણુ. ૮૩
જે ખામઈ નિજ દોસ, નિશ્ચઈ ભવસાયર તરઈ, વણુ. ૮૪

—પ્ર. દા , ખ ૧, પા ૩

+અભક્ષ્ય અનંતકાયની સ૦ ૧૪૪ મ મા ભી
આઇમિત્તા સ૦ (વીર જિણુંદ વાદિને ગૌતમ.) ૧-૧૩ આ. ક.

[જયકલ્યાણસૂરિ એ નામના તપગચ્છમાં આચાર્ય થયા છે તેનો ધાતુ પ્રતિમાપર લેખ સં ૧૫ ૨ નો મળી આવે છે ધાતુ પ્રતિમાલેખ સંગ્રહ ભા. ૧ તે ૮ કવિએ પોતાના પ્રગુરુ તરીકે ઉલ્લેખેલ હોય. તેથી આને ૧૬ મા સૈકામા ગણી શકાય]

---

૫૬ જ્ઞાનસાગર (નાગલ—નાગેન્દ્રગચ્છ. ગુણસમુદ્રસૂરિ-આણંદમલસૂરિ ?—ગુણદેવસૂરિ શિ)

(૮૯) જિનવલ્લભસ્થિતિ રાસ. સ ૧૫૨૩ માહા ૨૨૩૨ પા. ૫૪ અમ.
(આ ઉપર ન્યાયોલ ન ૮૫ નો રાસ લાગે છે)

(૯૦) સિદ્ધચક્ર રાસ.—શ્રીપાલ રાસ સં ૧૫૩૧ માગશર શુદ ૨ ગુરૂ

આદિ— દુહા

કરજોડ જોડવિ કરિ, સિદ્ધ સયલ પણમેવિ,
શ્રી શ્રીપાલ નરિંદનઉ રાસ ભણ્ય સંખેવિ. ૧
મહિમાહિ મંત્ર અનેકિ છઈ પણિ મ ધરિ અમાર,
ભવસાગર તુ તિરસ્ઇ જઉ જપઇ શ્રી નવકાર ૨
શ્રી ગુરુદેવ પસાઉલઇ રચિસુ કવિત રસાલ
જ્ઞાન ભણઈ સહુ સાંભલઉ, સિદ્ધચક્ર ગુણમાલ ૩

* * * *

અંતે—

નાગેન્દ્ર ગચ્છિ ગુરૂ ગાઈઈ એ માહતઉ શ્રી ગુણસમુદ્રસૂરિ
તસ (તાસ) પાટિ સોહામણુ એ મા શ્રી આણંદપ્રભસૂરિ
(નદઈ આણંદ પૂરિ.)—૭૩
ભવિયાં ભાવઈ નિતુ નમઈ એ. મા શ્રી ગુણદેવસૂરિ રાય.
તાસ સીસિ એ રાસ રચિઉ એ મા જ્ઞાનસાગર ઉવઝાય. ૭૪
સંવત પનરએકત્રીસ ઇ (વીસઇ ભા. ૫ન) માગસિરિએ મા
ઉજ્જલી બીજ ગુરુવાર.

રાસ રચ્યો સિદ્ધચક્રનો એ, મા૦ ગાઇઉં શ્રી નવકાર ૭૫
એકમના જે સાભલઇએ, મા૦ તેહ ઘરિ મગલમાલ,
રિદ્ધિ અનતી ભોગવઈ એ, મા૦ જિમ નૃપતિ શ્રીપાલ. ૭૬

—સ. ૧૭૧૭ ચૈત્ર સુદિ ૧૦ ખભાત મધ્યે પોસાલવડી પન્યાસ ધનવિજય લખિત. ૧૫–૧૨ લીં.

—સ ૧૭૩૦ કાર્તિક શુ. ૧૨ ભોમ આગલોડ નગરે ૧૨–૧૩ ધો.

—સ ૧૭૩૭ માર્ગશિર શુ ૧૫ ગુરૂ અહમદાબાદ મધ્યે ૧૭–૧૧ ધો

—હાલાભાઈ ભ. પાટણ, ઉદયપુર ભ°.

—શ્રી શેત્રુંજય કરમોચનાદિ સુકૃતિકૃત્ય સુકૃતિકારિ મહોપાધ્યાય શ્રી ૧૯ શ્રી ભાનુચદ્ર ગણિ ચરણાબુજ ચચરીકાયમાન પડિત શ્રી દેવ ચદ્ર ગણિ સકલ પડિત શિરોમણિ પડિત શ્રી ૧૯ શ્રી વિવેકચદ્ર ગણિ શિષ્ય પડિત શ્રી ૫ શ્રી તેજચદ્ર ગણિ ૫. શ્રી ૫ શ્રી જિનચદ્ર ગણિ શિ૦ ગ. જિવનચદ્રેણ લિપત સ. ૧૭૫૩ વર્ષે જયેષ્ટ શુદિ ૧૦ દિને ગુરૂવાસરે લિખિત પત્તનવાસ્તવ્ય સા૦ વેલા પુત્રી બાઈ ગુલાબબાઈ વાચનાર્થં (ગુ લિ)

+મહાવીર સ્તવન–નાથ કેમે જબુકો મેરૂ કપાઓ ૫૯૨ જૈ કા સાર.
+ પદ— હરિભજ કારાના ૫૯૬ „
+મહાવીર સ્ત૦ વીરજી સુણોરે એક વિનતિ ૬૧૭ „
+છૂટક પ્રભાતી જબલગેં સમકિત રત્નકુ પાયા નહિ પ્રાણી ૪૮ જૈ પ્ર.

---

૫૭ મંગલધર્મ (રત્નાકર ગચ્છ જયતિલક સૂરિ–રત્નસિંહ સૂરિ–ઉદયવલ્લભસૂરિ–જ્ઞાનસાગરસૂરિ–ઉદયધર્મ શિ.)

(જુઓ નયસુંદરની પ્રશસ્તિ)

(૯૧) મંગલકલશ રાસ સં ૧૫૨૫

આદિ—

આદિ જિણવર જિણવર સુખદાતાર
સતિ જિણેસર સતિકર, નેમિનાહ સોભાગ સુંદર
પાસ જિણંદ વિઘનહર વર્દ્ધમાન કલ્યાણમંદિર
પંચ તિર્થંકર સાર નમી સરસતિ આંબિકદેવિ
સમરવિ મગધકુમાર ચરિત્ર ભણિસુ સમેવિ ૧

× + +

અંતે—

શ્રી ક ગચ્છિ દેવભદ્ર ઉવઝાય લિખિ ઉદ્ધારીઉ ક્રિયા સમુદાય
રત્નાકર ગચ્છિ ગુરૂ ગુણ ભરિ, રત્નસિંહ ધર્મતિલક સૂરિ ૨૬
ઉદયવલ્લભ સૂરિ મુનિવર પાટિ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ તેહના પાટિ
જ્ઞાનસાગર સૂરિ ગચ્છાધીશ ભગવંત ભવિયાં પૂરઇ જગીસ. ૨૭
[મુનિવર વાચક શ્રી ઉદયધર્મ, લબ્ધિ આગમ શાસ્ત્ર મર્મ.
તાસ પસાઈ કીધઉં કર્મ, જ્ઞાનરવિ ભણઈ મગધધર્મ] ૨૮
મગધકુમાર તણી ચઉપઈ સવત પનર પચ્ચીસઈ ઈમ
ચરોઈ ગુણે સમગ્ર વિચાર, તસ ઘરિ ઉચ્છવ જય જયકાર. ૨૯
— કુલ પદ ૩૨૯—સાગર ભ. પાટણ.

[ ] આના બદલામાં બીજી પ્રતમાં એ છે કે—
મુનિવર વાચક ઉદયધર્મ લબ્ધિ, નવનઈતિ કરિ વખાણ.
જેણે શાસ્ત્રની આગમ મર્મ તાસ પસાઈ રચીઉ ઉપક્રમ. ૪૫
જ્ઞાનરવિ ભણિ મગધધર્મ જે સાંભળતાં આવી શર્મ
—૨-૧૧-શ્રી. (વિ. ધ.)

---

૫૮ દેવકીર્ત્તિ

(૯૨) ધન્નાશાલિભદ્ર રાસ સં. ૧૫૩૧ —વર્ષે ૧ ભાગ

૫૯ પુણ્યનંદિ (ખ૦ જિનસમુદ્રસૂરિ–સાગરચંદ્રસૂરિ–રત્નકીર્તિ–સમયભક્ત શિ૦)

(૯૩) રૂપકમાલા.

અંતે—

સબલ શીલ મહિમા નિલઉ કુશલસૂરિ સિરિસાટ,
શ્રી જિનસમુદ્રસૂરિ સોહવઈ ખરતલ ગુચ્છઉ પાટ ૩૦
કુસીલ ઉથાપક સુસીલસસ્થાપક સાગરચંદ
સૂરિ રાયવયણાયરી રયણકીરતિ ગણિચંદ ૩૧
શ્રી સમયભક્ત વરવાચક્રા વીર વિણેયાનંદ
રૂપકમાલા શીલની પભણઇ શ્રી પુણ્યનંદિ ૩૨

આનાપર રત્નરંગ ઉપાધ્યાયે સં. ૧૫૮૨ માં બાલાવબોધ લખ્યો છે કે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે—

"पुण्य नंद्युपाध्यायेन शीलरूपकमालिका,
विहिता भव्यजीवानां चित्तं शुद्ध विधायिनी
नेत्र सिद्धि ज्ञान चंद्रे वर्षे नभसि मासि
श्री रत्नरंगोपाध्यायैः कृतावबोधिनी ॥
—इति रूपमाला बालावबोधः

લખ્યો સં. ૧૬૧૫ વર્ષે ભાવ ધર્મ ગણિએ—સાગર બ. પાટણ.

(જિનસમુદ્ર સૂરિને સૂરિપદ ૧૫૩૦ માં મળ્યું અને તે સં. ૧૫૫૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તેથી તે બે સંવતમાં આ કૃતિ રચાઈ છે.)

---

૬૦ દેવપ્રભ ગણિ (વીરસિંહ શિ.)

(૯૪) કુમારપાલ રાસ લ. સં. ૧૫૪૦ પહેલાં

અંતે—

મેરુ નગ નંદ ચલઇ જાવ, જા ચંદ દિવાયર
સેસ નાગરાજ જા ધરઇ, ભૂમિ સાતઇ સાયર,

ધર્મ વિસ ૭ ળ / એદમાદિ, ૫ ભ નિમલ ઠામ,
કુમર નરિંદહ વસ્તુ રાસ તાં નવ ભેઅ ૪૧
સ્રીસૂરિસર વીરસિંહ ગુરુ પાય પસાઈ
ભણુ દેવપ્પહ અખિ વરેણ, રચિઉ ભત્તિ સ્રસો ૪૨
—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાસ. સં ૧૫૪ વર્ષે સા. પુંજા ભાર્યા
નાનુ, સુતા કુંઅરિ પાનાર્થે ગરણુનાગ અખિના લિખિત. વીરમગ્રામે ॥
[ગુ વિ]

૬૧ ઉદયધર્મ (આગમગ. મુનિસિંહસૂરિ–વિજયસિંહ
૭–મુનિ (મતિ) સાગર શિ)

[આ કવિએ સં માં ધર્મકલ્પદ્રુમ રચેલ છે]

(૯૫) મલયસુંદરિ રાસ. સં ૧૫૪૩ આસો શુ. ૩ ગુરુ
અંતે—

જિન શાસન વિષ્ણુ વ્યાવત, ગ૭ ગરૂરાગી છઈ ગુણવત.
શ્રી આગમ ગચ્છિ પ્રકાશ દિણંદ, સિરઆણી મુનિસિંહ સૂરિંદ. ૧૧૮૮
તસ મનરંજન ભણુ ગુણ ધામ વાદ વાગ્ય વિ જ્યસય નામ,
તસ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય સુજાણ, શ્રી મતિસાગર મહિમનિધાન. ૧૧૮૯
તસ પય પંકજ સેવા પ્રવીણ, ઉદયધર્મ પંડિત સમલીણ
કરિય પ્રધાન રચિ રસાલ, મલયસુંદરિ મહારાસ ભૂપાલ. ૧૧૯૦
વિસ્ત વચિત્તચિત્તિ અનુજાનાત, કુકર્મ વિનાશ એવ રચી વાત
પનર ત્રયંતાલીસઈ તૃતીયા તિથિ, આસો શુદિ ને ગુરુ પાય અંકિ. ૧૧૯૧
કરજોડી કવિ કહિ વીનતઈ ને બોધિ અધિક ઉછઈ ભેલવઈ
ક્ષમા ધરે ક્ષમવઈ અન્યાય સાધો સેવઈ શ્રી પસાય ૧૧૯૨
ક નવિ જાણુઈ મરમ પખિ ગુણવંતા સવિ ક પરખુવિ,
રામ નિમગિ મઈ કીધી કથા, તા નાં કુમે મેર કુ ચથા. ૧૧૯૩

મગલ પહિલૂ શ્રી અરિહંત, મગલ બીજઇ શ્રી સિદ્ધત,
મગલ ત્રીજઇ મલય સુદરી, મગલ ચઉથઇ શાસન સુરી. ૧૧૯૪
કર્મ તણુઉ એ પ્રબંધ પ્રહીક, જિમ જિમ સાંભળઇ તિમતિમ રંગીક,
ભણુતા દોષ દરિદ્ર ટલઈ, ગણુતા નવનિધિ સંપદ મિલઇ. ૧૧૯૫

—ઇતિ મલયસુંદરી ચતુર્થ પ્રસ્તાવ ચથાગ્ર શ્લોકસખ્યા ૧૮૦૦.

શ્રી સં. ૧૫૯૪ વર્ષે પોષ માસે શુક્લપક્ષે ચતુર્થ્યં તિથૌ ગુરૂવાસરે તદ્દિને લખિત. મુ આણુદ રત્નેન, પા ૪૪ ૫ ૧૬ (ગુ. વિ.)

(૯૬) કથા બત્રીસી. ૧૫૫૦ દીવાલી.

અંતે—

શ્રી આગમ ગચ્છ સદા ઉદ્યવંત શ્રી મુનિસિંહસૂરિ ગુણવંત
તસ પાટિ શીલરત્ન સૂરિ પ્રધાન આણંદપ્રભ ગુરૂ બુદ્ધિ નિધાન ૧૪
જાઇનાના મુનિરત્ન સૂરીશ આનંદરત્ન હોયા તસ સીસ,
એ અનુક્રમ ગછનાયક તણુ કવિતા નામ લવઇ ઇમ સણુ ૧૫
મુનિસિંહ સૂરિ તણુઇ બહુ શિષ્ય શ્રી વિજઇસિંહ વણારીસ મુષ્ય,
તસ બધવ ઉદઇરત્ન પણ્યાસ વાચક યતિકીરતિ ગુણુવાસ ૧૬
વિજયસિંહ શિષ્ય શ્રી ઉવઝાય મુનિસાગર નામિ મુનિરાય
અનુક્રમિ અમરસાગર ઓઝાય શ્રી શ્રીમાલી ડાભિલ વંસ ૧૭
તાસ ગુરાહી પ ઉદઇધર્મ લબ્ધિસાગર સાથી અભિરમ્મ,
કહી કથા બત્રીસઇ સાર સોધી જોયો જે સવિચાર ૧૮
પનર પચાસઇ દીપ દિને કરિઉ કથાનક એહ,
સુગધ પણુ ઇમઇ કહિઉં અછઇ સોધઇ ઉતમ જેહ ૧૯

—વિજયધર્મસૂરિ ભ

---

૬૨ વચ્છ.

(૯૭) મૃગાંકલેખા રાસ. (લ. મ. ૧૫૪૪ તેથી તે પહેલા)

આદિ—

પ્રણમ અક્ષરરૂપ નમેવિ, જદુ જુધિ બરેસ (ચઉપ્પઇ)
મૂર્ગાલેખ સતીય ચરિત્ર (ત) મનિ સુધિ (સખ) કહેસ્યું(અ)   ૧
શીલઇ સરોમણિ સુધિ નિપુણ મનિ માન ન આણઇ
મનસા વાચા કાય કરી, તે સીલ વખાણું   ૨

× × × ×

અંત—

મૃગાંકલેખ તણૂ ચરિત્ર સમકિતસત્તરીમાહિ પવિત્ર
તેહયુ કવિઉ સત આધારિ આસત તે મિછાદુકડ સાર,   ૪ ૨
પ્રાંત અનાદિ જીવ ગમિ વસઇ એ પરિ જીવ ઘણા દુખ લહઇ (પુસિઉં)
ઇમ મિ જાણ જાણી મન ધર (રઉ) ગિર તણુ તણૂ ચરિત્ર વિસ્તર (રઉ) ૪ ૩
અ ગુણ અણુઇ નઇ જે સાંભલઇ આણુ વછ તિણિ સહર ફલઇ
ચીજી સતી તણી જે નામ તે સવિહુનઇ કરૂં પ્રણામ.   ૪૦૪

—ઇતિ શીલ વિષઇ મૃગાંકલેખા સતી પ્રબધ સપૂર્ણ ૭ શ્રી.
પ્રથાગ. ૫૨૫.—ભાન. શ્રી. (પ્ર સ ૧૫૨૮)

—ઇતિ શ્રી શીલ વિષયે મૃગાંકલેખા રાસ સંપૂર્ણ—સવત ૧૫
૮૨ વર્ષે આષાઢ શુદિ ૫ સ્વા-પૂજ્યારાધ્ય પં. માણિક્યચરિત્ર ગણિ
શિષ્ય વિવેકચરિત્ર ગણિના લેખિ ગાગ્ચાર જ્ઞાતીય સા. નરપાલ ભાર્યા મર-
ઘાદિ સુતા શ્રા લસાઇ પાનાર્થે સ્વાધ્યાય માને. ભાન. પ. ૧૮ પં ૧૩

—સવત્ ૧૫૨૪ વર્ષે ફાગુણ સુદિ ૮ શુક્રે કારસ્વાડ ગ્રામ મધ્યે
પં શ્રી પ્રમવર્દ્ધન ગણિ શિ પં શ્રી લીલાગ્યવર્દ્ધન ગણિ લિ. પં અશ્લેષ
લક્ષ્મી લીલાગ્ય લિ —આસુરા વાસ્તવ્ય ડામર જ્ઞાતીય શેઠિ ર્ફડ
પાનાર્થ પાષનાથ પ્રાસાદાન.—[વિ. પ એક નાની પોથી-પાનાં
૧૪૦—૨૩૮ પંક્તિ ૧૨]

—સ ૧૫૪૧ વર્ષે આમરા નગર મધ્યે પુસ્તિકા લિખિતા. (વિ.
પ. એક મોટા કાની પોથી પા. ૧૪૭—૧૫૫

—સં ૧૫૪૪ વર્ષે આસો શુદિ સપ્તમી સોમે મૃગાંકલેખા ચરિત્રં લખિતવાત્ . સં ૧૬૫૯ વર્ષે મા૦ સુ૦ ૫ દિને શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય સા શ્રી પાસવીર સુત સાહ શ્રી રહીયા પ્રદત્ત પુણ્યાર્થં ૧૨–૧૫ લીં શુદ્ધ જૂની પ્રત જણાય છે

—લિ૦ સંગીયાણા નગર મધ્યે સં ૧૬૨૮ વર્ષે આસૂ વદિ ૧૧ દિને ગુરૂવારે ૨૬–૧૧ લીં

—સં ૧૬૭૫ વર્ષે શ્રાવણ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયાયાં તિથૌ સોમવાસરે ક્ષત્રીયવંશે રાઠોડ જ્ઞાતિ મહારાજશ્રી સુરસિંહજી વિજય રાજ્યે વછા લીખત નાગોરીં (આમાં વછા એ નામ છે તે ખુદ કવિ નથી કારણ કે ઉપર જુદા જુદા સંવત છે કે જે સં ૧૬૭૫ પહેલાના છે.)

---

૬૩. વચ્છ ભંડારી.

(૯૮) નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથ કલશ. (મંગલપુર–માગરોળના)

આદિ—

શ્રી સૌરાષ્ટ્ર દેશમધ્યે શ્રી મંગળપુર મંડણો, દુરિત વિહંડણો,
અનાથનાથ અસરણસરણ ત્રિભુવનજનમનરંજનો,
૨૩ મો તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ તેહ તણો કળશ કહીશુ.

ઢાળ

હાંરે વાણારસી નયરી વસેય અનુપમ ઉપમ અવદાધાર,
તિહાં વાવી સરોવર, નદીય કૂપ જળ વનસ્પતિ ભાર અઢાર,
તિહાં ગઢ મઢ મંદિર, દિસ અભિનવ, સુંદર પોલિ પ્રાકાર,
કોસીસા પાખલ ફિરતિ ખાઈ, કોટે વિસમા ઘાટ ૧

* * *

અંતે—

(છાપેલી પ્રતમાં)

ભણે વચ્છ ભંડારી અમમન, વસિયો શ્રી અરિહંતોજી,
• નીલવરણ તનુ મહિમાસાગર, જયો જયો ભગવંતોજી,

(અન્ય લિખિત પ્રતમાં પાઠાંતર)
ઇમિ ભણે વચ્છ ભણ્ડારી નિજજિનિ અમ મન એ અરિહંત
એહવા નીલવસણ નવરસ જિનેસર, જયો જયો જયવંત
—શ્રી ૫ તિલકચંદ પાનાર્થે વ ૫ કીર્તિકુશલ સંવત ૧૮૩૭ ના વર્ષે ચૈત્ર શુદ ૧૩ વાર શુક્રે મો. લા., માં.
—પ્ર દેપાલકૃત સ્નાત્ર પૂજામાં અતર્ગત-વિવિધ પૂજાસંગ્રહ નવકાર સંગ્રહ. નું ૭.
[આ કવિ દેપાલ કવિના સમકાલીન જણાય છે તેથી તેને ૧૬ આ શતકમાં મૂકેલ છે પૂર્વોલ્લેખિત રાસના કર્તા વચ્છ કવિ ને આ બંને એક હોવાનો સંભવ છે]

---

૬૪ સર્વાંગસુંદર (વડતપગચ્છ—જયશેખર સૂરિ—જિન સુંદરસૂરિ—જિનરત્ન સૂરિ—જયસુંદર શિ.)

(૯૯) સાર શિખામણ રાસ. ૧૫૪૮ માગશર શુદ ૧ માણુઆપુરીમાં
આદિ—

ત્રેવીસમા શ્રી પાસનાહ પ્રભુ કેરા પાય
હું પ્રણમું એક ચિત્ત થઇ સહી સગુરુ પસાય ૧
માતા સરસતિ દેવિ કન્હઈ એક સુવચન માગુ
જે કવિરાજ આગઇ કહ્યાં તેહ ચરણે લાગું ૨
પ્રણમું શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમા પુરણ સાર
જસુ ગુણ એક જીભડીએ ન લહીજઈ પાર ૩
થયા કીરતિ જેહ નિરમલ એ જયસુંદર જેહ,
સનેમનિધિ ગુરુ ગચ્છપતિએ આરાધુ તેહ. ૪
સાર શીખામણ તણૂ રાસ રચસ રસ આણી
તે ભવિયણ તમ્હે સંભલઉએ ભવિયણ હૃદ જાણી. ૫

* * * *

અંતે—

વડ તપ ગચ્છ ગયણાંગણિ સૂરિ, જેહ વાણી ગંગાજલ પુરિ
શ્રી જયમેહર સૂરિવરો

તાસ પાટ દીપઈ ગુણ ભૂરિ, ગછપતિ શ્રી જિનસુંદર સૂરિ,
તપિ જપિ નિરમલ ગણધરૂએ ૨૩૩

તાસ પાટિ પુહુવિ ગુરૂ ગુણનિધિ, જેહનઈ નામિઇ લહીઈ
સવિ સિધિ, શ્રી જિનરયણ સુરિંદ વરો.

શ્રીવિજયરાજ તેહનઈ જે સોહઈ, નિરૂપમ જગહ તણા મનમોહઈ,
ઉવઝાય શ્રી જયસુંદરૂએ. ૨૩૪

તાસ સીસ ગુરૂ લહીય પસાય, શ્રી સંવેગસુંદર ઉવઝાય,
રચિઉ રાસ એ રૂઅડો એ.

પનરસ ઈઅડતાલઇ સંવત્સરિ, માગસિર સુદિ દસમી ગુરૂ માનુષ્યપુરિ,
નિતુ નિતુ મંગલ જયકરૂએ ૨૩૫

એક મના જે હિઇ ધરેસઈ, ભવના સંઈના પાતિગ ધોસઈ,
હોસઈ સુખ તેહ અતિ ઘણૂએ ૨૩૬

કવિયણ કહઈ મઈ જાણુ અજાણિઈ, રચિઉ રાસ એ બુદ્ધિ પ્રમાણિઇ,
નંદુ જાં મેરૂ ગિરિએ

એ હિતસિખ્યા નિતુ હઇઇ ધરસ્યઇ, દુખસાગર તે નિશ્ચઇ તરસ્યઈ,
શિવ સુખ અવિચલ પામસ્યઇ ૨૩૭

—૧૦-૧૪, ૧૨-૧૪ લીં

—હા. ભં. પાટણમાં ડાબડો ૮૦, ખ ૧, પા ૩, માણેક.

[આ રાસમાં રાત્રિભોજનનિષેધ, જીવહિંસા ત્યાગ, ગળેલું પાણી પીવું, અભક્ષ્ય વસ્તુ ન ખાવી વગેરે શિખામણની વાતો છે ભાષા પ્રાચીન ગુજરાતી છે તેથી હિંદી જેવી જણાય છે પદ્ય ૨૫૦ લગભગ છે જિનરત્નસૂરિના ધાતુ પ્રતિમાપરના લેખ સં. ૧૫૧૫, ૧૫૧૬, ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના મળી આવે છે અને તેમને શિષ્ય હેમસુંદર ગણિ પણ હતા. જુઓ ધા પ્ર લે. સં. ભાગ ૨.]

૬૫. હેમવિમલ સૂરિ* (ત૦ ૫૫ મા પટ્ટધર.)

(૧૦૦) મૃગાપુત્ર સ. સં. ૧૫૪૮ પછી ને ૧૫૬૮ પહેલાં.

આદિ—

સુગ્રી નયરી સોહામણીઉ રાજ કરઈ બલભદ્ર
તસુ ઘરિ ઘરણી મૃગાવતીઉ તસુ નંદન ગુણવંત,
હે માડી ભિખુ વાણીણી ભાઈ
ચરિત ચિંતામણિ સમોઉ સુણ મનિ અધિક સુહાઈ—હે માડી૦

અંતે—

મૃગાપુત્ર રિષિ રાઉપોઉ જે ગાઈ નરનારી
હેમવિમલ સૂરિ ઇમ ભણઈઉ તે તરસ્યઈ સંસાર
—સોભાગી તુઝ સમો અવર ન કોઈ ૨૦
—આ ક.

---

૬૬ લાવણ્યસમય (ત૦ સોમસુંદર સૂરિ-લક્ષ્મીસાગર સૂરિ-સમયરત્ન શિ૦)

---

* તપગચ્છમાં સુમતિ સાધુસૂરિની પાટપર થયા. જન્મ વડગામમાં સં. ૧૫૨૨, પિતા તથા માતાનાં નામ ગંગરાજ અને ગંગા રાણી. મૂળનામ હાદકુમાર દીક્ષા સં. ૧૫૩૮ અને દીક્ષાનામ હેમધર્મ આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ માં ગુજરાતના પંચાસરા ગામમાં શ્રીમાળી પંડિત કરેલા ઉત્સવપૂર્વક મળ્યું ને નામ હેમવિમલસૂરિ રાખ્યું. સં. ૧૫૫૬માં ઇડરમાં પણ ઉત્સવ સાથે અને શ્રીપાળે તેમનો પટ્ટમહોત્સવ કર્યો ત્યાં કલ સંઘવાએ ઘણું દાન દીધું હતું. સં. ૧૫૬૮ માં સ્વર્ગસ્થ થયા.

× આ કવિ સંવત્ સોળમા સૈકાના મધ્યમાં એક સમર્થ કવિ થયેલા છે. તેનો વંશ આદિનો પરિચય તેના વિમલપ્રબંધની પ્રશસ્તિમાંથી મળી આવે છે. મુ. રાજનના પાટણનગરમાંથી શ્રીમાળી વણિક નામે મંગમાન

(૨૦૧) સિદ્ધાંત ચોપઈ—લુંકા વદન ચપેટા. સ. ૧૫૪૩ કા. શુ ૮ રવિ.

(આમા મૂર્ત્તિ નિષેધક લોંકાશાનુ ખડન છે.)

આદિ—

સકલ જિણંદહ પાય નમુ, હિઆડઈ હરિષ અપાર,
અક્ષર જોઇ બોલિસિઉં, સાચઉ સમય વિચાર
સેવિઅ સરસતિ સામિણી, પામિઅ સુગુરૂ પસાઉ,
સુણિ ભવીઅણુ જવ વીરજિણુ, પામિઉ શિવપુરિ ઠાઉ ૨
સઈ ઊગણુવીશ વરિસ થયાં, પણયાલીસ પ્રસિદ્ધ, (વીરાત્)
ત્યાર પછી લુંકુ હુઉ, અસમંજસ તિણિ કીધ. ૩
લુંકા નામિઇ મુહતલું, હુતઉ એ કિઇ ગામિ,
આવી પેઠિ બહુપરે, ભાગ્ય કરમ વશામિ ૪

* * * *

દાવાદ આવેલ. ને તેને ત્રણ પુત્ર પૈકી મોટા પુત્ર નામે શ્રીધર અજદ-પુરામા વસતા હતા શ્રીધરને તેમની સ્ત્રી ઝમકલ દેવીથી ચાર પુત્રો નામે વસ્તુપાલ, જિનદાસ, મગલદાસ અને લઘુરાજ તથા એક પુત્રી નામે લીલાવતી થયા તે પૈકી લઘુરાજ તેજ આપણા કવિ તેમનો જન્મ સ. ૧૫૨૧ શાકે ૧૩૮૬ પોષ વદિ ૩ નો થયો. તેમના જન્માક્ષર સમય-રત્ન મુનિને બતાવતા તે ગુરૂએ જણાવ્યુ કે તે પુત્ર તપનો સ્વામી થશે અથવા તે કોઈ તીર્થ કરશે, કાતો મોટા યતિ થશે અને મહાવિદ્વાન્ થશે ગુરૂના કહેવાથી માબાપને પગે લાગીને એ પુત્ર વૈરાગી થયો. સ ૧૫૨૯ ના જેઠ શુદ ૧૦ ને દિને પાટણમા પાલણપુરી અપાસરામા મહોત્સવપૂર્વક તપગચ્છપતિ લક્ષ્મીસાગર સૂરિ (જન્મ સ ૧૪૬૪ ભાદ્રપદિ વદિ ૨, દીક્ષા ૧૪૭૦, પન્યાસપદ ૧૪૯૬, વાચક પદ ૧૫૦૧, સૂરિપદ ૧૫૦૮, ગચ્છનાયક પદ ૧૫૧૭સ્વર્ગવાસ સ. ૧૫૩૭) એ દીક્ષા આપીલાવણ્યસ-

અંતે—

> ક્રોધ નથી પોષિઉ માઈ રતી, વાન ક્રીડઈ સઘલી ભલી,
> મોહિઉ મી સિદ્ધાંત વિચાર, તિહાં નિધાનું સિઉ અધિકાર. ૧૦૮
>
> જીવ સવે મઝ બાંધવ સમા, પાઈ વરાસઇ ધરિઓ ક્ષમા
> જે જિમ જાણઈ તે તિમ કર પણિ જિનધર્મ પર આદર ૧૦૯

મઘ એ નામ આપ્યું. સમસ્તલ ગુરૂએ વિદ્યા આપી. કવિ પોતે જણાવે છે કે મે સરસ્વતી માતાની કૃપા કરવાથી મને સોળમા વર્ષમાં વાણી (કવિત્વશક્તિ) ઉત્પન્ન થઈ જેનાથી પોતે છંદ, કવિત, ચોપાઈ અને અક્ષરવાળા સરસ રાસ રચ્યા વળી અનેક જાતનાં ગીત રાગ રાગણી અને સવાઈ રચ્યાં. (મે) રસવાળાં કવન કર્યા છે પણ જુઠાં કવન કર્યાં નથી. મોટા મોટા મંત્રીઓ અને રાજાઓને પણ ખુશી કર્યાં છે ઘણા વિશાળ પ્રદેશમાં જેનો ઉપદેશ પ્રસર્યો છે અને જેના ઉપદેશથી ઘણે ઠેકાણે દેહરાં તેમજ ઉપાશ્રય થયા છે મોટા મોટા મીર (સરદાર) અને મલિક (જમીનદારો—રાજા) જેને નમે છે તેને (પોતાને) પચાવન (સં. ૧૫૫૫)ના વર્ષમાં પંડિતપદ મળ્યું. જે અણિ તપગચ્છના શણગારરૂપ શોભે છે અને જે દેશ પરદેશમાં વિચરે છે તે સોરઠ દેશમાં ગિરનાર પર ચઢીને ગુજરાતમાં આવ્યા. અણહિલવાડ પાટણ પાસે માલસમુદ (પાટણથી પશ્ચિમે પાસે આશાપર માલસુંદ ગામ છે તે હશે!) માં ચોમાસું રહ્યા. ત્યાંના સકળ સંઘે વિનતિ કરી એથી વિમળ રાસનું કવન કર્યું સં. ૧૫૬૮ ના આસો માસમાં પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરની પાસે શુક્લ પક્ષે રવિવારે મૂળ નક્ષત્રમાં વિમળરાસનું વર્ણન પૂર્ણ કર્યું. આ કવિની સં. ૧૫૮૯ સુધીની કૃતિઓ આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે મળી આવી છે તે પરથી ત્યાં સુધી તેમનો જીવનકાળ અવશ્ય હતો એ સિદ્ધ થાય છે ક્યારે સ્વર્ગસ્થ થયા એ જણાવા કંઈ સાધન ઉપલબ્ધ થયું નથી. વિશેષ હકીકતો તેમની સર્વ કૃતિઓ વાંચી વિચારતાં અંતરંગ પ્રમાણથી મેળવી શકાય તેમ છે

ધન ધન જિનશાસન

અમ્હ ગુરૂ શ્રી સોમસુન્દર સૂરિ, જાસુ પસાઈ દુરિઆ દૂરિ,
તપગછનાયક સુગુણનિધાન, લક્ષ્મીસાગર સૂરિ પ્રધાન ૧૭૬
શ્રી સોમજય સૂરીંદ સુજાણ, જસુ મહિમા જગિ મેરૂ સમાણ,
અહનિસિ હરષિ પ્રણમૂ પાય, સુમતિસાધુ સૂરિ તપગછરાય ૧૭૭
ગુણમંડિત પંડિત જયવંત, સમયરત્ન ગિરૂઆ ગુણવંત,
તસુ પય કમલિ ભમર જિમ રમૂ, ઈણિપરિ ભગતિઈં દિન નીગમૂ ૧૭૮
જસુ મહિઅલિ રૂઅડઉ જસ વાઉ, તે સહિ ગુરૂનુ લહી પસાઉ,
એ ચઉપઇ રચી અભિરામ, લુંકટ વદન ચપેટા નામ ૧૭૯
સંવચ્છર દહ પંચ વિશાલ, ત્રિતાલા વરષે ચઉસાલ,
કાતી શુદિ આઠમિ શુભ (ગવિ) વાર, રચી ચઉપઇ બહુત વિચાર ૧૮૦
નરનારી એકમના થઇ, ભણઇ ગુણઇ જે એ ચઉપઈ,
મુનિ લાવણ્યસમય ઈમ કહઇ, તે મનવાંછિત લીલા લહઇ ૧૮૧

—ઈતિ શ્રી સિદ્ધાંત ચતુષ્પદી લુંકટ વદન ચપેટાભિધાના.

લિખિતા પરોપકારાય શુભ ભવતુ લેખક પાઠકયો:-શ્રી આની સાથે આજકવિનુ રચેલુ એક ગીત છે (પ્ર કા.) -૮-૧૩ વિ ધ

—સંવત ૧૬૪૬ વર્ષે ચૈત્ર માસે શુક્લ પક્ષે ચતુર્દશી બુધે લખિતં સ્વપરોપકારાય લિખિત ॥ પં૦ કુશલતિલક ગણિ શિષ્ય કલ્યાણતિલક લિખિત ॥ શ્રી શ્રમણસંઘસ્ય શુભં ભૂયાત્-ભાવ પૃ ૨૩-૩૧ પ ૧૩

(૧૦૨) સ્થૂલિભદ્ર એકવીસો સં ૧૫૫૩ ની દીવાળી

આદિ—

આવિઉ આવિઉ રે આવિઉ જલહર ચિહુ પરે,
સોહાવિઉરે માસ આસાઢ સુણઉ સરે
નિત સમરૂ રે જેહનુ નામ સદા સુપે
મોઈ સામીરે સ્થૂલિભદ્ર જો નાવઈ રપે

* * * *

અંતે—

સંવત પનર ત્રિપનઈ સંવત્સરે દિવસ દીવાલી તણઈ
સ્થૂલિભદ્ર સાધુ મય સુધાધુ ઓગણીસુ એ ભણઈ
ચઉવિ મુનિવરરે મસ્તકિ આંખુ મનાવીઈ
જોઈ જિનવરરે શાસનિ સોહ ચડાવીઈ
જસુ કીરતિરે મહીયલિ સઘી ઝમમઈ
અડસઠીરે ચઉવીસી લે લ લહઈ
લ લહઈ મહીયલિ મેરૂ સાગર છઈ સહ વધારીઇ
નક્ષત્રમાલા રવિઝમાલા સીસ જસ તાં લગીઈ
શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિંદ સરસ ચિંતિ ચોરાઈ આણિ
લાવણ્યસમય મુરખિ બોલઈ ભાવિ નિરમલ વાણિ   ૨૧

—વિ. ૫. ૮–૧૪ વી

(૧૦૩)+ ગૌતમપૃચ્છા ચઉપઈ સં ૧૫૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૧ ગુરુ

આદિ—

સકલ મનોરથ પૂરવઈ ચઉવીસમુ જિણંદ
સોવનવન સોહઈ સદા પેખ્યઈ પરમાણંદ.   ૧

* * * *

અંતે—

મતિ કરિ હું સિઉ બોલુ ઘણું, જાણુ ચતુર ભણી ગુણે સહ,
પુણ્યશાળ કરિસ્યઈ એહ સદા સવિ સુખ લહિસિઇ નિસદિ વિસા.   ૮
શ્રી સુધર્મી ગૌતમ પૂછ્યા કરઈ વીર સરિખા સસબ કરઈ
ત્રિભુવનિ વાણિ અમૃત સમાન અમૃતવાણી પઢિજઈ અભિધાન.   ૯
એ ચઉપઈ રચી ચઉસાલ ગુણ સંવત નઉ કેહું કાલ
વરિસ માસ દિવસૂ દિન વાર, જોઈ લેજ્યો જાણુ વિચાર,   ૧
પંચિયુ તિથિની સંખ્યા આણિ, સંવત જાણિ ગણિ આવિનાશી
ભાણુ વેદ જાણી વાસ્ત્ર વામ, ભાખું વર્ષ તણું એ નામ.   ૧૧

વાસુપૂજ્ય જિણુવર બારમુ ચૈત્રથિ કો માસ જિને નમુ,
અજૂઆલી ઇગ્યારિસિ સાર, તહીઇ સુર ગુરૂ ગિરૂઉ વાર. ૧૨
દૂહા ચઉદ અનઈ ચઉપઈ, ઇકિ જપમાલી પુરી હૂઈ,
ઉપર અધિકો પાઠ વખાણિ, તે સખ્યાના મણિયો જાણિ ૧૩

*　　*　　*　　*

તપગચ્છ નાયક આણુદ પૂરિ, વદુ સિરિ સોમસુદર સૂરિ,
તસુ અનત્રઇ સોહઇ ગુરૂચદ, સિરિ લખમીસાગર સૂરીદ. ૧૧૮
અણુજાણુતા કહિઉ જે અતી, અધિક ઓછઉં ખમિઓ વલી,
મુનિ લાવણ્યમમઇ કહિ એ ઇસ્યઉં, ધન મન જે જિનચલણે વસિઉં ૧૧૯

—લખ્યા મ ૧૯૦૭ પ્ર કા

—૬-૧૨ ધો　　　　—પ્રકાશિત ભીમશી માણેક.

(૨૦૪) આલોયણ વિનતિ સ ૧૫૬૨ વામજ નગરમા

આદિ—

આજ અનતા ભવ તણાંરે, કીધા અતિ ઘણાંરે
મુજ એહજ ટેવ તુ,
પાપ આલોઉં આપણા, સુણિ સમરથરે, **સીમ**ધર દેવ તુ ૧
થોડિ **સીમ**ધર સામીયા—આકણી
કરૂ વિનતીરે કરૂ બે કરજોડિ તુ,
ઘોડ નહિ કહતો પરૂ ભમ્યો ભવતણીરે કહું કેતલી કોડિ તુ છો. ૨

*　　*　　*　　*

અતે—

સવત **પનરબાસિઠઈ** આદિશ્વરરે અલવેસર સાપ તુ,
વામિજમાહિ વીનવ્યો, **સીમ**ધરરે દેવદર્શન દાધિ તુ ૫૪ છો
અમિઅ હર્યો આણુદ ભર્યો આજ મે કર્યોરે પોતિ
સુકૃત ભડાર તો,

ભવ ભવ સાગર ઉતર્યો ચીતજ ધર્યોરે જિન મુક્તિદાતાર તો
પ્ર૦ ૭

ઇમ ધરિ પાપ આલેઇનાં જેમ દુમનાં રે જીવ વૈર અનંત તે
આશોઈ જિન ઝેલવિ ઈણિ યુગતીરે જિનરાજ મહંત હ્ર પ્ર૦ ૭૮
તુમ નામિ હું નિર્મલ થયો મુઝ મિ ભયોરે પાતિક તણું દૂર હ્ર.
મુનિ લાવણ્યસમઈ ભણઇ નિત વંદસુરે પ્રભુ આણંદ પૂર હ્ર. પ્ર૦ ૭૯

(વિ. ધ ચોપડો પા. ૧૬૮-૧૭) મારી પાસે ૭-૧૨

(૧૦૫) નેમનાથ હમચડી સં ૧૫૬૨ (૬૪)

આદિ—

સરસ વચન દીયો સરસતીરે ગાયસ્યું નેમકુમારો
આભરણ સોહામણો, તે સહજની ભરતારો રે હમચડી ૧
* * * *

અંત—

હમચી હમચી હમચડીરે હમચી છત્ર સુરાસી.
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ બોલઈ હમચી હરખિઈ વાસીરે-હ ૮૬
સંવત પનર બાસઠે (પા. સુસઠે) રે ગાયુ નેમિકુમારો
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ બોલઇ વરતિઉ જયજયકારોરે-હ. ૮૭
—મારી પાસે ઉ

(૧૦૬) સેરીસા પાર્શ્વનાથ સ્તવ. સં ૧૫૬૨

આદિ—

સ્વામિ સુહાકર શ્રી સેરીસઈ પાસ જિણેસર સોહણ દીસઈ
દીસઈ સોહણ પાસ પરમઠ યુહતિ સ્યાપૂર એ
સેવ્યાં સંપતિ સાતિ જ્યોતિ સબલ સહઇ ગર એ
એ અચલ મૂરતિ સકલ સુરતિ આદિ કોઈ ન લહઈ એ.
ઇમિ સુણીય વાણી હરખ આણી મુઝા એમ વખાણ એ ૧
x x x x

અંત—

પાસ કલ્યાણ ઇમણ દીઠાએ મહીતલ મહિમા પાસ દેવા એ
દેવા એ પ્રભુ પામ મહિમા સયલ આવે ઉમાચે

ધ્વજ પૂજ મગલ આરતી તેણે પાપ પૂરવના ઘટ્યા
સવત પન્નર બાસઠિ પ્રસાદ સેરીસાતણો
લાવણ્યસમે ઇમિ આદિ બોલે નમો નમો ત્રિભુવનધણી ૧૫

(૧૦૭) **રાવણ મદોદરી સવાદ.** સ ૧૫૬૨ (આગળ જુઓ)

(૧૦૮) **વૈરાગ્યવિનતિ** સ, ૧૫૬૨ આસો શુદ ૧૦

આદિ—

જય પઢમ જિણેસર અતિ અલવેસર, આદીસ્વર ત્રિભોવનધણીય,
શેત્રુંજ સુખકારણ સુણિ ભવતારણ વીનતડી સેવક ભણીય ૧

*

અંતે—

સેવકમાહિ સમુહતુ થાપુ, આદીસ્વર અવિચલ પદ આ,પુ
તપગચ્છિ શ્રીય હેમવિમલ સૂરીંદ, તાસ વયણિ કીધૂ આણદઈ ૪૬
પનર-બાસઠ્ઠ આદિજિન તુઠઈ, કરી વીનતી ઊલટિ ઘણઇએ,
આસો મસવાડઇ દસમી દિહાડઇ, મુનિ **લાવન્યસમઇ** ભણઇ એ ૪૭

—ગ્રથાગ્ર ૭૧-વિ ધ.,ચોપડો ૧૬૭-૧૭૦ મારી પાસે ૨-૧૭.

(૧૦૯) **સુરપ્રિય કેવલી રાસ.** સ. ૧૫૬૭ આસો શુદ રવિ ત્રબા-
વતી (**ખભાત**) મા

અંતે—

શ્રેણિક હીયડઇ હરખીયા, રંગ્રૂ પરષદિ બાર,
મુનિ **લાવણ્યસમઈ** ભણઈ, વરત્યઉ જયજયકાર ૧૯૭
સવત **પનર સત(ડ) સઠઈ** આસો સુદિ રવિવાર [પા સોમવાર]
રચિઉ ચરિત્ર સોહામણુ, ત્રબાવતી મઝારિ ૧૯૮
તપગછિ ગુરૂ ગોયમ સમા, **સોમસુંદર સૂરિરાય,**
સમયરત્ન સહિ ગુરૂ જયઉ, પામી તેહના પાય. ૧૯૯
કાંઈ કવિ મતિ કેલવણુ, કાંઈ શાસ્ત્ર વિચાર
ગાઉ **સુરપ્રિય** કેવલી, ગુરૂ **સરસતિ** આધારિ. ૨૦૦

—લિખાપિત ય શ્રી મિરાકપદે સં. ૧૫૧૪ વર્ષે પ્ર. ભં.
—અમદા. ૨૩૧ પ્રે. ૨ સં. ભ.

(૧૧૦) + વિમલ પ્રબંધ (રાસ) ર. સં. ૧૫૬૮ આસો શુ. રવિ માલ
સમુદ્રમાં

આદિ— વસ્તુ

આદિ જિણવર આદિ જિણવર પ્રથમ તત્થેસ,
અમ્બાઈ પુરિ અબુંદ સકલદેવિ શ્રીમાત ધ્યાઉં
પુમાવઇ ચક્કેસરિ વાગ્વાદિનિ ગુણ રંગિ ગાઉં
સવિ સુર આયસ લહિ ધરી આયસ અંગ કરેસિ
કવિ કવિજન ટ વિમલમતિ વિમલ પ્રબંધ રચેસિ. ૧

ચુપૈ

સરસતિ વરસતિ વાંછિ સાર કવિ કવિજન મત તસ આધાર,
સરસતિ વિણ જે જોઅઈ જોસ, તે તમાલિ નવિ ચાલઈ નિરોસ. ૨

* * * *

અંતે—

ચામી સરસતિ દેવી પસાઈ આવઉં મતિ વિમલ નરલય,
રચિઉ રાસ તે કુણ કવિજન કેલ્યું વાનરિ કિમ તગતિ આવ્ય ૧
ગૂજરદેસ દેસ નગરમ, પાટણ નગર પ્રસિદ્ધઉં મગ
સંઘ મુખ્ય શ્રીમાલી મગ કરઈ પુણ્ય નવિ ભોલા મગ. ૧૧
વીક ઇંન લાવદતી વાદી, તિહાંથી આવ્યા અભયાગાદિ,
ત્રિણિ પુત્ર તસ કુલ મમાર પ્રથમ પુત્ર શ્રીધર સુવિચાર ૧૨
અજાહરપુરિ કીધા આવાસ, ઝમાલ દેવી ધરણી તાસ
ચ્યારિ પુત્ર તેહનાં જિનમતી, પરમ પુત્રી લીલાવતી. ૧૩
વસ્તુપાલ તેમનિ જિણવર બીજુ ભોમ મગમાલ
મગુર ગમ ચઉમત સોરાજ તેહનઉ પુત્ર સરીખુ રાજ ૧૪
પમશાવ તેમચંદસૂરિ સમાપરત સૂર તિરૂ શુભમતિ,
જગનમોચ દેવડિ વલય સહિગુરુ વરસ વિમાંસુ નિશદિ ૧૫

સવત ૧૫૨૧ ધિન્ન, શકે તેર છ્યાશીઉ પ્રસન્ન,
પોપ વદી દિન ત્રીજ પવિત્ર, આવિઉ અસ્લેપા નક્ષત્ર ૩૬
ઘડી પાછિલી જવ નવગતિ, જન્મ અર્ક ઉગીઉ પ્રભાતિ,
તુલા લગ્ન સરિસુ સંકેત, મૂરતિ મગલ જમલુ કેત ૩૭
વૃશ્ચિકિ બુધ રવિ ત્રીજઈ રહિઉ, શુક્ર મકરિ તે ચઉથઇ કહિઉ,
ગુરૂ શનિ કુંભિ રહ્યા પાચમઈ, મેપિ રાહુ સોહઇ સાતમઇ ૩૮

ર બુ ૮ ૯	૭ મ	
શુ ૧૦	શ્રી	૪ ચ
ગુ ૧૧ ૧૨ શ	૧ રા	૨ ૩

દસમઇ ચદ રહિઉ નિજ ઘરે, જન્મયોગ જોઇઉ સહિગુરે,
હૃદયસ્થલિ રવિ નક્ષત્ર વશિઉં, સહિગુરિ વચન પ્રકાસિઉં ઇશું. ૩૯
સુણઉ શ્રેષ્ટિ હોશિ તપ ધણી, કઇ એ જાશઇ તીરથ ભણી,
કઈ એ થાશઈ મોટઉ યતી, વર વિદ્યા હોશઇ દીપતી ૪૦
ગુરૂવચને વઇરાગી થયુ, માતતાત પય લાગી રહિઉ,
જેઠ સુદિ દિન દસમી તણુઉ, ઉગણુત્રીસઇ ઉચ્છવ ઘણુઉ ૪૧
પાટણિ પાલ્હણપુરી પોસાલ, જગ હુઇ ચઉપટ ચુસાલ,
દિઈ દીક્ષા અતિ આણુદપૂરિ, ગચ્છપતિ લખિમીસાગરસૂરિ ૪૨
સવ સજન સહ સાખી સમઇ, નામ હવિઉં મુનિ લાવણ્યસમઈ,
નવમઇ વરસિ દીખવા લીધ, સમયરત્ન ગુરિ વિદ્યા દીધ ૪૩
સરસતિ માત મયા તવ લહી, વરસ સોલમઈ વાણી હુઈ,
રચિઆ રાસ સુદર સબંધ, ૭૬ કવિત ચઉપઇ પ્રબધ. ૪૪
વિવિધ ગીત બહુ કરિયા વિવાદ, રચીયા દીપ સરસ સવાદ,
સરસ કથન નહીં આલી કવઇ, મોટા મત્રિરાય રંજવઇ. ૪૫

તસ ઉપદેસ લહુ સવિશાલ અનુ વાનિક દેહરાં પોસાલ
ભીર મહીં તે માંડઇ વિનઇ પવિત પદ તે પમાવતઈ ૪૬
સોલઈ અબુ તપ ગચ્છ શણગાર, દેસ વિદેસિઇ કરઇ વિહાર
સોરઠ દેસિ રહી ગિરનારિ, પુહતા ગુજ્જર દેશ મઝારિ ૪૭
અણહિલવાડા પાટણ માંહિ, માહ્યસમુદ્રિ રહિઆ ઉછાહી
ભેલા સાથ સુવિહિ વીનવિઇ વિમલદાસ તેહુઇ કરણિ કવિઇ. ૪૮
અનુક્રમિ આવ્યો માહિ, ઠાકર પાસ જિનેસર પાસિ,
મળ નક્ષત્ર નિમલ રવિવાર, પૂરૂ વિમલરાસ વિસ્તાર ૪૯

વસ્તુ

રાસ રચિઉ સયલ સ્વામિ નવલ નવ પદિ,
તસ ઉપરિ પહિ સુવિશાલ, પાનિ પાસ નવલીઈ પ્રાસુ,
વિમલ શ્રી વર્ધ્ધન કરિઉ સરસ રાસ પ્રબંધ આપુ
સંવત પનર આઠ સાઠ (૧૫૬૮) એ રાસ વિસ્તાર,
તે રમાંણિ ૩ રચિઉં માહ્યસમુદ્ર મુઝારિ ૫

* * * *

ચોપાઈ.

વાત કેતલા આગઈ હવી, કેતાં વચન કહિયાં કેલવી
અધિકે ઓછે મારા પાપ સઘ સમક્ષ ક્ષમાવુ આપ. ૫૯
૨ સવિ મસ્ત આદિહ પુરી કીધાઈ મતિ નહી તેહવી પરી
જે અમર ક્ષિતિ તિ લગ્ન તે સવિ સરસતિ તણું જાંણ. ૬
જે વાધુઈ જિન ધર્મંપાર, તણુઈ છબ જિનોલ વિસ્તાર,
જે કવિ જનિ ગોરા મત્ર વિદ્યા, તેહના પાની રેહાસ. ૬૧

* * * *

દુહા.

દુહા ૭૬ કવિત વિત્તી, ઝાઝા વિવિધ વખાન
વિમલદાસ આઠ આગઈ તેરસયા છપ્પન. ૬૭

બત્રીશે અક્ષરિ થિકો, બાંધઈ ગ્રથહ માન,
સત્તરશત લીહિ ગ્રથલા, એહ ગ્રથનુ ન્યાન ६८

નવરગ નવલા પડ, તે રચીરૂ રાસ અપડ,
જે સુણુત સવિ સયોગ, ગ્રે ભણુનલા લહીઇ ભોગ,
જે ભણુત લહીઇ ભોગ ભૂતલિ, ભણુતિ મુનિ લાવણ્યસમઇ,
કિત્તિ વિમલ વાણી વિમલ, વિમલધરિ રિધિ વૃદ્ધિ રમઇ ६९

—સ. ૧૫૮૪ વર્ષે પોષ શુદિ દશમ્યા તિથૌ ગુરૂદિને ભીમેન લિખિન. શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય સુશ્રાવક સાહ શ્રી વનજી જૂઠા પઠનાર્થ લિખિનં. સંશોધક અને પ્ર૦ મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ, ૬૧–૧૫ લીં

(૧૧૧) કરસવાદ—સ ૧૫૭૫ (?) સાતિનગરમા

આદિ—

પહિલ્ પ્રણુમિસુ સારદા, જસ કરિ વીણા નાદ,
આદીસ્વર આદિઇ કરી, ગાઇસુ કરસવાદ

* * * *

અતે—

મુનિ લાવણ્યસમઈ કહિ જોઈ, જિહા જિહા ત્તપ તિહા રંગ હોઈ ६५
સપિઇ લહીઇ ધનની કોડિ, સપિઈ અગિ ન લાગઈ ખોડિ,
સપિઈ વયર ન વાત્રઇ રતિ, સપ વખાણુઈ શ્રી જિનમતિ ६६
માલવ મરહઠ સોરઠ સાર, ગૂજર દેશ અવિહુ સિણગાર,
વિનયવિવેક વિચાર વિશેષ, દીસઇ ધર્મ્મતણુરૂ બહુ દેખ ६७
જિહા પોઢા જિણુહર પોસાલ, વસઈ લોક દીપતા દયાલ,
શાંતિજ (માતી) નગર મડિ સુવિશાલ, ગાયુ કરસવાદ રસાલ ६८
સવત પનર પચિહુતરઇ, મુનિ લાવણ્યસમઈ ઉચરઈ,
પામી ચદ્રપ્રભ જિનરાય, એકર સપિઈ પન્નરઈ પાય. ६९

—(મ. બ)

બીજી પ્રતમાં—

સંવત પનર ચમોતરે એમ એ રાસ સમસ્ત ભાગ ૨ ના પરથી લાગે છે

(૧૧૨) અંતરીક્ષપાર્શ્વ જિનછંદ સં. ૧૫૮૫ (૮૬) વૈશાખ શુ. ૩

આદિ—

સરસ વચન દો સરસતી માત, બોલીસ આદિ જસ વીખ્યાત
અંતરીક ત્રીભુવનનો ધણી, પ્રતિમા પાસ જિનેસર તણી. ૧
હું ક ધણી જે રાવણરાય તેહ તણો ભણેરી કહેવાય.
પરાક્રમ નામે શુભાસ, અઠ્ઠાવીસ ધર્મતણો પ્રતીભાસ. ૨

*   *   *

અંત—

સંવત પનર પચ્યાસીયા (પા. છ્યાસીઈ) વર્ષાંચું, સુદિ વૈસાખ તણો
દિન લોચું,
ઉલટ આણી જિં ભણ્યો ગાયો પાસ જિનેસર જ્યો. ૫૩
હું સેવક હું તાહરો સ્વામિ હું લીનો હું તાહરે નામ
મુનિ લાવણ્યસમે કહે શુધ, તુમ દરિસણ હું વાધું સધ. ૫૪

—લિ. પાલણપુર નગરે પં. ઋષભવિજય ગ. પં. રંગવિમલેન સં. ૧૮૪૫ શ્રાવણ માસે સીતેતર પક્ષે પુર્ણિમ તિથૌ ભોમવાસરે વરસાતની ઝડી વરસતે લીખ્યું છે શ્રી ભય ભવતુ (અંતરીક્ષ ક્ષેત્રમાં એકસીમિર હતુ તેમાંથી)

(૧૧૩-૧૧૫) ખિમઋષિ (બોહા) બલિભદ્ર યશોભદ્રાદિરાસ. સં ૧૫૮૯.
+ ખિમ ઋષિ (બોહા) રાસ ભાષ રવિ. આમદવાદમાં

આદિ—

ભારતિ ભગવતિ મનિ ધરી ગુરુ પય નમીય પવિત્ર,
બોલિસુ ખુશાલ આગમહ બોધા તણુ ચરિત્ર. ૧
જસ ઉસવાલ અભ્યુદય પઘડ ગુ તિ ભવસાગર
શ્રીભાવ સહીઈ જિનદત્તસૂરિ, નામ દુરિત દૂરિ. ૨

પ્રહિ ઉગમિ નિતુ પ્રણમતા, લહીઇ નવઈ નિધાન.
ભોજનિ કૂર કપૂર રસ, ભૂપ ભલા બહુમાન. ૩
કવિજન કહિસઈ કેતલા, જેહના જેહવા ઠામ,
સુણજ્યો સહૂ આદર કરી, આઠ પ્રભાવક નામ. ૪

* * * *

અંતે— દૂહા.

બોહુ ખિમ રસિ કિન્હરમિ, બલિભદ્ર જસભદ્ર સૂરિ
ત્રિણ્યુ કાલ પ્રણમતડા, દુરિઅ પણાંસઈ દૂરિ. ૨૧૧

ચોપાઇ

બોલિઉ બોહાનામ પવિત્ર, પરૂઅ જિ ષિમરસિ તણુઉં ચરિત્ર,
સઘ સભા સુણિયો જે જાણુ, બોલિસુ બલિભદ્ર તણુઉં વખાણુ ૨૧૨

દૂહા.

મુનિ લાવણ્યસમય ભણઈ, જિહ્વા હુસઈ પવિત્ર,
પ્રથમખડ પૂરૂ કહિઉં, ષિમ રસિ તણુઉ ચરિત્ર ૨૧૩

—ઇતિ પ્રથમ ખડ

(૧૧૪) +બલિભદ્રરાસ—

આદિ— દુહા

પુણ્ય પ્રભાવક જાણીઇ, વિદ્યાગનિ બલિભદ્ર,
તસુ ચરિત્ર વખાણીઇ, જસ ગુરૂ શ્રી જસભદ્ર ૧

* * * *

અંતે—

બોહો બલિભદ્ર તણુઉં ચરિત્ર, કહિતા કાયા પુહવિ પવિત્ર,
સુણયો સભા પુરૂષ જે જાણુ, શ્રી જસભદ્રસૂરિ તણુઉ વષાણુ ૧૨૪
બોહુ ષિમગસિ કિન્હગસિ, બલિભદ્ર યશોભદ્રસૂરિ,
તિન્નિકાલ સમરતડા, દુરિય પણાસઇ દૂરિ. ૧૨૦
મુનિ લાવણ્યસમય ઇમ ભણઇ, જિહ્વા હુસઈ પવિત્ર,
દ્વિતીય ખડ પૂરૂ કહિઉ, બલિભદ્ર તણુઉ ચરિત્ર ૧૨૬

—ઇતિ દ્વિતીય ખડ

(૧૧૫) યશોભદ્રસૂરિ રાસ—

આદિ—

ભણું કર્મ કર્મ ભંડાર જસ, જસભદ્રસૂરિ ચરિત્ર
ભણતાં ગુણતાં નિસુણતાં, મન હુઈ પવિત્ર. ૧
સવ ભણઈ સહિ ગુરુ ગુણહ, તે તુમ્હે મુઝ એકતિ
શ્રીજસભદ્ર ચરિત્ર અમ્હ, સુણજ્યો પરીય સુગતિ. ૨
જસ નામઈ જસ વિસ્તરઈ નણુમતા પરહોઇ
મુનિ લાવણ્યસમય ભણઈ ભવિક સંપતિ કોડિ. ૩

* * * *

અંતે— ઢાલ. ધુઉલ

તપગચ્છિ ગુરુ ગોયમ સમા, શ્રી સોમસુંદરિ સૂરિ સાર,
શ્રી અમરસુંદર ગુરુ રાજીઆ શ્રી હંસસંયમ સાર ૧૧૫
જયવંતા ગુરુ જાસુઈ જાસ નામઈ નરસમ
શ્રી સમયરત્ન સહિ ગુરુ જગુ, પ્રણમીય તેહના પાય. ૧૧૬
સંવત પનર નવ્યાસીઈ, માઘ માસિ રવિવારિ
અહિમદાવાદ વિશેષઈ પુર ગુણદીન મઝારિ ૧૧૭
સંઘ સુગુરુ આદેસઈ લિખ્યા કરી પવિત્ર,
બોલ્યા ભવિયણ હિન્દરસિ જસભદ્ર રચિઉં ચરિત્ર. ૧૧૮
સુણતાં ધરિ ગુરુભક્તિ ઘણી, ભણતાં ભવિક લોય,
ગુણતાં ઘિર કીરતિ હુઈ સુણતાં સવિ સંજોગ. ૧૧૯
તવીયણ જસભદ્ર ગુરુ, ચરીઉં ચરિત્ર પ્રમાણિ,
ધર્મનાથ પસાઉલઈ બોલિઉં સુવચનતાણિ. ૧૦
ગચ્છ સરસતી ગણધર, સાધુ સાધ પરિવાર,
ચિર પ્રતપિ 7 મહાસતી, સંઘ સદા જયકાર ૧૨૧
બોલુ પિમરસિ હિન્દરસિ, ભવિયણ જસભદ્રસૂરિ,
તિણિ મન ભાવતાં દુરિત પણાસઈ દૂરિ ૧૨૨

જિનશાસનિ ઉદ્યોતકર, એ રવિ અવિચલ નામ,
મુનિ લાવણ્યસમય ભણુઈ, નિતુ પ્રહિ કઇ પ્રણામ. ૧૭૩

—ઇતિ શ્રી પંડિત લાવણ્યસમય કૃતે બોહા બલિભદ્ર શ્રી યશોભદ્ર ચરિત્રે તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણઃ—સં ૧૬૧૧ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થી રવૌ વાસરે પં સહજતિલક ગણિ શિષ્ય પં૦ ઇંદ્રસહજ ગણિ લિખિત—પરોપકારાય શુભં ભવતુ કલ્યાણ મસ્તુ ચિરં જીયાત્ પ્ર૦ ૬. રાસસંગ્રહ ભાગ ૨ જો

(૧૦૭) રાવણમંદોદરી સંવાદ. સં. ૧૫૬૨ જુઓ પૃ ૭૫

આદિ— રાગ શ્રી રાગ

સૂતેલો સીંહ જગાવીઉ, નડીઓ વાસગ નાગરે,
સીત હરી તિ સ્યુ કર્યું, રહા રામના પાગરે—૧
સાંભલિ રાવણ રાજીયા, જાસે મહિયલિ મામરે,
સતી સીતા તઇં કાં હરી, વિગી નકડો રામરે—૨ સાંભલિ.

* * * *

અંતે—

જયજયકાર જગત્રિ હુઉઆ, વરત્યા રંગના નાદરે,
સંવત પનરબાસઠિ, રચ્યો રાસ સંવાદરે જય૦ ૫૯

× × × ×

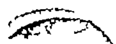
રામ અજોધ્યા આવીઆ, સોઈ સીત અરધાંગિરે,
મુનિ લાવનસમિ ભણ્યું, મિઠા રાયનઈ રંગિરે, જય જય. ૬૩

—સં ૧૬૮૨ વરષે ભાદ્રવા વદિ ૮ લિષત ઋ રાઘવ તથા ગ વીરદાસા પઠનાર્થે શુભં ભવતુ ૩—૧૩ મારી પાસે બે પ્રત છે

(૧૧૬) +દેવરાજ વચ્છરાજ ચોપાઈ (વચ્છરાજ કતપુરમાં દેવરાજ રાસ)

આદિ—(વસ્તુ)

સકલ જિનવર સકલ જિનવર પાય પણમેવી,
તઉ પણમેવિ ચકકેસરી એક ચિતિ બહુ ભક્તિ કારીઅ,
નિય ગુરૂતણુઈ સુપસાઉલહઇ રિદયકમલ નિયમતિ વિમાસીય,

મહાજન સહુ કહી સમકાઉ ઉચ્છવ ભાવ ધરીય
એણિપરિ નવનવ કવિતરસ સિરિ વછરાજ ભણીઅ. ૧

* * * *

અંતે—વસ્તુ

પાળિસ્યઇ ભવિ પાળિસ્યઇ ભવિ કહિઉ વછરાજિ
જીવ દયા પાળી ખરી તિણિ પ્રભાવઇ બિહુ દેસ પામીય
આપદ સવિ સંપદ હુઇ અનઇ વલી બહુ સુખ પામીય
મુનિ લાવણ્યસમઈ ભાખઇ ભવીયણુ લેઉ સહગ.
જીવદયા પાલઉ ખરી, જિમ પામઉ સુખ ભાગ. — ૪૫

—ઇતિ સંવત ૧૧૫૭ પોસ શુદિ ૫ ગુરૌ
ઋષિ વેરસાકેન—૨૧-૧૧ થી

આ રાસ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૩ જામાં છપાઇ ગયો છે તેમાં ઉપરનો અંતનો વસ્તુ ૭૮ નથી. તેમાંથી પ્રશસ્તિની કડી જેટલી છે તે અત્ર ઉતારીએ છીએ—

તપગચ્છ નાયક સહિ ગુરૂએ, ભારહતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ,
શ્રી મુખ સરસતિ વાસિ વસે એ ભારહતડે લક્ષ્મીસાગરસૂરિ.
નાભિરે સમરૂ ભૂરિ—૧
અનિ શિષ્યા પંડિત પવર, મા સમયરત્ન ગુણિસાર સરિએ
મુખ સરસતિ વાસિ વસેએ, મા ગુણમણિ તણો ભંડાર ૨
શિષ્ય તાસ પયતલિ નમીએ મા નગર કતપુરિ માહિ
સંભવનાથ પસાઉલે એ મા રાસ રચિઓ ઉચ્છાહિ ૩
પહેલો અધિકાર દાનનો એ મા બીજો તપનો જાણી
ત્રીજે પુણ્યવંત ભીજ્યુ એ મા આગલિ સમય કહેઈ ૪
એ કવિ સવિહુ નમી કરિએ મા ઇમ કહે મે કરજોડિ
અધિકુ ઓછુ બોલતાં એ, મા રૂપે મ દેજ્યો ખોડિ. ૫
જ્યાં ભણ્યુગણિ સિણગાર એ, મા જ્યાં રવિમંડલ નિવાસ,
મેરૂ મહીધર સાગર એ મા તાં લગે પ્રતપો એ રાસ. ૬

એહ રાસ વછરાજનો એ, મા૦ ભાવ સહિત નરનારિ,
ભણે ગુણે જે સાંભળે એ, મા૦ નવનિધિ તિહિ ઘરબારિ- ૯
—૭ ખડનો રસિક રાસ છે પા ૩, ડે, રત્ન આમ,

(૧૧૭) +સુમતિસાધુ સૂરિવિવાહલો

આદિ—

સરસતિ સામિણિ દિઉ મતિદાન મઝ મનિ અતિ ઉમાહલઉ એ,
સુણિજ્યો ભવિયણ ભાવ ધરેવિ ગાયસુ સુગુરુ વિવાહલુ એ ૧
મહિયલિ મોટઉ દેશ વિસેસ મેદપાટ જગિ જાણીઇ એ,
વાડીઅ વન વનિતા અભિરામ જાઉર નયર વખાણીઈ એ ૨
વાપી કૂપ સરોવર ચગ રગ કરઈ નિતુ જોઅતાંરે,
વાડીઅ વર્ ઉદ્યાન વિવેક હેલા જન મન મોહંતા એ ૩

* * * *

અતે—

લક્ષ્મીસાગર સહિગુરૂ એ માહલતડે, સીસ શિરોમણિ તાસ,
તપગચ્છ મડન સહિગુરૂએ મા૦, પૂરઉ ભવિઅણ આસ ૭૯
સુજન સહુકો સાભલઉ મા૦ પ્રણમઉં બે કરજોડિ,
સુમતિસાધુ સૂરિ સેવતા મા૦, લહીઈ સપદ કોડિ. ૮૦
પઢસિઈ ગુણસિઇ નિસુણસિઇં મા૦, વીવાહલુ એ સાર,
કવિ લાવણ્યસમય ભણઇએ મા૦ તસુ ઘરિ જય જયકાર ૮૧
નવનવિઅ વાણિહિ મતિ વિનાણિહિ હિયઇ હરિષ ઘણઉ ધરી
મઈ એક ચિત્તિહિ કરીઅ ભત્તિહિ અગિ આલસ પરિહરી
જા સાત સાયર વર દિવાયર ગયણિ રોહિણિ ચદલુ,
તા એ અનોપમ સુગુરૂ સરિસઉ જયઉ જગિ વીવાહલુ. ૮૨
—ઐ. રા સ. ૧

(૨૨૮) રગરત્નાકર નેમિનાથ પ્રબધ

આદિ—

સ્મૃત્વા શ્રી શારદા નેમે શ્છન્દોભિ ર્વિવિધૈ ર્વરૈ
પ્રબધ બંધુર કુર્વે રગરત્નાકરાભિધ ૧

સરસ સાર સાખર દેવી તુઝ પય કમલ વિમલ વરેવિ,
માગુ સુમતિ સદા તઈ દેવી દુરમતિ દુરિયિકી નિરેવિ. ૨
વિ ક મેલ્હ મેલ્હી માયા તૂ કવિયણજન કેરી માયા
ગ્યુ ગુણભક્તિ તુઝ આમિ સમાયા અવસરિ અપર અનંત સમાયા. ૩
તુઝ તનુ સોહઈ ઉજ્જલ કંતિ, પૂનિમ સસિહર પરિ ઝલકતી
પય ઘમઘમ ઘુઘર ઘમકતી, હંસગમણિ ચાલઈ ચમકતી. ૪
ચાલઈ ચમકતી જમિ જગવતી વીણા પુસ્તક ધરઈ
કરિ કમલ કમંડલ માલે કુંડલ રવિમંડલ પરિ ઝલી કરઈ
કિવાઈ જિન આરાઈ સુખિ મુખ વાણી, જઈ તુ તુઝ ગ્રહુ માન લહુ
તુ મન આણંદિ નેમિ જિણ વર્ણઈ નવ નવ છંદિ હરઈ ૫

* * * *

અંતે—પ્રથમાધિકાર

એમ મન ઉમાહિ વાઇ સરસતિ સિરનામી
સમવસરણ ગુરુરાય પાય પ્રભુ તેહના પામી
પુહવિ પ્રસિદ્ધઉ પ્રગટ પ્રથમ અધિકાર સમાપિઉ
નેમિ સકલિ પરિવાર નયરિ આણંદિઉ આવિઉ
પરિક્રમણ ઉત્સવ કહુ આદિ પૂજ્ય મનની રલી,
લાવણ્યસમય તે મુનિસિઉં જી કુસિઇ અવસર વલી.

—(મ. મ.)

(૧૧૯) દશમહારી સઝાય.

આદિ—

પય પ્રણમીઅ સરસતિ સારસતિ વચન વિલાસ,
મુનિવર જેનાધર ગાઇસુ મતિમનિવાસ. ૧

અંતે—

ઇતિ દશમહાર જેનાધર કેરું સુણઈ સારસતિ
જિણિ ધારઈ ઘણ ઉતારો, મણ કરી પવિત્ર,

વિબુધ પુરંદર સમયસુંદર તસુ પય પામી,
બીસાલસ લાવણ્યસમયમુનિ જપઇજિઇ સિદ્ધિગામી ૨૪

(૧) ચૌદ સુપનાની સઝાય

શ્રી જિનવરે ભાખીયા, સહે ગોરી સાખીયા એ,
અધિકાર એ રૂઅડોએ,
સુપન તે વારૂ એ મહિમા ને સાર એ,
મુનિ લાવણ્યસમે એ એમ ભણે એ. ૪૬

(૨) +ગૌતમ ૭૬ ૭૨ મ મા ભી. (૩) જીરાઉલા પાર્શ્વનાથ વિનતિ (૪) પચતીર્થિ સ૦ (૫) રાજમતી ગીત (૬) પચવિષય સ૦ (૭) આઠમદની સ૦ (૮) સાતવારની સ૦ (૯) પુણ્યફલની સ (૧૦) આત્મબોધ સ (૧૧) દાનની સ (૧૨) મનમાકડ સ. (૧૩) હિતશિક્ષા સ. (૧૪) શ્રાવક વિધિ સ૦

આદિ—

પ્રણમી વીર જિણેસર પાય, વદી ગોયમ ગણધર રાય.

અંત—

લાવણ્યસમય મુનિવર ઇમ કહઇ, મુગતિ વધૂ તમ લીલા લહઇ. ૨૦

(૧૫) દાનની સઝાય

આદિ—

એક ઘર ઘોડા હાથિયાજી, પાયક સખને પાર,
મેટા મદિર માલીઆજી, વિશ્વતણો આધાર—
જીવડા, દીધાના ફલ જોય.

(૧૬-૧૯) +સઝાયો

આત્મ પ્રબોધ, નેમરાજુલ બારમાસો, વૈરાગ્યોપદેશ પૃ. ૯૩, ૩૧૯, ૩૭૪, સ. મા. (ભી) પુણ્ય પૃ. ૩૧ સ મા. સ

(૧૨૦) પાર્શ્વજિનસ્તવન પ્રભાતી ૩૭ કુંકનુ કાવ્ય

આદિ—

વામાનદન જિનવર પાસ, તું તો ત્રિભોવન લીલ વિલાસ,
વિનતિ છોડિ ભવપાશ, હું છુ દેવ તુમારો દાસ ૧

અંતે—

કે આપ્યો સરણ તમનસે રાખો મન ઉમર આપસ્યે;
મુનિ લાવનસમે ઇમ ભણે, તુમ્હ તુઠે નવનિધ આપસ્યે. ૨૭

(૧૨૧) ચતુર્વિંશતિ જિન સ્તવન—માલિની છંદમાં ૨૭ કડીઓ અને છેલ્લી ૨૮ મી હરિગીતમાં.

આદિ—

> સ્નાર વિષય ભાસે હાર કીર્તિ નિવાસે
> ભાવભાવ પભાસે પાપના પંક નાસે
> ભાર જિનવર ભાસે ફેરે ફુલ ભાસે.
> નરભવ અપ્રભાવે રાત નિંદ રોસ રાખે,

અંતે—

× × × ×

તવગચ્છ દિવાકર લબ્ધિ સાગર સોમદેવ સૂરીસરો,
શ્રી સોમજય ગણધાર સિરઘા સમયરત્ન મુનીશ્વરો;
માલિની છંદ ઇમ ભાવધિ તવિયા જિન ભિાર પમુહ
આઈ લબ્ધિ લાભ અનંત મુનિ લાવણ્યસમય સદા ભણઈ. ૨૮

ભાવ ૩ દિ. ૫.

---

૬૭ નરપતિ

૧૨૨–નંદ બત્રીસી. સં ૧૫૪૫ સાતમ મગસર

આદિ—

સરસ્વતિ કવિયણ કમ પરનિ, હંસવાહન તે સુખ વસંતિ
અતિ ભાવાઈ મુરતિ અંમ, વિરેજી નર નિર્ભ કરે પ્રણામ. ૧
કવિતા સાસ કેર પુત્ર, તે મુખિ બેસિ સાથ તમ,
ગાઉ ભાવ સદુ ભાવે સા, કવિતા મુરતિ મસ્તક સાસા. ૨

કવિતા સારદા તણુ પ્રણામ, નદઅતીસી કરૂ વખાણુ,
સવત પનરસિ પચતાલા, તિથિ સાતિમ નિ મગળવાર ૩

* * * *

અતે—

થોડા ભેદ ઘણુ જાણુજો, અધ્યભાવ ઘણુ આણુજો,
શ્રવણે સુણતા સુષ અપાર, કવિ નરપતિ ઇમ કહિઈ વિચાર ૯૯.

પઢતા સિધિ બુધિ હો અતિ, ચતુરપણુ તે નર જાણુતિ,
નારી સીયલપણું આણંતિ, કવિતા નરપતિ ઇમ કહતિ ૧૦૦.

—ઇતિ નદઅત્રીસી કથા વિચારવાર્ત્તા સમાપ્તમિતિ. સવત્ ૧૭૦૦ વર્ષે અશ્વની માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ સોમવારે શ્રી ભીલોડાનગરે શ્રી શાતનાથ ચૈત્યાલયે શ્રી મૂલસઘે સરસ્વતી ગચ્છે બલાત્કાર ગણે શ્રી કુદંકુદાચાર્યાન્વયે ભટ્ટારક શ્રી ૫ રત્નચદ્રા, તત્સીષ્ય આચાર્યશ્રી અમરેંદ્રકીર્ત્તિ તત્સીષ્ય બ્રહ્મ ભીમજી લખિત છ શુભ ભવતુ. ચીર જીયાત્ છ. શ્રી, કલ્યાણમસ્તુ, છ છ શ્રી ૬-૧૬ (મારી પાસે છે)

[આમા મગલાચરણ લબોદર-ગણેશનુ કરવામા આવ્યુ છે તેથી કર્ત્તા જૈનેતર હોવાનો સભવ જણાય પણ (૧) જૈનકર્ત્તાઓ પૈકી કોઇને ગણેશનું મગલાચરણ કરતા મે જાણ્યા છે (જુઓ ન ૮૫ ના કવિના લીલાવતીરાસનુ મગલાચરણ તેમજ ન ૮૯ કવિ) તેથી, તેમજ (૨) આ કૃતિના લેખક-લહીઆ જૈન છે તેથી, અને વળી (૩) આ કથાના ઉપર જરા વિસ્તારથી સ ૧૫૬૦ મા રચનાર સિહકુશળ (જુઓ આગળ) પણ જૈન છે તેથી આ કવિ જન હોવાનો વિશેષ સભવ છે. તે કારણે અત્ર એમનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે નરપતિ નામના કવિએ વિક્રમાદિત્ય ચોપઈ રચી છે અને તેની પ્રતના બધન પર શક ૧૫૧૪ મા રચી એમ લખાણુ છે તેથી તેને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલ છે]

---

૬૭ ક અજ્ઞાતકવિ

(૧૨૩) મુનિપતિ રાજઋષિ ચરિત્ર સ ૧૫૫ વૈશાખ વદ ૭ રવિ.

અંતે—

ચઉં વૈરાગ્ય સેઠિનિ થયો, કરિસુ માઝ હવિ આપણુ
ચયો મહોચ્છવ મેઠિ કીધ ત્રણિ મુનિપતિ કન્હિ દીક્ષા લીધ. ૧૦
મેરૂ મુનિવર તેહનું ધ્યાન ઘલિ પંચ મહાવ્રતભાર,
ધ્યાનિ મૈત્રતપ ચોસી દેહ, દેવલોકિ દેવ થયા એહ. ૧૧
તેહનું ધ્યાન હર્બિમાહિ આણિ, મેરૂં એ(કા)વતારી જાણિ
મુક્તિપથ તે જાસિ વલી, થાણુ કથા સંક્ષેપિ કહી. ૧૨
સવત ૫ન૨ પંચાસો જાણિ, વદિ વૈશાખ માસ મનિ આણિ
દિનિ સાતમી રચિઉ રવિવાર, ભણિ ગુણિ નિત હર્ષ અપાર ૧૩

—ઇતિ શ્રી મુનિપતિ રાજર્ષિ ચરિત્ર સમાપ્ત—ગ્રંથાગ્રંથ ૪૨૧ શુભ ભવતુ. સવત ૧૬૪૨ વર્ષે માગસરિ શુદિ ૧ ભૂમે લખિત જહાનપુર મધ્યે છત્રપુરિ શુભ ભવતુ. કલ્યાણ મસ્તુ શ્રી, પત્ર ૨૪ ૧૫ ભાંડ ૪ –૧૧ ની. પા પ. ક્ર.

બીજી પ્રતમાં એમ છે કે—

અંતે—

સવત ચઉદ પચ્ચાસઈ જાણી વૈશાખ વદિ માસ મનિ આણિ.
દિન સાતમી રચ્યઉ રવિવાર ભણતાં ગુણતાં હરષ અપાર ૨૧
એ ત્રષિ મુનિપતિનો ચરિત્ર સાંભળતાં હુઈ દેહ પવિત્ર
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ અતિ મગલચાર ભણઉ ગુણઉ સિદ્ધિ જયજયકાર. ૨૨

—સ ૧૬૧૮ વર્ષે અશ્વિન માસે.

[પાટણની ટીપમાં ૧૪૮૪ સવત્ ઠરાવે છે અને તે વિશ્વસનીય છે પા. ૧૪–૫ ન

૬૮ શાંતિસૂરિ–(સાંડેરગચ્છ સુમતિસૂરિ. શિ.) જુઓ તેમના શિષ્ય ઈશ્વરસૂરિ.

(૧૨૪) સાગરદત્તરાસ (દાન માહાત્મ્ય ઉપર) ૧૫૫૦ આસપાસ.

આદિ—

છદ્દતર કલ્લોલ વન્નજલ સતિ સુરિણા મહિય,
સાયર ચરિઅ સાયર સરિસ સરસ નિસામેહ

[" આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમા રચાયેલો ૧૩૭ ગાથાનો રાસ ખરેખર રસમય હોઈ તેમા ગાથા, રાસઉ, કુંડલિઓ, ઘાત (ઘત્તા), અડયલ, માલિનીરૂપક, છપ્પય, પાધડી (પદ્ધડિકા) ગસાબધ વગેરે વિવિધ છંદો વાપરેલા છે. કાવ્ય ઉચ્ચ પ્રતિનુ છે અને આ તેમજ તેમના શિષ્ય ઈશ્વિરસૂરિ કૃત લલિતાગચરિત્ર રાસ સસ્કૃત તથા પ્રાકૃત કાવ્યોની સરખામણીમા સારી રીતે ઉભા રહે તેમ છે " ચિ ડા દલાલ]—પા

આ શાતિસૂરિ સ ૧૫૯૭ સુધી અવશ્ય વિદ્યમાન હતા જુઓ લેખાક ૩૩૫ પ્રાચીન લેખ સગ્રહ

---

૬૯ કીર્ત્તિહર્ષ–(કક્કસૂરિ શિ૦)

(૧૨૫) સનત્કુમાર ચોપઈ. સ ૧૫૫૧ કાર્ત્તિક શુદ ૧૫ ગુરુવાર-

આદિ—

સ્વામી જીરાપુલિ નિવાસ, મનિ સમરતા પૂરઇ આસ,
પય સેવઇ અણુદિણુ ધરણિંદ, પહિલુ પ્રણમિસુ પાસ જિણંદ ૧
સરસતિ સામિનિ કરૂ પસાઉ, કાસમીર મુખમડણ માઇ,
નામ જપી કેમીય ગણધાર, ચરીય ભણુ શ્રી સનત્કુમાર ૨
જિણસાસિણુ જિણુ ભાષિઉ ઇમ્મ, દાન સીલ તવ ભાવ સુરમ્મ,
ધર્મતણા એ ચ્યારિ પ્રકાર, અધિકુ મહિમા સીલિ અપાર ૩

* * * *

અંત—

શ્રી હેમસૂરિ ગુરૂઆ ગુણસાયર મનસુદ્ધિઇં તસુ નમું પાય,
સાર શ્રીરત્ન તણૂઈં આમ્નાઇ રચિઉ પ્રબંધ ભવીઅણુ સુખદાઈ ૨૩૧
પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, શ્રાવણિ પુન્નિમ નિ ગુરૂવાર
કવિ કીર્તિહર્ષ મનિ ધરી આણંદ રચિઉ પ્રબંધ જનમનસુખકંદ. ૨૩૨
સીખ પ્રબંધ ભણ્યું જે રંગિ સાંભલિ સુણઇ ઉમંગિ,
ઓચ્છવ થઇ તે ઘરિ નિતુ નરનારી આણંદ રંગ ૨૩૩
(વિ. ધ. ૯-૧૪-નવીન લખિત.) ગાથા ૨૫૪
પા ૧૧ ખરતર ન ૨

હેમસૂરિ શિષ્ય ઉપરના કીર્તિહર્ષ હોઈ શકે.

(૧૨૬) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

મહિયલિ સોહઇ ગુણમણિ ભરૂ જિનશાસન ગછે ગુરૂ શ્રી હેમસૂરિ
પાટધર સમરથ નિસ્તારિ, ગુરૂ શ્રી સોમસુંદર અવતાર ૪
નવરસ ભવીઅણુ દિઇ ઉપદેસ, સીસ તિહાં રહે અતિ સવિશેષ,
તાસ પ્રસાદિ કવીઅણ ઇમ કહઇ કીર્તિ પ્રબંધ ભવીઅણુ સુણી લહઇ

* * * *

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં ૧૬૭૮ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૪ પ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ ગુ. વિ.

—ઇતિ શ્રી પરસ્ત્રીનિયમે વિષયનિવારણે રાસશીલ પ્રભાવે કુલધ્વજરાસ ચરિત્ર સમાપ્ત. ૯-૧૩ ની. પા. —

(ઉપરોક્ત ગચ્છના હેમસૂરિના ધર્મ પ્રતિમાપરના લેખો સં ૧૪૫૫ થી ૧૫૨૫ સુધીના મળી આવે છે તે ગચ્છની પટ્ટાવલિમાં જણાવ્યું કે આ સૂરિને સં ૧૪૭૮ માં ભીલોડામાં સાત સારવે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું તેમણે સં ૧૪૭૪ માં ઇલ્વામાં અમારી પ્રવર્તાવી હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો રચ્યા છે તેમની પાટે દેવ સુંદરસૂરિ સં ૧૫૨૮ માં આવ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકલશ–(આગમ ગચ્છ. અમરરત્નસૂરિ–સોમરત્નસૂરિ –કલ્યાણરાજ શિ૦)

(૧૨૭) સુદરરાજા રાસ–સ ૧૫૫૧ વૈ વદ શનિવાર

આદિ—

દૂહા–રાગ ગુડી

પહિલૂ પરમેસર નમી, આરાહિસુ અરિહત,
ગાઈસુ શીલ સોહામણો સાભલયો એકતિ ૧
સુદરરાય તણા ગુણ કેતા કહુ મુખ એક,
શીલિ કરી જગગાજતુ, કહીઇ તે સુવિવેક ૨

* * * *

અતે—

આગમગચ્છિ જયવતા એ, મા. સોમરત્ન સૂરીંદ,
અહનસિ ભવિયા નિત નમુ એ, મા જિમ હુઈ પરમાણદ ૧૮૮
ક્ષમાકલસ મુનિ ઇમિ ભણિ એ મા ભવિયણ સુણઉ એ રાસ,
શીલઈ મિવસુખ સપજઈ એ મા છૂટીઇ કર્મ્મના પાસ ૧૮૯
સવત પનર એકાવનઇ એ મા વદિ વૈશાખહ માસિ,
શનિવાર સોહામણઉ એ મા રચીઉ રાસ ઉલ્હાસ ૧૯૦
શીલ પ્રબધહ જે ભણઇ એ મા, નરનારી સુવિચાર,
હરપઈ જે એ સભલઈ એ મા નેહ ધરિ જયજયકાર ૧૯૧

—મ ૧૬૭૨ કાતી શુ ૧ લખિત ચરમ જિનદાસેન ગ્રથાગ્ર શ્લોક સખ્યા ૨૭૫ માઝનઈ વિ ધ ૮–૧૩.

(૧૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—મ ૧૫૫૩ ભાદ્રપદ વદ ૧૧ શનિ ઉદયપુરમા.

આદિ—

પહિલૂં સરસતિ પય નમી, આરાહી મનશુદ્ધિ,
પુણ્યપ્રબધ હૃ ભણિસુ, આણી નિરમલ મત્તિ ૧

અંતે—

શ્રી કક્કસૂરિ ગુરૂના ગુરૂરાજ મનસુદ્ધિ તસુ પ્રણમી પાય,
સાર શ્રીરંગ તણુ આમલક રચિઉ પ્રબંધ ભણીઅણુ સમહર્ષ ૨૩૧
પન્નર એકાવન્ન મઝારિ, શ્રતિ પુન્નિમે નિ ગુરૂવાર
કવિ કીર્તિહર્ષ મનિ ધરી આણંદ રચિઉ પ્રબંધ જનમનઆનંદ. ૨૩૨
સીધ પ્રબંધ ભણ્યું જે રંગિ સવિ સુખ કમલા તાસુ ઉછંગિ.
એકમના થઇ જે સાંભળઇ તેહ નરનારી આસ્યાં ફલઇ ૨૩૩

(વિ ધ ૯-૧૪—નવીન લિખિત.) ગાથા ૨૫૪

ખ ૧૧ પાટણ ન ૨

કક્કસૂરિ શિષ્ય ઉપરના કીર્તિહર્ષ હોઈ શકે

(૧૨૧) કુલધ્વજ કુમારરાસ.

અહિપતિ સેવઇ ગુણમણિ ઘર ઉવએસ ગચ્છે ગુરૂ શ્રી કક્કસૂરિ,
પાલઇ સંયમ નિરતીચાર, ગુરૂ ગિરૂઆ ગોયમ અવતાર, ૪
નવરસ ભણીય ણ કિઇ ઉપદેસ સીલ વિષયે અતિ સુવિસેસ,
તાસ પ્રસાદિ કવીયણ ઇમ કહઇ કીર પ્રબંધ ભણીઅણ સવી લહઇ

* * * *

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમારરાસ સમાપ્ત. સં ૧૬૭૮ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૪ પ્રત પા. ૧૭ પં ૧૩ સુ. લિ.

—ઇતિ શ્રી પરસ્ત્રીનિયમે વિષયનિવારણે પ્રાકસીલ પ્રભાવે કુલધ્વજરાસ ચરિત્ર સમાપ્ત. ૯—૧૩ વી. પા.

(ઉપકેશ ગચ્છના કક્કસૂરિના પટ્ટ પ્રતિષ્ઠાપરના લેખો સં ૧૪૫૫ થી ૧૫૨૫ સુધીના મળી આવે છે તે ગચ્છની પટ્ટાવલિમાં જણાવ્યું કે આ સૂરિ સં ૧૪૯૮ માં ચીતોડમાં સાહ સારંગે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું તેમણે સં ૧૪૪૪ માં કચ્છમાં અમારી પ્રવર્તાવી હતી. તેઓએ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો રચ્યા છે તેમની પાટે દેવગુપ્તસૂરિ સં ૧૫૨૮ માં આવ્યા.)

૭૦ ક્ષમાકુશલ—([illegible] [illegible]
—[illegible] ઉ.૦)

(૬૨૭) [illegible]
આદિ—

[illegible]

[illegible]
[illegible] ૧
[illegible]
[illegible] ૨

*　　*　　*　　*

અંત—

[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

—[illegible]
[illegible] ૮–૧૩

(૬૨૮) લલિતાંગ કુમાર રાસ—ર. ૧૬૫૦ [illegible] શનિ
ઉદયપુરમાં

આદિ—

પણિમૂ સરસતિ પય નમી, આણી ગુરુ[illegible],
પુણ્યપ્રબંધ દ ભાખિસું, આણી નિરમલ મતિ. ૧

પુસ્તતણું ફલ સાંભળુ હઈંડિ ધરી નવુ ભાઉ,
એક મનાં આરાધતાં, ટલઈ ભવ દુહ દાહ. ૨
દાન સીલ તપ ભાવના, જિણ ભાખ્યા એ ધમ
કીજઈ વલી વલી ધમ કરઈ સફલ એહનિ ભમ ૩
જે પાલઈ મન શુદ્ધિ સિઉં સધી જિણવર આણ
શીલહ ઉપરિ જિન ધરઈ તે નર ખરા સુજાણ. ૪
સીલિ સવિ સુખ સંપજઈ શીલિ નિરમલ બુદ્ધિ
શીલિ દુખ સઘલાં ટલઈ પામીજઈ સહી સિદ્ધિ. ૫

*　　*　　*　　*

રાજા પાસે ફરિયાદ કરવા જનાર કોસી ફડીયા અને નેસ્તીઓના નામ અનુક્રમવાર કવિ કહે છે કે—

આરાસ પારાક નઈ પાગસી, ભાડ, વપર આવઇ વસી,
નેસ્તી તેમજ અતિસાર, ભમંત તણુ ન લહે નહીં પાર ૫૩
હાકસ હીંગઈ ઉતાવલા, ભેલાઇ ભેલ સઘ ઠેલતા,

*　　*　　*　　*

અંતે—

ધર્મ પસાઈ વંછિત સિદ્ધિ, ધર્મિઈ પામીજઇ નવ નિદ્ધિ,
ધર્મતણુઉ મહિમા જઈ ઘણુઉ કવિ કહઇ ભાવિ સહુઇ સુણઉ. ૧૬
ગુણ ન જાણું કંઈ મતિ, ધરણાં કવીયણની પગધૂલિ,
અધિકુ ઓછું કહ્યું જેહ, ક્ષમાવઉં કરજોડી તેહ.
સંવત ૧૫ પનરસઇપચાસ સાર, વદિ ભાદ્રવા તણુઉ શનિવાર
ઉગ્યાદસિ દિનિ રચી ચુપઈ સભા સમક્ષક પૂરી હુઈ ૧૮
આગમ ગચ્છ ભાઈ મુનિઆર શ્રી અમરરત્ન સૂરીસર સાર,
તાસ પટોધર અતિ ગુણવંત શ્રી સોમરત્ન સૂરિ જયવંત. ૧૯
ભવિયણ અધિનિધિ વાણ જેહ રિદ્ધિ જનતી પામઈ તેહ,
તાસ પંડિત કલ્યાણ રાજ તાસ મુખ બોલઈ સીલઈ કાજ ૨

ઊદયપુરિ જગિ કહીઈ સાર, નિવસઇ શ્રાવક તિહા સુવિચાર,
ચંદ્રપ્રભજિન તણઇ પસાઈ, અલીય વિઘન સવિ દૂરિ પલાઇ ૨૧
ભણુઈ ગુણુઈ અહિનિશ સંભલઈ, પાપ પડળ સવિ દૂરિ ટલઈ,
ક્ષમાકલસ મુનિ કહઇ સુવિચાર, નિતુનિતુ તેહ ઘરિ જયજયકાર ૨૨
—સં ૧૬૨૬ વર્ષે ચૈત્રશુદિ ૫ દિને લિખિત, જેસ૦

(અમરરત્નસૂરિના સં ૧૫૨૪, ૧૫૨૯, ૧૫૩૧, ૧૫૩૨, ૧૫૩૫ અને ૧૫૪૭ ના અને સોમરત્નસૂરિના સં ૧૫૫૨, ૧૫૭૧ અને ૧૫૭૩ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખ મળી આવેલ છે ધા પ્ર લે સં. ભાગ ૧ અને ૨)

---

૭૧ મૂલપ્રભ સાધુ.

(૧૨૯) ગજસુકુમાલ સંધિ ઢાલબદ્ધ સં ૧૫૫૩-પાના ૫ અમ૦

---

૭૨ જયરાજ (પૌ૦ મુનિચંદ્ર સૂરિ શિ૦)

(૧૩૦) મચ્છોદરરાસ સં ૧૫૫૩

અંતે—

પૂનિમ પક્ષ મુનિચંદ્ર સુરિ રાજા, તાસુ સીસ જપઇ જયરાજ,
પનરત્રિપન્ન કીધુ રાસ, ભણઇ ગુણઇ તેહ પૂરિ આસ ૫૭
—ઇતિ શ્રી મચ્છોદર રાસ સંપૂર્ણ સં ૧૬૭૨ વર્ષે શ્રી શાંતિગોચર ગણિ તત્ શિ ઋ૦ કુંયરજી લખત (ગુ વિ)

(મુનિચંદ્રસૂરિ એ ચારિત્ર સુંદરસૂરિની પાટે ભીમપલ્લીય પુણિમા ગચ્છમા થયા છે અને તેમના સં ૧૫૫૮ સં ૧૫૭૮ તથા ૧૫૯૧ ના ધાતુપ્રતિમાપરના લેખો મળી આવ્યા છે ધા પ્ર લે સં ૧ અને ૨)

---

૭૩ સુંદરરાજ.

(૧૩૧) ગજસિંહ કુમાર ચોપઈ—સં ૧૫૫૩—દે૦

---

૭૪ નનસૂરિ (કોરંટ ગચ્છે સર્વદેવ સૂરિશિ૦)

(૧૩૨) વિચાર ચોસઠી—સં ૧૫૪૪ ખંભાતમાં

અંતે—

છપ્પનપરિ અક્ષર ધર્મતત્ત્વ, પનર ચુમાલિ રચ્યૂં પવિત્ર,
સુલલિત ચોસઠિ ચોપઈબંધ, મિચ્છામિદુક્કડ હોઓ અસંધ. ૬૩
એહનો નાંમ વીચાર ચોસઠી, સુણ ભેણિ કરે એકઠી,
ખંભ નયર આનંદ પૂરી, કોરંટ ગચ્છ પભણે નનસૂરી ૬૪

(મુ. વિ.)

(૧૩૩) ગજસુકુમાર રાજર્ષિ સઝાય—સં ૧૫૪૮ ખંભાતમાં

આદિ—

સોરઠ દેશ વખાણીઇ સાહેલડી રે દેશહ તણુઉ નિવેસ,
દ્વારિકા નગરી તિહાં ભલી સા. સમરથ કૃષ્ણ નરેસ. ૧
સમરથ કૃષ્ણ નરેસ સુજાણિ જસુ પિતા વસુદેવ,
દેવકી દેવી ઉઅરિ ધરિયા કરઇ સાનિધિ દેવ;
છઇ દિવસિ પહુતા દેવકી ઘરિ વહિરવા મુનિ દોઈ
તે દેખિ તસુ જે હરખ હુઉ કહી ન સકઇ કોઇ ૨

× × × ×

અંતે—

શ્રી અંતગડાંગ આગમા અંગમાહિ પવિત્ર
વીર જિણેસર જિમ કહિઉ, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર. શ્રી ૪૧
શ્રી કોરંટગચ્છ સદ્ગુરુ શ્રી સાવદેવ સૂરિ
તસુ સીસ નનસૂરિ ભણઇ મન આણંદ પૂરિ શ્રી ૪૨
તિહુંપરિ પનર અડતાલઈ ખંભાતમાંહિ,
શ્રી ભણુ પાસ પસાઉલઇ રચિઉં ઉછાહિ. શ્રી ૪૩
ગયસુકુમાલ ચરિત્ર એ જે ગાઇ રંગિ
તીહ ઘરિ નવનિધિ સંપજઇ સુખ વિલસઇ અંગિ. શ્રી ૪૪

(વિ. ધ. ચોપડો. ૩૮-૪૧)

(૧૩૪) દશશ્રાવક બત્રીશી—સં ૧૫૫૩ ચિતોડમાં

અંતે—

બત્રીશી દશ શ્રાવક તણી ચિત્રકૂટિ રચી ધરમહ ભણી,
પનર ત્રિપનઇ આણંદપૂરિ કોરંટ ગચ્છ પભણઈ નન્નસૂરિ. ૩૨
—વિવેકવિજય ભ. ઉદયપુર.

અભક્ષ અનંતકાય સં૦-આદિ દેવગુરૂ કેરૂં લીજૈનામ, અંતે૦ નન્નસૂરી વિનતિ ઇમ ભણે, કર્મ ધર્મથી સધળા હરે, સુધે ભાવે ભણસે જેહ, મુગતિ તણા ફલ લેસ્યે તેહ ૨-૧૦ આ ક

(૧૩૫) પંચતીર્થ સ્તવન.

આદિ—

(૧) શ્રી સેત્રુંજ રળીઆમણા, તીરથ કેરૂ એ રાઉ,—આદિનાથ સ્તવન.
(૨) દહીઉદ્રાપુરિ દીપઇ, જોતા નયણુ ન છીપઈ—શાંતિસ્તવન.
(૩) ઉજ્જલગિરિ હમો જાઈશુંએ, એણિ તીરથિ નિમ્મલિ થાઇશુંએ,
—નેમિ સ્તવન.
(૪) સકલ મૂરતિ ત્રેવીસમુ સામિ, ખંભાયત પુર મંડણુએ-પાર્શ્વસ્તવન.
(૫) સાચુરિ પુરિ વીરજ વરગુણનુ ભંડાર, મૂરખ હુ કિમ પામુ પાર.
—મહાવીર સ્તવન.

કલશ

પંચઈ તિરથ પંચ જિણેસર, પંચમી ગતિ પુહતા સુંદર,
નન્નસૂરિ ઇમ છંદે નવનવે, વીનવ્યા સુખદાયક તે સવે.
—ઇતિ શ્રી **પંચતીર્થ સ્તવન.**

(સં. ૧૫૪૯ નો લેખાંક ૧૨૩ પ્રતિમાપરનો લેખ આ નન્નસૂરિનો મળ્યો છે તે ઉપરાંત આ નન્નસૂરિના સં. ૧૫૬૯ ખંભાતમાં, સં ૧૫૭૩ માતરમાં અને સં ૧૬૧૧ અને ૧૬૧૨ ના પ્રતિમાપરના લેખો મળ્યા છે ધા પ્ર લે સં. ૨. આમાં લેખાંક ૧૨૩ માં સાવદેવસૂરિને અર્થાત્ સર્વદેવસૂરિ છે, પણ રત્નસૂરિને બદલે નન્નસૂરિ સુધારવું ઘટે સર્વદેવસૂરિના

સં ૧૪૯૨ ૧૫ ૫, અને ૧૫૧૩ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે જુઓ શ્રીયુત નાહરકૃત જૈન લેખ સંગ્રહ-પ્રથમ ખંડ. અને સં ૧૪૯૯ ૧૫ ૪ ૧૫૦૫ ૧૫૧૧ ૧૫૧૩ ૧૫૨ ૧૫૨૧ ૧૫૨૫, ૧૫૩ અને ૧૫૩૧ ના લેખો મળ્યા છે જુઓ ધા. ૨ લે. સં ભાગ ૧લો: આ પરથી જણાય છે કે તે સર્વદેવસૂરિ નન્નસૂરિના સંતાનીય અને કક્કસૂરિના પટ્ટધર હતા. આ સંબંધમાં આપણા કવિ નન્નસૂરિનો સં ૧૫૧૨ નો લેખ મળે છે. જુઓ લેખાંક ८६२)

૭૫ હંસધીર (ત. હેમવિમલસૂરિ-દાનવર્દ્ધન શિ૦)

(૧૩૬) +શ્રી હેમવિમલસૂરિ-ફાગ. સં ૧૫૫૪ માસણ.

આદિ—

અહો મન ધરી સરસ તે સરસતી વરસતી અવિરલ વાણિ,
સિરિ તપગચ્છપતિ ગાઈસુ ભાવિસ્યું નિત સુવિહાણિ. ૧
હેમવિમલ મરીસર ખસર ફિર અવતાર,
અનુક્રમિ મયણનિવારણ, તારણ સયલ સંસાર. ૨

* * * *

અંતે—

હેમવિમલ ગચ્છનાયક દાયક સુમતિ વિલાસ,
વ્રત પુન્ય સિરિ મકર, કમલ સિરિ કવિલાસ. ૫૫
દાનવર્દ્ધન વર પંડિત, કંડિત વાદીય વીર,
ચરણ કમલિ અલિય મલિ એ રમલિ એ રમિ હંસધીર ૫૬
સંવત પનર એ ચઉપનઈ ઉપનઈ બુદ્ધિ પ્રકાસિ,
ફાગ રચિઉ સમાચૂરઈ પૂરઈ માગણ માસિ. ૫૭
૫૭ ટૂકનું સુંદર કાવ્યભાષાનું મળ છે પ્ર. જૈ ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

૭૬ જિનહર (?) (ખ૦)

(૧૩૭) વિક્રમચરિત્ર. પંચદંડ સ ૧૫૫૬ વૈ વદ ૨.

આદિ—

જયુજયુ પાસ જીરાઉલઉ, જગમડણુ જિનચદ.
જાસ પસાઈ પામીઇ, નિતુ નિતુ પરમાણદ ૧
વરકાણુઇ જાણુઈ સહૂ, ત્રેવીસમઉ જિણેસ,
જેહતણી સહઈ વહઇ, આણ જિસી પરિમેય ૨
પાલ્હણપુરવર મડણઉ, વાજા દેવિ મલ્હાર,
પાસ નામ પુહવી તિલઉ, સીડઉ પાલ્હવિહાર ૩
મહિમવત ગિરૂઉ ગુણિ, દહીઉ દૃ સિરિ મ તિ,
જિમ જિમ જિણવર પૂજીઇ, તિમ તિમ પુહચઇ ખ તિ ૪
હસાસણિ સરમતિ નમી, પામી તાસ પસાય,
સુગુરૂ મુખિ હુ સાભલી, ગાયસું વિક્રમરાય ૫

ચઉપઈ

મહિઅલિ મ ડણ માલવદેશ, જિહા નવિ કરઇ દુકાલ પ્રવેશ,
ન્યાયવત વસી લોક, ધરિ

* * * *

બીજઇ દિન સાસૂનઇ મિલી, કહઈ વિક્રમ પુહતી મનરૂલી,
મઈ આદેશ તુમ્હારૂ કરિઉ, પાચમાહિ પહિલઉ મુખ ધરિઉ ૯૩

—આ પ્રમાણે ૯૩ કડીનો પહેલો આદેશ પૂરો થયો બીજો આદેશ ૯૩ કડીનો, ત્રીજો ૭૩ નો, ચોથો ૪૮ કડીનો અને પાચમો ૧૧૨ કડીનો છે કર્ત્તાનુ નામ બરાબર મળતુ નથી લાગતુ-છેવટ નીચે પ્રમાણે છે.

* * * *

અંતે—

વિક્રમના ગુણ હિઅડઈ ધરી, પચદડ છત્રહનુ ચરી,
પનર છપન્નઇ માસિ વૈશાખિ, કીધુ બીજઇ શુલઇ પાખિ. ૧૧૨

અનુપ સુરૂપ નહીં ને સાંભળઇ તેહનાં સકલ સવિ ટલઈ
રાજઋદ્ધિ નહીં રૂડી બુદ્ધિ તે પામઈ અષ્ટ મહાસિદ્ધિ. ૧૧૨

—ઇતિ સંવત ૧૫૮૨ વર્ષે આસો વદિ ૪ સોમે શ્રી પત્તન વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ જ્ઞાતીય પ. કરમા સુત પ. આસા પઠનાર્થં. (મ.ન.)
(શામળભટની પંચદંડની વાત આ સાથે સરખાવી શકાય.)

---

૭૭ નેમિકુંજર—

(૧૩૮) ગજસિંહરાય ચરિત્ર રાસ. ર. ૧૫૫૬ ન. જે. શુ. ૧૫

આદિ— (દૂહા)

પાસજિણેસર પય નમી ત્રેવીસમો જિણંદ
એ સુખ સંપતિ દીજઈ ચઉવીહ સુર નર ઇંદ. ૧
કાસમીર મુખ મંડણી સમરી સરસતિ માય
શીલતણા ગુણ વર્ણવઉં આણઉં ગજસિંહરાય. ૨
નવરસિ નવરંગિ વર્ણવઉં રાસ ભાવિ ને ભેદ
ચાર કથા રસ વર્ણવઉં તિણિ સુણઉ સહુ કોઈ ૩

* * *

ચ્યારિ ખંડ અનુ ગુણઈ કરી એકઈ ચ્યારિ નારિ તિણિ વરી
સંપ તણી ને ઉનમનિ ધરઈ તો ઇમ કથા રાણ્યુતરિ કહઈ ૧
—પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ચ્યારિ ખંડ અનુ ગુણિહિ કરી, એનઈ સ ઠૂરી વરી
સપ તણી ને ઉનમનિ ધરઈ કથા રાણ્યુતરિ તો ઇમ કહઈ. ૧ ૬
—દ્વિતીય ખંડ સમાપ્ત.

દસરથ નગરી અહે ઉમંદ કરઇ રાજ તિહાં ગજસિંહરાઉ
સાત નારિમિંઉ સુખ ભોગવઇ નેમિકુંજર ઇમ ઇણિપરિ કહઈ ૧
ચ્યાર ખંડ અનુ ગુણે કરી, એનઈ નવ નારી તિણિ વરી,
સંપ તણી ને ઉનમનિ ધરઈ કથા રાણ્યુતરિ તો ઇમ કહઈ ૧ ૨
—તૃતીય ખંડ સમાપ્ત.

અંતે— (દુહા)

ગજસિંઘ કુમરતણો, ચરિ મઈ તે કહીઉ સખેવિ,
ભણઈ ગુણઈ જે સાભલઈ, સુખ સપતિ દે દેવિ ૧૮

(ચોપઇ) ૧૯

સદગુરૂ તણા નામ મનિ ધરી, બોલા શ્રીગજસિંઘહ ચરી,
જે પડિત નર પુન્ય કરતિ, રાજસુદર (?) તે ઇમિ બોલતિ ૨૦
સવત પનર છપન્ને સહી, પ્રથમ જેઠ પુનિમ દિન લહી,
બુદ્ધવાર અનુરાધામાહિ, કીયો ચરિત એ મન ઉછાહિ. ૨૭

—પા૦ (નેમિકુજર એ રચ્યઉ ઉછાહિ (ગુ વિ.)

—ચતુર્થ ખડ સમાપ્ત

(વિ ધ ચોપડો ૧૦૫-૧૨૯)

(આ ચોપડાના છેવટે સખ્યા સવત ૧૬૪૧ છે. આમા ચોથા ખડને અતે રચનાર તરીકે રાજસુદર એ નામ આપેલ છે પણ આજ રાસના ત્રીજા ખડને અતે નેમિકુજર એ નામ સ્પષ્ટ લખ્યુ છે. વળી મુનિ ગુલાબવિજયના ભડારની પ્રતમા છેલ્લા ચોથા ખડમા પણ નેમિકુજર એ નામ રચનાર તરીકે જણાવ્યુ છે એટલે આ રાસના કર્ત્તા નેમિકુજરજ છે એમા શક નથી રચ્યા સવત પણ બને પ્રત સરખાવતા સ ૧૫૫૬ જ છે.)

—ગુ વિ. પ્રતમા છેવટે એક કડી મૂકી છે કે—

સવત **સોલ છયસીઉ** જાણિ, માસ કાર્ત્તિકિ દિન ઉત્તમ આણિ,
શુક્લ અષ્ટમી નઇ ભાર્ગવવાર, **લિખિ** રાસ તે મન ઉદાર. ૨૬

ઇતિશ્રી ગજસિહ ચરિત્રે ચતુર્થ ખડ સપૂર્ણ ગ્રથાગ્ર ૬૧૫ શ્લોકઃ શુભ ભવતુ (ગુ વિ)

---

૭૮ લબ્ધિસાગર—

(૧૩૯) શ્રીપાલ રાસ સ ૧૫૫૭.

(૧૪૦) ધ્વજભુજગ કુમાર ચોપઇ રાસ—

ઙ૯ હર્ષકલશ—(ત૦ હેમવિમલસૂરિ-કુશલચરણ શિ)

(૧૪૧) વસુદેવ ચોપઇ સ. ૧૫૫૭ લાસ નગરમાં.

આદિ—

સકલ મનોરથ સિદ્ધિ કર, પુરિ ચઉવીસ જિણિંદ
પય પ્રણમિ સુમતિ કરી, અવિચલ નયણાનંદ. ૧
કાસમીર મુખ મંડણી, મતી સમરૂં એક ચિત્તિ
અવિચલ વંછિત પૂરણી, દિઉ વાણી સરસતિ. ૨
જે વસુદેવ સોહામણો યાદવ કુલિ સિણગાર
ચારત્ર રચું હું તેહનું સંખેપો અતિહિ ઉદાર ૩

* * *

અંતે—

તપગચ્છ કેરઉ સહગુરૂ, શ્રી લક્ષ્મીસાગર ગણધાર,
શ્રી સુમતિસાધુ સૂરીસ, શ્રી હેમવિમલ મુણિદીસ. ૩૫૬
વર લાસ નયર પુરિ હરસિ સય પનર સતાવન વરસઇં
કુશલચરણ પંડિત ગુરુ સીસ, કહઇ હરખકલશ નિસદીસ. ૩૫૭
ધન ધન એ ચરિત્ર વિશાલ ધન ધન જિનધર્મ રસાલ
એહ ચરીઅ સુણતિયાં, નિત પામો અવિચલ રંગ. ૩૫૮

—શ્રી ચરિત્ર ચઉપઇ સમાપ્ત-સંવત ૧૬૫૭ આષાઢ સુદી ૨ રવા । મેરથી માંહે ।-પારણ ભ

—સ ૧૬૭૨ વર્ષે પોષ સુદિ ૮ રવા ભટ્ટનો નગરે ૧૧-૧૭ વિજયધર્મસૂરિ

—સ ૧૬૩૯ લિ ૧ -૧૦ લી.

—ખ ૧ ૩. (હેમવિમલસૂરિ માટે જુઓ ન ૬૫ ૫ ૬૮)

૮૦ સિંહકુશલ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ–જ્ઞાનશીલ શિ.)

(૧૪૨) નંદબત્રીશી ચોપઈ* સ ૧૫૫૦ ચૈત્ર શુદ ૧૩ ગુરૂ.

આદિ— ગાથા.

આગમ વેદ પુરાણુ, જાણુતા જે નરા હીય મગ
જ જ કવિત કવીઅણુત, મારદ તુહ પમાઉ યાઉ. ૧

દુહા.

પહિલુ પ્રણુમુ સરસ્વતી, ભગવતી લીલ વિલાસ
શ્રી જિનવર શકર નમુ, માગુ બુદ્ધિ પ્રકાશ ૨

આપી અવિરલ બુદ્ધિ ઘણુ, જન્મ નિરજ દેહ
નદબત્રીસી જે સુણુઉ, ચરિત રચુ પણુ તેહ ૩

નયરાગણુ અહિઠાણુ જે, તેહ ચરિત્ર બોલેસિ.
નદબતીસી 'ચઉપઈ, એહવુ નામ ઠવેસિ. ૪

---

* આ સ્વ. રણુછતરામ વાવાભાઇ મહેતાએ બુદ્ધિપ્રકાશમા ડે. કૉ ની પ્રતમાથી ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલેલ હતુ ને તે સન ૧૯૧૬ ના મે માસથી શરૂ થઈ પછીના બે જુદા જુદા અકમા તે માસિકમાં પ્રકટ થયેલ છે તેમા તત્રીએ નીચે પ્રમાણે ટિપ્પણ કર્યું છે—'શામળ પ્રેમાનદ, દયારામ આદિ કવિયોના પ્રસિદ્ધ કાવ્યોની મૂળ વસ્તુ શી હતી, તેમા એ કવિયોએ શાશા અને કેવા કેવા ફેરફાર અને સુધારા વધારા કર્યા, સમકાલિન પ્રચલિત સાહિત્યને અને પુર્વના કવિયોને તેઓ કેટલે દરજ્જે આભારી છે અને તેમની એમના કાવ્યો પર કેવી અસર થઇ છે, તે જાણુવાને પ્રથમ મળી આવતા તમામ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સગ્રહ અને તપસીલવાર નોધ થવાની અને તે પછી તેમનો પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસ વિશે ઘણુ નવુ જાણુવાનુ મળશે તેમજ એ કવિયોની ખરી મહત્તા અને ખૂબીઓ આપણે પીછાણી શકીશુ

*આવા હેતુથીજ ઈ. સ. ૧૯ ૫-૧ માં સગધર પ્રવીણ વિ-અમૃતનો કેટલોક ભાગ બુદ્ધિપ્રકાશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તે અને સામળભટની પંચદંડ ની વાર્તા વચ્ચે પણ સરખાવ્યું છે. તે સિવાય પંચદંડ એ નામના અન્ય કવિઓ પણ મળેલ છે. સોસા-યટી હસ્તકના હસ્તલિખિત પ્રતોની યાદી છાપતી વખતે વિનેચટ ની વાર્તાના સંબંધમાં અમે જણાવ્યું હતું કે કવિ સામળભટની વિદ્યાવિ-લાસીની નામની વાર્તા લગભગ તેને મળતી છે અને મુખ્ય પાત્રનું નામ પણ વિનેચટ રાખેલું છે.

હમણાં હેમવિમલસૂરિ (?) કૃત નંદબત્રીસી નામનું કાવ્ય અમને મળ્યું છે અને તે સામળભટ રચિત નંદબત્રીસી ની વાર્તા પર નવીન પ્રકાશ નાખે છે. સાહિત્યના અભ્યાસકોને તે ઉપયોગી થશે એમ સમ-જીને અમે તે પ્રકટ કર્યું છે.

આમાં હેમવિમલ સૂરિ કૃત તરીકે આ કૃતિ તે પ્રમાણે મથાળું મૂકી ઓળખાવેલી છે તે ભૂલ છે. તે તો તે સૂરિના શિષ્ય જ્ઞાનશીલ-ના શિષ્ય સિંહકુશલ કૃત છે.

વિશેષ માટે આની આગળના કવિ નરપતિ જુઓ નં. ૧૦૫ ૮૮

* * * *

અંતે—

તપગચ્છ નાયક એક મુણિંદ જયવંતો હેમવિમલ સૂરિંદ
જ્ઞાનશીલ પંડિત સુવિચાર, તાસ શીસ કહઈ એક વિચાર ૧૭
સંવત પનર સાઠ મઝારિ, ચૈત્ર શુદિ તેરસ ગુરુવાર
જે નર વિદુર વિશેષ સુજાણ સિંહકુશલ ભણિ પર ઉપગાર ૧૭૧
અણજાણ્યું અજાણતાં કહિઉં બુદ્ધિ, શુદ્ધ સાંભળી કરજ્યો સિદ્ધિ
બુદ્ધિ કર્મિ વલિત સાર, બુદ્ધિ વિણ નવિ સંસાર ૧૭૨
—શ્રી. મ. આપ. કે. સૈ.

૮૧ હર્ષમૂર્તિ.

૧૪૩ ચન્દ્રલેખા ચોપાઈ. સં ૧૫૬૦ શ્રાવણ શુ. ૧૩.

અંતે—

પનર સઠઇ સંવત્સર જાણિ, શ્રાવણ સુદિ તેરસિ મન આણિ,
તિણિ દીહાડઈ હુઉ વિચાર, ચુપઇ કીધી હરષ અપાર. ૧૫૨
ચન્દ્રલેખાનુ લેઇ સબંધ, સામાયકનુ રચિઉ પ્રબંધ,
હરષમૂરતિ મુનિવર ઇમ ભણઈ ગુણઇ તે સિવ સુખ લહઇ ૧૫૩

—ઇડરની બાઇઓનો ભંડાર

---

૮૨ ઇશ્વરસૂરિ (સાંડેર ગચ્છ- સુમતિ સૂરિ-શાંતિસૂરિ શિ૦) જુઓ શાંતિસૂરિ. નં. ૬૮.

૧૪૪ લલિતાંગ ચરિત્ર સં. ૧૫૬૧ દશપુર (મંદસોર) માં

અંતે—

મહિ મહતિ માલવદેશ, ધણ કણય લચ્છિ નિવેસ,
તિહ નયર મંડવદુગ્ગ, અહિનવઉ જાણ કિ સગ્ગ ૬૭
તિહ અતુલબલ ગુણવંત, શ્રી ગ્યાસસુત જયવંત,
સમરથ સાહસધીર, શ્રી પાતસાહ નિસીર ૬૮
તસુ રજ્જિ સકલપ્રધાન, ગુરૂ રૂવ રયણ નિધાન,
હિંદુઆ રાય વજીર, શ્રી પુંજ મયણહ ધીર, ૬૯
સિરિમાલ વંશવયંસ, માનિની માનસ હંસ,
સોના રાય જીવન પુત્ત, બહુ પુત્ત પરિવાર જુત્ત ૭૦
શ્રી મલિક માફર પટ્ટિ, હય ગય સુહડ બહુ ચટ્ટિ,
શ્રી પુંજ પુંજ નરિંદ, બહુ કવિત કેલિ સુછંદ. ૭૧
નવરસ વિલાસ ઉલ્લોલ, નવ ગાહ ગેય કલ્લોલ,
નિય બુદ્ધિ બહુઅ વિનાણિ, ગુરૂ ધમ્મફલ બહુ જાણિ ૭૨
ઇમ પુણ્ય ચરિય પ્રબંધ, લલિ અંગ નૃપ સબંધ,
પહુ પાસ ચરિયહ ચિત્ત, ઉદ્ધરિય એહ ચરિત્ર. ૭૩

ઇડરપુરહ નયર મઝારિ, શ્રી સંઘનઇ આધારિ,
શ્રીગછપતિ સૂરિ સુપસાઉ દુહ દુરીય દૂર પલાઉ ૭૪
જે ક્રિમતિ અભિરામ સાર, સુણસુ અર્થવિચાર,
કવિ કવિત ઈશ્વરસૂરિ, તે પામઇ ભદ્ર સુખ ભૂરિ ૭૫
સસિ રસુ (૬૧) વિક્રમકાલ, એ ચરીય રચિઉ રસાલ,
જા ધ્રુવ રવિ સસિ મેર, તાં નંદઉ ગચ્છ સડેર ૭૬
વાચત વીર ચરિત, વિચ્છ રઇ નંદિ જય કિતિ,
તસુ મણુઅભવ ધન ધન, શ્રી પાસનાહ પસન. ૭૭

—ઇતિ શ્રી લલિતાંગ નરેશ્વર ચરિત્ર સમાપ્ત તસ્મિન્સમાપ્તે સમાપ્તોયં રાસક ચૂડામણિ પુણ્યનામેય. તત્ર રાસકે શ્રી લલિતાંગચરિત્રે નામ ગાથા ૧ દુહા ૨ રસાઉલ ૩ પધડી ૪ કુંડલિયા ૫ રડ્ડઉલા ૬ વસ્તુ ૭ ઇંદવજ્રોપેંદ્રવજ્રા છંદ ૮ અડિલ ૯ મડિલ ૧૦ ચામરભોલી ૧૧ અભિસાર્થ-ભોલી ૧૨ મઢ ભોલી ૧૩ વર્ધન ભોલી ૧૪ યમકભોલી ૧૫ છપ્પય ૧૬ સોરઠી (સંવત્ ૧૫૬૧ વર્ષે. પા. ભ.

[સાગરદત્ત રાસના કર્તા શાંતિસૂરિના શિષ્ય ઈશ્વર સૂરિએ મંડપ દુર્ગના પાતશાહ ગ્યાસુદ્દીનના પુત્ર નાસીરના સમય (ઈ. સ. ૧૪૫૮-૧૫૧૨) માં મલિક માફરના પદે થયેલા સોનારાય જીવનના પુત્ર મંત્રિ પુંજની પ્રાર્થનાથી સં. ૧૫૬૧ માં વિવિધ છંદો-ઉપર ઉતારે આપેલા છે-જેમાં આ ગ્રંથ રચેલ છે સાગરદત્તની પેઠે આ પ્રાકૃત અપભ્રંશ તથા ગૂજરાતીમાં છે આ સાગરદત્ત રાસની પેઠે ઉત્તમ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ છે અને તે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ગ્રંથોની સાથે સરખામણીમાં સારી રીતે ઉભું રહી શકે તેવું છે સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ]

[સં. ૧૫૯૭ નો એક શિલાલેખ આ ઈશ્વરસૂરિનો મારવાડના નાડલાઈમાંના આદિનાથ મંદિરમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે-જુઓ સ્વર્ગસ્થ શ્રી જિનવિજયજી મુનિનો પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ-બીજો ભાગ. લેખાંક ૩૩૬ તેમાં જણાવેલું છે કે પોતે સંડેરક ગચ્છના યશોભદ્રસૂરિના સંતાનીય છે યશોભદ્રસૂરિ (જુઓ તેમનાપરનો લાવણ્યસમયનો નં ૧૧ નો રમેલ

રાસ વિજયધર્મસૂરિ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલ 'ઐતિહાસિક રાસ સગ્રહ' ભાગ ૨ જો) ના શિષ્ય શાલિસૂરિ તેના સુમતિસૂરિ, તેના શિષ્ય શાતિસૂરિ અને તેના ઇશ્વરસૂરિ, આવી રીતે અનેક આચાર્ય થયા–તેમા ફરી એક શાલિસૂરિ થયા, તેમના શિષ્ય સુમતિસૂરિ અને તેમના પુન શાતિસૂરિ થયા, કે જેમના સમયમા આ લેખ થયો(જુઓ ન ૬૮) અને તેમના આ ઇશ્વરસૂરિ થયા કે જેમનુ દેવસુદર એ બીજુ નામ હતુ એમણે સ ૯૬૪ મા ઉપરોક્ત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી લાવેલી આદિનાથ પ્રતિમાનો પુન ઉદ્ધાર કરી આ મદિરમા સ. ૧૫૯૭મા સ્થાપન કરી આ ઇશ્વિરસૂરિએ સ. ૧૫૮૧ મા દીવાળી દિને નાડલાઇમાજ રચેલા સસ્કૃતમા સુમિત્ર ચરિત્રમા પોતાના કેટલાક ગ્રથોના નામ આપ્યા છે –૧ જીવવિચાર પ્રકરણ વિવરણ ૨ લલિતાગચરિત્ર (આ કૃતિ)–બીજુ નામ રાસકચ્યૂડામણી ૩ શ્રીપાલ ચોપાઇ, ૪ સટીક ષટ્ભાષાસ્તોત્ર, ૫ નદિષેણ મુનિના છ ગીતવાળો રાસ, ૬ યશોભદ્ર પ્રબધ કે જેનુ બીજુ નામ કાવ્યુ ચિતામણિ છે, ૭ મેદપાટ સ્તવન સટીક

આ ઇશ્વિરસૂરિનો સ. ૧૫૫૭ નો બીજો શિલાલેખ–જુઓ નાહરકૃત જૈનલેખ સંગ્રહ લેખાક ન. ૫૬૪ છે, તેમજ ધાતુ પ્રતિમાનો લેખ સ ૧૫૬૦ નો મળ્યો છે. જુઓ ધા પ્ર. લે સગ્રહ ભાગ પેહેલો લેખાક ન ૪૫૩

---

૮૩ આણંદ (ત. હેમવિમલસૂરિ–સાધુવિજય–કમલસાધુશિ.)

(૧૪૬) ૨૪ જિન સ્તવન (સ ૧૫૬૨)

૨ ૫ ૬ ૧
ઇદુ બાણ રસ નયણ પ્રમાણ, એ સવત્સર સખ્યા જાણ
તપગચ્છ ગયણ વિભાસણ ભાણ, શ્રી **હેમવિમલ સૂરિ** યુગહપ્રધાન ૨૮
પૂજ્ય શિરોમણિ પડિતરાય, સાધુવિજય ગિરૂઆ ગુરરાય,
કમલસાધુ જયવત મુણિંદ, તાસ શિષ્ય ભણિ **આણુંદ** ૨૯

ઇતિ ચોવીસ તીર્થંકર સ્તવન

—પ હંસવિજય મ લખીત (પત્ર ૩ પ્ર. કા)
—સં. ૧૬૯૨ શ્રા. વ. ૩ રવૌ. મકપાસ્ય નગરે લિ મુનિ સૌભાગ્યવિમલ પા ર ૫ ૧૨ આ ક

૮૪ ધર્મદેવ (પૌ૦ ગુણધીર સૂરિ–સૌભાગ્યરત્ન સૂરિ શિ.)

(૧૪૬) હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ સં. ૧૫૫૪ —કે. રત્ન. ભા.

(૧૪૭) અજાપુત્રરાસ સં ૧૫૬૧ ચોમાસામા–સીહીઝ ગામમાં

આદિ—

આદ્ય મહા સિદ્ધિ પામીઈ સમરે જેહને નામિ,
પણમુ જિનવર આઠમો, શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામિ. ૧
ગૌતમ ગણહર પય નમી, સમરી સારદ માય,
સહિ ગુરૂ વદી વર્ણવું, અ નપુત્ર વર રાય.

\+ ૯

અંતે—

પૂનિમ પક્ષિ કરઈ જયકાર શ્રીગુણધીર સૂરિ ગ્ચ્છિ શૃંગાર,
શ્રી સૈભાગ્યરત્ન સૂરીશ મુનિવર ધર્મદેવ તેહનુ સીસ. ૭૭
સંવત પનર એકસઠઇ નામિ રહિયા ચઉમાસિ તે સીહીજિ ગામિ
શ્રી ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર, તોણુ ચઉમાસી પુસ્તક તત્ર. ૭૮
અજાપુત્રની કથા રસાલ, તસુ પુરિ આણી જય સુવિશાલ,
તિહાં તણું શ્રી સંઘ સુજાણ, પીનવઈ તેહન સુણી વખાણ. ૭૯
સુવહિત આણી ચઉપઇ બંધ, એહ કથાનુ કર પ્રબંધ,
ધર્મદેવ પંડિતિ કરિઉ પ્રબંધ આદિ આશ્રિક અર્થ સર્વ સબંધ. ૮
પ્રબંધ કાનુ કરિઉ આલોચ, કોઈ નવિ કોણુ વચન સંકોચ
ઘુઘ મુજ્ઝ સખ્યા મિલી નિશ્ચિંદ્ધઈ નઈ ભાસી વળી. ૮૧
પ્રબંધ અજાપુત્ર ભૂપતિ તણુ ઉપમ આણી ભવીયણ ભણુ
ભણતાં હુઇ નિર્મલ બુદ્ધિ, ભણતાં હુઈ મગલ રિદ્ધિ, ૮૨
— સં. ૧૫૬૪ વર્ષે આસો શુદિ ૧ સોમે લિખિતમ (વિ. ૫)

—સં. ૧૬૭૮ કા૦ વ૦ રવૌ લિ. મોજલાગ્રામે. ૧૪-૧૫ લી અમ૦

(૧૪૮) વજ્ર (વયર) **સ્વામીનો રાસ** સ ૧૫૬૩

આદિ—

જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે—એ ઢાલ

ત્રિભુવન નાયક નયણાનંદો, પહિલુ પ્રણમુ **વીર** જિણંદો
તિત્થેસર ચોવીસમો એ, તસુ એકાદસ હુઆ ગણહર,
કેવલ નાણી તે સવિ ગણહર, તે આદિ ગોયમ નમુ એ. ૧

* * * *

અંતે—

હવણા એ ત્રિણિ છે શાખા, ચોથી **નિવૃતિ** નિવૃતિ એ
ત્રિણય એ કહી મૂલિ **વયર** શાપા જગ દીપતીએ
તુ હવિએ કોટિ ગણ મુખ્ય વયર શાખા તિણિ ચંદ્ર કુલિ એ
ગિરૂઓ એ પૂનિમ પક્ષિ પૂનિમ ચંદ્ર જિમ નિર્મલીએ ૧૦૭

હુઆ એ શ્રી **ધર્મઘોષ** સૂરિ અન્વય શ્રી ગણધર ગુરૂએ,
તેહને પાટે જયવંત શ્રી **સૌભાગ્યરત્ન** સૂરિવરિ તેહતુએ,
લહી અ પસાય રંગે **ધર્મદેવ** મુનિવર ઈ એ,
રચ્યો એ રાસ રસાલ **પનર ત્રસઠિ સંવત્સરી** એ ૧૦૮

હુ તો એ મૂરિખમાહિ શ્રી વયર સ્વામીનૂ ચરિ ઘણુએ
એક મુખે એ તે ન કહાઇ કહુ સક્ષેપે કિપિ પુણ,
ભણવો એ ત્રણ કાલ વયર સ્વામિનુ રાસ રસે
ગુણવો એ મંગલ કાજિ પર્વ વિવાહ દિવસિ નિસિ ૧૦૯

નવનિધિ એ શ્રી વયરસ્વામિ રાસે નવા કિમ સૌખ્યભર,
પૂરે એ ચીંતવ્યુ એહ રાસ ચિંતામણિ નામધર
અપૂરવ એ એ શ્રીરાસ, ગણુમે જે નિત નારિ નર
લહિસિ એ તે સૌભાગ્ય મંગલ રિદ્ધિ સતાન વર ૧૧૦

—૬-૧૫, ૭-૧૩ લી

—ઇતિશ્રી વયરસ્વામિ ચિંતામણિ રાસ સમાપ્ત. સં ૧૫૪૧ વર્ષે ભાદવા વદિ ૧ પડવે ગુરૂવારે શ્રીનારસી મધ્યે લિખિત (મ ભ)
—ખ ૧ ૨

[પૂર્ણિમા ગચ્છના ગુણધીરસૂરિના ધાતુપ્રતિમાઓના લેખ સં ૧૫૧૬ ૧૫૧૮ ૧૫૧૯ ૧૫૩૮ ના મળ્યા છે—લેખાંક ૧ ૫ અને ૫૬ ૧૬૬ ૧૯ અને ૧ ૨૨ અને ૩૪૬ ધા. પ્ર. લે સં ભાગ ૧ લો અને ૧૫૩૧ નો લેખ ભાગ બીજાના લેખાંક ૭૫ માં છે ને પરથી જણાય છે કે તેઓ ગુણસમુદ્રસૂરિના પટધર હતા તેમના પટધર સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પટધર ગુણમેરુસૂરિ હતા કે જેનો સં ૧૫૮૮ નો ઉક્ત ભાગ પહેલાના લેખાંક ૧ ૭ મનો લેખ મળે છે અને સં ૧૫૯૧ નો લેખ ભાગ બીજાના લખાંક ૨૫૨ માં મળે છે]

---

૮૫ કડુઆ (કડુવો) સં ૧૫૬૨ (?)

(૧૪૯) લીલાવતી રાસ.

દુહા.

આદિ—

પ્રથમ વધામન વીનવું, શ્રી ૪૪ ગોચિર
સિદ્ધિ બુદ્ધિ આપુ નિરમલી, ગુણ સંનડિ મંભીર. ૧
ધીર રેવનિ બુધિ ઘણા પારવતીના પુત્ર
તમ સમરિ રિદ્ધિ પામીઇ આણુંમાં ઘર સત્ર. ૨
બીજી તે સમરૂ શારદા, જે છિ ભાષાધાર,
ભાષા ઉચરિ ભગવતી આર વેદ મુખમાંહિ. ૩
આદિ તે આદિનાથ સમરીઇ આગડીઓ આધાર
ગુણ ગાઉ લીલાવતી, સરસ સૂમતિ વિચાર. ૪
* * * *

અત—

લીલાવતીનૂ ચરિત્ર સાંભલિ, દુખ દાલિદ્ર તેહના ટલિ,
જે નરનારી ગામિ રાસ, ધણીપણિ પૂરિ મનની આસ
કરજોડી કહુક ઇમ ભણિ, દુખ દાલિદ્ર તે હેલા હરિ,
જે નરનારી ગામિ રાસ, સ્વામી પૂરે તેહની આસ
—સં. ૧૭૪૧ વર્ષે પોસ સુદિ ૩ રવૌ-૧૩-૧૧
(પાલનપુર ભ.) ડે

(જે કડવાએ પોતાનો મત સં ૧૫૬૨ લગભગ કાઢયો અને તેમા ખરા સાધુઓ વર્તમાનકાલે વિદ્યમાન નથી એવું જણાવ્યુ તે કડવો આ કદાચ હોવ એમ ધારી તેનો સંવત્ લીધો છે)

---

૮૬ પદ્મસાગર (મમ્માહડગચ્છ-મુનિસુંદરસૂરિ શિ.)

(૨૫૦) કયવન્ના ચોપાઈ ૧૫૬૩ ભાદ્રપદ વદી ૮ રવિવાર

આદિ—

મગસ વચન આપે સદા, સરસતિ કવિયણ માઈ
પણમવિ કયવન્ના ચરી, પભણિસુ સુગુરૂ પસાઈ ૧
મમ્માહડ ગચ્છે ગુણનિલો શ્રી મુનિસુંદર સૂરિ,
પદ્મસાગર સૂરિ સીસ તસુ પભણે આણંદ પૂરિ. ૨

* * * *

અતે—

દાન ઉપર કઇવન્ન ચોપઇ, સંવત પનર ત્રિસઠે થઇ,
ભાદ્ર વદિ અઠમિ તિથિ જાણુ, સહસકિરણ દિન આણંદ આણિ ૨૯
પદ્મસાગર સૂરિ ઇમ ભણંત, ગુણે નિહિ કાજ સરંતિ,
તે સવિ પામે વંછિત સિદ્ધિ, ઘર નીરોગ ઘરે અવિચલ રિદ્ધિ ૩૦
—દાન ઉપર કઇવન્ના ચોપઇ. ૧૮-૧૩ લીં.

(૧૫૧) લીલાવતી સુમતિવિલાસ ૧૫૬૩ —

[આગમાદ્ય—આદ્યાંકીય—આગમિક એમ એ ગચ્છનાં નામ છે તે ગચ્છના મુનિસુંદરસૂરિ એ અનિસુંદરસૂરિ કે જેનો સં ૧૫૭૯ નો લેખ—નાહરકૃત જૈ લે. સં ભાગ પેહેલામાં લેખાંક ૪૮૬ માં મળી આવે છે તે હોવા જોઇએ. નામ આપવામાં કંઈ ગલતચૂક થઈ હોય.]

૮૬ ક અજ્ઞાતકવિ

(૧૫૨) મજાદરી સંવાદ સં ૧૫૬૫

અંતિ—

સંવત પનર પાસઠઈ ઉચ્છવ કુરમ નિવાસ.
પુરસ્યુ આરિ ચોપઈ નિરુપ જોધી બુદ્ધિ પ્રકાસ. ૨

—સંવત્ ૧૭ ૫ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૫ દિને પ્રસન્નપુર મધ્યે ઋષિ શ્રી રાજપાલજી તસ્ય શિષ્ય મુની વીરજીલિપિકૃત સ્વય પઠનાર્થં
(ઉદયપુર ભ)

૮૭ હીરાણંદ (મલધાર ગચ્છના શ્રી લક્ષ્મીસાગર સૂરિ શિ૰ ગુણનિધાનના શિ૰)

(૧૫૩) વિદ્યાવિલાસ પવાડો. સ. ૧૫૬૫ ગાઠ ૧૪૩ ભાદ્રવ શુદિ ૭ ને ગુરુવારે મંડપદુર્ગમાં (પૂના ભાંડારકર ઇન્સ્ટિટ્યુટ)

(નં ૨૩ ના કવિનું નામ પણ હીરાનંદ સૂરિ છે અને તેના ગ્રન્થનું નામ પણ વિદ્યાવિલાસ પવાડો છે માત્ર ફેર એ છે કે નં ૨૩ ના પીંપલગચ્છના છે અને તેનું ગ્રન્થ સં. ૧૪૮૫ માં રચેલ છે આ ગ્રન્થ મે જાતે જોયુ નથી પણ બને એકજ નામના પણ જુદા જુદા કવિઓના, એકજ નામનાં પણ જુદાં જુદાં ગ્રન્થ જણાય છે)

[મલધારી ગચ્છના લક્ષ્મીસાગરસૂરિ (ગુણસાગરસૂરિના પાટધર)ના લેખો સં. ૧૫૫૮ અને ૧૫૭૦ ના મળે છે—નાહરકૃત જૈ લે. સં.

તથા પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૪૯ અને ૧૫૭૫ ના મળે છે-ધા પ્ર. લે. સં ભાગ ૧ લો. લેખાંક ૨૭૯, ૧૭૩.]

૮૮ હંસસોમ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-કમલધર્મ શિ.)

(૧૫૪) પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટિ રાસ સં. ૧૫૬૫

અંતે—

સંવત પનર પાંસઠઈ મા૦ જાત્ર કરી ઉદાર. સુ
સંઘ સહુ ઘરિ આવીઆ એ મા૦ દિન દિન ઉચ્છવ સાર સુ ૫૦
ચિંતામણિ કરિ પામીઉ એ મા૦ હતડે સુરતરુ ફલિઉ બાર, સુ૦
મુગતિ હુઇ તસ ઢુકડીએ મા૦ સયલ સુખ સંસાર સુ૦ ૫૧
કમલધર્મ પંડિત વરૂ એ મા૦ જાત્ર કીધી સંઘસાથ, સુ૦
સફલ જનમ હવઈ મુજ હુઓએ મા૦ મુગતિ હુઇ હવ હાથ ૫૨
તપગચ્છ નાયક શિવ સુખદાયક શ્રી હેમવિમલ સૂરિંદ ગુરૂ,
તસ આણુ ધુરંધર વિબુધ પુરંદર કમલધર્મ પંડિતવરૂ,
તસ સીસ નામઇ હંસસોમઈ તીરથમાલ રચિ સુવિમલ,
જે ભવિઅ ભણેસિ ભાવિ સુણેસિ તે નર પામઇ જાત્રફલો ૫૩

—૫૩ ગાથા

૮૯ ઉદયભાનુ (પૌ૦ રાજતિલક સૂરિ-વિનયતિલક સૂરિ શિષ્ય]

(૧૫૫) વિક્રમસેન રાસ (ચુપઈ) સં ૧૫૬૫ જેઠ શુદ.

* આ સંબંધે પોતાના સંગ્રહમાં રા મણિભાઇ બકોરભાઇ વ્યાસ લખે છે કે "આ ૫૬૬ ટૂંકનો પ્રબંધ છે તે દરેક રીતે શામળભટ્ટની વાતો સાથે હરીફાઇ કરે તેવો છે, અર્થાત્ આ પ્રબંધની રચના કોઈ પણ રીતે શામળભટ્ટની વાતોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી." તેનો સાર તેમણે અધૂરો મૂક્યો છે તે ઘણો ટુંક હોવાથી અત્ર ઉતારી લેવામાં આવે છે—

આદિ— (વસ્તુ)

દેવી સરસતિ દેવી સરસતિ પાય પણમેવિ,
શાશ્રુ શક્તિ જિ મનિ ધરી, કરિસ કવિ નવ નર્ચ છંદિ
સિદ્ધિ બુદ્ધિ વર વિઘન હર, ગુણ નિધાન ગણપતિ પ્રસાદિ

પૂર્વ દિશાએ ધણ કણ કંચણ થી ભરેલા ભાથરદેશમાં અનુપમ ઉજેણી નગર છે ત્યાં પરમાર કુળમાં ગંધર્વસેન રાજાનો પુત્ર વિક્રમસેન રાજા થયો. સાહસથી તેણે વીર આગિયા વેતાલને વશ કરી લીધો હતો. રાજાને એક હજાર રાણીઓ હતી. એકવાર રાત્રિએ રાજા એવો સૂઈ ગયો કે સવાર થયું તોપણ જાગ્યો નહિ. સવારે સભાજન આવ્યા ત્યારે મંત્રીએ રાજાને જગાડ્યો. જાગતાંની સાથે રાજા ઘણું કોપાવેશમાં આવી ગયો ને મંત્રીનો ઘાત કરવા તત્પર થયો. મંત્રીએ કહ્યું કે અહો, આપ રાજા છો, આપને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી પણ નગર જનોને શામાટે મારો છો? તમને કોપ કરવાનું કારણ હોય તે કહો. રાજાએ મંત્રીને પોતાનો વિશ્વાસુ જાણીને તેને કહ્યું કે ચંપાનગરીના ચંપકસેન રાજાની કુંવરી લીલાવતીની સાથે હું સ્વપ્નમાં પરણ્યો. એના જેવી સ્ત્રી પ્રધાન સ્ત્રી કોઈ નથી તે જગાડીને મને વિયોગ પમાડ્યો. તું બુદ્ધિશાળી છે તો હવે મળે તેમ કરીને મને એ સ્ત્રી મેળવી આપ. રાજાએ છ માસની મુદત આપી. મંત્રીએ સદાવ્રત માંડ્યું અને મુસાફર, સંન્યાસી તપસી, બ્રહ્મચારી, વિર ભાટ, મઠવાસી જોગીઓ, યાત્રાળુઓ, સાધુઓ જેજે દેશાવર ફરનારા લોક આવે તેમનો આદર કરીને તેમને દેશાંતરની હકીકત પૂછે. એ પ્રમાણે એક મહિનો વીતી ગયો ત્યારે એક અવધૂત આવ્યો તેનો વેશ આ પ્રમાણે હતો—

મસ્તકિ જટા મુકુટ સુવિશાલ તિલક ભભૂત સોહઈ ભાલ,
દઢ ગલ કથા નવ ભી હઈ કરિ પુસ્તકનું હાથ. ૪૩
જોગપટ હરિ ઠુમસી ભાલ દેવ દેહરા ભ્રમણપાલ
લીલામાત્ર મુનિ મેખલ પહુર્ણ છંડિઉં રૂપ અવધૂતહ તણું. ૪૪

જ્ઞાની ઋષિ આગઇ હુઆ જે આગમ પરવેસ,
તસ પમાઈ કવીઅણુ કહઇ, વિક્રમસેન વર્ણવેસુ— ૧

મત્રીએ યોગીને પ્રસન્ન કરી પૂછ્યુ કે આપ ક્યા રહો છો ? યોગીએ કહ્યુ, અમારે કોઈ એક ગામ ઠામ હોતું નથી, મે અડસઠ તીર્થ કર્યા છે. કવિ તીર્થ ગણાવે છે

ગગા ગયા ગોદાવરી હેમપથ હીગલાજ
સાગર સગમ નરમદા, નાહી સાર્યાંકાજ, ૪૮
વૈતુરણી સાભરમતી, અચલેશ્વર જગનાથ
કાસી યમના દ્વારિકા, ભેટ્યા શ્રી સોમનાથ ૪૯
વટ પ્રિયાગ જઇ સરસતી, તાપી મહી ભૃગુ ખેત્ર
સારણિ રામેશ્વરિ જઇ, પુહુતા જિહા કુરુખેત્ર ૫૦
નગરકોટ જ્વાલામુખી, કાસમીર નઇ દેશ,
તીરથ જોયા મઈ ઘણા, મત્રી મઇ મણુઈ વેસિ ૫૧

શભૂ શક્તિના દૂત જેવા સોમદેવ નામના એ યોગીએ કહ્યુ કે મે કરેલા તીર્થ ગણાવતા પાર આવે એવો નથી, પણ મે એક અચરજ જોયુ છે તે હુ તને કહુ છુ. નવખારી ચપા નગરીમાં ચપકસેન રાજા અને ચપકસેના રાણીને લીલાવતી નામની કન્યા છે. કન્યા અદ્ભુત રૂપવતી છે મત્રીએ પૂછ્યુ કે તે પરણી છે કે કુવારી છે ? યોગીએ કહ્યુ કે એ એક વિપરીત વાત છે એ પાપિણી પુરૂષ-દૂષિણી છે પૂર્વભવનુ એક જ્ઞાન થયુ છે ને તેથી પુરૂષનો દ્વેષ કરે છે. મત્રીએ કહ્યુ કે ઠીક, ચાલો આપણે રાજા પાસે જઇએ ઊજેણી નગરીની મનોહર રચના જોતો જોતો યોગી રાજા પાસે ગયો રાજાએ બહુ ભક્તિભાવ બતાવીને યોગીનું સ્વાગત કર્યું પછી યોગીએ લીલાવતીની બધી વાત કહી રાજાએ તેને કોટિ સુવર્ણદાન આપીને વિદાય કર્યો, પછી સાગરદત્ત મત્રીને રાજ્ય સોંપીને પોતે . ." (આટલે સુધી સ, ૧૬૬૨ ની લખેલી પ્રતપરથી લખેલ સાર અધૂરો મૂકાયો છે)

અંતિ—

પનર પાસઠિ સંવચ્છરિઈં જ્યેષ્ઠ માસિ શુદિ પક્ષ ભિનારઈ,
રચિઉ રાસ એ શાલિભદ્ર કવિ કવિયણ નિજ ગુરુ દાસ. ૧૧
પૂનિમ ગચ્છિ ગુરુ નિધાન, રાજતિલક સૂરિ જગહ પ્રધાન,
તાસ પાટિ ગુરુ પુનિમ ચંદ શ્રી વિનયતિલક સૂરિંદ. ૧૨
તસ ગુરુ અનુમત લહી, કેતક કથા કવિયર કહી,
× × × વાચક ઉદયભાન ઇમ ભણઇ ૧૩

—સાગર ભં પાટણ નં. ૩

[પૂર્ણિમાગચ્છના રાજતિલકસૂરિના પ્રતિમાલેખો સં ૧૫૧૧ ૧૫૧૫ સં. ૧૫૨૪ સં. ૧૫૨૬ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. લે. સં. ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૨૨૨ ૩ ૧ અને ૬૨૪ ૧૨૪૫ અને ૩૩. તથા સં. ૧૫ ૧ તથા સં. ૧૫૨૩ ના મળ્યા છે-ભાગ બીજો લેખાંક ૬૬૧ અને ૭૮૭ તેમાંના એક પરથી જણાય છે કે તેઓ મતિતિલકસૂરિના શિષ્ય હતા.

---

૯૦ લક્ષ્મણ (લખમણ) પહેલો.

(૧૫૬) શાલિભદ્ર વીવાહલુ ૧૫૬૮ પહેલાં.

અંતે—કરજોડી લખમણ ભણઈ એક કવિયણ કરે,
કઇ નિ રહું જગ સૌભાગ્યને— ૪૪
જગ ગુરુ કે અણાગલહું, ગુણ નવિ લહુ પાર રે,
પાર નિઈ સાર કરઇ સેવક તણીએ—
૧૫૬૮ વર્ષે લિખિત (પ્ર ઢ)

---

૯૧ ધર્મ્મસમુદ્ર ગણિ [ખ૦ જિનસાગર સૂરિની પટ્ટપરંપરાએ જિનહંસસૂરિ-જિનચંદ્રસૂરિ-વિવેકસિંહ શિષ્ય.]

(૧૫૭) સુમિત્ર કુમાર રાસ. સં ૧૫૬૭ નપોર નગરમાં

ઢાલ ત્રિપદીનુ

અંતે—

સુવિહિત ખરતરગચ્છ વિરાજઈ, રયણાયર જિમ ગુહિરૂ ગાજઇ,
શ્રી **જિનસાગર સૂરિ** ૩૦

તાસુ પટ્ટિ ગુણ રૂપિહિ સુંદર, ગિરૂઆ ગણધર શ્રી **જિનસુંદર**
બુદ્ધિ કરઇ સુર સૂરિ ૩૧

તાસુ પટ્ટાલંકાર મનોહર, શ્રી **જિનહર્ષ સૂરિ** સૂરીસર,
શ્રી જિન ગોયમ સામિ ૩૨

તાસુ પટ્ટિ ગુરૂ સંપઇ સોહઈ, શ્રી **જિનચંદ સૂરિ** જગ મોહઇ,
દોહગ નાસઈ નામિ ૩૩

વાચક **વિવેકસંઘ** લઘુ સીસ, પ્રભણઈ શ્રી **ધર્મ્મસમુદ્ર** ગણીસ,
આણી બુદ્ધિ વિ છદ ૩૪

સંવત **પન્નરહસિ સતસઠઈ, જાલઉર** નયર **પાસ** સતુઠ્ઠઈ,
કીઉં કવિત આણંદઈ ૩૫

ચરણઈ ધરઈ જા સેપ ફણિંદ, જા ગયણગણિ તપઇ દિણંદ,
શિવ સિરિ રોહણિ કંત. ૩૬

ગુરૂ પસાઈ એ આગમ વાણી, ચરિત્ર રચ્યુ પરમારથ જાણી,
તા લગઇ ચિર જયવંત ૩૩૭

—ઇતિ દાન વિષયે **સુમિત્ર કુમાર** રાસ સંપૂર્ણ સમાપ્તં સંવત ૧૬૫૩ વર્ષે પોષ સુદિ ૬ બુધે લિખિત ૩ ૪

(ડે૦ કૉ ન ૫૧–૧૮૭૭–૭૮) રત્ન. ડે

—જાંબુનગરે ઋષિ લલિતસાગર લિપિત સં ૧૬૬૭ વર્ષે આસો શુદિ ૩ સોમે (ઈડર બાઇઓનો ભ)

(૧૫૮) કુલધ્વજ કુમાર રાસ સં. ૧૫૮૪

અંતે—

સંવત પનર ચઉરાસીઇએ, કીધઉ કીવરૂ પ્રબંધ સુનામઠિ,
સ્વદારા સંતોષ વ્રત ઊપરિઈએ, પાલઉ ર મન કરિ ઠામકિ.
—સંવત પનર ચઉરાસીઇએ ૧૪૨

ચઉરાસીઇ એ રચિઉ મધુકર ગચ્છ ખરતર મંડણુ
ઉવઝાય રાય વિવેકસિંહ સુપાય સેવક તસુ તણુ.
ઇમ ભણઇ ધરમસમુદ્ર વાચક એહ બોલ ચીત્તિ ધરી
ખપ કર અહનિસિ ભાવિ ભવીઅણુ સીલ ગુણ ઇમ સાંભલી. ૧૪૪

પ્ર. મ. ભ.

(૧૫૯) અવંતિસુકુમાલ સ

આદિ—

જિણવર પુરિ ત્રેવીસમોરે પ્રણમી પાસકુમાર
ગાઇસ્યું હું રલિયામણોરે મુણિવર મણિમણિ સાર ૧

* * * *

અંતે— ત્રુટક

એક મધ્યાહ રોમ ન પત્તે ભાગી કરિય મેગે નૃપ ભણ્યઉ
નમુ દેવ ભાણુ સીસ નામુ ૧૬ સહટ જિમ ટલઇ
ઇમાભ્રુમતિર સ્તવન કરતાં બિહર પીઠી અપ્પએ
કવિ કહઇ ધરમસમુદ્રવાચક પાસ પગલા થાપ એ. ૩૪

૪-૧ ભા. ક

(૧૬૦) રાત્રિભોજન રાસ-જયસેન ચોપાઈ પંચાસામાં

આદિ—

પણુમિસુ માયમ ગણહરરાય સમરી સરસતિ સામિણિ પાય,
રયણી ભોજન દોષ વિચાર, બોલિસુ તે સાંભલુ ઉદાર ૧
એક જિ મનિ અણાચાર વ્યુગતિ, માંસ દોષ કિસી થઈ વિગતિ.
રાતિ દિવસિ જુ ભરતઉ રહઇ વિરતિ નિરતિ કહી પરિ (નવિ) થઇ ૨.

* * * *

અંતે—

ખરતર ખરતર મછિ હિ રાછઉ એ મહિજિન મહિજિનસાગર સૂરિ હિ
શ્રી જિનસુંદર સૂરિરાએ નામિએ નામિએ નવનિધિ પૂર હિ ૬૨ ધર-

શ્રીપૂરૂ રાજઉ ષરતર ગચ્છિ શ્રી જિનહર્ષ સૂરિ યતીસરો
જયવત શ્રી જિનચદ સૂરિ વર લબધિ ગોયમ ગણુહરો
સુવિવેકસિંહ સુજાણ વાચક સુગુરૂ પાઉ પસાઉલિ
પ્રતિબોધ ધરમસમુદ્ર વાચક ઘણુઈ ઈમ રગઈ ભણુઈ ૬૩
પુર પુર પચાલસા મડણુએ પચમ પચમ જિણુવર રાઉ કિ
સ્વામિ સુમતિ સોહામણો એ સેવઇ એ સેવઇ એ સુરનર પાઉ કિ ૬૪
પચાલસા નયર મડણુ મેવરાજ સુનદણો
તેહનણિ સાનિધ્ધ સઘ આગ્રહિ સદા મનિ આણુદણો
એ અરથ અનુપમ સુણુઈ જે નર ભણુઈ ભવીયણ નઈ કહુઈ
બહુ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ વિનોદ ઉચ્ચ સિદ્ધિ સપદ તે લહઈ

—ઉદયપુર ભ

—રાત્રિભોજન વિષયે જયસેન ચોપઈ સમાપ્ત ઋ-રવિચદ્ર લિખિત્ત સા૦ સત્યલક્ષ્મી પઠનાર્થે ૮-૧૫ મા

—સ ૧૬૩૩ વર્ષે માહ શુદિ ૩ ભોમવારે શ્રી હર્ષપ્રિયોપાધ્યાય શિષ્યેણુ વા૦ ચારિત્રોદય ગણિના, પ. વીરકલસ ગણિ-પ૦ હર્ષસાર ગણિના વાચનાય કૃતે ૬-૧૮ (વિ ધ૦), ૧૩-૧૩ લી

—સ ૧૬૮૪ પ્રથમ શ્રા૦ બહુલ ૨ શુક્ર-જીર્ણદુર્ગે ૫-૨૨ બાલ૦

—ગ્રથાગ્રથ ૨૫ શ્લોક સખ્યા (વિ ધ ચોપડો ૧૨૯-૧૪૨.

—સ ૧૮૦૮ વર્ષ આસૂ માસે શુક્લ પક્ષે ૩ દિને લિખિતં પ્રસિદ્ધસાગરેણુ ૯-૧૭ ગુ૦ વિ૦

[જિનહર્ષસૂરિના પ્રતિમાલેખો સ ૧૫૩૬, ૧૫૪૩, ૧૫૪૯ અને ૧૫૫૫ ના મળ્યા છે જુઓ લેખાક ૧૩૭૮, ૬૮૬, ૧૧૫૯ અને ૯૨૮ ધા પ્ર લે સ ભાગ ૧ લો આ પૈકી સ ૧૫૪૯ ના લેખમા જણાવેલુ છે કે તેઓ જિનવર્દ્ધનસૂરિ પટ્ટે જિનચદ્રસૂરિ પટ્ટે જિનસાગરસૂરિ પટ્ટે જિનસુદરસૂરિના પટ્ટધર હતા તે સિવાય ભાગ બીજામાં સ ૧૫૧૯-૨૦-૨૨-૨૪-૨૫, ૧૫૩૪-૪૪-૫૨ ની સાલના લેખ મળી આવ્યા છે]

---

૯૨ દેવકલશ (ઉપકેશ ગચ્છીય ઉપાધ્યાય દેવકુમાર શિષ્ય ઉ૦ કર્મસાગર શિષ્ય ઉ દેવકલ્લોલ શિષ્ય.)

(૧૬૧) ઋષિદત્તા ચઉપાઈ સં ૧૫૬૯ ગાથા ૩૨૭ ૩ ૧ પત્ર ૧૨ લા ભ પાટણ. લીં

---

૯૩ અનંતહંસ સં ૧૫૭૦ પહેલાં.

(૧૬૨) બાર વ્રત સઝાય.

શ્રી હેમવિમલસૂરિ તણઉ પસાય સખી મેં કીધુ સઝાય.
ગી અનંત હંસ સીસ ઇમ કહઈ તે ભણે સિદ્ધાંત સર્વ
સિદ્ધિ લહઈ—પ્ર. સ.

(૧૬૩) દસ પ્રકાર ચૈત્ય પરિપાટી (સ્ત) ઈડર સંબંધી.

તવ ગચ્છિ જિણવર લબ્ધિસાગર સુમનિસાધુ સૂરીસરો,
શ્રી હેમવિમલ મુણિંદ જિનમાણિક્ય ગુણમણિ સાગરો
ગચ્છનિગો શ્રી ગુરૂ અનંતહંસ ગીસીસિસિ જિણવરો
શ્રી સંઘ મઙ્ગલિ સુખ ભનુવિદ આધિ સિદ્ધિ સુહંકરો. ૪૫

---

૯૪ સહજસુન્દર (ઉપકેશ ગ૦ રત્નસમુદ્ર ઉ૦ શિ૦)

(૧૬૪) ઇલાતીપુત્ર સઝાય સં ૧૫૭૦ જેઠ વદ ૯

અંતે—

સંવત પનર સિત્તરિ જેઠ વદિ નવમી તિથિ
સુખ પામસઈ તે ભાવ ભગુણઈ સાંભ સાંભલઈ જેમતિ ૩
ગાઈ (૨) વર રતિ રાઉએસે આચરિ ૨ એસઈ સીસ ધિ
પામી રત્નસમુદ્રને સહિત ૨ અંતર ભણ ઇમ ધિ ૩૧
—પ્ર. સ

(૧૬૫) ગુણરત્નાકર છંદ. સં. ૧૫૭૨

[જૂદા જૂદા છંદમા આમા સ્થૂલિભદ્ર ચરિત્ર વર્ણવ્યુ છે કવિનો ભાષા ઉપરનો કાબુ બહુ સારો છે. મ. બ.]

આદિ—

શશિકર નિકર સમુજ્જ્વલ મરાલ મારૂઢ સરસ્વતી દેવી,
વિચરતિ કવિજન હૃદયે સદયે સંસાર ભયહરિણી ૧
હસ્ત કમંડળ પુસ્તક વીણા, સુહઝાણ નાણ ગુણ છીણા,
અપ્પણ્ડ લીલ વિલાસ સા દેવી સરસઇ જયઉ. ૨
ક્ષુદ્રોપદ્રવ હરણ દદાતિ ધન ધાન્ય કાચનાભરણં,
સકલ સમીહિતકરણ, દેવીસરણ નવનવાભરણ ૩
બ્રહ્માણી બ્રહ્મસુતા, તુ જગદમ્બા ત્રિલોચના,
ત્રિપુરા આદિ ભવાની માતા, તુ ત્રાતા તારણી તરૂણી. ૪
દિઉ લીલા ગુણ લચ્છી, કરુ દેવિ દયાભર અચ્છી,
શોક હરઉ હરિ સિદ્ધિ, કિત્તિ કઉ માય પરિસિદ્ધિ. ૫

* * * *

પય પણમું સરસત્તી, માતા સુણિ વાત એક વિન્નતી,
મગ્ગઉં અવિરલ વાણી, દેયો વદારન ગુણ જાણી ૧૭
આણી નવનવ બંધ નવનવ છદેણ નવનવા ભોગા,
ગુણ રત્નાકર છંદ, વન્નિસુ થુલિભદ્દસ્સ ૧૮

* * * *

પાઠક રતનસમુદ્ર ચરણે નામુ સીસહ,
ગુરૂ ગુણનિધિ ભંડાર અમીય રસ વયણિ વરીસહ,
તુઠી સારદમાય પાય પણિ પ્રણમી ભગતિ હિ,
ક્રીડા કામ વિનોદ તેહ મઇ બોલ વિગતિ હિ
અધિકાર એહ બીજઉ હુઉ ભાવ ભેદ નવ નવ કહી,
વયરાગ રંગ આધુ હિવે કહું બોલ અવસર લહી— ૧૦
—ઇતિ શ્રી ગુણરત્નાકર છદસિ દ્વિતીયો ધિકાર સમાપ્ત—

સાંભળિયા દરિશણિ સહુ આપઉ વચી અધિકાર
મુઝ મન તે રંજિઉ ઘણઉ મિલઉ સરસ અપાર ૧
ચિત ચોરઈ સ્વપ્ની સમઈ દિયઈ પ્રસિઉ બહુ માન
સુપનાંતરિ આવી રહી તે સરસતિ પરધાન ૨
ઊતિ લાગુ પાઉએ હુઉ તે જયજયકાર,
વરદાની સામઈ સદા તે કરયો ઉપગાર ૩
સારદ સાર દયા કરી દિઇ મુઝ અવિરલ વાણિ
જિમ પ્રભાવી પૃથ્વી મનો રંજઇ વિનાણિ. ૪
દૂરિ ગઈ જાડિમ સવે નાઠાં અશિવ વિઘન
વાણી રસ હિત કેહવું સાંભળજો સહુ સજ્જન ૫

× × × ×

કરઈ મહોત્સવ નગર માઝ-, ખાંખિ ખારિસ તેલ પાયક
રોપઈ કેલિ સનોરણ નીલક, હોયા રંગ સરોવર ઝીલક.
પ્રેમ તણઉ ભવ (ઈ) નામ તા વલી કરઇ વિસ્તાર,
સકિલસુંદર મુનિવર ભણઈ એ ભીલડ અધિકાર ૩ ૩
—ઇતિશ્રી ગુણરત્નાકર છંદસિ દ્વીપોત્સિકાર સમાપ્તઃ
જયકા ના જનમાદિ પ્રસિદ્ધિ વાણી સરસ વલી મુઝ દીધી
ફિલવસિઉ ઘણાઉ અધિકારહ સુણજો નર કરજો જયકાર
ઘણુ લિખઈ પ્રીછઉ ધરિ આનંદ.

* * * *

અંત—

જલધરિય સાગર તણઈ દિવાકર તેજ કરઇ ન થાઈ
સદ્ધિ ગ્રંથ વલ્લ તઈ સમિ નહિ ગુણરત્નાકર છંદ
ઉવએસ ગચ્છગણ દુરિતનિકંદણ સિરિના રયણસમુદ્ર
ઉવએસપુરિ મહિમામંદિર મગધાર સુગાહ ૮૪
સંવત પનર બિહુત્તર વરસે, એમ છંદ રચિઓ મન હરસે,
સિરિઓ મઝાર નવ નવ છંદ સકલસુંદર એમઈ આણંદઈ ૮૫

એ ઋષિરાજ સુગુણ જે ગાસઈ, અજર અમર માનવ તે થાસઇ,
ઘરિ મઙાણુ મહોત્સવ સતતિ, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ લહિસઇ તે સપનિ ૮૬

કલસ

પાટલપુર સિગડાલ, સગલ મત્રીશ્વર ભણીઇ,
નંદરાય નરમુગટ સુભટ જસ કીરતિ સુણિઇ,
થૂલિભદ્દ થિર મન કોશિ યુવતી જેણિ તારી,
ચદ્રકલા નિકલક સદા સાસન જયકારી,
વઇરી વિયોગ ભાવ વિહરણુ, કરણ રિદ્ધિ સિદ્ધિ સયા,
લીલા વિલાસ રસ રગ દીઓ કરો સહિજસુદર મયા ૮૭

—ઇતિશ્રી ગુણરત્નાકર છદ મહા વિનોદ મનોહરે ચતુર્થોડધિકાર સપૂર્ણ મિતિ સવત્ ૧૫૪૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ માસે શુકલપક્ષે ૧૩ બુધે અદ્યે હવમોગ્રામ મધ્યે ભટ્ટારક શ્રી ૫ શ્રી શિવતિલક સૂરિ તત્શિષ્ય મુનિ ગુણીયલેન લિખિત પ્ર કા

—૫૬-૧૭ મા, ૨૮ પ્રે ર, ૨૧-૨૨ ભાવ, અમ૦

(૧૬૬) ઋષિદત્તા રાસ સ ૧૫૭૨

આદિ—

(પ્રથમ મગલાચરણ છે પછી

× × × ×

ઇદ્રિ સરિખુ પાલઈ રાજ, નિસુણો સીલ તણા ગુણ આજ,
સહેજસુદર મુનિ ઇમ ભણઇ ૭

× × × ×

અતે—

સવત **પનર બહુતિરે** ઉ, ભ૦ રામ કીઉ સુવિચાર ઉ
સૂરિજની કરણાવલી ઉ, ભ૦ જિમ સઘલિઈ પસતિ ઉ
ઇમિ એ રાસ સોહામણુ ઉ, ભ૦ ચઉપટલી વિચરતિ ઉ

* * * *

(આ કવિએ સસ્કૃત ગ્રથ નામે વ્યાકરણે પ્રથમ પાદ સ ૧૫૮૧ મા પોતે લખ્યો છે તેમા આ પ્રમાણે છેવટે જણાવ્યુ છે કે સવત્ ૧૫૮૧

વર્ષે આસ્વીન માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશી તિથિ સોમવારે શ્રી શ્રીમાલ-જ્ઞાતીય મંત્રિ સોમસીહ પુ મ. અરજુણ જયવંતમેન પઠનાર્થ શુભ ભૂયાત્ મુનિ સહિજસુંદરેણ લિખિત પ્ર. સ.)

(૧૬૭) રત્નસાર કુમાર ચઉપાઈ સં ૧૫૮૨

આદિ—

સરસતિ હંસગમનિ પય નમુંમી અવિરલ વાણી પ્રસરે,
શેત્રુંજમંડણ શ્રી રિસહેસર જ (?) ત્રંબવિ પાસરે,
નેમિકુમર ગિરિનારિ અલંકૃત, રાજિમતી ભરતારરે
ધણનયર ધણમણ પરમેશ્વર કુશલિય પાસ કુમારરે. ૧
ઉવએસ ગચ્છ સિણગાર સોહાગર સમણુપંથ સીમરે
સપ્રતિ શ્રી સિદ્ધસૂરિ નમી ગુણ પૂરણ મનહ જગીસરે,
ગુરુ ગુણ રત્નસમુદ્ર ભરિઉ જિમ વિદ્યા ચઉદસ તરગરે
ગુરુ જ્ઞાની ગીતારથ સુરતરુ ગુરુ ચિંતામણિ સંગરે ૨
ગુરુ દીવો ગુરુ દેવતણી પરિ, ગુરુ જ્ઞાન ગુરુ ધ્યાનરે,
ગુરુવિણ પંથ કુપંથન લહીઇ ગુરુ જગમાંહિ પ્રધાનરે,
ગચ્છમ સીલ મહાર કેવલ શીલ વિશાસરે.
શ્રી રત્નાકર પુત્ર તણું ચરિત્ર સાંભળજો સહુ રસરે.
તપ મહાતપ વિનાર પીડિત એહતણું સર્વ ગીતરે
શ્રી ઋષિરાજતણી મુખ વાણી, ચકોરિણ જિમ ગીતરે. ૪

વસ્તુ— /

સકલ સારદ સકલ સારદ પાય પણમેવિ
ચુવીસઇ જિણેસર નમી, સુગુરુ પાય પણમેવિ સુહકર,
અરથ વલી સિદ્ધાન્ત પાપતાપ પરિહરણ સુંદર,
ઉવએસ ગચ્છિ સિદ્ધસૂરિ ગુરુ, પય પ્રણમી બહુ ભત્તિ
રત્નસાર કુમારનું સાંભળજો સુચરિત્ર. ૭

* * * *

અંતે—

પ્રથમ ઢાલ.

સયલ સુણી વૃત્તાત રસાલહ ઈહાપોહ કરંતિરે
પૂરવિલુ ભવ દેષી સઘલુ, શ્રી ગુરૂપાઈં નમંતિરે,
એટાનઈં સવિ રાજ સમોપી લીધુ સયમ ભારરે,
રાણી તેહ થઈ વઈરાગિણિ, કર્મ ષપાઈ સુખકારરે,
વરસ બહુત્તરિ સયમ પાલી પામીઉં કેવલનાણુરે
અણુસણુ સિઉં આબૂગિરિ સ ( ) મોક્ષપણુ નિરવાણુરે
અંગ અગ્યાર ભણુતા ઉપાઈ ગુણષાણિરે
રતનમંજરિ પુહતી પ્રિય પાસઈં, બીજા અમર વિમાણિરે ૯૭
ચારિત્ર દેસ થકી તે પોપટ, વિરતિ કરઈ ગુરૂ પાસિરે,
દેવતણી લીલા જિણિ લીધી, સોઈ રમઈ સુષ વાસિરે
રયણકુમાર સદા શુભ લક્ષણુ દેવ કરઈ ગુણગ્રામરે,
જયકારી જયમંગલ કારણુ સહજ સલૂણુ નામરે. ૯૮
જે ભણુસ્યઈ ગુણસ્યઇ નરનારી તે ઘરિ મંગલ ચ્યારિરે,
લહસ્યઈ લીલવિલાસ ઘણી પરિ પુત્ર કલત્ર પરિવારરે,
સંવત **પન્નર ખ્યાસી** સંવછરિ એ રચીઉ મઇં રાસરે
વાચક **સહજસુંદર** ઇમ બોલઈ, આણી બુદ્ધિ પ્રકાસરે ૯૯

—ઇતિ શ્રી રત્નસાર કુમાર રાસ સંપૂર્ણ લિષિત સંવત ૧૮૭૩ વર્ષે કાર્ત્તિક વદિ ૯ શુક્રે પા ૬ ૫ ૧૮ આ ક

—સં ૧૬૭૬ વર્ષે પોસ સુદિ ૧ વાર રવૌ શ્રી **પણઘટ્રી** ગ્રામે વા શ્રી વિજયમૂર્ત્તિગણિના લખિત (મ બ)—કુલ ૩૧૦ પદ્ય ૧૨ પાના હા ભ. પાટણુ ડાબડો ૮૩, સાગરભંડાર પાટણુ નં ૨.

—સં. ૧૭૭૮ વર્ષે જેષ્ટ શુદિ ૬ દિને વાર શુક્રે સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિત શ્રી ૫ શ્રી જીવણચંદ ગણિ ભ્રાતૃ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી દાનચંદ ગણિ શિષ્ય ૫ દોલતચંદ્ર ગણિ લિષિત શ્રી પત્તન નગરે આત્મીય અર્થે લિખીત (પ્ર. કા. પાના ૧૩), ગાથા ૪૦૦ પા ૯ જેસલ

(૧૬૮) આત્મરાજ રાસ ૨. ૧૫૮૨ (વા ૧૪૮૮) (ખરું ૧૫૮૨ સાચવો)

અંતે—

સવત પનરઅ બ્યા (બ્યાસ્યા) ચીઈ, મઈં રચિઉ ૨, રાસ
આતમરાય કથા અનુપ તેહનઈ પરિ રે રંગ લક્ષ્મી નિવાસકિ ભ. ભ.
આધિ વ્યાધિ ટલી સવે મિલઈ મુગતિ સંયોગ
સહિજસુંદર વીનવઈ પ્રીઉ (ય) પ્રાણીરે નિતુ ભોગવઈ ભોગ.

ભિ. ૮ ભ.

—ર. મ. ઘો. ભં. પાટણ પાનાં ૩ થી કાગળ આગમીઓનો ભં.

(૧૬૯) પરદેશી રાજાનો રાસ.

આદિ—

જિનોત્તમ નમણુતિધાર, ચોવીસમો જિણંદ,
રાય સિદ્ધારથ કુલતિલો પ્રણમું પરમાણંદ. ૧
ભગતિ મુગતિ દાતાર પ્રભુ ગોયમ લબ્ધિનિવાસ
અધિક પ્રતાપિ કથા કહું, નામ લીઈ વિશ્વાસ. ૨
અવિરલ વાણી દેયણ અને નવી શુભ ધ્યાન
ભવણ સમારજન કથા દિઉ સરસતિ વરદાન. ૩
રાય પરદેસી તેહનો સાચો જિમ સબંધ
સહિજસુંદર વાચક ભણે સુણિયો સદુ ઈ જબંધ ૪

* * * *

અંતે—

જિનશાસન મઝિ ગુરુ આર્યો શ્રી સિદ્ધિ સૂરિ મુ નવ
પાટ શ્રી ધનસારિ મહિમા મેરુ સમાન,
તસ પરિ ગુરુ આણાનવી રત્નસમુદ્ર ઉવઝાય,
મનત જિન આપ તસ ? સેવા ગુણપાય. ૨૧૫
શીલ પતિ સચિવી વરઘ કરઈ સ્તુતિ એવિ
સાખાના ગુરુ આનંદ, ફલઈ મનોરથ એવિ. ૨૧૬ ૨૧૭

નરય થકી સ્વર્ગઇ ગયુ, તેન પૂણ્ય પ્રમાણુ,
સ .આંણુ વહતડા, લાભઈ અમર વિમાણુ ૨૧૮
ધરમઇ સવ સુપ સપજઈ, ધરમ કરો નરનારિ,
વાણી સહજસુદર તણી, સફલ કર સસાર ૨૧૯

—સ. ૧૬૬૩ વર્ષે કાતી સુદિ ૧૫ દિન અચલગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ધર્મ્મમૂત્તિ સૂરીશ્વર વિજય રાજ્યે ૫. શ્રી મુનિશીલ ગણિ વાચનાર્થે લાલણ ગોત્રે સી૦ જેસા તત્પુત્ર સા૦ સૂરા તત્પુત્ર સા૦ રાજપાલ તત્પુત્ર સા માણિક તત્પુત્ર સા૦ વીરદાસ તત્સુત તેજપાલ લિખિત શ્રી જેસલમેરૂ મધ્યે રાઉલ શ્રી ભીમજી વિજય રાજયે શ્રી —ભાવ

—૬–આચાર્યજી ઋ શ્રી ૬ જસવતજીના મેવક ઋ લપ્ર પોર્પા લક્ષત સવત ૧૬૭૧ વર્ષે આસો શદિ ૩ (વિ ધ)—૧૪–૧૧ લી

(૧૭૦) શુકરાજસાહેલી.

આદિ—

સરસતી હસગમની સદા, માગુ વચન વિલાસ,
વીરજિણેસર પય નમી, ગોયમ બુદ્ધિ નિવાસ ૧
હરખ ઘણો ગુણ બોલતા, સુણતા સિદ્ધિ બુદ્ધિ હોય,
સુડા ને સાહેલીયા તણી, કથા સુણો મહુ કોય ૨
પુણ્યે રાજહ રગ ઘણુ, પુણ્યે ટલે વિયોગ,
પુણ્યે રોગ ન ઉપજે પુણ્યે સુલલિત ભોગ ૩
પુણ્યે ધણ કણ પૂર ઘણા, પુણ્યે આયુ અનત,
પુણ્યે સહસગુણ મિલે, પુન્યે જય જયવત ૪
સહિગુરૂ સાચા નેહના, જે પામઈ તસ ભેટ,
સુડા ને સાહેલીયા, કર્મકલા તસ ભેટ ૫
આયસ સહિગુરૂનો લહી, કરસ્યુ કવિત્ત રમાલ,
વાચક સહેજસુદર ભણે, સાભલયો સુવિશાલ. ૬

* × × ×

અંત—

એ શુકરાજ તણું ચરિત, કંઇ કહ્યું મનરંગિ,
મોટા ચરિત થકી સહી, પામ્યો ગુરુ ઉપદેસ. ૧૧૬

જે ભણસે ગુણસે ઓમનિ ધરસે તે સુખવાસ,
વાચક સહજસુંદર કહે, દિન દિન લીલવિલાસ. ૧૧૭

—સં ૧૭૧૩ વર્ષે પોસ વદી ૫ રવૌ ૫ ધર્મવિજય ગણિ લિખિત ૭-૧૫ (વિ. ૫)

(૧૭૧) જંબુ અંતરંગરાસ.

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પય નમી, ધરિસુ ભવ દુઃખ.
જંબૂ સ્વામી કેરડુ, ચરિસુ વર વીવાહ ૧

ધર્મવંત પુરિ તો ઘણ નવિ રાખી સંસારિ,
મુગતિ વધૂસિઉં માન વિવાહ અવર અમ્હ નવિ નારિ ૨

આઠઇ નારી વીનવઇ અમ્હ કિમઇ ન છોડિ
ચતુર ચકોરી કારણઇ સાચિક પાય મરોડિ. ૩

* * * *

અંતે—

જંબૂ અમર પતિ દેવતાએ, સુખસંપતિ ઘરિઇ સિદ્ધતાએ
સહૂ જસ નામિ ટલઇએ ઘર આંગણઇ સાચા દાઝએ. ૬૨

અવિચલ વાસિક પામીઇએ દિનિ દિનિ લીલ વિલાસ,
સહજસુંદર મુનિવર ભણઇ અવિચલ સુખવાસ. ૬૩

—૪-૧૧ લી

૧૭૨ યૌવનજરાસંવાદ*

આદિ—

અમર કુમર સુર સમરણ નિમલ કુલ વિવિધ વિલાસક,

* આ ગ્રંથ ૨૫ કડીનો નાનો છે. આ રચાયું છે. ગ્રન્થાવતરણ અનિર્ણિત છે. પણ તે અસ્તવ્યસ્ત છે. જૈન અને જરાનો સંવાદ આ ગ્રન્થનો વિષય છે. યૌવનજરાનો અનુસારે સંવાદ રચ્યો છે (મ. ના.)

ધીરવીર ગભીર સધર ગુણવત વિચક્ષણ,
શ્રી સારદ મુખકમલિ રમલિ જિમ કરઈ સુહસી,
દાનવત ગુણવત ધર્મ ધનવંત સુવશી,
ઉલ્લસિત હસિત લીલા લલિત, કલા કલિત યૌવનસહિત
શ્રી ભોજરાજ ભોગિક ભમર, કરઇ રજૂ દૂખર્ણરહિત ૧

* * * *

અતે—

યૌવનજરા સવાદ ભોજ ભજઇ વચિ આવિ,
ટાલઈ સેયલ વિરોધ સપ વલિ કરઇ મનાવિ,
ભોગ રગ રસ રોલ, મયણ વિણુ કોઇ ન જાણુત,
જઉ તુ જરા ન હુત્ત ગર્વ તઉ કોઇ ન મુકત,
વઢવાડિ રાડિ સઘલી ટલી મિલ્યા રગિ બેહૂ હસી,
એ ભાવ ભેદ કવિ સહજના કનકપરિ જોજ્યો કસી ૨૫

—(મ બ)

૧-૩ સઝાયો—કાયા ઉપર (કાયાપુર પાટણુ મોકલુ, પેખો ર નવપુર માનરે-એ આદિ, અને મુગતિનારિ પૂર થાવીઇ, સહજસુદર ઉપદેશરે-એ અત) +કાયાપુર પાટણ (પ્ર ૧૬૨ સ મા બી.) +નિન્દા (પ્ર ૩૭ સ મા. સ.)

—※—

૯૫ કુશળસંયમ-(ત. હેમવિમલસૂરિ-કુલવીર અને કુલધીર શિ.

(૧૭૩) હરિબળને રાસ.

અંતે—

તપગચ્છિ શ્રી ગુરૂ અવિચલ ભાણુ, માનઇ પદ દર્શન જસુ આણુ ૬૫
અભિનવ ગોયમ સ્વામિ સમાન, શ્રી હેમવિમલસૂરિ મહિમાનિધાન,
તાસ સીસ પંડિત કુલવીર, બીજો બાંધવ શ્રી કુલધીર. ૬૬
શ્રી ગુણુ શીલિં સોહામણા, જસુ અગિ ગુણુ દીપઈ ઘણા,
તે ગુરૂ પામી વચન વિસેસ, હરિબલ ચરિત્ર બોલિઉ લવલેસ ૬૭

સાંભળતાં સવિ પાતક ટલઇ ભણતાં મનહ મનોરથ ફલઇ
આદિ ખડ ચઉપઇ ચઉસાલ, ચતુર્થખડ મોક્ષિક સુવિશાલ. ૧૮
કુશલસંયમ કવિ ઇમ ઉચ્ચરઇ ભણતાં સંપદ વિસ્તરઇ
(પત્ર ૨૮ ન. ભ.) ૨.
—૫ ભાવસાગર લિખિત શ્રી સંઘાણિ ગામે સં ૧૭૪૧ વર્ષે (વિ. ધ.) (હેમવિમલસૂરિ-ભાગ્યર્ષફ સં ૧૫૪૮ સ્વ. ૧૫૬૮)

---

૯૬ લાવણ્યરત્ન—(ત હેમવિમલસૂરિ-પંડિત ધનદેવ—
સુધ્ધંસ શિ)

(૧૦૪) વત્સરાજ દેવરાજ રાસ. સં ૧૫૭૭ દેવગિરિમાં—હેમવિમલ
સૂરિ રાજ્યે. હ. ભ પાલણ શ્રી ૩.

(૧૦૫) યશોધર ચરિત્ર સં ૧૫૭૩
આદિ—

દેવગિરિમંડન દેવતા વંદી વીરજિણંદ,
છઈ સવે સેવા કરે ઇંદ્ર જે પરમાણંદ. ૧
શાસન સમુદ્ધર સુરવરસરણ સરસ્ સિરી મનભતિ,
પતિ સહિત નિમગર નમુ સુરદસ ઇચ્છ ચિત્ત. ૨
જો ભવીયણ ભાવે સુણો ધર્મતણા આધાર ભવ
ભર ભવનાણ સુવાસના સંયમ રંગ અભંગ. ૩
ક્રમ દશકિ ઢોહિલો પામી નર વમેસ
એ સમકિત ભવકિત મને માનિઈં ટલે કલેશ. ૪
વીતરાગ સુસાધુ ગુરુ જિનવર ભાસિત ધર્મ
કર્મક્ષય સવી જીવને જીવ દયાનો મર્મ. ૫
વેદપુરાણ કુધ મુનિજનવે જીવ કરે જીવધાત,
તે પાતકથી સાતમે નરકે પડે સંઘાત. ૬
ત્રસ પ્રાણી નરે રહે જીવ આચરે જેહ,
મન ભાવે ભાજે નહિ ત્યાગુ પાતક તેમ. ૭

તિહાં યશોધર રાયના નવ ભવ નવરસબંધ,
લાવણ્યરત્ન કવિ ઇમ કહે સુણો (એહ) સબંધ. ૮

* * * *

અંતે—

શ્રી જિનમતિ અતિ વરતે આણ્યુ, તપગચ્છ ગયણુ વિભાસણુ ભાણુ,
સોહમ પાટે સોમસુંદરસૂરિ, નામે સંપતિ સુખ ભરિપૂરિ. ૩૯૦
મુનિસુંદરસૂરિ તસુ પાટિ, પાપ ટલે નામ લેવા માટિ,
સંતિકર સ્તવ કરી જગસંતિ, કરી હરી દારૂણ દુહ ભ્રંતિ. ૩૧
પાટે રત્નશેષરસૂરિ, મહકે જગ જસ સુજસ કપૂરિ,
શ્રી લખિમીસાગર સૂરીંદ, કુમત તિમિરભરહરણુ દિણંદ. ૩૨
યુગપ્રધાન ગિરૂયા ગુણધાર, શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ગુણધાર,
તાસુ પાટિ સંપ્રતિ વિહરંતિ, ભવભય હરત જિણુ ભગવંત. ૩૩
દીસે દિન દિન દીપતિ કલા, ગુરૂ ગુણુ છત્રીસ આગલા,
હેમવિમલ સૂરિસ ઉદયવંતે, અંતરીપ રવિ જા જયવંત. ૩૪
સિરિ ધનદેવ પંડિત શિષ્ય સિરિ મોડ પુહવિ પીઢિ પયાવિયયડ,
અણૂઝાવ ઘણા બૂઝવ્યા, સમકિત વિમલ સલિલ સૂઝવ્યા ૩૫
સૂરહંસ ગિરૂઓ તસુ સીસ, વાદિશ્રેણિ ધૂણાવે સીસ,
તસુ પયકમલે રમલિ જિમ ભૃંગ, લાવણ્યરત્ન નામે મીનંગ ૩૬
વિવેકરત્ન શ્રી ભણી આદરિ, સંવત **પનર સય ત્રહુત્તરી**,
દેવગિરિ નગરે કાતિ માસે, યશોધર ચરિઅ ઉલ્લાસિ ૩૭
સમકિત સુંદર નામ પ્રધાન, .પાપણુ ટાલે સંબધ,
જા ધ્રૂ મેરૂ મહી થિર રહે, તા રહિજ્યો કવિયણુ કહેઇ ૩૮

—૩૦–૧૧ લી

(૧૭૬) મત્સ્યોદર રાસ મ ૧૫૭૩ (૧૫૭૪) પા ૪ આ રાસ આ કવિના ગુરૂ સૂરહંસને નામે પણુ નોધાયો છે જુઓ સૂરહંસ.

(૧૭૭) **કલાવતિ રાસ.** —રત્ન, જેસ૦

(૧૭૮) **કમલાવતિ રાસ.** —જેસ૦

૯૬ ક સરહંસ—(વ. હેમવિમલસૂરિ-ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેંદ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં બનાવેલ છે

'શ્રીતપા રત્નશેખરસૂરિ- શિષ્ય પભણેઇ સાર સહસ
સંવત્ પનર ચિહુતરિ વરિસ,
દેવગિરિનયર કીધઉ રાસ.

—ચંચળી બ. પાટણ

(આ રાસ સહસસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે જુઓ લાવણ્યરત્ન નં. ૯૬ ની કૃતિ નં ૧૭૫ અને ત્યાં નામ લાવણ્યરત્ન લખે છે

---

૯૭ સાધુમેરૂગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ ૫ ૨ આ. ૬ ૧ સં ૧૫૭૧—અમ.

---

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં ૧૫૭૧ આ. વ. ૨ ને ગુરુ—રત્ન કે.
ડભાવત સ

---

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ૦

(૧૮૧) જંબૂસ્વામી—વિ. ધ.

---

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતત્વ રાસ સં ૧૫૭૫-વિ. ધ

(૧૮૩) કમ્મા પરિણામ ચોપાઈ ૧૫૯ —અમ

---

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય–(વડતપ ગ. લબ્ધિસાગર-સૂરિ–ધનરત્નસૂરિ–સૌભાગ્યસાગર)

૧૮૪ ચંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આસો સુ ૭ દમણુમા

આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ઇસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સેવે સુરાસુર
પંચ જિણેસર ચરણુ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણુમુ ગુણાયર
ગણહર મુખ્ય ઇગ્યારહ ગુરૂ ગોયમ પ્રણમેવિ
ચંપકમાલા સતી તણું ચરીય ભણું સષેવિ ૧

* * * *

અંતે—

વડતપગચ્છ ગુરૂ ગોયમ સમાએ માલ્હતડે, શ્રી લબ્ધિસાગરસૂરિ
જપતા નામ જ તસુ તણુઉ એ મા૦ નાસઈ દુકૃતદૂરિ. ૫૦૪
પટ્ટ પ્રભાકર જયકરૂએ મા૦ ધનરત્ન સુરીંદ,
સોભાગસાગરસૂરિ ગુણનિલોએ મા૦ જસઉ જસ પૂનિમચંદ ૫૦૫
તાસુ સીસ રંગિઇ રચ્યો એ મા૦ ચંપકમાલાનો રાસ,
સંવત પનર અઠોતરે એ મા૦ ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬
સાયર સખ્યા તિથિ ભલીએ મા૦ રૂયડો વાર પત્તંગ,
આશ્રય નામ વિચારજ્યો એ મા૦ તિણિ દિન નક્ષત્ર ચંગ. ૭
દમણુબંદિર રુલીયામણો એ મા૦ મંડણુ આદિ જિણુંદ,
તાસતણે સુપસાઉલે એ મા૦ નીપનો રાસ આણુંદ ૮
સતી પ્રબંધ જે ભણે એ મા૦ નર ને નારી સુજાણુ,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ મંદિર ઘણી એ મા૦ તે લહે કોડિ કલ્યાણ. ૫૦૯

—શ્રી ભુજનગરે સં ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરગણિ પં વિવેકશેખર ગણિ તત્ શિ૦ ભાવશેખર ગણિ લિ. ૧૭–૧૭ લીં.

—શ્રી સુરેતિ મિંદિર મધ્યે અશ્વનિમાસે વિજયદશમ્યા સોમવાસરે સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ઇડર બાંઇઓનો ભ.

૯૬ ક સરહંસ—(ત. હેમવિમલસૂરિ-ધનદેવ શિ.)

(૧૭૬ ક) મત્સ્યોદર નરેંદ્ર ચોપાઈ—૧૫૭૪ દેવગિરિમાં આમાં જણાવેલ છે:

શ્રીતપ રત્નશેખરસૂરિ-૨ શિષ્ય પંડિતોત્તમ સાવક સહજ

સંવત્ પનર ચિહુતરિ વરિસ

દેવગિરિનગર કીધઉ રાસ.

—પ્રેમી બ. પાટણ

(આ રાસ સરહંસના શિષ્ય લાવણ્યરત્નના નામે પણ નોંધાયો છે જુઓ લાવણ્યરત્ન નં. ૯૬ ની કૃતિ નં. ૧૭૬ અને ખરું નામ લાવણ્યરત્ન લાગે છે.)

---

૯૭ સાધુમેરુગણિ—(હેમરત્નસૂરિ શિ.)

૧૭૯ પુણ્યસારકુમાર રાસ પૂ. ૨ ગા. ૬૦૧ સં. ૧૫૭૧—આમ.

---

૯૮ રત્નસિંહસૂરિ

૧૮૦ +રત્નચૂડમણિચૂડરાસ સં. ૧૫૭૧ ભા. વ. ૨ ને ગુરુ—રત્ન. ૨ પ્રકાશક સ

---

૯૯ રત્નસિંહસૂરિ શિ૦

(૧૮૧) જબૂસ્વામી—વિ. ધ.

---

૧૦૦ ભાવસાગર

(૧૮૨) નવતત્વ રાસ સં. ૧૫૭૫—વિ. ધ

(૧૮૩) છઠ્ઠા પરિણામ ચોપઈ ૧૫૭—આમ

---

૧૦૧ સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિષ્ય–(વડતપ ગ. લબ્ધિસાગર-સૂરિ–ધનરત્નસૂરિ–સૌભાગ્યસાગર.)

૧૮૪ ચંપકમાલા રાસ ૧૫૭૮ આસો સુ ૭ દમણમા
આદિ—

આદિ જિનવર આદિ જિનવર આદિ મુનિ ઇસ
શાંતિ નેમિ શ્રી પાસજિન વીર ધીર સેવે સુરાસુર
પચ જિણેસર ચરણ યુગલ ભક્તિભાવ પ્રણમુ ગુણાયર
ગણહર મુખ્ય ઇગ્યારહ ગુરૂ ગોયમ પ્રણમેવિ
ચપકમાલા સતી તણુ ચરીય ભણુ સષેવિ ૧

* + * *

અંતે—

વડતપગછ ગુરૂ ગોયમ સમાએ માલ્હતડે, શ્રી લબ્ધિસાગરસૂરિ
જપતા નામ જ તસુ તણુઉ એ મા૦ નાસઈ દુકૃતદૂરિ ૫૦૪
પટ્ટ પ્રભાકર જયકરૂએ મા૦ ધનરત્ન સુરીંદ,
સોભાગસાગરસૂરિ ગુણનિલોએ મા૦ જસઉ જસ પૂનિમચદ. ૫૦૫
તાસુ શીસ રગિઇ રચ્યો એ મા૦ ચંપકમાલાનો રાસ,
સંવત પનર અઠોતરે એ મા૦ ઉજ્જવલ આસો માસ. ૬
સાયર સખ્યા તિથિ ભલીએ મા૦ રૂયડો વાર પતંગ,
આશ્રય નામ વિચારજ્યો એ મા૦ તિણિ દિન નક્ષત્ર ચગ ૭
દમણબદિર રલીયામણો એ મા૦ મડણુ આદિ જિણુદ,
તાસતણે સુપસાઉલે એ મા૦ નીપનો રાસ આણુદ ૮
સતી પ્રબંધ જે ભણે એ મા૦ નર ને નારી સુજાણુ,
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ મદિર વણી એ મા૦ તે લહે કોડિ કલ્યાણુ. ૫૦૯

—શ્રી ભુજનગરે સ ૧૬૭૨ શ્રી સત્યશેખરગણિ પ વિવેકશેખર ગણિ તત્ શિ૦ ભાવશેખર ગણિ લિ ૧૭–૧૭ લી.

—શ્રી સુરતિ મિદિર મધ્યે અશ્વનિમાસે વિજયદશમ્યા સોમવાસરે સં. ૧૬૭૬ વર્ષે. ઇડર બાંઇઓનો ભં.

—ખ ૧ લી.

[બૃહત્તપા ગચ્છના લબ્ધિસાગરસૂરિના પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૫૯-૬૦-૬૧-૬૨-૬૪-૬૫-૬૬ ના મળી આવે છે ને તે પરથી જણાય છે કે તેઓ ઉદયસાગરસૂરિના પટધર હતા. ધનરત્નસૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૨-૭૯-૮૪-૮૭-૮૮-૯૧ ના મળે છે તે પૈકી સં. ૧૫૭૯ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગરસૂરિ એ બંનેને સાથે મળી તેમની પહેલાં લબ્ધિસાગરસૂરિ પણ એમ જણાય છે એકલા સૌભાગ્યસાગર સૂરિના લેખો સં. ૧૫૭૩ અને ૧૫૮૫ ના મળ્યા છે- જુઓ બંને ભાગ ધા. પ્ર. સં. વિશેષમાં સૌભાગ્યસાગરસૂરિનો સં. ૧૫૭૬ નો લેખ છે તેમાં જણાવ્યું છે કે પં. આનંદસાગરગણિના પુણ્ય માટે પં. આણંદમંદિર ગણિ તથા આણંદરત્ન મુનિ સાથે રહી સૌભાગ્યસાગરસૂરિએ શાંતિનાથ બિંબને પ્રતિષ્ઠિત કર્યું-જુઓ નાહરકૃત જૈ. લે. સં. લેખાંક ૨૫૩]

---

૧૦૨ ભુવનકીર્તિ-પહેલા (કોરંટગચ્છ કક્કસૂરિ શિ.)

(૧૮૫) કલાવતિ ચરિત્ર સં. ૧૫૮ માગ. શુ. ૫ ગુરુ ખંભાતમાં.

અંતે—

પનર અસી બારસામી, મૃગસર શુદિ પાંચમી,
દિવસ ખંભાતિ ભલે, ગુરુ દિન નિરમલે. ૮૮
કોરંટગચ્છ નન્નસૂરિ સુપહી શ્રી કક્કસૂરિ,
તાસ સીસ પ્રેમ ભણે, એ ઉદ્ધાર આપણે. ૮૯
ભુવનકીર્તિ ધીર ભાખે કલાવતિ ગુણ ભાખે
દુઃખ દાલિદ્ર ટલે એ સંપદા સવિ મિલે. ૯૦
? ભણે મનરંગ, વિલસે સુખ તે અંગ,
શીલ સંનિધ કરે એ શિવ મનિ મહમહે. ૯૧

—કલાવતિ ચરિત્ર સંપૂર્ણ સં. ૧૮૪૫ પોષ શુદિ ૧૨ —પ્ર. મ.

(નન્નસૂરિ માટે જુઓ ન. ૭૪ પૃ. ૯૬ અને કક્કસૂરિના પ્રતિમા લેખસ. ૧૫૯૫ ના મળી આવે છે. જુઓ ધા. પ્ર. સ. પહેલા ભાગ લેખાક ૪૫૫, ૬૦૭

---

૧૦૩ લાભમંડન (આંચ૦ ભાવસાગરસૂરિ શિ૦)

૧૮૬ ધનસાર પચશાળિરાસ–સ ૧૫૮૩ કાર્તિક શુદ ૧૩ ગુરૂ અમદાવાદમા.

આદિ—

પણમવિ વીરજિણુદ, સ્વામી સિદ્ધત્થરાય કુલચદ,
સેવિ સુરનર ઈંદ, જસ નામે હોઈ આણુદ ૧
નાભિકમલ જસ વાસ, સમરૂ સરસતિ મનિ ઉલ્હાસ,
કીયણુ કરિવા રાસ, થિરવાસ, ભૂરએ આસ ૨
રાજગ્રહ વરનયરં, રાજા નામેણુ સેણિય સાર,
મત્તી અભયકુમાર ઉત્તમ ગુણ બુદ્ધિ ભડાર ૩
પૂછિ જિનવર પાસે ગોતમ ગણધર મનિ ઉલ્લાસે,
પામજઈ સુખ વાસે, સ્વામી તે મ્જ્ઝ દિઉ આસે ૪

* * * *

અતે—

સવત પનરએહ સવત્સર ત્રીસીઇરે, રૂઅડઉ કાર્ત્તિક માસરે,
ગુરૂવાસર દ્દિન તેરસિ કેરડઇ, કીધો એ મનિ ઉલ્હાસિરે
અરિહત બે. ૮૩
શ્રી વિધિપક્ષ ગછ ગણધર રૂયડારે, શ્રી ભાવસાગર સૂરિરે,
નામિ નવનિધિ હુઇ જેહનઇરે, પાતિગ જાઇ સવિ દૂરિરે. અ૦ ૮૫
તાસ સીસ કહઈ ઉલટ અતિ ઘણુઇરે, લાભમડણુ વાણારીસરે,
એહ ચરિત જે ભણુઈ ભણાવસિઇરે, લહઈ સુખ તેહ
નિસિદીસરે. અ૦ ૮૬

દેસ સવિહુમાહિ જાણીઇએ મા૦ તો ગુજર દેસ પ્રસિદ્ધ,
તિહાં અહિમ્મદપુરવર ભલું, મા૦ વાસ જિહાં લખમી કીધ. ૮૭

તીણઇ નયરિ વિવહારીયાએ, મા૦ સાવક ધર્મવંત સુજાણ,
તેહ મહાજનમાહિ મૂલગુએ મા૦ પરિગલ પુણ્ય પ્રમાણ. ૮૮

તસ વાગ્ગિંમ રૂપી કહિઇએ, સુત સપરાણ સુવિચાર,
જિનવર ગુરુભક્તિ જિ કરઇએ મા૦ શ્રી શ્રીવત્સ કુમાર. ૮૯

તાસ ઘરણિ ભલૂ મા૦ શીલવતી સવિ સારી
ધનગુણિ દીપઇ ઘણુએ મા૦ અવર નહી સંસારિ. ૯૦

તસ કુખઇ જગ જાણીઇએ મા૦ પુણ્ય અર્થકુમાર
જસ કીર્તિ જગિ ગહગહઇએ મા૦ જાણઇ સયલ વિચાર. ૯૧

સત સખી રાસજ કીઉએ, પુરઇ પાસ જગીસ,
અમીઝરા સાંનિધિ કરઇ મા૦ પ્રતપુ કોડિવરીસ. ૯૨

—શાન્તિ ઉઠીણી ધનાત્મ. ૬-૧૧ સી. ૫-૧૪ આમ

[આગમ-વિધિપક્ષની પટ્ટાવલિમાં ૬૦ મા પટ્ટધર સિદ્ધાંતસાગરસૂરિની પાટે ૬૧ મા ભાવસાગરસૂરિ થયા. તે મારવાડ દેશમાં નરસાણી ગામે વેરા સાંગાની સિંગારદે ભાર્યાના પુત્ર ભાવડ નામે સં. ૧૫૧ માં જન્મ્યા. ૧૫૨ માં ખંભાયત બંદરે જયકેસરીસૂરિ-૫૯ મા પટ્ટધર ને હાથે દીક્ષા લીધી. ૧૫૬ માં માંડલ ગામમાં આચાર્યપદ અને ગચ્છેશપદ પણ મળ્યું. ૧૫૮૩ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. ભાવસાગરસૂરિના પ્રતિમાલેખો સં. ૧૫૬૦-૬૧-૬૩-૬૪-૬૫-૬૬-૬૭-૬૮-૭૦-૮૧ ના મળ્યા છે જુઓ ધા. પ્ર. સં. અને બાબુ. તેમજ નાહરના સંગ્રહમાં સં. ૧૫૬૨-૬૫-૭૪-૭૬ ના પણ જોવામાં આવે છે. તેમની પાટે ૬૨ મા પટ્ટધર ગુણનિધાનસૂરિ અને તેમની પાટે ૬૩ મા પટ્ટધર ધર્મમૂર્તિસૂરિ થયા.]

૧૦૪ જયનિધાન (ખ૦ રાજચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૧૮૭) ધર્મદત્ત ધનપતિરાસ.—પાના ૧૪ અમ.

(૧૮૮) સુરપ્રિય ચરિતરાસ. સં. ૧૫૮૫ આસોવદ ૩ ગુરૂ સુલતાનમા

આદિ—

સરસ મધુર અમૃત જિસી, શ્રી જિનવરની વાણિ,
હૃદયકમલિ ભમરી કરી, કહિસુ કથા ગુણખાણિ ૧
પાપ કરમ કેઈ જાણુના, અણજાણુત તિમ કેઇ,
કરિનઈ પછતાવઈ વલી, ભાવઇ ધરમ કરેઈ ૨
સુરપ્રિયની પરિ તે સહી, સુખિ હુઇ નરનારિ,
કલિમલ સવિ દૂરઈ કરી, પામઈ ભવનઉ પાર ૩
સિદ્ધિ રમણિ સઉં વરિ વરઈ, પામી કેવલનાણુ,
કથા સુણઉ સુરપ્રિય તણી, ભવિયણ હુઈ સાવધાન. ૪

* * * *

અંતે—

(૫ ૮ ૫ ૬)
બાણુ સુર સર સસધરઇ, સંવચ્છરિરે આસો જઉ માસિ,
સામલ ત્રીજ દિનઇ ભલઈ, કવિ વાસરિરે પુગી મન આસ. ભ. ૬૨
શ્રી જિનમાણિકસૂરિ તણઈ, ખરતર ગછિરે પાટઇ ગુરૂરાય,
શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ સૂરીસરૂ, જુગવર વડરે સહુ સંઘ સુહાઇ. ભ ૬૪
તસુ પયકમલ પસાઉલઇ, સુરપ્રિયનઉરે સંબંધ વિચાર,
સુલિતાનઇ મન રંગસ્યુ વર નયરઇંરે રચિયઉ સુહકાર, ભ. ૬૫
સાગરચંદ્ર સૂરીસની સોહઇ સાખઇંરે સિરિ વાચક નામ,
રાજચંદ્રગણિ ગુરૂતણઈ, સુપસાયઈરે સીસઈ ગુણ, ઠામ. ભ. ૬૬
જયનિધાન વાચક ભણઈ નરનારીરે જે નિસુણઇ એહ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ ઘરિ સંપજઇ જસ મંગલરે સુખ વિલસઇ તેહ. ભ. ૬૭

—ઇતિ સુરપ્રિય ચરિત સમાપ્ત-લિખિત સંવત ૧૬૬૮ લાભ-પુરે પા. ૮ પ. ૧૪ આ. ક

૧૫૦ ભીમ પઢેલો

(૧૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૫૮૪ આષાઢ વદિ ૧૪ શનિ—નડિઆદમાં
—હી. ભંડાર

---

૧૦૬ સાધુરત્નસૂરિ

(૧૯૦) કયવન્નારાસ. (આખો ચોપાઈ ૭૨મી)

આદિ—

પણમિય વીર જિનેસર દેવ સરસતિ સામિણિ સમરી હેવ
કરજોડિનઈ કહું વિસાલ કયવન્નાનઉ રાસ રસાલ. ૧
દાન વડું સુણુચો સંસારિ, દાનઈ દુર્ગતિ દૂરઈ વારિ
દાનઇ સુખ સંપતિ સંયોગ દાનઈ મનવંછિત લહીઇ ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

સાધુરતન સૂરી ઇમ ભણઈ કયવન્નાનું ચરિત્ર જે સુણઈ,
ભણઈ ભણાવઈ જે વલિ ભાવિ, ગઉરસણ નવનિધિ આંગણઈ. ૧૧૫
—મુનિશ્રી માનસાગર પાનાં ૯-૧૨ પ્ર.

(આ સાધુરત્ન તે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ કે જેણે સં. ૧૫૭૨ માં જુદો ગચ્છ સ્થાપ્યો તેના ગુરુ હશે કે? અને જો તે હોય તો તેના પ્રથમ ગુરુની પટ્ટાવલિ ઇંડિયન એન્ટિક્વેરીના ૧૮૯૪ ના અંકમાં આપેલ પાયચંદ ગચ્છની પટ્ટાવલિ પ્રમાણે પૂર્ણચંદ્રસૂરિ-તેના હેમહંસસૂરિ-લક્ષ્મીનિવાસસૂરિ-પુણ્યરત્નસૂરિ-અને તેના સાધુરત્નસૂરિ અને તેના પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ એ પ્રમાણે છે)

---

૧૦૭ મુનિચંદ્ર સૂરિ. (પો.)

(૧૯૧) રસાઉલો

—સંવત ૧૬૧૨ શ્રાવણ વદિ ૧૧ સોમે—શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે વટપદ્રિ શાખાયાં ભ૦ શ્રી લબ્ધિસુંદર સૂરિ તત્પરિવારે વા૦ શ્રી કરૂણા સાગર તચ્છિ૦ વા૦ શ્રીભાનુમેરૂ મુનિ—શ્રી લક્ષ્મીચંદ, મુનિ ભોજકુમાર, લઘુ શિષ્ય સારિંગલિખિત—પૂર્ણિમાપક્ષે મુનિચંદ્ર સૂરિ કૃત રસાઉલો) —હા ભ પાટણ

રાત્રિભોજન સ. પા ૨ પા. ૩

(પૂર્ણિમાગચ્છના ભીમપલ્લીય પક્ષમાં મુનિચંદ્ર સૂરિ થયા છે તેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૬૦, અને ૧૫૭૮ ના લેખાંક ૬૫૦, અને ૩૮૫ ધા સં. ભાગ ૧ લામાં, અને સં. ૧૫૫૮ ના લેખાંક ૧૧૨ ભાગ બીજામાં મળી આવે છે તેજ આ કવિ હોય એવો દૃઢ સંભવ છે સં ૧૫૭૭ નો લેખ પૂર્ણિમાગચ્છના મુનિચંદ્ર સૂરિનો પણ મળે છે. નાહરકૃત જૈન લે સં. ખંડ ૧ લો લેખાંક ૧૩૨.)

---

૧૦૭ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ + સં. ૧૫૮૬-૧૬૦૦.

(૧૯૨) સાધુવંદના અને બીજી અનેક ટુંકી કૃતિઓ.

+ હમીરપુર નગરના પ્રાગ્વંશના વેલ્હગશાહ પિતા, વિમલાદેમાતા. જન્મ સં ૧૫૩૭ ચૈત્રશુદિ ૯ શુક્રવારે, દીક્ષા સં ૧૫૪૬, ઉપાધ્યાય પદ સં ૧૫૫૪. આચાર્યપદ સં ૧૫૬૫, યુગપ્રધાનપદ સં. ૧૫૯૯ અને સ્વર્ગવાસ સં ૧૬૧૨ જોધપુરમાં તેમણે મારવાડના રાજા રાવગાગજી તથા યુવરાજ માલદેવજીને પ્રબોધ્યા હતા, તેમ જ ખુશોન ગોત્રના ક્ષત્રિય રજપુતોના ૨૨૦૦ ઘર પ્રતિબોધી ઓશવાલ શ્રાવક કર્યા, તેમજ ગુજરાતમાં ઉનાવા ગામમાં વૈષ્ણવ સોની વાણીઆને ચમત્કાર દેખાડી શ્રાવકો કર્યા તે હજુ મોજુદ છે. વળી બીજા અનેક ગામોના શ્રાવકો માહેશ્વરી થએલા તેમને પ્રતિબોધી ફરી શ્રાવકો બનાવ્યા હતા.

૧ સાધુવંદના
આદિ—

રિસહ [જિ]ણ પમુહ ચઉવીસ જિણ વંદિઇ
જેહિ સંસારના દુખ સવિ છિંદિઇ
પુંડરીકાદિ ગણધાર મુણિ સાહુણી
સાર પરિવાર જગિ જાસુ મહિમા ઘણી. ૧

* * * *

અંતે—

કલસ.

ઇમ જૈનશાસન જોઇ જાણી વિવિધ ભાણી ભાવ ભરયા,
ભવતરણ તારણ દુખ વારણ સહુ ગુરુ મુનિ જે સુણ્યા
ઇમ અચ્છઇ મુનિવર જેમ હોસ્યઇ પ્રવિ અનન્તઇ જે હુઆ
તે સવ ઋષિ શ્રી પાસચંદ્ર મનિ આણઇ સંથુણ્યા. ૮૮

—દા. ભ. જાગ્રુ. ક્રમી ૬. ઓ. ન. ૪. ૬-૧૪ માં.

૨. પાક્ષિક (પાખી) છત્રીશી. ધૂ. ૪ ગા. ૩૬ આસ.
૩ અતિચાર ચોપઇ. ગા. ૧૫૬ ર સ ૧૫૪૦ ની.
૪ શ્રમણ મનોરથ માલા.
૫. શ્રાવક મનોરથ માલા.
૬ વસ્તુપાળ તેજપાળ રાસ સ ૧૫૪૭
૭. આતમ શિક્ષા.

આદિ—રે અભિમાની જીવડા, તું કિમ પામિસિ પાર,
લધુ ખઇ નિરખે પારમ તું વિણ્નો ભવ પાર. ૧

× × × ×

અંતે—ઇમ આતમશિક્ષા ભણી, ભાષા રોમ એક
પામચંદિ જે નર ભણે, તસ મનિ પરમ સનેહ. ૨૩
(ભાની પ્રાચીન પ્રત આ. ક. ૨-૧૪ છે)

૮. આગમ છત્રીશી.

આદિ—

સુહ ગુરૂચરણ કમલ પ્રણમેસુ, પ્રવચન ગુણહ કેવિ કહેસુ,
શ્રુત બીજક જોઇ જાણિયે, નામ ગ્રંથ સખ્યા આણિયે. ૧

* * * *

અંતે—

ઇણિપરિ સુવિસાલે પચમ કાલે જે આગમ ગણિ ઉદ્ધરિય,
પુસ્તક લિખિ રાખ્યા જિણવરે ભાખ્યા ભવિયણ હિતકારણ કરિય,
તસુ નામ પભણુ ગુણઈ પહાણુ બીજક જોઇ સ્મૃતિ ભણિય,
ચિહુંવર છ દિઈ મન આણુ દિઈ, પાસચદ હરષિઈ ભણિય.

—લ. સ. ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ઘો.

૯ ઉત્તરાધ્યયન છત્રીશી.

૧૦ ગુરૂ છત્રીશી.

આદિ—રિસહ પમુહ જિણવર ચઉવીસ, વિહરમાણ તિત્થકર વીસ,
વિહરે દુન્નિ કોડિ કેવલી, પ્રહ ઊઠી વંદો મન રલી. ૧

* * * *

એહવચન સાચા સદ્દહે, ભવિયણ આગલિ સાચા કહે,
તે સુહ ગુરૂનો સમરી નામ, પાસચદ નિતુ કરે પ્રણામ. ૩૭

—સં ૧૯૩૧ મિગસર ૬ ભોમ. ઘો.

૧૧ મુહપત્તિ છત્રીશી.

૧૨ વિવેક શતક.

૧૩. દૂહા શતક.

આદિ—

જગન્નાથ જગત્રાત, કૃપાસ્પદ કૃપાકર
શરણ્ય ભક્ત સાધાર, શ્રુણુ વિજ્ઞપ્તિકા મમ. ૧

* * * *

જગગુરૂ જિનેસર વીનવું, વિનતડી અવિધારિ,
નિરૂપનનાયક એક તું જુગતાજુગતિ વિચારિ ૧

* * * *

અંતે—

જગદીશ્વર પય સમરતાં, પામતા સુખ આણ
અધજસ જસ દુખસુખ સહી, તે સુધિ સુજાણ. ૭૭

* * * *

૧૩ એષણા શતક
૧૫. સુંદરગ પ્રબંધ.
૧૬ જિનપ્રતિમા સ્થાપના વિજ્ઞપ્તિ.
૧૭ અમમત્તા સપ્તતિકા.
૧૮ નિયતાનિયત પ્રશ્નોત્તર પ્રદીપિકા.

આદિ—

શ્રી જિનશાસન જગિ આધાર, નિયતાનિયત પદારથ સાર,
તેહ બે અક્ષરમાંહે વિચાર તે કહો મુજ કરી પસાઉ. ૧

× × × ×

અંતે— દુહા.

એ સત્વશત્રુ ગુરૂ વચને જાણિ જે પાલતિ
સમકિત પ્રવહણે તે ચડી, ભવ જલધિસિ તરંતિ. ૧૩

શ્લો—નિયતા નિયત પ્રશ્ન નિર્ણયાર્થપ્રદીપિકા
વિહિતા પાર્શ્વચંદ્રેણ, શ્રી ગુરૂણાં પ્રસાદત. ૧૪

૧૯ બ્રહ્મચર્ય દશ સમાધિસ્થાન કુલ.
૨૦ ચિત્રકૂટ ચૈત્ય પરિપાટી સ્તo
૨૧ સત્તરભેદી પૂજા વિધિગર્ભિત.
૨૨ + ૧૧ બોલ સજ્ઝાય-સ્વ પ્રવેશ. (શ્રી. રા. સ ૧) છપાઈ ગયે
૨૩ ચારિત્રમાળા ૧૯ શોધ મ.

૨૪ વંદન દોષ ૩૨ કુલક

આદિ—પ્રણમિ પરમાણુદપય, પરમેશ્વર પહુ પાસ,
કરિ સુગુરૂ વદણુતણો, પરમારથ સુપ્રકાશ ૧

* * * *

અ. બત્રીશમો દોષ એ જાણિ, પરિહર સભલિ પ્રવચન વાણિ,
એ બત્રીશ દોપ ટાલિવા, આવશ્યક નિરતા પાલિવા ૨૭
ઇમ ગુણુ વદણુ જે નર કરે, ભવસાયર તે લિસે તરે,
પાસચદ હરષિઇ તે કહે, ભણુત ગુણુત પરમારથ લહે. ૨૮

૨૫ ઉપદેશ રહસ્ય ગીત.

૨૬ ૨૪ દડક ગર્ભિત પાર્શ્વનાથ સ્તવન—

આદિ—

પ્રણુમુ પાસનાહ પ્રહિ સમઈ, દરસણિ દહે દુરી ઉપસમઈ,
કર વીનતી બે કર જોડિ, આગનિ ગતિ ભવથિકી વિછોડિ ૧

* * *

અતે—

પન્નવણા ભગવતી મઝારિ, બોલ્યુ તિહાએ બહુત વિચાર,
પાસચદિ વીનવિઉ પાસ, મુઝ મન વછિત પૂરૂ આસ. ૨૪

—ઇતિ સ્તવન. ટબાસહિત ૩. આ ક [પ્ર. કા]

૨૭. આરાધના મોટી—(સ ૧૫-૨ માઘ શુદિ ૧૩)

અતે—

" પનરહ સય બાણુ વરસિ વિક્રમકાલ વિચારિ,
માઘ શુકિલ તેરસિ દિવસિ પુષ્ય રિખ્ખિ ગુરૂવારિ. ૪૦૫
પાલઈ નિરતી જે જિનઆણુ, તે પામઈ વછિત કલ્યાણુ,
પભણુઈ સાહુરયણુ ગુરૂસીસ, પાસચદ સૂરિદ મનિ ધરી જગીસ ૨૧૩

૨૮. આરાધના નાની

અતે—

વિહરમાણુ જગિ દીપતા, પાસચદ ઉવઝાય,
કીધી સિરિ આરાધના, સમરમિ ન મનિ ભાય ૧૦

૨૯ ખંધક ચરિત્ર સઝાય—સં ૧૬ ચૈ. શુ. ૮ ગુરૂ

અંતે—

વડતપ ગચ્છિ 'ગુણરયણ નિધાન. સાધુરયણ પંડિત સુપ્રધાન.
પાર્શ્વચંદ નામે તસુ સીસ, તિણિ કીધિ મનિ આણી જગીસ ૧૦
સત ઘણા કીધાં અધિક ઉદાર, તેહ ભણો જિનવાણી નેહ,
ખમરસ (૧૬૦) ચઉ વરસે ઉજવલી, ચઉદિસાઈ આપિ મનરલી ૧૧
ગુરુવારિ એ પૂરો કીધો મહાઋષિ ... તણો
તે મુનિવરનો સંભરી નામ, ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરું પ્રણામ. ૧૨

૩૦ આદીશ્વર સ્તવન વિજ્ઞપ્તિકા.

રૂષિદ પ્રસાદિ કુઓ ચરમાણંદ, કરજોડી પ્રણમે શ્રી પાસચંદ

૩૧ વિધિશતક

આદિ—પણમિય વીર જિણિંદ, નમિય ગોયમ ગણધાર,
સમરિય સુહ ગુરુયા પસાય જે ગુણ આધાર,
જિન પ્રતિમા પૂજા વિષયિ, બોલિસ્યો વિચાર,
સુગુરુ વચને સમજ્યો જિસ્યો તે ચિત્ત અવધાર ૧

* * * *

અંતે—

[illegible] ઉત્તમ આગમ નરસાર સમતિ સંગતિ સરિસા [illegible]
એ સુપ્રસન ત્રિભુવન રાય કરણા ભમતિ [illegible] પાસચંદ મુની [illegible] ૯૯

ગાથા— × × ×

૩૨ વિધિ વિચાર—

આદિ—વીર જિણેસર પય પણમેવિ સમરવિ [illegible]
[illegible] વિધિ તણો વિચાર સંખેવિ [illegible] પાર ૧

× × × ×

અંતે—

ઇમ સંખેપિહિ વિધિ કિ વિચાર, ગુરુ મુખે જોઇ આગમ સાર,
બોલ્યા અવિધિ [illegible] તે જિણવાણી [illegible] ૧૫૨

* * *

૩૩. નિશ્ચયવ્યવહાર સ્ત૦—વીકાનેરમા
આદિ—વિક્રમનગરે પુરવર પ્રાસાદિ, જન ગુણ ગાવે મધુરે નાદિ,
ચઉવીસ વટે જિણુવર ચઉવીસ, વદિસુ પૂરિ સુમનહ જગીસ ૧

* * * *

અંતે—
ઇમ નિશ્ચે વ્યવહારે સુત અનુસારે એ દેખાડિ વાનગીય,
એ નિરતા કરીયે હિયડે ધરીયે ઇણિ વવહારે તા લગીય,
જા નાવે કેવલી થાય ન કેવલિ સમરથ પરમારથ લહિય,
જિન આણા પાલો દુર્મતિ ટાલો પાસચંદ હરષે કહિય. ૫૯

* * * *

(૩૪) વીતરાગ સ્તવન—ઢાલ.
આદિ—
ગાથા–વિહિ જિણ ભુનણુમિ સયા, વિહિ પડિમા વદણેણ ભવ્વાણું,
વિહિ પુવ્વ પૂયણેણ, સમ્મત્ત સુદ્ધ સમુલ્લસઈ ૧

* * * *

ભાષા–જે રાગ દોસ સરસ વસિ વિચિત્ર, તે જાણે પ્રભુ સવિ મુઝ ચરિત્ર,
અં–ઇમ ત્રિજગનાયક સિદ્ધિદાયક તરણ તારણ જિણવરા,
ભવભીડ ભજણ મોહગજણ દુરિત તમભર દિણયરા,
ગુણ તુમ્હ પામી કેમ સામી પાસચંદે ગાઇએ,
ઇક આણ વહીયે પાર લઇયે, મનહ વછિય પાઇયે ૪૧

૩૫ ગીતાર્થ પદાવબોધ કુલ.
આ૦ વીર જિણેસર દુપ્પ સહતર, નિરતો વરતે ધર્મ નિરતર,
તેહ તણો વિછેદ પયપે, આગમ વયણ થકી નવિ કંપે ૧
અંતે—
ઇમિ આગમ વાણી ભવિયણ જાણી, સવેગી ગીયત્થ પય,
સુત્રારથ સાચો સભલિ રાચો, જિણ ધર્મિ જિમ લહો સુહ. ૩૧

૩૬ રાસ-મતનો પક્ષ મમ મેલ્હજ્યો.

આ સાર વચન જિન ભાખીઇ એ જ મિલી નહી મીલે કોઈ
હિવે વિમાસી જોઇજ્યો સોવન પીતલ સમ કિમ હોઈ કે
મતનો પક્ષ મ મે હજ્યે

* * * *

અંત—

પાસચંદ ઇમ વીનવે જિનપ્રતિમા જિણવરની બુદ્ધિ
એક મના થઇ ધ્યાવતાં લહિજે મનવંછિત સિદ્ધિ. મુ ४૭

૩૭-૩૪ અતિશય સ્ત૦

આ જિન ચઉત્રીસે અતિશય બુતિ ભણ્યા,
જઉવી ભત્રે સુરમુખિ મે સુણ્યા
તે હિવે કહિશુ હરખ હિય ધરી સ્વામિ પામી જિમ કેવલસિદ્ધિ. ૧

અંતે—

ઇમ ચ્યાર અતિશય જનમ સાથઇ જન્મ છવિય તે રહે
ઇગ્યાર અતિશય કર્મક્ષયથી, કુતી ગીતારથ કહે,
ઉગણીસ સુરકૃત તીસ ચ્યારે એહ સાધારણ ભણ્યા.
સર્વ જિનને ભગતિ ભાવઈ પાસચંદિઈ સંથુણ્યા. ૫

૩૮ વીસ વિહરમાન જિનસ્તુતિ.

આ સ્વામિ વડુ વિહરમાન જિનવર સીમંધર.

અંતે—

પામી રાજ અખંડિત ધરી, પામી કેવલ નાણ,
પાસચંદ નિત્ય પ્રહ સમે નમુ સુખનો ઠાણ. ૮

૩૯ શાંતિજિન સ્ત૦

આ જિનેન્દ્ર શાંતિસ્વર ષમ લાગુ ઇમ હને સેવી પત્ત ભાસ
ભાસ.

અંતે—

ઇતિ સ્તુતો જય જગત જગતભાસ્કર,
અનંત સુખ સ્વામી તિ જિનભિત્તે

૪૦ રૂપકમાલા સં. ૧૫૮૬ રાણકપુરમા
આ૦ આપિઈ આપ સભાલિયે રે જીવડા વિચારિ,
આજ્ઞા જિનની પાલિયે, શિવ સુખની દાતારિ
આતમા સાર સીખ સુણો

અંતે—
રાણિગપુર રલિયામણો, આદીશ્વર જિનરાઉ,
પાસચદ ઇમિ વીનવે પ્રભુ કરિ એહ પસાઉ ૨૮ આ૦
હોજ્યો નારિનિ રાસમય, પરમાનદ ઉલ્હાસ,
ભવિ ભવી મુઝ મન ભમરને તુમ્હ પય કમલિ નિવાસ ૨૯ આ
સવત પનર છ્યાસીયે, કીધી રૂપકમાલ,
ઉત્તમ તે કંઠિઈ ધરે, જસુ મને સીલ રસાલ ૩૦ આ

૪૧ સઝાય.—
આ૦ દેવ ગુરૂ સઘ કારણ મુનિવર, ચક્રવત્તિ દલ ચૂરે,
* * * *

અંતે—
ભણે પાસચદ તુમ્હે ચારિત્ર લેઇને, પરિગ્રહથી મન ટાલો
અરિહત વચને સાચ પરૂપો, સુધો સજમ પાલોરે —મુનિવર
હિંસા ધર્મ કાઇ ભાખો ૯.

૨૨ એકાદશવચન દ્વાત્રિંશિકા—ઉપર ન. ૨૨ જુઓ
પ્ર૦ પ્રણમીય સ્વામી વીરજિણદ, જસુ દસણ હુઈ પરમાણદ
કહુ સક્ષેપઈ બોલ ઇગ્યાર, વિગતિ સહિત લહિ ગુરૂ આધાર ૧
× × × ×

અંતે— કલશ
સેવા કરિયઈ ભવજલ તરિયઈ ધરિયઈ હિયડઈ ગુરૂ વયણ.
પરમારથ ગ્રહિયઈ શિવસુખ લહીઈ રહિયઈ આદરિ જિનશરણ,
ઇગ્યાર પદારથ ભાખ્યા સમરથ સાભલિ ભવિયણ સદ્દહિયે,
જે થાઇ ઇકચિત્ત પામઇ સમકિત શ્રી પાસચદ્ર મુણિપરિ કહએ. ૩૨

—આ ઉપરના સાત એક પુસ્તકમાં છે લિ. સં. ૧૬૩૧ પોષ સુદિ ૨ મંગળવારે લિ. [illegible] સરીભાણી મારવાડી પા. ૫૪–૧૨ પ્રે૦ (આ નાની નાની ટુંક કૃતિઓ છે તેના રચનાર પરથી પાયચંદીય ગચ્છ નીકળ્યો છે મૂળ તે નાગપુરીય તપગચ્છ કહેવરાવે છે)

---

૧૦૯ વિજયદેવસૂરિ* (પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિના [illegible] શિ૦)

(૧૯૩) શીલ રાસ

---

* જોધપુર પાસેના રત્નનગરમાં ઓસવાલ વંશીય [illegible] ત્યાં તેની પત્ની ચાંપલદેથી ભરતરાજ નામનો પુત્ર થયો. તેને નાનપણમાં પાર્શ્વચંદ્રે દીક્ષા આપી ભરતરાજને અને બ્રહ્મઋષિ (જુઓ તે નામના કવિ નં. ૧૧૧) ને અરસપરસ સ્નેહ થયો. બન્નેએ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો ને ન્યાય આદિ તર્કશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવા દક્ષિણ દેશમાં જવાની ઇચ્છા કરી કોઈ ન જાણે તેમ બન્નેએ દક્ષિણમાં વિહાર કર્યો. ત્યાં કોઈ શ્વેતાંબરાચાર્ય પાસે અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ કર્યો. પછી તે ગુરુની રજા લઈ પાછા વળતાં દક્ષિણના વિજયનગરમાં આવી ત્યાંની રાજસભામાં દિગમ્બર પંડિતોને જીતી લીધા. ગુરુઓ પાસેથી સૂરિમંત્ર લીધેલ હતો, તેથી રાજાએ ઉત્સવ સહિત વિજયદેવ સૂરિ એ નામ ભરતરાજનું રાખી આચાર્ય પદવી આપી. પછી જોધપુરમાં આવી પાર્શ્વચંદ્ર ઉપાધ્યાયને વંદન કરી તેને સૂરિપદ આપ્યું ત્યાર પછી વિહાર કરતાં ગુજરાતમાં આવ્યા ત્યાં રહેતાં જિનહંસસૂરિએ આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું સ્વર્ગવાસ થતાં પહેલાં બ્રહ્મ ઋષિને સૂરિમંત્ર આપી તેમનું વિનયદેવસૂરિ એ નામ રાખ્યું ત્યાર પછી વિનયદેવ સૂરિએ સં. ૧૬૦૨ માં સુધર્મ ગચ્છ એ નામ રાખી જુદો ગચ્છ સ્થાપ્યો. વધુ માટે જુઓ મનજીઋષિ કૃત વિનયદેવ સૂરિ રાસ. જૈ. રા. સંગ્રહ ભાગ ૩

આદિ—

પહિલઉં પ્રણામ કરઉં જિનરાય,લાગુજી ગોતમ ગણધર પાય,
સદ્દગુરૂ વાણી વલી સાભલઉ, ભૂલઉજી અક્ષર આણિજ્યો ઠાઈ
રાસ ભણિસુ રલિયામણુઉ, જે સુણ્યા શીલ હિયડૂં થિર થાઈ
કોકિલા જિમ કલિરવિ કરઈ, માસ વસત જિમ અબ પસાઈ કિ.
કઈ શીલ અખડિત સેવજ્યો ૧

*   *   *   *

અંતે—

હિવઈ શ્રી પુન્ય પામચદ તણુઉ સુપસાઉ, સીસ ધરઇ નિજ નિરમલ ભાઉ,
નયર જાલોરહ જાગતઉ હિવિ નેમિ નમઉ નિતુ બે કરજોડિ,
વીનતી એ હા જિન વીનવઉં સ્વામિ ઈક ખિણિ અમ્હ મનથી નવિ છોડિ.
શીલ સવાતઈ પ્રીતડી હિવઈ ઉત્તરાધ્યયન બાવીસમઉ જોઇ,
વલીય અનેરા ગ્રથથી અરથ આજ્ઞા વિના જિ કહ્યઉ હોઈ,
વિફલ હોજ્યો મુઝ પાતક સોઈ જે જિનભાષ્યઉ તે સહી
સ્વામી દુરિત નઈ કષ્ટ હરઉ દૂરિ, વેગિ મનોરથ માહારા પૂરિ,
આણુસ્યઉં સજમ આપિયો હિવઈ વીનવઈ ઇમ શ્રી વિજયદેવ સૂરિ કિ૦
૮૦ સીલ૦

—શ્લોક ૨૭૦ સાધ્વી હરખા વાચનાર્થ શ્રી જૂની પ્રત પા ૯–૧૧ ક. મુ

—લ સ. ૧૬૫૭ પા ૧૨ માણેક

—લ સ ૧૬૬૯. હિદિસાહિત્યના સન ૧૯૦૦ ની ખોજનો રીપોર્ટ નં ૯૧).

—સં ૧૭૩૫ જેઠવદિ ૪ લિ. ૧૫–૯ મા.

—લિ૦ ઋ ડુગરસી શિ લાલચદ્રેણ સાધ્વી જિઉજી પઠનાર્થં સ ૧૭૬૬ લૂણકરણસર મધ્યે (–૧૧ ધો)

—લિ. ઋ ઠાકુરજી તસ્ય શિષ્ય ઋ આસકરણ સ્વપઠનાર્થં ૮–૧૪ સી. ૧૦–૧૧ બાલ્ગ૦, ૫. ૧; વિ ધ (નાના ચોપડામા)

(આ રાસને નેમિનાથ રાસ, શીલરક્ષા રાસ, શીલરક્ષા પ્રકાશક રાસ આદિ નામથી પણ ઓળખવામાં આવેલ છે]

ઉપદેશ ગીત—

આદિ— સુરતરની પરિ દોહિલોરે, લાધઉ નરભવ સાર

અંતે— જિમાસહિત તુમ્હો તા કરઉ કમિ મોક્ષિરે વિજયદેવસૂરિ ૧૧

---

૧૧૦ સમરચંદ્ર* (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ શિ.

(૧૫૯૪) શ્રેણિકરાસ અને બીજી નાની કૃતિઓ.

(૧) શ્રેણિકરાસ સ્વ.

(૨) પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સ્તુતિ ને સઝાયો.

(૩-૮) મહાવીર સ્તવન—સં ૧૬ ૭ જૈ. યુ. ૮ અંકમાં

સત્ત સોલસચવદસ પણ વીરજિ જોઇ ભાસ

ષાપક્ષ અષ્ટમિ દિને તવણુ રચિઉ ઉલ્લસિ.

પ્રત્યાખ્યાન ચતુઃસપ્તતિકા.

પંચવિંશતિ ક્રિયા સ આવશ્યક અક્ષર પ્રમાણ સ.

શત્રુંજય મંડન આદિનાથ સ્ત૦ સં ૧૬ ૮ જૈ. યુ. ૮

---

* સમરચંદ્ર—પાર્શ્વચંદ્ર ગચ્છના સ્થાપક પાર્શ્વચંદ્રસૂરિના શિષ્ય. સિદ્ધપુરપાટણના શ્રીમાલી ભીમાશાહના ભાર્યા રૂપાઈથી થયેલ પુત્ર. જન્મ સં ૧૫૬૦ માગસર સુદિ ૧૧ દીક્ષા સં ૧૫૭૫ ઉપાધ્યાયપદ સં ૧૫૯૯ આચાર્યપદ સં ૧૬૦૪ સ્વર્ગવાસ સં ૧૬૨૬ ના જૈ. યુ. ૧ અંકમાં. એમના સમયમાં શ્રી આનંદમેરુના શિષ્ય પદ્મમેરુસૂરિ અને તેમના શિષ્ય પદ્મસુંદર ગણિ થયા કે જેમણે રાયમલ્લાભ્યુદય મહાકાવ્ય, પાર્શ્વનાથ મહાકાવ્ય, જંબૂસ્વામિ ચરિત્ર પ્રાકૃત, તથા પ્રમાણ સુંદર નામનો ગ્રંથ રચ્યો—તે ઉપરાંત અકબરના દરબારમાં ઉત્તમ સન્માન મેળવ્યું (રચ્યો) જૂ. ગૂ.ની ભાષામાં રચ્યો—તે પદ્મસુંદર આગ્રામાં અકબરને આશીર્વાદ આપી તેમની રાજસભામાં રહેતા હતા.

શ્રી પાસચંદસૂરિંદ સીસઈ સમરસિંઘ સવચ્છરઇ,
માઘ માસિઈ શુક્લિ અટમિ સોલસઇઙ્કુતરઈ. ૧૩

શાંતિજિન સ્તo

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર. સ ૧૫૮૮

વસુ વસુ બાન પરમ જુગ્યાન તપો અભિધાન વૃદ્ધિ દિન માસે,
જિના ચોવીસ જગત્રય ઇસ શુણ્યા સજગીસ સમર સુલ્લાસે. ૨૫

(૯) બ્રહ્મચારી—તેમા બ્રહ્મચર્યના ગુણનુ વર્ણન છે. કડી ૯૪ અને શ્લો. ૧૨૫ છે. —હાલાભાઇ ભ. પાટણ

આદિ—

ગોયમ ગણધર પાય પ્રણમી કરી,
બ્રહ્મવ્રત ભુવણિ ઉં હરષ હીઈ ધરી,
સૂધુ પાલી ભવસાગર તરી,
પ્રીણી પામઇ પામિસિ શિવપુરી. ૧

* * * *

અતે—

એકેક ઇંદ્રી વસિઈ આઠઇ કર્મ ગ્રથિ સુદૃઢ કરઇ,
અનાદિ અનઈ અનત ચઉત્રઈ કાલ અનતુ સચરઇ,
શ્રી પાસચદ સૂરીંદ સીસો સમરસિંઘ ઇમ ઉચ્ચરઇ,
ઇંદ્રી તણુઉ જે કરઇ સવર હેલા શિવરમણી વરઈ. ૯૪

—પ્ર કા.

(૧૦) ઉપદેશસાર રત્નકોશ–૧૧ બોલ સઝાય.

આદિ—

તિથકર ચઉવીસહઉ, વદુ સુગુરુ સુસાધુ
પ્રચયન જે સધો કહે, ષટ જીવ વીરાધાધ. ૧

× × × ×

અંતે—

ઈગ્યાર પદ એ સત્ર સાખિઈ, મધુર મુખી અવધારિયે
આદેયપદ મન વચ કરીછ આની હેજ વારિયે
ગ્રંથ વસ્તુ સ્વરૂપ જાણી ધમ્મસ્યુ મન રાખિયે,
સરીદ શ્રી પાસચંદ સીસિઈ સમરસિંઘ ઇમ ભાખિયે. ૧૧

—પ્ર.

૧૧૧ બ્રહ્મમુનિ+—વિનયદેવસૂરિ પાર્શ્વચંદ્ર સૂરિ ગચ્છીય

+ બ્રહ્મ—જન્મ સં. ૧૫૬૮ ના માગશર શુ. ૧૫ ગુરૂને દિને માલવાના આજણોદ ગામમાં સોલંકી રાજા ધનરાજ પિતા અને સીતા દેવીને ત્યાં, નામ બ્રહ્મકુંવર. તે અને તેના મોટા ભાઈ ધનરાજ દ્વારકાની યાત્રાએ સં. ૧૫૭૧ માં ગયા ને ત્યાંથી ગિરનાર ગયા ત્યાં આંચલિક રત્નાકર સૂરિએ બન્નેને દીક્ષા આપી દીધી. પાર્શ્વચંદ્રના ગુરુ સાધુરત્નના ગુરુ પુણ્યરત્ન પાસે ભરતરાજે દીક્ષા લીધી. તે ભરતરાજ અને બ્રહ્મઋષિનો મેળો પાટણમાં થયો. પછી ધનઋષિ, બ્રહ્મઋષિ અને ભરતરાજ આદિએ દક્ષિણમાં અભ્યાસ કર્યો. ત્યાંથી વિજયનગર ગયા. ત્યાં દિગંબરોને વાદમાં જીત્યા. ને તે વખતે રાજાએ ભરતરાજને વિજયદેવસૂરિનું નામ તથા પદ આપ્યાં. વિજયદેવે પાર્શ્વચંદ્રને સૂરિપદ આપ્યું. વિજયદેવે બ્રહ્મઋષિને સૂરિપદ આપી વિનયદેવસૂરિ નામ આપ્યું. આ વિનયદેવ સૂરિએ સુધર્મગચ્છ એ નામથી જુદી સામાચારી સં. ૧૬૦૨ ના વૈ. શુ. ૩ ને દિને બુરહાનપુરમાં આદરી. ચાતુર્માસની પાખી કરવાનું ઉત્પન્ન તિથિ ત્યાગવાનું અને પાખી તથા ચોમાસું જુદું કરવાનું સત્ય વિરુદ્ધ જાહેર કર્યું કહેવા ગ છનાએ રોગ આપ્યો. અમદાવાદ, ને ત્યાંથી ખંભાત, પાટણ, પછી અમદાવાદમાં વિજયગચ્છના ક્ષમાસાગર સૂરિ આ સામાચારીમાં આવ્યા. સં. ૧૬૩૬ રનેર, બરહાનપુર શ્રીપુર, અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ, બરહાનપુર, બોરસદ, ખંભાત પાસે કંસારી, ખંભાત—એમ વિહાર કર્યો. બરહાનપુરમાં સં. ૧૬૪૬ સ્વર્ગવાસ. તેના શિષ્ય વિનયકીર્તિસૂરિ નામના હતા. સં. ૧૬૪૬ માંજ મનજીઋષિએ વિનયદેવસૂરિ રાસ ૨ પો તેમાંથી આ હકીકત લીધી છે જુઓ મારે જુઓ. ચિ. રા. સ. ભાગ ૩

(૧૯૫) ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધિ ચોપઈ. સ. ૧૫૯૭
આદિ—જિણુ ચઉવીસઈ પઈકમલ, મનિ ધરિ હર્ષ નમેસુ,
સુગુરૂ વચન સુભ મત્ર જિ હીયડામાહિ ધરેસુ ૧
મનિવર જે જગ જાણીઈ, પ્રત્યય દેખી બુદ્ધ,
મન આણુદઈ વદિ કરિ, કહિસ્યઉં તાસ પ્રબધ ૨
જોઈ અસખ ઇણે પરિ થયા, તઉ પુણુ એ મુન ચ્યારિ,
ચવણુ દીખ કેવલ મુગતિ, સાથિ લહઇ સુવિચાર. ૩
અતે—

સાસણુ દેવત આપઇ લગ, સજમ પાલઇ રિષિ,
તે મુનિવર નઉ મનિ ધરિનામ હર્ષઈ બ્રહ્મકિ કરઈ પ્રણામ. ૬૮
(ગાથા ×) —કરકુડુ ચરિત્ર
—દુમુહ ચરિત્ર વગેરે

છેલ્લે

રતનાકર ગ્રહ સખ વરીસ, સમતિ ચદ સવતઇ જગીશ
પ્રત્યય બુદ્ધ તણુઉ એ ચરી, ભાવિઉ મન આણુદઇ ૭
સુધાસુધ જસ જગત્ર વિખ્યાત, વેલ તાત વિમલાદે માત,
શ્રી પાસચદ ગુરૂ સુગુણુ પ્રધાન, તસુ પય સેવ કરઉં તિ જમાન ૮
ઉતરાધ્યયન સખેપઈ કહિઉં, વૃત્તિમાથી વિસ્તર લહ્યઉ,
તેહથી બોલ્યઉ એ ઉદ્ધાર, ભણુતા લાભઇ શુદ્ધ વિચાર ૯
જિન ભાવિતથી કહિઉં વિરૂદ્ધ, પડિત જન તે કરજ્યો સુદ્ધ,
અમમિલતઉ કરઉ પ્રમાણુ, કરજોડી વીનવઇ સુજાણિ— ૧૦
મેરૂ મહીમડલિ થિર રહઈ, સૂરિજ જાસ ગઇણિઈ વહઈ
ચિહદિસિ રત્નાકર જલે ભર્યા, મિહુ પાસઈ જગતી પરવર્યા ૧૧
જા જગિ જિણુસામણુ થિર થાઈ, તા એ ભણુતા ચિત્ત સુહાઈ,
પ્રામીજઈ સિવ સુખ સપદા, પાસનાહ સુપસાઇ સદા. ૧૨

૮ —૧૬—૧૪ ઘો અશુદ્ધ પ્રત

—ડે. મં. પુના નં ૩૫ સન ૧૮૭૭-૭૮

(આમાં કર્તાનું નામ આણંદ સૂરિ આપ્યું છે તે બરાબર નથી.)

(૧૯૬) +સુધર્મગચ્છ પરીક્ષા.

આદિ— ચોપાઈ

વીર નમું કર અંજલિ કરી, સાધુતણા ગુણ મનિ સમરી,
સાચા ધર્મ પરીક્ષા ભણી, વિગતિ કહું કહિં ગચ્છ તણી
વીરતણા ગણધર ઇગ્યાર નવ ગચ્છ તેહ તણા ઇમ ધાર
પાંચ ગણધરના ગચ્છ પંચ પંચ પંચસય મુનિવર સંઘ. ૨

* * * *

અંતે—

ગચ્છઆચારતણી ચોપાઈ ભણશે જેહસો નિસુણેર કઈ
એ સામાચારી ધર્મગચ્છ જ તે આપ મતિની સમતિ તજે ૧૭૩
ઇમ જોઈને જિનવર આણ સત્ય ધર્મ સધિરો પ્રમાણ.
અભિનિવેશ મનનો પરિહરો ધ્યાન કહે જિમ શિવસુખ વરો. ૧૭૪

—પ્ર. ભાવ રાજ દેસર, ગામ સાપેલ ગચ્છ
—પ્રત—ગ્રંથાગ્ર ૨૮૩ સં ૧૬૩૧ ના માગસર વ. ૫ બુ.
૧૧-૧૨ ભા ૩ —વિરાજ

(૧૯૭) સુદર્શન શેઠ ચરિત્ર ચોપાઈ—

અંતે— (સોરઠા)

સહ્યા પરીસહ અતિ ઘોર, સુદરશણ મહા મુની
ક્ષય કરમ કઠોર, શીલ પાલ શિવપુર ગયા. ૧
જેહનો ભેદ અધિકાર કહ્યો આગમમાં ઘણો
સત તણે અનુસાર ભવિયણ ચિત કરી સાંભળો ૨
શ્રવણ તણો છે સાર, શીલ પાળે જે નર સદા
તે પામે ભવપાર ઈ વાતમેં સંશ કો નહિ. ૩

જે કોઈ નરનારિ શીલ પાલે લજ્યા કજા
સો ઉપજે દેવ મઝાર ઉવાઇ સૂત્ર જેહની શાખ છે ૪
એમો શીલ નિધાન, ભવિયણ હિત કરી આદરો
જ્યો જાઓ નિર્વાણ દેવલોકમે સામો નહી ૫
એ ખટ દરસણમાહિ શીલ અધિકો વખાણીયો
તપ સંજમ ખેરૂ થાય શીલ વિના એક પલકમા ૬
કહા તાંઈ કીજે વખાણ શીલકા ગુણ તણો
જોવોને સુત્ર પુરાણ શીલ સાગેહિ અધિકો કહ્યો ૭
ઋષિરાય બ્રહ્મ ઉલાસ શીલતણા ગુણ વરણવ્યા
કીયો ચરિત્ર પ્રકાશ સુદર્શનજી ગેહકો, ૮
અધિકો ઓછો કહ્યો હોય તેહનો મિછામિદુકડ
સૂત્ર પ્રાકૃત જોય જેહને અનુસારે ભાષીયો. ૯
એ શીલ તણો વખાણ પટે સુણે નર જે સદા
પવિત્ર કરે જીભકાન, સુખ પાવે તે સાસતા. ૧૦
—સર્વગાથા ૮૩૯ લિ સ ૧૮૪૦ જેષ્ટ વદિ ૧૧ વાર ચદ્ર-
વારે ૧૫-૨૭ આગ્રાભડાર

(૧૯૮) અઢાર પાપસ્થાન પરિહાર ભાષા*

આદિ—

સુદર રૂપ વિચાર ચતુરપણ ઉત્તમ કુલ અવતાર,
ભોગ સંયોગ સપતિ સવિ અતિ ભલી, પામીઇ અરથ ભડાર
વિવેકી જીવદયા ધર્મ્મસાર, પાલીઇ કરીય વિચાર—આકણી
અગ નિરોગ નઇ જીવિત અતિ ઘણૂ, કીરતિ પ્રબલ સોભાગ,
જિનવર ગણધર અમરપતિ ચક્રધર, ઉત્તમ પદ લહિ લાગ વિ

* * * *

અંતે—

સમકિતધર છઈ થોડલા, નહી મિથ્યાતી પાર,
દેખી ઘણા ય રાચમઉ, પરખઉ સમકિત સાર ૧૩. આ૦

દોષ અઢાર રહિત ભલા, પરખઈ અરિહંત દેવ;
સમકિત વ્રત તપ શુદ્ધિ ભણી, સાધુ તણી કર સેવ. ૧૪ આ
આગમિક સૂત્ર નમાંસુ, તે આરાધુ ધર્મ,
તત્ત્વ ખરાં ત્રણિ એ આણ્ડ સમકિત મૂલ એ મમ્મ ૧૫ આ
પાપ સતર કહ્યાં જિનવરે, મોટકા ભાર મિથ્યાત,
જીવ તણુઉ પોતાઉ આછઉ ક્ષય અનાદિ વિખ્યાત. ૧૬ આ

રાગ આસાઉરી.

જીવદયા અસત્યવ્રત અનર્થ ચોરી, નારિની સંગતિ પાપની વરી
સમરસ પ્રાણીમા એક વિચાર, મન શુદ્ધિ પરિહરિય પાપ અઢાર,
પરિગ્રહ ક્રોધ વલી માન નિ માયા, લોભ છઇ સબલ દુર્જનતણા પાયા સ
રાગ નઈ દ્વેષ બિન્નિ કલહ નઈ આલ પિશુનપણું રતિ અરતિ વિશાલ. સ
પર પરિવાદ માયા મૃષા વાણી, વલીય મિથ્યાત સત્ય પરિહરિ જાણી. સ
એક તણઈ વશિ જીવ અનાદિ, દુખ પામ્યાં સબલા પામઇ પ્રમાદિ સ
એકેકઉ જેમ કરઉ પરિહાર, સુમતિ તણાં સુખ તે લહઈ સાર સ
મોક્ષમાર્ગ લહઇ ક્રમ આણંદ આણી, સાધુનઈ વદઇ ભવીયણ પ્રાણી. સ

—સં. ૧૫૮ વર્ષે ચૈત્રશિ વદિ ૧૧ રવૌ દિને લખ્યૂ છે લિખિત પીપાડઈ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી પારીખ દેવરાજ સુત વિમલ દાસ પઠનાર્થ સ્વશ્રેય. —આમોદ, પ્ર. મ

---

* "આ કવિએ પોતાનાં નાનાં નાનાં કાવ્યોને આલ એ નામ આપ્યું છે આમૃત આલ છ આલ અને મળ્યાં છે દેપાલ ભાસના વિચાર પીઠ અને પણ સ્થાના ઉત્તમ પ્રકારની છે સંવત્ ૧૫૨૫ માં લખાયેલા એક ગુટકામાં આગલા જમાનાના બીજા દેપાલ રાસ ઉતાર્યો છે તે એમ બહુ ના ભાપ પણ ઉતારેલા છે એ પરથી સમજાય છે કે આ કવિ સોળમા શતકની શરૂઆતમાં થયો છે —સ. મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસ આમ જણાવે છે પણ આ જેની કવિ તે શતકની અંતમાં ને સત્તરમાના મધ્ય સુધીમાં થયેલ છે

(૧૯૯) જિન નેમિનાથ ૪૪ ઢાલનું વીવાહલુ.

આદિ— રાગ ધન્યાસી.

સારદ સાર દયા કરિ દેવી, હીઅડા ભીતિરિ આણીજી,
નમિ નાથન ધવલ રેચિ સુસ સરસ સુકોમલ વાણીજી

અંતે—

એ ધવલ રચ્યઉ મઈ આણી મનિ આણંદ,
બ્રહ્મચારી નિરૂપમ ગાયઉ નેમિ જિણુંદ,
કહઈ શ્રી બ્રહ્મ સદા જિન વંદઈ બે કરજોડી,
તે અલવઈ પામઇ સુખ સંપતિની કોડી ૨૦૧
પદ અક્ષર માત્રાહીણુ કહિઉં હુઈ જેય,
પંડિત જન જોઈ નિરતઉ કરજ્યો તેય,
સૂત્ર વૃત્તિ ચરિત અનુસારઈ જાણી સાર,
લવલેસઈ ભાષ્યઉં એહ સયલ અધિકાર ૨૦૨

—ગ્રંથાગ્ર ૪૭૬ પ્ર કા.

(૨૦૦) ઉત્તરાધ્યયનના સર્વ (૩૬) અધ્યયન સ૦—

અંતે—

છત્રીસઈ ઉત્તરાઝયણુઈ રે, જિણુવર કહઇ,
અમૃત વયણુ, સમત જગસૂં મનિ ધરીયઈ રે,
જેહથી ભવસાયર તરીઈ જિન૦ ૨૦
એ ભાસ સખેપેઈ સારીરે છત્રીસઈ અધ્યયન વિચારી,
બ્રહ્મઉં કહઈ જે જન ભણુસ્યેરે,
મગલ કમલા લહિસ્યઇ ૨૧

—ઇતિ શ્રી જીવાજીવ વિભત્તી ગીત ॥ છ ॥ શુભ ભવતુ । કલ્યાણુમસ્તુ ॥ છ ૧ ગ્રથાગ્ર ૭૦૦ શ્લોક સખ્યા જાણુવી શ્રી શ્રી સં ૧૬૪૪ વર્ષે વૈસાખ વદિ ૭ સોમે શ્રીમાલી જ્ઞાતીય ૫૦ તેજા સુતા ૫૦ લાલજી પઠનાર્થ ॥ ૭ ॥ ૭ ॥ (પ્ર કા. પાસેનો ચોપડો)

જંબુદ્વીપ ભરતક્ષેત્ર મધ્ય નગર અમરાપુર સોહઇ
મન વિક્રમ ભૂપતિ તસુ રાણી, ધારણી જન મન મોહઇ ૧

(૨૦૧) જિનપ્રતિમા સ્થાપન પ્રબંધ—પાનાં ૪૫ અમ.

(૨૦૨) સુમતિ નાગિલ રાસ. ૧૬૧૨ સન.

(૨૦૩) અભાપુત્રરાસ.

બીજીકૃતિઓ.

૧-૪ પાર્શ્વનાથ સ્ત૦—આસ મનવંછિત વાસજિન પૂરણ.
આદિજિન સ્ત૦—રિષભદેવ જઈ આબુ નેમનાથ નમે.
પાર્શ્વનાથ ગીત—કેવલ ન્યાન દિવાકર ભગવંત.
ભભ્યાપીત પાર્શ્વસ્તવ—પ્રણમ સુરાસુર સેવિત પાય ભભગપુર
મધ્ય જિનરાજ.

૫. અનાથ આરાધના
૬-૭. અરહન્નક સાધુ ગીત અને ધમાપુત્ર ચરિત્ર-પ્રબંધ
૮ અઢાઈમ વિચાર.
૯. પદ્મમ સ્વામિ ધવલ
૧ અજિતનાથ સ્તવન (૭ કડી)
૧૧ ૨૪ જિન સ્ત
૧૨ સૈદ્ધાન્તિક વિચાર
૧૩ પાંચવી આખ્યા

તદુપરાંત સ્તવનો સઝાયો, ફૂલો અને ગ્રહચિત્ર કાવ્યો.
મકરાનમાં જંબુદ્વીપ પ્રમાણિત પર ટીકા પાખી સત્તાવીશ કરેલ છે

---

૧૧૨ કવિયણ (સં. ૧૬૫૨ પહેલાંના-હીરવિજયસૂરિના વખતના)

(૧) ચોવીશી (૨૪ જિનસ્ત૦)—ચઘાઉલા છદમા

આદિ—

સાહિબા વાલેસર અરિહત કે નિસુણો વિનતીરે લો.
સસનેહા ગુણવંત કે હીયડે જે હતી રે લો. સા.

× × × ×

અતે—

ગિરૂઆરે ગુણ તુમતણા—એ દેશી.
તુઝ ગુણગાઉ કથારસે મે સમકિત ગુણ દિપાવ્યોરે,
કવિયણ જગમા જીતના યણ ગુહિર નિસાણ વજાવ્યારે
—વીર જિનનેરે જાઉ ભામણડે. ૫

—ઇતિ સ ૧૭૮૯ ભા સુ ૧૩ દિને સૂરત બદરે ૮-૧૬ આ ક.

(૨) પાંચ પાંડવ સઝાય

આદિ—

હસ્તનાપુર વર ભલુ, તિહા રાજા પાંડૂ સારરે

અત—

શ્રી હીરવિજયસૂરિ ગછ ધણી, તપગચ્છનો ઉદ્યોતકારરે,
કરજોડી કવિઅણ મુઝ આવાગમણ નિવારોરે;
મુઝ આવાગમણ નિવારો પડવ પચ વદતા મનમોહરે. ૧૯

—સુમતિરૂચિના લેખિ સ ૧૬૫૯ વ. શ્રા સુ ૫ દિને વિક્રમ પુરે નગરે૦ ગ દેવકુશલ પઠનાર્થ. ૧-૧૭ મા.

(૨૦૪) તેતલીપુત્ર રાસ. ૧૫૯૫ (?)-પાના ૧૨, અમ.
(૨૦૫) અમરકુમારરાસ.

(૧૧૩) કલ્યાણ (ત૦ હેમવિમલસૂરિ-સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ શિ૦)

(૨૦૬) કુલ કર્મ શાલાધિકાર રાસ. સ ૧૫૫૪ ખંભાતમાં.

અંતે—

સંગ્રમિઉ શ્રી ગુરૂ દીઠા એ મા સુવિહિત સૂરિ કુમાર
શ્રીહિર્ઈ જગ્નૂ અભિનવાએ મા ગુરૂ મયણસમ કુમાર. ૬૮

તપગચ્છિ શ્રી ગુરૂ નામૂએ મા૦ શ્રી હેમવિમલ સૂરીંદ
નામિઈ નિધિ પામીઈએ મા દુરિત ગઈ દૂરિ. ૬૯

તાસ સીસ સૌભાગ્યહર્ષએ મા તપગચ્છ આધાર
નામિ સૌભાગિઈ આગલા એ મા પામઈ પંચાચાર. ૭૦

શ્રીસૌભાગ્યહર્ષ સૂરિ ચિરંજયુ એ મા સહુ દિઇ આસીસ,
વિબુધ પુરંદર ગુણનિધુ એ મા ધર્મવંત નિશિદીસ. ૭૧

સિરા શીઈ અમરગિરિ એ મા૦ તપ જપિ હિમગિરિમાન
શ્રી કલ્યાણ જગ જગ કહએ મા પંડિત સાહસ પ્રધાન. ૭૨

જસ નામિ જસ પામીઇએ મા કવિજન સિઉ સહ માન
ચરણ કમલ તે ગુરૂ તણુંએ મા શ્રી રાજહંસ સમાન ૭૩

તે ગુરૂ નઈ સુપસાઉલઈ એ મા ગુણ નિધિ ઇંદુ જ વિચાર
વરસ માસ ફાગુણ સુદિઈ એ મા જયા તિથિ સુર ગુરુવાર ૭૪

રાસ રચિઉ રંગિઈ કરીએ મા વયણ કરૂ કરજોડિ
વચન કથન જે ભોલીમા એ મા અધિકી ઓછી વાત
વૈસરૂ શ્રી સંઘ સાંભલિમા એ મા મિચ્છા દુક્કડ સાત. ૭૫

નગર અનોપમ જાણીઇએ મા મંદિર શ્રી અપાર
ધમશાલિ કરી આગમુએ મા દાન દીઇ અનિવાર ૭૭

જિહાં એહવા વિવહારીઆએ મા પૂજઈ શ્રી વધમાન.
વર્ધમાન જિન પૂજતાએ મા સુખ પામઈ વરધમાન. ૭૮

જયવંતાં શ્રી વર્ધમાન જિન એ મા સુવિ સુજસ અનિવાર
દિનિ દિનિ પામઇ અતિઘણુંએ મા માંગલીક જયજયકાર ૭૯

(કલશ)

જા પવર મહિર સકલ સસિહર વિપુલ અંબર મંડલ.
ઉદયગિરિ જાં ઉદય કરઉ દિનદિન રત્ન મહીતલ.
તા એહ શ્રી કૃતકર્મ્મ રાજા તણુ ચરિત્ર સોહામણું.
કંપાણુ જયકર ભવિક નરનઇ અચલ દિઉ વધામણું. ૮૦

(ઇડરની બાઇઓનો ભં)

[સૌભાગ્યહર્ષ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં ૧૫૮૪ અને ૧૫૯૦ ની સાલના મળે છે-જુઓ ધા-સંગ્રહ ભાગ ૧ લો લેખાંક ૧૮૬ અને ૭૧૯ આ પૈકી સં. ૧૫૯૦ ના લેખમાં સાથે આનંદવિમલસૂરિ પણ છે. આ બંને સૂરિઓ હેમવિમલસૂરિના શિષ્યો અને બંનેની પાટ જુદી થઈ. આણંદવિમલ સૂરિએ સં ૧૫૮૨ માં ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વખતે તેમણે ગચ્છનો સમસ્ત ભાર સૌભાગ્યહર્ષને સોંપ્યો હતો સૌભાગ્યહર્ષે લઘુશાલા નામે એક શાખા ચલાવીને પોતાની પાટે સોમવિમલસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા જ્યારે બીજી બાજુ આણંદવિમલ સૂરિએ પોતાની પાટે વિજયદાન સૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા]

---

૨૧૪ ખીમો.

(૨૦૭) +શત્રુજય ચૈત્ય પ્રવાડી. (પરિપાટી).

આદિ— ચુપઇ

આરાહ સામિણિ સારદા, જિમ મતિ તૂઠી દિઇ મતિ સદા,
શ્રી સેત્રજ તીરથ વદેવિ, ચૈત્ર પ્રવાડિ રચસિ સંખેવિ ૧
પાલીતાણઇ પ્રણમૂ પાસ, જિમ મનિ વંછિત પૂરઇ આસ,
લલતાસુર વદૂ જિન વીર, સોઇ સાયર જિમ ગુહિર ગભીર ૨

* * * *

અંતે—

એહ સ્વામીં તુમ્હ ગુણ જેતલા, મઈ કિમ બોલાઇ તેતલા,
તૂ ગુણ રયણાયર સમ હોઈ, એહ સંક્ષા નવિ જાણઈ કોઇ ૩૧

જે તાહરા ગુણ માહિં સાર, તેહ ધરિ મગધ જનાજનધાર,
કે દુગ્ધ નાંખિઈ નિત્ય આંખડા ને કસ્તોરી પીખુ ભક્કુઈ. ૩૨

—આ સદબસ્ત ગણિ પુસ્તકયૌન ભાત ૧૧૧૯ માં (વિ. પ. ઓપવે ૧૭૧-૧૭૩) ર પ્રા. ગી. સ. પૃ ૧૫૫-૧૫૭.

(આ સોળમા સૈકામાં અસિદ્ધ કવિઓમાંનો એક હશે એમ તેના પછી થયેલ સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે પોતાના સં. ૧૬૭૦ માં બનાવેલા કુમારપાળ રાસમાં બીજા કવિઓ સાથે આ પાસાઈ નામ પણ ઉલ્લેખી પોતાની લઘુતા દર્શાવી છે એ પરથી ભાસે છે—

"આગિ જે હોયા કવિરાય તાસ તણા પ્રણમું પાય
લાવણ્ય લીંબો ખીમો ખરો સકલ કવિની કીરતિ કરો. ૫૩

---

૧૧૫ લીંબો.

(૨૦૮) પાર્શ્વનાથ નામના સવૈઅરસ અઢાળિયા.

આદિ— (રાગ મેવાડો)

સકલ સુરિંદ નમિ સમરે પાસ જિણેસર દેવો
માનવ ભવ પામી કરિ અહનિસિ કીજિ સેવો.
અહનિસિ સેવા કરીજઇ જિનવર, તો નિશ્ચય પામીજઇ શિવપુર
તુમ્હ ગુણ જેનાં હરા ન માઈ સકલ સુરિંદ સઘ ગુણ ગાઈ.
છઈછ પાસ જિણંદ સ્યામ પાએ લાગસુંછ
તોરે રમણ અભરા નામ ચિંમતિ સાપસું છ આંખની

* * * *

અંતે—

મઉ મઇ જલનિધિ છગ્યોરે તહિ પરિભ્રમણ કરતિ
જનમ જરા મરણઇ કરિ, દુખ અનંત સહંતિ
દુખ અનંત સહંતિ આપાર, મેહિ તુમ્હારી પાખઇ જિનવર
કૃપા કરી ભવદુખ નિવારો, મઝમાઈ જલનિધિ પાર ઉતારો. ૪૮

લીંબો કહિ તુમ્હે સાભલોરે, અભય તણા દાતાર
શરણ તુમ્હારિ આવીઉરે સ્વામી જગદાધાર
સ્વામી ધ્યાઉં શ્રી જિનચંદ, ધ્યાન ધરતા પરમાનંદ
જે છઇ સાસ્વત સુખ અનંત, લીંબાનઇ આપો ભગવંત ૪૯ ૭.

—ઇતિશ્રી પાર્શ્વનાથ નામ્ના સંવેગરસ ચંદ્રાઉલા સંપૂર્ણા લિખિતં પં૦ રવિવર્દ્ધન ગણિના ધનવર્દ્ધન વાચનાય શ્રીપાટણ મહાનગરે. ૪-૧૫

(વિ. ધ)

[સત્તરમા સૈકામાં થયેલ પ્રસિદ્ધ શ્રાવક કવિ ઋષભદાસે લીંબા નામના પોતાનાથી પૂર્વ કવિઓ પૈકી એક તરીકે સભાર્યો છે તે આજ લીંબો હોવો જોઇએ, તેથી તેને સોળમા સૈકાના અંતે મૂકવામાં આવેલ છે.

---

૨૧૬ વિજયગણિ.

(૨૦૯) આરાધના રાસ. સં. ૧૫૯૨ માઘ શુ. ૧૩—આમોદમાં.

---

૧૧૭ લાવણ્યદેવ (ત૦ ધનરત્નસૂરિ અને સૌભાગ્યસાગર સૂરિ-ઉદયધર્મ-જયદેવ શિ૦)

(૨૧૦) કર્મ વિવરણનો રાસ.

આદિ— ધુરિ—વસ્તુ

સકલ જિણવર સકલ જિણવર ભગતિ પ્રણમેવિ,
સરસતિ સામિણિ ધરીય મનિય ગોયમ ગણધર સામિય
તાસ પસાઇ હુ તવુય ચૌદ ગુણઠાણીય,
ગુરૂ વયણે સુપસાઉલે બોલિસું વચન વિશાલ.
જે સુણતા સુખ સપજે ટલિઈ તિ ભવભયપાસ ૧

* * * *

અંતે—

તપાગચ્છિ નાયક જગહ પ્રધાન, જાણિતા જે કરે વખાણ.
શ્રી ધનરત્ન સૂરિ ગુણધાર, પામ્યા એ સયલ ભંડાર ૬૯

સૌભાગી દીસિ જયવંત શ્રી સૌભાગ્યસાગર સૂરિ ગુણવંત,
પંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ જાણિ આગમ શાસ્ત્ર કરિ વખાણ. ૭૦

ઉવઝાય શ્રી ઉદયરાજ ધર્મ સાકર વિવેકનો જાણે મર્મ.
તાસ શીશ પંડિત શ્રી ભાવદેવ, તસ સેવક મોઈ ગુણ દેવ. ૭૧

પાય નિશ્ચિત છઈ જાસ પણિ થાએ ત્રિભુવનરાય
એ ધ્યાન ધરૂં નિસિદીસ, જિમ અજરામર હુઈ જગીશ. ૭૨

શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વિચાર ભંડાર, તેહતણું નવિ જાણું વિચાર,
ગુરૂ ઉપદેશે છમ છ લખ્યાં સંખેપે મે ગુણરયણ કહિયાં ૭૩

દાન શીલ પ્રભાવે કરી નિર્મલ ચિત્ત દેવા આસરી
સાધવશરૈઈ ધ્રણિ પરિ કહી ભવિક લોકને કારણ સહી. ૭૪

જે ભણતાં મંગલ ઘરિ હોય, ભણતાં સંપતિ ઘરિ હોય
જે ભણતાં હુઈ નવનિધ નિધાન જે ભણતાં પામે કલ્યાણ. ૭૫

—૨૮—૧૩ પી.

[આમાંના ધનરત્ન સૂરિ વાનપ્રસ્થાન્વય પોશાલિકના છે ને તે સં. ૧૫૭૦ માં ધર્મેષ લબ્ધિસાગર સૂરિના શિષ્ય અને પાટધર થયા. (જુઓ, નયસુંદર સંબંધી મારો લેખ. આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૬) તેમના સં. ૧૫૭૨ ૧૫૮૭ ૧૫૮૮ ૧૫૯૧ ના પ્રતિમા લેખો મળ્યા છે ધા. સં. ભાગ ૧ લેખાંક ૧૪૩૫ ૧૬૨ ૬૧૬ ૧૨૬૪ વગેરે સૌભાગ્યસાગરસૂરિના ધાતુપ્રતિમાના સં. ૧૫૭૫ મ ૧૫૮૯ ને ૧૫૮૫ ના પ્રતિષ્ઠા લેખ છે જુઓ ધાતુપ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભા. ૧ લેખાંક ૧૮૧ ૧૧ ૮ ૬૬૪ તેમ બીજો ભાગ. સં. ૧૫૭૬ અને ૧૫૮૪ ના લેખોમાં જણાવ્યું છે કે લબ્ધિસાગરસૂરિ પટ્ટે ધનરત્નસૂરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગરસૂરિભિ આપણી અને સૂરિ લબ્ધિસાગરસૂરિના પ

મર શિષ્યો હતા, આ બન્નેના સમયપરથી આ કવિ સોળમા સૈકાના અંતમાં ગણી શકાય તેમ છે

---

૧૧૮ કુશલહર્ષ. (ત. વિજયદાનસૂરિ–હર્ષસંયમ શિ૦)

(૨૧૧) નાગપુરમંડન શાંતિજિન સ્તવન. ષટ્ભાવ ગર્ભિત.

અંતે—

ઇમ તવિઉ નિરમલ સકલ કેવલ કુશલ મંગલદાયગો,
બહુ ભાવ ભેદી તત્ત્વવેદી સુખ પ્રવેદી નાયગો,
સુર જિનવર નમઇ અસુર શ્રી વિજયદાન સૂરીસરો,
શ્રી હર્ષસંયમ ચરણ સેવક કુશલહર્ષ કૃપા કરો. ૩૯

(પત્ર ૪ પ્ર. કા)

(વિજયદાનસૂરિ–આચાર્યપદ સં–૧૫૮૭ સીરોહી, સ્વ ૧૬૨૨)

---

૧૧૯ ધર્મસિંહ ગણિ (ત૦ આનન્દવિમલસૂરિ શિ.)

(૨૧૨) દીવાળી રાસ—પા ૬ અમ,

(૨૧૩) વિક્રમરાસ— –જેસ

(આનન્દવિમલ સૂરિ–આચાર્યપદ સં ૧૫૭૦, ક્રિયોદ્ધાર સં ૧૫૮૨, સ્વ ૧૫૯૬),

---

૧૨૦ દોલતવિજય (ત૦ સુમતિસાધુ વંશે પદ્મવિજય–જય–વિજય–શાંતિવિજય શિ૦)

(૨૧૪) ખુમાણરાસ.

આદિ— ગાહા.

ૐ ઐં મંત્ર અપાર, સારદ પ્રણમામિ માય સુપ્રસન્ન, ૧
સિદ્ધ ઋદ્ધિ બુદ્ધિ સિર પૂર વરવેદ પડિપુન્ન.
વરવેદ પુત્યહત્થા વીણા સુરવદ કમલ કરવિમલા,
હંગણમી હંસરૂઢા, વિજ્જા વૈજંતિયા માલા ૨

દુહા-કમલવદન કમલાસના કવીઉર મુખકે વાસ
વસે સદા વાગેશ્વરી, વિધવિધ કરે વિલાસ
વિદ્યા બુદ્ધિ વિવેકવર, વાચક બ્યાપક ચિત્ત,
આવેં જે આપ તુઠે, ગરથ સમાવે ચિત્ત. ૪
સેવકસું સાનિધ કરો, મહેર કરો મહામાય
ત્રિપુરા ઔર તારકો, સંનિધ કરો સદાય. ૫
આઈ દો અક્ષર અલખ, અધિકી બુધ ઉકતિ
કૃપાતિસુ કીજે કૃપા સેવક જાણી સકતિ. ૬
કવિત-આવજાવ જગમાવર ભગતિ કીજે ભારતિ,
જાગ જાગ જગમાત સત સંનિધ સકતિ,
સુપ્રસન્ન હોય સુરસતી, વયણ વાચા વર દીજે
બાલક એમ બોલે, પ્રીતકર પ્યાલો પીજે
મહારાજ રાજ રાજેશ્વરી, કૃપાવંત કીજે કૃપા,
ધન મોજ મહિર માતંગિની, મયા કરો મોસુ મયા. ૭
દુહા-શિવ સુત સુખદાયો સમય સેવે સકલ સુરેશ
વિઘનવિડારણ વરદાયક, ગવરીપુત્ર ગણેશ. ૮
કવિત-ભ્રુકુટિમંડ ઝલકંતે, ગંગ ઝલકંતે સમુજ્જલ
એકદંત ઉજ્જલો, શુકલ લલાટે કુમકુમ,
પુહપ ધૂમે પ્રમાણે, સેસ સહજે ઉજ્જલ
ધ્રુમ નેત્ર મનસે ભગ ભાલે અતુલ બલ
ગમ ગમેં વિઘન દલિ ભંજન અમર હવેં ઉજ્જલ કમલ,
સુખદ દેવ રિદ્ધ સિદ્ધ દીયણ, સમરી ગણપતિ સબલ. ૯
દુહા-વૃષભદેવ વનિતાધિપતિ, નાભિનંદ સુખકંદ,
ઉર અભુજ બાભર પ્રભુ, ચિત્ત મોહર જિનચંદ ૧૦
અષ્ટિ હુવ અષ્ટિ પ્રતિમ સમત સાગર સુરેત,
પારસ સમા પરમેશ્વર, વીતરાગ દેવ કર સેત. ૧૧

ગ્યાન જ્યોતિસુ પ્રકાસ ગુરૂ, કર ધરી સાસત્ર કત્થ,
ત્રિભુવનમે તારણુ તરણુ, સૌ વાતો સમરત્થ. ૧૨

* * * *

વચમા. બીજા ખડને અતે

એટલે ખડ એ પૂરો થયો, અલપ બુદ્ધિ મેં ઉદ્યમ કીયો,
સુકવિ સુધારે વાચો સહી, કૂડ સાચ કવિયણ જે કહી,
ત્રિપુરાસકત તણે સુપસાય, રચ્યો ખડ દૂજો કવિરાય,
તપગચ્છ ગિરૂઆ ગણધાર, સુમતિ સાધુ વશે સુખકાર.
પડિત પદ્મવિજય ગુરરાય, પટોદયગિરિ રવિ કહેવાય,
જય બુધ શાંતિવિજયનો શિષ્ય, જપે દોલત મનહ જગીશ.

—ઇતિ શ્રી ચિત્રકોટાધિપતિ શ્રી રઘુવશે બાપા ખુમાણુ ચરિત્રે રતિસુદરી અભિગ્રહકરણુ ચિત્રકારિકા ચરિત્ર રમણુ, રાજકુમારી પાણીગ્રહણુ, પચસહેલી ચિત્રગઢમિલણુ દોલતવિજયવિરચિતે દ્વિતીય ખડ સપૂર્ણુ —

ત્રીજા ખડને અંતે

જયવિજય એ નામ આપેલ છે. ને તેના શિષ્ય શાતિવિજય ને તેના શિષ્ય દોલતવિજય

(આ રાસ રાજસ્થાની–મારવાડી ભાષાના શબ્દોથી ભરપૂર છે. તેમા ચિતોડના રાણા ખુમાણુ તેના વશજો વગેરેનો ચારણુશાહી ઇતિહાસ મૂકેલો છે, આની પ્રત. ડે. કો લાયબ્રેરીમા છે તેનો ન ૨૫૮ સને ૧૮૮૨–૮૩ આનાં પાના ૧૩૯ છે અને અપૂર્ણુ છે, જૈનસાધુઓ રાજદરબારમા રહી તેના જૂદા જૂદા વર્ણનથી ચિત્ત રજન કરતા એ આ પરથી જણાય છે ને તે માટે ગણેશને વદન પણુ કરેલ છે. આની પ્રત ડેક્કન કૉલેજની લાયબ્રેરી હાલ ભાડારકર ઇન્સ્ટીટ્યૂટ–પુના મા છે)

૧૨૧ વાસણ (ત૦ વિજયદાનસૂરિ શિ૦)

(૨૧૫) +આનંદવિમલસૂરિ રાસ સં ૧૫૯૭ આસો.

આદિ—

સકલ મનોરથ પામીઈ જપતાં શ્રી જિનનામ
પ્રથમ તિર્થેસર પાએ્ઈ આપણ૭ કરૂં પ્રણામ.

* * * *

અંત—

શ્રી આણંદવિમલસૂરિસર તસ પટોધર પવિત્ર,
તે શ્રી વિજયદાનસૂરિ સુખિ નિત્ય, વાસણ પ્રણમિ

એ આણી નરમલ ચિત્ત. ક્ષ ૧૮૭

—આણંદવિમલસૂરિ સં ૧૫૯૭ ના ચૈત્ર શુ ૭ને દિને સ્વર્ગસ્થ થયા—તે અરસામાં આ કૃતિ રચાઈ છે તે માટે જુઓ ઐ. રા. સં ૩

—(આ રાસની માંગરોલ ભંડારમાં પ્રત છે તેમાં છેલ્લે નીચે પ્રમાણે છે.—અને તે રાસનું નામ સાધુગુણરત્નમાલ રાસ આપેલ છે)

સંવત પનર સત્તાણૂઈ આસો આસુર આસો માસ
સાધ નામ ગુણરત્નમાલ એ રાસ.
રચતા એ મનનઈ અતિ ઉલ્લાસ ઉલ્લાસ. ૧૮૮
સુરગિર રવિ શશિ સોહ સાસતા, મેરુ મહીધર જ્યાં.
વસ્તુ વધિ સય પરવાર સહિત, પ્રતપો એ અવિચલ નિત્ય. ૧૮૯
જયવંતા આણંદવિમલસૂરીંદ્ર,
ભટ્ટારક સાજિનિલાવાસૂરિ, કહે વાસણ પ્રભુ આણંદ. ૧૯
—સુર પ્રસણ સાધના. ૯–૧૧ મો.

૧૨૨ વિનયસમુદ્ર (ઉપકેશગચ્છ સિદ્ધસૂરિ—હર્ષસમુદ્ર શિ૦)

(૨૧૬) મૃગાવતી રાસ.

(૨૧૭) અંબડ ચોપાઈ સં ૧૫૯૯ આષાઢ શુ ૨ રવિ વિક્રમપુરમાં.

અંતે—

અંબડ મોટઉ હૂયો વિસાલ, તાસુ ચરિત્ર સુણી રસાલ,
શ્રી મુનિરત્નસૂરિનો કહ્યો, તેહથકી ભાવારથ લહ્યો. ૯૧
ચઉપઇ વિધિ કીયો મઇ એમ, ભણતા ગુણતાં ધરિ હુયઇ પેમ,
ઉવએસ ગછિ સપઇ સિધિસૂરિ, તાસુ પસાયઇ આણુદપૂરિ. ૯૨
હરપસમુદ્ર વાચક તસુ સીસ, તિમરા મડણ શ્રી જગદીસ,
પાસ જિણંદ તણુઇ સુપસાઇ, વિનયસમુદ્ર કહ્યો મનિ ભાઇ ૯૩
પનર નિવાણૂ પ્રવર પ્રસિદ્ધ, એ પ્રબંધ મઇ સુલલિત કિદ્ધ,
મહા સુકિલ દ્વિતીયા રવિવાર, રચ્યો તિમરા નયરિ મઝારિ ૯૪
અધિકો મઇ ઉછો છદમસ્ત, કહતા મઇ બોલ્યો પરમત્થ,
જે ગીતારથ વરતઇ વલી, પમજ્યો કહજ્યો મુઝ ગુણ મિલી ૯૫

—ઇતિ અબડ ચઉપઇ સમાપ્ત. ૨૦–૧૫ આ. ક

(મુનિરત્ન તે પૃણિમા ગચ્છના સ્થાપક ચદ્રપ્રભસૂરિના પટ્ટે ધર્મઘોષસૂરિ અને તેમની પાટે સમુદ્રઘોષસૂરિ કે જેમના ત્રણ શિષ્ય નામે સૂરપ્રભ, મુનિરત્ન અને તિલકચદ પૈકીના બીજા શિષ્ય થયા કે જેમણે અબડ ચરિત્ર સસ્કૃતમાં ૧૨૬૦ શ્લોકનુ રચ્યુ હતુ. તે ચરિત્રમાથી ભાવાર્થ લઇ આ રાસ પોતે રચ્યો એમ કવિ જણાવે છે આજ મુનિરત્નસૂરિએ ભાવી તીર્થંકર અમમસ્વામિનું ચરિત્ર સ. ૧૨૫૨ મા અને મુનિસુવ્રતચરિત્ર સસ્કૃતમા રચેલા છે.

(૨૧૮) પદ્મચરિત્ર ૧૬૦૪ (આમા રામચદ્ર અને સીતાજીનાં ચરિત્ર છે)

અંતે—

શ્રી ઉવએસ ગચ્છ ગુણ ભૂરિ, ગણહર ગુરૂ રયણપ્પહસૂરિ,
તસુ અનુક્રમિ સિદ્ધસૂરિ વસિટ્ઠ, બઇઠા થાપ્યા ગુણ ગરિટ્ઠ ૫૮
કક્કસૂરિ જયવત ગણેસ, તેહ તણુઉ પામી ઉપદેશ,
વાચક હર્ષસમુદ્ર તસુ સીસ, વિનયસમુદ્રઇ વાણરીસ ॥ ૬૦
વીકાનયરિઇ વીર જિણચદ, તાસુ પસાઇ પરમાણદિ,
ચઉવિહ સઘ તણુઇ સુપ્રસાદિ, સોલ ચિડોત્તર ફાગુણ આદિ ૬૧

કહીં કથા એ સીતા તણી સીલતણુ મહિમા જગ ઘણી,
ભણઇ ભવિયણો ભઉ પુણ્ય સુણી પુરઇ આસ સહુ મન તણી ૬૨
—સં. ૧૫૫૯ વર્ષે ભાદ્રવ માસે શુક્લપક્ષે ૧૪ તિથૌ લિખિતં । શ્રી વિક્રમપુર મધ્યે. શેઠિયાનો ભંડાર, ઉદયપુર.

(ઉપરોક્ત ગચ્છના આ સમયના સિદ્ધસૂરિના લેખ સં. ૧૫૭૪ સંગ્રહ ૧૦૮ ધા. પ્ર. ભાગ ૧ લો અને સં. ૧૫૬૮ ના લેખમાં ૫૩૪ ભાગ ૨ જે-મળી આવે છે)

---

૧૨૩ જિનમાણિક્ય

(૨૧૯) કૂર્મપુત્ર રાસ
(જુઓ આ કવિ નં. ૧૨૪ નીચે આનો કર્તા પરિશિષ્ટ)

---

૧૨૪ કનક કવિ (જિનમાણિક્ય શિ૦)

(૨૨૦) મેઘકુમાર ગા. ૫૦ નો ઢુંઢો રાસ (સં. ૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની મધ્યે)

આદિ—
રેણ મમધિમાદિ નમીએ રાજગૃહ નગર નરેસુંએ
સ ૮ કરે સ્નીઆભગઉ શ્રેણી ધમ્મ નરેસ. ૧
* * * *

અંતિ—
તે મુનિવર મેઘકુમાર જીવે ચરિત્ર પવિત્ર સાર
ગુરુ શ્રી જિનમાણિક્ય સીસ, કવિ કનક ભણઇ નિસદીસ. ૫
—૩-૧૩ શી- પા. ૩ ૬ન

જિનમાણિક્યસૂરિ—(નં. ૧૨૩) ખરતર ૬ મા પટધર જન્મ સં. ૧૫૪૯ દીક્ષા ૧૫૬ આચાર્યપદ ૧૫૮૨ મરણ ૧૬૧૨ આથી ૧૫૮૨ ને ૧૬૧૨ ની વચમાં.

---

૧૨૫ ગજરાજ પંડિત.

(૨૨૧) હીરવિજયસૂરિના બારમાસ સ ૧૫૯૬ કા ૨.

આદિ— રાગ સામેરી

સરસતી ભગવતી વરસતી, વાણી દીઓ રસાલ,
વીણા હસ્તક ધારિણી, કવિજન દીઓ આધાર.
કરજોડી ગજરાજ પડિત ભણે, વારજા સુભવેલ,
તાસ તણે ઉસાઉલે, આજ કરૂ રંગરેલ

* * * *

અંતે— ચાલ

કારતક માસે આવીઓ, ભાવીઆ સરવે પરિવારરે,
અનુમતિ દીધી બેનડી, લેવા તે સજમભારરે
શ્રી વિજયદાન સૂરિને હાથે, તે પાટણ નયર મઝારરે,
સવત ૧૫ છનૂએ, કરતગ બીજે માસગે,
કરજોડી ગજરાજ પડિત ભણે, વરતો તે જયજયકારરે.
વિમલાદી બેની એમ વીનવે.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો ૧૬૯—૧૭૩.

---

૧૨૬ ગુણમાણિક્ય શિષ્ય (બ્રહ્માણગચ્છ-બુદ્ધિસાગરસૂરિ -વિમલ-ગુણમાણિક્ય)

(૨૨૨) હરિશ્ચદ્ર રાસ.

આદિ—

સરસતિ સામણિ વીનવૂ, ત્રિભુવન જાણી માય,
રચૂ ચરિત્ર હરિચદ તાણૂ વહ પસાય. ૧
કૃપા કરૂ મઝ સ્વામિની, વછિતદાયક દેવ,
એક મનુ નતુ ઉલગુ, સદા કરૂ તહ્મ સેવ
સીલ સયમ તપ નિર્મલુ, બુદ્ધિસાગર ગુરૂ જાણિ,
ગછ બ્રહ્માણ ગુણનિલુ, શ્રી વિમલેદ વખાણિ. ૩

તાસ તણુઈ શિષ અતિશઈવર, ગુણમાણિક્ય ગુણ ગેહ,
તેહ તણુઈ સુપસાઉલઈ કવિત કહ તે સાર. ૪

* * * *

(છેલ્લું અને પ્રથમનું પાનું મળ્યું છે તેથી કવિનું નામ તેમજ તેમની કૃતિની રચનાનો સમય નિર્ણીત થઈ શકે તેમ નથી.) પત્ર ૫-૪ મ.

(આગમ ગચ્છમાં અનેક બુદ્ધિસાગરસૂરિ અને વિમલસૂરિ થયા લાગે છે કારણ કે બુદ્ધિસાગરસૂરિ નામના પ્રતિમા લેખો સં ૧૩૮, ૧૩૮૯ ૧૪૨૯ ૧૪૩૫ ૧૪૯૩ ૧૫ ૬ ૧૫૨૮ ૧૫૩૨ ૧૫૪૩ ૧૫૪૪ ૧૫૫૪ ના મળી આવ્યા છે અને વિમલસૂરિ નામના લેખો સં ૧૨૬૩ ૧૩૬૯ ૧૩૭૧ ૧૪૪૫, ૧૫ ૭ ૧૫ ૮ ૧૫૧૧ ૧૫૧૩ ૧૫૧૫ ૧૫૧૬ ૧૫૧૭ ૧૫૨ ૧૫૨૩ ૧૫૨૪ ૧૫૩૨ ૧૫૪૩ ૧૫૬૧ ૧૫૮૯ ના મળી આવ્યા છે જુઓ ધા લે. સં ભા ૧ અને તથા નાહરકૃત જૈન લે. સં ત્રણ ભાગ પહેલો. આ પૈકી બુદ્ધિસાગરસૂરિ તેમના સં ૧૫૨૮ ૧૫૩૨ ૧૫૪૩ ૧૫૪૪ અને ૧૫૫૪ માં વિમલસૂરિ પટ્ટે બેઠેલા જણાવ્યા છે અને વિમલસૂરિ તેમના સં ૧૫ ૭ ૧૫૧૫ ૧૫૧૬ ૧૫૧૭ ૧૫૧૯ માં ચોથે બુદ્ધિસાગરસૂરિ પટ્ટે બેઠેલ જણાવ્યા છે સં ૧૫૮ માં બેઠેલ વિમલસૂરિ કે ? બુદ્ધિસાગરસૂરિ પટ્ટે બેઠેલ તે આ કવિના ગુરુ સમજીએ તો સોળમા સૈકાના અંતે આ કવિને મૂકી શકાય.)

---

૧૨૭ નયસિંહ ગણિ (વડતપગચ્છ-ધનરત્નસૂરિ-મુનિસિંહ શિ)

(૨૨૩) ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તુતિ. પાવાપુર

—ચંદ્રગચ્છે ગુરુરાજ શ્રી રત્નસિંહસૂરિ, તત્પટ્ટે શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ, તત્પટ્ટે શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ, તદાઽમ્ને શ્રી વિજયસાગરસૂરિ—તત્પટ્ટે શ્રી લબ્ધિસાગરસૂરિ—તત્પટ્ટે શ્રી ધનરત્નસૂરિ તદાત્ત શ્રી મુનિસિંહગણિ શિષ્ય પં નયસિંહ ગણિના પાવાપુરે કૃતા શ્રી ચતુર્વિંશતિ જિનાનાં સ્તુતયઃ

(ગુર્જર ભાષામા–આ૦ ભ. પાટણ)

(આ પૈકી લબ્ધિસાગરસૂરિએ ૧૫૫૭ મા શ્રીપાલકથા રચેલ છે તેના શિષ્ય ધનરત્નના પાટે અમરરત્નસૂરિ અને તેજરત્નસૂરિ થયા ને તેના દેવરત્નસૂરિ થયા કે જેના સમકાલીન નયસુદર ૧૬૨૮–૧૬૬૯ થયા ઉક્ત ધનરત્નસૂરિના પ્રતિમા લેખો સ. ૧૫૭૨, ૧૫૭૬, ૧૫૭૯ ૧૫૮૭, ૧૫૯૧ ના મળી આવે છે જુઓ. [ધા. પ્ર. લે સ. ના બને ભાગ આથી આ કવિને સોળમી સદીના અતમા મૂકી શકાય.]

---

૧૨૮ જ્ઞાનાચાર્ય.

(૨૨૪) બિલ્હણ પચાશિકા. ર ૧૬૨૬ પહેલા ૧૬ મા શતકમા.

આદિ— ચુપઈ

મકરધ્વજ મહિપતિ વર્ણવૂ, જેહનૂ રૂપ અવનિ અભિનવૂ,
કુસુમ બાણ કરિ કુજરિ ચડઇ, જાસ પ્રયાણિ ધરા ધડહડઈ ૧
કોદડ કામિની તણુ ટકાર, આગલિ અલિ ઝઝા ઝકારિ,
પાખલિ કોઇલિ કલ રવ કરઈ નિમલ છત્ર શ્વેત શિર ધરઇ ૨
ત્રિભુવન માહિ પડાવઇ સાદ, છઈ કો સુર નર મડઇ વાદ ?
અબલા સૈનિ સબલ પરવરિઉ, હીંડઇ મનમથ મચ્છરિ ભરિઉ ૩
માધવ માસ સોહઇ સામત જાસ તણુઈ જલનિધિસુત મિત,
દૂતપણૂ મલયાનિલ કરઈ, સુર નર પન્નગ આણુ આચરઈ ૪
તાસ તણા પય દ્રૃ અણુસરી, સરમતિ સામિણી હઈડઇ ધરી,
પહિલૂ કદર્પ કરી પ્રણામ, ગરૂઉ ગ્રથ રચિસિ અભિરામ ૫

* * * *

અતે—

આપિ વારૂ એક અવાસ, મણિ માણિક ધન મૂપૂ તાસ
પૂરવ પ્રેમ મિહિ જણુ ઘણુઉ, પાર ન પામિ કવિ તે તણુઉ ૧૫૧
કામિ કાજિ કીધ ચૂપઈ, ખતિ કરી નિરખઉ થિર થઈ,

ભવિયણ બિલ્હણ વાણી તેહ, જ્ઞાન ભણઇ રસિ રાતા જેહ. ૧૫૨

—ઇતિ કવિ જ્ઞાનાચાર્યવિરચિત બિલ્હણ પંચાશિકા સમાપ્ત। સંવત ૧૬૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૩ દિને લિખિ ॥ ઇતિ બિલ્હણ-પંચાશિકારાસ સમાપ્ત ॥ શ્રીઃ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥

મૂળ ચોપડાના પત્ર ૪૩ થી ૫૮ (નિર્ણય). કુલ ૨ ૫, તેમાં ૧૫૨ ચોપાઈ ગૂજરાતી ભાષી મઈ સંસ્કૃત (આશરે ૫૧ કુલ).

(૨૨૫) શશિકલા પંચાશિકા.

આદિ— ચોપઈ

એક દિન ભમરી સખિઅર સાથિ હસિ હરખિ તાળી દેઈ હાથિ,
સખી કહિ સાંભલિ શશિકલા પુણ્ય વાત એક નિર્મલા. ૧
જિમ બિલ્હણિ પરકાસ્યૂ સર્વ તિમ તૂ કહિ મૂકી મન ગર્વ
કહિ કુમરી સુણિજ્યો સહુ તમ્હે તેહની વાત પ્રકાશ અમ્હે. ૨

* * * *

અંત—

મધુ વિકસિત ભાડી આમલી, કીધ સુરત કોપ તજિ વલી,
વાર વાર સમારૂ તેહ પ્રાણ પતિ વાહલુ વર એહ. ૪

—ઇતિ શશિકલા પંચાશિકા સંપૂર્ણ। શ્રી જ્ઞાનાચાર્ય કૃતાઃ

—મૂળ ચોપડાના પત્ર ૩૯ થી ૪૩ કુલ ૧+૫૪=૬ તેમાં ૪ ચોપાઈ ગૂજરાતી ભાષી મઈ—બાકી મઈ ગૂજરાતી મિશ્રિત સંસ્કૃત.

ટૂંકી નોંધ—કાશ્મીર દેશનો પંડિત કવિ બિલ્હણ જ્યારે દેશાટને નીકળ્યો, ત્યારે કેટલોક વખત ૫ નામના ગામમાં ક્ષિતિપતિ ઉર્ફે ક્ષિતિપાલને ત્યાં રહ્યો હતો. તે દરમિયાન તેને ક્ષિતિપાલની પુત્રી સાથે સ્નેહ બંધાયો. તે વાત પાછળથી છતી થઈ અને કસ્મીરી કવિને દેહાંતદંડ કરવો પડ્યો. એ સ્નેહને અંગેની મોહજન્ય સ્થિતિએ સંસ્કૃતમાં બિલ્હણ પંચાશિકા રચી, જે અદ્યાપિ એક લોકપ્રિય કાવ્ય મનાય છે. એ કાવ્યમાં

આ બિલ્હણ પચાશિકા ચૌપઈ ઉપર સ્વ૦ સાક્ષર શ્રી ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ એમ. એ એ લખેલો લેખ ગુજરાતીના સવત ૧૯૭૨ ના દીવાળીના ખાસ અકમા પૃ ૧૯૨૬ પર છપાયો છે તે ઘણી જાણવા જોગ હકીકત પૂરી પાડે છે બિલ્હણ નામના કાશ્મીરી પડિતે ગૂજરાતમા આવી અણુહિલવાડમા કેટલોક સમય નિવાસ કર્યો હતો ત્યારે કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો. ત્યા તેણે કર્ણસુદરી નામની નાટિકા કે જે અણુહિલવાડમા શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમા મહામાત્ય સપત્કરે પ્રવર્તાવેલા

રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા ભોગનૂ બિલ્હિણના મૂખનૂ ઉન્માદક ચિત્ર છે

પ્રસ્તુત પચાશિકા કોઇ અણઘડ જોડનારને હાથે કાલાતરે કથીરમા જડાઈ અને विल्हण काव्य નામ પામી. પૂર્વે બિલ્હણ ગૂજરાતમા આવ્યો હતો ને ત્યાથી અત્યત અપ્રસન્ન ચિત્તે ચાલ્યો ગયો હતો, એ વાત એ અરસામા તાજી હતી અને પજાબના ક્ષિતિપાલની હકીકત વીસારે પડી હતી એને લીધે ઐતિહાસિક ક્ષિતિપાલ તથા તેની પુત્રીને ઠેકાણે बिल्हण काव्य મા ગૂજરાતનો વીરસિહ તથા રાજકુમારી શશિકલા એ બે કલ્પિત વ્યક્તિઓ સ્થાપિત થયેલી જોવામા આવે છે જૈન સાધુ જ્ઞાનાચાર્યે જૂની ગૂજરાતીમા બિલ્હણ કાવ્ય રચ્યૂ છે, તેમા શશિકલાના પિતાનુ નામ પૃથવીચદ્ર આપ્યુ છે ને તેને પાટણનો રાજા કહ્યો છે,

બિલ્હણ કાવ્યમા ગાડી લીધેલી बिल्हण पचाशिकाએ જ્ઞાનાચાર્યને શશિકલાના પ્રલાપના કાવ્યની રચના સુઝાડી જણાય છે તે સાધુ કવિએ ભાગ્યા તૂટયા સસ્કૃત સાથે ગૂજગતીમા શશિકલા કાવ્ય રચ્યુ છે, તેમા વીસ સસ્કૃત શ્લોક અને ચાલીસ ગૂજરાતી ચોપાઇ છે, બિલ્હણ કાવ્ય અને શશિકલા કાવ્યની ભાષાની વિશિષ્ટના ઉપરથી જ્ઞાનાચાર્ય ઇસવીસન પદરમી સદીમા થયેલ લાગે છે પ્રસ્તુત કાવ્યોની જૈન મરોડના દેવનાગર અક્ષરની હાથપ્રત (મુબઇની દેવચદ લાલભાઈલાયબ્રેરીની) જે મને મળી હતી તે વિ સ ૧૬૨૬ ની છે

જ્ઞાનાચાર્યની ભાષા મધ્યકાળની ગૂજરાતી છે. એ કવિનુ શશિકલા કાવ્ય ટૂક છે ને કંઈક ફીકૂ પણ છે. —કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ

ભગવાન્ ઋષભનાથના પ્રાસાદોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ ભજવવામાં આવી હતી. કર્પૂરદેવની વિદ્યાધર કન્યા કર્પૂરસુંદરી સાથે સ્નેહ તથા પરિણય એ તેની વસ્તુ છે ગુજરાતમાં સોમનાથની યાત્રા કરી પાછો રામેશ્વર સુધી જતાં ઉપર દક્ષિણની ચાલુક્ય રાજધાની કલ્યાણમાં આવ્યો. ત્યાં વિક્રમાદિત્ય ત્રિભુવનમલ્લ રાજાએ તેને પોતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો. તેનું વિક્રમાંક કાવ્ય એ ઉક્ત રાજાની પ્રશસ્તિ રૂપ છે ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ ભૂલોકમલ્લે પણ તેનું એક વિક્રમાંકાભ્યુદય નામનું ગદ્ય કાવ્ય રચેલું છે તેની એક ત્રુટક પ્રત પાટણના સંઘવીના પાડાના તાડપત્રના ભંડારમાં છે બિલ્હણનો સમય ઈ સ. ૧ ૬૫ થી ૧ ૮૯ નિર્ણીત કરવામાં આવ્યો છે

અદ્યાપિ તાં એ પદથી શરૂ થતું ૫ વસંતતિલકામાં સ્વ-ચેલું અજ્ઞાત સંસ્કૃત સાહિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે કેટલાક તેનો કર્તા ચૌર કવિ માને છે બીજો વર્ગ બિલ્હણકૃત માને છે આ ૫ શ્લોકના પૂર્વ ભાગ તરીકે પૂર્વપંચાશિકા-નામનું ૭૪ શ્લોકનું નવીન કાવ્ય કોઈએ રચ્યું છે તેમાં પંચાશિકાનો પ્રસંગ એવો વર્ણવેલો છે કે—

અણહિલપુર પત્તનના રાજા વૈરિસિંહ (ઇ સ. ૯૨૦) ને ભારતપુરના રાજાની પુત્રી સુતારાની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રી થઈ પુત્રી મોટી થતાં રાજાને અભ્યાસ માટે ચિંતા થઈ એટલામાં કાશ્મીરી પંડિત બિલ્હણ રાજસભામાં આવ્યો વિદ્વાન્ જાણવાથી રાજાએ શશિકલાને ભણાવવા વાસ્તે તેને રાખ્યો. વ્યાકરણ, કાવ્ય સંગીત વગેરે શાસ્ત્રનું અધ્યાપન કરાવ્યા બાદ કામશાસ્ત્ર શરૂ કર્યું આ અરસામાં તેમને વચ્ચે સ્નેહ બંધાયો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન થયાં. ઉભય કામશાસ્ત્રે કથિત વિલાસ સુખ ભોગવવા લાગ્યાં રક્ષકોએ શશિકલાનું વિકૃત રૂપ જોઈને રાજાને આ વાત નિવેદન કરી રાજાએ બિલ્હણને શૂળી ઉપર ચઢાવવાનો હુકમ કર્યો.

આ પછીની વાર્તા આપણી કૃતિ-ગૂજરાતી ભાષાન્તરની વાર્તાના સરખીજ છે તે ચોપાઈનો સાર પણ આ લેખમાં આપ્યો છે આમાં

ઉપર જે મગલાચરણ આપ્યુ છે તે આપી પછી જણાવે છે કે ઉત્તરદેશમા શ્રી પુરપાટણમા પૃથ્વીચદ રાજા રાજ્ય કરે છે તેની પટરાણીનુ નામ પ્રેમાવતી છે નગરની બાલાઓના નયનો જોનારને વીધીને પાડી નાખે એવા મોહક છે પ્રેમાવતીની કુક્ષિથી શશિકલા નામની પુત્રીનો જન્મ થયો તે શશિકલા ક્રમે કરીને યૌવનદશા પામી. કવિ તેણીના રૂપ તથા વિદ્યાભ્યાસનુ વર્ણન કરે છે. કાવ્યશાસ્ત્રમાં નૈષધ શરૂ થયુ, પણ પાચ સર્ગ ભણ્યા પછી પડિત પચત્વ પામ્યો. બીજા પડિતની શોધ કરતા કલિગ દેશથી બિલ્હણ પડિતની પ્રાપ્તિ થઈ રાજાએ તેને કુમારીના શિક્ષક તરીકે નીમ્યો પરતુ રાજાએ બને યુવાન હોવાથી તેઓ વચ્ચે કઇ કુત્સિત કર્મ ન થાય, તે માટે બ્રાહ્મણને કહ્યુ કે કુમારી આધળી છે અને કુમારીને કહ્યુ કે બ્રાહ્મણ કુષ્ટરોગી છે, અને તે વાસ્તે બંને વચ્ચે પડદો મકાવ્યો અને કુવરીને પર્યંકે બેસાડી. અભ્યાસ કરાવતા એક વિકટ શ્લોક આવ્યો શશિકલાએ તેના ઉપર રહેલી વૃત્તિ જોઇ નહી, તેથી બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે, તુ આધળી છે તેથી જોઇ શકતી નથી, કુમારીએ કહ્યુ હુ પોથીમા લખ્યુ છે તે બોલુ છુ બ્રાહ્મણે જાણ્યુ કે આ આધળી નથી, માટે પરીક્ષા કરવાને બે દુહા કાગળમા લખીને તેણીના ઉપર નાખ્યા આ દુહા તે **निरर्थकं जन्मगतं नलिन्यां यया न दृष्टं तुहिनांशुबिंबं.**

દુહા—જેણિ અણુજિ અબરથિકુ, નિર્મલ ચદ્ર ન દિઠુ
તે કમલિનિ કલિમા રહી, જવાર ઘણ ધ્રુઠુ ૩૭
જેણિ મયકિ મહિયલિ થિકી, વિકસતિ નવિણી ન જોઇ,
અવનિમા હિઇ તે અવતરી, નિશ્ચઇ નિષ્ફલ હોઇ ૩૮

કુમારીએ તેનો અર્થ વિચાર્યો અને હૃદયમા રણઝણી રહી પડદો કાઢી નાખ્યો ને બ્રાહ્મણને મદન જેવો જોયો નયણે નયણ મળ્યા ને દૃષ્ટિ સ્થિર થઈ લજ્જા ટલી ગઇ.

કરિ કટાક્ષ લખઈ શર સમિ, ભ્રચુહ ભાવિ કુલાલઈ ભમિ,
ડસણે સરસી અહરા ડસઈ, વલી કુચકી કરસ્યુ કસઇ ૪૩

કુમ મતી કરેઇ મન ભલી ભાંતિ કરઇ તે રાન,
આગાસ ગોડાઈ આવઈ જામ નિરતઇ નાચિ દેખાડઇ રમ. ૪૪

વાર મેઘ લાઇ નીસાણ આગમા કરઈ અપાર આસ,
અહિમાડાઈ ગાજઇ લાજ પ્રીતિ મગર મર્ઇ તાગુ માર ૪૫

કરઈ મનરંગ કીમ રેડ બોમ ભોમરાઇ ધુરના ઘોઈ
અંતિ તિ અનમ તણુ મારુથાસ વિસરઇ પતિન વિવિધ વિલાસ. ૪૬

ગનિ સુખ ભીગઈ કુમરિ મીસનિ નોરી સુપતિ આવ્યો મા સિતિ,
મનિ ભમતું આવ્યાઈ માનિની, તજ્યમ શ્રી વાસર વામિની. ૪૭

સુરભિ પૈસ રહ્યા ધાનમ પતિ સનું પ્રમી સામ
રામ સીમા આવાસ મઝારિ નવ નવ રંગ કરઇ નરનારી. ૪૮

આવી રીતે પતિ તથા કવિતા વચ્ચેના પારો પુરી ગયો અને અરસપરસ સ્નેહ બન્યો અને કલ્પકીમ કરવા લાગ્યો. રાજાએ એક વખત ફરીને સેઈ આવી તેઓના રૂપમાં દેશાર વિલાસનાં સાન કોપ્યાં અને આત્માને ઓસાવનિ મારેપો અને તો મુણી ઉપર આરોપણનો હુકમ કર્યો મુણી ઉપર મારવાનો પહેલાં પતિને પોતાના કટાક્ષને સ્મરવા કહ્યું પતિને કહ્યું કે મારી પર દેવના મહિમા છે તેનું હું સમરણ કરું છું ને ગામ આવ્યા પાંજરાને પાણી ને સ્મરણ કરતાં તેની આંગીની રતિમાં સ્મરણ મા થાય છે કોઈ વખતે મા આગમ આવ્યાં મહિમાની ઇચ્છા ને પડ્યો. મહિમાએ કહ્યું કે એને આપીશ તો હું મગીન પ્રધાન રાતને નમન પો મન આત્માની બાંધે મહિમા પરણાવી.

પ્રસ્તુત આવાહની સં ૧૩૩૩ માં લખાયેલી આત્માની પ્રતમાં ૨૦૫ આર મળ્યા છે જ્યારે પાટણની સને ૧૩૫૫ માં લખાયેલી પ્રતમાં ૨૫ ૭ પાટણની ૪૧ (૫૧ ૭ પત્ર ૧૫) એ અંતની મિપદનું છે:—મતિ કવિતા મુખમતિ શ્રી જિનદત્ત પતિ વિરચિત જિનદત્ત પત્રાવલિ રાસ મોદી ગચ્છ સં ૧૩૫૫ વર્ષ માર્ગશિર વદિ

૮ સોમે લિખિત મત્રિ શ્રી પક્ષ પઠનાર્થા. બ્રાહ્મણની પ્રતના કુલ ૨૮ પત્ર છે આમા બિલ્હણ પચાશિકા ઉપરાત શશિકલાના વિરહ પ્રલાપના ૧૨૩ દુહા ચોપઈ વધારે છે. પચાશિકાના અતની ટુક ઉપર જણાવી છે તે છે.

'ભણે બિલ્હણ મમ વાણી એહ, જ્ઞાનતણે રસિ રાતો નેહ '

શશિકલાને વિપ્રના બધનની વાત દાસીએ સભળાવી કે, તેણીની આખમાથી સમુદ્રની પેડે આસુ સરવા લાગ્યા સખીએ સમજાવીને છાની રાખી. શશિકલા વિપ્રની સાથેની પોતાની રતિક્રીડાને સ્મરીને વિલાપ કરવા લાગી. આ વિલાપ પચાશિકાથી જાય તેવો નથી આ પછી તેમાથી ૧૦ મી કડીથી ૨૧ કડી આપી છે ને પછી પ્રલાપનો અત- ભાગ ૧૨૦ થી ૧૨૨ કડીનો આપ્યો છે.

આ કાવ્યના કર્ત્તા સબધી ચર્ચા કરતા દલાલ જણાવે છે કે બિલ્હણ વૈરિસિહના વખતમા નહિ, પણ કર્ણદેવના સમયમા થયો જણાય છે. વળી "ગૂજરાતી ભાષાન્તર કર્ત્તાનુ નામ મારી પાસેની પ્રતો ઉપરથી બિલ્હણ હોય એવુ જણાય છે, પણ ગુજરાતીઓમા આવા નામ હોવાનો સભવ નથી જૈનશ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ તરફથી છપાયેલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમા બિલ્હણ પચાશિકાના કર્ત્તા તરીકે સારગનુ નામ આપેલુ છે, તે નામ ખરૂ હોય, પરતુ તે પ્રત જોયા વિના નિશ્ચયથી કહી શકાય નહીં. આ ચોપાઇ સવત ૧૬૫૫ ના પૂર્વે મારા ધારવા પ્રમાણે વિક્રમના ૧૬ મા શતકના અતમા રચાયેલી હશે પચાશિકાનો અગ્રેજી કવિતામા અનુવાદ સર એડવીન આર્નોલ્ડે કર્યો છે."

—વધુ માટે જુઓ ગૂજરાતીનો ઉક્ત અક ૭-૧૧-૧૯૧૫

આમા વિશેષ ઉમેરવાનુ એ કે આમા ટાંકેલી લેખકની પ્રશસ્તિમા જે સ. ૧૬૨૬ ની છે તેમા બીજી કૃતિ નામે શશિકલા પચાશિકામાં શ્રી ન્યાનાચાર્ય કૃત એવુ લખેલુ છે તે ન્યાનાચાર્ય કર્ત્તા હોય એવુ બિલ્હણ પચાશિકાના અતની ટુકમા 'જ્ઞાન તણઇ રસિ રાતા જેહ ' એવુ છે

તેમાં ગાન એ પરથી સમર્થિત છે અને તે આચાર્ય જન દેવાનુ સાગર શ્રી કેશવલાલ ધ્રુવ જણાવે છે તે વાસ્તવિક ભાસે છે સારંગ-નામક રત્નશિષ્યના ભંડારની ટીપમાં આ ચોપાઇ નામે ત્રિદશ પચાશિકા નોંધાઇ છે તે પ્રત હું જોઇ શક્યો નથી આ સમયમાં સારંગ નામનો કવિ નોંધાયો છે કે જે મડાહડ ગચ્છના જ્ઞાનસાગર સૂરિના શિષ્ય પદ્મસુંદર અને તેના સુપ્રસિદ્ધ ગોવિંદનો શિષ્ય છે અને જેણે ભોજ પ્રબંધ ચોપાઇ સં ૧૬૫૧ મા. વ. ૯ જાલોરમાં રચ્યો છે તેના નામ-નીચે આ પચાશિકાને પણ મૂકી છે પણ તે સંબંધી વિશેષ હકી-કત ત પ્રત જોયા પછી મળી શકે

આ સોળમા સૈકામાં ગદ્યબદ્ધ ભાષામાં નીચે જણાવેલા રચાયેલા જાણવામાં આવ્યા છે—

૧ સં ૧૫૦૧ દિપોત્સવદિને તપાગચ્છે સોમસુંદરસૂરિથી મુનિસુંદરસૂરિ શ્રી જયચંદ્રસૂરિ શિ. હેમહંસ ગણિએ ષડાવશ્યકપર બાલાવબોધ રચી પૂર્ણ કર્યો (હા. ભ.)

૨ સં ૧૫ ૧ કાર્તિક શુદિ ૧૩ ગુરૂ વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક રત્નસિંહ સૂરિના શિષ્ય પંડિત માણિક્યસુંદર ગણિએ મલધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત ભવભાવના સૂત્રપર બાલાવબોધ દેવકુલપાટકમાં કર્યો. (હા. ભ.)

૩ તપા સોમસુંદર સૂરિ શિષ્ય વિશાલરાજે ગૌતમપૃચ્છાનો બાલાવબોધ કર્યો. સં ૧૫ ૫ આસપાસ. (હા ભ.)

૪ સં ૧૫૨૯ માં વૃદ્ધતપાગચ્છના ભટ્ટારક જયતિલક સૂરિના શિષ્ય પંડિત દયાસિંહ ગણિએ ક્ષેત્રસમાસનાપર બાલાવબોધ ર. પે. (હા.ભ.)

વિક્રમ સત્તરમી સદી.

---

૧૨૯ સુમતિ મુનિ (ત૦ હર્ષદત્ત શિ૦)

(૨૨૬) અગડદત્તરાસ સ. ૧૬૦૧ કાર્તિક શુ. ૧૧ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણેસર પ્રણમી પ્રાય, સમરૂ સરમતિ સામિણિ માય
કરજોડી જઈ માગુ માન, સેવકનઇ દેજે વરદાન ૧
તુઝ નામઈ હુઈ નિરમલ ગ્યાન, તુઝ નામઈ વાધઇ અવિ વાન,
તુઝ મુખ સોહઈ પૂનિમ ચદ, જાણે જીહ અમીનઉ કદ. ૨
મૃગલોચના કહીઈ સવિશાલ, અધર રગ જિમ્યા પરિવાલ,
વેણી જાણે જિસિઉ ભુયગ, કઠિન પયઉહર અતિહિ ઉતગ ૩
નલવટિ ટીલી રયણે જડી, મસ્તકિ મનમોહઇ રાખડી
કાને કુડલ કરિ બહિરખા, હીઈ હાર સોહઈ નવલખા. ૪
તુઝ તનુ સોહઈ સવિ સણગાર, પાએ ઘૂઘરનઉ ઘમકાર,
હસગમનિ ચાલઈ ચમકતી, તુ બ્રહ્માણી તુ ભારતી. ૫
તુમ્હ ગુણ કહઇતા ન લહુ પાર, સેવકનઈ દેજે આધાર,
સારદ નામિઇ રચઉં પ્રબધ, સુણિજ્યો અગડદત્ત સબધ. ૬

× × × ×

અંતે—

સારદ નામ હીયડઈ ધરી, ચઇપઇબદ્ધ રાસ જે કરી
અધિકુ ઉછઉં કહિઉં હુઈ જેહ, ભવીયણ જણ સામઇજો તેહ ૧૩૪
શ્રી ચદ્રગચ્છ સૂરીસર રાય, શ્રી સોમવિમલ સૂરિ પ્રણમુ પાય,
એ ગુરૂ મહિમા મેરૂસમાન, તાં ચિર નદઉ ગયણે ભાણ. ૧૩૫
સવત સોલ એક કાતી માસી, સુમતિ ભણઈ મઈ કરિઉ ઉલ્હાસિ,
શુક્લ ઈગ્યારમિ આદિત્યવારિ, એ ભણતા હુઈ હરખ અપાર. ૧૩૬

અમરદત્ત મુનિ તસુદ્ર ચરિત્ર ભણતાં ગુણતાં હુઈ પવિત્ર;
પંડિત હર્ષદત્ત સીસ પ્રમિ કહઈ ભણઈ ગુણઈ તે સવિ સુખ લહઇ ૧૩૭
—ઇતિ અમરદત્ત રાસ. ૪-૧૫ સં
—સં ૧૬૩૦ વર્ષે આસો શુદિ ૧૨ સોમે છાડી પાઠક મધ્યે વધ્યાર્થ મ ગોમા વધ્યાપિત પ્ર શ્રી સત્યલક્ષ્મી શ્રવિના વાચનાર્થ
—૧૦-૧૪ હી.

૧૩૦ દર્શન કવિ

(૨૨૭) ભડાયચો રાસ. ૧૬ ૧ આસો સુદ ૧

૧૩૧ જગાઋષિ (સુખવિમલ) (ત૦ વિજયદાનસૂરિ-શ્રીપતિઋષિ શિ૦)

(૨૨૭) વિચારમંજરી સં ૧૬ ૩

અંત—

શ્રી કમલિ ઉદ્યોતકર વિરી સાખ મનોહર
મનોહર માં આણંદવિમલ સરીસ્વરુએ, શ્રીવિજ્યદાન સરીંદએ
દીઠિ દુખ આણંદ એ
આણંદ સાધિ શરણકમલ તસુએ શ્રીપતિરિષી પંડિતમુનિ
કુસમ કાસિ ત પિનુ પિનુ રંગરસિ, સોભતએ.
પંડિત જગઋષી ઉધરિ ૧૨૬
સકલ સાસ્ત્ર નીપાઈ ગીતાં વિચારમંજરી એ રચીએ
એહ ભણી નિત્ય સદરિ રે
ગુલનમ ડુ તે નહિ તે વદિ અવિમલ પામી શિવનીએ.
—સં ૧૬ ૫ વર્ષે ચૈત્ર શુદ ૧ અહિમદાવાદ મધ્યે લેખિત
—વિવેકવિજય ભં ઉદેપુર

કાઈ કર્તાનું નામ સુખવિમલ આપે છ એક બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છે

શ્રી કમલિ ઉદ્યોતકર વયરી સાખા મનોહરે,
મનોહર શ્રી આણંદવિમલ સરીસ્વરુએ

શ્રી વિજયદાન સૂરીંદએ, દીઠઈ હુઇ આણુંદએ,
આણુંદ એ સાથઈ ચરણકમલ નમુંએ.
શ્રીપતિ રિષિ પંડિત નમું હું, સમકાલઈ ધનધનૂએ,
ધન ધન રત્નત્રય સિઉ સોભતા એ
એહ ભણીનઈ જે સર્દૃહઇરે, રત્નત્રય હુ તે લહઈ,
તે લહઇ અવિચલ પદવી સિધનીએ. ૧૨૭
—ગ્રથાગ્ર ૨૦૪ પા ૮ પ્ર. કા.

---

૧૩૨ સોમવિમલસૂરિ* (ત૦ હેમવિમલસૂરિ–સૌભાગ્ય હર્ષસૂરિ શિ૦)

(૨૨૮) શ્રેણિકરાસ (સમ્યકત્વસાર રાસ) સ ૧૬૦૩ ભાદ્રપદ સુદિ ૧ કુમારગિરિમા

---

* હેમવિમલસૂરિ તપગચ્છના પટ્ટધર–તેમની પાટે સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ થયા, અને તેમની પાટે સોમવિમલસૂરિ ન. ૫૮ મા થયા. તેમનો જન્મ ખભાતમા સમધર મત્રી વશજ રૂપવતને ત્યા તેની સ્ત્રી અમરાદેથી થયો. જન્મનામ જસવત હેમવિમલસૂરિ પાસે સ ૧૫૭૪ મા વૈશાખ શુદ ૩ ને દિને દીક્ષા લીધી દીક્ષા નામ સોમવિમલ. પછી તે સૂરિએ સ.૧૫૮૩ મા સૌભાગ્યહર્ષને સૂરિપદ આપ્યુ ને સૌભાગ્યહર્ષસૂરિએ પડિતપદ સોમવિમલને શીરોહીમા આપ્યુ. અને વીજાપુરમા અમદાવાદના સઘે આવી ઉપાધ્યાયપદ અપાવ્યુ સ ૧૫૯૭ મા આસો સુદ ૫ ને ગુરૂવારે અમદાવાદમા સોમવિમલને આચાર્યપદ આપ્યુ. અને બીજા લઘુ-આચાર્ય સકલહર્ષસૂરિ સ્થાપ્યા. પછી ખભાતમા ગચ્છનાયકપદ સોમ-વિમલસૂરિને આપવામા આવ્યુ–સ ૧૬૦૫ મહા સુદ પાચમને દિને. આ તેમના શિષ્ય આણુદસોમે સ ૧૬૧૯ મા કરેલા સોમવિમલસૂરિ રાસ (પ્ર૦ જૈન ઐ ગૂ કા. સચય–શ્રીજિનવિજયજી સપાદિત) માથી લીધેલુ છે. સોમવિમલસૂરિ સ ૧૬૩૭ માર્ગશીર્ષમા સ્વર્ગભાક્ થયા

(પ્રકાશક—શા. ઉમાભાઈ મગનભાઈ—અમદાવાદ.)

આદિ— દુહા

સકલ સિદ્ધિ સમવાયકરણ જિન ચોવીસ નમેવિ
બ્રહ્મસુતા સરસ્વતી માય—પાય પ્રણમેવિ. ૧
ગોયમ ગણધરને નમું જિણ ન જિણ ગુણધાર
સોહમ સ્વામી નમું સદા જસ શાખા વિસ્તાર ૨
સાર સય દશ ગુણ તણા હું અવિચલ પદ
અનુક્રમે પંચાવનમેં જસુ નામે ગહગહ ૩
હેમવિમલ તણા દીપતા શ્રી સોમવિમલ સૂરિ
તેહ તણા ચરણ નમી, હરખે ધરી આનંદ. ૪
આદ પરે મહની મહા સારૂ જેહને નામ,
શિષ્ય સૌભાગ્યહરખ સૂરિવર દરશિયા તાસ પ્રમાણ ૫
પુણ્ય અધિકાર જે કથા તે સવિ ગુરૂ પસાય,
ચણ આરિમ જેણે શીખવ્યું તેહના પ્રણમું પાય. ૬

વસ્તુ

સકલ જિનવર સકલ જિનવર ચરણ વંદેવિ
દેવી શ્રી સરસ્વતી તણા પાયકમલ નમું ભક્તિ જુગતિએ
ગણધર ગોયમ સ્વામિવર, સુગુરુપાય પ્રણમ સતએ
શ્રેણિક રાજા ગુણ નિપુણો નિર્મલ બુદ્ધિ વિશાલ
રચિસું રાસ હું તેહતણો સુણજ્યો અતિહિ રસાલ. ૭

× × ×

અંતે—

તપગચ્છનાયક ગણધર એ માહરા તણે, શ્રીમણરત સૂરિંદ,
તસ પાટ મ૦ તે વડસિમ મા૦ મુનિસુંદર સૂરિચંદ.
તસ શાખા સેહર એ મા૦ રત્નશેખર સૂરિંદ,
તસ પાટે ગયણ દિણો મિ મા૦ લક્ષ્મીસાગર સૂરિંદ.
સુમતિસાધુ સૂરીસર એ મા૦ અનુક્રમી ગણધાર

સોભાગી સોહામણુ એ, મા૦ તસ નામે ગહગાટ
હેમપરે જગવલ્લહુઓ, મા૦ શ્રી હેમવિમલસૂરિ,
સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ પાટધરા મા૦, નામિઇ સપદ ભૂરિ ૯૮
સોમવિમલસૂરિ તાસ પાટે, મા૦ પામી સુગુરૂ પસાય,
શ્રી વીરજીણેશ્વર મહિમા ધરીએ, મા૦ ગાયો શ્રેણિકરાય
૩ ૦ ૬૬
ભુવન આકાશ હેમકર કલાએ, મા૦ સંવત હિ નાણુ,
ભાદ્રવા સુદ સોહામણી એ, મા૦ પડવે ચડયો પ્રમાણ
કુમારપાળરાય થાપીઓ મા૦ કુમરગિરિ પુરસાર,
શાંતિ જિણુદ પસાઉલે, મા૦ રચીઓ રાસ ઉદાર
દુહા ચોપાઈ વસ્તુ ગીત મા૦, સર્વ મળી કીધો માન,
છસે એકાશી આગલે એ મા૦ જાણે સહુએ જાણ.
અધકુ ઓછુ મે ભણ્યુ એ મા૦, જે હોય રાસ મોઝાર,
તે પડિત સર્વ શોધજ્યો એ, મા૦ આગમને અનુસાર
સુણી જે નરનારી ગાયસે એ, મા૦ સુણુસે આણિ રગ,
તે સુખ સપદા પામસે એ, મા૦ ભોગ ભલીપરે ચગ.
જ્યા લગે મેરૂ મહીધરૂ એ, મા૦ જ્યા લગે શશધર તાર,
ત્યા લગે રાસ ચિરજયુ એ મા૦ નિત્ય મગલ જયકાર

ગાથા ૬૮૧ લી. પા. ૩-૪, ડે.

લિ૦ શ્રી કુમરગિરિનગરે શ્રી સોમવિમલસૂરિણા શ્રી રસ્તુ-પા-શ્રી મયમધીરગણિ ગુરૂભ્યો નમ ગષ્ય ચેલા જયવત લપિત-શ્રી ॥ છ ॥

—ચેનસાગર ભ. ઉદયપુર

—સ. ૧૬૧૯ શ્રાવણ સુદ ૧૧. ૨૧-૧૬ લી, રત્ન.

(૨૨૯) ધમ્મિલરાસ સ ૧૬૧૫ (૧૫૯૧ ?) પોષ સુદ ૧ રવિવાર ખભાતમા

અતે—

શ્રી તપગણુ શિણગાર, શ્રી રતનશેખર સૂરિસાર,
સિરિ લખિમિસાગરસૂરિ, જસ નામઈ પાતક દૂરિ. ધન ૮૬

શ્રી સુમતિસાધુ સૂરિંદ, તસ પાટિ અભિનવચંદ
શ્રી હેમવિમલ સૂરિરાય જસ પ્રણમઈ સુરનર પાય. ધન. ૮૭
તસ પાટ પુરંદર જાણિ ધન સૌભાગ્ય મુનિવર જાણિ,
શ્રી સૌભાગ્યહર્ષ સૂરીશ તસ સોમવિમલ નમઈ સીસ. ધન. ૮૮
સંવત સઠ નિધાનવાણી સિદ્ધિ સિરિ કીધું સ્તવન,
માગ માસ સુદિ આઠ વારી ૫.૪ આદિજિણંદ ધન. ૮૯
શ્રી અજાહરા સુવિશાલ, સિરિ ત્રિભુવન સમ રસાલ
? અનુપમ સ્તવન, તે પામઈ નવ નિધાન ધન. ૯૦
—ઇતિ શ્રી આદિનાથ સ્તવન સં ૧૬૦૭ વર્ષે લિખિતં પત-
નનગરે (પ્ર. ૪ પ. સ.) ૨.

(૨૩૦ ષટ્કર્મીયી રાસ ર. ૧૬૦૦ આસુ સુ ૭ ગુરુવાર
શિખરનગરમાં

(૨૩૧) ગુણસુંદરાસ રાસ ૧૬૦૧ આસો વ ૮ અમદાવાદ
અમરપુરમાં.

આદિ—વસ્તુ

પ્રથમ મંગલ નરવ મગન કરણ શ્રીવીર,
શ્રીઋષભાદિ જિનવર તસ પછી સૌ જિનવર સિદ્ધ સિદ્ધિ,
તેહ જિન જિનવર પૂર્વ ભવન નમિત સિદ્ધિ,
શ્રી હુમતિસાગર સદ્ગુરુ ચરણ કમલ નમિ,
ભણિસુ હું ગુણસુંદર સતી સારમતિ દઈ. ૧
* * * ૮

અંત—

શ્રી ગુણસુંદર સતિ સુજાન ભાઈ તે પવિત્ર
સોમવાર નંદિ મનોહાર, શ્રી સોમસુંદરસૂરિરાય. ૧૦૨
મુનિવર જસ પરિવાર, મુનિસુંદરસૂરિ મનોહાર
જિન રતન સિદ્ધિ સાધુ માર્ગ સુરિ રત્નશેખર અભિનવ. ૧૦૩
જિન હરિણી સુજ આણંદ જિન લક્ષ્મીસાગરસૂરિ આણંદ

ગુરૂ સુમતિ સાધુજનિ રોપઈ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ ઉપઇ ૪
જિમ હેમવિમલ ગુણ ગેહ તિમ હેમવિમલસૂરિ દેહ,
સંઘ નઈ દિઈ સોભાગહરિષ, સૂરિ સોભાગહરિષ. ૫
હેમ સીસ તાસ પટ્ટધાર, સૂરિ સોમવિમલ ગણધાર,
તિણિ તવીઉ ક્ષુલ્લકકુમાર, શ્રી સંઘનઈ જયજયકાર ૬
શ્રી ગુજરદેશ પવિત્ર, તિહા નગર અછઇ સુપવિત્ર,
નામિ શ્રી અહમ્મદવાદ, સુરપુરસ્યુ જે લિઈ વાદ ૭
તિહા પુર છઈ પવિત્ર અનેક, સિરિ રાજપુર સુવિવેક,
તિહા રચીઉ રાસ રસાલ, જે ગાતા સુખ વિશાલ ૮
વસ્તુ દૂહા ચોપાઈ પરમાણ, સત ત્રિણિ ત્રિડોત્તર જાણ,
શત ચ્યારિ પચવીસ શ્લોક, ભણતા હુઈ પુણ્યમિલોક. ૯
સંવત્સર સોલતેત્રીસ ૧૬૩૩ ભાદ્રવા વદિ આઠમિ દીસ,
શ્રી નેમિ જિણેસર સામી, તસુ નામિ નવનિધિ પામી. ૧૦

—ઇતિ શ્રી ક્ષુલ્લકકુમાર રિષિ રાસ સંપૂર્ણઃ-ઇલદુર્ગ નગરે પુજ્યપંડિત શ્રી લક્ષ્મીકુલગણિ શિષ્ય મુ૦ રાજકુલ ૮-૧૯ લી.

૧ કુમરગિરિમંડણ શ્રી શાંતિનાથ સ્તવન.

આદિ—

સરસ વચન દિઉ સરસતી, સંતિ જિણેસર રાય,
ભગતિઈ ભાખુ વીનતી, પામી શ્રી ગુરૂ પાય ૧

* * *

અંતે—

સા(ડ)ત્રીસે દૂહે કરી, વીનવિઓ અતિ જિણંદ,
શ્રી સોમવિમલ સૂરિ ઈમ ભણઈ, કુમરગિરિઈ આણંદ. ૩૮

૨ સઝાય-આદિ—કપૂર હોવે અતિ ઉજલું. (મારી પાસે છે)

૩ સઝાય—આદિ—નગર રતનપુર જાણીયઈ, સુરવર સમવડિ જાણીયઈ (મારી પાસે છે.)

૪ પ્રતિ સમાપ્ત— સં ૧૬ ૨—વિધા૦
૫ ક્ષ ૧૭ મેત ગીતા
આ ઉપરાંત અપભ્રંશમાં ષડાવશ્યક બાલાવબોધ રચ્યો છે.

---

૧૪૩ પુણ્યસાગર (ખ. જિનહંસ સૂરિ શિ૦)

(૨૩૨) સુબાહુ સંધિ સં ૧૬૦૪ જેસલમેરમાં.
અંત—
ઇમ જિણવર્ણ ગોયમ સામિઇ, એહ અજ્ઝયણ ભણઇ જિમ ધમ્મિ-
નિમિ મણપ એહ સુણિ ભવિઇ ઉત્તમ અમર ઉવસિઇ.
સંવત સોલહ ચ્યોતરઇ વરસઇ જેસલમેરૂ નયર સુભ દિવસઇ
શ્રી જિનહંસ સૂરિ ગુરૂ સીસઇ પુણ્યસાગર ઉવઝાય જગીસઇ. ૮૮
શ્રી જિનમાણિક્ય સૂરિ આદેસઇ સુબાહુ ચરિત ભણિયઉ લવલેસઇ
પાસ પસાયઇ એ રિધિ સુખનાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ થાયઇ નિતુ ભણતાં ૮૯
લિખિતા ચ શ્રી ક્ષમાકીર્તિમણિ શિષ્ય પંડિત મતિકલ્લોલેન સં ૧૬૫૬ વર્ષે શ્રી મલ્લારપુર —જેસલપુર ભં. પ્ર૦ ૩૯
[ખ. જિનહંસસૂરિના પ્રતિષ્ઠા લેખો સં. ૧૫૭૦ અને ૧૫૮૧ ના મળે છે અને તેમના પટ્ટધર જિનમાણિક્યસૂરિના સં. ૧૫૮૩ ૧૫૮૪ ૧૫૮૭ અને ૧૫૯૮ ના મળે છે. ધા. પ્ર. ભાગ ૧ અને ૨]

---

૧૪૪ વિમલચરિત્ર (ત૦ હેમવિમલસૂરિ—સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ —સોમવિમલસૂરિ—સંઘચારિત્ર શિ૦)

(૨૩૩) રાજસિંહ રાસ—નવકાર પ્રબંધ સં ૧૬ ૪ ભાદ્રવ ગ
૧ ગુરૂ નાડુલાઇ (નડુલાઇ)માં.
અંત—
તપગચ્છ સોહઇ ગુણ્યવંત ગણિ ગચ્છ પ્રભાવ ૫.૫.
મુનિ ખરે ગચ્છ
શ્રી હેમવિમલ સૂરીસરૂ, ત્રા તસુ પટ્ટિ મહિમા રત્ન. ૧૮

સૌભાગ્યહરિષ સૂરિ ગુણિસરૂરે, મા૦ મહિમા કેર કદ, સુ૦
તસુ પટિ સુવિહિત સુદરૂરે મા૦ **સોમવિમલસૂરિદ.** સુ૦ ૬૯
પડિતતારે ચંદલુરે મા૦ બુદ્ધિઈં **અભયકુમાર,** સુ૦
સાધુશિરોમણિ દીપતારે મા૦ ચારિત્ર પાલઈ સાર સુ૦ ૭૦
સંઘચારિત્ર નામઈ ભલારે મા૦ મૂરતિ મોહણવેલિ સુ૦
પીહરને પીડયા તણારે મા૦ સાધુ ગુણ કેરઈ વેલી સુ૦ ૭૧
તાસ તણઇ સુપસાઉલઈ રે, મા૦ **નટ્ટપદ્ર** રહી ચુમામી સુ૦
રાસ રચીઓ નુકારનોરે મા૦ મીપિઇ હિયર્યા ઉલ્લાસી સુ૦ ૭૨

ચુપઈ

સવત્ **સોલ પચોતેર સાર,** સુદિ પડવઇ સોહઇ ગુરૂવાર
સરવડિ વરમઇ શ્રાવણમાસ, જગ સઘલાની પુહુચઇ આસ
રાજસિહ રાસઉ જે ભણઇ, રત્નવતી કથાસુ ગણઈ
નવનિધિ મગલમાલા મિનઈ, **વિમલ** ચારિત્રઇ વાછિત ફલઈ

—૧૦—૧૬ પૂજ્યારાધ્ય શ્રી આચાર્ય રા શ્રી વિમલચારિત્ર સૂરિ (પદ) કમલ સેવક શિષ્ય હેમચારિત્ર ગણિ લિખિત (આ પ્રશસ્તિ સ્વ૦ ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ એ એ લખી **મોકલી** હતી આ પ્રત વડોદરાની સેટ્રલ લાયબ્રેરીમા હોય તેમ જણાય છે) હેમવિમલસૂરિ જુઓ ન ૬૫ અને સોમવિમલસૂરિ જુઓ ન ૧૩૦

---

૧૩૫ રાજપાળ (પીપ્પલક ગ૦ સ્થાપક શાતિસૂરિ તેના સંતાન ને પટ્ટપરંપરામા પૂર્ણચંદ્ર શાખામા ૧૫ મી પાટે પદ્મતિલકસૂરિ–ધર્મસાગરસૂરિ–વિમલપ્રભસૂરિ–શિષ્ય.)

(૨૩૪) જબુકુમાર રાસ સ ૧૬૦૬ (?) માહ વદ ૭ રવિ

આદિ—

સકલ જિનવર સકલ જિનવર સકલ સુખકાર,
સકલકલા સોભિત વિમલ મુખ મયક સમ અમલ સોહે.

सास कर्म अमोघे करि मुगति नारिस्युं रंगे मोहे,
तसु पयकज जिन नमुं आणी मनि उल्लास
गौतम गणधर प्रमुखनां आपे बुद्धि प्रकाश. १

* * * *

अंते—

कविता उपदेशमालाथी गुरु मुखे दीठे विस्तारे,
तेह भरत लपुं करी में रचिओ ओ रसचारे
विक्रमराय थापीओ संवत सतरसें ओक ज्यारे
रोर्ज मुणवर सविस्तारथी मास भने भधु आसारे. २१
कृष्णपक्ष मुनि तिथि भली सिद्धि दिनि वास्त सविताने,
गुरु शास्त्र सुधवाक्य, शशि रंगु कहे करितारे.
सकल तणी शाखे रचा शांतिसुरि गुरु सारे,
पीपल गच्छ तेहें थापीओ आठ सार लिहां मारे. २२
शासन देवे महेसरी गुरुने सानिधि आवेरे
महिमा अनिहिम थासी शासन जिनतुं मैस्यावेरे
करी ओ शाखा ओ पाठी पूर्णचंद्र गुरु नामरे
त्या पाटे अनरमे पद्मतिलकसूरि नामरे. २
श्री धर्मसागरसूरिश तसु पाटे गुण गाजेरे
श्री विमलप्रभ सूरीश्वर सोहे जयवंता ओ राजेरे
ते गुरुना पद सेवी आवो जय गुणसारे,
मुनि सज्जाय भलो छम कीजे सकल ममतारे. २४

कलश

इति जयु सुणन्ते × × ×

—प२० श्लोक ९५५ नयाम. २५-१५ थी स्ल. २.

आ विमलप्रभसूरिमां ने भीजा धर्मसागरसूरि थयेला अने जेना संम पाडुलनिका पशना क. १५१२ १५१५, १५३ १५३१ अने १५३५ ना मळी आवे छे ते आ गच्छनी नियमिता शाखामां थयेला

ધર્મસુંદરસૂરિના પટ્ટધર છે, જ્યારે ઉપર પ્રશસ્તિમા જણાવેલા ધર્મસાગરસૂરિ તે પૂર્ણચદ્ર શાખામા થયેલા પદ્મતિલકસૂરિના પટ્ટધર છે આ રાસનો સવત બરાબર નક્કી થઈ શક્યો નથી.

---

૧૩૫ ક હર્ષવિમલ (ત૦ વિજયદાનસૂરિ–આણંદવિમલ શિ૦)

બારવ્રત સઝાય (૧૬૧૦ પહેલા).

અંતે—

તપગચ્છ મડણ જાણીઇએ, મા૦ **આણદવિમલ** સૂરીંદ,
તસુ પાટઈ ગોયમ સમાએ મા૦ **વિજયદાન** મુણિંદ. ૬૪
શ્રી **આણદવિમલ** તણુએ મા૦ **હર્ષવિમલ** ગણીશ,
મીસ કહઇ ભણતા હુઇએ મા૦ નવનિધિ તસુ નિશિદીસ ૬૫
(પ્ર૦ કા૦ ચોપડામા લિ. ૧૬૧૦)

---

૧૩૫ ખ પ્રમોદશીલ શિ૦

૧ શ્રી સીમધર જિનસ્તોત્ર–વિચાર મયુક્ત સ. ૧૬૧૩ ફાગુ શુદ ૧૦

આદિ—

સરસતિ સામિણિ બે કરજોડી, ગુણ ગાયસુ આલસ સવિ છોડી,
સીમધરજિન રાયતુ, જયુજયુ સીમ૦
પુષ્કલાવતી વિજયનૂ નામ, પુડરીકિણી નયરી અભિરામ,
આમ મિ કરીયસુ ગોભતુ–જયુજયુ સીમ૦ ૧

અંતે—

અનઇ **સોલતેરોત્તરઈ** સાર, શુદિ ફાગણ દસમી ઉદાર.
ઇમિ ગાયુ ઉલટ આણી, તુમ્હે વદઉ ભવિઅણ પ્રાણી ૩૯
કલસ
ઇય સીમધર જિનવર નમિઈ, અસુરાસુર બાસુરસમ જિનરાય દુહ,

દુખ દુર્ગતિ ભંજણ જનમન રંજણ ભવિયણ પૂરિઈ કુંદ સુદ,
તપગચ્છ સુધાર ગુણમણિ આગર, પ્રમોદશીલ પંડિતવર,
તસુ શીસ નોબત અમીય તોલઈ સીમંધર જયકર કર ૨૭

૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ ૫ સંયુક્ત ૧૭૦ જિનનામસ્તવન.

અંતે— સં ૧૬૧૧ ફા. શુ. ૧

સંવત સોલ તરોત્તરઈ એ ફાગુણ શુદિ દસમી જાણિ,
સંઘરિસ જિન સંયુત્ત એ ઉદાર શીમંધર આણિ ૨૪
સંવિસ્સુ જિનવરતણુંએ સ્તવન ભણિઈ નરનારિ તુ
તે નર સુખ સંપતિ લહિઈ એ નિર્મળ તરઈ સંસાર તુ. ૨૫

કલશ.

ઇમ સકલ જિણવર દુઃખ નિકંદ વરઉ ભવિયણ ભાવસિંઉએ,
દુખ દુર્ગતિ ભંજણ જનમનરંજણ, જિણ સુખ ગઈ દરસિઉએ
તપગચ્છમંડણ હરીવિજયગુરૂ સોમવિમલ સૂરિ જયસિંએ
પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ સંઘ મંગલિક મુદકારએ ૨૬

૩ વીરસેન સઝાય. (નિયમ-વિષયમ).

આદિ—
સરસતિ સામિણિ પહિલું પ્રણમીઇ અવિરલ વાણી જેહ નામિ પામીઇ
ગામિઇ વાણી જે નામિઈ તેહના પાય પ્રણમી કરી.
સમઇ સંબંધ કુમર કેરૂ સાંભળજ્યો ચિત્ત ધરી.
નયરીઅ સંપા અતિહિ રૂઅડી નિહાં જિતશત્રુ રાજએ.
ઘર નામ રેવઇ કરી મોટઉ સજસ મહીઅલિ ગાજએ. ૧

* × * *

અંતે—
ઇણિપરિ જે નર ઉપશમ આણસિં તપ જપ સંયમ આવિઈ આણમઈ
આણસરી ઉપશમ ધર્મ કરસિઈ સંસારસાગર તે તરસિઈ
ધર્મધ્યાન સદા જેહ કરિસિઈ મુગતિરમણિ તે વરિસિઈ
ક્ષમા આણઇ જિનધર્મ કરસિઈ સુખ લહીસે તે નરા
પ્રમોદશીલહ સીસ જંપઈ ક્ષમાધર તુમ્હે નરવરા. ૨૫

૪ ખધકસૂરિ સઝાય

આદિ—

પહિલૂ પ્રણમુ સરસતિ સામિણી, ગજગતિ ચાલઇ હંસાગામિણી,
ગજગતિ ચાલઇ હસાગામિણી.
હસગામિણિ નમી પહિલૂં પછઇ સહિગુરૂ મનિ ધરૂં,
તે પ્રભાવિઇ ક્ષમાસબંધ શાસ્ત્ર જોઇ હુ કરૂ,
સાવત્થિ નયરી ભલી નયરી રાજા શ્રી જિતશત્રુ એ;
પુર ગામ દેસે કરી મોટઉ ખધક નામિઇ પુત્ર એ. ૧

અતે—

ખધક સૂરિનિઇ ઘાણુઇ ઘાલી પીલએ,
અગનિકુમાર પદવી પાવએ,
પાવ એ પદવી ક્રોધ કારણિ દેસ તિહા બાલિઉ ઘણુઉ,
દડકારણ્ય નામ હૂર્ઉ ક્રોધ ફ્લ એહવા સુણ્ઉ,
તેહ તણે શિષ્યે પાચસિઇ તિહા મુગતિ હેલામાહિ વરી,
પ્રમોદશીલહ શીસ જપઇ ધર્મકરૂ ક્ષમા મનિ ધરી ૮

---

૧૩૬ જયવંત સૂરિ* (અપરનામ ગુણસોભાગ્ય. વડતપાગચ્છ વિનયમડન ઉપાધ્યાય શિ૦)

(૨૩૬) શૃંગારમજરી સ. ૧૬૧૪ (આમા શીલવતીનુ ચરિત્ર છે.)

---

* વડતપાગચ્છના સ્થાપક વિજયચદ્રસૂરિ થયા કે જેણે પહેલાં તપગચ્છીય (નવીન કર્મ ગ્રથાદિના કર્ત્તા) દેવેન્દ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી ને ત્યાર પછી સૂરિપદ લઇ તેમનાજ સમયમા જૂદી પ્રરૂપણા કરી અને પોતે ખભાતમા વડી પોશાળમા રહ્યા, તેથી તેમનો ગચ્છ વૃદ્ધ પૌશાલિક તપગચ્છ અને ટુંકમા વડો તપગચ્છ ઓલખાયો (આ સ ૧૩૦૦ ની પછીના ૨૫ વર્ષમા બન્યુ) ત્યાર પછી આ વડતપગચ્છમા રત્નાકર સૂરિ થયા કે જે પ્રસિદ્ધ રત્નાકર પચીશીના કર્ત્તા ગણાય છે, તેમણે સં ૧૩૭૧ મા શત્રુંજયપર સમરાશાહે કરાવેલી ઋષભદેવની

ઇમ ઇંસમિ ભવતુ ભવભય રમ્ય ભવિયણ પ્રીતિ વૃદ્ધ સુખ,
તપગચ્છ સુવાસ જુગમણિ આગર પ્રમાદશીલ પંડિતવર
તસુ શીસ મોહા ભાવિ તેહમ શ્રીમંધર ગવાર કર ૧૭
૨ શ્રી ૨૦ વિહરમાન બોલ ૫ સમુચ્ચ ૧૭૦ જિનનામસ્તવન
અંતે— ઇ ૧૬૧૪ ઘ. ઘ ૧૦
મવન શ્રીશ તગાતાર્ય મ, ઇણ્ય શુદ્ધિ કમી ગર્જિ
મતાવિધ જિન મગુણ એ ભાસ દીપાવી આવિજ ૨૪
મતિવિધ જિનવરનામિ સ્તવન ભણિઇ નરનારિ તું
તે નર સુખ મયતિ થઇસિ નિમિત તરમ સાસર ઘ ૨૫
કલશ
અસ નામ જિનચંદ ઇખ નિકર ઘણ ભવિયણ ભાવનિરમિ
ઇમ ઇંસતિ ભવ્ય ભવભયરહ્ય જિન મપ મણ કરમસિરમિ
તપગચ્છમણ્ય હીરવિ યમ શીમવિમલ સારિ ગવતિમ
પ્રમાદશીલહ શીમ ગવર્ણ મપ મઝિ સુઇસમ ૨૬
૩ વીર્જિન સ્તવન (જિન-વયનમ)
આદિ—
નર ઘનિ મઇનઇ પઇસ નમુમોઇ ભવિયણ વાણી ઇઇ નાભિ ખીમ
ખાવા વાણી ન નાભિઇ તેહના પપ પ્રણમી ઇગી
વાસ નમય તુમ ભાવ શોભાગ્યે ઊભઇ ગરી
નરરાજ મયા ભાવિ ઇઝા નિધિ જિનસુ શાસન
ઇઇ સામ રેમ ઇગી માગ શાસન મનીભમિ મારજન ૧
* * * *
અંત—
ઇનુપ્રિય / નર ઇનનમ આહિમ તપ ગણ મનમ આતિઇ અનુમતિ
અનુમતિ નયમમ મધ ઇરિણિ ગમારમ્મર તે તહિ
પહુમાન મધા ગઇ ઇરિભિ મુનિરમણી ઇ ન વરિ
સુખ ભવ્ય જિનપમ ઇરિણિ સુખ ભરી । ઇ નસ
પ્રમાદશીલ શીસ ગવર્ણ ઇત્યાદિ ઘણે નરવર ૨૫

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

દુહા—ઉદય અધિક દિન દિન હવઈ, જેહનઈ લીધઈ નામ,
તે પાચે પરમેષ્ઠિને, હુ નિત કરૂં પ્રણામ. ૧
શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,
તે મન સમરૂ જેહનેં, સેવે સુરનરભૂપ. ૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે ચાલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાએ ધાર્મિક અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસૂરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા—૧ વિદ્યામંડન (કે જેને સૂરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને રજા ઉપરોક્ત વિનયમંડન

ગુજરાતના બાદશાહ બહાદુરશાહને જ્યારે પોતાનો મોટો ભાઇ સીકંદર ગાદીપર હતો ત્યારે ગીમાઇ ચિતોડ ગયો તે વખતે કર્માશાએ એક લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી જ્યારે બહાદુરશાહ બાદશાહ થયો, ત્યારે કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું, કર્માશાએ બાદશાહનુ ફરમાન લઇ શત્રુંજય પર ઋષભનાથ તથા પુંડરીકની મૂર્તિની સં. ૧૫૮૭ વૈશાખ વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સૂરિના હસ્તેજ કરવામા આવી આ વિદ્યામંડન સૂરિના પ્રતિમાલેખ સં ૧૫૮૭ નો ભાગ બીજામા અને સં ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૧૦૭ મળે છે આ સૂરિના શિષ્યો નામે જયમંડન, વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સૂરિ કે જેનો પ્રતિમા લેખ ભાગ બીજામા સં ૧૬૩૪ નો મળે છે) અને સૌભાગ્યમંડન હતા, કે જે બધા શત્રુંજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા. આ પૈકી વિવેકમંડને ચિતોડમા પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથના ઉક્ત કર્માશાએ મંદિરો બંધાવેલા તેમા પ્રતિષ્ઠા કરી હતી

વિનયમંડન પાઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુંજયના ઉત્સવમા સારો ભાગ લીધો હતો તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા કવિ જયવંત સૂરિ વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમા રચી. તે ઉપરાંત તેજ સમયમા લાવણ્યસમયે (જુઓ નં ૬૬) આ કર્માશાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમા પોતાના હસ્તથી લખી છે (સં. ૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુંજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે વિવેક-

(૨૩૬) ઋષિદત્તા રાસ સં. ૧૫૪૩ માગશર શુદ ૧૪ રવિ.
આદિ—
દુહા
નમમ નાથ દાતા નમમ, જગગુરૂ નમમ મુણાકિ
નમમ જિણંદ પ્રથમજ નમું, જોડિ કરી નમમ પુણ્યકિ. ૧

* * * *

પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ સૂરિનો ગચ્છ રત્નાકર ગચ્છ કહેવાયો. આ ગચ્છની વૃદ્ધતપાગચ્છીય (ભરૂચી) શાખામાં અનેક આચાર્ય થયા તેમાં જિનરત્ન સૂરિ નામના એક પ્રતિષ્ઠિત આચાર્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૭ ના ધા. પ્ર. સં. ભાગ પહેલાના લેખાંક ૩૪ ૫૮ ૫૨૭ માં અને ભાગ બીજામાં સં. ૧૫૧૩-૧૫૨૯ અને ૧૫૩૭ ના અને નાહરકૃત સંગ્રહમાં સં. ૧૫૩ ના મળી આવે છે તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે તેઓ જિનધર્મસૂરિના પટ્ટધર હતા (જિનધર્મસૂરિ તે વિજયતિલક સૂરિના પટ્ટધર હતા) આ જિનરત્નસૂરિના ધર્મરત્નસૂરિ નામના શિષ્ય થયા કે જેના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૩૪-૫૩-૬૧ ૬૫-૬૬ ના ઉક્ત ભાગ બીજામાં મળી આવે છે આ ધર્મરત્નસૂરિએ સંઘપતિ ધનરાજના સંઘમાં આબુ વગેરે તીર્થોની યાત્રા કરી તે સંઘ સાથે મેદપાટ (મેવાડ) માં જઈ ચિત્રકૂટ (ચિતોડ) પર્વત ગયા ત્યાં તે વખતના મહાન્ રાણા (સંગ્રામસિંહ) રાણા (રાજ્ય સં. ૧૫૬૫ થી ૧૫૮૫) એ મહા ઉત્સવથી પુરપ્રવેશ કરાવ્યો તે નગરમાં પ્રખ્યાત કર્માશાના બાપ તોલાશાહ તે સૂરિની ભક્તિ કરવા લાગ્યા. રાજસભામાં તે સૂરિએ પુરુષોત્તમ નામના બ્રાહ્મણને વાદમાં પરાજય કર્યો, તોલાશાહે શત્રુંજયપર પહેલાં વસ્તુપાલે (સં. ૧૨૮૮) કરાવેલી પ્રતિમા અને ત્યાર પછી સમરસિંહ સોનીએ સં. ૧૩૭૧ માં ઉપરોક્ત રત્નાકર સૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી પ્રતિમા પર મુસલમાનોએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા કરતાં ધર્મરત્નસૂરિએ જણાવ્યું હતું કે તે મનોરથ તેના બાળ પુત્રોમાંથી સૌથી નાનો કર્મશા પૂર્ણ કરશે અને તેની પ્રતિષ્ઠા પોતાનો શિષ્ય કરશે. પછી ત્યાં સ્વશિષ્ય નામે વિનયમંડન

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે આદિમાં છે.

દુહા—ઉદય અધિક દિન દિન હવઈ, જેહનઈ લીધઈ નામ,
તે પાચે પરમેષ્ઠિને, હું નિત કરૂં પ્રણામ. ૧
શાસન સોહકરી સદા, શ્રી વિદ્યા શુભરૂપ,
તે મન સમરૂ જેહને, સેવે સુરનરભૂપ. ૨

પાઠક રાખી સંઘ સાથે ચાલી નીકળ્યા. તે પાઠક પાસે કર્માશાએ ધાર્મિક અભ્યાસ કર્યો, આ ધર્મરત્નસૂરિના બે પ્રધાન શિષ્યો હતા—૧ વિદ્યામંડન (કે જેને સૂરિએ આચાર્ય સ્થાપ્યા) અને ૨જા ઉપરોક્ત વિનયમંડન

ગૂજરાતના બાદશાહ બહાદુરશાહને જ્યારે પોતાનો મોટો ભાઇ સીકંદર ગાદીપર હતો ત્યારે રીસાઇ ચિતોડ ગયો તે વખતે કર્માશાએ એક લાખ રૂપિયાની મદદ કરી હતી, પછી જ્યારે બહાદુરશાહ બાદશાહ થયો, ત્યારે કર્માશાને બોલાવી તેણે બહુ માન આપ્યું. કર્માશાએ બાદશાહનું ફરમાન લઇ શત્રુંજય પર ઋષભનાથ તથા પુંડરીકની મૂર્ત્તિની સં ૧૫૮૭ વૈશાખ વદિ ૬ રવિવારને દિને પ્રતિષ્ઠા કરી અને તે આ વિદ્યામંડન સૂરિના હસ્તેજ કરવામાં આવી આ વિદ્યામંડન સૂરિના પ્રતિમાલેખ સં ૧૫૮૭ નો ભાગ બીજામાં અને સં. ૧૫૯૭ નો ભાગ પહેલો લેખાંક ૧૧૦૭ મળે છે આ સૂરિના શિષ્યો નામે જયમંડન, વિવેકમંડન, રત્નસાગર, સૌભાગ્યરત્ન (પછીથી થયેલા સૂરિ કે જેનો પ્રતિમા લેખ ભાગ બીજામાં સં ૧૬૩૪ નો મળે છે.) અને સૌભાગ્યમંડન હતા, કે જે બધા શત્રુંજયપર ઉક્ત ઉત્સવ પ્રસંગે હાજર હતા. આ પૈકી વિવેકમંડને ચિતોડમાં પાર્શ્વનાથ અને સુપાર્શ્વનાથના ઉક્ત કર્માશાએ મંદિરો બંધાવેલાં તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી

વિનયમંડન પાઠક ઉપાધ્યાયે પણ ઉપરોક્ત શત્રુંજયના ઉત્સવમાં સારો ભાગ લીધો હતો તેમના શિષ્ય વિવેકધીર ગણિ અને આપણા કવિ જયવંત સૂરિ વિવેકધીરે ઉક્ત ઉત્સવની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં રચી. તે ઉપરાંત તેજ સમયમાં લાવણ્યસમયે (જુઓ નં ૬૬) આ કર્માશાના ઉદ્ધારની નાની પ્રશસ્તિ સંસ્કૃતમાં પોતાના હસ્તથી લખી છે (સં. ૧૫૮૭) કે જે પ્રશસ્તિ હાલ શત્રુંજયપર કોતરેલી વિદ્યમાન છે વિવેક-

મિથ્યા મૂઢ વાણીએ તે તાણી છે ભ્રમ
વળી વિશેષ ટીકાનું કિમ રહ રમ આગમ ૩
મહિમા નિર્મલ ભાષ તે નિજ મત પ્રમાણ
નામ-આખ્યાન વખાણ્યા જિણ મુજ નિર્મલ વાણિ. ૪
કવિતા મહિમા વિસ્તરે કહીય વાત આસ
ચિત્ત આણિ રે ? જિણે મો જિણ વચન વિલાસ. ૫
વિવિધપરે ક્ષમણ નિજ રમતિ અનુસાર
ગુરુ પદકમલ પ્રસાદથી ભણિ વાણી વિસ્તાર. ૬
પૂર્વે છ સાતે કર્યા એહના ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ
તેહનું રચિઉ ભાસ મેં ઉત્તમ કીધ. ૭
એમ લવી મુગત ગર્વ કીધ કહિઅ છે
તે ભાવિતા સુચરિત ભણજો સહુ સુવિવેક ૮

* * * *

અંત—
વડ તપગચ્છ ગોચ્છાધિપ શ્રી જિનપદમ સૂરિ,
સંવત આગળ્યા દ્વે જે ભણિ ધર્મસાગર

પાર મણિ શિલ્પશાસ્ત્રમાં અપ્રતિમ નિપુણ હતા ને તેમનું વર્ણન લીધાં
ચારના કાર્યમાં મગ્ન નિરીક્ષણ શક્તિ વાપરી છે ને શિલ્પીઓના નિમા-
ણપર ટીકા રેખારેખ રાખી છે કે જેનું સાધ સાધ જન પ્રણ એમને
કે આ અભિનવ સ્થાપત્ય જયવંત પંડિત સં ૧૬૧૪ માં જેસલમેરની કવિ
તામ્ર કુમાર મંદરી નામનો એક ગ્રંથ બનાવ્યો છે કે જેની રચના
વાણી સરલ અને મુદ્ર છે આમાં શીલવતીનું ચરિત્ર વર્ણવેલ છે આ
દરમ્યાન સમાર મુનિમહારાજની જિનવિજયજીના શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબ-
ંધની પ્રસ્તાવના પરથી લીધી છે વિશેષમાં લખેલી જોઇ મેં આપણા
કવિએ પણ સરિની પણ પ્રાપ્ત કરેલી જણાય છે સં ૧૫૮૭ માં
શત્રુંજયોદ્ધાર વખતે ૨ વર્ષની ઉંમર હોય તો એમાં એટલી સામગ્રીએ અને
૧૬૪૩ ની તેમની કૃતિ મળી આવે છે તે પરથી તે એમાં એવું
૭૫ વર્ષ જીવ્યા જણાય છે

રૂ૦

જે જગિ ધર્મસહાય ગુણાકર સુવિહિતનઇ ધુરિ, કિધ
તસ સીસ ગુણસોભાગ સુનામઈ, જયવંતસૂરિ પ્રસિદ્ધ,
તેણઈ રસીકજન આદર જાણી વિરચઉ સતીસુચરિત્ર,
ઉત્તમ જન ગુણ સુણતા ભણતા, હુઈ જન્મ પવિત્ર ૫૨૮

સંવત સોલ સોહામણો હો, સુલાકરૂઉહો ત્રિત્તાલઉ ઉદાર (સં ૧૬૪૩)
માગસિર સુદિ ચઉદસિ દિનઈ હો દીપતુ રવિવાર ૫૬૧

રૂ૦

દીપતુ રવિવાર સુરોહિણિ સસિ, વરનઇ રૂપરાશિ.
એ ઋષિદત્તા ચરિત્ર વખાણિઉ, જયવંતસૂરિ ઉહલાસિ,
ન્યૂન અધિક જે કંઈ આગમથી મિછા દુક્કડ તાસ,
કવિતા વક્તા શ્રોતાજનની, ફલયો નિતિ દિનિ આસ. ૫૬૨

(પૃ ૨૨ પ ૧૫ ગુ. વિ) ડે૦ ખ ૧,

—ઇતિ ઋષિદત્તા રાસ સંપૂર્ણ ગ્રંથાગ્ર ૯૦૦ શુભ ભવતુ પા ૪૯ પ ૯ આ ક,૨૩–૧૩ મા; ૩૫–૧૨ વી પા, ૧૯–૧૭ લીં,

—સં ૧૭૦૬ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ત્રયોદશી વાર સોમે ગ્રંથાગ્ર ૯૦૦. ૨૮–૧૪ બાલવિજયજી, ૧૯–૧૫ લીં.

(૨૩૭) નેમિરાજુલ બાર માસ વેલ પ્રબંધ.

આદિ— રાગ મલ્હાર–ધૂરિ દૂહા—

વિમલ વિહંગમવાહિની, માતા ઘઉ વરદાન,
દ્વાદશ માસ સોહામણા, ગાઉં જિન ગુણ ગાન. ૧
વેધક જન મન રીઝવઈ, માનનિ મોહણ વેલિ,
ગુણસોભાગ સોહામણી, વાણી ઘઉ રંગરેલિ. ૨
મુગતિ માનિની મનિ ધરી, રાજુલિ છંડિ નેમિ,
પિઉ વિછુરત ભોજકુયરિકુ, વિરહ કહઈ જિઉ નેમિ. ૩

× × × ×

અંતે—ચાર માસ શુભ સિદ્ધાચલ માનો માહરો પ્રમાદ
ઋદ્ધિ અનંતી આમમઠ દે સુપનાં ફુર્મ આલ્હાદ
ગુરુ-સુપનાં ફુપ આમ્માર સાઈં જિનગુણ અતિદિ રસાલ
મન નાઠ ભારિ નેહર ભણુનાં દિન દિન મંગલમાલ
શ્રી વિનયમંડન ઉવઝા અનોપમ તપગચ્છ ગચ્છે મહ
તસુ શીસ જયવંત સૂરિ ર વધી સુપનાં ફુર્મ આલ્હાદ. ૭૧
—મણિ ઋદ્ધિસાગર લિખિત શ્રીમછા નગરે સંવત ૧૭૦૫
વ-૨૧ દિ ૫ —અમામ શ્રીક ૧૦૫ ૪-૧૭ વી —હાથોમદ પાનાં
૧ આમ૦

૩ સીમંધર સ્તવ ન.

આદિ— રાગ આસેરી.

સ્વસ્તિશ્રી પુંડરગિરિ મોરો સુગુણ સીમંધર સ્વામિ
મુજ મેમનાં અમૃત ઝરે મનોહર મોહન નામ
ગુણ-ગમમ તોરે વેધીઓ, મન-ભમર સુગ્રસ પૂરિ
દ્રગ જોવા અલજો ઘણો કિમ કહું ધાનિ દૂરિ રે
વાલ્હા તૂ ધરદેસેં ગ્રહ રહિઉરે.
દૂરિ નયન મેલાવડે વાલ્હા ત ૧

* * * ×

અંતે—
સાર શિરોમણિ જાણીએ તો શ્રી વિનયમંડણ ઉવઝાયરે,
તાસ સીસ ગુણ આગલો તો, જસુધા પહિન સારરે. મેહલારે ૭૬
આસો શુદિ દ્વિતીય દિને તો શુક્રવાર મોઝારરે.
સમય જયવંત પંડિતે તો લિખીઓ મારિમ સાનિ રે—
મેહલારે સુણ ઉમાવ્યા. ૭૭
—૭—૧૩ મે પ્ર ૫

[આ કૃતિને માટે જુઓ મારો લેખ આત્માનંદ પ્રકાશનું પુસ્તક ૨૧૫ ના ૧ મા અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે]

---

૧૩૬ ક. સહજરત્ન (આં. ધર્મ્મમૂર્તિ શિ૦)

૧ વૈરાગ્યવિનતિ. સ. ૧૬૦૫ કાર્તિક શુ ૧૩ રવિ નિધરારી ગામમા

આદિ—

આજ સફલ મનોરથ મનતણા, ભગતિઈ ગુણ ગાઉ જિનતણા,
શ્રીય કુંથનાથ દેવ અતિહિ ચંગ, **ની**ધરારિ નયર છઈ બહુઅ રંગ. ૧

* * * *

અંતે—

તૂ સ્વામીય દુખભયભંજણ, તૂ અ સ્વામી શિવપુરમંડણ,
સવત્સર સોલ પચોત્તરઈ કાર્તિક શુદિ તેરસિ રવિ દિનઈ. ૧૩
વિધિ પખિ ગછિ ગિરૂઅડિ ગુણભંડાર, શ્રીય ધર્મ્મમૂરતિ સૂરી સુવિચાર;
આગમ જે સુત્ર વિચારસાર, પડિબોહઈ ભવીયણ તે ઉદાર. ૧૪
ચાલિ—ઈય મંગલકારણ દુરીનિવારણ તરણતારણ જગગરો,
નીધરાર ગામિઈ સુકૃત ઠામિઈ શ્રી શ્રીમાલી જયકરો.
જેહ ભાવ ભગતિઈ એક ચિત્તઈ કુંથનાથ તીર્થંકરૂ,
વણારીસ સહજરત્ન બોલઈ, એહ જિનવર સુરતરૂ ૧૫

—સ. ૧૬૧૮ વર્ષે માહવદિ ૧૩ શનૌ. લક્ષત.

(વિ. ધ. ચોપડો પાના ૧૭૦–૧૭૧)

૨ ૨૦ વિહરમાન સ્ત૦ સ ૧૬૧૪ આસો શુદ ૧૦ કાવિઠામા.

આદિ—

સરસતિ દેવીય નમીય પાય, ઊલટ અંગિ આણીય,
મહીયલિ મહાવિદેહ ખેત્ર સાર, જિનવર ગુણ જાણીય.
વિહરમાન વીસહ જિણંદ, થુણિશુ જિન વગતિઈ,
શ્રી સીમધરિ પ્રથમ દેવ ગુણ ગાઉં ભગતિઈ ૧

* * * *

અંતે—

સવત સોલ ચૌદોત્તરઈ એ, આસો માસિ ઉદાર,
શુદિ દશમીં વિજયા દિનિહિ શ્રી ધર્મ્મમૂરતિ ગણધાર. ૮

અતિ-ઈતિ આદિ જિનેસર સમય નિપેસર, જિનરમાન ચીસઈ તમ્હે
૬ ૧૬ મન રંગિઈ ભગત ભગિઈ કવિકુલનાર મુનીસ
તેહ ત્રિભુવનશરણ દુરીઅનિવારણ તારણ શ્રીમંધિર જિનંદ.
વંદીય મુ આણંદ મહિમા આણંદ મંદઈ સજ્જન વાચક પ્રવર. ૮

[આગમગચ્છના ધર્મમૂર્તિ સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં. ૧૫૨૫ ૧૫૪૪ ૧૫૫૪ ના મળે છે જુઓ ધા. પ્ર. ભાગ ૧ અને ૨ તેમનો જન્મ સં. ૧૪૮૨ માં મણાવતી-ખંભાતના હરસાજ વણિકની હાંસલદે નામની સ્ત્રી થકી. જન્મનામ ધર્મદાસ. દીક્ષા ૧૪૯૯ માં આચાર્યપદ અમદાવાદમાં સં. ૧૫૦૨ માં, અને તે જ વર્ષમાં ગચ્છનાયકપદ, મૃત્યુ સં. ૧૫૭૦ માં પાટણમાં સ્વર્ગસ્થ થયા. જુઓ પટ્ટાવલિ)

૧૩૬ ખ. કમલસાગર (ત૦ કનકસાગર ● શિ)

૨૪ અતિશય સ્ત૦ કડી ૩૬ સં. ૧૬ ૬

ભૂરસ નિદ્ર ભેદ (૧૬૦૧) વર્ષે જિનચંદ્રસૂરિ રાજ્યે કમ સાગર ઉપાધ્યાયશિષ્ય કમલસાગરે ચઉતીસ અતિશય સ્તવન કડી ૩૬નું રચ્યું —મુનિશ્રી જિનવિજયજીની નોટ. હાલાભાઈ ભંડાર પાટણ દા. ૮૨ માં ત્રણ પાનાની પ્રત છે)

૧૩૬ દેવગુપ્તસૂરિ શિષ્ય (બિવંદણીક ગચ્છ)

(૨૩૮) અમરદત્ત મિત્રાનંદ રાસ સં. ૧૬૦૬ (શા. ૧૪૭૨)
વૈ. શુ. ૪ રવિ. ઉજ્જૈનમાં

આદિ— વસ્તુ—

શાંત સુગુનિધિ સાધ્ય સુગુનિધિ સાત જિનરાય,
પ્રણમું પ્રણમી કરી, ભવે ભાવે ભારતી નમેવીય.
સહિગુરુ મનમેં ચિતલવિ ભો! જિન ગ્રંથિય બોલીય

કર્મફલા ફલ જાણવા મિત્રાનંદ ચરિત્ર
બોલિસિ બહુ બુદ્ધિ કરી સુણજ્યો સહુ ઇકચિત્ત

* * * *

અંતે—

બેવંદણીક ગચ્છે સહિગુરૂ સાર, સકલ કલા કેરો ભંડાર,
શ્રી દેવગુપ્ત વદ્ધ સૂરીસ, કરજોડી કહે તેહનો સીસ ૧૬
સંઘ કથન થયા ઉલટ ઘણો, રચ્યો રાસ મિત્રાનંદ તણો,
કુંથુ જિણેસર તણે પસાય, રચી ચોપઇ ઉંઝામાંહિ, ૧૭
કુણ સંવત્સર કેહે માસ, રચ્યો રાસ તે કહું વિમાસ
સંવત સોલ છિંડોત્તરા જાણ, શાકે ચૌદ બહુત્તરિ વખાણ ૧૮
વદિ વૈશાખ ચોથિ તિથિમાર, મૂલ નક્ષત્ર નિર્મલ રવિવાર
તેણે દિને નિપાયો રાસ, સાંભલતા સવિ પુહચે આસ ૧૯
સર્વ ગ્રંથની સંખ્યા સુણો, દુહા ચોપાઈ એકઠા ગુણો
ગાહા વસ્તુ તેહમાંહે ભલી, શતકપંચ બાવીસા મિલી. ૨૦
વસ્તુ એક ચોપઇ સો ચાર, વલી એકતાલીસ અધિક વિચાર,
પ્રાકૃત ગાથા જાણો પંચ, દુહા પંચોત્તરનો સંચ. ૨૧
અધિકો ઓછો કહિયો જેહ, સહિ ગુરૂ સાખે ખમાવું તેહ
કૃપા કરી કવિ ઉપર બહુ, ખરો કરીને ભણજ્યો સહુ, ૨૨
ભણે ભણાવે ભાવે જેહ, સંકટ નાસે દૂરે તેહ
એક મના સંભલિસે જેહ, મુગતિ સવિ લહસે તેહ ૫૨૩

—રાજકોટ યતિના અપાસરાનો ભંડાર.

(દ્વિવંદનીકગચ્છ ઉપકેશગચ્છની શાખા જણાય છે, તેમાં થએલ દેવગુપ્ત સૂરિના પ્રતિમા લેખો સં ૧૫૬૭, ૧૫૯૦, ૧૫૭૩, ૧૫૯૩ અને ૧૫૯૮-ધા મં બને ભાગ તથા નાહરકૃત સંગ્રહમાં મળે છે, તેમાં તે સિદ્ધાચાર્ય સંતાનીય ઓળખાયેલ છે.

૧૩૮ હેમરાજ.

(૨૩૬) ધનાશાલિ. ૧૬૦૯—ચી.

એક હેમરાજ નામના વાચકે કાલિકાચાર્ય કથા ગ્રંથ લખ્યો છે (પાટણના ભંડારમાંની પ્રતિ) પ્રશસ્તિ લેખક તરીકે એમ આપી છે કેઃ- સં. ૧૬૦૯ વર્ષે શ્રી ખરતર ગચ્છે શ્રી જિનમાણિક્ય સૂરિ વિજયરાજ્યે શ્રી વિક્રમનગરે વા૦ શ્રી જિનચંદ્રગણિ શિષ્ય. વા. હેમરાજ I તો આ અને તે બંને એક હોવા સંભવે છે.

---

૧૩૮ ક. દેવીદાસદ્વિજ.

+ કપરડાહેડ મહાવીર સ્તવન. સં. ૧૬૧૧ આસો શુદિ પૂર્ણિમા ગુરૂ.

આદિ—

સકલ જિણંદ પાએ નમી, પામી પરમાણંદ;
રોગ કર જોડિ વીનવું, ગોડીસો જિણચંદ. ૧

* * * *

અંત— ઉલાલાની ઢાલ.

ઇમ હરખ ધરીનઈ સ્તવીઉ વીર જિણંદ,
કાપરડપુર મંડણ પાપ પ્રણાસઈ સુરિંદ. ૧૧
ભવ પુન્ય પસાઈ પામ્યા જિનવરરાય,
મુઝ પાપપડલ સવિ દુઃકૃત દૂરિ જાઈ. ૧૨
શ્રી તપગચ્છ નાયક શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ,
તસ પાય પ્રણમીનઈ સેવઈ સુરનરવૃંદ. ૧૩
તસ નામિ મુઝનઈ ટલીઉ ભારમ મિથ્યાત,
તેતના પામ્યુ જિનધર્મ જગત વિખ્યાત, ૧૪
સંવત સોલ ઇગ્યારોત્તરા વરસઈ કેરૂં માન,
આસો શુદિ પુનિમિ વાર ગુરૂ શુભ ધ્યાન. ૧૫

કલશ.

ઇમ ગુણિઉ જિનવર વીર સુખકર કાપરડપુર મંડણ.

તસ પાય પણમી સીસ નામી, દુરિઅદુરગતિખંડણ,
સેવઈ સુરાસુર, થુણઇ ભાસુર, ગરભવાસવિભંજણો.
દ્વિજ ભણઈ દેવીદાસ સેવક, સકલ સંઘ મંગલકરો. ૬૬

—જીર્ણપ્રત. સા. ભં. પાટણ; પત્ર ૪ અને પત્ર ૩. પ્ર. કા.; વિ. ધ.
—ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩

૧૩૯ પ્રીતિવિજય (ત. વિજયદાનસૂરિ–આનંદવિજય શિ.)

(૨૪૦) બારવ્રત રાસ. ૧૬૧૨, માગ શુ. ૧૩ ગુરૂ. સુહાલીમાં.

આદી—

પ્રણમી સાંતિ જિણેસર સ્વામ, સંપતિ લહીઇ જેહને નામ,
શાંતિ જિણંદતણો ઉપદેશ, સુણજ્યો ભવિકા કહું લવલેશ. ૧
પંચ પ્રમાદ રહિત જિનધર્મ, કીજે જિમ ટાલીજે કર્મ,
જતી શ્રાવક ભેદે દોય, ધર્મ કરે તે સુખીયો હોય. ૨
પ્રથમ ધરમ જતીનો કહું, શાંતિનાથ ચરિત્રથી લહું,
ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગર મઝાર, ધનો સાર્થવાહ તિહાં સાર. ૩

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ બહોતરે માન, માગસિર સુદિ તેરસિ જાણ,
સુહાલા નગરે ગુરૂવાર, રચ્યો બારવ્રત રાસ ઉદાર. ૧૮
તપગણગગનવિભાસન ભાણ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ ગુણમણિ ખાણ,
તાસ સીસ પંડિત પરધાન, આનંદવિજય ગણિ ગુણહનિધાન. ૧૯
તસ પદપંકજ ભ્રમર સમાન, જસ નામેં સઘલેં જસ માન,
પ્રીતિવિજય કહે ભણતાં એહ, વંછિત સંપદ આવે ગેહ. ૨૦
જિહાં લગેં અવિચલ મેર ભૂધર, ગગને દીપે શશિ દિનકર,
તિહાં લગે પ્રતિપો એહ ચરિત્ર, ભણતાં સુણતાં ચિત્ત પવિત્ર. ૨૧

—ગાથા ૪૬૧. ૧૬–૧૪ લીં.

૮૪૦ હર્ષરાજ (પૌ. વિદ્યાચંદ્રસૂરિ–લબ્ધિરાજ શિ.)

(૨૪૧) સુરસેન રાસ. સં. ૧૬૧૩ જેઠ શુ. ૨ શનિ. અમદાવાદમાં.

અંતે—

સંવત સોલ તેરોતરઇએ (૧૬૧૩), જ્યેષ્ઠ માસ સુવિશાલ,
સુદિ પખિ દિન બીજતું, શનિવાર રચ્યું રસાલ. ૨૯
શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઇ, શ્રી ગુરુનઇ ઉપગારિ,
સાધુ પુનિમા પક્ષિમંડણુએ, ઉદયાચલ જિમ દિનકાર. ૩૦
સવેગ રંગિ મલપતા એ, શ્રી ઉદયચંદ સૂરીંદ,
તાસ પાટિ સોહાકરુએ, તારકમાંહિ જિમ ચંદ. ૩૧
શ્રી મુનિચદ્ર સૂરીશ્વરુએ, તાસુ પાટિ પ્રગટ પ્રભાવિ,
વિદ્યમાન વિદ્યાનિધુ એ, ક્રિયાપાલ સુભ ભાવિ. ૩૨

* * * *

નૃપમાંહિ ચક્રીસરુએ, બૂઝાબલિ જિમ ગોવિંદ,
સપ્રતિ શ્રી ગુરુ દીપતાએ, શ્રી વિદ્યાચંદ સૂરીંદ. ૩૫
તાસ સીસ સોહામણાએ, પંડિત શ્રી લબ્ધિરાજ,
રાસ રચિઉ નિય મનિ કરીએ, પંડિત શ્રી હર્ષરાજ. ૩૭
ગુણિ મુનિ સુંદર ગુણનિલોએ, ભાવરાજ ઋષિરાજ,
દેવરાજ મુનીસરુએ, ચેલા શવસી સાર. ૩૮
અહિમદાવાદ નગરમાંહિએ, વિજય સુન્દરન અભિરામ,
હર્ષરાજ પંડિત ભણુઇએ, સીઝઇ વંછિત કામ. ૩૯

—૨૩ પત્ર હામડો ૮૨-હાલા. ભં-પાટણ; ખં ૧.

(સાધુ પૂર્ણિમાગચ્છમાં વિદ્યાચંદ્રસૂરિ–મુનિચંદ્રસૂરિના પટ્ટે થયેલાનો લેખ સં. ૧૫૯૬ નો મળી આવે છે. લેખાંક ૧૧૨૮ ધા. સં. પહેલો ભાગ.)

૧૪૧ સિદ્ધિસૂરિ (બિવંદણીકગચ્છ દેવગુપ્તસૂરિ–જયસાગર શિ.)

(૨૪૨) સિંહાસન બત્રીશી. સં. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ ૩ રવિ, બારેજા (અમદાવાદ પાસે)માં.

આદિ— વસ્તુ છંદ.

વિશ્વજનની ૨ પાય પણમેવિ,
સયલ વિશ્વસુખકારણી, મુગ્ધજન બુદ્ધિદાતા,
કવિયણ મન આનંદની જગત્રમાંહિં તૂંહિ વિખ્યાતા,
કરજોડી તુમ્હ, વીનવું, દીઓ મુઝ નિરમલ મત્તિ,
કહું કથા વિક્રમતણી, તે સુણજો એક ચિત્તિ. ૧

ચોપઇ.

સરસતિ શુભમતિ દીઓ મુઝ સદા, જિમ વિક્રમ ગુણ ગાઉં મુદા,
પર ઉપગારી રાજ જિય, તારુકથા બોલીસ બહુભિય. ૨
ત્રિભુવનમાંહિ વિક્રમરાય, સત્વવંત ધુરિ સહી કહવાય,
ભૂમંડલ ભડવાઈ કરી, જસ કીરતિ ત્રિભુવન વિસ્તરી. ૩
તાસ કથા બત્રીસે જેહ, ભોજ ભૂપ આગલિ કહી નેહ,
સવિ સંબંધ અછે પ્રત્યેક, તે સુણજો સહુ ધરી વિવેક. ૪
સિંહાસન બત્રીસી તેહ, લોકમાહિં સુપ્રસિદ્ધિ જેહ,
તાસ કથા હું બોલીસ ભલી, સાંભલતાં પૂગી મન રલી. ૫
પહિલું સિંહાસન ઉત્પત્તિ, સાંભલયો તે સહુ એક ચિત્ત,
જોયણ લાખતણે વિસ્તાર, જંબુદ્રીપ છે વૃત્તાકાર. ૬

* * * *

અંતે—

જે છે સંસ્કૃતકથા પ્રબંધ, તે કહ્યો ભોજ તણો સંબંધ,
પ્રાસ રસ અધિકો જાણીઇં, તેહ કારણિ એહ વખાણીઇ. ૬૯
કહી કથા આગેં જેહવી, કેતી કથા કહી કેલવી,
કવિ કહે તેહમાં મદેઘો ખોડિ, ખમાવીઈ સવિહું કરજોડિ. ૭૦

જિણ કારણ એ કર્યો પ્રબંધ, તે ધરી કુતાવ્હીન (?) પ્રબંધ
ચતુર ચુપનેં કારણિ કરી, કહી કથા વિસ્તરી. ૭૧
ગુજ્જર દેશ દેશમાંહિ સાર, શ્રી અહમદાવાદ પુરવર સુવિચાર,
તામ પ્રમાણ બાદેવુ વાન, તેહ વખાણ કરૂં કેતલું. ૭૨
તિહાં શ્રી સંઘતણું ઉપદેશ, રચ્યો એહ પ્રબંધ વિશેષ,
કવિ કરજોડી કહે એણીપરેં, કહું કિસ્યું તેહનેં ન વિસ્તરે. ૭૩
રૂપ સંવચ્છરે એહ આંક, રચ્યો પ્રબંધ તે કહું વિગતી,
સંવત સોલ સોલોત્તર વખાણિ, માહ સુદ વ્યાપતિમાં વખાણિ. ૭૪
વદિ વૈશાખ ત્રીજ નિધિવાર, ભલું નક્ષત્ર વિશેષ રવિવાર,
શ્રી ગુરુચરણ પસાયેં કરી, એહ પ્રબંધ કવિએ વિસ્તરી. ૭૫
જિનચંદ્રસૂરિ ગચ્છ મહિ ગુરુસાર, શ્રી દેવગુપ્તસૂરિ ચંદ્ર ગણધાર,
તાસ શીસ પંડિત ગુણનિલો, શ્રી ઉદયસાગર નામેં ભલો. ૭૬
તાસ સીસ કરજોડી કરી, સિદ્ધસૂરિ પ્રણમું એહ ગ્રહી,
આણી ઉલટ આણંદપૂરિ, એહ સુણતાં દુખ જાયે દૂરિ. ૭૭
ભણિ ભણાવે જે મન ભાવે, સંપત્તિ સુણતાં એણું પ્રસ્તાવે,
જે પ્રથમ આનિગમ ચિર હોઇ, તાસ કથા ભણે બહુ લોક. ૭૮
જે દુ નડતા ભાગિ વિખાર, એણ ધરે વિદ્યા મહિમા ભાર,
તિહાં એ શાસ્ત્ર મહા જયકાર, જયો જયો કવિ જયજયકાર. ૭૯
સિદ્ધાચલતણી તણી, રચ્યો શાસ્ત્ર ઉપરે ગયો ઘણું,
ભણતાં સુણતાં નવનિધિ મિલે, મનિંછુ વસ્તુની આશ ફલે. ૮૦
આણી અતિ પ્રેમ ઉલટ આણી, કહી કથા તે ભવિ રૂપ,
પ્રણમું ચરણ ધરી સિદ્ધસૂરિ, એહ કથા સુણતાં દુખ દરિ. ૮૧

ઇતિ વિદ્યાવિલાસ કાવ્યશિક્ષાયાં પ્રકૃતિ-વૈરાગ્ય સિદ્ધાંત સમાપ્ત ઇતિ પંડિત ગતિક-પ્રબંધ કાવ્યશાસ્ત્ર કથા સંપૂર્ણ. સં. ૧૬૭૫ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૫ દિને આગમસાગરે પઠિત. શાંતિવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય ગણિ પ્રમોદવિજય લિખિતા શ્રી સંગમપુરે. ૪૮-૧૫ પાં; પ્રે. ૨.

[જુઓ દેવગુપ્તસૂરિ માટે આગળના કવિ-દેવગુપ્તસૂરિશિષ્ય (નં. ૧૩૬) ની નીચે ટિપ્પણ.]

(૨૪૩) કુલધ્વજ કુમાર રાસ. સં. ૧૬૧૮ શ્રા. વ. ૮ રવિ.

અંતે— ઢાલ-માલંતડનુ.

ત્રિવિંદણીક ગચ્છ ગુણનિલું પામી, શ્રી દેવગુપ્તિ સૂરિરાય, સુ.
ગચ્છપતિ ગણનિધિ ગુણનિલુએ, મા૦ સરોમણિ સીસ કહિવાય, સુ.
પંડિત શ્રી જયસાગરૂએ, મા૦ જ્ઞાનતણુ ભંડાર. સુ. ૫૧
તસ પદકમલજ સેવતુએ, મા૦ સિદ્ધિસૂરિ ગણહાર, સુ.
કરજોડી તિ ઈમ કહિ એ મા૦ સીલ તણું સુવિચાર. સુ. ૫૨
કુમર કુલધજ ગાઈઆએ, મા૦ જે જગિ ગુણહ ભંડાર,
સંવત ૧૬૧૮ રોતરઈએ, મા૦ શ્રાવણ માસ રસાલ.
વદિ આઠસ તિથિ જાણીઈએ, મા૦ રવિવાસર સુવિશાલ. ૫૨
તિણઈ દિનિએ રચિઉ રાસએ, મા૦ હરષ ધરી મનરંગિ સુ.
જે ભણઈ સુણઈ નરનારિએ, મા૦ સવિ સુખ તેહનઇ અંગિ. ૫૩
તે લહિ વંછિત સંપદાએ, મા૦ તેહ ધરિ હુઈ ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
પુત્ર કલત્ર પરિવાર સિઉએ, મા૦ વંછિત પામીઈ રિદ્ધિ. ૫૪

ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ કુમાર રાસ સંપૂર્ણઃ-યતિ શ્રી ન્યાનવિજય તત્ શિષ્ય ગ. વિનયવિજયેનાલેખી (ગુ. વિ.

(૨૪૪) શિવદત્ત રાસ. શકે ૧૪૮૮ (સં. ૧૬૨૩) વર્ષે કૃતઃ-લખ્યા પ્રતિ. સં. ૧૬૬૭ પત્ર ૮ દા૦ ૮૨ હા. ભં. પાટણ.

---

૧૪૨ હેમરત્નસૂરિ (પૌ૦ દેવતિલકસૂરિ-જ્ઞાનતિલકસૂરિ-રાજગણિ શિ.)

(૨૪૪) શીલવતી કથા. ૧૬૦૩ (૧૬૭૩?) પાલીમાં.

અંતે—

પૂનિમ ગછપતિ ગુણનિલો શ્રી ન્યાનતિલક સુરીસ,
જસ પયપંકય સેવતાં પૂજ્યે સયલ જગીસ. ૬૯
તસ પટા પંકજ સૂર સમ શ્રી હેમરતન સૂરીંદ,
સીલ કથા તિણિએ કહી પ્રતપો જાં રવિચંદ. ૭૦

સંવત સોલત્રિસેતરે પાલી નયર મઝારિ,
શીલકથા સાગી રચી પ્રવચન વચન વિચાર. ૭૧
—લિખિતં ગણિ કેશરવિમલ ગણિ શ્રી હાઠ્ઠવાસ મધ્યે–વિ. ધ. ભંડાર.

(૨૪૫) લીલાવતી. ૧૬૦૩—વિ. ધ.
(૨૪૬) મહિપાલ ચોપાઈ-ગાથા ૬૯૬ સં. ૧૬૩૬.
(૨૪૭) ગોરાબાદલ કથા-પદમણી ચોપાઈ. સં. ૧૬૪૭, (૫) ચૈ.
વ. ૧૪ ગુરૂ. સાદડીમાં
(દીપમાં ૧૬૪૫–સોલહરિસ પણૂવાલ–સાદડીપુરમાં.)

આદિ— દૂહા.
સકલ સુખદાયક સદા સિદ્ધિ બુદ્ધિ સહિત ગુણેશ,
વિઘનવિડારણ વિઘકરણ, પહિલો તુઝ પ્રણમેશ. ૧
ચઉ વિશ્ન શિવરંસ ગુણી, નિજુ સમરૂં જસ નાગ,
તિણ દેવી સરસતિ તણું, પદપંકજ કરૂં પ્રણામ. ૨
પદગરાજ વાચક પ્રભૂતિ, પ્રણમું સદગુર પાય,
કેલવંત સાગી કથા, તથા ન લાગેં કાઇ. ૩
નવરસ દાખેં નવનવા, સયણ સભા સિણગાર,
કવીયણ મુઝ કીજ્યે કૃપા, વદના વયણ વિચાર. ૪
વીરા રસ શૃંગાર રસ, હાસ રસ દિન દેજ,
ગાંનિ કમ વિધિ સાંભલો, જ્યું વાધિ તનતેજ. ૫
ગીસ સાગ જગિ ભાખીયે, જસુ પ્રસાદિ શુભ હોઇ,
પદમણિ જિણ પરિ પાલીયો, સાંભલિયો સહુ કોઇ. ૬
ગોરો વાદલ જિંણ ગહિલ, જિન્હ શુધ્ધ બલિવંત,
બોલિસ વાત કઈ યથા, સુણજો સગલા સંત. ૭
રતનસેન રાજા તણું, છલિ રાખી કુલટેક,
ગોરો વાદલ સરિખા, સતધારી સુવિવેક. ૮
ગાનિ કેમ જ્યો ગાજ્યો, વીરા રસ અવિરોધ,
સદસ મેં ગોભા સદી, રહી બાવનવટ રેસ. ૯

યુદ્ધ જીતૌ, જસ પટીયૌ, વસુ પુડિ હુઆ વિખ્યાંત,
ચિત્રકોટ ચાવૌ કિયૌ, સુણુયો તે અવદાત. ૧૦
નર નર પતિ પંડિત સભા, સાંભલયૌ સહુ કોય,
પરચા દાંભન ધન દીઇ, ધ્રમ સંત ધારી કોઇ. ૧૧

અંતે— × × ×

ગોરા વાદલની એ કથા, કહી સુંણી પરંપર યથા,
સાભલતાં મનવંછિત ફલૈ, રોગ સોગ દૂષ દોહગ ટલૈ. ૯૦૧
સાંમ ધરમ સાપુરસા હોઇ, સીલ દ્રિઢ કુલવંતી જોઈ,
હીંદૂ ધ્રમ સત પરમાંણુ, વાગા સુજસ તણા નિસાંણુ. ૯૦૨
ધનિ નારી પદમણિનો સીલ, સંકટ માહિ પાલ્યો સીલ,
સીલ પ્રતાપૈ છૂટૈ રાઈ, ગઢ રાખ્યો જસ હુયો સવાઈ. ૯૦૩
ધનિ પગધારિ નર રજપૂત, સગલી વાતે રાષૈ ભૂત,
ઉતમ પુરસ ચરિત્ર સુપકદ, સુણતાં લહીયૈ પરમાણુંદ. ૯૦૪
પૂનિમ પક્ષ ગિરૂઆ ગણધાર, દેવતિલકસૂરિ સુપકાર,
ગ્યાંનતિલક સૂરીશ્વર તાસ. પ્રતપે પાટૈ બુદ્ધિ નિવાસ. ૯૦૫
પદમરાજ વાચક પરધાંન, પુહવી પ્રગટ સકલ ગુણવાંન,
તાસ સીસ મનરંગૈ ઘણૈં, હેમરતન વાચક ઇમ ભણૈ. ૯૦૬
વાત રચી એ વાદલ તણી, સાંમ ધરમ અતિ સોહાંમણી,
વીરા રસ સિંગાર વિસેષ, સીલ સધર પદમણિ સુવિવેક. ૯૦૭
સુણતાં સુપ ચતુરાઇ વધૈ, નીતરીત સૂરાતન સધૈ,
ઊજમ તેજ હુઇ અતિં ઘણો, વિવિધ કરી જાણૈ મંત્રણો. ૯૦૮

બીજી પ્રતમાં નીચે મુજબ છે.

"સંવત સોલહસૈ સૈતાલ, શ્રાવણ સૂદિ પાંચિમ સૂવિસાલ,
પોહવી પીઠ ઘણુ પરગડી, સબલપૂરી સોહે સાદડી.
પ્રથવી પ્રગટ રાંણુ પ્રતાપ, દિન દિન ચડતે તેજ વિખ્યાત,
તસ મંત્રીસર બુધિનિધાન, કાવેડ્યા કુલતિલક સમાંન.
સાંમ ધરમ ધૂર ભાંમોસાહ, વૈરી વંસ વિધુસણ રાહ,

તસ લઘૂ બાઇ તારાચંદ, અવની નાંખી અવતરીયો ઈંદ.
ધૂરિમ અવિચલ પાલૈ ધરા, સત્રુ સોદ કીયા પાધરા,
તસ આદેસ લહી સદભાવ, વાદલવાન રચી સદભાવ.
સૂંણો તિણો બાંધ્યો પરબંધ, સાંમ ધરમ વીરારસ સંબંધ,
ઉત્તમ આગ હુવૈ અતિ ઘણો, મોદ કમ કર નહિ મંત્રણો."
સાંમ ધરમ પાલંતા સદા, પામૈ નવનિધિ ઘર સંપદા;
[સુર નર સહુ પ્રસંસા કરે, વરમાલા લે સિવશ્રી વરે] ૯
ગઢ સિત ગાથા પોઢ સંબંધ, સૂંણતાં પાંમૈ આણંદ કંદ.

કલસ કવિત.

હેમરતનકી બુદ્ધિ છંદ ચોપઈ પ્રથમ કીય,
આગ કછુ વયણ વિશેષ સુકવિ રાજન ગુણ થપીય,
સુદિઢ બંધ સંગ્રામ, સૂર ચિતવેધક વાઇક,
કવિત દૂહા ચોપઈ, ધરે નૌતન નવ લાઇક,
મહિલા અય ઉજ્જલ કરી વીયનરૂપ જીપણ સજે,
રંગ રેપ ભરે ચિત્રામ, ચિર શુભ ક્યારી દરશન ઉપવન મજે. ૯૧૦

દૂહા

કહૂં દોહા કહુ ચોપઈ કહુ કહુ કવિત સુચંગ,
વયણ નીરજ્યુ મિલિ રહૈ, મન હું ત્રિવેણી ગંગ. ૯૧૧
અમરરાણ જેગીંદ સુત, તપે ભાણ દીઢવાંણ,
પ્રિથીનાથ પ્રમાણ પદ મોજલહિર મહિરાંણ. ૯૧૨
પાટ ભગત દિલ્લી પુરા સામ ધરમ પરધાન;
સીધ સકજ રૂપા સુતન, નિરમલ બુધિ નિધાંન. ૯૧૩
ચરાતન વેધક ચતુર, ભેદા લગ ભૂપાલ,
બલ છલ અણુકલ ગાંમ ગ્રમ, વાદલ જ્યું વિરદાલ. ૯૧૪
ગુણગ્રાહક સાયક સુગણ, દન મોજાં દરિયાવ,
સીધ સાદ રાંખૈ સદા, ભાગવિજયનું ભાવ. ૯૧૫

તાસ પિઆરી ચોપઇ મનમાંની અતિમોજ,
તેં દાતા ચિત રીઝવણ બંધે કવિત્ત સચોજ. ૭૧૬
વદિ ચૈતહ સાઠૈ વરસ તિથિ ચોદસિ ગુરૂવાર,
બંધે કવિત્ત સુવિત્ત પરિ, કુંભલમેર મઝાર. ૭૧૭

—ઇતિ શ્રી ગોરાવાદલરિ એ કૌતિક વિષયે પદમણી ચોપઇ સંપૂર્ણમ્. સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે પોષ વદિ ૧૦ દિને લિપિચક્રે બ્રહ્રાંમપુરવરે. શુભં ભૂયાત્ દીર્ઘાયુષાં શ્રીરસ્તુ. (પ્ર૦ કા૦)

—વિવેકવિજયનો ઉદયપુર ભં.— (દે. લા. પુ. ફંડ)

---

૧૪૩ કુશલલાભ (ખ૦ અભયધર્મ શિષ્ય.)

(૨૪૭)+ માધવાનળ કથા—પ્રબંધ–ચરિત (અથવા માધવાનલ કામકુંદલા ચોપાઈ રાસ) સં. ૧૬૧૬ ફાગણ શુ. ૧૩ રવિવાર જેસલમીરમાં.

આદિ—

વસ્તુ.

દેવિ સરસતિ ૨ સુમતિ દાતાર,
કાસમીર મુખમંડણી બ્રહ્મપુત્ર કર વિણ સોહેં
મોહન તરવર મંજરી મુખમયંક ત્રિભોવન મોહેં
પયપંકજ પ્રણમી કરી આણી મન આણંદ.
સરિસ ચરિત્ર શૃંગાર રસ પભણીસ પરમાણંદ
માધવાનલ ૨ રૂપ નકરંદ. ૧
ચનદહ વિદ્યાધર ચતુર વિદુર જાણિ સુરગુરૂ વિચક્ષણ,
નારદ તું વરનાદ ગુણ લહું અવે બત્રીસ લક્ષણ.
કલા બહુત્તર અતિકુશલ અભિનવ ઇંદ્ર કુમાર;
સુગુરૂ મુખે જિમ સાંભલું વિરચિત તેહ વિચાર. ૨

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ સોલોતરઈ, જેસલમેર મઝારિ;
ફાગણ સુદિ તેરમિ દિવસે, વિરચી આદિતવારિ. ૫૪૫
ગાહા દૂહા નેં ચુપઈ, કવિત કથા સંબંધ;
કામકંદલા કામિની, માધવાનલ પ્રબંધ. ૫૪૬
કુશલલાભ વાચક કહઈ, સરસ ચરિત સુપ્રસિદ્ધ;
જે વાચઈ જે સંભલઈ, તીઆં મિલઈ નવ નિધિ. ૫૪૭
ગાથા (ગ્રંથસંખ્યા પૂરાં છસેં) સાડા પાંચસઈ, એ ચુપઇ પ્રમાણ;
તાહ (તેહ) સુણતાં સુખ દીઈ, જિમ જિમ (જે નર) ચતુરસુજાણ. ૫૪૮
રાઉલ (રાઉલ) માલ સુપાટ ધર (માન પટોધર) કુંયર શ્રી હરિરાજ,
વિરચ્યા એહ સિણગાર રસ, તાસ કુતૂહલ કાજ. ૫૪૯
સારદ સુપસાઈ કરી, શીલ તણુઇ અધિકારિ,
ભણઈ સભલઈ તેહ નર, સુખ પામઈ સંસારિ. ૫૫૫

—ઈતિશ્રી માધવાનલ કામકંદલા ચુપઈ રાસ સમાપ્ત.
—ઇતિશ્રી માધવાનલ ચઉપઇ સંપૂર્ણ—ગણિ કનકસાગર લિખિતં.
સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે ફાગણ સુદિ તિજ સોમવારે લિખિતં ડોસારીવા મધ્યે
(આ પ્રત મુનિમહારાજશ્રી સિદ્ધિ મુનિજી પાસે છે.
—લિખિતં ગણિ સુમતિવિજય ૧૭-૧૫ આ૦ ક૦
—સ. ૧૮૪૮ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૫ શુદિ ૫ શનૌ લં. મુ. ધર્મવિજય
૧૯-૧૮ માં.
+ સાહિત્ય માસિકમાં (સને ૧૯૧૫) ના છુટક છુટક પ્રસિદ્ધ થયેલ છે

(૨૪૮) મારૂઢોલાની ચોપઈ× સં. ૧૬૧૭ વૈશાખ શુદ ૩ ગુરુવાર. જેસલમેરમાં.

આદી—

સકલ સુરાસુર સામિની, સુણિ માતા સરસત્તિ,
વિનય કરીને વીનવું, મુઝ દ્યો અવિરલ મતિ. ૧

જોતાં નવરસ પણ જગિ, સવિહું ધુરિ સિણગાર,
રાગે સુર નર રંજીયે, અબલા તસુ આધાર. ૨
વચન વિલાસ વિનોદ રસ, હાવ ભાવ રતિ હાસ,
પ્રેમ પ્રીતિ સંયોગ સુખ, એ સિણગાર આવાસ. ૩
ગાહા ગૂઢા ગીત ગુણ, ઉક્તિ કથા કલ્લોલ;
ચતુર તણા ચિતરીઝવણ, કહિયે કવિ કલ્લોલ. ૪

ગાહા:—

મણહર નવરસ મજ્જે સુંદરનારીણ સરસ સંબંધ,
નિરૂવમ કઅહિ નિબદ્ધા ગુણ નુ સયણાજણા સુગુણા.
નલવર નયર નરિંદો નલરાય સૂય ઉય સલહ કુમરવરો.
પિંગલરાય તસુ ધૂઆ વનિતા મારવણિ વરણ વસ્તુ.

* * * *

અંતે—

ગાથા સાતસઈ એહ પ્રમાણ, દૂહા નઈ ચઉપઈ વષાણ;
યાદવ રાઉલ શ્રી હરિ(મેઘ)રાજ, જોડી તાસ કુતૂહલ કાજિ. ૭૦૦
જેણી પરિ કવિ મુષિ સંભલી, તિણિ પરિ મઈં જોડી મનરૂલી;
દૂહા કેઇ પુરાતન અછઇ, ચઉપઇ બંધ કીઉ મઈં પછઇ. ૧
[અધિકો જે જોડયો છેં બહૂ, 'કવિયણ તે સાંસહજ્યો સહૂ,
પાડયો જિહાં વલી પાંતરો, તેહ વિચારી કરજ્યો ખરો.]
સંવત **સોલસય સત્તરોતરઈ**, આષાત્રીજિ વાર સુરગુરૂઈ
જોડી જેસલમેર મઝારિ, સુણતાં સુખ પામઈ સંસારિ. ૨
ખરતર ગચ્છ સુગુરૂ ગહગહઇ, વાચક **કુસલલાભ** ઇમિ કહઈ,
મારવણીની એ ચઉપઈ, એ સુણીજ્યો એકમના થઈ. ૩
[સાંભલતાં પામે સંપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ તિતિ સદા.]

[મારવાડમાં ઢોલામારૂની લોકવાર્ત્તા ઘણીજ પ્રસિદ્ધ છે. તેના સંબંધમાં જેસલમેરના રાઉલની પચ્છાથી કવિએ આ કૃતિ બનાવી છે. કૃતિ રસભરેલી અને કૌતુકી છે.] પાનાં ૧૭ ડા. ૮૨ હા. ભં. પ્રાટણ.

—ઇતિ ઢોલા મારૂવણી ચઉપઈ સંપૂર્ણ સં. ૧૬૭૧ વર્ષે વૈશાખ માસે શુક્લપક્ષે ૧૫ દિવસે ગુણરત્નેન લિખિત મિદં જેમ.; ચ.; લી.; આણં.; પાનાં ૨૪-પ્રે. ૨.; ૨૨-૧૯ માં.

× બારોટ કવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઈ વાફસોંદર્યના ૧૯૭૩ ના માર્ગશીર્ષના અંકમાં પૃ. ૧૭૭ જણાવે છે કે પોતાનીપાસે સં. ૧૬૧૫ ના વૈ. શુ. ૩ ગુરૂવારે જેસલમેરના મહારાજ હરરાજજીની આજ્ઞાથી આ કવિએ બનાવેલી શુદ્ધ અને સમ્પૂર્ણ પ્રત છે. આ પરથી તેણે 'મારૂ ઢોલાની વાર્તા' ના મથાળે વર્તા લખી તેમાં પ્રકટ કરાવી છે.

(૨૪૯) તેજસાર રાસ—સં. ૧૬૨૪ વીરમગામમાં

આદિ— દૂહા.

શ્રી સિદ્ધારથ કુલતિલુ ચરમ જિણેશર વીર
પાઉલિગ પ્રણમી તસતણા ગોયિમનામગિરીર. ૧
જિનહર શ્રી મુનિ ઉપદિસઇ ભવિક લોક સુણ કાજિ
જિન પ્રતિમા જિન સારખી ભાખિ શ્રી જિનરાજિ ૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિં આરાહિ એકંતિ
અહિ ભવિ પરભવિ સુખ લહઈ ઈમ ભાખઈ અરિહંત. ૩
જિણહર જિનવર આગલિઈ પૂરઈ જિકા પઇવ
તેજસાર નૃપ તણીપરિં સુખ ભોગઈ સદૈવ. ૪
ચ્યાર રાજ તિણિઈ પામીયા પૂજન તણઈ પ્રંમાણિ
સર્વારથ સિધિ અછઈ લહિસિ શિવ નિર્વાણ. ૫

* * * *

અંત—

શ્રી ખરતર ગચ્છિ સહિ ગુરરાય, ગુરુ શ્રી અભયધર્મ ઉવઝાય
સોલહસઇ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મઝાર. ૧૫
અધિકારઈ જિનપૂજા તણુ, વાચક કુશલલાભ ઇમ ભણુ,
જે વાંચઈ નઈ જે સાંભલઇ, તેહના સહ મનોરથ ફલઇ. ૧૬

—ઇતિ તેજસાર દીપપૂજા વિષયે રાસ સમાપ્ત. સં. ૧૬૪૪ વર્ષે પોસ સુ. ૧૪ રાજપુર નગરે. તપાગચ્છાધિરાજ શ્રીશ્રી. પરમગુરૂ ભટ્ટારક શ્રી હેમવિમલ સૂરિ, તત્ શિષ્ય મુખ્ય પંડિત શ્રી સુમતિમંડણ ગણિ. તત્ શિષ્ય (ચેલા) સહજવિમલેન લિખિતો અયં રાસ,

(પૃ. ૧૩ પં. ૧૫ ગુ. વિ.) રત્ન. ડે.; વીર. પા.

—સંવત્ પાડેશ નવનવતિ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થી દ્વિવસે તિથૌ બુધવાસરે વિધિપક્ષ ગચ્છેશ ભટ્ટારક મુગટામણિઃ શ્રીશ્રી ૫ ગજસાગર સૂરીંદ્ર તત્ શિષ્ય પંડિતપ્રવર શ્રીશ્રી ૪ લલિત-સાગર તત્સિષ્ય ઋષિ મતિસાગર દ્વિતીય ભ્રાતૃ ઋષિ જયસાગર પાર્શ્વે સતિ શ્રી તેજસાર નૃપરાસોઽડ લિષિતોઽસ્તિ. (ઈડર બાઇઓનો ભં.)

—૧૬-૧૫ સંવત્ ૧૭૪૨ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૧૨ દિને આદિત્ય-વારે. સકલગણિગજેંદ્રગણિ શ્રી શ્રી ૧૦૮ સૌભાગ્યવિજય ગણિ તતશિષ્ય પ્રેમવિજય લિ૦ કંઠારીયા મધ્યે (પાલણપુર ભ.)

(૨૫૦) અગડદત્તરાસ. (પ્રત સં. ૧૬૫૩)

૧ સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્ત૦ ખંભાતમાં.

આદિ—

પ્રભુ પ્રણમુરે પાસજિણેસર થંભણો.
ગુણ ગાવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ઘણો.
ગ્નાંની વિણુરે એહની આદ ન કો લહે.
તોહેં પણિરે ગીતારથ ગુરૂ ઇમ કહે—'

* * * *

અંતે—

ઇમ સ્તવ્યો સ્થંભણ પાસ સ્વાંમી નયર શ્રી ષંભાયતેં,
જમ સદા ગુરૂ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંમતે,
એ આદ મૂરતિ સકલસુરતિ સેવતાં સુખ પાંમીએ,
મનભાવ આંણિ લાભ જાંણિ, કુસલલાભ પજંપએ.

૫—૯ આ. કં.

૨ ગોડીપાર્શ્વનાથ સ્તo

આદિ—

સરસતિ સામની આપ સુરાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ જેતિ સંસાર સમાણી, પાદ પરણમું જોડિ યુગ પાણિ. ૧

× × × ×

કલસ.

અંતે—તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદધિ નિહાં દ્વિપ અસખિન,
વ્યોમ ધરણિ પાયાલ આણ સુર વહે અખંડિત,
અસુર ઇંદ્રિ નર અમર વિવિધ વ્યંતર વિદ્યાધર,
સેવે તુઝ પાય સય ન માઝ સુજપે નિરંતર,
જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનકામિત ચિંતામણી,
કવિ કુશલલાભ સંપતિ કરણ ધવલધીંગ ગોડીધણી. ૨૩

પ્ર. કા.; ૧૪વિ. ધ. ૨-૧૪

૩ +નવકાર છંદ—

આદિ—વંછિત પુરે વિવિધ પરે, શ્રી જિનશાસન સાર,

અંતે—કલશ.

નિત્ય જપીઈ નવકાર સંસાર સંપતિ સુખદાયક;
સિદ્ધમંત્ર શાશ્વતો ઇમ જપે શ્રી જગનાયક,
શ્રી અરિહંત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય ભણિજે
શ્રી ઉવઝાય સુસાધુ પંચ પરમેષ્ઠી થુણિજે;
નવકાર સાર સંસાર છે કુશલલાભ વાચક કહે,
એક ચિત્તે આરાધીઈ વિવિધ ઋદ્ધિ વંછિત લહે ૧૭ (ગુ. વિ. મ.)

૧૪૪ લાવણ્યકીર્ત્તિ (ખ૦ ખેમશાખા ગુણરંગ-જ્ઞાનવિલાસ શિ૦)

(૨૫૧) રામકૃષ્ણ ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ વૈ. શુ. ૫ વિક્રમપુર (વીકાનેર)માં

અંતે— ઢાલ નવમી (આઇસઉરે આઇમિત્તઉ મુનિવર ગાઇયઇ)

ભાવ ધરીનઈ ગુણ ગરૂઆ તણા, ગાઇજઇ સસનેહ,
ઉત્તમ સંગઈ ઉત્તમ ફલ હુવઈ, વાત કહઈ સવિ એહ. ૫૩
તિણિ કારણિ નપ સમકિતનઈ વિષઈ, રામ અનઈ ગોવિંદ,
ચરિતાઈ ચારૂ મૂલ જનમ થકી, થુણિયઈ સોહગકંદ. ૫૪
રાજઇ સૂરનસિંહ નરિંદનઈ વિક્રમપુરિ ગહગાહ;
સંવત **સોલહ સય સત્તાહત્તરઈ**, સુદિ પંચમિ વઇસાહ. ૫૫
ખેમ સાખિ જાણીતા જગત્રમઈ, વાચક શ્રી ગુણરંગ.
તાસુ સીસ વાચક ગુરૂ ચિરજયઉ **જ્ઞાનવિલાસ** અભંગ, ૫૬
તાસુ સીસ લવલેસઈ ઉપદિસઇ, **લાવણ્યકીરતિ** એમ
ભણતાં ગુણતાં સાંભલતાં છતાં, થાયઇ અવિચલ ખેમ. ૫૭
કુસલસુગુરૂ સુપસાયઈ નવમી, ઢાલ ધન્યાસી રાગિ,
લાવણ્યકીરતિ પભણઈ વાચતાં અધિક વધઇ સોભાગ. ૫૮
ચતુર ચિત્તરંજન એ દાખીયઇ ઇમ લઇ છઠઈ ખંડ;
ભુવનકીરતિ બંધવ સંગમ, સદા, દિન દિન સુજસ અખંડ. ૫૯

—ઇતિશ્રી રામકૃષ્ણ ચરિત્ર ષષ્ટમખંડ સમાપ્ત. સં. ૧૭૧૩ વર્ષે આગસિર વદિ ૪ દિને શ્રી બ્રહાનપુર મધ્યે લિખિતા ચતુઃપ્પદિકા ગ્રંથાગ્રંથ ૧૭૦૦ શ્લોક સંખ્યા. ગાથા ૧૨૦૦ સર્વ સંખ્યા.—પા. ૪૨-૧૫ આ. ક.

(૨૫૨) ગજસુકુમાલ રાસ.

અંતે—

બંદીવાન છુડાવીયારે, સગલા નગર મઝારો,
મુહમાંગ્યા દીધા ઘણારે, મણ માંણક ભંડારો.
મહમાંણુ કમહું દીધા દેખી, મનરી અંછા કોઇ ન રાખી,
લાવણકીરતી ઢાલ જ ભાખી, ચોથી પાંચમાએ તહું સાખી,
જી માતાજી જી હો. ૬

દુહો.

હાથીનો હુ ત્રેતાલવો, દેવકીસુત સુકમાલ,
બાલક જનમ્યો તેહવો, નામૈ ગજસુકુમાલ. ૧

—ઈતિશ્રી ગજસુખમાલજીકી ૯ ઢાલ સંપૂર્ણ. લિખિતં. જૈપર મધ્યે. શ્રી. સમત ૧૯૬૭ શ્રાવણુ સુદિ ૧૧ લિપિકૃતા. (પૃ. ૩. પં. ૧૭ ગુ. (વ.)

૧૪૫ વિનયસાગર (ખ૦ જિનહર્ષસૂરિ સંતાનીય માનકીર્તિ–દેવકલશ–સુમતિકલશ શિ૦)

(૨૫૩) સોમચંદ રાજાની ચોપાઈ. સં. ૧૬૧૭ શ્રાવણુ શુદિ ૧૫ બુધ જૈનપુરમાં.

અંતે—

સંવત સોલહ સત્તરઈરે, સવચ્છર સુવિચાર,
સાવણુ માસ સુહાવનઉરે, પૂનિમ તિથિ બુધવાર. ૧૫
નગર જૈણપુર જાણીયરે, નદી ગોમતી તીર,
સકલ સંઘકઈ આગ્રહઈરે, રચી કથા સુગંભીર. ૧૬

* * * *

શ્રી જિણુમદિર સોભતોરે, અજિત જિણેસર નામ. ૧૭
' વડ ખરતર ગચ્છ ભલઉરે, શ્રી જિનહર્ષ સંતાન,
શ્રીમાનકીર્તિ પાઠક ભલારે, વિદ્યારયણુ નિધાન. ૧૮
તાસ શિષ્ય સોહઈ ભલારે, દેવકલસ મુનિરાય,
શ્રી સુમતિકલસ મુનિ જાણીયઈરે, નરવર વંદઈ પાય. ૧૯
તાસ શિષ્ય મુનિ રંગસુરે, વિનયસાગર મુનિ નામ,
સોમચદ ભૂપાલકીરે, કરી કથા અભિરામ. ૨૦

—૩૨૧ પદ્યો. સાગર ભં. પાટણુ.

(૨૫૪) ચિત્રસેન પદ્માવતી રાસ.—૨.

૧૪૬ માન (ખ૦ શિવનિધાન શિ.) જિનસિંહસૂરિ રાજ્યે.

(૨૫૫) કીર્ત્તિધર સુકોસલ પ્રબંધ સં. ૧૬૭૦ દિવાલી. પુષ્કરણમાં.

અંતે—

શ્રી ખરતરગચ્છ છાજઈ, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ રાજઇ,
સંવત સોલહ સત્તરિ, દીવાલી દિનિ શુભવારિ. ૫૦
ગુણિજન સુણિ ઘણું રીજઈ, મૂરખ કિસું ય કહીજઈ,
હિયઈ હરખ બહુ આણી, મતિ દેઈ સાંભળઉ પ્રાણી. ૫૧
એ સંબંધ રસાલ, સુણતાં લીલવિલાસ,
શ્રી શિવનિધાન ગુરૂ સીસ, કહઈ મુનિ માન જગીસ. ૫૨
શ્રી પુષ્કરણ ચઉમાસઇ, રહતાં ચિત્ત ઉલ્લાસઈ
ભણતાં સંપ સુખદાઈ, સુણતાં લીલ વધાઇ. ૫૩

—(ચંડર બાઇઓનો ભં.)

---

૧૪૭ સાધુકીર્તિ (ખ૦ મતિવર્ધન-મેરૂતિલક-દયાકલશ-અમરમાણિક્ય શિ૦)

(૨૫૬) સત્તરભેદી પૂજા. સં. ૧૬૧૮ શ્રા૦ શુ. ૫ અણહિલપુરમાં

આદિ— રાગ પરપદો દૂહા.

જ્યોતિ સકલ જગિ જાગતી હૈ, સરસતિ સમરસુ ભંદ,
સત્તર સુવિધિ પૂજાતણી, પભણિસુ પરમાનંદ.

ગાહા

નવણ વિલેવણ વથ જુગ, ગંધારોહણં ચ પુપ્ફરોહણયં,
માલારુહણ વન્નયં ૨, સુન્નં પડાગાય આભરણે,

*   *   *   *

અંતે—

અણહલપુર **શાંતિ** શાંતિ સબ સુખદાઈ, સો પ્રભુ નવનિધિ સિધિ
વાજૈ. ૨ ભ.

શ્રી જિનચંદ સૂરિ ગુરૂ ખરતરિપતિ ધરિ મનવચન તસુ રાજે,
સંવત સોલ અઢાર શ્રાવણ સુદિ પંચમિ દિવસ સમાજે. ૩ ભ.
દયાકલસ ગુરૂ અમરમાણિક (ગુરૂ) તાસ પસાઈ સુવિધિ હું ગાજે.
કહે સાધુકીરતિ કરત જિનસંસ્તવ, ભવિ લીલા ભવિ સુખ પાજે. ૪ ભ.
—સં. ૧૮૨૫ મિતિ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧ શ્રી વિક્રમપુરમધ્યે. (પત્ર. ૪ પ્ર. કા.)
—શ્રી બીકાનેર મધ્યે સંવત ૧૮૧૯ વર્ષે મિતિ જેઠ માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વિતીયા દિને સોમવારે પા ૮-૯. ક. મુ. (મારી પાસે છે.)
(૨૫૭) આષાઢભૂતિ પ્રબંધ. સં. ૧૬૨૪ વિજયાદશમી ગોગિ-ણીપુરમાં.

અંતે—

ખરતર ગચ્છ વાચક થયઉ, મતિવર્ધન નામ
મેરૂતિલક તસુ સીસ જે ગુણ ગણ અભિરામ. ૧૮૨
તાસુ વિનય ગુણી આગલઇ, દયાકલશ મુણીસ
તાસુ સીસ રંગઇ કહઇ, સાધુકીરતિ જગીસ. ૧૮૩
ધમ્મ સોલહ ચઉવીસઇ સમઇ ગોગુણિપુર ઠાણિ,
કિયઉ વિજયદશમી દિણઇ, યહુ ચરિત્ત વિનાણ. ૧૮૪
એ પ્રસ્તાવ મનોહર, નવ રસ સંબંધ,
સાધુકીરતિ મુણિવર રચ્યઉ, આષાઢ પ્રબંધ. ૧૮૫
પાપડ ગોત્રઈ પરવડઉ, શ્રીવંશ શ્રીમાલ
સાહ તેજપાલ કરાવિયઉ, સંબંધ રસાલ. ૧૮૬
ભણિસ્યઈ સુણ જે ગાવિસ્યઈ નરનારી વૃંદ,
કુશલમંગલ અવિચલ ધરઇ, સુગુના આણંદ. ૧૮૭

૨—શત્રુંજય (ચૈત્રી) સ્ત. ૧૬ કડીનું—

આદિ—

પય પ્રણમી રે જિણવરના શુભ ભાવ લઇ,
પુંડરગિરિ રે, ગાઇસુ ગુરૂ સુપસાઉલઇ,
* * * *

અંતે—

કલશ.

ઇમ કરીય પૂજાય થાજો ગહિ સંઘ પૂજા આદરઈ,
સાહમ્મિવચ્છલ કરઈ ભવિયાં, ભવસમુદ્ર લીલા તરઈ,
સપદા સોહગ તેહ માનવ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ બહુ લહઇ,
અમરમાણિક સીસ સુપરઇ, સાધુકીરતિ સુખ લહઇ. ૧૬

—૧—૧૫ (મારી પાસે છે.)

૨-પ્રભાતી ૪ કડી.

આદિ--

રાગ દેશાખ.

આજ ઋષભ ઘરિ આવે, દેખો માઇ૦

અંતે—

ઉત્તમ દાન અમૃતરસ ઊપમ, સાધુકીર્ત્તિ ગુણ ગાવે૦ ૪ આજ૦

(મારી પાસે છે.)

૧૪૮ દેવશીલ (સૌભાગ્યહર્ષસૂરિ–સોમવિમલસૂરિ–લક્ષ્મી ભદ્ર–ઉદયશીલ–ચારિત્રશીલ–પ્રમોદશીલશિ.)

(૨૫૮) *વેતાલ પંચવીસી રાસ—સં. ૧૬૧૯ બીજો શ્રાવણ વદ ૯ રવિ વડવા ગામમાં.

---

* "આ રાસ સં. ૧૬૧૯ માં રચાયેલો હોઇ એની ભાષા ૧૬ મા ૧૭ મા સૈકાની છે, અને વિમલપ્રબંધ તથા કાન્હડદે પ્રબંધની ભાષા સાથે તે ઘણી રીતે મળતી આવે છે; અને આથી તે તે સૈકાની ભાષાનું સ્વરૂપ સમજવાને ઉપયોગી થઇ પડશે. કવિ શામળભટ્ટની મડાપચીસીની વાતો મૂળરૂપે જૂની ભાષામાં આમાં છે. વૈતાલપચીસીનું મૂળ કથાસરિત્સાગર અને બૃહત્મંજરી વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં છે; અને તેમાંથી હિંદી, મરાઠી, બંગાલી વગેરે અનેક ભાષાઓમાં તેમાં કંઈ કંઈ ફેરફાર અને વધારા સાથે ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ભાષાન્તરો થયાં છે. બંગાળાના પંડીત જીવાનંદ બી. એ. પ્રકાશિત શ્રી જંભલદત્ત પ્રોક્ત પણ સંસ્કૃતમાં એક વૈતાલ પંચવિંશી છે. એ બધામાં વાર્ત્તાઓની ઘટનામાં કંઈ કંઇ ફેરફાર છે અને કોઈ કોઈમાં એક બીજાથી જુદી જુદી વાર્ત્તાઓ છે.

—રા. જગજીવન દ. મોદી.

આદિ—

સરસતી સામિણિ પય નમી, માગુ ઉચિત પસાય,
કાસમીર મુખમંડણી, વાંણી દિઉ મુઝ માય. ૧
બ્રહ્માપુત્રીનિં નમું, કમલ કમંડલ સાથ;
એક કરિ વીણા ધરી, પુસ્તક જમણિં હાથિ. ૨
હંસવાહનિ હરખિં રમિં. કરિં જગત્રીલ વિલાસ;
જે જગ મૂરખ માંનવી, તેહની પૂરે આસ. ૩
હીઈ ગુખ દુખીઆ નરા, સુખીઆ સંપતિ કોડિ;
મૂરખનિ વિદ્યા દિઈ, જું સમરે પરહોડિ. ૪

× × × ×

અંતે—

તપગચ્છ નાયક ભુવન દિણેહ, શ્રી શ્રી સાૈભાગ્યહર્ષ સુરિંદ,
તસપટિ સોહિં ગુંણગેહ, જયવંતા વહિંરી જગમેહ. ૮૧૩
ગુરૂ શ્રી સોમવિમલ સૂરિરાય, પ્રણમું અહનિસિ તેહના પાય,
તસ પંડિત વર પ્રધાન, લક્ષ્મીભદ્ર નાંમિ સુવિહાણ. ૮૧૪
સીસ સીરોમણિ પંડિતરાય, ઉદયશીલ ગણી પ્રણમું પાય,
ચારિત્રશીલ પંડિત તસ સીસ, સપરિવાર વદુ નીસદીસ. ૮૧૫
પ્રમોદશીલ પંડિત ગુરૂરાય, તેસહિ ગુરૂના પ્રણમી પાય;
કરી ચોપાઈ નાંમ વેતાલ, પચવીસેં એ કથા રસાલ. ૮૧૬
સવત સોલ ઉંગણીસા વર્ષ, બીજે શ્રાવણ શાંમલ પખ્ખ;
નુમ તણો દિન રવિવાર, નક્ષત્ર પુનર્વસુ આવ્યું સાર. ૮૧૭
વડવે ગાંમિ રહ્યા ચોમાસ, રચિઉ વાસુપુજ્યનિં પાસ,
ચાૈપૈકથા સબધ વિનોદ, સાંભલતાં ઉપજે પ્રમોદ. ૮૧૮
દૂહા ગાહા બંધ ચોપાઈ, આઠસિ નિ ત્રેવિસ જે હુઈ;
સાંભલતાં સંકટ સવિ ટલેં, ભણતા સવિ સુખ આવિ મિલે. ૮૧૯
નવિ ચાવે તસ ભૂત વેતાલ, સાહાસ તણી એ વાત રસાલ;
વિનોદરસ રચિ દેવસીલ, ભણતાં ગુણતાં લહીઈ લીલ. ૮૨૦

ઈં સવિમાંહિ મૂરખ ધરી, હઈડે મત નહિં તેહની ખરી;
અક્ષર આઘું પાછું કર્યું, હીન અધિક પાયું નવિ લહ્યું. ૮૨૧
કરજોડી પ્રણમુ કવિરાય, શોધી અક્ષર હવજ્યો હાય;
જિહાં લગે તારા રવિચંદ, કથા રહિજ્યો જિહાં તપેં જિણંદ. ૮૨૨

—ઇતિ શ્રી વેતાલપચવીશી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૮૨૯ વર્ષે ચૈત્ર શુદિ ૨ બુદ્ધે સિદ્ધિયોગે પં. શ્રી ૫ શ્રી રાજવિજયગણિ શિષ્ય પં. કૃષ્ણવિજય ગણિ લિપિકૃતં આંતલપુરે શાંતિનાથપ્રસાદાતઃ શ્રે. —પ્ર. કા.

—ઇતિ શ્રી વિક્રમ મહારાજેંદ્ર ગુણોત્કીર્ત્તન વેતાલપંચવીસી કથાયાં વિવિધવિનોદવાર્ત્તાયાં પંચવિંશતિ કથા સંપૂર્ણાઃ સંવત્ ૧૬૯૧ વર્ષે ફાગુણ શુદ્ધિ બીજ રવૌ શ્રી ૬ પુન્યજી વરસિંઘજી લગ્યુ તસ્ય સીક્ષ્ય પંડિત સરોમણિ ઋ. શ્રી ૫ વર્ધમાનજી તસ્ય શિષ્ય ઋ શ્રી ૫ તુલસીદાસ તસ્ય સીસ્ય મુનિ કલ્યાણ લિખિતં શુભં ભવતુ:

—(ચેનસાગરજી ભં. ઉદયપુર)

(સોમવિમલ સૂરિ માટે જુઓ નં. ૧૩૦)

+ સંશોધન કરી છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા રા. જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી, સબ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેકટર ખાંભા મહાલ, વડોદરા રાજ્ય. સં. ૧૯૭૨ કિંમત દોઢ રૂપીઓ.

---

૧૪૯ આણંદસોમ (ત૦ સોમવિમલસૂરિ શિ૦)

(૨૫૯) + શ્રી સોમવિમલસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૧૯ માહ ૧૦, નંદુરબારમાં.

આદિ—

સકલ સદાફલ સેવીઇ, શ્રી ગૌતમ ગણધાર;
મણુહ મનોરથ પૂરણુ, લબધિ તણુ ભંડાર. ૧
સરસતિ સામિણી તુઝ નમું, માગું અવિરલ બુદ્ધિ;
જાસ પસાઇ સંપજેઇ, વચન તણી વર સિદ્ધિ. ૨

સોમગચ્છ ગયણિ ગણિ, સોમવિમલ ગુણધાર;
શ્રી સોમવિમલ સૂરિ તણુ, રચિસુ રાસ વિસ્તાર. ૩
સાર સુગુરૂ ગુણ ગાયતાં, દુઃકૃત દૂરિં જાઈ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપદા, નિશ્રઈ નિય ઘરિ થાઈ. ૪
સુરતરૂ સમ સદ્ગિુરૂ સુગુણ, સદાચાર વિચાર;
ભાવિ ભલઇ ભેટઉ ભવિક, જિમ પામુ જયકાર. ૫

× × × ×

અંતે—

લોઢી ગણુડે પાએ લાગું, ગુરૂ સેવા અહનિસિ માગું;
આણંદસોમ પ્રણમઇ પાય, કરિ મઝ ગુરૂ સુપસાય. ૧૫૦

રાગ—મલ્હાર. મોરી આખડી ફરકઇરે. એ ઢાલ.

યુગ પ્રધાન જાણઈ સહુ, જિનશાસન સુરતાનરે.
ગુરૂ ગુણ ગાતાં સંપદા, ચડી વાધઇરે અધિકું વાન. ૧૫૧
મોરા સહિ ગુરૂ વધાવુંરે. સોહાવુંરે તપગચ્છરાય,
નિત પ્રભુમુરે શ્રીગુરૂપાય, જિમ કીજઇરે નિરમલ કાય,
જિમ હુઇરે બહુલું આય, મોરા સહિ ગુરૂ વધાવુંરે.
વિન અમરાદે કુખડી, રૂપરાજ કુલ મિન્ન રે
ધિન્ન સુગુરૂ છજાઈ દીખીઆ, રૂડા સુવિહરે સંઘ સુપ્રસન્ન મો૦ ૫૨
સોભાગહરિય સૂરિ પટિ જયુ, શ્રી હેમવિમલસૂરિ સીસરે.
ચઉવિહ સંઘ ઇણિ પરિ ભણઈ, જયુ ગચ્છપતિરે કોડિ વરીસ મો૦ ૫૩
જા દુ સાયર ચંદલુ, જાં તપઈ તેજિ દિણિંદરે;
તા સોમવિમલસૂરિ ચિર જયુ, સુખ સંપદરે દિઉ આણંદ મો૦ ૫૪
આણંદ સોમકલા મિલી, સંવત ઓગણીસઈ માઘ માસિરે,
દસમી ગુરૂવારિ રચિઉ નંદરબારિ રે રાસ ઉલ્હાસિ. ગો૦ ૫૫
મનરંગિ જે ભણઇ ગુણઈ, સાંભલઇ રાસ રસાલરે,
નવ નિધિ તસ ઘરિ અવતરઇ, સખિ ફૂલીરે અમર રસાલરે. મો૦ ૧૫૬

પ્ર૦ જૈ. ઐ ગુર્જર કાવ્ય સંચય.

(આનો સાર સોમવિમલ સૂરિ ન. ૧૩૦ની નીચે આપ્યો છે.)

(૨૬૦) સ્થૂલભદ્ર સ્વાધ્યાય. સં. ૧૬૨૨ શ્રાવણ શુદિ ૧૦ વૈરાટમાં.

અંતે—

તપગચ્છિ નિર્મલચંદ્ર, શ્રી સોમવિમલ સુરિંદ,
તસ સીસ રચિઉ સઝાય, સાંભલતાં (મન) નિર્મલ થાય.
પૃથિવી રસ સંવત એહ, રુચ કળશુ પ્રમાણિ જેહ,
શ્રાવણુ શુદી દશમી દિવસિં, વયરાટિ થુણિઉ મન હરસિ,
જાં તારા ગયણિ દિણુંદ, જાં સાયર મેરૂ ગિરિંદ,
તાં પ્રતપું જાવલી સોમ, ઇમ ભણઇ આણુંદસોમ.

—વૈરાટ (બૈરાટ) જયપુર રાજ્યમાં આવેલું છે. (૫૩ કડી પ્ર. કા૦)

---

૧૫૦ વેલામુનિ અથવા મનસત્ય [ત૦ વિજયદાન સૂરિ શિ૦)

(૨૬૧) નવતત્વ જોડિ. (ચોપાઇ) સં. ૧૬૨૨ પહેલાં.

આદિ— મંગલ કમલાકંદુ એ ઢાલ.

આદિ જિણુંદ નમેવિએ, નવતત્ત્વ કહઉં સંખેવિગો,
જીવતણા દસ પ્રાણુ એ, પંચઇંદ્રી પંચ પ્રાણુ એ. ૧

* * * *

અંત—

ઇય નવતત્ત્વ વિચારતાં, અધિકી ઉછી ભાખિરે;
વોલી હુઇ અજાણવઇ, તે પામઉ સંઘ સાખિરે. ૬૪
તપગચ્છનાયક સિર ગુરૂ, વિજયદાન ગણધારરે.
વેલઉ મુનિ તસુ આણધરી કહઇ સ્વપર ઉપગારરે. ૬૫

૮—૧૧ (વિ. ધ.)

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે છે તે પરથી રચનાર કવિનું નામ મનસત્ય જણાય છે.

અંતે—

ઇય નવ તત્ત્વ વિચારતાં અધિકૂં ઉછૂં ભાખ્યૂંરે,
બોલ્યૂં હુઈ અણુજાંણુવઈ તે પાંમૂં સંઘ સાખિરે,
તપગચ્છનાયક શ્રી ગુરતો શ્રી વિજયદાન ગુણધારરે.
ચેવ્રૂ મનસત આણુધરઇ તુ કહસૂં પરઉપગારરે.
—સંવત્ ૧૬૫૮ વરસે આષાઢ વદિ ૨ સોમે. લેખક પાઠક શુભં
ભવતુ—પત્ર ૮ પ્ર૦ કા.

બને નામના કવિઓ એકજ લાગે છે—(વિજયદાન સૂરિનું સૂરિપદ ૧૫૮૭, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૨૨. તેથી આ કૃતિ સં. ૧૬૨૨ પહેલાંની છે.

---

૧૫૧ ભીમ ભાવસાર.

(૨૬૨) શ્રેણિક રાસ. સં. ૧૬૨૧ ભા૦ શુ૦ વટપદ્ર (વડોદરા) માં

આદિ— રાગ કેદારો.

ગોતિમનઇ સિર નામીય, મનવંછિત ફલ પામીય;
સ્વામીય સેવકની દયા કરીએ. ૧
સારદાનઈ ચરણે લાગુ, સુદ્ધિ બુદ્ધિ માતા હુ માગુ,
ઘો મુઝનઇ વાણી અનોપમ રૂઅડી એ. ૨
ઉલાલાઉ.
રૂડી તે વાણી આપો મુઝ માતા, સિદ્ધાંત સૂત્ર વિસ્તાર
લાખ જોયણનૂ જંબુદીપ, ભરતખંડમાંહિ સાર. ૩
* * +

અંતે—

વટપદ્ર નયર સવત સોલ એકવીસઇ, ભાદ્રપદ સુદિ શુભ (ત)
કલસ. વારે પ્રારંભ દીસઇ.
કાંઇ એક કવિમતિ, કાંઇ એક સાસ્ત્રમનિ સાધસંગતિ પામીઈ,
શ્રેણિક રાસ કીઉ અનિ ઉલ્હાસઇ, જિનવાણી સિર નામીઇ. ૧

ગણતમ પાએ, સારદમાએ, ચિત રાખું ચરણે સમું,
ભાવસાર ભીમ કરજોડી બોલિ, સાધ સહુને ચરણે નમું.
—સંવત ૧૭૦૩ વર્ષે માઘ વદિ ૧૪ ભોમે લિખિતં [ગુ. વિ.] ડે.
—સંવત ૧૬૭૨ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૮ શુક્રે લિ૦ જોસી સવજી શ્રી સ્તંભતીર્થ સ્થાને લ૦ સુરત ભં. ગોરજી રવિદંસજી દીપહંસજી-છાપરીયા શેરી-સુરત પાસેની પ્રતિ. મ૦ બ૦

---

૧૫૨ સુમતિકીર્તિસૂરિ (દિ૦સરસ્વતિગચ્છ જ્ઞાનભૂષણસૂરિશિ.)

(૨૬૩) ધર્મપરીક્ષા સં. ૧૬૨૫ માગશર શુદ ૨ હાંસોટ નગરમાં.

આદિ— ઢાલ રાસની.

ચંદ્રપ્રભ સ્વામી નમીઈ, ભારતી ભુવનાધાર તુ;
મૂલ સંઘ મહીયલિ મહીત, બલાત્કાર ગણ સાર તું. ૧
વિદ્યાનંદિ સ્વામી વિબુધ, મલ્લિભૂષણ મુનિરાય તુ;
લક્ષ્મીચંદ ગુરૂ ગુણનિલોએ, પ્રણમીય તેહના પાય તુ. ૨
વીરચંદ ચર્ચિત ચતુર, ભટ્ટારક ભુવિ ભાણતુ;
જ્ઞાનભૂષણ જ્ઞાનિ ભલોએ, વિદ્યાનું દીઈ દાન તુ. ૩
પંચગુરના પાય નમીય, રચું રાસ મન રંગિ તુ;
ધરમ તણી પરીક્ષાતણુ એ, શાસ્ત્ર જોઈ નિચંત તુ, ૪
ભવીયણ ભલી પરિ સાભલોએ, ધરમાધરમ વિચાર તુ;
દોષ મ લેસ્યો કેહતણુંએ, કહિતાં ન લહું પાર તુ. ૫

* * * *

અંતે— દૂહા.

મૂલ સંઘ મુનિવર ઘણા હવા, સરસતિ ગછિ શૃંગાર,
કુંદકુંદાચારિજ કુલિ, પદ્મનંદ ભવતાર. ૧૧
દેવેંદ્રકીરતિ હવા આગલો, તેહ પટોધર ચંગ;
વિદ્યાનંદિ સ્વામી જયો, મલ્લિભૂષણ ઉત્તુંગ. ૧૨

લક્ષ્મીચંદ શ્રી ગુરૂ નમું, દીક્ષાદાયક એહ;
ધીરચંદ વાંદુ સદા, સીવાંદાયક તેહ. ૧૩

તેહ પાટિ પટોધર, જ્ઞાનભૂષણ ગુરરાય;
આચારિજ પદ આપીયું, તેહનાં પ્રણમું પાય. ૧૪

તેહ કુલકમલદિવસપતિ ,પ્રભાચંદ્ર યતિરાય;
ગુરૂ ગચ્છપતિ પ્રતપો ઘણું, મેરૂ મહીધર જાવ. ૧૫

સુમતિકીરતિ સૂરી રચ્યો, ધર્મ્મપરીક્ષા રાસ;
શાસ્ત્ર ઘણો જોઈ કરી, કીધુ બહુ પ્રકાશ. ૧૬

રયણભૂષણ રાય રંજ્યો, ભંજ્યો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭

મહુઆ કરી શ્રાવક ભલા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બહ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રચીયો તિહાં લવલેશ. ૧૮

પંડિત તે પ્રેર્યા ઘણું, વણાયગ નિં વારદાસ;
હુંમીટ નયરિ પૂરો કર્યો, ધર્મ્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯

સવત સોલ પચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદિ બીજવાર;
રાસ રૂડો રલીયામણો, પૂર્ણ હવો છિ આર. ૨૦

ભવીયણ ભાવિ ભાવિજ્યો, કીધો એહ પ્રતિબોધ;
ડાહ્યા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)

પઢઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જેહ;
(મુગતિ સુગતિ ને વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો ને રલીયામણો, રાસ રચ્યો છિ એહ.
છઠો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મ્મપરીક્ષા ભેદ. ૧૩ (?)

—ઈતિશ્રી ધર્મ્મપરીક્ષા ષષ્ઠોઽધિકારઃ સંપૂર્ણ સમાપ્તઃ

પૃ. ૮૩ પં. ૧૬ આ. કે.; ખં. ૧; પા. ૩

---

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિક્ય સૂરિ શિ૦ ને પટ્ટધર)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જેસ૦

(૨૬૫) બાર ભાવના અધિકાર. જેસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જેસ૦

+ જિનબિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. બી.

(૨૬૭) શાંબ પ્રદ્યુમ્ન ચોપઈ. સં. ૧૬૨૦ આસપાસ.

(૨૬૮) બારવ્રતનો રાસ. સં. ૧૬૩૩ ફા. વ. ૫.

આદિ— (નિગ્રંથી સાધુની ઢાલ)

પાસ જિણેસર પય નમીજી, નામઉં સહગુરૂ સીસ;
દેસવિરતિ હું આદરૂંજી, મનમાહિ ધરિય જગીસ. ૧

+ વડલી ગામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિ-યાદેવી માતાથી સં. ૧૫૯૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ માં લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના ભાદરવા શુદિ ૯ ને દિને જેસલમેરમાં ત્યાંના રાજા માલદેવે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર મંત્રીના આગ્રહથી વીકાનેરમાં જઈ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ શત્રુંજય જઈ ઉક્ત કર્મચંદ્રના આમંત્રણથી દીલ્હીમાં અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધી તેમની પાસેથી આષાઢ શુદિ ૯ થી આષાઢ શુદિ ૧૫ સુધીના સાત દિવસો અમારી—જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' એ બિરૂદ આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોન્નતિ માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન્ કાર્યો કર્યાં છે. સં. ૧૬૭૦ ના આસો વદિ ૨ ને દિને બેનાતટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

લક્ષ્મીચંદ શ્રી ગુરૂ નમું, દીક્ષાદાયક એહ;
વીરચંદ વાંદુ સદા, સીક્ષાદાયક તેહ. ૧૩

તેહ પાટિ પટોધરૂ, જ્ઞાનભૂષણ ગુરૂરાય;
આચારિજ પદ આપીઉં, તેહનાં પ્રણમું પાય. ૧૪

તેહ કુલકમલદિવસપતિ ,પ્રભાચંદ યતિરાય;
ગુરૂ ગચ્છપતિ પ્રતપો ઘણું, મેરૂ મહીધર જાંવ. ૧૫

સુમતિકીરતિ સૂરી રચ્યો, ધર્મ્મપરીક્ષા રાસ;
શાસ્ત્ર ઘણા જોઈ કરી, કીધુ બહુ પ્રકાશ. ૧૬

રૂપગુરૂભણ રાય રંજ્યો, ભંજ્યો મિથ્યા માગ;
જિનભવનાદિક ઉધરઈ, કરઈ બહુવિધ ત્યાગ. ૧૭

મહુઆ કરી શ્રાવક ભલા, ધના આદિ ઉપદેસ;
બહુ પ્રેરે પ્રારંભીયો, રચીયો નિર્દ્ધ લવલેશ. ૧૮

પંડિત તે પ્રેર્યા ઘણું, વણાયગ નિં વાગ્દાસ;
હુંગોટ નગરિ પૂરો કર્યો, ધર્મ્મપરીક્ષા રાસ. ૧૯

સંવત સોલ પંચવીસ નિં, માર્ગસિર શુદિ બીજવાર;
રાસ રૂડો રલીયામણો, પૂર્ણ હવો તિ સાર. ૨૦

ભવીયણ ભાવિ ભાવિજ્યો, કીધો એહ પ્રતિબોધ;
ટાલ્યા હોઈ તે ટાલિજ્યો, જિહાં હોઈ શાસ્ત્રવિરોધ. ૨૩ (?)

પઢઈ ગુણિ જે સાંભલિ, લખઈ લખાવઈ જેહ;
(સુગતિ મુગતિ તે વર લહઈ, સુર નર સેવઈ તેહ.
રૂડો તે રલીયામણો, રાસ રચ્યો છિ એહ.
છઠો અધિકાર પૂરો હવો, ધર્મ્મપરીક્ષા એહ. ૧૩ (?)

—ઇતિશ્રી ધર્મ્મપરીક્ષા ષષ્ઠોઽધિકારઃ સંપૂર્ણ સમાપ્ત

પૃ. ૮૩ પં. ૧૬ આ. ક; ખં. ૧; પા. ૩

૧૫૩ જિનચંદ્રસૂરિ + (ખ. જિનમાણિક્ય સૂરિ શિ૦ ને પટ્ટધર)

(૨૬૪) દ્રૌપદી. જેસ૦

(૨૬૫) બાર ભાવના અધિકાર. જેસ૦

(૨૬૬) શિયલવતી. જેસ૦

+ જિનબિંબ સ્થાપન સ્ત૦ ૨૪૪. સ. મા. બી.

(૨૬૭) શાંબ પ્રદ્યુમ્ન ચોપઈ. સં. ૧૬૨૦ આસપાસ.

(૨૬૮) બારવ્રતનો રાસ. સં. ૧૬૩૩ ફા. વ. ૫.

આદિ—

(નિગ્રંથી સાધુની ઢાલ)

પાસ જિણેસર પય નમીજી, નામઉં સહગુરૂ સીસ;
દેસવિરતિ હું આદરૂંજી, મનમાહિ ધરિય જગીસ. ૧

+ વડલી ગામવાસી રીહડ ગોત્રીય શાહ શ્રીમંત પિતા અને સિરિયાદેવી માતાથી સં. ૧૫૯૪ માં જન્મ થયો. દીક્ષા. સં. ૧૬૦૪ માં લીધી. સં. ૧૬૧૨ ના ભાદ્રવા શુદિ ૯ ને દિને જેસલમેરમાં ત્યાંના રાજા માલદેવે કરેલા ઉત્સવ પૂર્વક આચાર્યપદ મળ્યું, ત્યાર પછી કર્મચંદ્ર મંત્રીના આગ્રહથી વીકાનેરમાં જઈ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો ને ત્યાંથી અમદાવાદ શત્રુંજય જઈ ઉક્ત કર્મચંદ્રના આમંત્રણથી દીલ્હીમાં અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધી તેમની પાસેથી આષાઢ શુદિ ૯ થી આષાઢ શુદિ ૧૫ સુધીના સાત દિવસો અમારી-જીવવધનિષેધનો હુકમ બહાર પડાવી ફરમાન લીધું હતું અને તે ફરમાન બાદશાહે પોતાના અગિયાર પ્રાંતોમાં મોકલી આપ્યું હતું. (આ ફરમાન પત્ર હિંદી સરસ્વતી માસિકના ઈ. સ. ૧૯૧૨ ના જૂનના અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે.) વળી બાદશાહે તેમને 'યુગપ્રધાન' એ બિરૂદ આપ્યું હતું. આ મહાપ્રભાવક આચાર્ય થયા છે અને જૈનોન્નતિ માટે અથાગ પરિશ્રમ સેવી અનેક મહાન્ કાર્યો કર્યાં છે. સં. ૧૬[illegible] ના આસો વદિ ૨ ને દિને બેનાતટમાં સ્વર્ગસ્થ થયા.

સુવિનાણી પ્રાણી શ્રાવક વ્રતિ ચિત લાય,
મુનિમારગ અતિ દોહિલઉછઈ, એ સુખિ સિદ્ધિ ઉપાય.
—સુવિ૦—એ આંકણી.
તિહ પહિલઉ સમકિત ખરઉછઈ, જિમ મંદિર થિર થંભ,
સમકિત સુરસુખ પામિયઇછઈ, સમકિત સિદ્ધિ સુલભ સુવિ૦ ૨

* * * *

અંતે—

સંવત સોલહ સય તેતીસઈ, ફાગુણ વદિ પંચમિ ઉલ્હાસઈ,
ખરતર ગછિ ગરૂઉ ગુણ રાજઈ, શ્રી **જિણચંદસૂરિ** ગુરૂપાસિ. ૯૨
શ્રાવિકા ગેલીએ વ્રત લીધા, કીધા નરભવ સફલા આજ,
પાસ પસાયઇ એ વિધિ કરતાં, પામિસિ સિવનગરીના રાજ. ૯૩
બારહવ્રત સુધા પાલેવા એમ કરઇ પરિગહ પરિમાણ;
લીલ વિલાસ સદા સુખ પામઇ, વાધઇ દિન દિન કલા વિનાણ. ૯૪
—ઇતિ શ્રી ઇચ્છાપરિણામટિપ્પનકે સંવત્ ૧૬૩૩ વર્ષે ફાગુણ વદિ પંચમી દિને શ્રીમચ્છી ખરતરગચ્છાધિરાજ શ્રી જિનમાણિક્યસૂરિ પટ્ટાલંકાર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ રાજાનાં સ્વહસ્તેન ગેલી સુશ્રાવિકયા ગૃહીતં.
(કુલ ૯૩ કડી છે. આમોદના યતિ ચંદ્રવિજય પાસે પ્રત છે.)

૧૫૪ રત્નસુંદર. (પૌ૦ ગુણમેરૂ સૂરિ શિ૦)
(૨૬૬) પંચોપાખ્યાન ચતુષ્પદિ. ૧૬૨૨ સાણંદમાં.

* * * *

આદિ—

સુગુરૂચરણનુ લહી પસાય, પૂનિમપક્ષપ્રવર ગુરૂરાય;
ગિરૂઆ શ્રી **ગુણમેરૂ સૂરીશ,** વચનભાર તસ બોલે શીસ. ૧૫
દૂહા.
વચનસાર અતિ સરસ, દિઓ જનરંજન દેવ;
વિઘનરહિત વિદ્યા વિભવ, આપિ સદા મુજ એવ. ૧૬

સિદ્ધ વેદ આગમ નિગમ, વ્યાકરણ સ્મૃતિ પુરાણ;
તર્ક છંદ લક્ષણ ભરહ, જ્યોતિષ વૈદ્ય કુરાણ. ૧૭
કામ કાક્ રતિ રહસ્ય વિધિ, સ્વપ્ન શંકુન લખ કોડિ;
નીતિ બુદ્ધિ શ્રુત બલ વિના, નવિ કોઇ જાણે ખોડી. ૧૮
શ્રુતસાયરતટ પામવા. નીતિ બુદ્ધિ દોઇ નાવ,
ધર્મ કર્મનુ પામીએ, જો હોઇ બુદ્ધિ પ્રભાવ. ૧૯
વિષ્ણુશર્મા વાડવ ભલો, શ્રીગોડ નાતિ સુજાણ;
સરસ કથા રસ વીનવે, નામે **પંચાખ્યાન**. ૨૦
નહિ વિદ્યા બુદ્ધિ તેટલી, તો કવિસ્યું સ્યો વાદ;
કાંઇ જે અક્ષર લહું, તે ગુરૂચરણપ્રસાદ. ૨૧

ચોપઈ.

પંચતંત્ર અછે જેહમાંહિં, નામે **પંચાખ્યાન** કહેવાઇ;
જાણ અજાણ જિમ પ્રીછે બાલ, **બોલિશ ચોપઈમાંહિ** રસાલ ૨૧

આમાં પહેલો અધિકાર પૂરો થાય છે તે અને તે અધિકારમાં કર્તાનું નામ નથી મળતું કારણ કે આના જેવું લખ્યું હોય છે કેઃ—

પંચાખ્યાન પ્રથમ અધિકાર, મિત્ર ભેદ બોલ્યો વિસ્તાર;
પક્ષ પુનિમ શ્રી ગુણમેરૂસૂરિ, **સુગુરૂ સીસ બોલે રસપૂરિ.** પર
કુમર રહ્યા મનમાં રણઝણી, વચન વિષ્ણુશર્માના સુણી;
પ્રથમ કહ્યો મિત્રભેદ વિચાર, ભણી સુણી લહીએ જયકાર.

—ઇતિ શ્રી પંચાખ્યાન રાજનીતિબુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રભેદ પ્રથમો—ધિકારઃ સંપૂર્ણમ્.

પરંતુ બીજામાં કહ્યું છે કે

મિત્રપ્રાપ્તિ બીજો અધિકાર, વિષ્ણુશર્મા કહે સુણો કુમાર,
પુનિમ ગચ્છ શ્રી ગુણમેરૂ સૂરિ, **રત્નસુંદર** બોલે રસપૂરિ.

—ઇતિ શ્રી પંચાખ્યાને રાજનીતિ બુદ્ધિશાસ્ત્રે મિત્રપ્રાપ્તિ દ્વિતીયો-ધિકારઃ—

૩ જા અધિકારની અંતે પણ ૧ લા પ્રમાણે છે.

૪ થામાં.

પક્ષ પૂનિમ શ્રી ગુણમેરૂસૂરિ, સુંદર શીસ બોલે રસપૂરિ,
૫ મો અધૂરો આમાં છે.

પૃ. ६२ (ખંડિત પ્રશસ્તિ નથી મો. સે. લા.)

પૃ. ७८ અમ૦; દિ. ધ.

(ડા. હર્ટલે પંચતંત્ર સંબંધી ઘણી જબરી શોધખોળ કરી છે; તે પરનાં સર્વ પુસ્તકો દરેક ભાષામાંના જોઇ જોઇ સિદ્ધ કર્યું છે કે પંચતંત્રના મૂળ ઉત્પાદક જૈન છે. આ ચોપાઈ પણ તેમણે જોઈ છે.)

(૨૭૦) શુકબહોતરી. ૧૬૩૮ આશો શુદ ૫ સોમ. ખંભાતમાં.

આદિ—

ગાથા.

સયલ સુરાસુર ભાથા, મંગલ કલ્યાણ સુજસ જય નિલય,
વરવિજ્જાવયણદાયા, સા શારદ પઉમ પણમામિ. ૧

છપ્પય.

આદિ રિસહજિણનાહ, અજિય સંભવ અભિનંદણ,
સુમઇ પઉમ પ્પહદેવ, સુપાસ ચંદપ્પહ વંદણ.

* * * *

અંતે—

(સરસ્વતી સ્તુતિ મોટી છે. પછી ગુરુ સ્તુતિ.)

વસ્તુ— સયલ મંગલ સયલ મંગલ, કરણ જિનરાય,
ચઉવીસે પણમી કરી, ધરિય ચિત્ત સરસત્તિ સામિણિ.
ગુરૂ ગોયમ ગણહર નમી, રિદ્ધિ બુદ્ધિ સુવિશુદ્ધ કરણિ,
સરસ ઝમક પદબંધસ્યું, કથસ્યું કથા રસાલ
અદ્ભુતરિ બુદ્ધેં આગલી, સુગ્રપો ભાલગોપાલ. ૩૩

દુહા— આગે કવિ કહુતાં રહ્યું અધિકિવિ કાંઇ હુંણ,
ધરિ છેહડે ઓછું અધિક, તેં કરસ્યું પરિપુન્ન. ૩૪

ચોપઇ— **સોલસેં અઠત્રીસો** સાર, આસો શુદિ પંચમિ શશિવાર,
પૂનિમપક્ષ ગચ્છપતિ ગણધાર, શ્રી ગુણમેરૂસૂરિ ગુરૂસાર. ૩૫

તાસ સીસ પ્રણમી ગુરૂ પાય, કથા પંડિત દેખી સજિ થાય,
કથા તણો કીજે ઉદ્ધાર, દોષ ન દેસો કોઇ લિગાર. ૩૬

કરૂં કવિત પૂરૂં મનકોડિ, યુગતિ સગતિસ્યૂં બાંધી જોડિ,
સરસ વચન સહૂનાં સાર, કવિ મુખ કહતહૂ જયો જયકાર.

* * * *

અંતે—

સારદ ગુરૂ પસાઈ કરી, ગુરૂ ગચ્છપતિ પાએ અણુસરી,
શ્રી ગુણમેરૂ સૂરિવર સીસ, રત્નસુંદર સૂરિ કહે જગીસ. ૧૬
ગુજ્જરદેશ ત્રંબાવતિ ઠામ, થંભણપાસ તીરથ અભિરામ,
સાંનિધિ શ્રી જિન શાસણિ કરી, એ કહી કથા શુકબહોતરી. ૧૭
છપ્પય ગાહા દૂહા ચોપઈ, વસ્તુ અડયલ પદ બંધેં થઇ,
સંખ્યા સર્વ સુંણિયો સહી, શત ચોવીસ ઉપરિ એકહી. ૧૮
(પંચત્રીસ આગનાઈ)

પ્રસિદ્ધ નાંમ એ શુકબહુત્તરી, બીજો નામ એ રસમંજરી,
મુજ શિરિ બુદ્ધિમતી નહી તેહરી, રચું કવીશ્વરની પરિ જિસી. ૧૯
જાં ધ્રુ તારી શશિહર સૂર, જ્યાં મહિમેરૂ જલનિધિ પૂર,
ભણો ભણાવો નિર્મલબુદ્ધિ, જિમ લહો મન વચ કાયજ સુદ્ધિ. ૨૦
મંગલ પહિલો જિન ચોવીસ બીજો મંગલ ગોયમસીસ,
ત્રીજો મંગલ ગુરૂ અભિધાન, ચોથો જિનશાસન પરધાન. ૨૧

—ઇતિ શ્રી રસમંજરી કથા શુકબહુત્તરી ચોપઇબદ્ધ-લિ. સં. ૧૮૪૦ માગં૦ શુ. ૭ રવિ. શ્રી દ્રાફા મધ્યે. રાજકોટ. યતિ. **અ.; ડે.**

—પાનાં ૧૧૦ સં. ૧૭૫૦ વર્ષે વૈશાખ માસે શુકલ પક્ષે ચતુર્દશ્યાં તિથૌ શનિવાસરે શ્રી જસનગર મધ્યે લિખિતં ગણિ ગિનાંનવિજય ॥ ઉદેપુર. યતિ ચેતનસાગરજીનો ભંડાર.

(પૂર્ણિમાગચ્છના ગુણમેરુ સૂરિ તે સૌભાગ્યરત્નસૂરિના પટ્ટધર હતા. તેમના પ્રતિમાલેખ સં. ૧૫૮૮ અને ૧૫૯૧ ના મળે છે-જુઓ લેખાંક ૧૦૭૦ ભાગ પહેલો અને ૨૯૨ ભાગ બીજો ધા. સં.)

---

૧૫૫ હીરકલશ (ખ૦ દેવતિલક ઉ.-હર્ષપ્રભ શિ.)

(૨૭૧) સમ્યકત્વ કૌમુદીરાસ. ૧૬૨૪ માહ શુ. ૧૫ બુધ. સવાલખ દેશમાં.

* * * *

અંતે—

(ઢાલ ધન્યાસી ચઉપઈરી છેહિલી.)

શાસન નામક વીરજિણેસર, પૂજો જઇ નિતુ ચંદણુ કેસરિ,
તસ પટિ સોહમ વંસિ,
ગુણ વરણઉં બહ કંઈ ન જાણઉં, શાખા વયર કુમરની જાણું,
ખરતર ગછિ પ્રશસિ. ૮૭
શ્રી જિણમાણિકસૂરિ ગુરૂપાટ, નામ જપંતાં હુઇ ગહગાટ,
શ્રી જિણચંદ સૂરિંદ,
જસુનામિઈ સવિ વાદી ભાજઇ, કેસરિની પરિ ગુહિર ગાજઇ,
રાજઇ મુણિવરવૃંદ. ૮૮
શ્રી સાગરચંદ્ર સૂરિ આચારિજ, જીએ કીયા મોટા જગિ કારિજ,
જિણિ ઊથાપિ કુશીલ,
થાપિઉં શીલવંત ગછનાયક, એ છઇ મહીમતિ મોટાં વાયક,
પાઇ નમઇ જસુ લીલ. ૮૯
મહિમરાજ વાચક તસુ શીસ, પાટિ તાસુ વલિ વાણારીસ,
દયાસાગર તસુ નામ,
તાસુ સીસ પદવી વાણારી, ન્યાનમંદિર ગુરૂ મહાવિચારી,
પુહવી સારી મામ. ૯૦

મહીયલિ તાસ પાટિ વિખાય, ગુરૂ શ્રી દેવતિલક ઉવઝાય,
તાસુ સીસ સુખદાય,
હર્ષપ્રભુ નામઈ મુનિરાય, હીરકલસ તસ સીસ કહાય,
પામી સુગુરૂ પસાય. ૯૧
સંવત સોલહસઈ ચઉવીસ, માહી પૂનિમ બુધ સરીસ,
પુષ્પ નક્ષત્રઈ લેહ,
દેશ **સવાલખ** નયરી જેહ, ધર્મ્મ તણઉ જિહાં વાધ્યુ નેહ,
તિહાં કીધ ચઉપઇ એહ. ૯૨
ઇતિ શ્રી **સમકિતકૌમદિ** ચરીય, મઈ સંખેપઈ એ ઉદ્ધરિય,
વિસ્તરિ ગુરૂમુખિ વાણિ,
ભણઈ ગુણઇ જે સુણઈ અહોનિશિ, ઘરિ બઇઠાં તસુ થાઇ સવિ વસિ,
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાંણ. ૬૯૩

—સં. ૧૬૫૨ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૪ ભોમવારે લિ. વનાસુત પરીખ વીરદાસ સ્વપઠનાર્થં લખાપિતં ગ્રંથાગ્રં ૧૦૫૦ શ્લોકઈ ૩૧–૧૬ (વિ. ધ.)

(૨૭૨) સિંહાસન બત્રીશી. સં. ૧૬૩૬ આસો વદ ૨. સવાલખ દેશમાં મેડતામાં.

આદિ—

આરાહિ શ્રી **રિષભપ્રભૂ**, યુગલા ધર્મ નિવાર,
કથા કહિસ્યુ **વિક્રમ**તણી, જસુ સાકઉ વિસ્તાર. ૧
સાકઉ વરતિઉ દાંનથી, દાન વડો સંસાર,
વલિ વિસેષે જિણ સાસણે, બોલ્યા પંચ પ્રકાર. ૨
અભવ્ય સુપાત્ર દાંન બિહુ, પ્રાણી મોક્ષ સંયોગ,
અણુકંપા ઉચિય કીરતિ ઉચિત, એ ત્રિહુ દાંને ભોગ. ૩

યતઃ ગાથા—

અભયં સુપત્તદાંણું અણુકંપા, ઉચિય કીત્તિદાંણેય,
દુન્નિ વિમુખો ભણિઉં, તિન્નિ વિભોગાં ઇયં હોઇ. ૪

ભેદ અનંત જિનાગમેં, શ્રાવક કરણિમાંહિ,
તે સવિ વિક્રમ આચર્યા, પ્રગટ્યા પૂન્ય પસાય. ૫
પ્રરવે શ્રી સિદ્ધસેન ગુરૂ, વિક્રમ ગુણ સંબંધ,
કીધી સિંઘાસણકથા, બત્રીશે પરબંધ. ૬
સિંઘાસણરી પૂતલી, વિક્રમનૃપ ગુણપૂર
ધારાધિપ આગલ કહ્યા, બેઠી સભા પડૂર. ૭
હીરકલસ મુનિ તસુ ચરિય, સે આગમ અનુસાર,
સરસતિ ગુરૂ સુપસાઉલે, કીય ચઉપઇ ઉદાર. ૮
પુરૂષારથ ચઉ પરગડો, માલવદેશ મુઝાર,
ધાર નયરી શ્રી ભોજનૃપ, પ્રજાલોક સુખકાર. ૯
ન્યાતિ ચઉરાસી તિહાં વસેં, ધન પરચે નિરકંત,
એસે મહાજન તિહા મલિ, સાદી બારહ પંતિ. ૧૦

શ્રીપુર[૧] ઉસ્પા[૨] મેડતો[૩] પાલી[૪] પોકરવાલ,
ન્યાતિ[૫] પાંટ[૭] હરસિઙર[૮] ટીંડૂ[૯] ડીંડૂવલ.[૧૦] ૧૧
વાયવધેર[૧૧] નરાણિયા[૧૨] પડૈલે પઠેલ[૧૩];
આદી બારહ ન્યાતિ મલિ જિમે ગોઠો મેલ. ૧૨
શ્રીમાલે એસ નાંમ નગરે પલ્લીપુરે મેડતે,
વગો રતહડિડવાંણુ નગરે પટ્ટાણકે પુષ્કરે,
રાજનદર્પ પુરે નરાંણ નગરે ડિંડુકે બાયલે;
પડે પડલિકે સ્થીના દશમિના આર્થ્ય કૃપા પંકાયઃ ૧૩

* * * *

અંતે—

[ઢાલ ઇકિવીસાની.

શ્રી ખરતરે ગણધર ગુરૂ ગોયમ સમઙ, નિતિ કીરે જિનચંદ્ર
સૂરિ પયનમોઃ
તસુ ગચ્છધરે સપ્રતિ પાઠક ગુણતિલક, વડવાગીરે શ્રી વિજય-
રાજ વસુધાતિલક. ૧૪

છંદ.

વસુધાતિલઉ તસ સીસ બોલઈ સંઘનઈ આગ્રહ કરી,
દિસઈ સવાલિખ મે(ડે)હ નયરા સદા જય આણંદ ભરી
સંવત સોલેસે છત્રીસઈ બીજ આસો વદિ કયા,
તિહ કહિય સિંહાસણ બત્રીસી હીરકલસ સુણી યથા. ૧૫
ઇણી ચરિત્તેરે દૂહા ગાહા ચઉપઇ, સહુ અંકેરે બાવીસસઈ;
(એક પ્રત પનરસઇ ૧૫૨૪) બાવીસ (બાવન). થઈ,
કંઈ અધિકઉ ઉછઉ જે ભાસિઉ અલી, તે સદગુરૂ પાએ
નમિ પાંમઉ વલી. ૧૬

છંદ.

પાંમઉ વલી હૂં સંઘ સહૂ મુખિ માન છોડિય આપણઉ,
જે શાસ્ત્ર સાથઈ હવઇમિલતાઓ, તેહ નિરતઉ થાપણઉ.
એ ચરિત સાંભલિ જેય માંનવ દાંન આપઈ નિજ કરઈ,
તે પુન્ય પસાયઈ સુખી થાયઇ રિદ્ધિ પાંમઈ બહુ પરઈ. ૧૭

—ઇતિ શ્રી કલિયુગપ્રધાન દાનાધિકાર શ્રી વિક્રમરાઇ શ્રી ભોજ-નરેંદ્ર સિંહાસણ બત્રીસી ચઉપઈ સંપૂર્ણ સંવત્ ૧૭૧૬ વર્ષે ભાદ્રપદ માસે સિતેતર પક્ષે દિગ્દિશિ તિથૌ પૃથ્વી...વારે લિખિતં મુનિશ્રી વૈરાગ્ય સમુદ્રેણ. શ્રી આગરા નગરે મુનિશ્રી ક્રિયાસાગરગણિ વાચનાય લિખિત. ગ્રંથાગ્ર ૩૩૫૧ માજને. (ગુ. વિ., વિદ્યા.)

—સં. ૧૯૦૧ માહ વ. ૮ લિ. માંડવી મધ્યે જાની વાસદેવ મુરારજી લિખાવિતં ચિરંજીવી પઠનાર્થં તેનેદં પૂસ્તકં જ્ઞાનવૃદ્ધિકરં. શુભં ભૂયાત ૧૧૨-૧૨ ધો.

—ઇતિ દાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાઇ સિહાસણ બત્રીસી પ્રબંધ ચઉપઇ સંપૂર્ણં સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે કાતીસુદિ ૧૩ ભુમિ. (મ. બ.)

—ઇતિશ્રી કલિયુગ પ્રધાનાધિકારે શ્રી વિક્રમરાય સિંહાસણ બત્રીસી ચરિત્ર ચોપઇ સંપૂર્ણં છગ સંવત્ ૧૬૭૬ વર્ષે માસે ચૈત્ર વદિ ૧૨ દિને શ્રી અંચલગચ્છે વાચિક પ્રવર વાચિક શિરોમણિ વાચનાચાર્ય વા૦

શ્રીપ રાજકીર્ત્તિ ગણિનાં બાંધવ પંડિત પ્રવર પંડિત શિરોમણિ પંડિત સિરિચક્ર ચૂડામણિ પંડિતોત્તમઃ ॥ પં શ્રી શ્રી ગુણવર્દ્ધન ગણિ શિષ્ય મુનિશ્રી શ્રુત સાગર ગણિ મુનિ દયાકીર્ત્તિ ગણિ પ્રુઃ વિજયકીર્ત્તિ સહિતે લખિતં પાલિગ્રામ સુભસ્થાન મધે. (મ. બ.)

—અધૂરી પ્રત ૧૨-૨૦ માં (બત્રીસપુતલીની વાર્તા એ નામ છે.)

—ઇતિ શ્રી કળિજુગ પ્રધાંન દાંનાધિકારિ શ્રી વિક્રમરાઈ શ્રી ભોજ નરિંદ્ર સીગામણ બત્રીસી ચરીત્ર ચઉપાઇ સંપૂર્ણ...સં. ૧૭૧૦ વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૪ ચોથિ દિનિ સોમિ ઉત્તરા નક્ષત્રિ યાદસા શ્રી સાદા જોહારજિ શ્રી સમારય ગછિ ભણુસાલી લાધાદાસ ભણુસાલી લહૂઆ સુત લિષતં. હીર કીઉ વિક્રમ ચરીત, સહિતિ ત્રીમસતર સિલોક, ભણિ ગુણિ ઈહિરને પરતિ, તિયા નરવછિત થોક. ૧ સમસ્ત શ્લોકા ૩૩૭૦ (મારી પાસે એકજ તે તે છેલ્લું પાનું છે તે પરથી.)

(૨૭૩) કુમતિવિધ્વંસ ચોપાઈ સં. ૧૬૭૭

[આમાં અ-મૂર્ત્તિપૂજક લુંકાને કુમતિ ગણી તેનો નિરાસ કરવાં પ્રયત્ન થયો છે.]

* * * *

અંતે—

જિન સાસન જિન પ્રતિમા નમૈ, સિવસાસન હરિ મદિર રમૈ,
મુસલમાન માનૈ મહિરાબ, પુછો લુકા તુમ્હ કુણ જબાબ. ૮૩
નવિ જિન નવિ સિવ નવિ તૌરકી, મત માંડયો સહુએ મનથકી,
ન ગમૈ આગમ વેદ પુરાણ, ઉતર આપે ગલ્લ પુરાણ. ૮૪
જિનપ્રતિમા પૂજી દ્રૂપદી, તિહાં લુકાને ઉત્તર સદ,
તિણ તો પૂજી પરણણ ભણી, સુરયાભસુર કરણી ઘણી. ૮૫
જંઘાચારણ જે અણગાર, તિહાં કહૈ લબ્ધ તણો ભંડાર,
ઇમ જે ભાખીજે સૂત્ર ઈહાં, તિહાં તિહાં પાપી કહૈ અછૂત્ર. ૮૬

ખંડયો શક્ર સ્તવન યકાર, ખંડયો પડકમણો આચાર
ખંડયા આગમ અંગ ઉપાંગ; તે નરનો નવિ કીજૈ સંગ. ૮૭
મુખ બોલૈ એ સૂત્ર ઉદાર, અક્ષર કાના માત મઝારિ,
ઉછઈ ભણતાં હોઈ અતિચાર, તે પડિકમિયે સુણો વિચાર. ૮૮

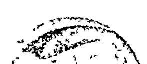
....

લુંકે એ ઊખાણો ગ્રહ્યો, અક્ષર કાન્હાઈ પણ લહ્યો,
માહા આના વા દોષ ન કોઈ, પાખંડિયા ઈમ પ્રગટયા જોઈ. ૯૦
ઈણ મતરી સંભલજ્યો વાત, ગુજ્જરદેસ અહમદાવાદ,
લુંકો લેહો તિહાંકિણ વસૈ, મુનિવર પરત લિખૈ અહ નિસૈ. ૯૧
પુસ્તક લિખી લિયૈ મુહમદી, સુખઇ સમાધઇ વસઈ તિહાં સદી,
એક દિવસ નિસુણો તસુ વાત, લિખતાં પાના છોડયા સાત. ૯૨
મુનિવર પારતિખ દેખી ચુક, લુંકા હાથિ પેઠકી ભુખ,
રીસાણો લેહો મનમાંહિ, લુંકા મત માંડયા તિણ ઠાઇ. ૯૩
સંવત પનરહસઈ અઠોતરઈ, જિનપ્રતિમા પુજા પરહરૈ,
આગમ અરથ અવર પરિહરઇ, ઈણ પરિ મથ્યિામતિ સંગ્રહૈ. ૯૪
લખમસીહ તસ મળિયો સીસ, વક્રમતી નૈ બહુલા રીસ,
બિહુ મિલી નિષેધઇ દાન, વિનય વિવેક આણૈ ધ્યાન. ૯૫
પનહર ચોત્રીસૈ સમૈં, ગુરૂવિણ વેસ ધરી અનુક્રમઈ,
સંઘ માહિ તિણ કારણ નહીં, વીતરાગ ઈમ બોલે સહી. ૯૬
પરંપરા નવિ જાણૈ નાથ, જો કિમ લહૈ જિન સાસણ કામ,
વિણ પરંપરા ન લાભઇ ધરમ, કહિ અનુજોગ સૂત્રના મર્મ. ૯૭

* * * *

માહોમાહિ મિથ્યાતી કહૈ, જિન વેલા સમકિત કિમ રહઇ,
મોટા ખરતર તપમત વૈર, માહો માહિ ન ભાજૈ વૈર. ૪
બેટા લુંકા બહુ મનમતી, બેટી કહે મ્હારૈ પાશ્ચંદ જતી,
એક એક સહિસો નવિ મિલૈં, તિણ ઘર સમકિત કિણ પર પલૈ. ૫

* * * *

સોલસઇસૈં સત્તોતર વાસ, કર્ણપુરી નયરી ઉલ્હાસ,
જેઠિ પુનિમ નૈ બુધવારે, શ્રી અવિજિ જોગ અવતાર. ૧૦
ખરતર ગચ્છ સુવિદિત સિણગાર, શ્રી જિનચંદ સૂરિ ગણધાર,
વાદીગંજન સિંઘ અપાર, જેહનિ કોઇ તરણો યંકાર. ૧૧
ગુરૂશ્રી દેવતિલક ઉવઝાય, હરખ પ્રભુ તસુ સીસ કહવાઈ,
નિજ સદગુરનો આયસ લહી, હીરકલસ એ ચોપઈ કરી. ૧૨

—ઇતિ શ્રી કુમતિવિધ્વંસન ચોપઈ સમાપ્ત સં. ૧૬૫૯ વર્ષે ભાદવા વદિ ૧ દિને પંડિત શ્રી ૫ વૃદ્ધિવિજય ગણિ શિષ્ય મુનિ ઉત્તમવિજય લિખિતં આસોપ નગર મધ્યે. (મ. બ.)—વિદ્યા.

૧૫૬ હરખચંદ ૧૬૩૯ પહેલાં.

(૨૯૪) પુણ્ય પાપ રાસ (પ્રત. ૧૬૩૯)

૧૫૭ લાઉઆ ઋષિ શિ. સં. ૧૬૪૦ પહેલાં

(૨૯૫) માહાભાર રાસ. (પ્રત સં ૧૬૪૦)-વિદ્યા.

(હીરવિજય સૂરિના સમયમાં કર્ણઋષિના ચેલા જગમલના ચેલા જગમાલ ઋષિના ચેલા લહુઆ ઋષિ હતા કે જેનો ઉલ્લેખ 'સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ' મા પૃ. ૨૯ મે કરવામાં આવ્યો છે તે અને આ લાઉઆ ઋષિ એક હોવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. ઉપરોક્ત જગમાલ ઋષિએ સં. ૧૬૩૦ માં પોતાના ગુરૂ પોથી નથી આપતા એવી હીરવિજયસૂરિને જોરસદમા ફર્યાદ કરી પણ એવી ફર્યાદ યોગ્ય નથી એમ જણાવ્યા છતા તે ન સમજ્યો ત્યારે તેને ગચ્છ બહાર કર્યો તેથી જગમાલ પોતાનાં શિષ્ય લહુઆ ઋષિને લઈ પેટલાદ ગઈ ત્યાંના હાકેમને ફર્યાદ કરતાં હીરવિજયસૂરિને પકડવા સીપાઇઓ મોકલાયા વગેરે. આ ૧૬૩૦ નો સમય ને કૃતિનો લખ્યા સં. ૧૬૪૦ અને લગભગ મળે છે.)

અજ્ઞાતકવિ—

અંતે—ધન્ના શાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૨૪ આસો સુ. ૭ રવિ

સંવત સોલચઉવીસા સાર, આસો સુદ ૭ આદિતવાર
રંગવી સંઘવીનો સુતજ ખોલિં, એહ સરલોક મેરૂનિ તોલિ. ૪૬

—ઉદયપુર ભં.

આ કદાચ ઋષભદાસની કૃતિ હોય.)

---

૧૫૮ હીરવિજયસૂરિ

(૨૭૬)શાંતિનાથ રાસ (૧૬૩૦ આસ.)

(૨૭૭) દ્વાદશ જલ્પ વિચાર પ્ર. ૧૧ ગા. ૨૫૦ અમ.

મૃગાવતી—કે.

પ્રભાતીઉં અજબ જ્યોતિ મેરે જિન કી. ૩૦૦ જૈ. પ્ર,

અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથસ્તવ.

આ મહાપ્રભાવક અકબર બાદશાહ પ્રતિબોધક જૈનાચાર્યનું સવિસ્તર વર્ણન માટે જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્, તેમણે જંબૂદ્રીપ પ્રજ્ઞપ્તિ પર ટીકા સંસ્કૃતમાં રચી છે. તેમનો જન્મ સં. ૧૫૮૩ માગશર શુદિ ૯ વૃદ્ધશાખીય ઓસવાલ શા કુંરા (કુંવરજી) ને ત્યાં ભાર્યા નાથીથી થયો હતો. જન્મ નામ હીરજી; દીક્ષા પાટણમાં વિજયદાનસૂરિ પાસે સં. ૧૫૯૬ કાર્તિક વદિ ૨ સોમે લીધી. સં. ૧૬૦૭ માં નારદપુરી-નાડલાઇમાં પંડિતપદ અને ત્યાંજ સં. ૧૬૦૮ માઘ શુદિ ૫ ને દિને વાચક પદ અને સં. ૧૬૧૦ પૌષ શુદિ ૫ ને દિને શીરોહીમાં સૂરિપદ મળ્યું હતું. અકબર બાદશાહને ત્રણ વખત મળ્યા હતા, પહેલી મુલાકાત સં. ૧૬૩૯ જેઠ વદિ ૧૩ ને દિને ફતેહપુર સીકરીમાં લીધી ને બાદશાહે પ્રસન્ન થઈ પુસ્તકોનો ભંડાર ભેટ ધર્યો કે જે આગ્રામાં રાખવામાં આવ્યો. પછીની મુલાકાતથી શ્રાવણ વદિ ૧૦ થી ભાદરવા સુદિ ૬

એમ બાર દિવસ જીવદિંસા બંધ રહે તે માટે બાદશાહે ફરમાનપત્રો કાઢયાં હતાં પછી ધીમે ધીમે બાદશાહને જીવદયા પ્રત્યે વાગણી લીધા હતા અને બાદશાહે પોતાના રાજ્યમાં એક વર્ષમાં છ માસ સુધી જીવદયા પાળવાના હુકમો બહાર પાડ્યા હતા. ઘોડા, ગાય, બળદ, ભેંસ અને પાડા વગેરે જીવોનો વધ બિલકુલ બંધ કરાવ્યો હતો. ઘણાં પક્ષીઓને પાંજરાઓમાંથી છુટાં કર્યા હતાં, ઘણા કેદીઓને મુક્ત કર્યા હતા અને આચાર્યના ઉપદેશના પ્રભાવે જીજીયા વેરો બંધ કરી હતો અને શત્રુંજયાદિ તીર્થો કરમુક્ત કર્યા હતાં. તે આચાર્યને 'જગદ્ગુરૂ' નું બિરૂદ પણ આપ્યું હતું. તેમના સંબંધમાં હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય સંસ્કૃતમાં દેવવિમળ ગણિએ રચ્યું તેમાંથી તેમજ કૃપા રસકોશ, જગદ્ગુરૂ કાવ્ય વગેરે પરથી અનેક ઉપયોગી હકીકત મળી આવે છે. તેમણે છેવટે ઉનામાં સં. ૧૬૫૨ ના ભાદરવા શુદિ ૧૧ ના દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો અને ત્યાં તેમના સ્તૂપ માટે અકબર બાદશાહે વીસ વીઘા જમીન આપી હતી અને ત્યાં લાડકીબાઇએ સ્તૂપ બનાવી પદ સ્થાપના કરી હતી. હાલ તે મોજૂદ છે.

૧૫૯ ચારિત્રસિંહ (મતિભદ્ર શિ.)

(૨૯૮) મુનિમાલિકા—સં. ૧૬૩૬ વિમલનાથ દીક્ષા કલ્યાણક દિને રાણપુરમાં પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા રાસવિલાસ પૃ. ૨૫૧-૨૯૫.

આદિ—

ચિંતામણિ પ્રમુખ જિન પાયકમલ, પ્રણમું શિવસુખદાય હિ મન ઉલ્લાસ,
પુંડરીક શ્રી ગૌતમ આદિક, ગણધર ગુરૂ મનકમલવિકાસ. ૧

પ્રહ સમઇ શ્રી સાધુ નમું નિત, બાવીસ શ્રમણ સુગુણ ભગવંત,
નામ ગ્રહણ કરિ પાપિ પખાલું, પરમાણંદ સુમતિ વિકસંત. ૨

× × × ×

અંતે—

સંવત સોલ છત્રીસ એ, શ્રી વિમલનાથ સુરસાલ,
દિક્ષા કલ્યાણક દિનઈ, ગ્રંથ શ્રી મુનિમાલ. મ૦ ૩૧
રાણપુરઇ રલીઆંમણઉ, શ્રી શીતલ જિનચંદ,
સૂરવિજય રાજ્યે સદા, સંઘ અધિક આણુંદ. મ૦ ૩૨
શ્રી મતિભદ્ર સુગુરૂ તણઈ, સુપસાયઇ સુપકાર,
ચારિત્રસંઘ વખાણીયઇ, શબ્દ શબ્દ જયકાર. મ૦ ૩૩
મનોહર શ્રી મુનિમાલિકા, ગુણ ગણ પરમાત્મ પુર,
કંઠ ઠવઈ ઉત્તમ જિકો, પામઈ સુખ ભરપુર. મ૦ ૩૪
મહા મુનિસર ગાવતાં, સુરતરૂ સફલ સંભણ,
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ઘર ફલઇ સદા કલ્યાણ.
—મહામુનિ નિત નમુંજી. મ૦ ૩૫

—૩-૧૦ (મારી પાસે છે) જેસલ. પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય
(જેસલમેરની ટીપમાં કવિના ગુરૂનું નામ જિનચંદસૂરિ ખોટું આપ્યું છે.)

---

૧૬૦ પુણ્યરત્ન (આં૦ સુમતિસાગરસૂરિ-ગજસાગરસૂરિ.)

(૨૯૯) નેમિરાસ-યાદવરાસ

આદિ—

સારદ પાય પ્રણમી કરી, નેમિતણા ગુણ હીયઈ ધરેવિ,
રાસ ભણું રલીયામણો, ગુણ ગાઇસ ગિરૂઆ સંખેવિ. ૧
હું બલિહારી યાદવા.
એક રસઉ રથ પાછો વાલિ, અપરાધ ન માઈ કઉ કીઉ
કાંઇ છોડઇ નવ જોવન બાલ, રાજલ પ્રીઉ પ્રતિ ઇમ કહઈ. ૨
હું બલિહારી યાદવા.

× × × ×

અંતે—

સમુદ્રવિજય તનુ ગુણનિલઉ, સેવ કરઈ જસુ સુરનરવૃંદ,
પુનરતન મુની વિનવઇ, શ્રીસંઘ સપ્રસન શ્રી નેમિજિણંદ. ૬૫
હું બલિહારી યાદવા.

—ઇતિ શ્રી નેમિનાથ રાસ સમાપ્ત સંવત્ ૧૬૩૯ વર્ષે કાતી વદિ ૭ દિને લિખિતં. પત્ર ૪ (ગુ. વિ.)

—મુ૦ શ્રી ટીકા લખિતં. સં. ૧૬૭૭ વર્ષે ચૈત્ર શુદિ ૯ શ્રી સ્તંભતીર્થે. ૪-૧૧ (વિ. ધ.)

—સ. ૧૭૩૬ વર્ષે શુક્લપક્ષે લિખિતં શ્રી સર મંગ્રે. ૨-૨૦ (મારી પાસે છે.)

(૨૮૦) સનતકુમાર રાસ (ગા. ૨૮૧) સં. ૧૬૩૭ વૈ. વ. ૫

અંતે—

વિધિપક્ષ ગચ્છનઉ રાજ, શ્રી આર્યરક્ષિત સૂરિંદરે,
ગુણ આગલિ તપ ગુણ નિલઉ ગોત્ર કલા જસ ચંદરે. જયુ૦ ૬૮
તસ પાટિ જયસિંહસૂરિ ધર્મઘોષ સૂરિ તાસ,
મહિન્દ્રસિંહ વલી ગુણભંડાર, જેણઇ જનના પડિબોહા આસ જયુ૦ ૬૯
તિણઇ અનુક્રમિ અવતર્યા શ્રી ગુમનિસાગર સૂરિસારરે,
શ્રી ગજસાગર સૂરિ તસ તણઇ, પાટિ જગગુરુ ઉદારરે. જયુ૦ ૭૦
તાસ સીસ એ જાણજ્યો, પુન્યરત્ન સૂરિ કવિ ગમરે,
ભણઇ ગુણઇ જે સાંભલઇ, તેહની પુહચઇ આસરે. જયુ૦ ૭૧
સંવત ગાસ તે જાણજ્યો સાડત્રીસઉ તે સારરે
વૈશાખ વદિ બાર પચમી, રાસ રચ્યઉ રવિવારરે. જયુ૦ ૭૨
રાસ ભર્યો છે એ ભાવ લગઇ જાંહાં ચંદ્ર અનઇ વલી સૂર,
ભાવ ન જનના રજ્યો વિઘન તે જાયઇ દૂરરે. જયુ૦ ૭૩
એ ભણી વણી પુન ભણી ભાવ આણી ભાવસિ
તસ સિદ્ધિ બુદ્ધિ સુબુદ્ધિ નારી રિદ્ધિ વૃદ્ધિ તે પામસિ. જયુ૦ ૭૫

ચાસ જિનવર અમર સુખકર તરણુતારણુ તતપરા,
તસ્ય આસ પૂરઇ વિઘન ચૂરઇ સધાસિરવર જિનવરા. જયુ૦ ૭૫
—ઇતિ સનતકુમાર ચક્રવર્તી રાસ સંપૂર્ણ. ૧૪-૧૮ આ. ક. ભં.

---

૧૬૧ ભાવરત્ન.

(૨૮૧) કનક શ્રેષ્ઠીનો રાસ સં. ૧૬૩૨ આસો વદ ૭ રવિ.
રસને ચંદ્ર યુગ્મં ત્રીસે મેલી બાંધુ સંવત્સરિરે,
આસો વદિ તીજ ચંદ્ર સાતમિરે, શુભયોગિ રવિવાસરિરે.
(પ્ર૦ ૧૬૬૫ ચૈત્ર વદી ૭ લીં; રત્ન.; ડે.)

---

૧૬૨ કનકસોમ (ખ૦ અમરમાણિક્યશિ૦) જુઓ સાધુકીર્ત્તિ નં. ૧૪૭.

(૨૮૨) આષાઢભૂતિ સ૦ સં. ૧૬૩૮ વિજયાદશમી ખંભાત (?)
આદિ—
શ્રી જિનવદનનિવાસિની, સમરી સારદ માયારે
આષાઢભૂતિ ગુણ ગાવતાં, સામણિ કરઉ પસાયારે. ૧
ચતુર સનેહી મોહનાં૦
ચતુર સનેહી મોહનાં, સબગુણજાંણ સયાણારે;
આષાઢભૂતિ મહા મુણી, દેખત ચિત્ત લુભાણારે. ચતુર૦ ૨
× × × ×
અંતે—
ઇણિ પરિ ભાવન ભાવીજઇ, તપ કરી દાન વલિ દીજઇ,
જિન શાસનનઉ સિણગાર, એ મુનિવર થયા ઉદાર. ૫૯
સંવત સોલઇ અઠતીસઇ, દિન વિજય દસમિ સુજગીસઇ,
કહિ કનકસોમ સુવિચાર, સબશ્રી સંઘસું સુપકાર. ૬૦

—चार ढाळ=चोढालीउं. पा. ३–१४ क. मु (मारी पासे छे.)

—२८ तपागच्छे भट्टारक श्री भुवनकीर्त्ति सूरि तत्पट्टे भट्टारक श्री रत्नकीर्त्तिसूरि शिष्य सुमतिविजयेन सं. १७२२ वर्षे शाके १५८७ द्वि० श्रावण कृष्णपक्षे सप्तमी दिने राजनगरे लिखितं. पा. ६–११ गु. वि. भं १, अम०

(२८३) आर्द्रकुमार चोपई सं. १६४८ श्रावण पडवे अमरसरमां-

आदि—

सकल जिनगुरु प्रणमुं पाया, वागदेव सुझ करउ पसाया,
गाइसु आद्रकुमर रिषि राया, जिणि मुनि पाली प्रवचन माया. १
सकल सुहावा लोइ वधावा, आद्रकुमर मुनिकेरे गुणगावा,
मगधदेश त्रिभुवन विख्याता, पुरव मंत मेक रच्यउ विधाता
वसइ सामाइक नाम कुटुंबी, सरल चित्त माया न विडंबी. २

* * * *

सत्रह सूयगडगड़ ए भणयउ, सज संबंध रसाल,
निसुणि आणुसारइ परिसि गाइयउ, छविदयाप्रतिपाल. धन० ४७
संवत सोल चमाला श्रावण धुरई, नयरि अमरसरि सार;
कनकसोम आणंद भगतिभरई, भणुतां सब सुखकार. धन० ४८

—३–१५ मारी पासे छे. जूनी प्रत.

(२८४) मंगलकलश चउपाई सं. १६४९ मागशर शु. मुलतानमां

आदि— फाग ढाळ.

सामणदेवीय सामिणीओ, मुझ मानिधि कीजइ,
पुण्यतणा फल गाइयए, सुणतां मन रीझई,
मंगलकलस तणो प्रबंध, करैवा मुझराग,
शांतिनाथ जिनचरितथी, उधरिस्युं फाग.

* * * *

અંતે—

સંવત સોલહઇ ઉપરિ ગુણ પંચાસ, એ કીધો મંગલકલશ
ચરિત્રવિલાસ૦ ૧૩૯

(દૂહા).

અધિકઉં ઉણઇ જે કહઉ, મિચ્છા દુક્કડ તાસ,
મુંલતાણ માહિ એ રચ્યઉં, મગસિર શુદિ ઉલ્લાસ. ૧૪૦
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીંદ ગુરૂ વર્ત્તમાન ગણધાર,
સુવિહિત મુનિચૂડામણિ યુગપ્રધાન અવતાર. ૧૪૧
ખરતરગચ્છ સુહાગકર અમરમાણિક ગુરૂ સીસ,
કનકસોમ વાચક કહઇ મંગલચરિત્ત જગીસ. ૧૪૨

—પંડિત સમયકીર્ત્તિ ગણિનાઽલેખિ, શ્રી મેદિની તટે;
ચેનસાગર યતિભં. ઉદયપુર.

—લિખિતં વીકાનેર નયરે પા. ૭-૧૩ ક. મુ. (મારી પાસે.)

---

૧૬૩ મંગલમાણેક (આગમ-બિડાલંબગચ્છ મુનિરત્ન-સૂરિ-આણંદરત્ન-જ્ઞાનરત્ન-ઉદયસાગર-ભાનુભટ્ટ શિ૦)

(મુનિરત્નસૂરિના પટ્ટધર આણંદરત્નના પ્રતિમા લેખ સં. ૧૫૭૫, લેખાંક ૪૨૧ ભાગ પહેલો અને સં. ૧૫૭૬ લેખાંક ૧૯૫ ભાગ બીજો ધા. સં. માં મળી આવે છે.)

(૨૮૫) વિક્રમરાજ અને ખાપર ચોરનો રાસ—સં. ૧૬૩૮
મહા સુદ ૭ રવિ. ઉજ્જયિનીમાં

અંતે—

વિક્રમ સિંહાસન છઇ બત્રીસ, કથા વૈતાલીણી પંચવીસ,
પંચદંડ છત્રની કથા, વિક્રમચરિત્ર લીલાવઇ કથા. ૨૯
પ્રવેસપરકાયની વાત, સીલમતી ખાપરની ખ્યાતિ,
વિક્રમપ્રબંધ અછઈ જે ઘણા, કહઈતા પાર નહી ગુણા. ૩૦

મતિ ડોમાદૂ અભિગૃં ધરી, ગુરુ કવિ મંત ચરણ અનુસરી,
ગદ્યકથા ગ્રંથ ઉદ્ધાર, રચિઉ પ્રબંધ શૃંગારસ સાર. ૩૧
વિદ્યાવતગચ્છ આગમ, આણંદરત્ન સૂરિ અનુપમ,
નામ શીષ્ય મંગલમાણિક્ય, વાચક કરિ કથા આધિક્ય. ૩૨
સંવત સોલ આઠની ત્રીસ ભાદ્ર શુદિ સાતમિ રવિ દીસ,
અંબેલા શુભયોગિ રહી, ઉજ્જેણીઈ કથા એ કહી. ૩૩

....

—સં. ૧૭૧ () વર્ષે આસો વદિ ૧૩ દિને વાર શુક્ર મહોપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી વિનયરાજ ગણિ શિષ્ય ગ. શ્રી અમરવિજય લિખિતં ડમાણિ ગ્રામે. (મ બ.)

(૨૮૬) આભડ કથાનક ચોપાઈ શરૂ કરી-૧૬૩૮ જેઠ શુ.૫ ગુરુ-પૂર્ણ કરી ૧૬૩૯ શ્રા. શુ. ૧૩ ઉજ્જેણિમાં-નિગમના ગચ્છમાં

આદિ—

વસ્તુ.

સકલ સુખકર સકલ સંપદ રૂપ ઓંકાર,
પરમેષ્ઠી પંચઈ સહિત, દેવગણિ સારદા ચિત્ત;
આદ્યજ્ઞાન આનંદમય યજ્ઞ બીજ યોગીંદ વંદિત,
ભુવન ત્રણિ ગુણ ત્રણિમય, વિદ્યા શૌદ નિવાસ;
હું પ્રણમૂં પરમાતમા, સર્વ સિદ્ધિ સુખવાસ. ૧

દૂહા.

પરમ જ્યોતિ પરમેશ જે, શ્રી ગુરુ સારદ માય,
આદિ જિનેશ્વર અંતગત, નિત વંદૂં નમ પાય. ૨

* * * *

અનાનિશ અતિ ભક્ષા ભેદ, કથી શાસ્ત્ર પથિ આણ્યા ભેદ,
તે કવિ સાંભ નામા ઉપદેશ, મદી કથા કહું લવલેશ. ૧૨
મિત લાઠજી કીવાગુણી, કરી પ્રાર્થના તેણઈ ઘણી,
મુનિ લાડણના આદર વતી, આભડ કથા કહું રસવતી. ૧૩

વામન પરઈ મંદ હૂં મૂલ, ઉંચા ફૂલ લેવા અનુકૂલ,
વીરકથા કહિવા રસ થાય, તે ગુરૂ ભાનુભટ્ટ મહિમાય. ૧૪
વિડાલંબીયા આગમ પક્ષ, શ્રી મુનિરત્નસૂરીશ્વર દક્ષ,
અષ્ટવિદ્યાની બિરૂદ જેહનું, અંબડ ચરિત રચિઉં તેહનું. ૧૫
ગદ્ય પદ્ય બંધી તે કથા, તાસ સીસ સહૂ સમઝઈ યથા,
મંગલરૂપ રસિક પાવની, કહઇ વિશેષિઈ જનરંજની. ૧૬
અંબડવાત જેણિ નવિ સુણી, તે કિમ નામ ધરાવઈ ગુણી,
નવરસરૂપ સુણઈ જન એહ, અન્ય કથા આદરઈ ન તેહ. ૧૭
સંવત સોલ અડતીસઈ સાર, જેઠ શુદિ પંચમિ ગુરૂવાર,
માંડિઉં રાસ મૂલ સિધિયોગિ, રહી ઉજેણિ પુરી સંયોગિ. ૧૮
અંબડ વિદ્યાધરની કથા, સરસ વિનોદ બુધિમય યથા,
આદર કરી ભણઈ જે નિત્ત, સુણતાં સાહસીક હુઈ ચિત્ત. ૧૯
ધર્મ્મઈ લષિમી દીરઘ આય, ધર્મિઈ વિદ્યા નિર્મ્મલ કાય,
ધર્મઇ યશ પરમારથ સિધિ, ધર્મ્મઇ અખંડ પામિઉ રિધિ. ૧૦
તે ક્ષિત્રી કુણ થાનકિ હૂઉં, કિહાં ગયું સુખી કિમ થયું,
કરિઉ કિસ્યું કાજ કિહાં રહી. મૂલ કથા જોઇઈ તે કહી. ૨૧

વસ્તુ

વીરઅંબડ વીરઅંબડ હૂઉ વિખ્યાત,
વારઈ શ્રી જિન વીરનઈ, પ્રથમ વઇ તે હૂઉં નિર્દ્ધન.
ધનકારણિ તે સેવિવા, ગયુ પાસિ ગોરષ યોગિનિ,
માતપરઈ તસ હિતકરી, દીધ સત્ત આદેશ,
સાહસ બલિ તેણઈ કીયા, થિઉ બલવંત નરેસ. ૨

× × × ×

અંત—

ભટીપાંન નિઝાંમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
મિત્ર લાડજી સુણિવા કાજિ, વાંચી કથા વિડાલંબી રાજિ,

કહઈ વાચક મંગલમાણિક્ય, અંબડ કથા રચઈ આણિક્ય,
તે ગુરૂ કૃપાતણો આદેશ, રાતમાંહિ છઠો આદેશ.

* * * *

શ્રી જિનવીર કથા એ કહી, ઉવવાઈ સૂત્રઈ તે સહી,
એ પરૂપણા સવિ ગણધરે, કહી સઘલી આવકિ પરે. ૧૩
તે અંબડ અનશન ઉચ્ચરી, અંતકાલિ શુભ લેસ્યા ધરી,
પંચમ દેવલોકિ ઇમ ગયુ, દેવાંગના સુરભોગી હુઉ. ૧૪

* * * *

તે માગઈ આદેશ આપનું આજ, તું છઈ આગમધણી મહારાજ,
મઈ જાણિઉ દીઠઉ ભંડાર, કરૂ વિચારી જે હુઈ સાર. ૨૮
વિક્રમસિંહ સુંણી એ વાત, ગુરૂ પાસે સહિત લેઈ ગયુ સાથ,
ધનગિરિ ગયા જોગિની હાંમિ, દોય દેખાડિઉં ધન જે ઠાંમિ. ૨૯
ઉપરિ ધ્યાન કુંડિકા ધરી, જોતાઈ તે શ્રેય પાણી કરી,
તવ આનંદન ભણઈ નીસરિઉં, તુમ્હ તો જાણુ પ્રમાણ કાં કરિઉં. ૩૦
ઉજેણીઈ વિક્રમ નૃપ હવઈ, એ ભંડાર તેહ વિસમઈ,
એહવો આગમધણી નહી કોય, બીજે તે જે ધન વિલસઈ સોય. ૩૧
એ સવિ વાત જાણુી ગાજ, એહવી હુઈ દેવના વાગ,
સુણી વાણિ પાછો નૃપ જાય, વિક્રમસિંહ આવિઉ નિજ ઠાય. ૩૨
ઉછવસિ કુ૩ પાલણઈ કરી, પ્રાઉ સુણી પ્રેમ મનિ ધરી,
કુલંબ ન ભણ રાજ જાણિ, એહવી આગઈ શાસ્ત્રની વાણિ. ૩૩
જે વિક્રમ ઉજેણીરાય, હુઉ સાહસી વિક્રમરાય,
તો જાણ આશિનાથ, સોવનપુરસો સીધ વિશાલ. ૩૪
મણિમય નિધાનન પૂરસી, જાત્રીમઈ જાતિ તે વલી,
આણિઉ પાટિ પાઠિગિણા રાજિ, કરી કોટિ ચૈત્યાલય રાજિ. ૩૫
ઉપરિ વિક્રમાદિત્ય તે રાય, ભણિઉ ભરતખંડ ધરાય,
પંચદંડ છત્ર નામ, રિધિ સિદ્ધિદાયક જસ ઠાંમ. ૩૬
તેણઈ પૃથિવી ઉરણ કરી, આજ લગઈ રહિઉ તે સહી,
સાતસઈ આઠ નેઉ તેણો, આણિઉ સંવત રહિઉ છઈ ઘણો. ૩૭

વિક્રમ પછી ભૂમિગત કરિઉં, તે પીઠ ભોજ વારઇં નીસરિઉં,
સિંહાસન બઇસણિ મન ધર્યું, પૂતલી એ વારિઉં તો રહિઉં. ૩૮
પૂતલી એ વિક્રમરાયના, ગુણ તણી કીધી વર્ણના,
તથા બત્રીસઇં પૂરી હુઈ, પછઇં પીઠ અદૃશ થિઉં સહી. ૩૯
એ બત્રીસ પૂતલી ચરિત્ર, જે સિંહાસનિ હતી વિચિત્ર,
આદિ થિકી જાણિવી કથા, વિદુરે કહી પ્રથમ સર્વથા. ૪૦
ઇમ શ્રી ગોરખ યોગિની તણી, પામી કૃપા અંબડિ ઘણી,
કીધ સિદ્ધિ લિધી તેણઇં સાત, કર્યા આદેશ વિશ્વ વિખ્યાત. ૪૧

વસ્તુ.

એક અંબડ એક અંબડ, સાત આદેશ,
કેશ વ્રત સુંદર રૂવડું, અંબાઈ યોગી વખાણી,
વિમલ રત્નહાર જાતુરાણુ, વળી નવલખી માંકડી જાણી,
રવિ ચંદ્ર દીપક સરસ, આકાશ શંકર દંડ,
સુહડમાંહિ પછે વડઉ, એ સવિ કીધા અખંડ. ૪૨

ચોપઈ.

એ ચિત્ર રૂપ આગઇં નવિ હુઆ, તેણઇં નહીં તે કીધા જાજુઆ,
કીધા જેજે વિકટ ઉપાય, તે સવિ સત્ત્વ તણો મહિમાય. ૪૩
સુવિહિત ગચ્છ આગમીયા નાંમ, વિશાલંબી પાટનઉ ઠામ,
તે અણહિલપુર પાટણિપાસિ, ગુર્જર દેશિ મધ્યનઇં વાસિ. ૪૪
શ્રી મુનિરત્નસૂરિ ગઢ ધણી, આનંદરત્નસૂરિ પટિ ગુણી,
જ્ઞાનરત્ન ગુરગણશૃંગાર, ઉદયસાગર વાચક પરિવારિ. ૪૫
તાસ પટિ મંગલમાણિક્ય, વાચક વિદ્યા ગુણિ ચાણિક્ય,
પંડિત આગલિ તે મતિમંદ, ભાનુભટ ગુરુ વિદ્યાવંદ. ૪૬
રચી ચઉપઇ તાસ પ્રસાદ, અંબડકથા તણો અનુવાદ,
લાડકુંય સુત જીવાતણો, કીધો સાંભલિવા ચૂપ ઘણો. ૪૭
શિષ્ય સાધુ વંચિવા કાજિ, ભણિવા સજ્જનતણી સમાજિ,
ઉમાહો અંગઇં અતિ ધરી, ગુરુ કવિ મત ચરણ અનુસરી. ૪૮

ગયબંધ ચઉપઇનઇ બંધિ, કીધો મિલી નવે સંબંધિ,
ઉછઉં અધિક કહિઉ મઇ જેહ, શુદ્ધ કરી સંત ગુરૂ તેહ. ૪૯
માન આદેશે અંબડ પર્વ, દુહા ચોપઇ વસ્તુ થઇ સર્વ,
શ્લોક સહિત સવાઇ સહી, બાવીસ સઇ સવાને કહી. ૫૦
સિયઇ ચઉરાસી પ્રથમાદેશ, બીજઇ સિયઇ આઠસઠિ અશેષ,
સિયઇ નવ્યાસી ત્રીજઇ ભંખિ, ચોથઇ ત્રિણિસઇ છક વખાંણિ. ૫૧
ત્રિણિ પાંત્રીસ પંચમઇ જોઇ, છઠઇ સિયઇ બિયાસી હોય,
સાયઇ સતાવન સાતમઇ, ચોપઇ સાત આદેશે સવઇ. ૫૨
સંવત સોલ ઉગણ્યુચ્યાસીસ, કાર્તિક સિત તેરશિ શશિદીસ,
સિદ્ધિયોગ શ્રવણ અશ્વિની, અંબડરાસ ચઉપઇ નીપની. ૫૩
ભણતાં બુદ્ધિ શરીરહ સોય, બુદ્ધિથિ કઇ સિદ્ધિ મતિ હોય,
સિદ્ધઇ દેવ ધર્મ ગુરૂભક્તિ, ગુરૂભક્તિથી પામીઇ મુક્તિ. ૫૪
નવરસમય અંબડરાયની, શ્રોતા વક્તા જનપાવની,
વીરકથા બાવઇ જે કહઇ, આદિ પદારથ સહિજઇ લહઇ. ૫૫
જાં રહઇ અંબર અવની ચંદ, જાં વિદ્યાધર ગિરિ ઇંદ,
સાગર મેર દીપનો વાસ, તાં લગિ રહો એ કથા પ્રકાસ. ૫૬
ઊજેણીઇ રહી ચોમાસિ, કથ રચી એ શાસ્ત્ર વિમાસિ,
વિનોદ બુધિ વીર રસ વાત, પંડિત રસિકમાંહિ વિખ્યાત. ૫૭
ભણી પાંન નભજનમ પસાય, વિદ્યા ભણી ભાનુભટ પાય,
મિત્ર લાડકી ગુપ્તિવર કાજ, વાંચી કથા વિકાસંખી રાજિ. ૫૮
કહઇ વાચક મંગલમાણિક્ય, અંબડ કથા રચી અધિકય,
તે ગુરૂ કૃપા તણો આદેશ, પૂરા સાત કર્યા આદેશ. ૫૯
—ઇતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરિ વિરચિતે શ્રી ગોરખ યોગિની દત્ત સપ્તાદેશ અંબડ કથાનક ચતુષ્પદિકા સંપૂર્ણ.
—ઇતિ શ્રી મુનિરત્નસૂરીસ, ગોરખયોગિની દીધા સીસ, અંબડ કથાનકઇ આદેશ, કીધા સાતઇ કહિયા વિશેષ. સંવત ૧૭૬૪ વર્ષે વૈશાખ શુદિ દ્વિતીયા દિને વાર બુધે, શ્રી સુરત બંદિર મધ્યે લિખાપિતા.
પા. ૧૭૬ પં. ૮ આ. ક.

૧૬૪ હીરકુશલ (ત૦ વિમલકુશલ શિ.)

(૨૮૭) કુમારપાલ રાસ. સં. ૧૬૪૦ અક્કમપુરિમાં.

આદિ— દૂહા.

પયપંકજ જસ પ્રણમતાં, પાંમીજિ સુરરિદ્ધિ,
ત્રિશલાનંદન દુઃખ હરઈ, નામં ગંત્રિ બહુ સિદ્ધિ. ૧
ગજગતિ સરસતિ સમરતાં, લહીઈ વચન રસાલ,
કવિ કોટિ સેવા કરિ, નિમીલયાત મરાલ, ૨
નિજ ગુરુના હૃદયે ધરી, વિમલકુશલ સુપવિત્ર,
હીર કુશલ કહે કવિ જિ સુણીઉ, કુમારપાલ ચરિત્ર. ૩
ત્રિહું ભુવનિ જિશ તેહનું, શાં કીધાં તેણિ કામ,
કહિતાં કવિજન સાંભલઉ. નામ ઠામ તસુ ગામ. ૪

* * * *

અંતે—

શ્રી સોમસુંદર સૂરિ સીસ વાચકવર, તેણિં કરિઉં કુમરનૃપનઉં ચરિત્ર,
તેહ ઊપરિ રચિઉં સંવત સોલોત્તરઈ વર્ષ ચ્યાલીસ અક્કમપુરિ
પવિત્ર. ૧૬ આ.
પ્રવર તપગચ્છપતિ હીરવિજય ગુરૂ, જયવિજય તનૂ વિજયસેન સૂરી,
જણે સોહમ્મ જંબુ સ્વામિગણધરા સેવતાં સંપત્તિ સકલ પૂરી. ૧૭
સુરવધૂ નૃપનઈ કરિ ભામણા.
તસ ગચ્છમાંહિ તેજે કરી દીપતુ, જીપતુ કામરિપુ શીલ શુદ્ધિ,
વિમલ યશ કુમર જસ લીધો ભિચો વિબુધપદ મંડલી
માંહિ પ્રસિધ્ધો. ૧૮
અકલ સીદ્ધ કમલિ રમઈ ભમર પરિ, વીણિ મકરંદ પીઇ મનહ રંગિ,
હીરકુશલ કહિ કુમર નૃપ કંરઝઉં રાસ ભણતાં હુઈ આણંદ અંગિ—
૧૯ સુરવધૂ કુમર.

—સં. ૧૭૦૨ કારતગ સદ ૨ દન સન ઝંઝુવાડા મધે કોઠારીઃ અમંચા લપ નં. ૪૦–૧૩ (આ.)

૬૬૫ *નયસુંદર (વડતપગચ્છ ધનરત્નસૂરિ-ભાનુમેરૂ ગણિ શિ.)

(૨૮૮) +રૂપચંદ કુંવર રાસ. સં. ૧૬૩૭ માગશર શુદિ ૫ રવિ. વીજાપુરમાં

આદિ— શ્લોક.

અર્હતસિદ્ધગણીંદ્રોપાધ્યાય સાધૂંશ્વ શારદાં ।
શુરૂં પ્રણમ્ય વક્ષ્યે રૂપચંદરાસં મનોહરં ॥ ૧

શૃંગાર હાસ્ય કરુણારૌદ્ર વીર ભયાનકાઃ ।
બીભત્સાદ્ભુત શાંતાશ્ચ ઇતિ નવરસૈર્યુતં ॥ ૨

વસ્તુ છંદ.

આદિ જિણવર આદિ જિણવર અજિત અરિહંત,
સંભવ અભિનંદન સુમતિ પદ્મપ્રભ સુપાસ શશિપ્રભ (ચંદ્રપ્રભ),
સુવિધિ શીતળ શ્રેયાંસજિન વાસુપૂજ્ય જગગુરૂ વિમલનંદ,
અનંત ધર્મ શાંતિ કુંથુ અર મલ્લિ મુનિસુવ્રત સ્વામિ,
નમિ નેમિ પાર્શ્વ વીરજિણ, વંદૂં વાંછિત કામિ. ૧

પછી ૨૦ વિહરમાનજિન, પંચપરમેષ્ટી, ગણધરો, ચક્રેશ્વરી આદિ દેવીઓનું, ચાર કડીમાં સ્મરણ કરી પછી સરસ્વતીની તથા ગુરુની સ્તુતિ ૩૫ કડીમાં કરી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે—

આગે કવિજન હુઆ અપાર, તે સર્વેને કરી જુહાર,
નિર્ગુણ મન જાણી ઉપકાર, કહું હોય ત્યાં કરજો સાર. ૩૬

* આ કવિવરનું ચરિત્ર મેં સવિસ્તર લખ્યું છે તે માટે જુઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૬ ઠું, કે જેની અંદર આ કવિનાં રાસાઓ (આ રૂપચંદ કુંવર રાસ, નળદમયંતી રાસ અને શત્રુંજય ઉદ્ધાર રાસ પ્રકટ થયા છે.) પ્રસ્તાવનામાં કવિચરિત્ર ઉપરાંત મેં આ રૂપચંદ કુમાર રાસનો સાર પણ આપ્યો છે.

કવિત કવિત કરી સહુકો કહે, કવિત ભાવ તો વિરાગ લહે,
સોઈ કવિત જેણે દુશ્મન દહે, પંડિતજન પરખી ગહગહે. ૩૭
શારદ માત વસિ મુજ અંગિ, કરશું કવિતા રૂડે રંગિ,
સુણતાં સરસ સુવેધક બોલ, હર્ષ તણા વધશે કલ્લોલ. ૩૮
ઇષ્ટદેવ પ્રણમી ગુરૂપાય, ગાઈશું રૂપચંદ-ઋષિરાય,
શ્રવણસુધારસ રાસ પવિત્ર, સાંભળજો રૂપચંદ ચરિત્ર. ૩૯
શ્રોતા કવિ વાણિ મત ધરો, રખે કોઈ વિચ વિકથા કરો,
અપ્રતિબદ્ધ સભામાંહિ જોય, કવિ ચતુરાઈ નિષ્ફળ હોય. ૪૦
જિમ નારી સોળે શૃંગાર, આગળ વિફળ અંધ ભર્ત્તાર,
તે ભણી તુમે ચતુર છો સહુ, જાણ પ્રતેં શું કહિયે બહુ. ૪૧
નિદ્રા વિકથા છાંડિ દૂર, ઈક ચિત્તેં સહુ આણંદપૂર,
રૂપચંદ સુકથા-કલ્લોલ, સાંભળજો સહુ કરી નિરોલ. ૪૨

* * * *

અંતે—

ઇમ જે રૂપચંદ મુનિ પરે, ભોગાદિક વિલસી પરિહરે,
સાધે સોઇ કાજ આપણું, ઇહિ ભવેં પરભવેં સુખ લહે ઘણું. ૧
રૂપચંદનો ઇણીપરે રાસ, રચ્યો અંગે આણી ઉલ્હાસ,
કવણ શિષ્ય તે કવિતા હોય, કુણ સંવત્સર કીધો સોય. ૨
શ્રી જિનવર શાસન સુવિવેક, હૂવા અભિનવ ગચ્છ અનેક,
ચંદ્રગચ્છ મૂળગો ઉદાર, સકળ ગચ્છમાં સોહે સાર. ૩
તે શ્રી ચંદ્રગચ્છ શિણગાર, શ્રી ધનેશ્વર સૂરિ ઉદાર,
ચિત્રપુરિ દેશન વિખ્યાત, પ્રતિબોધ્યા દિગપટ સયસાત. ૪
થાપ્યો ચૈત્રગચ્છ ઇતિ નામ, તિહાં ગુરૂ ભુવનચંદ્ર અભિરામ,
સૂરીશ્વર ગિરૂવા ગછપતિ, તાસ શિષ્ય મહા મુનિવર યતિ. ૫
દેવભદ્ર ગુરૂ ગણિ અવતંસ, વીરવચનમાનસસર હંસ,
સંવત બાર પંચાસીએ ચંગ, શુદ્ધ ક્રિયા તપ કર્યો અભંગ. ૬

શ્રી ગુરૂ દેવભદ્રગણિરાય, તસ ઉપ આંબિલ નિર્મીય,
વિદ્યાપુરિ તપ કરી એકમના, તપાગચ્છ કીધી થાપના. ૭
તાસ શિષ્ય શ્રી ગચ્છાધીશ, પૂજ્ય વિજયચંદ્ર સૂરીશ,
જેહથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ નામ, પ્રગટ્યો પુણ્ય પ્રબળ અભિરામ. ૮
તાસપાટે ગિરૂઆ ગચ્છપતિ, શ્રી ક્ષેમકીર્તિ સૂરીશ્વર યતિ,
બૃહત્કલ્પ ટીકા અભિધાન, કીધી સહસ બેંતાલીસ માન. ૯
પરવાદીમદભંજનસિંહ, ગચ્છનાયક ગુરૂ અકળ અબીહ,
તસ અનુક્રમે રત્નાકરસૂરિ, જસ નામે હોય પાતિક દૂરિ. ૧૦
રત્નાકર ગચ્છ એહનું નામ, એ ગુરૂથી પ્રગટ્યો ઉદ્દામ,
તસ અનુક્રમે જયતિલક સૂરિંદ, તસ પરંપર હુઆ સૂરિંદ. ૧૧
તાસ પટ્ટ શિષ્ય ગૌતમ સ્વામિ, શ્રી રત્નસિંહ સૂરિ શુભધામ.
જિણે નિજ વચને રંજ્યો પાતસાહ, જસ પ્રણમ્યો અહમદસાહ. ૧૨
તાસ પાટે ઉદયાચળ ભાણ, શ્રી ઉદયવલ્લભ સૂરીશ્વર જાણ,
તસ પટ્ટાભરણ મુણિંદ, જ્ઞાનસાગરસૂરિ આણંદિણંદ. ૧૩
પટ્ટ પ્રભાવક આણંદ પૂરે, વંદું શ્રી ઉદયસાગરસૂરિ,
તાસ પાટદીપક દિનરાજ, ગચ્છ શ્રી લબ્ધિસાગર સુરરાજ. ૧૪
તાસ પાટે દીપક દિનકાર, ગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર,
શ્રી ધનરત્નસૂરિ ગણધાર, જસ નામે નિત નિત જયકાર. ૧૫
તાસ શિષ્ય તસ પાટપ્રધાન, અમરરત્નસૂરિ ગુણનિધાન,
બીજા શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ, રત્નસૂરિ વંદું નિશદીશ. ૧૬
ગચ્છપતિ શ્રી અમરરત્ન સૂરિંદ, તાસ પાટે ગુરૂ તેજરત્નસૂરિંદ,
દેવરત્ન સૂરીશ્વર રાય, જિન શાસન પર નિત થાય ૧૭
શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વર શિષ્ય, અને વળી કહું નિશદિશ,
વિજયવંત વાચક સુખકાર, ભાનુ મેરૂ મહાગુણધાર. ૧૮
તાસ શિષ્ય વાચનાચાર્ય, માણિક્યરત્ન શિષ્ય ગુણ ધર્યા.

લઘુ વિનયી **નયસુંદર** વાણિ, છઠ્ઠો ખંડ ચડયો પરિમાણિ;
મુનિ શંકરલોચન રસમાન, ભેળે ઈંદુ (૧૬૩૭) જો સાવધાન. ૨૦
એ સંવત્સર સંખ્યા કહી, માર્ગશીર્ષ મંસવાડો સહી. ૨૧
શુદિ પંચમી નિર્મળ રવિવાર, નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢ ઉદાર.
વિજય મુહૂર્ત વૃદ્ધિ યોગ કહ્યો, તવ આ રાસ સંપૂરણ થયો. ૨૨
વીજાપુર નર નયર મઝાર, રચ્યો રાસ શારદ આધાર,
હું મૂરખ માનવી અજાણ, જે બોલ્યે તે માત્ર પ્રમાણ. ૨૩
જે જગ વિબુધ સંત કવિપતિ, કરજોડી તસ કહું વીનતિ;
અસદ્વચન જે જાણો અહીં, તે તમે સૂધો કરજો સહી. ૨૪
કેતો ચરિત્ર માંહેલો ચરી, કેતો કહ્યો સ્વબુધ્ધેં કરી,
કેતી વાત સુણી તે કહી, અધિકું ઓછું ખામું સહી. ૨૫
વીતરાગના વચન વિરૂદ્ધ, જે મેં કાંઈ કહ્યું અશુદ્ધ.
જિનવર સંઘ સાખેં જાણજો, તે મુજ મિથ્યા દુષ્કૃત હજો. ૨૬
પ્રથમ (શૃંગાર) રસ થાપિયો, છેડો શાંતરસે વ્યાપિયો,
બોલ્યા ચાર પદારથ કામ, 'શ્રવણસુધારસ' રાસ સુનામ. ૨૭
એ ભણતાં ગણતાં સુખસિદ્ધિ, એ સુણતાં વાધે વરબુદ્ધિ,
એ સુણતાં જાએ મતિમંદ, એ સુણતાં ઉપજે આણંદ. ૨૮
એ સુણતાં સવિ આરતિ ટળે, એ સુણતાં મનવંછિત મિળે.
આવે હર્ષતણા કલ્લોલ, એ સુણતાં મંગળ રંગરોળ. ૨૯
એકમના આણી ઉલ્હાસ, **નયસુંદર** જાણી એ રાસ,
જે નરનારી ભણે સાંભળે, તે ઘર નિશ્ચે અફળાં ફળે. ૩૦

(૨૮૯) શત્રુંજય (સિદ્ધાચલ) ઉદ્ધાર રાસ. સં. ૧૬૩૮ આશો શુદિ ૧૩, અમદાવાદમાં.

આદિ— વસ્તુ છંદ.

વિમલગિરિવર વિમલગિરિવર, મંડણો જિનરાય,
શ્રી રિસહેસર પાય નમિ, ધરિય ધ્યાન **શારદા** દેવિય;
શ્રી સિદ્ધાચલ ગાયશુંએ, હીયે ભાવ નિર્મલ ધરેવિય,

શ્રી શત્રુંજગિરિ તીરથ વડો, સિદ્ધ અનંતી કોડી,
જિહાં મુનિવર મુગતેં ગયા, તે વંદું બે કરજોડી. ૧

* * * *

અંતે—

સોલ અડત્રીશે આશો માસે, શુદિ તેરસ કુજવાર,
અહમ્મદાવાદ નયરમાંહિ, મેં ગાયોરે શત્રુંજય ઉદ્ધારકે—ભેટયો. ૧૨૧
વડ તપ ગચ્છ ગુરૂ ગચ્છપતિ, શ્રી ધનરત્ન સુરિંદ,
તસ શિષ્ય તસ પટ જયકરૂ, ગુરૂ ગચ્છપતિરે અમરરત્ન સુરિંદકે— ભેટયો. ૧૨૨
વિજયમાન તસ પટધરરે, શ્રી દેવરત્ન સુરીશ,
શ્રી ધનરત્ન સુરીશ તણારે, શિષ્ય પંડિતરે ભાનુમેરૂ ગણીશકે— ભેટયો. ૧૨૩
તસ પદ કમલ ભ્રમર ભણે, નયસુંદર (દિ) આશીષ,
ત્રિભુવનનાયક સેવનાં, હવે પુગીરે શ્રી સંઘ જગીશકે— ભેટયો. ૧૨૪

કલશ.

ઇમ ત્રીજગનાયક મુગતિદાયક, વિમલગીરીમંડણ ધણી,
ઉધાર શેત્રુંજે સાર ગાયો, સુણ્યો જિન મુગતી ધણી,
ભાનુમેરૂ પંડીત સીસ, દોઇ કરજોડી કહે.
નયસુંદર પ્રભુ પાય સેવા, દેહી દરીશણ જયકરૂ. ૧૨૫

—લિ. લખમિચંદ સિધપુર નગરે-સં. ૧૮૫૫ વઇશાખ વદ ૮ મગલવાસરે. ૪-૧૭ પ્ર૦ શા. ભીમશીમાણેક તેમજ આ. કા. મહો. મૈ. ૬ હું.

(૨૯૦) પ્રભાવતી રાસ. સં. ૧૬૪૦ આશો સુદ ૫ બુધ વિદ્યાપુરી (વીજાપુર)માં.

આદિ— પ્રથમ ઢાલ વેવિનો-આમાકરી દુહા.
પ્રથમ નાથ દાતા પ્રથમ, જગગુરૂ પ્રથમ જુગાદિ,
પ્રથમ જિણંદ પ્રથમ નમુ, જેહે કરી પુણ્યાદિ.

* * * *

અંતે—

ચઉદ્ સિત્તિરી વિદ્યાપુરીને, મઇ રહીયા ચુંમાશિ,
શ્રી સંઘને આગ્રહે ઉલ્લહી, જિન વીર વંદી ઉલાસી. ૩૨૫
સોલ ચ્યાલિશિ વરષિ હરષે, આસો પંચમી ઉજલી,
બુધવાર અનુરાધા નક્ષત્રે પ્રીતિયોગે મનિરૂલી. ૨૬
લઘુવૃત્તિ ઉત્તરાધ્યયનની વર ચૌદ સહસ્રીમાંહિ,
અધ્યયન જોઈ અઢારમું આખ્યાન રચ્યું ઉચ્છાંહિ. ૨૭
આખ્યાન એહ પ્રભાવતીનું નૃપ ઉદાયી ચરિત્ર,
ચદમાદ પરહો પરિહરી, સાંભલો પુણ્ય પવિત્ર. ૨૮
શ્રી વીરશાસન વર વિભાસન ચંદ્રગચ્છ વિશાલ,
ગુરૂ ભવનચંદ્ર વિનેય ગણીવર દેવભદ્ર દયાલ. ૨૯
સંયમ ક્રિયા શુદ્ધ ઉદ્ધરી જેણે કરિઓ તપ ઉદ્દામ,
સંવત બાર પંચાશીઈ થાપ્યું તપાગછ નામ. ૩૦
જુગપવર એ ત્રણિઇ સીસ તેહનાં સૂરિ શ્રી જગચંદ્ર,
દેવેન્દ્રસૂરિ સુદક્ષ ગણધર વિજયચંદ્ર સૂરીંદ. ૩૧
બૃહત્ કલ્પ સુવૃત્તિને, અવસાને એ અધિકાર,
શ્રી વિજયચંદ્ર સૂરીંદથી વૃદ્ધ તપાગચ્છ ઉદાર. ૩૨
મહા પભાવક ગણધર જસ નામે પરમાનંદ,
પાટાનુપટ્ટ અનુક્રમે શ્રી રત્નસિંહ સૂરીંદ. ૩૩
ગુરૂ વલ્લભ જ્ઞાનસાગર ઉદયસાગર સૂરિ,
શ્રી લબ્ધિસાગર ગચ્છપતી પ્રણમતાં પાતિક દૂરિ. ૩૪
તસુ પાટિ મહિમાવંત ગણધર શ્રી ધનરત્ન સુજાંણ,
શીષ અમરરત્ન સૂરીસરૂ, વ્યાકરણ લીહ પ્રમાણ. ૩૫
તેજરત્ન સૂરીવર ગુરૂ, સહોદર તાસ કેરા દોઇ,
શ્રી દેવરત્ન સૂરીસરૂ સહિ ગુરૂ પટ્ટોધર જોઈ. ૩૬
ચારિત્રરયણભંડાર બુધ શ્રી ભાનુમેરૂ ગણીંદ,
ધનરત્ન ગચ્છપતિ તણાં સેવક જયુ જાં રવિચંદ. ૩૭

તસ શિષ્યમાંહિ દક્ષ પંડિત મુખ્ય માણિક્યરત્ન,
લઘુ બાલ કહે નયસુંદરો, કરૈ ભવિકધર્મે યત્ન. ૩૮
દોહિલું માણુસ જન્મ પામી, કરો આલસ દૂરિ,
પૂજા કરો જિનરાજની, પ્રહિ ઉદય.દુતિ સૂરિ. ૩૯
અષ્ટ પ્રકારી સતર ભેદી સારિઈ જિનની સેવી,
પાપ સઘલો પરિહરી આરાધિ દેવાધિદેવ. ૪૦
લક્ષ્મી લહી કર વાવરો, મમ થાઓ કૃપણ અજાંણ,
પામીરે ધન મદ માણ્યો, મ કરશો આપ વખાણ. ૪૧
સત્યવાણી સાર જાણી, વદૂં ગીડડી બાહડી,
તપ ભાવ ભગતેં કરો સગતેં, આરાધો વ્રત આહડી. ૪૨
પરનારિ દોષી ગુણ ઉવેખી, ચપલ મ કરો આંખડી,
આંગી અગિ સુકૃતિ કારણિ જ્ઞાન દરશન પાંખડી. ૪૩
ક્રોધ તાપ શમવાને આરોગુ સરસ સમતા સેલડી,
જિન આણ સાંધી કરો વરેણી સિદ્ધિવધુશિઉ ગેલડી. ૪૪
પરભાંગ ચ્યારે લહી દુર્લભ પુણ્ય પાવડીએ ચડી,
પરમાદ પાપી વશિ પડિનેં રખે જાઓ રડવડી. ૪૫
નહિ વાર લાગે કામ જાગે દુતા ઋદ્ધિ પીઆરડી,
પરપુણ્ય કેરા કાજ કરિવા કો વિલંબ કરો ઘડી. ૪૬
સંપૂરણ આદરી ભગતિ પહિલી ચલાવુ ધર્મવારડી,
ઓસરે સુઆણીઆ વિ અંગે દયા દક્ષણ ઘાટડી. ૪૭
ગુણ સુણી સાધુ ઉદારી કેરા જાણો કર્મદ કાંચડી,
આખ્યાન સુણી પ્રભાવતીનું સુકૃત ભગો ગાંઠડી. ૪૮
ગુણવંત અતિગુણ ગાયતાં જે પુણ્ય સંતતિ કરે ચડી,
સંઘે નિપુણ નયસુંદર કહે થી સઘ હાજો સંપદ વડી. ૪૯

—ઇતિ શુભાવિશ શ્રી પ્રભાવતી રાણી આખ્યાનં ચરમ રાજઋષિ ઉદા. સાધુ ચરિત સંપૂર્ણં. લેખા લાવણ્યસમયગણનાર્થ સં. ૧૧૫૩ વર્ષે

પોસ માસે શુદિ પક્ષે ચતુર્દશી ગુરૌ લષિતં-૧૮-૧૧ લીં (કવિના સમય-માંજ લખાયેલું છે.)

(૨૯૧) સુરસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૪૬ જેઠ શુ. ૧૩.

આદિ— (રાગ કેદારો–એકતાલી.)

આદિ ધરમને કરવા એ, ભીમ ભવોદધિ તરવા એ
ભરવા એ સુકૃતભંડાર ભલી પરેંએ,
ભવિયણ ભગત ઉદ્ધરવા એ, કર્મ કઠિન નિરજરવા એ,
વરવા એ શિવસુંદરો સ્વયંવરેં એ. ૧

ત્રૂટક—સ્વયંવરે શિવરામાં વરિવા કરવા ઉત્તમ કાજ,
મરૂદેવી માતાની કૂખેં અવતરિયા જિનરાજ,
આષાઢી વદિ ચોથ તણે દિન અજૂઆળું જિણે કીધૂં,
ગરભ અવતરિ સુપન દેખાડી મહોત માયને દીધૂં. ૨

પછી ઋષભનાથની સ્તુતિ છે.

* * * *

શ્રી નવકાર મંત્રનો મહિમા આગમેં કહિયો જિણંદે,
કોડિ વરસસું કોડિ જિવ્હાએ નાવે પાર સુરિંદે,
આગે જિણે એક ચિત્ત ધ્યાયો સો પરમાનંદ પાયો,
સુરસુંદરી સતીએ સમર્યો તવ તસ કષ્ટ ગમાયો. ૭

કવણ સતી સા હુઈ સુરસુંદરી કિમ રાખ્યું તિણે શીલ,
શ્રી નવકાર મંત્ર મહિમાયે કિમ સા પામી લીલ,
ચરિત તાસ પવિત્ર પભણેસું વંદી જિણ ચઉવીસ,
શ્રી શ્રુતદેવી કેરે સાનિધિ પૂરો મનહ જગીસ. ૮

સુણજ્યે સુઅણ સરસ શુભ વાણી આણી પ્રેમ અપાર,
કહે કવિજન વિશેષે વારૂ તે સરસતિ આધાર,

* * * *

અંત—

(ઢાલ ૨૦ મી, રાગ દેશાખ, અથવા ધન્યાશ્રી,
આજ્જિનાઇ સુંદર દેઈ એ ઢાલની દેશી.)

* * * *

શ્રી વૃદ્ધ તપગચ્છ ગુણિલા, ધનરત્નસૂરિ સુરિંદ, ૬
તસ પાટ દીપક દિનકરૂ, શ્રી અમરરત્ન સૂરિંદ,
ગુરૂ સહોદર તસ તણાએ શ્રી તેજરત્ન ગુણવંત,
ગચ્છપતિ પટોધર પ્રગટથી, દેવરત્નસૂરિ જયવંત. ૭
તસ ગણ વિજયગણ ગણપતી, ભાનુમેરૂ પંડિત જાણ,
સરીસ શ્રી ધનરત્નકેરા, શિષ્ય સકળ સુજાણ. ૮
તસ શિષ્ય નયસુંદર કહે, સાંભળો સાજણ સાથ,
અરિહંત દેવ આરાધિયે, ત્રિહું ભુવન કેરો નાથ. ૯

* * *

સોળ છિયાસિ વરસ ચારૂ, જેઠ શુદિ ત્રયોદશી,
તેણે દિવસે ઉત્તમ ઉડુ વિશાખા, સિદ્ધિ યોગે મન ધસી. ૨૦
એ ચરિત કીધું સાર સીધું સુણતાં પણ નેહ,
સુરસુંદરી ગુણ સાંભળી અનુમોદજો સહુ તેહ. ૨૧
એ સાંભળે સુખ ઉપજે સવિ જાય પાતક દૂરિ,
હરખંતો કવિ નયસુંદરો, એમ ભણે આનંદપૂરિ. ૨૨

—સં. ૧૬૬૪ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિતં શ્રી આગમ ગચ્છે શ્રી ઉ.શ્રી.આણંદર શિષ્ય શ્રી ધર્મરત્ન સૂરિ શિષ્ય ચેલા સોમરાજ- પાનાદિ દેલવાડા મધ્યે, ૨૬-૧૪ લી., ૨૦-૧૪ અને ૧૧-૧૭ લી.

—સં. ૧૮૭૦ આસો શુ. ૪ સોમ લિ. મોદી નેમચંદ ધર્મસી વાહનેર વાસ્તે ઠ. ૩૧-૧૪ પો૦

—૨૭-૧૩ ભાવ., પ્ર. હા. પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૭.

(૨૮૨) નલદમયંતી ચરિત્ર. સં. ૧૬૬૫ પોષ શુદ ૮ મંગળવાર.

આદિ—

આતમબુદ્ધિ ધરી મન માહિંઈ, નિજ બંધવ ત્રિભુવનબંધઈ,

પૂરવજનમિ પારેવુ રાખ્યુજી, સો સ્વામી દયાધર્મ ભાખ્યુજી. ૧
ભાખ્યુ દયાધર્મ દુખવિમોચક, સકલજનસુખકાર
સો સોલમ તિત્થેસરૂ, હું નમું વારોવારિ. ૨

ઢાલ ત્રૂટક,

અચિરા ઉયરિં અવતરી, જેણિ કરિઉ હિત એકાંતિ,
જગમાહિ અહિત શમાવીઉં, તેણઇ નામ પામ્યું શાંતિ. ૩

*   *   *   *

ભારતીલબ્ધપ્રસાદ બુદ્ધ, શ્રી હરષ સરિષા જેહ,
કવિતા રે કીરતિ જેહની, નવિ ત્રપતિ પામિ તેહ. ૧૩
માણિક્યસૂરિ મહાયતી, તિણિ કરિઉ નલાયણ ગ્રંથ,
નવરસ પયોધિ વિરોલિવા, કરિ થયુ જો સુરમંથ. ૧૪
સ્વસમય નિ પરસમયનું, એકત્ર જિહાં અધિકાર,
શતસર્ગ જેહના વાંચતાં, ઉલ્લાસ થાઇ અપાર. ૧૫
અનુસરી તેહનિ મુખિં કરી, અહો જોડિસ્યું સંબંધ,
મનરંગ એહવું ઊપનું, બોલસ્યું પુણ્ય પ્રબંધ. ૧૬
કિહાં સતી પુણ્યસિલોક કીરતિ, કિહાં માહરી મતિ;
ઉત્તકીર્ણ મુક્તાફલ વિધિ, ગુંણતણી પરિ હું ગતિ. ૧૭
કહુ મંદ કિમ કવિયશ લહઇ, કિમ ચઢઇ પર્વત પંગુ,
તુલણાઈં કહુ કિમ તોલીઇ, વરસાલિ સરિસુ કંગુ. ૧૮
નિજ બુદ્ધિ સારૂ બોલતા, હસતા રખે કવિ સોઇ;
પંષીઆ નિજ ભાષા વદઈ, તસ કરઇ વારણ કોઇ. ૧૯
અનુક્રમિ નલાયન અનુસરી, ભાષસ્યું નલ અધિકાર,
તિહાં સગુરૂ નઇ શ્રુતદેવતા, કવિતણી કરયો સાર. ૨૦

*   *   *   *

અંતે—

સંતી શિરોમણિના ગુણ કહિયા, જેહવા ગુરૂપ્રસાદિં મિં લહિયા,
કહિઉ ધનદસુર પૂર્વચરિત્ર, ગાયુ પુણ્યશ્લોક પવિત્ર. ૮૪

એ મિં અભિનવ મંગલકાર, ગ્રંથ નલાયન પેષી સાર,
તેમાંહિં જેણી પરિ છિ અધિકાર, ચરિઉ રાસ સો લેઇ અનુસાર. ૮૫
નેમિચરિત્રાદિકમાહઈં વલી, કાંઈ એક ભિન્ન કથા સંભલી,
ભાદરૂ દોષ રખે કો લહી, પ્રબંધ શત મુખ પંડિત કહિ. ૮૬
પ્રથમ બહુશ્રુત પૂછી કરી, સરસ કથા મન સાથઈં ધરી,
ગ્રંથ નલાયનનિં અનુસરી, લિષીઉ પુણ્યશ્લોકનું ચરી, ૮૭
વીતરાગનાં વચન વિરૂદ્ધ, જિ મતી કલ્પી હુઈ અશુદ્ધ,
તે મિછાદુક્કડ વલી વલી, થામૂ સાખિ સહ કેવલી. ૮૮
ચતુર ચમત્કરિવા ચિતમાહિં, એ મઈં ગ્રંથ રચિઉ ઉછાહિ,
ગુણીઅણુ ગુણ જાણી પરષયો, વાચા વિશુદ્ધ જના હરષયો. ૮૯
સજ્જન દુર્જન છિ જગમાહિં, પરગુણ દોષ ગ્રહિ સો પ્રાહિ,
સ્વોચિત કર્મ કરેસ્યઇ કોઇ, નહીં મત્સર તસ ઊપરિ કોઇ. ૯૦
જે બહુશ્રુત ગત મત્સરી, તેહનિં કહુંછઉં પ્રણમી કરી,
અશુદ્ધ હુઈ તિહાં કરયો શુદ્ધ, સો મીઠઉં યમ સાકરદૂધ. ૯૧
સંવત સોલ પાંસઠઉ જાંણી, પોષ શુદિ અષ્ટમી વખાંણિ,
તિણિ દિન મંગલ મંગલવાર, ઉડૂ ઉત્તમ અશ્વની ઉદાર. ૯૨
કુંજે જયા તિથિવાર સુયોગ, ભૌમાશ્વની અમૃતસિદ્ધિ યોગ,
એકવીસમુ અમૃત ઉપયોગ, સુંદર સાધ્ય દિનઈં ઉપોગ. ૯૩
તેણિ દિનિ ગ્રંથ સંપૂરણ થયુ, કવણુ ગછ કુણ ગુરૂ કવિ કહિઉ,
ઋષભાદિક જિનવર ચઉવીસ, પહિલૂં તેહનિ નાંમૂ સીસ. ૯૪
મહાવીર સાસન જયવંત, પ્રથમ શીષ્ય ગૌતમ ગુણવંત,
સ્વામિ સુધર્મા-પંચમ સીસ, જંબૂસ્વામિ નમૂં નસિદીસ, ૯૫
પ્રભવ શિજ્જંભવ શ્રુતકેવલી, યશોભદ્ર વંદું મનિ રૂલી,
શ્રી સંભૂતિવિજય ભદ્રબાહુ, થૂલિભદ્ર શ્રુતકેવલી સાહુ. ૯૬
આર્ય મહાગિરિ આર્ય સુહસ્તિ, વયરસ્વામિની પ્રગલ પ્રશસ્તિ,
વયરસેન તેહના સીસ ચ્યારિ, ચંદ્ર નાગેંદ્ર નિવૃત્તિ વિચારિ. ૯૭
ચઉથી શાષા વિદ્યાધરી, એમાંહિં ચંદ્ર ગચ્છ વિસ્તરી,

એણી શાષાઈ ધનેશ્વરસૂરિ, ચૈત્રગછ થાપિઉ ગુણભૂરિ. ૯૮
ભવનચંદ્ર ગુરૂ કરૂં વપાણુ, દેવભદ્ર ગુરૂ આગમ જાંણુ,
હાંમ પ્રમાદ સકલ પરિહરી, જિણિ જગિ શુદ્ધ ક્રિયા ઉદ્ધરી. ૯૯
પ્રથમ સૂરિવર શ્રી જગચંદ્ર, સૂરીશ્વર બીજા દેવેંદ્ર,
વિજયચંદ્ર ગુરૂ ત્રીજા કહૂં, એક એક અધિકા ગુણ લહૂં. ૧૦૦
વિજયચંદ્ર સૂરીશ્વર તણી, વૃધ તપાગછ શાષા ભણી,
ક્ષમાકીર્ત્તિ સદ્ગુરૂ તસ પાટિં, પ્રજ્ઞા વયરસ્વામિનિ ધાટિ. ૧
બૃહત્કલ્પ ટીકા જેણિ કરી, સહિસ બિતાલીસ જગિ વિસ્તરી,
હેમકલસ રત્નાકરસૂરિ, પ્રજ્ઞાઈ જીતુ સૂરસૂરિ. ૨
મુનિશેષર ધર્મદેવ મુણંદ, અભયસિંહ તપસી સૂરિંદ,
જેહના તપનુ ન લહું પાર, શ્રી જયતિલકસૂરિ ગણધાર. ૩
રત્નસિંહ શ્રી સદ્ગુરૂતણા, અહમદસાહ ગુણ બોલિં ઘણા,
પાતસાહ પ્રતિબોધક સૂરિ, સપ્રભાવ વંદું મદપૂરિ. ૪
ઉદયવલ્લભ જ્ઞાનસાગર નામ, ઉદયસાગર ગુરૂ કરૂં પ્રણામ,
લબધિસાગર ગુરૂ લબ્ધિ નિધાંન, શ્રી ધનરત્ન સૂરીસ પ્રધાન. ૫
શ્રી અમરરત્ન સૂરી પ્રણમું પાય, શ્રી તેજરત્ન સૂરીશ્વરરાય,
જિમ જિમ તે સદ્ગુરૂ સંભરિ, તિમ તિમ હર્ષ હીયડિ વિસ્તરી. ૬
ગછપતિ દેવરત્ન સૂરિતણા, ગુણ સંભારઉં હીયડિ ઘણા,
શ્રી દેવસુંદર સૂરિ આણંદપૂરિ, વિજયમાંન વિજયસુંદરસૂરિ. ૭
શ્રી ધનરત્ન સૂરીશ્વરતણા, સીસ સકલ ગુણ સોહામણા,
શ્રી ભાનુમેરૂ વિબુદ્ધગણિરાજ, વંદિ સીઝઇ વંછિત કાજ. ૮
તસ જામેય સીસ દોભાય, માણીક્યરત્ન જ્યેષ્ટ ઉવઝાય,
મહાતપીશ્વર મુનિવરરાય, પરમભાવિ વંદુ તસપાય. ૯
નયસુંદર લઘુ બંધવ તાસ, વાણી થાપિત વચનવિલાસ,
પુણ્યસિલોક સતી અધિકાર, ગાયુ ધનદ પૂર્વ અવતાર. ૧૦
સો સમકિતધર નિજ ગુણ સુણી, મનસ્યું પ્રેમધરી આપણી,
સંઘ વિઘન અપહરયો ગુણી, મનિ કામિત દેયો નિધિ ધણી. ૧૧

રાજઋદ્ધિ રમા ભંડાર, નંદન મહિમા જગમાહિ અપાર,
બાહરિ એહની કારનિ ભણિ, એ સવિ લહીઇ પુણ્યઇ ધણિ. ૧૨

રાગ ધન્યાસી.

ધણિ પુણ્યઇ લહી નરભવ, વીરવચન આરાધીઇ,
જિ(ન)રાજ કેરૂં લહી દર્શન, ભવ ભેદ્ર ફલ સાધીઇ. ૧૩
જિનરાજ વાણી ચિત્ત આણી, અશુભ કર્મ ન બાંધીઇ,
મહાસતી પુણ્યશ્લોક ગાઇ પુણ્ય રિદ્ધિ બાધીઇ. ૧૪
ઉવઝાય નયસુંદરવાણી......(બાકીનું એક પાનું નથી.

(મોહનલાલજી જ્ઞાનભંડાર સુરત. પૃ. ૮૫ પં. ૧૫)

બીજી પ્રતમાંથી...

ઉવઝાય નયસુંદર સુવાણી, ભવિક પ્રાણિ મંગલીક,
ઉપગાર મતિ મનિ ધરી રાસુ, કોયથી કરિ ટલુ,
શ્રી શાંતિ જિનવર સદા સુખકર પૂજતાં સંપત્ત મળુ,
એ ચરિત ભાવે સુણે ગાવે, તાસ ઘરિ સુરતરુ ફલુ. ૨૬

ચુપઇ.

ગ્રંથ રચ્યા હવઇ જોયુ શુદ્ધ, કહ્યા શ્લોક કાવ્ય ગાહા સિદ્ધ,
ભાખ્યા છંદ ગોઠ......કે, સહસ્ર તીનસઇ આસાન. ૨૭
સતપાંત્રીસ શ્લોક અનમાન, હરખધરી સહુ કરયો ગાન,
એ સંબંધના શિવસુખ હોઇ, માનવંત વિશ્વ (શ્વ) જોઇ. ૨૮
ગ્રંથ નલાયનનુ ઉદ્ધાર, નલચરીત નવરસ ભંડાર,
વાચક નયસુંદર સુંદર શુભભાવ, એનહિ એ ષોડસ પરનાવ. ૨૯

—ઇતિશ્રી નલાયન ચરીત સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૮૨ વર્ષે ફાગુ વદિ બીજ રવૌ. ખરતર ગચ્છે લખિતં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ ઇતિશ્રી નલાયનોદ્ધારે નલચરીતે રાજ્યલાભ વૈરાગ્ય સંયમ ગ્રહણ સ્વર્ગગમન પ્રશસ્તિ વર્ણનો નામ ષોડસ પરનાવ સમાપ્ત. ગ્રંથાગ્રં ૪૫૭૬ પ્ર. કા.: (પ્રસિદ્ધ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌ. ૬ ઠો.)

(૨૯૩) **શીલશિક્ષા રાસ** સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રપદ (વિજય વિજયા શેઠની કથાગર્ભિત.)

અંતે—

વડતપા ગચ્છ **ધનરત્ન** સૂરીસ કિ, પંડિત શ્રી **ભાનુમેરૂ** ગણિ સીસકિ,
તસ વિનયી **નયસુંદરો** દોઇ કરજોડી કહઇ ઉવઝાઇકિ
સીલવંતહતણા નિત નમું પાયકિ—૧૫ સીલ.
દેવસુંદરસૂરિ પાટિ પ્રધાન કિ, સૂરિવરિ વિજયસુંદર વિજયમાનકિ,
તાસ આદેસ લહી કરી,
હૃદય થિર રાખિવા રચ્યુ એ રાસકિ, **સોલ ઉગણોતિરૂઈ** ભાદ્રપદ માસકિ—૧૬ સીલ.

કલસ.

ઇમી સીલ રખ્યા ગુણ પરિખ્યા સકલ શિષ્યા સંગ્રહી
સિદ્ધાંત વાંણી સાર જાણી આપ પર હિતનઈ કહી,
બુધ **ભાનુમેરૂ** વિનેય વાચક વદઇ **નયસુંદર** સદા
મુઝ સુમતિ શુભ ફલ બોધિ નિર્મલ હજ્યો શિવસુખ સંપદા. ૧૭

—ૐ. પ્ર. કા.; ખં. ૧.

---

૧૬૬ ધર્મરત્ન (ખ૦ જિનમાણિક્યસૂરિ—માણિકયમંદિર—કલ્યાણધીર શિ.)

(૨૯૪) **જયવિજય ચોપાઈ** સં. ૧૬૪૧ વિજયાદશમી શુક્રવાર. આગરામાં

અંતે—

ખરતર ગચ્છિ ઉદાર, ચોપડા સાખિ શૃંગાર
પાટ ત્રેવીસમઈ રાજઈ, શ્રી **જિનમાણિક્યસૂરિ** ગાજઈ. ૪૦
સીસ તેહનઉ સુંદર ગુણ ગણિ **માણિકમંદિર**. ૪૧
શ્રી કલ્યાણધીર વાચક, નામઈ નાસઇ પાતક

રીસ તાસ વર ભાવઈ ધરમરતન ગુણ ગાવઈ. ४२
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ ગચ્છ કથા કહી શુભ કાજઈ
સંવત સસિકલા આનંદ ઇંગિતાલઈ શુભ પ્રમાનઈ ४३
આગમસાર ઉદારઈ વિજયદશમી સિતવારઈ
આગરા નયર મઝારઈ સારદ તણઈ આધારઈ ४४
(વિ. ધ.)

१६६८ કુશલવર્દ્ધન (ત. હીરવિજયસૂરિ શિ૦)
સિદ્ધપુર જિન ચૈત્યપરિપાટી સ્ત૦ સં. १६४१.
અંતે—
ચંદ નાઈ રસ જાણીઈ, શુભ મરશી, વેદ વેલસગિ જોઇ
તે સંવત્સર નામ કહું શુભ મરથી, ભાદ્રવ શુદિ છઠિ હોઈ
કલસ.
સીધપુર નયર મઝારી વિધિ ચઉતિ પરિ પાટી ભણી,
જે ભાઈ ભવિયણ કહઈ કવિયણ, તાસ ઘરિ સંપદ ઘણી,
તપગચ્છમંડન દુરિયખંડન શ્રી હીરવિજય સૂરીસર,
કવિ કુશલવર્ધન સીસ પભણઈ, સકલ સંઘ મંગલકર.
ઇતિ શીધપુર જિનચૈત્ય પરિપાટી સ્તોત્ર સંપૂર્ણ.
૫૭ બાંધાદેતુગર્ભિત વીર જિનસ્ત૦ વસીગાં.
આદિ—
સકલ મનોરથપૂરણો, વાંછિત ફલદાતાર,
વીર જિનેસર નાયક, જય જય જગદાધાર. १
* * * * *
બાંધવાનાં કારણ બહુ, તું જાણઈ જિનરાય,
મલ પ્રકૃતિ આઠ અંતર, આશ્રવ શોભાય. ५
સત્તાવન વિધિં કરી, કરમ બંધ વિચારિ,
બંધણ બાંધ્યો ગોર જિમ, ભાખીઈ આધાર. ६

કરમવિપાક તણો ઘણો, અરથ કહ્યો તઈં જેહ,
ગુરૂમુખઈ મઈં શ્રવણઈં સુણ્યો, સુણજ્યો ભવિયણ તેહ. ૭

* * * * *

અંતે—

કલસ.

ઇય વીર જિણવર સયલ સુખકર, નયર વડલી મંડણો
મિં થુણ્યો ભગતિં ભલીય સુગતિં, રોગ સોગ વિહંડણો.
તપગચ્છ નિરમલ ગયણ દિનકર શ્રી વિજયસેન સૂરિસરો,
કવિ કુશલવર્દ્ધન સીસ પભણઈ, નગા ગણિ મંગલ કરો. ૫૨

—સં. ૧૭૧૦ લિ૦ ગંધાર બંદરે સુશ્રાવિકા મૃલિ પઠનાર્થં.

૫-૧૨ આ. ક.

---

૧૬૭ વચ્છરાજ (પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમરચંદસૂરિ-રત્નચંદ (ચારિત્ર) શિ૦)

(૨૯૫) સમ્યકત્વ કૌમુદી રાસ. સં. ૧૬૪૨ માઘ શુદિ ૫ ગુરૂ. ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં

આદિ—

વસ્તુ છંદ.

વીર જિણવર વીર જિણવર સુગુણ ભંડાર
સર્વ સંઘ કલ્યાણકર, જાસુ તિત્થ જયવંત જાગઇ,
મનવંછિત ફલ તે લહઇ, જય જીવ તસુ ચરણિ લાગઇ,
અકલ રૂપ તિહુયણતિલઉ, ત્રિભુવનુ આધાર,
ચઉવીસ જિનપતિ નમું, જિમ લહઉ હર્ષ અપાર. ૧
વડ તપા ગચ્છિ વડ તપા ગચ્છિ શ્રી પાસચંદ સૂરીસર
તસુ પય પ્રણમી હું ચરચઉં, સરસ સાર સંબંધ
શ્રી સમકિત ગુણ કૌમુદી, વિમલકથા પ્રબંધ. ૨

ચઉપઈ.

ગૌતમ ગણધરનઉ લ્યઉ નામ, શ્રી રયણચંદ ગુરૂ કરૂં પ્રણામ,

જાસ પસાંઇ અવિચળ બુધિ, લીજઇ સઘળી વંછિત સિદ્ધિ. ૩
કહઉં સમકિત કૌમુદી વૃત્તાંત, આણુંહિઇ સાંભલિયો સંત.
સમકિત ધરતાં સુણતાં થાઇ, પાપ સવે તે દુરિ પલાઇ. ૪

* * * * *

અંતે— ચુપી.

શ્રી મહાવીર સોહમગણધાર, તાસ પરંપર આવ્યા સાર,
વડ તપ ગછ નાયક મુનિચંદ, શ્રી પૂજ્ય પાસચંદ સૂરિ. ૪૫
તાસ પટોધર અધિક જગીસ, શ્રી સમરચંદ સૂરીંદ સુણીસ.
તાસ પાટિ પ્રભાવક ભલા, શ્રી રાજચંદસૂરિ ચડતી કલા. ૪૬
શ્રી સમરચંદ સૂરિ સીસ પવિત્ર, વાચક શ્રી રત્નચરિત્ર,
તાસ સીસિ રચી ચુપઈ, ગુરૂપ્રસાદિ પૂરી થઇ. ૪૭
ગુરૂપ્રસાદિ ટલઇ અજ્ઞાન, ગુરૂપ્રસાદિ જગિ બહુમાન,
ગુરૂપ્રસાદિ સંકટ હરિ, ગુરૂપ્રસાદિ મહિમા ભરપૂર. ૪૮
ગુરૂ દીવઉ ગુરૂ તારણહાર, ગુરૂ છઈ ત્રિભુવનનુ દિનકાર,
વાધઇ ચંદ્ર થીકી જિમ વેલિ, તિમ ગુરૂથી વાંણી રસ કેલિ. ૪૯
ત્રંબાવતી નગરી સુખવાસ, થંભણ શ્રી નવપલ્લવ પાસ,
તાસ પ્રસાદિ રચી ચુસાલ, શ્રી સમકિતગુણ કથા રસાલ. ૫૦
મધિ કહી કથા કેવલી, કહિઉ ઉછઉ અધિકઉ મેલવી,
દૂષણ લાગું તે સંઘ સાખિ, ખમાવઉં ચોખું ચિત્તિ રાખી. ૫૧
આપઉ પાછઉ અક્ષર જેહ, મિલતું જોતાં નાવઈ તેહ,
રચિયો ઠામિ સોધી કવિ કહુ, કરજોડી કવિ ભાખઇ બહુ. ૫૨
નવ નવ રસ ઉત્તમ નવખંડ, સમકિત ગુણ રચીયા અખંડ,
ભણઇ ગુણઈ સુણઇ સદ્દહઈ, ઋધિ વૃદ્ધિ સુખ તે નર લહઈ. ૫૩
ચંદ સૂર મેરૂની આકાસિ, સુરગિરિ ધ્રુ તારઉ સુવિકાસ,
વરતઇ અવિચલ એહ જિહા જગઈ, એહ પ્રબંધ જયુ તિહાં લગઇ. ૫૪
સંવત સોલબાઇતાલા તણુઉ, માઘ માસ અતિ રલીયામણુઉ,
ઉજલિ પખિ પંચમિ ગુરૂવારિ, સિધિ યોગ શુભ મહુર્ત્ત સાર. ૫૫

સમકિતકૌમુદી ગ્રંથ નિહાલિ, એહ ચુપઇ કીધી સુવિશાળ,
એહમાંહિ અણમિલતુ જોય, સોધી સૂધઉ કરિયો તેય. ૫૬
કાવ્ય શ્લોક દૂહા ચુપઇ, વસ્તુ છંદ સવિ એકઇ થઇ,
ચૌદસઇ ચુરાસી હોઇ, એહ ચઉપઇની સંખ્યા જોઇ. ૫૭
સમકિત સહિત જિનભાષિત ધર્મ્મ, આચરતાં હુઇ શિવપદ શર્મ,
ઋષિ વછરાજ કહિ આણંદ આણિ, નવખંડ ઉપરિ ચૂલિકા જાંણિ. ૫૮

—ઇતિશ્રી સમ્યકત્વ કૌમુદી ચુપઇ સંપૂર્ણ, સંવત સોલ ચઉરાસી વર્ષે પોષ માસે શુકલપક્ષે ચઉથ દિને લિખિતં ઋ. કુંવરજી પઠનાર્થ. શુભં ભવતં. (મ. બ.)

(૨૯૬) નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપઈ. સં. ૧૬૪૮ આસો શુ. ૫ રવિ.

આદિ—

આદિ જિણવર આદિ જિણવર વિમલ ગુણ ગેહ
ત્રિભુવનમંડન જગિ જયઉ, સકલ મંગલ વૃદ્ધિકારક,
લોકાલોકપ્રકાશકર નાણભાણ જગજીવતારક,
નાભિરાય મરૂદેવિ સુત મનવાંછિત દાતાર,
પરમપુરૂપ એ પ્રણમતાં સુખસંપત્તિ ફલ સાર. ૧
વિમલદેવી તણુ વેલગસુઉ પ્રાગવંશ સિંગાર
સિરિપાસચંદસૂરી ભવિયણ સુહદાયણગો જયઉ. ૨
દૂહા—ગુરૂ મોટા ગુરૂ સાગર, ઉત્તમ મેરૂ સમાણ,
ભવિયકમલ પડિબોહિવા, દિનકર મહીમંડાણ. ૩
નિર્મ્મલ મહિમા અતિઘણુ, પસરઈ કીરતિપૂર;
શ્રી ગુરૂસેવા સાધતાં, દુરિય પણાસિ દૂરિ. ૪
સોમકલા ગુણિ ચંદ્રમા, શ્રી પાસચંદ સૂરિરાય,
ભવજલતારણ પોતસમ, પ્રણમું તેહના પાય. ૫
નમતાં શ્રી ગુરૂચરણકમલ, હિયડઈ હર્ષ ન માઇ,
શ્રી ગુરૂનામ સુમંત્ર જિમ, સમરતાં સુખ થાઇ. ૬

ગુરૂ આધારઈ પામિયઇ, ધ્યાન કલા અભિરામ,
વિનય વિવેક સવિ સંપદા, વંછિત સીઝઇ કામ. ૭
જગિ જે જે વિદ્યા અછિ, તે સવિ સુગુરૂ પ્રમાણિ,
તેલબિંદુ જિમ જલિ મિલ્યઉ, પસરઇ સંસયમાણિ. ૮
જઉ ગુરૂ તૂસી ભાવસ્યઉં, અક્ષર એક દીયંતિ,
વટવૃક્ષના બીજ જિમ, સય સાખઈ પ્રસરંતિ. ૯
માતપિતા બંધવ સગા, જેતઉ હિત ન કરંતિ,
જંગમ તીરથ અતિ ભલા, તેતઉ સુગુરૂ કરંતિ. ૧૦
શ્રી ગુરૂ સંગિઈ રંક જીવ, આરાધી ચારિત્ર,
સંપ્રતિ રાજ્ય પામિયઉ, રાજ વિશાળ પવિત્ર. ૧૧
કરઈ કર એસિ હુ જીવની, ઉપમારી ઉલ્લાસ,
તે ગુરૂ વંદઉં ભાવસ્યઉં, જેહથી ધ્યાન પ્રકાસ. ૧૨
બ્રહ્મચર્ય સુધઉં ધરઇ, સીહ જેમ અબીહ,
સત્તવંત ગુણ નિર્મલા, ધર્મવંત ધુરિ લીહ. ૧૩
મધુકર લીનઉ કમલરસિ, જિમ જલિ લીનઉ મીન,
તિમ શ્રી ગુરૂપદપંકજઇ, મુઝ મન મધુકર લીન. ૧૪
ગુણ ઘણા શ્રી ગુરૂતણા, વદનઇ જિહ્વા એક,
તિણિ એહ જાણુ વાનગી, પંડિત જાણુ સવિવેક. ૧૫
શ્રી ગુરૂના પ્રસાદથી, અવિચલ અવિહ્વલ વાણિ,
હુજ્યો સાનિધિ મુઝ ભણી. ગ્રંથ કરંતાં જાણિ. ૧૬

ચુપઇ—શ્રી રયણચંદ ગુરૂ પ્રણમી કરી, આણંદ હિયડઈ અધિકઉ ધરી,
પંચાખ્યાન તણી ચુઉપઈ, રચિસ્યું સાવધાન હું થઈ. ૧૭
કવિતા કહિ શ્રોતા સુણિ લહઈ, વિગતા અર્થ વિચારી ગ્રહઇ,
ત્રિણિ રંગ જુ એકઠ મિલઈ, તુ સવિ કારિજ સહજઈ ફલઈ. ૧૮
પંડિત મોટા આગિ હૂઆ, બુદ્ધિપ્રપંચ તેહના જૂજૂઆ,
તે આગલિ મુઝ બાલી બુદ્ધિ, પૂરી ન લહઉં અક્ષર સુદ્ધિ. ૧૯

ઉત્તમ ગ્રંથ ભણી ઊમાહ, આવઇ મનમાંહિ બહુ ઉછાહ,
જેહથી વાધિ બહુલી બુદ્ધિ, લહિયઇ ચિહું પુરૂષારથસિદ્ધિ. ૨૦
ગ્રંથજ્ઞાન થોડાઉ છિ ચિત્તઈ, શાસ્ત્રરાગ પ્રેરઇ મુઝ પ્રતિઈ,
કરઇ કોઇલ જે મધુરઉ નાદ, વિકસિત આંબાતણું પ્રસાદ. ૨૧
નીતિશાસ્ત્ર સુણઉ દેઇ કાન, જેહથી વાધિ કીરતિમાન,
સંપત્તિ પામઇ કીરતિવંત, મહિયલિ હુવઇ મહિમાવંત. ૨૨
શ્રુતસાગર ઊતરિવા પારિ, નીતિ બુદ્ધિ દોઇ પ્રવહણ ધારિ,
જુ પ્રજ્ઞા બલચિત્તિઈ હોઈ, ધર્મ કર્મ તે પામઇ દોઈ. ૨૩
પંચ અધિકાર ઇહાં જાણિવા, આદર કરિ હિયડઈ આણિવા,
જાણ અજાણ જિમ સમઝઇ બાલ, ચઉપઈ તિમ કરિસ્યું સુવિશાલ. ૨૪
વિષ્ણુશર્મ્મા બ્રાહ્મણ મતિનિલઉ, શ્રીગોડન્યાતિ વડઉ કુલતિલઉ,
સરસકથા તિણિ કહી કેલવી, પંચાખ્યાન આખ્યા અભિનવી. ૨૫
કવિયણ કલ્પિત બોલ જે કહ્યા, રાજાપ્રજારંજક તે લહ્યા,
જેહથી દુરજન નામઇ સીસ, દિન દિન વાધઇ અધિક જગીસ. ૨૬
તસુ ઉતપતિ ભાખી કુણ દેશ, ગામ ઠામ કહિસ્યઉં સુવિશેષ,
કથા કવિત રસ હિયડઈ ગ્રહી, વાત વિચારી વિગતિઈં લહી. ૨૭

* * * *

ચઉપઈ નાંમ કથા કલ્લોલ, પંચઈ તંત્ર રચ્યા અમોલ,
ગુરૂપ્રસાદ સુંદર સંધતું, તિણિ પ્રારંભ પૂરઉ નીપનું. ૪૩
વડતપગછ સોહઈ અતિભલા, શ્રી સાધુરતન પંડિત નિરમલા,
તાસ સીસ શિરોમણિ રાય, શ્રી પાસચંદ સૂરિ કોમલ કાય. ૪૪
પોરવાડ વંશઇ સિણગાર, વેલગતાત કુલઇ અવતાર,
વિમલાદે માતા ઉદાર, શ્રી પાસચંદ થયા ગણધાર. ૪૫
તાસ પાટિ હૂઆ મુનિ સુદ્ધ, શ્રી સમરચંદ સૂરિંદ પ્રસિદ્ધ,
પાટપ્રભાવક તેહના સીસ, શ્રી રાજચંદ સૂરિ અધિક જગીસ. ૪૬
શ્રી સમરચંદસૂરિ શિષ્ય ઉદાર, શ્રી રતનચંદ પંડિત તસ વિચાર,
શ્રી ગુરૂનો પામી સુપસાય, ગણિ વચ્છરાજ જિન પ્રણમઇ પાય. ૪૭

[illegible]
[illegible] ૫૮
[illegible]
[illegible] ૫૯
[illegible]
[illegible] ૬૦
[illegible]
[illegible] ૬૧
[illegible]
[illegible] ૬૨
[illegible]
[illegible] ૬૩
[illegible]
[illegible] ૬૪
[illegible]
[illegible] ૬૫
[illegible]
[illegible] ૬૬
[illegible]
[illegible] ૬૭

—[illegible]

—[illegible]

([illegible])

૧૬૮ કલ્યાણદેવ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ શિ૦)

(૨૯૭) દેવરાજ વચ્છરાજ ચઉપઈ સં. ૧૬૪૩ વિક્રમપુર (વીકાનેર)માં.

અંતે—

સંવત **સોલત્રયાલી** વરસિઇ, એહ પ્રબંધ કિયઉ મન હરસિઇ,
વિક્રમનયરઈ રિષભજિણેસા, જસુ સમરણ સવિ ટલઇ કિલેસા. ૮૪

—રચના સાધારણ છે—માણેક૦

૧૬૯ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય (ત૦ હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૨૯૮) મૃગાવતી આખ્યાન-રાસ ૧૬૪૩ પહેલાં.

આદિ—

રાગ ગુડી દેશી દિ દિ દરિસન આપણું.

સિધારથ નરપતિ કુલિં અષાઢિ સુદિ છઠિ
આયુસુપિનાં દેષાડતુ, તઅ તિલસા હુઇ તૂઠિ. ૧

ત્રુટક.

ચૈત્ર શુદિ તેરસિં જાયુ, સૂરી ગાયૂ હરિ નમિઉ,
મગસિર સુદિ દશમિ વીરો, જો જે નોસયશમિ રમ્યો.
વિશાખી સુદિ દશમિ કેવલ, ગ્નાન ત્રિભોવન યશિ ભમ્યો,
કાત્તિકી વદિ અમાવાસ્યાઈ, તસ નમ્યો જિણિ ભવગમ્યો. ૨

× × × ×

અંતે—

ચેડક મહારાયની પુત્રી શાંતિશીલ પવિત્રીજી,
સકલ ચંદ્રમુનિ ભાસઇ સમરૂ મૃગાવતી સપ્રવિત્રીજી.
મૃગાવતી સુસતી આખ્યાનં, શીલ રયોપા કીજેજી,
સતી સવે નિતુ સુણયો ભણયો, હીરવિજિઈ ગુરૂરાજઇજી.

—ઇતિ મૃગાવતી શીલવતી મહિમાવતી શીલવર્ણન આખ્યાનં સમાપ્તમિતિ-શ્રી ૧૬૭૦ વર્ષે શ્રાવણ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદશ્યાં શનિવારરે-શ્રી પૂર્ણિમપક્ષે ચતુર્થ શાખાયા શ્રી શ્રી તિથિ ભટ્ટારક શ્રી શ્રી શ્રી પુન્યશ્રીહર્ષસાગરસૂરિણા શિષ્ય હરજી લિખિતં. એકાવારા મધ્યે લિખિતં. ૧૩-૧૭. (પ્ર. કા.)

બીજી પ્રતમાં અંતે એમ છે કેઃ—

અંતે—

કલશ—પાપ પરધનસાધિ જોતાં બાંધી ઇમિ મન માંકડા,
સકલમુનિ કહઇ પાત્ર દાનઇં, હાથ મ કરિયો વાંકડા.
શ્રી હીરવિજયસૂરિંદ વંદી સુકૃત બાંધુ આંકડા,
મૃગાવતી આખ્યાન સુણતાં ભરૂ પુણ્યતણા ધડા. ૪૨૧

—ઇતિ મૃગાવતી આખ્યાનં સમાપ્ત સં. ૧૬૪૭ વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૧૦ ગુરૌ માલવદેશે તાલપુર નગરે પંડિત શ્રી વીરવિમલ ગણિ ગ૦ દાનવિમલેન. (પૃ. ૧૭ પં. ૧૩ શુ. વિ.)—ગ્રંથાગ્ર. ૭૨૫. (પ્ર.કા.)

—સં. ૧૬૪૭ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૮ દિને લ૦ સ્થંભતીર્થે મહિપાલેન. ૨૫-૧૧ લીં. ૧૧-૧૫ લીં.

(૨૯૯) વાસુપૂજ્યજિન પુણ્યપ્રકાશરાસ. (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

રાગ. ગુડી. દિઇ દિઇ દરીસન આપણું-એ ઢાલ.
ઋષભ અજિત સંભવ જિનો, અભિનંદન સુમતીશો,
પદ્મપ્રભ સુપાસો બીહા, ચંદ્રપ્રભ સુવિધીશો. ૧

ત્રોટક—સુવિધિ શીતલ જિન શ્રેયાંસો, વાસુપૂજ્ય જિણંદરે,
નમો વિમલ અનંત ધર્મો, શાંતિનાથ મુણિંદરે.
કુંથુ અરજિન મલ્લિસુવ્રત, નમો શ્રી નમિ નેમરે,
પાસ જિનવર વીર જગગુર, ત્રિવિધ ધુરિ સમરેમિરે. ૨

× × × ×

અંતે— ઢાલ ૬૧ રાગ ધન્યાસી.

શ્રીમદાનંદવિમલેંદુ ગુરૂવંદીઇ, પટિ તસ શ્રી વિજયદાનસૂરો.
તાસપતિ પ્રશોનો રૂપલો વંદીઇ, હીરવિજય ગુર સુગુણિસૂરે શ્રી. ૪૫૩
સકલમુનિ સૂપકરો સકલ સંયમધરો દિનકર શ્રી તપાગચ્છ કેરો,
હીરવિજય ગુરૂરાજથી આજ જગિ કોપિ અધિઅરુ ન દીસઇ
અનેરો શ્રી. ૪૫૪
શ્રી વાસુપૂજ્ય પૂણ્ય પ્રકાશો વસુ શ્રવણ હૃદયાંમુજે જાવ સૂરો.
સકલમુનિ ચિંતિઉ શ્રીસંઘ સંતિઉ નિર્મલો સુરભિ યમ જગિ
કપૂરો-શ્રી. ૪૫૫
નગર ત્રંબાવતી જેણિ બહુ ધનવતી, જયતિ જિહાં થાંભણો પાસનાહો
સતત ધરણેંદ્ર પદ્માવતી પૂજિતો સકલ સિરિસંઘ સુખ વિજય
લાહો શ્રી.. ૪૫૬

—૨૫-૧૧ (વિ. ધ.) ખં. રત્ન.—ઉદયપુર ગોડીજીનો ભંડાર.

—સં. ૧૬૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ પંચમ્યાં રવિવારેણ. પંડિતશ્રી કીર્તિવિજયગણિ તત્ શિષ્ય મુનિ અમૃતવિજય પઠનાર્થં શ્રીનવાનગર મંડન શ્રી આદિદેવ સુપસાયે પરોપકારાય શ્રી નવાનગર વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય વસા વસ્તા સુત રાજધર તત્ લઘુભ્રાતા ઋષભદાસ. શુભં ભવતુ-તપાગચ્છાધિરાજ સકલ ભટ્ટારકમાલ તિલકાયમાન ભૂપામિની સકલ ભટ્ટારક પુરંદરશ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર પ્રભોઃ તસ્ય ગચ્છે મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિજયગણિ તત્ શિષ્ય પંડિત શ્રી કીર્તિવિજય તત્ શિષ્યગણિ લબ્ધિવિજય તત્ શિષ્ય મુનિ હર્ષવિજયમુનિ અમૃત વિજય મુનિ પીમા વિજય સમસ્તાને વાચનાર્થં ૧૮-૧૭ માં;—૧૮-૧૪ લીં. ૩૪-૯ મો૦

(૩૦૦) સાધુવંદના (જુદા જુદા રાગમાં છે)

આદિ—

તું જિનવદન કમલની દેવી, તું સરસતિ સુરનરપતિસેવી,
તું કવિજન માતા સુઅદેવી, દિઇ મુઝ નિર્મલ પ્રતિભા દેવી. ૧

મિઈં મુનિવર સુરવેલી કરેવી, તેણિઈં કારણિઈં તું સમરેવી,
તિહાં પૂરવમુનિ સેણિ ગણેવી, તસ ગુણગતિ નિત ભવિક જપેવી. ૨
ત્રિવિધિઈં તસ કરણી તનુ લેવી, તેણિઇ નિજ પાતક ખાંણિ હણેવી,
તે મુનિવેલી કંઠે કરેવી, તેણિઇ ભવજલનિધિ વલિ તરેવી. ૩

* * * *

અંતે—

સિરિ આણંદવિમલ ગુરુપટ્ટે, સિરિ વિજયદાન ગુરુપટ્ટે,
સિરિ હીરવિજયચંદે, વંદે તં સકલચંદ મુણી. ૧૪૪

—સાધુવંદના મુનિવર સુરવેલી સમાપ્ત. ગ્રંથાગ્ર. ૨૦૦
પા. ૬-૧૩ માં.

(૩૦૧)+ સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

અરિહંત મુખકજવાસિની, ભગવતિ ભારતી દેવિ,
સમરિ પૂજા વિધિ ભણુ, તુ મુખકજ સેવિ.

ગાહા.

ન્હવણ વિલેવણ અંગમિ, ચખુજુઅલં ચ વાસપૂઆએ,
પુપ્ફારોહણ માલા, રોહણં તહ વણ્ણયા રોહણં. ૧
ચુન્નારોહણ જિણપું, ગવાણ (જુંયારોહણ) આહરણરોહણં ચેવ,
પુપ્ફગિહ પુપ્ફપગરં, આરત્તી મંગલપઇવો. ૨
દીવો ધૂવુક્ખેવા, નેવજ્જ સુહફલાણ ઢોવણયં,
ગીય નટ વજ્જં, પૂયાભેયા ઇમે સત્તર. ૩

× × × × ×

અંતે— કળશ. ધનાશ્રીરાગેણ ગીયતે.

થુણીયો થુણીયોરે પ્રભુ તું સુરપતિ જેમ થુણિયો,
તીન ભુવન મનમોહન લોચન, પરમહર્ષ તબ જણિયોરે. પ્રભુ. ૧
એકશત આઠ કવિત નિત્ય અનુપમ, ગુણમણિ ગુંથી ગુણિયો,
ભવિક જીવ તુમ થય થુઈ કરતાં, દુરિત મિથ્યામતિ ખણિયોરે.
પ્રભુ. ૨

શ્રી તપગચ્છ અંબરિ દિનકર સરિખો, વિજયદાન ગુરૂ મુણિયો,
જિનગુરૂ સંઘ ભગતિ કરી પસરી, કુમતિ તિમિર સબ હણિયોરે.
પ્રભુ. ૩

ઈણીપરિ સત્તર ભેદ પૂજાવિધિ, શ્રાવકકું જિન ભણિયો,
સકલ મુનીસર કાઉસગ્ગ ધ્યાને, ચિંતવિ સબફલ ચુણિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ કા. વડોદરા. —પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૨) +એકવીસ પ્રકારી પૂજા.

આદિ— દોહા.

પ્રણમું પ્રથમ જિણંદને, ભગવતી કર સુપસાય,
પૂજા એકવીસ દ્રવ્યશું, ભાવમંગલ ઉપાય. ૧
ન્હવણ વસ્ત્ર ચંદન કરી, કુસુમ વાસ પૂનાર,
માલા અષ્ટમંગલ ભણી, દીપ ધૂપાક્ષત ધાર. ૨
ધર્મધ્વજ ચામર સહી, છત્રે મુકુટ વિશેષ,
દર્પણ દર્શન દાખવે, નૈવેદ્ય ફલ સુગ્રહેશ. ૩
ગીત નટ્ટ વાજિંત્રશું, જન પૂજે જિન ઈંદ,
કાઉસગ્ગધ્યાને જેણે કરી, પૂજા સકલ મુનિચંદ. ૪

* * * *

અંતે— કળશ

થુણિયો થુણિયોરે, પ્રભુ ચિત્ત અંતરમેં થુણીયો,
ત્રણ્ય ભુવનમાં નહીં તુજ તોલે, તે મેં મનમાં ધરિયોરે. પ્રભુ. ૧
એકશત પંચ કવિત કરી અનુપમ, તુજ ગુણ ગુંથી ગુણીયો,
ભવિક જીવ તુજ પૂજા કરતાં, દુરિત તાવ સવિ ટળિયોરે. પ્રભુ. ૨
એણીવિધ એકવીશ પૂજા કરતાં, શિવ સુખ ફળ સહુ મળિયો,
સકલ મુનીશ્વર કાઉસગ્ગધ્યાને, ચિદાનંદશું ભળિયોરે. પ્રભુ. ૩
શ્રી તપગચ્છે દિનકર શોભે, વિજયદાન ગુરૂ ગુણિઓ,
શ્રી હીરવિજય પ્રભુ ધ્યાને ધ્યાતાં, હેમહીરા જેમ જડિયોરે. પ્રભુ. ૪

—પ્ર૦ વિવિધપૂજા સંગ્રહ.

(૩૦૩)+ બાર ભાવના સઝાય.

૧ લી ઢાલ—વિમલકુલ કમલના હંસ તું જીવડા.

૨ જી ઢાલ—ભાવના માલતી ચૂશીયે,

અનિત્ય ૧ લી ભાવના-મૂઝમાં મૂઝમાં મોહમાં જીવ તું.
૨ અશરણ ભાવના-કો નવિ શરણં કો નવિ શરણં.
૩ સંસાર ભાવના-સર્વ સંસારના ભાવનું,
૪ એકત્વ „ -એ તુંહિ આપકૂં તુંહિ ધ્યાઓજી,
૫ અન્યત્વ „ -ચેતના જાગિ સહચારિણી,
૬ અશુચિ „ -મંસ મલ મૂત્ર રૂધિરે ભર્યો,
૭ આશ્રવ „ -જગ શુભાશુભ જેણે કમતતિ વેલિજે,
૮ તપો „ -તાપે મીણ ગલે જિમ માખણ,
૯ ધર્મ „ -ધર્મથી જીવને જય હોયે,

—રત્ન. જેસ.

પ્ર૦ શશીકાસસંઘ બી. મા; સઝાય પદસંગ્રહ પૃ. ૧૫૪
થી ૧૨૮ પૃ. (૨૦).

(૩૦૪) વીરવર્દ્ધમાન જિનવેલી. જન્માદિ અભિષેક કલ્યાણક પાંચ વર્ણનરૂપી સ્ત૦

આદિ— આશાવરી રાગ.

નંદનકું તિસલા હુલરાવઈ, પૂતઈ મોલ્યા ઈહારે,
તુઝ ગુણ લાડેકડાના ગાવતિ, સુરનરનારિના વૃંદારે, '
નંદનકું ત્રિસલા હુલરાવઈ. ૧

* * * *

ઢાલ ૩—હમચીની.

અમરી સરસ્સી પૂરની કુમરી, રાલેઈ રંતિ ભમરી,
પ્રભુનઈ ધ્યાનઇ હમચ્ચી ખુંદે, વીરતણા ગુણ સમરીરે. હમચડી. ૩૫

હમચ્ચી વીરતણી જે ગાતી, નાકે માતી જોતી,
જનની માતા રોતો રાખઇં, ટોલામાંથી જોતીરે. હમચડી. ૩૬

× × × ×

અંતે—

વર્દ્ધમાન જિનગુણ સુરવેલી, હીઅડા કરીરે સહેલી,
સકલ કહિ ગુણ મત્સર મેલ્હી, નિસ દિન જિન ગુણ સુરખેલીરે.
હમચડી. ૬૫

વીર પટોધર શ્રેણિઈ આયો, હીરવિજય ગુરૂ હીરો,
સકલ કહિ એ સો નિતિ સમરો, ચરમ જિનેશ્વર વીરોરોરે.
હમચડી. ૬૬

—લિ૦ ૧૮૧૫ ભાદ્રવી અમાસ સોમવતી, ૩–૧૧ આ. ક.
(પ્ર. કા.)

—વિ. ધ. ના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં–ઉદયપુર ગો. ભં.

(૩૦૫) ગણધરવાદ સ્તવન.

કલશ.

ઇતિ વિગતમોહં વિજિતકોહં ભુવનબોહં પારગં,
સંસારમોહં કુગતિરોહં વિજતસોહં પારદં,
કેવલાલોકં નમતલોકં વીર પુરૂષોત્તમ વરં,
સિરિ વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ શુભાકરં.

(પૃ. ૩ પદ્ય ૪૮ પ્ર. કા.)

(૩૦૬) સાધુ કલ્પલતા. (વિદ્યા.)

(૩૦૭) મહાવીર હીંચસ્તવન. સં. ૧૬૬૦ પહેલાં.

આદિ—

આસીન્મથો યસ્ય રસે પ્રશાંતે,
યસ્યાતુલક્ષા ક્ષાંતિરભૂદુપાંતે;
સુવર્ણકાંતે કૃતસંગવાંતે,
નમોડસ્તુ તે વીર વિભો નિશાંતે.

૧

સંઘારણ પતિ નિરમલી, સ્યાદ્વાદિક જિન વાણી,
ગુણ આપણું આપી શુ ઝમની, મહિમ તણી ખાણી. ૨
તું સરસતિ તું ભગવતી, આગમ ગુઝ બંધાણ,
ગુઝ ગુણિ આપી તું રમે, મ કરિસિ મતિ હાણિ. ૩

* * * *

અંત— ઢાલ. રાગ-ધન્યાશ્રી.

હરિકે હરખે હરખધારે ગાવતાં પ્રભુ વીરહાસિ-આવતા.
વર તપાગચ્છ મંગલકરો મુનિવરો, હીરવિજય નમો સૂરિસરો,
વર્દ્ધમાનાદિકો સકલમુનિ મંડલો, સુખકરો શુભકરો આનન્દ કંદો ૪૨

—ઇતિ પ્રવર શ્રી૫ શ્રી ચારિત્રગણિ શિ૦ ગણિ હીરચંદ્રજી-કેન લિખિ. અહમદાવાદનગરે સં. ૧૬૬૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ. ૮ સંપૂર્ણ પત્ર પત્રાંક ૪-૧૦ (વિ. ધ.)

—વિ. ધ. ના ભારી પાને આવેલા સંપ્રદાયાયા-ભારી પાને છે.

૧. ઋષભ સમના શકુનના સ્તવન. ૩૨ કડીનું.

આદિ—

શ્રી ઋષભ સમના શકુનના વિનતી મન ધરી કરી.
ભવ પાર તાર સંસાર સાગર તરણ કારણ નર તરી,
વર નાણ દંસણ ચરણ ગુણી ગુણ રયણ ખનિ મુનિપુરી,
શ્રી વિજયદાન મુણિંદ સેવક સકલચંદ કૃપા કરી. પ્ર. શ્રી.)

૨. વીર જિનસ્ત૦ અથવા ગૌતમ દીપાલિકા સ્ત૦

આદિ— દુહા.

શ્રીજિન શાસન ભજઉ, વિમલા કુરિ નિવાસ,
શાસનપતિ તું મનમિત, થઈ ગુઝ મગનિનું દાન. ૧

* * * *

અંત— (રાગ ધન્યાશ્રી-સેવાઉ ઢાલ.)

નરિ મેરો ગુંજા ચરણ ચરિત્તરો, તપ કરો મુનિવરો શાનરનારી.
દેવરાજ ભક્તિની યુગિવર અનુગરો, સકલ કહે હીરગુણ વિચારી.

વિ. ૧૭.

—લિ૦ વૃદ્ધિચંદેન શ્રી ગોડીજી સત્ય છે. ૪ાા-૧૨ આ. ક. લ. ૧૭૮૫ વર્ષે, પ્ર. કા.

૩. કુમતદોષ વિજ્ઞપ્તિકા શ્રી સીમંધર સ્ત૦

ઇમ સવ શર્મ સુધર્મદાયક કુમત કર્મ સુધાકરો,
મુઝ દંભમર્મકુકર્મકર્દમ ધર્મ તું **સીમંધરો**,
નિજ ધ્યાન મંદિરિ ધરી વિનવ્યો કરિ સુનિર્મલ કિંકરો,
સિરિ **વિજયદાન** સૂરિંદ સેવક **સકલચંદ** કૃપા કરો.

(પૃ. ૨ પ્ર. કા.)

૪. ગૌતમપૃચ્છા.

આદિ—

જિનવર રૂપ દેખી મન હરખી, સ્તનમેં દૂધ કરાયા,
તબ મન ગૌતમ હુયા અચંભા, પ્રશ્ન કરણકું આયા. ૧
ગણધર એતો મેરી અમ્માં.

* * * *

શ્રી તપગચ્છ નાયક **હીર**વિજય સૂરીશ્વર દીઈ મનોહર વાણી,
સકલચંદ પ્રભુ ગૌતમ પૂછઈ, ઉલટ મનમાં આણી—ગણધર. ૧૧
(પ્ર. કા.)

૫-૨૩ વૈરસ્વામિસઝાય–સિંહગિરિસીસ ધનગિરિસુતો વયરસામિ ધિન સોઇરે.
આત્મા ઉપરિ ધ્યાનરસ સ૦—તું જિનવદન ભવનની દેવી.
સ્વાધ્યાય —પભણતિ જગગુરૂ ત્રિજગદયાલા.
" —સકલ જગજંતુ તુપાણાણુ જેતા.
" ધન્યાસી—જેણિ બહુ ગુણભરી નૈવ કન્યાવરી બ્રહ્મચારી વરો વયરસ્વામી.
" ગુડી—'દિઇ દિઈ દરિસન આપણું, તું સરસતિ મોરિ માઇ રે.
" મારૂણી—ગોવિંદ હમકું મારણ કારણિ, પાપિઆ રે તિ કાં સમજ્યાં સાંમી પહુંચારે.

,, રામગિરિ—તુઝ પાખેં મારૂં મનના વાહિલું નાથ લાગી મારૂં .
કોણ કહ્યું.

હીરવિજયસૂરિશિષ્ય ધન્યાશ્રી—અરિહંતને પ્રણમિ ચરિત્રી, જિન સુમતિ માનિજી નું વાંછિત.

ગોયમસાર-રામગિરિ—વીર જિનવરિ પ્રણમિઇ, મોટા જિનજિ જિન હોવરે.

વ્યાખ્યાન—અઢીપદ-અધિક છત્ર જિન સ્થાન વિચારી

,, —ગાયજીવડું સુખ વચણ આતમા અડ્ડ સુણીરે

,, —ગાંઠડી કાઢી હોજિમજી જિહું બાપની નાહિરે.

,, રામગિરિ—ગાંઠડી કાઢી હોજિમજી રાય કહ્યું મન

,, ગમગિરિ—કોઇક સુણા સુણા તેજિ નહિ જુઓ, વીજિત લાગ
કુસ કેમ નહિ.

,, ધન્યાસી—કોઈ અરિ ઉઠડી દેવિનિં કોડી, અનિ નહીં તેજિ
સુણિતી નમાડી.

,, કેદાર ગોડી—પુરિષા મન તે આપ મના ભાવા પૂંઠે કામ નર્યું.

,, રામગિરિ—અર્ઝ ઘરનુ નું વિવિ ગાન તે કહી. કહી મોન
વિરાગ કે નું ભાવ તેહેરી.

,, ધવલ ધન્યાસી—શ્રીમાન ધવલ કોષાડરી ને, ગાંઠિમાં પાણી આણીને

૧૫-૧૧ (વિ. ૫)

(સંવત્ ૧૬ સાંકળચંદ વિજયધર્મસૂરિના તે પ્રા.ગ્રંથ હીરવિજય-સૂરિના શિષ્ય વિજય નહીં અમ્યાં છે, તે પ્રથમના પાનાના ઉપરથી અને બીજા પાનાના પ્રયોગ નહીં પાને શ્રીમાનો દેશ તેમ અમ્યાં છે. તેમનું ગદ્યમાં પ્રતિપાદન કર્યો છે.

સાક્ષરવર્ય વિજય પ્રશિષ્ય હતા. તેના શિષ્ય વણમાળચંદ-સુમિચંદ-પંડિતવર-ભાનચંદ અને તેના શિષ્ય તેજચંદે પુણ્યસાર ચરિત્ર વિજય દેવસૂરિના સમયમાં રચ્યું છે. જુઓ તેજચંદ-ભાગળ.

૧૭૦ વિજયશેખર (આં. ધર્મમૂર્ત્તિસૂરિ–કમલશેખર–સત્યશેખર શિ.)

(૩૦૮) રત્નકુમાર રાસ.

(૩૦૯) યશોભદ્ર ચોપઇ. સં. ૧૬૪૩ મહા શુ. ૩ રવિ બંભણવાડામાં.

અંતે—

વિધિ પખ્યનાયક મહિમનિધાન તપતે જિહાં જગિ ઉદયું ભાંણ,
દરિસન દેખિઈ પરમાણંદ, વંદઉ **ધરમમૂરતિ** સૂરીંદ. ૧૩૯
વલિ વંદઉ સહિગુરૂ આપણા, જેહનઇ નાંમિઈ નહી રિધિમણા,
શ્રી શ્રી **કમલશેખર** વણારીસ, સમરૂ નાંમ તેહતુ નિસિદીસ. ૧૪૦
તેહતણા શિષ્ય જગિ જયવંત, **સત્યશેખર** મુનિવર ગુણવંત,
જેહનઇ વદનિ વસઇ સરસતી, ચિરંજીવઉ એહવા વરયતિ. ૧૪૧
તાસ પ્રસાદઇ આણંદ અંગિ, એહ અધિકર કહઉ મનરંગિ,
સંવત **સોલત્રઇતાલઇ વરસિ, મહા સુદિ તીજ** આદિત્યનઈ દિવસિ. ૧૪૨
દેસ સિરોમણિ જેહ **મેવાત,** નયર અનોપમ તિહાં સુવિખ્યાત,
બ્રહ્માવાદ વારૂ અહિઠાંણુ, જિહાં બહૂ શ્રાવક અછઇ સુજાંણ. ૧૪૩
તેણિઇ પુરિ જિનવર **શાંતીસરૂ,** સદા સુખ આનંદ જય કરૂ,
તસ સાનિધિ વિનયશેખર ભણઇ, એહ સુણતાં નવનિધિ આંગણઈ ૧૪૪
—શ્રી યશોભદ્ર રિષિરાજ ચુપઇ.

કવિએ પોતેજ લખેલી છે.

સંવત **૧૬૪૪ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૩** સોમે શ્રી અંચલગચ્છે શ્રી **ધર્મમૂર્તિ** સૂરીશ્વર રાજ્યે વાચનાચાર્ય વા શ્રી **કમલશેખર** ગણિ તત્ શિષ્ય રિષિ શ્રી ૬ **સત્યશેખર** ગણિ તત્ શિષ્ય ઋ૦ **વિનયશેખરેણ** લિખિતં શ્રી આગરાનગરે ઉરવારે તૈલાદ્ રક્ષેત્ જલાદ્રક્ષેત્ રક્ષેત્ સ્થલબંધનાત્, પરહસ્તે ગતાદ્રક્ષેત્, એવં પુસ્તિકા. (પ્ર.કા.)

૧૭૧ હેમશ્રી (સાધ્વી) (વડત. ધન્યરત્ન સૂ.–અમરરત્ન સૂ૦–ભાનુમેરૂ–નયસુંદર શિષ્યા)

(૩૧૦) કનકાવતિ આખ્યાન સં. ૧૬૪૪ વૈ. શુ. ૭ મંગલ.

મહોપાધ્યાય શ્રી જયસુંદર ગુરૂભ્યો નમઃ—

આદિ— રાગ રામગરી.

સરસતિ સરસ સકોમલ વાંણીરે, સેવક ઉપરિ બહુ હીત આંણીરે,
શ્રી જીનચરણે સીસજ નાંમીરે, સહિ ગુર કેરી સેવા પાંમીરે ૧
સેવા પાંમી સીસ નાંમી ગાંઉં મનઇ ઉલટ ઘણુંઇ,
કથા સરસ પ્રબંધ ભણુસું, સુજન મનઇ આણંદની,
કનકાવતીની કથા રસાલી, ચતુરનાં ચતરંજની,
વૈધક રસકસ ગુણી નર જે, તેહનાં મનમોહણી. ૨

અંતે—

એણીપરિ તેહ પાલઇ નરનારી, તે નેહનું પરીણામ,
જીુન મલ ઇસા જન જુ એહવા, તુ કાજઇ ધરમ સુજાંન. ૩૬૨
વૃધ તપાગછ મંડન દીનકર, શ્રી ધનરત્ન સૂરીરાય,
અમરરત્ન સૂરિપાટ પટોધર, ભાનુમેરૂ સુષ્ય કહઇવાય. ૩૬૩
ગુણગણધર પડીત વઇરાગી, નયસુંદર રવિરાય,
વાંચક માંહિ મુખ્ય ભણીજઈ, તસ સષ્યણી ગુણ ગાય. ૩૬૪
કથામાંહઈ કહઉ રસાલુ, કનકાવતી સંબંધ,
કનકાવતી આખ્યાંન રચઉ મઇ, સુઅર્ણા સરસ સબંધ. ૩૬૫
સંવત ૧૬ સુઆલઈ સવચ્છરિ વૈસાષ વદિ કુજવાર,
સાતમઇ દનિ સુભ સુહરતઇ યોગઇ, રચઉ આખ્યાંન એ સાર. ૩૬૬
ભણઈ ગુણઈ સભલિ જે નાર, તેહઘરિ મંગલચ્યાર,
હેમશ્રી હરખઈ તે બોલઈ, સુરત અયોગ સમાર. ૩૬૭

—ઈતિ કનકાવતી આખ્યાંન સમાપ્ત. સુરતિ મધ્યે લષીતં. ગ. રતનવીજય લષીતં. (પ્ર. કા.) (નયસુંદર માટે જુઓ નં. ૧૫૫ પૃ. ૨૫૪)

૧૭૨ રત્નસાર.

(૩૧૧) સાગર શ્રેષ્ઠીની કથા ૧૬૪૫ (માણેક)

---

૧૭૩ મનજી ઋષિ (પા૦ પાર્શ્વચંદ્ર-વિનયદેવ-વિનય-કીર્તિ શિ.)

(૩૧૨) **વિનયદેવસૂરિ રાસ.** સં. ૧૬૪૬ પોષ શુદિ ૭ મંગળ, બુરહાનપુરમાં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિ આનંદકર, જિનશાસન શ્રૃંગાર,
ચઉદ પૂરવનો સાર એ, જગિ જપઉ મંત્ર નવકાર.

* * * *

અંતે—

પૂજ્ય ચઉમાસૂં તિહાં રહ્યા એ લોક કરે ધરમ ધ્યાન. મ. ૨૩૭
શ્રી **વિનયદેવ** પટ્ટધર એ, શ્રી **વિનયકીરતિ** રાય,
સુધરમગચ્છ આજ દીપતો એ, આદરયો મન ભાય. મ. ૨૩૮
નયર **વરહાનપુર** જાણીઇ, એ દેશ વિદેશ વિખ્યાત,
સંવત **સોલ છયતાલૂઇ** એ, સુણયો ભવિયણ વાત. મ. ૨૩૯
શ્રી વિનય (દેવ) કીરતિ સૂરીશ્વરૂએ, રહ્યા તિહાં ચઉમાસિ,
એક દિન ઉલટ ઉપનોએ, કીધઉ શ્રીપૂજ્ય રાસ. મ. ૨૪૦
પોસ શુદિ સાતમિ જાણીઇએ, ભૃગુવાસર સુવિનાણ,
નક્ષત્ર રેવતી મનિ ધરો એ, શિવયોગ અતિહિં સુજાણ. મ. ૨૪૧
મનજી રિષિ આણંદસૂં એ ચોથો રચ્યઉ પ્રકાશ,
એહ રાસ જગિ નાંદયો, એ જાં લગિ મેરૂ થિરવાસ. મ. ૨૪૨
ચઉવિહ સંઘ સહૂ સુણઉ, એ ભણયો નિતુ રાસ,
ધવલ મંગલ ભલ પામીઇ એ, પુહચઈ મનની આસ. મ. ૨૪૩

નોટ—વિનયદેવ તે બ્રહ્મઋષિ કે જે પાર્શ્વચંદ્રના શિષ્ય થાય અને જેણે પોતાના ગચ્છનું નામ સુધર્મ ગચ્છ આપ્યું તેનો આમાં વૃત્તાંત છે. આ બ્રહ્મ ઋષિની કૃતિ સંબંધી આ સંગ્રહમાં જુઓ. પૃ. ૧૫૨ થી ૧૫૮. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ ઐ. રા. સં. ભાગ. ૩.

---

૧૭૪ હેમાણંદ (હીરકલશ શિ૦)

(૩૧૩) વેતાલ પચવીસી. સં. ૧૬૪૬.

આદિ—

પ્રણમ્ય દેવદેવંચ વીતરાગં સુરાર્ચિત,
લોકાનાં ચ વિનોદાય, કરિષ્યેઽહ કથામિમાં. ૧
નત્વા સરસ્વતીં દેવીં શ્વેતાભરણભૂષિતાં,
પદ્મપત્ર વિશાલાક્ષીં નિત્ય પદ્માસને સ્થિતાં. ૨

ચોપઈ—

સુવચન સાંનીધકારી દેવ, સમરી સરસતી પાય પ્રણમેવિ,
સુગુરૂ વચન મનમાંહિ ધરી, બોલીસ વિક્રમ રાજા ચરી. ૧
રાજા વિક્રમના અવદાત, કવિયણ બોલે નવ નવ ભાંતિ,
તેમ હું સજ્જન સાંનિધિ યથા, કહિસુ વેતાલપચીસી કથા. ૨
રાજા વિક્રમ નં વેતાલ, એકરયણુ વનખંડ વિચાલ,
કથા કહી નવનવી પચીસ, સભલતાં તે થાઇ જગીશ. ૩

* * * *

અંત—

ઇતિ વેતાલપચિસીયૈ વિક્રમ નૈ વેતાલ,
કથા કહી પંચવીસમી, હેમાણદ રસાલ. ૧૭

—ઇતિ શ્રી વેતાલપચવીસી ચરિત્રે વિક્રમ કથિત કથા પંચવીશમી સંપૂર્ણા.

ચોપઇ—સાહસવંત નિરખી નૃપરાઈ, તબ વેતાલ કહૈ તિણિ ઠાઇ,
પર ઉપગારી તો સમ લોય, મે તો અવર ન દીઠો કોઇ. ૧
હૂં તો તુઠો તુઝ સાહસૈ, પિંણ તું જોગી મત વેસસૈ,
ક્રોહો તુઝનેં ઘાલે પાસ, મુખૈ કહૈ તું ગુંણહ નિવાસ. ૨
મઙ પુછ્યે તુઝ કહસી તંત, કરિ પ્રણાંમ જ્યું સિઝે મંત,
તાં કહિયૈં હું ન લહું ભેય, તું દિષ લે જ્યું જાંણું તેહ. ૩
તિંણ વચનૈં તે થારૈ કાજિ, ફિરી દિષાલેં તતષિણ માંઝિ,
ષડગ કરી થે છેદો સીસ, જિઉં મન વંછિત થાઇ જગીસ. ૪
સુંણી સીષ તે લેઈ મડો, આવિ રહિ યોગી મુષિ ષડો,
કરિ પ્રણાંમ યોગી હરષાવિ, આગલિ બેઠૌ રાજા ભાવિ, ૫
જોગી કહૈ સુણો રાજિંદ, દીયૈ પ્રદક્ષિણ હુવૈ આણંદ,
હું નવિ જાંણું વિક્રમ કહૈ, તૈં તે આગૈ ઉઠી વહૈ. ૬
રાજાયૈ વૈતાલી વાત, ચીતારીનેં કીધો ઘાત,
પૂરી વિદ્યા સીધી જીસૈં, સોવનપુરિસો હુઓ તિસૈ. ૭
તિંણ પુરિસે વિક્રમ રાજેસ, પુહવી ઊરણ કરી વિસેસ,
રાજ પાલિ આઊ આંપણૈ, સરગિ પહુંતો સહુકો ભણૈ. ૮

છંદ—ઇતિ શ્રીય વિક્રમ વેતાલહી કહિ એહ વાત પચીસએ,
તિણવિધહ **સોલે સૈં છયાલ** ઇંદ્રિ ઉછ્છવ દીસ એ,
ગુરૂ હીરકલસ પસાય કરિનૈ હેમાણંદ મુણિ ઉત્તમપુરી,
તિહ રચીય વાત વિનોદની તે સયલ સજ્જન સુપકરી. ૯

—ઇતિ વૈતાલ પચવીસી ચરિત્રે પંચવીસી ચઉપઈ સંપૂર્ણંમ. સં. ૧૭૬૫ વર્ષે શાકે ૧૬૩૦ પ્ર૦ ચૈત્ર સુદિ ૫ ગુરૌ લિષિતં. પં. સુજાણહંસેન શ્રી જયતારણ મધ્યે. ૧૬-૧૭ ચા૦

(૩૧૪) ભોજચરિત્રરાસ. રત્ન. ડે.

—◆—

૧૭૫ +નગર્ષિગણિ (ત૦ હીરવિજયસૂરિ-કુશલવર્ધન શિ૦)

(૩૧૫) રામ સીતા રાસ. સં. ૧૬૪૯

ચંદ્ર અનઇ રસ વેદ નિહાલુ, નંદ ભલુ તિમાલુ.—હા. પા, ખં. ૧

૧ અલ્પબહુત્વ વિચાર ગર્ભિત શ્રી મહાવીર સ્તવન.

૩૯ ગાથા.

*   *   *   *

હીરવિજયસૂરીસરો.

કવિ કુશલવર્દ્ધન સીસ પભણઇ, નગાગણિ વંછીય કરો.

---

૧૭૬ મલ્લિદેવ.

(૩૧૬) કર્મવિપાક રાસ સં. ૧૬૪૮-માણેક.

+આ નગર્ષિએ ગાથાબધ કલ્પાન્તર્વાચ્ય રચેલ છે તેની પ્રશસ્તિઃ-

चंद्र रस बाणमुनि समवरिसे तवगण विभासकाणं ।
भहारगपुरदर सिरि विजयसेण सूरीणं ॥६५॥
रज्जे विहिओ गंथो पंडियसिरि कु(श)लवद्धणगणीणं ।
सीसेण बालमईणा नगाभिहाणेण धरमहिमो ॥६६॥

વળી તેમનીજ લખેલી તેજ પ્રત સાગરગચ્છના ભંડાર (પાટણ)માં છે કે જે ભડારમાં તેમના હસ્તથી લખેલાં કેટલાંક પુસ્તકો છે, તેમાં જણાવે છે કેઃ—

संवत् १६५७ वर्षे भाद्रपद सित त्रयोदश्यां वार बुध पूर्णीकृतः लिखितश्च श्री वटपल्लीनगरे नगर्षिगणिना.

આમણે સ. માં દડકાવચૂરિ પણ રચી છે. તેમની લખેલી ઉપાસક દશાંગસૂત્ર મૂળની પ્રતિ પાટણના સાગરભંડારમાં છે તેની અંતે જણાવ્યુ છે કે શ્રી વિજયસેનસૂરિ યુવરાજ્યે સકલપંડિત મભારંજન શ્રી દેવવર્દ્ધન તચ્છિષ્ય પ. કુશલવર્દ્ધન, તચ્છિષ્ય નગર્ષિગણિ.

૧૭૭ નરપતિ કવિ. જુઓ નં. ૬૭

(૩૨૭) વિક્રમાદિત્ય ચુપઇ. સં. ૧૬૪૯ (શાકે ૧૫૧૪).

આદિ—

શ્રી નેમિસર ગુણનિલો, જગજિવન જિનચંદ,
બ્રહ્મચાર ચુડામણી પ્રણમું પરમાણંદ. ૧
પુરિસાદાણી પાસજિન, થંભણપૂર થિર ઠાંમ,
નામ જપંતાં જેહનું સીઝે વંછિત કાંમ. ૨

* * * *

અંતે—

એ કહીઈ વિક્રમચરિત્ર સંભલતાં હુઇ પંડ પવિત્ર,
સંભલતાં ડાહાપણ આવંત, કવિ નરપતિ એહવઉ કહંત. ૯૭૧

—ઇતિ શ્રી રાજા શ્રી વીરવિક્રમાદિત્ય ચઉપઇ સમાપ્ત મિતિ. સંવત ૧૮૦૦ વર્ષે શાકે ૧૬૬૫ પ્રવર્ત્તમાને. કાર્તિક માસે શુક્લપક્ષે સપ્તમી તિથૌ ગુરૂવાસરે પ્રથમ પ્રહરે લખિતં. શ્રી આલાસણ ગ્રામે પ્રથમ ચતુર્માસિકે શ્રી પુર્ણમા પક્ષે શ્રી હા. શ્રી—(અપૂર્ણ).

શાકે ૧૫૧૪ માં રચી એમ ઉપરના બંધનપર લખાણ છે. (પ્ર. કા.)

[નં. ૬૭ ના નરપતિને સં. ૧૫૪૫ માં નંદબત્રીસી રચનાર તરીકે સોળમી સદીમાં મૂકેલા છે અને આ કૃતિ નરપતિ નામના કવિએ શક ૧૫૧૪ માં રચી એમ તેની પ્રતના બંધનપર લખાણ છે તેમાં શરતચૂક સંવત્‌ને બદલે શક લખવામાં થઇ હોય એમ સંભવ છે, તેથી બંને નરપતિ એકજ હોઇ સોળમીમાં સદીમાં થયાનો સંભવ છે, છતાં ઉક્ત બંધન ઉપરનું લખાણ વાસ્તવિક હોવાનો સંદેહ રાખી બંનેને જૂદા જૂદા એટલે એકને સોલમી સદીમાં અને બીજાને સત્તરમી સદીમાં મૂકેલા છે.]

આ કૃતિના તથા કવિના સંબંધમાં બીજી પ્રત પરથી નીચે પ્રમાણે પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી લખી મોકલે છેઃ—

વિક્રમાદિત્યકથા. (પંચ દંડ છત્ર-પંચ આદેશ.)

આદિ—

લંબોદર તુઝ વીનવૂં સુંડાલા સમરથ;
સિદ્ધ બુદ્ધિ વર ચરણે નમૂં, સીઝવે સવિ અરથ. ૧
સીંદૂરઈ કરિ અરિચીઈ, શરિ સેવંત્રાં બાર;
મૂસાવાહન જેહનઈ, મોદિક સદા આહાર; ૨
× × × ×
ભાદ્રવ વદિ આરંભીઉં, બીજ અનઈ બુધવાર;
સંવત સાકે ૧ પન્હર, એ સવિહુ અધિકાર. ૧૭
× × × ×
અડિસડિ તીરથ જે કરઈ, યજ્ઞ કરઈ અનેકઃ
કવિ નરપતિ ઈમ ઉચ્ચરઇ, સહુ પરમારથ એક ૨૧

અંત—

જેહવું મીઠૂ પ્રાકૃત હોઈ, તે સમવડિ નવિ દીસઇ કોઈ;
ગાહા દૂહા ચઉપૈ ગીત, ઉષ્ણુકાલિ જિમ વાહાલું રીત. ૮૩૦
કવિતા વિક્તા શ્રોતા નાંમ, જે ડાહા તેહનઈ પરણાંમ;
જઉ જિહ્વાઈ વસઈ સરસ્વતી, તુ પાંમઇ કવિજન વરમતી; ૩૧
એ કહીઇ વિક્રમ તણૂં ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ કર્ણ પવિત્ર;
ભણઇ ગુણઈ ભાવઈ સભલઇ, તે નર સકલ મનોરથ ફલઇ. ૩૨

ઇતિ વિક્રમરાય કથા સંપૂર્ણ.

સવત ૧૬૭૩ વર્ષે દ્વિતીઅ આસો સુદિ ૧૧

—સે. લા. વડોદરા પ્રતિ ૫. ૫૧

પત્ર ૧૩ માં (દ્વિતીય આદેશ)—

આગીઆનુ મોટઉ ઉપાય, રાજા જિહાં ચિંતઈ તિહાં જાઈ;
નગર સોપારઇ પુહુતા થયા, આદિસ્વરનઈ દેહરઇ ગયા. ૯

દેહરૂં અછઈ તેહ ચઉમુખ, દરિશન દીઠઈ નાશઈ દુકખ;
આદિસ્વ [ર]નીં પૂજા કરી, રાજા બઇઠઉ આસન ધરી,

જો કે ૧૩મા પત્રની ઉપર જણાવેલી ૯-૧૦ કડીમાં આવત વર્ણન ઉપરથી **નરપતિ** કવિને જૈન તરીકે માનવાના આપના અનુમાનને પુષ્ટિ મળે તેમ છે; પરંતુ કવિએ વિસ્તારથી કરેલ પ્રારંભ મંગલાચરણ અને અન્ય વર્ણન ઉપરથી તે જૈનેતર હોવાનો બહુધા સંભવ છે. વચ્ચે આદીશ્વરાદિ દેવનું કરેલું વર્ણન બીજા જૈન કવિઓએ એ જ વિષયની કરેલી કૃતિઓની છાયારૂપ જણાય છે.

પંડિત લા. ભ. ગાંધી.

---

૧૭૮ પ્રીતિવિમલ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-ધર્મસિંહ-જયવિમલ શિ૦)

(૩૨૮) મૃગાંકકુમાર પદ્માવતી ચોપઇ સં. ૧૬૪૯.

અંતે— દૂહા રાગ ધન્યાસી.

હીરજી આમઈ શષિઇ, પ્રીત કહઇ પુન્યપાજ,
અંગિ અલછિત આભડઈ, રાંનિ ભમંતાં રાજિ.
લિખ્યો નિલવટિ આપણિ, સ્યું કરઇ દાલિદ્ર સોય,
પ્રીતિ કહઈ **હીર** નામથી, રાનિ વેલાઉલ હોઈ. ૫૧

ઢાલ—**તપગચ્છમંડણ હીરલો હીરજી**, તાસ પાટઇ **વિજયસેનસૂરી**,
જાસ નામઇ નવનિધિ ઘરિ સંપજઈ પૂર્વ પાતિક જાઈ દૂરિ. ૫૨
તાસ સેવક શુભ સાંભલ્યો સાચલો, ગણિ **ધર્મસીધુરિ** લેગઈ ધર્મધોરી,
તાસ સેવક ગણિ **જયવિમલ** કીર્ત્તિ નિરમલી ગોરી. ભો. ૫૩
ગુંદવચ ગ્રામ ગુણધામ ધરણિ, સંવત **સોલ ઉગણપંચાશઈ**,
સકલ સંભલઈ સર્વ આસ્યા ફલઈ, **પ્રીતિવિમલમુનિ** કહઈ ઉલ્હાસઈ. ૫૫

—ઇતિ શ્રી મૃગાંકકુમાર પદ્માવતી ચતુઃપદી સંપૂર્ણમ્ ગણિ અમૃતસાગર શિ૦ ગજસાગરેણ લિપિકૃતા. ૭-૧૫ આ-ક.

(३१९) दानशील तप भावना रास. सं. १६५८ पछी.

आदि— दुहा-राग सारिंग मल्हार.

सरसति सामिनी समरतां, आवई सुमतिनिधान,
दानशील तप भावना, भाखुं मन अभिमान. १
सीमंधर संयम ग्रही, विचरई श्री भगवान,
कर्म निकाचित क्षय करी, पामइ केवलज्ञान. २

अंते—

सांभरीआरे गावा गुण मुझ हीरनारे–एह ढाळ.

सोहम स्वामी परंपरारे, तपगछ गयणदिणंदरे,
श्री आणंदविमलसूरीरे, श्री विजयदानसुरिंदरे, आदरिया. २८
तस पाटे प्रगट हूओ भलेरे, श्री हीरविजय सूरिरायरे,
श्री विजयसेन सोहामणारे, नामइ नवनिधि थायरे. आ० २९
श्री विजयदेव सूरि सदारे, तस पाटई परधानरे,
मनवंछित फल सुरतरुरे, समर्यो दिइ सावधानरे. आ० ३०
श्री आणंदविमलसूरि सेवकोरे, नामइ श्री धर्मसिंहरे,
तास सेवक कमलाकररे जयविमल धनदीहरे. आ० ३१
प्रीतिविमल निज भावसुंरे, रास रच्यउ श्रीकाररे,
भणतां सुणतां भावसुंरे, उपशम रस भंडाररे. आ० ३२

—९-१३ गारीयाधर.

(विजयदेवसूरि-आचार्यपद १६५८ भट्टारकपद सं. १६७१ स्व. १७१३)

(३२०) +अष्टप्रकारी पूजा रास. सं. १६५५ क्षेमपुरमां.

(प. छोटालाल मगनलाल अमदावाद.)

आदि— दुहा राग असाउरी

प्रथम तीर्थंकर प्रथम जिन प्रथम करी परिणाम,
अष्ट प्रकार पुजा तणा प्रबंध कहुं अभिराम. १
सकल सुरासुर किंनरा, विद्याधरनी कोडी,
जास वदन वाणी भणी प्रणमे बे कर जोडी. २

સા વાણી મુજને હવે, આપે વર વરદાન.
અલવિ આળસ પરિહરી, સુણજ્યો સહુ સાવધાન. ૩

× × ×

અંતે—

(દુહા રાગ ધન્યાશ્રી.)

તપગચ્છ પતિ ગુણગિરિ, શ્રી આણંદવિમલ સુરિસીંહ,
વિચર્યો કુમત વિડારવા, અકંપ અડોલ અબીહ. ૨૭
સંવત **પંનર બ્યાશીએ,** યતિ પંથ પરગટ કીજ
પરમાદ પરિગ્રહ પરહરી, રોપ્યા સમકિત બીજ. ૨૮
તાસ પાટિ વિજયદાન સુરિ, તાસ પાટિ પ્રભુ હીર,
તાસ પાટિ વિજયસેનસુરિ, સાયર સમ ગંભીર. ૨૯

ઢાલ—સાંભળ્યું આઠ પુજા પ્રબંધા ભવી, અઠકમ્મ અરિ ભય દુરિ જાયે,
કલ્પતરૂ કામઘટ ધેનુ ચિંતામણિ, આંગણે આવીયાં પુણ્ય પસાયે. ૩૦
આણંદવિમલ વિજયદાન સુરીસર, તાસપાટે પ્રભુ હીર હરખ્યો,
સકલજગિ જીવ પાદપ એહ સીંચવી, વચન સુધારસ મેઘ વરસ્યો. ૩૧
તાસ પાટિ વિજયસેનસુરી નિધી, જાગતો જાસ જગિ મંજુ મહિમા,
તાસ સેવક ગણિ ધર્મસિં ધુરિ લગે, જિનવર લોપી ન સીમા. ૩૨
તાસ સેવક ગણિ જયવિમલ સેવકો, **પ્રીતિવિમલ** ક્ષેમપુરી ચઉમાસે
સંવત **સોલ છપન વરસિં** કર્યા, સકલસંઘમાંહી બેઠો વિમાસે. ૩૩

(ઇડર તપગચ્છ ભં.)

+ગોડી પાર્શ્વસ્ત. પાંચ ઢાળનું મોટું સ્ત૦

આદિ—વાણી બ્રહ્માવાદની, જાગે જગ વિખ્યાત;
પાસતણા ગુણ ગાવતાં, મુઝ મુખ વસજ્યો માત. ૧
નારંગે અણહિલપુરે, **અહમ્મદાવાદે પાસ;**
ગોડીનો ધણી જાગતો, પૂરે સહુની આસ. ૨
શુભ વેલા શુભ દિન ઘડી, મહુરત એક મંડાણ;
પ્રતિમા તીને પાસની, થઈ પ્રતિષ્ઠા જાણ. ૩

(૩૧૯) દાનશીલ તપ ભાવના રાસ. સં. ૧૬૫૮ પછી.

આદિ— દુહા-રાગ સારિંગ મલ્હાર.

સરસતિ સામિની સમરતાં, આવઈ સુમતિનિધાન,
દાનશીલ તપ ભાવના, ભાખું મન અભિમાન. ૧
સીમંધર સંયમ ગ્રહી, વિચરઈ શ્રી ભગવાન,
કર્મ નિકાચિત ક્ષય કરી, પામઇ કેવલજ્ઞાન. ૨

અંતે—

સાંભરીઆરે ગાવા ગુણ સુઝ હીરનારે-એહ ઢાળ.

સોહમ સ્વામી પરંપરારે, તપગચ્છ ગયણદિણંદરે,
શ્રી આણંદવિમલસૂરીરે, શ્રી વિજયદાનસૂરિંદરે, આદરિયા. ૨૮
તસ પાટે પ્રગટ હુઓ ભલોરે, શ્રી હીરવિજય સૂરિરાયરે,
શ્રી વિજયસેન સોહામણારે, નામઇ નવનિધિ થાયરે. આ૦ ૨૯
શ્રી વિજયદેવ સૂરિ સદારે, તસ પાટઈ પરધાનરે,
મનવંછિત ફલ સુરતરૂરે, સમર્યો દિઇ સાવધાનરે. આ૦ ૩૦
શ્રી આણંદવિમલસૂરિ સેવકોરે, નામઇ શ્રી ધર્મસિંહરે,
તાસ સેવક કમલાકરરે જયવિમલ ધનદીહરે. આ૦ ૩૧
પ્રીતિવિમલ નિજ ભાવસુંરે, રાસ રચ્યઉ શ્રીકારરે,
ભણતાં સુણતાં ભાવસુંરે, ઉપશમ રસ ભંડારરે. આ૦ ૩૨

—૬-૧૩ ગારીયાધર.

(વિજયદેવસૂરિ-આચાર્યપદ ૧૬૫૮ ભટ્ટારકપદ સં. ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

(૩૨૦) +અષ્ટપ્રકારી પૂજા રાસ. સં. ૧૬૫૬ ક્ષેમપુરમાં.

(પ્ર. છોટાલાલ મગનલાલ અમદાવાદ.)

આદિ— દુહા રાગ અસાઉરી

પ્રથમ તીર્થંકર પ્રથમ જિન પ્રથમ કરી પરિણામ,
અષ્ટ પ્રકાર પુજા તણો પ્રબંધ કહું અભિરામ. ૧
સકલ સુરાસુર કિંનરા, વિદ્યાધરની કોડી,
જાસ વદન વાણી ભણી પ્રણમે બે કરજોડી. ૨

કોઇ ન્હોતું કે જે તેની આજ્ઞા લોપી શકે. આ રાસમાં અકબરબાદશાહે વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી કરેલાં કાર્યોનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલું છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્ પૃ. ૬૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી સાંપડયાં.

અંતે—

મથુરા દેખી મન ઓલસ્યુ, મનોહર થંભ જીહાં પાંસસેહ,
ગૌતમ જંબુ પ્રભવો શ્યામ, જિનવર પ્રતિમા ઠામોઠામ. ૪૦
મૂલતીરથ વંદૂ અતિ ઘણા, તે સઘલાં સેતામ્બર તણા
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧
સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુઉ દેવસી,
ખમણગ વસહીએ કીધા જેણ, રખે ભ્રમ કો ભૂલે તેણ. ૪૨
ચંદ્રકીરત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કીયો પરવેસ,
મૂકી મૂરત ડીગાંબર તણી, **સંવત ૧૬ અડતાલે** ઘણી. ૪૩
નવ દેખત પતી જો કોઅ, પરતંત્રે ઘર ન વસે જોએ,
જો પણ સાચુ હુવે સહી, ઉપદ તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪
તીરથ દીઠે નિરમલ બુધ, તીરથ દીઠે સમકીત સુધ,
તીરથ દીઠે પૂગી રલી, તીરથ હોજ્યો વલી વલી. ૪૫

જૂના તીરથ જે મહેં દીઠા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર **હીર**વિજે ગુરૂ, પૂંનપસાએ લહીઓ,
સાહઅકબ્બર સબલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણ ગાઇઓ,
જીવદયા તરૂવર પાઇ સીંચી, 'જગગુરૂ' કહી બોલવીઓ. ૪૬
મેહ મુનીસર સીસ સિરોમણિ, વિબુધસભાસણગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુરૂ તપાગછ મંડણ, નિરમલ જ્ઞાનભંડાર,
વસુસાગર રસ સસી મિત વરખે કીધી જાત્રા એહ,
દયાકુશલ કહે આણંદ આણી, નિત નિત સમરૂં તેહ. ૪૭

અં. કલશ. તપગચ્છનાયક સુખદાયા શ્રી વિજયસેન સૂરિશ્વરે
તસપાટ ઉદયાચલેં ઉદયો શ્રી વિજયદેવ સદ્દકરો,
ઇમિ થુણ્યો ગોડીપાસ જિનવર પભણેં પ્રીતવિમલ જયકરો,
ભણેં ગણેં તસ ઘર મંગલ જયકરો.

લિ. ૧૮૧૧ વૈ. વ. ૧૩ ૩-૧૫ આ. કા.; પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય તથા રામવિલાસ કે જેમાં છેલ્લો કલશ નથી.

---

૧૭૯ ધનવિજય.

(૩૨૧) હરિષેણ શ્રીષેણરાસ. ૧૬૫૦ આસપાસ—પા૦

(એક ધનવિજય તે વિજયસેનસૂરિ શિ. હતા ને જેમણે સં. ૧૬૫૪ ના વિશાખ વદિ ૧૩ દિને પોતાના શિષ્ય ગુણવિજયને વાંચવા માટે અહમદાવાદમાં હૈમવ્યાકરણ બૃહદ્વૃત્તિ દીપિકા લખી હતી, તે કદાચ આ કવિ હોય.)

---

૧૮૦ દયાકુશલ. (ત૦ હીરવિજયસૂરિ–મેહમુનિ– કલ્યાણકુશલ શિ.)

(૩૨૨) લાભોદય રાસ. સં. ૧૬૪૯–વિધા.

[આ રાસ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે, તેની અંદર હીરવિજયસૂરિ અને અકબર આદિનું વર્ણન છે અને તે રાસ અકબરના મરણ પહેલા બાર વર્ષે રચ્યો હોવાથી ખાસ મહત્ત્વનો ગણાય. તેમાં અકબર વિષે જણાવ્યું છે કે અકબર બહુ હઠી હતો. તેનું નામ સાંભળતાંજ લોકો ધ્રુજતા. તેણે ચિતોડ, કુંભલમેર, અજમેર, સમાણ, જોધપુર, જેસલમેર, જૂનાગઢ, સૂરત, ભરૂચ, માંડવગઢ, રણથંભોર, સ્યાલકોટ અને રોહિતાસ વગેરેના કિલ્લા લીધા હતા. વળી ગૌડ વગેરે ઘણા દેશો પણ સ્વાધીન કર્યા હતા. મોટા મોટા રાજા-રાણાઓ તેની સેવા કરતા. રોમી, ફિરંગી, હિંદુ, મુલ્લા, કાજી, પઠાણ અને એવું બીજું

કોઇ ન્હોતું કે જે તેની આજ્ઞા લોપી શકે. આ રાસમાં અકબરબાદશાહે વિજયસેનસૂરિના ઉપદેશથી કરેલાં કાર્યોનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન આપેલું છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્ પૃ. ૬૮ અને ૧૬૩.)

(૩૨૩) તીર્થમાલા સ્ત. સં. ૧૬૭૮

આદિનાં પાનાં નથી સાંપડયાં.

અંતે—

મથુરા દેખી મન ઓલસ્યુ, મનોહર થંભ જીહાં પાંસસેહ,
ગૌતમ જંબુ પ્રભવો સ્યામ, જિનવર પ્રતિમા ઠામોઠામ. ૪૦
મૂલતીરથ વંદૂ અતિ ઘણા, તે સઘલાં સેતામ્બર તણા
તીરથની એ રચના જોએ, આપમતે મત રાચો કોએ. ૪૧
સંવત ૧૬૪૩ દસી, અધકારી હુઉ દેવસી,
ખમણગ વસહીએ કીધા જેણ, રખે ભ્રમ કો ભૂલે તેણ. ૪૨
ચંદ્રકીરત નામે આ એસ, સમતશિખર ગિરિ કીયો પરવેસ,
મૂકી મૂરત ડીગાંબર તણી, સંવત ૧૬ અડતાલે ઘણી. ૪૩
નવ દેખત પતી જો કોઅ, પરતંત્રે ઘર ન વસે જોએ,
જો પણ સાચુ હુવે સહી, ઉપદ તીહાં કો કરવી નહી. ૪૪
તીરથ દીઠે નિરમલ બુધ, તીરથ દીઠે સમકીત સુધ,
તીરથ દીઠે પૂગી રલી, તીરથ હોજ્યે વલી વલી. ૪૫

જૂના તીરથ જે મહેં દીઠા, તે સીધાંતે કહીઓ,
વીરપટોધર હીરવિજે ગુરૂ, પૂંનપસાએ લહીઓ,
સાહઅકબર સબલ મહીપતી, સુણી તે જસ ગુણ ગાઇઓ,
જીવદયા તરૂવર પાઇ સીંચ્યા, 'જગગુરૂ' કહી બોલવીઓ. ૪૬
એહ મુનીસર સીસ સિરોમણિ, વિબુધસભાસણગાર,
કલ્યાણકુશલ ગુરૂ તપાગછ મંડણ, નિરમલ જ્ઞાનભંડાર,
વસુસાગર રસ સસી મિત વરખે કીધી જાત્રા એહ,
દયાકુશલ કહે આણંદ આણી, નિત નિત સમરૂં તેહ. ૪૭

—શ્રી અબામધ્યે સંવત ૧૯૫૧ વરખે ભાદ્રવા શૈદ ૮ દિને લખનં રાએચંદરાએ સંધ. લિખિત અધકા ઉછા કાને માતરે લખાણા હોએ તે મછામદ્દકડ—શુભં ભવતુ—ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઈ પાસેથી આવેલ ચોપડામાંથી શ્રાવકે લખ્યો છે તે પરથી તે વખતે વાણીઆ કેમ લીટી દોરીને ગૂજરાતી લિપિ લખતા તે આ ચોપડા પરથી જાણી શકાય તેમ છે.

(૩૨૪) વિજયસિંહસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુદિ ૧૫ રવિ

આદિ— દૂહા રાગ દેશાખ તથા વેલાઉલ.

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતી ભગવતી દેવિ,
તુઝ પ્રસાદેં ગુરૂગુણ શુણું, હીયડે હરષ ધરેવિ. ૧
માતપિતા ગુરૂ દેવતા, ગુરૂ મતિ મતિ દાતાર,
ગુરૂવિણુ ભવજલ નિધિ તણો, કવણુ ઊતારે પાર. ૨
અનંત તીર્થંકર જે હૂઆ, હોસે વલી અનંત,
તે સહુ સુગુરૂ પસાઉલે, ગુરૂગુણનો નહિ અંત. ૩
ત્રિભુવનમાં જે જે કલા, ગુરૂવિણુ તે નવિ કોએ,
જિમ જલવિણુ સવિ બીજનો, ઉદ્‌ભવ કદીઅ ન હોય. ૪
શુદ્ધ પરંપર શુદ્ધ ગુર, પુણ્યે લબ્ભે જેહ,
શ્રી તપગચ્છ રયણાયર, જિહાં સહૂ લહીઇ તેહ. ૫
એમસહિમે પાટે પ્રગટ, આચારજ વિજેસિંધ.
મહામુનીશ્વર તેહના, ગુણ ગાવા મુઝ રંગ. ૬

* * * *

અંતે—

સોલપંચાસી દસીરે અસાઢિ શુદિ પૂંનિમ દિનેએ,
રૂડો તિહાં રવિવાર, રાસ રચ્યો મન ઉલટેં એ—૨૩૧.

ઢાલ—રાગ ધન્યાશ્રી. હીંચેરે હીંચેરે હીયય હીડોલડે. એ દેશી.

હીરજી હીરલો તાસ પટિ અતિ ભલો, શ્રી **વિજયસેનસૂરીશ** રાજે
શ્રી **વિજયદેવસૂરિ** તાસ પટિ નિરમલો, ભાગ્ય સૌભાગ્ય વૈરાગ્ય છાજે ૨૩૨

થાપિઓ જેણિં નિજ પાટિ વિજયસિંહ૭૭, સદા ઉદયવંત ગુરૂ એહ ગાયો,
કલ્યાણકુશલ ગુરૂ શિષ્ય સુખરંગ રસ, કહે દયાકુશલ સહી મેં જ પાયો. ૨૩૩

—વિજયસેન સૂરીશ્વર શિ. મહોપાધ્યાય શ્રી નયવિજય ગણિ શિ. પં. કીર્ત્તિવિજય પં. વીરવિજય ગણિ પં. વિદ્યાવિજય ગણિ. શ્રી લબ્ધિવિજય ગણિ. પં. ખિમાવિજય ગણિ લિ૦ સ્વવાચનાર્થે સં. ૧૭૩૫ વર્ષે. ૧૧–૧૫ માં.

(૩૨૫) ત્રેશઠશલાકાબદ્ધ પુરૂષ વિચારગર્ભિત સ્તોત્ર. સં. ૧૬૮૨

આદિ— તુહ જિન સમતા સુરલતા એ ઢાલ.

શ્રી જિનચરણ પસાઉલે, મનહતણે ઉમાહલઈ,
હુંથુણું ત્રિહસઠિ શલાકા પુરૂપનેં એ. ૧

* * * *

અંતે— કલશ.

તપગચ્છપતિ શ્રી વિજયદેવ ગુરૂ આચારજ વિજયસંઘસૂરી,
સોલ બિઆસીઈ ત્રિહસઠિ શલાકા પુરૂપતણી મેં થુત્તિ લહી,
કલ્યાણકુશલ પંડિત ગુણમંડિત તાસ પસાઇ એહ કહું,
દયાકુશલ કહે ઉલ્હટ આણી, પરમાણંદ સુખ સહીઅ લહું. ૫૯

—૩–૧૩ માં.

(૩૨૬) પદમહોત્સવરાસ–સં. ૧૬૮૫–વિઘા. (તેમાં હીરવિજયસૂરિના પદમહોત્સવનું વર્ણન છે.)

જ્ઞાનપંચમી–નેમિજિનસ્ત૦

આદિ— દૂહા.

શારદમાત પસાઉલે, નિજ ગુરૂચરણ નમેવિ
પંચમી તપવિધિ હું ભણું, હિઅડે હરપ ધરેવિ. ૧

* * * *

અંતે—

એ તપ કીજે લાભ લીજે વંદી જે તપગચ્છધણી
પરતક્ષ ગૌતમસ્વામિ સરખી કીરતિ હીરસૂરિ તણી,

તપગચ્છ પંડિત જ્ઞાનમંડિત પાપછંડિત તું જયો,
શ્રુધ કલ્યાણકુશલ ગુરૂસેવ કરતાં દયાકુશલ આણુંદ થયો. ૩૦
—જૈ. એ. ઇંડિયા.

—સં ૧૭૪૩ વર્ષે માહ વદિ ૮ દિને આણુંદ કુશલેન લિ૦ ૨-૧૨ માં.

૧૮૧ વિજયસેનસૂરિ.

(૩૨૭) શુભિમત્રરાસ ૧૬૫૦ આસપાસ.-ડે. રેન.

[વિજયસેનસૂરિ-જન્મ ૧૬૦૪ ફાગણ શુદિ ૫ મારવાડના નાડલાઈ ગામમાં ઓશવાલવંશ વૃદ્ધશાખાના શાહ કમાશાહ અને તેના પત્નિ કોડાંને ત્યાં મૂળનામ જયસિંહ. વિજયદાનસૂરિ પાસે ૧૧ વર્ષે ઉમરે સં. ૧૬૧૩ જેઠ સુ. ૧૧ ના દિને સુરતમાં દીક્ષા. દીક્ષાનામ નયવિમલ. સ. ૧૬૨૬ માં ખંભાતમાં પંડિતપદ, સં. ૧૬૨૮ ફા. શુ. ૭ ઉપાધ્યાયપદ અને આચાર્યપદ અમદાવાદમાં, સં. ૧૬૩૦ પો. .વ. ૪ ના દિને પાટણમાં પાટસ્થાપના. અકબરબાદશાહે ' સવાઇ 'નું બિરૂદ આપ્યું. સં. ૧૬૭૨ માં જેઠ વદ ૧૧ દિને ખંભાતમાં સ્વર્ગવાસ.)

૧૮૨ કૃષ્ણદાસ.

(૩૨૮) દુર્જનસાલ બાવની. સં. ૧૬૫૧ વૈશાખમાસ. લાહોરમાં.

આદિ—

ૐકાર અનંત આદિ સુરનર મુનિ ધ્યાવહિ;
જિકે પચ પરમિષ્ટ સુતઉ સબ ઇસિમહિ પાવહિ,
મહામંત્ર સુધિ એહ સિદ્ધ સાધિક સબ જાણહિ,
કવિત છદ અનુગીત પ્રથમ મુનિ કવિતા આણહિ,
સો સિવરપાં નિરમલ બુદ્ધિ દે સકલ લોક મન ભાવની,
દુરજનસાલ સંઘપતિ કહઇ વસુધા વિસ્તર બાવની. ૧
નિમ્મલ જડિયા ગોત રાઇસિદાર બણિજ્જઈ,
જગ્ગૂસાહકઈ બંસિ અંધિક-નિસ ઉપ્પમ દિજ્જઇ.

ભઇયા દુરજનસાલ સાહિ અકબરિ થિર થપ્પિઉ,
મુકટમ્મણિ જઉહરી હુકમુ જિસુ સબઇ સમપ્પિઉ,
શ્રી વિમલદાસ હયબર બકસહીરાનંદ આનંદ દરસ,
સંઘાધિપત્તિ નાનૂ સુતનુ તિન્નિ પુત્ત તિન્નઉં સરસ. ૨

મગ્ગિ ચલહિ નિમ્મલઇ ધમ્મ કારણિ ધનુ અપ્પહિ,
સત્તવચન મુખિ ચવહિ અંગિ પૌરષ દિઢ થપ્પહિ;
ગરૂઅ ભાર અંગ વહિ જીઅ દુત્થત્થિય પાલહિ,
આરંભ હિતંકર હિ જનમ સાવઇ ઉજ્જાલહિ,
પોષહં સુપાત કઉં જાનિ કરિ ઇતે બોલ અંગીકરહિ,
સંઘાધિપત્તિ નાનૂ સુતન મેઘરાજ કુલ ઉદ્ધરહિ. ૩

* * * *

અંતે—

સાયરકૈ ધરિ ચંદ સૂરકા સિવ ધરમંડન,
મન રાજા ધરિ મદનુ રામ રઘુપતિ દુષખંડન
ચંદન ધરિ ઘણસાર ઇસિ ધરિ ભયા વિનાઇક
પવન ધરિ હિ હનવંત કરનુ રવિધરિ નર નાઇક,
કહિ કિશ્નદાસ સંઘ મુકુટમનિ બુધિનિધાન જગિ ભોજસરિ,
દુરજનસાલ દુરજનદવનુ જડિયા નાનૂ સાહ ધરિ. ૫૨
હરષુ ધરિઉ મન મજ્ઝિ જાત સોરીપુર કિદ્ધિ,
સંઘ ચતુરવિધિ મેલિ લછિ સુભ મારગિ દિદ્ધિ,
જિનપ્રસાદ ઉદ્ધરઈ સુજસ સંસારિહિ સંજઈ,
સુપ્રતિષ્ઠા સંઘ પૂજા દાનિ છિય દંસન રંજઇ,
સંઘાધિપત્તિ નાનૂ સુતન દુરજનસાલ ધરમ્મધુર,
કહિ કિશ્નદાસ મંગલકરન હીરવિજય સૂરીંદ ગુર. ૫૩
લછિન અંગિ બતીસ ચારિ દસ વિદ્યા જાણઈ
પાતિસાહિ દે માનુ ખાન સુલિતાન બખાણઈ,

લાહનર ગઢ મન્જિ પ્રવર પ્રાસાદ કરાયઉ,
વિજયસેન સૂરિ બંદિ ભયે આનંદ સવાયઉ,
જાં લગઈ સર સસિ મેર મહિ સુર સૂરિ જલુ આથા સિંધુઅ,
કહિ ક્રિશ્નદાસ તાં લગ તપઈ દુરજનસાલ પ્રતાપ તુઅ. ૫૪

પિતપતિ અકબર પાતિસાહિ થિર રાજુ કરંતહ
ઉભુતાલા સંબત્ત ચઇત નવરોજ વસંતહ,
સોલહસઈસ્યાવના બીર બિક્રમ અંવછર
મીનચંદ એ દસીબરન બિધિ બાવન અછર,
બહસાપ માસ દિન સોમ કઈ, કિરીયે કવિન બિકસિક કવલ,
દુરજનમાલ પરવાર સઉં કલપવૃક્ષ જિઉ સુફલ ફલ. ૫૫

મંગલશ્રી ભગવાન વીર જિન સાસન સ્વામી,
મગલ શ્રી વસુભૂતિ પુત્ર ગોતિમ સિવગામી,
મંગલ શ્રી સિકડાલ નંદ થુલિભદ્ર મુનીસર,
મગલ જડિયા ગોત ઉસ બંસી પુહવીસર,
નિતમંગલ શ્રવણુ સુણુંનિયા બાવન સુદ્ધ કવિત રસ,
દુરજનસાલ મંગલસદા કવિજન કહૃ કરઇ સુજસ. ૫૬

—ઇતિ બાવની સાહ દુરજનસાલ જડિયા ગોત્ર તવ ગચ્છી. લિખત ભોજિગ કિસનદાસ લાભપુર મધ્યે માહશ્રી બોણીદાસ પુત્ર સાહ સંતોષી પઠનાર્થં. [વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૭૭–૧૧૦]

[કવિ ભોજક હતો–તેણે લાભપુર–લાહોરમાં આ કૃતિ દુર્જનશાલ-પર લખી છે. તે દુર્જનશાલ ઓશવાલ વંશીય જડિયા ગોત્રનો હતો અને તે જગુશાહના વંશમાં થયો હતો. જગુશાહને ત્રણ પુત્રો હતા— ૧ વિમલદાસ, ૨ હીરાનંદ અને ૩ સંધવી નાનુ. આ નાનુનો પુત્ર દુર્જનશાલ. દુર્જનશાલના ગુરૂ હીરવિજયસૂરિ હતા અને તેણે સૌરીપુરની યાત્રા કરી સંઘની પૂજા ભક્તિ કરી હતી અને જિનપ્રસાદનો ઉદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠા પણ કરાવી હતી, લાહોરમાં એક મંદિર કરાવ્યું હતું, આ

સર્વ વાત ઉપરની બાવનીમાંથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્. પૃ. ૨૫૩-૨૫૪.]

---

૧૮૩ સારંગ. (મડાહડ ગચ્છ—જ્ઞાનસાગર સૂરિ—પદ્મસુંદર તેના ગુરૂભાઈ ગોવિંદ શિ૦)

(૩૨૯) ભોજપ્રબંધ ચઉપઈ સં. ૧૬૫૧ શ્રાવણ વદ ૯ જાલોરમાં.

અંતે—

ભોજપ્રબંધ તણી ચઉપઇ, **સોલઇકાવન** વચ્છરિ હુઈ,
વડગચ્છ શાખા **ચંદ્ર** વિચાર, **મડાહડ** ગચ્છ ગચ્છ સિણગાર. ૫૪
સૂરિપદ ઈ જયવંતઉ જાણ, **ન્યાનસાગર** સૂરીશ વખાણ,
તેહનઇ ગચ્છિ વાચક ગુણગેહ, દીપઈ જસુ ગુણ નિર્મલ દેહ. ૫૫
પદ્મસુંદર નામઈ પરગડુ, ધુર લગિ જાસુ અનોપમ ધડુ,
ગુરૂભાઈ તસુ છઈ ગોવિંદ, પુરિ **જાલોરિ** પ્રગટ આણંદ. ૫૬
તાસુ સીસ **સારંગ** સુવાણિ, વિમલ કિઉ નૃપ **ભોજ** વખાણ,
શ્રાવણ વદિ નવમી કુંજવાર, પ્રકટ કીઉ કૃપા પ્રચાર. ૫૭

લખ્યા—સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે આશ્વિનિ વદિ ૨ રવૌ શ્રી **જાલોર** મધ્યે પૂર્ણિમા પક્ષે ભટ્ટારક શ્રી **વિમલચંદ્રસૂરિ** વિજયરાજ્યે વા. શ્રી **વિનયસાધુ** શિષ્ય **ચારિત્રવિમલેન** લિ૦ સઘળાં પદ્ય ૪૫૮.

—સાગર ભં. પાટણ.

(૩૨૯ ક) બિલ્હણ પંચાશિકા (જુ, નં. ૨૮૭, જુઓ જ્ઞાનાચાર્ય નં.૧૨૮ પૃ. ૧૭૩ સં. ૧૬૩૮—(૧૬૪૮) રચેલી.

(આમણે પૃથ્વીરાજે ક્રિસન રૂક્મિણીકી વેલીપર લાખા નામના ચારણે પ્રાચીન પશ્ચિમના રાજસ્થાની (પ્રાચીન ગુજરાતી)માં લખેલી બાલાવબોધ નામની ટીકા પરથી વિ. સં. ૧૬૭૮ માં પાલ્હણપુરમાં ફિરોજશાહના અમલ વખતે સંસ્કૃત ટીકા નામે સુબોધમંજરી રચી છે. અને તે સં. ૧૭૮૧ માં પ્રતિબિંબિત થઇ છે. આ અમૂલ્ય ટીકા-

માંથી ડા. ટેસીટોરીએ થોડા થોડા ઉતારાઓ આપ્યા છે પણ તેમણે મૂળ ટીકા પણ સાથે સાથે છપાવી હોત તો કાવ્યરસિક જનોને વિશેષ લાભ થાત. જુઓ ૧૯૭૮ ની દીવાળીનો ગુજરાતી અંક પૃ. ૭૨.)

---

૧૮૪ પદ્મવિજય (ત૦ હીરવિજયસૂરિ શિ૦)

(૩૩૦) તીર્થમાલા (૧૬૫૨ પહેલાં),

આદિ—

> સમરસિ સમરસિ સરસતિ, વરસતિ વચન વિલાસ
> તું તહી મુઝ આપજે, સાચો વચન વિલાસ. ૧
> વાણી વાણી ઇમ ભણે, તું તહી એકંતિ
> કવિ કેલવણી કેલવેઈ, કેવલ આણે ખંતિ. ૨

* * * *

અંતે— કલસ.

> એ તીરથમાલા ગુણવિશાલા કંઠપીઠ જે ઠવે
> તસ ગુગતિ બાલા અતિરસાલા વરણ વરમાલા ઠવે,
> શ્રી હીરવિજય ગુરૂ સુરિપુરંદર સીસ પદ્મવિજય કહે,
> જે સુગુણ ગુણસ્યે અને સુણસ્યે મંગલમાલા તે લહે.
>
> —ઇતી તીરથમાલા ગુણસ્તવન સંપૂર્ણ.

—સં. ૧૮૪૨ વર્ષે કાર્તિક શુદ ૭ બુધવારે. લિખિતં સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિત શ્રીપ પં. હરિરુચિ ગ. તત્શિષ્ય પં. વીરરુચિ તચ્ચરણ સેવી શિષ્ય પ. વિનોદરુચિ ગ. ના લિપિચક્રે સુશ્રાવક મનગરામ વાચનાર્થ.

(પ્ર. કા. ભાવના જૈ. એ.)

—લિ. સં. ૧૮૫૫ જેઠ શુદ ૨ પાનાં ૨૩ પ્રે. ૨.

---

૧૮૫ માલદેવ+ (વડગચ્છ ભાવદેવસૂરિ શિ.)

+આ બહુ સારા કવિ હતા. તેનો ઉલ્લેખ ઋષભદાસે પૂર્વના વિદ્વાન્ કવિ તરીકે કુમારપાલરાસમાં કરેલ છે. (જુઓ મારો લેખ-જૈન કૉ. હરેલ્ડના જૈન ઇતિહાસ અંક સને ૧૯૧૫ માં ઋષભદાસ ૫૨). આ કવિની રચના સુંદર અને લલિત છે. તેના ગુરૂ ભાવદેવનો ઉપાશ્રય હમણાં પણ વિકાનેર રાજ્યમાં 'ભટનેર' અને 'હનુમાનગઢ' માં છે. તેના શિષ્ય લોક સિન્ધ અને પંજાબના મધ્યમાં રહ્યા કરતા હતા.

જયરંગ કવિએ સં. ૧૭૨૧ માં રચેલા કયવન્ના (કૃતપુણ્ય)ના રાસમાં માલ કવિનાં સુભાષિત લીધેલ છે:—

" વાલંભતણો વિછોહ, કિરતાર તૂં કદિ ભાજસી ?
કહિ નેં કદિ સંજોગ, કરસી તે નિરણેં કહો, ૧
કોકિલને જ્યું મોરધ્વનિ, દક્ષણ પવનજ દૂતી,
ચંદ્રકિરણ તંબોલ રસ, વિરહી એ ન સંહત. ૨
દુસહવેદન વિરહકી, સાચ કહેં કવિ માલ,
જિં જિંણુકી જોડી વિછડો, તિણુકા કવણ હવાલ. ૩

(૩૩૧) પુરંદરકુમાર સં. ૧૬૫૨

આદિ—

વરદાયક સુરદેવતા ગુરૂ પ્રસાદ આધાર,
કુમર પુરંદર ગાઇસ્યું શીલવંત સુવિચાર. ૧
નરનારી જે રસિક તે સુણિયો સત્રે ચિત્ત લાય,
દૂડન કગહું ઘુમાઇયેં વીણા સરસ તરૂવાય. ૨
સરસ કથા જે હોય તો સુનહિં સબહિ મન લાય,
જયાં સુવાસ હોવે કુસુમ, મધુપ તહાંહી જાય. ૩

× × × ×

[સુભાષિત]

નમણી ખમણી બહુગુણી, રતિવંશ વિશુદ્ધ,
વિણ પુણ્યે કિઉ પાઇએ, કરધન હી ધરિ મુધ. ૮

મીઠાં ભોજન શુભવચન મીઠા બોલી નારિ,
સજ્જન સંગતિ માલ કહે કિસહિ ન પ્યારે ચ્યાર. ૧૧

એક પુત્ર ગુણવંત જો સોનો સહસ સમાણ,
જિસ લેનિ ચંદણુ હોઇ તરૂ ચંદન કુસુમ (એકસુ) પ્રધાન. ૧૭

મુઓ સુત ખિણ ઇક દહે, વિનુજાયો પુનિ તેઉ,
દહે જન્મ લગુ મુઢ સુત, સો દુખ મહીઇ કેઉ. (૧૮)

એક પુત્ર સિહણુ જિસો કોઈ પ્રસવે નારિ,
હરિ ઘડિ બડિ લાયે રહે તે સુવરી વિચાર. ૧૯

જોબન પ્રભુતા સંપદા અરૂ ચતુર પખિ હોઇ,
તો એ ચ્યારો માલ કહે(તો) સ્વર્ગ ન વંછે કોઇ. ૨૦

મંજરિ મુખ અધિકાર શુક લઈ આપો જનુપતિ,
જાઇમિ સિર વિધિના દીયો અવરમંત શિર છત્ત. ૨૩

આયુ વિત્ત ગૃહ છિદ્ર અરૂ મૈથુન ભેષજદાન.
મિત્ર ન કહિયો આપણો મદનો અને અપમાન. ૫૧

કામી ક્રોધી માનીયો ફિરે જુઆ રતિ માહિ,
ભુનગ્રથન નિજ શુભ અશુભ,હિએ વિચારે નાંહિ. ૫૬

જયદયા જગિ જાણીઈ સબકી ધર્મ વિચાર
જીવદયા વિણુ માનવી કિમ તરીઈ સંસારિ. ૪૭

નામ વગ વિષય ન છાડહિ ધર્મ કરે સવિ કોઇ
દય જુગ કહે એ માલ હુ તો ન સમઝે લોક. ૬૦

અસ્ત્ર શાસ્ત્ર હય નારિ નર, ગતિ એ વિભુજ કર લેય
વીણા વાણી મત્ર અરૂ કિમહી કુ નર દેય. ૬૩

નિશ્ચોલય પરનારકો સૂર્પક ગયો નિજઠામ
લગી ચોટ ન સમજહિ સો તોં મૂરખ નામ. ૬૪
સસનેહી તો દુખ સહે માલ તજો પરનારિ
તવલગ મથ મથિએ દહી જબલગ ઘીયમઝારિ. ૭૦
હરિણા ફાસે ફંદ તો જો ચરે પરાયાં ખેત
માલ જાનિ ઈ પરિહરો પરનારીશું હેત. ૭૧
પરતિય માલ ન રાચિએ કરહિજ કપટ સનેહ
બાહિર સોનાનો ભરમ ભીતર પીતરિ એહ. ૭૪
માલરૂપ પરનારિકો દેખિ ડુલાવો ન ચિત્ત
એ નિશ્ચે વિષવેલિફલ, ખાંડ ગલેર્ફે મિત. ૭૫
રૂચિ અરૂચિ હુઇ દુવિધે સીસ ધુમાવણ હોઈ
અરૂચિઅ સંત મહંત રૂચિ વિરલા જાણે કોઈ. ૮૩
જા સંપે તાં પ્રાહુણો જાં શ્રાવણ તાં મેહ
જાં સાસૂ તાં સસરો જાં જોબણ તાં નેહ. ૮૬
કોઈ ન દેખ્યાહી ગમે અનદેખ્યા હિ કેય
દેખ્યા આણદેખ્યા કેઇ સુજણ ચિત્ત હરિ લેય. ૯૦
રણે વાસો પિઅણસ્યું, વિધિ એતલો કરિજ્જ
ધણ કણ કંચણ આલવણ, જો ભાવે તો દિજ્જ. ૯૮
અતિ પ્રીતમ જે વિછુરે તો ન મરણોં જાઈ
હિયડા સાવરસિંગ જ્યોં દિન દિન નિઠુર થાઇ. ૧૦૪
સોરઠા—પાણી તણેં વિયોગે કાદમહી ફાટે હીઓ
ઇમ જે માણુસ હોઈ સાચો નેહો તે જાણીએ. ૧૦૫
એં વાલહો વિયોગ પાણીવાહિણિ નીસરે
સાચો નેહો તે જોઇ જે લોયણ લાહી વહે. ૧૦૬
દુહા—જાં સાજણ તાં નેહ જગિ જાં આગે નયણાહ.
ભલા ભલેરા નીસરે ઉંઝર યિયા વશાહ. ૧૦૯

શીખ કથાથી માલ કહે ઉત્તમ કહો ગુણ દીઠ
કપાલિ ઉનાળે વસ્ત્ર કહું રંગ ન ચડે મજીઠ. ૧૨૬
માલ ન ગુણ છાનો રહે નિંદલિ જે મતિમંદ
લઈ કુડે કરિ છાહીંઓ છિપ્યો રહે કિનિ ચંદ. ૧૪૮
વસ્ત્ર વિભવવિદ્યા વચન વપુ સુંદર આકાર
માલ જિહાં તહાં માનીઈ, જલ હોવિ પંચ વકાર. ૧૪૯
ગાથા—ખીરરસ સકરાઓ દાખેણ ભૂયણરસ સંસગ્ગો
કરમ ન જો પડિહાવે ગુગેય નાગવલ્લી ઓ. ૧૫૩
માલ જો કરતવ કીજીઓ સો તો જાણીઓ આપ
સાંકુ ન ગોર ન કાલલો પાપી સંકલી પાપ. ૧૫૮
જલતણી જે નારિ આર, દીવ હિ (દીવડ) ઘૂરે નમાન
કર ગહીનપણિ હોલિને પર ઉપગાર નિદાન. ૨૦૮
દુર્જનલોક ન સહિ સકે પરધન સુખ પરિવાર
વિઘન કરે જીય દેખતાં નીગનણો આચાર. ૩૧૨
દિન દિન અધિકી સંપદા રાજ તેજ સનમાન
મનવંછિત સુખ સંપજે તેનો પુન્ય પ્રમાણ. ૩૧૭
ઉક્તાચ. "હેડિ જરગો ઉપરિ નગો, તીરદ કહિ આવ્યો બિવગો.
ઠાગર કરે નુ ગહૂરે છજાવે, ગાવર કરે તે કદી બજાવે. ૩૧૯
નિકું લોકમે દીપ જિમ કહીઇ ધર્મ પવિત્ર
દિનદીવો રવિ માલ કહે (જિમ) તિમ કુલદીપ સુપુત્ર. ૩૨૧
ગુણવંતના ગુણ ાનગ્યુ ગિરો પરમ સુખ એલ
આગુગમતા રંગુ માલ કહે કિમે ન વધે સનેહ. ૩૨૬
ગુરુભાવ (ભાવસહિત) ગુરુવંદના કરજે ભગતિ વિશાલ
તીર્થંકર સમ હોવિને વાસુદેવ સમ (જિમ) માલ. ૩૩૧
દ્રવ્યભાવ (ભાવસહિત) વિસ્તર કહે જિન પૂજે ત્રિકાલ
તીર્થંકર પદવી લહે શ્રેણિક જિમ તે માલ. ૩૩૦

ઢાલ—રંગરસ વિરવારે.

નિરતિચાર સંજમ સદા, વ્રત પાલેરે
કરતા ઉગ્રવિહાર શીલવ્રત પાલેરે.

× × × ×

અંતે—

ભાવદેવસૂરિ ગુણનિલા, વ૦ બડગચ્છ કમલદિણંદ શી૦
નામ શિષ્ય શિક્ષા કરે, વ૦ માલદેવ આણંદ. શી૦

—ઇતિ શીલ વિષયે પુરંદર કથા સમાપ્તા, સં. ૧૬૬૯ ભાદ્રમાસે શુદિ ૫ આગરા નગરે લિ. પૂજ્ય કપૂરચંદ ઋષિ. શિ. કલ્યાણઋષિ. ૨૫-૯ આગરાભંડાર;

બીજી પ્રતમાં છેવટની આ કડી વધારે છે.

આગમ મિલતો જે કહ્યો વ. અનુમોદ્યા જાય શી૦
જે વિરૂદ્ધ કિઉં લિ કહ્યું વ. મિચ્છામદુક્કડં હાય. શી૦

—ઇતિશ્રી શીલવિષયે પુરંદર નૃપ કથા...ચઉપાઈ સમાપ્તા. સં. ૧૮૪૦ ચૈત્ર વદિ પંચમી દિન ગુરૂવારે. આગરાભંડાર.

—સં. ૧૬૮૩ વર્ષે. શ્રી સુમતિચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય શ્રી વિનયસાધુ શિષ્ય ચારિત્રવિમલેન રાસોઽયં લિખિતઃ સ્વવાચનાય. ૩૬-૧૫ લીં૦

—સં. ૧૭૧૭ લિ. ૧૩-૧૭ લીં.

—સં. ૧૬૫૨ દ્વિતીય આષાઢ શુદિ દ્વિતીયા રવૌ દિને...... રીશ્વર વિજયરાજ્યે વા૦ શ્રી ૫ શ્રીમાણિક્યચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. પં. વિનયચંદ્ર ગણિ તત્ શિ. ઋષિ શિવચંદ્ર લિ૦ પ્ર. કા.

આ કૃતિની સં. ૧૬૬૯ ની પ્રતમાં દોહા ઘણા, તથા સોરઠા દૂહા-સિવાય નીચે પ્રમાણે ઢાળ છે.

૧ ચૂંનરી મેરી પાટકી-૨ પ્રાણપિયારે નેમિજી-૩ ઝૂંબકડાની ઢાલ. ૪ સલૂડો વાડિહિ દિલ્યો-૫ જોગનાકી ઢાલ. ૬ રામચંદકે બાગે

(ચપો મોર લીઓરી). ૭ પાસજિણંદ જુહારીઈ—૮ રયણારીકે છોકરા એ. ૯ ઢાલ-રંગરસ વિરવારે—

(૩૩૨) ભોજપ્રબંધ.

---

૧૮૬ પરમાણંદ (ત. આણંદવિમલસૂરિ-શ્રીપતિ-હર્ષાણંદ શિ.)

(૩૩૩) હીરવિજયસૂરિ નિર્વાણ સં. ૧૬૫૨.

આદિ—

સમરી સરસતિ ભગવતિ શુભમતિ, આપે અવિરલ વાણીજી,
હીરવિજયસૂરિ જગગુરૂ ગાઉં, પરમાણંદ ચિતિ આણીજી
જય જય જય જગગુરૂ ગચ્છપતિ ગુરૂઓ.

* * * *

અંતે—

સંવત પનર (? સોળ) બાવને આસો વદિ સાતમિ જાણુજીરે
પરમાનંદે ઉનાગઢે રચિઓં હીરનિર્વાણજીરે. ૧૦૦

શ્રી આણંદવિમલ સૂરીસર, તસ શ્રીપતિ ઋષિ સીસજીરે,
તસ પદપંકજમધુકરો, હરષાણંદ બુધ ઈસજીરે. ૧૦૧

તાસ ચરણ સેવા કરૂ, પરમાણંદ ભને સીસજીરે,
બોલ્યા ગુણ જગગુરૂ તણા, જયવંતા જગિ દીસેજીરે. ૧૦૨

—સંવત ૧૬૫૨ વર્ષે પોસ વદિ અમાસ સો શ્રી ઊનંતદુર્ગે બાઈનાથી સખીદાસ લખિત. શ્રાવિકા પૂતલી પઠનાર્થં. (આ પરથી જણાય છે કે આ પ્રત કવિના રચના સંવતમાંજ લખાયેલી છે. ૬-૧૧ માં.

---

૧૮૭ વિવેકહર્ષ (ત૦ હર્ષાણંદ શિ૦)

(૩૩૪) હીરવિજયસૂરિનો રાસ. સં. ૧૬૫૨ બીજાપુરમાં.

આદિ— રાગ સામેરી.

ઇમ ચિંતી મનહંમઝારિએ, પાટણથી કરઈ વિહાર એ
ગણધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧
સાહજાદઉ શાહ મુરાદ એ, હીરનઇ વંદઈ ગતી આલ્હાદએ
પ્રસાદએ, માગઇ હીરજીની દુઆ ઘણી. ૨

× × × ×

અંતે— રાગ ધન્યાસી.

જયઉ જયઉ જગગુરૂ પટધરો, શ્રી હીરવિજય ગણધારજી.
સાહઅકબર દરગાહમાં જિણિં પામ્યો જય જય કારજી. જય૦
જિહાંલગિં મેરૂ મહીધરો, જિહાંલગિં ગિરવરની રાશિરે
ચિર પ્રતપઉ ગુરૂ ગચ્છધણી, શ્રી વિજયસેન સૂરીસજી. જય૦ ૯૯
હીર પટોધર ઉગિઉ, પ્રગટ પ્રતાપી સૂરજી
કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ ભવિઅણ સુખ ભરપૂરજી. જય૦ ૧૦૦
વીજાપુર વરનયરમાં, **પાંડવ નયન** વરીસજીરે,
હર્ષ આનંદ વિબુધતણો, સીસ દીઈ આસીસ.
વિવેક હર્ષ કહઈ સીસજીરે. જય૦ ૧૦૧

—પં૦ અમરવિજયગણિ શિ૦ મુનિ ગુણવિજય લિપિકૃતં. શ્રી વિદ્યાપુરે પુરોપકારાય. ૬–૧૫ બાલા૦

(૩૩૫) હીરવિજયસૂરિનિર્વાણ સ્વાધ્યાય. ૧૬૫૨ લગભગ.

આદિ— રાજવલ્લભ–રાગ.

સરસ વચન ઘઉ સરસતી, પ્રણમી શ્રી ગુરૂપાય
ગુણસ્યું જિનશાસન ધણી, શ્રી હીરવિજય સૂરીરાયરે
જગગુરૂ ગાઈઈ, માન્યઉ અકબરશાહિરે
જસ પટિ દીપતઉ, શ્રી વિજયસેન ગચ્છનાહરે જગ. ૧

* * * *

અંતે— કલશ.

ઇસિ શ્રી વીરશાસન જગત્રિભાસન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરો
જસ શાહિઅકબર દત્ત છાજઈ બિરૂદ સુંદર જગગુરો
જસ પટ્ટ પ્રગટ પ્રતાપી ઉગ્યઉ શ્રી વિજયસેન દિવાકરો
કવિરાજ હરષાણંદ પંડિત વિવેકહર્ષ સુહંકરો. ૨૨

—શ્રી સં. ૧૬૫૬ વર્ષે આષાઢ સિતાનૂ ચતુર્માસ દિને પંડિત શ્રી પુન્યહર્ષ ગણિનાં શિશોમુનિ જયહર્ષેણ દેવાસનગરે લિપીકૃતા. પ્ર૦ જૈ. ઐ. ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. આની પ્રતિ ૧૬૫૬ માં લખાયેલી ઉપરપ્રમાણે મોજૂદ છે, તેથી આ સ્વાધ્યાય સં. ૧૬૫૨ ના અંતમાંજ રચવામાં આવેલી જણાય છે.)

---

૧૮૮ ધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ૦)

(૩૩૬) તીર્થમાલા સ્તોત્ર. (૧૬૫૩)

ધન્યાસી.

શ્રી વિજયદાન સૂરિંદ પટ્ટોધર, સૂરિ ગુરૂ હીરવિજયાભિધાના,
નગર ગંધારથી જેહ તેડાવિઆ, સાહિ શ્રી અકબરિં દત્તમાના. શ્રી ૧
ધર્મનું તત્ત્વ પૂચ્છય સવે તે કહ્યું, સાહ કુંરાકુંઅરિ ધર્મધીરિં,
અતિ વિશેષિં પ્રકાસી કૃપા તિહાં ગુરિં, તેહ મનમાં ધરી ભૂપવીરિં. શ્રી૨
પર્વ પજ્જૂસણિ દિવસ દ્વાદશ લગિ, કુણિં કુણ જીવનો વધ ન કરવો,
દસ્યાં ફરમાન કરિ સુગુરૂનઇ અપ્પિઆ, નહિં કૃપા વિણુ કિસિં જન્મ
તરવો. શ્રી ૩
ડાબ્બર કાશનુ જે સદા જલ ભર્યું, નામ ડાબરસરો જાણ દરિઉં,
શ્રી હુમાઉંસુતઈ વચિઅ લખી અપ્પિઅં જાલપ્રક્ષેપઈ નમિં ન
કરિઉં. શ્રી ૪.
ભાન નામી તનુજ જગત આનંદકર, જે સકલ જન ઉદ્યોતકારી,
નામ શિશુ ધર્મવિજયાભિધો બુધવરો, જે સદા વિમલતર ધર્મચારી. શ્રી ૪

તાસ પદયુગ્મઅંભોજમધુકર સમો, તાસ શિષ્ય વિબુધ ધનહર્ષ ભાયઈ,
પંચ એ શ્રી જિનાધીશ સંસ્તુતિઘડી, પ્રગટ હુઅં પુણ્યરસ સુધા ચાયઈ ૫
—ઇતિ શ્રી તીર્થમાલા સ્તોત્ર શ્રી શાંતિ તીર્થંકર સ્તવન નામાધિકાર સંપૂર્ણ–શુભં ભવતુ, કલ્યાણમસ્તુ, શ્રીરસ્તુ, આરોગ્યમસ્તુ, દીર્ઘાયુ.
(હીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા તે સમયનીજ આ કૃતિ છે.)

---

૧૮૯ કુંઅરવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ–વિજયચંદ્ર–નયવિજય શિ૦)

(૩૩૬) + શ્રી હીરવિજયસૂરિ–સલોકો સં. ૧૬૫૨ પછી

આદિ—

સરસતી વરસતી વાણી રસાલ, ચરણકમલ નમી ત્રિકાલ,
શ્રી ગુરૂપદપંકજ ધરાઉં, હીરવિજયસૂરી ગછપતિ ગાઉં. ૧

* * * *

અંતે—

હીરજીનો ચેલો વલીય વખાંણો, નામે વિજયચંદ્ર પંડિત જાણો,
નયવિજય પંડિત જગીસ, તસ સીસ કુંઅરવિજય કવીસ. ૮૦
જગગુરૂકેરા જે ગુણ ગાવે, તસ મનવંછિત સફલ ફલાઈ,
હીરજી હુઉ જિનસાસણભાણ, નાંમ જપંતાં કુશલ કલ્યાણ. ૮૧
—પ્ર. જૈ. ઐ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય.

---

૧૯૦ જયચંદ્ર(પાર્શ્વચંદ્ર–સમરચંદ્ર–રાયચંદ્ર–વિમલચંદ્ર શિ.)

(૩૩૮) +રસરત્નરાસ સં. ૧૬૫૪ ખંભાતમાં.
(આ રાયચંદ્રસૂરિના સંબંધમાં રાસ છે.)

આદિ—

ધુરિ પહિલી ૧–વસ્તુછંદ.
આદિ જિણવર આદિ જિણવર અજિત જિનનાથ,

શ્રી સંભવ અભિનંદન સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ સુંદર;
ચંદ્રપ્રભ ઉલ્હાસકર સુવિધિ સીતલ શ્રેયાંસ સંકર,
વાસુપૂજ્ય નઈ વિમલજિન અનંત ધર્મ શ્રી સંતિ;
કુંથુ અર મલ્લિ મુનિસુવ્રત નમિ નેમી ઘનકંતિ. ૧
પાસ જિનવર પામ જિનવર સુખકાર,
વર્દ્ધમાન ચઉવીસમઉ સકલ લોકદુહરાસિ ભંજઈ,
મોહ મહાભડ વસિ કરી મયણુ માણુ ઘણુ હેલિ ગંજઈ,
ગૌતમ ગણધર તેહનઉ, લબધિ તણુઉ ભંડાર,
સમરણુ માત્રઈ જેહનઈ, હોઇ સુજય જયકાર. ૨
આસ પૂરણુ આમ પૂરણુ કલ્પતરૂ સાલ,
શ્રી પાસચંદ સૂરીસર યુગપ્રધાન મહિમા વિરાજિત,
પચમકાલિ વિશાલ જિણિ મુગતિપંથ પ્રકટિય સુશોભિત,
તાસુ તણા પયકજ નમી, આણી મન ઉલ્હાસ,
વર તપગચ્છ ગુરૂ ગાઈયઉ, પૂરઉ મનની આસ. ૩

દુહા.

શ્રી રાયચંદ સૂરિંદવર, પુરૂષરયણુ અવતાર,
મનમોહન મહિમાનિલઉ, કલા તણુઉ ભંડાર. ૪
ભવિક કમલ પડિબોહણુઓ, મિથ્યા તિમર હરંતિ,
છત્રીસી છત્રીસ ગુણુ, અહનિસિ જે ધારંતિ. ૫

* * * *

અંતે—

ઢાલ ૨૨ કનકકમલ પગલાં ઠવઈ–એ દેશી.

ચિર પ્રતપઉ સૂરીસરૂએ જાંલગિ મેરૂ ગિરિંદ,
જયચંદ ગણિ ઉચ્ચરઇ એ, ભગતિઈ મન એકંત, જયચંદ ગણિ.૨૩૭

* * * *

થંભણપુરવર પામઉ એ, ચિંતામણિ સમ જાણિ,
તાસુ તણુઈ સુપસાઉલઇએ, રચ્યઉ રાસ રસાલ. જય. ૨૪૮

સંવત સોલ સત્વેદ નઈ એ, સંવચ્છરિ અભિરામિ,
ભગતિ ભાવિ મઈ ગાઈઉ એ, શ્રી રાયચંદ સૂરિંદ. જય. ૨૫૦
દેવેંદ્રાદિક જઇ મિલઈ એ, પાર ન પામઇ તોઇ,
તે ગુણ કેતા હું કહઉં એ, પણિ એ ભગતિ વિચારિ. જય, ૨૫૨
જે આગમિસ્યઉં નવુ મિલઇએ, મિચ્છાદુક્કડ તાસુ,
દિવ દં માગઉં ગોતસઉં એ, પૂરઉ મનહ જગીસ,
ગણિ જયચંદ ઇમ વીનવઈ એ, સેવ કરઉં નિસિદીસ. જ. ૨૫૫

વસ્તુ.

ન્યાન ગુણનિધિ ન્યાન ગુણનિધિ સુગુરૂ વિખ્યાત,
શ્રી રાયચંદ સૂરીસરૂ સકલસાર ગુણદેહ ભૂષિત.
તાસુ તણા ગુણ વર્ણવ્યા પાસનાહ સુપ્રસાદિ શોભિત,
મુનિ કુંવરજી ગણિવરૂ પ્રાર્થનિ ભગતિ જગીસ,
ગણિ શ્રી જયચંદ વીનવઈ પૂરઉ મનહ જગીસ. ૨૫૬

—સં. ૧૬૬૩ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૬ શુક્રવારે, લિખિતં કુંવરજી ગણિના–શ્રી અહમ્મદાવાદ નગરે. પ્ર. ઐ. રાસ સંગ્રહ ભાગ ૧.

(૩૩૯) +રાયચંદ્રસૂરિ બારમાસ.

આદિ— દૂહા.

સુંદરરૂપ સુજાણવર, સોહગ મંગલકાર,
મનમોહન જિઓ વલ્લહઓ, પરતખિ સુર અવતાર. ૧
શ્રી રાયચંદ સૂરીસરૂ, મહિઅલિ મહિમાવંત,
ગુણ આગર લીલાપવર, સારદ સસિ જિમ સંત. ૨

× × × ×

અંતે—

શ્રી રાયચંદ સૂરીસરૂ, જે સેવઇ નરનારિ,
ગણિ જયચંદ ઇમ ઉચ્ચરઈ, તસુ હુઇ જયજયકાર. ૩૯

—લિખિતં કુંવરજી. અહમ્મદાવાદે.
—પ્ર૦ ઐ. રાસસંગ્રહ.

[આ કવિ વિમલચંદ્ર સૂરિના પટ્ટધર હતા. વિમલચંદ્ર સૂરિના ગુરુ રાજનગરના શ્રીમાળી સંઘવી રાજપાલ પિતા અને સુખમાદે માતા. તેની દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ વૈ. શુ. ૬ ને દિને, આચાર્યપદ ખંભાતમાં સં. ૧૬૬૯ વૈ. શુ. ૬ ને દિને પામ્યા ને સ્વર્ગે સં. ૧૬૭૮ ના આસો શુદ ૧૩ ને દિને ગયા. આ સૂરિના હાથથી પુંજાએ સં. ૧૬૭૦ ના અષાડ શુદ ૯ દિને રાજનગરમાં દીક્ષા લીધી. ને પુંજાએ સદા ઉગ્રતપ કરી તપસ્વી તરીકે પ્રસિદ્ધિ કરી. ને પુંજ ઋષિએ આપણા કવિ જયચંદ્રસૂરિની પાસે રહી તપ કરેલું છે. કુલ ૧૨૩૨૨ ઉપવાસ કર્યાં હતા. તપની સંખ્યા ઉપાધ્યાય સમયસુંદરજીએ કરેલ પુંજ ઋષિનો રાસ અને મુનિ હીરરાજના શિષ્ય દયમદ્રે કરેલ પુંજરત્ન-રાસમાંથી મળી શકશે. જયચંદ્રસૂરિ મૂળ બીકાનેરના ઓસવાળ હતા. તેમનાં માતા પિતાનાં નામ જેતસિંહ અને જેતલદે હતાં. તેમને સં. ૧૬૭૪ માં આચાર્યપદ મળ્યું ને સં. ૧૬૯૯ અષાડ શુદ ૧૫ દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં. આમના વખતમાં અમદાવાદમાં શાંતિદાસ શેઠના પ્રયત્નોથી સં. ૧૬૮૦માં સાગર-પક્ષ નીકળ્યો.]

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિના ૪૭ દુહા. જોધપુરમાં

અંત—

પાર્શ્વચંદ્ર પટ્ટોધરણ, સમરચંદ્ર ગુરૂ સૂર,
પરને ગુરૂને પાળીયા પંચ મહાવ્રત પૂર. ૪૪
સમરચંદ્ર ગુરૂ સારિખા, રાજચંદ્ર જિણરાજ,
અડગધાર ચારિત્ર ખરો સહે ધરાસગ ધ્યાન. ૪૫
ગચ્છપોશી ગાજે સુહિર વિમલચંદ્ર વડવાર,
પટ્ટોધરણ પ્રગટીયો જયચંદ્ર જગ આધાર. ૪૬
જે રાજન પરબત જે મહુકો નામે શીષ,
જયચંદ આયો જોધપુર પુગી મનહિ જગીસ. ૪૭

૧૯૧ જ્ઞાનસાગર બીજા (ત૦વિજયસેનસૂરિ–રવિસાગર શિ.)

(૩૪૦) નેમિચંદ્રાવલા. સં. ૧૬૫૫ જીર્ણગઢ (જૂનાગઢ)માં.

આદિ—

સરસતિ ભગવતી મન ધરીરે, સમરી શ્રી ગુરૂપાય,
નેમકુમર ગુણ ગાયવારે, મુજ મન ઉલટ થાય.
મુજ મન ઉલટ થાય અપાર, સ્તવસ્યૂં યાદવ કુલસિણગાર,
બાવીસમો જિનવર બ્રહ્મચારી, જયજય નેમજી જગહિતકારી. ૧
રાજીમતી ભરતાર, વલી વલી વંદીયેંરે,
રૈવતગિરિ હિતકાર, દેખ્યાં ચિત આણંદીયેંરે; રાજીમતી૦ ૨

અંત—

સંવત સોલપંચાવનેરે, જીરણગઢ ચોમાસ,
રૈવતકાચલ ઊપરેરે, ઊજલ સમ કૈલાસ,
ઉજ્જલ સમ કૈલાસ પ્રસાદ, દીઠાથી ટલિઓ વિષવાદ,
નેમિ જિણેસર સામી થુણિઓ, તિહાંથી સફલ જમવારો ગણિઓ. ૭૨
તપગચ્છ નાયક જગજ્યોરે, શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ,
તપગચ્છમાંહિ ગાજતોરે, રવિસાગર મુનિંદ,
રવિસાગર મુણિંદ સોભાગી, તપ જપ કિરિયાસું લય લાગી,
સેવક ન્યાનસાગર સુપકારી, સ્તવીઓ નેમિ સ્વામી આધારી. ૭૩
(પદ્ય ૧૪૪ પૃષ્ઠ ૫ પ્ર. કાં. વડો.)

—લિ. ધર્મવિજે–લક્ષ્મીવિજેજી, સં. ૧૭૩૨ ફા. વ. ૯ ભાવનગરે ઋષભદેવ પ્રસાદાત્ ૬–૧૪ ઘો.–પા. ૭ પ્રે. ૨.

---

૧૯૨ જયવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ–કલ્યાણવિજય ઉ. શિ.)

(૩૪૧) +હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સઝાય. ૧૬૫૨ પછી.

આદિ—

રાગ રામગિરિ.

પ્રણમિઅ પાસજિણંદ દેવ, સંપયસુહકારણ,
સંખેસર પુરમંડણઉ, દુહદુરીયનિવારણ,

ઉલાલઉ.

પુણ્યપાલિ ગુરૂ હીરનીમે પભણું મનિ આણંદ,
ભવિયણ જણ મનુ સાંભલઉ જિમ લહુ પરમાણંદ. ૧

*　*　*　*

અંતિ—

તિહિ વિજયસેન સુરિંદ રાય, સંપ્રતિ જયવંતઉ,
અધિક રૂપ મુનિપુરંદરઈ, વિહરઇ મહાપંથ.
ગુણિદિન જનનિં હિતકરૂઓ, કલ્યાણભંડાર,
વિનય કરી જેઓ વસઇ, લહઇ (તે) ભવપાર. ૨૨
સકલ કલ્યાણ નિવાસ ગેહ, અતિ સુંદર સોહઈ,
તિહિ કલ્યાણવિજયવાચક મુનિ, દીઠઇ મન મોહઇ,
નામ તીસ જયવિજય બાપડઈ એ ગુરૂ ગાયા જગીસ,
તિહિ વિજયસેન સુરીસરૂ, પ્રતિપઉ કોડિ વરીસ. ૨૩

—પ્ર૦ જૈન-ઐ-ગૂર્જર કાવ્ય સંચય.

(૩૮૨) +કલ્યાણવિજયગણિનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ આસો શુ. ૫.

આદિ—

સકલ સિદ્ધિવરદાયકો, સ જયો શ્રીજિન જિણંદ,
ભારત ભગત ભવિજનતણુ, મોહ કમલ દિણંદ. ૧
શાંતિ જિણેસર મનિ ધરૂં, શિવકર ત્રિજગ મઝારિ,
સિદ્ધિ વધૂ વરવા ભણી, વરીઓ સંજમ ભાર. ૨

*　*　*　*

અંત— ઢાલ ૧૪.

નાંદુ શિરોમણી વંદીએ, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાય રે,

*　*　*　*

શ્રી હીરવિજયસૂરિ રાજીઓ, કલિયુગિ યુગપ્રધાન રે,
સાહિ અકબર રાજ્યમિં બુઝવી, દીધું જીવ અભયદાન રે. નાં૦ ૨૬૪

જસ પાટ જેસંઘજી જયુ, ગૌતમ સમ પ્રતિરૂપરે,
પ્રગટ્યો સવાઇ હીરલો, પરિખીઓ અકબર ભૂપરે. સાધુ. ૨૬૫
હીરજી શીશ જગિ વલ્લહો, શ્રી કલ્યાણવિજય ગુણગેહરે,
વાચકરાય મેં ગાઇઓ, જંગમ તીરથ એહરે. સાધુ. ૨૬૬
જવ લગી શેશ મહી ધરે, જાં સુર ગિરિ થિર થાયરે,
જાં રવિ શશિ ગ્રહગણુ તપે, તાં પ્રતપો મુનિરાયરે. સાધુ. ૨૬૭
સંવત સોલપંચાવન, વત્સર આસો માસરે,
શુદ્ધ પખ્ય પંચમિ દિને, રચીઓ અનોપમ રાસરે. સાધુ. ૨૬૮
જગિ જયવંતા કલ્યાણ, પૂરો મનહ જગીસરે,
સેવા ચરણકમલ તણી, માગે જયવિજય શીશરે. સાધુ. ૨૬૯
ભણે ગુણે જે સાંભલે, ગુરૂ ગુણ એક ચિત્ત જાણરે,
વાંછિત સર્વ સુખ અનુભવે, પામે તે કોડી કલ્યાણરે. સાધુ. ૨૭૦

—પ્ર૦ મારી જૈન ઐ. રાસમાળા ભાગ ૧-; ભા.

(૩૪૩)+ શ્રી સમેતશિખર રાસ * સં. ૧૬૬૧.

* "આનું બીજું નામ પૂર્વદેશ ચૈત્ય પરિપાટી છે. આમાં વિજયદેવસૂરિના સમયમાં મથુરાના સંઘવી ભિખુએ કાઢેલા સંઘનો પ્રસંગ છે. તે સંઘ મથુરાથી નીકળી પીરોજાબાદ, ચંદવાડ, રૈયડી, સોરીપુર, શાહજાદપુર, કોશાંબી, ફતેપુર, વાણારસી, સિંહપુરી, ચંદ્રાવતી, પાટલીપુત્ર તથા તુંગીયા નગરીઓમાં યાત્રા કરતો કરતો સેહોર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં રાય શિવરામને મળીને રસ્તામાં વાટ વિષમ હોવાથી માર્ગદર્શકો તથા રક્ષકો લીધા. લંગોટીવાલા તથા ઉઘાડા મસ્તકવાળા લોકો, કદલી વગેરે વૃક્ષોનાં વનો તથા કૌતુકો જોતો જોતો સંઘ સમેતાચલ આવ્યો. અહીં પાલગંજના રાજા પૃથ્વીચંદ્રે સાથે આવીને યાત્રા કરાવી. સંઘ ત્યાંથી મગધદેશમાં થઇને પાછો ફર્યો. રસ્તામાં રાજગૃહી, પાવાપુરી, જંબીગ્રામ, જકણપુરી, અયોધ્યા, રત્નપુરી અને કંપિલપુરમાં તીર્થયાત્રા કરીને સંઘ સ્વસ્થાને-મથુરામાં પાછો આવ્યો." આ કવિ જયવિજયજીએ સંસ્કૃતમાં શોભનસ્તુતિપર ટીકા (સં. ૧૬૪૧)

આદિ— રાગ રામગિરિ.

પ્રણમીઅ સદગુરતણા પાય સુદસંપતિકારી,
સારસતિ ગામિણિ વીનવું દિઇ મુઝ મતિ સારી,
ચૈત્યપ્રવાડી ભાગું ભાવિ પૂરવ દિસિ કેરી,
જનમભૂમિ જિનવરતણી વંદું ઉલટેરી.

અંતે— કલશ.

તપગચ્છ નાયક શુભમતિ દાયક શ્રી વિજયસેન સુરિંદ,
તસ પટગયણ વિભાસણ દિનકર શ્રી વિજયદેવ મુણિંદ,
વાચક સયલ ચૂડામણિ સોહઇ નિરમલ ગ્યાનનિવાસ,
શ્રી કલ્યાણવિજય ગુરૂચરણ પ્રસાદઈ હુવો મુઝ બોધપ્રકાશ. ૮૮
સસિ રસ સુરપતિ વચ્છર આતપ એકાદિશિ બુધવારઇ,
સમેતાચલ મહાતીરથ કેરૂં સ્તવન રચ્યું મનિસારઈ. ૮૯
પઢઈ ગુણઈ જે શ્રવણે નિસુણઇ તીરથ મહિમા ભાવઇ,
જયવિજય વિબુધ ઇમ જંપઈ સુખ અનંતા સો પાવઇ. ૯૦

(પ્ર ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. વડોદરા.) સમ્મેતશિખર તીર્થમાલા એ નામથી પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ પૃ. ૨૨–૩૨માં પણ પ્રકટ થયેલ છે.

૧૯૩ લલિતપ્રભ (પૌ૦ કમલપ્રભસૂરિ–પુણ્યપ્રભસૂરિ શિ.)

(૩૪૪) ચંદરાજાનો રાસ. સં. ૧૬૫૫ ભાદ શુ. ૧૦ ગુરૂ,
અણહિલપાટણમાં.

અને કલ્પદીપિકા રચેલ છે. કલ્પદીપિકાનો ઉલ્લેખ કવિ ઋષભદાસે હીરવિજયસૂરિરાસમાં કર્યો છેઃ–'જસવિજય જયવિજય પન્યાસ કલ્પદીપિકા કીધી ખાસ' પૃ. ૧૦૮. હીરવિજયસૂરિ અકબરની મુલાકાતે ગયા ત્યારે આ જયવિજયજી પણ તેમની સાથેજ ગયા હતા.

આદિ—

મંગલકરણ પ્રણમું સદા, મહામંત્ર નવકાર,
નવપદ ધ્યાતાં પામીઇ, સંપદ યશ વિસ્તાર, ૧
સરસતિ ભારતિ મુઝ દીયુ, સુંદર વાણિવિલાસ,
તુઝ પય ધ્યાનિં કવિય રસ, વિરચઇ મન ઉલ્હાસિ. ૨
શ્રી સદ્‌ગુરૂ ચરણે નમી, ગાસ્યું શ્રી રવિરાય,
શ્રી ચંદકેવલિ તે જયુ, નાંમિં નવનિધિ થાઇ. ૩
આંબિલ વર્ધમાનતપિં પાંમ્યુ ઋદ્ધિ વિસાલ,
ઉત્સર્પિણિ વારે હૂઉ, શ્રી ચંદ સાધુ રસાલ. ૪
ગૌતમ ગણધર ભાસિઉં, ચેટક આગલિ જાણિ,
તાસ ચરિત પભણું હિવઇ, સુણજો ચતુર સુજાણ. ૫

* * * *

અંતે—

ચતુર્થખંડ સંપૂર્ણ.
અથ ચૂલિકા—કનક કમલ પગલાં ઠવઇએ—એ ઢાલ રાંગ ધન્યાસી.
ચંદ્ર ગછિ ગુણ ગાઇએ, તિહાં ગછ પૂનિમ સાર,
શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સુરીસરૂએ, ગુણિહિં ગૌતમ અવતાર,
ચંદ્રપ્રભુ સૂરીસરૂએ. ૧
પ્રધાન શાખા તિહાં જાણીઇએ, તસુ અદ્વિતિય વિશાલ,
કમલવદન કમલાકરૂએ, કમલ નયન પ્રભુ સોઇ, ૨
કમલપ્રભ સૂરિપાટ ભણું એ, પુણ્યપ્રભ સૂરિરાય
પુણ્યઈ પદ્‌મા પાંમીઇએ, પુણ્યઇ સંપતિ પાઈ. ૩
પુણ્યઈ નરપતિ પદ લહે પુણ્યે તેજપ્રકાશિ,
પુણ્યવંત ગુરૂસીસ ભણું એ, શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ જાસ. ૪
વિદ્યાઈ વિત પાંમીઇએ, વિદ્યા રાય નમે પાય
વિદ્યાઇ દેવ વસિ હુઇએ, અલિય વિઘન સવિ જાઈ. ૫
જસ પાંમે વિદ્યાથિકીએ, વિદ્યા ધરમ ઉદાર
મુગતિ લહઇ પરંપરાએ વિદ્યા સુખ વિસ્તાર. ૬

તસુ શીસએ જમ જાણીએ, શ્રી લલિતપ્રભસૂરિ ભાવે ગુ-ચં
શ્રી ચંદ્રચરિત તે જાંણીઇએ, ભોલે ઉલટિ આવે ગુ. ૭
સંવત સોલપંચાવને એ, માઘમાસિ વિચારતુ
શુકલપક્ષ તસુ જાંણીઇએ, દસમિ નિધિકે સારતુ ૮
ગુરુવારિ રચના કરીએ, રોહણી રોહ જોઇ ગુ
બને ગુણે જે ભાવસિઉ એ, તસુએ સુખકર હોઇ ગુ- ૯
અણુહલવાડે પાટણ એ કોરવાડે જાંણિ ગુ
શામલો પાસ સોહાકરુએ, નમિઈ આણંદ આણિ ગુ- ૧૦
તસ ઉપરિ એ ચરિત કહુએ, તપથી સુખ વિલાસ ગુ ચં.
તપ મોટું જગિ જાંણીઇએ, તપ છે કલ્પ રસાલ. ૧૧
ભવિક શ્રાવક બહુ ભાવથી એ, આદર લહી તેહનુ સાર ગુ.
પાસ જિણંદ પ્રભાવથી એ, રચીઉ રાસ ઉદાર ગુ. ૧૨
તપ પુણ્ય મહિમા અતિ ઘણો એ, ગુણિયો આણી પ્રેમ ગુ.
શ્રી ચંદ ગુણનાં ભાવસિઉં એ, હુઇ અવિચલ ખેમ ગુ. ૧૩

—અણહિલ્લપુર પત્તને હવે ગુરુઉપાશ્રય અંબાલાલગૌન મોદી પુસ્તક પોથી ૬૨ ૩૧-૧૫ ૦, રત્નઃ

આ કવિ પૂર્ણિમાગચ્છની પ્રધાનશાખામાં થયા છે એવું પ્રતિમા લેખો પરથી જણાય છે. તેમના ગુરુના ગુરુ પુણ્યપ્રભસૂરિનો સં. ૧૬૦૮ નો પ્રતિમા લેખ મળી આવે છે. જુઓ લેખાંક ૧૨૪ અને ખુદ કવિનો પ્રતિમા લેખ સં. ૧૬૫૮ નો મળી આવે છે જુઓ લેખાંક ૧૦૧ ધા. પ્ર. લે. ભા. ૧. કવિનો લેખ આ પ્રમાણે છેઃ—

સં. ૧૬૫૮ વર્ષે માઘ વદિ ૧ રવૌ શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતીય દોસી વીરપાલ ભાર્યા પુત્ર સુત દોસી રુદ્રિઆકેન શ્રી સંભવનાથબિંબ કારાપિતં શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે પ્રધાનશાખાયાં શ્રી વિદ્યાપ્રભસૂરિ પટ્ટે શ્રી લલિતપ્રભસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિત.

આ લેખ ખાજુમમા ગામના મંદિરમાં ધાતુની પંચતીર્થી પર છે.]

૧૯૪ નર્બુદાચાર્ય (ત૦ કમલકલશ શાખા-કમલકલશ-સૂરિ-મતિલાવણ્ય અને બીજા-કનક શિ૦)

(૩૪૫) કોકશાસ્ત્ર ચતુષ્પદી. સં. ૧૬૫૬ (શક ૧૫૨૧) વિજયા-દશમી, બુધ બુરહાનપુરમાં.

અંતે—

હવે કવિ નરબુદ બોલે એ કથા, નામ ઠામ પોતાના યથા,
કવણ વંશ માહેં ઉપના, તેહ સંક્ષેપ બોલુ અધુના. ૫૯

ગુજર દેશમાંહિં અભિરાંમ, ધર્મ ધ્યાનનો ઉત્તમ ઠામ,
યતિ સતિ તપ આગમ ગ્નાન, સર્વ લોક વસૈં સાવધાન. ૬૦

કલિયુગ ગંગા જ્યા(સા?) ગરમતી, ઉત્તમ નીર વહેં સાસ્વતી,
સદા કાલ જલ પૂરણ વહૈં, સ્નાન પાપતણાં નર દહૈં. ૬૧

કંઠે નગર વસૈં અભિરાંમ, અમદાવાદ શ્રી ઉત્તમ ઠામ,
સર્વ વસ્તૂ પામીજૈં જેહ, જંબુદ્વીપમાંહિ ન મલૈ તેહ. ૬૨

શ્રી શ્રીમાલી તિહા વિવહાર, દેવરાજ નામે ઉપચાર,
માન દીયૈ મહમદ સુલતાંણ, મહિના માહિ વડો બંધા. ૬૩

તેહ ધરે કુલવંતી સાર, વિપક્ષ પૂરણ કુલવિખાત.
રાજુલદે નામે ઉતરે, તેહની કુખે હૂ અવતર્યો. ૬૪

કર્મસંયોગે મારૂ દેશ, નગર શીરોહિ કીધ પ્રવેશ,
તિહાં રહેવાનો કીધો ઠામ, યોગા થયા લહ્યા ગુણગ્રામ. ૬૫

નવમૈ વરષૈ શ્રી ગુરૂતણા, પામ્યા ચરણ મનોરથ ઘણા,
દીક્ષા લીધી શ્રી ગુરૂ પાશ, ભવબંધણ તે છોડયા તાસ. ૬૬

શ્રી તપગછમાહિં જશવંત, કમલ કલશ શાખા બોલંત,
ગછનાયક શ્રી પૂજ્ય પ્રમાણ, જાણે ગગન ઉદંતા ભાણ. ૬૭

ધર્મ ધુરંધર શ્રી ગુરૂ નામ, કમલકલશ શિષ્ય અભિરામ,
મહા ગુણવંત મહા ગંભીર, પંચમહાવ્રત યતિ સુધીર. ૬૮

એહ ભટારક પાટધારિ ધારિણી, જેહની કીરત જુગમાં ઘણી,
સદા ગુણવંતા ગણધર ભાવ, પંડિત શ્રી મતિલાવણ્ય ભાવ. ૬૯
બીજા પન્યાસ શ્રીગધર..........કહુ સુખવાસ,
ત્રીજા ગણિ શ્રીમતિ પન્યાસ, કરયા ભાવ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણ. ૭૦
ગુરિશિરના ગણધર એહ, કેતલા નામ કહુ અહુ તેહ,
ગચ્છપદિ ગુણવંત ગંભીર, યતિજન કનક નમે ધીર. ૭૧
એહવા ગુર ભટારક જેહ, કહું ઉપમા સવાઈ તેહ,
શિષ્ય નરસુંદરને કરુણ કરી, દીધો પદ તે ઉત્તમ ધરી. ૭૨
દેઈ દીક્ષા નેં દીધો મંત્ર, શ્રી સરસ્વતી આપ્યો તંત્ર,
ઘણા દિવસ મેં સેવા કરી, શ્રી સારદ કરુણા આદરી. ૭૩
વાંછે તેર મેં આપ્યો માન, માતંગી દીધો વરદાન,
શ્રી ગુરચરણ પસાઈ કરી, કવિજન મતિ નરપદ આચરી. ૭૪
ઘણા દિવસ ગુરૂને સેવિયા, બાણી ગપુનિં પોઢા થયાં,
વિહાર કર્યો તિહાંથી કીધ, શ્રી ગુરૂની અનુઆજ્ઞા લીધ. ૭૫
દક્ષણ દેશ પતિ કીધો વિચાર, કૌતુક્યા આ દેશ અપાર,
અનેક ઓળખાયા સુજન, કવિ મંદગતિ પામિ દેશને. ૭૬
દૈવયોગ ચાલતાં ગહી, ખાનદેશને આવ્યા વહી,
નદ આનંદ તિહા અભિરામ, બરહાપુર નગરનો નામ. ૭૭
રાજ બલવત સુરતાણ, વૈરીના બાંધે બહુ દાણ,
નદ્ય અભંગ તરણારદ નેર, જાનિ હારક કલાવિચ્ચર. ૭૮
મીરાંહ દવમાન સુરતાણ, તાસ પુત્ર બલવંત વખાણ,
મીરા બહાદુર નામ ધારખી, કીરત ઘણી ન જાણું લખી. ૭૯
સવત સોલ છપને સાર, શક પનર એકત્રીસ મઝારિ,
મનૂ અયન દક્ષિણદિશ રવિ, શરદઋતુ ભાદિ ભાવ કવિ. ૮૦
માસ અધિક મહોત્સવ માસ, પક્ષ અજૂઆળે શશિ પ્રકાશ.
કિરણ દશમી મન આણંદ, વાસર શુભ શુભ પરમાણંદ. ૮૧

ઉત્તરા આષાઢ નક્ષત્ર સુવિચાર, શ્રી નરબુદ બોલેં કવિરાજ,
કર્કરાશિ ગુરૂ ગ્રહ ભોગવૈં; તુલે શનિ આવણુ ચીતવૈં. ૮૨
સુભ મહુરત શુભ વેલા સાર, ઉત્તમ લક્ષણ તણો વિચાર.
શ્રી નરબુદ બોલેં કવિરાજ. કરી ચોપઇ સંપૂરણ આજ. ૮૩
શ્રી ગુરૂ તણી કૃપા આદરી, કોક ચોપઇ સંપૂર્ણ કરી,
જે નર હોવેં ચતુર સુજાણ, નારિ પ્રેમ વિलूધા પ્રમાણ. ૮૪
તે એ કથા સુણસેં સહી, અથવા ન પારી સરસી લહી,
સુણતાં ચિત્ત હોસ્યૈ આણંદ, પરમસુખ પામૈં પરમાણંદ. ૮૫
કોક તણો મદ લેઇ કરી; ચાલ ચોપાઈ કવિ ઉચરી,
બુરહાંનપુર નગરમાં થઈ, કોકદેવ નામે ચોપઇ. ૮૬
દશ પ્રકાર સંપૂરણ હૂઆ, વિગત કરિ કથા જૂજૂઆ,
શ્રી માતંગીને વરદાન, કરી ચોપઇ અમૃત સમાન. ૮૭
જે નર સ્ત્રીઆલુબધા હસૈ, તેહ નામને ધણી ગ્રંથ વસૈં,
જિમ કમલ માહિ ભમર રમૈં; ગંધ કેતકી છાંડિ કીમૈં. ૮૮
નાના ગ્રંથ તણા મત જોય, કોક ચોપઇ કીધી સોય,
શ્રી નરબુદ કહે કવિરાજ, એહ ગ્રંથ થકિ હસ્યો સમરાજ. ૮૯
જે નર સુણૈં શ્રવણે સહી, બુધી વિસ્તાર હોસૈ નર લહી,
વિરહી તણા ભાજસૈ દુઃખ, ભોગી જનને પ્રામ સુખ. ૯૦
જિહાં લગેં રવિ શશિ ગગનેં તપૈ; જિહાં લગેં મેરૂ મહિમધ્ય જપૈ.
તિહાં લગેં કથા રહિસ્યૈ પુરાંણ, કવિ નરબુદ કહેં કથા વખાણ. ૯૧
કામશાસ્ત્ર અતિ ઉત્તમ એહ, દેઇ ચિત્તનેં સુણસેં જેહ,
અનંત સુખ પાસિસેં સદા, શ્રી નરબુદ કહે સુખસંપદા. ૯૨

—ઇતિશ્રી મણિજનાચાર્ય શ્રી નરબુદાચાર્યવિરચિતે કોકશાસ્ત્રે દશમ પ્રકાર સ્થિતિવર્ણપ્રકાર સંપૂર્ણ સં. ૧૭૫૨ વર્ષે કાર્તિક માસે શુક્લ પક્ષે દશમી તિથૌ ગુરૂવાસરે વડગામ મધ્યે.

(પત્ર ૪૬ પ્ર. કા.)

[લઘુ પોશાલિક તપગચ્છપટ્ટાવલીમાં જણાવ્યું છે કે સુમતિસાધુ-સૂરિએ પ્રથમ ઇંદ્રનંદી અને કમલકલશ નામના બે શિષ્યોને આચાર્યપદ આપ્યું હતું. પરંતુ પાછળથી તેમને સૂરિમંત્રના અધિષ્ઠાયક દેવે કહ્યું કે આ બેને આચાર્યપદ આપ્યું તે ઠીક નહીં કર્યું, કારણકે એઓ ગચ્છનો ભેદ કરશે, તેથી સુમતિસૂરિએ ફરી એક નવા આચાર્ય બનાવ્યા અને તેમનું નામ હેમવિમલસૂરિ એવું આપ્યું. સુમતિસૂરિના સ્વર્ગસ્થ થયા પછી ઉક્ત બંને આચાર્યોએ પોતપોતાના જુદા સમુદાયો પ્રવર્તાવ્યા; જેમાંથી ઇંદ્રનંદીસૂરિની શાખાવાળા 'કુતબપુરા' કહેવરાવા લાગ્યા અને કમલકલશસૂરિની શાખાવાળા 'કમલકલશ' ના નામથી ઓળખાવા લાગ્યા. મૂળ સમુદાય 'પાલણપુરા'ના નામે પ્રખ્યાત થયો. એજ કમલ-કલશસૂરિના શિષ્ય જયકલ્યાણસૂરિ થયા હતા કે જેમણે સં. ૧૫૬૬ ના ફાલ્ગુન શુદિ દશમીએ આબુ પર્વતપર પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના સં. સહસાએ અચલગઢ ઉપર મહારાજાધિરાજ જગમાલજીના રાજ્યમાં ચતુર્મુખવિહાર બનાવ્યો તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી તે વખતે તેમની સાથે ચરણસુંદરસૂરિ આદિ બીજો પણ કેટલોક શિષ્ય પરિવાર હતો. જુઓ લેખાંક ૨૬૩ અને ૨૬૮ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ ૨ જો. કમલકલશા ગચ્છ સં. ૧૫૭૨ માં થયો એવું વીજાપુર વિદ્યાશાલાના ૩૧ મા દાબડામાં એક પટ્ટાવલિ છે તેમાં ચોથે પાને લખ્યું છે.]

---

૧૯૫ ગુણવિનય.*

(ખ૦ ક્ષેમશાખા-ક્ષેમરાજઉ૦-વાચનાચાર્ય પ્રમોદમાણિક્ય-જયસોમ ઉ૦ શિ૦)

(૩૪૬)+ કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ. સં. ૧૬૫૫ મહા વદિ ૧૦ સધરનગરમાં.

---

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં ગ્રંથો બનાવ્યા છે તે પૈકી ખંડ-પ્રશસ્તિ કાવ્ય વૃત્તિ-રચ્યા સં. ૧૬૪૧. દમયંતીચંપૂ વૃત્તિ-રચ્યા સં.

આદિ—

ફલવધિ પાસ પ્રમાણુ કરિ, વાગ વાણિ સમરેવિ.
શ્રી જિનકુશલ મુણિંદપય, હૃદયકમલિસુ ધરેવિ. ૧
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજીયઉ, યુગપ્રધાન જિણચંદ,
શ્રી જિનસિંહ મુનિંદવર, જિન રંજિય નૃપવૃંદ. ૨
તાસુ કથનિ ઉવઝાય ગુરૂ, શ્રી જયસોમ સુસીસ.
વાચનાચારિજ ગુણવિનય, મનધરિ અધિક જગીસ. ૩
જિનશાસન ઉદ્યોતકર, કરમચંદ નૃપચંદ.
તેહની વંશપરંપરા, પ્રભણઈ સોહગકંદ. ૪
તે નિસુણઉ હરખઈ કરી, મંત્રીસર પરબંધ,
ધરમવંત ગુણ ગાવતાં, જિમ હુવઈ શુભ અનુબંધ. ૫

૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં. ૧૬૪૬, પ્રાકૃત વૈરાગ્ય શતક ટીકા સં. ૧૬૪૭ સંબોધ સપ્તતિકા વૃત્તિ સં. ૧૬૫૧; વિચારરત્ન સંગ્રહ લેખનં સં. ૧૬૫૭ લઘુ અજિતશાંતિ ટીકા સં. ૧૬૫૯, ઇંદ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં. ૧૬૬૪ ઉત્સૂત્રોદ્ઘટ્ટનકુલકખંડન (તપાગચ્છનું ખંડન અને ખરતરગચ્છના મંડનરૂપે) સં. ૧૬૬૫. આ ઉપરાંત જેનો રચનાસમય અજ્ઞાત છે એવી બીજી રચનાઓ જિનવલ્લભીય અજિત શાંતિ વૃત્તિ, મિતભાષિણી વૃત્તિ, સબ્વત્થ શબ્દાર્થ સમુચ્ચય ઇત્યાદિ. તે પરથી તે એક સત્તરમા સૈકામાં વિદ્વાન્ ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. વધુ માટે જુઓ. ઐ. રા. સ. ભા. ૩ અને જૈ. ઐ. ગુર્જર કાવ્ય સંચય. ભાષાનું કાવ્ય નામે કર્મચંદ્ર પ્રબંધ, કર્ત્તાએ બીજો સંસ્કૃતમાંનો વંશપ્રબંધ જોઈને કર્યો છે. જુઓ ઉપર ટુંક ૨૯૭. તેમણે સં. ૧૬૭૫ માં વિમલાચલ પર જિનરાજ સૂરિએ કરેલી આદિનાથની પ્રતિષ્ઠામાં હાજરી આપી હતી. જુઓ એપિગ્રાફીઆ ઇંડિકા ૨-૬૨-૬૩. આ શિલાલેખ માટે જુઓ મુનિ જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ભા. ૨ લેખાંક ૧૮-૧૯; ગ્રંથો વિષે સૂચિ માટે જુઓ જેસલમેર ભંડાર ગ્રંથ સૂચિ. પૃ. ૨૯ અને ૫૬.

આગે કુંગરનરિંદના, વિમલનાણું સુરસાલ;
ગીતારથ ગુરૂ ગૂંથિયા, ગુણ સુણીયઇ સુવિશાલ. ૧

× × × ×

અંતે—

સોલહસઇ પંચાવને તણુઇ, ગુરૂ અનુરાધા યોગઇરે.
માહ વદી દશમી દિનંઇ, મંત્રી વચન પ્રયોગઇ રે. ૨૫૩
રાજ કરમચંદ મંત્રવી, શધર નગર તો સામઈરે,
સંભવનાથ પચાઉ લઈ, જિહાં સવિ વંછિત પામઇરે. ૨૫૪
જિહાં જિનકુશલ સુગુરુ તણો, કરમમંત્રિ કરાયો રે.
શુભ સકલ સંપતિ કરઈ, દિનપ્રતિ જે જસવાયો રે. ૨૫૫
પાઠક શ્રી જયસોમજી, સુગુરૂ જિહાં ચઉમાસઇ રે.
શ્રી સંઘનઇ આગ્રહ થકી, નિવસ્યા ચિત્ર ઉલ્લાસઇ રે. ૨૫૬
તસુ આદેશ લહી કરી, દેખી વંસપ્રબંધો રે,
વાચક શ્રી ગુણવિનય કીધો એહ સરસ સંબંધો રે. ૨૫૭
ચિરજયો જો પ્રબંધ એ જાં લગિ મેરૂ ગિરિંદો રે.
શ્રી જિનકુશલ પસાઉલઈ, જાં લગિ ચંદ્ર દિણિંદો રે. ૨૫૮
એ ગાવઇ પ્રભુશ જે જિનશાસન જયકારો રે.
તે પામઇ સુખસંપદા સોહગસિરિ સિણગારો રે. ૨૫૯

(૩૪૯) અંજનાસુંદરી પ્રબંધ. સં. ૧૬૬૨ ચૈત્ર સુદ ૧૩ બુધ.

અંતે.

શ્રી ખરતરગચ્છિ પ્રગટ પડૂરિ, યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્ર સૂરિ.
વિજય માનિ શ્રી જિનસિંઘ સુરિ, આચારિજ પાહશાહિ હજૂરિ.
તસુ દીપક ગુરૂઅઈ ગુરરાજઈ, શ્રી ખેમચંદ વિરચિત સુદિનાજઈ,
ઉવઝાય શ્રી પ્રેમરાજના શિષ્ય શ્રી પરમોદમાણિક સુર.ઢક્ષ. ૧
વાચકપદ સુંદર સુખકારી, તાસુ શિષ્ય વિજયી શ્રુતધારી.
શ્રી જયસોમ સુગુરુ ઉવઝાય, વચનરસઈ રંજિય નરરાય. ૨

અકબ્બર શાહિ સભાંઅઈ જાસુ, દસદિસિ હૂઅઉ વિજયવિકાસુ.
તાસુ શિષ્ય અછઇ વિનીત, ગુણવિનયતિ જયતિલક સુવિદીત. ૩
તિહાં વાચક ગુણવિનયઇ દીઠઓ, પૂર્વ પ્રબંધ જિસ્યઉ મધુમીઠો.
સોલહસઈ બાસઠ્ઠા વરસઈ, ચૈત્ર સુદઇ તેરસિનઈ દિવસઈ. ૪
તેરમ રવિ ગોગઈ બુધવારઇ, ઢાલઇ બંધ્યઉ તસુ અનુસારઇ.
શીલવંતની વાતજ સુણતાં એહ પ્રબંધ ભવી નિતુ ભણતાં. ૫

સં. ૧૬૬૯ વર્ષે. શ્રી. આગરા નગરે પં. જયકીર્તિ લિખિતં
વિવેકવિજય ભં; ઉદયપુર; ખં. ચં.

(૩૪૮) ગુણસુંદરી ચોપાઇ. સં. ૧૬૬૫–સં. લા. વડોદરા.

(૩૪૯) અંચલમતસ્વરૂપવર્ણન. સં. ૧૬૭૪ માહ સુદ ૬ બુધ
માલપુરમાં.

આદિ—

વિમલ પ્રભુ મતિ વિમલ કરિ, જિણકરિ કરૂંઅ વિચાર,
શાસ્ત્રે તણઉ જિણિ જાણીયઈ, સહૂ અઇ સાર અસારવ, ૧
ઉવજઝાય શ્રી જયસોમ ગુરૂ, દેસિય વિહિ યહ એહ,
દેખાઉં જિણિ અવિહિ યહ, કેરી ભાજઈ રેહ. ૨
અંચલ થાપન જિણિ કરી, શાસ્ત્ર વિના નિરમૂલ,
સાંભળતાં શ્રવણઈ હુવઈ, શ્રુતધરનઇ સિરિ સૂલ. ૩
વચન માત્ર નિસુણી કરી, મારગ છોડઇ સુદ્ધ,
ધવલઉ સગલઉ મૂઢ મતિ, દેખી જાણઇ દૂધ. ૪
તેહનઉ ભાવ પ્રકાસ કરિ, નંવપહ છંડાવેઉ,
મૂલ મગ્ગ મહિ આંણિસ્યું, સુદ્ધ લોય હિત વેઉ. ૫
ઇગ્યારહસઇ ગુણ સઠઇ, પૂનમીયાંનઉ પક્ષ,
નરસિંહ પાઠક તેહનઉ, સંભલીયઇ પરતક્ષ. ૬

× × × ×

અંતિ—

સોલહસઇ ચઉસત્તરઇંએ, માગશર સુદિ છટ્ઠિ,
બુધવારઇ નક્ષત્ર પુષ્પિ, સુંદર રવિ જોગ,
યુગપ્રધાન મહિમાનિધાન, શ્રી જિનસિંહ સૂરિ,
રાજઇ વાજઇ જસુ સુજસ, ડિંડિમ જગિ પૂરિ.
શ્રી ખરતરગચ્છ દિન સમઉ એ, નવ દિનકર પરિ જોય,
ગોલાયઉ તસુ તુલ્યના, લહીયઇ ગુણ કરિ કોય ? ૨૩

માલપુરઇ પરકાસીયઉએ, પડિલઉ પુહવી તલિ,
હાસ બંધિ સુભ કર્મ બંધ સંબંધ કહી કેલિ,
શાસ્ત્ર વિચાર વિના વદઉ એ, તેહનઉ જે દોષ,
મિથ્યા દુઃકૃત નિહાં હુવઉએ, નવિ રાગ નઇ રોષ.
કરુણા ભાવ હઇઇ ધરી એ, નવિ તસુ ઊપરિ દ્વેષિ,
રવિ પરગટ કરઇ વિશ્વ સવિ, ન કરઇ તાસુ ઉવેખ. ૨૪

શુદ્ધ માર્ગની ચાહ હુવઇ, તઉ ચાહઉ એહ,
તાસુ કહ્યઉ મઇ નવિ લખ્યઉ, એ શ્રુતિ ભીજી રેહ;
એક ભાવ સાચઉ હોઅઉ એ, બીજઉ કઇ ઠાંય,
તઉ સાચઉ ગિણિ કોણ, સિદ્ધ જઇ શોધિઉ સિધ્ય.
નાગ ખોટ નાણાં તણીએ, જિમ કરઉ છઉ શુદ્ધિ,
તિમ આચારી જિર્ણ, વિચારઇ કરઉ વિશુદ્ધ. ૨૫

ખેમરાય ઉવઝાય શાખી ખેમની સાખઇ,
સવિ સાખા મણિ જેમ, સાખ પંડિત જન ભાખઇ,
દયાઉ પુહવિપ્રસિદ્ધ પાટઇ તસુ સુંદર,
શ્રી પ્રમોદમાણિક્ય તાસ તનુ સીસ જયંકર.
ઉવઝાય શ્રી જયસોમ ગુરૂ તાસુ સીસિ અપ્રમાદિ,
ઉવઝાય શ્રી મણિ ગુણવિનય શ્રી જિનકુશલ પ્રસાદિ. ૨૬

(મ. બા. ભં.) પત્ર જૂનિ છે. ૧૭૦૦ લગભગની.

(૩૫૦) લુમ્પકમતતમોદિનકર ચોપાઈ. (લોંકા-અમૂર્ત્તિપૂજકના
ખંડન રૂપે)-સં. લા. વડોદરા.

---

(૧૯૬) સમયસુન્દર (ખ૦ જિનચંદ્ર સૂરિ-સકલચંદ્ર ઉ૦ શિ૦)

(૩૫૧) **ચોવીશી.** સં. ૧૬૫૮ વિજયાદશમી અમદાવાદમાં.

આદિ— રાગ મારૂણી.

રિષભદેવ મેરા હો,
પુણ્યસંયોગઇ પામીઆ મઈ, દરસણ તેરા હો. ૧
ઋષભદેવ મેરા હો.

× × × ×

અંતે— રાગ ધન્યાસિરી.

તીર્થંકરરે ચઉવીસે મઈ સંસ્તવ્યારે,
ઋષભાદિક જિનરાય ઇણિપરિ વીનવ્યારે—
વસુ ઇંદ્રી રે રસ રજનીકર વચ્છરઈરે,
અહમદાવાદ મઝારિ વિજયાદશમી દિનઇરે,
ગુણ ગાયા તીર્થંકરના શુભ મનઇં રે. ૧ તી.
ખરતર ગચ્છ રે શ્રી જિનચંદ સૂરીસરૂરે,
જિનસિંઘ સૂરીસ સકલચંદ મુનિવરૂરે,
સુપસાયઇરે સમયસુંદર આણંદકરૂરે— ૨ તી.
—ઇતિ શ્રી ચતુર્વિંશતિ તીર્થંકરગીતાનિ શુદ્ધ પ્રત ૫-૧૧ આ. ક.

(૩૫૨) ગુણરત્નાકર છંદ. સં. ૧૬૫૯ —લીં.

(૩૫૩) **સાંબપ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધ.** સં. ૧૬૫૯ વિજયાદશમી ખંભાતમાં.

આદિ—

શ્રી નેમીસર ગુણનિલુ, જગજીવન જિણચંદ,
બ્રહ્મચારિ ચૂડામણી, પ્રણમું પરમાણંદ. ૧

પુરસાદાણિ પાસજિણ, થંભણપુરિ થિર ઠામ,
તાસ જપંતાં જેહનું, સીઝઇ વંછિત કામ. ૨
વર્દ્ધમાન સામી ગણધર, પ્રધાનપદ ઇગિયારીસ,
જયવંતુ તીરથ જેહનું, વરસ સહસ એકવીસ. ૩
તાસ સીસ ત્રિભુવનતિલક, ગણધર ગૌતમ સામિ,
આઠ મહાસિધિ સંપજઇ, જિન સમરંતા નામ. ૪
શકતિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ,
વચન વિલાસ નહી નિરયત, એ પણિ પ્રથમ અભ્યાસ. ૫
સાંબ પ્રદ્યુમ્ન કુમરનણા, ચરિત અનેક પ્રકાર,
કહઉ કિણપરિ હું વર્ણવું, પણિ છઇ એ આધાર. ૬
નદી તરંતાં બેડલી, સમુદ્રે વાહ સુવાય,
તિમ મુઝ આલંબન આછઇ, સુગુરૂ તણઉ સુપસાય. ૭
આગમઇ અંગઇ એ કથા, સંક્ષેપઇ સંબંધ,
પણિ હું પ્રકરણથી કહિસ, વિસ્તરપણઇ પ્રબંધ. ૮
નાથ તણા ગુણ ગાવતાં, લાભ અણંતા હોઇ,
પ્રથમ પ્રદ્યુમ્ન કુમારગુણ, સાંભલજ્યો સહુ કોઇ. ૯

* * * *

ઢાલ ૨૩.

× × × ×

સમયસુંદર કહઇ ગાયતા એ, ગુણગાયા બહુ ભાતિ, કુ૦
પ્રથમ ખંડ પૂરઉ થયઉ એ, બીજાની કઇ ખાંતિ. કુ૦ ૧૫૧

—સંવત ૧૬૫૯ વર્ષે, જિનશાસનમાં શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ શ્રી, બૃહત્ખરતરગચ્છાધીશ્વર શ્રીઢિલ્લીપતિ સાહિ જલાલદીન અકબ્બરસાહિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી ૫ જિનચંદ્રસૂરિ સૂરિશ્વરાણાં, શાહિસમક્ષ સ્વહસ્તસ્થાપિત આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિસૂરિરાજાં શિષ્યમુખ્ય પંડિત સકલચંદ્ર ગણિતશિષ્ય વા૦ સમયસુંદરગણિના શ્રી જેસલમેરૂ-નગરનંદાનાવિધિવિચાર, પ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ.

દુહા.

કાસમીર મુખમંડણી, પ્રણમું તોરા પાય,
હિવિ બીજો ખંડ ખોલિસ્યું, સાનિધિ કરિજ્યે માય. ૧
સત્યભામા હરિભામિની, પ્રેખી કુમર પ્રતાપ,
અણપ અદેખાઈ કરઈ, સઉકિ મો સંતાપ. ૨
અન્ય દિવસ ભામાસતી, ત્રસલઉ ચાઢિ નિલાડિ,
ત્રુટ મુટલે પાટલઉ, પડી રીસાણી હાડિ. ૩
ગલહત્થો દે ગાલસું, નયણે વરસઇ મેહ,
ચિંતાતુર બઈસી રહી, દુખિયાં લક્ષણ એહ. ૪

* * * *

ઢાલ ૨૧.

સૂત્ર પ્રકરણ તણી સંમતિ, ગ્રંથ કીધઉ જાણિરે,
દેવગુરૂ મુઝ કરિ સાનિધિ, ચડયઉ તેણ પ્રમાણરે. ૧૯

અંતે—

ઢાલ ૨૨ રાગ ધન્યાસરી.

આઠમઈ અંગિ એ કહ્યઉં, સંબ નઈ પ્રદ્યૂમ્ન અધિકાર,
સોહમ સામી ઉપદિસ્યઉ, જંબુનઈ સુવિચાર,
સુવિચાર સુંદર મુનિ પુરંદર, સોભાગી મહિમાનિલા,
ચારિત્રપાત્ર મહાંત મુનિવર, સકલ સાધુ ગુણે ભલા.
ગિરૂયાતણા ગુણ ગાવતાં, મુઝ હીયડઉ હરખઈ ગહગહ્યઉ,
ગણિ સમયસુંદર કહઈ સંબંધ, આઠમઈ અંગઈ કહ્યઉ. ૧
સંબ પ્રદ્યૂમ્ન ગુણ ગાવતાં, દૂખ દોહગ ગયાં દૂરિ,
રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુખ સંપદા, પ્રગટયઇ પુણ્યપડૂર,
પ્રગટિઉ પુણ્યપડૂર ઘરિ ઘરિ રલિય રંગ વધામણાં,
નવનવા ગીત વિનોદ ઉછવ, ધવલ મંગલ અતિ ઘણાં.
શ્રી કૃષ્ણનંદણ જગઆણંદણ, ધ્યાન તસુ મનિ ધ્યાવતાં,
ગણિ સમયસુંદર કહઈ આણંદ, સંબ પ્રદ્યૂમ્ન ગુણ ગાવતાં. ૨

શ્રી ખરતર ગચ્છ દીપતો દિન દિન અધિકઈ વાની,
શ્રી જિનચંદ સૂરીસર, જંગમ જુગવપ્રધાન,
જંગમ જુગવ પ્રધાન, પતશી પાતસાહ અકબ્બર દીયઇ,
જગમાંહિ જીવદયા તણુઉ, જસપડહ ફિરાયઉ જિયઇ.
તસુ શીસ અતુલ પ્રતાપ, જિનસિંહ સૂરિ અધિક જીપતા,
ગણિ સમયસુંદર કહઇ દિનદિન શ્રી ખરતરગચ્છ દીપતા. ૩
શ્રી સંઘ સુજસ જગીસ એ હીયડઈ હરખ અપાર,
થંભણપાસ પસાઉલિ ખંભાયત સુખકાર,
સુખકાર સંવત સોલ ઓગુણ સઠિ વિજયદસમિ દિનઈ,
એકવીસ ઢાલઈ રસાલ એ ગ્રંથ રચ્યઉ સુંદર શુભ મનઈ.
[(ભાવ૦ પ્રતમાં વધુ એ છે કે)
જિણચંદસૂરિ વિનેય પંડિત, સકલચંદ મુણીસએ,
ગણિ સમયસુંદર એમ પભણઇ, સંઘ સુજસ જગીસ એ. ૪]

—ઇતિ સંવત ૧૬૫૯ વર્ષે શ્રી વિજયદસમી દિને, શ્રી સ્તંભતીર્થે શ્રી બૃહત ખરતર ગચ્છાધીશ્વર શ્રી ઢિલ્લીપતિ પાતિસાહિ શ્રી અકબ્બર જલાલદીન સાહિપ્રદત્તયુગપ્રધાનપદધારક શ્રી શ્રી ૫ જિનચંદ્ર સૂરીશ્વરાણાં સાહિસમક્ષ સ્વહસ્તપ્રસ્થાપિતાચાર્ય શ્રી જિનસિંહ સૂરી સપરિકરાણાં, શિષ્યમુખ્ય પંડિત સકલચંદ્ર ગણિ તચ્છિષ્ય વા૦ સમયસુંદર ગણિભિ: શ્રી જેસલમેર વાસ્તવ્ય નાનાવિધ શાસ્ત્ર વિચારે રસિક લોઢા સા૦ સિવરાજસમભ્યર્થનયા કૃતં, શાંબ પ્રદ્યુમ્ન પ્રબંધે દ્વિતીય ખંડ: સંપૂર્ણ, ઉભય ખંડ મીલને ગાથા ૬૩૫, ઢાલ ૨૧ શ્લોક સંખ્યા ૮૦૦, પંડિત શ્રી ૫ માણિક્યચંદ્ર ગણિ શિષ્ય, પં. હેમચંદ્રેણ લિપિચક્રે આસો વદિ આતિમ દિને ઇતિ મંગલં. (દે. લા. પ્રં. ઘણી જૂની-રચના સમયથી બાર દિનજ પછીની), ગુ. વિ.; રત્ન.; ડે.; ભાવ.

—સંવત ૧૬૮૬ વર્ષે ફાલ્ગુન માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થ્યાં તિથૌ શનિવાસરે જોશી ગંગદાસ લિખત । બાઈ માના પઠનાર્થં ॥–યતિ વિવેક વિજય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

—૩૮—૧૦ અને ૧૯—૧૭ લીં;

—લિ૦ મુનિ દ્દદ્દા ૩૨—૧૦ વિ. ધ.

—સકલ પંડિત શિરોમણિ પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી શ્રી શાંતિવિજય ગણિ શિષ્ય પં. પ્રતાપ વિજય લિપિતં કૃષ્ણગઢ નગરે ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે માસ ચૈત શુદિ ૬ શુક્રવાસરે શ્રીરસ્તુ. ભાવ.

—સં. ૧૭૬૧ પોસ વદિ ૧૩ લિ૦ ૨૫—૧૫ મો૦

—કુલ ૨૩૮ કડી. લિખિતા શ્રી પટ્ટણા નગરે-સંવત ૧૭૧૨ વર્ષે માઘ માસે શુકલપક્ષે ત્રયોદશી તિથૌ મંગલવારે શ્રી ખરતરગચ્છે શ્રી જિનમાણિકયસૂરિ શાખાયાંવાદીંદ્ર શ્રી ગુણરત્ન ગણિ તત્ શિષ્ય વા૦ શ્રી શ્રી રત્નવિશાલ ગણિગજેંદ્રાણાં તત્ શિષ્યમુખ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી ૫ લબ્ધિવિજય ગણીનામંતેવાસિના પં૦ મહિમોદય ગણિના લિખાવિતં. લિખિતં પં. કલ્યાણ મુનિના. પરોપકારાય સુશ્રાવિકા પુન્ય પ્રભાવિકા વીરો પઠનાય. શ્રી સીમંધર સ્વામિપ્રસાદાત્—૩૧—૧૧ અનંત.

—ગ્રંથાગ્રંથ સખ્યા ૮૫૦. સંવત ૧૬૯૨ વર્ષે આસોજ માસે સેત પષે ત્રિતીયા તિથૌ સોપર નગરે લિપતં ઋક્ષ શ્રી વણવીરજી ૧૪—૧૩ મારી પાસે છે. આ કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

—બે ખંડ-ઉભયખંડ મીલને ગાથા ૫૩૫ ઢાલ ૨૧ શ્લોક સર્વ સંખ્યા ૮૦૦ અંકે આઠસિઈ પૂરા સંવત સોલ ૧૬૭૦ વર્ષે રે માર્ગસિર માસે કૃષ્ણ પક્ષે પંચમી તિથૌ વાર સોમે લખિતં. સ્તંભતીર્થે લખિતં. (સારી પ્રત ને જૂની પ્રત છે) ૩૨—૧૧ લીં.

(૩૫૪) +દાનશીલ તપભાવના સંવાદ—સંવાદશતક સં. ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં.

આદિ—

પ્રથમ જિણેસર પાય નમી, પામી સુગુરૂ પ્રસાદ,
દાન સીયલ તપ ભાવનાં, બોલિસ બહુ સંવાદ...

વીર જિણંદ સમોસર્યા, રાજગ્રહી ઉદ્યાન,
સમોસરણ દેવે રચ્યો, બૈઠા શ્રી વર્દ્ધમાન. ૨
બૈઠી બારહ પરષદા, સુણિવાં શ્રી જિનવાણિ,
દાન કહૈ જગિ [ ] બડૌ, મુઝનૈ પ્રથમ બખાંનિ. ૩
* * * *

અંતે—

સોલેસૈ બાસઠ સમૈ રે સાંગાનેર મઝાર
પદમપ્રભૂ સુપસાઉલૈરે, એહ ગુણ્યો અધિકારોરે ધર્મ હિયે ધરો.
સોહમસામિ પરંપરા રે, ખરતર ગચ્છ ફુલચંદ
યુગપ્રધાન ગુરૂ પરગડૌ રે, શ્રી જિનચંદ સૂરીંદો રે. ધ૦
તામ સીસ અતિ દીપતા રે; વિનયવંત જસવંત
આચારજ ચઢતી કલારે, જિનસિંઘ સૂરિ મહંત. ધ૦
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજના રે, સકલચંદ તસુ સીસ
સમયસુંદર વાચક ભણે રે, સંઘ સદા સુજગીસો રે. ધ૦ ૯
દાનશીલ તપ ભાવના રે, સરસ રચ્યો સંવાદ,
ભણતાં ગુણતાં ભાવસું રે, રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ સુપ્રસાદો રે. ધ૦ ૧૦

—રત્ન; (પ્ર. ૩૫૨ જૈ. પ્ર; ૩ જૈન સજ્ઝાયમાળા. ચૈત્ય૦ આદિ સં. ભાગ ૩)

—સ. ૧૭૪૭ વર્ષે ૫-૧૦ અનત.

—પંડિત સુમતિસોમ ગણિના લિખિતઃ—સુશ્રાવિકા પુણ્યપ્રભાવિકા બાઇ કેસરી પઠનાય. ૫-૧૩ મારી પાસે છે.

+ઘંઘાણી તીર્થસ્તોત્ર ૪ ઢાલનું. સં. ૧૬૬૨.

આદિ—

પાય પ્રણમુંરે શ્રી પદ્મપ્રભુ પાસના, ગુણ ગાઉરે, આની મન શુભ ભાવના,
ધઘાણીરે પ્રતિમા પ્રગટ થઇ ઘણી, તસુ ઉતપતિરે સુણિજ્યો ભવિક સોહામણી.
સોહામણી એ વાત સુણજ્યો કુમતિ સંકા ભાજસ્યૈ
નિરમલો થાસ્યૈ શુદ્ધ સમકિત શ્રી જીન શાસન ગાજસ્યૈ

ધ્રુમદેસ મંડોવર મહાબલ સુર રાજા સોહએ,
તિહાં ગામ એક અનેક થાંનિક ધંધાણી મન મોહએ. ૧

× × × ×

અંતે—

સંવત સોલ બાસઠિ સમઈ, જાત્ર કીધી હો ભઈ માહ મઝારિ,
જન્મ સફલ થયો માહરો, દિલ સુઝનઈ હો સાગી પાર ઉતારિ મો. ૨૩

કલસ.

ઇમિ શ્રી પદમપ્રભુ શ્રી પાસ સાગી, શુણ્યો સગુરૂ પ્રસાદ એ,
મૂલગી અર્જુનપુરી નગરી, વરધમાન પ્રાસાદ એ,
ગચ્છરાજ શ્ર. જિનચંદસૂરિ, ગુરૂ શ્રી જિનસિંધ સૂરિસરો,
ગણિ સકલચંદ વિનેય વાચક, સમયસુંદર સુખકરો. ૨૪

—ગુ. વિ. પાસેથી રા. ડાહ્યાભાઇ પ્રેમચંદ મોદીએ મેળવેલી પ્રત પરથી ઉતારેલ નકલ જૈ. શ્વે. કો. હેરલ્ડના સં. ૧૯૭૪ પુ. ૧૪ અંક ૪-૫-૬ (સને ૧૯૧૮ ના એપ્રિલથી મેના એકત્રિત અંક)માં પૃ. ૧૭૮ ઉપર મારી ટિપ્પણી વિવેચના સહિત પ્રકટ થયેલ છે.

(ટુંકમાં સાર એ છે કે ધંધાણી તીર્થની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં જ થઇ ને તેજ વર્ષના માહ માસમાં કવિએ તેની જાત્રા કરી. તે ગામ ધુમદેશ (?) મંડોવર (?) સુરરાજાના દેશમાં આવેલું છે (આ સુરરાજા સિરોહીની ગાદીપર સં. ૧૬૨૮ થી ૧૬૬૭ સુધી રહેલા મહારાવ સુલતાન જણાય છે. જુઓ સિરોહીકા ઇતિહાસ પૃ. ૨૧૭ થી ૨૪૪) તે ગામમાં દુધેલા નામનું તળાવ છે, ત્યાં ખોખર નામનું દેહરૂં હતું, તેની પાછળ ખોદતાં એક ભોંયરૂં નીકળ્યું અને તેમાંથી પરંપરાગત મૂકેલો નિધાન મળી આવ્યો ને તેમાંથી પ્રતિમાઓ સં. ૧૬૬૨ ના જેઠ સુદ ૧૧ ને દિને નીકળી (ચૈત્રી વર્ષ પ્રમાણે). સઘળી મળી ૬૫ પ્રતિમામાં કેટલીક જૈન અને કેટલીક શૈવ હતી; જૈનમાં મૂલનાયક પદ્મપ્રભુ અને પાર્શ્વનાથ હતા, એક ચોમુખ અને ૨૪ જિનની પ્રતિમા

(ચઉવીસથો) હતી. બીજી ત્રેવીસ જૈન પ્રતિમા કે જેમાં એક કાઉસગ્ગિયા રહેતા તે સિવાય ઓગણીસ પ્રતિમા વીતરાગની–જિનની હતી. કુલ આમ ૪૫ જિનપ્રતિમા હતી. તે સિવાયમાં ઇંદ્ર, બ્રહ્મા, ઈશ્વર (શિવ). ચક્રેશ્વરી, અંબિકા, કાલિકા, અર્ધનારેશ્વરી, વિનાયક (ગણપતિ), જોગણી, શાસનદેવતા વગેરેની જૈન જૈનેતર હતી. આ જિનપ્રતિમાઓ પાંચ રાજાઓ નામે ચંદ્રગુપ્ત, બહુસાર (બિન્દુસાર), અશોકચંદ્ર, કુણાલ અને સંપ્રતિ રાજાઓએ બરાવી હતી અને તે પ્રતિમાનો પરિકર–ધૂપધાણું વગેરે પણ તે સમયનો હતો. બે મુખ્ય પ્રતિમા પૈકી પદ્મપ્રભુની ઘણી સુંદર હતી. તે સંપ્રતિ રાજા કે જેને આર્યસુહસ્તિસૂરિએ પ્રતિબોધ કર્યો તેમની બરાવેલી છે વીરાત્ વર્ષે વણ આર્યસુહસ્તિ સૂરિએ મહાશુદ ૮ ને રવિવારે શુભમુહૂર્તે પ્રતિષ્ઠિત કરી એવી લિપિ તે પર જણાય છે; બીજી પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની શ્વેત–અર્જુન સોનાની છે–એ અર્જુન પાસ આ અર્જુનપુરી–ઘંઘાણીના શૃંગારરૂપ છે તે ચંદ્રગુપ્તે બરાવેલી અને વીરાત્ ૧૭૦ માં ગુરુ ભદ્રબાહુએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ તીર્થની ઉત્પત્તિ સં. ૧૬૬૨ માં થઇ એટલે આ પ્રતિમાઓ આગળ રીતે મળી આવી એટલે ધધાણી–અર્જુનપુરી નામના મારવાડના ગામમાં નવું તીર્થ થયું અને ગામેગામના સંઘ ત્યાં આવવા લાગ્યા અને મહાવીર પછીના લગભગના સમયની માની. પ્રતિમાનાં કહેલ કરતાં કોઇ બહિર ઉપરે એ સ્વાભાવિક છે વિશેષ માટે જુઓ પ્રો. હીરાલાલનો ઉપરોક્ત આર્ટ.)

(૩૫૫) નયર મહેકણુદ્રનો રાસ સં. ૧૬૬૫ જેઠ શુ. ૧૫ આગરામાં.

આદિ—

સિદ્ધારથ રાયકુલતિલો, મહાવીર ભગવંત,
વર્તમાન તારણધની, પ્રણમો શ્રી અરિહંત. ૧
તસ ગણધર ગૌતમ નમો, લબ્ધિ તણા ભંડાર,
કામિતપૂરણ સુરતરુ ભણું, વારૂ નામ વિચાર. ૨

વીણાપુસ્તકધારિણી, સમરૂં સરસત માય,
મૂરખને પંડિત કરે; કાલિદાસ કહિવાય. ૩
પ્રણમો ગુરૂ માતા પિતા, જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાતાર,
કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર. ૪
ગારૂડ ફણીની મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્ર પ્રભાવ,
તિમ મહિમા મુઝ ગુરૂ તણો, હૂં મતિ મૂઢ સ્વભાવ. ૫
મુઝને સુમતિ જગાઇયો, ઉઠ ઉઠ રે ઊઠ
ગુન વરણવિ ગુરૂવા તણા, હૂં તુઝ પૂરસો પૂઠ. ૬
તિણ મુઝ ઉદ્યમ ઊપનો, પંખીને જિમ પંખ,
એક લાભ વલિ કહે સુમતિ, દૂધ ભર્યો વલિ શંખ. ૭
કરકંડૂ રાજા દુમુખ નમિ ને નિગ્ગઇ સુદ્ધ,
ઇણ નામે ઉત્તમ હૂવા, ચારે પ્રત્યેકબુદ્ધ. ૮
ચારિ તી આચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત,
ચિહૂં ખંડે કહીં ચરિત હૂં, જિમ પામ્યું ભવ અંત. ૯
ચ્યાર ખંડ એ ચઉપઈ ચિહું ખંડે પરિસિદ્ધ,
પ્રથમ ખંડ કરકંડુનો. સાંભલો મને વિસુદ્ધ. ૧૦

× × ×

અંત-પ્રથમખંડ. ઢાલ ૧૦ રાગ ધંન્યાસરી.

ઇમ વૃષભથી પ્રતિબુઝ્યો. વલિ કીધો મસ્તકિ લોચ,
રાજરિદ્ધિ તૃણ જિમ પરહરી, અતિ ભલો એહ આલોચ, ૧
—મુનિવર વંદીયેરે કરકંડુ સાધુ સુબુદ્ધ, પહલો પ્રત્યેકબુદ્ધ—મુનિ૦
કેસપડઉ ઉધો મુહપતી દેવના દીધો વેસ,
વયરાગે સંયમ આદર્યો ધર્મ ભવક જનનઇં ઉપદેસ. મુ. ૨
કરકંડુના કેતા કહૂં ગોકેં છીમેં ગુણ વખાંન,
એકઠા ચ્યારે થાઇસ્યઇ, એહ ખંડ ચઉથે જાન. મુ. ૩
ગછ વડા ખરતર ગુરૂ વડા, જિનચંદ જુગપરધાન,
જિનસિંહ સૂરિ સુજસ ઘણું, જસ દીધો અકબર માન. મુ. ૪

આગરે શ્રાવક દીપતા, શ્રીમાલી ઉગવાલ,
શ્રી વિમલનાથ પરસાદથી આનિ પુગી ગહગહ ઉલ્લાસ. શ્રુ. ૫
સંવત સોલસે બાસઠે, વલિ માગ ફાગુન માસ,
એ પ્રથમ ખંડ પૂરો થયો, સિદ્ધ યોગ ને ગુરુવાર. શ્રુ. ૬
એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણિ શાંતિચંદ્ર મુણિંદ,
તે સદ્ગુરુ સુપસાઉલે, મુજ સદા હુઆ આનંદ. શ્રુ. ૭
એ ઢાલ કે ઢાલની બાજી, ધન્યાસિરિ એ રાગ,
ગણિ ભાગ્યસુંદર ઇમ ભણે, શ્રી સંઘ સુજસ સુભાગ. શ્રુ. ૮
—પ્રથમ ખંડ કરકંડુ રાસનો સંપૂર્ણ. સર્વગાથા, ૨૫૭ શ્લો. ૨૨૫.

× × × ×

ઢાલ ૮ શીલ કહી ભવિ તું પાલે—રાગની ઢાલ.
કુમુદ નામ મુનિવર નામૂં, બીજો પ્રત્યેકબુદ્ધોરે,
પ્રતિબુદ્ધો ત્રિભુવન ભણ્યા, સંજમ પાલે મન શુદ્ધોરે. કુ. ૧
(ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા માટ)
સંજમ મારગ આદર્યો, વિચર્યો વલિ દેશ પ્રદેશોરે.
ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા, આપે ધર્મનો ઉપદેશોરે. ૨
શ્રુત ગાતા મન ગહિગહે, સુગતાં નિત લહીં આણંદો રે,
ભાખે ધરે ઇણ ... નિત ગાવતાં શુભ ચિત્તધારો રે. ૩
સંવત સોલ બાસઠ વર્ષે, જેઠ વદિ તેરસ શુક્રવારોરે.
બીજો ખંડ પૂરો થયો, આગરા નગર મઝારો રે. ૪
વડો ગચ્છ ખરતરગચ્છે, શ્રી યુગપ્રધાન જિનચંદોરે.
શ્રી જિનસિંહ સૂરીશ્વર, પ્રતપો જિમ સાગર ચંદો રે. ૫
શાંતિચંદ્ર સુપસાઉલે, એ પગ ...ોરે,
ભાગ્યસુંદર કહે સંઘનો, સદા તેજ પ્રતાપ અપારોરે. ૬
ઢાલ બાજી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે ...રે,
રાજસુંદર કહે ..., નરનારી મન ...રે. ૭
—દ્વિતીય ખંડ કુમરરાસનો સંપૂર્ણ.

ઢાલ ૧૭ રાગ ધન્યાસી બંસી બજાવે વનાં એ ઢાલ.

મુનિવર પાય નમું, નમિરાજ રિષરાય,
નમિરાજા સંજમ લીયો, ચઢતે મન પરમાણ. મુ૦
ચઉથે ષંડ ચિહું સાધના, ગુણ ગાયસિ અભિરામ. ૧
ઇંદ્રિ પ્રસંસા ઇમ સુણી, કીયો નહિ અહંકાર
ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધએ, ક્રમ ક્રમ કરે વિહાર. ૨
વિમલનાથ પરસાદથી, શ્રી ઉગ્રસેનપુરમાહિ, મુ૦
ગરૂયો ગચ્છ ખરતરતણો, દિન દિન અધિક ઉછાહ. ૩ મુ.
યુગપ્રધાન ગુરૂરાજીયા, શ્રી જિનચંદ મુનિંદ,
સકલચંદ સુપસાઉલે, મુઝમન પરમાનંદ. ૪ મુ.
ત્રીજો ષંડ પૂરો થયો, નમિ રાજા અધિકાર,
સતરમી ઢાલ સુહામણી, સમયસુંદર સુપકાર. ૫ મુ.

—નમિ રાજાધિકાર તૃતીયષંડ સંપૂર્ણ. સર્વ ગાથા ૩૩૩

(પ્રત. સં. ૧૮૯૯ ની માંથી) (નમિરાસ. ૧૮–૨૧ વિ. ધ.)

ઢાલસુંતા આઠમી. ગુ૦ ત્રૂટઇ કરમની કોડિ, સાધુ ગુણ ગુરૂવારે.
ચરણ નમઇ ચિહું સાધના, ગુ૦ સમયસુંદર કરજોડિ. સા૦ ૨૫

ઢાલ નવમી. રિષભપ્રભુ પૂજિઇ એ એહની.

કરકંડૂ ૧ કુમુહ ૨ નમીએ ૩, નગ્ગય ૪ નામ પ્રસિદ્ધ,
મહામુનિ ગાઇએ એ
ચિહુ ખંડે કરિ વર્ણવ્યા એ, ચ્યારે પ્રત્યેકબુદ્ધ મહામુનિ૦ ૧
ગાતાં પરમાણંદ, મુગતિ સુખ પાઇય એ–પામીએ એ—આંકણી.
ચ્યારે ચઉગતિ દુખ હરઇએ, તારણ તરણ સમત્થ—મ૦
નામ જપંતા જેહનઉનો એ, જનમ જપંતા જેહનઉએ,
જનમ હુયઇ (હોવે) સુકયત્થ–૨ મ૦ ૨
સોલસઇ પાંસઠિ સમઇએ, જેઠ પૂનિમ દિન સાર, મ૦
ચઉથઉ ખંડ પૂરઉ થયઉએ, આગરા નયરમઝાર. મ૦ ૩
વિમલનાથ સુપસાઉલઇએ, સાનિધિ કુશલસૂરિંદ, મ૦
ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ, પામ્યઉ પરમાણંદ. મ૦ ૪

દેસ પ્રદેસે દીપતા એ, નાગડગોત્ર શૃંગાર, મ૦
શ્રી સંઘ ભારધુરંધરા એ, ઉદયવંત પરિવાર. મ૦ ૫
સારસાહ ગુણે ભલા એ, સંઘનાયક સુવિચાર. મ૦
તેહતણઇ આગ્રહ કરીએ, કીધઉ ગ્રંથ અપાર. મ૦ ૬
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજીઓ એ, યુગપ્રધાન જિણચંદ. મ૦
શ્રી જિનસિંઘ સૂરીસરએ, ચિર પ્રતપઉ રવિચંદ. મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યનઉ એ, સકલચંદ મુણિંદ મ૦
તાસ સીસ વાચક ભણઈ એ, સમયસુંદર આણંદ. મ૦ ૮
ચ્યારે પ્રત્યેકબુદ્ધના એ, એ ચ્યારિહા ખંડ મ૦
ચ્યારે ખંડ વિસ્તરઉએ, જાં રવિતેજ અખંડ. મ૦ ૯
સાંભલતાં સુખસંપદા એ, ભણતાં અધિક ઉલ્લાસ, મ૦
દિન દિન સંઘ ઉદય ઘણઉ એ, આનંદલીલ વિલાસ. મ૦ ૧૦૪

ઇતિશ્રી પ્રત્યેક પ્રબંધન માંઇ પ્રત્યેક બુદ્ધ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણઃ ચતુર્થેપિ ખંડેષુ સર્વ ઢાલ ૪૫ સર્વ ગાથા ૮૬૨ સર્વ ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક ૧૧૨૦ સંવત્ ૧૭૧૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૯ દિને સોમવારે શ્રી બૃહત્ ખરતરગચ્છે શ્રી જિનરાજ સૂરિભિઃ શિષ્ય માનવિજય લિખતં શ્રી રૂપપુર મધ્યે લીપીકૃતં શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ. ઘણી જૂની પ્રત કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા; ભા. ભ. રત્ન. ડે. આ.

—સં. ૧૮૫૯ ફાગુણ શુદિ ૧૦ શનિવાસરે, લિખતમ ગુંસાઇ ગડારામ પઠનાર્થં સદાનંદ દુગડ ઓસવાલ કુલે શુભંભવતિ.

(દે. લા. એક નાનો ચોપડો.)

—સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે મિતી કાતી સુદિ ૭ દિને પં. સમયધીર-ગણિ લિખતં શ્રી હરદેસર ગ્રામ મધ્યે પા. ૨૨–૧૭ આ. ક.

—ઇતિશ્રી નગાઈ મહામુનિ સંબંધ સંપૂર્ણ સર્વગાથા ૨૨૫ ચતુર્થ પ્રત્યેકબુદ્ધ.-સર્વ ગ્રંથાગ્રંથ ૧૨૦૦ સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ચૈત્ર-વદિ ૯ શનૈવારે–લિ. પં. ધનજીકેન ૨૬–૧૬ ગારીયાધર.

—૩૦–૧૫ લીં. ૩૦–૧૫ અનંત.

(૩૫૬) મૃગાવતી ચોપઇ સં. ૧૬૬૮

આદિ—

સમરૂં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુરૂ પાય,
બે કરજોડી વીનવું, માગું એક પસાય ૧
સરસ વચન દીઉ સરસતિ, સુણતાં અમીય સમાણ,
સદગુરૂ પણિ સાનિધિ કરો, નિરમલ દિઉ મુજ ન્યાન. ૨
સંબ પ્રજૂનની ચોપઇ, પ્રત્યેકબુદ્ધ વપાંણ,
જિમ પરમાણઈ ચાડીયા, તિમ ચાડો પરમાણ. ૩
દાન સીલ તપ ભાવના, ચ્યારે ધરમ પ્રધાન,
સીલ સરીખો કો નહી, ઇમિ બોલઇ વ્રધમાન. ૪
કનકકોડિ કો દાન દિઇ, કનક તણો જિનગેહ,
સીલ અધિક એ બિહું થકી, ઇહાં કો નહીં સંદેહ. ૫
સહસ ચઉરાસી સાધુનઈ, પડિલાભ્યાં ફલ જેહ,
સુકલ કસિણ પખિ દંપતિ, જીમાડયાં ફલ તેહ. ૬
ચઉવિહ ઇંદ્રિ સેવા કરઇ, જે પાલઈ સુધ સીલ,
ઇહિ ભવિ પૂજા ફલ લહઇ, પરભવિ પાંમઈ લીલ. ૭
પ્રહ ઊઠી સહુ કો જપઇ, સીલવંતનાં નામ,
બ્રાહ્મી ચંદનબાલિકા, ઇત્યાદિક અભિરામ. ૮
તેણઇ કારણિ ભગતિં ભણું, મૃગાવતી ચરિત્ર,
સાવધાન થઈ સાંભલો, જનમ કરઉ સુપવિત્ર. ૯

× × × ×

ઢાલ ૧૩—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે ભારંડપંખી સંહરણ, તાપસાશ્રમ ૧૪ વર્ષ નિવાસ, કોસંબી નગરી સમાગમ વર્ણનો નામ પ્રથમ ખંડઃ સંપૂર્ણ.

શ્રી જિનકુસલ સૂરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
સુંઝનઈ આલસ ઉપજઇ, મતિ પણિ નહીં પ્રકાસ. ૧

ઉદાસીન મન આણ્ઇ, કહો કીમ કીજઇ જોડિ,
તું સદ્ગુરૂ જગિ જાગતો, પૂરઈ વંછિત કોડિ. ૨
પરનો એક મઈ પેખીઉ, નગર મરોટ મઝાર,
ભેદ માગ્યો વૂઠો તુરત, ઈમ અનેક પ્રકાર. ૩
તેણઇ તુજનઇ મઈ પ્રાર્થ્યો, સમરથ સાહિબ જાંણિ,
મઇ બીજો ખંડ માંડીઉ, તું સિદ્ધ ચાડિ પ્રમાણિ. ૪

× × × ×

ઢાલ ૧૩ રાગ ધન્યાસી દીઠોરે વામાકો નંદન દીઠો એ દેશી.
સીલ પાલઇરી સુધ સીલ મૃગાવતી પાલઇ
સુખ સમાધિ વસઇ લોક સઘલા, ભય ઉપજતાં ટાલઇરી. સુ૦
ચંડપ્રદ્યોતકટક પડિઉ બાહિરિ, વેરી સંયોગ ન હોઇ,
ઉદયન કુમર મૃગાવતી રાણી, નગરમાંહિ સહુ કોઇરી. સુ૦
સીલ પ્રભાવઇ સંકટ ટલઈ સઘલાં, સીલ સદા સુખ હોઈ,
સીલ રતન રાખો રૂડી પરિ, સીલઈ નવનિધિ થાઇરી. સુ૦
જુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરીસર, જિનસિંઘ સૂરી જસવાદ,
બીજો ખંડ ચડિઉ પરમાણિ સકલચંદ સુપ્રસાદિરી. સુ૦
તેરમી ઢાલ રાગ ધન્યાસી, સુણતાં આણંદ પાવઇ,
બીજો ખંડ થયો એ વારૂ, સમયસુંદર ગુણ ગાવઇરી. સુ૦

—ઇતિશ્રી મૃગાવતી ચરિત્રે દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

દુહા—

શ્રી જિનદત્તસૂરિ જાગતો, હવઇ પ્રણમું તસ પાય,
આખઙ કર અક્ષરથકી, યુગપ્રધાન કહિવાય. ૧
ઉજ્જતી ચોસઠિ જોગિણી, ખેત્રપાલ બાવન્ન,
નામઈ ન પડઇ વીજલી, લોક કહઇ ધનધન. ૨
ખંડ બીજઇ સાંનિધિ કરી, જિન શ્રી કુસલસૂરિંદ,
તિમ ત્રીજઈ કરજ્યો તુમ્હે, હું પણિ છું મતિમંદ. ૩

સાવધાન થઇ સાંભલો, કહું ત્રીજો હવઇ ખંડ,
પીરખંડ ધૃતપિણ મિલ્યાં, રસ ઉપજઇ પ્રચંડ. ૪

રાગ ધન્યાસી સાંતિજિન ભામણુઇ જાઉં એ દેશી.

'મૃગાવતી રાણી ગુણ ગાયા......

* * * *

સહર વડા મુલતાણ વિસેષા, કાન સુણ્યા અખ દેખ્યા બે, ૯૦
સુમતિનાથ શ્રી પાસ જિણંદા, મૂલનાયક સુખકંદા બે. મૃ. ૮૨
ખરતર સંઘ ભલા મુલતાની, નગર મુખ્ય દીવાણી બે.
સિંધુ શ્રાવક સદા સોભાગી, ગુરુગચ્છકેરા બહુ રાગી બે. મૃ. ૮૩
જાણ શ્રાવક તે જેસલમેરા, મરમ લહઇ ધર્મકેરા, બે.
કરમચંદ રીહડ જાણીતા. સાહ વસઇ સુવિદીતા બે મૃ. ૮૪
સંધિપૂરવ મરૂધર ગુજરાતી, ઢાલ નવીનવ ભાતી બે,
ચતુર વિચક્ષણ તુમ્હે હોઈ, ઢાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ બે. મૃ. ૮૫
ભાગી ચૂડિમઇ નહી સકારા, તુટિ લટિમઈ જ્યું હારા બે.
ભાગઇ મનિ ન સોહઇ વયરાગી,-તિમ ન સોહઈ ઢાલ ભાગી બે. મૃ. ૮૬
કનકમુદ્રડી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂંણી બે,'
કંતવિના જિમ નારિ વિરંગી, રાગવિણ ઢાલ ન ચંગી બે. મૃ. ૮૭
મીઠી ઢાલ રાગસિઉં મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ ભેલી બે,
તેહ ભણી ઢાલ રાગસિઉ કહયો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો બે. મૃ. ૮૮.

* * * *

અંતે—

બારમી ઢાલ ખંડ ત્રીજાતી, સમયસુંદર મનિમાની બે. ૨૧ મૃ.
શ્રી ખરતર ગચ્છકમલ દિણંદા, યુગપ્રધાન જિનચંદા બે, ૨૨ (૮૯)
શ્રી જિનસિંઘ સૂરિ સોભાગી, પુણ્યદસા જસુ જાગી બે. ૨૩
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યાં કેરાં, સકલચંદ ગુરૂ મેરા બે, ૨૪ (૯૦)
તસુ પ્રસાદિ થયા ગ્રંથ પૂરા, પ્રગટ્યા સુજસ પડૂરા બે. ૨૫

સોલસઈ અ સઠા વરશે, હુઈ ચઉપઇ ધણે હરષે એ. ૨૬ (૯૧)
મૃગાવતી ચરણ કહ્યા ત્રિહુ ખંડે, ધણે આનંદ ધમંડે એ. ૨૭
મોહણવેલિ ચઉપઇ સુણતાં, ભણતાં નઇ વલિ ગુણતાં એ. ૨૮ (૯૨)
સમયસુંદર ઘઈં સંઘ આસીસા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુજગીસા એ. ૨૯ (૯૩)

સર્વગાથા ૨૧૧ ઇતિ મૃગાવતી ચરિત્રે ચંડ પ્રદ્યોતન વપ્રકાર-પણ, શ્રી વીરાગમન, મૃગાવતી દીક્ષા, ઉદયન શ્રાવકવ્રત ગ્રહણ, મૃગાવતી ચંદના કેવલોત્પત્તિ. તન્નિર્વાણ વર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧. પહેલામાં ૧૩ ઢાલ, ગાથા ૨૬૬, બીજામા પણ ૨૬૬ ગાથા ને ઢાલ ૧૩, ત્રીજામાં ઢાલ ૧૨ ગાથા ૨૧૧ સર્વ મળી ગાથા ૭૪૪ ઢાલ ૩૮—લખી સં. ૧૬૯૪ પ્ર. ૨૫ પં. ૧૫. ગુ. વિ. (કે. રત્ન. જેસ. લીં.)

[ઇતિ શ્રી મૃગાવતી ચોપાઈ સંપૂર્ણ. સર્વ પંડ ૩ ઢાલ ૩૮ ગાથા ૮૫૫ સર્વ શ્લોક ૧૧૧૦ સં. ૧૭૧૫ વર્ષે મંગલ શ્રી આમ-રણિ મધ્યે ગણિ વિનીતકુશલ લખિતં. શ્રીરસ્તુ ભાવ. પ્ર. ૨૧ પં. ૧૫)
—સં. ૧૭૦૬ આ૦ વ૦ ૮ ગુરૌ લિ૦ વીરમગામ મધ્યે. ૩૭-૧૨

આ.-ક.

—સં. ૧૮૭૧ ધો. સ. બં.
—સં. ૧૬૯૦ વર્ષે આશ્વિનિ સુદિ ૩ દિને બૃહસ્પતિ વાર ॥ શ્રી ખરતર ગચ્છે । શ્રી પુજ્યશ્રી ૫ જિનસિંઘસૂરિ પં. શ્રી લબ્ધિવર્ધન મુનિ । તત્ શિષ્ય લ । વા૦ શ્રી ખેમા રિષિ ઉપાધ્યાય શ્રી ૫ શિવચંદ્ર તત્શિક્ષ માનકીર્તિ લિખિતં-(વિ. ધ. ભંડાર.) —૩૧-૧૨ જૂની પ્રત. અનંત.

—સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે શ્રાવણ માસિ કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદસ્યાં તિથૌ શનિવાસરે, શ્રી પૂર્ણિમાપક્ષે ચતુર્થ શાખાયાં શ્રી શ્રી શ્રી ભટ્ટારક શ્રી શ્રી શ્રી પૂજ્ય શ્રી હર્ષસાગરસૂરિણા શિષ્ય હરજી લિખિત. ખેડાવારા મધ્યે લિખિતં. શ્રીરસ્તુ-કલ્લાણમસ્તુ, દીર્ઘાય ભવતુ લેખક પાઠકયોઃ-૧૩-૧૭ મારી પાસે છે. આ પ્રત કવિના સમયમાં લખાયેલી છે.

(૩૫૭) પ્રિયમેલક (સિંહલસુત) રાસ. સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં.

આદિ— દુહા–સોરઠીય.

પ્રણમું સદગુરૂ પાય, સમરૂં સરસ્વતી સાંમિણી,
દાન ધરમ દીપાય, કહિસિ કથા કૌતુકભણી. ૧
ધર્મ્મ માંહિ પ્રધાન, દેતાં રૂડા દાસિયૈ,
દીધઉ વરસી દાન, અરિહંત દીક્ષા અવસરે. ૨
ઉત્તમ પાત્રતો એહ, સાધુને દીજે સૂઝતો,
લહિયૈ લચ્છિ અછેહ, અઢિલક દાંન જો દીજીએ. ૪
અતિ મીઠા આહાર. સખરા દેજ્યો સાધુને,
સુખ લહિસ્યો શ્રીકાર, ફલ બીજાં સરિખા ફલૈ. ૫
પૃથ્વીમાંહિ પ્રસિદ્ધ. સુણિયૈ દાનકથા સદા,
પ્રિયમેલકઅ પ્રસિદ્ધ, સરસ ઘણું સંબંધછઈ. ૬
ગુણો મિલ્યો જો સંચ, એ સુણતાં જે ઉંઘસ્યઇ,
ઉ માણસં અગલિંચ, કે મુઝ બચનકો રસ નહિ. ૭

આ રાસની ઢાલો—(જુની પ્રતમાંથી) ૧ રાગ રામગરી–નયર દ્વારામતિ કૃષ્ણ નરેશ. ૨ પાઇલરી—અથવા કરેરે વિલાપ મૃગાવતી, રાય કોય છોડાવે–૩ વાલુંરે સવાયો વયર હું માહરૂં જી–મૃગાવતીની ચોપઇની ઢાલ. ૪ રાગ આસાઉરી સહજિઈ છેહડાં દરજણિ સહજિઈ તેહડો બાલારે ભર જોબનમાતી–એહની ઢાલ. ૫ અલબેલાની. ૬ રાગ વઈરાડી. જલાલીયાની ઢાલ. ૭ સીમંધર સ્વામી ઉપદિસે. અથવા મે વઇરાગી સંગ્રહ્યો. ૯ સોહલાની રાગ મલ્હાર. ૧૦ રાગ દેશાખ. ૧૧ રાગ મેવાડો ધન્યાસી.

અંતે—

ઢાલ ૧૧ મદનમિ વાસો માહવ માંડિઓ રે–એ દેશી.

રાગ ધન્યાસી.

દાન સુપાત્રિ શ્રાવક દીજીઇરે દાને દોલતી હોઇ,
દીધાંરી દેઉલ ચઢિરે સાચ કહિ સહુ કોઈ. દાન. ૨૪

સંવત સોલ બહુત્તરિ, મેડના નયર મઝારિ,
પ્રિયમેલક તીરથ ચોપઈરે, કીધી દાન અધિકાર. દાન. ૨૫
કચરો શ્રાવક કૌતકીરે, જેસલમેરિ જાણો,
ચતુરે જોડાવી જિણિએ ચોપઈરે, મૂલ આગ્રહ મૂલતાણ. દાન. ૨૬
ઇણિ ચોપઈ એહ વિશેષની, સગવટ સઘલિ વામિ,
બીજી ચોપઈ બહુ દેખ્યોરે, નહિ સગવટનો ઠામ. દાન. ૨૭
શ્રી ખરતર ગચ્છ સોહાવનાં શ્રી જિણચંદ સૂરીસ,
સકલચંદ સદગુરૂ દીપતારે, સમયસુંદર તસુ સીસ. દાન. ૨૮
જયવંતા ગુરૂ રાજિયારે, શ્રી જિનસિંહ સૂરીરાય,
સમયસુંદર તસુ સાંનિધિ કરીરે, ઇમ પભણિ ઉવઝાય. દાન. ૨૯
ભણતાં ગુણતાં ભાવસુંરે, સાંભલતાં સુવિનોદ,
સમયસુંદર કહિ સંપજિઇરે, પુણ્યે અધિકું પ્રમોદ. દાન. ૩૦

—સં. ૧૭૮૯...પ્ર. કા; ડે. અમ.

—સં. ૧૬૯૭ વર્ષે ફાગુણ માસે કૃષ્ણપક્ષિ દ્વાદસિ ગુરૂવાસરે લષિતં સોભાગ્યવિમલેન ૮–૧૫ વિ. ધ.

—સં. ૧૭૦૧ વર્ષે આશ્વિન માસે તૃતીયા મંગલવાસરે વા૦ લબ્ધિવિજય ગણિશ્રી વીરવિમલ તત્ શિષ્ય મુ. કલ્યાણવિજય લપીકૃત શ્રી સામલ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્ ૫–૧૫ પાલણપુર ભં.

—સં. ૧૭૪૪ વર્ષે માહ શુદિ ૫ દિને લિ૦ ગણિ બુદ્ધિવિજયેન શ્રી જિહનાબાદ નગર મધ્યે સાધ્વી વાચનાય ૧૭–૧૧ પોં.

—સં. ૧૮૦૩ જ્યેષ્ઠ વદિ ૨ સાધ્વી મલૂકાછ પઠનાર્થે ૧૩–૧૧ ઘો.

—૧૧–૧૩ ગારીયાધર ભં.

—૯–૧૩ લીં.; પ્રત લ૦ ૧૮૧૮ લીં.

—૮–૧૨ આગ્રા ભંડાર. શબ્દને ઘણી જૂની પ્રત કર્તાની સ્વય લિખિત જણાય છે.

(૩૫૮) પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩ –વિદ્યા.

(૩૫૯) નલદવદંતી રાસ. સં. ૧૬૭૩
આદિ—

સીમંધર સામી પ્રમુખ, વિહરમાંન જિન વીસ,
અઢી દ્વીપમાહિ સાસતા, જયવંત જગદીસ. ૧
કોડિ દોઇ વલી કેવલી, સહસ કોડિ દોઈ સાધુ,
સંપ્રતિ સંયમ પાલતા, ગુણમણિ સમુદ્ર અગાધ. ૨
આદિનાથ જિન આદિ દે, ચઉવીસઈ જિણચંદ,
સહુ દિસઈ બાવન ચતુર, સહુ ગણધર સુખકંદ, ૩
જિન ચઉવીસ તણા યતી, લિખ્યા અઠાવીસ લાખ,
અઠતાલીસ સહસ અધિક, સૂત્ર સિદ્ધાંતઇ ભાખ. ૪
ગણધર પહલી ગુંથીયા, પૂરવ ચઉદ પ્રધાન,
તેહનો સાર નમોકાર તે, ધરમ સહુ કો ધ્યાંન, ૫
એ સહુનઈ પ્રણમી કરી, પ્રણમી સદગુરૂ પાય,
સમરૂ સરસતિ સામિની, પામુ જેમ પસાય. ૬
નલદવદંતી નારિના, સરસ ઘણું સંબંધ,
છ ખંડે કહિસું છતા, નિરમલ સીલ સુગંધ. ૭
દવદંતી મોટી સતી, નામ થકી નિસ્તારિ,
બીજી બાઈઅર બાંપડી, કાં સરજી કિરતાર ? ૮
આકુલ ફૂલે ફુટરે, પગે ન પૂજા હોઈ,
ચંપા ફુલ અમૂલ ગુણ, સિર *ચાડઇ સહુ કોઇ. ૯
જીભ પવિત્ર કરવા ભણી, કહીસું સતીચરિત્ર,
શ્રાવક તુમ્હે પણિ સાંભળો, હોસિં કાન પવિત્ર. ૧૦

—સ્વયંવરા મંડપ. વીવાહવણનો નામ પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણ:
—રાજ્યહારણ. દવદંતી ત્યાગવણનો નામ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ;—
નલ સર્પખા કરસવતીકલા પ્રગટ, વિપ્રસમાગમન, દવદંતીવિરહવિલાપ,
સાર્થરક્ષણ રાક્ષસરંજન-વણના નામ તૃતીય ખંડ સંપૂર્ણ.

* ચઢાવે.

—શુદ્ધાગમન, સાર્થવાહ તાપસપ્રતિબોધ, સિંહ કેસરી સાધ કેવલોત્પત્તિ, નલદવદંતી પૂર્વ-ભવ વર્ણન, રાક્ષગી પ્રતિબોધ, ધનદેવ સાથ વાહસાહાય, શ્રી અચલપુર સમાગમે નામ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

—નૃપસમીલન, ચોરમોચન પ્રતિબોધ, હરિમિત્રવિપ્રસમાગમન, સ્વયંવરમંડપકારોપણ, દધિપર્ણ સાર્થ કુબ્જસમાગમન, કટિમલરૂપ નલમેલાપક નામ, પંચમ ખંડ સંપૂર્ણ:

તિલકાચારજ કહી એહની, ટીકા સાત હજાર,
દસવિકાલિક મૂલ સૂત્રની, મહાવિદેહ ક્ષેત્ર મઝાર.

× × × ×

નલદવદંતી કેરા મઈ કહ્યા, પાંડવનેમ ચરિત્ત હો,
એ અધિકાર તિહાંથી ઉધર્યો, ચચલ કવિયણ ચિત્ત હો,
કવિયણ કરી કિહાંકિણ ચાતુરી, અધિકું ઓછું એથિ હો,
વીસર બોલો જે મ કહ્યો, મિછાદુકડ તેથિ હો,
સંઘ સમક્ષ તે મઇ આપીઉં, નવમી ઢાલ રસાલ હો,
છઠ્ઠો હો ખડનણી પૂરી થઇ, વારૂ વચન વિલાસ હો,
સમયસુંદર ભણઇ ભાવસું,

અંત—

ઢાલ ૧૦ દેશી ગીતાની છંદની.

સુધર્મા સ્વામી પરંપરા, ચંદ્ર કુલ વિચરી શાખ,
કોટીક ગચ્છ ગુણ ખરતરો, બટારી કીયા સું ભાખ.
સુભાખ જુગપ્રધાન જિનચંદ, પ્રથમ શિષ્ય શિરોમણિ,
જસ ગોત્ર રીહડ નામ પંડિત, સકલચંદ પ્રસિદ્ધિ ઘણી.
તસ શિષ્ય પભણે સમયસુંદર, ઉપાધ્યાય ઇમિપરિ,
વાચનાચારીજ હર્ષનંદન પ્રમુખ શિષ્યને આદરે.
ગોત્ર ગોલવછા ગહગહે, મેડતા નગરિ મઝારિ,
દિન દિન સધમઈ દીપતા, ખરતર ગચ્છ સિણગાર.

સિણગાર ધર્મ્મ તણા ધુરંધર, દેવગુરૂ રાગી ઘણું,
રાયમલ્લ પુત્ર રત્ન અમીપાલ, એતસી નેતસી ભણું.
રાજસી તેજસી ભત્રિજા તિહાંકણિ નેતસી આગ્રહ ઘણું,
ચઉપઇ કીધી સમયસુંદરિ. નલ દવદંતી ચરીત સુણું. ૨

સંવત સોલ ત્રહુત્તરે માસ વસંત આણંદ,
નગરિ મનોહર મેડતો, જિહાં વાસુપૂજ્ય જિણંદ,

વાસુપૂજ્ય તિર્થંકર પ્રસાદિ ગચ્છ ખરતર ગહિગહિં.
ગચ્છરાય યુગપ્રધાન જિણસિંઘસૂરિ સદ્ગુરૂ જસ લહઇ,
ઉવઝાય પભંણઈ સમયસુંદર, કીઓ આગ્રહ નેતસી,
છઉપઇ નલ દવદતી કેરી, ચતુર માણુસ ચિત્ત વસી. ૩

—ઇતિ શ્રી નલદવદંતી શિલોપરિ ચઉપઈ સંપુર્ણ. ખંડ ૬ સર્વ ગાથા ૯૧૩ શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦ ઢાલ ૩૮ (પ્ર૦ કાં૦)

(પ્ર. કા. વિદ્યા. લીં. પા. ૩)

—ઇતિ શ્રી નલ દવદંતી સંબંધે–તાપસદેવકૃત સસમોટી સ્વર્ણવૃષ્ટિ નલકોશલા પ્રવેશો ઉચ્ચ. નલ દવદંતી દીક્ષા ગ્રહણ, સ્વર્ગપ્રાપ્તિ. કનકાતી સમીપ હંસ સમાગમ. કનકવતી વસુદેવ પરિણાયન, ગ્રહવાસ. નકવતી કેવલોત્પત્તિ, નલ આગામી ભવસિદ્ધિ ગમન–૮–વર્ણનો નામ. ષ્ટમ ખંડ સંપૂર્ણઃ—

પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા ૧૭૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૫, તૃતીય ખંડે ઢાલ ૪ ગા૦ ૧૩૦ ચતુર્થ ખંડે ઢાલ ૬ ગાથા ૧૨૯, પંચમ ખંડે ઢાલ ૫ ગાથા ૧૭૬. ષષ્ટ ખંડે ઢાલ ૧૦ ગા. ૨૦૫ સર્વ ગાથા ૯૪૧ ગ્રંથાગ્રંથ ૧૩૭૫. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી કીર્ત્તિકુંસલ ગણિ શિષ્ય ગણિ જીતકુશલ લખિતં–સાહ માણિકદાસ તસુ સુત સાહ શ્રી સાંતિદાસ વાચનાય. સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે કાર્તિ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથિ દસમિ દિને ભોમવાસરે લિ.પકૃતે. (મુનિશ્રી નીતિવિજયજી પાસેની પ્રત.દે.લા.)

—સર્વ ઢાલ ૪૧ સર્વગાથા ૯૩૭ સર્વાંક ૬ ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૧૪૭૦ શુભં ભવતુ-લિખતં કાસોરીયા ગ્રામે રૂપારેલીકે પડિગણેઃ-રાણાશ્રી હમિરસીંગજી રાજ્યે તત્ ઉ...રાઠોડવંશે ઠાકુરાં શ્રી સિવસીંઘજી તત્કુંવર શ્રી અનોપસિંઘ તત્ કુવર દેવીસિંઘેન સૂર્ય ભૂયાત્-ચુરિતકા લેખીતા. શ્રી તપાગચ્છે રુચિશાખાયાં પંડિત રત્નાકર સકલ પડિતોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી સુર (?) પાલ રુચિજી તત્ શિષ્ય પંડિત પ્રધાન સુજાણરુચિજી તત્ શિષ્ય કનકરુચિ લિપિકૃતં સ્વપઠણહેતવે સં ૧૮૩૦ વર્ષે શાકે ૧૬૯૫ પ્રવર્તમાને માસોત્તમ ચૈત્ર વદી ૫ બુધવાસરે દ્વિતીય પ્રહરે સસુખેન લિખિતં સર્વ મંગલં. પ. ૪૧ પં. ૧૩ આ. ક.

—પ્રથમ ખંડ ઢાલ ૭ ગાથા ૧૮૧ દ્વિતીય ખડ ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૬ તૃતીય ખડ ઢાલ ૫ ગથા ૧૩૦ ચતુર્થ ખડ ઢાલ ૬ ગા. ૧૨૯ પંચમ ખડઈ ઢાલ ૫ ગા ૧૭૬ ષષ્ઠ ખંડ ઢાલ ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સર્વ ખંડ ઢાલ ૩૯ ગ્રંથાગ્રંથ ૧૩૫૦.-ઇતિ-ઋષિમાડણની પ્રતિ છઈ. ૩૭-૧૬ મો.

—પં. ઉરચંદ લિપીકૃતં-મુલઆણ્ મધ્યે. (વિ. ધ ભંડાર)

—૩૦-૧૬ લીં.-૨૩-૧૮ અનંત. સર્વ ગાથા ૨૫૦. સ. ૧૮૪૪ વર્ષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવાસરે.

—પૂજ્ય ઋ માલજી તત્ શિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિપિકૃતં શિ. ઋ. શિવજી માલજી ચેલા ઝવેરચંદ મોતીચદ પઠનાર્થે શ્રી ભુજનગરે રા । શ્રી રાજ્યધણ રાજ્યે સ. ૧૮૬૪ ના કાર્તિક વદ ૫ ગુરૌ-પા. ૩૦ ૧૫ રાજકોટ પૂ. અ.

—સર્વગાથા ૨૫૦. સં. ૧૮૪૪ વરષે ફાગુણ સુદી ૩ વાર સોમવારે. પ્રથમ ખડે ઢાલ ગાથા ૧૭૧, દ્વિતીય ઢાલ ૫ ગાથા ૧૩૫ તૃતીય ઢલ ૫ ગથા ૧૦૨ ચઉથા ખં. ઢા. ૬, ૧૨૪ પચ. ખં. ઢાલ ૫ ગા. ૧૩૬ છઠા ખ. ઢા ૧૦ ગાથા ૨૦૫ સરવ ઢાલ ૩૮ ગાથા ૯ સર્વ ૧૩. સરવ ખંડ ૬ ગ્રથાગ્રથ ૧૨૫૦ શુભં ભવતુ. ૩૨-૧૪ અનંત.

(૩૬૦) વલ્કલચીરી રાસ. (ચુપઈ) ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં.

આદિ— દુહા.

પ્રણમું પારસનાથનઇ, પ્રણમુ સહગુરૂ પાય,
સમરૂં માતા સરસતી, સહૂ કરયો સુપસાય. ૧
વલકલચીરી કેવલી, મોટઇ સાવ મહંત,
ચૂંપ કરી કહું ચુપઈ સાંભલયો સહૂ સંત. ૨
ગુણ ગિરૂયાના ગાવતાં, વલિ સાધના વિશેષ,
ભવમાહિ ભમીઈ નહી, લહિયઈ સુખ અલેખ. ૩
મઈ સંય્યમ લીધુ કિમઇં, પણિ ન પલઇ કરૂં કેમ,
પાપ ઘણા પોતઈ સહી, અટકલ કીજઈ એમ. ૪
તઉપણિ ભવ તરિવાભણી, કરિવઉ કોય ઉપાય,
વલકલચીરી વરણવું, જિમ મુઝપાતિક જાય. ૫

* * * *

અંતે—

જેસલમેરઇ જિનપ્રાસાદ જિહાં ઘણારે,
સોમ વસુ સિણગાર ૧૬૮૧ વરસ વખાણીયેરે,
ખરતર ગચ્છ રે બિરદ ખર જગિ જાણીયેરે— ૫
શ્રી જિણચંદ સૂરિ રે જુગપ્રધાન જગિ પરગડારે,
રે તાસુ પ્રથમ શિષ્ય તેહ, સકલચંદ સુયંકરરે,
સમયસુંદર રે, તાસુ સીસ શોભાધરૂરે— શ્રી. ૬
રાહડ કુલરે જિહાં જિણચંદ સૂરિ ઉપનારે હોરે,
તિણ કુલિ જસુ અવતાર મુલતાણમાં વસઇરે,
સાહ કેમચંદરે જેસલમેરી સુભ જસઇરે. શ્રી. ૭
પદ સગવટરે વલકલચીરી ચુપઇરે,
હાં રે કર્મચંદ આગ્રહ મઈ કીધ,
આણંદ અતિ ઘણુઇરે, સુખ પામઇરે,
સમયસુંદર કહેઇ જે સુણઇરે. શ્રી. ૮

સર્વગાથા ૨૨૫. ઇતિ શ્રી વલકલચીરી ચુપઈ સમાપ્ત.

(પ્ર. કા. લીં.)

૩૬૦૬ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (९) તિંમરિપુરમાં.

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પય નમી, પ્રણમી સહગુરુ પાય,
વસ્તપાલ તેજપાલનો, રાસ કહું ચિત લાય. ૧
પોરવાડ વંશે પ્રગટ, જિનશાસન સિણગાર,
કરણી મોટી જિણ કરી, સહુ જાણે સંસાર. ૨
ચંડ પ્રચંડ અનુક્રમે સોમ અને આસરાજ,
વસ્તપાલ તેજપાલ બે, તસુ નંદન શિરતાજ. ૩
માતા કુઅરિ ઉરરતન, પાટણ નગર નિવાસ, ·
વીરધવલ રાજા તણા, મેહતા પુણ્ય પ્રકાસ. ૪
વરસ અઢાર ગયા પછી, વરસ અઢારા સીમ,
વસ્તપાલ તેજપાલ બે, ધર્મકરણી કરે ઇમ. ૫

× × × ×

વરસ બાર સત્યોતરે પદવી શેત્રુંજ યાત્ર,
કીધી સબલ પડુરસ્યું, તે કહિઈ લવમાત્ર. ૨૬

* * * *

અંતે—

સરસ્વતીકંઠાભરણ બિરુદ, ચોવીસ બોલે ભટ્ટ સુશબ્દ. ૩૨
દમતા દશ ડેરા તગોળી, ફરતે નેજા ધજા અતિ મોટી.
મજબ આડંબર રાયની રીતિ, સંઘ ચાલે મનું સંતોષી. ૩૩
જયપતાકા નેવીસ વાર, સંગ્રામ કરીને પામી સાર,
એકવી મોટી બારદ ગણતા કીધી, શેત્રુંજ ગંધવી પદવી લીધી. ૩૪
હવે મનું પુન્યવરાની વાત, જે દ્રવ્ય ખરચ્યા તે કહાન.
નેવાસ કોડિ ચઉદહ લાખ, અઢાર મદમ આઠમેં સાખ. ૩૫
બિહું ભાઈએ ઉભા મોનાથા, પુણ્યારે ખરચ્યા ને કહિયા,
જિનશાસનમાં મેરુ મહાર્થ, આરસેં અઢાણું સારમતિ પર્વ. ૩૬

વસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન, જેહને પગ પગ પ્રગટ્યાં નિધાન,
પુન્યથી પામી તેજમ તુરી, દક્ષિણાવર્ત્ત આસ્યા પુરી. ૩૭
ઇમ જાંણી સહુકો ધરમ સાર, ધન પરચો વ્યવહારિયા વાર,
સફલ કરો આપણો અવતાર, જિમ તુમે પામો ભવપાર. ૩૮
શ્રી ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનચંદ, શિષ્ય સકલચંદ નામે મુણિંદ,
સમયસુંદર પાઠક તસુ સીસ, રાસ ભણ્યો શ્રીસંઘ જગીસ. ૩૯
સંવત સોલે બયા(છ્યા)સીયા વરસે, રાસ કિધો તિમરીપુર હરષે,
વસ્તપાલ તેજપાલનો રાસ, ભણતાં સુણતાં પરમ ઉલ્લાસ. ૪૦

—આગ્રાપ્રત ૨-૧૨. ફાર્બસ સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ પૃ. ૪૫ મેં આગ્રાપ્રત પરથી ઉતારેલી છે.

ગા. ૫૪—ખં. ૩, માણેક.

(૭૬૧) સીતારામ પ્રબંધ (ચોપઇ) ૧૬૮૭ મેડતામાં.

આદિ— દૂહા.

સ્વસ્તિ શ્રી સુખસંપદા, દાયક અરિહંત દેવ,
કરજોડી તેહનેં કરૂં, નમસકાર નિતમેવ. ૧
નિજગુરૂ ચરણકમલ નમું, તીન તત્ત્વદાતાર,
ટીડીથી કુંજર કીયો, એ મુઝને ઉપગાર. ૨
સમરૂં સરસતિ સામિણી, એક કરૂં અરદાસ,
માતા દેજે મુજઝને કરૂં વચનવિલાસ. ૩
સંબ પ્રજૂત કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકબુદ્ધ પ્રબંધ (૨),
નલદવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપઈ ચ્યાર સંબંધ. ૪
આઈ તું આવી તિહાં, સંમર્યા દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ. ૫
કલંક ન દીજે કેહને, વલી સાધને વિશેષિ,
પાપ વચન સહુ પરિહરો, દુખ સીતાનું દેખિ. ૬
શીલ રતન પાલો સહૂ જિમ પામો જસવાસ,
સીતાની પરિ સુખ લહો લાભો લીલ વિલાસ. ૭

સીતા રામ સંબંધના નવખંડ કહિસિ નિબંધ,
સાવધાન થઈ સાંભલો, સીલ વિના સહુ ધંધ. ૮

અત્ર આ પ્રબંધની દરેક ખંડમાંનીદેશીઓ આપેલી છેઃ—

* * * *

ઢાલ ૧-સાહેલી આંબો મોરીયો-રાગ સારંગ, ગૌતમ સ્વામી સમોસર્યા.
ઢાલ ૨-પુરંદરરી વિમે ખાલી-સાધુને આલ ફૂટો દીયો.
ઢાલ ૩-સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે, દેવો તણો નિવાસ—
ગયસુકુમાલની ચોઢાલીયાની;—
ઢાલ ૪-ઘરિ આવોરે મનમોહન મોટા.
ઢાલ ૫-બિંદલીરી.
ઢાલ ૬-રાગ ગોડી. જાતિ જકડીની વિસખાલી.
ઢાલ ૭-જાતિ ત્રાટકાવેલિની.

પહેલો ખંડ થયો એ પૂરો, સાત ઢાલ સુસવાદ,
જુગ પ્રધાન જિણચંદ પ્રથમ શિષ્ય, સકલચંદ સુપ્રસાદ.
ગચ્છનાયક જિનરાજ સૂરીસર, ભટ્ટારક વડભાગ,
સમયસુંદર કહે સીલ પાલંતાં વાધે જસ સોભાગ.

—સર્વ ગાથા ૧૪૬ સીતાવિવાહવર્ણનો નામ. પ્રથમઃ ખંડઃ—

હિવ બીજો ખંડ બોલસ્યું, મિઠું વાધે બહુ પ્રેમ,
સાંનિધિ કરિજો સરસતી, જોડુ બે ગો જેમ. ૧
સીતારામ સભાગિયા, ભોગવે ભોગ સંયોગ,
લીલાના એ લાડિલાડિલા, ઘણું વખાણે લોગ. ૨

* * * *

ઢાલ ૧ કેયે પૂજ્ય પધારિસ્યે-એ ગીતની.
૨ જાતિ જતિની-વલી તિમરી પાસે વડલું ગામ-વલી પ્રત્યેક બુદ્ધની બીજા ખંડની આઠમી ઢાલ. જંબૂદીપ પૂરવ સુવિદેહ એહની ઢાલ.
૩ રાગ આસાઉરી સિંધૂડો મિશ્ર. ચરણાંલી ચાંમુંડા રણે ચડે.

ચખ કરી રાતા ચાલોરે, વિરતિ દાનવદલ વિચિ, ધાઉ દીયે ધ્રમ-
રોલો-ચરણાલી૦ એહની ઢાલ.

૪ વરસાલો સાંભરે—

૫ ચેતે ચેતન કરી. અથવા પ્રત્યેક બુદ્ધના પહેલા ખંડની આઠમી
ઢાલ-ધન પદમાવતી-એહની ઢાલ.

૬ ઓલગડીની-રાગ મલ્હાર.

૭ થાકી ઓલા આંવેજી.

સાતમી ઢાલ પૂરી થઇજી, રામ રહ્યા વનવાસ,
સમયસુંદર કહે સહુ મિલીજી, ભરતને દ્યો સાબાસિ. ૧૮
બીજો ખંડ પૂરો થયોજી, સાંનિધિ શ્રી જિનચંદ,
સકલચંદ સુપસાઉલેજી, દિનદિન અધિક આણુંદ. ૧૯
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજીઓજી, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
સમયસુંદર પાઠક કહેજી, પૂરો સંઘ જગીસ. ૨૦

—સર્વ ગાથા ૧૯૨ રામસીતાવનવાસવર્ણનો નામ દ્વિતીય: ખંડઃ

ત્રિણ વિણ ગીત ન ગાઇયે, ત્રિણ વિણ મુગતિ ન હોઇ,
કહું ત્રીજો ખંડ તે ભણી, જિમ લહે સવાદ સહુકોઇ. ૧
રામચંદ આશ્રમે રહ્યા, પહેલી રાતિ મઝાર,
આવી આગલિ ચાલતાં અટવી ડંડાકાર. ૨

* * * *

ઢાલ ૧-રાગ રામગિરી અમ્હને અમ્હારો પ્રિયુ ગમે—
કાજી મહમદના ગીતની ઢાલ.

૨—રાજમતી રાણી ઇણપરિ બોલે, નેમવિના કુંણ ઘુંઘટ ખોલે—
એહની ઢાલ.

૩—સુણે મેરી સજની, રજની ન જાવેરે એહની ઢાલ, અથવા પ્રિયુડા
માનો બોલ હમારો રે એહની ઢાલ.

૪—ચંદાયણિની-પથિ દૂહે દૂહે ચાલિ. રાગ કેદાર. રાગ ગોડી:

૫—રાગ મલ્હાર. મોરા સાહિબ હે શ્રી સીતલનાથ કે, વીનતિ સુણિ એક મોરડી એહની-અથવા રાજેસર હો સુણિ વીનતિ એક કે મનવંછિત પૂરે માહરા.
૬—ઇડરિયે ઇડરિયે ઓલગાણે આયુ ઉલંગ્યોરે—આ. લાલ.
૭—નાહલિયા મજાએ ગોરી રેવણ હટે-રાગમલ્હાર
ત્રીજા ખંડની સાતમી રા. ઢાલ પૂરી થઇ તેહ
ત્રીજો ખંડ પૂરો થયો રા. સમયસુંદર કહે એહ. પ્રિ.
—સર્વ ગાથા ૧૬૮ સીતારામ સંબંધે વનવાસે પરોપકાર વર્ણનો નામ તૃતીયઃ ખંડઃ

દાન શીલ તપ પણિ ભલા પણિ વિણ ભાવ ન સિદ્ધિ
તિણ કારણે કહો જોઇજો ચોથો ખંડ પ્રસિદ્ધ. ૧
લખમણ સીતા રામ સહુ, ગયા આપેરા જેથિ
ગાજવીજ કરિ વરિસયા, લાગો જલહર તેથિ. ૨

* * * *

ઢાલ ૧–વેસર સોનાકી, ઘરિ દે ચતુર સોનાર વે૦
વેસર પહેરી સોનાકી રજે નંદકુમાર વે૦—
એહ ગીતની રાગ અસાઉરી.
ઢાલ બીજી. રાગ વયરાડી જા જારે બાંધવ તું વડો—એ
ગૂજરાતી ગીતની ઢાલ.
૩—દેખો માઇ આસા મેરે મનકી સયલ ફલીરે,
આણંદ અંગિ ન માય—એ ગીતની ઢાલ.
૪—ચોપઇની ઢાલ-રાગ ગોડી.
૫—રાગ ઉડી-બાજ્યો બાજ્યો માંદલકો ધોંકાર એ ગીતની જાતિ.
૬—રાગ ગોડી. જંબૂદીપ મઝાર-એ સુબાહૂ સધિની ઢાલ.
૭—રાગ કેદાર ગોડી-કપૂર હુવે અતિ ઉજલું રે,
વલિ અનોપમ ગંધ એ ગીતની ઢાલ.

સાતમી ઢાલ પૂરી થઈ રે સાંભલજ્યો એક મન્ન
ચોથો ખંડ પૂરો થયો રે સમયસુંદર સુવચન. ૭૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૦ દેવલિ મહિમા વર્ણનો નામ ચતુર્થઃ ખંડઃ

હિવ બોલું ખંડ પાંચમો પાંચ મિલ્યા જસવાદ
પાંચામાંહિ કહીજ્યે પરમેસર પરસાદ. ૧
સીતારામ સહૂ વલી આગે ચાલ્યા ધીર,
દંડકારણ્ય વને રહ્યા, કન્નરવાને તીર. ૨

× × × ×

ઢાલ ૧ લી. રાગ કેદાર ગોડી—આવો જુહારો રે, અજારો પાસ, મનની પૂરે આસ—એ ગીતની ઢાલ.

૨—સુણોરે ભવિક ઉપધાન વૂહાં વિણુ કિમ સૂઝે નવકારજી—એહ સ્તવનની ઢાલ. (આ કવિનું પોતાનું સ્તવન છે.)

૩—રાગ મારૂણી. તોરા કીજે મ્હાંકાલાલ, દારૂ પીજે જાં,
પડવે પધારો મ્હાંકાલાલ, લસરક લેજ્યો જી...
તેરી અજબ સૂરતિ મ્હાંકો મનડો રંજ્યોરે લોભી
લંજ્યાજી—એ ગીતની ઢાલ.

૪—સેહર ભલો પણિ સાંકડો રે, નગર ભલો પણિ દૂરરે, હઠીલા વયરી નાહ ભલો પણિ નાન્હડોરે, આવિઓ આવિઓ જોબનિયાંકો પૂરરે—હઠીલા વયરી.

હીરોરે હરપાલકોરે લાલ—એહની ઢાલ.

નાયકાની ઢાલ સરિખી છે પણિ આંકણી લહરકે છે.

૫—રાગ મારૂણી માઝિરે આમા વીર ગોસાંઈ—એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ બંગાલો. ઇમ સૂણી દૂત વચન્ન, કોપીયો રાજા મન્ન—એ મૃગાવતીની ચોપઈની બીજા ખંડની દસમી ઢાલ.

૭—જગે છે ઘણાય ઘણેરા, તીરથ ભલાય ભલેરા એ સ્તવનની ઢાલ.

એહવે સાતમી ઢાલ, પૂરી થઈ તતકાલ,
સમયસુંદર ઇમ બોલે, સીતાને ન કો તોલે. ૫૨

પાંચમો ખંડ રસાલ, પૂરો થયો સાત ઢાલ
સમયસુંદર કહે આગે, કહતાં દિન ઘણા લાગે. ૫૩
—સર્વ ગાથા ૨૪૮ સીતાસંહરણ નામા પંચમઃ ખંડઃ
માતપિતા પ્રણમું સુદા, જનમ દીયો મુઝ જેણ,
વાંદું દીક્ષાગુરૂ વલી, ધરમરતન દિયો તેણ. ૧
વિદ્યાગુરૂ વાંદું વલી, જ્ઞાનદષ્ટિ દાતાર,
જગમાંહિ મોટા જાણિજ્યો, એ ત્રિહુનો ઉપગાર. ૨
એ ત્રિહુને પ્રણમી કરી, છઠો ખડ કહેસિ
ષડરસ મેલી એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.

* * * *

ઢાલ ૧–રાગ રામગિરી ભણે મંદોદરી દૈત્ય દશકંધ સુણિ
—એહ ગીતની ઢાલ, અથવા ચડયો રણ ઝુઝવા ચંડપ્રદ્યોત
નૃપ–એ બીજા પ્રત્યેક બુદ્ધના ખંડની ઢાલ.
૨—રાગ મારૂણી. ૩ **પદ્ધડીછંદની.**
૪—રાગ સોરઠ–જાતિ **જાંગડાની.**
૫—ઢાલ ખેલાની. ૬ પ્રોહતિયારી–અથવા સંઘવી રી.
૭—રાગ મલ્હાર–શ્રાવણ માસ સોહામણો એ **ચોમાસિયાના ગીતની** ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૪૪૪ રામરાવણયુદ્ધ વિશલ્યા કન્યા સમુદ્દત લક્ષ્મણ શક્તિ ર રાવણ સમારાધિત બહુ રૂપિણી વિદ્યાદિ વર્ણનો નામ ષષ્ઠ ખડ

સાત ક્ષેત્ર મિષે સામટાં તો સગલા સુખ હોઈ
તિણ કારણિ કહું સાતમો ખંડ સુણો સહુ કોઈ. ૧
હું નહિ થાતો આખનો જોઈતાં એ જોડ,
રામાયણ મોટા મહિં સુણિજ્યો આલસ છોડિ. ૨

× × × ×

ઢાલ પહેલી. રાગ રામગિરી છાનો ને છિપીને વાલ્હા કિહાં રહ્યો–એહની.

૨—હાં રંગ રલિયાં હો રંગ રલીયા-
૩—રે રંગ રત્નાકર હલા મો પ્રીઉ રત્તા આણિ
હુંતો ઉપરિ કાઢિને પ્રાણ કરૂં કુરબાણ-સુરંગા
કરહાંરે, મો પ્રીઉ પાછો વાલિ, મઝ્ઝહા કરહારે-એ ગીતની ઢાલ
રાગ મારૂણી.
૪—રાગ બંગાલો-જાની એતા માન ન કીજે-એ ગીતની ઢાલ.
૫—રાગ પરઝ્યો-કાલહરો મિશ્ર. સિહરાં શિરહાર મધુપુરીરે, ગઢાં વડે ગિરનારિરે, શણ્યાં સિરહર રૂકમણીરે, કુંયરાં નંદકુમારરે-કંસાસુર મારણ, આવિને પ્રલ્હાદ ઉધારણ રાસ રમણે ધરિ આજ્યો-ધરિ આજ્યો હો ધરિ આજ્યો હો રામજી રાસ રમણે ધરિ આજ્યો-એ ગીતની ઢાલ.
૬—રાગ મલ્હાર-વધાવારી ઢાલ.
૭—આંબો મોર્યં છ હે જિણ ભણે-એહ ગીતની. રાગ સારંગ.
—સર્વ ગાથા ૩૧૨ રાવણવધ ૧ સીતા પથ્વાદાનયન ૨, શ્રી રામલક્ષ્મણાયોધ્યાપ્રવેશ ૩, સીતાકલંક પ્રદાન ૪ વર્ણનો નામ સપ્તમઃ ખંડઃ

આઠ પ્રવચન માતા મિલ્યાં સૂધો સંયમ હોઇ
આઠમો ખંડ કહું ઇહાં સ લહે સીલ મ કોઈ. ૧

* * * *

ઢાલ ૧-રાગ મારૂણી. અમાં મ્હાંકી ચિત્રાલિંગી જોઈ, અમાં અમામ્હાંકી, મારૂડે મેવાસીકો સાદ સોહામણોરે લો-એ ગીતની ઢાલ.
૨—રાગ મારૂણિ. ઝાખર દીવા ન બલેરે, કાલરિ કંમલ ન હોઈ,
છોરિ મૂરખ મોરી બાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઈ. ૧
કન્હઇયા બે, હ્યારલ બાસિયા, જોવન જાસિયા બે, બહુર ન આસિયા-એહની ઢાલ. એ ગીત સંધિમાહે પ્રસિદ્ધ છે.
૩—નોખારા ગીતરી-નોખારા ગીત મારૂયાદિ ઢુંઢાડિમાંહે પ્રસિદ્ધ છે.
૪—ચોપઈની રાગ તિલંગ ધન્યાસિરી. કોઇ પૂછો બંભણ જોસીરે, હરિકો મિલણ કદિ હોસીરે-એ ગીતની ઢાલ.

૬—રાગ ખંભાયતી સુંબરા તું સુલતાણુ, બીજા હો થારા સુંબરાં ઓલગૂહો—એ ગીતરી ઢાલ. એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—જોધપુર મેડના નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૭—રાગ ખંભાયતી. સોહલાની દ્દતિ—અમાં મેરી મોહિ પરણાવિ હે અમાં મેરી જેસલમેરા મેરા જાદવાં હે, જાદવ મોટા રાય, જાદવ મોટા રાય હો, અમાં મેરી કડિ મોડીને ઘોડે ચડે હો—એહ ગીતની ઢાલ.

—સર્વ ગાથા ૩૨૩ સીતાપરિત્યાગ ૧, વજ્જંઘ ગૃહાનયન ૨, કુશલવકુમારાયોધ્યાપ્રવેશ વર્ણનો નામ અષ્ટમઃ ખંડઃ

હિવ નવમો ખંડ બોલિસ્યું નવરસ મિલ્યાં નિદાન,
મનવંછિત સુખ પામીયે, નિરમલ નવે નિધાન. ૧

* * * *

ઢાલ ૧ તિલ્લીરા ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિકદેસે પ્રસિદ્ધ છે.

૨—રાગ રાણી—ગલિયા રે સાજણુ મિલ્યા મારરાય,
દે નયણાંરો ચોટરે, ધણુવારી લાલ, હસિયા પણિ
બોલ્યા નહી મારરાય, કાંઇક મનમાંહે ખોટરે.; ૧
ધણુવારીલાલ, આજ રહો રંગમહેલમે મારરાય.
એ ગીતની ઢાલ.

૩—રાગ કનડો ઠમકિ ઠમકિ પાય નેઉરી બજાવે, ગજગતિ બાંહ, ગ૦ લુડાવે—૧ રંગબીની ગ્વાલણી આવે—એ ગીતની ઢાલ.

૪—રાગ ધુમેની ધન્યાસિરી મિશ્ર, દિલ્લીકે દરબારમે લખ આવે લખ જાય, એક ન આવે નવરંગખાન જાકી પઘરિ ઢલિ ઢલિ જાય ઓ—૧ નવરંગ બઇરાગીલાલ એ ગીતની ઢાલ.

૫—રામ ગોડી જાતિ જકડીની—શ્રી નકાર મનિ ધ્યાઇયે—એ ગીતની.

૬—રાગ કેદાર ગોડી. મિશ્ર. વીરા હો થારે મેહરે મોલ્યા પુરૂષ વિચાર સાઇજ્યુ વી૦ વીવાદરા ગીતરી ઢાલ.

૭—રાગ ધન્યાસિરી--સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો એક મીઠીરે—એ **સંવાદ શતકની** બીજી ઢાલ—અથવા પાસ જિણિંદ જુહારિયે—એ સ્તવનની ઢાલ.

ઉપરની ઢાલ ૭ રાગ ધન્યાસિ. સિલ કહે જગ હું વડો—એહનિ, પાસ જિણંદ જૂહારિઈ એહની.

અંતે—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુઇ તે વાંચોરે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણ ભેદ લહે નર કાચોરે. સી. ૧
નવરસ પોષ્યા મેં ઇહાં, તે સૂધડો સમજિ લેજ્યોરે,
જે જે રસ પોષ્યા ઇહાં, તે ઠાગ દેખાડિ દેજ્યોરે. સી. ૨
કે કે ઢાલ વિષમ કહિ તે દુષણ મત દ્યો કોઇરે,
સ્વાદ સાબુણી જે હુવે ને લિંગ હદ્દ કદ્દ ન હોઇરે. સી. ૩
જે દરબારે ગયો હુસે ઢુંઢાડિ મેવાડિ ને ઢિલ્લીરે,
ગુજરાતિ મારૂઆડિમેં તે કહિસે ઢાલ એ ભલ્લીરે. સી. ૪
મત કહો મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસોરે,
નવ નવા રસ નવનવિ કથા સાંભલતાં સાબાસ દેસોરે. સી. ૫
ગુણ લેજ્યો ગુણિયણ તણો મુઝ મસકતિ સાહૂમો જોજ્યોરે,
અણસહતાં અવગુણ ગ્રહિ મત ચાલણિ સરિખા હોજ્યોરે. સી. ૬
આલસ અભિમાન છોડિનેં સૂધિ પ્રતિ હાથ લેઇરે,
ઢાલ લેજ્યો તુમ્હે ગુરૂમુખે વલિ રાગનો ઉપયોગ દેઇરે. સી. ૭
સખર સભામાંહિ વાંચજો બેજણા મિલિ મિલતે સાદેરે,
નરનારિ સહુ રિઝસેં જસ લહસો ગુરૂ પ્રસાદેરે. સી. ૮
આદરમાંન ઘણો હુસેં વલિ ન્યાન દરસનનો લાભોરે,
વાંચણહારા નૌ જસ વિસ્તરસ્યે જિમ જલ આભોરે. સી. ૯
નવખંડ પૃથવિના કહ્યાં તિણ ચોપઇના નવખંડોરે,
વાંચણહારાનો તિહાં પસરો પ્રતાપ અખડોરે. સી. ૧૦

સિતારામની ચોપઇ વાંચીને એ લાભ લેજોરે,
સાંભલહારાને તુંમ્હે કાંઈ સિલવ્રતસું સદેજોરે. સી. ૧૧
જિનસાસન શિવસાસને મિતારામ ચરિત્ર સુણીજેરે,
ભિન્ન ભિન્ન સાસનભણી કો કો વાર્તા ભિન્ન કહિજેરે. સી. ૧૨
જિનસાસન પણિ જૂજૂયાં આચારિજનાં અભિપ્રાયોરે,
સિતા કહિ રાવણ સુતા તે પદ્મચરિત્રથી કહેવાયોરે. સી. ૧૩
પણિ વિતરાગદેવે કહ્યો તે સાચૂં કરિ સરદહજ્યોરે.
સિતા ચરિતથી મેં કહ્યું માહરો છેહડો મત ગ્રહજ્યોરે. સી. ૧૪
હું મુઢમતિ કિસૂં જાંણું મુઝ વાંણિ પણિ ન સવાદોરે,
પણિ જે જોડિ મેં રસ પડયો તે દેવગુરૂનાં પરસાદોરે. સી. ૧૫
હું સિલવત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સંસારોરે,
પણિ સિલવંતનો જસ કહતાં, મુઝ થાસે સહિ નિસ્તારોરે. સી. ૧૬
ચપલ કવીસરનાં કહ્યાં એક મન ને વચન એ બેઇરે,
કવિ કલ્લોલ ભણિ કહે, રસના વાહ્યા પણ કેઇરે. સી. ૧૭
ઓછું અધકું પણિ મેં કહ્યું, કાંઈ વિરૂદ્ધ વચન પણિ હોઇરે,
તે મુઝ મિચ્છામિ દુક્કડ સંઘ સાંભલજો સહુ કોઇરે. સી. ૧૮
ત્રિણ હજારને સાતસે માઝને સઇ ગ્રથતું માનોરે,
લિખતાં ને લખાવતાં પામિજે ગ્નાન પ્રધાનોરે. સી. ૧૯
ખરતર ગચ્છમાંહિ દિપતા શ્રી મેડતા નગર મઝારોરે,
ગોત્ર ગલેછા ગહગહે સામગ્રીમે સિરદારોરે. સી. ૨૦
નગર ધરે ઘણે નામ ગયું, અતબાર ઘણો દરબારોરે,
ગુરૂ ગચ્છના રાગી ઘણું, ઉતમ ઘરનો આચારોરે. સી. ૨૧
પૂત્રરતન રાયમલ તણા તે લઈ લખમીનો લાહોરે,
અમીપાઇને નેતસી ભલો ભત્રીજ રાજસી સાહોરે. સી. ૨૨
સીતારામની ચોપઈ એહને આગ્રહ કરિ કીધીરે,
દેશ પ્રદેસે વિસ્તરિ ગ્નાનવૃદ્ધિ લિખાવનાં લિધિરે. સી. ૨૩
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજિયા યુગપ્રધાન જિનચંદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના ગણી સકલચંદ સુખકંદોરે. સી. ૨૪

સમયસુંદર સીષ્ય તેહના શ્રી ઉપાધ્યાય કહિજેરે,
તિણ એ કિધિ ચોપઇ, સાજણ માણુસ સલહિજેરે. સી. ૨૫
વર્ત્તમાન ગછના ધણી ભટ્ટારક શ્રી જિનરાજેરે,
જિનસાગર સૂરીસરૂ આચારિજ અધિક દિવાજેરે. સી. ૨૬
એ ગુરૂને સૂપસાઉલે એ ચઉપઇ ચઢિ સુપ્રમાણોરે,
ભણતાં સુણતાં વાંચતાં હુઈ આણંદ કોડિ કલ્યાણોરે. સી. ૨૭

ઇતિ શ્રી સીતારામ પ્રબંધે નવમો ખંડ સમાપ્તં.

ઇતિ શ્રી રામસીતા રાસ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૮૮૬ ના વર્ષે સાકે ૧૭૫૧ નાના પ્રવર્ત્તમાને માસોત્તમ માસે સુભકારી ચૈત્ર માસે સુકલપક્ષે ત્રીયોદસી તીથૌ ભૃગુવાસરે લીપીકૃતં પં શ્રી શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી કલ્યાણવર્દ્ધન ગણી તત્ સીષ્ય પં શ્રી ૫ **મેઘવર્દ્ધન** ગણી તત્ સીસ્ય પં. શ્રી ૫ વિવેકવર્દ્ધન ગણી તત્ સીષ્ય પં. શ્રી ૫ ધર્મ્મવર્દ્ધન ગણી તત્ સીષ્ય પાયરજરેણુસમાન પં. શ્રી ૫ ક્ષેમાવર્દ્ધન ગણી વાંચનાર્થે.

જબ લગ મેરૂ અડગ હે જબ લગ સસીયર સુર,
તબ લગ એ દોનું તપો લેખક પાઠક હોય.

લખીતં વઢવાણ નગરે શ્રી ઋષભદેવ પ્રસાદાતુ શુભં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ ॥ હે. લા. પ. કમલવિજય શિ. પદ્મવિજય પાસેની પ્રત. પં. રૂપા લિખિતં શ્રી મહોટકોટ મધ્યે સં. ૧૬૯૧ વર્ષે આસૂ સુદિ ૩ દિને. પૃ. ૯૮ પં—૧૫ આ. ક.પા. ૧૧૯ પં—૧૪ આ. ક. આગ્રા ભં૦માં કવિની સ્વહસ્ત લિખિત પ્રત છે.

(૩૬૨) બારવ્રત રાસ. સં. ૧૬૮૫.

(૩૬૩) ગૌતમપૃચ્છા. સં. ૧૬૮૬.

(૩૬૪)+ શત્રુંજયરાસ સં. ૧૬૮૬ શ્રાવણ શુદ નાગોરમાં.

આદિ— દોહા

શ્રી રિસહેસર પાય નમી, આણી મન આનંદ,
રાસ ભણું રલિયામણો, શત્રુંજય સુખકંદ. ૧

સંવત ચાર સત્યોતરે, હુવા ધનેસરસૂરિ,
તિણે શત્રુંજય મહાતમ કહ્યું, શિલાદિત્ય હજૂર. ૨
વીરજિણંદ સમોસર્યા, શત્રુંજય ઉપર જેમ,
ઇંદ્રાદિક આગલ કહ્યું, શત્રુંજય મહાતમ એમ. ૩
શત્રુંજય તીરથ સારિખું, નહિ છે તીરથ કોય,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં, તીરથ સઘલાં જોય. ૪

× × × ×

અંતે— ઢાલ ૬

શત્રુજય મહાતમ સાંભલીએ, રાસ રચ્યો અનુસાર,
જે ભવી ગાવે ભાવશું એ, આનંદ હોય અપાર. શ. ૨૦
શત્રુજય રાસ સોહામણો એ, સાંભલજો સહુ કોય,
ઘર બેઠાં ભણે ભાવશું એ, તસુ જાત્રાફલ હોય. શ. ૨૧
ભણશાલી થિર અતિ ભલોએ, દયાવંત દાતાર,
શત્રુજય સંઘ કરાવીયો એ, જેસલમેર મઝાર. શ. ૨૨
'શત્રુજય મહાતમ્ય' ગ્રંથથી એ, રાસ રચ્યો સુખકાર,
રાસ ભણ્યો શત્રુજા તણોએ, નગર નાગોર મઝાર. શ. ૨૩
ગિરૂઓ ગચ્છ ખરતર તણોએ, શ્રી જિનચંદ સુરીશ,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુન્યનાએ, સકલચંદ સુજગીસ. શ. ૨૪
નામ શિષ્ય જગ જાણીયે એ, સમયસુંદર ઉવઝ્ઝાય,
રાસ રચ્યો તેણે રૂઅડોએ, સુણતાં આનંદ થાય. શ. ૨૫

પ્ર૦ ભીમશીમાણેક-રત્ન સમુચ્ચય પૃ. ૨૭૦-૨૮૦.

(૩૬૫) ચંપકશ્રેષ્ઠીની ચોપઇ સં. ૧૬૯૫ ઝાલોરમાં

આદિ—

જાલોર માહે જાગીયઈ, પારસનાથ પ્રતક્ષ,
પ્રહ ઉઠીનઇ પ્રણમતાં, સાંનિધિ કરઈ સમક્ષ. ૧
ગઢ ઉપરિ ગરયડિ નિલઉ, સોવનગરિ સિણગાર,
મહાવીર પ્રણમું મુદા, દેઉલ તિનઉ દાતાર. ૨

માતપિતા પણિ મનિ ધરૂં, જિણ દીધઉ અવતાર,
નામ લેઇનઇ ગુરૂ નમું, દીક્ષાં ન્યાન દાતાર. ૩
કરજોડી પ્રણમી કરી, કહિસિ ઘણું શ્રીકાર,
ચંપક સેઠની ચઉપઇ અનુકંપા અધિકાર. ૪

*   *   *   *

સહુ કો લોક લહઇ છઇ સરજ્યું, તે બોલ કેતા વંચું,
ઉદ્યમ છઇ ઇમ પણિ ભાવી અધિકું, સમયસુંદર કહઇ સાચુંરે. ચિં ૨૫
પહિલઈ ખંડ થયઉ એ પૂરઉ, પણિ સંબંધ અધૂરઉ,
સમયસુંદર કહઈ બીજઇ ખંડઇ, સંબંધ થાસ્યઇ પૂરઉરે. ચિં ૨૬

—ઇતિ શ્રી અનુકંપાદાનાધિકારે ચંપક શ્રેષ્ટિ સંબંધે પ્રથમ ખંડ સંપૂર્ણઃ—

દૂહા—હિવ બીજઉ ખંડ બોલસ્યું, ચંપક પામી ઋદ્ધિ,
એ અનુકંપા દાનની, સગલી જાણું સિદ્ધિ. ૧
છન્નું કોડિ તણુઉ ધણી, થયઉ તે ચંપકસેઠ,
વૃદ્ધદત્ત વિવહારિયઉ, તિણિ તઉ કીધી વેઠિ. ૨
ચવદહ કોડિ સોનાતણી, આપણી માતા-વૃદ્ધ,
ઉજેણીથી આણિનઈ, સગલી ભેલી કીધ. ૩
ચંપકસેઠ ચંપાપુરી, ભોગવઈ લીલ વિલાસ,
વ્યાપારઇ વાધ્યઉ ઘણું, પ્રગટ્યઉ પુણ્યપ્રકાસ. ૪

×   ×   ×   ×

અંતે—

ખંડ બીજે ઢાલ ૭ મી રાગ ધન્યાસિરી સીતારામની ચઉપઇ એહની ઢાલ.

*   *   *   *

અનુકંપા ઉપરિ કહ્યઉ, ચંપક સેઠનઉ દ્રષ્ટાંતોરે,
અનુકંપા સહુ આદરઉ, એહથી છઈ મુગતિ એકાંતોરે. ... કે. ૧૪

સંવત સોલપંચાણુયઈ મઇ ઝાલોર માહે જોડીરે,
ચંપક સેઠની ચઉપઇ અંગિ આલસ નઇ ઉઘ છોડીરે. કે. ૧૫
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજીયઉ, શ્રી જુગપ્રધાન જિણચંદોરે,
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પૂજ્યના, સકલચંદ મુણિંદોરે. કે. ૧૬
સમયસુંદર શિષ્ય તેહના તિણ ચઉપઉ કીધી એહોરે,
શિષ્ય તણઇ આગ્રહ કરી જે ઊપરિ અધિક સનેહોરે. કે. ૧૭
નરનારી રસિયા હુસ્યઇ તે સાંભલિસ્યઇ સદા આવીરે,
સુઘડ સુકડી બે જણા, વાચજ્યો ભલી વાત બણાવીરે. કે. ૧૮

—પૂર્વોક્ત ગાથા ૧૪૪ ગાથા મીલને સર્વ ગાથા ૧૬૧ પ્રથમ ખંડ ૩૪૪ ગાથા મીલને ખંડદ્વય સર્વ ગાથા ૫૦૬ ગ્રથાગ્રંથ શ્લોક ૭૦૦ સં. ૧૬૯૯ શ્રા૦ વ૦ ૫ લિપીકૃતા ૨૩—૧૪ આ. ક.

—ગ્રંથાગ્ર ૫૦૬ પત્ર ૧૫— ઘો. રત્ન. ડે.

—લિપિના ચેયં પંડિત ચારિત્રવિજય૦—યતિ વિવેકવિજય (ધુમટાવાળો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

—ઇતિશ્રી દાનાધિકારે ચંપકશ્રેષ્ઠી ચતુષ્પદી સંપૂર્ણા-સં. ૧૮૭૬ ના વર્ષે શાકે ૧૭૪૨ પ્રવર્તમાને શ્રી જેડિયા મિંદર મધ્યે લિ૦ પૂજ્ય ઋષિ માલજી તતુશિ. પાંડવ તન્મધ્યે લિ૦ ઋ. શિવજીમાલજી શિષ્યાર્થે પઠનહેતવેં પા. ૧૩ પં. ૧૫ રાજકોટ પૂ. અ૦

(૩૬૬) ધનદત્ત ચઉપઇ (વ્યવહારશુદ્ધિ ચોપઈ) સં. ૧૬૯૬ આસોમાં—અમદાવાદમાં.

આદિ—

શાંતિનાથ જિન સોલમો, પ્રણમુ તેહના પાય,
વ્યવહારસુદ્ધિ ઉપરિ કહેઉ, ચઉપઇ ચિત લગાય. ૧
ભગવંત ભાખઈ ભો ભવિક, મોટા સાધનો ધર્મ,
જેહથી મુગતિ જાઇઈ, સાસતાં લહિયઈ સર્મ. ૨
દીસઈ તે અતિ દોહિલો, સૂરવીર કરઈ કેઇ,
શ્રાવકનો ધર્મ સોહિલો, દેવલોક સુખ દેઇ. ૩

શ્રાવકનાં વ્રત તો પલઇ, જો હુઇ ગુણ ઇકિવીસ,
નામ તુમે તે સાંભલો, વારૂ વિસવાવીસ. ૪

* * * *

અંતે—

સંવત સોલ છનું સમઇએ, આસૂમાસ મઝારિ,
અમદાવાદઇ એ કહ્યઉએ, ધનદત્તનઉ અધિકાર.
શ્રી ખરતર ગચ્છ રાજીયઉએ, શ્રી જિણચંદ સૂરીસ,
પ્રથમ સીસ જગિ પરગડાએ, સકલચંદ તસુ સીસ.
સમયસુંદર સંબંધ કહ્યઉ એ, જિનસાગર સૂરિરાજ,
(ભવિજનનઇ હિતકાજ પાઠાંતર)
ભણતાં ગુણતાં ભાવસુએ, સીજઇ વંછત કાજ.

—સર્વ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણ પં. હર્ષકુશલગણિના સંશોધિતા સા. હરજી ધનજી સુશ્રાવકાગ્રહેણ પત્ર. હા. ભં. પાટણ. —લિ૦ સૌભાગ્યવિજય ગણિ (લાલવિજય શિ.) લિ. શ્રા. કેસરબાઈ વાચનાર્થં ૧૧-૧૧ ધો. —૫-૯ અમ.

—સં. ૧૭૪૯ વર્ષે કાર્ત્તિક વદિ ૨ બુધે વ્યવહારશુદ્ધિ વિષયે
૬-૧૯ (વિ૦ધ)

—સં. ૧૭૨૪ વરષે આષાઢ સુદિ ૧૫ દિને લિખિતં મહોપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજય ગણિશિષ્ય ગણિ દીપ્તિવિજયેન
(ઉદયપુર ભં.)

બીજી પ્રતમાં છેવટે નીચે પ્રમાણે છેઃ—

સમકિતનું ફલ માગીઇએ ધનદત્ત રિષિનઇ પાસિ, સં.
તુમ્હ પામિઉ તે આપજયો એ મુઝ મનિ પૂરયો આસ, સં.
સમયસુંદર સંબંધિ કહિઉ એ જિનસાગર સૂરિરાજ સં.
ભણતાં ગણતાં ભાવસ્યું એ સીઝઈ વંછિતકાજ. સં.

—વિવેકવિજય (ધુમટાવાલો ઉપાશ્રય) ઉદયપુર ભં.

(૩૬૭) સાધુવંદના સં. ૧૬૯૭ —લીં૦
(૩૬૮) પુણ્યાઢ્ય રાસ. —રે; રત્ન.
(૩૬૯) શ્રુસઠ રાસ.
(૩૭૦) પુંજાઋષિનો રાસ. (ઐ.)
. મયણરેહા રાસ.
જીવરાશી ક્ષમાપના
હવે રાણી પદ્માવતી, જીવરાશી ખપાવે,
આ ઉપરનાં બંને પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસમાં અંતર્ગત છે.
(૩૭૧) દ્રૂપદી સંબંધ સં. ૧૭૦૦ માહ માસ, અમદાવાદમાં.
આદિ— દૂહા.
શાંતિનાથ પ્રણમું સદા, પ્રણમું સદ્ગુરૂ પાય,
શ્રુતદેવી સાંનિધિ કરી, અલગ ટલઉ અંતરાય. ૧
માતપિતા પણિ માનીયઇ, જિણ દીધઉ અવતાર,
દીક્ષા ગુર વિદ્યાતણઉ, એ મોટઉ ઉપગાર. ૨

સં. ૧૬૭૨માં વિશેષશતક સંસ્કૃતમાં રચેલ છે જેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છેઃ—
શ્રીમત્ખરતર ગચ્છે શ્રીમજ્જિનસિંહસૂરિ ગુરુરાજ્યે
સામ્રાજ્યં કુર્વાણે યુગપ્રધાનાખ્ય બિરૂદધરે. ૧
વિક્રમસવતિ લોચન મુનિદર્શન કુમુદ બાંધવ પ્રમિતે,
શ્રી પાર્શ્વજન્મ દિવસે પુરે શ્રી મેડતા નગરે. ૨
યુગપ્રધાન પદવી શ્રી અકબ્બરસાહિના,
યેભ્યો દત્તા મહાભાગ્યાઃ શ્રી જિનચંદ્રસૂરયઃ ૩
તેષાં શિષ્યો મુખ્ય સ્વહસ્તદીક્ષશ્ચ સકલચંદ્રગણિઃ
તચ્છિષ્ય સમયસુંદરસુપાઠકૈરકૃતશતકમિદમ્. ૪
—સં. ૧૭૨૭ વર્ષે શ્રાવણ વદિ ૭ દિને શનિવારે શ્રી ગુઢામધ્યે પં. કલ્યાણનિધાનમુનિનાંતે વાસિના પં લબ્ધિચંદ્ર મુનિ લિપિચક્રે.
(વિ. ધ. ભં.)

પહિલું સાધુ સતીતણા, કીધા ઘણા પ્રબંધ,
હિવ વલિ સૂત્રથકી કહું, દ્રૂપદીનઉ સંબંધ. ૩
એક સૂત્ર બીજું સતી, ઉત્તમ એહની જોડ,
સુણતાં આનંદ ઊપનઈ, કરમની ત્રૂટઈ કોડિ. ૪
વૃદ્ધપણઇ મઇ ચઉપઇ, કરિવા માંડી એહ,
સૂત્ર સતી નઈ સાધસ્યું, મુઝ મનિ અધિક સનેહ. ૫
મત કરઉ ઉંઘ નઈ વારતા, સાંભલતાં સહુ કોય,
આપન પ્રીછઇ અન્યનઇ, અંતરાય પણિ હોય. ૬
ગ્નાતા સૂત્ર અરથ થકી, ભાષ્યઉ શ્રી ભગવંત,
સુધરમ સામી ગુંથિયઉ, સૂત્ર થકી મતિમંત. ૭
કરજોડી જંબૂ કહઈ, સુધરમ સામિનઈ એમ,
પનરમઉ ધન્નાન કહ્યઉ સોલમઉ અધ્યયન કેમ. ૮
સુધરમ સામી ઇમિ કહઈ, સુણિ જંબૂ સુવિચાર,
મહાવીર મુઝનઈ કહ્યઉં, તિમ કહું તે અધિકાર. ૯

× × × ×

અંતે—

ત્રીજો ખંડ ઢાલ સાતમી–રાગ ધન્યાસિરી.
પાસ જિણંદ જુહારીયઇ એહની.

સુધરમ સામી પાંચમઉ ગણધર જંબૂનઇ ભાષઇરે,
ન્યાતા સૂત્રનઈ સોલમઉ, એ અધ્યયન સહુની સાષઇરે. ૧
દ્રૂપદીની એ ચઉપઇ મઈ, વૃદ્ધપણઇ પણિ કીધીરે
શિષ્યતણઇ આગ્રહ કરી, મઈં લાભ ઊપરિ મતિ દીધીરે. દ્રૂ.
એક સતી વલી સાધવી એ વાત બાઉ ઘણું મોટીરે,
દ્રૂપદી નામ લેતાં થકાં, તિણ કરમની ત્રૂટઈ કોટીરે. ૨
એક સંખ દૂધમઇ ભર્યઉ, માનીતી સુતસ્યું મોહઇરે,
સૂત્ર ગુણઇ સખરઇ કંઠ તસુ સુરનરના મુખ સોહઇરે. ૩

ધનવંત વિનયધરમ વલી, એક બાપ નઇ સંયમ ધારીરે,
વૃદ્ધ ગીતારથ ગુરૂ વલી એહની મનિ આવઇ સારીરે. ૪
અમદાવાદ નગરમાહે, સંવત સતરસઈ વરષેરે,
માહ માસ થઇ ચઉપઈ હુંસી માણસને હરષેરે. કૃ. ૫
વાચક હરષનંદન વલી હરષકુસલઈ સાનિધિ કીધીરે,
લિખણ સોઝણ સાહય્ય થકી, તિણ તુરત પુરી કરિ દીધીરે. કૃ. ૬
શ્રી જિણચંદ સૂરીસર, શ્રી સકલચંદ તસુ સીસોરે
સમયસુંદર શિષ્ય તેહના, શ્રી સંઘનઈ દ્યઇ આસીસોરે. કૃ. ૭
ખરતર ગચ્છ તણઉ ધણી, જિનસાગરસૂરિ વિરાજઇરે,
સમયસુંદર કહઇ ચિર જીવઉ, દિન દિન પ્રતિ સબલ દિવાજઇરે. કૃ. ૮
ત્રિણખંડ ઇણિ ચઉપઈ, વલી અતિ ભલી ચઉત્રીસ ચઉત્રીસ ઢાલોરે,
સમયસુંદર કહઈ વંદના સીલ પાલઇ તેહનઈ ત્રિકાલોરે. કૃ. ૯

—ઇતિશ્રી સમયસુંદર મહોપાધ્યાય વિરચિતે દ્રૂપદીસતી સંબંધે ત્રિતીય ખંડ સમાપ્ત. તત્સમાપ્તૌ સમાપ્તા ચેયં ચતુઃપદી પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૧૫ સર્વ ગાથા ૩૧૧ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૧૨ સર્વ ગાથા ૧૫૧ તૃતીય ખંડે ઢાલ ૭ સર્વ ગાથા ૧૪૪ સર્વાગ્રં. ઢાલ ૩૪ સર્વાગ્રં. ગાથા ૬૦૬ સવત ૧૭૦૫ વર્ષે આષાઢ વદિ ૧૩ શુક્રે લિખિતં પાનાં ૩૦–૧૩ મે. લા. વડોદરા.

હવે આ સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન્ કવિની નાની મોટી કૃતિઓની ટીપ નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) પૌષધવિધિ સ્તવન સં. ૧૬૬૭ માગશર સુ. ૧૦ ગુરૂ મરોટમાં

અંતે—

ઉત્કૃષ્ટી પોષા તણી વિધિ કહી ઉપગાર,
જેસલમેરી સંઘનઈ હો, આગ્રહ કરી સુવિચાર. ૩૬
સોલઈસઈ સતસઠિ સમઇહો નગર મરોટ મઝારિ,
મગસરિ સુદિ દશમી દિનઇહો, શુભ દિન સુર ગુરૂવારિ. ૩૭

શ્રી જિનચંદસૂરિ હો, શ્રી જિનસિંઘ સૂરીસ,
સકલચંદ સુપસાઇ હો સમયસુંદર ભણઈ સીસ. ૩૮

—પત્ર ૩ હાલા. ભં. પાટણ દાબડો ૮૨

(૨)+ **કર્મછત્રીસી** સં. ૧૬૬૮ માહ સુદ ૬ મુલતાનમાં

આદિ— રાગ આસાઉરી

કર્મથકી છૂટે નહીં પ્રાણી, કર્મ સબલ દુખ ખાણજી,
કર્મ તણે વશ જીવ પડયા સહુ, કર્મ કરે તે પ્રમાણજી. કરમ. ૧

× × × ×

અંતે—

શ્રી મુલતાન નગર મૂલનાયક, પાર્શ્વનાથ જિણ જોયજી,
વાસુપૂજ્ય શ્રી સુમતિ પ્રસાદે, લોક સુખી સહુ કોયજી. ક. ૩૩
શ્રી જિનચંદસૂરિ જિનસિંઘસૂરિ, ગચ્છપતિ ગુણ ભરપૂરજી,
સિંધુ જેસલમેરી શ્રાવક, ખરતર ગચ્છ પડુરજી. ક. ૩૪
સકલચંદ સદ્ગુરૂ પસાયે, સોલસે અડસઠીજી,
કર્મછત્રીસી એ મઈં કીધી, માહ તણી સુદ છઠીજી. ક. ૩૫
કર્મછત્રીસી કાને સુણીને, કરજો વ્રત પચ્ચખાણજી,
સમયસુંદર કહે શિવસુખ લેશો, ધર્મતણો પરમાણજી. ક. ૩૬

—પ્ર૦ ચૈત્ય૦ આદિ સંગ્રહ ભાગ ૩ પૃ. ૨૨૯

(૩) **શીલછત્રીશી**
(૪) **પુણ્ય છત્રીશી**
(૫) **સંતોષ છત્રીશી**
(૬) +**ક્ષમા છત્રીશી**
} સં. ૧૬૬૯ સર્વ પૃ. ૧૦–અમ૦

આદિ—

આદર જીવ ક્ષમાગુણ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્વેષજી,
સમતાયેં શિવસુખ પામીજેં, ક્રોધેં કુગતિ વિશેષજી. આ. ૧

* * * *

અંતે—

નગરમાંહે નાગોર નગીનો, જિહાં જિનવર પ્રાસાદજી,
શ્રાવક લોક વસે અતિ સુખિયા, ધર્મતણે પરસાદજી. આ. ૩૪
ક્ષમાબત્રીશી ખાંતે કીધી, આતમપર ઉપગારજી,
સાંભલતાં શ્રાવક પણ સમજ્યા, ઉપશમ ધર્યો અપારજી. આ. ૩૫
જુગપ્રધાન જિણચંદ સુરીસર, સકલચંદ તસુ શિષ્યજી,
સમયસુંદર તસુ શિષ્ય ભણે ઇમ, ચતુર્વિધિ સંઘ જગીશજી આ. ૩૬
—જૈ. પ્ર. ૩૯૯

(૭)+ અમરસરપુર મંડન શીતલનાથસ્ત. ૧૫ કડીનું

આદિ–મોરા સાહેબહો શ્રી શીતલનાથકિ, વીનતી સુણો એક મોરડી.

અંતે—

ઇમિ અમરસરપુર સંઘસુખકર માત નંદાનંદણો,
સકલાપ સીતલનાથ સામી સકલ જણ આનંદણો;
શ્રી વચ્છલંછન વરણ કંચણ રૂપ સુંદર સોહએ,
એ તવન કીધઉ સમયસુંદર સુણત જન મન મોહએ. ૧૫
પ્ર. કા, મારી પાસે છે. પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૫

(૮)+મહાવીર સ્ત૦ વિનતિરૂપે–જેસલમેરમાં.

આદિ—

વીર સુણો મુજ વીનતિ, કરજોડી હો કરૂં હું મનની વાત,
બાલકની પરે વીનવું, મોરા સામી હો તૂ ત્રિભોવન તાત,
વીર સુણો મોરી વીનતી. ૧

અંતે— કલશ

ઇમ નયર જેસલમેરમંડણ, તીર્થંકર ચોવીસમો
સાસનાધીશ સિંહલછન સેવતા સુરતરૂસમો
જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલાનિલો,
વાચનાચાર્ય સમયસુંદર, સંથુણ્યો ત્રિભુવનતિલો. ૧૯

—શ્રી બખા મધે સં. ૧૭૫૧ વરખે ભાદ્રવા શુદ ૮ દનૈ લખતં રાએચંદ રાએસંઘ. ઉનાના વકીલ મોરારજીભાઇના મારી પાસે આવેલા એક ચોપડામાં છે. —૨-૧૪ આ. ક.

—પ્ર. રત્નસાગર પૃ. ૧૫૪. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૮૩

(૯) +દાદાજી (જિનકુશલસૂરિ) સ્ત.

આદિ—આયો આયોજી સમરંતા દાદાજી આયો.

(૧૦) પ્રતિમા સ્ત૦ ૭ કડી—આદિ-શ્રી જિનપ્રતિમા હો જિન સારખી કહી, એ દીઠાં આણુંદ.

અંતે—

પારસનાથ હો તુઝ પરસાદથી, સદ્દ્વહના મુઝ એહ,
ભવ ભવ હોજ્યો હો **સમયસુંદર** કહૈ, શ્રી જિનપ્રતિમાશું નેહજી શ્રી.

(મારી પાસે છે)

(૧૧) ઉદ્દયન રાજર્ષિ ગીત—૨૦ કડી.

અંતે—

મુગતિ પહૂતા મુનિવર, **ભ**ગવતિ અંગ વિચાર મુ૦
સમયસુંદર કહઇ પ્રણમતાં, પાંમીજઇ ભવપાર ૨૦. મુ૦

(મારી પાસે છે)

(૧૨) +શત્રુંજય મંડન આદિ બૃહત્સ્ત૦—૩૧ કડી.

આદિ—

બે કર જોડી વીનવુંજી, સુણિ સામી સુવદીત,
કૂડ કપટ મૂંકી કરીજી, વાત કહું આપવીત. ૧

અંતે— કલશ

ઇમિ ચઢિય શેત્રુંજ ચરણ ભેટયા, **ના**ભિનંદણ જિણ તણા,
કરજોડિ **આદિ** જિણંદ આગઇ, પાપ આલોયા આપણા,
શ્રી પૂજ્ય **જિણ**ચંદ સૂરિ સદગુરૂ, પ્રથમ શિષ્ય સુજસ ઘણઇ,
ગણિ **સકલચંદ** સુસીસ વાચક, **સમયસુંદર** ગુણ ભણઇ. ૩૧

પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૫ થી ૨૩૭ (મારી પાસે છે)

(આનું બીજું નામ આલોયણ ગર્ભિત આદિ સ્તo છે. પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સં. ભાગ ર જો. આ સ્તવન પોતે શત્રુંજય યાત્રા કરી ત્યારે કર્યું છે તે માટે શત્રુંજય રાસ પોતે કર્યો છે તેમાં આલોયણનો ઉલ્લેખ જુઓ.)

૧૨ અ +સકલ શાશ્વત ચૈત્યનમસ્કાર સ્તo ૫ ઢાળ.

આદિ—

રિષભાનન વ્રધમાન, ચંદ્રાનન જિન, વારિષેણ નામે જિણાએ. ૧
તેહતણા પ્રાસાદ ત્રિભુવન સાસતા, પ્રણમું બિંબ સોહામણા એ. ૨

× × × ×

અંતે— કલશ.

ઇમિ શાસતા પ્રાસાદ પ્રતિમા સંથુણ્યા જિનવર તણા,
ચિહું નામ જિનચંદ તણા ત્રિભુવન સકલચંદ સુહાવણા;
વાચનાચારિજ સમયસુંદર ગુણ ભણેં અભિરામ એ,
ત્રિહું કાલ ત્રિકરણ શુદ્ધ હોયજ્યો સદા મુઝ પ્રણામ એ.

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૨૮ થી ૨૩૦

(૧૩) +મહેવામંડણ પાર્શ્વનાથ સ્તo (પાર્શ્વનાથનો છંદ) ૮ કડી.

આદિ—

આપણ ઘર બઇઠા લીલ કરઉ, નિજ પુત્ર કલત્રસું પ્રેમ ધરઉ,
તુમ્હે દેસ દેસંતર કાંઇ દઉડઇ, નિત નાંમ જપઉ શ્રીનાકોડઇ. ૧

× × × ×

અંતે—

શ્રી પાસ મહેવાપુર નગરે, મઇ ભેટયઉ જિણવર હરષ ભરે,
ઇમ સમયસુંદર કહઇ ગુણ જોડઉ, નિતo ૮

પ્રo જૈ. પ્ર. પૃ ૨૩૨ (મારી પાસે છે)

(૧૪) વીકાનેર મંડણ ઋષભજિન સ્તo

આદિ—

ઢાલ ઝિરમિર વરસૈ મેહ હો રાજા પરનાલે પાંણી વહે-એ દેશી.

વીક્રમપુર સિણગારહો લાલ, રિષભ જિણેસર ગુણ ભર્યો, મોરાલાલ,
નાભિરાયાં કુલચંદ, મરૂદેવી માતા ઉર ધર્યો—૧ મા.

અપૂર્ણ મારી પાસે છે.

(૧૫) પાર્શ્વનાથજિન પંચ કલ્યાણક સ્ત૦ ૫૧ કડી. સં. ૧૬૫૬
વૈ. સુ. ૩ જેસલમેરમાં આદિજિન પારણ દિને.

આદિ—

પુરિસાદાણી પરગડઉ, જેસલમેરૂ જિણંદ,
પંચ યલ્યાંણક તેહના, પભણિસુ પરમાણંદ. ૧
જિનવરના ગુણ ગાવતાં, લહિયઈ સમકિત સાર,
ગોત્ર તિથંકર બાંધિયઈ, લહુ તરિયઈ સંસાર. ૨
રાગ ભેદ રલિયાંમણા જાણઇ ચતુરસુજાણ,
ભાવ ભગતિ ગુણ ગાવતાં, જીવિત જનમ પ્રમાંણ. ૩

* * * *

અંતે— રાગ ધન્યાસિરી.

ઇમિ થુણ્યઉ જેસલમેરૂમંડન, દુરિત ખંડન સુભ મનઈ,
રસ કરણ દરસણ તરણિ વરસઈ, આદિ જિણ પારણ દિનઇ.૫૦
જિનચંદસૂરતિ સકલચંદન મૃગમદા કેસર કરી,
પ્રભુ સમઇસુંદર પાસ પૂજઈ, તેહની ધન્યાસિરી. ૫૧

૩-૧૧ (મારી પાસે છે)

(૧૬) +તીર્થમાલા સ્ત૦

આદિ—

શ્રી શેત્રુંજે ઋષભ સમોસર્યા, ભલા ગુણભર્યારે,
સીધા સાધુ અનંત, તીરથ તે નમુરે.

અંતે—

શેત્રુંજની કારણી નવાનગરમાંરે, શ્રી રાજસી ભરાવ્યા બિંબ, તી.
તીરથ યાત્રા ફલ તીહાં હાજ્યો મુજ ઇહાંરે, સમયસુંદર કહે એમ. તી.

—મારી પાસે છે. પ્ર. રત્નસમુચ્ચય ૫૯૫.

(૧૭) સાચોરમંડન વીરસ્ત૦ સં. ૧૬૭૭ માહ માસ

આદિ—

ધન્ય દિવસ મેં આજ જુહાર્યો, સાચોરો મહાવીરજી,

અંતે—

ઇમ નયરશ્રી સાચોર મંડન, સિંહલંછન સુખ કરો.
સકલાપ મૂરતિ, સકલ સુરતિ, માત ત્રિશલા ઉરિ ધરો,
સંવત સોલેસે સત્યોતર માહ માસ મનોહરો,
વીનવ્યો પાઠક સમયસુંદર પ્રગટ તું પરમેસરો. ૧૪.

—મારી પાસે છે.

(૧૮) +મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્ત૦ ૧૪ કડીનું.

આદિ—

જંબૂદીવ સોહામણો, દક્ષિણ ભરત ઉદાર,
રાજગૃહ નગરી ભલી, અલકાપુરી અવતાર. ૧
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિજી, સમરતાં સુખ થાય,
મનવંછિત ફલ પામીયઇ, દોહગ દૂરિ પલાય.

* * * *

અંતે— કલશ

ઇમ પચ કલ્યાણિક ત્રિભુવન રાય,
મુનિસુવ્રત સામી વીસમો, જિનવરરાય વીસમો,
જિણવરરાય જગત્ર ગુરૂ, ભયભંજણ ભગવંત,
નિરાકાર નિરંજન નિરૂપમ અજરામર અરહંત
શ્રી જિનચદ વિનેય સિરોમણી સકલચંદ ગણી સીસ,
વાચક સમયસુદર ઇમ પભણઇ, પૂરઉ મનહ જગીસ. ૧૪
—વા૦ સાંમીદાસ ગણિ લિખતં. ૧–૧૫ મારી પ.સે છે.

પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૧૪

(૧૯) +સીમંધર સ્વામી સ્ત૦

આદિ—

ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહજી, ધન પુંડરિક ગિરિનામ,
ધન ધન તેહના માનવીજી, નિત ઉઠી કરેરે પ્રણામ. ૧

× * * *

અંતે—

સમયસુંદરની વંદનાજી, માનજો વારેવાર,
બે કરજોડી વીનવુંજી, વીનતડી અવધાર.
શ્રીમંદિર સ્વામી કહીઇરે, હું મહાવિદેહ આવીસ,
જયવંતા જિનવર કહીઇરે, હું તુંમને વાંદીસ. ૯

—અનંત. સઝાયોમાં.
જૈ. પ્ર. ૩૧૪

(૨૦) +રાણકપુર સ્ત૦ સં. ૧૬૭૬ માગશર જાત્રા કરી.

આદિ—

રાણપુરે રલિયામણોરે લાલ, શ્રી આદીસર દેવ મન મોહ્યું રે.

અંતે—

સંવત સોલ છિયંતરેરે લાલ, મિગસિર માસ મઝાર, મ૦
રાણપુરે યાત્રા કરીરે લાલ, સમયસુંદર સુખકાર, મ૦ ૭

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૨૩૨. જૈ. પ્ર. ૭૦

(૨૧) +અષ્ટાપદ સ્ત૦

આદિ—

મનડો અષ્ટાપદ મોહ્યો માહરોજી, નામે જપું નિશદીશજી.

અંતે—

દૈવ ન દીધી મુઝને પાંખડીજી, આવું કેમ હજૂરજી,
સમયસુંદર કહે વંદનાજી, પ્રહ ઉગમતે સૂરજી. મ૦ ૫

પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૩૪૨.

(૨૨) +**એકાદશી સ્ત૦** ૧૩ કડીનું સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ચોપાઈની દેશી.

આદિ—

સમવસરણ બેઠા ભગવંત, ધર્મ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત,
બારે પરખદા બેઠી રૂડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧

* * * *

અંતે—

જેસલ સોલ ઇક્યાસી સમે, કીધું સ્તવન સહુ મનગમે,
સમયસુંદર કહે દાહાડી, માગસર સુદી અગીયારસ વડી. ૧૩

આમાં મૌન એકાદશી પર્વનું મહાત્મ્ય છે.—પ્ર૦ ચૈ૦ આદિ સંગ્રહ ભા. ૩ પૃ. ૫૪ રત્નસાગર પૃ. ૧૪૪, રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૭૨.

(૨૩) +**પંચમી વૃદ્ધ (મોટું) સ્ત૦** (જ્ઞાનપંચમી પર ૩ ઢાલ ૨૫ કડીનું સ્ત.

આદિ—

પ્રણમુ શ્રી ગુરૂ પાય, નિર્મલજ્ઞાન ઉપાય,
પંચમી તપ ભણુંએ, જનમ સફલ ગિણું એ. ૧

અંતે—

ઇમ પંચમી તપ ફલપ્રરૂપક વર્દ્ધમાન જિણેસરો,
મઇ થુણ્યો શ્રી અરિહંત ભગવંત, અતુલબલ અલવેસરો,
જયવંત શ્રી જિનચંદસૂરિજ, સકલચંદ નમંસિયો,
વાચનાચારિજ સમયસુંદર, ભગતિભાવ પ્રશંસિયો.

—પ્ર૦ રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૧૬૮, રત્નસાગર પૃ. ૧૩૭ શ્રી જ્ઞાનપંચમી (જૈ. ધ. સભા. ભાવ.)

(૨૪) +**પંચમીપર લઘુ સ્ત૦** ૫ કડી.

આદિ—

પંચમી તપ તુમેં કરોરે પ્રાણી, નિર્મલ પામો જ્ઞાન.

અંતે—

પાર્શ્વનાથ પ્રસાદ કરીને, મ્હારી પૂરો ઉમેદરે,
સમયસુંદર કહે હું પણ પામું, જ્ઞાનનો પંચમો ભેદરે-પંચમી૦

—પ્ર૦ રત્નસાગર પૃ. ૧૭૦, જૈનપ્રબોધ પૃ. ૯૦

(૨૫) +ઉપધાન તપ સ્ત૦ (૭ ઉપધાનનું ટુંક વર્ણન)

આદિ—

શ્રી મહાવીર ધરમ પરગાસે, બેઠી પરષદ બારજી,
અમૃત વચન સુણી અતિ મીઠા, પામે હરખ અપારજી. ૧
સુણો સુણોરે શ્રાવક ઉપધાન વહ્યા વિન કિમ સૂઝે નવકાર.
ઉતરાધ્યયન બહુ શ્રુત અધ્યયને, એ ભણ્યો અધિકારજી. સુ. ૨
મહાનિશીથ સિદ્ધાંત માંહે પિણ, ઉપધાન તપ વિસ્તારજી,
અનુક્રમે શુદ્ધ પરંપર દીસે, સુવિહિત ગચ્છ આચારજી. સુ. ૩

* * * *

અંતે— કલશ.

ઇમ વીર જિણવર ભુવણ દિણયર માતા ત્રિશલાનંદણો,
ઉપધાનનાં ફલ કહે ઉત્તમ ભવિય જન આનંદણો,
જિનચંદ યુગપરધાન સદ્ગુરૂ સકલચંદ્ર મુનીસરો,
તસુ સીસ વાચક સમયસુંદર ભણે વંછિત સુખકરો. ૧૮

—પ્ર. રત્નસમુચ્ચય પૃ. ૫૫૧, રત્નસાગર ભાગ ૧ પૃ. ૪૮૨.

(૨૬) +દાનશીલ તપ ભાવ પર પ્રભાતી.

આદિ—

રે જીવ જૈનધર્મ કીજીયે, ધર્મના ચાર પ્રકાર,
દાન શીયલ તપ ભાવના, જગમાં એટલું સાર-રે. ૧

પ્ર. જૈન સ. માળા; ચૈત્ય૦ આદિ સં. ૩.

(૨૭) +માયાપર સ.

આદિ—માયા કારમીરે માયા મ કરો ચતુરસુજાણ.

+જીવરાશી ખમાવવાપર

આદિ—હવે રાણી પદમાવતી જીવરાશિ ખમાવે.
અંતે—

રાગ વૈરાડી જે સુણે, એ ત્રીજી ઢાલ
સમયસુંદર કહે પાપથી છૂટે તતકાલ. હવે૦ ૩૩
(આ સઝાય સ્વતંત્ર નથી પણ તે ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસમાંથી નેમિરાજર્ષિના ખંડમાં છે.)

(૨૮) આદીસર વિનતિ.

આદિ—

આદીસર હો સોવનકાય, તેજઈ રવિ જિમ દીપતો;
સુર કિંનર હો સેવઇ પાય, મોહ મહાભડ જીપતો— ૧
જે અહનિશિ હો પ્રણમે સામિ, ત્યાં ઘર સદા વધામણા,
ચઉ ગઈ દુખ હો ટાલણહાર, જિનવર નામ સુહામણો. ૨
વીનતડી હો ઇક અવધારિ, કરજોડી કવિયણ કહે,
તું સમરથ હો ઇણ સંસારિ, તુઝ કીરતિ જગિ મહમહે. ૩

અપૂર્ણ—મારી પાસે છે.

૨૯ નાગલા ગીત.

આદિ—ભવદેવ ભાઈ ઘરિ આવીયોરે, પ્રતિબૂઝવી મુનિરાયરે,
નવ પરિણીત મુકી નાગલા, ભવદત્ત વાંદે મુનિના પાયરે. ૧
અર્ધમંડિત ગોરી નાગલા.

અંતે—નારી નાગલાઈ પ્રતિબૂઝવ્યોરે, વૈરાગ ધરી બહુ માનરે,
ભવદત્ત દેવલોક પામીયોરે, સમયસુંદર વાંદે પાયરે. ૭ અ૦
અમારી પાસે છે.

૩૦ અર્હન્નક સઝાય. ૯ કડી.

આદિ—વેરણ વેલા પાંગર્યારે હો, ધૂપ તમે અસરાલ, મેરે અરહના,
ધરતી વધી ઉની ઘણુંરે, હાં મુનિવર અતિ સુકુમાલ. મેરે. ૧

અંતે—રાતી શલા અણસણ લીએરે હાં, ચડતે મન પરિણામ. મેરે.
સમયસુંદર કહે તેહનેરે હાં, ત્રિકરણ સુદ્ધ પ્રણામ. મેરે. ૯

(૩૧) +નિંદાવારક સ. ૫ કડી.

આદિ—

નિંદા મ કરજો કોઈની પારકીરે, નિંદાનાં બોલ્યાં મહા પાપરે.

(૩૨) +અનાથીઋષિ સ. ૯ કડી. પ્ર૦ રત્નસ. જૈ. પ્ર.

આદિ—

શ્રેણિક રયવાડી ચઢયો, પેખિયો મુનિ એકંત,
વરરૂપ કાંતિએ મોહિયો, રાય પૂછે રે કહો વિરતંત-
શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિર્ગ્રંથ.

(૩૩) +બાહુબલ સ. ૭ કડી.

આદિ—

રાજતણા અતિ લોભિયા, ભરત બાહુબલ ઝૂઝેરે,
મૂંઠ ઉપાડી મારિવા, બાહુબલ પ્રતિબુઝેરે.
—વીરા મારા ગજથકી ઉતરો.

(૩૪) +અરણિક (અર્હન્નક) મુનિ સ. ૮ કડી. ૧

આદિ—

અરણક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરી, તડકે દાઝે સીસોજી,
પાય ઉવરાણારે વેલૂ પરજલેરે, તન સુકુમાલ મુનીસોજી—અરણક ૧

(૩૫) +શાલિભદ્ર સ.

આદિ— —ર. સ.

પ્રથમ ગોવાળિયાતણે ભવેજી, દીધું મુનિવર દાન.

(૩૬) +મેઘરથરાય સ. જૈ. પ્ર. ૩૬૯

આદિ—

દશમે ભવે શ્રી શાંતિજી, મેઘરથ જીવડો રાય. રૂડારાજા.
સ. મા. પૃ. ૧૩૦

(૩૭) +પ્રસન્નચંદ્રઋષિ સ૦

આદિ—

આરગમેં મુઝને મિલ્યો ઋષિ રૂડોરે, સધો તે સાધુ નિર્ગ્રંથ, ઋષિસર રૂડોરે.૧

(૩૮) +ગજસુકુમાલ સ. નયરી દ્વારામતિ જાણીયેજી.

(૩૯) +રાજુલ સ. રાજુલ ચાલી રંગશુંરે.

(૪૦) રેવતી સ. સોવન સિંઘાસણ રેવતી–આ. ક.

(૪૧) +ધોબીડા પર સઝાય-ધોબીડા તું ધોજે મનનું ધોતિયુંરે–

સ્થૂલિભદ્ર ગીત–પીઉડા! માનો બોલ હમારોરે.

નલદવદંતી ગીત ૬ કડી.

આદિ—

નલદવદંતી નીસર્યા, જૂવટે હારી દેશ, નલ રાજા,
વનમાહે રાતિવાસો વસ્યા, સૂતાં ભૂમિ પ્રદેશ–નલરાજા. ૧

અંતે—

દમદંતી પીહર ગઇ, પાલ્યો નિરમલ સીલ, ન૦
સમયસુંદર કહઈ પિઉ મિલ્યો, લીધા અવિચલ લીલ, ન૦ ૬

(૪૨) +ચેલણા સતી સ. ૬ કડી.

આદિ—વીર વાંદી વલતા થકાંજી, ચેલણા દીઠઉરે નિર્ગ્રંથ–

અંતે—સમયસુંદર કહે ચેલણાજી, પામીયો ભવતણો પાર–
વીરે વખાણી રાણી ચેલણાજી. ૬
મારી પાસે છે.

(૪૩-૪૬) +ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધની સઝાય.

૧ લાની સ.

આદિ-ચંપા નગરી અતિ ભલી હું વારી, દધિવાહન ભૂપાલ રે, હું.

અંતે-સમયસુંદર કહે સાધુને, હું પ્રણમ્યા પાતક જાયરે. હું. ૫

૨ જાની સ. આ-નગર કંપિલાનો ધણીરે, જયરાજા ગુણજાણ,
અં-સમયસુંદર કહે સાધુનેરે, નિત નિત પ્રણમેં પાય દુ.૮

૩ જાની સ. આ-નગર સુદર્શન રાય હોજી, મણિરથ રાજ કરે તિહાં,
અં-સમયસુંદર કહે સાધુને.
૪ થાની સ. આ-પુંડરવર ધનપુર રાજીયો, મ્હાંકી સહિયર, સિંધરથ નામ નરેંદરે.
અં-સમયસુંદર કહે સાધુજી, ચોથો પ્રત્યેકબુધ એ-મ્હાં.

(૪૭) ચારેની સાથે સ૦

આ-ચિહું દિસથી ચ્યારે આવીયા, સમકાલે હે યક્ષ દેહરામાંહિ.
અં-ઉત્તરાધ્યયને તે કહ્યા, સૂત્રમાહે હો ચ્યારે પ્રત્યેક બુધ,
સમયસુંદર કહે સાધુના, ગુણ ગાયાહે પાટણ પરિસિધિ.
—મારી પાસે છે.

(૪૮) નમિરાજગીત.

આદિ—

જી હો મથુરા નગરીનો રાજીયો, જીહો હય ગય રથ પરિવાર,

અંત—

જીહો ઉત્તરાધ્યયને એહ છે જીહો, નમિરાજા અધિકાર,
જીહો સમયસુંદર કહે વાંદતાં, જીહો પામીજે ભવપાર. ૭
(મારી પાસે છે.)

(૪૯) સનતકુમાર ગીત.

આદિ—

જોવા આવ્યા રે દેવતા, રૂપ અનોપમ સાર,
ગરવ થકી વિણસી ગયો, ચક્રવત્તિ સનતકુમાર,
નયણ નિહાલોરે નાહલા. ૧

અંતે—

સનતકુમાર મુનીસરૂ, નાણ્યો નેહ લગાર,
કાજ સમાર્યારે આપણાં, સમયસુંદર કહે સાર. ૫. ન.
(મારી પાસે છે.)

(૫૦) અર્હન્નક ગીત.

અંતે—

અધિકાર ભણ્યો મઈં એહનઉ, સમયસુંદરનઈં ધ્યાન તેહનઉ.
૭ મ્હા.

૫૧—૮૬

૩૬ ગીતો—જૂદા જૂદા રાગમાં પદ જેવાં. સં. ૧૬૭૦ માં યા તે પહેલાં.
(૧) ક્રોધ નિવારણ—જીયુરા તું મ કરિ કિણસું રોસ.
(૨) માન નિવારણ—મૂરિખ નર કાહે તું કરત ગુમાન.
(૩) માન નિવારણ—કિસીકું સબ દિન સરીખે ન હોઈ.
(૪) માયા નિવારણ—છહુ મેરા, જીવ તું વિમાસે નહિ કછુ તેરા.
(૫) લોભ નિવારણ—રામા રામા ધનં ધનં, ભમતઉ રહઈ તું રાતિ દિનં.
(૬) લોભ નિવારણ—ચેલા ચેલા પદં પદં, પુસ્તક પાના લોભ મદં.
(૭) મનશુદ્ધિ—એક મનશુદ્ધિ વિણુ કોઉ મુગતિ ન જાઇ.
(૮) જીવપ્રતિબોધ—જાગિ જાગિ તું જંતુયા, તું કાંઈ નિચિંતો સેવેરી.
(૯) જીવપ્રતિબોધ—રે જીવ વખત લિખ્યા સુખ લહિયઇ,
(૧૦) આર્ત્તિ નિવારણ—મેરે જાયુ આરતિ કાંઈ ધરઇ,
(૧૧) નિંદાપરિહાર—નિંદા ન કીજઇ જીવ પરાઇ, નિંદા પાપે પિંડ ભરાઈ,
(૧૨) હુકાર પરિહાર—જહાં તહાં ઠઉર હું હુ હું,
(૧૩) કામિની વિશ્વાસ નિવારણ—કામિની કહિ કુંણુ વેસાસા,
(૧૪) જીવ નટાવા—દેખિ દેખિ જીવ નટાવે ઐસો નાટક મંડયેરી,
(૧૫) સ્વાર્થ—સ્વારથકી સબ હે રે સગાઇ,
(૧૬) પારકી હોડ નિવારણ—પારકી હોડ તુ મ કરિરે,
(૧૭) જીવ વ્યાપારી—આએ તીન જણે વ્યાપારી,
(૧૮) ઘડી લાખીણી—ઘડી લાખીણી જાઈ બે, કછુ ધરમ કરો ચિત લાઈ બે.
(૧૯) ઘડિયાલા—ચતુર સુણો ચિત લાય કે કહા કહે ઘરિયારા,

(૨૦) ઉધમ ભાગ્ય—ઉધમ ભાગ વિના ન ફલે, બહુત ઉપાય કીયે કયા હોઇ,
(૨૧) સર્વ ભેખ મુગતિગમન—હાં માઇ હરકોઉ ભેખ મુગતિ પાવે,
(૨૨) કર્મ—હાં માઈ કરમથી કો છૂટે નહી,
(૨૩) નાવા (નાવિક)—નાવાની કારી ચલે નીર મઝાર,
(૨૪) જીવદયા—હાં હો જીવદયા ધર્મ વેલડી, રોપી શ્રી જિનરાય,
(૨૫) વીતરાગ સત્યવચન—હાં હો જિનધર્મ ધર્મ સહુ કહે, થાપે અપણી વાત.
(૨૬) મરણ નિવારણ—મરણ તણો ડર ન કરિ મૂરિખ, જિણ વાટે જગિ જાઇરે.
(૨૭) સંદેહ—કરમ અચેતન કિમ હુયઉ કર્ત્તા, કહો કિમ શકિયે થાપીરે,
(૨૮) સૂતા જગાવણ—જાગિ જાગિ જાગિ ભાઈ જાગિરે તું જાગિ,
(૨૯) જગત્ સૃષ્ટિકારણ પરમેશ્વર પૃચ્છા—પૂછું પંડિત કહો કાહકી કંત, આ જગત સૃષ્ટિ કિણ કીધીરે.
(૩૦) ભણનપ્રેરણ—ભણોરે ચેલા ભાંઈ ભણોરે ભણો,
(૩૧) ક્રિયાપ્રેરણ—ક્રિયા કરો ચેલા ક્રિયા કરો.
(૩૨) પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા—કુણ પરમેશ્વર સ્વરૂપ કહે,
(૩૩) જીવકર્મ સંબંધ—જીવને કરમ માહોમાહિ સંબંધ,
(૩૪) પરમેશ્વર લઘુ—હાં હો એક તિલ દિલમેં આવ તું, કરે કરમનો નાશ.
(૩૫) નિરંજનધ્યાન—હાં હમારે પરબ્રહ્મ જ્ઞાનં,
(૩૬) દુખમયકાલે સંયમપાલન—હાં હો કહો સજમ પંથ કિમ પલે,

—આ સર્વ ગીતોની પ્રત તેની છેવટે અનુક્રમણિકા સહિત ૭-૧૧ લ. સં. ૧૬૭૦ પ્રથમ ચૈત્રી શુદિ ૧૦ ગુરૂ લિખિત મારી પાસે છે.

(૮૭) પદ. સુખનીકો સીતલનાથકો,

(૮૮) **શાંતિનાથ પદ.**

આદિ— આંગણ કલ્પ ફલ્યોરી હમારે,

(૮૯) ઋષભનાથ ગીત—રીષભજી મેરે મન ભગતિ વસીરી.
(૯૦) ગૌતમગીત. ૭ કડીનું.

આદિ—

મુગતિ સમો જાંણી કરી, છરે યે વીરજી મુઝનેં મમાડ દૂરિરે,
મેં અપરાધ ન કો કીયઉ, છ૦ વીરજી રહતઉ તુમ્હ હજૂરિરે,
વીરજી વીરજી કિહાં રયા(હ)ઉ.

અંતે—

ગૌતમ કેવલ પામીઉ છ૦ ત્રિભુવન હરખ્યા સુરનર કોડરે.
ધર્મસમુદ્ર ગૌતમ તણા છ૦ પ્રણમેં સમયસુંદર કરજોડિરે. ૭ વી૦
(મારી પાસે છે.)

દાદા (જિનકુશલસૂરિ) ગીત—દાદા તો દરસણ દીજે,
દાદો સેવિયા સુખી કીજે.

(૯૧) ધન્નાશાલિભદ્ર ગીત. ૮ કડીનું.

આદિ—

ધન્નો [illegible] બોધી, ભગવંતનો આદેશ લે છરો.
હો મુનિવર ધ.
[illegible] વૈભારગિરિ ઉપરિ આય છરો. ૧ હો૦

અંતે—

[illegible] મુનિ [illegible] મુનિવર છરો.
[illegible] સમયસુંદર [illegible] ૮ હો મુનિ૦

(૯૨) સ્થૂલભદ્ર ગીત. સં. ૧૧૮૫ [illegible]
([illegible])માં

આદિ—

[illegible]
[illegible] ૧ [illegible]

* * * *

અંતે—

સંવતિ સોલ નવ્યાસીયઇ રે, મીર મોજાચું રાજરે,
અકપુરમાંહિ રહીરે, ભાદ્રવઇ જોડી છઇ ભાસરે. મન૦ ૫
શુલભદ્ર કોસ્યા પ્રતિબુઝવઇરે, ધરમ ઉપરિ ધરઉ રાગરે,
પ્રેમબંધન નેહિ પાડુયોરે, સમયસુંદર સુખકારિરે. મન૦ ૬

—મારી પાસે છે.

(૯૩) આલોયણ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહમદપુરમાં (અમદાવાદમાં)

આદિ— નગર સુદર્શણ અતિ ભલો એહની ઢાલ.

પાપ આલાચું આપણાં, સિદ્ધ આતમ સાખિ,
આલોયાં પાપ છૂટીયે, ભગવંત ઇમ ભાખ. પાપ૦ ૧
સાલ હીયાથી કાઢજો, જિમ કીધાં તેમ,
દુખ દેખિસિ નહિતરિ ઘણાં, રૂપી લખણા જેમ. પાપ૦ ૨

* * * *

અંતે—

સંવત સોલઅઠાણુયઇ, અહમદપુરમાંહિ,
સમયસુંદર કહે મેં કરી, આલોયણ ઉચ્છાહિ. ૩૬

—૨-૧૧ મારી પાસે છે. પ્ર. કા. નં. ૮૬૨.

(૯૪) ચાર શરણાં ગીત.

આ કવિ એક ઘણા પ્રતિષ્ઠિત અને ઉત્તમ કાવ્યકાર થયા છે. સં. ૧૬૪૯ના ફાગણ શુદ બીજે બૃહત્ ખરતર ગચ્છના યુગપ્રધાન જિનચંદ્રસૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં માનસિંહને આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહસૂરિ રાખ્યું તે સમયે તેજ જિનચંદ્રસૂરિએ સ્વહસ્તે કવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય (જુઓ નં. ૧૯૫ પૃ. ૩૨૬) એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું. અકબ્બર બાદશાહે લાહોરથી જિનચંદ્રસૂરિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ત્યારે તે સૂરિએ બાદશાહ પાસે જવા વિચાર કર્યો અને તે વખતે સાથે સમયસુંદર કવિ પણ હતા. આ વિહાર ગૂજરાતથી જાલોર, મેડતાં, નાગોર એમ મારવાડમાંથી પસાર થઈ લાહોર સુધીનો હતો. એટલે ૧૬૪૯ પહેલાં કવિ ગૂજરાતમાંજ

રહ્યા હતા અને ૧૬૪૯ માં લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી તે બાજુ તે વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રાન્તીય શબ્દો, મારવાડી, ફારસી, શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેમાં રચનાસ્થલ જણાવેલ છે તે પરથી જણાઈ આવે છે. તેઓ સંસ્કૃત ભાષાના અચ્છા જ્ઞાતા હતા. તેમણે તેમાં રચેલા ગ્રંથો પરથી તેઓ એક સમર્થ વિદ્વાન્, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, શબ્દશાસ્ત્રી, છંદશાસ્ત્રી અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર હતા. તેમના ગ્રંથોમાં ભાવશતક સં. ૧૬૪૧, પુણ્યનંદીકૃત રૂપકમાલા (ગૂ) પર સંસ્કૃત અવચૂર્ણિ સં. ૧૬૬૩, કાલિકાચાર્યકથા સં. ૧૬૬૬, સામાચારી શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતા, વિશેષ શતક સં. ૧૬૭૨ મેડતામાં, ગાથાલક્ષણ સં. ૧૬૭૩ મેડતા, વિચારશતક સં. ૧૬૭૪, અષ્ટલક્ષી શરૂ કર્યો સં. ૧૬૪૯ અને પૂરો કર્યો સં. ૧૬૭૬ લાહોરમાં કે જેમાં 'રાજાનો દદતે સૌખ્યં' એ વાક્યના આઠ લાખ અર્થો કર્યા છે (જૂઓ પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ નં. ૧૧૭૪ પૃ. ૬૮), વિસંવાદ શતક સં. ૧૬૮૫, વિશેષસંગ્રહ સ. ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસરમાં, ગાથાસહસ્રી સં. ૧૬૮૬, 'જયતિહુયણ' સ્તોત્રપરવૃત્તિ સં. ૧૬૮૭ પાટણમાં, દશવૈકાલિક સૂત્રપર શબ્દાર્થવૃત્તિ સ. ૧૬૯૧ ખંભાતમાં, વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિ સં. ૧૬૯૪ જાલોરમાં, તથા કલ્પસૂત્રપર કલ્પકલ્પલતા નામની વૃત્તિ, રઘુવંશપર વૃત્તિ, સંવાદસુંદર, ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન, નવતત્ત્વપર વૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તર સારસંગ્રહ આદિ રચ્યા છે. સ. ૧૬૪૧ માં ભાવશતક ગ્રંથ રચ્યો અને સ. ૧૭૦૦ માં ગૂજરાતીમાં વૃદ્ધપણામાં 'દ્રુપદી સંબંધ' એ ગૂજરાતી ભાષામાં રાસ રચ્યો ત્યારે ૧૬૪૧ માં ૨૧ વર્ષની ઉમર કવિની ગણીએ, તો ઓછામાં ઓછું ૮૦ એંશી વર્ષનુ આયુષ્ય ગાળ્યુ હોય એમ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે.

આ ઉપરાંત એ પણ જણાય છે કે તેમણે સં. ૧૬૭૬ માં રાણકપુર (સાદડી પાસે) જાત્રા કરી અને સં. ૧૬૮૨ મા જેસલમેર પાસેના અસલ રાજધાની લોદ્રવપુરના વતની થેરૂ ભણસાળીએ જેસલ-

મેરથી શત્રુંજય જવાનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તેમાં પણ તેમણે સંઘ સાથે રહી શત્રુંજય યાત્રા કરી હતી. તેમ બીજાં અનેક તીર્થોની જાત્રા કરી હતી. વૃદ્ધપણામાં અમદાવાદ અને તે આસપાસ ગૂજરાતમાંજ રહી સ્વર્ગવાસ કર્યો હોય તેમ સંભવે છે. તેમની શિષ્યપરંપરામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદન બહુ વિદ્વાન્ હતા કે જેમણે મધ્યાન્હપદ્ધતિ નામનો ગ્રંથ સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચ્યો છે. તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં સ્વગુરુ સમયસુંદર માટે વચનકલાકવિકલા-નિષ્ણાત, તર્કવ્યાકૃતિ સાહિત્યજ્યોતિ, સમયતત્ત્વવિદ્ એ યથાર્થ વિશેષણો આપ્યાં છે અને વિશેષમાં જણાવ્યું છે કેઃ—

પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે ઇતિ સત્યં વ્યધાયિ યૈ;
યેષાં હસ્તાત્ સિદ્ધિઃ સંતાને શિષ્યશિષ્યાદૌ.
અષ્ટલક્ષાનર્થાનેકપદે પ્રાપ્ય યે તુ નિર્ગ્રન્થાઃ
સંસારસકલસુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાજાનાં.

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા. આ હર્ષનંદને ખરતરગચ્છની લઘ્વાચાર્યીય નામની આઠમી શાખા જિનસાગરસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ માં કાઢી હતી તે બહુ વધારી. સમયસુંદરના પ્રશિષ્ય હર્ષકુશલ ઉપાધ્યાય થયા કે જેમણે કવિની ભાષાકૃતિ ધનદત્ત ચોપાઈ સંશોધી હતી. વળી તેમની શિષ્યપરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા ને તેના શિષ્ય આલમચંદ થયા કે જેમણે સં. ૧૮૨૨ ના માગશર શુદિ ૪ ના દિને સમ્યક્ત્વ કૌમુદી ચતુઃપદી ભાષામાં રચેલ છે. જુઓ ઓગણીસમી સદીમાં આગળ કવિ આલમચંદ.

આ કવિના સંબંધમાં અતિ વિસ્તારથી મેં 'કવિવર સમયસુંદર' એ નામનો નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્માં લખી વાંચ્યો હતો અને તે જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૨ અંક ૩ માં પ્રકટ થયેલ છે તે જોઈ લેવા વાચકને ભલામણ છે.

૧૯૬ ક. રત્નકુશળ (ત. મેહર્ષિ-દામર્ષિ શિ.)

+ પાર્શ્વનાથ સંખ્યા સ્ત. સં. ૧૬૫૨ આસપાસ.

આદિ—

શ્રી જીરાઉલિ નવખંડ પાસ વખાણીઇરે નામઇં લીલવિલાસ,
સંકટ વિકટ ઉપદ્રવ સવિ દૂરઇં ટલઇરે મંગલ કમલાવાસ. શ્રી. ૧

× × × ×

અંતે—

ભોગ સંયોગ તે પામઇ માનવ નવનવારે જસ તૂસઇ શ્રીપાસ,
ગણિ દામા શિષ્ય રતનકુશલ ભગતિઇ કહઇરે આપો ચરણઇં વાસ શ્રીર૦

—પ્ર૦ પ્રાચીન તીર્થમાલા સં. પૃ. ૧૬૯-૧૭૦

(આ કવિએ પંચાશક વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ આશ્વિન સિત પંચમી દિને રવિવારે ઉંઝા ગામમાં લખી છે તેમાં પોતાને પંડિત મેહર્ષિ ગણિ શિષ્ય શ્રી દામર્ષિ ગણિના શિષ્ય જણાવેલ છે. અપ્રકટ વિ. ધ. પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.)

૧૯૭ મુનિશીલ (આં. વિદ્યાશીલ-વિવેકમેરુ શિ૦) ધર્મમૂર્તિ સૂરિના રાજ્યમાં.

(૩૭૧) જિનપાલ-જિનરક્ષિત રાસ સં. ૧૬૫૮ માહ વદ ૮

અંતે—

શ્રી અંચલગચ્છ સુહગુરુ સુરતરુ સારિખાજી, શ્રી ધરમમૂરતિસૂરિ,
તે સહુ ગુરુના ચરણકમલ નિતિ વાંદીઇજી, દોહગ જાઇ દૂરિ. ૧૬
કરિ શર રસ ઇંદુ માસ કુમારઇ સલહીજી, બહુલ આઠમિ દિન ચાર,
સખિ રચી એ સંઘ તણઇ આગ્રહિ કરીજી રવિ શશિ નયર મઝારિ. ૧૭
સૂત્ર અરથથી જિમ ગુરુ મુખિ સાંભલિઉજી, અરથ વખાણિઉ એહ,
ઓછઉ અધિકઉ મિછા દુક્કડ મુહનઇજી સુકવિ પમજ્યો તેહ. ૧૮

શ્રી વિદ્યાશીલ સીસ સુપરિ સોહામણિ પંડિત પુહવિ પ્રવીણ,
વિવેકમેરૂ ગણિ સંયમ ગુણ કરિ વિચરતાજી, હું તસ્ય ચલણે લીણ.૧૯
ત્રીજા જિનવર સંભવનાથ પસાઉલિજી મુનિ જંપઇ મુનિશીલ,
જે નરનારી ભણસ્યઇ ગુણસ્યઇ સાંભલઇજી લવિ પરિપામઈ લીલ. ૨૦
—સં. ૧૬૯૪ વર્ષે ભાદ્રવા વદિ ૧૪ ગુરૂ (ઈડર બાઇઓનો ભં.)

૧૯૮ પદ્મરાજ

(૩૭૨) સનત્કુમાર સં. ૧૬૫૯—વિ. ધ.
(૩૭૩) અભયકુમાર —ડે; ભાવ.

૧૯૮ ક વિદ્યાવિજય (ત૦ નયવિજય શિષ્ય)

૨૪ જિનપંચ કલ્યાણક સૂચિત સ્ત૦ સં. ૧૬૬૦

અંતે—

વીર પારંગતાય તિમ ગણઉ સિવ દિવસિ, એહપદ સરવ જિનનામ સાથિં,
ગણઉ કલ્યાણક દિવસિ પદ સહસખેં, તપ કરી હોઈ જિમ મુગતિ હાથિં.
૩૯ પૂ.
ચંદ્રરસ રિતુગગન વરસિ કલ્યાણક તવન કીધું ભવિક ભણત ભાવઈ,
કીરતિ કોટિ કલ્યાણ સુખસંપદા, સિદ્ધિ સૌભાગ્ય મિલી વેગિ આવઈ.૪૦ પૂ.

કલસ.

તપગચ્છ અધિપતિ નમત નરપતિ રૂપ રતિપતિ સૂંદરો,
શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ સુવિહિત મુકુટ ગુણમણિ આગરો
ઉવઝાય શ્રી નયવિજય સીસઇં થુણીયા સકલ જિનેસરો,
દિઉ મુઝ મહોદય વાસ વિદ્યાવિજય સંપદ સુખંકરો. ૪૧

—૩–૧૪ (મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.)

૧૯૯ જયવિજય (દેવવિજય શિ૦)

(૩૯૪) શુકન ચોપાઈ ૧૬૬૦ આસો શુ. ૧૫ ગિરિપુર-વાગડમાં

અંતે—

વાગડ દેશ વિઇરાગર નાંમ, જિહાં પટદરશણના વિશ્રાંમ,
રાજધાનીનું રૂડઉ ઠામ, દેશ મધ્ય ગિરિપુર વલીગાંમ. ૩૮

ગઢમઢ મંદિર પોલિ સુચંગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉત્તંગ,
રાજ કરઈ રાજા ગુણનિલુ, દાની માંની ભોગી ભલુ. ૩૯

કવિતા શ્રોતા વિરતો જાંણુ, સૂરવીર ધીર પાંણિ,
સહસમલ્લ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રજાતણઉ પ્રતિપાલ. ૪૦

તસ સુત કુયર કમસીહ જેહ, ચઉદ વિદ્યા ગુણ જાંણઇ તેહ,
કીરતિ તેજ અનઇ પરિવાર, શત શાખા વાધઇ વિસ્તાર. ૪૧

જસ ધરિ ગાંધી સંઘ પ્રધાન, પર ઊપગારી ન ધરઇ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઈં નિતુ કેલિ, મંગલીકની વધતી વેલિ. ૪૨

સધરલ પુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરઇ અભ્યાસ,
તેહનઈં ભણવા કાજિં કરી, પ્રાકૃતબંધ ચઉપઈ એ ધરી. ૪૩

વ્યોમ રસ રતિ ચંદ્ર વખાંણિ, સંવછર હઇડઈ એ આંણિ,
સરદરતિ નઇ આસો માસ, રાકા પૂર્ણચંદ્ર કલાવાસ. ૪૭

વિબુધ પુષ્પ દક્ષ આંણીઇ, પંડિત દેવજ જગિ જાંણીઇ,
તાસ સીસ કરજોડી કહઈ, સુકન ભણ્યાં સવિ સુખ લહઇ. ૪૮

ભણતાં સવિ લહીઈ રિદ્ધિ, એ ભણતાં પાંમઈ વલી બુદ્ધિ,
જયવિજય નઈ પરમાણુંદ, ભણુતાં ગુણતાં સદા આનંદ. ૪૯

—જયકમલ ગણિના લિખિતં.
—ઉદયપુર યતિ ભંડાર.

---

૨૦૦ હેમવિજય ગણિ (ત૦ આનંદવિમલસૂરિના આજ્ઞાવર્તી શુભવિમલ-કમલવિજય પં. શિ૦)

(૩૭૫) +કમલવિજય રાસ સં. ૧૬૬૧ મહેસાણામાં.

આદિ—

સરસ વચન રસ વરસતી, સરસતિ કવિઅણ માય,
સમરિય નિયગુરૂ ગાયસ્યું, પંડિત પ્રણમિય પાય. ૧
કમલવિજય કોવિદ તિલક, સુવિહિત સાધુ સિંગાર,
તાસ રાસ રલિઆમણો, ભણતાં જય જયકાર. ૨

* * * *

અંતે—

શ્રી કમલવિજયવર વિબુધના નામથી સકલ કલ્યાણના કોડિ,
સંપદા સવિ મિલઇ દૂરિત દૂરિં ટલઈ મંત્રમાં મૂલગો એહ કહીઇ ૧૦૭
જાસ વૈરાગ્ય વર વાનગી વાસના શખર સુવિહિત જતી રિદય રાખી
જાસ સંવેગ રસ સરસ સવિ પાછિલા સાધુ ગુણરાસિનો હુઉ સાખી૧૦૮
રૂપરેપા ધરો અસમ સમરસ વરો સાહ ગોવિંદ સુત સાધુ સીહો,
કહતિ કવિ હેમ થિર પેમ એ શ્રીગુરો હોઉ મહ સુહકરો અમિયજીહો૧૦૯

—આ કવિ પ્રતિષ્ઠિત હતા અને તે માટે શ્રાવક ઋષભદાસ કવિએ તેનું નામ પૂર્વના નામી કવિ તરીકે પોતાના 'હીરવિજય-કુમારપાલ રાસ આદિમાં ઉલ્લેખેલ છે. જુઓ તે રાસોની પ્રશસ્તિઓ. વિજયપ્રશસ્તિ મહા કાવ્ય ૧૬ સર્ગમાં સંસ્કૃતમાં કરી પોતે સ્વર્ગવાસ કર્યો તેથી તે કૃતિ તેના ગુરૂભાઈ પં ગુણવિજયે બીજા પાંચ સર્ગ રચી પૂરી કરી. તેથી પોતે પોતાને 'કવિ' એ ઉપનામ આપે છે તે સાર્થક છે. હીંદીમાં પણ કવિતાઓ તેણે રચી છે. વધુ માટે જુઓ પ્ર. ઐ. રા. સ. ભાગ ૩,

(આ કવિએ કેટલાંક સ્તવનો સ્વાધ્યાયો શ્રી વિજયસેનસૂરિ રાજ્યમાં બનાવ્યાં છે. આની કેટલીક કૃતિઓ પાટણના હાલાભાઇના ભંડારમાં છે)

(૩૭૬) નેમિજિનચંદ્રાવલા
આદિ—

સમરીય સમરસસાગરરે ગુરૂગિરૂઓ ગુણવંત,
શિવાદેવી સુત ગાઇએરે મુઝ મનિ લાગી પંતિ.
મુઝ મનિ લાગી પંત ઘણેરી, સેવ કરૂં નેમીસર કેરી,
નમે જેહને નરવર રાજા, જસ દીઠે મતિ આવે તાજા.
જી નેમિ જિનજીરે રાજીમતી ભરતાર ભગતે વંદિએરે,
જાસ નામ અભિરામ, સુણી આણંદિએરે—આંચલી.

* * * *

અંતે—

તપગચ્છ મંડણુ હીરલોરે હીરવિજય મુનિરાજ,
નામ જપંતાં જેહનુંરે સીઝે સઘલાં કાજ,
સીઝે સઘલાં કાજ સીઝે સઘલાં કાજની કોડી,
તેહને નમે સદા કરજોડી
પંડિત કમલવિજયનો સીસ, હેમવિજય મુનિ દે આસીસ. ૪૪
—૪-૧૩.લીં. પાનાં ૩.|પ્રે. ૨.

૨૦૧ જિનચંદ્રસૂરિ શિ.

(૩૭૭) જિનધર્મ મંજરી સં. ૧૬૬૨ વિક્રમનગર (બીકાનેર)માં.
અંતે—

ભુજ રસ વિજાદેવી વચ્છરઇ, મધુ સુદિ દશમી પુષ્પારકવર,
ઈમ વરઈ વિક્રમનગર મંડણ, રિષભદેવ જિણેસર.
સુપસાય ખરતર ગચ્છનાયક સકલ સુવિહિત સુપકર,
જુગપવર શ્રી જિણચંદસૂરી સુરિ સુસીસ પયંપએ.
શ્રીમમ.......... ૭૩
ધ્રમ જિનભાષિત મુલ સમકિત ધરમ સુરતરૂ મંજરી,
અનિ સુગુણ સરસ સુગંધ સુભદલ સફલ અવિચલ સિવસિરી.

વિધ કરીય અકબ્બર સાહિવર પ્રતિબોધકારક સુહગુરૂ
આદેશ લહિ કરી ધરમ ધરતાં સેય મંગલ સુષકરૂ. ૭૪

—સં. ૧૭૫૮ પો૦ શુ. ૩ રવૈ લિ૦ ૨૦-૧૨ આ. ક.

૨૦૨ આનન્દોદય

(૩૭૮) વિદ્યાવિલાસ ચોપઈ ૧૬૭૨ માણેક.

૨૦૩ પ્રેમવિજય (ત૦ વિજયસેનસૂરિ-વિમલહર્ષ શિ.)

(૩૭૯) +આત્મશિક્ષા. સં. ૧૬૬૨ વૈ. શુ. ૧૫ ગુરૂ. ઉજ્જેણીમાં—

અંતે—

શ્રી વિજયસેન ગુરૂરાયવર, શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ,
વિજયમાન ગુરૂ વંદિએ, જિમ સૂરજ ઉર ચંદ.
તપગચ્છ વાચકમિં વરૂ, શ્રી વિમલહર્ષ શિરતાજ,
નામે નવનિધિ સંપજે, દર્શણ સીઝે કાજ.
આતમ શિક્ષા ભાવના, તાસ શિષ્ય મનરંગ, ૧૭૯
પ્રેમવિજય પ્રેમે કરી, ઉલટ આણી અંગ.
રત્નહર્ષ વિબુધ મુઝ, બંધુ તાસ પસાય, ૧૮૦
તાસ સાંનિધ ગ્રંથ મેં કર્યો, મન ધરી હર્ષ અપાર.
સંવત સોલબાસઠ, વૈશાખ પુન્યમ જોય, ૧૮૧
વાર ગુરૂ સહિ દિન ભલો, એ સંવત્સર હોય.
નગર ઉજ્જેણીમાં વળી, આતમશિક્ષા નામ, ૧૮૩
મન ભાવ ધરીને તિહાં કરી, સિધાં વંછિત કામ.
એકશત એંશી પાંચએ, દુહા અતિ અભિરામ, ૧૮૪
ભણે સુણે જે સાંભળે, તે લહે શિવ કામ.

(૩૮૦)+શત્રુંજય સ્તવના આદિનાથ વિનતિ ૩૫.

આદિ—

પ્રણમિઅ સયલ જિણંદ, પાય મન વાંછિત કાંમિ,
સકલ તિરથનો રાજીઓજી, પ્રણમુ સિરનાંમિ. ૧

* * * *

અંતે—

તપગચ્છનાયક ગુણનીલોએ, ગુરૂ હીરજી રાયા,
મનમોહન વિજયસેન સુરી, તેહના પ્રણમું પાયા,
વિમલહરષ શિષ્ય પ્રેમવિજય, કહે નિસુણો દેવ,
ભવ ભવ શત્રુંજા ગિરિ તણીએ, મુઝ દેજો સેવ. ૨૨

(કલશ.)

ઇમ થુણ્યો સ્વામી, મુક્તિગામી, આદિ જિન જગદેવ એ,
નિત્ય નમે સુર નર, અસુર વ્યંતર, કરે અહોનિશ સેવ એ,
જે ભણે ભગતેં ભલી યુકતેં, તસ ઘર જય જયકાર એ,
કહે કવિયણ સુણો ભવિયણ, જીમ પામો ભવપાર એ.

(૩૮૧) ધનવિજય પન્યાસ રાસ. (ઐ.) ખં-૧.
+ સીતા સતી સ. પૃ. ૧૫૪ મ. આ. બી.

---

૨૦૪ વિમલચારિત્ર (નાગોરી વડતપ-પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ-સમરચંદ્ર-રાજચંદ્ર-રત્નચારિત્ર શિ.)

(૩૮૨) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૬૩ માગશર શુદ ૨ ગુરુ. નાગોરમાં.

આદિ—

શાંતિકરણ જગિ જાણિયે, વિશ્વસેનકુ કુલચંદ,
ભાદ્રપદ વદિ સાતમિદિ, ચવીયા જગદાનંદ,
આનંદ અચિરા હુઓ અનિષજો, જેઠ વદિ તેરમ દિને,

જન્મ પામ્યા ઈંદે ઉચ્છવ કીધ, સુરગિરિ શુભ મન્ને,
ગર્ભથી જિણે મારિ ટાલી શાંતિ થઈ આણંદિયા,
સજન દેખત નાતિ રંગિઈ **શાંતિ** જિન નામજ દિયા. ૧

મંડલપતિ પદવી લહી પહિલોં ભોગવિ ભોગ,
ચક્રવર્ત્તિપદ પામિયા, મિલીઓ સહૂ સંયોગ.
સંયોગ મિલીઓ સાધિ ષટ્ખંડ રતન સવિ નવનિધિ લહ્યા,
મુગટ બદ્ધ બત્રીશ ભૂપતિ સહસ સેવે ગહગહ્યા.
જેઠ માશિ ઇક સિણુ ચઉદસિ ઈંદ્ર ચઉસઠિ આવીઆ,
કીધ ઉચ્છવ દીખ લીધી વર્ણવે ગુણ ભાવીયા. ૨

પોસ શુકલ નવમી દિને પામ્યો કેવલનાણુ,
જેઠ બહુલ તેરસિ તિથેં પ્રભુ પામ્યો નિર્વાણુ,
નિર્વાણુ પામ્યો શાંતિ જિણુવર સિદ્ધિ પદિ સુખસંપદા,
પામિયા તસુ ચરણુ પ્રણુમો ભગતિસ્યું ભવિયણુ મુદા,
તેહ સ્વામિ સેવતાં સહી રોગ નાવે તનિ કદા.
મનહ મનોરથ સર્વપૂરણુ સિદ્ધિ લહિયે સર્વદા. ૩

દૂહા.

સુહ ગુરૂ ચરણુકમલ સદા વંદોં ધરી આણુંદ,
ભવિય કમલ પડિબોહવા ઉદયો તેજિ દિણુંદ. ૪

ચિહું પ્રકાર ધર્મ વર્ણવ્યો તિહુયણુ જન આધાર,
દાન શીલ તપ ભાવના કરિ તરિય સંસાર. ૫

ધર્મેં ધણુ કણુ સંપજે ધર્મે મોટિમ રાજ,
ધર્મેં જરા મહિમા ઘણો ધર્મે સીઝે કાજ. ૬

ધન સુબાહુ ધન્નો સુણો, શાલિભદ્ર કયવન્ન,
શ્રી શ્રેયાંસકુમરે દીઓ, દાને લહિઓ ફલ પુન્ન. ૭

સેઠિ સુદર્શન નેમિ જિણુ થૂલભદ્ર નાગિલ્લ,
શીલ લીલ સાધી ખરી, ફલ પામ્યો આગિલ્લ.

ઋષભ વીર ધન્નો યતી, તપીઓ તપ ઉદાર,
ભરત અનાથી હરિણુ લઇ ભાવી ભાવન સાર. ૯
અંજનાસુંદરી ભલી પામ્યો શીલ ઉદાર,
શીલબલેં સુખ સંપદા પામી નિજ પરિવાર. ૧૦
અંજનાસુંદરી કવણુ કિમ પાલ્યો તિણિ શીલ,
ગામ ઠામ કેણે હવી કિમ પામી સુખ લીલ. ૧૧

* * *

અંતે—

ઢાલ—બ્રહ્મદત્તપુર કંપિલ્લ રાજીઓરે–એ દેશી.

અંજનાસુંદરીએ ખરોરે પાલ્યો શીલ આચાર,
ભવિયણ જણ તિમ પાલયો ભાવસ્યુંરે, જિમ લહો કીરતિ સાર—
શીલ સમાચરોરે. ૩૮૯

* * * *

નાગોર નગીનૈ સાતે જિણહરરે, આદિ શાંતિ જિણ પાસ,
વીર જિણેસર તે પ્રણમી કરીરે, ચોપઈ કીધ ઉલ્લાસ. શી. ૩૯૩
વડતપ ગચ્છપતિ જગમાહિં જાણીઇરે, શ્રી પાસચંદસૂરીસ,
તાસ પટોધર ગરૂઅડિ ગાજતારે, સમરચંદસૂરિ જગીસ. શી. ૩૯૪
શ્રી રાજચંદસૂરિ ગણધર ગાઇઇરે, વાચક રત્નચારિત્ર,
તાસ પસાઈ ચોપઇ એહ રચીરે, સેવક વિમલચારિત્ર. શી. ૩૯૫
સંવત સોલહવરસેં ત્રેસઠિઇંરે, માગશિર માસ વિકાશ,
ચઉપઇ જોડી બીજે ગુરૂ દિનેરે, ભણતાં ન્યાન પ્રકાસ. શી. ૩૯૬
એહ ચઉપઈ સુણીને પાલીઇરે, શીલ પ્રમુખ જિનધર્મ,
ઇહ ભવિ પરભવિ સુખની સંપદારે, લહીએ શિવગતિ શર્મ. શી. ૩૯૭

—સં. ૧૭(૦)૧ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૪ દિને ઋ૦ ઠાકરસી તત્ શિષ્ય ઋ૦ દીપા લિ૦ ૧૮–૧૩ આચા ભંડાર.

૨૦૫ મેઘરાજ (પાર્શ્વચંદ્ર-સમરચંદ્ર-રાજચંદ્ર-શ્રવણ ઋષિ શિ૦)

(૪૮૩)+ નળદમયંતિ રાસ. સં. ૧૬૬૪.

આદિ—

નગર નિરૂપમ ગજપુરે શ્રી વિશ્વસેન નરિંદ,
અચિરા રાણી ઉરવરે આવ્યા શ્રી શાંતિ જિણંદ.

ચરફ—

જિણંદ સર્વાર્થવિમાણહુંતી ભાદ્રવા વદિ સાતમે,
ચવ્યા જેઠ વદિ તેરસે જન્મ્યા ઉચ્છવ હુઓ અનુક્રમે.
દીક્ષા જેઠ વદિ ચઉદશે પોષિ નોમિ શુદિ થયા કેવળી,
મોક્ષ જેઠ વદિ તેરસ દિવસે પુહતી સવિ મનની રૂળી. ૧

જીવદયા પાળી ખરી, પુર્વ ભવંતર જેણે,
ચક્રવર્ત્તિ જિનવર રાજિયા, પદવી લીધી તેણે.
તેણે પદવી દોય લાધી શાંતિનાથ જિણેસરૂ.
શાંતિ કીધી ગર્ભહુંતે અભિનવો જગ સુરતરૂ,
સેવ કરતાં જેહનીરે સંપદા પરગટ હુઇ.
દેવી દવદંતી તણીરે આપદા દૂરે ગઇ. ૨

દવદંતી કહો કુણ હુઇ, શ્યે કરમે દુખ પામી.
શીળ રત્ન કેમ પાળિયો, પ્રસન્ન હુઓ કિમ સ્વામી,
કેમ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ પામી રાય નળશું બહુપરે,
શીળ પવિત્ર વિચિત્ર પાળ્યો જાસ કીરતિ વિસ્તરે,
એ ચરિત અતિહિ સુજાણ ગુણિયલ સાંભળો આદર કરી,
વિઘન વારો વરો વાંછિત ઉંઘ આળસ પરિહરી. ૩

× × × ×

અંતે—

રાગ મેવાડો-ધન્યાશ્રી.

નળ દવદંતી ચરિત્ર મોહામણુંજી, નવ નવ રંગ રસાળ,
સાંભળી ઉત્તમ સાધુ સતી પરેજી, ધરજો શીલ વિશાળ. ૧
સાધુ સતીનું ચરિત્ર સુણો ભલુંજી, સુણતાં નાસે પાપ,
ગારૂડ મંત્ર ખરા જેમ સાંભળેજી, નાસે અહિવિષ વ્યાપ. ૨
પાર્શ્વચંદ્ર સુરિસર રાજીઆજી, મહિમા તાસ અપાર,
ઉપદેશી જેણે ભવિ તારિયાજી, જિનશાસન શિણગાર. ૩
શ્રી સમરચંદ્ર તિણ પાટે શોભતાજી, તેણે પાટે સુરિંદ,
રાયચંદ્ર સુરિસર દીપતા, ગિરૂઆ મેરૂ ગિરિંદ. ૪
સરવણ ઋષિ જગેં પ્રગટિયો મહામુનિજી કીધું ઉત્તમ કાજ,
તે સહો ગુરૂના ચરણ નમી કહેજી, વાચક શ્રી મેઘરાજ. ૫
સંવત સોળ ચઉસઠ સંવચ્છરે થઈઓ નળ ઋષિરાજ,
ભણજો ગણજો ધર્મ વિશેષજોજી, સારતા વંછિત કાજ. મા. ૬

\+ પ્ર૦ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક, ૩.

(૩૮૪) સોળ સતીના રાસ. ડે. રતન.

૧. જ્ઞાતાસૂત્ર ભાસ.

પાસચંદ્રસૂરિ શરોમણી એ શ્રી સમરચંદ સુરિંદકિ,
રાજચંદ્રસૂરિ જગિ જયવંતા એ, તેજઈ જાણિ દિણિંદકિ. ૨૩
સરવણ ઋષિ મોટુ યતીએ પાટણિ સાધ્યઉં કાજકિ,
તે સહગુરૂનઇ પાય નમીએ, પભણુઇ ઋષિ મેઘરાજકિ. ૨૪

—સીંચ ભંડાર.

૨ રાજચંદ્ર પ્રવહણ સ. ૧૬૬૧.

૩ પાર્શ્વચંદ્ર સ્તુતિ—શલોકો-ગીત.

૪ સદ્‌ગુરૂ સ્તુતિ.

—(ગદ્યમાં રાયપસેણીનો બાલાવબોધ, અને સ્થાનાંગની દીપિકા સં. ૧૬૫૯ માં રચ્યા છે.)

૨૦૫ક. ગજસાગરસૂરિ શિ૦ (આં.)

(૩૮૪ક)–નેમિચરિત્ર ફાગ. ૧૬૬૫ ફા. ૬ બુધવાર.

અંતે—સોલ પાસઠિ ફાગુણિ છઠિ અનઇ બુધવારિ,
વિધિપક્ષિ ગછિ જાંણીઇ શ્રી ગજસાગર સૂરિરાય. ૪૧
તાસ શિષ્ય કહિ નેમિનુ ફાગ બંધ મનોહાર,
ભાવિં ગુણઈ જે સાંભલઇ તેહ ઘરિ જય જયકાર. ૪૨
—ઇડર બાઇઓનો ભંડાર.

---

૨૦૬ દામોદર મુનિ. (આં. કલ્યાણસાગરસૂરિ–ભીમરત્ન–ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૫) સુરપતિકુમાર ચોપઈ. સં. ૧૬૬૫ બીજા ભાદ્રવા શુ. ૬ સોમ.

આદિ—

પ્રણમું સ્વામી શાંતિજિન, મનવંછિત દાતાર,
સુરપતિ જસુ સેવા કરઇ, દરસણ હરષ અપાર. ૧
વિહિતનયા જગદીશ્વરી, સમરૂં મનિ સરસતિ,
જસુ નામઇ પામઇ વિપુલ, સેવક નિર્મ્મલ મત્તિ. ૨
ગુરૂ ગુરૂઆના ગુણ ભણી, ભગતઈ પ્રણમી પાય,
વર્ણું ભેદ જેં મઇ લહ્યઉ, તે સદ્‌ગુરૂ સુપસાઇ. ૩
સુરપતિ નામઇ નૃપકુમર, જિણ જગિ ભોગ મહંત,
વિલસ્યા દાન પ્રભાવથી, વિરચિસુ તાસ વૃતંત. ૪
ભવસાયર માંહે હવી, જિનવરે ગરૂઇ નાવ,
ચારિ ચતુરગતિ તારિવા, દાનશીલ તપ ભાવ. ૫

* * * *

અંતે—

સુરપતિ ચરિત સયલ ચિતિ ધારિ, બોલ્યઉ દાન તણઈ અધિકારિ,
ઇમ જાંણી નરનારી જેહ, દાન દીયઈ ભવિ તરિસ્યઈ તેહ. ૪૫

શ્રી અંચલગછિ રયણનિહાંણુ, પ્રગટિઉ પાપતિમરહર ભાંણુ,
વિદ્યમાન ગુરૂ સુંદરકાય, શ્રી ધર્મ્મમૂર્તિ સૂરીશ્વરરાય. ૪૬
તાસ પાટિ સદગુરૂ સુખકાર, આચારિજ ગુણગણ ભંડાર,
શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીંદ, મિટઇ અશુભ કર્મ્મના ફંદ. ૪૭
તાસુપટ્ટિ મુનિવર ગણધાર, પંડિત ભીમરતન અણગાર,
તાસુ સીસ સંયમ શ્રી કંત, શ્રી ઉદયસમુદ્ર નાંમિ ધીમંત. ૪૮
તાસુ વિનેય વિનયગુણ વહઇ, મુનિ દામોદર ઇણિપરિ કહઇ,
દેવી સરસતિનઈ આધારિ, કથાબંધ કીયઉ મતિ સાર. ૪૯
હુ મૂરિખ મતિ હીણુ અજાંણ, પંડિત જનનઈ હસિવા ઠાંણ,
વચન અયુક્ત કહ્યઉ મઇ જેહ, પંડિત સુધઉ કરિજ્યો તેહ. ૫૦
કલ્પિત વચન કહ્યઉ પુણિ કોઈ, સંઘ સાખિ હું ખમાઉં સોઈ,
સુરપતિ કુમરતણી ચોપઇ, પદમાવતિપુર માહે કહી. ૫૧

દૂહા.

વત્સર વિક્રમરાયથી, સોલ સહે પઇંસઠિ,
ભાદ્રવિ બીજ શ્વેત પખ્ય, સોમવાર તિહાં છઠિ. ૫૨
ભાવ ભેદ જાણી ચતુર, ભણઈ સુણઈ નર જાંણ,
પામઈ મનવછિત સદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ કલ્યાણ. ૫૩

—૧૦-૧૮ બાલ૦]

(માગરોળની પ્રતમા પ્રશસ્તિમાં શબ્દોનો હેરફેર છે, પણ ભાવ એક છે પા. ૧૨-૧૫ માં.)

(૩૮૬) મદન રાજર્ષિનો રાસ. રત્ન ડે.

---

૨૦૭ દયાસાગર (અં. ધર્મમૂર્ત્તિસૂરિ-કલ્યાણસાગરસૂરિ-ભીમરત્ન-ઉદયસાગર શિ.)

(૩૮૭) મદન ચોપાઇ સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ ૧૦ ઝાલોરમાં.

અંત—

શ્રી અંચલ ગચ્છિ ઉદધિ સમાંણ, સંઘરયણ કેરઉ અધિઠાંણ,
ઉદઉ તાસ વધારણ ચંદ, શ્રી ધરમમૂરતિ સૂરીશ મુણીંદ. ૫૦
આચારિજ શ્રી ગુરૂ કલ્યાંણસાગર, સાગર સમ ગુણ નાંણ,
તાસ પક્ષિ મહિમા ભંડાર, પંડિત ભીમરતન અણગાર. ૫૧
તાસ વિનેય વિનયગુણગેહ, ઉદયસમુદ્ર સુગુરૂ સસનેહ,
તાસ સીસ આણંદઇ ઘણઈ, શ્રી દયાસાગર વાચક ઈમ ભણઈ. ૫૨
ગુરૂ ભાઈ લહુડઉ ઋષિ દેવ, વિનયવંત સારઇ નિતિ સેવ,
આદરિ તેહ ભણઈ એ થઈ, મદનરાજ ઋષિની ચઉપઈ. ૫૩
મદન શતકના દૂહડા એકોતર સો સાર,
મદન નરિંદ તણું ચરિત મઈ વિરચ્યું વિસ્તારિ. ૫૫
સોલહ સય ઉગણોત્તરઈ પુર જાલોર મઝારિ,
આસો સુદિ દશમિં મઈ કીઓ, કથાબંધ ગુરૂવારિ. ૫૬

—યતિનો ભં. ઉદયપુર; દે.

૨૦૮ પુણ્યકીર્ત્તિ—(ખ. મહિમામેરૂ—હર્ષચંદ—હર્ષપ્રમોદ શિ.)

(૩૮૮) પુણ્યસાર રાસ—પુણ્યસાર કુમારચરિત સં. ૧૬૬૬ વિજયાદશમી ગુરૂ—સાંગાનેરમાં.

આદિ—

નાભિરાય નંદન નમું, શાંતિ નેમિ જિન પાસ,
મહાવીર ચોવીસમો, પ્રણમ્યા પૂરે આસ. ૧
શ્રી ગૌતમ ગણધર સધર, લીલા લબ્ધિ નિધાન,
સમરી સહગુરૂ સરસતી, વપુષિ વધારે વાંન. ૨
ધર્મે ઉંચો કુલ હુવે, કામિની કલા અભ્યાસ,
રાજઋદ્ધિ ધર્મે હુવે, ધર્મે લીલ વિલાસ. ૩
ધર્મે સોહગ સંપજે, ધર્મે રૂપ અનૂપ,
આયા સુખ ધર્મે હુવે, ધર્મે માને ભૂપ. ૪

ધર્મે કીધાં ધન સંપજે, ઉપમા અછે અનેક,
પુણ્ય થકી પુણ્યસારનો, સુણજો સુખ અતિરેક. ૫

* * * *

અંત—

શાંતિ જિણેસર ચરિત્ર થકી કિયો, એહ કથાનક સાર,
સાંભળતાં મનિ આણંદ ઉપજે, થાઇ હરષ અપાર. પં. ૩
ખરતર ગચ્છપતિ મહીયે ચિરંજયો, જુગપ્રધાન જિનચંદ,
આચારિજ મહિમાનિર મુનિવરૂ, શ્રી જિનસીંહ સુરીંદ. ૪
શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર પરંપરા, મુનીવર મહિમાવંત,
મહિમામેરૂ મનિ મેઘા ભલી, ક્રિયાવંત ગુણવંત. પં. ૫
હરષચંદ્રમણિ હર્ષે દિનકર, વાચક હર્ષપ્રમોદ,
તાસ શીસ પુન્યકિરતિ ઇમ ભણેં, મન ધરી અધિક પ્રમોદ. પં. ૬
નવન સોલે સેં આસઠિ સમઇ, વીજે દસમી ગુરુવાર,
સાંગાનેર નગર સ્હીયાભણો, પભણ્યો એહ વિચાર. ૭
શ્રી પદમ પ્રભુ સુપસાઉલિ, સંઘ વધનાઇ વાંન,
ઉછરંગલાલ વધામણુ, સુખ સંપદ સંતાન. ૮
એહ ચરિત્ર ભવિયણ જે સાંભલેં, ભણે ગુણે નર જેહ,
દિન દિન ઉદય અધિકઉ નિત હોવઈ, નવનિધિ હોઈ તસુ ગેહ. ૯

—ઇતિ શ્રી પુન્યસાર કુમારચરિત્ર સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૩૫ વર્ષે માહ માસે શુકલપક્ષે ૯ તિથૌ શનિવાસરે પાટણ મધ્યે, ઋષિ શ્રી ઉત્તમચંદજી તત્શિષ્ય ઋષિ વેલજી તત ભ્રાત ઋષિ કુશલચંદ લિપીકૃત શ્રીરસ્તુ. પ. ૬ પં. ૧૫ ગુ. વિ.

—સં. ૧૮૨૮ વર્ષે ફાગુણ સુદ ૯ દિને લિખતં મુનિ ગુમાંનસાગરેણ લપીકૃત શ્રી પુરબંદર નગર મધ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રસાદાત. ૯-૧૭ ધો૦, પ્ર. ૨.

(૩૮૯) ધન્નાચરિત્ર ૧૬૮૮ ભા. શુ. ૧૩ રવિવાર ખિનપુર નગરમાં લીં.
(૩૯૦) કુમારમુનિ રાસ. (ર. ૧૬૧૩) લીં.

૨૦૯ સુધર્મરૂચિ. (શુભવર્દ્ધન શિ૦)

(૭૮૧) આષાઢભૂતિ મુનિનો રાસ.

આદિ—

શ્રી શાંતિજિણેસર ભુવણદિણેસર પાય,
પ્રણમી બહુ ભગતિઇં ગાયસઉ રષિરાય.
આષાઢ મુનીસ્વર જસો જુગહપ્રધાન
નાટક નાચંતાં પામઉ કેવલનાંણ. ૧
નાટિક નાચંતાં કેવલ પાંમ્યુ નિસુણો તેહ વિચાર,
શ્રવણે સુણતાં ભાવિ ભણતાં લહીઇ ભવનો પાર,
નવકલપી વિહાર કરિ મનરંગિ મુનિવર મહિમાવંત,
ગુરૂ આદેસ લહી રાજગ્રહ નગરીમાંહિ પહુત. ૨

× × × ×

અંતે— ઢાલ.

નયર રાજગૃહી જાણીઇ, સિંહરથનિ કહું ભૂપ,
નાટક તિહાં વસઈ ભાન ભુપતિ બુંદરે—
જિરે જિરે આષાઢ ભુતની, ભાવનાનૂ પરિમાણરે,
ભરતનું નાચંતાં પામઉ, કેવલ નાણુંરે— ધ્રુપદ જીરે૦ ૫૩
ભુવનસુંદર જયસુંદરા, રૂપઇ મોહનકંદરે,
કોઈ કેતલા દાન તિહા રહઉ, આપાઢભુત મુણેંદુરે. જીરે. ૫૪
શ્રી શુભવર્દ્ધન ગુરૂ તમ્હ તણારે ચલણે અવિચલ વાસરે,
નામઈ નવનિધી પામીઇ ફલઈ મનની આસરે. જીરે. ૫૫
તેહ ગુરનઈ સુપસાઉલઈ, હઇડે ધરી આણંદુરે,
આષાઢભુતિ ઋષી ગાઈઉ; પામી પરમાણંદુરે. જીરે. ૫૬
કેવલ લહિ મુગતી ગયું, શ્રી સુધર્મરૂચિ ગુરૂ રીસરે,
પાંચસઇ પરીવારઇ પરીવરઉ. તેહના સંઘ આસીસરે. જીરે. ૫૭
જે નરનારી ભાંવસૂં ગાઇ રંગી રસાલરે,
તેહ અવિચલ વધામણુંરે, ધરી ધરી મંગલમાલરે. જીરે. ૫૮

—ઇતિશ્રી આષાઢભુતી ક્રુવં સમાપ્તં.

—પંડિત શ્રી શ્રી (શ્રુ) દ્ધિવિજયગણિ શિષ્યાણુ શિષ્ય મુનિવર કુશલવિજય લખિતં પઠનાર્થં સંવત સોલ સત્તાણુયા વર્ષે વઇશાખ સુદિ ૭ દીને લખીતં વાર શુક્રે-શુભં ભવતું. કલ્યાણમસ્તુ ભાવ. પા. ૪ ૫-૧૨

—સંવત ૧૭૪૮ વર્ષે પોષ વદિ ૨ શનૈ લખિતં ઊન્ના મધ્યે. ૬-૧૦ પાલણપુર ભં. મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે (આ ટૂંકા ને જૂના રાસમાં ધન્યાસી, દેશાખ, સિંધુઓ, ધવલ ધન્યાસી, મૂકેલ છે. વિરાગનાંગીઓ એ પ્રસિદ્ધ દેશી આ રાસની છે.)

(૩૯૨) ગજસુકુમાળ ઋષિ રાસ. ૧૭ ઢાલ સં ૧૬૬૯ પહેલાં.

આદિ—

દેસ સોરઠ દ્વારાંપુરી નવમો નિરાં વાસુદેવોરે.
ક્ષેધ દસારસઉ રાજિઉ, બાંધવ શ્રી બલદેવોએ. ૧
છરે છરે સ્વાંમિ સમોસર્યાં હરખિઉ ગોપીનો નાથ એ,
નેમિ વંદણ અલજ્યો અલજ્ઇ યાદવ સાથ એ. છરેછ. ૨

*　　*　　*　　*

અંતે—

શ્રી શુભવર્ધન ગુરુરાય, મઇ પ્રણમી તેહના પાય,
ગાયુ ગયસુકુમાલ મુણિંદ, જસ ભણુતાં હુઇ આણંદ. ૯૪
(પા. જસ તૂઠા નેમિજિણંદ—
શ્રી ગયસુકમાલ જે ગાઇ, તે સર્વ વંછિત ફલ પાઇ,
અનઇ દુરિ દુરૃત સવિ જાઇ, વલી અવિચલ પદ થાઇ. ૯૫

—ઇતિ સંવત ૧૬૬૯ વર્ષે પોસ શુદિ ૩ ભોમે લખ્યતં વેo મેઘા લખતં. સાંની નાથી પઠનાર્થ શ્રીરસ્તુ. પ્ર. ૮ પં. ૧૧ ગુ. વિ. ભં. ૧

—સં. ૧૭૮૨ વર્ષે શ્રાવિકા દેવબાઇ પઠનાર્થં. ૭-૧૧ પાલણપુર ભ. (પાલંનર.)

જયઉ. ગયસુકુમાલ મુણીસ, શ્રી સંઘ દિઇ આસીસ,
જસ નામઇ પરમાણંદ, તસુ ગાવતા હુવઈ આણંદ—

—સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે જ્યેષ્ટમાસે કૃષ્ણપક્ષે પંચમીતિથૌ બુધવારે પં. માનચંદ લિખતં સુશ્રાવિકાબાઈ આસા પઠનાર્થં. ૬-૧૩ મારી પાસે છે.

---

૨૧૦ ઋષભદાસ.

[આ ખંભાતના શ્રાવક કવિએ અનેક રાસાઓ, સ્તવન-સ્તુતિ-સ્વાધ્યાય રચેલ છે, અને ઉત્તમ કવિ તરીકે પોતાને સિદ્ધ કરેલ છે. આના સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન 'શ્રાવક-કવિ ઋષભદાસ' એ નામથી નિબંધ સૂરતની ગૂજરાતી સાહિત્યપરિષદ્‌માં મેં લખી મોકલેલો તે તે પરિષદ્‌ના રીપોર્ટમાં પ્રકટ થયેલ છે, તેમજ જૈન શ્વેતામ્બર કૉન્ફરન્સ હેરલ્ડના ઇતિહાસ અંકમાં ૧૯૧૫ ના ૭-૯ અંકમાં પણ પ્રસિદ્ધિ પામ્યો છે.]

(૩૯૩) વ્રતવિચાર રાસ. સં. ૧૬૬૬ કાર્તિક વદિ ૦)) (દીવાલી) ત્રંબાવતિ (ખંભાત)માં

આદિ— શ્રી વિતરાગાય નમઃ

દુહા—પાસ જિનેસ્વર પૂજીઇ, ધ્યાઈઈ તે જિનધર્મ્મ,
નવપદ ધુરિ આરાધીઈ, તો કીજઇ સ્યુભ કર્મ્મ. ૧
દેવ અરીહંત નમું સદા, સીદ્ધ નમું ત્રણીકાલ,
શ્રી આચારય તુઝ નમું, શાશનનો ભુપાલ. ૨
પુણ્યપદવી ઉવઝાયની, સોય નમું નસદીસ,
સાદ્ધ સવેનિં નીત નમું, ધર્મ વિસા યાંહા વીસ, ૩
ક્રોધ માન માયા નહી, લોભ નહી લવલેસ,
વીષઇ વીષથી વેગલા, ભવીજન દઇ ઉપદેસ. ૪
ઊપદેશિ જન રંજવઈ, મહિમા સરસતિ દેવ,
તેણઇ કાર્ણ્ય તુઝનિં નમું, સાર્દ સારૂ સેવ. ૫

સમર સરસતિ ભગવતી, સમર્યા કરજે સાર,
હુ સુરપ્ય મતી કેલવું, તે તાહારો આધાર. ૬
પીંગલ ભેદ ન ઉલખું વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ,
સુરયપમંડણ માનવી, હું સેવું તુઝ ચર્ણ. ૭
કવીત છંદ ગુણ ગીતનો, જે નવી જાણુ ભેદ,
તુ તુઠી સુખ્ય તેહનિં, વચન વદઇ તે વેદ. ૮
મુરપ્ય મોરો ટાલીઉ, કવી કીધો કાલિદાસ,
છ વીખ્યાતા તેહનો, જો મુખ્ય કીધો વાસ. ૯
કીર્ત્તિ કરૂ તુઝ કેટલી, મૂઝ મુખ્ય રસના એક,
કોડય જિહ્વાઈ ગુણ સ્તવું, પાર ન પામું રેખ. ૧૦
તોહઈ તુજ ગુણ વર્ણવુ, મૂઝ મતી સારૂ માંય,
નપ મુખ વેણી શીર ભગઇ, કવી તાહારા ગુણ ગાય. ૧૧

* * * *

અંતે—

બારવરત શ્રાવકતણાં, મિં ગાયાં મતિસાર,
કવી કો દોષ મ દેખજ્યુ, હું છુ મુઢ ગુમાર. ૩૨
આગઇના કવી આગલિં હું નર સહી અગ્યનાન,
સાયર આગલિ બ્યંદુઉં, સ્યુ કરસઇ અભીમાન. ૩૩
માતતાત જિમ આગલિં, બોલઈ બાલિક કોય,
તેહમાં સાચુ સ્યુ હસઈ, પણિ સાંભલુ સોય. ૩૪
ભણતાં ગુણતાં વાચતાં, કવી જોયુ વલી દોષ,
નીરમલ ચ્યતિં ચરચજ્યો, દોષ મ દેજ્યુ ફોક. ૩૫

ઢાલ-૭૮-ચોપાઇ.

ફોકટ દોષ મ દેજ્યુ કોય, નરનારી તે સુણયુ સોય.
ફુડ કેલંક તણું ફલ જોય, વસુમતી તે વેશા હોય. ૩૬
શાહ્યરુઇ પૂર્ષ કલા છઈ હોય, ચપલ કહઈ તે સુણજ્યુ સોય,
એક હંસ બીજો જલજ્યુ, જિમ મરાઇ જોડિ કાંસયો. ૩૭

હંસ સરીષા જે નર હોય, તેહના પગ પૂજે સહુ કોય,
ધ્યન જનુનીઈ તે જગી જણ્યુ, કવીજન લોકે લેષઇ ગણ્યુ. ૩૮
હંસ દૂધ જલ માંહાથી પીઇ, નીર બ્યંદુઓ મુખ્ય નવી દીઇ,
તિમ સુપરષ ગુણ કાઢી વહઇ, પર અવગુણ તે મુખ્ય નવિ કહઇ. ૩૯
જલ સરીષા જે નર હોય, તેહનું નાંમ મ લેસ્યુ કોય,
સકલ લોકમ્હાં તે અવગણ્યુ ઋષભ કહઈ નર તે કાં યણ્યુ. ૪૦
જલુ તણી છઇ પરગતી અસી. વંહું રગત પીઈ ઉહેલસી,
સપરૂ લોહી મુખ્ય નવી દીઇ, તિમ માઠો નર ગુણ નવી લીઇ. ૪૧
જલુ સરીષા જગમ્હા જેહ, અતી અધમાધમ કહીઇ તેહ,
પર અવગુણ મુખ્ય બોલઇ સદા, ગુણ નવી ભાષઈ તે મુખ્ય કદા. ૪૨

દુહા—

ગુણ ચ્યરૂઆ ગુણવંતના, જે નવિ બોલઈ રંગિ,
પરભવિ દૂષીઆ તે થસઇ, સરજઇ દૂબલ અંગ્ય. ૪૩
ગુણ ગાઈ ગુણવંતના, તે સુષીઆ સંસારય,
પરભવિ સૂર સૂષ ભોગવઈ, જિહા બહુ અપછર નારય. ૪૪
જો હીત વંછઇ આતમા, તો પરનંદા ટાલિ.
મુખ્યથી મીઠું બોલીઇ, ભટક ન દીજઇ ગાલિ. ૪૫
સુગુરૂ વચન સંભારયુ, કરજ્યુ પર ઊપગાર,
જઇન ધર્મ આરાધજ્યુ, વ્રત વહઇજ્યુ સિરિ બાર. ૪૬

ઢાલ ૭૯ દેશી—મેગલ માતો રે વનમાંહિ વસઇ. રાગ મેવાડો.

બાર વરતરે જે નર સિર વહઇ, તે ધરિ જઈ જઇરે કાર,
મનહમનોર્થ તે વલી તસ ફલઇ, મદિર મંગલ ચ્યાર. ૪૭
બાર વરતનિરે નર સિર વહઇ, આંચલી
ભણતાં ગુણતાંરે સંપઇ સુખ મલઈ, પોહોચઇ મનતણી આસ,
હિંવર હાથીરે પાયક પાલખી, લહીઇ ઊંચ આવાસ. બાર. ૪૮
સુંદર ઘર્ણીરે દીસઈ સોભતા, બહઇની બાંધવ જોડય,
બાલિક દીસઇરે રમતાં બારણઈ, કુટુંબ તણી કઇ કોડય. બા. ૪૯

ગવરી મહિમાની રે દીઠાઈ ક્રમતાં, સુરતરૂ ફલીઉરે બારય,
સકલ પદારથ મુઝ ઘરિ મિં લહ્યા, થિર થઈ લાછી રે નારય. બા. ૫૦
મનહ મનોરથ માહારઇ જેહનો, તે ફલિઉ સહી આજ,
શ્રી જિનધર્મનિ પાસ પસાઉલઇ, મુઝ સીધાં સહી કાજ. બા. ૫૧

દુહા.

કાજ સકલ સીધાં સહી, કરતાં વરત વિચાર,
શ્રી ગુરૂનામ પસાઉલઇ, મુઝ ફલીઉ સહકાર. ૫૨

ઢાલ ૮૦ દેશી—કહણીની કર્ણી રાગ ધન્યાસી.

મુઝ આંગણિ સહકાર ફલીઉ શ્રી ગુરૂનાંમ પસાઇજી,
જે રવિ મુનીવરમાં આની ગોઠા, વીજયસેન સુરિરાયજી. ૫૩
મુઝ આંગણિ સહિકાર ફલીઉ, શ્રીગુરૂચર્ણ પસાઇજી. આંચલી.
જેણઇ અકબર નૃપ તણી સભામાં, જીત્યુ વાદ વીચારીજી,
ભટ્ટ સન્યાસી પંડીત મોટા, મોન ગયા ત્યાહા હારીજી. ૫૪ મુઝ.
જઈ જયકાર હુઓ જિનશાસન, સુરી નામ સવાઈજી,
શાહી અકબર મુખ્ય જો થાપ્યુ, તો જગમાંહિ વડાઇજી. ૫૫ મુઝ
તાસ પટિ ઊગ્યુ એક દીનકર, તેજવંતમાં સુરોજી,
વીજયદેવ સુરી નામ કહાવઈ, ગુણ છત્રીસે પુરોજી. ૫૬ મુઝ.
તપાગણો જેણઈ ગચ્છ અજુઆલ્યુ, નૃપવલ્લભો સૌભાગીજી,
જગ જિરિ ગુરૂ એહવા જયવંતા, પુણ્યપ્રકાશ તસ જાગીજી. ૫૭ મુઝ.
ઢાલ–૮૧ દેશી. દીવડો દીવડો દશમ દીપાવડો. રાગ ધન્યાસી.
પૂજ્ય પ્રગટ બાપુ ૨, તો મન મુઝ મન મોદ આણી,
રાસ રચિ કહ્યું, સકલ બાત હું તણું, પૂજ્યની કૃપાડી સુજાણ

કાવી–૫૮–પૂજ્ય પ્રગટ બાપુ. ૨ આંચલી.

દેવાસરગચ્છિ જાણિ ગયું છાસઠિ, કાતીઅ વદિ દિપક દારો,
રાસ તવ નીપનો આગળિં ઝીપનો, મોહ સુણતાં તુમ પૂજ્ય ગાંરો.
પૂજ્ય. ૫૯

દીપ જંબુઅ માહાખેત્ર ભરતિં ભલુ, દેસ ગુયરાતિમ્હા સોય ગાસ્યુ,
રાય વીસલવડો ચતુર જે ચાવડો, નગર વિસલ તિણઇ વેગી વાસ્યુ.
પૂણ્ય. ૬૦

સોય નગરિં વસઇ પ્રાગવંસિં વડો, મઇહર્ઇરાજનો સૂત તે સીહ સરીપો,
તેહ ત્રંબાવતિ નગરવાશિં રહ્યું, નામ તસ સંઘવી સાંગણ પેપો.
પૂણ્ય. ૬૧

તેહનિં નંદનિં ઋષભદાસિં કર્યુ, નગર ત્રંબાવતી માહિં ગાયુ,
પૂણ્ય પૂર્ણ ભયુ કાજ સપરો થયુ, સકલ પદાર્થસાર પાયુ.
પૂણ્ય. ૬૨

—અતીશ્રી વરતવીચાર રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે ચઇત્ર વદિ ૧૩ ગુરૂવારે લષીતં. સંઘવી ઋષભદાસ સાંગણ૦ ગાથા૦ ૮૬૨ (સ્વલિખિત).

[વિ. ધ. ૫૪-૧૧,—ચોપડો નાનો પૃ. ૬૦-૧૧૯]

(૩૯૪) સુમિત્ર રાજર્ષિ રાસ. સં. ૧૬૬૮ પોશ શુદ ૨ ગુરૂવાર, ખંભાતમાં.

આદિ— દૂહા.

શ્રી જિનધરમ પ્રકાસીઓ, સ્વામી ઋષભ જિણંદ,
દાનશીલ તપ ભાવના, સુણતાં અતિ આણંદ. ૧
સકલ ધરમ મુખ્ય મંડીઈ, જગમાં ઉત્તમ દાન,
દેતાં નવનિધિ પામિઈ, પરભવ અમર વિમાન. ૨
એક દાન તસ પંચ ભેદ, સૂણયો સહૂ નરનારિ,
અભયદાન સુપાત્રથી, વસિઇ મુગતિ મઝાર. ૩
ઉચિત અનુકંપા કિર્તિથી, જિન કહેં ભોગ લહંત,
રાજ રિદ્ધિ સુખ સંપદા, પામે સુખ અનંત. ૪
દાન સુપત્તે દેઅતાં, કિણિ પામ્યો સુખ વાસ,
રાજા સુમિત્ર સુખીઓ થયો, સુણયો તેહનો રાસ. ૫

ભોગ સુમતિ કહ્યા તિહાં હુઆ, સિદ્ધ દેવ તિમ ચાર,
અભયદાન ગરજી નામી, ચરિત્ર પ્રકાશું સાર. ૬

* * * *

અંત— ચોપાઈ.

હિરજ કવિ ગુણ તાહરા ગાય, દીપઈ હરખ પજૂસ થાય,
સકલ કવિનિં લાગી પાય, મિં ગાયો મુનીવર રિષીરાય. ૧૬
ગાતાં સુણતાં કરતાં કોડ, દાળ્યુ જે દીસિં મતિ ખોડિ,
તે પંડિત ટાલિજ્યો તુમ્હો, ઓછિં વાત સુણ સદગુરુ અમ્હો. ૧૭
આગિં હોયા જે કવિરાય, તાસ ચરણ રજ કવિ હિરજાય,
ગુરખ ગુમટ શિરોમણી સહી, ગુરૂ સેવાઈ ઓ બુદ્ધિ લહી. ૧૮
તે ગુરૂ જગમાં હોઠા ધીર, ચરીં જેહવો ગંગા નીર,
વિજયસેનસૂરિ તેહનું નામ, જેહિં વનિ કીયો વિરૂઓ કામ. ૧૯
જંબુ પ્રમુખ વયર કુમાર, શાલિભદ્ર ધનો અણગાર,
સૂરિ સુધર્મો વયર સુણકોડિ, વિજયસેનસૂરિ તેહની જોડી. ૨૦
તાસ પાટ ઉદયો એ ભાણ, વિજયદેવ (તિલક)સૂરિ ચતુર સુજાણ,
સાધુજન મન પાયાગી જેહ, સકલ મુનિ સિર હોયો તેહ. ૨૧
તેહ તણિં સરખિં અનુસારી, રાજઋષિગુણમાલા કરી,
સંવત સોલ અડસઠયો જાણિં, પોષ શુદિ દિન બીજઈ વખાણિં. ૨૨
ગુજરાતિ કીયો અભ્યાસ, ખંભાયતીમાં ગાયો રાસ,
ભાવન જો જે ખાન, શ્રાંગજસુત (કવિ) હિરજાસ. ૨૩

કલસ.

કવિ હિરજ ગાયો સુમતિ આયો, સુખ સુણાયો ગુણપરિં,
તિહાં તણા ગુણ અભિરામ આણો, મંગલમાલા નિત ઘરિં. ૨૪
તપગચ્છ ગાજ્ઞ ગુણ વિરાજ, અતિહિ દિવાનિં જગગુરૂ,
શ્રી વિજયસેન સૂરિંદ સંતો, સકલ સંઘ મંગલકરૂ. ૪૨૫

—ઇતિશ્રી સુમતિરાજઋષિનો રાસ સંપૂર્ણ. સકલ પંડિત શિરોમણી પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી ૫ શ્રી રત્નવિજયજી ગ. તત્ શિષ્ય—

પં. જ્યોતિવિજયગણી લિખિતં સ્વવાચનકૃતે મંગલં ભૂયાત્. લેખક પાઠકયો શુભંભવતુ. ચિરં નંદતુ ઇયં પુસ્તિકા, શ્રી નવસારીનગરેઃકલ્યાણમ.)

(ડેકન કૉલેજ લાયબ્રેરી નં. ૯૦૦) ૧૮૯૨-૧૮૯૫.

—ઇતિશ્રી દાનોપરિ સુમિત્ર રાજઋષિ રાસ સંપૂર્ણ. સંવત ૧૭૭૦ વર્ષે આસો સુદ ૭ ભૌમે. પંડિતશ્રી ૫. શ્રી વિમલવિજયગણિ તતિશષ્ય મુનિ વિનીતવિજયેન લિખિતં જાબાલ નગરે. ૧૫-૧૫ ધો.

(૩૯૫) સ્થૂલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૬૮ દિવાળી, શુક્ર. ખંભાતમાં.

અંતે—

ઢાલ-(રામ ભણઇ હરી ઉઠીઈ) રાગ રામગ્યરી.

થુલિભદ્ર ગુણ ગાઇઇ, શ્રી ગુરૂ ચર્ણ પસાયેરે,
શ્રી વિજઇસેન સુરીસ્વર, તે ચ્યરૂઉ ગરૂરાયરે.
સુર જેહના ગુણ ગાયરે, નાંમિ નવનીધ્ય થાયરે,
સમરિં પાતયગ જાયેરે, હું વંદૂ તસ પાયરે.
ગુરૂ ચ્યરૂઉ ગુરૂરાજીઓ. ૧૭
સાલિ થુલિભદ્ર જોડલી, વઇરીગઇ વઇહરઈ કુમારરે,
ત્ય મધિ ગઉતમ અવતર્યો, જસ ગુણ અંત ન પારરે.
સંયમ ષંડાની ધારરે, કરતો ઉગ્ર વિહારરે,
લ્યઇ મુની સ્યુધ તે આહારરે. ગુરૂ. ૧૮
ઉપશમરસમાહિં ઝીલતાં, ટાલઇ કુમત અંધાર,
મધુર વચન દીઈ દેસના, વાણી સુધારસ સારરે.
આગમ અર્થ ભંડારરે, પંચ મહાવ્રત ધારરે,
ટાલઈ કામવિકારરે, શાસન રાષણહાર. ગુરૂ. ૧૯
તેહનિં પાટિં પ્રગટીઓ, શ્રી વીજઇદેવ સુરચંદરે,
કુમત તિમરનિ રે ટાલવા, ઉદયો પુન્યમચંદરે,
મોહનવલીનો કંદરે, પેષઈ પરમ આનંદરે,
સેવઇ સકલ સુરચંદરે. ગુરૂ. ૨૦

તપ ગચ્છ નાયક ગુણનીધિ, સાગર સરિખા ગંભીરરે,
વઇરાગી વસુધાવિખ્યાત, કામવિદારણ વીરરે.
મહિમ ગંગાનું નીરરે, સોવન વાન શરીરરે,
ફરી આવ્યો શશિ હીરરે, જાણું ગૌતમ વીરરે. શ્રુ. ૨૧

દુહા.

વીર તણું ગર્ભ નમી, ગાયા ગુણ અભીરામ,
ગુણ વંશે ગાઇ જે કવ્યા, મુનિરાજ ગુણધામ. ૨૨

ઢાલ ચતુરપણિ કરણી ગુન જાણ શાંતી—રાગ ધન્યાસી.

સંવત સોલઅઠ્ઠોતરા વરસે, કાતી વદ તાદી સારરે,
દીપક દિન દીવાલી કેરો, શુકર અશ્વિની વારરે. ૨૩
રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી, સકલ કરી સિદ્ધિ નાગોરે,
મુનિરાજ મુનીના ગુણ ગાતા, નિસ્તારન મિં માગોરે.
રાસ રચ્યો મિં રંગિ રીઝી.
નામ કરી ગિરિનાગોરે—આંકણી. રાસ રચ્યો. ૨૪
જંબુદ્વીપ અનોપમ કહીઇ, ભરતખેત્ર તોહા ચંગુરે,
દેશ ગુજર સમાદિ માંનિ માંહે, નગર વીસલ વાસીગુરે. રાસ. ૨૫
વાસ નગરમાંહિ વીવહારી, નામ ભાગુ અધિરાજરે,
આગમશ વડો તે વીરો, કરતા જિનમ કાજરે. રાસ. ૨૬
તેહના સુત લિ વીર શરીરા, શાંગણ સંઘવી નાગરે,
ધનતણી કરણી તે કરતા, ભરતા ઉત્તર ભારરે. રાસ. ૨૭
અનુકરવિ તયણી તે શાંગણ, અંબાનજિયા નાગરે,
તહેના સુત એ રાસ નીપાઈ, કીધા અલ્પવાગરે. રાસ. ૨૮
રાસ નીપાના ભણું શુર ભાવો, શુરનક અંગાન દીક્ષિ,
મુનિરાજ મુનીના ગુણ ગાઇ, સર્વ વ્યાસ ગુણ આવારે. રાસ. ૨૯
નવનિધિ ગજેન્દ્ર રયણ મણિ ચૈતી, સકલ પદારથ પામેરે,
અગ્યાન કલહ નીર ઉગામાસા, મુનીરાજ શરણાગારે. રાસ. ૩૦

શ્રુ. નિ.

(૩૯૫ક) **નેમિનાથ નવરસો** સં. ૧૬૬૭ પો. શુ. ૨ ખંભાતમાં.

આદિ— રાગ ધન્યાશ્રી.

સરસતિ સામિની પાય નમીજી, ગાસ્યું નેમ જિણંદ,
સમુદ્રવિજય કુલ ઊપનોજી, પ્રગટયો પ્રનિમચંદ,
—સુણો નર નેમ સમો નહિ કોય. ૧

× × × ×

અંતે—

એહવા જિનવર વંદો સદા, જેહથી લહઇ નર ન આપદા,
રાજુલ તારી જિણુ જિણરાજ, આપ તર્યા સાર્યા સવી કાજ. ૭૦
સંવત સોલસડસઠામાંહિ પોસ માસ સુદ બીજ ઉચ્છાહ,
ખંભનયર ગુરૂરાજ પસાઉ, જિન સંથવિઉ મન ઉલાસ. ૭૧

કલસ.

ઇય નેમજિનવર પુણ્યદિનકર, સકલગુણમણિસાગરો
જસ નામ જપીયઈ કરમ ખપિયેં છુટે ભવસાગરો,
તપગછ મુનિવર સયલ સુખકર શ્રી વિજયસેન સુરીસરો
તસ તણો શ્રાવક ઋષભ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિનેશ્વરો. ૭૨

—લિ. શ્રી હર્ષરત્નજી શ્રી બુર્હાણપુર મધ્યે ૫-૧૨ પ્ર. કા. નં. ૨૫૩.

(૩૯૬) **કુમારપાલ રાસ.** સં. ૧૬૭૦ ભા૦ સુ. ૨ ગુરૂ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

આદિ—

સકલ સિદ્ધ ચરણે નમું, નમું તે શ્રી ભગવંત,
નમું તે ગણધર કેવલી, નમું તે મુનિવર સંત. ૧
નમું તે શ્રી જિન બિંબને, નમું તે સૂત્રસિદ્ધાંત,
નમું તે ચતુરવિધ સંઘને, નમું તે નર મહંત. ૨
નમું તે કિરિયાપાત્રનેં, નમું તે તપીઆ પાય,
નમું તે નર શિલવંતને, જ્યમ સુખ શાતા થાય. ૩

નમું તે ગુરૂ ગછનો ધણી, નિર્મલ જસ આચાર,
મધુર વચન દિયે દેસના, વાણી સુધારસ સાર. ૪
વાણીએ જન રીઝવે, મહીમા સરસતી દેવ,
તેહેં પ્રજને નમું, શારદા સારો સેવ. ૫
સમરૂં સરસતી ભગવતી, સમરાં કરે જે સાર,
હું મુરખ મતિ કેસવું, તે તાહારે આધાર. ૬

* * * *

અંત—

આગિં જે મોટા કવિરાય, તાસ ચરણ રજ અંબાય,
લાવણ્ય, સીંગો, ખીમો, ખરો, સકલ કવિની કીરતિં કરો.
હંસરાજ, વાછો દેપાલ, 'માલ હેમની બુદ્ધિ વિશાલ,
...પ્રીઉદંસ, શામરો, સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ.
એ કવિ મોટા બુદ્ધિવિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ;
સાયર આગલિ સરોવર નીર, કહી તોડી આછણુ નિં 'નીર. ૫૫

* * * *

પૂર્વઈ ... પંડિત હવો, સરિ સોમ પંડિત અભિનવો,
પંચાગમિ ... પાટિ તે કહો, તપાગચ્છ સિરિ હીરો થયો. ૫૮
કુમારપાલ ... પ્રધેજ કર્યો, રાણુનાં નરનારી ચિત વર્યો,
સારસઈ સંખ્યા અડત્રીસ, ગ્રંથ કર્યો ગુરૂ નામી સીસ,
મવન મહિ ... બલો, કુમારપાલ ગાપો ગુણનીલો. ૬૦
કામસોરક ગચ ... જેહ, કેતાએકમાહિ આપ્યા નેહ:
કેતાએક ભાવ ગુરૂ મુખથી લહ્યા, તે મિં જોડિં વીવરી કહ્યા. ૬૧
સોય ગ્રંથ હવડાં વચાય, મનમ્હાં મત રાખો સંશય,
તે પ્રબંધમાહિ છે જરયું, મઇરાજ કહે મે આણ્યું તરયું. ૬૨

* * * *

અંતે—

હીચ્યરે હીચ્યરે હીંઇહી હોલડા—એ દેશી.

પુણ્ય પ્રગટ ભયો, પુણ્ય પ્રગટ ભયો, તો મુઝ મનિ મતિ એહ આવી,
રાસ રંગઇ કર્યો, સંસારસાગર તર્યો, પુણ્યની કોટડી મુઝ ફાવી—૫

સોલ સંવત્સરિ જાણુ વર્ષ **સીત્યરી,**
ભાદ્રવા સુદિ **સુભ બિજ** સારી,
વાર ગુરૂ ગુણ ભર્યો, રાશિ **ઋષભઈ** કર્યો,
શ્રી ગુરૂ સાથઇ બહુ બુદ્ધિ વિચારી. ૬ પુ.

દીપ જંબૂઅ મહિખેત્ર ભરતિં ભલો, દેશ ગુજરાતિમાં સોય ગાસ્યું,
રાય **વીસલવડો** ચતુર જે ચાવડો, નગર **વીસલ** તિણઈ વેગ વાસ્યું.
૭ પુ.

સોય નગરિ વસઇ, પ્રાગવંશિ વડો,
મહરાજને સુત તે સીહ સરિખો,
તેહ ત્રંબાવતી નગરઈ વાસો વસઈ,
નામ તસ સંઘવી **સાંગણ** પેખો. ૮ પુ.

તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસે કહ્યો,
નગર ત્રંબાવતી માહિ ગાયો,
કુમર નરેસર, રાજઋષિ બિરદધર,
નામથી નવઇ નિધાન પાયો. ૯ પુ.

—ઇતિ શ્રી કુમારપાલ ઋષિરાસ સંપૂર્ણ સર્વ ગાથા ૪૫૯૮ ગ્રથાગ્રંથ શ્લોક ૫૮૦૦ સં. ૧૮૪૫ વર્ષે મહા વદિ ૨ દિને બુધવાસરે પૃ. ૧૫૪ પં. ૧૫ આ. ક.

—પંડિત શિરોમણિ પંડિતશ્રી ૫ શ્રી સુરકુશલ ગણિ શિ૦ ચરણપંકજ મધુવ્રતાયમાનેન ગણિ વિબુધકુશલેન લિપીકૃતં. સં. ૧૭૦૪ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૩ ગુરૌ. શ્રી કચ્છદેશે ધમડકા નગરે—મહારાય શ્રી ખિંગારજી વિજય રાજ્યે. ૧૫૮—૧૫ માં.

(૩૬૭) જીવવિચાર રાસ. સ. ૧૬૭૬ આશો શુદ ૧૫ ખંભાતમાં.

આદિ—

દુહા.

સરસ વચન દ્યો શારદા, તું કવીઅણની માય,
તું આપી મુઝ મુખ્ય રંગેય, ગમ ગિરૂં થાય. ૧
વાણી વાહન કવણ આધાર, તાસ પિતા કુંણ હોય,
તાસ સુતા સ્વામી ભણો, તેહનો શાસક જોય. ૨
તેહનું વાહન કવણ છે, તે વાહન જગી જેહ,
તે લાંછણ નર જેહને, હું સમરૂં નિત તેહ. ૩
સમરિ સુખ બહુ ઉપજે, પ્રણગે પરમાણંદ,
કનકવર્ણ જસ દેહમાં, પ્રણમું ઋષભ જિણંદ. ૪
પ્રથમ જિનેશ્વર એ સદા, મહીઅલિ પહિલો રાય,
પ્રગટ કરી જેણઈ વળી, મુગતિ નયરીની વાટ. ૫
પઢમ મુનીશ્વર એહવો, પ્રથમ કેવલજ્ઞાન,
ઋષભ કહે રંગે મઈ, ઋષભદેવનું ધ્યાન. ૬
જિણે ધ્યાને મતિ નિર્મલી, સફલ હુઇ અવતાર,
આદિનાથ ચરણે નમી, કહિસ્યું જીવવિચાર. ૭

* * * *

અંતે—

રાગ ધન્યાશી.

વીરવચન હઈઆમાંહિ ધરતાં, મુઝ મનિ અતિ આનંદોજી,
જીવવિચાર કહ્યો મિં વિવરી, શ્રીજિ શાસ્ત્ર કંદજી. વીર. ૪૮૪
ભણતાં ગુણતાં સુણતાં, સંપદ ઉચ્છવ અંગરી આવજી,
જીવવિચાર સુણી જીવ રાખઇ, તેહનિં શિવપુર રાજજી. વીર. ૪૮૫
સકલ ધર્મમાંહિ મુખ્ય મરૂં, જીવ દયા તે સારીજી,
જેણે પરમાણી નિજ રાતોપ્યા, સોય તર્યા નરનારીજી. ૮૬
જીવદયા પાલતાં જાણો, નિર્મલ ઇંદ્રિય પંચજી,
દીર્ઘ આય તસ રોગ ન આવે, રૂપ બહુ સુર સંચ. ૮૭

છેદન ભેદન તે નવી પામે તે કહીઈ નહી દુખીઓ,
જાતે પંચેંદ્રિય સુખ વિલસે, તે નર સઘલે સુખીઓ. ૮૮
હૂં સુખીઓ સૂખ પામ્યો, હૂં સમઝ્યો જીવવિચારજી,
પહનો પાંચમા ગુરૂ આધારજી. ૮૯
શ્રી વિજયાનંદ સૂરીશ્વર સમર્યો, તપગછ ઠાકુર વારૂજી,
હીરપટોધર હાથેં દીક્ષા, ભવિક લોકનો તારૂજી. ૯૦
જનમતણો જે છે ભૂમિચારી, પરણ્યો સંયમ નારીજી,
ક્રોધ માંન માયા નહિ મનમાં, આગમ અર્થ વિચારીજી. ૯૧
તૂઝ ચરણે શિરિ નાંમે કવિતા, તત્ત્વભેદ લહે સારજી,
ગુરૂ આધારે જ્ઞાન લહીને કીધો જીવવિચારજી. ૯૨
સંવત સોલછયોત્યેર્યા વરષે, આસો પૂનિંમી સારજી,
ષંભ નયરમાહિં નીપાઉ, રચીઓ જીવવિચાર. ૯૩
સંઘવી શ્રી મહિરાજ વપાંણૂં, પ્રાગવંશ વડવીસોજી,
સમકીત સીલ સદાશ કહીઇ, પૂણ્ય કરે નિસદીસોજી. ૯૪
પડીકમણું પૂજા પરભાવન પોષધ પરઉપગારીજી,
વીવહાર શુદ્ધ ચૂકે નહી ચતુરા શાસ્ત્રસુ અર્થ વિચારીજી. ૯૫
મહેરાજનો સૂત સંઘવી સાંગણ, વીસલ નગરનો વાસીજી,
જૈન ધર્મમાંહિં તે ધોરી, ન કરે વિકથા હાસીજી. ૯૬
વ્રત બાર ભણાવે હઇનરે, જીન પૂજે ત્રણ્યિ કાલજી,
પરરમણી પરધનથી અલગા ન દીએ પરને આલજી. ૯૭
તપજપ કીરિયા કહીને, ન ચૂકે મૃષા નં બોલે ષાંહિજી,
કર્મયોગેં આવ્યાઉ તે ઉહોરા, નગર ત્રંબાવતી માંહેજી. ૯૮
ઋષભદાસ સંઘવી સુત તેહનો, જૈન ધર્મનો રાગીજી,
જાંણ હુઓ મુનિવર મહિમાયે, કરે કવિત બુદ્ધિ જાગીજી. ૯૯
સકલ મુનીશ્વરને શરિનાંમી, પ્રણમી કવિતા પાયજી,
અરિહંતદેવ ભણે આરાધી, સમરી બ્રહ્મ સૂતાયજી. ૫૦૦

ઉપવિચાર મેં કર્યો, વિવેકે પંડિતી ગનની આગળ,
ભણતાં ગુણતાં આનંદ, હઈડઈ અતિઉલ્લાસરાય. વીર. ૫૦૧
જયજયકાર કહે જે નર સુણસે, તે ઘરિ રિદ્ધિ ભરાએઉ,
શ્રાવકના શુભ ગુરુની સેવા, દિન દિન ઉદય થાએઉ. વીર. ૫૦૨

—સંઘાગ ૭૧૪-સી.

(૭૯૮) નવતત્ત્વરાસ સં. ૧૬૭૬ દીવાળી. રવિવાર. ખંભાતમાં.

આદિ— દુહા.

આદિ ધર્મ જિણવર ઉપનો, નાભિરાય સુત જેહ,
મરૂદેવી નંદન ભલો, સહી સંભારૂં તેહ. ૧
ઈક્ષ્વાકુ નામ વંશ કુલમાંહ્યું, કનક વર્ણ વસ કાય,
પૂર્વ લાખ ચોરાશીનો, આદીશ્વરનું આય. ૨
દેહ ધનુષ વસ ઠાપનાં એક સહસ નહીં આઉ,
ગતી આશાઈ ઈખાકનો, યુગતિ નગરની વાટ. ૩
અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપરિ, સહસ દસ પરિવાર,
ચઉદલાખ મુગતિં ગયા, ધનિ તેહનો અવતાર. ૪
ગણધર ચુરાશી મુનિવર, ચોરાશી ગણધાર,
ત્રિણ લાખ આરજ્યા નમું, ઋષભજીનો પરિવાર.

× × × ×

અંતે— ઢાલ જેસી પુનિમ દિન.

એ રાસ રચના સુખશાતા હુઈ અંતિ,
મન વાછ્યો પામ્યો ફલ્યો મનોરથ રંગિ,
તે નર ધન્યધન્ય તસ મનોરથ પૂરા, મન વાંછ્યું થાઇ તેહનું પુણ્ય અંકુરા. ૮૮
જિનમંદિર જો કરીનઈ કલશ ચઢાવઈ, સંઘતિલક પહેલી કરી ઘરિ આવઈ
દાન દેતા ભાવિં તેથી તેહ ગતિ પામ, તે નર પુણ્યવંતા નિરમલ
તેહની મામ. ૮૯
શ્રી શાસ્ત્ર પોથી ઉપરિ ક્ષમ ભાવ્યો, ભવિજનહિ પરખીનિ તે ભવ
ભવાંતર ફાવ્યો.

પુન્ય પસરઇ જાઝું જિમ જલમાંહિ તેલ, રૂધિરમણી સુર સુખ સૂભ
બંધવની વેલિ. ૯૦
ઇંદ્રી તસ નિર્મલ અતિ પોહુ઼ં તસ આય, ફલઈ સુરતરૂ અંગણિ
કામધેનુ ધરિ ગાય,
મંડપ ધરિ તોરણ હાથા કુંકમ કેરા, એ રાસ રચંતાં ફલ્યાં મનોરથ મેરા. ૯૧
નવતત્ત્વ રચ્યા મિ કવિજન ચરણ પસાયઇં, કાંઈ દૂષણ દેખો ટાલેજ્યો
તુમ ત્યાંહિ;
હું બાલિક વાછો તુમ હસ્તી કવિરાય, તુઝ તુઝ ગલિ ઘંટા તેણઈ કાંઇ
તોડિ ન થાય. ૯૨
હંસ ગરૂડ પંખી આભ મર પંખિયા જોય, નામઈં સાહુ સરીખા
અંતર સબલો હોઇ,
આગઈ જે કવિતા હું પણિ કવિતા નામ, ઇહાં અંતર જોજો જિસ્યો
નેસડો ગામ. ૯૩
વલિ સરિખો જોજે પીત હાટિકનો રંગ, પણિ અંતર બહુ છઈ જિમ
સેઢી નઈ ગંગ,
વલિ એણઇ દૃષ્ટાંતઈ હું મુરિખ તુમ આગઈ, કાંઇક બુદ્ધિ પામ્યો ચરણ
તુમારઈ લાગિં. ૯૪

ઢાલ હીંચરે હીંચરે એ દેસી.

સકલ કવિ મનિ ધરૂં ભગતિ ગુરૂની કરૂં જેહથી જ્ઞાનના બિંદુ પામું,
વર તપા ગચ્છ પાટિં ગુરૂ હીરનઈ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શીશ નામું. ૯૫ સ૦
જેહનઈં પાટ દીધા પછી વાધીઉ, ગચ્છ ગંગજલ પ્રવાહ પ્રરિં
શિષ્ય બહુ શિષ્યણી, શ્રાવક શ્રાવિકા, લીલલક્ષ્મી બહુ તેહ ઘરઇ. ૯૬ સ૦
ભુવન મોટાં થયાં બિંબ ઝાઝાં ક્લાં જ્ઞાન વૈરાગ્ય કીરિયા જ વાધી,
સોઈ ગુરૂ શિરિ ધર્યો રાસ ઋષભઈ કર્યો, રત્નની ખાંણિ મુઝ આજ
લીધી. ૯૭ સકલ૦
તેહનઇ પાટિ શ્રી વિજયતિલકસૂરિ શીલ નઇ જ્ઞાન બે પક્ષ પૂરો,
અસત્ય બોલઇ નહિ આજિ બોલઇ નહિ ઇંદ્રીઅ પાંચ દમવાજ સૂરો. ૯૮ સ૦

તેહનઈ પાટિ એક પુરુષ પણિ પ્રગટીઉ, નહીંજ નંઘા તસ ખિમા પૂરી
મધૂર વાણી ભલી ગાજતી ગોહરી, નામ શ્રી વિજ્યાનંદસૂરી. ૯૯ સ૦
શ્રાવક તેહનો પ્રાગવસિં વડો નામ મહિરાજ સંઘવીજ કહીઈ,
દાન નઈ શીલ તપ ભાવના ભાવતાં, સમકિત શીલવ્રતધાર લહીઇ. ૧૦૦
તેહનો પુત્ર ભલ સંઘવી સાંગણ, દ્વાદસવ્રત સમકિત સાથિં
પોષધ પૂન્ય ઉપવાસ બહુ આદરઈ, અરિહંત પૂજઈ નિત આપ હાથઈ. ૧ સ૦
તેહનઈ નંદનઈ ઋષભદાસઈ કર્યો સંવત સોલછોહોત્તર જ્યારિ,
માસ કાર્ત્તિક ભલો દિવસ દીપકતણો, વાર આદિત્ય ભાખુંજ ત્યારિં. ૨
રાસ નવતત્ત્વનો એહ સુહામણો નગર ત્રંબાવતી માહિ કીધો,
સાસ્ત્ર બહુ સાંભલી અરથ લીધા વલી, વચન જિણૃતણો ફલહી લીધો. ૩
જોડતાં સુખ બહુ સુણત શાતા સહુ, વાંચતાં વંછિત વસ્તુ લહીઈ,
રાસ ઋષભિ કીઉ ઋષભજિન નામથી, ખેમ કલ્યાણ ચિરંજીવ કહીઈ. ૪
—સકલ કવિ મનિ ધરૂં ભગતિ ગુરની કરૂં.

—સંવત ૧૭૬૬ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૧૫ રવૌ. ૩૮-૧૪ પ્ર. કા. નં. ૮૨૩;-૩૩-૧૫ ઝીંઝુવાડા ભંડારમાં.

(૩૯૮) અજાપુત્ર રાસ. સં. ૧૬૭૭—અમ૦

(૩૯૯)+ ભરત બાહુબલી રાસ. સં. ૧૬૭૮ પોશ શુ. ૧૦ ગુર.

આદિ— દૂહા.

સાર વચન દો સરસ્વતી, તું છે બ્રહ્મસુતાય,
તું મુજ મુખ આવી રમે, જિમ મતિ નિર્મળ થાય. ૧
તું ભગવતી તું ભારતી, તાહરાં નામ અનેક
હંસગામિની શારદા, તુજમાં ઘણો વિવેક. ૨
બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, દેવકુમારી નામ,
પટ્ દર્શનમા તુ સહી, સહુ બોલે ગુણગ્રામ. ૩
વિદુષોની માતા સહી, વાગેશ્વરી તું હોય,
તુ ત્રિપુરા બ્રહ્મવાદિની, નામ જપે સહુ કોય. ૪

હંસવાહિની તું સહી, વાણી ભાષા નામ,
તું આવી મુજ મુખ વસે, જિમ હોય વાંછિત કામ. ૫

ઢાલ ૧.

કરજો માતા વાંછ્યું કામ, પ્રથમ જપું હું તાહરૂં નામ,
તું મુજ માતા રાખે મામ, બોલું ભરતતણા ગુણગ્રામ.

* * * *

અંતે—

ઢાલ ૮૪ મી. દેશી—દીઠો દીઠો વાંમાકો—રાગ ધન્યાસી.

કીધો કીધોરે મેં રાસ અનૂપમ કીધો,
મહીરાજનો સુત સંઘવી સાંગણ, પ્રાગ્વંશીય પ્રસિધ્ધોરે. કી. ૧
દાન શીલ તપ ભાવના ભાવે, શ્રી જિનના ગુણ ગાવે,
સાધુ પુરૂષને શીષ નમાવે, જિનવચને ચિત્ત લાવેરે. કી. ૨
દ્વાદશ વ્રતતણાં તે ધારી, જિન પૂજે ત્રણ કાળ,
પોષધ પડિક્કમણાં પુન્ય કરતા, જીવદયા પ્રતિપાળરે. કી. ૩
સંઘવી સાંગણનો સુત કવિ છે, નામ તસ ઋષભજદાસ,
જનની સરૂપાદેને શિર નામી, જોડ્યો ભરતનો રાસરે. કી. ૪
સંવત સોળ અઠ્યોતરો આખું, પ્રગટ્યો પોસજ માસ,
દશમિ તણો દાહડો અતિ ઉજ્વળ, પહોતી મનતણી આશરે. કી. ૫
ગુરૂવારે મેં રાસ નિપાયો, અશ્વિની તિહાં નક્ષત્ર,
સંઘવી ઋષભદાસ એમ ભાખે, ભરતનું નામ પવિત્રરે. કી. ૬

\+ પ્ર૦ આનંદકાવ્ય મહોદધિ ભા. ૩.

(૪૦૧) સમકીતસાર રાસ. સં. ૧૬૭૮ જેઠ શુદ ૨ ગુરૂ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

અંતે—

ઢાલ—દેસી. કહણી કર્ણી તુંજ વ્યણ દૂજો.

આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી, રચીઉં સમકીત સારજી,
અક્ષર પદ ગાથા જે જાણું, તે કવીનો આધારજી.
—આશા પોહોતી મુઝ મન કેરી. ૫૮

આગિ જે કવી હૂંઆ વડેરા, હું તસ પગલે દાસજી,
તેહના નામ તણા મહીમાથી, કવીઓ સમકીત રાસજી. આશા. ૫૯
રાસ રચંતા દૂષણ દીસઈ, તે મતિ માહારી થોડીજી,
પૂરા ભેદ નવિ સમજૂં સુધા, પદ નવી જાણૂં જોડીજી. આશા. ૬૦
તુમ આધારિ બુદ્ધિવિન બોલુ, સૌમ્યદૃષ્ટિ તૂંમ કરયોજી,
વિબુધ પણઈ સોજી મૂઝ કરજ્યો, દૂષણ તુમ કાં ધરજ્યોજી,
આશા. ૬૧
ગિ માહારી મતિ સારૂ કીધો, સેવી પંડીત પાઇજી,
ગુરૂ મહિમાથી ફલો મનોરથ, ચ્યંતુ કારય થાઇજી. આશા. ૬૨
ગુરૂથી સુખીઓ ગુરૂથી શુભ ગતિ, ગુરૂથી નીજ ગુણ્ં વાધઇજી,
ગુરૂથી ગ્યાની ગુરૂથી દાની, આગમ અર્થ બહુ લાધઇ જી. આશા. ૬૩
ગુરૂથી કપરીઆ, નર નિસ્તરીઆ, અંતરિ ઊપશમ ભરીઆજી,
ગુરૂથી ગાજઇ કયાહાં નવી ભાજઇ, ગુરૂનામિં ભવ તરીઆજી. આશા. ૬૪
તેણઈ કારણિં નર ગુરૂનિં સેવો, નમિં વિજયાનંદોજી,
ગ્યાનવંત નામ જપંતાં, ઓછવ બહુ આનંદોજી. આશા. ૬૫
બાલપણઇ જે સંયમધારી, જનમ તણા બ્રહ્મચારીજી,
આગમ દરીઓ ઉપશમ મરીઓ, ન કરિ તાતિ પીઆરીજી. આશા. ૬૬
હીર પટોધર હાથિં દીખ્યા, દોષ રહીત લઈ ભીક્ષાજી,
મધુરે બોલઇ ધ્યુંરસ તોલઇ, સુપરિં દઈ નર સીક્ષાજી: આશા. ૬૭
જેહ નીરોગી સુખો જોગી, વઇર વિરોધ સમાવઇજી,
વીજયાનંદ સુરીનિ સેવઈ, તે સુખશાતા પામઇજી. આશા. ૬૮
તપગછ ધોરી કીરતિગોરી, રૂપવંત આચારીજી,
ગુણ છત્રીસે જે નર પુરો, જેણઇ તાર્યા નરનારીજી. આશા. ૬૯
તે સહિ ગુરૂના ગર્ણુ પખાલી, સેવી સરસતિ પાઇજી,
ચોવીસઇ જિન ગણધર નામિં, સમકીત સાર રચાઇજી. આશા. ૭૦
વારણ વાડવ રસ સસીસખ્યા, સંવછરની કહીઇજી,
શ્રીપતિ રૂપ સહોદર સગપણિ, માસ મનોહર લહીઇજી. આશા. ૭૧

પ્રથમ પક્ષ ચંદ્રોદય દ્રુતીઆ, ગુરૂવારિં મંડાણજી,
ત્રંબાવતી માહિં નીપાઓ, વિબુધ કરઈ પરમાણજી. આશા. ૭૨
શ્રી સંઘવી મહઇરાજ વખાણૂં, વીસલનગરના લાસીજી,
વડા વીચારી સમકીત ધારી, મિથ્યા મતિ ગઈ ન્હાસીજી. આશા. ૭૩
તાસ પુત્ર છઈ નયન ભલેરા, સાંગણ સંઘ ગછધોરીજી,
સંઘપતિ તીલક ધરાવ્યાં તેણઈ, વાંધી પૂન્યની દોરીજી. આશા. ૭૪
બાર વરતના જે અધિકારી, દાનશીલ તપ ધારીજી,
ભાવિં ભગતિ કરઇ જિનકેરી, નવિ નરખઇ પરનારીજી. આશા. ૭૫
અનુંક્રમિં સંઘવી જે સાંગણ, ત્રંબાવતી માહ આવેજી,
પોષધ પૂન્ય પડીક્રમણૂં કરતા, દ્વાદશ ભાવના ભાવઇજી. આશા. ૭૬
શ્રી સંઘવી સાંગણ સૂત પેખો, ઋષભદાસ ગુણ ગાયજી,
પ્રાગવંશ વીસો વીસ્તાર્યો, રીડી માતું પસાઇજી. આશા. ૭૭
ચોવીસઇ જિનનામ પસાયિ, સારદાનો આધારજી,
રીષભદાસ કવી રચના કરતો, કવીઓ સમકીત સારજી. આશા. ૭૮
ભણઇ ગુણઇ વાંચઇ વંચાવઈ, તે ઘરિ ઋદ્ધિ ભરાઇજી,
ઋષભ કહઈ એ રાસ સુણંતાં, સમકીત નીર્મલ થાઇજી. આશા. ૭૯

—ઇતિ શ્રી સમકીતસાર રાસ સમાપ્તઃ ગામ ત્રંબાવતી મધ્યે લખીતં સંવત્ ૧૬૭૯ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૩ ભુંમે. ડે. કૉ. લાય. નં. ૧૪૭૪–સને ૧૮૮૭–૯૧.

યાદશં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદશં લિખિતં મયા
યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે
ભગ્ના પૃષ્ટી કટીગ્રીવા નેત્રસ્યાયધોમુખં
કષ્ટેન લખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્
જલાત્ રક્ષેત્ તૈલાત્ રક્ષેત્, રક્ષેત્ સ્થલબંધનાત્
પરહસ્તગતા રક્ષેત્ એવં વદતિ પુસ્તિકા. ૧૩

શ્વેતાંબરે લઘુશાખાયાં લેખક કાન્હજી લખીતં.

(૪૦૨) +બાર આરા સ્તવન. અથવા ગૌતમ પ્રશ્નોત્તર ર૦
૧૬૭૮ ભાદ્રપદ શુ. ૨ ત્રંબાવતી (ખંભાત)માં.

આદિ— દૂહા.

સરસતિ ભગવતિ ભારતી, બ્રહ્માણી કરિ સાર.
આરા બાર તણો વલી, કહિસૂં સોય વિચાર. ૧
વરધમાન જિનવર નમૂં, જસ અતિસય ચોતીસ,
સમોસરણિ બેઠા પ્રભુ, વાણી ગુણ પાંત્રીસ. ૨
ગોતમ પૂછિ વીરનિ, પરઉપગારાં કામિ
અનેક બોલ વિવરી કરી, ભાખિ ત્રિભોવન સ્વામિ. ૩

* * * *

અંતે—

પૂછ્યાં વચન કહ્યાં તે વીરિ, ચિત્તમાં ધરીયાં ગૌતમધીરિ,
ભણતાં ગુણતાં સુખ શરીરિ, ઋદ્ધિ ઘણી ઘર ભરીયા ચારિ. ૭૪

કલશ.

ભલ સ્તવન કીધૂં નામ લીધૂં ગૌતમ પ્રસ્નોત્તર સહી,
સંવત સિદ્ધિ મુનિઅંગ ચંદિ ભાદ્રવસુદિ દ્વિતયા તહી ૭૫
તપગચ્છ તિલક સમાન સહગુરુ શ્રી વિજયાણંદ સૂરીસરો,
સાંગણનો સુત ઋષભ બોલિ, કહિ ગચ્છ મંગલ કરો. ૭૬

—સંવત ૧૬૯૦ વર્ષે પોસ સુદિ ૨ રવૌ લષિતં. વિ૦ ધ૦ ૪-૧૪
—પ્ર. ચૈત્ય. આદિ સંગ્રહ ભા. ૩ જો પૃ. ૧૧૭-૧૨૫.

આમાં દેશીએ આ છેઃ-ઢાલ૨ મનોહર હીરજીરે,-ઢાલ ૩ સુરસુંદરી કહિ શિરનામી, ૪-ભાવિ પરોધર વીરનો, ૫-કાન્હ વજાડિ વાંસલી-૬ મીહનણી પરિએ બોલો-૭ પાટકુસુમ જિન પૂજ્યપૂપઈ-૮ સાલિભદ્ર મોહ્યારે શિવરમણી રમિરે-૯ રામ ભણઇ હરિ ઉઠીઇએ-૧૦ પ્રણમી તુમ સીમંધરજી-૧૧ મુગધ દેસકા રાજ રાજેસર-૧૨ ચંદાયણની.

—સં. ૧૭૨૨ આશો શુ. ૧૫ ભોમે લિ. પા. ૬-૧૦ આ. ક. ૫-૧૨ આ. ક.

(૪૦૩) પૂજાવિધિ રાસ. ૧૬૮૨ વૈશાખ સુદ ૫ ગુરૂ. ખંભાતમાં.

આદિ—

દૂહા.

સરસ વચન દિઉં સરસ્વતી, સમરચાં કરજે સાર,
તુ તુઠિ મુખિ આપજે, વાણિનો વિસ્તાર. ૧
પદ પૂર્ણ અષ્યર સમા શબ્દ સાર ગુણ પરમ
આપે સુગણિ સાર દાન લહું પુરો ભરમ. ૨
ભેદભાવ ભલ ઊપજઈ, તુસઈ જો તુ પરાય,
બ્રહ્મસુતા કમલિ વસઇ, તો મનિ ચ્યંત્યુ થાય. ૩
વાઘેસ્વરિ વાણિ વિના વચન હોઇ કિમતંત,
સૌમ્ય દૃષ્ટિ હોઇ સારદા, વચન વાણિ દીપંત. ૪
ખ્યોભ ન પામઇ બોલતો, પૂછ્યાં ઉતર દેહ,
સકલ શભા રંજઈ ઘણુ, ચંત્યું કાજ કરેહ. ૫

* * * *

અંતે—

મિ મનસ્યુધિં રચીયો રાસ, ફલ્યો મનોરથ પોહોતી આસ,
ત્રંબાવતિમા જોડ્યો સહિ, સુણી પુરૂષ સહુ ગહમહઇ.
સંવત બાહુ સિદ્ધિ અંગચંદ, શબ્દ આણતાં રંગ ૫૯
વહઇસ્યાખ શુદિઇ જલ પંચમી, ગુરૂવારિ મતિ હુઈ સમી.
જોડયો મિં પૂજાવિધિ રાસ, બ્રહ્મસુતાઇં પૂરી આસ ૬૦
ભાષઇ કવિના ઋષભદાસ, સુણતા ઘરિ કમલાનો વાસ. ૬૧

ઢાલ. કહરણી કહરણી તુઝવિણુ સાચો, રાગ ધન્યાસી.

ઘરિ કમલા કંતા નિ ભ્રાતા, માતતાત સુત સારોજી
હઇ ગઇ રથ ખ્યવરિ ગુણવંતી, અતિ પોઢો પરિવારોજી. ઘરિ. ૬૨
સાર વસી સઘલી ઘરિ લહિઇ, ગુરૂનામિં ગહગહીઇજી
શ્રી વિજયાણંદ સુરી શિરોમણી, નામઇ નવનિધિ સહીઇજી. ઘરિ. ૬૩
તપગછ નાયક સ્યુભ સુષદાયક ઉપશમ રસનો દરિઓજી,
તેહતણા પદપંકજ પુછ, રાસ પૂજાવિધિ કરિઓજી. ઘ૦ ૬૪

પ્રાગવંશમ્હાં સંઘવિ સાંગણ, બાર વરતનો ધર્મીજી,
દાન પૂણ્ય પડીકમણા કરતા પૂજા કરઇ નીત્ય સર્માજી. ધ૦ ૬૫
સંઘવિ સાંગણનો સુત શ્રાવક, ઋષભદાસ ગુણ ગાવઇજી,
જે જિનની પૂજા આદરતો, અનંત સુખ તે પાવઇજી. ધરિ. ૬૬

—હમણાં ૧૯૭૫ માં લખેલી—વિ ધ. ૧૯–૨૫

ચતુર્વિંશતિ જિન નમસ્કાર.

ઉદાઈ અરજુન અનેકનર ગયો નિમ મેઘકુમાર
કવિ ઋષભ કહિ વીરવચનથી બહુ જન પામ્યા પાર. ૨૪

—(ઉદયપુર ભં. ગોડીજીનો)

(૪૦૪) શ્રેણિકરાસ સં. ૧૬૮૨ આશો સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં

આદિ—

આદિ અનાદેઈ સરસતી, સદા જગિં તુઝ માન,
સહુકો સેવિ સારદા, બાલ કરિ તુઝ ધ્યાંન. ૧
ખટ દરસણમાંહિ સહી, તહારો સઘલિ વાસ,
કરો કૃપા તો ગાઇઓ, નર શ્રેણિકનુ રાસ. ૨
અમરૂં સરસ્વતિ ભગવતી, ધ્યાંન ધરૂં નવકાર,
આદિ અનાદ અરહંત જપૂં, જેમ પાંમૂં ભવિપાર. ૩
સકલ સિધિ સમરત સહી, ગણધર કરૂં પ્રણામ,
આરાધૂ ઊવઝાયનિ, જેમ સીઝિ મુઝ કામ. ૪
સકલ સાધ સુપરિ નમૂં, કેવલગ્નાની સાધ,
સીયલવંત મંનીનઈ નમૂ, ન કરઈ કોહનઈ બાધ. ૫
વ્રવધિ તપીયા મુની નમૂં, જન પદમાનો જાપ,
આગમ મોટા કવિ નમું, નાસઈ પૂરવ પાપ. ૬
એણુંઈ ધ્યાંનઈ મત નરમલી, મુખ સરસતનો વાસ,
પદમ તીરથંકર એહ સહી, કહુ શ્રેણિકનો રાસ. ૭

ચોપઈ.

નૃપ શ્રેણિકનો ગાસ્યૂં રાસ, ભણતાં ગુણતાં પોહુચઈ આસ,
કવણુ દીપ કોણુ ખેત્રે વાસ, કેહેસ્યૂં દેસ નગરવલી તાસ. ૮

× × × ×

અંતે—

રાસ રચ્યો રંગિ કરી, નામી કવિજન સીસ,
હું બાલક છુ તુમતણો, તુમથી લહુ જગીસ. ૧૮૦૭

॥ ઢાલ. ॥ ચંદનભરીરે તલાવડી રાગ મેવાડુ.

તુમ નામિં સુખ પામીઈરે, ગુરુનામિ ગુણ હોઇ સોભાગી;
શ્રી વિજઆનંદનિ નમુંરે, તપગચ્છ નાયક સુય સો૦
કરિ કરિ સેવા ગુરુતણી.
તપ તેજિં કરી દીપતુરે, વઇરાગી લઘુવેશ; સો૦
ભવિજન લોકનિ તારવારે, વીચરઇ દેશ વદેશ. સો૦ કરિ૦
માહા ભાગ્યેગ નર એહનુરે, સહુકો નમિઉ પાય; સો૦
ઋષભિં રાસ રચ્યો સહીરે, શ્રી ગુરુ ચરણ પસાય. સો૦ ૧

॥ દૂહા. ॥

ગુરુનામિં જસ પામીઉ, બ્રમાણી આધાર;
શ્રી નવકાર મહીમા થકી, વરત્યો જઈ જઈ કાર. ૧૧

॥ ઢાલ. ॥ હીચોરે હીચો.

કામ સીધાં સહી, કામ સીધાં સહી, શ્રીઅ શ્રેણિકનૃપ રાસ કીધો,
એહ ત્રંબાવતી માંહિ ગાયો સહી, નગર સઘલાં માંહિ જે પ્રસીધો,
કોટ ત્રંબાતણો દિવ્ય કીધો, કાંમ સીધાં સહી કામ૦ ૧૨
તપન તરપોલીઉ, કોટ બરજિં ભજ્યો, સાયર લહઇરિં બહુ વહાંણ આવઇ;
વસત વિવહારીઆ, કનકકોડે ભર્યા, ઉઠિ પરભાતિ જિનમંદિર જાવઈ;
શ્રીઅ દેવગુરુતણા, ગુણહી ગાવઈ.
કાંમ૦ ૧

પ્રવર પ્રાસાદ પંચ્યાસીય પ્રણુમીઈ, જ્યાંહા પોશાલ બહઈતાલીસ દીસઈ,
ગોચરી સગમ તે સાધનિં અહીકણિું. અહીઅ રહતાં મુની મનહી હીસઈ;*
તેહ જાંણ્યો તુમ્હો વિસાજગીસઇ. કામ૦ ૧૪
પૌષધ પ્રાસાદ વ્યાપાર પાસઇ સહી, શાક પાસઇ લીઇ સ્વાદ રસીઆ;
આપભ કહઈ તેહ જગમાહ ધના સહી, જેઅ ગ્રંબાવતી માહિ વસીઆ;
શાસ્ત્ર સુણવા નર જેઅ રસીઆ. કામ૦ ૧૫

॥ દૂહા. ॥

સકલ કામ રીધાં સહી, રચીઉ શ્રેણિક રાસ;
મેર મહી સુર ભુવન જિહાં, તવલગિં એહનુ વાસ. ૧૬

॥ ઢાલ. ॥ ઉતારે રે આરતી અરિહંતદેવા રાગ ધન્યાસી.
સંભલાંવોરે નિશદિન રાસ રુડા, સાંભલી બાંધજ્યો પુન્યમૂંડા;
સંભલાવોરે. ૧૭

સવતબાહુ દીગ દરિસણુચંદઈ, માસ આસો નરખોજ આનંદિ. સં૦ ૧૮
ઉજલી પાંચમનિં ગુરુવારો, શ્રેણિકરાસનુ કીધ વિસ્તારો. સં૦ ૧૯
સાતઈ ખડ સંપૂરણ કીધા, આજ મનોરથ સઘલાં રીધા. ૨૦
સાતઈ ખડ સુણુઇ નર જેહો, સાતઈ નરગ નિવારતા તેહો. સં૦ ૨૧
સાતઈ ખંડ સુણુઈ નરનારી, સાત ભઇ નુહઇ તસ ઘરિ બારી. સં૦ ૨૨
સાતઈ ખડ સુણી જાગ્યો, સપત સુખી પ્રભવઇ નહી આગ્યો. સં૦ ૨૩
સાતઈ ખડ ઉપરિદિ ચીંતો, તસ ઘરિ નુહઇ સાતઇ ઈપ્યો. સં૦ ૨૪
સાતઈ ખંડ રચઇ નર જેનિં, સાતઈ સમુદ્ર ન પ્રભવઇ તેનિં. સં૦ ૨૫
સાતઈ ખંડની સુણતાં વાતો, પુણ્ય પ્રગટઈ તસ સાતઈ ધાતો. સં૦ ૨૬
સાતઇ ખડ લખી ગુણગાઇ, સાત કટિક તણો સ્વામી થાઇ. સં૦ ૨૭
સાતઈ ખડ સુણિઇ નરરાયો, સપ્ત ઘોડા તણો નાયક થાયો. સં૦
સાતઈ ખંડ સુણુઇ નર જેહો, સપ્ત હાથી નર પામઈ દેહો. સં૦ ૨૮
સુણતાં ભણતાં ઇમ ગુણ થાઈ, લખાવતાં પુણ્ય કહિઉ ન જાઇ. સં૦
પરત્ય લખાવી સાધનિં આલઇ, કાલ ઘણો પુણ્ય તે પણિ ચાલઈ. સં૦
દેસ પરદેસ મ્હાં વિસ્તરઇ જ્ઞાનો, સગમ હોઇ તસ કેવલન્યાનો. સં૦

જેહ જોડી ગુણ જિન તણ ગાઈ, તેહનુ પુણ્ય કાઇ લખ્યું ન જાઈ. સં૦
જોડી વીરતણા ગુણ ગાવઈ, તીર્થંકર ગણધર પદ પાવઈ. સં૦
ઈંદ ચક્રી ઇંદ્રિપણું અજ્જે કહીઇ, તિહની રિદ્ધતો હાથમ્હાં લહીઇ સં૦
તેણઇ કારણિ શ્રેણિકનો રાસો, જોડી ગાઇ કવી ઋષભદાસોં. સં૦
પ્રાગવંસિ સંઘવીજ મહિહિરાજો, તેહ કરતા બહુ ધર્મનાં કાજો,
સંઘવી સાંગણ સુત વલી તાસો, અરિહંત પૂજઇ જિનવીરના દાસો;
સાંગણ સુત કવિ ઋષભજદાસો, કરત શ્રેણિક નરરાયનો રાસો
ગણુતાં ભણુતાં સુણતાં સારો, સકલ સંઘનિ જઈ જઇ કારો. ૧૮૩૯

— ઇતિશ્રી શ્રેણીકરાસ સંપૂર્ણ, શ્રીરસ્તુ સંઘવી ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઇ છઈ

* * * *

(ટીપ ઉતારી છે.)

સંવત ૧૬૯૭ વર્ષે માઘ વદિ અષ્ટમી રવિવાસરે સા. યકા વીરાના પાના આંણીનિ ઉતારો છ। લખિતં ગાંધી માધવસુત વર્ધમાન પઠનાર્થં રામજી.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે માહ વદિ ૧૩ બુધે ભટ્ટારકશ્રી વિજયપ્રભસૂરિ પટ્ટે સકલપુરંદર ભટ્ટારક શ્રી વિજયરત્નસૂરીશ્વરરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી વિમલવિજય ગણિ શિષ્ય પંડિત શુભવિજય ગણિ તત્ શિષ્ય પં. રામવિજયેન લિપીકૃતં શ્રી સૂર્યપુર નગરે—૬૬-૧૫ પ્ર. કા૦ નં. ૩૭૫.

(૪૦૫) +હિતશિક્ષા રાસ. સં. ૧૬૮૨ માહ સુદ ૫ ગુરૂ ખંભાતમાં

આદિ—

કાસમીર મુખમંડણી, ભગવતિ બ્રહ્મસુતાય,
તું ત્રિપુરા તું ભારતી, તું કવીજનની માય. ૧
તું સરસતિ તું શારદા, તું બ્રહ્માણી સાર,
વિદુષી માતા તું કહી, તુઝ ગુણુનો નહિં પાર. ૨
હંસગામિની તું સહી, વાગ્રેશ્વરી તું હોય,
દેવિ કુમારી તું સહી, તુઝ સમ અવર ન કોય. ૩

બાલા તું બ્રહ્મચારિણી, તું વાણી દે વાણી,
હંસવાહિની તું મહી, ગુણ સઘલાની ખાણિ. ૪
બ્રહ્મવાદિની તું સહી, તું માતા મતિ દેહ,
તું રમજે મુખ માહરે, ચિંત્યું કાજ કરેહ. ૫

ઢાલ ચોપાઇની દેશી.

ચિંત્યું કાજ કરેશું આજ, તુઝ નામે સવિ સરિયાં કાજ,
તુઝ નામેં બુદ્ધિ પામુ સાર, જ્ઞાન વિના જીવિત ધિક્કાર. ૧
તે દારિદ્રી જગમાં ભલા, જ્ઞાનસહિત દીસે ગુણનિલા,
અર્થસહિત ને શાસ્ત્ર રહિત, તે નર નાવે મહારે ચિત્ત. ૨
જ્ઞાની કાપડી આગલ કર્યો, મૂરખ મહોટો બૂપણ ભર્યો,
બહુ આભરણેં શોભે નહિં, જ્ઞાન ભલો તો શોભે તહીં. ૩
જ્ઞાની નર સઘલે પૂજાય, નરપતિ નિજ નગરેંજ મનાય,
જ્ઞાની ભલો નર જેહુ કુરૂપ, કોણ જુવે કોયલનું રૂપ, ૪
કોયલરૂપ સ્વર મધુરો જેહ, તપસ્વીરૂપ ક્ષમાજ કરેહ,
પતિવ્રતા નારીનું રૂપ, કુરૂપને વિદ્યાજ સુરૂપ. ૫
અધિકું રૂપ તે વિદ્યા કહી, ગુપ્ત ધન તે વિદ્યા સહી,
યશ સુખની દેનારી એહ, વાટેં બાંધવ સરિખી જેહ. ૬
વિદ્યા રાજભવનેં પૂજાય, વિદ્યાહીન અજ પશુઆ થાય,
લક્ષ્મી પણ જુગતો શોભતી, જો ઉપર બેઠી સરસ્વતી. ૭
નાણાં ઉપર અક્ષર નહિં, તે નાણું નવિ ચાલે કહિં,
જિહાં અક્ષરતિહાં મહત્ત્વ તે બહુ, ઉત્તમ અંગ તે પૂજે સહુ. ૮
તિણ કારણ અધિકી સરસ્વતી, જેહથી ગણધર હુઆ યતી,
આચારિજ મહોટા ઉવઝાય, પંડિત પદ તે તુઝથી થાય. ૯
મુગતિતણી પદવી પણ હોય, જ્ઞાન સમું નહિં દુજું કોય,
જેહથી સકલભેદ જલ લહે, સ્વર્ગ નરગની વાતો કહે. ૧૦
કહે પૃથિવી સાયરનો માન, નદી ડુંગર ને નગર નિધાન,
જીવ અજીવના ભાખે ભેદ, ભાખે વિવરી ત્રણ્યે વેદ. ૧૧

જાણે પુણ્ય પાપની વાત, સાધુધર્મ શ્રાવક અવદાત,
ભવ્ય અભવ્ય જ્ઞાની ઓલખે, મૂરખ અણસમજ્યુ સહુ ભખે. ૧૨
તેણેં જ્ઞાન અધિક કહેવાય, લહે શારદતણે પસાય,
વેદપુરાણ પિંગલતો થયું, પ્રથમ નામ શારદનું ગ્રહ્યું. ૧૩
કવિત કાવ્ય ને ગાથામાંહિ, ભાષા વિણ નવિ ચાલે ક્યાંહિ
આગમ ચરિત્ત રાસ ને ભાસ, સચરાચર જગ તારો વાસ. ૧૪
તું પુત્રી છો બ્રહ્માતણી, તાહારી શોભા દીસે ઘણી,
સખરૂં રૂપ સુકોમલ અંગ, તું માતા મુઝ રાખે રંગ. ૧૫
ગુણ તાહારા નવિ લાધે પાર, તું કરજે કવિજનની સાર,
આજ હુઓ હૈડે ઉલ્લાસ, નીપાઉં હિતશિક્ષા રાસ. ૧૬

* * * *

અંતે—

ઢાલ ઉલ્લાલાની દેશી રાગ ધન્યાશ્રી.

કહ્યો હિતશિક્ષાનો રાસ, પહોતી મનડાતણી આશ,
મંદિર કમલાનો વાસ, ઉત્સવ હોયે બારે માસ. ૧
સુણતાં સુખ બહુ થાય, માને મહોટા એ રાય,
સંપ બહુ મંદિરમાંય, લહે હયગય વૃષભો ને ગાય. ૨
પુત્ર વિનીત ઘરે બહુય, શીલવંતી ભલી વહુય,
શકટ ઘણાં ઘરેં બહૂઅ, કીરતિ કરે જગ સહુઅ. ૩
એ હિતશિક્ષાનો રાસ, સુણતાં સબલ ઉલ્લાસ,
કર્યો ખંભાયતમાં તાસ, જિહાં બહુ માનવવાસ. ૪

સર્વ ગાથા ૧૮૨૬.

ઢાલ ચોપાઈની દેશી

ઘણાં લોક વસે છે ત્યાંહિ, રાસ રચ્યો ત્રંભાવતી માંહિં,
સકલ નગરને નગરી જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧
પછી જેમ હીરવિજયસૂરિના રાસમાં છે તેમ આ પછી જુઓ આગલ ખંભાતનું વર્ણન છે, (પૃ. ૪૪૫-૪૪૭) પછી ....

પુણ્યવંત પોષધ ધરતા ત્યાંહિ, સાહમ્મીવાત્સલ્ય હોએ પ્રાહિ,
એ નગરીની ઉપમા ઘણી, જાહાંગીર પાદશાહ જેહનો ધણી,
તે ત્રંબાવતી માંહે રાસ, જોડતાં મુઝ પહોતી આશ. ૧૬
યુગલસિદ્ધિ અને ઋતુચંદ ૧૬૮૨, જુઓ સંવત્સર ધરી આનંદ,
માધવ માસ ઉજ્વલ પંચમી, ગુરવારેં અતિ હોંશે સમી. ૧૭
મેં ગાયો હિતશિક્ષા રાસ, બ્રહ્મસુતાયેં પૂરી આશ,
શ્રી ગુરૂ નામેં અતિ આનંદ, વંદૂં વિજયસેન સૂરીંદ. ૧૮

ઢાલ આરતીની દેશીમાં રાગ ધન્યાશ્રી

વદિયે વિજયસેન સૂરિરાય, નામ જપંતાં સુખ સબલ થાય,
વંદિયે વિજયસેનસુરિરાય.
તપગચ્છ નાયક ગુણ નહિ પારો, ઓસ વંશે હુઆ પુણ્ય અપારો. ૨

(આ પછી હીરવિજયસૂરિના રાસમાં પ્રશસ્તિમાં છે તે પ્રમાણે છે. તેમાં વિજયસેન બદલે વિજયાણંદ મૂકયું છે, અને થોડો વિશેષ વધારો છે. જે કંઇ ફેરફાર છે તે અત્ર આપેલ છે.

સંઘવી સાંગણનો સુત વારૂ, ધર્મ આરાધનો શક્તિજ સારૂ. ૧૨
ઋષભ કવિ તસ નામ કહાવે, પ્રત ઊઠી ગુણ વીરના ગાવે. ૧૩
સમજ્યો શાસ્ત્ર તણાજ વિચારો, સમકિતશું મન પાલનો બારો. ૧૪
પ્રહ ઊઠી પડિકમણું કરતો, બે આસણું વ્રત તે અંગે ધરતો. ૧૫
ચઉદે નિયમ સભારી સંક્ષેપું, વીરવચન રસીં અંગ મુઝ લેપું. ૧૬
નિત્ય દશ દેરા જિનતણાં જૂહારૂં, અક્ષત મૂકી નિજ આતમ તારૂં ૧૭
આઠમ પાખી પોષધમાંહિ, દિવસ રાતિ સઝ્ઝાય કરૂં ત્યાંહિં. ૧૮
વીરવચન સુણી મનમાં બેહુ, પ્રાયેં વનસ્પતિ નવિ ચુંટું. ૧૯
મૃષા અદત્ત પ્રાય નહિ પાપ, શીલ પાલું મનવચકાય આપ. ૨૦
પાપ પરિગ્રહેં ન મિલું માંહિ, દિશિતણું માન ધરું મનમાંહિ. ૨૧
અભક્ષ્ય બાવીશને કર્માદાન, પ્રાયેં ન જાયે ત્યાં મુઝ ધ્યાન. ૨૨
અનરથદંડ ટાલું હું આપ, શસ્ત્રાદિકનાં નહિ મુઝ પાપ. ૨૩
સામાયિક દિશિમાન પણ કરિયેં, પોષધ અતિથિ સંવિભાગ વ્રતધરિયેં. ૨૪

સાતક્ષેત્ર પોષી પુણ્ય લેઉં, જીવકાજે ધન થોડુંક દેઉં. ૨૫
ઇમ પાલું શ્રાવક આચારો, કહેતાં લઘુતા હોયે અપારો. ૨૬
પણ મુઝ મનતણો એહ પરિણામ, કોઇક સુણિ કરે આતમકામ.૨૭
પુણ્યવિભાગ હોયે તિહાં મહારે, ઇસ્યુંઅ ઋષભ કવિ આપ વિચારે૨૮
પર ઉપકાર કાજ કહિ વાત, ધર્મ કરે તે હોયે સનાથ. ૨૯
ઋષભદાસેં એ જોડિયો રાસો, સંઘ સકલ તણી પહોતી આશો.
—વંદિયે—૩૦

—ઇતિ શ્રી સંઘવી ઋષભદાસ કૃત હિતશિષ્યા સંપૂર્ણ ગાથા ૧૮૬૨ ગ્રંથાગ્રે ૨૩૨૫ સંવત ૧૮૫૬ વર્ષે આસુ માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીયા તીથૌ નિશાપતિ વાસરે લિપીકૃતમ્ સંવિજ્ઞઃ પં. શ્રી ૫ ન્યાનચંદ્રેણ લિખિતમ્ શ્રી ભાવનગર બંદરે શ્રીરસ્તુ. ભદ્રં ભૂયાત્–કલ્યાણમસ્તુ. શ્રી ઋષભદેવ પ્રશાદાત્ લેખકપાઠકયોઃ ચિરંજીયાત્—પૃ.૬૯–૧૩ આ૦ કં૦
(પછી ટીપ ગ્રંથની છે)

—પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

(આ હિતશિક્ષા રાસનું રહસ્ય જૈનધર્મપ્રકાશમાં સારરૂપે શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ લખી કટકે કટકે પ્રકટ કર્યું હતું અને તે જુદું પુસ્તકાકારે પણ જૈન ધ. પ્ર. સભા તરફથી પ્રકટ થયું છે. આમાં સોરઠા દુહા, છપ્પા એ છંદો ઉપરાંત નયસુંદરના સુરસુંદરી રાસની ઢાળો નામે 'સુરસુંદરી કહે શિરનામી,' તેમજ છાનોરે છૂપીને કંતા કિહાં રહ્યોરે (આ. કા. મહોદધિ મૌ. ૩ જું પૃષ્ઠ ૨૭૩), સમયસુંદર કવિની પ્રત્યેકબુદ્ધ રાસ પૈકી પ્રસિદ્ધ ઢાળ નામે 'હવે રાણી પદમાવતી' વગેરે તેમજ વિજયપ્રભના ગૌતમરાસની 'જિમ સહકારે કોયલ ટહુકે' એમ પોતાના પૂર્વગામી કવિઓની ઢાળો લઇ પોતે ઢાળો–દેશી દેશીઓ કરી છે. આ રાસમાં પુષ્કળ સુભાષિતો મળી આવે છે.)

(૪૦૬) રોહણિઆ મુનિ રાસ સં. ૧૬૮૪ પોસ શુ. ૭ ગુરુ ખંભાત
આદિ— દુહા.

સારસ કોમલ બુદ્ધિ ભલી, આલે વચન પવીત્ર;
સરસતિ ભગવતી ભારતી, કરજે મુખ પવીત્ર. ૧

તપગચ્છ નાયક સવિસુપદાયક, વિજયાણંદ ગુણધારીજી,
મીઠી મધુરી જેહની વાણી, જેણિં તાર્યાં નરનારીજી. ૪૧
શ્રવક જેહનો સમકિત ધારી, પૂજઇ જિનવર પાયજી,
પ્રાગવંસ સાંગણ સુત સોહઇ, રિષભદાસ ગુણગાઇજી. ૪૨
સંવત દિગ દિગ રસ ભૂભાપું ૧૬૮૪ પોસ માસ તિહાં સારોજી,
ઉજવલ સાતમિ દોષ રહિત છઇ, પ્રગટ ઉદય ગુરૂવારોજી. ૪૩
ભલો સંવછર વિક્રમ ત્યારિં, વરસિં ઝાઝા મેહોજી,
સુલષ્ય સુગાલ હુઓ જગમાંહિ, દીપઇં પુરૂષનાં દેહોજી. ૪૪
શુભ લગનિં નઈ સાર નષ્યત્રિં, કીધો રાસ રસાલોજી,
રિષભ કહિ રોહણિઆનાંમિં, સુષ પામઇં ચિરકાલોજી. ૪૫

—ગાથા ૩૪૫. સ્વલિખિત પ્રત–વિ. ધ. ૧૭–૧૦.

આની અંદર દેશીઓ આ પ્રમાણે છેઃ–ચોપઇ, ૨ એક આવ્યો અણનો દાણોરે. ૩ ચંદાણયની, ૪ લંકામાં આવ્યા શ્રી રામરે, ૫ ઉલાલાની, ૬ ચોપઈ, ૭ સુરસુંદરિ કહઇ સિર નામી, ૮ ચાલ્ય ચતુર ચંદ્રાનની, ૯ તો ચઢી ધનમાન ગજે, ૧૦ નાચતી જિનગુણ ગાય મંદોવરી, રાવણ વેણા વાહઇ–રાગ ગોડી. ૧૧ કાંહાન વજાડઇ વાસલી ૧૨ ચોપઇ ૧૩ ત્રિપદીનો ૧૪ વીજય કરી ઘરિ આવીઆ. ૧૪ ચોપઈ ૧૫ ચોપઈ ૧૬ સુકાવોરે મુઝ ધરનારિ. રાગ મારૂણી. ૧૭ પૂણ્યવંતા જગી તે નરા. ૧૮ ચોપઇ ૧૯ કહઇણી કરણી તુઝ બ્યણ સાચો.

(૪૦૭) હીરવિજય સૂરિના બારબોલનો રાસ. સં. ૧૬૮૪ આ૦ વ. ૨ ગુરૂ.

આદિ— (દૂહા.)

ગઉતમ ગણધરગુણ સ્તવું, સારદ તુઝ આધાર,
બાર બોલ ગુરૂ હીરના, વ્યવરી કહું વીચાર. ૧
બાર બોલ કે બાર મેઘ, કઈ બારહ આદીત્ત;
બાર ઉપાંગ એહનિ કહું, હીરવચન બહુ વીત. ૨

બાર વરત શ્રાવક તણાં, જેમ તારઈ નરનારિ;
બાર બોલના વાપરિં, તેમ તારઇ સંસારિ. ૩
બાર બોલ ગુરૂ હીરના, આરાધઇ નર જેહ;
બારઈ સરગનાં સુખ લહી, મુગતિ પામઇ નર તેહ. ૪

*   *   *   *

અંતે—

હરિખ્યુ વખાનિં ચાલઇ જેહ, એહ બાલિં પૂજઈ તેહ;
થોડા કાલમ્હા મુગતિ જાય, શ્રીવિજયદાસ ગુણ તેહના ગાય. ૮૯
સંવત વેદ૪ દીગ૮ અંગનિં૬ ચંદ૧, શ્રાવણ માસ સુદ આણંદ;
કૃષ્ણપખિ હુઈ દસીઆ સાર, ઉત્તમ ગુર જગમ્હા ગુરવાર. ૯૦
મઘા નખ્યત્ર વરસાઈ જેણીવાર, બાર બોલ રચ્યા તવ સાર;
ભણતાં સુણતાં જઇ જઇકાર, હીર ભગત ઘરિ મંગલ ચ્યાર. ૯૧

ઢાલ હીંચરે હીંચરે–રાગ ધનાસરી.

ચ્યાર મંગલ સદી, ચ્યાર મંગલ સદી, હીરના નામથી દંવર હાથીં,
ગોવન રથ પાલખી, સુંદરી સુખ બહુ, કુસલ હાથીઆ કોડિ આથીં;
ઉલગ કરઇ ઘરિ દેવ નાથીં. ચ્યાર મંગલ સદી—૨ આંચલિ.
હીરપાટિ વિજયસેન સૂરીસરુ, શ્રી વિજયતિલકસૂરી તાસ પાટિં;
સૂરિ વિજયાનંદ તાસ પાટિં સદી, નામ જપતા સુખી વિખમ વાટિં;
નામ જપીઇ ગચ્છનાયક માટિં, ચ્યાર મંગલ. ૩
સૂરિ વિજયાનંદ મુનિ તણો શ્રાવક, સાહ સાગણ સુત શ્રીવજેસીંહ;
આગમંસી વહે હીર ગુણ ગાવતો, સંઘ સકલ તણી પૂરી આસો;
લખમી પૂરે ગજ ઘરિ વાગો, ચ્યાર મંગલ. ૪

—ઇતિ શ્રી હીરવિજયસૂરિ બાર બોલ સંપૂર્ણ. ગાથા ૨૯૪

નોટ—આ રાસ ૨૯૪ ટુંકનો છે. ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ ચાલ્યા કરતો હતો એ વિખવાદ સત્તરમા શતકમાં બહુ વધી પડયો હતો. શ્વેતામ્બરો અને દિગં-

(૪૦૮) મલ્લિનાથ રાસ. સં. ૧૬૮૫ પોષ શુદિ ૧૩ રવિવાર ખંભાતમાં.

આમાં અંતમાં ખંભાતના તે વખતના ધોરી શ્રાવકોનો પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યો છે:—

બન્ને વચ્ચેનો વિરોધતો બહુ જૂનો હતો, પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધરાજના દરબારમાં વાદિ દેવસૂરિ અને કુમુદચંદ્ર (દિગંબર) વચ્ચેના શાસ્ત્રાર્થમાં દિગંબરોને હરાવી ગુજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા તે પછી એમને બેઉને કામ કરવાનાં ક્ષેત્ર બહુધા જુદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોળો પડી ગયો હતો; પણ સોળમા શતકમાં લુંકામત અને બીજા મત નીકળ્યા પછી એક ત્રીજાજ વિરોધીઓ સાથેનો વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો. શ્વેતાંબર મતના ગચ્છો વચ્ચેની મતામતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી. આવા અનેક વિરોધોને લીધે જૈનધર્મ માનનારા જુદા જુદા મતો વચ્ચે વેરવિરોધ એટલો પ્રબલ થઇ પડ્યો હતો કે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડયા વગર ચાલે નહિ. તપગચ્છના આચાર્ય વિજયદાનસૂરિએ (ધર્મસાગર કૃત) કુમતિકંદ કુદ્દાલ ગ્રંથ સભાસમક્ષ પાણીમાં બોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથ કોઈની પણ પાસે હોય તો તે અપ્રમાણ ગ્રંથ છે, માટે તેમાંનું કથન કોઇએ પ્રમાણભૂત માનવું નહિ. એવું જાહેર કર્યું હતું. એ ઉપરાંત તેમણે **'સાતબોલ'** એ નામે સાત આજ્ઞાઓ જાહેર કરીને એકબીજા મતવાળાને વાદવિવાદની અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા; પણ આટલાથી વિરોધ જોઇએ તેવો શમ્યો નહિ એથી વિજયદાનસૂરિની પછી આચાર્ય પદવી પામેલા હીરવિજયસૂરિએ સાત બોલ ઉપર વિવરણ કરીને 'બારબોલ' એ નામે બાર આજ્ઞાઓ જાહેર કરી હતી. પ્રમાણ અને દષ્ટાંત વડે એ બાર બોલનો હેતુ સ્પષ્ટ કરવાને ઋષભદાસે આ રાસ રચ્યો છે. (મ૦ બ૦) આ બાર બોલ માટે જુઓ જૈન શ્વે. કો. હે.નો ઐતિહાસિક અંક. ૧૯૧૫ ના ભેળા ૭–૯ અંક.

" પારિ વછિઓ નિં રાછિઓ, જસ મહિમા જગમ્હા ગાછિઓ,
અઠ્ઠ લાખ રૂપક પુણ્યકામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨.
ઓસવંસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુંજ-ગીર ઊધાર વીસાલ,
લ્હાહારી દોય લાખ પરચેહ, શ્રીજાવતીનો વારી તેહ. ૨૮૩
સોમકરણ સંઘવી ઉદયકરણ, અધલખ્ય રૂપક તે પુણ્યકરણ,
ઉસવંસિ રાજા શ્રીમલ, અધલખ્ય રૂપકિ પરચઇ બલ. ૨૮૪
ઠકર જાઇરાજ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઇ ધીર,
ઠકર કીકા વાઘા જેહ, અધલખ્ય રૂપક પરચઇ તેહ. ૨૮૫

આની પ્રત વિ. ધ. ભંડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.

(૪૦૯) +હીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આસો શુ. ૧૦ ગુર. ખંભાતમાં.

આદિ—

સરસતી બ્રાહ્મ ભારતી, ત્રિપુરા શારદ માય,
હંસગામિની બ્રહ્મસુતા, પ્રણમું તારા પાય. ૧
બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, બ્રહ્મવાહિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જગમાં વિખ્યાત. ૨
હંસવાહની હરષતી, આપે વચનવિલાસ,
વાગેશ્વરી વદને રમે, પોહોચે મનની આસ. ૩
કાસ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમંડળ પાણિ,
મુજમુખ આવી તું રમે, ગુણ સપળાની ખાણિ. ૪
આગમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બંધાણ,
તું મુખ આવી જેહને, તે પંડિત ને જાણ. ૫
પુંડરીક પ્રમુખા વળી, ગણધર જે ગુણવંત,
તિણે ધુર સમરી સરસતી, સમજ્યા ભેદ અનંત. ૬
સ્વામિ સુધર્મા વીરનો, રચનો અંગ સુ બાર,

શારદ ભાષા ભારતી, તે તાહરો આધાર. ૭
સિદ્ધસેન દિવાકરૂ, સમરિ તાહરૂં નામ,
વિક્રમ નૃપ પ્રતિબોધિયો, જિણેં કીધાં બહુ કામ. ૮
હેમસૂરિ વદને વસિ, હવી વચનની સિદ્ધિ,
ગ્રંથ ત્રિકોટિ તિણેં કીઓ, ઈસી ન કેહની બુદ્ધિ. ૯
શ્રી હર્ષ તુજને નમે, શારદ નામજ સોળ,
નૈષધ ગ્રંથ તિણેં કર્યો, બોલ્યો વચનકલ્લોલ. ૧૦
પંડિત માઘ મહિમા ઇસો, જશ કીરતિ કાલિદાસ,
તું તૂઠી ત્રિપુરા મુખેં, પોહોતી તેહની આશ. ૧૧
શોભનબંધુ ધનપાળને, ઉપજાવ્યો આનંદ,
ધારાપતિ તિણેં બૂઝવ્યો, વાંકો ભોજનરિંદ. ૧૨
એહવી સુંદર શારદા, સમર્યે સીધાં કામ,
પઢમ જિનેસ્વર સુખકર, સમરૂં તેહનું નામ. ૧૩
પ્રથમ રાયરિષિ કેવળી, પ્રથમ ગોચરી જ્ઞાન,
યુગલાધર્મ નિવારીઓ, પ્રથમેં દીધો દાન. ૧૪
દેશ નગર પુર વાસિયાં, પરણ્યા પ્રથમ જિણંદ,
કળા કરમ સહુ શીખવ્યું, સકળ લોક આણંદ. ૧૫
મુગતિ દીધી તેં માયને, ઉદ્ધરીઓ શ્રેયાંસ,
પુત્ર હુઆ સો કેવળી, ધન ધન તાહરો વંશ. ૧૬
દશ હજાર મુનિસું વળી, મુગતિ ગયા ભગવંત,
અનેક જનને ઉદ્ધર્યા, ઋષભદેવ ગુણવંત. ૧૭
સમરૂં તે ભગવંતને, ગણધર કરૂં પ્રણામ,
કેવલજ્ઞાની મુનિ નમું, સમર્યે સીઝે કામ. ૧૮
શીલવંત તપીઆ મુનિ, હું પણ તેહનો દાસ,
સકળ સિદ્ધ સમરી કરી, રચું હીરનો રાસ. ૧૯

* * * *

" પાપિ વઉઆ નિં રાઉઓ, જસ મહિમા જગમ્હા ગાઉઓ,
અઉક લાપ રૂપક પૂન્યઠામિ, અમારિ પળાવી ગામોગામિ. ૨૮૨
ઓસવંસિ સોની તેજપાલ, શેત્રુંજ-ગીર ઉધાર વીસાલ.
લ્હાહારી દોય લાખ પરચેદ, ત્રંબાવતીનો વાસી તેહ. ૨૮૩
સોમકરણ સંઘવી ઉદ્દધકરણ, અવલખ્ય રૂપક તે પુણ્યકરણ,
ઉસવંસિ રાજ શ્રીમલ, અવલખ્ય રૂપકિ પરચઇ બલ. ૨૮૪
ઠકર જઇશિંઘ અનિં જસવીર, અધલખ્ય રૂપક પરચઇ ધીર,
ઠકર કીકા વાઘા જેહ, અવલખ્ય રૂપક પરચઇ તેહ. ૨૮૫

આની પ્રત વિ. ધ. ભંડારમાં છે, પણ તે જોવા મળી શકી નથી તેથી તેની પ્રશસ્તિ તેમજ આદિ મૂકી નથી.

(૪૭૬) +હીરવિજયસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૮૫ આશો શુ. ૧૦ ગુરૂ. ખંભાતમાં.

આદિ—

સરસ્વતી ભાષા ભારતી, ત્રિપુરા શારદ માય,
હંસગામિની બ્રહ્મસુતા, પ્રણમું તારા પાય. ૧
બ્રહ્માણી બ્રહ્મચારિણી, બ્રહ્મવાદિની માત,
દેવકુમારી ભગવતી, તું જગમાં વિખ્યાત. ૨
હંસવાહની હરખતી, આપે વચનવિલાસ,
વાગેશ્વરી વદને રમે, પોહોચે મનની આશ. ૩
કાશ્મીર મુખમંડણી, કમળ કમંડળ પાણિ,
મુજમુખ આવી તું રમે, ગુણ સઘળાની ખાણિ. ૪
આગમ વેદ પુરાણમાં, વાણી તુજ બખાણ,
તું મુખ આવી જેહને, તે પંડિત ને જાણ. ૫
પુંડરીક પ્રમુખા વળી, ગણધર જે ગુણવંત,
નિત્યે ધુર સમરી સરસ્વતી, સમજ્યા ભેદ અનંત. ૬
સ્વામિ સુધર્મા વીરનો, રચનો અંગ શુ બાર,

(ઋષભદાસ.)

દિશિ આગળ લેઇ ઈંદ્રિહ ધરે, કાલ સોય તે પાછળ કરો,
ટવણુ સંવત્સર થાયે વળી, ત્યારે રાસ કર્યો મન રલી. ૭

(૧૬૮૫)

વૃક્ષમાંહિ વડો કહેવાય, જેણે છાંહિ નર દુષ્ટ પલાય,
તે તરૂવરને નામે માસ, કીધો પુણ્ય તણો અભ્યાસ. ૮

(આસો માસ.)

આદિ અખ્યર વિન કો મમ કરો, મધ્ય વિના સહુએ આદરો,
અંતિવિના સિરિ રાવણુ જોય, અજુઆલી તિથિ તે પણ હોય. ૯

(દસમ.)

સકલ દેવ તણો ગુરૂ જેહ, ઘણા પુરૂપને વલ્લભ તેહ,
ધરે આવ્યો કરી જયજયકાર, તેણે વારે કીધો વિસ્તાર. ૧૦

(ગુરૂવાર)

દીવાલી પહેલું પરવજ જેહ, ઉદાઇ કેડે નૃપ બેઠો તેહ,
એહુ મળી હોયે ગુરૂનું નામ, સમર્યે સીઝે સઘળાં કામ. ૧૧

(વિજયાણુંદ સૂરિ)

ગુરૂ નામે મુજ પોહોતી આસ, ત્રંબાવતીમાં કીધો રાસ,
સકલ નગર નગરીમાં જોય, ત્રંબાવતી તે અધિકી હોય. ૧૨
સકલ દેસ તણો શિણગાર, ગુર્જ્જર દેસ નર પંડિત સાર,
ગુર્જ્જર દેસના પંડિત બહુ, ખંભાયત આગળ હારે સહુ. ૧૩
જિહાં વિવેક વિચાર અપાર, વસે લોક જિહાં વર્ણ અઢાર,
ઓળખાયે જિહાં વર્ણાવરણ, સાધુ પુરૂપનાં પૂજે ચરણ. ૧૪
વસે લોક વારૂ ધનવંત, પહેરે પટોળાં નર ગુણવંત,
કનકતણા કંદોરા જડયા, ત્રિણ્ય આંગળ તે પુહુળા ઘડયા, ૧૫
હીરતણો કંદોરા તળે, કનકતણાં માદળીયાં મળે,
રૂપક સાંકળી કુંચી ખરી, સોવન સાંકળી ગળે ઉતરી. ૧૬

અંતે—

(ઢાલ-હીચ્યરે હીચ્યરે હીયય હીંડોલડે-એ દેશી.)

સરસતી શ્રીગુરૂ નામથી નીપનો, એ રહો જિહાં રવિચંદ ધરતી,
ઇંદ્રિ વિમાન ધ્રુગ તાં લગિ જાણજ્યો, દીપસમુદ્રહુઇ જેહ ફરતી સર. ૧
કવણ દેસે થયો કવણ ગામે કહ્યો, કવણ રાજ્યે લહ્યો એહ રાસો,
કવણ પુત્રે કર્યો કવણ કવિતા ભણો, કવણ સંવત્સરે કવણ માસો. સર. ૨
કવણ દિન નીપનો કવણ વારેં ગુરેં,
કરીઅ સમસ્યા સદ બોલ આણે,
મૂઢ એહિ અક્ષર સોય સ્યું સમજસ્યે,
નિપુણ પંડિત નરા તેહ જાણે. સર. ૩

(ચોપઇ.)

પાટણમાંહિ હુઓ નર જેહ, નાત ચોરાસી પોષે તેહ,
મોટો પુરૂષ જગે તેહ કહેસ, તેહની નાતને નામે દેસ.
(ગૂજ્જર દેસ). ૧
આદિ અખ્યર વિન 'બીમે' જોય, મધ્ય વિના સહુકોને હોય,
અંત્ય અક્ષર વિન ભુવન મઝારી, દેખી નગર નામ વિચાર. ૨
(ખંભાત.)
'ખડગ' તણો ધુરિ અક્ષર લેહ, અખ્યર 'ધરમ'નો બીજો જેહ,
ત્રીજો 'કુસુમ' તણો તે મહી, નગરીનાયક કીજે સહી. ૩
(ખુરમ પાતશા.)
નિસાંણ તણો ગુરૂ અખ્યર લેહ, લઘુ દોય 'ગણ' પતિના જેહ,
બેવી નામ ભણું જે થાય, કવિ કેરો તે કહું પિતાય. ૪
(સાંગણ.)
ચંદ અખ્યર આગિ ધરથી લેહ, મેઘલા તણો નયણમો નેહ,
અખ્યર ભવનમો શાલિભદ્ર તણો, કુસુમદામનો વેદમો ભણો. ૫
વિમલવસહી અખ્યર બાણુમો, જોડી નામ કરો કાં ભમો.
શ્રાવક સોય એ રસ નીપાત, પ્રાગવંશ વીસો વિખ્યાત. ૬

ઉપાશરો દેહરૂં ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાટ,
ઠંડિલ ગોચરી સોહિલ્યા આંહિ, મુનિ અહિં રહેવા હીડે પ્રાહિં. ૨૯
ઇસ્યું નગર ત્રંબાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડયો રાસ,
પાતશા ખુરમ નગરનો ધણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ઘણી. ૩૦
તાસ અમલે કીધો મેં રાસ, સાંગણ સુત કવિ ઋષભદાસ,
સંવત સોળ પંચ્યાસીઓ (૧૬૮૫) જસેં, આસો માસ
દસમી દિન તસે. ૩૧
ગુરૂવારે મેં કીધો અભ્યાસ, મુઝ મન કેરી પુહુતી આસ,
શ્રી ગુરૂનામે અતિ આણંદ, વંદું **વિજયાણંદ** સૂરીંદ. ૩૨

ઢાલ—ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ—રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે **વિજયાણંદ** સૂરિરાય, નામ જપંતા સુખ સબળું થાય. વં. ૧
તપગછ નાયક ગુણ નહિ પારો, પ્રાગવંશે હુઓ પુરૂષ તે સારો. વં. ૨
સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયંદો, ઉદ્યોતકારી જિમ દિનકર ચંદો. ૩
લાલબાઈ સુત સીંહ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરૂનું નીરખો. ૪
ગુરૂ નામે મુજ પોહોતી આસો, **હીરવિજયસૂરિનો** કર્યો રાસો. ૫
પ્રાગવંશે સંઘવી **મહિરાજો**, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
સંઘપતિ તિલક ધરાવતો સારો, શેત્રુંજ પૂજી કરે સફળ અવતારો. ૭
સમકિતસાર વ્રત બારનો ધારી, જીનવર પૂજા કરે નીત સારી. ૮
દાન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો માગો. ૯
મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સંઘવી **સાંગણ** તેહનું નામ. ૧૦
સમકિત સાર ને વ્રત જસ બારો, પાસ પૂજી કરે સફળ અવતારો. ૧૧
સંઘવી **સાંગણનો** સુત વારૂ, રાસ જોડી હુઓ બહુ જન તારૂ. ૧૨
એક કહે કરૂં ખરો જબાપો, ઘે ઉપદેશ ચેતે કંઇ આપો. ૧૩
અંગારમર્દક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે બુડતો જૂઓ. ૧૪
નંદિષેણ ગણિકા ઘરિ જ્યારેં, આપ બૂડે અન્યને તારે. ૧૫
ઋષભ કહે ભલું પૂછ્યું પરમ, બિંદુઆ જેટલો સાધીયેં ધરમ. ૧૬

વસે વાણીઆ જિહાં દાતાર, સાજુ પાઘડી બાંધે સાર,
લાંબી ગજ બાખું પાંત્રીસ, બાંધતા હરખે કરને રીસ. ૧૭
બહિરવની આગનાઈ જ્યાંહિ, ઓઢ્યા ઝં(ઝો)ગા પહેર્યાં તે માંહિ,
ટ્રી (છડી) રેસમી કેરે બાઝ, નવગજ લંબ સવા ને ગઝ. ૧૮
ઉપર ફાળીયું ઓઢે કોઇ, ચ્યાર રૂપૈયાનું તે જોય,
કોઇ પછેવડી કોઇ પામરી, સાઠિ (સોઠ) રૂપૈયાની તે ખરી. ૧૯
પહિરિ રેશમી જોડ કમાય, એક શત રૂપૈયા તે થાય,
હાથે અંગુરખા બહુ મુદ્રિકા, આવ્યા નર જાણું સ્વર્ગથકા. ૨૦
અંગે વાઝુદિ અતિ સુકુમાલ, શ્યામ વર્ણ સજણી તે બાળ,
તેલ ફુલ સુગંધ ને સ્નાંન, અંગે વિલેપન તિલક ને પાન. ૨૧
એહવા પુરુષ વસે જેણે ઠામિ, એની સોભા કહીય ન જાય,
કરી રંભા બહુ સિણગાર, ફરી ઉત્તર નાચે ભરતાર. ૨૨
ચા. નિત્ય ઉઠી વંદું અણગાર—

કમ્બુ નગર તે અંબાવતી, સાયર લહર જિહાં આવતી,
વાહાણ વખાર તણો નહિ પાર, હાટે લોક કરે વ્યાપાર. ૨૩
નગર કોટ ને ત્રિપોલીઉ, માણકચોકે બહુ માણસ મિલ્યું,
ચોહટે ફુણી (ફૂણી) શહી ગેર, આવે દોકડા તેહના તેર. ૨૪
ભોગી લોક કરિયા જિહાં વસે, દાન વરે પાછા નવિ ખસે,
ભોગી પુરુષ ને કરુણાવંત. વાણિગ ઊંડિ બાંધ્યા જંત. ૨૫
પરા પુરુષની પીડા હરે, અંધા નરને માન કરે,
બાલ મરીલાની કરે સંભાલ, શ્રાવક છજીવદયા પ્રતિપાળ. ૨૬
પચ્યાસી જિનના પ્રાસાદ, ધ્વજ તોરણ જિહાં ઘંટાનાદ,
ચા. ઇન્દ્રપુરીશું કરતા વાદ.

પન્નાલીસ જિહાં પોષધશાળ, કરે વખાણ મુનિ વાચાળ. ૨૭
ચા. પોષધશાળા જિહાં બહુ લાલ.
પડિક્કમણું પોષધ પૂજાય, પુણ્ય કરતા લાહા જાય,
પ્રભાવના વ્યાખ્યાને જ્યાંહિ, સાહામિ વાચ્છલ્ય હોયે પ્રાહિ. ૨૮

ઉપાશરો દેહરૂં ને હાટ, અત્યંત દુર નહિ તે વાટ,
ઠંઢિલ ગોચરી સોહિલ્યા આંહિ, મુનિ અહિં રહેવા હીંડે પ્રાહિં. ૨૯

ઇસ્યું નગર ત્રંબાવતી વાસ, હીરતણો તિહાં જોડયો રાસ,
પાતશા ખુરમ નગરનો ધણી, ન્યાય નીતિ તેહનિ અતિ ઘણી. ૩૦

તાસ અમલે કીધો મેં રાસ, સાંગણ સુત કવિ ઋડષભદાસ,
સંવત સોળ પંચ્યાસીઓ (૧૬૮૫) જસેં, આસો માસ
દસમી દિન તસે. ૩૧

ગુરૂવારે મેં કીધો અભ્યાસ, મુઝ મન કેરી પુહુતી આસ,
શ્રી ગુરૂનામે અતિ આણંદ, વંદું વિજયાણંદ સૂરીંદ. ૩૨

ઢાલ-ઉતારો આરતી અરિહંતદેવ-રાગ ધન્યાસી.

વંદીયે વિજયાણંદ સૂરિશય, નામ જપંતા સુખ સઘળું થાય. વં. ૧
તપગછ નાયક ગુણ નહિ પારો, પ્રાગવંશે હુઓ પુરૂપ તે સારો. વં. ૨
સાહ શ્રીવંતકુલે હંસ ગયંદો, ઉદ્યોતકારી જિમ દિનકર ચંદો. ૩
લાલબાઈ સુત સીંહ સરિખો, ભવિક લોક મુખ ગુરૂનું નીરખો. ૪
ગુરૂ નામે સુજ પોહોતી આસો, હીરવિજયસરિનો કર્યો રાસો. ૫
પ્રાગવંશે સંઘવી મહિરાજો, તેહ કરતો જિનશાસન કાજો. ૬
સંઘપતિ તિલક ધરાવતો સારો, શેત્રુંજ પૂજી કરે સફળ અવતારો. ૭
સમકિતસાર વ્રત બારનો ધારી, જીનવર પૂજા કરે નીત સારી. ૮
દાન દયા દમ ઉપર રાગો, તેહ સાધે નર મુગતિનો માગો. ૯
મહિરાજ તણો સુત અતિ અભિરામ, સંઘવી સાંગણ તેહનું નામ. ૧૦
સમકિત સાર ને વ્રત જસ બારો, પાસ પૂજી કરે સફળ અવતારો. ૧૧
સંઘવી સાંગણનો સુત વારૂ, રાસ જોડી હુઓ બહુ જન તારૂ. ૧૨
એક કહે કરૂં ખરો જબાપો, ઘે ઉપદેશ ચેતે કંઇ આપો. ૧૩
અંગારમર્દક આચારજ હુઓ, અન્ય તારી પોતે બુડતો જૂઓ. ૧૪
નંદિષેણ ગણિકા ઘરિ જ્યારેં, આપ બૂડે અન્યને તારે. ૧૫
ઋડષભ કહે ભલું પૂછ્યું પરમ, બિંદુઆ જેટલો સાધીયેં ધરમ. ૧૬

આણ્યું શંખ ને પુસ્તકી જોય, બરાબરી તસ કુણ નવિ હોય. ૧૭
ઉદયન બાહડ જગડશાહ, તેહના પગની રજ ન થવાય. ૧૮
વીરમારગ વહી કોઇ પુણ્ય કીજે, ઉગતે સૂરે જિન નામ
ગ્રહી લીજે. ૧૯
પ્રહિ ઊઠી પડિકમણું કરીએ, દોષ આળસુ મન અળગો ધરીએ. ૨૦
વ્રત બાર કેઈક નિયમ સંભારો, દેશના દેઇને નરનારી તારો. ૨૧
ત્રિકાળ પૂજા જિન નિત્ય કરવી, દાન પાંચે દેઇ શક્તિ
મુજ જોઇવી. ૨૨
નિત્યે દશ દેવળ જિનતણાં જોહાઇ, આશાતન મૂકી નિજ
આતમ તાઇ. ૨૩
આઠમિ પાખી પોસહ પ્રાહિં, દિવસ રાત સિઝાય કંઇ ત્યાંહિં. ૨૪
વીરવચન સુણ્યા મનમાંહિ વોહું, પ્રાહિ વનસ્પતિ નવિ છેદું. ૨૫
મૃષા અદત્ત પ્રાહિ નહિં પાપ, શીળ પાળ્યું તન વગરે આપ. ૨૬
નિત્ય નાચ્યું જિન ગાઇને રીઝો, પાનક આસ્યાં વણી પીજો. ૨૭
દોષ આલોયણ ગુરુ કને લીધી, આંબિલ છઠ્ઠ શક્ત આતમિ કીધી. ૨૮
શેત્રુંજ ગિરિનાર શંખેસર યાત્રો, રાસ વાંચી જાણ્યાં બહુ છત્રો. ૨૯
સુખમાળા ભણીશ ગાયું દેવ, ઓચ્છવે જિન આગમ સેવ. ૩૦
નિત્યે ગણ્યા વીસ ગોતમસ્વામી, ઉભા રહી અરિહંત નિહાળી. ૩૧
તવન આલાપન ગેઆગ રાગો, પુણ્ય પરાગી જાગે બહુ સુખ લાગો. ૩૨
ગીત ગુરુ નમસ્કાર બહુ કીધા, પુણ્ય માટે લિખી સાધુને દીધા. ૩૩
કેટલાએક બોલની પ્રીછા કીજે, દ્રવ્ય દેવ તો દાન બહુ દીજે. ૩૪
શ્રી જિનમંદિર બિંબ ભરાવ્યું, બિંબ પ્રતિષ્ઠ ચોકી કરાવ્યું. ૩૫
સંઘપતિ તિલક શેત્રુંજ ભરાવ્યું, દેશ પરદેશ અમારિ કરાવ્યું. ૩૬
પ્રથમ ગુણઠાણે કંઇ વરતીઓ, કંઇ પુણ્ય સહિત નરજેઠ ઉદ્દીઓ. ૩૭
એમ પાળું હું જૈન આચારો, કહેતાં લાજ વાધતા આચારો. ૩૮
પણ ગુરુ મનતણો એહ પ્રમાણો, કોઇક સુણી કરે આતમ કાણો. ૩૯
પુણ્ય વિભાગ દોષ તજ મ્હારે, ધરણું મનમાં કવિ આપ વિચારે. ૪૦
પર ઉપગાર કાજે કવિ વાત, મનતણો પણ સંદેહ જતન. ૪૧

ઢાળ–હીંચ્યરે હીંચ્યરે હર્ષે હીંડોલડે–રાગ ધન્યાસી.

વંધરે વંધરે વંધ ગુરૂ હીરને, મંત્ર સમાન છે હીર નામો;
જન્મ જ્યારેં હવો ઘેર આણંદ ભલો, કરત ઉદ્ધાર કરી આજ તામો.
વંધરે. ૧

હીરવિજયસૂરિ દીખ દીધા પછી, ગચ્છની જ્યોતિ તે સબળ જાણે;
ગચ્છનાયક વડો રાજવિજયસૂરિ, શ્રી વિજયદાનને પાય લાગે. ૨
હીર પદવી લહે જામ જગમાં વળી, તામ શેત્રુંજ મુગતોજ થાય;
પરિવારસ્યું પરિવર્યો તિલક મસ્તક ધરી, સાહ ગલ્લો શેત્રુંજ જાય. ૩
સાધુપૂજા સહિ વિહારવિધિ ભલ થઇ, ધર્મ ને કર્મ તે સુખેંજ ચાલે;
હીરરે હીરરે જપે જિકો માલાયે, તેહ જગે ઋદ્ધિ રમણીસ્યું માલે.
વંધરે. ૭

ઋષભ રંગે સ્તવે અંગ શાતા હવે, સંઘ સકળ તણે સુખ હોયે;
સુરનર નારીયાં પંખીયાં સુખ લહે, હીરનું નામ જપતાં જિ કોયે.
વંધરે. ૮

—સં. ૧૭૨૪ વર્ષે ભાદ્રવા શુદિ ૮ શુક્રે શ્રીમત્તપાગચ્છે ભટ્ટારક શ્રી. ૨૧ શ્રી વિજયરાજસૂરીશ્વર રાજ્યે સકલપંડિતસભાશૃંગારહાર ભાલ રતલ–તિલકાયમાન પંડિત શ્રી ૭ શ્રી દેવવિજયગણિ શિષ્યઃ પંડિતોત્તમ પંડિતપ્રવર પંડિતશ્રી ૫ શ્રી તેજવિજયગણિ શિષ્યઃ પંડિતશ્રી ૩ શ્રી ષિમાવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ સૂરવિજયેન લિખિતમ્. શ્રી સાદડી નગરે શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્. સ્વયં વાચનાર્થં મિતિ શ્રેયઃ–

—સંવત્ ૧૮૨૫ ના વર્ષે માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ઠ–માસે શુકલપક્ષેં પૂર્ણિમાયાં હિમવાસરે લિખિતાશ્ચ પં. અમૃતવિજયેન, શ્રી મુનિસુવ્રત પ્રસાદાત્–ભરૂચ પ્રતિ.

—પ્ર–આ. કા. મહોદધિ મૈ. ૫.

—ઇતિ **હીરવિજય સૂરીશ્વર રાસ** સંપૂર્ણમ્ ॥ સંવત ૧૭૫૯ વર્ષે અશ્વિન વદિ ૧૨ બુધવાસરે શ્રી ખંભાત્યૈત્ય બંદિરે લેખકપાઠકયોઃ કલ્યાણમસ્તુ. શ્રીરસ્તુ ॥ લેખકપાઠકયો ચિરંજીયાત્.

યાદૃશં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદૃશં લિખિતં મયા
યદિ શુદ્ધ મશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે. ૧
અદૃષ્ટિ દોષાન્મતિવિભ્રમાદ્વા, યત્કિંચિદૂનં લિખિતં મયાત્ર
તત્સર્વમાર્યૈઃ પરિશોધનીયં કોપો ન કાર્યો ખલુ લેખકસ્ય. ૨
મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ મંગલં
મંગલં સર્વલોકાનાં ભૂમૌ ભૂપતિ મંગલં. ૩
ભગ્ન પૃષ્ટિ કટિગ્રીવા ઉર્ધ્વદૃષ્ટિ રધોમુખં
કષ્ટેન લિખિતં શાસ્ત્રં યત્નેન પરિપાલયેત્ ॥ ૪—પા. ૧૦૭-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૮૨૫ માસોત્તમ માસે જ્યેષ્ટ માસે શુક્લપક્ષે પૂર્ણિમાયાં દિમવાસરે લિ૦ પં. અમૃતવિજયેન શ્રી મુનિસુવ્રતપ્રસાદાત્. ૯૯-૧૪ ભ૦

(૪૧૦) અભયકુમાર રાસ. સં. ૧૬૮૭ કાર્તિક વદ ૯ ગુરૂ. ખંભાત.

અંતે—

રચ્યો રાસ ત્રંબાવતીમાંહે, જિહાં બહુ જિનનો વાસોજી,
દુરગ ભલો જિનમંદિર મોટાં, સાયર લીરઈ અવાસોજી—મુ. ૧૦૦૦
પોષધશાલા સ્વામીવચ્છલ, પૂજા મહોછવ થાઇજી,
તેણઈ થાનકિં એ રાસ રચ્યો મેં, સિંદ (મહિ) ગુરૂ ચરણ પસાઇજી—
મુ. ૧૦૦૧
તપગછ નાયક શુભસુખદાયક, વિજયાનંદ ગુણ ધારીજી,
મીઠી મધુરી જેહની વાંણી, જેણે તાર્યા નરનારીજી—મુ. ૧૦૦૨
શ્રાવક તેહનો સમકીતધારી, પૂજે જિનવર પાઇજી,
પ્રાગવશ સાંગણસુત સોહે, રીષભદાસ ગુણ ગાઇજી—મુ. ૧૦૦૩
સંવત્ ભ્માયર રહિગ રસ ૧ધરતી, કાર્તિક મહિનો સારોજી,
બહુલ પખ્ય દીન નવમિ ભલેરી, વાર ગુર ચીત ધારોજી—મુ. ૧૦૦૪
અભયકુમાર મત્રીસર કેરો, કાયો રાસ રસાલોજી,
રીષભ કહે રંગઇ જે સુણસે, તે સુખીઆ ચીરકાલોજી—મુ. ૧૦૦૫
સુગનિ પૂરીમાંહિ ઝીલેસિં.

—ઇતિ શ્રી રિષભદાસ વિરચિતે અભયકુમાર રાસ સંપૂર્ણ. લેખક પાઠકયો ચિરંજીયાંતુ ॥ બરહાંનપુરે ॥ સંવત્ ૧૭૭૧ વર્ષે અશ્વિન વદી ૨ ભૌમે.

[Deccan College Library No. 1577 of 1891–95]

—ભાવ૦ કુલ કડી ૧૦૧૪) અમ.

(૪૧૧) ઋષભદેવનો રાસ.
(૪૧૨) ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ.
(૪૧૩) સમયસ્વરૂપ રાસ.
(૪૧૪) દેવગુરૂ સ્વરૂપ રાસ.
(૪૧૫) શેત્રુંજય રાસ.
(૪૧૬) નવતત્વ રાસ.
(૪૧૭) કુમારપાલનો નાનો રાસ.
(૪૧૮) જીવંત સ્વામીનો રાસ.
(૪૧૯) ઉપદેશમાલા રાસ.
(૪૨૦) શ્રાદ્ધવિધિ રાસ.
(૪૨૧) આર્દ્રકુમાર રાસ.
(૪૨૨) પુણ્યપ્રશંસા રાસ.
(૪૨૩) કઇવન્નાનો રાસ.
(૪૨૪) વીરસેનનો રાસ. હવે ટૂંકી કૃતિઓ જોઇએ.

૧.+ નેમિનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭ પોશ શુ. ૨ ગુરૂ ઋષભનગર (ખંભાત)માં.

જુઓ અને સરખાવો કૃતિ નં. (૩૯૫ ક.) પૃ. ૪૧૭.

આદિ—

સરસતિ સામિણિ પાયે નામીજી, ગાયસ્યું નેમિજિણંદ,
જાદવકુલમંડણ ઉપનોજી, પ્રગટયો પૂનમચંદ;
સુણો નર નેમ સમો નહિ કોય.

અંતે— કલસ.

વરો વરોરે, નેમિનાથ બાવીસમા, જેહણે કીધોરે સંઘ ઉદ્ધાર,
એ નરનારી શુભ મતિરે, પોતા મુગતિ મઝાર.
વરો વરો નેમનાથ બાવીસમોરે, સંવત સોલચોસઠે એ મેં શુણ્યોરે,
—પાઠાંતર સોલસોસઠ-સડસઠ છે.
પોસ માસ શુદ બીજ, ગુરુ ગણોરે રિખભનઅરમેં સંથુણ્યોરે.
જય નેમિ જિનવર પુણ્યદિનકર સકલ ગુણમણિસાગરો,
જસ નામ જપીએ કર્મ ખપીએ, છૂટીએ ભવસાગરો.
તપગચ્છ મુનિવર સકલ સુખકર, શ્રી વિજયસેન સૂરીસરો,
તસ તણો શ્રાવક રીખભ બોલે, થુણ્યો નેમિ જિણેસરો.

—કાને માત્રે અધૂં અદકૂં લખ્યૂ હોએ'તે મછામ દોકડો છે. ઉનાના વણિક મોગરજી બાની, ચોપડામાથી પૃ. ૪૬-૫૨.

—જૈ. એ. ઈ. ના ભંડારમાં.

—ઉદયપુર ભંડાર.

પ્ર. ચૈત્ય૦ આદિ સં. ભાગ ૩ પૃ. ૧૫૧-૧૫૭.

૨. આદીશ્વર આલોયણ સ્તવ સં. ૧૬૬૬ શ્રાવણ શુદ ૨ ખંભાતમાં.

આદિ— ચાલ ચોપાઈ.

શ્રી આદીશ્વર વંદું પાયે, વીનતા નગરી કેરો રાય,
પ્રથમ તીથંકર રીખભજિણંદ, જસ મુખ દીઠે અતિ આણંદ. ૧

તેહ તણો પાય ઉલ્લાસરી, પાપ આલોઉં પરગટ કરી,
ચઉગતિ માંહે ભમતો જેહ, કીધાં કરમ કુકરમ તેહ. ૨

* * * *

અંતે—

પુરવ પુણ્ય તણા અંકુરા, પ્રગટ થયા મુઝ આજરે,
શેત્રુંજ સ્વામિ નયણે નિહાળ્યો, સરિયાં મુઝ કાજરે.

સંવત ૧૬ છાસઠા વરસે, સાવણ સુદિ દન બીજેજી,
તંબાવટીમાંહે જન સાખે, પાપ પખાલી રીઝેજી. ૫૫

કલસ.

તું તરણ તારણ દૂરિતવારણ, સ્વામી આદિ જિણંદએ,
પ્રભુ નાભિનંદન નયણ નિરખી હુઓ અતિ આણંદએ. ૫૬
તપગચ્છ ઠાકર વચન સાકર શ્રી વિજયસેન સૂરિતણો,
સાંગણ તણો સુત રીખભ બોલે, પાપ આલોઉં આપણો. ૫૭

—ઉનાવાળા મોરારજી વકીલના ચોપડામાંથી ૬૪-૬૮.

૩. મહાવીર નમસ્કાર.

આદિ—

વીર જિણંદ ચોવીસમો, ત્રિશલા જેની માય,
ભૂપ પિતા ભગવંતનો, નર સિદ્ધારથ રાય. ૧
સિદ્ધારથ કુલ ઉપનો, વર્દ્ધમાન જિન નામ,
તે જિણવરના ગુણ સ્તવૂં, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ. ૨

* + * *

અંતે—

સંજમ ચોખું પાલિઉં, નિરમલ ગંગાનીર,
સકલ પાપનો ક્ષય કરી, મોક્ષ ગયા મહાવીર,
અરિહંત દેવ જે સિદ્ધ હુવા, સોય નમૂં નિસદીસ,
રીખભદાસ જિનને નમે, શ્રી સંઘની પૂરો જગીસ.

—ઉનાના મોરારજી વકીલનો ચોપડો પૃ. ૭૧-૭૨.

૪. આદીશ્વર વીવાહલો.

આદિ—

આદિ ધર્મ જિન ઉદ્ધર્યો, અવનિપતિ આધાર,
જુગલા ધરમ નિવારીઓ, પ્રથમ ધર્મ (જિન) અવતાર. ૧
પ્રથમ મુનીશ્વર જે હૂવા, પ્રથમ તે કેવલજ્ઞાન,
પ્રથમ હૂઆ ભિખ્યાર, પ્રથમ દીયાં જેણે દાંન. ૨

નાભિરાય કુલિ ઉપનઉં, મરૂદેવા જસ માય
ઋષભદેવ સુત જનમિઉ, સુરગિરિ ઉચ્છવ થાય. ૩
અષ્ટપ્રકાર કલસા કીયા, સાઠિલાખ એક કોડિ
નીર સુગંધઈ તે ભર્યા, ન્હાવણ કરઇ કરજોડિ. ૪
પૂજી પ્રણમી સુર દીઈ, ચીવર કુંડલ સાર,
જિનવર જિનઘરિ મૂંકીયા, હિયડઈ હરષ અપાર. ૫

* * *

અંતે—

વર તપાગછપાટિઇ પ્રભુ પ્રગટીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરિ પૂરી આસો,
ઋષભના નામથી સકલ સુખ પામીએ, કહે તે કવિતા નર રીખભદાસો. ૬૯

—શ્રી ઉદેન મધે લખો છે સંવત ૧૭૫૨ માહ વદ ૧૩ દને. મોરારજી ભાઇનો ચોપડો ૭૮-૮૩.

—સુશ્રાવિકા પદમાં શ્રાવિકા હરબાઇ પઠનાર્થ. સં. ૧૭૩૧ વર્ષે પોષ વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત. પ્ર. કા. —૩-૧૭ સેં. લા. નં. ૪૬૪.

૫. શ્રી શેત્રુંજય મંડણ શ્રી રૂષભદેવ જિનસ્તુતિ.

અંતે—

શ્રી વિજેસેન સૂરીશ્વરરાય, શ્રી વિજયદેવ ગુરૂના પ્રણમું પાય,
રીષભદાસ ગુણ ગાય. ૪. (જૈ. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬+ સ્થૂલિભદ્ર સઝાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ—

શ્રી સ્થુલિભદ્ર મુનિગણમાં શિરદારજો,
ચોમાસું આવ્યા કોશ્યા આગારજો,
ચિત્રામણ શાળાયે તપ જપ આદર્યાં જો. ૧

અંતે—

પૂરવી પ્રધને તાર્યા પ્રાણી થોકજો, ઉજ્જલ ધ્યાને તે ગયા દેવલોકજો,
રૂષભ કહે નિત્ય તેને કરીયે વંદના જો. ૧૭

—ચૈ૦ આદિ સં૰ ભાગ ૩-પૃ. ૩૬૫.

૭+ ધૂલેવા શ્રી કેસરીયાજી સ્ત. (?)

આદિ—

ધૂલેવા નગરમાંહિ ઋષભ જિનેશ્વર, જગભૂલ્યો કાંઈ ભટકે છે.

અંતે—

પ્રત્યક્ષ દેવ પરમગુરૂપાયો, ઋષભદાસ ગુણ રટકે છે. ધૂલેવા. ૪

૮+ માનપર સઝાય-૧૬ કડી

આદિ—

માન ન કરશોરે માનવી, કાચી કાયાનો શો ગર્વરે
સુરનર કિન્નર રાજીયા, અંતે મરીગયા સર્વરે. માન. ૧

અંતે—

અસ્થિર સંસાર જાણી કરી, મમતા ન કરો કોઈરે
કવિ ઋષભનીરે શીખડી, સાંભલજો સહુ કોઈરે. માન. ૧૬

—ચૈત્ય૦ આદિ સં. ભાગ ૩.

આણંદજી કલ્યાણજીના ભંડારની હિતશિક્ષાની પ્રતમાં છેવટે નીચેની ટીપ આપી છે:—

સંઘવી ઋષભદાસ કૃત રાસની ટીપ લખીઈ છે.

૧ શ્રી ઋષભદેવનો રાસ ઢાલ ૧૧૮ ગાથા ૧૨૭૧ ગ્રંથા ૧૭૫૦ છે.
૨ શ્રી ભરતેસ્વર રાસ ઢાલ ૮૩ ગાથા ૧૧૧૬ ગ્રંથ ૧૫૦૦ છે.
૩ શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨ ગ્રંથ ૭૧૪ છે.
૪ શ્રી ક્ષેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪ ગ્રંથ ૮૫૬ છે.
૫ શ્રી અજાપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૬૯ ગ્રંથ ૭૭૫
૬ શ્રી શેત્રુંજ રાસ ગાથા ૩૦૧ ઢાલ ૨૦ ગ્રંથ ૪૧૨ છે.
૭ શ્રી સમકિતસાર રાસ ગાથા ૮૭૯ ગ્રંથ ૧૧૮૨ છે.
૮ શ્રી સમયસ્વરૂપ રાસ ગાથા ૭૯૧ ગ્રંથ ૧૦૦૦ છે.
૯ શ્રી દેવગુરૂ સરૂપ રાસ ગાથા ૭૮૫ ગ્રંથ ૧૦૫૮ છે.
૧૦ શ્રી નવતત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧ ગ્રંથ ૧૧૨૭ છે.

નાભિરાય કુલિ ઉપનઉ, મરૂદેવા જસ માય
અષ્ટોત્તર શત જનમિઉ, સુરગિરિ ઉચ્છવ થાય. ૩
આઠપ્રકાર કલશા ભલા, ચાલિશ એક કોડિ
નીર સુગંધઈ તે ભરી, ન્હવણ કરઇ કરજોડિ. ૪
પંચ પ્રમુખ સુર હોઈ, ચીવર કુંકલ સાર,
જિનવર જિનપદિ થાપીયા, દિયઈ દરસ અપાર. ૫

* * * *

અંત—

શ્રી તપાગચ્છપતિ પ્રભુ પ્રણમીજે, શ્રી વિજયસેનસૂરિ પૂરી આશા,
સ્નાત્રના નામથી મંગલ શુભ પામીજે, કહે તે કવિજન નર
ઋષભદાસો. ૬૪

—શ્રી જૈન શ્રેય સંઘ ઉ સંવત ૧૭૪૨ ભાદ્ર વદ ૧૩ દિને. ભાવનગર બાઈની પોથી ૧૮-૮૩.

—ગણાધિપ પદમાં આપેલા કરમાળ પત્રાદિ. સં. ૧૭૭૧ વર્ષે ... વદિ ૧૦ રવૌ લિખિત. પ્ર. કા. —૩-૧૭ લી. ભા. નં. ૪૬૪.

૫. શ્રી મેરુનંદન સંબંધ શ્રી રૂપચંદ જિનસ્તુતિ.

અંતે —

શ્રી વિજયસેન ગણધરરાજ, શ્રી જિનદેવ ગુરુના પ્રણમું પાય,
રીખભદાસ ગુણ ગાય. ૪. (કૈ. એ. તીર્થમાળામાં.)

૬. સ્થૂલિભદ્ર સઝાય (સ્થૂલિભદ્ર ને કોશાનો સંવાદ)

આદિ —

શ્રી સ્થૂલિભદ્ર મુનિગણમાં શિરદારજી,
ચોમાસુ આવ્યા કોશા આગારજી,
ચિત્રશાળા માંહી તપ જપ આદર્યા જી. ૧

અંત —

... ભાવે નમું ફરી ફરી, ઉત્તમ ધ્યાને તે મન રંગ ધરીજી,
ઋષભ કહે નિત તેને શીશે વંદના જી. ૧૭

—જૈન પ્રાચીન સં. ભાગ ૩ પૃ. ૩૧૪.

શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આર્દ્રકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેણિકરાસ ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, હરિયાલી ૫, શ્રી હીરવિજયસૂરિનો રાસ ગાથા...શ્રી મલ્લિનાથ રાસ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુણ્યપ્રશંસા રાસ ગાથા ૩૨૮, કયવન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રાસ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના શ્રાવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની કૃતિઓની અંતે આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો પહેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખંભનગર, ઋષભનગર, ત્રંબાવતી, ભોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ કહ્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક બીનામાં વધારો કરે છે. આપણે ત્રંબાવતી નગરી અને તેમાંના માણેકચોક વિષેની લોકવાર્ત્તાઓ ઘણી સાંભળી છે તો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાગ્વંશીય (પોરવાડ) વણિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરૂપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજા વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સંઘ કાઢી શત્રુંજયની જાત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે 'સંઘવી' (સંઘપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે શ્રાવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ઘણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી બોધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઈ હમેશ કરતા. તેમણે શેત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મચુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે 'સંઘવી' એ વિશેષણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સંઘ કાઢ્યો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી પત્ની, બહેન, બાંધવ, અને [illegible]ારે બાળકો

૧૧ શ્રી થૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮ ગ્રંથ ૧૦૦૦ છે,
૧૨ શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગાથા ૮૬૨ ગ્રંથ ૧૨૧૨
૧૩ શ્રી સુમિત્ર રાજાનો રાસ ગાથા ૪૨૪ ગ્રંથ ૫૨૫ છે.
૧૪ શ્રી કુમારપાલ રાજાનો રાસ ગાથા ૪૫૦૬ ગ્રંથ ૫૮૦૦
૧૫ શ્રી કુમારપાલનો નાહનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨ ગ્રંથ ૨૭૫૦
૧૬ શ્રી જીવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩ ગ્રંથ ૨૭૫ છે.
૧૭ શ્રી ઉપદેશમાલા રાસ ગાથા ૭૬૨ ગ્રંથ ૧૦૧૮
૧૮ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૨૪ ગ્રંથ ૨૨૫૦
૧૯ શ્રી હિતશિખ્યા રાસ ગાથા ૧૮૬૨ ગ્રંથ ૨૩૨૫ છે.
૨૦ શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૬૬ ગ્રંથ ૭૫૦ છે.
૨૧ શ્રી આર્દ્રકુમારનો રાસ ગાથા ૯૭ ગ્રંથ ૧૨૫
૨૨ શ્રી શ્રેણિકનો રાસ ગાથા ૧૮૩૯ ગ્રંથ ૨૩૦૦
૨૩ તવન ૩૩, ૨૪ નમસ્કાર ૧૩, ૨૫ થોયું ૭, ૨૬ તીર્થંકરનાં કવિત ૨૪
૨૭ ગીત ૩૧ ૨૮ સુભાષિત ૩૭૯

એવં સર્વ એ જોડિ શ્રી સાંગણસુત સંઘવી ઋષભદાસે કીધી તે વષી છે જી. લિ. મુનિ ન્યાનચંદેણ. આ. ક. હિતશિક્ષાની પ્રતમાં.

વળી એક હસ્તલિખિત પાનામાં નીચે પ્રમાણેની ટીપ મળી છે—

સંઘવી રીષભકૃત રાસની ટીપ લખી છઈ॥ શ્રી રીષભદેવનો રાસ ગાથા ૧૨૭૧, શ્રી ભરતેશ્વર રાસ ગાથા ૧૧૧૬, શ્રી જીવવિચાર રાસ ગાથા ૫૦૨, શ્રી ખેત્રપ્રકાશ રાસ ગાથા ૫૮૪, શ્રી અજાપુત્રનો રાસ ગાથા ૫૫૯, શ્રી શેત્રુંજ રાસ ગા. ૩૦૧, શ્રી સમકીતસાર રાસ ગા. ૮૭૯, શ્રી સમઇ સરૂપ રાસ ગા. ૭૯૧, શ્રી દેવસરૂપ ગા. ૭૮૫, શ્રી નવતત્ત્વ રાસ ગાથા ૮૧૧, શ્રી થૂલિભદ્ર રાસ ગાથા ૭૨૮, શ્રી વ્રતવિચાર રાસ ગા. ૮૬૨, સુમિત્ર રાજાનો રાસ ગાથા ૪૨૬, શ્રી કુમારપાલ રાસ ગાથા ૪૫૦૬, કુમારપાલનો નાનો રાસ ગાથા ૨૧૯૨, શ્રી જિવત સ્વામીનો રાસ ગાથા ૨૨૩, શ્રી ઉપદેશમાલા ગાથા ૭૧૨ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ રાસ ગાથા ૧૬૧૬, શ્રી હિતશિક્ષા રાસ ગા. ૧૮૪૫,

શ્રી પૂજાવિધિ રાસ ગાથા ૫૭૧, શ્રી આર્દ્રકુમાર રાસ ગાથા ૯૭, શ્રી શ્રેણિકરાસ ૧૮૩૯, તવન ૩૩, નમસ્કાર ૨૨, થોઓ ૨૭, સુભાષિત ૪૦૦, ગીત ૪૧, હરિયાલી ૫, શ્રી હીરવિજયસૂરિનો રાસ ગાથા....શ્રી મલ્લિનાથ રાસ ગાથા ૨૯૫, શ્રી પુણ્યપ્રશંસા રાસ ગાથા ૩૨૮, કયવન્નાનો રાસ ૨૮૪, શ્રી વીરસેનનો રાસ ગા. ૪૪૫,

(કવિ ખંભાતના શ્રાવક હતા. પોતાના વતન ખંભાતનું વર્ણન થોડા વિસ્તારથી પોતાની કૃતિઓની અંતે આપેલું છે તે પરથી સંવત સત્તરમી સદીમાં તેની રચના, ત્યાંની જનસ્થિતિ, રાજસ્થિતિ, લોકોનો પહેરવેશ કેવાં પ્રકારનાં હતાં તે જણાઇ આવે છે. આ નગરનાં ખંભનગર, ઋષભનગર, ત્રંબાવતી, ભોગાવતી, લીલાવતી, કર્ણાવતી એ જૂદાં જૂદાં નામ કવિએ કહ્યાં છે તે વાત પણ તેની ઐતિહાસિક બીનામાં વધારો કરે છે. આપણે ત્રંબાવતી નગરી અને તેમાંના માણેકચોક વિષેની લોકવાર્ત્તાઓ ઘણી સાંભળી છે તો તે જનકથાનું વર્ણન કદાચ આ ખંભાત નગરની અપેક્ષાએ હોય. કવિ પોતે વીસા પ્રાગ્વંશીય (પોરવાડ) વણિક હતા. તેમનો જન્મ ખંભાતમાં માતા સરૂપાદે અને પિતા સાંગણથી થયો હતો. તેમના પિતામહનું નામ મહિરાજ હતું. મહિરાજ વિસલનગર કે જે રાજા વિસલદેવે વસાવ્યું હતું ત્યાંના મૂલ વતની હતા. અને પછી તેના પુત્ર સાંગણ ખંભાતમાં વસ્યા ને સમૃદ્ધિ પામ્યા. મહિરાજે સંઘ કાઢી શત્રુંજયની જાત્રા કરી હતી અને સાંગણે પણ તેજ પ્રમાણે 'સંઘવી' (સંઘપતિ) તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. કવિ પોતે શ્રાવકના જે આચાર જૈનશાસ્ત્રમાં જણાવેલા છે તે ઘણી દૃઢતાથી પાળતા, મુનિઓની શુશ્રૂષા કરી તેમની પાસેથી બોધ લેતા અને જિનની પૂજા મંદિરમાં જઇ હમેશ કરતા. તેમણે શેત્રુંજય, ગિરિનાર, શંખેશ્વરની યાત્રા કરી હતી અને ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા હતા. આપરથી જણાય છે કે તેઓ ધર્મચુસ્ત, સંસ્કારી, બહુશ્રુત અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હતા. પોતે 'સંઘવી' એ વિશેષણ પોતાને આપે છે તે પરથી તેમણે પણ સંઘ કાઢયો હોય એમ જણાય છે. પોતાને સુલક્ષણી પત્ની, બ્હેન, બાંધવ, અને એકથી વધારે બાળકો

હતાં. ઘેર ગાય ભેંસ દુઝતી હતી અને લક્ષ્મી પણ પ્રસન્ન હતી. નેમિદૂતના કર્તા વિક્રમ કે જે પોતાને સાંગણનો પુત્ર જણાવે છે તે કદાચ આ કવિના બાંધવ હોય. કવિ તરીકે ગૂર્જર પ્રાચીન કવિ શિરોમણિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રેમાનંદ, શામળ અને અખાના પૂર્વગામી પોતે છે અને પોતાની વર્ણનશૈલી શબ્દચમત્કૃતિ, ભાષાગૌરવ તે કવિઓની સરખામણીમાં ઉતરતા હોઈ શકે તેમ નથી. સરસ્વતી દેવી પ્રત્યે સંપૂર્ણ ભક્તિ હોઈ તેમની હમેશાં સ્તુતિ કરી પોતાની કૃતિઓનો પ્રારંભ કરેલ છે અને જનશ્રુતિ પ્રમાણે તેમણે તે દેવીને આરાધન કરી પ્રસન્ન કરી હતી અને દેવીનો પ્રસાદ મેળવ્યો હતો. પોતે શ્વેતામ્બર તપગચ્છના હતા અને પોતાના ગુરૂ તરીકે પ્રસિદ્ધ વિજયસેન સૂરિને અંગિકૃત કર્યા હતા, અને તેમની પછી વિજયદેવસૂરિને થોડો સમય સ્વીકાર્યા પછી વિજયતિલકસૂરિને અને તેમની પછી વિજયાણંદસૂરિને સ્વગુરૂ તરીકે લેખ્યા હતા. તેમના સમયમાંજ પ્રખ્યાત ધર્મસાગરજીના ગ્રંથનો ઝઘડો થયો. દેવ અને અણસુર-આણુંદ પક્ષો થયા કે જે ઝઘડાનું સ્વરૂપ ઐતિહાસિક રાસમાળા ભાગ ૪ થામાં આપેલ વિજયતિલકસૂરિરાસ પરથી સ્પષ્ટ જણાશે કવિએ ઘણી કૃતિઓ રચી છે તેમાં કેટલીક સંસ્કૃત ચરિત્રો પરથી પોતાની કવિ-કેળવણીથી સુંદર અને અલંકૃત બનાવી છે, અને કેટલીક સ્વતંત્ર છે. આ કવિની સર્વકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ થવા યોગ્ય છે. વિશેષ વિસ્તારથી હકીકત મારા આ કવિ સંબંધેના નિબંધ પરથી જાણી લેવી.]

---

૨૧૧ કનકસુંદર (વડતપગચ્છ દેવરત્નસૂરિ-વિદ્યારત્ન શિ.)

(૪૨૫) ગુણધર્મ કનકવતી પ્રબંધ લ. સં. ૧૬૬૩ પહેલાં

આદિ— છંદ.

સકલ જાતિમધ્ય સારદાણી, ત્રિભુવનરાય વદનિ ઈહિ ઠાણી,
સુરનર ગુણ ગંધર્વ વખાણી, આપિ માઇ સરસ સુઅવાણી. ૧

દુહા.

જે નવ રસ સંરસ સહું સુણઈ, પંતિ ધરી બહુ જન,
મહિમા જનમાંઈ હુઇ, સરસતિ જુ સુપ્રસન્ન. ૨
કવીયણ આગિ જે હુંયા, તે ધ્રુરિ સમરી માઇ,
હુંયા હુસિ જે કવીયણ, થાસિ તુઝ પસાઈ. ૩

* * * *

અંતે—

ભાણેજને યુવરાજ દેઇ, એ ઢાલ.

ઇમ સુણી પ્રાણી ચિત આણી, વિષય છંડઉ વાડ
પરમાદ પાંચઈ દૂરિ કીજઇ, દીજઇ નગર કપાટ. ૩૬૧
એ સીલ સુધું પાલતારે, ખુરીઇ ભવખાડ,
રોગ સોગહ સવિ નાસઇ, નવિ નડિ કો કોઈ નાડ. ૩૬૨

* * * *

ચોપાઇ.

ઇમ જાણી સંસાર અસાર, ગિરૂયા મુંકઈ વિષય વિકાર,
વડતપગછિ ગોયમ અવતાર, શ્રી ધનરત્ન હુઆ સંસારિ. ૩૬૪
તસ પટધારક ગુણે કરી ભુરિ, ગછપતિ શ્રી સુરરત્નહસુરી,
પટ પ્રભાવક વંદિત ઇશિ, શ્રી પુજ્ય દેવરત્ન સુરીસ. ૬૫
સહતાથી તે ગછપતિ તણા, વાચક વિદ્યારત્ન ગુણ ઘણા,
અંતેવાસી તેહનો મુખ્ય; કનકસુંદર નામે છે શિષ્ય. ૬૬
શાંતિ જિણેસ્વરતણું ચરિત્ર, કથા પ્રબંધિ કરી વિચિત્ર,
વાંચતાં આવ્યો સંબંધ, ચતુરે જાણ્યો ભલો પ્રબંધ. ૬૭
ભુ પીઠિ તે ચતુરસુજાણ, લહુડા તુહિ પાંમઈ માંણ,
સાવ સલુણાં કેતકી પત્ત, હરખિ નાહના રંજઇ ચિત્ત. ૬૮
તેહનાં વચન લહી આસર્ણ, રચ્યો રાસ સુપદાતા કર્ણ,
પંડિત કનકસુંદર ઇમ કહઇ, ભણે સુણઇ તે સુપજ લહઈ. ૬૯

—ઇતિ ગુણધર્મે કનકવતી કામ પરિત્યકત કૌતક પ્રબંધ ચતુર્થો-
ધિકાર સંપૂર્ણં. સં. ૧૬૬૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪ શનૌ લિ૦ ઋ. શ્રી
૫ રામામાહાવજી સ્વયં પઠનાર્થં. ૧૩-૧૭ લીં.

(૪૨૬) કર્પૂરમંજરી મં. ૧૬૬૩ (પા. ૪)

(૪૨૭) સગાલસાહ રાસ. સં. ૧૬૬૭ વૈશાખ વદ ૧૨

આદિ— શ્રી ગુરૂભ્યો નમઃ

સકલ સુરપતિ સકલ સુરપતિ નમઈ જસ પાય,
ચુવીસઇ તિથેસર, તાસ નામ હું ચિત્તિ ધ્યાઉં;
સરસતિ સામિણિ મનિ ધરી, સુગુરૂ શુદ્ધ પરસાદ પાઉ,
સત્યસરગુ ગુણ સબલ, તસ ધારક વર્ણવ્યોસ,
વંસિ વિશુદ્ધઉ તે હુઉ, નિરમલકુલ ગુણ લ્યોસ. ૧

× × × ×

અંતે

અન્ય અઠસઠિ સબલતીરથ કરઇ જે ફ્લ હોઈ
સાહશ્રી સગાલ કેરૂ રાસ સુણતાં સોએ. ૪૮૩
વલી જૈન તીરથ કરઇ જે એહ, જન તે સુણઇ એ રાસ,
અધિક ફ્લ એ સાંભલઈ, ગુણ સેઠની એ ભાસ,
સુણી એહનઉ દાંનમહીમા, ગ્રહઈ ગુણ જે એહવઉ,
તે લહઇ સંપદ સકલ અવિચલ, થાઈ નિર્મલ તેહવઉ. ૪૮૪
એ રાસ ભણતાં હર્ષ વાધઇ સુગુણ સુણતાં પાંમીઇ,
વલી આસપૂરણ સકલ હુઇ અનઈ વંછિત કામીઇ,
સોલ સંવત સતસઠઈ માસ વૈશાખઇ વલી,
વદિ બારસઈ એ રાસ પૂરણ હુઇ શુભ મનની રૂલી. ૪૮૫
વૃદ્ધશાલા ગુણવિશાલા, વિદ્યારત્ન ગચ્છપતી,
તસ આણપાલક કનકસુંદર કહઈ ઉવઝાયાં યતી,
વિબુધ શ્રોતારાસ સુણતાં, હઇઇ ભાવ સુ આણુયો,
શશિ સૂરમંડલ તપઈ તાં જાં રાસ એહ વખાણ્યો. ૪૮૬

—સંવત ૧૬૭૦ લખિતં. ૧૬-૧૭ (મારી પાસે છે.)

(પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રી કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે મને જણાવ્યું કે "એક બંધુકાર્ય માટે વીનતી છે. ચેલૈયા કિંવા સેલયાની કથા જાણીતી છે. ભોજાભગતે સેલૈયા આખ્યાન લખ્યૂં છે. એક બીજા કવિએ 'શેઠ સગાળસા સાધુને સેવે' એ શબ્દોથી શરૂ થતો ગરબો લખ્યો છે. આ બે છપાઈ ગયેલ છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ એ કથા હશે. એને અવલંબીને જે કંઈ જૂના જૈન સાહિત્યમાં લખાયૂં હોય, તેની મને ચોકસ માહીતી આપશો." કારણકે તેમને બી. એ. વર્ગમાં ભોજાભગતનું સેલૈયા આખ્યાન શીખવવાનું હતું; એટલે મેં આ કનકસુંદરકૃત સગાળશાનો રાસ મૂળ મોકલી આપ્યો; વળી તેમને અમદાવાદના વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ ત્યાંના જૈનભંડારમાંથી બીજી પ્રત આથી ભિન્નજ મેળવી આપી. બંને વાંચી ગયા પછી તેઓશ્રીએ મને ૨૧-૨-૨૫ ના પત્રથી જણાવ્યું કે 'તમે કનકસુંદરકૃત સગાલસાહ રાસ મારા ઉપર મોકલાવ્યો હતો-એ મને સગાલસાહની ઉત્પત્તિ શોધવામાં બહુ ઉપયોગી થયો...... રા. રા. કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદીએ પણ સગાલસાહ ચૂપઇની એક હાથપ્રત મને મેળવી આપી હતી. એ ચૂપઈ કવિ વાસુની કૃતિ છે. તમારી પાસેની પ્રત કરતાં તે જૂની છે. કનકસુંદરે રાસ સં. ૧૬૬૭ માં રચ્યો છે ત્યારે આ ચૂપઇની નકલજ સં. ૧૬૪૭ ની છે.-પ્રત જૈનને માટે ઊતરાયલી છે; પરંતુ ચૂપઈ કોઇ બ્રાહ્મણની કૃતિ જણાય છે. રાસ અને ચૂપઈમાં ઘણી પંક્તિઓ એકની એક અથવા સરખી છે. જો તમે રાસ છપાવવા ઇચ્છતા હો, તો વાસુ કવિની કૃતિ જોઇ જવા જેવી છે." ત્યારપછી રૂબરૂ મળતાં આ સંબંધે કેટલીક રસભરી વાત થઇ હતી, અને કેટલાક ને ખાસ કરી નરસિંહરાવભાઈ જેવા સગાલસાહનો મૂળ અર્થ શૃંગાલ (શિયાલ) સાહ કરે તે અક્ષંતવ્ય છે. ખરી રીતે સગાલશાહ (એવો શાહ-શેઠીઓ કે જેને ત્યાં હમેશાં સુકાલ હતો, દુષ્કાળ હતોજ નહિ) એ નામ યથાર્થ રીતે સત્ય છે.)

---

૨૧૨ પદ્મકુમાર (ખ. પૂર્ણચંદ્ર શિ.)

(૪૨૮) મૃગધ્વજ ચો૦ લ. સં. ૧૬૬૧ પહેલાં.

અંતે—

મૃગધ્વજ મુનિ તણુઉ ચરિત્ર, સુણતાં હૂઈ જનમ પવિત્ર,
શ્રી નેમિનાથ વારઈ એહ, રિષિ હૂયા ગુણ ગણગેહ. ૮૩
ધન ધન મૃગધજ મુનિરાય, પુહ ઉઠી પ્રણમું પાય,
તસુ નામઈ નવઈ નિધાન, પામીજઇ સુત સંતાન. ૮૪
ખરતરગચ્છ સહ ગુરરાય, શ્રી પૂર્ણચંદ્ર ઉવઝાય,
તસુ સીસ સદ સુવિચાર, ઇમ બોલઈ પદમકુમાર. ૮૫

શા. તેજપાલ લાલિણ લિખનં પ્ર. ૧૬૬૧. (વિ. ધ.) ભાવ.

૨૧૩ સંયમ (મૂર્ત્તિ) (વિનયમૂર્ત્તિ શિ.)

(૪૨૯) ઉદાઈ રાજર્ષિ સંધિ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.

અંતે—

ઉદય મુનિવર ગુણ-નિતિ મનિ ધરઈ, મધુ સુશ્રાવક સુત તે અણુસરઈ,
અણુસરઈ બહુ સુત તેહ અહિનિશિ જે રિષિ ગુણ ગાવઈ,
શ્રી નીરવાણી પરી જાણી ધ્યાયઈ તે સુખ પાવઈ,
ઉવઝાય શ્રી વિનયમૂરતિ સીસ સંજિમ ઇમ કહઈ,
જે ભણઈ ભાવઈ રિદય પાવઈ સયલ સુખ સંપતિ લહઈ. ૪૩

—લખણ તેજપાલ લિખિતં સં. ૧૬૬૨ વર્ષે જ્યેષ્ટ શુદિ ૧૨ શનૌ ભાવ.

બીજા સંયમમૂર્ત્તિ એ નામના ઉપાધ્યાય આ કવિથી અગાઉ થયેલા છે તેમણે ઉપદેશમાલા વિવરણ લખ્યું છે તેમાં પોતાનો પરિચય આ પ્રમાણે આપે છે—લિખિતં શ્રી વડગચ્છ નમરે શ્રી સોમસુંદરસૂરિ શિષ્ય શ્રી વિશાલરાજસૂરિ તચ્છિષ્ય પં. મેરુનન્દગણિ તચ્છિષ્યલઘુ સંયમમૂર્ત્તિગણિના. આની ૧૧ પત્રની પ્રત અમરચંદ્રસૂરિ પાટણના ભંડારમાં દાબડા ૪૮ માં છે. મુનિશ્રી જિનવિજયજીનો પ્રશસ્તિ સંગ્રહ.]

૨૧૩ ક વલ્હપંડિત (જૈનેતર લાગે છે.)

(૪૨૯ ક) કુકડા માર્જારી રાસ. લ. સં. ૧૬૬૨ પહેલાં.
આદિ—

પ્રથમ કિ પ્રણમૌ ગણપતિ દેવ. કાજ સિદ્ધિ જિઉ કુરઈ તતખેવ,
ગવરીશંકર મલઉતપતિ જાસ, કહઈ વલ્હ પંડિતકઉ દાસ. ૧
પુનિ દૂજઈ સારદ મનિ ધરઈ, કવિત કાવ્ય તસ તૂઠઈ કરઈ,
લાડુ કુસમમાલક કરલેઈ, વિનાયકુ હમ સિદ્ધિ બુદ્ધિ દેઈ. ૨
અવરે માઇપિતા પ્રણવાઉ, હઉ બલિહારી તિસકઇ જાઉ,
જિનપ્રસાદ દીઠૌ સંસાર, તિન તૂઠૌ હુઇ મોક્ષ દુવાર. ૩

* * * *

અંતે—

માંજરી તણી સોકં રતિ કરઈ, જિણિ છંદિ લીઅઉ તિણિહિ ઉતરઇ.

—ઇતિ કુકડામંજરી ચઉપઇ સમાપ્તં. સં. ૧૬૬૨ વર્ષે અશ્વિનિ માસે શુકલપક્ષે ચતુર્થ્યા તિથૌ શુક્રવાસરે શ્રી નાગપુર મધ્યે લિખિતં પાતિસાહ શ્રી અકબ્બર રાજ્યે ૬-૧૨ ડે. કો. નં. ૨૫૪ A. ૧૮૮૨-૮૩.

---

૨૧૪ માલમુનિ.

(૪૩૦) અંજનાસતી રાસ ૧૬૬૩ પહેલાં
આદિ—

સરસતિ સામણી પ્રણમીયઇ, ગોતમ સ્વામિના પાયરે,
અંજનાસુંદરીની કથા, નારિનર સુણહું મન લઇરે.
સીલ ભવિયણ ભલઈ પાલીયઈ, પાઇયઈ સુજસુ સંસારિરે ૧
સબ કુસંગતિ વલી ટાલીયઇ, જાઇયિઇ ભવસમુદ્ર પારિરે
સીલ ભવિયણ ભલઇં પાલીયઇ. ૨

× × × ×

અંતે—

ધન ધન અંજનાસુંદરી, સુમિરો ચિત્ત ત્રિકાલરે
સીલ ભલો તિણે પાલીયો, જસુ ગાવઈ મુનિ માલરે
સીલ ભલો જગિ પાલીયઈ.

—સંવત ૧૬૬૩ વરષિ ચૈત્ર સુદિ સપ્તમી બુધ દિનો લિપકૃત રપીરસ્થાન મધ્યે ગોપાલુ પઠનાર્થં ૮-૧૩ અનંત.

—સંવત ૧૭૨૪ વર્ષે પોષ સુદિ કૃષ્ણપક્ષે પ્રતિપદા ભૃગવા દિને પૂર્ણમસ્તિ. ૬-૧૫ અનંત.

---

૨૧૫ વિજયસાગર (ત૦ વિદ્યાસાગર-સહજસાગર શિ.)

(૪૩૧)+ સમ્મેત શિખર તીર્થમાળા સ્ત૦ સં. ૧૬૬૪ આસપાસ.

આદિ—

પ્રણમીય પ્રથમ પરમેસરજી, આગરા નગર સિંગુગાર કઈ, પાસ ચિંતામણિ
પરતિખ પરતા એ પૂરવઈજી સુગતિ મુગતિદાતાર કઈ. પા. ૧
એકવાર જો સિર નામીઇજી, પામીઈ કોડિ કલ્યાણ કઈ, પા.
મામી સેવા ફલ સહુ કહઇજી, મહમહઈ પરિમલ કપુર કઈ. પા. ૨
આનંદદાયક આગરઇજી, દેવ દેહરાસર સાલ કઈ,
અર્હિય હીરપુર થાપીયાજી, સંવત સોલ અડયાલ, કઈ. પા. ૩
રાજરાણિમ ઋદ્ધિ રંગરલીજી, રાગ રમણિ રંગરેલિ
ગિરુઅડે ગયવર ગોરડીજી, ગરજતા ગજ ગુરગેલિ.
તેહ પ્રભુપામ સુપસાઉલેજી, તપગચ્છ ગુરકુલ વાસ,
નગર રતનાગર આગરેજી, રહીય ચોમાસિ ઉલ્હાસિ. ૫
પંચકલ્યાણક ભૂમિકા જી ફરસતાં ફલ બહુ જોઈ,
પૂરવ ઉત્તર પૂરઈ જી તિહાં જિન ચૈત્યબિંબ હોઈ. ૬
સુગુરુ ગીતારથ મુખિ સુણી જી પુસ્તક વાન પરતીતિ,
જનમ કલ્યાણક ભેટિવાજી આસજયો હું નિજ ચિત્ત. ૭

વંદીય દશદોય દેહરેછ બિંબ બહુ ધાતુમય માણિ,
દરસણ કરીય દેહરાસરેછ આગરા પ્રથમ પ્રયાણ. ૮
પુન્યવંતા જગિ જે નરાછ તે કરઈ તીરથ બુદ્ધિ,
જિમ જિમ તીરથ સેવીઇછ તિમ તિમ સમકિત સુદ્ધિ. ૯

* * * *

અંતે—

કલસ.

ઇતિ તીરથમાલા અતિ રસાલા પૂરવ ઉત્તર વર્ણવી
સમકિતવેલી સુણિ સહેલી સફલ ફલી નવ પલ્લવી,
તપગચ્છ રાજા બહુ દિવાજા વિજયસેન સૂરીસરો
તસ પટ્ટિ પૂરો જિસો સૂરઓ વિજયદેવ યતીસરો, ૨૩
તપગચ્છિ રાજે ભવિ નિવાજે વાચક વિદ્યાસાગરો,
તસ સીસ પંડિત સુગુણમંડિત સહજસાગર ગણિવરો,
વીસાસઓ ચોવીસ જિનવર કલ્યાણક યાત્રા કરી,
તસ સીસલેસિં પૂરવદેશિં વિજયસાગર બહુ સુખકરી,
થુઈ ભણી બહુ સુખ ધરી. ૨૪

—લ. સંવત્ ૧૬૯૮ વર્ષે ફાગણ સુદિ પૂર્ણિમા દિને લિખિતં શ્રી પાડલીપુર મધ્યે તપાગચ્છે પંડિત શ્રી જગકુશલગણિ શિ. ચંદ્રકુશલગણિના ૩-૨૨ પ્ર. કા. નં. ૧૪૪.

—સકલ પંડિતમંડિતાખંડલાયમાન પંડિત શ્રી ૧૯ વિજયસાગર ગણિ શિષ્ય ગણિ હેતુસાગર લિપીકૃતં શ્રી કૃષ્ણગઢ મહાનગરે સંવત્ ૧૭૧૭ વર્ષે શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રસાદાત્-શુભં ભવતુ.

—પ્રા૦ તી. સં. પૃ. ૧ થી ૧૩

(આમાં પાલગંજ સમેતશિખરના રક્ષક રાજાનું નામ પૃથ્વીમલ્લ આપ્યું છે અને સં. ૧૬૬૧ માં બનાવેલી જયવિજયકૃત સમ્મેતશિખર તીર્થમાળામાં પણ પૃથ્વીચંદ્ર (પૃથ્વીમલ્લ) આપ્યું છે એટલે આ તીર્થમાળા તે સમયની એટલે સં ૧૬૬૧ આસપાસની હોવા સંભવ છે.)

---

૨૧૫ ક શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મદોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ ગ્રંથમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાબડો ૨૨ લીં. ભંડાર. આ ચોપાઇ તથા દૂહામાં છે. કુલ દૂહા ૨૦૬ છે.

---

૨૧૬ હીરાનંદ શ્રાવક (સંઘપતિ.)

(૪૩૨) અધ્યાત્મ બાવની–સં. ૧૬૬૮ લ. સં. પહેલાં.

આદિ—

ઓંકાર સરૂપરૂપ ઇહિ અલષ અગોચર,
અંતરધ્યાન બિચારિ પાર પાવઇ નહિ કો નર,
ધ્યાન મૂલ મનિ જાણિ આણિ અંતરિ ઠહરાવઉ,
આતમ તત્ત અનૂપ રૂપ તસુ તતખિણુ પાવઉ,
ઇમ કહઇ હીરાનંદ સઘપતિ અમલ અટલ ઇહુ ધ્યાન થિરિ
સુઇ સુરતિ સહિત મનમઈ ધરઉ ભુગતિ મુગતિ દાયક પવર. ૧
ન કરૂ સુયણુ મતિ બિકલ ભરમ મનિ કાહે આંણઈ,
પેખિ રજત સમ સીપ મૂઢ મનિ રજતહિ જાંણઇ,
જબ તઉ કરઈ બિચારસાર પરમારથ પેષઇ,
ભ્રમ જાવઈ વિન મજ્હિ મૂઢ તબ દૂરિ ઉવેષઇ,
વિજ્ઞાનભેદ નિજ ચિતિ ધરિ વિસંક સકલ કહુ દૂરિ તજિ,
ઇમ કહઇ હીરાનંદ સઘપતિ સમઝિ નિજ રૂપ ભજિ. ૨

× × × ×

અંતે—

બાવન અક્ષર સાર વિવધ વરનન કરિ ભાખ્યા,
ચેતન જડ સંબધ સમઝિ નિજ ચિતમઈ રાખ્યા,
ગ્યાનતણુઉ નહિ પાર સાર એ અક્ષર કહિયઈ,
નવ નવ ભાંતિ બખાણુ સુતઉ પંડિતપઇ લહિયઈ,

વહ ભેદ વિજ્ઞાન વિવેક રસ સબરસ તઈ યહ અધિક ગણિ,
આતમ લબદ્ધિ અનુ સુજસ જગિ પઢત ગુણુત હીરાનંદ ભણિ. ૫૬
મંગલ કરઉ જિન પાસ આસ પૂરણુ કલિ સુરતર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ દાસ જાકે સબ સુરનર,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, જાસ પય સેવઈ સુરપતિ,
મંગલ કરઉ જિન પાસ, તાસ પય પૂજહ દિનપ્રતિ,
મુનિરાજ કહઈ મંગલ કરઉ, સપરિવાર શ્રીકાન્હસુઅ,
બાવન્ન બરન બહુ ફલ કરહુ સંઘપતિ હીરાનંદ તુઅ. ૫૭

—ઇતિશ્રી અધ્યાતમ બાવની સંપૂર્ણ—સંવત ૧૬૬૮ વર્ષે આસાઢ સુદી પંચમી દિને—લાભપુર મધ્યે—લિખતં ભોજિગ કિસનદાસ સાહ એણીદાસ પુત્ર—સાહ સંતોષી પઠનાર્થં.

[વિ. ધ. નાનો ચોપડો પા. ૧૧૧—૧૨૫]

(૪૩૩) ઉપદેશરાસ. સં. ૧૬૬૪.

(૪૩૪) વિક્રમરાસ. પ્રત લખ્યા સં. ૧૭૦૦

---

૨૧૭ મેઘરાજ ૨. (અં. ધર્મમૂર્ત્તિ—ભાનુલબ્ધિ શિ.)

(૪૩૫) સત્તરભેદી પૂજા.

આદિ—

सर्व्वज्ञं जिनमानम्य नत्वा सद्गुरुमुत्तमं ।
कुर्व्वे पूजाविधिं सम्यक् भव्यानां सुखहेतवे ॥
વંદી ગોયમ ગણહરેં સમરૂં સરસતિ એક
કવિયણ વર આપેં સદા, વારે વિઘન અનેક. ૨

* * * *

અંતે—

ગીત રાગ ધન્યાસી.

ઓલી ઓલીરે ઓલી પૂજાની વિધિ નીકી
સતરભેદ આગમેં જિન ભાખી, શિવરમણી સિરટીકીરે. ઓલી. ૧

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમેં રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
વિજયદેવ દ્રુપદીએ પૂજ્યા સૂરીયાભેં પણિ કીધીરે. ૨
અંચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂરતિ સુરિરાયાં,
તાસતણે પખેં મહીયલ વિચરેં, ભાનુલબ્ધિ ઉવઝાયાંરે. ૩
તાસ ગીસ મેઘરાજ પયપેં, ચિરનંદો જાં ચંદારે,
એ પૂજા જે ભણુસેં ગણુસેં, તસ ઘર હોઇ આણંદારે, બોલી. ૪

—સં. ૧૯૩૦ વર્ષે શ્રા૦ શુ. ૧૫ ગુરૂવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી અચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત્ સા૦ રૂપમી રત્નપાલ પ્રમુખ પઠનાર્થં. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્તિ સૂરિ અંચલગચ્છની પટ્ટાવલિમાં ૬૩ મા પટ્ટધર-૧૬૦૨ મા આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સં. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગવાસ પાટણ.]

(૪૩૬) ઋષભજન્મ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
મરૂદેવી ઉઅરસરે રાયહંસ સારિય સામીય,
રિસહેસર પઢમજિણુ પઢમ રાયવર વસહ ગામીય,
વસહ અલકિઅ કણયતણુ, જાયો જુગ આધાર,
તસુ પાય વદી તસુતણો, કહિસુ જનમ સુવિચાર. ૧

* * * *

અંતે—

---

૨૧૮ મૂલા વાચક (આં. ધર્મમૂર્ત્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦ પહેલાં.

(૪૩૭)+ ચૈત્યવંદન. ૮ ઢાલનુ ૩૨૦-૩૨૬ જૈ. પ્ર. વિધિપક્ષ પચ પ્ર. સૂત્ર.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણખાણી, દત્ત દામોદર વંદો પ્રાણી. ૧

અંતે— કલસ.

છન્નુંએ જિનવર છન્નુંએ જિનવર,
અધો ઊર્ધ્વને લોક તીછેં જાણું એ,
સાસય અસાસય જૈન પડિમા તે સવે વખાણુંએ.
ગચ્છ વિધિપક્ષ પૂજ્ય પરગટ, શ્રી ધર્મમૂર્ત્તિ સુરિંદુ એ,
વાચક મૂલા કહે ભણતાં, ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ આણંદુએ.

૨૧૮ક. ક્ષેમકુશલ (મેઘમુનિ શિ.) ૧૬૭૨ પહેલાં.

વિમલાચલ સ્ત૦

શ્રી હીરવિજય સુરિંદ રાજિં, વિજયસેન સૂરીશ્વર,
શ્રી પંડિત મેઘ મુણિંદ સીસઇં, થુણ્યો ક્ષેમકુશલ કર. ૪૨

—ઇતિ શ્રીમત સકલતીર્થ મસ્તક મુકુટાયમાન વિમલાચલસ્ય કાલ-બદ્ધમાનેકવિંશતિ નામ સપ્તોદ્ધારં સંઘપતિ સિદ્ધસંખ્યાસૂચિન વિચારમય સ્તવન મહા મંગલમય મિતિ ભદ્રં સંપૂર્ણ, સમાપ્તં.

(વિજયસેનસૂરિ—આચાર્યપદ સં. ૧૬૨૮ સ્વ. ૧૬૭૨.)

૨૧૮ખ. હર્ષકીર્ત્તિસૂરિ (નાગોરી ત૦ ચંદ્રકીર્ત્તિસૂરિ શિ.)

વિજયશેઠ વિજયાશેઠાણી સ્વલ્પ પ્રબંધ. ૨૪ ટુંકતું કાવ્ય. સં. ૧૬૬૫ આસપાસ.

આદિ—

ભરતક્ષેત્રેરે સમુદ્રતીરે દક્ષિણ દિસે,
કચ્છ દેશમારે વિજયશેઠ શ્રાવક વસે;
શિયલ વ્રતરે અંધારા પક્ષનો લિયો,
બાલાપણેરે એહવો મન નિશ્ચય કિયો. ૧

* * * *

જીવાભિગમે જ્ઞાતા ધરમેં રાયપસેણી પ્રસીદ્ધી,
વિજયદેવ દ્રૂપદીએ પૂજ્યા સૂરીયાભેં પણિ કીધીરે. ૨
અંચલ ગચ્છે દિન દિન દીપે, શ્રી ધર્મમૂરતિ સૂરિરાયાં,
તાસતણે પખેં મહીયલ વિચરે, ભાનુલબ્ધિ ઉવઝાયાંરે. ૩
તાસ સીસ મેઘરાજ પયપે, ચિરનંદો જાં ચંદારે,
એ પૂજા જે ભણુસે ગણુસેં, તસ ઘર હોઇ આણંદારે, ઓલી. ૪

--સં. ૧૮૩૦ વર્ષે આ૦ શુ. ૧૫ ગુરવાસરે શ્રી નવાનગરે શ્રી અચલગચ્છે શ્રી શાંતિનાથપ્રસાદાત્ સા૦ રૂપજી રતનપાલ પ્રમુખ પઠનાર્થે. ૪-૧૪ મં.

[ધર્મમૂર્ત્તિ સૂરિ અંચલગચ્છની પટ્ટાવલિમાં ૬૩ મા પટ્ટધર-૧૬૦૨ મા આચાર્ય અને ગચ્છનાયક પદ સં. ૧૬૭૦ માં સ્વર્ગવાસ પાટણ.]

(૪૩૬) ઋષભજન્મ.

આદિ—

વિણીય નયરી વિણીય નયરી નાભિ નિયગેહ,
મરૂદેવી ઉઅરસરે રાયહંસ સારિથ સામીય,
રિસહેસર પઢમજિણ પઢમ રાયવર વસહ ગામીય,
વસહ અલંકિઅ કણયતણુ, જાયો જુગ આધાર,
તસુ પાય વદી તસુતણો, કહિસું જનમ સુવિચાર. ૧

* * * *

અંતે—

---

૨૧૮ મૂલા વાચક (આં. ધર્મમૂર્ત્તિસૂરિ શિ.) સં. ૧૬૭૦ પહેલાં.

(૪૩૭)+ ચૈત્યવંદન. ૮ ઢાળનું ૩૨૦-૩૨૬ જૈ. પ્ર. વિધિપક્ષ પંચ પ્ર. સૂત્ર.

આદિ—

કેવલનાણિ શ્રી નિરવાણી, સાગર મહાજસ વિમલ તે જાણી,
સર્વાનુભૂતિ શ્રીધર ગુણખાણી, દત્ત દામોદર વંદો પ્રાણી. ૧

૨૧૯ક. શાંતિકુશલ (ત. વિજયદેવસુરિ-વિનયકુશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદ નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મહિમા કહૂં જસ તીરથ હો જિમ ગાજે ગંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણ હો તું લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકાણે હો તું સોહે પાસ. ગો. ૨

× × × ×

અંતે—

અલખ નિરંજન તું લિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણ,
શાંતિકુશલ ઇમ વિનવઇ તું ઠાકુર હો સાહિબ સુલતાણ. ૩૦
તપગછ તિલક તડોવડિં પાય પ્રણમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સંવત સોલસતસઠે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિઈ આંણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાઇ ગુણ શ્રી પાસના,
વિનયકુશલ ગુરૂ ચરણ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરગટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—પ્રા. તી. સં. પૃ. ૧૯૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય. સં. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ
સ્યાંણામાં (છાણી?)

અંતે—

સંવત સોલસત્તોતરે, સ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વઇશાખ વદિ એકાદસી, થુણિઉ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસરૂ, ગણધરપદ ગણધાર હો,
તપગચ્છ નાયક ગુણનિલઉ, જિનસાસનનઉ સિણગાર હો. ઝાં. ૧

અંતે—

તેહના ગુણ ગાવે ભાવે જે નરનારિ,
તેનો વંછિત પામે સંપતિ લહેરશાલિ,
નાગોરિ તપ ગચ્છ આચારજ સૂરિરાય,
શ્રી ચંદ્રકીરતિ સુરિ પ્રણમુ તેહના પાય,
શ્રી હર્ષકીર્ત્તિસૂરિ પભણે તાસ પસાય. ૨૨

કલસ.

ઇમ કૃષ્ણપક્ષે શુકલપક્ષે જેણિ શિયલ પાલ્યો નિરમલો,
તે દંપતિના ભાવ શુધ્ધે સદા શુભગુણ સાંભલો. ૨૩
જેમ દુરિત દોહગ દુરિ જાય સુખ થાયે બહુ પરે,
સકલ મંગલ મનહ વછિત કુશલ નિત્ય ઘરે અવતરે. ૨૪
—પં. હર્ષવિલાસેન લેલિખીકીયતં–૨–૧૩.
—લિ. અ. ડાહ્યા. ૨–૧૨ એ પ્રત મારી પાસે છે.

(પાર્શ્વચંદ્રગચ્છના રાજચંદ્રસૂરિ (જન્મ સં. ૧૬૦૬, આચાર્ય ૧૬૨૬ સ્વ. ૧૬૬૯) ના સમકાલીન રાજરત્નસૂરિ શિષ્ય ચંદ્રકીર્ત્તિસૂરિ હતા. તેના શિષ્ય આ હર્ષકીર્ત્તિસૂરિએ પોતાના ગુરૂના નામની સારસ્વત વ્યાકરણની ટીકા, નવસ્મરણની ટીકા, સિંદુરપ્રકર ટીકા, શારદીય નામમાલા કોષ, ધાતુતરંગિણિ, યોગચિંતામણિ, વૈદ્યકસારોદ્ધાર, વૈદ્યક સારસંગ્રહ, શ્રુતબોધવૃત્તિ, તિજયપહુત્ત અને બૃહત્ શાંતિપર વૃત્તિઓ તેમજ સ. ૧૬૬૩ માં અનિટ્કારિકા વિવરણ અને સં. ૧૬૬૮ માં કલ્યાણ મંદિરસ્તવ વૃત્તિ આદિ અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં રચ્યા છે.)

---

૨૧૯ વિદ્યાકમલ.

(૪૩૮) ભગવતી ગીતા. સં. ૧૬૬૯ ની પહેલાં.

૨૧૯ક. શાંતિકુશલ (ત. વિજયદેવસૂરિ-વિનયકુશલ શિ.)

૧+ ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત. સં. ૧૬૬૭.

આદિ—

સારદ નામ સોહામણું મનિ આણી હો અવિહડ રંગ,
પાસ તણો મહિમા કહું જસ તીરથ હો જિમ ગાજે ગંગ. ૧
ગોડી પરતા પૂરવિં ચિંતામણ હો તું લીલવિલાસ,
અંતરીક મોરે મને વરકાણે હો તું સોહે પાસ. ગો. ૨

× × × ×

અંતે—

અલખ નિરંજન તું લિખ્યો અતુલી બલ હો તલભાણ,
શાંતિકુશલ ઇમ વિનવઇ તું ઠાકુર હો સાહિબ સુલતાણ. ૩૦
તપગછ તિલક તડોવડિં પાય પ્રણમી હો વિજયસેનસૂરીસ,
સંવત સોલસતસઠે વીનવીઓ હો ગોડી જગદીસ. ૩૧

કલસ.

ત્રેવીસમો જિનરાજ જાણી હિઈ આંણી વાસના,
નર અમર નારી સેવ સારી ગાઇ ગુણ શ્રી પાસના,
વિનયકુશલ ગુરૂ ચરણ સેવક ગોડી નામઈ ગહગહઈ,
કલિકાલમાંહિં પાસ પરગટ સેવ કરતાં સુખ લહઈ. ૩૨

—પ્રા. તી. સં. પૃ. ૧૯૮-૨૦૦.

૨. ઝાંઝરીઆ મુનિની સઝાય. સં. ૧૬૭૭ વૈ. વ. ૧૧ બુધ શ્યાંણામાં (છાણી?)

અંતે—

સંવત સોલસત્તોતરે, શ્યાંણા નગર મઝારિ હો,
વઇશાખ વદિ એકાદસી, થુણિઉ મિ બુધવાર હો. ૧૦૦
વિજયદેવસૂરીસર, ગણધરપદ ગણધાર હો,
તપગચ્છ નાયક ગુણનિલઉ, જિનસાસનનઉ સિણગાર હો. ઝાં. ૧

વિનયકુશલ પંડિતવર, પડિત પદ સિરતાજ હો,
શાંતિકુશલ ભાવિઇ ભણુઈ, સફલ સફલ દિન આજ હો. ૨
—ઇતિ શ્રી ઝાંઝરિઆ ઋષિસઝાય સંપૂર્ણ. ગણિ શ્રી ભાવકુશલ શિષ્ય મુનિ હસકુશલેનાલિખિ. ગણિ શ્રી ૫ શ્રી રૂચિકુશલ શિષ્ય ગણિ શ્રી રામકુશલ પઠનકૃતે સં. ૧૭૦૧ વર્ષે પોષ સુદિ ૧૫ દિને.

૩+ સનતકુમાર. મ. (સરસતિ સામિણિ પાએ લાગું) ૪૦૩ સ.
મા. ભી. (આ. ક.)

૪. ભારતી સ્તોત્ર. ૩૩ કડીનું.

આદિ—

સરસ વચન સમતા મન આણી, ૐકાર પહિલો ધુરિ જાંણી.

અંતે— કલશ.

સુલલિત સરસ સાકર સમી, અધિક અનોપમ વાંણી,
વિનયકુશલ પંડિત તણી, કરી સેવ મેં લાધી વાંણી,
કવિ શાંતકુશલ ઊલટ ધરી, નિજ હીયડે આણિ,
કીયો છંદ મનરંગઈ ૐકાર, સમરી શારદા વખાંણી,
તવ બોલી શારદા જે છંદ કીધો, ભલી ભગતેં વાચા માહરી,
હુ તૂઠી મેં વર દીધો તૂં લીલા કરિસ, આમ ફલસી તાહરી. ૩૩
—ચેલા ષેતસી વાચનાર્થં. ૨-૧૫ મારી પાસે છે.

---

૨૧૯ ખ ગુણવિજય (ત૦ કમલવિજય અને વિદ્યાવિજય શિ૦)

૧-૭૨૦ જિનનામ સ્ત૦ સં. ૧૬૬૮ ચૈત્ર રવિ. જાલોરમાં.

આદિ—

સરસતિ સરસ વચન વરસતી, સજહંસ ગજગતિ મલ્હપતિ
સમરી સણુસ્યું જિન જગદીસ, સાતસયાં ઊપરિ વલી વીસ. ૧
ભરત ઐરાવત હુઈ દુઇ ક્ષેત્ર, જાણુકિ ભૂમિ ભામિની નેત્ર
જંબૂ ધાતકિ પુષ્કર ખંડ, અઢી દીપ દશક્ષેત્ર અખંડ. ૨

અતીત અનાગત નઇ વર્ત્તતા, ચઉવીસી જિનવર વિહરતા,
ચોવીસીઈં જિન ચોવીસ, દસ ક્ષેત્ર ચોવીસી ત્રીસ. ૩

× × × ×

અંતે—

એ જિનનામ પ્રસાદથકી તુ ભ૦ પૂત્ર કલત્ર પરિવાર તુ
ભોગ સોભાગ સોહામણા તુ ભ૦ લહિઇ જય જય કાર તુ,
તપગચ્છપતિ ગુરૂ મહ્હપતો તુ ભ૦ સકલસૂરિ સિરતાજ તુ,
શ્રી **વિજયસેન** સૂરીસર તુ ભ૦ શ્રી **વિજયદેવ** યુવરાજ તુ.
તસગછિ ગુણરયણાયર તુ ભ૦ સુવિહિત પંડિત સીહ તુ,
શ્રી ગુરૂ કમલવિજય જયુ તુ ભ૦ **વિદ્યાવિજય** બુધ લીહ તુ,
તાસ સીસ ઇણિપરિ કહિ તુ ભ૦ ચૈત્રી દિન રવિવાર તુ,
સંવત **સોલ અડસઠિ** તુ ભ૦ ગઢ **જાલોર** મઝારિ તુ, ૭૯

કલસ.

ઇમ સાંધુ સિંધુર ભુવનબંધુર જિનધુરંધર ધ્યાઇયા,
કરકમલ જોડી માન મોડી ભગતિ જુગતિ ગાઇયા,
શ્રી કમલવિજય મુણિંદ વાચક ગુણવિજય કહિ જિનતણાં
નિત નામ ભણતાં શ્રવણિ સુણતાં ઘરે રંગ વધામણાં. ૮૦

—ઇતિશ્રી ઐરવત ક્ષેત્ર ૧૫ ચોવીસી સ્ત૦ પંચભરત પંચ ઐરવત ૩૦ ચોવીસી ૭૨૦ જિનનામ સ્તવનં લિખિતં શ્રી રવિવર્દ્ધન ગણિભિઃ

૨–સામાયક સ૦ આદિ–ગોયમ ગણહર પ્રણમી પાય.

અંતે—

સામાયિક કરજ્યો નિસદીસ, કહિ શ્રી કમલવિજય ગુરૂ સીસ. ૧૩

—ઉપરનાં બંનેની પ્રત ૩–૨૩ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૦

૨૨૦ સંઘવિજય (ત૦ હીરવિજયસૂરિ-ઋષિમેઘજી અપરનામ ઉદ્યોતવિજય-ગુણવિજય શિ.)

(૪૩૯) શ્રી ઋષભદેવાધિદેવજિનરાજ સ્ત. સં. ૧૬૬૯ આસો શુદ ૩.

આદિ— દૂહા.

સરસતિ ભગતિ ભારતી, કવિજન કેરી માય,
અમૃત વચન નિજ ભગતનઈ, આપો કરી પસાય.
શાસનદેવી ચિતિ ધરૂ, પ્રણમુ નિજગુરૂ પાય,
પ્રથમ તીર્થંકર વર્ણવું, શ્રી રિસહેસર રાય. ૨
ભવ તેરહ સ્વામીતણા, હું સખેપિ ભણેસ,
રચું તવન રલીયામણું, સફલ જન્મ કરેસ. ૩

* * * *

અંતે—

સંવત સશિ રસ કાય નિધાન, એ સંવત્સર કહ્યો પરધાન,
આસો માશિ તૃતીઆ ઉજ્જલી, કર્યું તવન પૂરણ મનિરલી. ૬૯
જિહાં ધ્રુ અવિચલ મેરૂ ગિરંદ, જિહાં ગ્રહ ગણતારા રવિચંદ,
તિહાં લગઈ શ્રી ઋષભચરિત્ર, ભણઈ ગણિઈ તસ જન્મ પવિત્ર. ૭૦

(કલશ.)

એ પ્રથમ નરપતિ પ્રથમ મુનિવર પ્રથમ ભિખ્યાચર હવો,
એ પ્રથમ જિનવર પ્રથમ કેવલી ભાવ આંણી મઈ સ્તવ્યો,
તપગચ્છપતિ શ્રી વિજયસેનસૂરિ શ્રી વિજયદેવસૂરિ પટોધર,
ગણિ ગુણવિજય શિષ્ય સિંઘવિજય કહિ સયલ સંઘ મંગલ કર. ૭૧

—ઇતિશ્રી ઋષભદેવાધિદેવ જિનરાજ સ્તવનં સંપૂર્ણં. લિખિતં સવત ૧૬૭૦ વર્ષે માઘ માસે શુક્લપક્ષે પુર્ણિમાતિથૌ સર્વસુતદિને ગણિશ્રી ગુણવિજય શિષ્યગણિ સિંઘવિજયેન લિખિતં. શ્રી અણહિલ્લપત્તન મધ્યે શ્રી ખેતલવસહી પાટકે વાસ્તવ્ય સુશ્રાવક પુન્ય પ્રભાવક શ્રી દેવગુરૂભક્તિકારક સાહ નાનજી પઠન કૃતેતિ ભદ્રં ભૂયાત્ શ્રી-૩-૧૫ (વિ. ધ.)

(સંઘવિજય ગણિએ કલ્પસૂત્રપર પ્રદીપિકાવૃત્તિ સં. ૧૬૭૪ માં રચી છે અને તેની સં. ૧૬૮૧ માં લખેલી પ્રત લીંબડી ભંડારમાં પત્ર ૧૫૫ અને ગ્રંથમાન ૩૩૦૦ ની ૧૨ મા દાબડામાં છે.

(૪૪૦) અમરસેન વૈરસેન રાજર્ષિ આખ્યાનક. સં. ૧૬૭૯ માગ. શુ. ૫.

આદિ--

સકલ સિદ્ધિ સુખ સંપદા, લહીઈ બુદ્ધિ વિનાણ,
પંચપરમેષ્ટી પ્રણમીઈ, હુઈ ધરિ કોડિ કલ્યાણ. ૧
શ્રી **આદીશ્વર શાંતિજિન**, યદુપતિ **નેમિ** જિણંદ,
પાસ વીર પ્રભુ પાય નમું, પંચતીરથ સુખ કંદ. ૨

× × × ×

અમરસેન વયરસેનનઈ પૂર્વે ભવ અધિકાર,
દાન પૂજાલાભ ગુરઈ કહ્યો, તેણઇ લહ્યાં સુખ અપાર, ૧૪

× × × ×

પ્રકરણ પુષ્પમાલા તણી, ગાથા ભણી સુજાણિ,
રસિક સંબંધ શ્રવણે સુણ્યો, રાસ રચ્યું શુભવાણિ. ૧૬

ઢાલ ૨૭ રાગ આસાઉરિ.

સરસતિ માત સાનિધિ કરી, રચ્યો સંબંધ રસિક
શાસ્ત્ર અનુસારઈ વર્ણવ્યો, નવિ ભણ્યો બોલ અલીક. ૪૮૯
પટ્ટપરંપર **વીર**નો ક્રમઈ હવો યુગહપ્રધાન,
શ્રી **હીરવિજય** સૂરીશ્વર **અકબર** નૃપ દીઈ માન. ૪૯૦
બિરૂદ જગગુરૂ તેણઈ દીઉં, તીરથ શેત્રુંજ ગિરિનારિ,
મુગતા ચાટ કારાવીઆ, જાત્ર કરઈ નરનારિ. ૪૯૧
છોડાવ્યો જેણઈ છજીઓ, મુકાવ્યું જગિ દાંણ,
બંધ લાખ મેલ્હાવીઆ, **હીર**ગુરૂ વચન પ્રમાંણ. ૪૯૨
ઉદય અધિક શ્રી ગુરૂતણો, રાજનગર મઝારિ,
સોલઅઠાવીસઈ આવીઆ, **મેઘજી** ઋષિ ઉદાર. ૪૯૩

લુંકામત મૂંકી કરી, કુમતિ કીઉ પરિત્યાગ,
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ્મ તણો મનિ રાગ. ૪૯૪
જિનપ્રતિમા જિનસારિષી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,
સદ્દહણા સાચી પરી, આવી તસ હૃદય મઝારિ. ૪૯૫
આચારિજ પદનો ધણી, નહિ અભિમાન લગાર,
હીરગુરૂ ચરણે જઈ નમું, મનસ્યું કર્યો વિચાર. ૪૯૬
ભાખ્યા ગણ્યા સિદ્ધાંત સવિ, પંડિત બહુ શ્રુત જોડિ,
અઠાવીસ ઋષિસ્યુ પરવરયા, આવી વંદઇ મન કોડિ. ૪૯૭
પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરૂ હાથિ,
પંચમહાવ્રત ઉચ્ચરઇ, અઠાવીસ ઋષિનઇ સાથિ. ૪૯૮
ઋષિ મેઘજી ઉદ્યોતવિજય, નામ અનોપમ દીધ,
ઋષિનો તે ગુણવિજય દીધૂં નામ પરસિદ્ધ. ૪૯૯
નામ થાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરૂરાજિ
પાંમ્યો લાભ ગુરૂઇ અતિઘણો, સારયાં તસ બહુ કાજ. ૫૦૦

શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર, ગુણવંત તસ તણો સીસ,
ગિરૂઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરૂઆણ વહઈ નિજ સીસ. ૫૦૧

તસ વિનયી વગતા વિબુધ, સંઘવિજય પભણંતિ,
સરસ સબંધ શ્રોતા સુણઇ, પૂરાઈ વક્તા મન ખાંતિ. ૫૦૨

સુખ સંપજઈ સુણતાં થકાં, તાસઇ તાસ ઉચાટ,
ભણઈ ગુણઈ મનિ ભાવસ્યું, તસ ઘરિ હુઇ ગહગટ. ૫૦૩

ચંદ્રકલા ઉદધિનિધિ વરસે મૃગશિર માસ,
શુદિ પંચમી ઉત્તરારકિં પૂરણ રચીઉ રાસ. ૫૦૪

કવિરાય ચતુરગુણી જિકે, પાય પ્રણમું કરજોડિ,
અધિક ન્યૂન જે મઈ કહ્યું, મુઝ મમ દેયો ખોડિ. ૫૦૫

વિનોદપણાંઈ અજાનપણઈ બોલ્યાં જેજે વચન,
અખરમતિ શુદ્ધ તે કરયો સંત સુજન્ન. ૫૦૬

ઢાલ અઠાવીસ માની. ૨૮, ઢાલ કડવાની જાતિ.

એહ રાસ કીધો લાભ લીધો સીધું વંછિત કાજ,
જોગુંઇ દાન દીધું હવું પ્રસિધું લાધું ત્રિભુવનરાજ. ૫૦૭

* * * *

અંતે—

કલશ-રાગ ધન્યાસી.

શ્રીવીરથી અનુક્રમિ પાટિ તપગછિ શુદ્ધ પરંપરા,
શ્રી વિજયદાન ગુરૂ હીર જેસંગજી, વિજયતિલક સૂરીશ્વરા.
તસ પટોધર ઉદયગિરિ જિમ ઉદયો અવિચલ દિનકરૂ,
અભિનવો ગૌતમ ભવિક વંદો, વિજયાણંદ સૂરીસરૂ. ૫૧૮
સંપ્રતિ વિચરઇ યુગપ્રધાન ગુરૂ છત્રીસ ગુણ અંગઇ ધરઇં,
સાધુ પુરંદર મહિમામંદિર અમૃતવાણિ મુખિ ઉચરઇં,
શ્રી હીરવિજય સૂરીંદ સેવક ગુણવિજય ગણિ મુનિવરૂ
તસ સીસ સંથુણ્યા રાજઋષિ દોય સકલ સંઘ મંગલ કરૂ. ૫૧૯

—મહોપાધ્યાય શ્રી ૫ શ્રી નંદિવિજય ગણિ શિષ્ય શિરોમણિ ગણિશ્રી ધનવિજયગણિ શિષ્ય મુ૦ ભક્તિવિજયેન લિખિતં સ્વવાચનાય સં. ૧૬૯૭ વૈ. વ. ૧૩ દિને શ્રી અમ્હદપુરે. ૨૦-૧૫ વિ. ધ.

(૪૪૧) સિંહાસનબત્રીસી.

અંતે—

તપગછ નાયક ગુણનિલો શ્રી હીરવિજય સૂરીંદ
જૈનધરમ દીપાવીયો જસ પય નમૈ સુરીંદ. ૯૦
લુંકાપતિ ઋષિ મેઘજી અઠાવીસ ઋષિ પરિવાર
આવી હીરગુરૂ વંદીયા આણી હર્ષ અપાર. ૯૧
કુમતિ તજી સુભમતિ ભજી સાર્યા આતમકાજ
ઉદ્યોતવિજય વિબુધ પદ દીઉ ધન ધન હીરગુરૂરાજ. ૯૨
અઠાવીસ માહે મુખ્ય સિસુ ગુણવિજય ગણિરાય,
તસ સીસઇ ઉદ્યમ કરી પ્રબંધ રચ્યો સુપદાય. ૯૩

લુંકામત મૂંકી કરી, કુમતિ કીદ્ધ પરિત્યાગ,
મન વચન કાયા કરી, ધર્મ્મ તણો મનિ રાગ. ૪૯૪
જિનપ્રતિમા જિનસારિખી, કહી પ્રવચનિ અધિકાર,
સદ્દહણા સાચી ધરી, આવી તસ હૃદય મઝારિ. ૪૯૫
આચારિજ પદનો ધણી, નહિ અભિમાન લગાર,
હીરગુરૂ ચરણે જઈ નમું, મનસ્યું કર્યો વિચાર. ૪૯૬
બાવ્યા ગપના સિદ્ધાંત મનિ, પંડિત બહુ શ્રુત જોડિ,
અઠાવીસ ઋષિસ્યું પરવર્યા, આવી વંદઇ મન કોડિ. ૪૯૭
પુનરપિ ચારિત્ર આદરઈ, વિશુદ્ધ હીરગુરૂ હાથિ,
પચમહાવ્રત ઉચ્ચરઇ, અઠાવીસ ઋષિનઇ સાથિ. ૪૯૮
ઋષિ મેઘજી ઉદ્યોતવિજય, નામ અનોપમ દીધ,
ઋષિનો ને ગુણવિજય દીધું નામ પરસિદ્ધ. ૪૯૯
નામ થાપના અનુક્રમઈ કીધી શ્રી ગુરૂરાજિ
પામ્યો લાભ ગુરૂઇ અનિઘણો, સાર્યાં તસ બહુ કાજ. ૫૦૦

શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વર, ગુણવંત તસ તણો શીસ,
ગિરૂઓ ગુણવિજય ગણિ, ગુરૂઆણ વહઈ નિજ શીસ. ૫૦૧

તસ વિનયી વગના વિબુધ, સંઘવિજય પભણંતિ,
સરસ સબંધ શ્રોતા સુણઇ, પૂરાઈ વક્તા મન ખાંતિ. ૫૦૨

સુખ સંપજઈ સુણતાં શ્રવણિ, તાસઇ તાસ ઉચાટ,
ભણઈ ગુણઈ મનિ ભાવસ્યું, તસ ઘરિ હુઇ ગહગટ. ૫૦૩

ચંદ્રકલા ઉદધિનિધિ વરસે મૃગશિર માસ,
શુદિ પંચમી ઉત્તરારફિં પૂરણ રચીઉ રાસ. ૫૦૪

કવિરાય ચતુરગુણી જિકે, પાય પ્રણમું કરજોડિ,
અધિક ન્યૂન જે મઈ કહ્યું, મુઝ મમ દેયો ખોડિ. ૫૦૫

વિનોદપણાંઈ અજાનપણઈ બોલ્યાં જેજે વચન,
અપરમતિ શુદ્ધ તે કરયો સંત સુજન્ન. ૫૦૬

પુણ્યે ધણ કણ સંપજે, પુણ્યે સુખ આનંદ
પુણ્યે અરિ કેશરિ નમે, પણમે સુરનર ઇંદ. ૩
પુણ્યે લખમી વસિ હુવે, દિન દિન અધિક પડૂર
પુણ્યે ગ્રહ પીડા ટલે, જાગ્યે પુણ્ય અંકૂર ૪
પુણ્ય તણા ફલ છે બહુ, પુણ્યે જસ વર ચિત્ત
હંસરાજ હચ્છરાજવર, હંસાવલી ઢાલ ચરિત્ત. ૫
સરસ પ્રબંધ છે એહનો, વલિ અધિક ઢાલ રસાલ,
કવિયણ સુણતાં ગહગહી, ચ્યાર ખંડ સુવિશાલ. ૬
એ ચરિત્ર જલધર સમો, વચન અમૃત જલબિંદુ
મધુર સ્વરે તે ગાઇ જવું ભવિક મોર સુખ કંદ. ૭
રસ કલા કર સરંજિકા, સુગાતાં શ્રવણ સુહાય
સાંભલિજ્યો ગુણિયણજના, જો આવૈ તુમ દાય. ૮

× × × ×

અંતે—

ખરતરગચ્છ અતી દીપતો, શ્રી જિનચંદ સૂરિંદ
તાસ સીસ અતિ દીપતો, શ્રી જિનસિંહ મુણિંદ. ૧૦૩ નિ૦
સોલસઇં ઉગણહુત્તરઇં લાહોરનયર મઝાર
સાંતિનાથ સુપસાઉલઇ કીયો પ્રબંધ અપાર. ૪
વાચનાચારિજ દીપતો, રાજસાર સુણ જાણ
મણિરયણ કલાનિલો, શિષ્ય મુખ્ય સુજાણ. ૫ શિ૦
હેમધર્મ ગુણ સાંનિધઇ, મુઝ સદા સુખ આનંદ,
વિનયમેરુ મુનિવર કહઇ, સુણતાં શ્રાવકવૃંદ. ૬
ચ્યારિ ખંડ એ ચઉપઇ, સરસ પ્રબંધ ઉલ્હાસ,
કવિયણ જનમન ગહગહઇં, ગાવતાં લીલવિલાસ. ૭

—ચાર ખંડ ગ્રંથાગ્ર ૯૯૦ પ્રમાણ. ૧૧–૧૮ સં. લા. વડોદરા.

(હીરવિજય સં. ૧૬૫૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તો તે સમયમાં.)
(ઉદયપુર ભં.)

—પ્રસિદ્ધ હીરવિજયસૂરિ પાસે મેઘજી ઋષિએ લોંકામતનો ત્યાગ કરી સં. ૧૬૨૮ માં દીક્ષા લીધી અને મેઘજીનું નામ ઉદ્યોતવિજય રાખ્યું. આ પ્રસંગે અમદાવાદના જૈનસંઘે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ દીક્ષા અવસરે મેઘજીની સાથે તેના ત્રીશ (અઠાવીસ) શિષ્યોએ પણ તપાગચ્છની દીક્ષા લીધી તે પૈકી મણો નામના શિષ્યનું ગુણવિજય નામ રાખ્યું. અને તેમના શિષ્ય તે કવિ સંઘવિજય. હીરવિજયસૂરિના એક શિષ્ય સંઘવિજય નામના હતા. તેનું સંસારપક્ષે સંઘજી નામ હતું. તે પાટણનો એક ગૃહસ્થ હતો. તેની સ્ત્રીથી એક પુત્રી થઇ હતી. પોતાને ૩૨ વર્ષની ઉમર થતાં હીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી દીક્ષા લેવાનું મન થતાં સ્ત્રીની અનુમતિ છેવટે લઇ પોતાની પુત્રીનું લગ્ન કરી આપવા માટે ખોટી થયા વગર દીક્ષા લીધી અને તેની સાથે બીજા સાત જણાએ દીક્ષા લીધી. સંઘજીનું નામ સૂરિજીએ સંઘવિજય રાખ્યું તેજ સંઘવિજય અને આપણા કવિ-ગુણવિજયના શિષ્ય બે જૂદા યા એકજ છે તે ખાત્રીથી કહી ન શકાય. કદાચ આપણા કવિનું નામ સિંઘવિજય-સિંહવિજય પણ હોઇ શકે. તેથી મને તો બંને જૂદા હોવાનું વધારે સંભવિત લાગે છે. જૂઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ્ પૃ. ૨૧૦ અને ૨૨૫.)

---

૨૨૧ વિજયમેરૂ (ખ૦ રાજસાર-મણિરત્ન-હેમધર્મ શિ૦)

(૪૪૨) હંસરાજ વછરાજ પ્રબંધ. સં. ૧૬૬૯ લાહોરમાં.

આદિ— દુહા.

વીર જિણેસર ચરમ જિણ પ્રણમુ, પય અરવિંદ સદ્ગુર પય પ્રણમું,
વલિ મનિ ધરિ પરમાણંદ. ૧

જિનવર વદન નિવાસની, પ્રણમું સરસતિ દેવ
પુણ્યતણા ફ્લ ગાઇસું, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવ. ૨

ભારમલ્લરાજા વડ દવાજા કરી થાપ્યા જિનવર,
શ્રી વિજયસેન સૂરીંદ સેવક પંડિત પરમાણુંદ જયકર, ૭૭
૪-૧૫ (વિ. ધ.)

(કચ્છનું વિજયચિંતામણિ મંદિર.)
(વિજયસેનસૂરિ સ્વર્ગ ૧૬૭૧. તો તે પહેલાં.)

---

૨૨૪ અજ્ઞાતકવિ.

(૪૪૬) સુદયવચ્છવીર ચરિત્ર લ. સં. ૧૬૫૨ પહેલાં.
અંતે—

સુદયવછનું એહ ચરિત્ર, જે નર નિસૂણઈ સદા પવિત્ર,
તાહં તણઇં મનિ પૂજઇ આસ, લહઈ સિદ્ધિ સુહ લચ્છિ વિલાસ. ૬૧

—સંવત્ ૧૬૫૨ વર્ષે આસોજ માસે શુકલપક્ષે પ્રતિપદાયાં તિથૌ દેવાલીનગરે રાંણા શ્રી પ્રતાપસિંધ વિજયરાજરે શ્રી સંડેર ગણે ભટ્ટારિક શ્રી યશોભદ્રસૂરિ સંતાને ગચ્છાધિપ ભટ્ટારક શ્રી ઇશ્વરસૂરિભિઃ ચિરંજી-યાતઃ તત્ શિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિજયસુંદર વા૦ શ્રી પદમરાજ લિપતં.
(વિ. ધ.)

---

૨૨૫ હીરનંદન (ખ૦ જિનસિંહસૂરિ શિ૦)

(૪૪૭) હરિશ્ચંદ્ર ચોપાઈ. સં. ૧૬૭૦ થી ૧૬૭૪ ની વચ્ચે.
આદિ—

શુભમતિ આપો સારદા, સરસ વચન સરસત્તિ,
બ્રહ્માણી સહુ વિઘન હરિ, ભલો કરે ભારતિ. ૧
ચઉવીસે જિણવર ચતુર, નાંમ હુવઇ નત નિધિ,
શ્રી ગૌતમ ગણધર સધર, સદા કરો સાંનિધિ. ૨
આદીસર જિણ ઉદય કરિ, શાંતિ જિણંદ સુપવાસ,
નિરમલ મતિ દો નેમિજિણ, પરતા પૂરઉ પાસ. ૩

૨૨૨ જ્ઞાન (દાસ.)

(૪૪૩) સ્ત્રીચરિત્ર રાસ. ૧૬૭૦ પહેલાં રત્નાગર પુરમાં.

અંતે—

નવરઈ એક નાટિક રચિઉ રત્નાગર પુરમાંહિં
પંતિ કરી નિરાવજ્યો આપ્યુ મનિ ઉચ્છાહિ. ૧૮
ગ્યાન ભણઇ હો ભાઇઓ સ્ત્રીચરિત્ર અપાર
જે છયલ એહને ઉતરઇ તે નર ધન્ય અવતાર. ૧૯

—સં. ૧૬૮૯ આસો વદ ૧૩ હસ્તાર્ક દિને પંડિત શ્રી દર્શનવિજયગણિ શિ. મુ. પ્રીતિવિજય લિખિતં.

(હાડરની બાઇઓનો ભં.)

—પ્રત લખ્યા સં. ૧૬૭૦ અમ.

(૪૪૪) યશોધર રાસ.—ડે.

---

૨૨૩ પરમાનંદ (ત૦ વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૪૫) નાના દેશદેશીભાષામય સ્ત૦ (સ. ૧૬૭૧ પહેલા.)

આદિ—

એ ત્રિભુવનતારણુ તીરથ પાસ ચિંતામણીરે,
કિ વિજય ચિંતામણીરે,
ચાલિ ચતુર પ્રિઉ યાત્રિ જઇઇ ઇમ ભણઇ ભામનીરે
પ્રિય સેજ વાલિ જો તારા વિકિ ધવલ ધુરંધરારે
તસ સીગિ સોવન પોલિ કિ, ધમ ધમ ઘૂઘરારે. ૧

* * * *

અંતે—

ઇમ સકલ તીરથ સબલ સમરથ પાસ ત્રિભુવનનુ ધણી,
તપગછિ જિણઇ જયકાર દીધુ તિણઇ વિજય ચિંતામણી,

અંતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરૂતણુઉ જે, અતિઘણુઉ છઇ મઇં સુણ્યઉ,
દોઇ હાથ જોડી બુદ્ધિ થોડી, હામિ કોડી સઉ ગુણ્યઉ,
શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ નંદઉ ભાવિ વંદઉ વલી વલી,
વર વિબુધ વીપા સીસ વિદ્યાચંદ આશા સવિ ફલી. ૫૭

—૫૭ કુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જ કાવ્ય સંચય.

૧ +રાવણ મંદોદરીએ આપેલ ઉપદેશ સ૦ ૩૯૧ સ. મા. ભી.

---

૨૨૭ ગંગદાસ (ખ૦ જિનસિંહ–કીર્તિરત્નસૂરિ–હર્ષધર્મ–હર્ષવિશાલ–સાધુમંદિર–વિમલરંગ–લબ્ધિકલ્લોલ શિ.)

(૪૮૯) વંકચૂલ રાસ. સં. ૧૬૭૧ શ્રા૦ શુ. ૨ ગુરૂ પાતિ ગામમાં.

આદિ—

સંતિ જિણેસર ચિર જયતુ, સંતિકરણુ જિનરાજ,
વંકચૂલ રાજા તણુઉ, ચરિત કહિસુ હિતકાજ. ૧
સૂધઇ મન જે પાલિસ્યઇ, ગુરૂમુખ લેઇ નીમ,
વંકચૂલ જિમ પામિસ્યઇ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ નિસ્સીમ. ૨
ગુરૂવિણુ કો જાણુઇ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,
સુઘટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાપ મિલઇ લોહાર. ૩
સૂરિપ કિમઇ ન રંજીયઇ, જઉ વિધિ રંજનહાર,
કંઠન કિમ યઅરિયઇ, જઉ વરસઇ જલધાર. ૪
ચ્યારિ નીમ ચાવા ચતુર, લીવા ગુરૂનઇ પાસ,
ચમતકાર ચિત ઊપજઇ, સુણતા મન ઉલ્હાસ. ૫

* * * *

અંત—

સંવત સોલઇકહુત્તરિ જાણિ, પાતિગામ સુઠામ વખાણિ,
શ્રાવણ સૂદિ બીજઇ ગુરૂવારિ, ગાયઉ વંકચૂલ સૂખકાર. ૧૨૧

વિઘન હરે શ્રી વીરજિણુ, સુષ સંપદ દાતાર,
પંચતીરથ જગિ પરગડા, પ્રણમું પ્રહસમિ સાર. ૪
ષરતર ગચ્છનાયક વરો, જંગમ જુગપરધાન,
શ્રી જિનસિંહ સૂરીસર, નમીયઇ સુગુણનિધાન. ૫
વિનયવંત વિદ્યાનિલો, ગણિ હીરનંદન ગાય,
ગુરૂ સુપસાયઇ ગાયસું, રંગઈ હરચંદરાય. ૬
× × × ×

અંતે—

છેલ્લું પાનું નથી. પા. ૬૬ પં. ૧૫ આ. ક.

૨૨૬ વિદ્યાચંદ (ત૦ વીપા શિષ્ય)

(૪૪૮) +શ્રી વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ રાસ. ૧૬૭૧ પછી.

આદિ—

સરસતિ મતિ દઉ નિરમલી, સુખિ ઘઉ વચન વિલાસ,
ગાઉં તપગચ્છ રાજવી, વિજયસેન ગુણરાસિ. ૧
જગમા જગગુરૂ હીરજી, હુઓ અધિક સોભાગ,
મહિમા મહીમાહિં ઘણુઉ, જિમ રામમુની મહાભાગ. ૨
તાસ પાટિ ઉદયાચલિઈ, ઉગ્યુ અભિનવ ભાણુ,
શ્રી વિજયસેન સૂરિસર, જેહથી નિતસુ વિહાણુ. ૩
ભાગ્ય વડુ શ્રી પૂજ્યનૂં, કુણઈ ન ખંડી આણુ,
જિનશાસનમાં જાગતાં, હૂઆ અધિક મંડાણ. ૪
ખરચ પ્રતિષ્ઠા પૂજણાં, સંઘ તીરથ ઉદ્ધાર.
રાસ-ભાસ-કવિ ગ્રંથથી, તે સુણજ્યો અધિકાર. ૫
છેહડઈ જે નિર્વાણનઉ, કહૂં લવલેશ વિચાર,
તાત માત ગુરૂ ગામનઈ, નામ થકી સંભાર. ૬
* * * *

અંતે—

કલસ.

જગમાંહિ મહિમા ગુરૂતણુઉ જે, અતિઘણુઉ છઇ મઇં સુણ્યઉ,
દોઇ હાથ જોડી બુદ્ધિ થોડી, દામિ કોડી સઉ ગુણ્યઉ,
શ્રી વિજયદેવ સૂરિંદ નંદઉ ભાવિ વંદઉ વલી વલી,
વર વિબુધ વીપા સીસ વિદ્યાચંદ આશા સવિ ફલી. ૫૭

—૫૭ ટુંક આમાં છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જ કાવ્ય સંચય.

૧ +રાવણ મંદોદરીએ આપેલ ઉપદેશ સ૦ ૩૯૧ સ. મા. ભી.

---

૨૨૭ ગંગદાસ (ખ૦ જિનસિંહ–કીર્તિરત્નસૂરિ–હર્ષધર્મ–હર્ષવિશાલ–સાધુમંદિર–વિમલરંગ–લબ્ધિકલ્લોલ શિ.)

(૪૪૯) **વંકચૂલ રાસ.** સં. ૧૬૭૧ શ્રા૦ શુ. ૨ ગુરૂ પાતિ ગામમાં.

આદિ—

સંતિ જિણેસર ચિર જયતુ, સંતિકરણ જિનરાજ,
વંકચૂલ રાજા તણુઉ, ચરિત કહિસુ હિતકાજ. ૧
સૂધઇ મન જે પાલિસ્યઇ, ગુરૂમુખ લેઇ નીમ,
વંકચૂલ જિમ પામિસ્યઇ, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ નિસ્સીમ. ૨
ગુરૂવિણુ કો જાણુઈ નહી, ધરમાધરમ વિચાર,
સુઘટ ઘાટ સોનાર વિણુ, લાષ મિલઈ લોહાર. ૩
સૂરિષ કિમઇ ન રંજીયઈ, જઉ વિધિ રંજનહાર,
કંઠન કિમ ચ્યઅરિયઇ, જઉ વરસઇ જલધાર. ૪
ચ્યારિ નીમ ચાવા ચતુર, લીવા ગુરૂનઈ પાસ,
ચમતકાર ચિત ઊપજઇ, સુણતા મન ઉલ્હાસ. ૫

* * * *

અંત—

સંવત સોલઈકહુત્તરિ જાણિ, પાતિગામ સુઠામ વખાણિ;
શ્રાવણ સૂદિ બીજઇ ગુરૂવારિ, ગાયઉ વંકચૂલ સૂખકાર. ૧૨૧

યુગવર શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ પાટ, સેવઈ સુરનર મુનિવર થાટ,
પરવાદી ભંજન સિરિ સાટ, શુદ્ધ પરૂપઈ જિણવર વાટ. ૧૨૨
યુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીશ, વિજયમાન પ્રતપઉ સુજગીસ,
રાયરાણા માનઈ જસુ આણ, એહના કેતા કરૂ વખાણ. ૧૨૩
ભૂમિતલ મોટા અવદાત, યુમ મહુવઇ જસુ વિખાત,
આચારિજ આચારઈ ભલઉ, કીરતિરતન સૂરિ જગતિલઉ. ૧૨૪
હરષધરમ વાચક તસુ સીસ, વાચક હરષવિશાલ મુનીસ,
તસુ પાટઇ પરગટ ગુણનિલઉ, સાધુમંદિર વાચક સિરિતિલઉ. ૧૨૫
તાસુ વિનેય વિમલરંગ ગણી, વિનયવંતમાહિ મહિમા ઘણી,
તિહનઉ સીસ વિનયગુણ જાણ, વાચક લબધિકલ્લોલ પ્રધાન. ૧૨૬
તાસુ પ્રસાદઇ એહ રસાલ, વંકચૂલ ગાયઉ ગુણમાલ,
સુણતાં ભણતાં લીલવિલાસ, એહ સંબંધ કહ્યઉ ગંગદાસ. ૧૨૭
જિહાં સાગર જલ ગંગતરંગ, જિહાં કંચનગિરિ વર ઉત્તુંગ,
તિહાં લગિ નદઉ એહ સબંધ, સુણતાં ટાલઈ કરમહ બંધ. ૧૨૮

—સં. ૧૬૮૪ પોષ વદિ ૧૦ અર્કવાસરે. પૂર્ણિમાપક્ષે યુગપ્રધાન શ્રી ૪ યુગવર ભટ્ટારક લક્ષ્મીચંદ્રસૂરિ-પ્રથમ શિ. ગણિ શ્રી વીરવિમલ પ્રથમ વાચક વાચનાચાર્ય વા૦ શ્રી લબ્ધિવિજય તત્ શિષ્યાય શિ. સૌભાગ્યવિજય લષિતં-શ્રી સત્યપુરવરે. વિ. ધ. ૫-૧૪

---

૨૨૮ કૃપાસાગર (નેમિસાગર-વિદ્યાસાગર શિ.)

(૪૫૦)+ નેમિસાગર ઉ૦ નિર્વાણ રાસ. સં. ૧૬૭૨ માગ. શુ. ૧૨ ઉજ્જેણીમાં.

આદિ— વસ્તુ.

સકલ મગલ સકલ મંગલ મૂલ ભગવંત,
શાંતિ જિણેસર સમરીઇ, રિદ્ધિવૃદ્ધિ સવિસિદ્ધિ કારણ,

મહિમંડલ મહિમાનિલો, પાપ વ્યાપ સંતાપ વારણ,
ઉજ્જેણીપુર જિન જયો, પ્રગટ અવંતી પાસ,
કામકુંભ જિમ પૂરવેં, કવિયણ કેરી આસ. ૧

નેમિસાગર ૨ નામ અભિરામ,
કામિતપૂરણ અભિનવો કલ્પવેલિ સમ સદા કહીઈ,
જપતાં જગિ જસ વિસ્તરિં લલિત લીલ આનંદ લહીઇં,
વર વાચક પદવીધર, અંગિકર્યં ગુરૂ આંણ,
જિમ હૂઉ તિમ કવિ કહિં, તેહતણૂં નિરવાંણ. ૨

× × × ×

અંતે—

ઢાલ ૧૦ મી. રાગ ધન્યાશ્રી.

જય જય સાધુ શિરોમણી, નેમિસાગર વર નામોજી,
કામિતપૂરણ સુરતરૂ, વાચકવૃંદ લલામોજી. ૧૨૯

× × × ×

સંવત સોલ બિહુત્તરઇં નયર ઉજ્જેણી મઝારજી,
માગસિર શુદિ બારસ દિનેં થુણિઉ શ્રી અણગારોજી. ૧૩૪
વાચક વિદ્યાસાગરૂ, તાસ પંચાયણ સીસોજી,
વિબુધ કૃપાસાગર કહિં પૂરો સકલ જગીસોજી. ૧૩૫

—લિ૦ સં. ૧૭૭૦ શ્રાવણ વદિ ૫ બુધે મુનિ જયસૌભાગ્યેન પા. ૬-૧૩ નં. ૩૪-સન ૧૮૭૭-૭૮ ડે. કો.

---

૨૨૯ રાજસાગર ઉ. (પીં. ધર્મસાગરસૂરિ-વિમલપ્રભ-સૂરિ-સૌભાગ્યસાગરસૂરિ શિ.)

(૪૫૧) લવકુશ રાસ. સં. ૧૬૭૨ જેઠ સુદિ ૩ બુધ.

અંત—

સંવત સોલ વરસ બહુત્તરી જેઠ સુદી બુધવાર,
તિથિ ત્રીજનિં દિનિં રાસ પૂરણ એહવું મંગલકાર. ૨

નગર થિરપુર રૂઅડું, જિહાં કરઇ કમલાવાસ,
જિહાં વસઈ વડ વ્યવહારીઆ મતિ ધર્મ ઉપરિ જાસ,
પીપલ ગચ્છિં ગુરુ વડા શ્રી શાંતિસુરિ સુજાણ,
પ્રતિબોધીઆ કુલ સાનમઈ શ્રીમાલપુર અહિઠાણ. ૩

તાસ અનુક્રમિ પાટિ પ્રગટયા શ્રી ધર્મસાગર સુરિ,
શ્રી વિમલપ્રભ સુરીસ પ્રણમું, હુઈ આણંદ પૂરિ.
વિબુધ વિદ્યા ધરમધ્રતા અધિક જસુ ઉપગાર,
જેણિ ટાલ્યા દિન કરી અગન્યાનના અંધકાર. ૪

જેણિં થાપ્યા સુરિ શ્રી સૌભાગ્યસાગર પાટિ,
જિનવચન મારગ દાખવઇ પ્રૌઢઇ પુણ્ય વાટ,
વીનવઇ વાચક રાજસાગર રાસ એહ રંગિં સુધ,
નરનારિ ભાવિ મંગલઇ તસુ મંગલઈ ઘરિ સંપદ. ૫૦૫

—ઇતિશ્રી સતરુપા રાસ સંપૂર્ણઃ—ગ્રંથાગ્ર. ૯૦૦ પત્ર ૧૨ હા. ભં. પાટણ દાબડો ૮૩.

(૪૫૨) પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ રાસ. ગં. ૧૧૫૮.
પત્ર ૧૫ હા. ભં. પાટણ દા. ૮૩

૨૨૯૬. કીર્ત્તિવિજય (ત૦ કાનજી શિ.)

વિજયધર્મસુરિ નિર્વાણ સજઝાય.

આદિ—

જગદગી ઓમેરે આજ માહરો—એ દેશ.
શારદનિ ભાગ્યિ વિમ ધરિ, પ્રણમી નિજગુરુ પાય,

હીર પટોધર ગાયતાં રે મુઝ મનિ આણંદ થાયરે,
તું મનમોહન જેસંગજીરે. ૧

× × × ×

અંતે— કલશ.

હીર પટોધર સંઘ સુખકર વિજયસેન સૂરીસરો,
મેં થુણ્યો સૂર સવાઇ અવિચલ બિરૂદ મહિમામંદિરો,
જસ પાટિ પ્રગટ પ્રતાપ દીપે વિજયદેવ દિવાકરો,
કાનજી પંડિત સીસ કીરતિવિજય વંછિતકરો. ૪૭

—૪-૯ માં.

(વિજયસેનસૂરિ-સ્વ૦ ૧૬૭૨ માં થયા ત્યાર પછી તે સમામાં આ થયેલ છે.)

---

૨૩૦ લાલવિજય (૧) (ત. વિજયદેવસૂરિ-શુભવિજય શિ.)

(૪૫૩) જ્ઞાતાધર્મ ઓગણીસ અધ્યયન સઝાય. સં. ૧૬૭૩ આષાડ વદ ૪ રવિ છકીઆડામાં.

અંતે—

સંવત **સોલત્રિહુંતરિ** સંવત્સરે, આદિતવારે આસાઢ માસે,
શુભવિજય શિષ્ય **લાલવિજય** એણિપરે કહે ભણે ગુણે
તે સુખીય થાશે. ૧૦

—ઇતિ પુંડરીક કુંડરીક રિષી સઝાય.

તપગચ્છિ પાંટ પરંપર આવ્યા, સુધર્મ ગુરૂથી ભાવ્યા,
શ્રી વિજયદેવ સૂરીશ્વર રાજે, સોલત્રિહુંતરિ છાજે. ૬
આસાઢ વદિ ચોથે દિન આવે, છકીઆડા માહે ગાવે,
રવિવારે એ અર્થ વિચારો સાંભળતાં સુખ થાયે. ૭
શુભવિજય પંડિત સુખકારી, તાસ પ્રસાદિ જાણી,
સઝાય એકવીસ આસ પુરો મુજ, **લાલવિજય** કહી વાણી. ૮

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેઇને સુણીએ. ૯
—સર્વરસ સઝાય ગ્રંથાગ્ર ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિધા.

૧+ ધી સઝાય. ૧૦૨ સ. મા. ભી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર-કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરૂપદપંકજ નમી હું માગું વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિયલ વખાણીઇ, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

× × × ×

અંતે—

સંવત સોળ સિલોતરેં, માગશિર કડી મઝારિં,
શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીલે કામ કીધું ઉદાર. ૪૧
જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદા કોડિ,
શ્રી શુભવિજય શિષ્ય ઇમ ભણઇ, લાલવિજય નમે કરજોડિ. ૪૨
આ. કે.

—લિ. સા. વીરજી પઠનાર્થં સા. પ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધઈ સહગુર નામ, જિમ મનવંછિત કામ,

અંતે—શુભવિજય શીસ લાલવિજય કહે, સુપગડાંગ વૃત્તિથી લહઈ. ૫

૪. ભરતબાહુબલ સ. ૩૧ કડીની.

અંતે—

તપગચ્છનાયક સુંદરૂ રે, શ્રી વિજયસેન સૂરિરાય,
સોહમ તિહાં વાચકવરૂ રે, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદીસ
લાલવિજય કહે ધણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જઇરે. ૩૧
—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લીં.; ૨–૧૬ મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.

૫ કયવન્ના ઋષિ સ. ૧૪ કડીની.

અંતે—

એ હવેં વિર આવ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,
દીક્ષા લીધી તિહાં સાચા શ્રી ગુરૂ હાથે.
પાલે એકમન્નાં કરમ સવેં તિહાં ટાલી,
કેવલ પામીને લહસ્યે મુગત લટકાલી
લટકાલી તિણેં મુગતજ પામી, તેતો દાંન પ્રભાવે,
ઉતમના ગુણ લેઇ દેઇ કર્યો સઝાય સુભભાવેં
શુભવિજય પંડિત પાય સેવી, લાલવિજેં કહેં પ્રાંણી,
ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, હીયડેં ઉલટ આંણી. ૧૪

(આમ દરેક કડી ૮ ટુંકની છે) લિ૦ શ્રી પુરબંદિરે. ૩–૧૧ મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાનું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ પૃષ્ઠ ૪૭.

વીસ વિહરમાન સ્ત૦

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લીં.

અગડદત્તરાસ. (સં. ૧૬૪૯ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલગચ્છના પાટ પર ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લોલાડા ગામે કોઠારી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોડણ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩ માં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૯ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. તેમણે કચ્છદેશના અધિપતિને પ્રતિબોધ આપી આહેડ–શિકાર મૂકાવ-

સિદ્ધાંત વાણી સરસ જાણી આદર આણી ભણીએ,
ભાવે ભવીયણ કહે એમ કવિયણ કાન દેઇનેસુણીએ. . ૯

—સર્વરસ સઝાય ગ્રંથાગ્ર ૭૫૦ પ્ર. કા.

(૪૫૪) નંદન મણિયાર રાસ. વિધા.

૧+ થી સઝાય, ૧૦૨ સ. મા. ભી.

૨. સુદર્શન સ. સં. ૧૬૭૬ માગશર–કડીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુરૂપદપંકજ નમી હું માગું વચન વિલાસ,
સુદર્શન શિયલ વખાણીઇ, હું છું તુમ્હ પાયે દાસ.

× × × ×

અંતે—

સંવત સોળ સિલોતરે, માગશિર કડી મઝારિં,
શ્રી પાર્શ્વનાથ પસાઉલઈ, શીલે કામ કીધું ઉદાર. ૪૧
જે ગાવે વાંચે નિરમલા તે પામે સંપદા કોડિ,
શ્રી શુભવિજય શિષ્ય ઇમ ભણઇ, લાલવિજય નમે કરજોડિ. ૪૨

આ. ક.

—લિ. સ. વીરજી પઠનાર્થે શ્રા. પ્રેમજી ૨-૧૪ મારી પાસે પ્રત છે.

૩. વિચાર સ. ૫ કડી.

આદિ—પ્રથમ ધરૂં સહગુર નામ, જિમ મનવંછિત કામ,
અંતે—શુભવિજય સીસ લાલવિજય કહે, સુયગડાંગ વૃત્તિથી લહઈ. ૫

૪ ભરતબાહુબલ સ૦ ૩૧ કડીની.

અંતે—

તપગચ્છનાયક સુંદરરે, શ્રી વિજયસેન સૂરિરાય,
સોહગ નિધાં વાચકવરરે, શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાય.

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાયા સીસ, શુભવિજય પ્રણમે નિસિદીસ
લાલવિજય કહે ઇણિ ધ્યાને રહી, બાહુબલિની પરિ મુગતે જઇરે. ૩૧

—પત્ર ૨ શ્લો. ૩૦ દા. ૨૩ લીં.; ૨-૧૫ મારી પાસે છેલ્લું પાનું છે.

૫ કયવન્ના ઋષિ સ. ૧૪ કડીની.

અંતે—

એ હવે વિર આવ્યા, સાતે સ્ત્રી જૂઓ સાથે,
દીક્ષા લીધી તિહાં સાચા શ્રી ગુરૂ હાથે.
પાલે એકમનનાં કરમ સવે તિહાં ટાલી,
કેવલ પામીને લહસ્યે મુગત લટકાલી
લટકાલી તિણે મુગતજ પામી, તેતો દાંન પ્રભાવે,
ઉતમના ગુણ લેઇ દેઇ કર્યો સઝાય સુભભાવેં
શુભવિજય પંડિત પાય સેવી, લાલવિજે કહે પ્રાંણી,
ભાવસહિત દીઓ દાન ભલીપરેં, હીયડેં ઉલટ આંણી. ૧૪

(આમ દરેક કડી ૮ ટુંકની છે) લિ૦ શ્રી પુરબંદિરે. ૩-૧૧ મારી પાસે છેલ્લું ત્રીજું પાનું છે.

કલ્યાણસાગરસૂરિ. (આં.) જુઓ નં. ૪૪ પૃષ્ઠ ૪૭.

વીસ વિહરમાન સ્ત૦

પત્ર ૪ દા. ૨૩ લીં.

અગડદત્તરાસ. (સં. ૧૬૪૫ થી ૧૭૧૮ સુધીમાં.)

(અંચલગચ્છના પાટ ૫૨ ૬૪ મા કલ્યાણસાગરસૂરિ થયા. લોલાડા ગામે કોઠારી નાનિગની સ્ત્રી નામિલદેના કોડણ નામે પુત્ર સં. ૧૬૩૩ માં જન્મ્યા. સં. ૧૬૪૨ માં ધવલપુરે દીક્ષા લીધી. સં. ૧૬૪૯ માં અમદાવાદમાં આચાર્યપદ, સં. ૧૬૭૦ માં પાટણમાં ગચ્છેશપદ પામ્યા. તેમણે કચ્છદેશના અધિપતિને પ્રતિબોધ આપી આહેડ-શિકાર મૂકાવ-

राग्यो. तेमना उपदेशथी नवानगरमां सं. १६७६ मां लालन गोत्रे ओसवाल ज्ञातिना शा. वर्द्धमान परमसीए नवलाख महमुदी खर्चीने एक मोटो जिनप्रासाद करावी तेमां ५१ मोटां बिंब भराव्यां तथा ४४१ बीजां बिंब भराव्यां तेमज ते शेठे शत्रुंजयपर एक मोटुं जिनालय कराव्युं ने बीजां सात देरासरनी त्यां प्रतिष्ठा करावी. वळी सं. १६७५ ना वैशाख शुद ८ रविए नवानगरवासी ओसवाल ज्ञातिना नागडागोत्रना शा, राजसीए ५५१ जिनबिंब भरावी एक मोटुं बावनजिनालयवाळुं चैत्य कराव्युं तेनी प्रतिष्ठामां आ आचार्य हता. ते राजसीए एक देरासर उपर नव लाख महमुदी खर्ची. अने बीजा मोटा २१ प्रासाद कराव्या तेनीपर ८४ लाख कोरी खर्ची आ आचार्य आगरामां चोमासुं हता त्यां एमना उपदेशथी कोनपाल अने सोनपाले घणुं धन सातक्षेत्रे वावर्युं—श्री समेतशिखरजीनो संघ काढयो ने यात्रा करी सं. १६७१. आ आचार्य सं. १७१८ मां भुजमां ८५ वर्षनी उमरे स्वर्गस्थ थया. वधु वृत्तांत मोटी पट्टावलिमां तेमज तेमनापर उदयसागरे रास सं. १८०२ मां रचेलो प्रगट थयो छे. तेमांथी जोई लेवुं. पृ. ४७–५२ कल्याणसागर आपेल छे तेज आ अंचलगच्छीय होवा घटे तेथी आने जूदो नंबर नथी आप्यो.

---

२३१ उदयमंदिर (अं. कल्याणसागरसूरि–पुण्यमंदिर शि०)

(४५५) ध्वजभुजंग आख्यान स. १६७५ का० शु. १३ सोम. सेरवाटपुरमां

अंते—

संवत सोलपंच्योतरें रे, कारतिक मास मझारिरे,
सुद तेरस अति उज्जलीरे, सोम सुतन भलो वाररे. १०
विधिपक्ष गच्छगुरु राजीआरे, सोहे निर्मल नाणुरे,
दिनदिन महिमा दीपतोरे, जिम उदयाचलें भाणुरे. ११

કલ્યાણસાયર સૂરીસરૂરે, સકલકલા ગુણ ઠાંમરે,
નાનિગનંદન સુંદરૂરે, મોહન (કોડણ) શ્રીગુરૂ નામરે. ૧૨
તાસ પક્ષ પંડિતવરૂરે, પુન્યમંદિર મુનિરાયરે,
વિનઇ તેહના વીનવેરે, ઉદયમંદિર ધરી સાયરે. ૧૩
રાસ રચ્યો ખંતે કરીરે, સેરવાટપુર માંહિરે,
નરનારી જે સાંભલેરે, તસ હોઈ અધિક ઉછાંહિરે. ૧૪

—સકલપંડિત શિરોરત્ન ભૂભામિનીભાલસ્થિતોપમાન પંડિતોત્તમ શ્રી ૨૧ શ્રી લબ્ધિવિજય ગણિ શિષ્ય સકલગણિગજેંદ્રગણિ સુંદરવિજય ભાઈશ્રી પં શ્રી શાંતિવિજય ગણિ લિખિતં મુનિશ્રી નેમવિજય વાચનાર્થે લિખિતં પુસ્તક શ્રી શાંતલપુર નગરે. (પત્ર ૭ પ્ર. કા.)

---

૨૩૨ ધર્મકીર્તિ (ખ૦ ધર્મનિધાન શિ.

(૪૫૬) નેમિરાસ સં. ૧૬૭૫ ફા. શુ. ૫ રવિ

આદિ— હું બલિહારી જાદવા એહની ઢાલ.

સરસતિ માતા મુઝ ભણી, દેજે અવિરલ બુદ્ધિ વિસાલકિ,
નેમિ તણા ગુણ ચિત્ત ધરી, પભણું રંગઇ અતિહિં રસાલ કિ. ૧
સીલસિરોમણિ નેમિજી, ગાઇસુ હું જિણવર સુખકારકિ,
સીલ સુજસ જગિ વિસ્તર્યઉ, જાદવકુલનઉ એ સિણગારકિ. સીલ ૨

* * * *

અંતે—

ખરતરગછિ ગુરૂ ગુણનિલઉ, જુગપ્રધાન જિણચંદ મુણિંદ કિ,
પાઠક ધરમનિધાનજી, ધરમકીરતિ મનિ ધરિઅ આણંદકિ. ૭૦
સોલહસયપચહુત્તરઈ ફાગુણ સુદિ પંચમિ રવિવારકિ,
રાસ ભણ્યઉ જિણવર તણઉ, સયલ સંઘનઈ મંગલકારકિ. સી. ૭૧

—૩-૧૫ સેં લા. નં. ૨૨૩૩.

---

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય-ચતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (?) વડાવલીમાં

આદિ—

થંભણપુર વરપાસ જિણ, હું પ્રણમું તુમ પાય,
વામાનંદન નામથી, પરમ પામું સુખદાય. ૧

સરસતિ ભગવતિ આપયો, મુઝનઈ બુદ્ધિ પ્રકાસ,
કાલિદાસ જિમ માઘ તિમ, તિમ દ્યો વચનવિલાસ.

* + * *

અંતે—

ઢાલ આવો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

ગાયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણ ગાયા, સુખસંપતિ બહુ પાયારે,
ઉત્તમના ગુણ સુણસેં ભણસેં તસ ઘર ઋદ્ધિ સવાયારે. ૧
દાન સીલ તપ ભાવના કહીઈ, એ જગમાં સહી ચ્યારેરે.
એ ચ્યારેથી અધિકો જાંણો, સીલ વડો સુખકારરે. ગા. ૨
શીલ પાલ્યું રિપુમર્દન રાજા, તો તસ રિદ્ધિ સવાઇરે,
ઇમ જાણીને સંજમ પાલો, પ્રાણી તુમે સહુ કોઇરે. ૩
સીલઉપદેશમાલાથી લીધો, એહનો સહી અધિકારરે.
પંડિત સોઈ શોધીને કરયો, જો હોવે ખોવટ લગાર. ૪
જેહવી બુદ્ધિ તેહવી ચતુરાઈ, આવે તેહવી વાંણીરે,
રંક જાણે હું ધનવંત સબલો, તે સવિ મથ્યા જાણીરે. ૫
અધિકું ઓછું જે મેં ભાખ્યું, તે મુઝ મિચ્છા દુક્કડરે,
એક ધ્યાનેં કરી જોડયો, એહનો રાસ ઘણું અમુલકરે. ૬
સતરસહસ ગુજરાતી સોહાવઈ, પાટણ બારોસારરે,
ગામ વડાલવી અતિ ઘણું સારૂં, ધરમી લોક દાતારરે. ૭

સંભવનાથ તણે પરસાદે, ચોપઇ સરસજ કીધીરે,
શ્રી જિનનો દીદાર લહીને મુઝ મનવંછિત સિદ્ધિરે; ૮
સંવત ચૈકસૈલાદિક રાગા, જ્ઞાની નામ ધરીજેરે,
માસ વ્યંક અજુઆલીતિથ સીવા, વાર ભલો ભૃગુ લીજેરે; ૧૦
સકલ ભટ્ટારક અનોપમ સોહે શ્રી હીરવિજય સૂરીરાયારે,
અકબરને બોધ દઇને, શ્રી જિનધર્મ પતાયારે. ૧૧
તાસરે સીસ અતિ ઘણું રૂડા, ઋદ્ધિવિજય સુખકારરે,
તાસરે સીસ પંડિત ગુણભરીઆ, ચતુરવિજય શિષ્ય સારરે. ૧૨
રાગ ધનાસી ઢાલ સતાવીસ, રિપુમર્દન ગુણ ગાયારે,
વિવેકવિજય કહે સુણતાં સહુને, આણંદઋદ્ધિ સવાયારે. ૧૩

—૧૮-૧૫ ગ્રંથમાન ૭૦૦ નં. ૩૭ દા. ૨૫ લીં.

---

૨૩૪ જયસોમ (ખ. પ્રમાંદમાણિક્ય ગણિ શિ.)

(૪૫૮) ભાવના સંધિ સં. ૧૬૭૬ વીકાનેરમાં.

આદિ—

આદીસર જિણવર તણાં, પદપંકજ પણમેવિ,
પભણિશુ બારહભાવના, સાનધિ કરિ શ્રુતદેવિ. ૧
દાન દયા જપતપ ક્રિયા, ભાવ પખઇ અપ્રમાણ,
લૂણ વિણા જિમ રસવતી, એ શ્રી જિનવરવાણિ. ૨
દાન શીલ તપ દોહિલા, કરતાં દૂસમકાલિ,
ભાવના ભાવઉ ભવિકજન, પુણ્યસરોવરપાલિ. ૩
અનિત્યપણઉ અશરણપણઉ, ભવસરૂપ એકત્ત્વ,
અન્યથઉ વલિ અશુચિપણ, આશ્રવ સંવરતત્ત્વ. ૪
નવમી નિર્જર ભાવના, ધર્મ્મ સુરલોક સભાવ,
બોધિ દુલભ પરભવ દસી, બારહ ભાવન ભાવિ. ૫

* * * *

૨૩૩ વિવેકવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ-ઋદ્ધિવિજય-ચતુરવિજય શિ.)

(૪૫૭) રિપુમર્દન રાસ. ૧૬૭૫ (?) વડાવલીમાં

આદિ—

ઘંઘણપુર વરપાસ જિણ, હું પ્રણમું તુમ પાય,
વામાનંદન નામથી, પરમ પામું સુખદાય. ૧

સરસતિ ભગવતિ આપજો, મુઝનઈ બુદ્ધિ પ્રકાસ,
કાલિદાસ જિમ આપ નિમ, નિમ દ્યો વચનવિલાસ.

* + * *

અંત—

રાગ આજો આવોરે સહીઓ ઉપાસરે આવો એ દેશી.

આયા ગાયારે ઉત્તમના ગુણ ગાયા, સુખસંપતિ બહુ પાયારે.
ઉત્તમના ગુણ સુણમેં ભણમેં તમ પર ઋદ્ધિ સવાયારે ૧
ધન ગીત તપ ભાવના કરીઈ, એ જગમાં સહી આરેરે.
એ આરેથી અધિકો ભાખ્યો, ગીત વચ્ચે સુખાકારે. આ. ૨
ગીત પ્રબંધું રિપુમર્દન રાજ, તો તમ રિદ્ધિ સવાઈરે,
ઇમ જાણિ મંગળ પાસે. પ્રાણી તુમે બહુ હેતીરે. ૩
ચૌસઠપરદેશભાષાથી લીલો, એહનો મહી અધિકારે.
પંડિત મેન્ડ્રી ગુણિને કરજો, જ્ઞાને હોવે ચોસર ગમ્મર. ૪
જેહવી બુદ્ધિ તેહવી અનુસારે, ભાખે તેહવી વાણીરે,
૨૧ જને હું ધનવંત સખે, તે મતિ માય જાણિરે. ૫
અધિકું ઓછું જે મેં ભાખ્યું, તે મૂજ મિચ્છા દુક્કરે.
ઓ પાર્શ્વે કરી ભોરે. એહનો રાસ પ્રભુ ભાખ્યારે. ૬
અગરમલ ગુજરાતી મેં દાખી, વરણ ભાવે ભાખ્યારે.
[illegible] ૭

ગુરૂ મુખથી જાણ્યો જેહવઉ, તેહવઉ રચ્યો નહી કાંઇ નવઉ.
એ સંબંધ સદા સુખકાર, ભણતાં સુણતાં જયજયકાર. ૪૪
સંવત સોલછહુત્તરઈ સાર, શ્રાવણ વદિ ષષ્ટિ ગુરૂવાર,
દશપુર નવફણ પાસ પસાય, રચ્યો ચરિત્ર સબંધ સુખદાય. ૪૫
વિજયગછિ ગુણસૂરિ સૂરીંદ, જશ દરસણ હુઇ પરમાણંદ,
શ્રી મુનિ દેવરાજ સુખકંદ, તાસ શિષ્યં મલ્લિદાસ મુનીંદ. ૪૫
તસ પદપંકજ સેવક સદા, મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
જા મંદિર અવની થિર રહઇ, તાં લગિ એ ચરિત્ર ગહગહઈ. ૪૬
રાય જસોધરતણો ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય પવિત્ર,
એ ચરિત્ર નરનારી ભણઈ, તેહનઇ લિક્ષમી ઘર આંગણઈ. ૪૭

—સં. ૧૬૮૫ વર્ષે આસાઢ સુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા મધ્યે. ૩૧-૧૨ સેં લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

---

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (ખ૦ સાધુકીર્ત્તિ-હેમસૂરિ શિ.)

(૪૬૦) ગુણકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિગયપુરીમાં.

આદિ— રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરૂ પાય
પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કરયો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧
પુન્યઇ ઘણા કણ કંચણ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંમીજિ સર્વ સિધ્ય,
પુન્યઈ ઇઠ મિલિ સંયોગ, પુન્યઈ હોઇ મનવંછિત ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

૧૬ મી ઢાલ ધન્યાસીરાગ.

× × × ×

સંવત્ સોલ છોતિરઈ પ્રથમ મેહઇ આસો માસ,
વિગયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સંઘ અનુમતિ ઉલ્હાસ. ૧૮૨

અંત— ઢાલ.

ઇણિપરિ બાહર ભાવન જાણી, આણુ જિનદત્તણી મનિ આણી,
અહનિસિ એહ ધરઇ મનમાહિ, તે શ્રી જિનવરધર્મ આરાહઇ. ૭૦
રસત્રાવિધિ રસ સહસ વરસઈ, પીકાનયરિ નયરિમન હરસઈ,
શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગુરરાજઇ, એહ વિચાર ભણ્યઉ હિતકાજઇ. ૭૧
પ્રમોદમાણિક ગણિ સુહગુરુ સીસ, ગણિ જયસોમ કહઇ સુજગીસ,
આદીસર સુરતરૂ સુપસાઇ એહ ભણતાં સવિ સુખ થાઅઇ. ૭૨
—૪-૧૧ ક. આ. (મારી પાસે છે.)

---

૨૩૫ મનોહરદાસ (વિજયગચ્છ ગુણસૂરિ–દેવરાજ –મલ્લિદાસ શિ.)

(૪૫૯) યશોધર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ વદ ૬ ગુરૂ દશપુર (મંદસોર)માં.

આદિ— વસ્તુ

ઋષભ જિણવર ઋષભ જિણવર નાભિનંદન,
મરૂદેવ્યા ઉવરય રયણ કોડિ દેવ જસ સેવ સારય,
ઇંદ્રિ ચંદ્ર સેવય સદા, અલિય વિઘન સવ દૂરિ વારઇ,
શ્રી શાંતીશ્વર શાંતિકર, પાસ જિણંદ દયાલ,
તસ પદપંકજ નમવિ કરિ, ચરિત રચિસ સુવિશાલ, ૧
વીર જિનવર વીર જિનવર પ્રણમિ વંદુ ભાય,
સાસનપતિ જિનવર જયો, ઇંદ્રકોટિ સુગરણ નિરંતર,
ભક્તિભાવ નિર્ભર સદા, નમઇ ચંદ્રનાગેંદ્ર ગણધર,
પુંડરીક ગોયમ પ્રમુખ, નમીઇ સકલમુણિંદ.
રાય જશોધર ચરિત વર, પભણિસુ પરમાણંદ. ૨

* * * *

અંત—

શ્રી જિન વીર કહિઉ સંબંધ, ગોતમ આગલિ એહ પ્રબંધ,
હિસ્યા તજી દયા આદર, જિમ ભવસાયર હેલાં તર. ૪૩

ગુરૂ મુખથી જાણ્યો જેહવઉ, તેહવઉ રચ્યો નહી કાંઇ નવઉ.
એ સંબંધ સદા સુખકાર, ભણતાં સુણતાં જયજયકાર. ૪૪
સંવત સોલછહત્તરઈ સાર, શ્રાવણ વદિ પષ્ટિ ગુરૂવાર,
દશપુર નવફ્ણ પાસ પસાય, રચ્યો ચરિત્ર સબંઇ સુખદાય. ૪૫
વિજયગછિ ગુણસૂરિ સૂરીંદ, જસ દરસણ હુઇ પરમાણંદ,
શ્રી મુનિ દેવરાજ સુખકંદ, તાસ શિષ્ય મલિદાસ મુનીંદ. ૪૫
તસ પદપંકજ સેવક સદા. મનોહરદાસ કહઈ મુનિ મુદા,
જા મંદિર અવની થિર રહઇ, તાં લગિ એ ચરિત્ર ગહગહઈ. ૪૬
રાય જસોધરતણો ચરિત્ર, સાંભલતાં હુઈ પુણ્ય પવિત્ર,
એ ચરિત્ર નરનારી ભણઈ, તેહનઇં લિક્ષમી ઘર આંગણઈ. ૪૭

—સં. ૧૬૮૫ વરષે આસાઢ સુદિ ૯ રવિવારે લિખિતં રામપુરા મધ્યે. ૩૧-૧૨ સેં લા. વડોદરા નં. ૨૨૧૪.

---

૨૩૬ જ્ઞાનમેરૂ (ખ૦ સાધુકીર્ત્તિ-હેમસૂરિ શિ.)

(૪૬૦) ગુણકરંડ ગુણાવલી સં. ૧૬૭૬ આસો શુ ૧૩ વિગયપુરીમાં.

આદિ— રાગ અસાવરી.

પ્રણમુ ચોવીસે જિનપાય, વાલી ભાવિ વંદુ ગુરૂ પાય
પુન્યતણાં ફલ કહિસું હેવ, સાનિધિ કરયો શ્રી શ્રુતદેવ. ૧
પુન્યઇ ઘણા કણ કંચણ રિધ્ય, પુન્યઈ પાંમીજિ સર્વે સિધ્ય,
પુન્યઈ ઇક મિલિ સંયોગ, પુન્યઈ હોઇ મનવંછિત ભોગ. ૨

* * * *

અંતે—

૧૬ મી ઢાલ ધન્યાસીરાગ.

× × × ×

સંવત્ સોલ છોતિરઈ પ્રથમ મેહઇ આસો માસ,
વિગયપુર તેરસ્ય દિનઈ, સંઘ અનુમતિ ઉલ્હાસ. ૧૮૨

શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક ભલા, શ્રી જિનરાજ સૂરીંદ,
શ્રી જિનભદ્ર સાખી વડા, જિહાં વડવડા મુણીંદ. ૧૮૩
શ્રી સાધુકીરતિ પાઠકવર, નાણુ ચરણુ ભંડાર;
શ્રી હેમસૂરિ વાચક વર, તાસુ વિનય ગુણધાર. ૧૮૪
તસ પય પંકજ સેવક, જ્ઞાનમેરૂ કહિ એમ,
ઢાલ ધન્યાસી સોલમી, સુણતાં હોવઇ સર્વ પેમ. ૧૮૫
પંડ ત્રીજઈ તપ ગુણ કહ્યા, સુણીજે ભાવના ભાવંતિ,
રિધિ વૃધિ સંપદ સવે, મનવંછિત આવતિ. ૧૮૬

—તૃતીયખંડે તપોધિકારે ગુણકરંડ ગુણાવલી અધિકાર-સં. ૧૭૦૨ પો. સુ. ૫ ભૃગૌ લિ. ૮-૧૩ (વિ. ધ.); પાનાં ૬-અમ.

—પંડિત ગજરત્ન લિપિતં સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે શુભંભવતુ શ્રી જાલો (ર) મહાગઢ દુર્ગે મધ્યે લિષતં. ૫-૧૭ જૈ. એ. નં. ૧૧૩૯

૨૩૭ મતિસાગર-(આગમ ગ૦ ગુણમેરૂ શિ.)

(૪૬૧) સંગ્રહિણી-ઢાલબંધ સં. ૧૬૭૫ પોષ માસ.

આદિ—

અરિહંતાદિક પચ જે, પરમેષ્ટી પ્રધાન,
નમુ નિરંજન ચિત્તસ્યું, માગું અવિચલ માન. ૧
કાશ્મીરનિવાસિની, સરસતિ સમરૂં માય,
તાસ ચરણ ભાવઈ નમી, કરૂં કવિત્ત ઉચ્છાહિં. ૨
સદ્દગુરૂ પદપંકજ વલી, વાંદું ભાવ સહીત;
તાસ તણે સુપસાઉલે, વાધે અવિચલ મતિ. ૩
એક મનાં આરાહીઈ, શ્રી ઉદયરયણુ સૂરીંદ,
તસ પટોધર દીપતાં, આગમ ગચ્છ દીણંદ. ૪
શ્રી સૌભાગ્યસુંદર સૂરિની, અનુમતિ લહી ઉલ્લાસિ.
શ્રી સંગ્રહણી સૂત્રનું, રાસ રચું સુપ્રકાસ. ૫

પહેલું દ્વાર ચઉત્રીસ જે, અનુક્રમે કહું વિચારિ,
સાવધાન સહુ કો સુણો, બોલું સૂત્ર અનુસાર. ૬

* * * *

અંતે—

આગમ ગછિ મુનિવર મુગટ, શ્રી ઉદયરયણ સૂરિરાય,
શ્રી સોભાગસુંદર સૂરિગરૂ, ધંધુકીઆ કહિવાય. ૪૩
તસુ પરિવારઇ ગહગહઇ પંડિત શ્રી ગુણમેરૂ,
સકલ કલાઇ દીપતા, મહિમા જસ ભડમેરૂ. ૪૪
તાસુ સીસ ભાવિઈં કરી, રચિઓ રાસ સુવિચાર,
સંવત સોલ પંચોત્તરઇ, પોષ માસ ઉદાર. ૪૫
પહિલુ અક્ષર મન તણું, બીજઓ યતિનું જાણિ,
મનસા ત્રીજુ આણયો, ચુથઈ વઇરાગ આણિ. ૪૬
વઇરાગરનું પંચમુ, એહજિ કવિના નામ,
શ્રી જીરાઉલિમંડણું, કરૂં તેહનઇ પ્રણામ. ૪૭

—ઉપાધ્યાય શ્રી રતનસાગર ગણિ શિષ્ય પદમસાગર ગણિ શિષ્ય ધિર્મસાગર પઠનાર્થં. (ચેનસાગર ભં. ઉદયપુર.)

—સં. ૧૮૭૭ ના વર્ષે માહ સુદિ ૧૫ દિને ભૃગુવાસરે તૃતીય પ્રહરે શ્રી પાલણપુર નયરે શ્રી પાલવીયા પાર્શ્વનાથજી પ્રસાદાત્ લિખિતં ગ્રંથાગ્રથ ૮૨૩ શ્લોક–૨૮–૧૨ પ્ર. કા. નં. ૯૯૨.

૨૩૮ ગુણસાગર સૂરિ (વિજયગચ્છ-વિજય ઋષિ-ધર્મદાસ-ખેમજી-પદ્મસાગર સૂરિ શિ.)

(૪૬૨) ઢાલસાગર સં. ૧૬૭૬ શ્રાવણ શુ. ૩ સોમ કુકટેશ્વર ગામમાં.

આદિ—

શ્રી જિન આદિ જિનેશ્વર, આદિતણો દાતાર,
યુગલા ધર્મ નિવારણો, વરતાવણ વિવહાર. ૧

શાંતિ સકલ સુખદાયકો, શાંતિકરણુ સંસાર,
અરતિ અસુખ દુખ આપદા, મારિ નિવારણહાર. ૨
નેમિનાથ મતિ નિરમલી, અનમન મારણ દેવ,
બાલ બ્રહ્મચારી પ્રભૂ, સુરનર સારઈ સેવ. ૩
પારસ પારસ સારિખઉ, સુખ સંપતિ દાતાર,
ક્ષુદ્રોપદ્રવ ટાલણો, નામિ સદા જયકાર. ૪
વીરસ્વામિ ત્રિભુવનતિલો, ગુણમણિનુ ભંડાર,
તીર્થંકર ચઉવીસમુ, શાસનનો સિણગાર. ૫
કાલ અતીતઇં જે હૂઆ, વર્ત્તમાન જિન ઇસિ,
હોણહાર ને સઇઅના, ચરણ નમું નિસદીસ. ૬
ગણહર ગૌતમ ગુણનિલો, લબ્ધિપાત્ર સુવિચાર,
પનરઈ સધરે તિડોતરાં, દીધો જેણિ આહાર. ૭
કામધેનુ ગૌ શબ્દથી, તલઇ તરૂ સુરવૃક્ષ,
મમઈ જુ મણિ ચિંતામણી, ગૌતમ સ્વામિ પ્રત્યક્ષ. ૮
દેશિ દેશાંતર કાં ભમઈ, મૂરિષ લોગ અયાણ,
ધરિ બયઠાં હરિ પોરસો, ગૌતમ કેરો ધ્યાન. ૯
બ્રહ્માણી બ્રહ્માસુતા, સારદમાત પ્રણામ,
કરિ માગું મતિ નિર્મલી, જિમ પામુ કવિ નામ. ૧૦
કવિવાણી વારૂ કહી, જસ તૂઠી તું માય,
તૂઝ તૂઠા વિણ બોલશો, મૂરિષમાંહિ કહાય. ૧૧
પઢઈં ગુણઈં મતિ આગલા, રાજસભા સનમાન,
લહઈં નિવાજ્યા તાહરા, મોટિમ મેરૂ સમાન. ૧૨
માત મયા કરિ સાંભળે, સેવકની અરદાસ,
તિમ કરિ જિમ પહુંચઇ સહી, માહરા મનની આશ. ૧૩
ગુરૂ નમીયઇ ગુરૂતાભણી, ગુરૂવિણ ગુરૂતા નાહિ,
ગુરૂ જનનઇ પ્રગટઉ કરઈ, લોક ત્રિલોકાં માંહિ. ૧૪

ગુરૂ કારીગર સારિખા, ટાંકી વચન વિચાર,
પાથરથી પ્રતિમા કીયા, પૂજા લહઇ અપાર. ૧૫
અંધકાર અજ્ઞાનતા, જ્ઞાન શલાઈ સાર,
દૂરિ કીયા જગિ દેખતા, ધનિ ગુરૂના ઉપગાર. ૧૬
તીર્થંકર ગણધર સહૂ, સારદ સગુરૂ સકામ,
સહૂ મિલી મુઝ આપિયો, કાવ્ય કલા અભિરામ. ૧૭
ઉત્પત્તિ શ્રી હરિવંશની હલધર કૃષ્ણનરેશ,
નેમ મદનયુગ પાંડવો, ચરિત્ર ભણું સુવિશેષ. ૧૮
યાદવ કથા સોહામણી, જે સુણિસી નરનારિ,
તીર્થનો ફલ પામસે, નહિ સંદેહ લગાર. ૧૯

× × × ×

અંતે—

ગચ્છ સ્વચ્છ પ્રણામસૂંરે, વિજયવંત વિશેષ
શ્રી વિજયગચ્છ રાજીયા, કાંઇ દીપેરે ગુરૂધર્મ નરેસ. કિ. ૧૯
વિજયઋષિ વિદ્યાબલીરે, ધર્મદાસ મુનીશ
ક્ષિમાસાગર ખેમજી, કાંઇ જેહનીરે જગમાંહિ જગીસ. ૨૦
પદ્મસાગર સૂરિજીરે, સુજસ જસુ ભરપૂર,
પાય પ્રણમી પ્રભૂતણા કાંઇ, પભણેરે ગુણસાગર સૂરિકિ. ૨૧
સંવત્સર સોલ છહોતરીરે માસ શ્રાવણ સુદ્ધિ
તિજ સોમ સમુત્તરા, કાંઇ વાસરકે વાર અવિરૂદ્ધ. ૨૨
કુર્કટેશ્વર નગરમાંરે, પાસ સામી પસાય
સંઘને ઉચ્છકપણઇં કાંઇ રચિયોરે મેં ચરિત સુભાય કે. ૨૩
ઢાલસાગર નામથી, હરિવંશનો વિસ્તાર,
શુદ્ધ ભાવે સાંભલે, કાંઈ પામેરે સુખ સંપતિસાર કે. ૨૪
એકસો એકાવનેરે, ઢાલનો સોભાગ,
આદિતો આસાવરી, કાંઇ અંતેરે ધન્યાસી રાગ કે, ૨૫

જય લગિ ગિરિ મેરૂજીરે, સકલ ગિરવર ઈસદી. જૈન ગૂર્જર કવિ
તબ લગે હરિવંશ એ, કાંઇ થાજ્યોરે થિર વિ સંસાર,

કલસ. તારણહાર.

શ્રી હરિવંશ ગાયો સુજસ પાયો, જ્ઞાનબુદ્ધિ પ્રકાસનો રેવ,
પાપ ત્રાઠો ગયો નાઠો, પુન્ય આયો આસનો
કરત પુત્ર કલત્ર કમલા પઠત સુણત સોહામણો,
પૂજ્યશ્રી ગુણસૂરિ જપે, સંઘરંગ વધામણો.

—ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમો અધિકાર–ગ્રંથાગ્રંથ શ્લો. ૫૭૫૦
લિ. ૧૭૯૮ માધવમાસોત્તમ માસે પૂર્ણિમા ગુર ભાણુવડગામે લિ૦

—લિખિત મુનિ રાજચંદ્રેણ–પઠનાર્થં સંઘવી શ્રી નાનજી તત્પુત્ર સં. શ્રી હીરાનંદ, તદ્ભાર્યા અનેક ધર્માનુષ્ઠાન કાર્યા સંઘવણિ મનરંગદે. શ્રીરસ્તુ, કલ્યાણમસ્તુ, લેખક પાઠકયો શુભં ભૂયાસ્તાં. ૧૦૧–૧૬ અનંત૦

—ઇતિશ્રી ઢાલસાગર હરિવંશ પ્રબંધે નવમોધિકાર સંપૂર્ણઃ સં. ૧૭૨૯ કાર્તિક સિત ૧૩ દિને ગુરવારે પં. શ્રી ૫ વિજયહર્ષગણિ શિ૦ ગણિ સાધુવિજયેન લિખિતા પ્રતિરિયં. સ્વશિષ્ય મુનિ પદ્મવિજય વાચનાર્થં. ૮૦–૧૮ મો૦, ખ. ૧, ચં.

—સં. ૧૮૮૪ ના આસો શુદિ ૨ શુકલપક્ષે લિખિતં ઋ. સુંદરજી સઘજી સીષ ઋ. પ્રેમજી ત. ઋ. હીરાચંદજી. શ્રી જેતપુર મધ્યે રાસ પુરો લખ્યો છે. પા. ૧૦૭–૧૪ મારી પાસે આ અધુરી પ્રત છે. આ સિવાય બીજી બે પ્રતો છે પણ તેપણ અધુરી છે.

(૪૬૩) કૃતપુણ્ય (કયવન્ના) રાસ સં. ૧૬૭૬.

અંતે— ૨૦ મી ઢાલ.

* * * *

ઇમ સુણી વયરાગીઉજી, જોડો નદન થાપિ,
ઘરનઇ ભારિ જેન સાતમઇ, એ ધન બહુલઉ આપિ.
વર્ધમાન જિન હાથિ લીધો, કયવન્નઇ વ્રતભાર,
પંચમઈ ગેપ ચ્યાઈ, પામીસઇ ભવપાર.

ગુરૂ કારીગર સારિખા નીસમીજી, દાન દીયાથી જોઇ,
પાથરથી પ્રતિમા સૂરિજીરે, સુધરઇ છઈ ભવ દોઈ.   મ૦ ૩૦
અંધકાર અજ્ઞાન પત્ર વગરની પ્રત મારી પાસે છે. ૮-૧૫ આમાં
ફેરિ કીયા સંવત નથી. છેલ્લો કલશ ઉડાડી દીધો લાગે છે. બીજી
તીર્થંકર ... ૧૮૫૬ ની છે; રત્ન. ચં; ડે; લીં.
સ...તનાથ છંદ.
...ંતિજિનવિનતિરૂપ સ્ત૦ ૧૭૪ જૈ. પ્ર.

---

૨૩૯ મતિસાર (ખ૦ જિનસિંહસૂરિ શિ.)

(૪૬૪)+ શાલિભદ્રમુનિ ચતુષ્પદિકા (રાસ) સં. ૧૬૭૮ આસો વદ ૬

આદિ—

દૂહા.

સાસણનાયક સમરીયઇ, વર્દ્ધમાન જિનચંદ
અલિય વિઘન દૂરઈ હરઈ, આપઇ પરમાણંદ.   ૧
સહૂકો જિનવર સારિષા, પિણ તીરથધણી વિશેષ,
પરણીજઇ તે ગાઇયૈ, લોકનીતિ સંપેષિ.   ૨
દાનશીલ તપ ભાવના, શિવપુર મારગ ચ્યાર,
સરિષા છઈ તોપિણ ઇહાં, દાનતણઉ અધિકાર.   ૩
શાલિભદ્ર સુખસંપદા, પામે દાનપસાય
તાસુ ચરિત વષાણતાં, પાતિક દૂરે પુલાય.   ૪
તાસ પ્રસંગે જે થઇ, ધન્નાની પણ વાત,
સાવધાન થઇ સાંભલો, મત કરજો વ્યાઘાત.   ૫

અંત— *   *   *   *

ઢાલસા.

શુદ્ધ ભરિત કહિવા મન તરસ્યે, તિણ એ ઉદ્યમ ભાખ્યો હરષેજી
એકસો ૧સત અઠહત્તર વરસ્યે, આસુ વદિ છઠિ દિવસ્યજી.
આદિતો
—શાલિભદ્ર ધન્નો રિષરાસ. ૮

શ્રી જિનસિંહસૂરિ સીસ મતિસારે, ભવિયણનિ ઉપગારેજી,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારઇ, ચરિત કહ્યો સુવિચારજી. ૫૯
ઇણિપરિ સાધુતણા ગુણ ગાવે, જે ભવિયન મન ભાવેજી,
અલિય વિઘન તસ દૂરિ પલાયે, મનવંછિત સુખ પાવેજી, ૧૦
એહ સંબંધ ભવિક જે ભણસ્યે, એકમનાં સાંભલિસેજી,
દુખદોહગ સબ દૂરિ ગમસ્યે, મનવાંછિત ફલ લહિસ્યેજી. ૧૭

—સર્વગાથા ૫૨૬ જૈ. એ. નં. ૧૦૫૬; પાંનાં ૨૯ ગુ. વિ; ૨૧-૧૩ લીં, પાનાં ૨૩ પ્ર. કા; ખં. ૧; ભા.; વી. પા.

—સં. ૧૭૨૨ વરસે શ્રાવણ વદિ ૧૩ દિને લિખિતં દે. લા. કમલવિજય મુનિ પાસેની.

—સં. ૧૭૪૬ આશો શુદ ૭ દિને લિ૦ પં. પેમાવિજયેન. શ્રીમાલગ્રામે પાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ ૧૫-૧૫ આ. ક.

—સં. ૧૭૯૨ કાર્તિક શુદ ૫ ગુરૂ પુન્યપુર નગરે પં. શ્રી કેસરસાગરજી શિ. વલ્લભસાગર શિ. મનોહરસાગરેણ લિખિતં. પ્ર. કા.

—ઇતિશ્રી શાલિભદ્ર મહામુની ચરિત્રાં બોહિત્યવંશીયાવતંશીયમાન નિસ્સમાન મહિમાનિધાન વિગાનયશોવિતાન સાવધાન પ્રધાન વિદ્વજ્જન દસિક્ષવધાના ધિગ ચતુર્દશ વિદ્યાસ્થાન શ્રી શત્રુંજયતીર્થોદ્ધાર પ્રતિષ્ઠ વિધાન લબ્ધમાન યુગપ્રધાન* શ્રી જિનરાજસૂરીભિ રચયાંચક્રે સાહાણુ હાખ્ય સ્વભ્રાતુરભ્યર્થનયા ચંદ્રાર્ક ચિરં નંદાત્ લિ૦ સં. ૧૮૧૮ વર્ષે શાકે ૧૬૮૪ પ્રવર્તમાને જ્યેષ્ટ સુદિ ૬ શનૌવાસરે વણોદ નગર મધ્યે શ્રી શાંતિજિન પ્રાસાદાત્ સકલ પંડિત પ્રવર પંડિત શ્રી પુન્યવિજય શિ. રત્નવિજય ગણિ શિ. લાલવિજયેન ૧૫-૧૫ ગારીયાધર બં.

---

* આ કૃતિ જિનરાજસૂરિએ રચી એમ આમાં જણાવ્યું છે પણ ઘણી પ્રતમાં 'શ્રી જિનસિંહસૂરિ સીસ મતિસારે' એ સ્પષ્ટ છે, જ્યારે 'શ્રી જિનરાજ વચન અનુસારે' એ શબ્દોમાંનાં જિનરાજ ભ્રમથી કર્તાતરીકે લેવાય છે એમ લાગે છે.

--લિખિતે વકપ. સ્યામજી લુંકાગચ્છે. સં.૧૮૧૦ માઘમાસે શુકલ-પક્ષે તૃતયાય્યાં શનૌ. શુભવેલાયાં કચ્છી દ. ઓ. પાઠશાલા મુંબઇ ભં.

—૧૯-૧૫ અનંત. કે જેની આદિમાં શ્રી કુબેરાય નમઃ સકલ પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી ૧૦૮ શ્રી હસ્તિસાગરગણિચરણકમલેભ્યો નમઃ એમ લખ્યું છે.

+આ કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઇ ગઈ છે જુઓ આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૧ લું.

(૪૬૫) ચંપકસેન રાસ ૧૬૭૫ પા. ૩.

(૪૬૬) ગુણધર્મ રાસ ૧૬૯૯ વિધા.

(૪૬૭) ચંદરાજા (ચો.) ૬૫૬ શ્લો. લીં.

૨૩૯ ક પ્રભસેવક (સુખશોધનગચ્છ)

(૪૬૭ ક) ભગવતી સાધુવંદના સં. ૧૬૭૭.

આદિ—

स्तवीमि वीरं जीतसूरमंडलं, प्रतापविस्तारितभूमि मंडलं
सुवर्णकान्ति नतदेवमंडलं चमत्कृतं ताविष राजमंडलं॥१

દૂહા-पंचम पंचम गणधरं नत्वा परमगणींदुं
वक्ष्ये भगवती भाषितान् मुनिवरान् मुनींदुं ॥२॥

સાધુ તણા ગુણ ગાવતાં, પામૂં સુખ અનંત,
દુષમ કાલિ આલંબનં, ભયભંજન ભગવંત. ૩

* * * *

અંતે— કલશ.

સાધૂતણા ગુણ ગાવત મુઝનિ જે પરમાનંદ સારં
તે મુઝ જંણિ જીવ અનિ વલી ક્રિએગ નાણી પારં
નિઃકારણ જગબંધૂ મિ ગાયા, **મુનિ મુનિ સોલ** સુશરદં
સુખશોધન ગછિ વદિ **પ્રભસેવક**, મંગલકારણ વરદં. ૫૯

૬-૭ (વિ. ધ.)

૨૪૦ સુધનહર્ષ (ત. હીરવિજયસૂરિ-ધર્મવિજય શિ.)

(૪૬૮) જંબૂદ્વીપ વિચારસ્તવ. સં. ૧૬૭૭ મકરસંક્રાતિ પોસ સુદ ૧૩

આદિ—

ઢાલ આસાઉરી.

શ્રી જિન ચઉવીસઈ પ્રણમીનઈ, વલિ પ્રણમી ગુરૂ પાઈ રે,
બ્રહ્માણીનઈ કરીઅ વીનતી, મુઝનઈ તૂસો માઈ રે. ૧
જંબૂદ્વીપ વિચાર લિખેસ્યું, કિંપિ જાણવા કામિરે,
યથા પ્રકાસ્યો વીર જિણિંદિ, પૂછઈ ગૌતમ સ્વામિરે. જં. ૨

અંતે—

સંવત સોલ સત્યોતરઈએ, સક્રાંતિ મકરિ રવિ સંચરઈએ,
પોસ બહુલ રવિ તેરસિએ, બલિ દશ વાજી મૂલિં વસિએ. ૭
હોઈ વૃદ્ધિ જિહથી સદાએ, તે યોગ વૃદ્ધિ નામા તદાએ,
લિખ્યો જંબૂદીવહતણોએ, ભવિ એ વિચાર ભાવિ ભણોએ. ૮
જે હોઇ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ એ, પંડિત તે કરયો શુદ્ધ એ,
વીનતડી અવધારયો એ, વલિ એ સ્તવન વિસ્તારયોરે. ૯
સાહ હીરજી ભણવા ભણિ એ, વલિ જ્ઞાનવૃદ્ધિ જાણી ઘણીએ,
જોઈઉ ક્ષેત્ર વિચાર એ, ધારયો કંઠિ જિમ હારએ. ૧૦
વિઘ્ન દૂરિ જાઇ સદાએ, વલિ એ ભણતાં સુખ સંપદાએ,
બહુ પ્રગટઈ પુણ્યનો વૃંદએ, વલિ એ ભણતાં આણંદએ. ૧૧

ઢાલ ૧૩ ધન્યાસી રાગ.

હીરજી હીરલો હીરજી હીરલો. હીરજી હીરલો મુકુટ કેરો
શ્રી તપાગચ્છ તે મુકુટ સમ જાણઈ, ઝગમગઈ જેહ તેજિં ભલેરો.
—હીરજી હીરલો એ. ૧
માત નાથી ઉઅરિ ખાણિથી ઉપનો, શ્રી વિજયદાનસૂરિ હાથિ આયો,
શુદ્ધ જાણી મુકુટ મધ્યિ તે થાપિઉ, તે ભણી મુકુટ તે બહુ સુહાયો. હી. ૨
શ્રી હુમાઊંસુતનૃપો કબ્બરો, તેણિ જસ કીર્તિ જિન શ્રવણિ નિસુણી,
દર્શનાર્થ સમાકારિતો યો ગુરૂ, નિજ સમિપે ભવાંભોધિતરણી. હી. ૩

ધર્મઉપદેશ ગુરૂમુખથકી સાંભલી, પાપકી વાસના બહુત ટારી,
પર્વ પજૂસણિ સકલ નિજ દેસમાં, તિણિ નૃપિ જીવ હિંસા નિવારી. હી: ૪
તેહ ગુરૂ હીરના શિષ્ય સોહાકરા, ધર્મવિજયાભિધા વિબુધચંદા,
તાસ શિશુ ઈમ કહઈ ક્ષેત્ર સુવિચારએ, ભાવિ ભણતાં સુદ્ધનહર્ષવૃંદા.
ભણતલાં સુણતલાં પુણ્યવૃંદા—હીરજી. ૫

(પત્ર ૫ પ્ર. કા.)

—પંડિત શ્રી ધનહર્ષ ગણિભિઃ કૃતં. સંવત ૧૭૧૮ વર્ષે આષાઢ વદિ ૮ રવિ દિને શ્રી બાઈ નાથબાઈ પઠનાર્થ. ૬–૧૦ જૈ. એ. નં. ૧૧૫૩.

દેવકુરૂક્ષેત્ર વિચાર સ્ત૦

આદિ— દૂહા.

આગમ સવિ તુઝથી હુઆ, વલી એ વેદ પુરાણ,
દેખાવઈ સવિ અર્થ તું સહસકિરણ જિમ ભાણ. ૧
જિનવર વિમલ મુખાંબુજિં, દીસઈ તાહરો વાસ,
વિષ્ણુ બ્રહ્મ શંકર નમઈ, સુરનર તાહરા દાસ. ૨
તું સરસતિ અવધારજે, હું છું સયાઅયાણ,
જં મુઝ મુખથી નીકલઈ, તં સવિ કરે પ્રમાણ. ૩

* * * *

અંતે—

હીરવિજયસૂરિ શિષ્ય સોહાકર, ધર્મવિજય બુધ ચંદ,
શિષ્ય તેહનો ઈણિપરિ જંપઈ, ધર્મ થકી આણંદરે—
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ ધનહર્ષ મહોદય, શિવપદ હોવઈ ધર્મિ
જનમન સકલ સમીહિત પૂગઈ, વલિ સુખ હોઈ ધર્મિરે.

—ત્રણ પાનામાં આ છે. આ અને ઉપરનું જંબુદ્વીપ વિચારસ્તવનની ભેગીપ્રત ૯ પાનાની પ્રત જૈ. એ. પાસે છે. નં. ૧૧૫૩.

(૪૬૯) મંદોદરી રાવણ સંવાદ.

-સેનાપુરમાં.

અંતે—

મહાસેન વદના હિમકર હરિ, વિક્રમ નૃપસંવત્સરિ
જેમ મધુ નામિં માસ કહિજઈ, તેથી શુદ્ધ સુદ્ધ માસ લહિજઈ. ૯૩
તિથિ સંખ્યા ત્રિક વર્ગિં જાણે, યમી જનક વલિ બાર વખાણે.
શિતિ પક્ષિં ઉંડુ યામક લહયે, સિદ્ધિયે ગને માટઈ કહયે. ૯૪
ઋષભદેવ કરઇ અનુભાવિં, શ્રી સેનાપુર નગરિં આવિ
છંદ રચ્યો મઈ એણુઈ ઠાણુઈ, ચતુર હોઈ તે તતખિણુ જાણુઈ. ૯૫
+શુધ ૧૩

હીરવિજય સૂરીસર કેરો, ધર્મવિજય બુધ શિષ્ય ભલેરો.
તસ શિશુ સુધનહર્ષ ઇમ કહવઈ, ધર્મથકી સુખસંપદ લહવઈ. ૯૪
ઈતિ શ્રી મંદોદરી રાવણ સંવાદ સંપૂર્ણ. (પ્ર. કા.)

પાછળથી માર્જીનમાં સુધારી મૂકેલ છે. કવિએ પોતેજ સુધારેલું લાગે છે.

---

૨૪૧ અમરચંદ્ર (ત. સહજકુશલ-સકલચંદ્ર-શાંતિચંદ્ર શિ.

(૪૭૦) કુલધ્વજકુમાર સં. ૧૬૭૮ માધ સુદ ૧૫ રવિ સાંતલપુરમાં.

આદિ—

જિન શારદ ગુરૂપય નમી, અને છંડી વિકથા વાત
શ્રી શ્રી કુલધ્વજ ભૂપનો, પભણીસ વર અવદાત ૧
ભાવઈ ભવજલ જે તર્યો, પામ્યો શિવપુર ઠામ,
તિણિ કારણિ ભાવઇ કરી, કરયો સહુ પુણ્યકામ, ૨

* * * *

અંતે— ઢાલ મનમોહનજી.

શ્રી જિન વીરપરંપરા, મન મોહનમેરે અનુક્રમે હુઓ ગણધાર, મન૦
સૂરીસર જગચંદ હુઆ મ૦ મહિમાનિધિ અનગાર. ૨૬૩
વરસ બાર આંબિલ કરી મ૦ તપા ઈતિ બિરૂદ સુલદ્ધ મ૦
સંવત બારપચ્યાસિઇ મ૦ એ વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ મ૦ ૨૬૪

અનુક્રમિ તપગણુ રાજીઓ મ૦ હેમવિમલ સૂરીરાય મ૦
તસ પટ્ટિં ગુરૂ દીપતો મ૦ જગિ જસ મહિમા સવાય મ૦ ૨૬૫
સંવત પન્નર બ્યાસીઈ મ૦ કીધો ક્રિયા ઉદ્ધાર મ૦
દુરગતિ પડતા લોકને મ૦ સમઝાવે સુવિચાર મ૦ ૨૬૬
આનંદવિમલ સૂરીસરૂ મ૦ ત્રિભુવન સૂર સમાન મ૦
તસ પટ્ટે ગુરૂ ગાજતો મ૦ સૂરિસર વિજયદાન મ૦ ૨૬૭
તાસ પટોધર પરગડો મ૦ હીરવિજયસૂરી હીર મ૦
અકબર નરવર બૂઝવ્યો મ૦ વાણીસુધા રસખીર મ૦ ૨૬૮
તસ પટ્ટાંબરદિનમણી મ૦ શ્રી વિજયસેન સૂરીસ. મ૦
વિદ્યાએ સુરગુરૂ જીત્યો મ૦ જગિ જસ અધિક જગીસ. મ૦ ૨૬૯
મત સ્યાદ્વાદ થાપી કરી મ૦ પામ્યો જિણેં જસવાદ મ૦
અકબર ભૂપતિ દેખતાં મ૦ ઉતાર્યાં દ્વિજનાદ મ૦ ૨૭૦
તસ પટ્ટિં પ્રભુ પ્રકટીઉ મ૦ શ્રી વિજયદેવ સૂરીંદ મ૦
સંપ્રતિ તપગચ્છ સાગરેં મ૦ ઉગ્યો અભિનવો ચંદ મ૦ ૨૭૧
શ્રી સહજકુશલ પંડિતવર, કુશલ હુંઇ જસ નામિ
કુલટા કામની પરિંઇ ભમઇ, જસ કીરતિ ઠામો ઠામિ. ૨૭૨

ઢાલ ગિરૂયારે ગુણ૦

તાસ સીસ ગુરૂ ચિર જયો, શ્રી સકલચંદ્ર ઉવઝાય
કવિકુલકમલ વિકાસવા, પ્રભુ પ્રકટ્યો એ દિનરાયરે. તાસ૦ ૨૭૩
તાસ સીસ વાચકવરૂ, શાંતિચંદ્ર ગુરૂ સીસરે,
સુરગુરૂની પરિ જિણિ વિદ્યાઇ, રાખી જગમાં લીહરે. ૨૭૪
રાય નારાયણ રાજ સભાઇ, ઈડર નયર મઝારિરે
વાદીભૂષણ દિગપટ જીતી, પામ્યો જય જય કારરે. ૨૭૫
વડ તરૂઅર પરિ પુહવી પરગટ, જાણઇ સહુ સંસારરે
સીસ પરંપર જેહની જાચી, શત શાખા વિસ્તાર, ૭૬
જંબુદ્વીપ ઉપાંગની, પ્રમેયરત્ન મંજૂષારે.
વૃત્તી રચી રલીઆમણી, સકલશાસ્ત્ર શિરભૂષારે. ૭૭

તસ પદપંકજસેવા રસીક, ભમરતણી પરિં ભાસઇ.
અમરચંદ્ર કવિ ઇમ આનદિં, કુલધ્વજ રાસ પ્રકાસઇ. ૭૮
સંવત વસુમુનિ રસ શશી, મધુમાસિ સિતપક્ષરે,
પૂર્ણિમાતિથી રવિવારઇ, તુમ્હે જોઇ લેયો દક્ષરે. ૭૯
શ્રી *ગુણવિજયગણિ કવિજન કેરો, આગ્રહ અધિકો જાણીરે.
રાસ રચ્યો મઈ સાતલપુરમાં, મનમાં આનંદ આણીરે. ૨૮૦

—ઇતિ શ્રી કુલધ્વજ રાસ લિ. સકલ પં. નિત્યવિજયગણિ શિ૦ પં. અમરવિજયગણિભિઃ સ. ૧૭૬૮ વર્ષે વૈ. શુ. ૧૦,–૧૨–૧૭ પ્રથમાન ૨૮૦ નં. ૩૭ દા. ૨૫ લીં. *ગુણવિજય માટે જુઓ પૃ. ૫૧૪.

(૪૭૧) સીતાવિરહ સં. ૧૬૭૯ બીજે આષાઢ શુદ ૧૫

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી લંકાપુરી, જિહાં છે વર આરામ.
રામ લિખે સીતાપ્રતિં, વિરહ લેખ અભિરામ. ૧
નામાંકિત વલી મુદ્રિકા, આપે હનુમંત સાથિ,
લેખ સહિત તું આપજે, જનકસુતાને હાથિ. ૨

× × × ×

અંતે—

સંવત સોલ ઉગણયાસીઈ બીજે માસ આષાઢ રે
લેખ લિખ્યો મેં પુનિમ દિવસિં ઋક્ષ ઉત્તરાષાઢરે. ૫૯ સુ.
વક્તા જનનેં મન રીઝવણું શ્રોતાને સુખકારી રે
વિરહીનેં મન દુખ ઓલ્હવણું, લિખ્યો લેખ વિસ્તારીરે ૬૦ સુ.
અમરચંદ્ર કવિ ઇણિપરિ બોલે, નરનારી સુણો સાચોરે.
વિરહ તણા દુઃખ ટાળવા, લેખ અનોપમ વાંચોરે, સુગુણ ૬૧ સુ૦

—૨—૧૪ માં.

(સહજકુશલે સિદ્ધાત હુંડી–સિદ્ધાંતશ્રુત હુંડિકા નામે સારો ગ્રંથ જૈન અંગ ઉપાંગ આદિનાં પ્રમાણો ટાંકી ભાષા ગદ્યમાં રચેલ છે અને તેમાં તેમણે પોતાના ગુરૂ તરીકે કુશલ માણિક્યનું નામ આપ્યું છે.

૨૪૨ કર્મસિંહ–(ઉપકેશ ગ. સિદ્ધસૂરિ–દેવકલ્લોલ–પદ્મસુંદર ગણિ–દેવસુંદર ગણિ–પુન્યદેવ શિ.)

(૪૭૨) નર્મદાસુંદરી ચોપઈ--સં. ૧૬૭૮ ચૈત્ર શુદ ૧૦ સોમ દશાડામાં.–અમ૦

---

૨૪૩ લલિતકીર્ત્તિ–(ખ૦ કીર્ત્તિરત્ન–હર્ષવિશાલ–હર્ષધર્મ–વિનયરંગ–લબ્ધિકલ્લોલ શિ૦ જિનરાજસૂરિના વારામાં.)

(૪૭૩) અગડદત્ત મુનિરાસ ૧૬૭૯ જેઠ શુ. ૧૫ રવિ. ભુજમાં

આદિ— દૂહા.

નાભિ મહીપતિ સિરિતિલઉ, આદીસર અરિહંત
મન વચનઇ કાયા કરી, પણમી શ્રી ભગવંત. ૧
વચન સુધારસ વરસતી, સરસતી પ્રણમી પાય,
કાલિદાસ નઈ તઈ કીયઉ, મૂરખથી કવિરાય. ૨
હિતકારણ માતાપિતા, વલિ વિશેષ ગુરૂરાજ
એ તીનેઇ પ્રણમું સદા, સારઇ વંછિત કાજ. ૩
શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, નિજ તીરથ સિણગાર
સેવકનઇ સાંનિધિ કરઇ, એ મોટઉ ઉપકાર. ૪
દ્રવ્યભાવ નિદ્રા તજી, જિણ જીતઉ પરમાદ,
અગડદત્ત ગુણ ગાવતાં, નાંખિ દીયઉ વિષવાદ. ૫
સાધુ તણા ગુણ ગાવતાં, રસના હોઇ પવિત્ર
નવનિધિ રિધિ સિધિ સંપઇ, કલ્યાણકારિયા પુત્ર. ૬
ભારંડ પંખીની પરઇ, જે વિચરઇ અણગાર,
અગડદત્ત રિષિની પરઇ, લહિસ્યઇ સુખ અપાર. ૭
રસિકતણા મન રંજીયઈ, સુણતાં એહ સંબંધ
ચતુરાઈ વાધઇ અધિક, ટલઈ કરમનઉ બંધ. ૮

સાહસીક સિરિસેહરઉ, જસુ મોટા અવદાત,
એકમણા થઇ સાંભલઉ, અગડદત્તની વાત. ૮

× × × ×

અંતે—

સંવત સોલ ઇગિણાસી વચ્છરઇરે શ્રી ભુજનયર મઝારિ
જેઠ સુદિ પુનમ રલિયામણીરે દિનકર મોટો વાર
શ્રી ખરતર ગચ્છનાયક દીપતો રે શ્રી જિનરાજ સુરીંદ ૧૨ ઇમ.
તેહનઇ રાજઇ ઇણિ મુનિવર તણારે ગુણ ગાયા આણુંદ. ૧૩ ઇમ.
સકલ આચારજ માહિ દીપતો રે કીરતિરતન સૂરીશ,
જેહની સાષા ગચ્છમાહિ ગહગહઇ રે પૂરઇ મનહ જગીશ. ૧૪ ઇમ.
હરષવિશાલા સુવાચક તેહનઇ રે પાટઇ ઉગ્યો ભાણ,
હરષધરમ વાચક વલિ તસુ તણારે સાધુમદિર ગુણ જાણ. ૧૫ ઇમ.
તેહનો સીસ વિનય ગુણ આગલો રે વિમલરંગ મુનિ નાસ.
લબધિકલ્લોલ ગણિ વાચક તે સોભતારે તાસ સીસ ઉલ્લાસ. ૧૬ ઇમ.
ઇમ લલિતકીરતિ કહઇ ભવિયણ સાંભલોરે સાધુ તણા ગુણ ગાય,
રસના કીધ પવિત્ર મઇ આપણીરે લબધિકલ્લોલ સુપસાય. ૧૭ ઇમ.
સાંભલતાં ભણતાં ગુણ સાધુનારે, રોમ રોમ સુખ થાય,
નિતુ નિતુ રંગ વધામણા રે અવિચલ સંપદ થાય. ૧૮ ઇમ.

—સર્વ ગાથા ૩૦૩૯. શ્લોક સંખ્યા ૫૦૪૩. લિખિતા પં. ભક્તિવિશાલેન, સાધ્વી કનકમાલા શિ. કીર્ત્તિમાલા વાચનાર્થં. ૧૦-૧૭ મારી પાસે જૂની પ્રત છે.

—સં. સતરછ બાવીસા વર્ષે શ્રાવણ શુદિ નેરસિ શુક્રે...... લિખ્યતં સેવક દુર્ગસી. વિજયધર્મ સૂરિ ભંડાર; વિમળ.

---

૨૪૩ ક કલ્યાણમુનિ-(લોં. વરસિંહ-જસવંત-પકરાજ-કૃષ્ણદાસ શિ૦)

નેમિનાથ સ્ત૦ સં. ૧૬૭૩ આસો શુ. ૬ સિદ્ધપુરમાં.

અંતે--

શ્રી નેમિ જિનવર સયલ સુપકર દુખહરણ મંગલ મુદા
શ્રી રૂપ જીવજી પાટિધારક શ્રી વરસિંઘજી સુવર સદા.
શ્રી વરસિંહ પાટિ શ્રી જસવંત સોભર જિંગમ તિર્થ જાણીએ.
તાસ સીસ પવર મુનીવર શ્રીપકરાજ વપાણીએ,
તાસ પાટિ પંડિત સોભિ શ્રી કૃષ્ણદાસ મુનીસરા,
તાસ સીસ કલ્યાણ જંપઈ સકલસંઘ અણંદ કર્યા.
સંવત ૧૬ સોલ ત્રહુત્તરા વર્ષે આસો શુદિ છઠિ સારએ,
ગુરૂ સવારિ નેમ ગાઉં સિદ્ધપુર મઝારિએ.
ભાવ ભણસઇ જેહ સુણસઈ તે પામિ સુપ અવારએ,
કહિ મુની મન હરપ આણી સંઘ જઇ જઇકારએ.

—લક્ષત્રં. ઋ. લપૂ, વિ. ધ. ભં.

(લઘુવરસીંગજી ૧૬૨૯ માં ગાદીએ બેઠા ને ૧૬૬૨ માં દીલ્લીમાં સ્વર્ગસ્થ થયા તેની પાટે જસવંતજી થયા.)

---

૨૪૪ જિનોદયસૂરિ બીજા (ખ૦ ભાવહર્ષસૂરિ-જયતિલકસૂરિ શિ.)

(૪૯૪) +હંસરાજ વચ્છરાજનો રાસ સં. ૧૬૮૦ વિજયાદશમી રવિ

આદિ— દોહા-આશાવરી રાગ.

આદીશ્વર આદે કરી, ચઉવીસે જિણચંદ,
સરસતી મન સમરૂં સદા, શ્રી જયતિલક સૂરીંદ. ૧
સદ્‌ગુરૂ પય પ્રણમી કરી, પામી ગુરૂ આદેશ,
પુણ્ય તણાં ફલ બોલશું, કહીશું હું લવલેશ. ૨

પુણ્યે શિવસુખ સંપજે, પુણ્યે સંપત્તિ હોય,
રાજ ઋદ્ધિ લીલા ઘણી, પુણ્યે પામે સોય. ૩
પુણ્યે ઉત્તમ કુલ હુવે, પુણ્યે રૂપ પ્રધાન,
પુણ્યે પૂરૂં આઉખું, પુણ્યે બુદ્ધિ નિધાન. ૪
પુણ્ય ઉપર સુણજ્યો કથા, સુણતાં અચરિજ થાય,
હંસરાજ વત્સરાજ નૃપ, હુવા પુણ્ય પસાય. ૫

* * * *

અંતે—

ખંડ ૪—ઢાલ ૧૬ ધન્યાશ્રી.

* * * *

શ્રી ખરતર ગચ્છ ગુરૂનિલોજી, શ્રી ભાવહર્ષ સુરીંદ,
ગચ્છ ચોરાસી પરગડોજી, સાધુ માંહે મુણીંદ. ૬
તસ પાટે મહિમાનિલોજી, શ્રી જયતિલક સૂરિરાય,
મ્હોટા મ્હોટા ભૂપતિજી, પ્રણમે જેહના પાય. ૭
સંવત સોલ એંસીએ સમેજી, આસો શુદિ રવિવાર,
વિજયદશમીએ મયુપણોજી, શ્રી સંઘને સુખકાર. ૮
એહ પ્રબંધ સોહામણોજી, કહે શ્રી જિનોદયસૂરિ,
ભણે ગુણે શ્રવણે સુણેજી, તિણુ ઘરે આણંદ પૂર. ૯
ચાર ખંડ ચોપાઈ કરીજી, શ્રી સંઘ સુણવાકાજ,
પુણ્યે શિવસુખ પામિયાજી, હંસ અને વચ્છરાજ. ૧૦

—સર્વગાથા ૭૧૯ (પ્ર. ૪૨ પ્ર. કા. લીં, રત્ન, ડે. ભા.)
—(લ. સં. ૧૮૭૧ ઘો. મ. બં)

—સં. ૧૭૫૫ વર્ષે મૃગસિર માસે અષ્ટમ્યા તિથૌ લિખિતં શ્રી વિજૈગચ્છે શ્રી પૂજ્ય શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી દયાસાગર સૂરિજી તત્ શિષ્ય ઋષિ શ્રી ૨૭ શ્રી રાયચંદજી તત્ શિષ્ય લિપીકૃતં ચેલા સદારામજી આત્માર્થે (ઉદયપુર ભ.)
—સં. ૧૭૫૨ ચૈ. વ. ૮ ૩૨–૧૫લી; ૩૪–૧૩ તથા ૨૬–૧૬ અનંત.

—સં. ૧૭૮૫ વર્ષે માહ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૨ તિથૌ શુક્રવાસરે નવાનગર મધ્યે લખીતં પુજ ઋષિ શ્રી ૫ આસકર્ણજી તત્ શિષ્ય શ્રી ૫ મેઘજી તત્ શિષ્ય મુનિ કૃષ્ણજી આત્માર્થે. પાનાં ૨૩–૧૯ રાજકોટ પૂ. અપાસરો. પ્ર૦ ભીમશી માણેક.

---

૨૪૫ કમલવિજય (ત. હીરવિજયસૂરિ–વિજયસેનસૂરિ શિ.)

(૪૭૫) દંડક સ્તવન. સં. ૧૬૩૧

(૪૭૬) સીમંધર સ્વામિ વિજ્ઞપ્તિરૂપ સ્ત. સં. ૧૬૮૨ દીવાલી ગુરૂવાર ઝાલોરમાં વિજયદેવ રાજ્યે–કુલ ૧૦૫ પદ્ય.

(સાગર ભં. પાટણ.)

આદિ—

સ્વસ્તિ શ્રી પુઃકલવતીજી, વિજયઈં વિજય જયવંત,
પ્રગટપુરી પુંડરિગિણીજી, જિહાં વિચરઈં ભગવંત. ૧
સોભાગી જિન સાંભલયો સંદેશ,
હું તઉ લેખ લિખું લવલેશ.
મુઝ તુઝ આધાર જિનેશ, સાહિબજી સુણજયો તુઝ સંદેશ. સો. ૧

* * * *

અંતે— ઢાલ

સંવત સોલઇ બ્યાસીઈરે, સુર ગુરૂવાર પ્રસંગિ,
દીવાલી દિવસઈં લિખ્યોરે, કાગલ, કાગલ મનનઈં રંગિ. ૮

કલશ.

સિરિ તવ ગણ ગયણંગણ દિણયર સિરિ વિજયસેણ સૂરીણં,
સીસેણં સંથુણિઉં, સહ રિસ કવિ કમલવિજએણું. ૧
ચઉતીસાઇ સયતિહી, અડ મહા પાડિહેર પડિયુણો,
સુરરઇઅ સમવસરણો, તિહુઅણ જલલોઅણાણંદો. ૨
પુખલવઈઇ વિજએ, સામી પુંડરિગિણીઇ નયરીએ,
સીમંધર જિણચંદો, વિહરંતો દેઉ મે ભદ્દમ્. ૩

—ઇતિ શ્રી સીમંધર સ્વામી લેખરૂપ સ્તવન. લિ. માંડવદુર્ગે.
પ—૧૩ આ. ક; ૩—૧૬ ચા૦

બીજી પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું છેઃ—

અંતે—

સવત સોલ બ્યાસીઈ ૧૬૮૨ શ્રી જાલોર મઝારિ
ચૈત્ર ધવલ પંચમી દિનઈ બલવત્તર બુધવાર. ૧૦૦
મણ મક્કડ જંતણુ કરણિ રિધિઅલ બંજણ કર્દ્દિ
વિજયસેન ગુરૂ પટ્ટધર વિજયદેવ ગુરૂ રહ્દિ. ૨
વિવિહ પરિ મિં વીનવ્યો સીમંધર સવિલાસ,
કમલવિજય કવિ ઇમ કહિ પૂરૂ પૂરણ આસ. ૩

—સંવત ૧૬૯૪ વર્ષે માહ સુદિ ૧૨ બુધે વાલ્હી ગ્રામ મધ્યે મુ૦ કેસવ લિખત. ગણિ શ્રી દેવવિજયજી તત્ શિષ્ય ગણિ દીપવિજય વાચનાર્થં (યતિ ગુલાબવિજય ભં. ઉદયપુર)

૨૪૬ રાયચંદ પહેલા–(પદ્મસાગર-ગુણસાગર શિ૦)

(૪૭૭) વિજયશેઠ વિજયાસતી રાસ. સં. ૧૬૮૨ કા. શુ. ૫. ગુરૂ સોપરગઢમાં,

અંતે—

સવત સોલ બયાસીયઇ કાતી સુદિ પંચમિ ગુરૂવાર તઓ,
શ્રી સોપરગઢ માંઈ ભલઉ રાસ રચ્યો મન હર્ષ અપાર તઉ. ધ૦ ૮૮
(કલસ)
મન હર્ષ આંણી સરસ બાણી મીસ એમ વખાણીયો,
બહુ પાપ શહા ગયા નાશા પુન્ય પોતઈ આણીયો
શ્રી પદ્મસાગર પાટિ પ્રનપઈ શ્રી ગુણસાગર પ્રભુ સદા
રાયચંદ મુનિ તસુ પાય પ્રણમી રચ્યો પ્રબંધ ધરિ મુદા.
—વિજયધર્મ ભં.

૨૪૭ નારાયણ–(સમરચંદ શિ૦) રત્નસિંહ સૂરિનાવારામાં.

(૪૭૮) અયમુત્તા કુમારરાસ. ૧૬૮૩ પોષ વદિ બુધ. કલ્પવલીમાં.

આદિ— રાગ અસાઉરી.

વીર જિણંદ નમૂં સદા સુખ સંપત્તિકારી
શ્રી જિનવાણી શારદા નિજ મનિ સંભારી. ૧
ગછનાયક ગણી રત્નસીંહ તસ ગુણ બલિહારી,
નેમ રાજિમતીનામા લઈ સોહે બંભચારી. ૨
લઘુ-વય સંયમ આદરી, જેણે કીર્ત્તિ વિસ્તારી
પ્રાતુ સમય નિત વંદીએ શુભ ગુણ ભંડારી. ૩
અમરચંદ મુનીશ્વર, ગુરૂ પર ઉપગારી
ચરિત્ર રચૂં હું તેહનું ચરણે ચિત્ત ધારી. ૪
અઠમે અંગે કેવલી ભાષે સુવિચારી
કુમરે અઇમત્તુ ગાયસુ સુણજ્યો નરનારી. ૫

× × × ×

અંતે— ૨૧ ઢાલ છે–નાની નાની.

કલશ.

અરિહંતવાણી હૃદય આણી પૂરી મતિ નિજ આસ એ
શ્રી રત્નસીંહ ગણિ ગછનાયક પાય પ્રણમી તાસ એ. ૧૩૩
સંવત સોલ ત્રિહાસીઆ વર્ષે બુધિ વદિ પોસ માસ એ
કલ્પવલ્લીમાંહિ રંગે રચ્યો સુંદર રાસ એ. ૧૩૪
ચાવા ઋષિ શિષ્ય સમરચંદ મુનિ વિમલ ગુણ આવાસ એ
તસ શિષ્ય મુનિ નારાયણ જંપે ધરી મનિ ઉલ્હાસ એ. ૧૩૫

—૮—૧૧ લીં.; માણેક૦

(૪૭૯) અંતરંગ રાસ સં. ૧૬૮૩–લીં.

(૪૮૦) કુંડરિક પુંડરિક રાસ સં. ૧૬૮૩–અમ૦

(૪૮૧) શ્રેણિક રાસ.

આદિ—

પરમ પુરૂષ પ્રણમું સદા, શ્રી મહાવીર જિણંદ,
ત્રિશલાનંદન જગગુરૂ સીદ્ધારથ કુલિ ચંદ. ૧
પટ કલ્યાણિક જેહનાં સુણતાં પાતિક જાય,
વર્ણુવતાં ધી વિસ્તરઈ મનવછિત સુખ થાય. ૨
આષાઢી શુદિ છઠિ દિને હસ્તોતરા નક્ષત્ર,
પુંડરીક વિમાનથી સુરવર પુજ્ય પવિત્ર. ૩
દેવાનંદ માહણી તરત ઉયરઈ અવતાર,
લીધુ ચમર જિનેશરઈ સુપન લહ્યાં દસ ચ્યાર. ૪
ઈંદ્રાદેસઈં દેવતા હરણેગમેસી નામિ,
આસોવદિ તેરસિ દિને કરસંપુટ ગ્રહી સ્વામિ. ૫
ત્રિશલા કુખઈ જિન ઠવ્યા પુહુતી સયલ જગીસ,
ચૈત્ર શુદિ તેરશિ દિને જનમ્યા શ્રી જગદીસ. ૬
માગશિર વદિ દસમી તણુઇ, દિવસિઇં શ્રી મહાવીર;
એકાકી સયમ લીઉ મેરૂતંણી પરિ ધીર. ૭
વૈશાકી શુદિ દસમી દિનિ પામ્યા કેવલજ્ઞાન,
સમવસરણ સુરવર રચ્યઉં બઇઠા શ્રીવર્દ્ધમાન. ૮
કાર્તિ વદિ પક્ષિ જાંણીઇ અમાવાશા અભિરામ,
સ્વાતિ તણિઇ યોગઈ પ્રભુ પામ્યા અવિચલ ઠાંમ. ૯
એ પરમેશ્વરનુ સદા પ્રાતુ સમય અભિધાન,
જપતા પાતિક પરજલિ, વાધઇ મહિમાવાંન. ૧૦
તારણુનાકા ભવદધિ ભવિક પ્રતિઈ ભગવંતિ,
ક્ષાયક સમકિત આપીઉ, જે દિઈ સુખ અનંત. ૧૧
અનતાનુબંધી કલા ચ્યારઇ જેહ કષાય,
મૂલથકી એ ગમતા ઇમ ભાવિ જિનરાય. ૧૨

સમકિત મિશ્રજ મોહની મિથ્યા મોહની જેહ,
સાત ક્ષાયકી જે કરઇ, ક્ષાયક સમકિત તેહ. ૧૩
એ ક્ષાયક સમકીતથી શ્રી શ્રેણિક ભૂપાલ,
તીર્થંકર પદ પાંમસઈ, લહિસિ સુખ વિશાળ. ૧૪
પદ્મનાભ ઇતિ જેહનું હોસિઈ નામ ઉદાર.
અનાગત ચુવીસીંઇ પ્રથમ જિણેસર સાર. ૧૫

ચુપઇ રાગ ગુડી.

પ્રથમ જિણેસર શ્રેણિક સાર, હોસઇ ભારતક્ષેત્ર મઝારિ
તેહતણું છઇ ચરિત્ર રસાલ ભણતાં સુણતાં મંગલમાલ. ૧૬
કહિસિ કવિતા ગ્રંથાધારિ, કિંચિત નિજમતિથી વિસ્તારિ,
તે અધિકાર અછઇ જૂજૂઆ, આગઇ કવિજન મોટા હુઆ. ૧૭
તેણે રચ્યા છઇ ભલા પ્રબંધ, શ્રેણિક રાયતણા સમંધ,
તુહિ મુઝ મતિ હુઉ કોડ, શ્રોતા કોઇ મ દેયો ખોડિ. ૧૮
ચુહુટઇ વેચાઇ સુખડી, જે લિઇ તસ ભાજઇ ભૂખડી,
તિમ જેણઈ શ્રેણિકનૃપ તણાં, રચ્યાં ચરિત્ર અતિ સોહામણાં. ૧૯
તેણે પુન્ય ભર્યા ભંડાર, મુઝનઇ પણ છઈ મોદ અપાર,
કોઇક શ્રોતા કહિસિઇ અશું, એહ કથાનું કારિજ કશું. ૨૦
પણિ તે જેયો હૃદય વિચારિ, ષટ દર્શનનાં શાસ્ત્ર ઉદાર,
સઘલિ નિજ મતિનઇ અનુસારિ, કથા કેલવી કહિવિ સારી. ૨૧
ધર્મકથા સુણતાં સુખ હોય, મનસુદ્ધિઇ કવિ ભાખે સોય,
આદિઅંત સુણસઇ જે એહ, ભાવ ભેદ સર્વ લહિસિ તેહ. ૨૨

* * * *

રાગ ધન્યાસી–વિરાગી ધનિધનિ રતનમુણિંદ એ ઢાલ.

શુભમતી સંજતી રત્નસીંહ ગછપતિ રતિપતિ વશિ કીયો હેવ,
ભવિક જણ રંજણ દુર્મતિગંજણ વંદણ ગ્રોગ્ય નરદેવ વિ૦ ૬૨

કોવિદ કનકવિજયતણાં, પ્રણમી પદ અરવિંદ,
ગણિ ગુણવિજય ભણિ મુદા, પામીયે પરમાનંદ. ૨૭૩
ગિરૂઆ ગ્રંથ નિહાળતાં, દીઠા જિમ સંબંધ,
રાસ રચ્યઉ એ રંગભરિ, બંધુ રચઉ બંધ. ૨૭૪.
સંવત સોલસિત્યાસીઈ, આસો મહીનઈ એહ,
નવ દિવસે રચના કરી, ડીસઇ આંણીનેહ. ૨૭૫
નર હુંસી હરના ધણી, સબલ દિવનો દીજેહ,
ભણો ગણો સહુ સાંભલો, તોષ ધરીનઈ તેહ. ૨૭૬

—ઇતિ શ્રી કાશી દેશાધીશ શ્રી જયચંદ્ર રાસ.

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો વ. ૯ ડીસામાં.

આદિ—

પંડિત કનકવિજય તણા, પ્રેમિં પ્રણમી પાય,
કવિ ગુણવિજય કહઈ મુદા, મુઝનિ હરષ ન માય. ૧
ઊલટ અતિઘણો ઉપનઉ, સુણયો સહુ નરનારિ,
રાસ રચઉ કોચરતણઉ, કરણાનઈ અધિકારી. ૨
વિશ્વાનંદી બ્રહ્મધૂ, કવિજન કેરી માય,
બ્રહ્માણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય. ૩
ચદકિરણ પરિચાહીઈ, અદ્ભુત ઉજ્જલ અંગ,
જાયઉ જેહનઈ હંસ ભલ, બાહન વિમલવિહંગ. ૪
તે સરસતિ સમરી કરી, સદ્ગુરનઇ આધારિ,
ગુણ ગાઉં કોચર તણા, કીધી જેણ અમારિ. ૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, સુમતિસાધુ શુભમતિદાતાર,
વાસન ગુણમણિ કેરઉં હાટ, નૃપતિ નમઈ ચઉપનમઇ પાટિ. ૬

* * * *

અંતે— ધન્યાસી.

શ્રી તપગચ્છનાયક ગુરૂગિરૂઆ, વિજયસેન ગણધારરે,
સા હુકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારરે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિબુધકુલમંડન, કનકવિજય કવિરાયરે.
જસ અભિધાનિ જાગઈ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાઇરે. ૧૧૯
તસ પદ પંકજ મધુકર સરિખો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ઇમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરષિં, કોચરના ગુણ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોલસિત્યાસી વરષે, ડીસાનયર મઝારિરે,
આસો વદિ નુંમિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદારરે. ૧૨૧
ભણિઇ ગણિઇ ભાવ ધરીનઇ, અતિ રૂડો એ રાસરે,
પાતકવૃંદ પુરાતન વિઘટઇ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણ ગાતાં રંગિ, રસના પાવન થાયરે,
શુભ ભાવન આવઈ મનમાંહિં, વિઘન વિલય સવિ જાઇરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લચ્છિ વિસાલા, લહીઈ લીલા ભોગરે,
ઇષ્ટ મિલઈ વલી ફલઇ મનોરથ, સિદ્ધિ સકલ સંયોગરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ ઐ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ સ્વાધ્યાય. મેડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજી, ભગતિ ધરી મનિ માય,
પાય નમી નિજગુરૂ તણાજી, ગુણસ્યું તપગચ્છરાય;
જયંકર જેસંગજી ગુરૂરાય, નામિ નવનિધિ પામિઇજી,
દર્શનિ દારિદ્ર જાય, જયંકર જેસંગજી ગુરૂરાય.

* * * *

અંતે—

સઘલા પંડિત માંહિ વડો, શ્રી કમલવિજય ગુરસીંહ,
તાસ સીસ વિદ્યાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહોરે. ગુરૂ૦ ૫૧
વીર હીર દુઇ દીપતા, મેડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણધારોરે. ગુરૂ૦ ૫૨

તાસપદ દ્રયદ સમુદગુણ નિર્મલા વદતાં પાતિક જાય,
ગ્રહગણ નક્ષત્ર પરિવારિ જિમ ઉડુપતિ સોહએ તિમ ગણિરાય.
વિ. ૮૬૩

સાસન સોહકર સમરચંદ મુનિવરા ધર્મધોરધરા ધીર,
અતિહિ ઉદાર સહિકાર ગુણ તેહને નિતિ રમઈ કવિ મનકીર વિ. ૮૬૪
તાસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણ હરખે ઇમ ભણઈ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિઈ ભણઈ મોદ આણી સુણઈ, તેહનઈ મંગલમાલ વિ. ૮૬૫
ખંડ પહિલા તણી રંગ આણી ભણી, ઉગણચાલીસમી ઢાલ,
દ્વિતીય ખંડઈ ચેલ્લણા તણી ભાખશું સરસ કથા સુવિશાલ. વિ. ૮૬૬

ચુપઈ.

શ્રેણિક અભયકુમાર ચરિત્ર, ભણતાં સુણતાં અતિહિ પવિત્ર,
મુનિ નારાયણ કહિ શુભવાણિ, પ્રથમ સંપૂર્ણ જાણિ. ૮૬૭
—ઇતિ શ્રી શ્રેણિકકુમાર ચરિત્રે પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

દૂહા.

શ્રી જિનનાયક ભાવશ્યું વંદુ હું જગદાધાર,
વર્દ્ધમાન સ્વામી જયુ સેવક જનહિતકાર. ૧
ગચ્છનાયક ગુણ આગલા રતનાગર મણિરાજ,
યમલકમલ પદ તેહના પ્રણમુ પ્રેમઈ આજ. ૨
શ્રી શ્રેણિક મહિપતિની કથાનઇ વિષઇ સાર,
દ્વિતીયખંડ રચુ હવઈ સદ્ગુરનઇ આધારિ. ૩
સમરચંદ ઋષિ નિતિ નમુ સયમ સુખદાતાર,
તાસ પ્રસાદઈ વર્ણવુ સરસ કથા સુવિચાર. ૪

* * *

અંતે— ૫૮ મી ઢાલ.

અઠાવનમી ઢાલ સુંદર, રાગ ધન્યાસી સાર,
ભણે ગુણે સહુ સાંભળુ, તિમ પુગઈ રે મનુ ધર્મપકારકિ ધન્ય. ૩૭

રત્નાગર ઋષિરાય સુંદર ભુવનભુષણ સ્વામિ,
યુગપ્રધાન જગિ દીપતા, સુપ લહીઇરે સહિ ગુરજનિ નામઈ. ૩૮
નેમ યદુપતિ જામલિ દુષ્કર મહાવ્રત ઘાટ,
શ્રી સદ્ગુર સુપસાઉલિઇ, મિ રચીઉ રે પંડ બીજુ સારરિ. ૩૯
સાસન સોહકર સમરચંદ મુનીવરા, ધર્મધોરધર ધીર,
અતિ ઉદાર સહિક ગુણ તેહને નિતિ નિતિ મર કરી મનકીર. ૪૦
તસ શિષ્ય ઋષિ નારાયણ હરષસુ, ઇમ ભણિ વચન રસાલ,
જેહ ભાવિ ભણઈ મોદ આણી, તેહનઇ મંગલમાલ. ૪૧

—ઇતિ શ્રેણિક ખંડ બીજઉ સં. પઠનાર્થં શ્રીમાલી જ્ઞાતી સાહા શ્રી ૫ નાવા ઘરે ભાર્યાબાઈ પૂજાનો બેટઉ શ્રી શ્રી ૫ આણંદજીની બહિન આર્યા શ્રી ૫ સોભાં લિખતં. ધોલકઇ વાસ્તવ્ય પોરવાડ જ્ઞાતી વડી શાપાયા પા. ઋક્ષિ શ્રી ૫ દેવરાજ સુત વિમલદાસ સંવત્ ૧૭૦૯ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૧ સોમે પૂરૂં કીધૂ છઇ. ૩૪—૧૭ આ. ક.

---

૨૪૮ ગુણવિજય પહેલા (ત. વિજયસેનસૂરિ-કનકવિજયશિ.

(૪૮૨) પ્રિયંકરનૃપ ચોપઈ—સં. ૧૬૭૮ પાનાં ૧૫ અમ.

(૪૮૩) જયચંદ (જયતચંદ્ર) રાસ. સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો શુ. ૯ ડીસામાં.

આદિ— દૂહા.

બ્રહ્મસુતા ભલ ભગવતી, બ્રહ્માણી વિખ્યાત,
કવિજનની જનની નમઉં, નિર્મલ જસ અવદાત. ૧
ઉતપતિ નૈષધકાવ્યની, વિગતિં સયલ કહેસિ,
નૃપ જયંતચંદ્રહ તણઉ, સરસ પ્રબંધ રચેસિ. ૨

અંતે—

શ્રી તપગચ્છનો રાજીઓ, વિજયસેન સૂરિંદ,
વિજયદેવ સૂરીસર, વિજયસિંહ મુનિચંદ. ૨૭૨

કોવિદ કનકવિજયતણાં, પ્રણમી પદ અરવિંદ,
ગણિ ગુણવિજય ભણિ મુદા, પામીયે પરમાનંદ. ૨૭૩
ગિરુઆ ગ્રંથ નિહાળતાં, દીઠો જિમ સંબંધ,
રાસ રચ્યઉ એ રંગભરિ, એહુ રચઉ બંધ. ૨૭૪.
સંવત સોલસિત્યાસીઈ, આસો મહીનઈ એહ,
નવ દિવસે રચના કરી, ડીસઇ આંણીનેહ. ૨૭૫
નર હુસી હરના ધણી, સબલ દિવનો દીજેહ,
ભણો ગણો સહુ સાંભલો, તોષ ધરીનઈ તેહ. ૨૭૬

—ઇતિ શ્રી કાશી દેશાધીશ શ્રી જયચંદ્ર રાસ.

(પ્ર. કા.)

(૪૮૪) +કોચર વ્યવહારી રાસ સં. ૧૬૮૩ (૭) આસો વ. ૯ ડીસામાં.

આદિ—

પંડિત કનકવિજય તણા, પ્રેમિં પ્રણુમી પાય,
કવિ ગુણવિજય કહઈ મુદા, મુઝનિ હરષ ન માય. ૧
ઊલટ અતિઘણો ઉપનઉ, સુણયો સહુ નરનારિ,
રાસ રચઉ કોચરતણુઉ, કરણાનઈ અધિકારી. ૨
વિદ્યાનંદી બ્રહ્મધુ, કવિજન કેરી માય,
બ્રહ્માણી વાગીસરી, નવરંગી નિરમાય. ૩
ચંદકિરણ પરિંચાહીઈ, અદ્ભુત ઉજ્જલ અંગ,
ભાયઉ જેહનઈ હંસ ભલ, બાહન વિમલવિહંગ. ૪
તે સરસતિ સમરી કરી, સદગુરનઇ આધારિ,
ગુણ ગાઉં કોચર તણા, કીધી જેણુ અમારિ. ૫
તપગચ્છપતિ ગૌતમ અવતાર, સુમતિસાધુ શુભમતિદાતાર,
વાસન ગુણમણિ કેરઉ હાટ, નૃપતિ નમઈ ચઉપનમઇ પાટિ. ૬

* * * *

અંતે— ધન્યાસી.

શ્રી તપગચ્છનાયક ગુરૂગિરૂઆ, વિજયસેન ગણધારરે,
સા હકમાનંદન મનમોહન, મુનિજનનો આધારરે. ૧૧૮
તાસ વિનેય વિબુધકુલમંડન, કનકવિજય કવિરાયરે,
જસ અભિધાનિ જાગઈ શુભમતિ, દુર્મતિ કુરિત પલાઇરે. ૧૧૯
તસઃ પદ પંકજ મધુકર સરિષો, લહી સરસતિ સુપસાયરે,
ઇમ ગુણવિજય સુકવિ મનહરષિં, કોચરના ગુણ ગાયરે, ૧૨૦
સંવત સોલસિત્યાસી વરષે, ડીસાનયર મઝારિરે,
આસો વદિ નુંમિએ નિરૂપમ, કીધઉ રાસ ઉદારરે. ૧૨૧
ભણિઈ ગણિઈ ભાવ ધરીનઇ, અતિ રૂડો એ રાસરે,
પાતકવૃંદ પુરાતન વિઘટઇ, પુણ્ય પ્રકાસરે. ૧૨૨
ઉત્તમ ગુણ ગાતાં રંગિ, રસના પાવન થાયરે,
શુભ ભાવન આવઈ મનમાંહિં, વિઘન વિલય સવિ જાઇરે. ૧૨૩
મંગલમાલા લચ્છિ વિસાલા, લહીઈ લીલા ભોગરે,
ઇષ્ટ મિલઈ વલી ફલઇ મનોરથ, સિદ્ધિ સકલ સંયોગરે. ૧૨૪

—પ્ર. કા; પ્રસિદ્ધ ઐ. રા. સં. ભાગ ૧.

(૪૮૫) +વિજયસેનસૂરિ નિર્વાણ સ્વાધ્યાય. મેડતામાં

આદિ—

સરસતિ ભગવતિ ભારતીજી, ભગતિ ધરી મનિ માય,
પાય નમી નિજગુરૂ તણાજી, થુણસ્યું તપગચ્છરાય;
જયંકર જેસંગજી ગુરૂરાય, નામિ નવનિધિ પામિઇજી,
દર્શનિ દારિદ્ર જાય, જયંકર જેસંગજી ગુરૂરાય.

* * * *

અંતે—

સઘલા પંડિત માંહિ વડો, શ્રી કમલવિજય ગુરૂસીંહ,
તાસ સીસ વિદ્યાવિજય, સુવિહિત પંડિત લીહોરે. ગુરૂ૦ ૫૧
વીર હીર દુઇ દીપતા, મેડતા નગર મઝાર,
તસ પસાય પામી કરી, ગાયો એ ગણધારોરે. ગુરૂ૦ ૫૨

અક્ષર જાણી ઢાલજ જાણી, રાગજ જાણી એહ,
પાચાં આગે વાંચતાં રે, ઉપજિસિ અતિનેહ. ૫૮
જબલગિ સાયરનો જલ ગાજે, જબ લગિ સૂરજચંદ,
કેશરાજ કહે તબ લગએ, ગ્રંથ કરો આનંદ. ૫૯

કલશ.

ઇમ રામ લક્ષ્મણ અંતે રાવણ, સતી સીતાની ચિરી,
કહી ભાખી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સંઘ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રોતા સુખ ભણી,
કેશરાજ મુનીંદ જંપે સદા હરખ વધામણી. ૧

—લ. સં. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૯ વઢવાણ ઉપાધ્યાય નારણજી જેઠારામ લખાવીતં મુનિ માણકચંદજી આત્મ પઠનાર્થે આમાં ઉપરની પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. પત્ર-૫૬-૨૧ ધો. સ. ભં. બીજી ત્યાની પત્ર ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં પણ તેમજ છે. લ. સં. ૧૯૫૬ જેઠ શુ. ૬ બુધ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયુ છે—આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૨ જાું).

[આ કવિના ગુરૂ ગુણસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ છંદ ૨૧ કડીનો રચ્યો છે કે જેની આદિ

શારદામાય નમુ શિરનામિ, હું ગાઉં ત્રિભુવનકો સ્વામી, છે અને અંતે એમ છેકે.

પદ્મસાગર ગુરરાજ પમાયા, શ્રી ગુણસાગર કે મન ભાયા.
નરનારી જે ચિત્તે ગાવે, તે મનોવાંછિત નિશ્ચેં પાવે. ૨૧

આ સ્તવન જૈનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—ગૌતમ પૃચ્છા બાલાવબોધના અંતે જણાવેલ છે કે સંવત્ ૧૭૬૩ વર્ષે શ્રી વિજયગચ્છે શ્રી ભટ્ટારિક શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરસૂરિજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી ખાસચંદજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદજી. આસોજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે મીમચનગરે લિપીકૃતં પીતાંબર શ્રી મહારાજધિરાજ રાંણા શ્રી અમરસીંઘરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર ભં.

---

૨૫૦ સહજકીર્ત્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર–રત્નસાર–રત્નહર્ષ–હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં

અંતે—

શ્રી ખરતરગચ્છસૂરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવઈ,
ખરતરૂ બિરદ લહિઉ ગુણસાયઇ, જસકપૂર મહકાવઇરે. ૬૯
અનુક્રમિ તસુ પાટઈ જસ ખાટયઉ, જુગપ્રધાન ગુણચાવઇ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદગુરૂ, નામ મંત્ર જસુ ધ્યાવઇરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિપ્યઉ, તસુ પાટઈ ચિત લાવઈ,
અકબરસાહિ સભામન રંજી, જલનિધિ મીન છુડાવઇરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણ જાણ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવઈ,
વિદ્યાબલ અતિસય બલ સબલઉ, સહુનઈ આણ મનાવઇરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવઇ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણ ગંભીર ગવાવઇરે. ૭૩
ષેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવઈ,
રતનસાર વાચક ગુણનિધિ ગુરૂ, અતિસય અધિક જણાવઇરે. ૭૪
રતનહરષવાચક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત લાવઈ,
સહજકીરતિવાચક વિમલાચલ, ગિરિવર એમ મલ્હાવઇરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસઈ, શ્રી **નમિનાથ** પ્રભાવઈ,
આસણિકોટ શ્રાવક બહુ સુખીયા, ધરમઈ ચિત્ત લગાવઇરે. ૭૬
વાચાસુર અધિક ગુણવંતા, ધરમપક્ષ સમઝાવઈ,
અધિક આનંદ અધિક રંગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવઇરે. ૭૭
છઠ્ઠઇ ખંડઈ ઢાલ એ દશમી, પુણ્ય રેખહો પાવઇ,
સહજકીર્ત્તિ પુંડરીક મધુરસ, ગુણજલધર વરસાવઇરે. વિં ૭૮

કલશ.

ઇમ થુણ્યો ગણધર સાધુસિંધુર, ભૂવનબંધુર ગુણધરો
શ્રી વિજયસેન સૂરિંદ સુંદર, સકલ સંઘ સુહંકરો.
તસ પટ્ટ ભૂષણુ દલિત દૂષણુ, વિજયદેવ દિવામણી,
ગુણવિજય પંડિત ઇમ પયંપઇ, ચિરતપો તપગચ્છધણી. ૫૩

—૫૩ ટૂંક છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા એ૦ સઝાયમાલા ભાગ ૧.

---

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ—વિજયઋષિ—ધર્મદાસ—ક્ષમાસાગર—પદ્મસાગર—ગુણસાગર શિ૦)

(૪૮૬) +રામયશોરસાયન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩ અંતરપુરમાં.

આદિ—

વેલાવલ રાગ—દૂહા.

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
તીર્થંકર પ્રભુ વીશમા, સુરનર સારે સેવ. ૧
પુત્ર સુમિત્ર નરિંદનો, પદ્માદેવી તસ માય,
જનમભોમિ જિનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય. ૨
અવતરિયા હરિવંશમેં, હરિ સાચવિયા સાર,
કલ્યાણક પાંચે ભલાં, નામ સદા જયકાર. ૩
ચરણકમળ તેહના નમી, રામ સુલક્ષ્મણરાવ,
સીતા ને રાવણતણો, ચરિત્ર રચું સુખદાય. ૪
સુખદાઇ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
શ્રવણ સુણંત મરે મહી, મનના વંછિત કામ. ૫
'રા' ઉચ્ચરતાં મુખથકી, પાપ પુલાઇ જાય,
મનિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમાડી થાય. ૬
પાવનમેં પાવન મહા, કલિમલદરણ અપાર.

મોક્ષ પંથનો સાંગલો, સજ્જન જીવનો સાર. ૭
વીસમા થાનક ભલો, ખેમ કુશલકો ઠામ,
બીજ ધર્મતરૂવર તણો, શ્રી રામચંદ્રનું નામ. ૮
લક્ષ્મણ રાવણ રાણ્યા, તીર્થંકર પદ પાય
મુગતિપુરી જાઇ ચાપર્યં, સકલ જગતકા રાય. ૯
સત્યવતી સાચી સતી, શીલતણી અવદાત.
સ્વર્ગે પોહુંતી બારમેં, વસુધામેં વિખ્યાત. ૧૦

* * * *

અંતે— ઢાલ ૬૨

સંવત સોલે ત્રાસીયેંરે, આછો આસૂ માસ,
તિથિ તેરશી અંતરપુરમાંહિ, આણી અતિહિ ઉલ્લાસ. ૪૯
વિજયગચ્છ ગચ્છનાયક ગિરિયો, ગોયમનો અવતાર,
વિજયચંત વિજય ઋષિરાજા, કીધો ધર્મ ઉદ્ધાર, ૫૦
ધર્મમુનિ ધર્મજનો ધોરી, ધર્મતણો ભંડાર,
ખિમા દયાગુણ કેરા નાયક, સાગરખેમ ઉદાર. ૫૧
શ્રીગુરૂ પદ્મ મુનીશ્વર મોટા, મોટા જેહનો વંશ,
ચઉરાસી ગચ્છમાંહિ જાણીતો, પ્રગટપણે પરશંસ. ૫૨
તસ પાટોધર ગુણ કરી ગાજે, ગુણસાગર ગુણવંત,
કડસુતન કલપતરૂ કલિમેં, સૂરિ શિરોમણિ સંત. ૫૩
એ ગુરૂદેવ તણે સુપસાયેં, કીધી રચના જાણ,
ગ્રંથગુણે ગિરિમેરૂ સરીખો નવરસમાંહિ વખાણ. ૫૪
એવં બાસઠિ ઢાલ સુધારી, વચન રચન સુવિશાલ,
રામ યશોરે રસાયણ નામા, ગ્રંથ રચિઓ સુરસાલ. ૫૫
કવિજનતો કરજોડિને, પંડિતસું અરદાસ,
પાંચો આગે વાચેવોજો, હવે રાગ અભ્યાસ. ૫૬
અક્ષર ભાંગે ઢાલજ ભાગે, રાગજ ભાંગે સોઇ,
વાંચતાંરે વચનને ભાંગે, રસ નહી ઉપજે કોઇ. ૫૭

કલશ.

ઇમ થુણ્યો ગણધર સાધુસિંધુર, ભૂવનમંદુર ગુણધરો
શ્રી વિજયસેન સૂરિંદ સુંદર, સકલ સંઘ સુહંકરો.
તસ પટ્ટ ભૂષણ દલિત દૂષણ, વિજયદેવ દિવામણી,
ગુણવિજય પંડિત ઇમ પયંપઇ, ચિરતપો તપગચ્છધણી. ૫૩

—૫૩ ટૂંક છે. પ્ર. જૈ. એ. ગૂર્જરકાવ્ય સંચય, તથા ઐ૦ સઝાયમાલા ભાગ ૧.

---

૨૪૯ કેશરાજ (વિજયગચ્છ–વિજયઋષિ–ધર્મદાસ–ક્ષમાસાગર–પદ્મસાગર–ગુણસાગર શિ૦)

(૪૮૬) *રામયશોરસાયન રાસ સં. ૧૬૮૩ આસો શુ. ૧૩ અંતરપુરમાં..

આદિ—

વેલાવલ રાગ–દૂહા.

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીજી, ત્રિભુવનતારણ દેવ,
તીર્થંકર પ્રભુ વીશમા, સુરનર સારે સેવ. ૧
પુત્ર સુમિત્ર નરિંદનો, પદ્માદેવી તસ માય,
જનમભોમિ જિનવરતણી, રાજગૃહી કહિવાય. ૨
અવતરિયા હરિવંશમેં, હરિ સાચવિયા સાર,
કલ્યાણક પાંચે ભલાં, નામ સદા જયકાર. ૩
ચરણકમળ તેહના નમી, રામ સુલક્ષ્મણરાય,
સીતા ને રાવણતણો, ચરિત્ર રચું સુખદાય. ૪
સુખદાઇ સહુ લોકને, 'રામકથા અભિરામ,
શ્રવણ સુણંત સરે સહી, મનના વંછિત કામ. ૫
'રા' ઉચ્ચરતાં મુખથકી, પાપ પુલાઇ જાય,
મતિ ફિરી આવે તેહથી, 'મ' મો કમાડી થાય. ૬
પાવનમેં પાવન મહા, કલિમલહરણ અપાર,

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે ભીમચનગરે લિપીકૃતં પીતાંબર શ્રી મહારાજધિરાજ રાંણા શ્રી અમરસીંઘરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર ભં.

---

૨૫૦ સહજકીર્ત્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર-રત્નસાર-રત્નહર્ષ-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં

અંતે—

શ્રી ખરતરગચ્છસૂરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવઈ,
ખરતરૂ બિરદ લહ્યિઉ ગુણસાગઇ, જસકપૂર મહકાવઇરે. ૬૯
અનુક્રમિ તસુ પાટઈ જસ ખાટયઉ, જુગપ્રધાન ગુણચાવઇ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદગુરૂ, નામ મંત્ર જસુ ધ્યાવઇરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિપ્યઉ, તસુ પાટઈ ચિત લાવઈ,
અકબરસાહિ સભામન રંજી, જલનિધિ મીન છુડાવઇરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણ જાણ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવઈ,
વિદ્યાબલ અતિસય બલ સબલઉ, સહુનઈ આણ મનાવઇરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવઇ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણ ગંભીર ગવાવઇરે. ૭૩
ખેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવઈ,
રતનસાર વાચક ગુણનિધિ ગુરૂ, અતિસય અધિક જણાવઇરે. ૭૪
રતનહરષવાચક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત લાવઈ,
સહજકીરતિવાચક વિમલાચલ, ગિરિવર એમ મલ્હાવઇરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસઈ, શ્રી **નમિનાથ** પ્રભાવઈ,
આસણિકોટ શ્રાવક બહુ સુખીયા, ધરમઈ ચિત્ત લગાવઇરે. ૭૬
વાચાસૂર અધિક ગુણવંતા, ધરમપક્ષ સમઝાવઈ,
અધિક આનંદ અધિક રંગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવઇરે. ૭૭
છઠેઇ ખંડઈ ઢાલ એ દશમી, પુણ્ય રેખહો પાવઇ,
સહજકીરતિ પુંડરીક મધુરસ, ગુણજલધર વરસાવઇરે. વિ૦ ૭૮

અક્ષર જાણી ઢાલજ જાણી, રાગજ જાણી એહ,
પાચાં આગે વાંચતાં રે, ઉપજિસિ અતિનેહ. ૫૮
જબલગિ સાયરનો જલ ગાજે, જબ લગિ સૂરજચંદ,
કેશરાજ કહે તબ લગએ, ગ્રંથ કરો આનંદ. ૫૯

કલશ.

ઇમ રામ લક્ષ્મણ અને રાવણુ, સતી સીતાની ચિરી,
કહી ભાખી ચરિત સાખી વચન રચના કરી ખરી,
સંઘ રંગ વિનોદ વક્તા અને શ્રોતા સુખ ભણી,
કેશરાજ મુનીંદ જપે સદા હરખ વધામણી. ૧

—લ. સં. ૧૯૪૨ વૈશાખ શુ. ૯ વઢવાણુ ઉપાધ્યાય નારણજી જેઠારામ લખાવીતં મુનિ માણકચંદજી આત્મ પઠનાર્થં આમાં ઉપરની પ્રશસ્તિની કડી ૫૦ થી ૫૩ મી નથી. પત્ર-૫૬-૨૧ ધો. સ. ભં. બીજી ત્યાંની પત્ર ૧૧૬ પં. ૧૪ આમાં પણ તેમજ; છે. લ. સં. ૧૯૫૬ જેઠ શુ. ૬ બુધ લ. ભાવસાર પીતાંબર હરી રહેવાસી ગોંડલના.

(પ્રસિદ્ધ થયું છે-આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૨ જાું).

[આ કવિના ગુરૂ ગુણસાગરે શાંતિજિન વિનતિરૂપ છંદ ૨૧ કડીનો રચ્યો છે કે જેની આદિ

શારદામાય નમું શિરનામિ, હું ગાઉં ત્રિભુવનકે સ્વામી, છે અને અંતે એમ છેકે.

પદ્મસાગર ગુરૂરાજ પસાયા, શ્રી ગુણસાગર કે મન ભાયા.
નરનારી જે ચિત્તં ગાવે, તે મનોવાંછિત નિશ્ચે પાવે. ૨૧

આ સ્તવન જિનપ્રબોધમાં તથા અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે.

—ગૌતમ પૃચ્છા બાલાવબોધના અંતે જણાવેલ છેકે સંવત્ ૧૭૬૩ વર્ષે શ્રી વિજૈગચ્છે થી ભટ્ટારિક શ્રી પૂજ્ય શ્રી સુમતિસાગરસૂરિજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી વીરચંદજી, ઋષિશ્રી ભવાનીદાસજી ઋષિશ્રી બાલચંદજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી ચતુરાજી તત્ શિષ્ય ઋષિશ્રી મયાચંદજી. આસોજ

માસે કૃષ્ણપક્ષે દ્વાદશી તિથૌ રવિવાસરે મીમચનગરે લિપીકૃતં પીતાંબર શ્રી મહારાજધિરાજ રાંણા શ્રી અમરસીંઘરાજ્યૈઃ—ઉદયપુર ભં.

---

૨૫૦ સહજકીર્ત્તિ (ખ૦ ક્ષેમશાખા જિનસાગર-રત્નસાર-રત્નહર્ષ-હેમનંદન શિ૦)

(૪૮૭) શત્રુંજય માહાત્મ્ય રાસ. સં. ૧૬૮૪ આસણિકોટમાં

અંતે—

શ્રી ખરતરગચ્છસૂરિ જિણેસર, વીરપાટ દીપાવઇ,
ખરતર બિરદ લહિઉ ગુણસાયઇ, જસકપૂર મહકાવઇરે. ૬૯
અનુક્રમિ તસુ પાટઈ જસ ખાટયઉ, જુગપ્રધાન ગુણચાવઇ,
શ્રી જિનચંદ્ર સૂરીસર સદગુરૂ, નામ મંત્ર જસુ ધ્યાવઇરે. ૭૦
શ્રી જિનસિંહ સિંહ જિમ દિપ્યઉ, તસુ પાટઈ ચિત લાવઈ,
અકબરસાહિ સભામન રંજી, જલનિધિ મીન છુડાવઇરે. ૭૧
વિજયમાન ગુણ જાણ ભટારક શ્રી જિનરાજ સુહાવઈ,
વિદ્યાબલ અતિસય બલ સબલઉ, સહુનઈ આણ મનાવઇરે. ૭૨
આચારિજપદ ધાર અમૃતરસ, મીઠાં વચન સુણાવઇ,
શ્રી જિનસાગર સાગર જિમ નિજ, ગુણ ગંભીર ગવાવઇરે. ૭૩
ષેમ સાખ દિનદિન ઉદયવંતા, મહિમા અધિક વધાવઈ,
રતનસાર વાચક ગુણનિધિ ગુરૂ, અતિસય અધિક જણાવઇરે. ૭૪
રતનહરષવાચક હેમનંદન, સીસ ભગતિ ચિત ઠાવઈ,
સહજકીરતિવાચક વિમલાચલ, ગિરિવર એમ મલ્હાવઇરે. ૭૫
સંવત સોલ ચઉરાસી વરસઈ, શ્રી **નમિનાથ** પ્રભાવઈ,
આસણિકોટ શ્રાવક બહુ સુખીયા, ધરમઈ ચિત્ત લગાવઇરે. ૭૬
વાચાસૂર અધિક ગુણવંતા, ધરમપક્ષ સમઝાવઈ,
અધિક આનંદ અધિક રંગરતીયાં, શ્રી જિન ધરમ વધાવઇરે. ૭૭
છઠેઇ ખંડઈ ઢાલ એ દશમી, પુણ્ય રેખહો પાવઇ,
સહજકીરતિ પુંડરીક મધુરસ, ગુણજલધર વરસાવઇરે. વિ૦ ૭૮

—ઇતિ શ્રી શિત્રુંજય માહાત્મ્યે શ્રી પાર્શ્વનાથપચકલ્યાણિક વર્ણન શ્રી ભાવશ્રેષ્ઠિત ભાવડા સંબંધ તત્કૃતોદ્ધાર વર્ણન કલ્કી સંબંધ તત્ સુતદત્તોદ્ધાર વર્ણન. પંચમારકાંત્ય સ્થિતિ વર્ણન. દુપ્પસહ નામાંસ યુગપ્રધાન વર્ણન. તત્ શ્રાવક વિમલવાહનવિહિતોદ્ધાર વર્ણનાધિકારો નામ ષષ્ટ. ખડ સમાપ્ત. સં. ૧૮૪૫ ફા. શુ. ૫ દિને ચીરાલા મધ્યે.
(પૃ. ૧૨૮ પં.—૧૪ ગુ. વિ.)

પ્રીતિ છત્રીશી સં. ૧૬૮૮ વિજયદશમી સાંગાનેરમાં.
આદિ—

ઉપશમ૨૨ છાયા ૨સ લીજઇ—એહની ઢાલ.
પ્રીતિ ન કિણિહી જીતી જાયઈ, ઘકઘવિણુ અરિહંતજી,
ભાવઈ કોડિ ઉપાય કરઉ કોઇ, લાગઈ મંત ન તંતજી. પ્રી. ૧

* *

અંતે
નવત સોલવરસ અઠયાસી, જિહાં હુઉ સમલ સુકાલજી,
વિજયદસમિ સાંગારે (ને) ૨ પુરવરિ, એહ વિચાર રસાલજી. પ્રી ૩૫
પ્રીતિ છત્રીસી એ વયરાગિ, ભવિક ભણિ હિતકારજી,
વાચક સહજકીરતિ કહઇ ભાવઇ, શ્રી સંઘ જય જયકારજી. ૩૬

—ઇતિ શ્રી પ્રીતિ ષટ્ત્રિંશિકા-પં. રાજકીત્તિ ગણિ-તત્ શિષ્ય પ. તિલકવિજય-તત્ શિષ્ય ગોદા લિખિતં. શ્રાવિકા મભલદે પઠનાર્થં.
૨—૧૫ પ્ર. કા. નં. ૮૦

---

૨૫૧ કલ્યાણ બીજા.

(૪૮૮) ધન્યવિલાસ રાસ. સ. ૧૬૮૫ જેઠ સુદ ૫
આદિ—
પ્રથમ જિણેસર પ્રણમીઇં, પ્રથમ કરી જિણે આદિ
પ્રથમ ધર્મ્મ પ્રકાસીઉ, તે પ્રથમ નમું સુગાદિ. ૧

શાંતિ જિનેસર સોલમઈ, ગરભ થિકી કરી શાંતિ
મારી નિવારી દેસથી, પસરી ધરિ ધરિ શાંતિ. ૨
યદુનંદન જગમાં જયો, બ્રહ્મચારિ શણગાર,
નામિ નવનિધિ સંપજઇ, ધન ધન નેમિકુમાર. ૩

× × × ×

અંતે—

ઢાલ ૪૩ રાગ ધન્યાસી. સકલ મંગલતણી એ દેશી.

દાન કલ્પતરૂ દાનમણી સુંદર, દાનથી વંછિત ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ,
દાનથી નરસુખ દાનથી સુરસુખ, દાનથી અનુક્રમે હોઇ સિદ્ધિ. ૧
દાનથી નરભવે દેવ ભોગીપણું, ભૂપ ક્રિયાણું જેણ કીધું,
રાજછત્રંગણી નારિ ક્રમિ પરહરી, ભગનીપતિ વચનથી વ્રત લીધું. ૨
દાનથી ઋષભદેવો ત્રિભોવનધણી, સાધુનિ પ્રાગ ભવિ હવિષદાનૂં,
બાકલડા બદલિજાુઓ દાનથી, ચંદનાઈ પણિ કેવલ લીનું. ૩
દાનથી ધન્યનિ ઋદ્ધિ બહુલી હવી, દાન દીઉ ભવી ભાવ આણી,
ધન્યવિલાસનો તુર્ય પ્રસ્તાવ એ, ભણત ગુણત લહિ સુખ પ્રાણી. ૪
ધન્યવિલાસ કીઓ ચરીત્રાપરિ, અલ્પબુદ્ધિથિ હું પ્રેમ આણી,
ન્યૂનતા અધિકતા જે હુઇ એહમાંહિ, સોધયો પંડિતો પ્રીત આણી. ૫
ધન્યવિલાસના ચ્યાર પ્રસ્તાવ છે, ઢાલ ત્રહતાલીસ તસ પ્રમાણું,
શત એકાદશ ગ્રંથનો માઝનો, જિનપ્રસાદે સેવક કલ્યાણું. ૬
સંવત **સોલપંચ્યાસી** ૧૬૮૫ સંવત્સરિ જયેષ્ટ શુદિ પંચમી પુણ્યમાણું,
ધન્યવિલાસ થયો સંપૂર્ણ દિન દિન સંઘનિ મંગલમાલં.

—ઢાલ ૪૩ પ્રમાણું લિ૦ ગણિ લાલવિજયેન પં. શ્રી હર્ષવિજય-ગણિ શિષ્યેણ-વાવિનગરે ૨૨-૧૭ ગ્રંથ ૧૧૦૦ નં. ૩૩ દા. ૨૫ લીં; ડે૦

(આ કદાચ ૨૪૩ ક નં.નાં કલ્યાણમુનિ હોય. જુઓ પૃ. ૫૧૧)

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)

(૪૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૬૮૫ આશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ

શ્રી જિનપદપંકજ નમી, સમરી સરસતિ માય,
વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણમઈ સુરનર પાય. ૧
હંસગામિનિ હંસવાહિની, આપો બુદ્ધિ વિલાસ,
જે નર સરસતિ પરિહર્યા, તે નર કહીઇ બાલ. ૨
મેઘકનઇ સુપ્રસન્ન થઇ, આપો અવિરસ વાણિ,
કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ. ૩
ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવઈ સુરનર કોડિ,
અકલ અતુલ બલ તુ સદા, નાવઇ કો તુઝ હોડિ. ૪
શ્રી ભારતી ચરણઇ નમી, લહી નિજ સુગુર પસાય,
જ્ઞાનદષ્ટિ આપઈ સદા, પ્રણમઈ સવ સુખ થાઈ. ૫
મૂલ ગ્રંથમાંહિ કહિઉ, અધ્યયન ચઉથઈ જેહ,
અગડદત્ત નૃપ કેરો, ચરિત સુણુ ધરી નેહ. ૬
કુણ તે અગડદત્ત નૃપ, કિમ લીધું ચારિત્ર,
તસ સંબંધ વખાણસિઉં, જિમ હોઇ જન્મપવિત્ર. ૭

* *

અંતે— ઢાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

નયરી ત્રંબાવતી જાણીઇ, અવકાપુરીય સમાન,
દેવભુવન સોભઇ ભલાં, જાણુ હો ઇંદ્ર વિમાન. ૭૫૫
મન રંગઈ ભવિયણ સાંભળો હો, એહ સંબંધ રસાલ,—મન.
ધવલિત ધવલગૃહ ભલા, સોનિન માલિ અટાલિ,
કામિની જનમન મોહતી, સોહતિ ગજગતિ ચાલિ. મ૦ ૭૫૬
પુન્યવંત નર તિહાં વસઈ, પાલઇ નિજ આચાર,
જિન મંદિર નિત રૂયડા, પૂજા રચઇ નરનારિ. મ૦ ૭૫૭

વડ વ્યવહારી જાણીઇ, ભૂપ દીઇ જસ માંન,
સાવત્થા સુત નાગજી, ઉત્તમ પુરૂષ પ્રધાન. મ૦ ૫૮
દૃઢ સમકિત નિત ચિત્ત ધરઈ, સારઇ જિણવર સેવ,
ભક્તિ કરઇ સાહમી તણી, કુમતિ તણી નહીં ટેવ. મ૦ ૫૯
રૂપવંત સોહઇ સદા, સુંદર સુત અભિરાંમ,
સકલ કલા ગુણ આગરૂ, સોહઈ જિસ્યો કાંમ. મ૦ ૬૦
મુનિસુવ્રત પસાઉલે, દિન અધિકુ નૂર,
વિધપક્ષ ગછિ સોહાવીઉ, પુન્યતણું કરિ પૂર. મ૦ ૬૧
તસ આગ્રહ જાણી ઘણો, ચરિત રચિઉ મનોહાર,
અગડદત્ત ઋષિરાયનો. એહ સંબંધ ઉદાર. મ૦ ૬૨
શ્રી ગોડીપાસ પસાઉલઇ, સીધાં વંછિત કાંમ,
રાસ રચિઉ મહારિષિ તણો, સમવસરણ સુભ ઠાંમ. મ૦ ૬૩
વિહરમાન ગણધર ભલા. શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીરાય,
અંચલ ગછપતિ જાગિ જયો. દેખનિ પાતિગ જાય. મ૦ ૬૪
વિમલવંશ વાચકતણો, કીરતિ જસ સુપ્રકાસ,
પુન્યચંદ્ર વાચક વરૂ, ધર્મ તણો મનિ વાસ. મ૦ ૬૫
તાસ સીસ સુંદર સોભાગી, પાલઈ સાધનો પંથ,
કનકચંદ્ર વાચક ગુણિ ભરીયા, મહામુનિ એહ નિગ્રંથ. મ૦ ૬૬
તાસ સીસ વિદ્યાના આગર, વાચક શ્રી વીરચંદ,
તપ જપ સંજિમ કિરિયા પાલઇ, સુંદર એહ મુણિંદ. મ૦ ૬૭
તસ પદપંકજ મધુકરની પરિ, રહઈ સદા એક ચિત્તિ,
વિનયવંત નઈ વિમલ મનઈ નિત, રંગી કરઇ ગુરૂ ભત્તિ. મ૦ ૬૮
તાસ તણુ સુપસાય લહીનઈ, ચરિત રચિઉ મન ભાય,
થાંનસાગર મુનિવર ઇમિ જંપઇ, ભવિજન સુણઉ ચિત્ત લાય. મ૦ ૬૯
સંવત શશિરસ જાણીઇ, સિદ્ધિ તણી વલી સંખ,
મહાવ્રત પદ આગલિ ધરઉ, સમકરી ગુણો સવિ અંક. મ૦ ૭૦

૨૫૨ સ્થાનસાગર (આ. પુણ્યચંદ્ર-કનકચંદ્ર-વીરચંદ્ર શિ.)

(૪૮૯) અગડદત્ત રાસ સં. ૧૬૮૫ આશો વદ ૫ (ખંભાત)ત્રંબાવતીમાં.

આદિ—

શ્રી ગુડી પાર્શ્વનાથ નમઃ ઐં શ્રી ભગવત્યૈ નમઃ

શ્રી જિનપદપંકજ નમી, સમરી સરસતિ માય,
વીણાપુસ્તકધારિણી, પ્રણમઈ સુરનર પાય. ૧
હંસગામિનિ હંસવાહિની, આપો બુદ્ધિ વિલાસ,
જે નર સરસતિ પરિહર્યા, તે નર કહીઇ બાલ. ૨
સેવકનઇ સુપ્રસન્ન થઇ, આપો અવિરલ વાણિ,
કાલિદાસ કવિતા હુઈ, તે તુઝ શક્તિ પ્રમાણિ. ૩
ત્રિહું ભુવનિ જસ તાહરો, ગાવઈ સુરનર કોડિ,
અકલ અતુલ બલ તું સદા, નાવઇ કો તુઝ હોડિ. ૪
શ્રી ભારતી ચરણઇ નમી, લહી નિજ સુગુરૂ પસાય,
જ્ઞાનદૃષ્ટિ આપઈ સદા, પ્રણમઈ સવ સુખ થાઈ. ૫
મૂલ ગ્રંથમાંહિ કરિઉ, અધ્યયન ચઉથઈ જેહ,
અગડદત્ત નૃપ કેરડો, ચરિત સુણ ધરી નેહ. ૬
કુણ તે અગડદત્ત નૃપ, કિમ લીધુ ચારિત્ર,
તસ સંબંધ વખાણસિઉં, જિમ હોઇ જન્મપવિત્ર. ૭

* *

અંતે— ઢાલ ૩૯ રાગ ધન્યાસી દેશી ધમાલિની.

નયરી ત્રંબાવતી જાણીઇ, અલકાપુરીય સમાન,
દેવભુવન સોભઇ ભલાં, જાણુ હો ઇંદ્ર વિમાન. ૭૫૫
મન રંગઈ ભવિયણ સાંભલો હો, એહ સબંધ રસાલ,—મન.
ધવલિત ધવલગૃહ ભલાં, સોભિત માલિ અટાલિ,
કામિની જનમન મોહતી, સોહતિ ગજગતિ ચાલિ. મ૦ ૭૫૬
પુન્યવંત નર તિહાં વસઈ, પાલઇ નિજ આચાર,
જિન મંદિર નિત રૂયડાં, પૂજા રચઇ નરનારિ. મ૦ ૭૫૭

પવનંજય રાજા તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
તાસુ કથા સુણતાં થકા, હોસ્યઇ અલ્પ સંસાર. ૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપંતાં પ્રહ સમઈ, આપે રિદ્ધિ અછેહ. ૯

તિણરો સખર સંબંધ છઇ, મીઠો સાકર દ્રાખ,
રસ સેજ્યો ભવીયણ તુમ્હે, ભારે કવીઅણ ભાખ. ૧૦

ઇમ તિણ સુધો મન કરી, કીધો શીલયતન,
સવે રસ સેજ્યો ભવિયણ તુમ્હે, સાંભલવા સુવચન. ૧૧

અંતે— ૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય સુંપઇ, પુરણ કીધી એહ,
જે નર ભણસીઇ ભાવસિઉં, મંગલ લહઇસિ તેહ.
(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિયે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસઈ, હીયડઇ હર્ષ ન માય. ૧

ષટ દરશનના ગ્રંથમિંઈ, અંજના કેરી વાત,
પવનસુત હનુમંતરાય, પ્રકટ ઘણા અવદાત.
(આહે) ગુણયશતા સુવખાણિયઈ, જાસુ વદઈ સંસાર,
આપરો નામ સોઇજ લહઈ, જે હોઇ મૂઢ ગમાર. ૨

(આહો) જનમાંહિ ઠામિ ઠામિ, દીસઇ એ અધિકાર,
પણિ પરમારથ જુજુઆ, નામ તણા નિરધાર,
(આહે) શીલતરંગીણી ગ્રંથથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાઇક કવીમતી કેલવી, તિનકા સુછઈ હેત. ૩
(આહે) તે દુષણ મત કાઢજ્યો, ગ્રહજ્યો કવિ ગુણરંગ,
સો મિઇં તો મઈ આણીઉ, લાગઇ સરસ સુચંગ.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરઈ, વારઈ હુઈવાત,
ચ્યાર વહિ જિણ વરચીઆ, કુણ જાણઈ અવદાત. ૪
(વાંચે જગઆડુ વહી ગયા—પાઠાંતર).

અશ્વનિમાસિ મનોહર, પૂર્ણ તિથિ વલી જાણિ,
અસિત પંચમી એ સહી, ભૂસુત વાર વખાણિ. મ૦ ૭૧
એહ ચરિત જે સાંભલઇ, તેહ ઘરિ લીલવિલાસ,
સાધુ તણા ગુણ ગાયતાં, પૂરઇ હો મનતણી આસ. મ૦ ૭૨

—સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે જ્યેષ્ટમાસે સિતપક્ષે ત્રયોદશ્યાં રવિવાસરે લિખિતં રાધનપુરે મુનિ રત્નસાગરેણ પ્રવાચનાય ૨૪-૧૫ સે. લા. વડોદરા નં. ૫૩૨૫; કવિની હસ્તલિખિત પ્રત છે.

૨૫૩ પુણ્યસાગર (પીંપલગચ્છ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ-વિનયરાજ ને કર્મસાગર શિ.)

(૪૯૦) નયપ્રકાશ રાસ. સં. ૧૬૭૭
(૪૯૧) અંજનાસુંદરી રાસ. સં. ૧૬૮૯ શ્રાવણ શુ. ૫.
આદિ—

શ્રી ગૌતમ ગણધર પ્રમુખ, એકાદશ અભિરામ,
મનવાંછિત સુખ સંપજઇ, નિત સમરતાં નામ. ૧
પ્રથમ ઉદયમઇ મંડીક, મતિ દીસઇકિતિમંદુ,
તિણ કારણિ પહિલા નમું, શ્રી ગણધર સુખકંદ. ૨
સરસતિ પદપંકજ સદા, પૂજુ બે કરજોડિ,
કહણ કથા ઉદ્યમ ઘણો, માત ! મ આણો ખોડિ. ૩
સેવકનિ સાનિધ કરી, દેજો અવિરલ વાણિ,
જિમ વેગો સિદ્ધિ સહુ, કાજ મા રાખિસ કાણિ. ૪
વલિ પ્રણમુ સદ્ગુરૂ વડા, જેહથી થઉ સનાથ,
પાપ પડલ પાંડાં કર્યા, સત્ર શાસ્ત્ર દે હાથ. ૫
જગમાંહિ મોટાકઇ, સદ્ગુરૂનો ઉપગાર,
જાણિનાઇ માનિ નહી, આયા તેહ ગમાર. ૬
મનશુધિ સદ્ પણમી કરી, કરસ સતી વખાણ,
સાંભળજો એકમના થઈ, જિમ હોઇ જન્મ પ્રમાણ. ૭

પવનંજય રાજા તણી, અંજનાસુંદરી નારિ,
તાસુ કથા સુણતાં થકાં, હોસ્યઇ અલ્પ સંસાર. ૮

સતિ શિરોમણિ અંજના, શીલવિભૂષણ દેહ,
નામ જપંતાં પદ સમઈ, આપે રિદ્ધિ અછેહ. ૯

તિણુરો સબર સંબંધ કઇ, મોહિ આકર માંથ,
રસ સેજ્યો બધીયણ તુમ્હે, ભાંજે કુમતિ બાધ. ૧૦

ઇમ તિણુ સુધો મન કરી, કીધો શીલપતન,
સવે રસ સેજ્યો બવિયણ તુમ્હે, સાંભલવા સુવચન. ૧૧

અંતે— ૮ મી ઢાલ ફાગની.

(આહે) અંજના કેરીય સુપઇ, પુરણ કીધી એહ.
જે નર ભાણુસીઇ ભાવસિઉ, મંગલ લહઇસિય તેહ.
(આહે) સતીયાનિ સિરિ અંજના, વખાણિપે કવિરાય,
સાંભલતાં મન ઉલસઈ, લીવકઇ લયં ન માય. ૧

ષટ દરશનના ગ્રંથમિઈ, અંજના કેરી વાત,
પવનસુત હનુમંતરાય, પ્રકટ ઘણા અવદાત.
(આહે) ગુણયશતા સુવખાણિયઈ, જાસુ વદઈ સંસાર,
આપરો નામ ઓઇજ લહઈ, જે હોય મૂઢ ગમાર. ૨

(આહો) જનમાંહિ ઠામિ ઠામિ, દીસઇ એ અધિકાર,
પણિ પરમારથ જાણુજ્યા, નામ તણા નિરધાર,
(આહે) શીલતરંગીણી ગ્રંથથી, એ રચીઉ સંકેત,
કાઇક કવીમતી કેલવી, તિનકા સુણઈ હેત. ૩
(આહે) તે દુષણ મત કાઢજ્યો, ગ્રહજ્યો કવિ ગુણરંગ,
સો બિહું તો મઈ આણીઉ, લાગઇ સરસ સુચંગ.
શ્રી મુનિસુવ્રત સામિરઈ, વારઈ હુઇવાત,
ચ્યાર વહિ જિણુ વરચીઆ, કુણુ જાણુઇ અવદાત. ૪
(વાંચે જગચાડુ વહી ગયા—પાઠાંતર).

શ્રી વડગચ્છ ગુરુ ગાઇઇ, શાંતિ સૂરિ ગણધાર,
ચક્રેસરી પદ્માવતી, ભગતિ કરઇ વારવાર.
ભંગક છેવટણ (ભગવઅટણ) ભાષીયુ, ધૂલીકોટ સંકેત,
કુટુંબ શ્રીમાલી સાતસઈ, ઉગાર્યો ગુણ હેત. ૬
ભોજ ચુરાસી રાજમઈ, જીત્યા વાદ વિશાલ,
શાસન જિન સોભાવીઉ, વાદી બિરૂદ વૈતાલ.
તિણ ગછ પીંપલ થાપીઉ, આઠ શાખા વિસ્તાર,
સંવત રૂદ્ર બાવીસઈ સમઈ હુઇ સુખકાર. ૭
તે ગછ દીસઇ દીપતુ, નયર સાચોર મઝારી,
વીર જિણેસરનુ તિહાં, તીરથ પ્રગટ ઉદાર.
તાસુ પાટી અનુક્રમઈ હુયા, શ્રી લછીસાગરસૂરી,
વિનયરાજ કરમસાગર, વાચક દોઇ સનુરા. ૮
તાસુ સીસ પુણ્યસાગર, વાચક પભણઇ એમ,
અંજનાસુંદરી ચુપઇ, પૂરણ વધતઇ પ્રેમ.
સંવત સોલ નેવ્યાસીઈ, શ્રાવણ માસ રસાલ,
સુદી તીથિ પંચમી નીરમલા, ઋદ્ધિવૃદ્ધિ મંગલ માલ. ૯

—ઇતિશ્રી અંજના સુંદરીની ચુપઇ સંપૂર્ણ
(અશુદ્ધ) ૩૮—૧૧ આ. ક., ઉદયપુર ભં—માણેક.

—ઇતિશ્રી અંજનાસુંદરી પવનંજય કુમાર સંબંધે પૂર્વ ભવ વર્ણન માતુલપુરે સમગમન પવનજયગૃહાગમન અંજનાસુંદરીદર્શનાય વિલાપકરણાય ઋષભદત્તશુદ્ધિકરણાય ઋષભમાતુલપુરે સમાગમન અંજના મિલન પુન પવનજય અંજનામિલન પુનઃ સાધુસમીપ દીક્ષા ગ્રહણાય સુરલોકગમનાધિકારવર્ણનો નામ તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ. પંડિત શ્રી ૫ શ્રી અમૃતવિજયગણિ શિષ્ય મુનિ દેવવિજય પઠનાર્થં. ૧૨—૧૪ લીં૦

—પ્રથમ ખંડે ઢાલ ૪ ગાથા ૧૮૨ દ્વિતીય ખંડે ઢાલ ૭ ગાથા ૨૦૭ તૃતીયખંડે ગાથા ૨૪૩ ઢાલ ૮ સર્વ ઢાલ ૨૨ ગાથા સર્વ ૬૩૨

ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક સંખ્યા ૯૦૫ સં. ૧૭૫૩ વર્ષે મા સુદિ ૮ દિને સંપૂર્ણ કીધો. શ્રી સોહીગ્રામ મધ્યે દેરધાં.લિ૦ ગણિ કેસરવિજયેન. ૧૭—૧૮ લીં.-ગ્રંથાગ્ર ૯૩૯ રાજસુંદર લખીકૃતા (૧૭૦૦ ની આસપાસ. મ. બ)

બીજી પ્રતમાં પ્રશસ્તિ કંઇ જૂદી આપી છે તે નીચે પ્રમાણે છેઃ—

શ્રી **જિનરાજસૂરિ** પાટિ દિનકરા, આગમ અર્થ નિધાન,
શ્રી **જિનરંગ** સૂરીસરૂ સત્યવર જાણે, સર્વ નિધાન.

તાસુ આદેશ સંવત **સોલ ચોરાસીઈ**, ઉદેપૂરિ સોમાસિ,
જગતસંઘ રાણો ગાજે તિહાંકણિ, હાદુ ઉપતાં જસવાસ.

સંઘ કથન ધરી માઘ સુદિ તૃતીયા દિને શુભયોગે ગુરૂવાર
અવિછિન રસ ઇણિમે લેજ્યો જોઇને અધિકારે અધિકાર.

પુણ્યભુવન કહે ભાવ ધરી ઘણો, ગિરૂયાનો જસવાસ,
અધિક ઓછો ઇહાંકણિ જે કર્યો, હુવે મિછામિ દુક્કડ તાસ.

શીલ સમકિત ગુણ દેહ પ્રતિધારને દિન પ્રતિ કોડિ કલ્યાણ,
તિણિએ ભણે ગુણે સુણે ભાવસું, જીવિત જનમ પ્રમાણ.

—લિ. ૧૭૪૫ આસો વ૦ ૧૩ ગુરૂ કલ્યાણપુરમાં.
રાજકોટ પૂજ્યના અપાસરાનો ભંડાર.

આમાં કર્ત્તાનું નામ પુણ્યભુવન (ખ૦) આપેલ છે ને રચ્યા સાલ સં. ૧૬૮૪ માહ શુ. ૩ ગુરૂ, ઉદયપુરમાં જગતસિંહ રાજ્ય કરતા હતા ત્યારે, એમ જણાવ્યું છે. મને તો પુણ્યસાગર (પી. ગચ્છીય)ની પહેલી પ્રશસ્તિ વિશ્વસનીય ભાસે છે.

—મારી પાસે મોટા અને સારા અક્ષરવાળી ૨૭ પાનાની પ્રત છે, પણ તેમાંથી કર્ત્તાનું નામ ઉડાડી દીધું છે. ૨૭—૧૨.

—પત્ર ૨૨ ગ્રંથમાન ૬૦૦ નં. ૩૧ દા. ૨૫ લી. કે જેમાં કર્ત્તાનું નામ પુણ્યસાગર સ્પષ્ટ છે.

૨૫૩ ક લાભોદય

નેમિરાજિમતિ બારમાસ. ૧૫ કડી સં. ૧૬૮૯ આસો શુ. ૧૫

આદિ—

સખીરી સાંભલિ હે તૂં વાણી, ઇમ બોલે રાજુલ રાણી,
નેમજી મુઝ જીવન પ્રાંણી, તિણુ તોડી પ્રીતિ પુરાણી હોલાલ
નેમજી નેમજી કરતી, નેમજી નિજ ધ્યાન ધરતી હો લાલ. ૧

* * *

અંતે—

સખીરી સંવત સોલસૈ નિવ્યાસી, આસૂ પુનિમ ઉજાસી,
ભણુતાં ગુણતાં સુખ ખાસી, લાભોદય લીલ વિલાસી હો લાલ. ૧
નેમજી નેમજી કરતી.
—(મારી પાસે પ્રત છે.)

---

૨૫૪ શ્રીસાર (ખ૦ ખેમશાખા રત્નહર્ષ વાચક શિષ્ય)

(૪૯૨) આનંદ શ્રાવકસંધિ. સં. ૧૬૮૪ પુષ્કરણી નગરીમાં.

આદિ—

વર્દ્ધમાન જિનવર ચરણ, નમતાં નવ નિધિ હોઇ,
સંધિ કરૂં આણંદની, સાંભલિજ્યો સહુ કોઈ. ૧

* * * *

અંતે—

ઢાલ ૧૫ આશ્રવ કારણ એ જગિ જાણીયઈ—એહની.
ધન ધન સધી શ્રાવક એહવા, નામૈ નવ નિધિ થઇ,
સૈં મુખિ વીર વખાણ્યઉ જેહને, પ્રણમૈ સુરનર પાય. ૨૪૧ ધ.
નિરતા બારહ વ્રત પરિપાલીયા, ન લગાયા અતિચાર,
ભલીપરે વિધિસું શ્રાવકતણી, પ્રતિમા વહી ઇગ્યાર. ૨૪૨ ધ.
દાનશીલ તપ જપ નૈ ભાવના, કીધા ધરમ અનેક,
ઇણિપરિ માનવ ભવ સફલો કિયો, અહનિસિ ચિત્ત વિવેક. ૨૪૩ ધ.

માસ તણી કીધી સંલેષણા, સમરૈ જિનવર નામ.
સાઠ ભગતઇ છેદ્યા અણુસણૈં, સૂધૈ મન પરિણામ. ૨૪૪ ધ.
પાપ ઠાંમ આલોઇ પડિક્રમી, કાલ માસ કરિકાલ,
સૌધરમૈ દેવલોકઇ સાસતો, સુર અપચ્છર સુવિશાલ. ૨૪૫ ધ.
ઈંદ્રિ વિમાનથકી અતિ દીપતઉ, કૂણ અછૈ ઇસાણ,
આણંદ ગાથાપતિ હિવ ઊપનઉ, તિણુ અરૂણાભવિમાન. ૨૪૬ ધ.
પલ્યોપમ ચિહુનૈં આઉષૌ, સુષ ભોગવૈ અપાર,
મહાવિદેહ તિહાંથી સીઝિસ્યૈ, કરિસ્યૈ એક અવતાર. ૨૪૭ ધ.
સાંભલિ જંબૂ સોહમ ઇમિ કહૈ, સાતમ અંગ મઝાર,
પ્રથમ અધ્યયનૈ ભાષ્યા એહવા, વીરજિણંદ વિચાર. ૨૪૮ ધ.
જિમ જિમ ચરિત સુણીજૈ એહવા, તિમ તિમ મન થિર થાય,
થિર મન રાખ્યાં લાભ હુવૈ ઘણો, પાતક દૂરિ પલાય. ૨૪૯ ધ.
પુહકરણી નયરી અતિ દીપતી, શ્રાવક ચતુરસુજાણ,
આદીસર જિનવર સુપસાઉલે, રાજપ્રજા કલ્યાણ. ૨૫૦ ધ.
સંવત્ દિશીં સિદ્ધિ રસ સસિ ૧૬૮૪ તિણપુરીમઈ કીધી ચઉમાસિ,
એ સંબંધ કીયૌ રલિયામણઉ સુણતાં થાઇ ઉલ્લાસ. ૨૫૧ ધ.
રત્નાહરષવાચક ગુરૂ માહરઉ, હેમનંદન સુખકાર,
હેમકીરતિ ગુરૂ બંધવનૈ કહૈ, પભણૈ મુનિ શ્રીસારિ. ૨૫૨ ધ.

ઇતિ શ્રી આણંદસંધિ સમાપ્ત.

(ભાવ૦ શુદ્ધ અક્ષરની પ્રત પા. ૭ પં-૧૮ અને બીજી પ્રત પા. ૧૮ પં-૯) ૧૫-૧૧. આ. ક. ૧૨-૧૩ આ. ક.

—સં. ૧૮૫૨ જેષ્ટવદિ ૧૧ દિને લિ૦ પં. અખૈચંદ ૧૦-૧૫ ધો.

—સં. ૧૯૨૨ લિ. પં ગુણસોમ વાલોચર મધ્યે ૧૯-૧૧ ધો.

—(વિ. ધ. ભંડાર)—સં. ૧૮૦૩ માગશર વદ ૧૧ પ્રે. ૨.

—લિ૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી પુજૈ મલુકચંદજી, તત્ સીપ પુજ્યે શ્રી મ્હાસીંઘજી, તત્ સીપ લિષતં અમોલકચંદ કાત્યાસની મદ્ધિ સહેર મેડતા સૌહી કોસ દોય, સંવત ૧૮૪૩ માસ અસૂદ વદી ૬ વાર બુધવારિ કિસ્નપક્ષે

લિષત કોઠારી કુસાલેચંદજી નાન્હો રાસદ્વિ. અશુદ્ધ પ્રત. ૧૮-૧૧ અનંત.

(૪૯૩) મોતી કપાસીયા સંબંધ સંવાદ. સં. ૧૬૮૯ ફલોધીમાં

આદિ— દૂહા.

સુંદર રૂપ સોહામણો, આદિસર અરિહંત,
પરતા પૂરણ પ્રણમીયે, ભયભંજણ ભગવંત. ૧
જિણવર ચોવીસે નમી, સમરૂં સરસતિ માય,
એહ પ્રબંધ માંડયો સરસ, શ્રી સહગુરૂ સુપસાય. ૨

આદિનાથ આણંદસું, હથિણાઉર મઝારિ
વિચરઈ જિનવર ગોચરી, ન લહૈ સુદ્ધ આહાર. ૩
પાએ લાગી પદમણી, મોતીયડૈ ભરિ થાલ
મોતીસું કરે નિમંછણા, લોક સહુ સુવિસાલ. ૪
મોની ગરબ્યઉ મહીયલઈ, હું મોટો સંસાર
મો સમવડિ કોઈ નહી, હું અગલઇ સિરદાર. ૫

* * * * *

અંતે—

ઢાલ ૮ રાગ ધન્યાશ્રી. ધન્ય ધન્ય આઈ કુમર વર સેજની. દેશી.
અંપ હુઓ મોતી કપાસીયેં, મિલીયા માહોમાહિં
વાદ એ ભગવંતે ભાગ્યઓ, ચતુર નરા ચિત્ત ચાહિ. સંપ. ૧૦૧
કપાસીયાને મોતી મળપનો, પાઈ લાગો આય
તુ ગિરુઓ ભાઇ ભારીખમો, ખમજે મુજ અન્યાય. સંપ. ૧૦૨
તુમ કરીનિં સોભા છે માહરી, મુજ કરી તાહરી સોભ
બાંધી મડી લાખ સવા લહે, ધર્મતણો છે લોભ. સંપ. ૧૦૩
ધર્મભાઈ દિવેં તૂ છે માહરો, આપો અવિહડ પ્રીતિ,
ઇણિ ભવિનો સ્યુ તું વિશ્વાસ નહીં, માને મુજ પરતીત. સંપ. ૧૦૪
કપાસીઓ મોતી ઇણિ પરિ મન્યા મમણ તણે સબંધ.
સંવત સોલનવ્યાસીઇં, કીધો એહ પ્રબંધ. સંપ. ૧૦૫

શ્રીફૂલવર્ધિપુર નગર સોહામણો, જિહાં શ્રાવક સુવિસાલ,
ન્યાયવંત ચિહું ખપિ નિરમલાં, જીવદયા પ્રતિપાલ. સંપ. ૧૦૬
શ્રી ખેમસાખા વાચક દીપતા, રતનહરખ મુનિરાય,
નાંમ લીયાં સુખ સંપજે, તિણિ સહગુરૂ સુપસાય, સંપ. ૧૦૭
એ સંબંધ સરસ સોહામણો, કીધૂં મુનિ **શ્રીસાર**,
સુણતાં ખ્યાલ સને ઉપજે, ચતુર નરાં ચમત્કાર. સંપ. ૧૦૮

૬-૧૩ ક. મુ. (પા. ૪. પ્રે. ર.-વિદ્યા.)-૬.

—સં. ૧૭૩૩ પોસ વદિ ૧૩ દિને શ્રી સિણધરી ગ્રામે પં. શ્રી ઉદયહર્ષ ગણિવરાણાં શિ૦ મતિવિમલેન લિ. ૩-૧૫.

(૪૯૪) સારબાવની સં. ૧૬૮૯ આસો શુદિ ૧૦ પાલીમાં.

(પ્રાસ્તાવિક કવિતોનું આ કાવ્ય મારવાડી ગૂજરાતી (પ્રાચીન ગૂજરાતીનું એક રૂપ) ભાષામાં છે. કાવ્યમાં દરેક ટૂંકમાં અધાક્ષર કક્કાને અનુક્રમે લઈને એક એક કવિત રચ્યું છે. કવિનું અંતિમ લક્ષ્યબિંદુ 'ભક્તિ' અને 'ભગવંત' છે. મ૦ મ૦)

આદિ—

ૐ ૐકાર અપાર પાર તસુ કોઇ ન લબ્ભોય,
સવ્વક્ખર સિરતાજ મંત્ર ધુરિ કવિયણ ગબ્ભય,
અર્ધચંદ આકારિ ઉવરિ મીડઉ જસુ સોહઈ,
જે સેવઈ ચિત લાઇ તિકે તિહુઅણ મન મોહઈ,
સાધિક સિદ્ધ જોગી જતી, ઝાસુ ધ્યાન અહનિસિ કરઇ,
કવિ સાર કહઈ ૐકાર જપિ, કાંઇ સયણ ભુલ્લો ફિરઇ. ૧

× × × ×

મહીયલિ ઉ નર અચલ, જિકો પર *તાત ન જાણઇ,
મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો આપો ન વિખાણઈ,
મહીયલિ ઉ નર અચલ દીયઈ ધર દેખે પગલા,
મહીયલિ ઉ નર અચલ જિકો ×સાંસહૈ સગલા,

* તાંત-નિંદા. × આશ્વાસન આપે.

એહવઉ પુરૂષ અવિચલ જિકે, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહૈ જારે અજર, મહિ મંડલ સે નરઅચલ, ૪

*　*　*　*

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકે ઉપગાર ન જાંણઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકે ગૂઠી દિસિ તાંણઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકે ગુણ પોતઇ ગાવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકે કહિનઈ નહિ જાવઇ,
ઓછો સુ પુઢિ કચપચ કરૈ, મુંહ મિલિયાં મુસકઇ નહી,
કવિ સાર કહઇ ઓછઉ તિકે, જિકે વાદ મંડઇ બહી. ૧૯

*　*　*　*

અંતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઈ,
ગઢમઢ મંદિર પઉલ, બાગ વાડી મન મોહઇ,
રાજ કરૈ જગનાથ સર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઈ સુસમથ, સુજસ વસુધા વર્ત્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઈ, આસુ સુદિ દસમી દિનઈ,
શ્રીસાર કવિત બાવન કહ્યા, સાભલિજ્યો સાચઇ મનઈ. ૫૫
ભલે ૐ નમઃ સિદ્ધં, અ આ ઇ ઈ ભણિઉ ઊ,
ઋ ૠ લૃ લૄ વર્ણું, વલે એ ઐ નઈ ઓ ઔ,
ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રમઃ
બાવન એહ અખ્ખર અકલ કિયા કવિત ધુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ઇમિ ઉચ્ચરઇ, સાભલતાં પૂગૈ રલી. ૫૬

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથૌ શ્રી બૃહત શ્રી ખરતર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવનિધાન ગણિવરાણાં તચ્છિષ્ય વા૦ મતિસિંહગણિ તચ્છિષ્ય વા૦ શ્રી

રત્નજય ગણિભિ તત્શિષ્ય પ. રત્નવર્દ્ધનજી પં. દયાતિલકેન લેખિ. શ્રી સુસગ્રામે કોઠારી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદ્ધમાન કોઠારી પઠનાર્થમ્.
(મ. બ. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સઝાય=તંદુલવેયાલી સૂત્ર સ૦

આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાંહિ વિમાસ
ગર્ભાવસિં જીવડો વસિયો નવ માસ. ૧ ઉત્પત્તિ.

* * * * *

અંતે— કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ ભાર એ
વલિ સીહની પરે સદા પાલઇ નિયમ નિરતિચાર એ
સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લહઇ ભવ પાર એ
શ્રી રત્નહર્ષ સુસીસ રંગે ઇમ કહે **શ્રીસાર** એ. ૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગ૦ વ. ૧૧ સોમ. ઋ. થિરપાલા. આર્યા માહુ વાચનાર્થં નાગોરી લુંકે ગચ્છે અકબરાબાદ મધ્યે. ૩–૧૪ (ચા.) ×–૫–૧૨ માં; ૩–૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર, જૈ. પ્ર. ૩૭૩–૩૭૯.

૨ દશ શ્રાવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ–પહિ પઢી પ્રણમું દશે શ્રાવક જેમ પાતક જાઇરે......અંતે–સાતમઇ અંગઈ ઉપદિસ્યઉ એ, કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી બે પ્રત મારી પાસે છે.

૩ ફલોધીપાર્શ્વનાથ સ્ત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણ પ્રણમીયઇ, અરિગંજણ અરિહંત,
સાચઉ સાહિબ તું સહી, ભયભંજણ ભગવંત. ૧
વામાનંદન વંદીયઇ, દઉલતિનઉ દાતાર,
કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર. ૨

* * * * *

એહવઉ પુરૂષ અવિચલ જિકો, આપદ સંપદ એક બલ,
કવિ સાર કહૈ જારે અજર, મહિ મંડલ સો નરઅચલ, ૪

* * * *

ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ઉપગાર ન જાંણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ત્રૂટી દિસિ તાંણુઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો ગુણુ પોતઇ ગાવઈ,
ઓ ઓછઉ આદમી, જિકો કહિનઈ નહિ જાવઇ,
ઓછો સુ બુદ્ધિ કચપચ કરે, મુંહ મિલિયાં સુસકઇ નહી,
કવિ સાર કહઇ ઓછઉ તિકો, જિકો વાદ મંડઇ બહી. ૧૯

* * * *

અંતે—

ક્ષિતિમંડન ક્ષિતિતિલક, સહર પાલીપુર સોહઈ,
ગઢમઢ મંદિર પઉલ, બાગ વાડી મન મોહઇ,
રાજ કરૈ જગનાથ સુર સામંત સવાયો,
સોનિગિરઈ સુસમથ, સુજસ વસુધા વર્ત્તાયો,
સંવત સોલ નિવ્યાસીયઈ, આસુ સુદિ દસમી દિનઈ,
શ્રીસાર કવિત બાવન કહ્યા, સાંભલિજ્યો સાચઈ મનઈ. ૫૫

ભલે ૐ નમઃ સિદ્ધં, અ આ ઇ ઈ ભણિઉ ઊ,
ઋ ૠ ऌ ॡ વર્ણ, વલે એ ઐ નઈ ઓ ઔ,
ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ, ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન પ ફ બ ભ,
મ ય ર લ વ શ સ હ લ્લ ક્ષ તેમ અક્ષર સપ્રભઃ
બાવન એહ અક્ખર અકલ કિયા કવિત ધુરિ સંકલી,
સુવિચાર સાર ઈમિ ઉચ્ચરઇ, સાંભલતાં પૂગે રલી. ૫૬

—સં. ૧૭૩૦ વર્ષે આસોજ સુદિ ૫ તિથૌ શ્રી બૃહત શ્રી ખરતર ગચ્છે યુગપ્રધાન શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે મહોપાધ્યાય શ્રી શિવનિધાન ગણિવરાણાં તચ્છિષ્ય વા૦ મતિસિંહગણિ તચ્છિષ્ય વા૦ શ્રી

રત્નજય ગણિભિ તત્શિષ્ય પ. રત્નવર્દ્ધનજી પં. દયાતિલકેન લેખિ. શ્રી ચુસૂગ્રામે કોઠારી રાયપાલજી તત્પુત્ર વરદ્ધમાન કોઠારી પઠનાર્થમ્.
(મ. બ. ની નોંધ.)

૧ ઉપદેશ સત્તરી=જીવઉત્પત્તિની સઝાય=તંદુલવેયાલી સૂત્ર સ૦

આદિ—

ઉત્પત્તિ જો જો આપણી મનમાંહિ વિમાસ
ગર્ભાવસિં જીવડો વસિયો નવ માસ. ૧ ઉત્પત્તિ.

* * * * *

અંતે— કલશ.

એહ જૈન ધર્મ વિચાર સાંભલી લીયે સંયમ ભાર એ
વલિ સીહની પરે સદા પાલઇ નિયમ નિરતિચાર એ
સંસારના સુખ સકલ ભોગવિ તે લહઇ ભવ પાર એ
શ્રી રત્નહર્ષ સુસીસ રંગે ઇમ કહે **શ્રીસાર** એ. ૭૧

—લિ. ૧૮૨૧ માગ૦ વ. ૧૧ સોમ. ઋ. થિરપાલા. આર્યા માહુ વાચનાર્થં નાગોરી લુંકે ગચ્છે અકબરાબાદ મધ્યે. ૩–૧૪ (ચા.) ×–૫–૧૨ માં; ૩–૧૬ (મારી પાસે છે.) પ્ર, જૈ. પ્ર. ૩૯૩–૩૯૯.

૨ દશ શ્રાવક ગીત—કડી ૧૪ (આદિ–પહિ પહી પ્રણમું. દશે શ્રાવક જેમ પાતક જાઇરે......અંતે–સાતમઇ અંગઈ ઉપદિસ્યઉ એ, કહઈ મુનિ શ્રીસાર રે.)

—આની એક એક પાના વાળી બે પ્રત મારી પાસે છે.

૩ ફલોધીપાર્શ્વનાથ સ્ત.

આદિ—

પરતાપ પૂરણ પ્રણમીયઇ, અરિગંજણ અરિહંત,
સાચઉ સાહિબ તું સહી, ભયભંજણ ભગવંત. ૧
વામાનંદન વંદીયઇ, દઉલતિનઉ દાતાર,
કીડીથી કુંજર કરઈ, સેવક નઈ સાધાર. ૨

* * * * *

અંતે— કલસ.

ઈચ્છા પૂરી આજ, સુપરિ સેવક સાધારૂ,
જિણવાર પાસ જિણંદ, સદા હું સેવક થારૂ,
કલ્પવૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઇ,
શ્રી અસસેન સુતન્ન, ધણી મુઝ દરસતિ દીજઈ,
રતનહર્ષ સુપસાઉલઈ, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઈ
ફલવર્ધી રાય મોરા ધણી, સેવકનઇ સાનિધિ કરઇ. ૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ લિખતં. ૧-૧૫ (મારી પાસે છે.)

૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્તઠ સં. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણ દેવિ સાંમણિએ, મુઝ સાનિધ કીજે,
ભૂલો અક્ષર આનિ ભણીએ, સમઝાવી દિજે. ૧
મોરો તપ રોહિણિ તણોએ, તેહના ગુંણ ગાઉ,
જિમ સુખ સોહગ સંપદાએ, મનવંછિત પાઉ. ૨

× × × × ×

અંતે— કલસ.

ઇમ ગગન દોય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરુ મૂખ સાંભલી,
'વાસુપૂજ્ય અમને થયા સુપ્રસન, ચિત્તની ચિંતા ટલી,
ઇણ પરિ રોહિણિ તપ આરાધઇ, જે ભવિયણ મનનિ રલી,
શ્રીસાર જિનગુણ ગાવતાં દિવે સફલ મન આસ્યા ફલી. ૨૭

—લ૦ જંબુસરે પં. દિપવિજયેન. ૨-૧૭.

—સં. ૧૮૪૨ ચૈત્ર સુદિ ૭ બુધે શ્રી સુરતિ બંદિરે લિખિતં પ્રમોદસાગર શ્રાવિકા વજીબાઈ પઠનાર્થં. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૃચ્છાનો સ્તઠ

આદિ— (પ્રભુ પ્રણમુરે પાસ જિણેસર થંભણો એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રણમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિલો,
સુખદાય રે સાસણનાયક ગુણતિલો,

મુખ દીઠોરે મીઠો લાગે તાંહરો,
તિણ મિલવારે ઉમાહો મન માંહરો. ૧

અં. (કલશ.)

ઇમ **વીર** જિનવર તણે આગે, પ્રથમ ગણધર અટકલી,
ચાલીસ ને વલિ આઠ ઉપર પ્રશ્ન પૂછયા મન રલી,
નિધિ ૨ કલા યુગ ચંદ્ર વરસે, આદિજિન પારણ દિને,
શ્રીસાર પાઠક તેહ વખાણે, સાંભલો સાચે મને. ૩૩

૨૫–૧૫ આ. ક.

૬ જિન પ્રતિમા સ્થાપન સ્ત૦

આદિ—

સમકિત દૃષ્ટિ જિનપ્રતિમા સેવા, ન કરો વાદવિવાદને ભાઈ,
જિનપૂજક પંચમ ગુણ ઠાણે, નવી પુજે તે મિથ્યાતી રે ભાઇ. સ. ૧

* * * * *

અંતે—

હંસતણી પરે કરો પરિખ્યા, મકરો કૂડા વાદ રે ભાઇ,
કહે શ્રીસાર ધરો સમતા રસ, સુગુરતણો સુપસાયરે ભાઇ. સ. ૨૭
—લિ. ૧૯૧૨ આસો સુ. ૧૩. ૨૫–૧૧ આ. ક.

---

૨૫૪ ક. બાલચંદ (રૂપજી–કુંવર–શ્રીમલ્લ–ગંગદાસ શિ.)

+બાલચંદ બત્રીશી ૧૬૮૫ દીવાલી અમદાવાદ.

આદિ—

સકલ પાતિક હર, વિમલ કેવલધર, જાકો વાસો શિવપુર
તાસુ લય લાઇયે.
નાદબિંદ રૂપરંગ, પાણિપાદ ઉત્તમંગ, આદિ અંત મધ્ય ભંગા
જાકૂં નહિ પાઇયે;
સયેણ સંઠાણ જાણ, નહિ કોઈ અનુમાન, તાહીકો કરત ધ્યાન
શિવપુર જાઇયે,

અંતે— કલસ.

ઇચ્છા પૂરો આજ, સુપરિ સેવક સાધારઉ,
જિણવાર પાસ જિણંદ, સદા હું સેવક થારઉ,
કલ્પવૃક્ષથી અધિક, કૃપા મો ઉપરિ કીજઇ,
શ્રી અસસેન સુતન્ન, ધણી મુઝ દઉલતિ દીજઇં,
રતનહર્ષ સુપસાઉલઇં, શ્રીસાર એમજ ઉચ્ચરઇં
ફલવર્ધી રાય મોરો ધણી, સેવકનઇ સાનિધિ કરઇ. ૨૧

—પં. સિદ્ધિવિલાસગણિ લિખતં. ૧-૧૫ (મારી પાસે છે.)

૪ વાસુપૂજ્ય રોહિણી સ્ત૦ સં. ૧૭૦૨,

આદિ—

સાસણ દેવિ સાંમણિએ, મૂઝ સાનિધ કીજે,
ભૂલો અક્ષર ભાતિ ભણીએ, સમઝાવી દિજે. ૧
મોટો તપ રોહિણિ તણોએ, તેહના ગુંણ ગાઉ,
જિમ સુખ સોહગ સંપદાએ, મનવંછિત પાઉ. ૨

× × × × ×

અંતે— કલસ.

ઇમ ગગન દોય મુનિચંદ્ર વરણી, મહિમા ગુરૂ મૂખ સાંભલી,
'વાસુપૂજ્ય અમને થયા સુપ્રસન, ચિત્તની ચિંતા ટલી,
ઇણ પરિ રોહિણિ તપ આરાધઇ, જે ભવિયણ મનનિ રલી,
શ્રીસાર જિનગુણ ગાવતાં હિવેં સકલ મન આસ્યા ફલી. ૨૭

—લ૦ ઝુંઝુસરે પં. દિપવિજયેન. ૨-૧૭.

—સં. ૧૮૪૨ ચૈત્ર સુદિ ૭ બુધે શ્રી સુરતિ બંદિરે લિખિતં પ્રમોદસાગર શ્રાવિકા વજીબાઈ પઠનાર્થં. ૩-૧૩) જૈ. એ.

૫ ગૌતમપૃચ્છાનો સ્ત૦

આદિ— (પ્રભુ પ્રણમુરે પાસ જિણેસર થંભણો એ દેશી.)

પ્રભુ પ્રણમુરે પરમેસર ત્રિભુવનતિલો,
સુખદાય રે સાસણનાયક ગુણતિલો,

હંસાસનિ બેઠું સદા, કવિયણની આધાર,
સરસ કથા જયાનંદની, આવી કરજે સાર. ૩
કમળ કમંડળ ધારિણી, વીણા પુસ્તક હાથ,
કવિયણને હિતકારિણી, નિશ્ચે આવે સાથ. ૪
તુજ સમવડ જગ કો નહીં, ત્રિહું ભુવને તુજ વાસ,
કવિજન આશા પૂરણી, તું સહી કરજે રાસ. ૫
તું જગદંબ ત્રિપુરા સતી, તું કવિયણની આસ,
સ્વપ્ને જે નરને મિલી, તેહને કિયો પ્રકાસ. ૬
ક્વણ જયા તે કિહાં હવો, ક્વણ ગામ કુણ ઠાણ,
શ્રી વિજયાનંદ મુખથકી, લહું તે મધુરી વાણ. ૭
કુણ સંવત્સર કુણ દિને, હુવો કેમ હુલ્લાસ,
સંવત સોળે છયાસિયે, ગુરૂ બારેજે ચોમાસ. ૮
સંઘ સહુ આદર ઘણે, વાવે વિત્ત સુઠામ,
દિનદિન ઉત્સવ બહુ થયા, પસર્યા ઠામોઠામ. ૯
શ્રી જયાનંદતણું ચરિત, શ્રી ગુરૂને ઉપદેશ,
સરસ કથા કવિયણ કહે, જેહના ગુણહ અશેષ. ૧૦

* * * *

અંતે—

માતા ભારતિ તણઇ પસાય, મઇં સહી કર્યું જયાનંદરાય,
શ્રી વિજયાણંદ ગુરૂ ઉપદેશ, કરી ચુપઇ એ લવલેસ. ૫૦
પંચમ ગણહર સોહમ સ્વામિ, જાય પાપ તસ લીધઇં નામિ,
તેહ તણુ પટિ સહી દિનકાર, જગચંદ્રસૂરિ થયા ગણધાર. ૫૧
બાર વરસ આંબિલ તપ કરી, પુન્યતણુ ભંડારજ ભરી,
ચિહુંઆલીસમઇં પાટઇં જયકાર, તપા બિરૂદ ધરાવિઉ સાર. ૫૨
અનુક્રમિં ગુરૂ ગછપતિ જેહ, શ્રી મુનિસુંદર કહીઇં તેહ,
એકાવનમઇં થાનકિ કહિયા, વિમાદયા વિદ્યાવંત લહિયા. ૫૩

તિણઇ ગુરઈ ગ્રંથજ કીધા ઘણા, કહતાં પાર ન આવઇ તેહ તણા,
શ્રી જયાનંદનું ચરિતજ સાર, કીધું શાસનનઇ હિતકાર. ૫૪
આઠ સહસ તે કીધું વલી, તે વાંચઇ સહુઈ મનિ રૂલી,
પટિ એકસઠિમઇ ઉદઉ ભાણુ, શ્રી વિજયાણુંદ ગુરૂ ગુણની ખાણિ ૫૫
તસ મુખકમલથી એ લહી વાણિ, મઈ રાસ કર્યો સહિ જાણિ,
બારેજા વરનગર મઝારિ, અલ્પ બુદ્ધિ કર્યો ગુરૂ આધારિ. ૫૫
મુરખ માત્ર હું જાણું નહીં, સહગુરૂ વચને શક્તિજ થઇ,
ભણઇ ગુણઇ તસ નવઈ નિધાન, હર્ષધરી કવિ બોલઈ વાન. ૫૭
જિહાં મહીઅલિ ધરઈ વલી મેર, ધ્રુ મંડલ ચાલઇ નહીં સેર,
જિહાં લગઈ તારા નઇ રવિચંદ્ર, તિહાં લગિ રાસ કરો આણુંદ. ૫૮
વસ્તુ પાંચ ચુપઈ કહું વલી, નવસઈ પંચ્ચોતરિ મનની રૂલી,
દૂહા બિસઈ સતાવીસ જોઇ, બારસઈ સાત તે પૂરા હોઈ. ૫૯
એ કીધો મનનઈ કોડિ, સરષા સરષી જોયો જોડિ,
વિશુધ ધરો કરેજ્યો સહી, કરજોડીનઈ વાણી કહી. ૬૦
સવત ૧૬ **સોલ છયાસીઇ** ૮૬ જાણિ, પોસ સુદિ તેરસિ ચઢિઉ ધમાણ,
વાર ગુરૌ સર્વાકજ સાર, ભણઈ ગુણઈ તસ જય જયકાર, ૬૧

—ઇતિ શ્રી જયાનંદ ચરિત્રે રાસ-પ્રબંધે વાના કવિ વિરચિતે ચક્રાયુધ દીક્ષાગ્રહણ મોક્ષપ્રાપ્તિ, શ્રીજયાનંદ રાજ્યપાલન દીક્ષાગ્રહણ નિર્વાણગમનો પચમોલ્લાસ. સમાપ્ત—ઉલાસ ૫ પ્ર૦ ૨૪૦ દ્વિ૦ ૨૭૦ ત્રિ૦ ૨૮૪ ચ૦ ૨૪૪ પં૦ ૧૬૧ એવં સર્વાકે **૧૨૦૭** શુભં ભવતુ લેખકપાઠકયોઃ આ વાના કવિની સ્વહસ્ત લેખિત પ્રતિ લાગે છે. ન. ૩૨/૧૮૭૭-૭૮ ડે૦ કૉ. પાનાં ૭૧-૧૧.

+પ્ર. આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૩જું.

[વિજયાણુંદ સૂરિનો જન્મ સં. **૧૬૪૨** માં મારવાડના રોહ ગામમાં થયો હતો. પિતાનું નામ શ્રીવંત પોરવાડ, માતાનું નામ સિણુગારદે અને પોતાનું મૂળ નામ કલો હતાં. સં. **૧૬૫૧** માં હીર-

વિજય સૂરિએ દીક્ષા આપી કમલવિજય નામ રાખ્યું અને સોમવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય બનાવ્યા. સં. ૧૬૭૦ માં વિજયસેનસૂરિએ પંડિત પદ આપ્યું ને સં. ૧૬૭૬ ના પૌષ સુદિ ૧૩ દિને વિજયતિલકસૂરિએ શિરોહીમાં આચાર્યપદ આપી વિજયાણંદ સૂરિ નામ સ્થાપ્યું.

વિજયદેવસૂરિ સાગરના પક્ષમાં ભળી જવાથી સોમવિજય ઉપાધ્યાય વગેરે સમુદાયે મળીને બીજા આચાર્ય નામે વિજયતિલકસૂરિને સ્થાપન કર્યા હતા, તેમની પાટે વિજયાણંદસૂરિ થયા. તેમને ચાલતા ક્લેશ તરફ અણગમો હતો તેથી સંપના સર્વ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને કહેવા પ્રમાણે અમદાવાદમાં વિજયાણંદસૂરિએ વિજયદેવસૂરિને વંદના કરી મેળ કર્યો હતો. આ મેળ સં. ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર સુદિ ૯ ને દિને થયો. આ રીતે સંપ કેટલોક વખત ચાલ્યો પણ પાછળથી મમત્વની મારામારીથી બંનેમાં ભેદ પડતાં વિજયાણંદસૂરિને પણ પોતાની પાટ ઉપર વિજયરાજસૂરિને સ્થાપવાની ફરજ પડી હતી. વિજયાણંદસૂરિએ તેર માસિક તપ, વીશ સ્થાનકપદની આરાધના, સિદ્ધચક્રની ઓળી અને છુટક છટ્ઠ અટ્ઠમ વગેરે તપસ્યાઓ ઘણી કરી હતી. વળી તેમણે એક વખત ત્રણ માસનો તપ કરી ધ્યાન પણ કર્યું હતું. તેમણે છ આબુની, પાંચ શંખેશ્વરની, બે તારંગાની, બે અંતરીક્ષ પાર્શ્વનાથની બે સિદ્ધાચલની અને એક ગિરનારની એમ યાત્રાઓ કરી હતી. તેમજ તેમણે જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠાઓ પણ ઘણી કરી હતી. એકલા કુંયરવાડામાંજ એક સાથે અઢીસો બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. છેવટે સં. ૧૭૧૧ ના આષાઢ વદિ ૧ ને મંગળવારે ખંભાતમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. ઋષભદાસ કવિએ પણ આ સૂરિની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરી હતી. આ વાના કવિને બદલે એક ઠેકાણે ભંડારની ટીપમાં ચાન્તક નામઆપ્યું તે બરાબર લાગતું નથી.)

---

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હર્ષકુશલ શિ૦)

(૪૯૬) મેઘકુમાર ચોપઇ સં. ૧૬૮૬ વિજયાદશમી. પીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલઇસય છયાસીયઇરે, વિજયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજઇ શ્રી જિણચંદ્રસૂરિ રાજવીરે ખરતરગચ્છ સિણગાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસઇરે ઇમ ગોયમ અવતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણગણનિધિરે શ્રી હરખ્યકુશલ સુખકાર.
વાદીગજ પંચાનન સારિ મારે રૂપઇં મદનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહઇરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પસાઉ લહને શ્રી પીપાડિ મઝારિ. ૯ મે.
સદગુર શ્રી જિનકુસલ સુરીસનીરે સાંનિધિ સંઘ મઝાર,
પરમપ્રમોદ ઉદય આણંદસુરે નંદઉ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભં. ઉદયપુર.

---

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજય શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં

આદિ—

સકલ કલા ગુણ આગલા, આદીસ્વર અરિહંત,
નાભિરાય કુલસેહર, પ્રણમૂં શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળમુ, બાવીસમુ જિણ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણ, નમતાં લહીએ ખેમ. ૨

× × × ×

અંતે— ઢાલ ૨૭ વૈરી વાજ્યા વેણ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઇ હો૦ જેઠ માસ સુ૧ વાસ ધ૦
ધવલી નુમિ દિનઇ ભલઇ, હો૦ દિ૦ કવિઉ પૂરણ૧લ વાસ. ધ૦ ૫

બાહડમેર નિત ગહગહઈ નિં૦ શ્રી સુમતિનાથ જિણરાય ધ૦
તસ પ્રસાદિ મઈ રચ્યું હાં એ૦ શ્રી સંઘનઇ સુખદાઇ ધ૦ ૬
શ્રી ખરતરગચ્છ રાજીઉ હાં રા૦ શ્રી જિનરાજ સૂરીંદ
વિજયમાન શ્રી પૂજ્યજી શ્રી૦ એહ રચ્યુ સુખકંદ. ધ૦ ૭
જિનભદ્રસૂરિ સાખા વડી શા૦ વાચક શ્રી નયરંગ. ધ૦
તાસ સીસ વાચકવરૂ, શ્રી વિમલવિનય અતિચંગ. ધ૦ ૮
તાસ સીસ હરખિઈ ભણ્યું હાં રાજસંઘ આણંદ ધ.
એહ સંબંધ સોહામણું હાં શ્રુ. વાચ્યમાન ચિરનંદ ધ. ૯
જે ગાવઈ ભાવઇ ભલઈ, ભણિ જે ચિત સુહાઈ ધ.
તિહાં ઘરિ સુખસંપતિ ઘણી, સં૦ દિન દિન અધિક દિપાઇ ધ. ૧૦

—ગ્રંથાગ્ર ૫૫૧ વિમલેન લિ૦ ૧૬–૧૬ ની. પા.

(૪૯૮) વિનયરાસ.

૨૫૮. લૂણસાગર.

(૪૯૯) અંજનાસુંદરી સંવાદ. સં. ૧૬૮૯.

૨૫૯ ચંદ્રકીર્તિ. (ખ૦ કીર્તિરત્નસૂરિ–લાવણ્યસમય –પુણ્યધીર–જ્ઞાનકીર્ત્તિ–ગુણપ્રમોદ–સમયકીર્ત્તિ–વિનયકલ્લોલ–હર્ષકલ્લોલ શિ.) જિનરાજસૂરિ રાજ્યે.

(૫૦૦) શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપઇ. સં. ૧૬૮૯ આસુ શુ. ૭ બુધ. બાહડમેર (જેસલમીર)માં.

અંતે—

કથાકોસથી મેં કહ્યઉ એ, મૃગાવતી યામની ભાન,
સંબંધ સોહામણઉએ, સુણતાં સફલ વિહાણ.
અધિકઉ ઓછઉ જે કહ્યઉ, મિચ્છામિ દુક્કડ તેહ, ૨૮
સંઘ સહૂ સંભલઉએ, કવીયણ કહીયઉ જેહ. ૨૯

૨૫૬ સુમતિહંસ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-હર્ષકુશલ શિ૦)

(૪૯૬) મેઘકુમાર ચોપઇ સં. ૧૬૮૯ વિજયાદશમી. પીપાડીમાં.

અંત—

સંવત સોલઇસય છયાસીયઇરે, વિજયદશમિ સુપ્રકાસ,
રાજઇ શ્રી જિણચંદ્રસૂરિ રાજવીરે ખરતરગચ્છ સિણગાર,
વાંણી સરસ સુધારસ ઉપદિસઇરે ઇમ ગોયમ અવતાર, ૭ મે.
તાસ સીસ સદા ગુણગણનિધિરે શ્રી હરખકુશલ સુખકાર.
વાદીગજ પંચાનન સારિ મારે રૂપઈ મદનકુમાર ૮ મે.
તાસ સીસ લવલેશ કરી કહઇરે સુમતહંસ મતિસાર,
વામાનંદન પાસ પમાહુ લઇને શ્રી પીપાડિ મઝારિ. ૯ મે.
સદગુરૂ શ્રી જિનકુસલ સુરીસનીરે સાંનિધિ સંઘ મઝાર,
પરમપ્રમોદ ઉદય આણંદસુરે નંદઉ સહિ પરિવાર. ૧૧ મે.

—યતિ ચેતનસાગરજી ભં. ઉદયપુર.

---

૨૫૭ રાજસિંહ (ખ. નયરંગ વાચક-વિમલવિજય શિ.)

(૪૯૭) આરામશોભા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૭ જેઠ શુ. ૯ બાહડમેરમાં

આદિ—

સકલ કલા ગુણ આગલા, આદીસર અરિહંત,
નાભિરાય કુલસેહર, પ્રણમૂં શ્રી ભગવંત. ૧
શાંતિનાથ જિન સોળમુ, બાવીસમુ જિણ નેમિ,
પાર્શ્વ વીર જિન વિમલ ગુણ, નમતાં લહીએ પેમ. ૨

× × × ×

અંતે— ઢાલ ૨૭ વંસી વાજઇ વેણુ એહની.

સંવત સોલહ સત્યાસીઈ હો૦ જેઠ માચ મુદ નાસ ધ૦
ધવલી નુમિ દિનઇ ભલઇ, હાં૦ દિ૦ કવિઉ પૂનફલ યાસ. ધ૦ ૫

૨૬૦ દર્શનવિજય (ત. રાજવિમલ-મુનિવિજય ઉ. શિ.)

(૫૦૨)+ પ્રેમલાલચ્છીરાસ અથવા ચંદચરિત. સં. ૧૬૮૯ કાર્તિક શુ. ૧૦ બર્હાનપુરમાં (પ્રસિદ્ધ—આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌક્તિક ૧ લું.)

આદિ—

શ્રી સુખદાયક જિનવરૂ, નામિં પરમાણંદ,
પ્રણમી ગૌતમ ગણધરૂ, શ્રી વસુભૂતિ-નંદ. ૧
સારદ સાર પસાઉલઇ, ચિન્તીત કવિત કરાય,
માતા ! રસ મુજ વાણીઈં, દેજો બહુ સુખ થાય. ૨
શ્રી વિજયાણંદ સૂરીસરૂ, તપગચ્છપતિ સુપ્રસાદિ,
વાચક મુનિવિજય ગુરૂ, ગુણ સમરૂ આલ્હાદિ. ૩
શીલપ્રભાવિં સુખ ઘણું, શીલ સુમતિદાતાર,
શીલિં શોભા અતિ ઘણી, શીલ સદાનંદ નાર. ૪
શીલ અધિકાર કહઈ કવિ, દેવગુરૂ ધર્મ પસાય,
ચંદનરેશર મનિ ધરી, રાસ રચું સુખદાય. ૫
નવ અધિકારઈ વર્ણના, નવ રસમાંહિં પ્રધાન,
ચંદચરિત સુણતાં લહો, કમલા સુખ સંતાન. ૬
સાંભલતાં સુખ ઉપજઈ, વિસ્મય પામઈ મન્ન,
પહેલઈ અધિકારઇ વર્ણવું, ચંદચરિત્ર રતન્ન. ૭

* * * *

અંતે—

ધન્ય ધન્ય ચંદમનિ મહામુનિ...ઢાલ ૫૩. રાગ ધન્યાસી.
જુઓ જુઓ સાઅલ મહિમા નહિ મંડલિ, જાગતો આજપણિ
એમ દીસઈ,
શ્રી ગુરૂ હીરવિજયસૂરી જયકરૂ, નામ સુણતાં ઘણું હર્ષ હું
હીસઈ. ૫૧

ખરતર ગચ્છમાંહિ સોભતાએ, કીર્ત્તિરત્ન સૂરીસ,
પાટ ઉવઝાય થયા એ, લાવણ્યસમય તસુ સીસ. ૩૦
તાસ સીસ વાચક થયાએ, શ્રી પુણ્યધીર પ્રધાન,
શિષ્ય વાચક ભલઉએ, જ્ઞાનકીરતિ... ૩૧
વાચક શિષ્ય વલિ તેહના, ગુણપ્રમોદ રિષરાય,
વાચક શિષ્ય તે ભલઉ, સમયકીરતિ સુપસાય. ૩૨
પંડિત શિષ્ય સદા ભલઉ, વિનયકલ્લોલ નિધાન,
પંડિત વિદ્યમાન છે એ, હરષકલ્લોલ પ્રધાન. ૩૩
શિષ્ય તેહના માલતાએ, ચંદ્રકીરતિ બોલંતિ,
ઉદયકારક ભલઉઈ, સકમરાજ ગુણવંત. ૩૪
શિષ્ય ભલા છે જોડલાએ, ષેમરાજ સુષકાર,
તાસ આગ્રહ કરીએ, ચઉપઇ જોડી સાર. ૩૫
શ્રી ષરતર ગચ્છ રાજીયૌ એ, શ્રી જિનરાજ સૂરિંદ,
સોલસૈ નવ્યાસીયૈ એ, આસૂ સાતમિચંદ. ૩૬
પ્રથમ પહુર બુધિવારનઉ એ, પ્રથમ ઘડી સિદ્ધ યોગ,
શ્રાવક સુષીયા વસૈએ, બાહડમેર રસભોગ. ૩૭
વિધિ ચૈત્યાલય પૂજીયૈએ, શ્રી સુમતિનાથ જિણંદ,
યથાર્થ પુરઉ થયૌ, ભણતાં સુખ આણંદ. ૩૮
ઢાલ સૌલૈ ઇણિ ચૌપઇએ, બિસૈ ઇક્યાસી એહ,
કહી ચંદ્રકીરતૈએ, ભણત સુણત ઉછાહ. ૩૯

—ઇતિ શ્રી યામની ભાનુ મૃગાવતી ચૌપઇ સંપૂર્ણ. વાચનાચાર્ય શ્રી ૧૦૬ શ્રી જિનહંસગણિ શિષ્ય પં. મહિરચંદ લિપિકૃતં સં. ૧૭૮૪ વર્ષે શ્રાવણ શુદિ ૧૪ દિને બીમરસા મધ્યે.

(૧૨ પં. ૧૪ ગુ. વિ)

સીલધારી બહુ સુગુણ ગુણ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં સવિ
આરતિ ભાજિં. ૬૧
ચરિત એ ભણતાં સુણતાં સુણતાં સદા હોઈ કલ્યાણકારી દૈવ,
સંવત **સોલ નિવ્યાસી** કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુરૂ પુષ્પ તે
દિવસમેવ. ૬૨
શ્રી બર્હાનપુર નયરવરમંડણો જાહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંઘ જય જયકરૂ ભવિકજન દુષહરૂ દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઇં. ૬૩
તત્ર શાષા પુરઈ દલપુરવરે જિહાં જિનરાજ સદા દેવ સુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪
તાસ સુપસાયથી સીલ ગુણે કરી, ગાઇયો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સુરસસિ ભુમિં થિર થાયગ્યો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણ
વિલાસો. ૬૫

—ઇતિ શ્રી સીલાધિકારો ચંદમુનિ પ્રેમલાસતી રાસ સંપૂર્ણઃ ૧૭૩૧ વર્ષે જ્યેષ્ટ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લષિતં પંડિત શ્રી ધર્મહર્ષેણ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(ગુ. વિ.). ઇતિ શ્રી ચંદાયણિ નામરાસે નવમો ધિકારઃ શ્રી શીલાધિકારે ચંદમુનિ પ્રેમલાલચ્છી સતીરાસ સંપૂર્ણઃ-ગ્રંથાગ્રંથ ૨૧૦૧ શ્લોક સંખ્યા સંવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો વ. ૭ શુક્રે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
બુરહાનપુરમાં.

આદિ—

ઉદય અધિક મહિમા ઘણો, મનમોહન પાસ,
સંઘ સયલ આણંદકરૂ, સુખ સંપદ બહુ વાસ. ૧
નયર બરહાનપુરમંડણો, મૂરતિ દીઠે મોદ,
પ્રણમું પ્રભુપ્રતિં હઇડે ધરી પ્રમોદ. ૨

જૈણુઇ યવનપતિ અકબ્બર ભૂપતિ તેહ પ્રતિ બુઝવિ સુયશ લીધો,
પડહ અમારિનો માસ છબ્બરસપ્રતિ, જગ જનનઈ ઉપગારી કીધો. પર
તાસ પાટિં પ્રગટ પુણ્ય પૂરણ પ્રભુ, જેણુઇ અકબ્બર સભાઈ પ્રસીધો,
ત્રિણિસઈ ભટ્ટ જીપી જય પામીઓ, શ્રી વિજયસેનસૂરી જગ પ્રસીધો. ૫૩
પાટિં તસ શ્રી વિજયતિલકસૂરી શુભ ચરી જેણુઈ જગિં કુમત મત દૂરી ટાલ્યો,
જ્ઞાન વૈરાગ્ય જગિ દીપતો ત્રિકરણ શુદ્ધિ ગુરૂ વયણ પાલ્યો. ૫૪
તાસ પટ્ટોધર ભવિકજન સુખકર દર્શન દુખહર જાસ દીપઈ,
અતુલ સૌભાગ્ય જયઉદય અધિકો પ્રભુ સકલ ભટ્ટારક માન જીપઈ. ૫૫
શ્રી તપાગચ્છપ્રભુ સૂરીમુકુટામણી, શ્રી વિજયાણંદસૂરી સોહે,
તેહના જેહ સેવા અહનિસિં કરઇ તે ભવિજન તણા સફલ દીહો.૫૬
વિજયજયકારિ તસ રાજિ જગિ જયકર, વાચકાધીશ સિર ઈશ મોટો,
અતિહિં સુપવિત્ર ચારિત્ર જગિ જેહનું ચાલતો હાસ વૈરાગ્ય કોટી. ૫૭
સાર અવતાર ઉપગારમય જેહનો, જેણુઇ બઈશાસ્ત્ર આંપિ ભણાંવી,
મંદમતિ તેહુ પણિ જણુઈ કોવિદ કર્યા, બુઝવ્યા ભાવિ બહુનિ જગિ સુણાવી. ૫૮
શ્રી મુનિવિજય ઉવઝાય સુપસાયથી, સાસનિ દાસ તસ ધ્યાન ધ્યાતો,
સયલ તસ સીસ સંદેહમાં કણ સમો, શ્રી ગુરૂ ગુણહિતે અતિહિં રાતો. ૫૯
સીલ અધિકારઈ એ ચંદમુનિ મહામુનિ સતીય પ્રેમલા પુહુચિં પ્રસીધી,
સંયમ આણુંસરી સાર કેવલવરી અનુક્રમિં પામીઆં સયલ સિદ્ધિ. ૬૦
કવિ દર્શનવિજય વિરતચરિત એમ ભણુઈ, આપિં સંસાર નિસ્તાર કાજિં,

સીલધારી બહુ સુગુણ ગુણ ગાયતાં, શુદ્ધ પરિણામિં સવિ
આરતિ ભાજિં. ૬૧
ચરિત એ ભણતાં સુણતાં સુણતાં સહા હોઈ કલ્યાણકારી દેવ,
સંવત **સોલ નિવ્યાસી** કાર્તિક સુદિ દસમી વાર ગુરૂ પુષ્પ તે
દિવસમેવ. ૬૨
શ્રી બર્હાનપુર નયરવરમંડણો જાહા મનમોહન પાસ રાજઈ,
સંઘ જય જયકરૂ ભવિકજન દુપહરૂ દેવસેવા કરઈ બહુ દિવાજઈં. ૬૩
તત્ર શાષા પુરઈ દલપુરવરે જિહાં જિનરાજ સદા દેવ સુપાસો,
ધ્યાન તસ ચિત ધરી ત્રિકરણ શુદ્ધિ કરી, જગતની જ્યોતિ જગમાં
વિસેસો. ૬૪
તાસ સુપસાયથી સીલ ગુણે કરી, ગાઇયો સરસરસ એહ રાસો,
જિહાં લગઈ સૂરસસિ ભુમિં થિર થાયયો, વિસ્તરો જગમાંહિ ગુણ
વિલાસો. ૬૫

—ઇતિ શ્રી સીલાધિકારો ચંદમુનિ પ્રેમલાસતી રાસ સંપૂર્ણ: ૧૭૩૧ વર્ષ જ્યેષ્ટ વદિ ૧૦ દિને રવિવાસરે લષિતં પંડિત શ્રી ધર્મહર્ષેણ. શ્રી રાજનગર શ્રી વીર પ્રસાદાત્-(ગુ. વિ.). ઇતિ શ્રી ચંદાયણિ નામરાસે નવમો ધિકારઃ શ્રી શીલાધિકારે ચંદમુનિ પ્રેમલાલચ્છી સતીરાસ સંપૂર્ણ:-ગ્રંથાગ્રંથ ૨૧૦૧ શ્લોક સંખ્યા સંવત ૧૭૬૦ વર્ષે આસો વ. ૭ શુક્રે (દે. લા. પા. ૫૪)

(૫૦૨)+ વિજયતિલકસૂરિ રાસ. સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિ.
બુરહાનપુરમાં.

આદિ—

ઉદય અધિક મહિમા ઘણો, મનમોહન પાસ,
સંઘ સયલ આણંદકરૂ, સુખ સંપદ બહુ વાસ. ૧
નયર બુરહાનપુરમંડણો, મૂરતિ દીઠે મોદ,
પ્રણમું પ્રભુપ્રતિં હઇડે ધરી પ્રમોદ. ૨

અઈવાણાગય સંપ્રતિ વંદું જિન ચોવીસ,
ચાર તિથંકર શાશ્વતા વિહરમાન વલી વીસ. ૩
કરમ ખપી મુગતિં વસ્યા સિદ્ધાસિદ્ધ અનંત,
તે અહનિસિ આરાહીઇ, અનંત ગ્યાન ગુણવંત. ૪
ગુણ છત્રીસે નિરમલા, સોહે અંગ અનૂપ.
આચારજિ નિત વંદીઈ, કલિકાલે જિનરૂપ. ૫
સકલ સૂત્ર સિદ્ધાંત તે ભણે ભણાવે સાર,
વાચક ગુણ પંચવીસસિઉં આરાધું સુખકાર. ૬

* * * *

અંતે—

રાગ ધન્યાસી.

રાજનગર ગુરરાજ પધાર્યા, ભવિયણ અતિ આણંદજી,
ધર્મધ્યાન બહુ માન ઉપાયા પામે પરમાણંદજી. ૮૭
દાન દીએ બહુ ગુરૂ ઉપદેસેં પાલે સીલ સુભાવેજી,
તપ તપે વર ભાવન ભાવે ધન વાવરે ગુરૂ આવેજી. ૮૮
વાચક વિબુધ બહુ મનિ પરવરીઓ, રાજે શ્રી ગુરરાજજી,
વિજયતિલકસૂરિ પાટ પનોતો દીપાવે ધર્મકાજજી. ૮૯
ઉદયવંત અધિકો મહિમંડલે પ્રતપો જગ ઉપકારીજી,
મેરૂ મહિધર મહી રવિ સસિ હર સાયર થિરતા ધારીજી ૯૦
તિહાં લગેં એ આસીસ અનોપમ તાર્યા બહુ નરનારીજી,
એ ગછધારી બહુ હિતકારી સાચો પર ઉપગારીજી. ૯૧
સંવત સસિ રસનિધિ મુનિવરસિ પોસ સુદિ રવિ કર યોગેજી,
રાસ રચ્યો એ આદર કરીનેં શાસ્ત્ર તણે ઉપયોગેજી. ૯૨
વીસલનયર કેસવસા નંદન ધિન્ન સોભાઇ માયજી,
શ્રી રાજવિમલ વાચક સીસ અનોપમ મુનિવિજય ઉવઝાયજી. ૯૩
તાસ સીસ પભણે બહુ ભગતેં દર્શનવિજય જયકારીજી,
નયર બરહાનપુર મંડણ મેરા શ્રી મનમોહન પાસજી. ૯૪

તાસ પ્રસાદેં એ વિસ્તરયો, મહિમંડલિ એ રાસજી,
જે ગીતારથ જગ હિતકારી તેહતણો હું દાસજી,
ધર્મવંત વલી ગુણના રાગી આણી અધિક ઉલ્લાસજી. ૯૪
કૃપા કરી મુઝ ઉપરિ સહુએ કરવો શુદ્ધ પ્રબંધજી,
કાનો માત્ર ગાથા છંદે જેહ અશુદ્ધ હોઇ બંધજી. ૯૭
જિહાં લગેં એ શાસન શ્રી જિનનું, જિન આણાના ધારીજી,
તિહાં લગેં એ ભણયો સુણયો રાસ વિજય જયકારીજી. ૯૮

—તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી હીરવિજયસૂરિ વચનારાધક ભટ્ટારક શ્રી વિજયતિલકસૂરિ રાસઃ સાગર હુંડી ગર્ભિતઃ સંપૂર્ણઃ ચિરંજીયાત્ શ્રી બરહાનપુર નગરે લિખિત પં. દર્શનવિજયેન-સ્વાન્ય પરોપકાર બુદ્ધિયુકતેન કુમત નિરાકરણાય, કર્મ્મ નિર્જરણાય ચ-શ્રી રસ્તુ-કલ્યાણ ભવતુ. (આ પ્રત કવિના સ્વહસ્તની છે.) —૬૯-૧૭ લીં.

(પ્ર૦ ઐ૦ રાસસંગ્રહ ભા. ૪.)

---

૨૬૧ જિનરાજસૂરિ. (ખ૦)

(૫૦૩) ગજસુકુમાલ રાસ. સં. ૧૬૯૯ વૈશાખ, શુદ ૫. અમદાવાદમાં.

આદિ— દૂહા.

નેમીસર જિનવરતણા, ચરણ કમલ પ્રણમેવિ,
સાધુ સાધુ ગુણ ગાવતાં, સાંનિધિ કરિ શ્રુતદેવિ. ૧
સૂધઉ મારગ ઉપદિસઈ, પાલઇ વિસવાવીસ,
દૂસમ કાલઈ તઉ મિલઇ, જૈ તૂસઇ જગદીસ. ૨
દૂઆ અપૂરવ પૂરવઈ, ચારિતધર ચઉસાલ,
ગાતાં જિમ તિમ ગુણ હુવઇ, જાતાં જિમ મઉસાલ. ૩
કહઈ કેવલી કેવલી, સ્યૂં ન કહઈ એ સાર,
સાધુ ધરમ દસવિધ તિહાં, ક્ષમા તણઇ અધિકાર. ૪

સોહમ વચન હિયઇ ધરી, ગયસુકુમાલ ચરિત્ર,
કહિવા મુઝ મન અલજયૌ, કરિવા જનમ પવિત્ર. ૫
તાસુ પ્રસંગિ અનીક જસ, પ્રમુખ ચરિત્ર હિતકામિ,
ચતુર ચતુરવિધ સંઘ મિલી, સુણુઉ બણુઉ મતિ સારિ. ૬
સરસ વચન તેહવા ન છઈ, પિણુ સરસ ચરિત્ર છઈ તાસ,
સાકર કેલવણી પખઈ, સ્યૂં ન ધરૈ મીઠાસ. ૭

(ધિરાજી પ્રત)

* * * *

અંત—

ઢાલ ૩૦ રાગ ધન્યાસી—શાંતિજિન ભાંમણુઇ જાઉં. એ દેશી.

* * * *

સંવત સોલનિનાનૂ વરસઈ, વૈશાખે શુભ દિવસે,
સુદિ પાંચમિ સુભ દિને સુભ વારે, એહ રચ્યો સુભવારઇ. ૧૨
શ્રી જિનસિંહસૂરિ ગણુધારી, ખરતર ગચ્છ ઉદારા,
શ્રી જિનરાજ તાસુ પરભાવે, ઇણુવિધિ મુનિગુણુ ગાવે. ૧૩
એહ સંબંધ સદા સાંભલિસ્યૈ, તાસુ મનોરથ ફલિસ્યૈ,
આઠમિ અગતણુૈ અનુસારે, જોડિ સ્વમતિસારે. ૧૬
કવિ કલપન જે અધિક રચી જે, મિચ્છાદુક્કડ દીજૈ,
શ્રી જિનધરમતણૈ સુપ્રસાદે, અધિક સદા જસવાદે. ૧૮
મંગલ સુખસોહગ પામીજૈ, જિનવર ચરણાં નમીજૈ,
પહિલી જોડ કરી જિનરાજે, સાધી શિવપુર રાજૈ,
શ્રી જિનરતન તસુ પાટ વિરાજૈ, ખરતર બિરૂદ સવુછાજઇ. ૨૧

સાધુજીરી ભાવના ભાવો૦

—ઇતિશ્રી ગજસુકમાલ મહામુનીશ્વર ચતુષ્પદી સમાપ્તા સં. ૧૭૪૩ વર્ષે જ્યેષ્ઠ માસે શુક્લપક્ષે ત્રયોદશી તિથૌ રવિવારે લિખિતં અહિપુર મધ્યે શ્રી જિનચંદસૂરિ વિજય રાજ્યે.

તે પરથી સં. ૧૯૦૮ માં લખી. ૧૧૧-૯ ગુ. વિ. ડે. રત્ન.

—ઢાલ ૩૦ ગ્રંથાગ્રં ૭૫૦ લિખિતં-સંવત્ ૧૭૪૫ વર્ષે પોસ શુદિ ૧ દિને શ્રાવિકા કપૂરબાઈ વાચનાર્થં.

શ્રીરસ્તુ. પા. ૩૫ પં. ૧૧—આ. ક.

—દૂહા ૩૦ ગાથા ૫૦૦-૫૪ સંવત ૧૮૦૮ વર્ષે આસોજ સુદિ વિજય ૧૦ દિને બુધવાસરે સંપૂર્ણં કીધો. શ્રીમદ્ ચંદ્રગચ્છાધિરાજ ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી નન્હ સૂરિજી તત્પટ્ટે ભટ્ટાર્ક ૧૦૮ શ્રી ઉદ્યોતનસૂરિજી તત્સિષ્ય ખુસ્યાલચંદ્રેણ લિપિતં શ્રી ઉદયપુર નગરે પા. ૧૭-૧૪ આ. ક.

—સં. ૧૭૫૯ વર્ષે જ્યેષ્ટ માસે કૃષ્ણપક્ષે દસમી તિથૌ શ્રી સ્વર્ણગિરે પંડિત દયામૂર્ત્તેન લપીચક્રે. ૧૭-૧૭ હં. ભં. નં. ૧૭૮૩

ધોરાજી પ્રતિમાં.

અંતે—

આજ નિહેજો દીસૈ નાહરે—એ જાતિ.

ઇણિપરિ ગજસુકુમાલ મહામુણી, ધ્યાની થિર કરી ચીત,
રહિ સમસાનૈ ષટવિધ જીવસૂં, મીતપણું પરચીત. ઇ૦ ૧
ઢાઈ કરમ ગઢ કેવલ સંપદા, લહિ પહુતો નિરવાણિ,
સ્ત્રીનર પંડગ વેદ જિહાં નહી, આતમરૂપ વખાણિ. ઈ. ૨
ગરૂઅઉ પિણ ગુણિ અગુરલઘુપણૈ, લીન કરૈ સંસાર,
ચઉપપણે ગુણ કહતાં એહના, ઉત્તમ હુઇ અવતાર. ઇ. ૩
પદ્મનાભ વચનૈ જિણ આદર્યો, ઇસપણો દિન એક,
જિનવર વચને તે તજિ, 'વ્રત ભજ્યો રંગતણી ધરિ ટેક. ઈ. ૪
સૂરિ જસ સહર બેઉ સાષિયા, જીવૈ રાખ્યા જાણિ,
પૂરિ કરણી હરણી ભવતણી, કીધી સુણિ જિણવાણિ. ઇ. ૫
સંવત સોલાહસૈ ણિણાણુવૈ, રાજનગરિ વૈસાખિ
સુદિ પાંચમિદિનિ **અઠમઅંગની**, સાખિ ખરી મનરાખિ. ઈ. ૬
સોહમ જંબુપાટિ અનુક્રમે, **ખરતર** ગુરૂ સિરદાર,
શ્રી **જિનચંદ** જયો જિનસાસને, જુગવર પદવી ધાર. ઇ. ૭

અકબરસાહિ ભણી જિણુ રીઝવી, ખાટયા મોટામોલ,
દીપાવ્યો જિનધર્મ દયાગુણે, ગજપતિ ગુણહિ અમોલ. ઈ. ૮
જહાંગીર સાહે ગુણ જોઈને, જુગપવર પદવી જાસ,
આપી થાપી આજદિવસ લગે, કીરતિ કરે પ્રકાસ. ઈ. ૯
શ્રી જિનસિંહ સુગુરુ સુપસાઉલે, પભણે શ્રી જિનરાજ,
સાધુ તણાં ગુણ કરતાં ચીતવ્યાં, સીઝે આતમ કાજ. ઈ. ૧૦
પૌત્ર વિનેય વિનય નયકરિ ભલો, રંગવિનય ઇણ નામિ,
તાસ તણો મણિ આદર ધરિ ઘણો, તિમ હિત સુખફલ પામિ. ઈ. ૧૧
ધુરિથી અક્ષર હાલે પદપદે, ઈકિઈકિ દુઈ તીન
અનુક્રમિ વાચી નામ કવીતણો, પામે જ્યો લયલીન. ઈ. ૧૨
મંગલરૂપ મહામુનિ નામ ગે, નવનવ મંગલ થાઇ
દીપક દીપથકી હુઇ ઈહાકિણે, અચરિજ વાત ન કાય. ઈ. ૧૩
એહ સંબંધ નિબંધ સુકૃતતણો, સાંભલિ ત્રિકરણ સાર,
તત્ત્વજાણિ કરિ કરિવો મનથકી, ક્રોધતણો પરિહાર. ઈ. ૧૪
ઇણ પરિહારે ઉપસમ વિસતરૈ, ઇણહિજ ગુણ નિસતાર,
નિસતારૈ વિસતાર સુજસતણો, સુજસૈ જયજયકાર. ઈ. ૧૫

—ઇતિશ્રીમદુપસમ નિરૂપમ ગુણરસાલ કીરધીરતામરનર નિકર મધુકર પરિચુંબ્યમાન મધુરતરયશઃ સુધાધારદુઃસહ મહોષ્ણુ પરીષહ સહન મહાદહન દગ્ધ સુસ્નિગ્ધ કર્મ દ્રુમલતાવનમહન સંપ્રાપ્ત પર્યાપ્ત દૈવતમહનઃ શ્રી વસુદેવદેવકી સુનુ સ્વેવાયનોદન પવિત્ર વિકલ્પ જલ્પ વલ્લરી લવિત્ર શ્રી ગજસુકુમાલ ચરિત્ર અખંડ દંડાયમાનં શ્રી વસુદેવ દેવકી ચરિત્ર સહિત શ્રીમજ્જિ જિનરાજસૂરીસ્વર વિરચિત સુપચિત અમિત સુકૃત ક્રિયા પિયાર્હત મતરત પ્રાણિમનઃ પ્રીણનાય તદ્વાચ્યમાન સુખાસૌ મૌને દતાદાન દાય. લિ૦ શ્રી પટ્ટણા નગરે ૧૭–૧૭ પો૦ (આ જૂની પ્રત લાગે છે.)

ધન્યાશાલિભદ્ર રાસ. સં. ૧૬૭૮ નો આ કવિએ રચ્યો છે એમ તેની પ્રશસ્તિ પરથી કદાચ કોઇ લઇ શકે. જુઓ **મતિસાર**

નં. ૨૩૯ પૃ. ૫૦૧. કદાચ મતિસાર એ મૂળનામ યા તખલ્લુસ હોય ને પછી જિનરાજસૂરિ નામ પડયું હોય. આ વિચારવા યોગ્ય છે.)

(૫૦૪) +ચતુર્વિંશતિ જિનગીત (ચોવીશી)

આદિ—

મંન મધુકર મોહી રહિઉ, રિષભચરણ અરવિંદરે,
ઊડાયો ઊડઇ નહી, લીણું ગુણ મકરંદરે—મન૦ ૧
રૂપઇ રૂડે ફૂલડે, અલવિન ઊડી જાયરે,
તીષાહી કેતકીતણા, કંટક આવઈ દાયરે—મન૦ ૨

* * * *

ચઉવિહસુર મધુકર સદા, અણહૂંતઇ ઇક કોડિરે,
ચરણકમલ જિનરાજના, સેવઇ બે કરજોડિરે—મન૦ ૫

—આદીશ્વરી ગીત.

* * * *

અંતે—

વીરગીત સમું ગીત રચ્યા પછી.

ઇણ પરિ ભાવ ભગત મનિ આણી, સુધ સમકિત સહિનાણીજી
વર્ત્તમાન ચઉવીસી જાણી, શ્રી જિનરાજ વષાણીજી. ૧
જો મૂરતિ નયણે નિરષીજે, જો હાથઇ પૂજીજઈજી,
જો રસનાયઇ ગુણ ગાઇજઈ, નરભવ લાહો લીજઇજી. ઇણ. ૨
યુગવર જિનસિંહસૂરિ સવાઇ, ખરતર ગુરૂ બરદાઇજી,
પામઈ જિનવરના ગુણગાઈ, અવિચલ રાજ સદાઇજી. ઇણ. ૩
પહલી પરત લિષાઇ સાચી, વાર ગુરૂમુષિ વાચીજી,
સમઝી અરથ વિશેષઇ રાચી, ઢાલ કહેજ્યો જાચીજી. ૪
કેઇ ગુરૂમુષિ ઢાલ કહાવઉ, કેઇ ભાવન ભાવઉજી,
કે જિનરાજતણા ગુણ ગાવો, ચઢતી દઉલતિ પાવઉજી. ૫

—ઇતિશ્રી ચતુર્વિંશત ગીતમ. ૨૫ શુભંભવતુઃ શ્રી સંવત્ ૧૭૬૨ વર્ષે આસ્વનિ માસે કૃષ્ણપક્ષે ૧૦ તિથૌ શનિવાસરે શ્રી બૃહત્ ખરતર

ગચ્છે શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિ સંતાનીયે વા૦ શ્રી ૫ મહિમા મેરગણિ તત્સષ્ય- દ્યષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર શ્રી કલ્યાણસાગરજી, તત્ શિષ્યમુખ્ય પં. પ્રવર દેવધીર, તત્ શિષ્ય સુખહેમ લિપીચક્રે શ્રી કોલુ મધ્યે. શુભં ભૂયાત (પાછળથી બીજાના અક્ષરમાં ઉમેર્યું છે કે સાધ્વી શ્રી સરૂપાંજી શિષ્યણી ચિરંજીવ સજ્જનાં પઠનાર્થે શુભંભવતુ) ૫-૧૫ ક. મુ. (મારી પાસે છે). પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ.

(૫૦૫) +વીસવિહરમાન જિનગીત (વીશી)

આદિ—

સીમંધર જિનસ્ત૦

મુજ હીયરો હેજાળુઆ, ભાખર ગણે ન ભીંત
આવે જાવેરે એકવો, કરવા તુમસું જી પ્રીત. ૧
સીમંધર કરજ્યો મયા, ધરિજ્યો અવિહડ નેહ
અમ્હચા અવગુણ જોયને, રિખે દિખાડો જી છેહ. સીમંધર. ૨

× + × ×

અંતે—

અજિતવીર્ય જિનસ્ત૦

મિલઆવોરે મિલઆવોરે, શ્રી અજિતવીરજ ગુણ ગાવોરે. મિલ.

* * * *

ચિનભગતિ વસે પૂરીજેરે, માનવભવ લાહો લીજેરે,
જિનરાજ સપાઈ કીજઈરે, મનિ વછિતિ સુખ પામીજેરે. મિલ. ૫

ઢાલ લોકસરૂપની જાતિ.

વીસ જિણેસર જગ જયવંતા જાણીયેરે, અઢીયદ્વીપ મઝાર,
ધન તે ગામાગર પુર વિહરતારે, સાધુતણે પરિવાર— વીસ.
વાસુદેવ બલદેવ ભગતિ નિત સાચવેરે, લહિવા ભવજલ તીર,
ચોરાસી પૂરવ લખ સહુને આઊખોરે, ગુણ ગરૂવા ગંભીર— વીસ.
વૃષભલંછણ તનુની અવગાહનારે, ધનુસય પંચ પ્રમાણ,
સમવસરણ બારહ પરષદ પ્રતિબોધનારે, જગગુરૂ અમૃતવાંણ—વીસ.

ધન ધન તે જીહા, પ્રભુગુણ ગાઇયેરે, આંણી મન આણંદ,
ધન ધન તે દિન જિણ દિન ભાવે ભેટીયેરે, વિહરમાંણ જિણચંદ—
વીસ.
ખરતર જુગવર શ્રી જિનસિંહ સૂરીંદનેરે, સીસે ધરીય જગીસ,
શ્રી જિનરાજવચન અનુસારે સંથુણ્યારે, વિહરમાણ જિનવીસ—
વીસ.

—શ્રી વીકાનેર મધ્યે. લિપીકૃતં પઠનાર્થં. ૭-૧૧ ક. સુ (મારી પાસે)
પ્ર૦ ચોવીશીવીશી સંગ્રહ, આમાં આ છેલ્લી ઢાલ નથી.

ગોડી લઘુસ્ત૦ ૭ કડીનું.

આદિ—

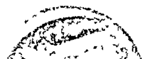
વાલ્હેસર મુઝ વીનતિ, ગોડીચા, અવલેસર અવધાર હો ગઉડીચા રાય,

અંતે—

વલિ અલવેસર સંભારિજ્યો ગ૦ ઇમ જંપે જિનરાજ હો. ગ. ૭ વા૦

—વ્યલેખિતુ લછીદાસગણિના-૧-૧૨ મારી પાસે છે.

[આ જિનરાજસૂરિ-પિતા વોથરા ગોત્રીય શાહ ધર્મસિંહ અને માતાનું નામ ધારલદેવી. જન્મ સં- ૧૬૪૭ વૈશાખ શુદિ ૭, દીક્ષા સં. ૧૬૫૬ માગશર શુદિ ૩ વીકાનેરમાં, દીક્ષાનામ રાજસમુદ્ર, વાચકપદ સં. ૧૬૬૦ જિનચંદસૂરિએ આસાઓલી શહેરમાં, આચાર્યપદ સં. ૧૬૭૪ ફા. શુ. ૭ મેડતામાં ચોપડાગોત્રીય શાહ કરણે કરેલા મહોત્સવપૂર્વક લઈ નામ જિનરાજસૂરિ રાખ્યું. પછી તેમણે ભણશાલી થેરૂ શાહે ઉદ્ધાર કરેલા શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા જેસલમેરમાં કરી-જુઓ પ્રશસ્તિ જેસલમેરના પુસ્તક ભંડારની સૂચિ (ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાંની) પૃ. ત્યાર બાદ સં. ૧૬૭૫ વૈશાખ શુદ ૧૩ શુક્રવારે અમદાવાદના પોરવાડ સંઘપતિ સોમજીના પુત્ર રૂપજીએ શત્રુંજય પર બનાવેલા ચતુર્મુખ દેવાલયમાં શ્રી ઋષભ ચોમુખજી આદિ ૫૦૧ જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ માટે જુઓ લેખાંક ૧૪ થી ૨૦, ૨૩ અને ૨૪ મુનિ શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન

જૈન લેખ સંગ્રહ ભાગ બીજો. તે સિવાય બીજા ઘણાં સ્થળોએ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા ને સ્થાપના કરી. સં. ૧૬૮૨ નો શત્રુંજય પર શિલાલેખ માટે જુઓ લેખાંક ૨૬, સં. ૧૬૭૭ ના મેડતાના મંદિરનો લેખ જુઓ લેખાંક ૪૩૪, ૪૩૫ ઉપરોક્ત સંગ્રહ. આચાર્યને અંબિકા દેવીએ વરદાન આપ્યું હતું. તેમણે ઘંઘાણી નગરમાં ઘણો વખત થયાં જમીનમાં રહેલી પ્રતિમાને પ્રશસ્તિના અક્ષરો જોઇને પ્રકટ કરી હતી. તેમણે તર્ક, વ્યાકરણ, છંદ, અલકાર, કોશ કાવ્યાદિનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા શ્રી હર્ષના નૈષધી મહાકાવ્ય પર જૈનરાજી નામની સંસ્કૃત ટીકા રચી હતી. એમના વખતમાં ખરતરગચ્છમાં સં. ૧૬૮૬ માં જિનસાગર સૂરિથી લઘુ આચાર્ય ખરતર શાખા નીકળી. પોતે સં. ૧૬૯૯ ના અષાઢ શુદિ નવમીને દિવસ પાટણમાં સ્વર્ગે ગયા. તેમની પછી તેમના પટ્ટધર (૬૪મા) જિનરત્નસૂરિ થયા. નાહરકૃત જૈ. લે. સં. માં સં. ૧૬૭૭, ૧૬૮૬-૮-૯૦ ના શિલાલેખો તેમના મળે છે. તે પૈકી સં. ૧૬૭૭ મા એક લેખમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છેઃ-શ્રી બૃહત્ખરતર ગચ્છાધીશ્વર સાધૂપદ્રવવારક પ્રતિબોધિત સાહિ શ્રીમદકબર પ્રદત્ત યુગપ્રધાનપદધારક શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ જહાંગીર સાહિ પ્રદત્ત યુગપ્રધાન પદધારક શ્રી જિનસિંહસૂરિપટ્ટ પૂર્વાચલ સહસ્રકરાવતાર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર શ્રી ભાણવટ નગરશ્રી શાંતિનાથાદિ બિંબ પ્રતિષ્ઠા સમયનિ-રત્સુ(ત્ર)ધાર શ્રી પાર્શ્વપ્રતિહાર સકલ ભટ્ટારક ચક્રવર્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ શિરઃ-શૃંગારસાર મુકુટોપમાન પ્રધાને ॥ તેજ વર્ષના બીજા લેખમાં એમ છે કે—

...શ્રી જિનસિંહસૂરિ પટ્ટોત્તંસ લબ્ધશ્રી અંબિકાવર પ્રતિષ્ઠિત શ્રી શત્રુંજયાષ્ટમોદ્ધાર પ્રદર્શિત ભાણવડ મધ્યે પ્રતિષ્ઠિત શ્રી પાર્શ્વપ્રતિમા પીયૂષવર્ષણ પ્રભાવ બોહિત્ય વશમંડન ધર્મસી ધારલદે નન્દન ભટ્ટારક ચક્રવર્ત્તિ શ્રી જિનરાજસૂરિ દિનકરૈ.-આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ પ્રભૃતિ યતિરાજૈઃ-પ્રતિષ્ઠિત ભટ્ટારક પ્રભુ શ્રી જિનરાજસૂરિ પુંગવૈઃ શ્રી મેડતા નગર મધ્યે. સં. ૧૬૮૬ અને ૮૮ ના લેખમા ઉ. અભયધર્મ હતા,

અને સં. ૧૬૯૦ ના લેખમાં પોતાની સાથે ઉ. કમલલાભ, પં. લબ્ધિ-કીર્ત્તિ, પં. રાજહંસ વગેરે પરિવાર હતો એમ જણાવ્યું છે.

---

૨૬૨ ભુવનકીર્તિ બીજા (ખ૦ ખેમશાખા સ્થાપક ક્ષેમ-કીર્ત્તિ સંતાનીય શિવસુંદર પાઠક-પદ્મનિધાન-હેમસોમ-જ્ઞાનાનંદ શિ.)

(૫૦૬) જંબુસ્વામી. સં. ૧૬૯૧ આ. શુ. ૧૧

આદિ—

જ્યોતિ પુરાતન મન ધરિ, કરી ત્રિકાલ પ્રણામ,
તુરત ફલે સવિ તેહના, મનના વંછિત કામ. ૧
ધ્યાન ધરો તિણ તેહનો, વિઘન સહુ જિમ જાઇ,
દીપક દીપે કિમ તિહાં, અંધારે રહિવાઇ. ૨
પ્રણમું વીર જિણંદના, ચરણસરોરૂહ દોઇ,
છત્રછાયા થઇ જેહની, વસીયે નમીયે સોઇ. ૩
પિરિયે દેખી માનીયે. થેવર નઉમી ડાસ,
તિમ સદ્ગુરૂને નામ ગઇ, શિષ્ય તણો જસવાસ. ૪
નામ ગ્રહું ઇણિ કારણે, શ્રુત નિધિ સોહમ સ્વામિ,
આજસમે જે સાધુજન, તે વરતે જસ નામિ. ૫
પાથર સરિખો પ્રાણિયો, પ્રતિમા જિમ પૂજાઇ,
ગુરૂ કારીગર હાથ વસે, પ્રણમું તેહના પાય. ૬
જેઅ કંતપિય ભોગરસ, સઈ વસિ લહિ છોડંતિ,
ત્યાગી તે ઇમ આગમી, આગમ માહિ કહંતિ. ૭
ઉક્તાંચ જે અકંતે પિએણતીયં,
ત્યાગી જનસિરઇ, વહતો અધિક વખાણ,
બાલ વયે અબ્રહ્મનો, તિમ કિધો પચખાણ.

જંબુસામિ મુણિંદનો, રચિ હું રાસ રસાલ,
સાંભલિજો વિકથા તજી, બાલ તથા ગોપાલ. ૯
જો પિણ કેઇ ચઉપઇ, ઇણિ અછે અનેક,
તોહી જીહા આપણી, પાવન કરવા વિવેક. ૧૦
ગિરૂયાના ગુણ ગાવતાં, સફલ હુવે અવતાર,
પાપ ટલે ચિર કાલનાં, તરીયઈ લહુ સંસાર. ૧૧

અંતે—

ઢાલ ૫ ગીતા છંદની.

સોહમ જંબૂ પટ્ટ અનુક્રમે, કૌટિક ગણ કુલચંદ હિયડે રમે,
વઈરી શાખા ખરતર ગચ્છપતિ, શ્રી જિનરાજ સૂરીસર ગજપતિ.
શ્રાવક જતી જતિની શ્રાવિકા સેવા કરે,
પાતસાહિ ઝી લગિ જાસ પૂરણ પહુંચિ અતિશય જે ધરે.
ઉમરાઓ આલમતણા જાણે કવિ વખાણે વડ વડા,
કુમતિ હઠિ લાજીયઈ આગલિ ગયા બીહતા બાપડા. ૧
વાદિ મઇગલ મદ ગાલણ ભણી, કેહરિ સમવડિ સોભ લહઈ ઘણી,
સરસતિકંઠાભરણ ગવાવએ, અવિરલ વાણી મધુર સુહાવએ,
સોહાવએ સહુ સુરિમાહે બોલ લીધા નિરવહઇ,
જિનરાજ સરિસર સવાઇ જે તહથ જગિ ગહગહે.
તેહનિ શાસનિ વિજયમાને થંભ તીરથ પુરવરે,
શ્રી થંભણાધિપ પાસજિનનો લહિ પસાય ભલી પરે. ૨
શ્રી જિનકુશલ સુગુરૂ સંતાનીયા, ખેમ કીરતિવાચક બહુ માનયા,
ધરણિંદ પદમાવતિ નિતુ જેહને, સાચે સાનિધ કરતા તેહનેં,
ઇકેમો દસે (પા. તેહને સઉ ઇકિદમે) છહ અધિકા સીસ જાતિલા થયા,
ખરતરે ગચ્છે કીધ ઉન્નતિ ઇટિ સુરની લહિ મયા.
તિહા થકી પસરી ખેમશાખા તિહાં પટ બાધા તણા,
પર જાણ વીણ પ્રવીણ જિહના કહે કવિયણ ગુણ ઘણા. ૩
શ્રી શીવસુંદર પાઠક સીસએ, વાચક પદ્મનિધાન સુસીસએ,

હેમસોમગણિ તસુ શિષ્ય સુસંજતી, જ્ઞાનનંદિ ગુરૂવાચક વરમતિ,
વરમતી તાસુ સુશિષ્ય પાઠક **ભુવનકીરતિ** ગણિવરો.
કહે સરસ જંબુરાસ નવનવ ઢાલ બંધે સુંદરો,
આગ્રહે **ભાવોદય** ગણીને **રાજરંગ** તણે તથા,
વર જ્ઞાનરંગ સુબુદ્ધિ વાધે નિસુણતાં જંબૂ કથા. ૪
સંવત ×**સોલસહહેં એકાણુયે,** શ્રાવણ શુદિ ઇગ્યારસિ વાસરે,
દૂહા ઢાલ તણી ગાથા મિલી, તેરહસય ગુણહત્તરે છંદ છે વલી,
છે વલી ઢાલ ઇહિાં પંચાવન ચ્યાર તિમ અધિકાર એ,
પરિશિષ્ટ પર્વ તણી ગ્રહી છે સાખિ ઇહાં કિણિ સારએ,
પુણ્યાઢય પુરપ તણા કથાનક જિમ કહીજે ઊમહી,
તિમ થાઈ રંગરલી વધાવા નવ નવી સાતા સહી. ૫

* * * *

—સર્વ ગાથા ૫૫ ઇતિ શ્રી ભુવનકીરતિ વિરચિતે જંબુચરિતે ચતુર્થોધિકારઃ-જંબુ ચતુષ્પદી સંપૂર્ણ સં. ૧૭૬૯ વર્ષે મૃગશીર્ષ માસે કૃષ્ણપક્ષે ત્રયોદસી તિથૌ રવિવાસરે પાટણ મધ્યે ઋ૦ શ્રી પઉત્તમચંદજી શિ૦ ઋવેલજી ઋ. કુશલચંદેન લિ૦ પા. ૨૭-૧૯ (સારી પ્રત છે.)
રાજકોટ પૂ૦ અ.

(૫૦૭) ગજસુકુમાલ ચોપાઇ સંવત ૧૭૦૩ માહા વદ ૧૧ ગુરૂ ખંભાતમાં.

અંતે—

ગજસુકુમાલ મહામુનિ આ ચૌપૈરે ઉપસમનેં અધિકાર
સાંભલ ગુણ એહજ ધરજ્યો જીવમેરે પરમ રહસ્ય વિચાર. ૨

× પાઠાંતર-સંવત સતરૈસે પંચોત્તરે, આમ અનંતનાથજી ભંડારની પ્રતમાં છે. તે સંવત ૧૯૨૫ રા. વર્ષે શાકે ૧૭૯૦ પ્રવર્ત્તમાને માસોત્તમ માસે ઉત્તમ માસે ગ્રેષ્ટ માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વિતિય ૬ તિથૌ બુધવાસરે લપીકૃતં શ્રીમત્તપાગચ્છ પં. ગંભીરસાગર ગ૦ નાગોર નયર મધે. ૪૨-૧૭ અનંત.

તીન ગગનિ રિસ સસિ વદિ મધ ઇકાદસીરે મૂલનક્ષત્ર ગુરૂવાર
બંબતીરથ પુરિ થંભણપાસ પસાઉમેરે ધ્યાન હિયેં તસુ ધાર. ૩
સોહમ સામિ પરંપર પાટિ અનુક્રમેરે કોટિક ગણ ગુણચંદ,
રી સાખા બિરદ લહ્યાં વાદે પરીરે ખરતર તિણ સુખકંદ. ૪
અભયદેવ જિનવલ્લભ દત્ત જિહાં થયારે કુશલ સુરિંદ સરીક,
ટવનશ્રી જિનરાજ પટોધર પરગડોરે નર ધણેં નિરભીક. ૫
સકબંધી શ્રી સાહજહાંન જહાનમેરે પતસાહેં સિરદાર
તાસ હુકમ ફુરમાણેં જયત તણોં ધણીરે ગછપતિ ગુણભંડાર. ૬
રસવાઇ શ્રી જિનરંગ સૂરીસરૂરે વિજયમાંન વરરાજ,
મસાખ પટબાયા આગમ કસવટીરે ઉવઝાય સિરતાજ. ૭
શ્રી સિવસુંદર શિષ્ય પવર વાચક પદેરે પદ્મનિધાન ગણીસ
હેમસોમગણી સેવક વાચક ગુણનિલારે આનંદ ગુરૂસીસ. ૮
ભુવનકીરતિ કહે પાઠકિ ભાવઇ અતિઘણેરે ઉપસમ ધરિ સંબંધ,
શિષ્ય ભગત ભાવોદય ગણિનેં આદરેરે લહિવા સુભ અનુબંધ. ૯

(કલશ,)

શ્રી વીરજિનવર પાટપાટેં ગચ્છ ખરતરસેં ધણી,
શ્રી જિનરંગ સૂરીંદરાજે પેમસાખે દિણમણી,
શ્રી આંનનંદ ગણીંદ વાચક ચરણ સેવક તાસ એ,
શ્રી ભુવનકીરતિ કહેં ગજસુકુમાલ મુનિનોં રાસ એ. ૧

—સંવત ૧૭૫૫ વર્ષે આસો સુદિ ૧૧ બુધે શ્રી ઉદયપુર મધ્યે
લિપિકૃત. (ઈડર બાઇઓનો ભ.) ડે. રત્ન.

(૫૦૮) અંજનાસુંદરી રાસ. સ. ૧૭૦૬ માહા શુ. ૩ ગુરૂ ઉદયપુરે
૯૦ શ્રીમદ્ વૃષભદેવાય નમઃ શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથાય નમઃ

આદિ—

દોહા કેદાર રાગે.

કરતાં સગળી સાધના, સત્ય ગુરૂ કહવાય,
હૂં પિણ ઇહાંકિણિ તે ભણી, પ્રથમ નમુ ગુરપાય, ૧

અરિહંતા સરીરગા, આચારિજ ઉવઝાય,
મુનિવર પહિલે અક્ષરે, સિદ્ધિ ઉપજની થાઇ. ૨
ૐકાર અપાર જસુ, મહિમા કહી ન જાઇ,
સર્વ મંત્ર પહેલેં ધુરઇ, લીજઇ સીસ ચઢાઇ. ૩
વિઘનવિડારણ એહનઉ, ધ્યાન ધરીયઇ દૃઢ ગાંઠિ,
હેમસૂરિ કૃત પદમવર, ચરિત્ત તણી પર સાખિ. ૪

* * * *

અંતે—

' મહાવીર રાજાનતણું પટ્ટમઇરે વયરી શાખિ પ્રસિદ્ધ
કોટિક ગણ કુલચંદ ક્લાનિલોરે ખરતર ગચ્છ વિશુદ્ધ. સી. ૨
શ્રી જિનરાજ સૂરીસરૂ પાટઈ દિનકરરે આગમ અરથનિધાંન
શ્રી જિનરંગ સૂરીસર સરસતિવર વસઇરે જાંણે સરવ વિધાંન સી. ૩
તસુ આદેસઇ સંવત સતર છહોતરઇરે ઉદયાપુર ચૌમાસ
જગતસિંઘરાણો ગાજઈ જિહારે હિંદૂપતિ તસ વાસિ. સી. ૪
જંબુવતી જસ માતા જગમિં પરગડીરે તેહતણાં પરધાંન
કેસરિ મંત્રતણા સુત કેસરીરે જિહાં તિહાં લહતાં માંન. સી. ૫
દેવભગતિ ગુરૂભગત યથા સુગતેં કરીરે ગચ્છ દીપાવણહાર,
મંત્રીસર મનમોટઇ હાસો માનીયઇરે તસ બંધવ જડધાર. સી. ૬
ત્યાગ ભોગ સોભાગગુણે કરી આગલોરે ગુણરાગી નિતમેવ,
શ્રી સુપાસજિણંદ તણી એકણુપગઇરે સાથે મન સુદ્ધ સેવ. સી. ૭
જાચક ભમર ભમે જસુ પાપલઇરે મઉજી [મોજ) દીયઈ મકરંદ,
ભાગચંદ વડભાગી વિકસિત સુવિ સદારે નિરૂપમ જૈ અરવિંદ. સી. ૮
તસ કથનિ સુદિ માધ તણી તૃતીયા દિનઇરે સુભજોગિ ગુરૂવાર,
અછઈ નવેરસ ઇણ મેલેયો જોઇનેરે અધિકારઈ અધિકાર. સી. ૯
ખરતર ગચ્છ સદાઈ સુરતરૂ સારિષોરે સાખિ વડી ખેમ સાખિ,
ફ્લ સરીખા ગુરૂ હૂઆ ઇણિમઇ વડવડારે મીઠા હીયમઇ રાખિ. સી. ૧૦

હેમસોમ ગુરરાય સુસીસ તિયાંતણારે વાચક પદવી ધાર,
આંનનંદી ગુરરાજ તણઇ સુપસાઉલહઇરે જયવંતો પરિવાર. સી. ૧૧
ઇમિ શ્રી ભુવનકીરતિ કહિ ભાવધરી ઘણુંરે ગિરૂઆનો જસવાસ,
અધિકો ઓછો ઇહાંકિણુ જેહ કહ્યોરે હુવઇરે મિછાદુકડ તાસ. સી. ૧૨
સીલ પ્રભાવઈ સમકિત ગુણનઈ ધારવિઇરે, દિનપ્રતિ કોટિ કલ્યાંણ,
તિણિ એ ભણતાં ગુણતા સુણતાં ચઉપઇરે, જીવિત જનમ પ્રમાણ. સી. ૧૩

દૂહા સોરઠીયા.

સાત અધિક સઇ સાત, દૂહા ગાથા દુઈ મિલ્યાં
શ્લોક તણા સંખ્યાત, સાધિક એક સહસ્ર છઈ. ૧

તિમ છઈ ઢાલ ત્રયાલ, નવલી જાતઈ નિરખિજ્યો,
અંજનાચરિત ઉરાલ, ભુવનકીરતિ ઇણિપરિ ભણઈ. ૨

—સર્વ ગાથા ૨૫૩ અધિકાર ત્રયઅ, સર્વગાથા દૂહા ૭૦૭ પ્રમાણ.

—સવત્ ૧૭૫૩ વર્ષે મિતી વૈશાષ વદિ ૧૩ દિને શ્રી ષરતર ગચ્છે શ્રી જિનચદ્રસૂરિ શાષાયાં શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ વિજયરાજ્યે વાચનાચાર્ય ધુર્યવર્ય ગાંભીર્ય વા૦ શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી દયાશેષરજી ગણિ ગજેંદ્રાન્ વા૦ શ્રી શ્રી ૧૦૮ શ્રી શ્રી શ્રી કલ્યાણહર્ષજી ગજેંદ્રાન્ તત્ શિષ્ય ૫૦ પ્ર૦ શ્રી પદ્મતિલકજીમુનિ તચ્છિષ્ય પં૦ ધર્મસુંદર લિષતં. (વિવેકવિજય ભ. ઉદયપુર)-(૩.)

—સવત ૧૭૨૬ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૬ દિને ભોમવાસરે શુક્લપક્ષે. શ્રી અચલગચ્છે શ્રી ૫ડિતશ્રી ૫ રવિસાગરજી ગણિ તત્ શિષ્ય મુનિશ્રી હિતસાગરજી ગણિ તત શિષ્ય મુનિ દીપસાગરેણ લપીકૃતં ગુડલામધ્યે મહારાણા શ્રી રાજયસિંઘનઇ રાજ્યઈ ચોપઇ લિપીકૃત કીધી. મેદપાટ દેસ મધ્યે શ્રી ૐ હ્રીં શ્રી ક્લીં નમઃ ૨૮-૧૪ અનંત.

૨૬૩ પ્રેમમુનિ પહેલા

(૫૦૯) મંગલ કલશ રાસ સં. ૧૬૭૨—લીં.

---

૨૬૪ કમલવિજય જુઓ પ્રશિષ્ય મેઘવિજય આગળ
(ત૦ કનકવિજય-શીલવિજય શિ.)

(૫૧૦) જંબૂ ચોપાઇ સં. ૧૬૭૨ સિવાણામાં.

* * * *

અંતે—

તપગચ્છ મંડણ મહિમામંદિર સકલપંડિત પરધાનરે
કનકવિજય ગુરૂ ગુણમણિ દરિયો મહિમા મેરૂ સમાંનરે. પા૦ ૪૧
સકલશાસ્ત્ર સિદ્ધાંત વખાંણે **શીલ**વિજય ગુરૂરાયરે,
જસ કીરતિ જગમાંહિ જયવંતી નામૈ નવનિધિ થાયરે. પા૦ ૪૨
તાસ સીસ બુદ્ધિ કમલવિજે કીયો એહ પ્રબંધ રસાલરે,
જે નરનારી ભણે સુણે ને તિહાં ઘરિ મંગલમાલરે. પા૦ ૪૩
ગોત્ર ગદહીયા પુહવી પસાટ જાંણે સહૂ નરનારિરે,
વંશ વિભૂષણ વિનયાદિક બહુ ગુણ કેરો ભંડારરે. પા૦ ૪૪
કુંમતિ માંન મદન પ્રગટયો પ્રબલ **પં**ચાર્યણ સીહરે,
ત્રિપુરદાસ નાંમૈ શ્રાવક ગુણ પૂરણ અકલ અબીહરે. પા૦ ૪૫
તાસ તણી વીનતડી વારૂ આંણી ચિત્ત મઝારિરે.
સહર **સિવાણા**માંહિ કીધો એહ પ્રબંધ વિચારરે. પા૦ ૪૬
પર્વતરાસિ રિપુચંદ્ર ઇણપરિ સંખ્યા એહ કહાયા,
એ સંવચ્છર જાણી લીજૈ ચરણકમલ લય લાયા. પા૦ ૪૮

—સંવત્ ૧૭૮૨ વર્ષે આસોજ વદિ ૫ લિપીકૃતં રિખ પ્રેમજી
—(વિ. ધ.)

---

૨૯૫ કનકકીર્ત્તિ (ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિ-નયનકમલ-જય-મંદિર શિ.)

(૫૨૧) **નેમનાથ રાસ.** સં. ૧૬૯૨ માહ શુ. ૫ વીકાનેરમાં.

આદિ— ઢાલ.

સકલ જૈન ગુરૂ પ્રણમુ પાયાં, શ્રુતદેવી પદપંકજ ધ્યાવું,
શ્રી ગુરૂચરણુ કમલ ચિત લાવું, નેમકુમર જાદવ ગુણ ગાવું.
મનવંછિત સુખ સંપતિ પાવું. ૧
સોરઠ દેસ સદા સુખ આગર, નારી પુરૂષતણો બહુ રાગર,
જિહાં વિમલાચલ તીર્થરાયા. ઉજ્વલ ગિરિ તીરથ મન ભાયા. ૨
દ્વારવતી નગરી નવરંગી, ધનદ નીપાઇ સુજન સુરંગી,
કંચણમણુ મઇ કોઠ વિરાજઇ, જિણિ દીઠાં અલકાપુરુ લાજઇ. ૩
રતનજડિત કોસીસા સોહઇ, તીન ભુવન જનતા મનમોહઇ,
જાદવકુલ અરવિંદ દિનેસર, રાજ કરઇ તિહાં કૃષ્ણ નરેસર. ૪

× × × ×

અંતે— ઢાલ ૧૩

* * * *

કુણ રંક સુરગિરિ કર ધરઇ, કુણ ધરઇ જલનિધિ બાંહ,
કુણ ગગન લગ જાય પખિયઉ, કુણ ઝાલઇ નિજછાંહ. સા. ૨૭
કુણ નાગરાજમણી ગ્રહઇ, કુણ સિંધ ઝાલઇ કાનિ.
કુણ સકલ વસુધા વસ કરઇ, કુણ તારા કરઇ માન. સા. ૨૮
તિમ નેમજિન ગુણ કુંણ કરઇ, કહતાં ન પામઇ પાર,
તરૂ પણ જિમ તિમ ગુણ ભણ્યા, તાસુ સફલ અવતાર. સા. ૨૯
નેમનાથનાં ગુણ ગાવતાં, પામીયઇ પરમાણંદ,
અસુભ કરમ દૂરઇ ટલઇ, નાસઇ દુરગતિ દંદ. સા. ૩૦
ધન ધન રાજમતી સતી, કરજોડ કરૂં પ્રણામ,
રથનેમ મારગ આણીયઉ, ન્યાય રહ્યો જગિ નામ. સા. ૩૧

સંવત સોલહ બાણુવઇ, સુદિ માહ પાંચમ જાણ,
બડનગર બીકાનેરમંઈ, રાસ ચઢયઉ પરમાણ. સા. ૩૨
દીપતઉ ગચ્છ ખરતર તણુઉ, જિહાં નાંમ જાદ સુરિંદ,
જિનદત્ત જુગવર સારિષા, શ્રી જિનકુસલ મુણિંદ. સા. ૩૩
અનુક્રમઇં પાટ પરંપરા, જિનચંદ સૂરિ સુજાણ,
પદ હીયઉ યુગવર જેહનઈં, અકબ્બર નૃપ સુરતાણ. સા. ૩૪
જિન ટેક રાખી જૈનરી, જિનચંદ સૂર દયાલ,
જહાંગીર ભૂપતિ રંજીયઉ, ષટ દરસન પ્રતિપાલ. સા. ૩૫
તસ પાટ પરગટ ગુણનિલઉ, જિનસિંઘ સૂર પ્રધાન,
જિણ કુમતિગજ ભંજિયા, સાચઉ સિંધ સમાન. સા. ૩૬
તસુ પાટિ સૂરજ સારિષઉ, પાય નમઈ જસુ નરરાજ,
ગચ્છરાજ્યમાંહિં દીપતઉ, ચિર જીવઉ જિનરાજ. સા. ૩૭
જિનચંદસૂરિ સુરિંદજી, તસુ નયનકમલ સુસીસ,
તસુ સીસ જયમંદિર જયઉ, પૂરવઇ મનહ જગીસ. સા. ૩૮
તસુ સીસ પભણઈ ભાવસું, એ નેમરાસ રસાલ,
કનકકીરતિ વાચક કહઇ, ફલઈ મનોરથ માલ. સા. ૩૯
કલ્યાણકમલા સુખ લહઇ, મનતણી પૂરઈ આસ,
એ રાસ જે નર સાંભલઇ, પામઇ લીલવિલાસ. સા. ૪૦
ચઉવીસ જિનવર ધ્યાવતાં, થાયઈ સદા જયકાર,
જિનરાજસૂરિ પ્રસાદથી, દિન દિન મંગલ ચાર. સા. ૪૧

—સંવત્ ૧૭૧૪ વર્ષે લિષતં પાંડે જાદેં લિપાવતં આ૦ ગૌર્યા શુભં. ૧૨–૧૬ અનંત; ચં. માણેક.

(૫૧૨) દ્રૌપદી રાસ. સં. ૧૬૯૩ વૈશાખ શુદ ૧૩ જેસલમેરમાં
અંતે—

ઢાલ ૩૯ ધન ધન આદ્રકુમાર વરસંયતી આજને વધાવો.
ગચ્છપતી મોતીએ—એ દેશી.

ધનધન શીલવતી સતી દ્રૂપદી, પાંચે પાંડવ નારિ,
શીલ પ્રભાવે લહસ્યેં સાસતા, શિવપુર સુખ અપાર. ૧ ધન.

સીલે હુઈ સુખ મંગલ માલિકા, સીલે અવિચલ લીલ,
દ્રૂપદ સુતા જિમ પાલજ્યો નવિ ખંડયો નિજ સીલ. ૨ ધન.
(સંવતઈ રસ રસ નયન નિધનશું) રસ સસિ,
સંવત ઇસરયન નિધાનશું રસ સસિ વૈશાખ માસ. ૧૬૯૩
સંવત ઇસરયન નિધાનસુ રસ સસિ વૈશાખ માસ,
શુદિ તેરસિ કીધી એ ચુઉપઇ, સુણતાં લીલવિલાસ. ૩ ધન.
શ્રી ખરતર ગચ્છ મોટા જાણીઈ, ગચ્છ ચઉરાસી મૂલ,
કમલા માંહે જિમ સુરભ ગ્રહે; સહસકમલદલ ફૂલ. ૪ ધન.
ગણધર સુધરમ સામી પરંપરા, રાજગચ્છ કહિવાય,
અભયદેવ જિનવલ્લભ સારિખા, થયા સૂરિ દિનરાય. ૫ ધન.
યુગપ્રધાન **જિનદત્ત** સૂરીસર, ચઉસઠિ યોગિણી જીત,
પાંચે પરવર દીધા જેહનઈ, ગુરૂ અવદાત વદીત. ૬ ધન.
શ્રી **જિનકુસલ** સૂરીસર દીપતા, સદગુરૂ સાંનિધકારિ,
સેવક જનસપરતા પૂરવેં, ગુરૂ સુરતરૂ અવતાર. ૭ ધન.
અનુક્રમે શ્રી **જિનમાણિક** ગછંધણિ, હૂઆ સુગુરૂ ગણધાર,
તસુપાટે **જિનચંદ** સૂરીસરૂ, બહુ વિધિ લબધિ ભંડાર. ૮ ધન.
તસ્ પટધારી સૂરિ શિરોમણી, શ્રી **જિનસિંઘસૂરીંદ,**
વિદ્યાવચન કલા સમતા ધણી, નમીઆ જાસુ નરિંદ, ૯ ધન.
કુસમકણુ તસુપાટે દીપતો, સુરરાજ **જિનરાજ,**
વિજયરાજ ગુરૂ સુરગુરૂ સારિખા, સકલસૂરિ તાજ. ૧૦ ધન.
રીહડ વંશ સરોરૂહ દિનમણિં, યુગપ્રધાન **જિનચંદ,**
સૂરિસોભાગી ભાગબલી સદા, મુનિજન સુરતરૂ કંદ. ૧૧ ધન.
અકબ્બરશાહ જિણે પ્રતિબોધીઓ, ઘણા કીયા અવદાંત,
જહાંગીર જિણને આદરીઓ, રાખી જસિ અખિયાત. ૧૨ ધન.
તસુ સીસ સંવેગી સિરતલો, **નયણકમલ** ગીણિં જાણિ,
તાસુ સીસ **જયમંદિરગણિં** જયો, સકલકલા ગુણજાણ. ૧૩ ધન.

તાસુ સીસ ઇમ ભાખે ચઉપઈ, દ્રૂપદીની સસનેહ,
કનકકીરતિ વાચક મન રંગસ્યેં, સીલતણા ગુણ એહ. ૧૪ ધન.

નવ નવ રાગ સુરંગી ચઉપઇ, ઓગણ ચ્યાલીસેં ઢાલ,
સખર સાદ શું જો ગાઇઇ, તો લહીઈ ગુણમાલ. ૧૫ ધન

જેસલમેર નગર રલીઆમણો, જિહાં જિનપર ચઉસાલ,
પાસ જિણંદ તણો વલી દીપતો, સેવક જન સુરસાલ. ૧૬ ધન.

શ્રાવક જહાં દીપે ધન દીપતા, ધર્મ્મ મર્મ્મના જાણ,
સરમ વચન સહિનાણ. ૧૭ ધ.

જિનવચનેં રાતા જિમ ચોલજ્યું, માને જિનવર આણ. ૧૮ ધ.

સમકિત ધારણ છેં જિહાં શ્રાવકા, એક નમે જિનરાજ,
બીજા દેવ ન માને પાતરી, એક પંથ દો કાજ. ૧૯ ધ.

શ્રી **જિનરાજસૂરીશ્વર** ગછ ધણી સોમ નિજ રમહુ થોક,
તાસુપસાઈ સરસી ચઉપઈ, થઇ વખાણી લોક. ૨૦ ધ.

વાંચ્યાં માંનનંદ ચઉપઇ, જાં લગે સાસનવીર,
ખરતરગછ જાં લગે દીપતોં, જાં લગે સુર ગિરિધીર. ૨૧ ધ.

ઓછઉ અધિકોં જે મેં ભાખીઉં, મિછા દુક્કડ તેહ,
આગમ મિલતો તે સાચો, સહી, કવિજન વાણી એહ. ૨૨ ધ.

ભણસ્યે ગુણસ્યેં થુણસ્યેં ભાવશું, જે નરનારી આંણ,
દ્રૂપદ સુતારી એ છે ચઉપઈ, થાસ્યૈ તાસુ કલ્યાણ. ૨૩ ધ.

સુરનર કિન્નર તાસુ પ્રણમે સદા, જે નર પાલે સીલ,
જસ પરિમલ મહકે ત્રિહું લોકમેં પામે શિવસુખ લીલ. ૨૪ ધ.

એ સંબંધ કહ્યોં જિમ સાંભલ્યો, ગુરૂ સુખમતિ અનુસાર,
શીલ તણાં ગુણ ગાવણ મનરલી, કનકકીરતિ સુખકાર. ૨૫ ધ.

લં૦ સં. ૧૮૦૦ આશ્વિન વદ ૩

(પ્ર. કા. અમ. ગુ. વિ.)

—સં. ૧૭૬૨ કા૦ વ૦ ૧૧ મેવાડ દેશ કપાસણ ગ્રામે લી૦ પુજ્યઋષિ જીવરાજી–ઋ૦ રાઘવજી–કહાનજી ગચ્છ લ૦ કે લી૦ ૨૮–૧૯ આ. કં; રત્ન; ડે.

ભરતચક્રી સ૦ (મનડીમેં વૈરાગી ભરતજી) પૃ. ૫૫ સ. મા. ભી.

* આ કવિએ સંસ્કૃતમાં મેઘદૂતપર ટીકા રચી છે.

(૨૬૬) લક્ષ્મીકુશલ (ત૦ સોમવિમલસૂરિ–હંસસોમસૂરિ–વિશાલસોમસૂરિ–જિનકુશલ શિ.)

(૫૧૩) વૈદ્યકસાર રત્નપ્રકાશ સં. ૧૬૯૪ ફા. શુ. ૧૩ શુક્રવાર. ઇડર પાસેના ઓડા ગામમાં

અંત—

ભૂલો અક્ષર વિસમુ જેહ, સો જાનિ સવિ કરજ્યો તેહ,
તપગચ્છ મલ લહુડી પોસાલ, જાણિ જેહનિ બાલગોપાલ. ૪૯
વીરપાટિ પરોધર ઘણા, પાર ન પામું તેહ ગુણતણા,
સતાવનમિ પાટિં સાર, શ્રી સુમતિ સાધુ સૂરિ અણગાર. ૫૦
તાસ પાટિ હેમવિમલસૂરિ, જેહ સમરિં પાપ જાઈ દૂરિ,
તાસ પાટિ સોભાગ્યહર્ષ જાંણિ, તપસંયમ કેરી ગુણખાંણિ. ૫૧
તાસ પાટિ અતિ ગુણ ભંડાર, સકલસૂરિ સિરોમણિ સાર,
શ્રી સોમવિમલસૂરિ ને માંણિ, જસ નામિં સંપતિ એઈ આંણિ. ૫૨
તેહતણો પરોધર જેહ, હંસસોમસૂરિ નાંમિ તેહ,
તાસ પાટિ વિમલસોમસૂરિ, જસ નાંમિ દુરિત જાપે દૂરિ. ૫૩
તાસ પાટિ પરોધર ભલો, શ્રી વિશાલસોમસૂરિ ગુણનિલો,
પ્રતિરૂપી તેજસ્વી સહી, છત્રીસઇ ગુણધાંણિજ કહી. ૫૪
આચારજિના ગુણ જેતલા, શ્રી વિશાલસોમસૂરિમાં તેતલા,
પ્રૌઢ પરિવાર તેહનો સાર, પંડિત તણો નવિ લાભઇ પાર. ૫૫
જિનકુશલ પંડિત તેહમાં જાંણુ, સહગણમાંહિ દીપઇ જિમ ભાંણ,
લક્ષ્મીકુશલ તસુ કેરો સીસ, ગુરૂ પ્રસાદઇ હુઈ જંગીસ. ૫૬

ગુરૂવિણ માઇ પ્રસન્ન ન હોઈ, ગુરૂવિણ જ્ઞાન ન પામઈ કોઇ,
ગુરૂ પ્રસાદિ સર્વ સિદ્ધિ મિલઇ, અલીય વિઘન સવિ દૂરિં ટલિં ૫૭
અડસઠિ તીરથ બોલ્યાં સાર, માત ગંગા નિ ગુરૂ કેદાર,
પિતા પુષ્કર જાણો સહી, શાસ્ત્રઇં એહવી વાતજ કહી. ૫૮
રાયદેસ જગમાંહિં પ્રસિદ્ધ, ઇડરનગર અછઈ સમૃદ્ધ,
ને પાસઈ છઇ ઓડા ગામ, ધર્મતણાં જિહાં મોટાં ઠાંમ. ૫૯
જિનમંદિર અભિનંદન દેવ, પ્રાગવંશ સહુ સારઈ સેવ,
ગુરૂતણો આદેશજ લહી, લક્ષ્મીકુશલ ચઉમાસું રહી. ૬૦
સંવત સોલચુરાણું જેહ, ફાગુણ સુદિ તેરસ વલી તેહ,
શુક્રવાર સંયોગઈ સહી, લક્ષ્મીકુશલઈ એ ચઉપઈ કહી. ૬૧
દેવગુરૂ પ્રસાદિં કરી, રત્નપ્રકાસ એ ચઉપઈ પરી,
આત્રેયનિદાંન સુશ્રુત્તતું સાર, અપર ગ્રંથતણો ઉદ્ધાર. ૬૨
ગ્રહી નામ રતન તે જાંણિ, શાસ્ત્ર વિચારી બોલી વાંણી,
હિતકારિણી એ ચઉપઇ સાર, રચ્યા એકાદશ અધિકાર. ૬૩

—સં. ૧૭૧૮ વર્ષે ફા. વદિ ૨ સોમે શ્રી સંઘપુર ગ્રામે લિ૦
(ઇડર બાઇઓનો ભં.)

---

૨૬૭ દયારત્ન (ખ. જિનદેવસૂરિ-જિનસિંહસૂરિ-જિનચંદ્રસૂરિ-જિનહર્ષસૂરિ શિ૦)

(૫૧૪) +કાપડહેડા રાસ. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

હું બલિહારી **પાસજી**, કાપડહેડા સામિ સયંભ કિ
ગુણ ગાવણ મનિ ગહગહૈ, આપો સદગુરૂ વચન અચંભ કિ—હું ૧
નયણે નિરખી નેહસું ઇણજુગિ એહ અચંભમ વાત કિ,
પરગટ આપ હુંતા પ્રગટ, બહુવે જાણ દીઠી વિખ્યાત કિ.—હું ૨
આચારજિયા નખઅવલ ગછ ખરતર રાજે ગુણવંત કિ,
શ્રી જિણચંદસુરિંદજી મનિ આસ તિ મોટા મહંત કિ—હું. ૩

સંવત સોલે સત્તરે પ્રથમણુ હુઈ પરમાણુ કિ,
જોધનયર માંહિ જાગતા આખે છાણિવિધિ અહિઠાણુ કિ. હું. ૪

* * * *

અંતે—

પરતો દીઠો પાસરે પરખિ નયણે આણ્યું પૂર કિ,
કાપડહેડે તિણ કિયો હરખે ઐસી રાસ હજૂર કિ. હું. ૪૧
ભવિક ભણુઇ જે રાસ ભલ કાને વલિ સંભલે કલ્યાણુ કિ,
મનવંછિત સગલા ફલૈ હુવૈ નહી કિણુહી વિધ હાણુ કિ. હું. ૪૨
સંવત સોલ પચાણુવૈ રાજે શ્રી હરખ સૂરીસ કિ,
પાસતણા ગુણ પૂરિયા સવિહિ દયારતન સુસીસ, કિ. હું. ૪૩

નોટ–કાપડહેડા–જોધપુર રાજ્યમાં એક કાપરડા નામનું હાલ ગામ છે તે. ત્યાં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર સં. ૧૬૮૧ માં પૂરૂં થતાં પ્રતિષ્ઠા થઇ તેનું ટૂંક વર્ણન આ રાસમાં છે. વધુ માટે જૂઓ ઐ. રા. સં. ભાગ ૩.

૨૬૮ રાજરત્ન ગણિ

(૫૨૫) નર્મદાસુન્દરી રાસ સં. ૧૬૯૫ માણેક.

૨૬૮ ક સુમતિસિંધુ (ભતિકીર્તિ શિ૦)

ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્ત૦ ૨૦ કડી સં. ૧૬૯૬ માહા શુદ ૮

આદિ—

પુરષાદેય ઉદયકર, શ્રી ગોડી પ્રભુ પાસ.

અંતે—

સવત સોલ છયાણુવઈ, માહા હે આઠમિ દીહ ઉદારકિ,
ભેટવા હે ગોડી પાસજી દુખ મેટવા હે ભવના સંચ્યા હે પારકિ.
૧૭ સે.

સેરીસઇ સંખેસરઇ ખંભ નયરઈ હે જાગઈ થંભણ પાસ કિ, ભે.
ગામ નગર પટ્ટણ પુરઈ રહેવા પૂરઈ હે નિજ ભગતાની હે આસ
કિ, ભે. ૧૮

કલસ

ઇમ આસપૂરઈ પાસ ગઉડી, સમરિઉ સાનિધિ કરઇ,
શુભ વાસ ખાસ નિવાસ આપઇ દૂખ દૂરઈ પરિહરઇ,
પાઠક મતિકીરતિ પ્રસાદઇ, સીસ સુમતિસિંધુર કહઈ
જે કરઈ જાત્રા ભલઈ ભાવઇ, મનવંછિત ફલ તે લહઇ. ૨૦

—લિખતં પં. દયાવર્દ્ધન ગણિવરાન્ સં, ૧૭૫૪ વર્ષે.
૧—૧૮ મારી પાસે છે.
મતિકીર્ત્તિ માટે જુઓ નં. ૨૭૧ પૃ. ૫૭૭.

---

૨૬૯ કલ્યાણ (કડવા ગચ્છની આઠમી પાટે તેજપાલનો શિ.)

(૫૧૬) વાસુપૂજ્ય મનોરમ ફાગ સં. ૧૬૯૬ માહ શુ. ૮ સોમ.
થિરપુર-થરાદમાં.

આદિ—

સરસ્વતીં નમસ્કૃત્ય, પ્રણમ્ય સદ્‌ગુરૂનપિ,
વક્ષ્યે મનોરમં ફાગં, વાસુપૂજ્યજિનસ્ય ચ. સ. ૧

ઢાલ ૧ પ્રથમ અઢીયા.

પ્રણમીઅ જિન ચઉવીસ, પાય નમાઢીઅ સીસ.
વાસપૂજ્ય જિનતણઉએ, ફાગ રલીઆમણઉઅ,
ફાગુ તે ફાગુણમાસિ, લોક તે રમઈ ઉહલાસિ,
રામતિ નવનવીએ, કિમ જાઇ વર્ણવીએ. ૨
બાંધઈ કરમની કોડિ, ન સકઇ કાંઇ વછોડિ,
તે રામતિ કસી એ, રાગમતિ જસ વસીએ. ૩
થિન થિન શ્રી વાસપૂજય, ફાગ રમતાંથી રમ્ય,
સંજિમ આદરઇએ શિવરમણી વરઈ એ. ૪

ત્રિણુ ભવની સુણુઉ વાત, તીરથપતિ થયા વિખ્યાત,
મહુકો સાંભલઉએ, મૂંકી આમલઉએ, ૫

× × × ×

અંતે—

ચઉવિહ સંઘશ્રી વાસપૂજ્યનઉ, દીઉ સેવકનઇ કલ્યાણુ. ૯
જિનચંદસૂરિ જગિ રાજઉ, નમિઈ સદા નર્વાનિધિ,
સોલસતાણુઉઈ અમર થાસઈ, એક ભવિઇ લહઇસઇ સિદ્ધિ. ૧૦
જિનવલ્લભ તસુ પાટિ હોસઇ, સતર સતાવીસ માંન,
અનુક્રમિઇ પાટ તે ચાલશઈ, જાવ દુપ્પસહ યુગહપ્રધાન. ૧૧
સોલછન્નૂં માઘમાસે સુદિ અષ્ટમી સોમવાર
મનોરમ ફાગ વાસ પૂજ્યનઉ સેવક કલ્યાણકાર. ૧૨
ગણુ લઘુ મહાવીર પસાદિઈં, થિરપુર કીઉ ઉછાહઇ,
કટુકગચ્છ સદા દીપાયા, ચંદ સૂર જિહાં જગમાહઇ. ૧૩

—ગ્રંથાગ્રશ્લોક ૩૭૬ અક્ષર ૧૫ અક્ષર ગણુનાઇ. છ. સં. ૧૮૮૯ પોસ માસે સુદપક્ષે તિથિ ૮ રવિવાસરે શ્રી વિરમગ્રામ મધ્યે. ૨૦-૧૧ સેં. લા. વડો. નં. ૫૩૨૨

(૫૧૭) અમર ગુપ્ત ચરિત્ર. સં. ૧૬૯૭ પોશ સુ. ૧૩ સોમ. અમદાવાદમાં.

આદિ—

ઋષભાદિક ચઉવીસ જિન, નામિઇ નિત્ય નિત્ય રંગ,
વૈર વિરોધ ને પરિહરઉ, સંભલી અમરતરંગ. ૧
વૈર ન કીજઇ ભવીકજન, વૈરઈં વૈર વિરૃધિ,
સુંદર સુરપ્રીયની પરઇ, મૂકઉ સુણી સંબંધ. ૨
એક પખુઇ બલઉ નહી, તેથી દુખ અપાર,
સમરાદિત્ય શ્રી પાસનઉ, ચિત્ત ધારઉ અધિકાર. ૩
એક પખા વૈરોપરી, અથમાહઈ પ્રબંધ,
તેર ભવંતર વરિતવર, સુણુજો તેહ સબંધ. ૪

અમરગુપ્ત તે કિહાં હવઉ, કિમ લહી કેવલરિધ,
સકલ કરમ નિરમુક્ત થઈ, મણુ પામી જિમ સિદ્ધિ. ૫

* * * *

અંતે—

કડુકગચ્છિ સાહ કડુઉનાયક, **ખીમ વીર** જીવરાજજી,
તેજપાલ રત્નપાલ જિણદાસો, જેહની કીરતિ આજજી,
અષ્ટમા પાટિઇ સાહ **તેજપાલો**, પંડિતમા શરદારજી,
તાસ સીસ તે સહુ કો જાણઈ, સેવક કલ્યાણકારજી. ૨
પોસમાસ નઇ **સોલ સત્તાણું** (૧૬૯૭) સુદિ તેરસિ ભોમવારજી,
અમરતરંગ કીઉ મનિરંગઈ, સુખસંપદ તારજી,
અમદાવાદ હબનપુર માહઈ, ચંદ્રપ્રભુ પસાયજી,
કડુકગણ સદા જયવંતુ, સેવે કલાણ થાયજી. ૩

—વિ. ધ. ૨૪-૧૧; અમ૦

૨૭૦ વિવેકચંદ્ર (ગુણચંદ્ર ગણિ શિ.)

(૫૧૮) **સુરપાળનો રાસ.** સં. ૧૬૯૭ પોસ શુ. ૧૫ ૬૦૦ શ્લો.–રત્ન૦

૨૭૧ મતિકીર્ત્તિ (ખ. જયસોમઉ-ગુણવિનય શિ)

(૫૧૯) **ધર્મબુદ્ધિ મંત્રીશ્વર ચોપઈ** સં. ૧૬૯૭ રાજનગરમાં

આદિ—

આણી આણદ અંગમઇ, પણમિ **પાસ** જિણંદ,
ફલદાઇ ફૈલવધિપુરઇ, કલિયુગિ સુરતરૂકંદ. ૧
વચન સુધારસ વરસતી, શ્રુતદેવી સુખકાર,
મનિ ધરિ મધુર વચન સુણી, ચરિત કહિસ સુવિચાર.

કુશલકરણુ જિનકુશલ ગુરુ, વિઘન વિડારણુ વીર,
સૂધઈ મન નિત સમરતા, ભલઇ કરઈ પ્રભુ ભીર. ૩
છોકર ઘર છછુહામણા, કમલા કરઇ કલોલ,
પુણ્ય પસાયઇ પામીયૈ રાજરિદ્ધિ રંગરોલ. ૪
નિસારયણુ જિમ નિરમલઉ, જસ લહીયઇ જગમાંહિ,
બલ પામીજૈ અતિ પ્રબલ, બાહુબલિ જિમ બાંહિ. ૫
ચતુરાઇ અતિ ચતુરનર, ચિત ચોરણુ ચોસાલ,
સહજઇ સુંદર સંપજઈ, સોહગસિર સુવિસાલ. ૬
ચિંતામણિ જિમ ચિંતતણી, ચિંતા ચૂરણહાર,
સુરનર જિમ સુખ દૈ સદા, ધરમ કીઉ નિરધાર. ૭

× × × ×

અંતે—

સંવત મુનિ નિધિ રસ સસિ વરસઇ,
એ સંબંધ રચ્યો મન હરસઈ
રાજનગરિ સંપદ ભરિ સરસઇ, જસુ શોભા ગુકુણપુર ફરસઇ,
પાપતણી મતિ દૂરઇ કરિસઈ, સગ કુસંગ તિનઉ પરિહરસઈ,
પુણ્યતણઉ ફલ સુખિ મનિ ધરસઈ, મતિસાગર જિમ તે સુખ વરિસઇ-૫

પુણ્યતણઉ ફલ જેહ ન માનઈ, મોહ મલિન મતિ આપ ગુમાનઇ,
ઉંચ નીચ ગતિ મઈ બહુયાનઈ, દુખ લહઈરિહઈ નરતેહ અગાનઈ.૬
પાઠઇ ઇમિત્રાવિક કહણઇ, રાજરિદ્ધ સંપદ સુખ ન હણઇ,
કારણ ધરમ ધરઇ મનમાહઈ, શ્રી જિતારિ જિમ તે સુખ સાહઇ. ૭
શ્રી જિનરાજસૂરિ ગુરુરાજઇ, ગુરુ અતિસયઇ કરિ છે જગિ બાજઈ,
દેસન મમય જલદ જિમ ગાજઇ, સંસય સકલ તુરત જે ભાજઇ.૮
ઉવઝાય શ્રી જયસોમ જતીસ, ધરઈ આણુ નરવર જસુ સીસિ,
તાસુ સીસ પાઠક પદધારી, શ્રી ગુણવિનય સુગુણુ ભંડાર. ૯

શ્રવણિ સુણી સરસીજ્જુ વાણી, હિતસુખ શિવકર નિજ મનિ આણી,
સૂધા પ્રતિબુધા ભવિ પ્રાણી, ધર્યો ધરમ અનુપમ ગુણખાણી, ૧૦
તાસુ સીસ શ્રી **મતિકીરતિ** એહ, પ્રભણ્યઉ ચરિત સંપદ ગુણગેહ,
ભણઈ ગુણઇ નિસુણઇ ભવિ જેહ, ધરમ મરમ પામઇ જગિ તેહ ૧૧
શ્રી **જિનદત્ત** સૂરિશ્વર સદઇ, અવિજલ જય પામઇ વરવાદઈ,
શ્રી **જિનકુશલસૂરિ** સાનિધ્યઇ, સુખી હુવઇ વધતી રિદ્ધિ વૃદ્ધઇ. ૧૨

—સં. ૧૭૮૧ મિગસિર શુકલ દ્વાદશી તિથૌ ચંદ્ર વારે શ્રી અજીમગંજ મધ્યે લિ. પં. રંગપ્રમોદ મુનિના ૧૩—૧૪ પ્રો.

ગુણવિનય માટે જુઓ આની અગાઉ.

---

૨૭૨ દેવચંદ્ર બીજા (ત. સકલચંદઉ–સૂરચંદ–ભાનુચંદ શિ૦)

(૫૨૦) નવતત્ત્વ ચોપાઈ.

અંતે—

સુવિહિત સાધુતણો શૃંગાર; શ્રી **વિજયદેવસૂરિ** ગણધાર,
તાસ પાટે પ્રગટયો સૂરિસિંહ, **વિજયસિંહસૂરિ** રાખી લીહ. ૩૩
ગુરૂ શ્રી **સકલચંદ** ઉવઝાય, **સૂરચંદ** પંડિત કવિરાય,
ભાનુચંદ વાચક જગચંદ, તાસ સીસ કહે **દેવચંદ**. ૩૪
એ ચોપઇ રચી કરજોડ, કવિતા કોઇ મ દેજો ખોડ,
અધિકો ઓછો સોંધી જોડી, ભણતાં ગુણતાં સંપતિ કોડ. ૩૫

(૫૨૧) પૃથવીચંદ્ર સં. ૧૬૮૬ ખં. ૧ રત્ન.

(વિજયસિંહસૂરિ–આચાર્ય ખ. ૬ સં. ૧૬૮૪ ને સ્વર્ગવાસ સં. ૧૭૦૯.)

સૌભાગ્ય પંચમી સ્તુતિ.

(૫૨૨)+ શત્રુંજય તીર્થ પરિપાટી. સં. ૧૬૯૫

આદિ—

સકલ સભારંજન કલા, દિઓ **સરસતિ** વરદાનોજી,
શ્રી વિમલાચલ સ્તવન ભાગં પામી શ્રી ગુરૂમાનોજી. ૧

આવો શેત્રુંજયઈ, ચઢીય નવાણુ વારોજી
મનમાં ઉલટ અતિ ઘણો, હઇડેં હર્ષ અપારોજી. આવો૦ ૨
ઉમાહ્ડો મનમાહિ ઘણો, કરસ્યું ચૈત્ર પ્રવાડયોજી,
શ્રી શેત્રુંજય ભાવસું, લાગી મનહર હારોજી. આવો૦ ૩
સંવત સોલ પંચાણુયેં, ઈડર રહી ચોમાસોજી
યાત્રા કરવા સંચર્યા, શુભ દિવસ શુભ માસોજી. આવો૦ ૪

× × × ×

અંતે—

પાલીતાણાથી ચાલીયાએ મા૦ કરતા પય પ્રયાણ,
કુશલે રાજનગર ગયા એ મા૦ કીધાં કોડિ કલ્યાણ. સુ. ૯
ભણે ગણેં ને સાંભલે એ મા૦ એહ તવન જે જાંણ,
ધરિ બેઠાં યાત્રાતણો એ મા૦ ફલ પાંમઈ સુવિહાણ. સુ. ૧૦
શ્રી તપગચ્છપતિ ગુણનિલો એ મા૦ શ્રી વિજયદેવ સૂરીંદ,
જાંણે જગિં ઉદયો સહી એ મા૦ મૂરતિવંતો ચંદ. સુ. ૧૧
સાહ થિરા નદનવરૂ એ મા૦ મોહન વલી કંદ
જે સેવઈ ભાવઈ કરી એ મા૦ તસ ઘરિ નિત્ય આણુંદ. સુ. ૧૨
શ્રી વિજયદેવસૂરિ પાટિ ગયો એ મા૦ શ્રી વિજયસિંહ સૂરિરાય,
જેહને પ્રણમે નિત પ્રતિં એ મા૦ સુરનર ભૂપતિ પાય. સુ. ૧૩
સીસ વાચક ભાનુચંદનો એ મા૦ માગઈ દેવચંદ દેવ
વલી વલી મુઝને આલયો એ મા૦ શેત્રુંજય કેરી સેવ. સુ. ૧૪

કલસ.

ગુરૂશ્રી હીરવિજયસૂરિ પસાયેં શ્રી ભાનુચંદ ઉવઝાયા
કાસમીર અકબરસા પાસઈ શેત્રુંજય દાણ છુરાયા
તામ સીસ દેવચંદ કહેં એ ગિર ગિરનો રાયા,
ભેટયો ભાવ ધરી એ તીરથ, મનવછિન સુખદાયા
આજ મનવાંછિત સુખ પાયા. ૧૫

—સંવત્ ૧૭૬૯ વર્ષે પં. દાનચંદ્રેણ લિષતં પત્તનનગરે. પ્ર૦ પ્રાચીનતીર્થમાળા પૃ. ૩૮-૪૭.

(આમાંથી સ્પષ્ટ છે કે કવિએ શેત્રુંજયની યાત્રા સં. ૧૬૯૫ ના મહાવદિ ૧૪ ને ગુરૂવારે કરી. ૧૬૯૫ નું ચોમાસું ઇડરમાં કરીને યાત્રાર્થે નીકળી ફીચોટ (ફીચોદ), વલાસણ, વડનગર, વીસનગર, સિવાલા (સાઉલા), મહેસાણા, અમદાવાદ અને પાલીતાણા આવ્યા. પછી અમદાવાદ ગયા. કવિના ગુરૂ ભાનુચંદ્ર અકબરની ધર્મસભાના ૧૪૦ મા નંબરના (પાંચમી શ્રેણીના) સભાસદ પ્રસિદ્ધ છે. તે અને તેમના શિષ્ય સિદ્ધિચંદ્ર બંને અકબર પાસે રહી પોતાની વિદ્વત્તાથી બાદશાહની પ્રીત્તિ સંપાદન કરી હતી. અને તે બંનેએ કાદંબરી પર સુંદર સંસ્કૃત ટીકા રચી છે. બાદશાહ સૂર્યનાં હજાર નામો સાંભળતો હતો. તે માટે ભાનુચંદ્રે સૂર્યસહસ્રનામ સ્તોત્ર રચ્યું હતું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં (સં. ૧૬૪૮) તેણે સમ્રાટ્ અકબર પાસેથી પાલીતાણાના શત્રુંજય તીર્થના યાત્રાળુઓ ઉપરથી કર ઉઠાવી લેવાનું ફર્માન જારી કરાવ્યું હતું અને એ પણ આજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી હતી કે સર્વ જૈનોનાં પવિત્ર સ્થાનો હીરવિજયસૂરિને હવાલે કરી આપવાં. સંભવતઃ ભાનુચંદ્ર તેના દરબારમાં બાદશાહના મૃત્યુ સુધી (ઈ. સ. ૧૬૦૫) સુધી રહ્યા હતા.

સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય માટે આની અગાઉ જુઓ.

---

૨૭૩ ભાવવિજય (ત. વિમલહર્ષ ઉ.શિ. મુનિવિમલ શિ.)

(૫૨૩) ધ્યાનસ્વરૂપ (નિરૂપણ) ચોપાઈ સં. ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ ૧૦, રવિ ખંભાતમાં.

આદિ—

સકલ જિનેસર પાય વંદેવિ, સમરી માતા સારદ દેવિ,
ધ્યાનતણો હૂં કરૂં વિચાર, શ્રી જિનવચનતણે અનુસારિ. ૧
જીવ તણો જે થિર પરિણામ, કહિઇ ધ્યાન તેહનું નામ,
તેહે તણા છે ચ્યાર પ્રકાર, દોય અશુભ દોય શુભ મનિ ધાર. ૨

*　　*　　*　　*　　*

અંતે—

શ્રી તપાગચ્છ સોહાકરો ગણધરો, શ્રી હીરવિજયો ગુરુ યુગપ્રધાનો,
દેશના જસ સુણી શાહિ અકબ્બર ગુણી, ધર્મકામઈ થયો સાવધાનો. ૯
તાસ પાટઈ વિજયસેન સૂરીસરૂ, શ્રી વિજયતિલક સૂરિ તાસ પાટઈ
તાસ પાટઈ વિજયાણુંદ સૂરીસરૂ, વિજયવંતો સદા ધર્મ માટઈ, ૧૦
શ્રી વિમલહર્ષ ઉવજઝાયશ્રી મુનિવિમલ સકલ વાચક શિરોમણિ વિરાજઈ,
સીસ તસ ભાવવિજયો ભણઇ સેવીઇએ ધ્યાન સુરતરૂ સદા સિદ્ધિકાજઈ ૧૧
વર્ષ ધર નિધિ સુધારૂચિકલા વછરઇ ૧૬૯૬ ચૈત્ર વદિ દસમિ રવિવાર સંગઇ,
ધ્યાન અધિકાર અવિકાર સુખકારણા, ખંભ નયરિ રચ્યો ચિત્ત રંગઇં. ૧૨
ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મનિ ધરી ભવિજના અશુભ છંડી વિમલધ્યાન સેવો
જેહથી દુખ ટલઇ સયલ વંછિત ફલઈ ચાખીઇં મુગતિ સુખ સખરસેવો. ૧૩
—ધ્યાન સુવિચાર ઇમ મન ધરિ ભવિજના.

—ઇતિ ધ્યાનસ્વરૂપ ગાથા સર્વ થઇ ૬૩ ગ્રંથાગ્રં ૨૮૫ પાનાં ૧૭ દા. ૪૮ હાલાભાઈ ભંડાર પાટણ.

પ્ર. કા. (વિ. ધ.)

શાંતિજન સ્ત૦

(કલશ) ઇમ શાંત પાલક શાંતિ સુહકર, શુણ્યો શાંતિ જિણેસરો,
શ્રી કહેલવાડા નયર મંડણ, કર્મપંક દિવાકરો,
જગજંતુનાયક મુગતિદાયક કામસાયક શંકરો,
ઉવઝાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવ સુખ સંતતિ કરો, ૨૧

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્ત૦

(કલશ) ઇતિ દુખ્ખવારક સુખકારક શ્રી શંખેસર જિનવરૂ
મઇં શુણ્યો ભગતિ આપસગતિં ભવિઅ વંછિય સુરતરૂ,
ઉવઝાય વિમલહરખ સોહઈ સુકૃત ભૂરૂહ જલધરો,
ઉવઝાય શ્રી મુનિવિમલ સેવક ભાવવિજય જયંકરો.

(પૃ. ૩ પ્ર. કા.)

૨૭૩ ક કનકકુશળ (જુઓ કનકસુંદર.)

(૫૨૩ ક) ? હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭

સૌભાગ્યપંચમી માહાત્મ્ય વિષયે તેણે વરદત્ત ગુણમંજરી કથા સંસ્કૃતમાં રચી છે, તેની પ્રશસ્તિ એ છે કેઃ—**श्रीमत्तपगगनांगन दिनमणि विजयसेन सूरीणां शिष्याणुना कथेयं विनिर्मिता कनककुशलेन ५० बुद्ध पद्मविजय गणिभिः प्रवरै लाभादिविजयगणिभिश्च संशोधिता कथेयं भूतेषु रसेंदु मित वर्षे. (१६५५)** (૬-૧૩ આગ્રાભંડાર.)

શોભનમુનિની સં. શોભનસ્તુતિઓપર કનકકુશળે સંસ્કૃતમાં ટીકા પણ રચી છે. સંસ્કૃતમાં પંચમી સ્તુતિ (શ્રી નેમિઃ પંચરૂપત્રિદશ પતિકૃત પ્રાજ્યજન્માભિષેકઃ એથી શરૂ થતી ૪ શ્લોકની) પર વૃત્તિ સં. ૧૬૫૨ માં રચી છે.

---

૨૭૪ કનકસુંદર (૨) ભાવડગચ્છ મહેશજી ઉપાધ્યાયશિ.)

(૫૨૪)+ હરિશ્ચંદ્ર રાજાનો રાસ. સં. ૧૬૯૭ શ્રાવણ શુ. ૫ મરૂધરના સોજત શહેરમાં.

આદિ—

પાસ જિનેસર પાય નમી, થંભણપુર થિરવાસ,
જુગ જુગમાંહે દીપતો, પૂરે વાંછિત આશ. ૧
આદિ લખે કુણ એહની, વર્ષ ઇગ્યારે લક્ષ,
વર્ણંત પશ્ચિમ દેવતા, કીધી પૂજ પ્રત્યક્ષ.
(પશ્ચિમપતિ નામે વરણ, કીધી સેવ પ્રત્યક્ષ–પાઠાં.) ૨
એંસી સહસ વર્ષ અચલ, સેવા કીધી સાર,
વાસુક વિષ હરતા હરિ, પ્રભુ પાતાલ મઝાર. ૩

* * * *

અંતે—

મરૂધર દેશ મહીપતિ, જશવંત સબલી હાક,
સોઝત શહેર સોહામણો, નવકોટીનું નાક. ચં. ૬

ભાવડગચ્છ ગુરૂ સાંભળો, સાધુ ગુણે ભંડાર,
શિષ્ય પટોધર તેહના, શીલવંત સુવિચાર. ચં. ૭

ઉપાધ્યાય મહેશજી, ગુરૂ ગૌતમ અવતાર,
મુનિવર મહોટા માહાજને, આગમજ્ઞાન અપાર. ચં. ૮

કનકસુંદર શિષ્ય તેહનો, ગાયો એહ પ્રબંધ,
શ્રી હરિચંદ નરિંદનો, શાંતિનાથ સંબંધ. ચં. ૯

નવરસ ભેદ જૂજુઆ, ઢાલ એગુણચાલીસ,
ભાવભેદ બહુ ભાતના, વિધિશું વિશ્વાવીશ. ચં. ૧૦

સંવત સોળ સત્તાણુવે, શુદ્ધ પક્ષ શ્રાવણમાસ,
પંચમી તિથિ પૂરો હુઓ, શ્રી હરિચંદનો રાસ. ચં. ૧૧

(દુહા) ગાથા આઠીસાતરોં તિણ ઉપર ઇગતીસ, (ત્રિસવીસ)
સાંભળતાં શ્રી સંઘને પૂગે આશ જગદીશ.

(પ્ર૦ ભીમશી માણેક)

—સં. ૧૮૩૩ કા૦ શુ. ૧૧ શુક્રે શ્રી સવાઈ જયપુર મધ્યે શ્રી અચલગચ્છેશ ભટ્ટારકજી શ્રી કીર્ત્તિસાગરસૂરીશ્વરજી તસ્યાદેશકારી વા. શ્રી ખિમારાજજી શિ૦ પં. જ્ઞાનરાજ લિ૦ દૈવાનંદશિષ્યા ગોત્રેયાંણે શા વેહરાં અવટંકે સંઘવી દીવાન માણકચંદ દેવજી જીવરાજ દીવાન ગુલાબચંદ નિહાલચંદ ચંદપભ ભગવાન રાજ્યે શ્રી મહારાજધિરાજ મહારાજા સવાઇ પૃથ્વીસિંઘજી વિજયરાજ્યે કછવાહ વંશે રઘુવંશીય.

૧૨-૧૫ ઘો.

—૧૫-૧૯ મા૦ જૂની પ્રત છે.

૨૭૫ દેવરત્ન (૧) (ખ૦ જિનભદ્રસૂરિ–દયાકમળ–શિવનંદન–દેવકીર્ત્તિ શિ.)

(૫૨૫) શીલવતી ચોપાઇ. સં. ૧૬૫૮ કાર્તિક વાલસીસરમાં.

અંતે—

સંવત સોલઅઠાણુ કાતી સમેરે, વાલસીસ (સર) નયર મઝારી,
સીલવતીની કીધી ચોપઇરે, સીલતણે અધિકારી
શ્રી ખરતરગચ્છ નાયક સોહતારે, શ્રી જિનરાજ સૂરીસ,
કુમતિગજભંજન કેસરીરે, પ્રતપો કોડી વરિસ.
શાખા શ્રી જિનભદ્રસૂરિનીરે, જાણે સહૂ સંસાર
વાચક શ્રી દયાકમળ ગણિવરૂરે, ગુણમણિરયણભંડાર.
તાસુ સીસ સિવનંદન ગણિરે, વાચક દેવકીરતિ ગણિંદ
મહિયલમાં જીવો ચિર લગેરે, જાં લગે છે રવિચંદ.
તાસુ સીસ લવલેસે ઉપદિશેરે, દેવરતન કહે એમ,
ખંડ ત્રીજે ને ઢાલ ધન્યાસીરીરે, ચઢી પરિણામે તેમ.
સતીય ચરિત્ર સાંભલતાં ભણતાં છતાં રે હુઈ આણંદ રંગરોલ,
દેવરતન કહઇ તેહને સંપજઇરે, લછિમી તણા કલ્લોલ.

(૧૬ પત્ર પ્ર. કા.) વિદ્યા૦ માણેક. ભાવ.

—સંવત્ ૧૭૨૫ ચૈત્ર સુદિ ૨ યાં શ્રીમલ્લપુરે (ઉદયપુર ભં.)
—પા. ૧૭ પ્રે. ૨.

---

૨૭૬ ધર્મસિંહ (૧) (લું.)

(૫૨૬) શિવજીઆચાર્ય રાસ. (અં. મોહનવેલિ) સં. ૧૬૯૭ શ્રાવણ શુ. ૧૫ ઉદયપુરમાં.

આદિ—

શ્રી મહાવીર મુગતિગયા પીછિ, વરસ દોઇહિજાર,
રૂપિ ઋષિ આચાર્ય પ્રગટયા, કરવા પર ઉપગાર. ૪

આર સિદ્ધાંતપરૂપક ઉદયા, તસ પાટિ જીવરાજ,
તસ પાટિ કુંઅરજી ગણિવર, વરનીમલ જસ લાજ. ૫
જન મનમોહન શ્રીમલજી, તસપાટિ રતનઋષિરાય,
નારિ સદિન સંયમ જેણિ લીનો, મહીયલ જસ મહીમાય. ૬
મહિમાવંત તસ પાટિ અલંકૃત, કેશવજી ગુણવંત,
તસ પાટિ ઋષિરાય મહામુનિ, શ્રી શિવજી જયવંત. ૭
સુરતરૂ ચંદનકનક મોહનમણિ, એ પંચિ ગુણ ઋષિરાય,
વસ્યુ વાસ શોભા વૃદ્ધિ વંછિત ફલ સકલ સુખદાય. ૮
સુખદાયક શિવજીતણિ ગાઉ, રાસ રસીક કરિ રંગ,
દાન વિશાલ પ્રથમ આખ્યાંનિ, કહિં મુનિ ધર્મસંઘ

૨૫ ઢાલ.

લી. ૧૬૯૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ (પાટણમાં-ધર્મસંગ ધર્મસિંહ કૃત શીળકુમાર રાસ, અથવા મોહનવેલિ રાસની પ્રતિ છે તેમાં આ રાસ જણાય છે તેમાં નયનેંદુરસેં ચંદ સંવસરા શ્રાવણ સુદિ ૧૫એ સવત્સર રચ્યાનો આપેલ છે ને રચ્યાસ્થાન ઉદેપુર જણાવેલું છે.
—પાટણ ભં.

+ ૫૩ સાધુની સઝાય પૃ. ૧૯૯ સ. મા.
+ સામાયિક ૪૦૭ જૈ. પ્ર.
+ સઝાય ૩૨૪ સ. મા. બી.

---

૨૭૭ કીર્ત્તિવર્દ્ધન.

(૫૨૭) સુદયવત્સ (સદેવત) સાવલિંગા રાસ. (લ૦ સં. ૧૬૯૭)

---

૨૭૮ જ્ઞાનચંદ.

(૫૨૮) પ્રદેશી રાજાનો રાસ. લ. સં. ૧૬૯૮ તેથી તે પહેલાં.

આદિ—

પ્રણમી શ્રી અરિહંત પય, સમરી સિદ્ધ અનંત
આચારિજ્જ ઉવઝ્ઝાય ધવલિ, સાધુ સદ્દ ભગવંત. ૧
શાસનનાયક સલહીયઇ વરદાઇ વ્રધમાન,
ગુરૂ ગૌતમગુણ ગાઇયે દાયક વંછિત દાન. ૨
ધર્મ્માચારજ્જ ધર્મગુરૂ મન ધરી સુધર્મ સામી,
જંબૂ પ્રમુખ મહાજતી, સમરી શ્રુત શુભનામ ૩
બીયોવંગે બુઝવ્યા, રાયપાસણી રંગ
પરદેશી રાજા પ્રવર સદ્ગુરૂ કેશી સંગ. ૪
રચના તે અધિકારની, રચવા મુઝ મનિરંગ,
પિણ મનવંછિત પૂરવા, સૂધો સદ્ગુરૂ લાગ. ૫

* * * *

અંતે—

ઢાલ ૪૧ રાગ ધન્યાસિરિ.

રાયપસેણી બીયો ઉપાંગથી, ઉદ્ધરી એ અધિકાર
પરદેસીય પ્રબોધ મઇ એ રચ્યો રંગસું પ્રશ્નોત્તર વિસ્તાર. ૭૮
જગત્રગુરૂ શ્રી દયાધરમ જયકાર, પામીયે ભવતણો પાર,
જગત્રગુરૂ સમકિત શુદ્ધ આધાર, જ૦ આંકણી.
ગહન અરથ છે શ્રી પ્રવચન તણો, જાણીયે કેણુ ઉપાય
આપણી બુદ્ધિ કરિ કેલવી જે કહ્યો, સાખીય શ્રી જિનરાય. ૭૯

* * * *

ધન્ય શાસન મહાવીરનો સેવીયે, જિહાં રહ્યા એ અધિકાર,
કહે જ્ઞાનચંદ ઇમ સદ્ગુરૂ સેવતાં પામીયે શિવ સુખસાર. ૯૧

—લી. ૧૬૯૮ પોસ શુ. ૭ ભોમ. ગ્રંથાગ્ર ૪૦૦-પા. ૩૭-૧૧

—લી. ૧૭૯૯ પોસ વ. ૬ ભોમ-ભુજનગરે. ૧૭-૧૭ રાજકોટ પૂ૦ અ૦ પ્ર૦ કા, ભા૦

(૫૨૯) શીલપ્રકાશ. —જેસ૦

---

૨૭૯ ત્રિકમમુનિ. (નાગોરગચ્છી આસકર્ણ-વણવીર શિ૦)

(૫૩૦) રૂપચંદ ઋષિનો રાસ. (ઐ૦) સં. ૧૬૯૯ ભાદ્ર. વ. ૩ બુધ અકબરપુરમાં.

આદિ—

આસા રાગે દોહા

મહાવીર ત્રિભુવનધણી, કેવલન્યાન પડૂર
સેવ કરઇ સુરનર સદા, પૂરઇ વંછિત પૂર. ૧
તાસ સીસ ગણધર નમુ, શ્રી ગોતમ મુનિરાજ,
અષ્ટ મહાસિધિ સપજઇ, પૂરઈ વછિત કાજ. ૨
વલિ પ્રણમી સહગુર સગુણ, સંસયભંજણહાર
રૂપચંદ રિષિ રાજનઉ, રમિક કહું અધિકાર. ૩

* * * *

અંતે—

હીરાગર સિરદારે હે સખી હી૦ નગર ઉજેણી સુરપદવી લહી હે,
વઈ જે નરનારિ હે સખી વં૦ ત્યાં ધરિ દુખદોહગ આવઇ નહી હે. ૫
કરતા પંથ વિહાર હે સખી ક૦ પુન્યસંજોગઈ મહિમાં પધારિઆ હે,
લોક કહઇ મવકોઈ હે સખીયો. શ્રી આચારજ રૂપચંદ આવિઆ હે. ૬
દે ઉપદેસ અનુપ, સુધકમલ ઘણજણ સમઝાવીઆ હે,
અમૃતવાણિ રમાલ, ચ્યાર વરણ સુણિ અનિ સુખ પાવિયા હે, ૭

તેહીજ નગરમઝાર, અંતસમઇ અણુસણુ કિયઉ હે,
શ્રી રૂપચંદ મુણિંદ, દેવવિમાણુ અનોપમ પાવિયઉ હે. ૮
દેપાગર તસપાટ, વઇરાગર વઇરાગઈ પૂરીયઉ હે,
શ્રી મુનિવર વસ્તપાલ, શ્રી ગછરાજ કલ્યાણુ વધાવિયઉ હે. ૯
શ્રી ભઇરવ સુખકાર, નેમીદાસ ગછાધિપ દીપતઉ હે,
શ્રી આચારજ એ, આસકરણુ વાદી વડ દીપતઉહે, ૧૦
અનુક્રમિએ મુનિપાટ, કહીઆ મઇ કરી કીરતિ મન રલી હે,
સોભાગી સસનેહ, ભવિયણુ વંદઉ દિન પ્રતિ વલિવલી હે. ૧૧
સંવત સોલનન્યાણું માસ વિરાજઈ ભાદ્દવ સુખકર હે,
વરસઇ અતિ અસરાલ, કાંઠલિ બાંધિ ચિહુંદિસ મનહર હે. ૧૨
પક્ષ બહુલ તિથિ તીજ, શ્રી બુધવાર મહા મહિમાનિલઉહે,
અકબરપુર અભિરામ, મહિયલમંડણુ નગર સિરાં તિલઉ હે. ૧૩
તેથ કિયઉ ચઉમાસ, શ્રી વણુવીર સદ્ગુરૂ મહિમા રલીહે,
તાસ પ્રસાદઇ એહ, ગ્રંથ કિયઉ એ મન આસા ફલીહે. ૧૪
શ્રાવક વંસ સૂરાણુ, વીરદાસ ચતુર સોભા ઘણી હે,
તસ આગ્રહિ કરિ એહ, અધિક મહારસ કીધી મંડણી હે. ૧૫
સોરઠરાગ સુરંગ, ઢાલ ભણી એકાદસમી મુદાહે,
તીકમ જે નરનારિ, ગાવઈ તે મનવંછિત લહઇ સદા હે. ૧૬

—સર્વ ગાથા ૨૨૪ ઇતિશ્રી રૂપચંદ મંડણી સંપૂર્ણેતિ. સંવત ૧૬૯૯ વર્ષે મૃગસર માસે કૃષ્ણપક્ષે તૃતીય તિથૌ આદિત્યવારે અકબરપુર મહાનગરે. રિષ શ્રી પંચાયણજી લિખિતં. આતમપઠનાર્થં ૭-૧૪ સં. લા. નં. ૨૦૮૦

(૫૩૧) અમરસેન ૧૬૯૮ વિદ્યા.

(૫૩૨) વંકચૂલનો રાસ. સં. ૧૭૦૬ ભાદરવા શુ. ૧૧ ગુરૂ. કીસનગઢમાં.

આદિ—

શ્રી રિસહેસર પય નમી, આદિ પુરૂષ પરધાન,
જિણ ચઊવીસી ઉપનો પ્રથમહિ કેવલગ્નાન.

અમરૂ શ્રી ચક્રેસરી કુંડલહાર વિશાલ,
શીશ ફુલ શિર ઝિગમિગે તિલક વિરાજત ભાલ. ૨
સુમતિ પાંચ નિત સાચવે ગુપ્તિ તીન લયલીન,
ધ્યાન જ્ઞાન રાતા રહે જિમ રયણાયર મીન. ૩
એહવા સદ્ગુર પ્રણમીને બોલું બે કરજોડિ,
કાછઆની પરિ પુરવો મુજ મન કેરા કોડિ. ૪
વંકચૂલ રાજા તણો રસક કહું અધિકાર,
એકમના સુણતાં થકા પામીજે ભવપાર. ૫
અદર ચ્યારે આખડી મારગમેં મુનિપાસ,
મનવચ કાયા પાલિને હુવો દેવ ઉલ્લાસ. ૬
તિણ કારણ સુણિવો સહી નેમતણો ફલ સાર,
તે ભાંખું સુણિજ્યે સહુ વંકચૂલ સુવિચાર. ૭

× × × ×

અંતે—

ઢાલ ૧૭ દાનકથા સુણજ્યો તુમે એ—દેશી.

શ્રી વંકચૂલ રાજાતણો રમક કહ્યો અધિકાર હો શ્રાવક,
સુણતાં આનંદ ઉપજે ઘર ઘર રંગ અપાર હો. ૧
નિયમ ભલીપરેં પાલીયે જ્યુ પાલ્યો વંકચૂલ હો,
શુધ મનગુર સેવીયે બોલીજે અનુકૂલ હો. ૨
ભવ ભવના પાતક હરે દલિદ્ર હોવે સવ દૂર હો,
એહ ચરિત જે સાંભલે દિન દિન વધ્ત નૂર હો. ૩
દાન શીલ તપ ભાવના આરાધો ઇક ચિત્ત હો,
લખમી લાહો લીજીયે સુંદર લેખસું ચિત્ત હો. ૪
નાગોરીગચ્છ નિરમલો આચારજ આસકર્ણ હો,
વડવખની મહિમાનિલો સમઝાવે ચઉવર્ણ હો. ૫
તાસ તણે ગચ્છ દીપતો શ્રી વણવીર મુણિંદ હો
દરસણથી દોલત મિલે મનમેં હુવે આણંદ હો. ૬

તાસ સીસ તીકમ કીયો એ અધિકાર અનૂપ હો
સાંભલતા સુજ્જન જનાં દિન દિન અધિકી ચૂંપ હો. ૭
સંવત સતરૈ છડોતરૈ કીધ ચઉમાસો સાર હો
કિસનગઢે આણંદ ઘણે શ્રી વણવીર ઉદાર હો. ૮
ભાદવા સુદી એકાદસી બૃહસ્પતિવાર સુવાર હો
ઢાલ ભણી સતરમી તીકમ કહે સુવિચાર હો. શ્રાવક. ૯

—સ્વામી હુલાસરાયજી તત્ સિષ્ય હુકમીદાસનઇ લીખી આગરા મધે ૯-૧૫ આગ્રા (ભંડાર).

—લિખિતા પંડિત શ્રી જયવિજય ગણી શિષ્ય પંડિત શાંતિવિજય ગણિભિઃ, શ્રીમત્યુદયપુરે આર્યાશ્રી લાછાંજી શિષ્યણી આર્યા લીલાંજી પઠનાર્થં સં. ૧૭૩૩ વર્ષે ફાલ્ગુન પૌર્ણમાસ્યામિતિ સ્વસ્તયઃ- ૧૩-૧૫ અનંત.

---

૨૭૯ ક ખેમ (નાગોરી તપગચ્છ-પાયચંદગચ્છ. ખેત્રસિંહ (ખેતસી) શિ.)

સોલસત્તવાદી સ૦ ઢુંક ૧૯ મેડતામાં.

આદિ—

બ્રહ્મચારી ચૂડામણી, જિનશાસન શિણગાર
સતવાદી સોલે તણા ગુણ ગાયાં ભવ પા'

અંતે—

સોલ સતી ગુણ ગાઇયા, મેડતાનગર મઝ　　બ્ર૦
અહિપુર ગચ્છ મુનિ ખેતસી, શિષ્ય ખેમ મહા સુખકાર હો, બ્ર૦૧૯
૧-૧૨ મારી પાસે છે.

મૃગાપુત્ર સ૦ ૧૨ કડી.

આદિ—

પુર સુગ્રીવ સોહામણો, મૃગપુત્ર રાજા બલિભદરાય હો,

અંતે—
કેવલ પામ્યો નિરમલો, મૃ૦ પામી સિવ સુખ ઠામ હો,
ગચ્છ નાગોરી દીપતા, મૃ૦ ગુરૂ ખેત્રસિંહ ગુણધાર હો.
મુનિ એમ ભણે કરજોડને. મૃ૦ તિકરણ સુધ પ્રણામ હો, ૧૨

—સં. ૧૭૬૩ વર્ષે શાકે ૧૬૨૮ પ્રવર્ત્તમાને મેઘમાસે કૃષ્ણપક્ષે ષષ્ઠી તિથૌ સોમવાસરે. શ્રી વીકાનેર નગરે પં. ધર્મવિલાસ લિપીકૃતા. ૧-૧૪ મારી પાસે છે.

અનાથી સ૦ ૧૫ કડી સ. ૧૭૦૦ આઠમ દિને.

આદિ—
સરસતિ સાંમણિ તુઝ સમરતાં, વાણી ઘણુ મહારાણી,
અનાથીરાય સઝાય ભણુતાં, આખર આવે છે ઠાવકા,
રાજિંદ શ્રેણિક વન સંચરિઉ. ૧

અંતે—
સંવત સતરે સૈ દિન આઠમિ, જેસી ખરખરી છાયાઈ,
એમ મહી સિઝાય પ્રકાસી, પજૂસણરી આ પાખી કિં.
રાજિંદ૦ ૧૫

—સ ૧૮૯૦ વર્ષે નિની ફાગુણ શુદિ ૧૦ દિને લિખનં પં. મૂર્તિભક્તિ મુનિના. પ્ર૦ ૧ ૧૬ પં. મારી પાસે છે.

૯૮૦ નયસાગર (આં, કલ્યાણસગિરસૂરિ–રત્નસાગર ઉ. શિ.)

ન (૫૩૩) ચૈત્યવંદન આઠ ઢાલનુ સ. ૧૬૭૦ ને ૧૭૧૮ વચ્ચમાં.

કલસ.

વડઅંતે—
તામ ઇમ ત્રિજગવદન દુખનિકંદન સકલ જનમન સુદરો,
દરસ સાસય અસાસય ચૈત્ય પડિમા શુભ્યો મહ ઉંગટ ધરો,
વિધિપક્ષ કેન્દાચલ દિવાકર, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરીસરો,

તસ સીસ સુંદર સુગુણમંદિરં, શ્રી રત્નસાગર ઉવઝાયરો,
તસ સીસ સાદર નયસાગર રચ્યો ચૈત્યવંદન વરો,

(પ્ર. કા.)

(૫૩૪) ચોવીશી.

અંતે—

શ્રી અંચલ ગણ દિનમણી, શ્રી કલ્યાણસાગર સૂરિરાય,
તાસ સીસ શોભાનિલો, શ્રી રતનસાગર ઉવઝાય કિ. ભેટયો. ૬
સીસ તાસ હરષિં રી, એહ કરી તવનની જોડિ
ઉવઝાય નયસાગર ભણઇ, નિત ભણતાં રે હોઇ મંગલીક,
કોડિ કિ-ભેટયો શ્રી મહાવીર. ૭

૫-૧૩. આ. ક.

(કલ્યાણસાગર સૂરિ—આચાર્યપદ સં. ૧૬૪૯ અમદાવાદ, ગચ્છેશ-પદ ૧૬૭૦ માં પાટણ, સ્વર્ગ. ૧૭૧૮ માં.)

---

૨૮૧ શુભવિજય (૧) (ત૦ કલ્યાંણવિજય શિ.)

(૫૩૫) મહાવીર ૨૭ ભવ-સ્તવન (સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૭૧૩ ની વચમાં.)

આદિ—

વિમલ કમલ દલ લોઅણાં, દીસઇ વદન પ્રસન,
આદર આણિ વીરજિન, વાંદી કરૂં સ્તવન. ૧

* * * * *

અંતે— કલશ.

શ્રી વીરપાટ પરંપરા ગત આણંદવિમલ સૂરીસરો,
શ્રી વિજયદાન સૂરિ તાસ પાટિ હીરવિજયસૂરિ ગણધરો,
શ્રી વિજયસેનસૂરિ તાસ પાટિ વિજયદેવસૂરિ હિતધરો,

શ્રી કલ્યાણવિજય ઉવઝાય પંડિત શ્રી શુભવિજય શિષ્ય જયકરો.
--સાગર ભં. પાટણ.)
પત્ર ૪ પ્ર. કા. લીં.

-૨૪ મા તીર્થંકર મહાવીર ૨૭ ભવસ્ત. સં. ૧૭૯૩ ફા. શુ. ૧૫ રવૌ દિને લિ૦ ૭-૧૧ આ. ક.

—એક શુભવિજયે (હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય) તર્કભાષા વાર્તિક, કાવ્યકલ્પલતામકરંદ, સ્યાદ્વાદ ભાષાસૂત્ર, તે પરવૃત્તિ, કાવ્યકલ્પલતા પર વૃત્તિ, સેનપ્રશ્નનો સંગ્રહ આદિ ગ્રંથો રચ્યા છે. તે અને આ બને એક હોવાનો સંભવ છે.

૨૮૧ ક ગુણવિજય (૩) (ત. વિજયાણંદસૂરિ-કુંઅરવિજય શિ.)

૫૩૫ ક ગુણમંજરી વરદત્ત-પંચમી (સૌભાગ્યપંચમી) સ્ત૦

આદિ— દેશી રતિયાની.

પ્રણમી પાસજિનેસર પ્રેમસ્યું, આણિ અતિ ઘણો નેહ, ચતુર નર૦
પચમિ તપમાંહિ મહિમા ઘણો, કેહતાં સુણજ્યે રે તેહ. ચતુર નર૦ ૧

*   *   *   *   *

અંતે— કલશ.

સકલ સુખકર સયલ દુખહર ગાઇઓ નેમિસરો
તપગચ્છ રાજા વડ દિવાજા, શ્રી વિજયઆણંદસૂરીસર,
તસ શિષ્ય પદમ પ્રાગ મધુકર કોવિદ કુઅરવિજય ગણી,
તસ શિષ્ય પંચમીતવન ભાખે શ્રી ગુણવિજય રંગે ગુણિ. ૪૯

--૨-૧૨ માં.. ૭-૧૧ આ. ક., પ્ર. કા., અને મારી પાસે છે.

—સંવત ૧૯૧૭ અસાડ માસે કૃષ્ણપક્ષે તિથૌ ૬ પષ્ટમ્યાં ભાનુવાસરે લિખિતં મુંબઈ મધ્યે બ્રા. ચતુર્ભુજેણ. ૩-૧૨ અનંત.
(વિજયાણંદસૂરિ—આચાર્ય પદ સં. ૧૬૭૬ સ્વ. ૧૭૧૧.)

૨૮૨ ગુણહર્ષ (ત. વિજયદેવસૂરિ શિ.)

(૫૩૬) મહાવીર નિર્વાણ સ્તવન.

જિન તું નિરંજન સજનરંજન દુખભંજન દેવતા
દ્યો સુખ સ્વામી મુક્તિગામી વીર તુજ પાએ સેવતા
તપગચ્છ ગયણ દિણંદ દશ દિશિ દિપતો જગ જાણીએ
શ્રી હીરવિજયસૂરિંદ સહગુરૂ તાસ પાટ વખાણીએ
શ્રી વિજયસેન સૂરીશ સહગુરૂ શ્રી વિજયદેવ સૂરિશરૂ
જે જપે અહનિશે નામ જેહનું વર્ધમાન જિણેશરૂ.
નિર્વાણ તવન મહિમા ભવન વીરજિનનું જે ભણે
તે લહે લીલા લબધિ લક્ષ્મી શ્રી ગુણહર્ષ વધામણે.

ઢાલ ૧૦.—પા. ૮ પ્રે. ૨.

—શ્રી હીરરત્નસૂરિ શિ૦ ધનરત્નજી શિ૦ તેજરત્ન શિ૦ જોધરત્ન શિ૦ લાવણ્યરત્ન શિ૦ ગોવિંદરત્ને લીપિકૃત સં. ૧૮૬૧ શક ૧૭૨૬ જેષ્ટ માસ કૃષ્ણ પક્ષે પંચમ્યાં ચંદ્રવાસરે સાયલે ચોમાસું રહીને અજીતનાથ પ્રસાદાત્ ઝાલા શ્રીપ વિક્રમસંઘ રાજ્યે—જૈ. એ. ઈ. પાસેના ભંડારમાં.

(વિજયદેવસૂરિ આચાર્યપદ સં. ૧૬૫૮ પાટણ, ભટ્ટારકપદ ૧૬૭૧ સ્વ. ૧૭૧૩)

૨૮૩ કીર્તિવિમલ (ત૦ વિજયવિમલ—લાલજી શિ.)

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવન—વિજયદેવ વારે.

શ્રી વિજય[illegible]વિમલ વિબુધસીસ સિરોમણિ પંડિત લાલજી ગણિ વરૂ

તમ સીસ પમણઈ કીર્તિવિમલ સુખ આપી મંગલ કર.

(સા. બ. પાટણ.)

(૫૩૭) ગંજસિંહ કુમાર-(ચં.)

૨૮૪ લક્ષ્મીવિમલ (કીર્તિવિમલ શિ.)

(૫૩૮) ચોવીસી.

આદિ—

તારક ઋષભજિનેસર તું મિલ્યો, પ્રત્યક્ષ પોત સમાન હો,
તારક જે તુઝનિ અવલંબિયા, તેણે લહું ઉત્તમ સ્થાન હો.
તારક૦ ૧

× × × ×

અંતે—

વીર ધીર શાસનપતિ સાચો, ગાતાં કોડિ કલ્યાંણ,
કીર્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાંણી પ્રમાણરે.
—ગ્રંથાગ્ર ૨૩૧-૧૨-૧૧ પ્ર. કા. નં. ૧૪૭.

---

૨૮૫ ભદ્રસેન (૧૬૭૫ લગભગ)

(૫૩૯) ચંદનમલયાગિરિ ચો૦ વિક્રમપુરમાં (બીકાનેરમાં) લ. સં. ૧૭૨૨ પહેલાં.

આદિ— દુહા.

સ્વસ્તિ શ્રી વિક્રમપુરે, પ્રણમી શ્રી જગદીસ,
તનમન જીવન સુખકરણ, પૂરણ જગત જગીસ. ૧
વરદાયક વર સરસતી, મતિ વિસ્તારણ માત,
પ્રણમી મન ધર મોદસ્યું, હરણ વિઘ્ન સંતાપ. ૨
મમ ઉપગારી પરમગુરુ, ગુણ અક્ષર દાતાર,
બદી તાકે ચરણયુગ, ભદ્રસેન મુની સાર. ૩

કિહાં ચંદન કહાં મલયાગરી, કહાં સાયર કહાં નીર,
જિતું જિતું પડઇ અવઘડી, તિઉં તિઉં સહઈ સરીર. ૪
પા૦ કહીઇં તાકી વારતા, સુનો સબે વરવીર.

× × × ×

અંતે—

દુપ ગયો મન સુપ ભયો, ભાગો વિરહ વિયોગ,
માતાપિતા સુત મિલતહી, ભયો અપુર્વ ગ્રેગ. ૧૯૫

ગાહા.

કથવિ ચંદનરાયા, કથવિ મલયાગરી,
બિતકથજઇ પુણબલહ હોઇ, તો સંજોવો હવઈ એચ. ૧૯૬

—ઇતિશ્રી ચંદન મલયાગરી તસ્સ સુત સાયર નીરકો પ્રબંધ કથાનક સંપૂર્ણ સંવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે માગસિર વદિ ૭ રવૌ પૂજ્યજી ઋષિશ્રી ૫ તેજપાલજી તત્ શિષ્ય લિષતં મનોહર. શુભ શ્રાવિકા પુણ્ય-પ્રભાવ ગુરૂભક્ત બાઈ લછો પઠનાર્થે. ૬-૧૬ અનંત.

બીજી પ્રતમાં અંત ભાગ નીચે પ્રમાણે છેઃ-

અંતે—

રાજા બોલ્યો કયા કરૂં સોદાગરકું દંડ,
રાની બોલી છોરિ દો, હમ તુમ પ્રીત અખંડ. ૨૦૧
સોદાગર છોડયો તબેં, રાય રહ્યો સુખચેન,
સપરિવાર સુખ ભોગવેં, જાંનિ ઇંદ્રિ મહિઅયન. ૨૦૨
જાય લઇ પુનિ નિજપુરી, મિલે સજન સબ લોગ,
ભદ્રસેન કહે પુણ્યતેં ભએ સુવંછિત ભોગ. ૨૦૩

—ઇતિ ચંદન મલયાગરી દૂહા સંપૂર્ણ, સં. ૧૮૧૨ વરષે માગ-શિર વદિ ૧૩ ભૃગુ વાસરે પં. શ્રી ભાણવિજય લિ૦ સાધ્વી શ્રી દીપાંજી શિષ્યણી પ્રભાંજીઅર્થે માહારાજપૂરે-૫-૧૯ ધો.

(ભદ્રસેન નામના એક ખરતરગચ્છના સાધુનો ઉલ્લેખ શત્રુંજય પરના સં. ૧૬૭૫ માં ખ૦ જિનરાજસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલા પ્રતિમા

લેખમાં છેવટે આ પ્રમાણે લખ્યું છે તેમાં મળી આવે છેઃ–આચાર્યશ્રી જિનસાગરસૂરિ શ્રી જયસોમ મહોપાધ્યાય શ્રી ગુણવિનયોપાધ્યાય (જુઓ નં. ૬૯૫ પૃ. ૩૨૬) શ્રી ધર્મનિધાનોપાધ્યાય પં. આનંદકીર્તિ સ્વલઘુ ભ્રાતૃ વા૦ ભદ્રસેન પં. રાજધીર પં. ભુવનરાજાદિ સત્પરિકરૈઃ–એટલે તે પ્રતિષ્ઠા વખતે તે હાજર હતા. તેજ ભદ્રસેન વાચક આ ભદ્રસેન હોવાનો સંભવ છે.)

૨૮૬ તેજચંદ (ઉપાધ્યાય સકલચંદ–લક્ષ્મીચન્દ–મુનિચંદ–વૃદ્ધિચંદ–માનચંદ શિ૦)

(૫૪૦) પુન્યસાર ચરિત્ર (ચોપાઈ)

વિજયદેવ વારે ?—દશાડામાંહિ કોઠારી અમયાના આગ્રહથી પત્ર ૨૦ સા૦ ભં. પાટણ.

---

૨૮૭ ભીમમુનિ.

(૫૪૧)વૈકુંઠપંથ સં. ૧૬૯૯ આસો ૨ બુધ છીકારીમાં.

આદિ—

વૈકુંઠપંથ બીહામણો, દોહિલો છે ઘાટ,
આપણુનો તિહાં કોઈ નહી જે દેખાડે વાટ. ૧
માર્ગ વહે રે ઉતાવલો.

× × × ×

સુગુરૂ સુસાધુ વંદિયેં, મંત્ર મોહોટો નવકાર,
દેવ અરિહંતને પૂજીયેં, જેમ તરીયેં સંસાર. ૨૭
શાલિભદ્ર સુખ ભોગવ્યાં, પાત્રતણે અધિકાર,
ખીરખાંડ ઘ્રુત વહોરાવીયાં, પોહોતા મુક્તિમઝાર. ૨૮

* * * *